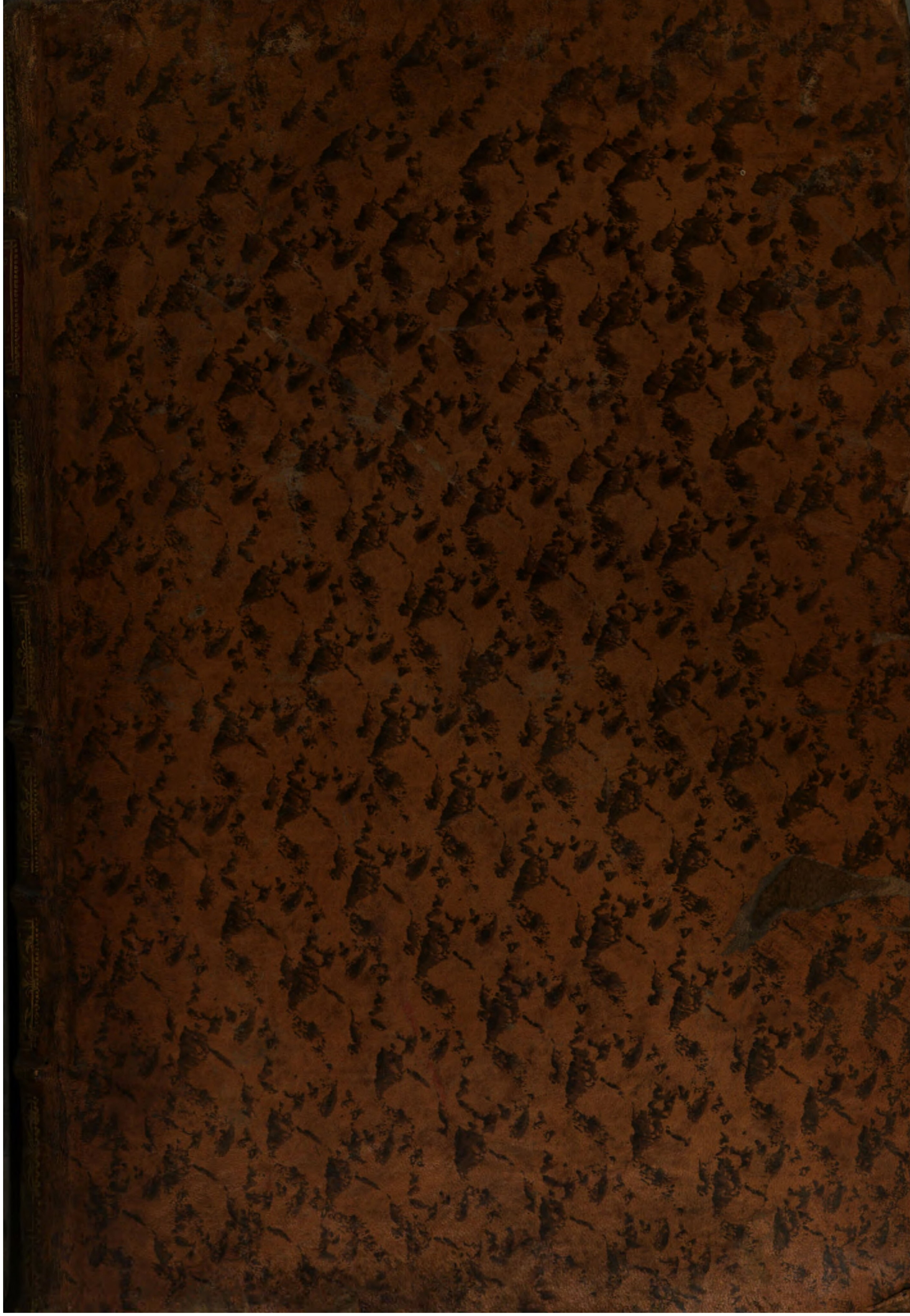

38. 4.

2° Exeg.
350h

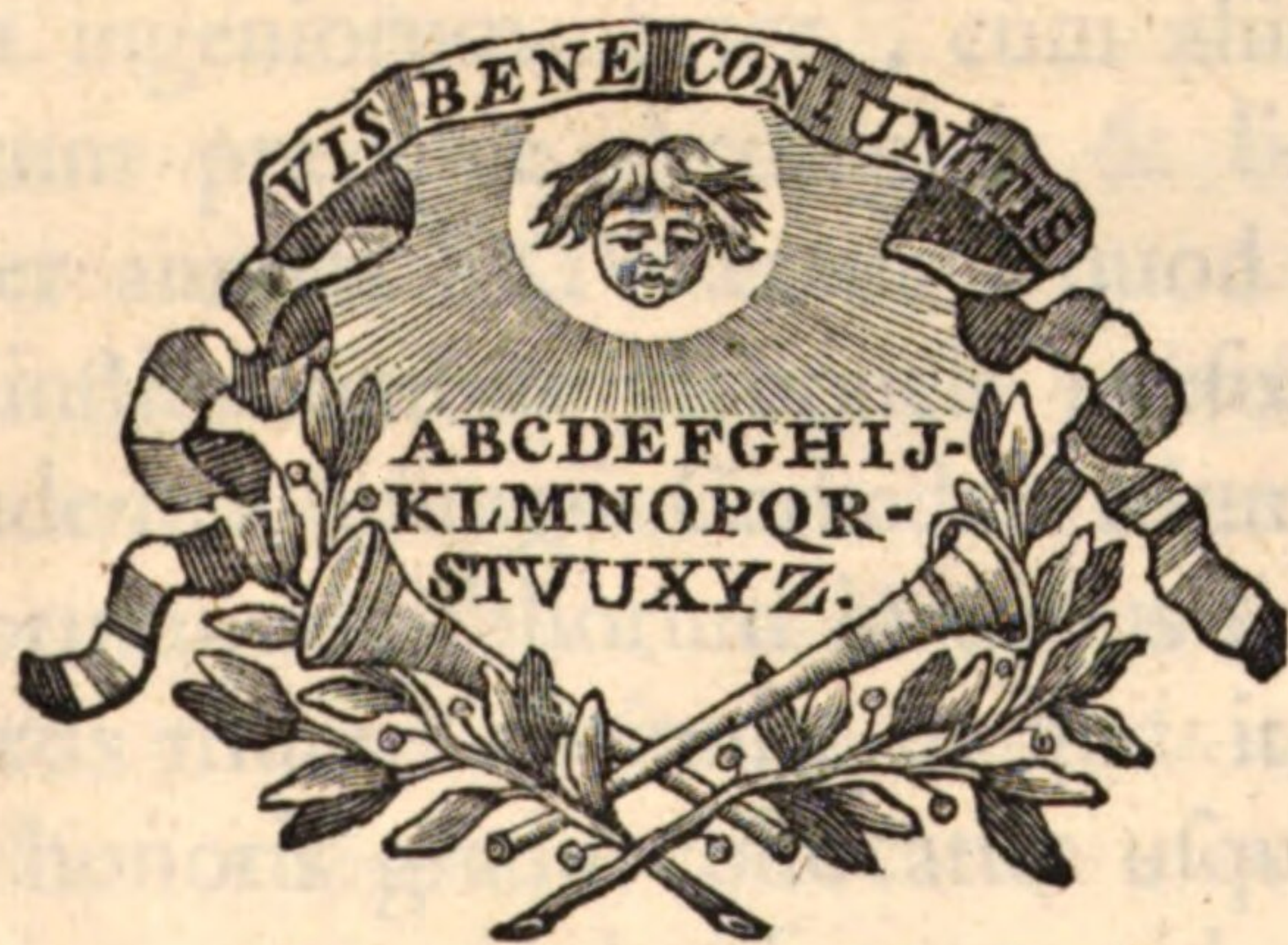
Martini

LIBRI DECEM
HYPOTYPOSEON
THEOLOGICARUM, SIVE REGULARUM
AD INTELLIGENDUM SCRIPTURAS DIVINAS,
IN DUAS PARTES DISTRIBUTI:

Quarum prior, quæ octo libros complectitur,
LOCOS ALIQUOT COMMUNES
ad Scripturarum exactam intelligentiam spectantes
satis enucleatè tractat.

Posterior, quæ duobus voluminibus clauditur,
DUAS REGULARUM QUINQUAGENAS CONTINET,
quas non inutiles fore illis Theologis, qui Sacris Bibliorum
mysteriis initiantur, re ipsa cognosces.

SUMMA CURA AC DILIGENTIA ELABORATI,
& multorum locorum nova interpretatione, qui nonnullos hactenùs
fefellerant, insigniti à MARTINO MARTINI CANTAPETRENSI, Sacræ
Theologiæ Magistro, ac Primo post trecentos annos à Salmanticensi
Academia condita, sacrorum Bibliorum in tribus linguis
Primario, ac Perpetuo Interprete.

MATRITI, apud JOACHIM IBARRA, C. R. M. Typographum cío. 13. cc. LXXI.

Sumptibus Regalis Societatis Typographorum, Bibliopolarumque.

SUPERIORUM PERMISSU.

LIBRI DECIMI HYPOTYPOSION

THEOLOGICARUM SIVE REGULARUM
AD INTELLIGENDAM SCRIPTURAS DIVINAS
IN DUAS PARTES PARTIBUS:

Quam prior, quae octo libros complectitur,
LOCOS ALIQUOT COMMUNES
ad scripturam exactam intelligentiam spectantes
suis cunctis tractat.

Posterior, quae duobus columnis clauditur,
DUAS REGULARUM QUINQUE CONTINET
quae non sinites fore illi theologi, qui sacris Bibliorum
mysteriis insistant, et ipsa cognoscere.

SUMMA CURA AC DILIGENTIA ELABORATA
et plurimum locorum non interpretatione, qui nonnulli haec
pessime, insensu a Martino Cantuariensi, sacro
Theologiae Magistro, ac Prælo post trescentos annos a Salimonicensi
Mansueti condita, ac totum Bibliorum in tribus linguis
Prælo, ac Typographo interpretis.

MARTINI, apud Joannem Iacobum, C. R. M. Typographum civ. et. col. lib.

Stamps of the Royal Society of Typographers, London.

SUPERIORUM PERMISSU

TYPOGRAPHI,
AC BIBLIOPOLÆ MATRITENSES
LECTORI

S. D.

IUM propositum nobis sit, quam plurima opera, quæ litterarum studiosis utilia videantur, luce publica donare, ac in primis præstantissima quorundam Hispanorum monumenta propter exemplarium paucitatem vix nota: haud postremum in iis sibi locum vindicant hæ *Theologicæ Hypotyposes*: dignum profectò opus, quod in studiosorum manibus versetur, maximeque eorum, qui sacrorum librorum studiis totos se dedunt. Fuit sane Martinus Martinez Cantapetrensis acerrimo vir ingenio & singulari studio, egregiamque navavit operam in iis scientiis perdiscendis, quæ ad sacras litteras intelligendas & explanandas magno sunt usui. Quibus in disciplinis tantos progressus non ita longo temporis spatio fecit, ut hac laude nemo illi antefereendus videretur; eumque honorem vel in adolescentia summo omnium plausu atque approbatione est adeptus, quem pauci ætatem illam prætergressi nancisci potuerunt. A primis enim annis in nobilissima Salmanticensi Academia bonorum ingeniorum altrice, cum aliis optimis litteris & disciplinis, tum præcipue theologicis & linguarum studiis imbutus, circiter annum XXIV ætatis, quod ex epistola nuncupatoria ejus institutionibus Hebraicis præfixa intelligi licet, cunctis ejus Academiae suffragiis Cathedræ trium linguarum præfectus est, Sacrorumque Bibliorum in tribus linguis Primarii ac Perpetui Interpretis munus obtinuit. In hoc itaque amplissimo dignitatis atque honoris gradu collocatus usque adeo doctrinæ gloria excelluit, ut paucos habuisse pares videatur, superiorem verò fortasse neminem: quod quidem nonnulla ejus ingenii monumenta eximio studio elaborata, ac in communem studiosorum utilitatem evulgata fatis ostendunt. Cum enim multi Hebraici sermonis rudimentorum libelli ad eum usque diem typis

excusi extarent : nullum tamen eorum Martinus noster institutioni puerili satis aptum comperiebat ; cum aliis rebus , tum maxime ob nimiam præceptorum multitudinem , neque omnino dilucidam eorum expositionem. Officio igitur adductus ad *Institutiones in Linguam Sanctam* scribendas animum appulit , quæ ejusmodi essent , ut & quod penitus necessarium , quodque maxime utile ad eam discendam videretur , haberent , & tum brevitate , tum etiam perspicuitate sese commendarent. Has primum Parisiis anno 1548 editas , postea secundis curis ad limam revocavit ; & nonnullis additis , aliis recisis , quibusdam etiam immutatis , omnibusque magis illustratis , quod ipse ait , adjunctis *Institutionibus Chaldaicis* , Salmanticæ 1571 iterum typis excusit. Ad tantos in hisce disciplinis progressus adjunxerat laudandum quoddam omnia cognoscendi studium , quæ suo muneri recte exequendo , nimirum interpretationi Sacræ Scripturæ conducere arbitrabatur. Ex quo maximum fructum collegit , quem in suum privatum usum aliquandiu reconditum , tandem hoc eximio opere , quod nunc denuò in lucem proferimus , cum studiosis omnibus communicandum putavit. Extabant enim jam eo tempore nonnulli libri , regulas quasdam de ratione interpretandi Sacram Scripturam complectentes ; qui quamvis à doctis viris & in hoc argumento non leviter versatis essent conscripti , neque omnino contemnendi haberentur : nostri tamen Auctoris industria & excellens eruditio ad plenam rei propositæ tractationem quam plurima in iis requirebat : ex frequente quippe ac fere nunquam intermissa Sanctorum Patrum , aliorumque Ecclesiæ tam Græcæ , quam Latine Scriptorum lectione , adhibitis etiam in consilium Hebraicis , Chaldaicisque Auctoribus , permagnam præceptorum & monitorum copiam ad rectam Divinæ Scripturæ interpretationem summo labore vigiliisque sibi comparaverat. Quibus ex eorum operibus totidem fere verbis translatis , & in quædam veluti capita sive communes locos summo judicio distributis , omnium , qui se totos Divinis litteris abdere velint , & aliorum etiam studiosorum utilitati consulens , præclarissimum hoc opus confecit. Atque in his de officio interpretis Sacræ Scripturæ testimoniis Sanctos Patres , aliosque graves Auctores suis ipsorum verbis loquentes inducit ubique , & eadem illa docentes , quæ Martinus noster sigillatim tractanda & exponenda sibi proposuit. Qua ratione illud singulari quodam & laudando consilio efficit , ut omnia , quæ interpretem

PRÆFATIO.

ipse vult admonitum, non tam à se, quam à Sacris Scriptori-
bus dicere & admonere videatur: neque tam quid ipse in hu-
jusmodi interprete desideret, quam quid ab eo flagitet omnium
sæculorum memoria, demonstret. Ac de hujus officio nonnihil
summatim dicturus, adducit Augustinum, Hieronymum, &
alios, qui perspicue docent, hunc interpretem, quoad possit,
verborum singulorum significationem exprimere oportere. Unde
intelligi licet, hanc ipsam perpetuò fuisse veterum Patrum to-
tiusque Ecclesiæ sententiam. Itaque nimiam & imprudentem eo-
rum condemnat libertatem, qui in Sacris Bibliis idem sibi lice-
re putantes, quod in convertendis Auctoribus profanis licere vi-
dent, Scripturæ Sacræ versionem ad verbum abjicientes, illam
elegantibus verbis politaque oratione curant interpretandam. Il-
lud autem in toto opere sibi proposuit, ut exquisitis testimoniis
perspicuum faceret, veteres illos Auctores, qui & doctrinæ, &
vitæ sanctitatis laude viguerunt, semper existimasse, ad intelli-
gendam & explanandam Divinam Scripturam opus esse non mo-
dò rei grammaticæ, sed etiam linguarum, multarumque ar-
tium studio & accurata cognitione. Qua in re se quoque præ-
stitit iisdem bonis artibus & disciplinis optime institutum. Ac de
usu quidem Grammaticæ in opere Theologico quædam attingit,
tametsi quibusdam importunum videatur, quippe cum sit res lit-
teratis admodum nota: non poterunt tamen sine voluptate per-
legi quæ valde luculenter explicantur de diversa temporum in
verbis significatione, de pronominum emphasi, de nominibus
numeralibus, de adverbiorum, præpositionum, & conjunctio-
num potestate & usu, & de quibusdam aliis à Grammaticorum
scholis arcessitis. Ex quibus, si opus esset, plane perspicui posset,
quantopere expediat ad linguarum intelligentiam verumque ora-
tionis sensum, rerum minutissimarum, de quibus tota Gramma-
ticorum doctrina tam multa præcipit, diligens ac perpetua ob-
servatio. Unum illud veremur, ne non satis ab aliquibus intelli-
gatur, quod de significandi vi ac potestate Articuli Græci, sive
de singulari significatione nominis substantivi cum articulo con-
juncti eruditè tradit hic noster, quodque, ut ait ipse, de hoc ad-
monent tum Ecclesiæ Patres Cyrillus, Hieronymus, & Epipha-
nius, tum etiam gravis Auctor Theophylactus. Cum enim pror-
sus nullum apud Latinos sit verbum, quod Græcorum Articulo
respondeat: Latine haud facile declarari potest cum vaga & in-
finita significatio nominis sine Articulo appposito, tum etiam præ-
ci-

P R Æ F A T I O.

cipua illa & singularis significandi ratio , quæ in nomine cum Articulo conjuncto inest. Sed cum in Hispanica lingua , ut & in aliis, sit ejusmodi Articulus cum eadem vi significandi : ex consuetudine nostri sermonis facile erit intellectu quod de Græcorum Articulo ibi docetur. Neque vero ullum adeò in litteris hospitem existimamus , qui non intelligat , cæteræ artes & disciplinæ quantum opis afferant ad Divinæ Scripturæ interpretationem , ut & omnium cujusvis linguæ Auctorum. Sed tamen nostro quidem judicio pergrata erunt lectori illa capita , in quibus Geographiæ , Historiæ, Dialecticæ , Geometriæ , aliarumque disciplinarum cognitionem haud parvo emolumento futuram , suo more demonstrat. Hoc loco non possumus non vehementer admirari , extitisse nonneminem Catholicorum partibus aliquanto iniquiorem , qui gravissimos viros infimularet , eò quòd Sacram Scripturam à Grammaticis minime interpretandam duxerint. Quasi vero omnes æqui rerum æstimatores aliud unquam senserint & sentiant , quàm ab iis, qui & Grammatica , & aliis etiam disciplinis sint imbuti , eam intelligi posse , & explanari oportere. Sed & hujus requirimus prudentiam , & aliorum , si qui præterea in eadem sunt opinione. Nam cum in Oratorum , in Poëtarum , in cæterorum quoque interprete non solùm Grammaticæ , sed etiam Geographiæ, Historiarum, Antiquitatisque totius , & aliarum quoque litterarum studium desiderent : quare hæc omnia interpreti Sacræ Scripturæ adesse nolint , prorsus non videmus. Atque id eò mirandum est magis , quòd Martinus noster longe ante in hoc opere labore summo & vigiliis ostendisset , omnes illos Scriptores , quos Ecclesia in honore habet , semper id unum sensisse , ad Divinæ Scripturæ interpretationem non fatis esse Grammaticæ scientiam ; sed eodem etiam accedere oportere multarum studium disciplinarum. Hujus itaque operis Salmanticæ primum 1565 , deinde majore cura limati ibidem 1582 typis commissi cum jam perrarò exempla invenirentur , in studiosorum commodum denuo illud nostris sumptibus in lucem edendum censuimus : eo scilicet tempore , quo egregia ac singularis Catholici nostri Regis vigilantia omnes bonas artes & disciplinas in maximum splendorem restituendas curat ; hoc libro diurna nocturnaue eruditorum manu digno , rem theologicam adjuvare æquum esse existimavimus.

M A R T I N U S

M A R T I N I,

C A N T A P E T R E N S I S,

SACRÆ THEOLOGIÆ MAGISTER,

AC DIVINARUM SCRIPTURARUM IN TRIBUS LINGUIS

Salmantica Primarius Professor, Illustrissimo, ac Reverendissimo

D. Petro Pontio Legionensi, Episcopo Placentino,

Salutem.

INstitutiones Theologicas, quibus viam & rationem quamdam ad intelligendas Scripturas aperui, quas superioribus diebus absolveram, premere ex animi mei sententia exoptabam, Illustrissime, ac Reverendissime præsul. Morabar autem: Partim, quod majestas & novitas, rei, quæ vel hominem eruditissimum remorari, & ab instituto longè latèque arcere posset, me deterrebat: partim, quod materiæ difficultas, & ingenii mei imbecillitas, quam probè noveram, me à publicando cohiberet, & retardaret. Nam, per Deum immortalem, quis poterit his, qui è portu solvunt, prædicere Syrtium, rupium, tempestatum, locorum rationem; nisi eadem pericula, à quibus ipse præmonet esse cavendum, sæpe adierit; & sapienter, navi incolumi, evaserit? At verò doctorum hominum, ac mihi familiaritate conjunctissimorum auctoritas, quorum voluntati ac judicio non obtemperare, mihi vehementer inhumanum ac nefarium videbatur; me parère coëgit, effecitque, ut sub tuis auspiciis communi utilitati donentur. Existimo tamen, si assecutus non fuero id, ad quod destinaveram omnia mea studia, omnem operam, curam atque cogitationem meam; fore industria mea ac labore jam confectum, ut ad hæc perficienda, quæ horridiora & incultiora cum à me tractantur, visa sunt; præstantissimus & absolutissimus artifex inveniatur, qui extremam manum addere possit. Quandoquidem non statim quando artes repertæ, & ad præcepta revocatæ sunt, ad perfectionem perducì potuerunt; sed per quosdam veluti gradus, ab imo usque ad summum perventum fuit. Nam in picturæ, ut ita dicam, infantia ac incunabulis, adeò rudes & impoliti erant pingendi artifices, auctore Æliano, ut penè literis significandum, quid esset illud, quod depictum fuerat, bos videlicet, aut equus, aut arbor, cum ex ipsa pictura percipi aut discerni subobscurè posset. Deinde Polygnotus & Aglaophon, aliquam illi arti accessionem fecerunt. Pòst Zeuxis atque Parrhasius ampliùs venustatis & decoris addiderunt. Ac postremò Protogenes & Melanthius, Antiphilus & Apelles tantum elegantia artis valuerunt, ut nihil politius aut perfectius exoptari à quoquam, ab humano ingenio posset. Ad eundem modum in cæteris artibus ac facultatibus incrementa facta fuisse, video. Unde non tam de augendis divitiis, quàm de accessionibus, quæ in artibus in dies fiunt, intelligendum esse carmen illud Hesiodicum arbitror: *εἰ γάρ κεν ἔσμιχθον ἰπὶ σμικρῶν κατὰ θεῶν*, hoc est: Parvum parvo adde. Et hæc est una ex causis, quare antiquis tam longa ætas tributa fuit; videlicet, ut longa experientia, & multis perceptionibus edocti, artes invenirent, quæ ad subsidium posteritatis excogitandæ erant. Atque ideò dicitur de Noë: Hic consolabitur nos; id est, nostros allevabit labores, excogitando artem colendorum agrorum.

Igitur hæ nostræ lucubratiunculæ, qualescumque sunt, ni fallor, aut nonnullis, dantibus operam Theologiæ, erunt adjumento; si modò aliquid dignum doctorum auribus è tot voluminum lectione, quorum testimoniis hoc in libro locupletando usi sumus, elicere potuimus: aut fin minus, excitabuntur aliqui ad aggrediendum hoc opus, tanto præditi ingenio ac eruditione, ac materia ipsa postulat & efflagitat. Profectò si aliquis hoc beneficio posteros devinxisset, non dubitarem, quin in arce Athenarum ejus simulacrum poni posset, quemadmodum Minerva Phidiæ; aut in Elide, sicut ille Jupiter Olympius. Speraremque fore, ut illa, quæ à paucis Theologis adamata & cognita divina Scriptura; plures deinceps habeat rivales, & ad multos dimanet, & spargatur ejus utilitas. Hoc si meis vigiliis effectum fuisse conspexero, abundè præmium magnum mihi persolutum arbitrabor. Nunquid cum in his studiis laboremus, quibus sine nostro malo carere possumus, ab illis capeffendis, quæ vitam præstant sempiternam, abstinebimus? Nam quid obsecro piaculi erit Christiano, si ignoret quis fuerit Alexander, aut Cæsar? Quid docuerint Solon & Lycurgus? Quid Homerus aut Virgilius cecinerint? &

Scire quid Arsacia Pacorus deliberet aula.

Rhenanam numeres Sarmaticamque manum.

At qui ignorat Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & quomodò colendi sint; & quid pro salute generis humani gesserit Dei filius; & quid docuerit, tum ipse, tum ejus Apostoli; is vitare non poterit, quin à sodalitate piorum cum virginibus stultis excludatur, & à gaudiis vitæ cælestis sequestratus, cum impiis, quos Dominus ignorat, gehennæ suppliciis addicetur.

Ac

Ac præterea, si quidquam est, quod in hac vita sapientem virum teneat, & non exoptet vita fungi, & inter præssuras & turbines mundi, æquo animo manere persuadeat; id esse vel primum arbitror, meditationem & scientiam Scripturarum. Quandoquidem cum à cæteris animantibus hoc vel maximè differamus, quod rationale animal sumus, & fieri possumus; ratio autem omnis, & sermo, divinis libris contineatur, per quos & Deum scimus, & quare creati sumus non ignoramus; miror, quosdam magnates extitisse apud nos, qui cum ipsi alteri cuidam facultati longè inferiori fuerint addicti, aulæ videlicet, quia citharædi esse non potuerunt, aut fortè non valuerunt, quæ præclara sunt discere; cæteros, qui id, quod ipsi nancisci non potuerunt, suo labore acquisierunt, contemnendos, & ab omnibus Reipublicæ muneribus explodendos, esse voluerunt. Unam tantum ob causam, quia scrutantur Scripturas, quæ solæ probos homines, & benè moratos facere possunt, & testimonium perhibent de illo. Nimirum, quia nolunt viros integros, & spectatos, ad obeunda Reipublicæ munera admitti; nec qui plus in eruditione profecerint; sed illos, quorum obsequiis sunt deliniti; aut pro quibus aliquis illorum, qui præstant auctoritate, eos oraverit; aut qui ex eodem ovo, ut Castor & Pollux, prognati sunt. Cum tamen ad gubernandum populum Israëliticum, à Moyse ascitus fuerit Josue, qui ex alia familia & cognatione genus ducebat. Et in Actis Apostolorum, hanc ob causam suffragio Spiritus Sancti ajunt electum Mathiam, ad Apostolicam functionem obeundam, Jacobo justo dimisso; ne videretur, non tam delata functio homini, quàm sanguini. Plato quoque quantumvis ethnicus inquit: Tunc denique fore beatas Respublicas putavi, si aut docti, aut sapientes homines eas regere cœpissent; aut qui regerent, omne suum studium in doctrina, ac sapientia collocassent. Ut veluti probati trapezitæ scire possent, quis numus probus, quisve adulterinus sit: ne juxta Prophetam audiant: Væ qui dicunt malum bonum, & bonum malum, ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras.

Quapropter non possum non vehementer te suspicere, ac venerari, Præsul Illustrissime, & studioforum nomine gratias agere, quod inter tot procures aulæ regiae, & primates Episcopos, quos tam benignè, ac largiter alit nostra Hispania; tu solus, aut cum paucis inventus sis, qui doctos complectaris, benignè tractes, & foveas; & studia bonarum literarum, ac divinarum Scripturarum provehere, ac illustrare cures. Proinde sicut bonus architectus, fabros quoque ad hanc provinciam, & aborem gnaviter subeundum, undiquè perquisis; quorum opera utaris, ad scribendum aliquid dignum posteritate, & futurorum sæculorum memoria: tum etiam ut antiquos libros, qui cum blattis & tineis luctabantur, ab oblivionis injuria vindices, industrios librarios quæris. Ac adeò conatus tuos omnes in his corrogandis, & conquirendis codicibus impendis, ut studium Ptolemæi Philadelphii, Attali, & Eumenis regum, ac Apelliconis Teii; & ut ad nostros veniam, Pamphili Cæsariensis prebyteri, & Alexandri Hierosolymitani Episcopi, & Origenis, superasse videaris. Non ad inanem ostentationem, aut auram popularem captandam, sed ut prælo committantur, ad ædificationem Ecclesiæ, quæ est corpus Christi; ut simus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi; & ut possis tantum gregem tibi ad pascendum commissum, pabulo alere spiritali, ac vegetum, & robustum in Christo reddere: ac prospicere, ne possit dæmon, qui tamquàm leo rugiens circuit, quærens quem devoret; ad vastandum gregem Christi aspirare, aut incautum eum opprimere. Vigilat enim ille semper, ut Christi oves discerpat ac dilaniet: vigilas tu perpetuò, ut ad Christi ovile incolumes & salvæ in humeris tuis ad caulam reducantur. Ille aciem contra Ecclesiam instruit, & quotidie militum agit delectum: Tu tuos instituis, & subinde nectar divinarum eloquiorum inculcas. Ille innumeras copias parat ad profligandum tuos: Tu cum Propheta, jubes illos bono esse animo, inquit: Plures nobiscum sunt, quàm cum illis. Crebrò volvens animo, quod Ezechieli Dominus de malis pastoribus dixerat: Væ pastoribus Israël, qui pascunt semetipsos: nonnè greges à pastoribus pascuntur? Lac comedebatis: Lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis; gregem autem meum non pascebatis, quod infirmum fuit non consolidastis, &c.

Ex his facile intelligi potest, non omnino apud Hispanos bonarum literarum patronos esse extinctos; sed adhuc superesse aliquos Camillos, qui eruditæ opem ferre, & animosos facere non desistant. Quare si dux aliquis strenuus, summo genere, ac summa prudentia, ac scientia præditus, esset à nobis exoptandus; quem tecum conferre possem, non facile statuerem. At quibus initiis, ac fundamentis tanta virtus excitata sit, paucis aperiam.

Natus ex Hispali, & oriundus à Corduba, urbe percelebri, ac nobili Hispaniæ Bæticæ, quæ sive ad agri ubertatem & soli fecunditatem spectes, sive ad procreationem virorum ad belli & pacis munus obeundum, strenuorum, atque ad disciplinas & facultates omnes animo complectendum, universæ Hispaniæ caput est: & quæ eo fidere, isto in loco colonia hæc à Romanis ex ordine patritio deducta fuisse videtur, ut semper, sive sub populi Romani Imperio, sive sub Gotthorum & Arabum regno, aliis populis imperare, & jura dare, numquàm verò leges accipere, aut aliis parère didicerit. Quapropter ex hac urbe innumerabiles duces, tam nostra, quam patrum nostrorum memoria prodiere, qui rem Hispanicam tam longè latèque propagaverunt, ut nulla gens cum nostra posthac conferenda sit. Sed inter universas illustres familias, si quàm longissimè vetera recolamus monumenta, ab illo primo stirpis vestræ propagatore, & principe Dominico Nunnio, cui cognomen Colodrio fuit, domus vestra Corduba, tam in pace, quàm

quàm in bello, eminere, ac longo intervallo cæteras superare, visa est. Hic enim, ut animos posterorum ad gloriam inflammaret, illustri suo exemplo, cum trecentis sociis clàm se Cordubæ recipiens, tutissimum illum locum, quem *Xerqueriam* nunc vocant, occupavit; effecitque, ut potentissima, ac florentissima urbs à tyrannide Arabum in libertatem assereretur. Ferente statim suppetias illis Ferdinando Rege, cui cognomen *Sancto* fuit, qui tunc fortè Veneventi degebat. Quo ex tempore Hispania nostra se efferre, ac in dies, pristinas vires, & avitum robur exercere cœpit; quousque Barbaros vertere solum, & è finibus nostris exire coëgit.

Hoc Dominico nuptui tradente filiam, cuidam cognato Comitis à Castro, qui tunc Hispanico exercitui præerat; in tres primarias familias, hæc vestra divisa est. Prima est *Marchionis Priegensis*, quæ *Aquilarii Domus* vocatur. Secunda est *Comitis Alcaudete*, quæ cognominatur *Montis majoris*. Tertia *Marchionis Comarez*, qui olim dux & antesignanus familiæ juvenilis Regum, hoc est, *Alcayde de los Donzeles*, nuncupabatur. Quarta *Vaenæ Domus*, quæ hoc tempore *Suesana* nuncupatur, quæ Magni Gonsali, nostri sæculi decus, alumna est. Hæ omnes familiæ strenuam operam navaverunt, Mauros profligando, & ab Hispaniæ finibus depellendo. Ex *Aquilarii Domus* natus est Didacus Ferdinandi Corduba, stirpis tuæ è patre origo; qui ob singularem prudentiam, & egregia in bello facta, adeò gratus fuit Henrico Secundo, & Joanni Primo, Hispaniarum Regibus, ut ab ipsis muneribus amplissimis & honorificentissimis donatus sit; ac dein de ab Henrico Tertio, cui cognomen Valetudinario fuit, Marischalcus, (quod est nomen dignitatis apud Hispanos) & *Vaenæ Dominus* appellatus sit. Ac denique tantum sibi nominis conciliaverat apud omnes, ut à Joanne Secundo illi præfectura exercitus, tam ad compescendos Mauros Baticæ inquilinos, quàm ad cives seditiosos & rebelles in officio continendos, ultrò delata sit. Huic duo nati sunt filii, ex quibus Joannes Roderici Rojas, major natu, *Pozæ Dominus* fuit: sequens verò, cui Petrus Ferdinandi Corduba nomen erat, *Vaenæ Domus Dominus* fuit. Hic sæpe cum Rege Granatæ adeò gloriosè confligit, ut vires ejus fregerit, atque debilitaverit. Unde cùm oppidum *Alcalá la Real*, cui præerat Petrus, ab illo Rege, multis undique coactis auxiliariis copiis esset obsessum, idque renunciatum fuisset regi Castellæ; respondisse ferunt, quod Alexander Magnus antè dixerat: Se in utramque aurem posse dormire, cùm Petrus Ferdinandi vigilaret, ac pro se excubias ageret.

Nec in bello solum, sed etiam in pace clarus fuit. Huic quippe Henrici Quarti Regis, adhuc pueri, instituendi, ac mores efformandi cura demandata fuit, cùm à bellicis laboribus per tempus ferri licuit. Sed obiit, cùm esset in florenti ætate, non sine gravi Reipublicæ jactura, relicto hærede Didaco Ferdinandi Corduba. Qui tamen cum eisdem artibus, quas à patre acceperat, cumulatè esset ornatus, ab Henrico Quarto, primus *Comes Agabrensis* creatus fuit; additis ad nominis prærogativam multis oppidis, sub ejus ditione, quæ posteris jure hæreditario cederent. Huic duo nati sunt filii, ex quibus junior, avus tuus fuit: nempe Martinus Corduba, qui tanta rei militaris scientia præditus fuit, ut duæ prærogativæ ordinis (quas Commendas vocant) à Magistro S. Jacobi, extra ordinem ipsi demandatæ sint, ob trophæa, & crebras victorias è Sarracenis partas: qui tamen tandiù hac lege solutus fuit, quousque præpinguem illam *Stepæ*, ipsi elargitus est.

Hic duxit uxorem, Mariam Poncem Legionensem, Roderici Ponce, *Marchionis Gaditani* sororem, quem *Ducem Arcos* nunc vocant. Cumque Marchio exercitum duceret adversus urbem Alhambram, ipsum ob affinitatem secutus est; fortissimèque in illius expugnatione dimicans, hostium impetus repressit, ac superavit. Ac deinde, cùm ex illo loco exercitus noster recta progrediretur ad oppugnandam urbem Granatam, in qua sedem imperii Arabes collocarant; ex præcepto Ferdinandi & Elisabeth Regum Catholicorum, Alhambræ cura ipsi Martino commissa est, ob spectatam ejus fortitudinem, ac fidem, & probitatem. Erat quippe aditus opportunissimus apertus ad conficiendum totum illud bellum, illius urbis certa possessio. Ac statim cùm cataphractorum militum, sub eorundem Regum auspiciis, dux esset; cùm Malacha, & Baza, cum multis oppidis & villis sub ditionem nostram venissent, victoria illa maxima ex parte hujus fortitudini, ac assiduitati tributa est. Deinde cùm inter Ferdinandum & Elisabeth reges Catholicos, & Alphonsum Lusitaniæ regem, & Joannam Hispaniæ Pseudoreginam, bellum exarsisset, Pacis Juliæ, quæ in collimitio utriusque regni sita est, custodia illi commissa est; ut ex illo loco hostium irruptiones, & impetus à tanta virtute frangerentur, ac propulsarentur. Testis quoque hujus fortitudinis est, bellum illud maximi laboris ac discriminis, quod ad Albuieram, adversus exercitum Lusitanorum ab Alphonso Cardenas Magistro S. Jacobi gestum est: quo Lusitanorum internecione, Martini virtus, & industria, spectata, ac probata est; vulnere tamen secundum faciem accepto. In sedandis quoque seditionibus intestinis, tam Popularium, quam Magnatum, adversus Henricum Quartum obortis, Regiarum partium patrociniò suscepto, fortissimè eas tutatus est. Denique nullum bellum eo tempore obortum est, quin ab illo sedatum, ac restinctum fuerit.

At verò in hujus fratris germani junioris Didaci Ferdinandi Corduba, *Ægrabensi Comite*, gestis, quid opus est me velle excurrere, aut spaciari, cum notiora sint apud nos ejus gesta, quàm ut possint ab hominum mentibus, quandiu Hispaniæ steterint, aboleri. Est quippe ab eo parva manu superatus, & fusus, ac sub grave servitutis jugum immissus, Rex Granatæ, qui tan-

diù manus nostrorum Ducum effugerat. Ac ab eo occisus est eximius auctoritate & potentia vir, Aliatar; qui bellorum omnium, quæ nobis inferebantur, auctor & administrator erat.

Possẽm hoc in loco septem illos Episcopos, literis, religione & sanctitate eximios, qui ex hac vestra familia prodierunt, qui non tam illam, quàm Ecclesiam Dei illustrarunt, referre; verum ne longa oratione uti cogar, omitto.

Porro D. Maria Pontia Legionensis avia tua, ex Regibus Legionis & Aragoniæ traxit originem: qua ex familia multi quoquẽ Duces præstantissimi orti sunt. Inter quos primas omnium consensu tenet Petrus Pontius ille, qui adversus Mauros Hispalis incolas sceleratissimè pugnavit; quando urbs illa, pulsus, & dissipatis hostibus Barbaris, sub ditionem nostram venit. Ac deinceps alius ejusdem nominis, & non dissimilis virtute, venit recensendus, qui *Marchena Dominus* fuit. Hic stipatus ala militum, cujus erat præfectus, primus hostibus obviam prodiit, & fortissimè dimicavit, in insigni illo bello, quod gestum est ab Alphonso hujus nominis undecimo, adversus Albohacenum Bellamarini Regem, qui innumerabilem exercitum ex Africa in Bæticam trajecerat; qua in pugna omnes ferè Barbari interempti à nostris sunt. Hic genuit ejusdem similiter nominis filium, qui ingentem virtutem in propugnatione Hispalis ab incursionibus Maurorum ostendit. Hunc secutus est alius ejusdem nominis, *Medellini Comes*, strenuus Dux, & fortis miles. Hic fato concessit, relicto Joanne Ponce filio, superstite, qui *Comes Archos* fuit, pugnavitque prosperè cum Arabibus, tum alibi sæpè, sed precipuè ad Madronium. Hujus filia fuit, præstantissima illa fœmina D. Maria Ponce, avia tua.

Postremò è materno genere, ducis originem ab Stunicis, Ortiziis, Roëlis, & Melgaregiis, familiis antiquissimis, & amplissimis, quæ in Hispalis expugnatione præcipuam operam præstiterunt, & qui primi ex nostris Hispanis illam urbem post ejectos Arabes incoluerunt. Porro multis aliis omisis, quæ hoc loco poteram recensere, sub silentio non omitto, quod uni ex Melgaregiis, cui nomen ut opinor erat Petrus, accidit, regnante Joanne Primo, cui ipse erat à consiliis. Cum inquam, in Consilio tractaretur, an cruces & calices & alia aurea & argentea instrumenta Ecclesiarum, vendi, aut distrahi oporteret, ad congerendum pecunias, ad subministrandum sumptus, ad bellum contra Mauros initum, conficiendum, postquam regia vectigalia fuerant absumpta; hunc obstitisse huic rei vehementer, ferunt. Quam ob causam (cum nomen ejus apud Regem, à Judæis illis publicanis, qui pecunias regias exigebant, & vectigalia exercebant, delatum fuisset; quod hostibus Granatensibus bellum deprecantibus, (*) ingentibus pecuniarum fisci ipsi missis, fuisset suffragatus) vir justissimus, & innocentissimus pœnas capite luit. Cumque postmodum Rex intellexisset hominem sanctissimum, & innocentissimum à se fuisse occisum, magna liberalitate, & munificentia erga ejus filios usus est: & idè hęc familia in Schemate generis, præfert crucem. Nec minus fœcunda fuit in procreandis ducibus hęc, quàm superiores familiæ. Dedit quoque insignes mulieres innumeras, quæ tam in matrimonio, & monogamia, quàm in cælibatu, castè, & sanctè vitam egerunt.

(*) *Id est, timentibus, & recusantibus.*

At verò hæ laudes, quæ à natura, & fortuna proficiunt, quæ hucusque tibi à nobis sunt tributæ, ut generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, ac dignitatis corporis, non sunt usquequaque veræ & solidæ laudes; nec propriè illæ tuæ, quas omnes suspiciunt, ac venerantur: sed simul has simul cum multis habes communes. Quandoquidè si Cordubæ natus es, quæ multis operibus, & ædificiis antiquis est ornata; multi æquè ac tu, eadem in urbe nati sunt. Quin, & si tu ex præstantissimis majoribus ortum habuisti, & summo loco natus es; illos pariter habes consortes nobilitatis, qui ex eadem stirpe, qua tu, sunt propagati, ac in lucem editi. Denique si tu divitiis abundas, ac præpinguem Episcopatum Placentinum assecutus es; sunt alii item, qui tecum opum multitudine, & copia certare possint. Quapropter numquàm, me hercle, ex hac rerum abundantia, aut penuria, aut ex imaginibus, & trophæis, ego nobilem, aut obscurum hominem appellabo; cum fieri possit, ut his rebus abundant illi, qui ingenti laborant illorum inopia bonorum, quæ verè bona sunt: sicut è contra accidere potest, ut illarum rerum sint egentissimi nonnulli, qui tamen divites sunt in Christo. Nam plerumque in societatem hujus laudis externæ illi assumuntur, qui quoad animi probitatem, & vitæ ante actæ innocentiam spectat, virtutem respuunt, ac aspernantur. Quod igitur propriè in bonis tuis, præstantissime Præsul, annumerandum est, hoc ego dignum admiratione censeo. Ut est, incredibilis doctrina, tum in Jure Cæsareo, & Pontificio; tum etiam in divinis Scripturis: quam multis, & assiduis laboribus acquisivisti; ac cujus semina ac satus hęc Academia tua, cujus, & Rector fuisti non sine magna laude, suppeditavit. Labor indefessus in exercendo functionem Episcopalem; tam regendo populum tibi commissum, & in concionibus publicis docendo; quàm in elargiendo, & subministrando pauperibus, tam ad victum, quàm ad vestitum, necessaria. Ingens morum sanctitas, & integritas, quæ multos allicit ad sui imitationem; alios à scelere patrando, deterret. Zelus pro Ecclesia Dei propaganda, & tuenda adversus hæreticos. Animus impensissimè favens studiosis divinarum Scripturarum, ac promptus, & paratus ad studia omnia bonarum literarum, quæ apud nos jacebant, promovenda, & evehenda. Age ergo, Præsul Illustrissime, his rebus, ut soles, incumbere; ut tibi æternam gloriam apud Deum, & homines parere, & Hispaniæ nostræ emolumentum ingens in literis invehere, possis. Vale. Ex Academia nostra Salmantina, tertio Idus Ju. Ann. 1563 à Virginis partu.

IN LIBROS HYPOTYPOSEON, HOC EST,

EFFICTIONUM THEOLOGICARUM,

AB EODEM MARTINO MARTINEZ, CANTAPETRENSI,

Divinarum Scripturarum in tribus linguis Salmanticæ

Primario Professore, ac Sacræ Theologiæ

Magistro editos,

P R O O E M I U M

Ad Illustrissimum & Reverendissimum Præfulem

D. PETRUM PONCIUM LEGIONENSEM,

EPISCOPUM PLACENTINUM.

CUM regularum Scripturæ Divinæ sylvam, ex summorum Ecclesiæ, ac Synagogæ Auctorum monumentis, tumultuaria ac confusa lectione, decerperem, Præsul amplissime & eruditissime, contentus fore domestico usu videbar. Nam in quidvis potius, quàm ut in vulgum prodirent, aut prælo mandarentur, congerebantur. Nunc verò mutata persona, & sententia variata, ut in publicum exeant Theologorum commodum, volo, & statuo. Victus, me hercle, amicorum haud vulgarium, nec contemnendæ eruditionis, precibus; quas absque immani piaculo, & scelere, aspernari non decet. Quod onus, si ab ipsa studiorum meorum infantia & incunabulis, quando Ecclesiasticos Doctores evolvere cœpi, usque ad hanc ætatem, meis humeris sessurum fuisse, rescivissem; non vererem promittere nonnihil bonæ frugis, quæ nunc nulla est, ex opella nostra Theologis fuisse accessurum. Arbitrabar enim, cuilibet Sacrarum Litterarum studio fore in promptu uberius, & felicius in hoc argumenti genere versari, siquæ ex ejus tractatione Christianis lectoribus obvenire, aut suboriri posset utilitas: cum adesse possent, cuilibet utcumque in litteris versato, ad manum, Hieronymi volumina, ex quibus ingens regularum colligitur acervus; imò nil ferè invenitur in illo viro, verè divino, quin instar regulæ habendum sit. Quin & unicuique non prorsus stupido, rebar posse suppetere, Augustini, Ambrosii, utriusque Gregorii, Origenis, Chrysostomi, & ejus affecclæ Theophilacti, lucubrationes, ac reliquorum Ecclesiæ Procerum; quorum libri solida, & omnigena scatent eruditione. Quamobrè hos pensî mei exactores, aut ad ipsos sacros fontes epotandos amandabam; aut deprecabar, ut tantæ molis opus, & viribus nostris impar, diligentiori, & magis in Divinis Literis versato, & instructo, integrum reserarent. Nam si hæc provincia esset demandata alicui duci, cui obtigisset, vis ingenii, & perfecta eruditio, qualem materia exigit & efflagitat; non ambigerem, quin pulcherrimum & utilissimum opus, etsi à nullo ut argumenti magnitudo, & rei poscebat dignitas editum, cuderetur. Nam quas quidam hujus tempestatis nostræ auctor, in lucem protulit claves, ad interpretandum Scripturas; quis non videt, non solum non affecutas esse, quod promiserant, verumetiam aut rei obscuræ densissimas tenebras offudisse; aut de materia uberrima, & quæ quàm latissimè pateret, satis jejune, tenuiterque differuisse? Jam verò libellus ille regularum, qui vulgo circumfertur, diligentia cujusdam viri eruditissimi, conflatus; quid aliud obsecro habet, nisi tumultuariam quamdam congeriem & cumulum sententiarum, quarum bona, maximaque pars, regulæ nomen, non solum non agnoscit, sed omninò admittere respuit?

Verum quamvis non tam me alliceret ad subeundum hanc provinciam, fiducia præstandi, aut perficiendi, quod imponebatur oneris, quàm renuendi rubor; inunctum laborem non detrectavi. Fusiore tamen se offerente materia, plusquàm à me exigebatur laboris, sponte subii. Quippe non solum ex priscorum Sanctorum, sive Græcorum, sive Latinorum lucubrationibus, sed ex Hebræorum arcanis voluminibus, & Chaldaicis, multa diligenter congesi, & coacervavi. Nec in hoc diligentia, & industriæ nostræ labor finitus est; sed & innumera penè testimonia, quæ non satis enucleatè antehac fuerant explicata, exponere, & nonnihil lucis illis invehere, curavi. Simul ut pleniori obsequio demererer amantissimos mei: simul nè protritam viam ingressus, vulgaribus solum vestigiis incederem. Spero equidem fore, ut postquam impenderint studiosi tantam curam in hac postrema Theologiæ parte sibi vindicanda, quantam primæ tribuendam esse cen-

fuerunt; tantum in divinis literis profectum parvo tempore sibi esse parituros, ut tunc denique cogantur fateri, cum hujusmodi exercitatio illi priori ad cumulum accesserit, se adeo fore instructos, & paratos ad tractandum divina oracula, ut absque ulla offensione liberè, per universum Scripturarum pelagus secundo vento possint navigare: ac rursus, absque harum cognitione, quamvis eximia polleant copia, & ubertate dicendi, & acumine, & subtilitate disputandi præditi sint; intelligent, necdum adhuc cum Christo ad montis cacumen conscendisse, ut illo in loco, ex ore ejus, aut illorum, qui ab ipso didicerant, parabolarum abstrusos sensus perciperent; sed in imis montis radicibus, cum turbis ignobilibus, & ratione expertibus, constitisse.

Quapropter, quod Poeta ille de libris Philosophorum dixerat: Rem tibi Socraticæ poterunt ostendere chartæ: nos ad harum regularum cognitionem possumus non ineptè transferre: à quibus destitutus, nulli Theologiæ parti seriò operam navare, queas. Disputandi quippe dexteritas, & peritia, scientia scripturarum destituta, in futilem vergit loquacitatem. A sensu præterea simplici, & literali, ex quo tantummodò validum trahitur argumentum, si non vis aberrare, nec aliò detorquere; nullibi meliùs poteris edoceri. Allegoriam, aut quemlibet sensum mysticum, si non vis frigidè, nec stupidè tractare; nil plus adjumenti afferre, nec cum hac arte conferri poterit. Deniquè si exoptas totius divini eloquii artem pervestigare, & mente complecti; hac arte cognita faciliè assequeris. Cui nimirum si assidua meditatio, & crebra sacrarum literarum accesserit exercitatio, proh Deum immortalem, quantum utilitatis, & emolumenti, sui sectatoribus erit allatura! Nam ut Medici, & Imperatores, quamvis artis rationem, & præcepta tenuerint, nequeunt dextrè munus suum obire, si absit diuturna exercitatio & usus, ita qui hujus artis præcepta imbiberint, sine frequenti mentis agitatione, & usu diuturno, prorsus absque emolumento discedent; etiam si in illis ediscendis, se ipsos confecerint, & maceraverint. Ut hanc autem scientiam assequi nitamur, Christus nos adhortabatur, cum loquebatur cum Samaritana sola, aut potius sub ejus persona, cum universo populo Christiano: Qui biberit, inquit, ex hac aqua doctrinarum humanarum, quam tu hauris Samaritana, sitiet iterum, nec aliquid dignum hominis dignitate, & excellentia sapiet: Qui autem ex perenni fonte divinæ Scripturæ toto se proluerit ore, & nectar divinorum eloquiorum ubertim hauserit, certam, & expeditam ad salutem viam, & vivendi modum, haud quaquam protritum, & vulgarem, sed divinum, & cœlestem inveniet.

Nolim tamen cum hoc asseveraverim, ita malignè ab aliquibus accipi, ut studiosos juvenes ab humanarum literarum studio velim detertere, & dehortari; quarum peritiam magnopere laudo, & probo. Quippè vehementer conducunt ad intelligendum scripturas, illis qui seriò Theologiæ operam dare volunt. Quod pulcherrimo symbolo innuisse Daniel arbitror, cum ait: Nabuchodonosor Regem Babylonis vasorum domus Dei partem, ex templi Hierosolymorum aditis rapuisse, ac Babylonem scelerum altricem urbem, deportasse, ac in fano Deorum suorum collocasse; volens innuere, in Gentium libris aliquam sensuum divinorum minimè aspernamdam scintillam veritatis, mendaciis, & nugis respersam, inveniri. Hinc apud Platonem, Deum mundi opificem, & architectum legimus. Hinc Democriti Abderitæ de asservandis corporibus mortuorum, & de loco sepulturæ cooptando, cura, & sollicitudo; propterea quod in postremo tempore, è monumentis, & bustis, in quibus condita sunt, essent revictura. Hinc denique apud Platonem, & Ciceronem de immortalis animorum vita, & origine tam crebra mentio; quam nunquam Aristoteles satis concoxit, si D. Theodoreto credimus, in 8. Sermonem de Cura Græcarum affectionum.

Attamen ut patrociniū Aristotelis suscipiamus, si rem accuratius expendamus, inveniemus, duobus modis Aristotelem de anima agere instituisse. Primò, ut est actus corporis physici: nam philosophi naturalis munus est, de anima differere, prout corpori conjuncta, & materiæ demersa est: & quantum ad hoc, licet revera immortalis sit, non tamen explicat, nec infert immortalitatem: eodem namque modo est actus sui corporis physici anima Brutorum, juxta eos, qui animata, cognoscunt, & defendunt; & tamen immortalis non est. Secundò possumus loqui de ea, ut est quid cœleste, & divinum, atque à materia longè semotum: de qua Philo Judæus libro de nobilitate ait: *καὶ ὁ ἀξιοῦσι πάλαι ἐπὶ γῆς εὖρα θεὸς λογισμοῦ κρείττω*. Hoc est, nullum templum augustius in terris Deus invenit, quàm animam rationis participem. Et sic anima à Græcis *νοῦς* vocatur: quæ cum Philosophi naturalis munus excedat, ejus naturam perscrutari ad metaphysici partes spectat. Atque ita de anima hæc scripsit Aristot. 12. metaphys. Causæ, inquit, efficientes priores sunt tempore, causæ formales simul. Cum enim homo est sanus, tunc, & sanitas est: figura æneæ pilæ, & ipsa ænea pila sunt simul. Si verò posterius quippiam permaneat, considerare oportet. In quibusdam enim nil prohibere videtur: veluti si anima tale sit, non omnis sed mens ipsa.

Hæc Aristoteles: & alia similia alii. Attamen, ut dixi, adeò mendaciis illa veritatis scintilla oppleta, aut potius extincta est, ut arduum sit, perspicuè id quod scitu erat dignissimum, percipi. Nisi Deus misertus inscitiae nostræ, porrexisset nobis sermonum suorum facem, & extenta manu, jacentes in tenebris, & in umbra mortis, ad lumen cognitionis, per filii sui prædicationem sublevasset; intromisissetque nos in cubiculum suum, ut ea quæ antè nostris viribus freti, assequi non poteramus, plano sermone, & aperto differeret. Nos tamen, qui cœlestium do-

Daniel
cap. 1.

Plin. li-
bro 7. ca-
pite 55.

Chrysoft.
hom. 2. in
epist. ad
Hebræos.
Orig. 2.
periant.
cap. 8.

donorum aura frui non meruimus, nec ad sacræ Theologiæ culmen, cum Petro, Joanne, & Jacobo conscendimus: indignos quippè nos reddimus verbi Dei; nonnulla saltem, quæ ex sanctorum munere, & liberalitate, unicuique ingenio quantumvis infimo prædæ exposita sunt; instar Ruth Moabitidos, quæ post messores undique colligebat spicas, ad communem utilitatem in medium afferemus. Alioqui nisi illi nobis porrexissent, quis animo versari ausus esset, scripturarum divinarum vastissimam molem, & immensum pelagus, certis quibusdam regulis, & præfinitis legibus posse adstringi? Quamquàm id fieri posse, vehementer subodorabar: nam si mechanicarum artium opifices, regulis suis sunt adstricti: & Rhetores certam habent dicendi normam, extra quam egredi non licet. Medici quoque curandorum morborum artem, se habere jactant: & viri prudentes institutiones juris civilis ediderunt, quibus lites contentionesque confopirent: cur desperandum esset à nobis, idem consequi diligentia, & labore posse, in aperienda via ad intelligendum scripturas, non video; in quibus, non de aquis arcendis, aut stillicidiis, sed de spe, & salute nostra agitur. Absit igitur à me, ut putem sermones divinos, certa loquendi norma carere; quorum auctor Deus Optim. Maxim. est, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.

Omnem hunc sermonem detulimus, non quibusvis hominibus ignobilibus, & obscuris, sed præstantissimis, & clarissimis viris, Hieronymo, Origeni, Chrysostomo, Damasceno, Theodoro, aut alicui ejusdem classis, aut ordinis viro, quo majorem auctoritatem haberet oratio. Nam si Perysatis, Cyri, & Artaxerxis mater, jubebat eum, qui apud Regem sermonem esset habiturus, bysiniis, hoc est magnificis, & splendidis verbis uti; quantò melius res divinæ monumentis mandari, aut committi debuissent, non comico focco, sed tragico cothurno. Si Alexander ab Apelle pingi, à Lyfippo fingi tantum expetebat, nè quid nativæ formæ, artificis imperitia detraheret: cur igitur ego committam in scripturarum divinarum explanationibus, nœnias meas, aut obscurorum hominum insomnia, studiosis obtrudi, & illorum manibus obteri, oblitteratis & suppressis illorum Heroum nominibus, qui hanc tantam lucem, qua fruimur, nobis reliquerunt? Interdum sanè, non sine rubore, nomen meum inter hos tam præclaros viros, cum res efflagitabant, inserui, (cum nullus de illa re, quam tractabam, aliquid memoriæ mandasse compereram) nè prorsus *καὶ ἐγὼ ὁ γεγραμμένος* ego essem: totam quippè fabulam, usque ad plaudite, sustinere solus qui possem?

Inscriptionem insolentem, & quæ montes aureos in fronte promittere videretur, cooptare huic volumini neglexi; nè postea nasceretur ridiculus mus: ut illi fecerunt, qui pupillam oculi, scintillas Scripturæ, clypeum, lac, libros à se editos inscripserunt. Sed id nomen, quod ab Ecclesiasticis viris, Dionysio Areopagita, Clemente Alexandrino usurpatum est, sequi maluimus; nempè libri Hypotyposeon, id est Informationum, aut Efnctionum.

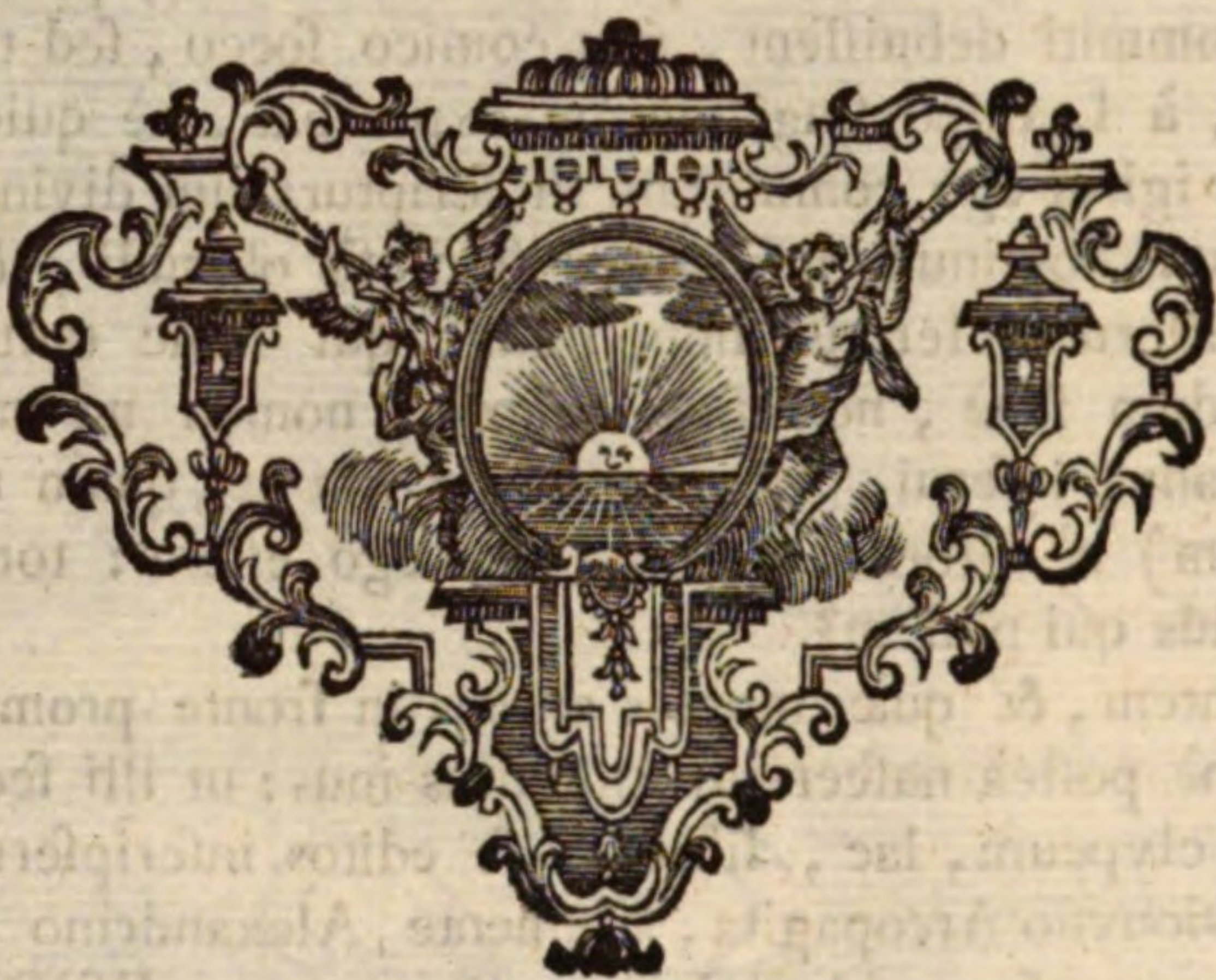
Auctorum ordinem, ita digessi, ut qui primum locum occupaverit, scribat illa quæ retulimus verba, totidem verbis nonnumquam, nonnumquam paucis, aut mutatis, aut detractis, aut additis verbis, quo res tota fieret dilucidior, & planior. Qui secundum, aut deinceps locum tenuerint, si eadem, aut similia superioribus verba protulerint, auctoris tantum nomen inserui. Verum si quid novi afferunt, aut aptius exemplum adducunt, id quod addidit tantum, decerpfi. Quamvis non diffitear, opus fuisse, ut nonnumquam centiès eandem cantilenam, non absque tædio, replicarem, cum res postulare videretur. Multa prætereà, quæ legentibus nobis, non infrequenter occurrere solebant; quæ sub nomine Regulæ, colligi posse videbantur, & illarum albo adscribi; in hunc ordinem redigere, ut par erat veriti sumus, tum nè voluminis cresceret magnitudo, quæ satis magna, & justa est, si satisfactum fuerit argumento: tum etiam nè Midæ similis viderer, qui universa quæ attrectabat, in aurum vertebat. Nos non quæ pulchrè, aut sapienter dicta sunt recensuimus, & in hoc libro conjecimus; sed quæ nomine regulæ insignita esse videbantur, aut manifestarium aliud symbolum præ se ferebant, selegimus. Solent enim divini scriptores his, aut similibus nominibus, has regulas appellare: Regula scripturarum est, Canon est apostolicus, consuevit Scriptura, consuetudo est Prophetiæ, in sacro Eloquentio hoc fit, Mos scripturarum est.

Quod superest, vos studiosos juvenes adhortari, monereque non desistam, ut hos Sanctorum amplectamini labores, si ab Spiritus Sancti scopo aberrare non vultis, & à germano, & sincero Ecclesiæ dogmate deflecti. Alioqui, ut hæretici faciunt, vasa aurea, & argentea domus Domini conflabitis, ut in varias vertatis effigies, quas adoretis in Bethel, & in Samaria. Quoties enim eloquia divina aliter intelligimus, quàm Spiritus Sanctus efflagitat, convertimus vasa cultus templi Domini, in vasa ignominiae, ut nobis faciamus simulacra, & fornicemur cum eis, sub qualibet quercu, & ligno frondoso. Quæ prudenter vitare poterimus, si Sanctorum Patrum interpretationibus (hæreticorum istorum, qui è cauda aspidis nuper oborti sunt, commentis semotis, & nugis relegatis) toto animo adhæserimus. Quippè, ut ait Cicero 1. Tuscul. in omni antiquitate, quo propriùs aberat ab ortu, & divina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat.

Porro cum res, quam adorior, ardua ac difficilis sit, captumque nostrum longo intervallo superans; meo jure postulare posse videor, si me, & mea omnia, limæ, & correctioni Ecclesiæ subjecero. Quapropter si quid dictum, aut literis commissum à nobis sit, in quo labi, aut titubare videamur; tum contra Ecclesiæ Romanæ scita, & decreta; tum

etiam contra priscorum Patrum dogmata; indictum, & obliteratum esse à mentibus hominum, exopto.

Porro ad instituti nostri tractationem accessuri, visum est in primis juxta Philosophorum præcepta, à definitione Regulæ exordiri. Regula est, *quæ rem ut est, in genere breviter exponit*: & hæc in duas secatur partes, in *Regulam verborum*, & *Regulam sententiarum*. De utrisque sigillatim acturus sum, si nonnulla prius in hoc priori volumine, quæ ad illarum potissimum conferunt intelligentiam, præmiserò.

INDEX AUCTORUM, TAM SACRORUM, QUAM PROFANORUM, QUI IN HIS LIBRIS CITANTUR.

A mbrosius.	Christianus Druthmarus.	Homerus.	Plinius uterque.
Augustinus.	Cantacucenus.	Hesiodus.	Phocylides.
Athanasius.	Cassianus.	Hesychius, Lexicographus.	Pindarus.
Arnobius.	Cassiodorus.	Horatius.	Plato.
Apollinarius Laodiceus.	Chromatius.	Hebræorum Rabini.	Plutarchus.
Athenagoras.	Cicero.	Ignatius.	Pausanias.
Amphilochius, Iconii Episcopus.	Decretum Gratiani.	Irenæus.	Plotinus.
Africanus, Chronographus.	Decretales Epistolæ.	Justinus, martyr.	Politianus.
Albinus.	Damascenus.	Justinus, Historicus.	Quintilianus.
Areta.	Dorotheus, Tyri Episcopus.	Josephus.	Sophocles.
Anselmus.	Dionysius Areopagita.	Isychius in Levit.	Sedulius.
Antiochenus Patriarcha.	Dydimus, Hieronymi Magister.	Isidorus.	Seneca uterque.
Ælianus.	Eusebius Cæsariensis.	Juvenalis.	Sophronius.
Ammonius, interpres Aristotelis.	Epiphanius.	Isocrates.	Suidas.
Aristoteles.	Eucherius.	Lactantius.	Servius, Grammaticus.
Biblia Sacra in tribus linguis.	Egesippus.	Laurentius Valla.	Socrates, Historicus.
Basilius.	Euthymius.	Leo primus.	Sozomenius.
Beda.	Eustratius.	Lysias, orator.	Theodoretus.
Bernardus.	Euripides.	Marcellus, Papa.	Theodulus.
Boetius.	Epigrammata Græca.	Martialis, poeta.	Theophilus Alexandrinus.
Chrysostomus.	Erasmus.	Maximus Taurinensis.	Theophylactus.
Cyrillus Alexandrinus.	Gregorius Magnus.	Maximus, Monachus.	Theodoretus Abbacura.
Cyprianus.	Gregorius Nazianzenus.	Macrobius.	Theodorus Baalsamon.
Clemens Alexandrinus.	Gregorius Nissæus.	Nicephorus.	Tertullianus.
Clemens, Papa.	Galenus.	Numenius.	Theocritus.
Concilia Græca & Latina.	Gelasius, Papa.	Origenes.	Terentius.
	Hieronymus.	Æcumenius.	Virgilius.
	Hyppolitus, martyr.	Orosius.	Victorinus.
	Hilarius.	Orpheus.	Xenophon.
		Philo, Judæus.	Zonaras.
		Philoponus.	Zezes.
		Philo Carpatius.	
		Philippus, Presbyter.	

Multi alii citantur in hoc opere, prout legentibus ipsum constabit. Non fuit autem in animo hic notare, cum reliquis à Martino positis, quoniam nihil utilitatis affert, & dùm ejus lectioni intenti nomina notarentur, intelligentia turbabatur. Præteribant ergo à mentis oculis; & ea iterùm requirere, improbus, & multoties repetendus erat labor. Sufficiat dicere, Martinum innumeros alios legisse; ex quibus unos in patrocinium suum vocat, alios explicat, alios sequitur, alios impugnat.

S U M M A

CAPITUM HORUM OCTO LIBRORUM HYPOTYPOSEON.

LIBRI I. CAPITA.

- Q**UAS ob causas divinæ Scripturæ obscuræ, ac involutæ sint, cap. 1. p. 1.
 Cur Deus per ænigmata, & parabolas locutus sit? cap. 2. p. 4.
 An parabolæ & similitudines, quæ crebrò inculcantur in Scripturis, sint fictæ, necnè; & si fictæ, nùm mendaces? cap. 3. p. 6.
 Quot linguis & qua ætate vetus Testamentum, seu Instrumentum translatum sit? cap. 4. p. 8.
 Quid Theologis utilitatis obveniat ex translationum multitudine? cap. 5. p. 12.
 Quid utilitatis linguarum cognitio, ipsarum sectatoribus afferat? cap. 6. p. 13.
 Catalogus librorum utriusque Instrumenti, cap. 7. p. 15.
 Quibus in rebus tractandis, ac cognoscendis sacri Scriptores studium, ac diligentiam suam collocarint, cap. 8. p. 18.
 Summa illorum, quæ in utroque Instrumento continentur, cap. 9. p. 19.
 De utilitate, quæ nobis obvenit ex cognitione regularum Scripturæ, & de ejus forma loquendi, & caractere, cap. 10. p. 19.
 Quæ sint optimi Interpretis divinarum Scripturarum partes, cap. 11. p. 20.
 De Geographia, cap. 12. p. 21.
 Cognitio Historiæ, quid adjumenti afferat ad intelligendum Scripturas, cap. 13. p. 21.
 Literæ humanitatis, quid utilitatis afferant ad intelligentiam Scripturarum, cap. 14. p. 26.
 Quod adjumentum afferat Dialectica ad intelligendum Scripturas, cap. 15. p. 27.
 Probatis scriptoribus quantum auctoritatis deferendum sit, cap. 16. p. 28.
 Qui futuri sint idonei Theologiæ auditores, cap. 17. p. 29.

LIBRI II. CAPITA.

- N**omina propria, cum alicui tribuuntur in Scripturis divinis, quid observatum fuerit in eorum recta impositione, cap. 1. p. 31.
 De Deo, ac nominibus divinis, cap. 2. p. 42.
 De Christi Redemptoris nostri nominibus, sive de illis quæ spectant ad divinam naturam, sive de illis quæ spectant ad humanam naturam; & de multiplici genere Christorum, cap. 3. p. 65.
 Nomina, quæ ex humanis rebus, & ex affectionibus nostris sunt desumpta, cum de Deo dicuntur, quid significant? cap. 4. & ultim. p. 77.
 Et in his tribus capitibus, scilicet, secundo, tertio, & quarto, tota Theologia symbolica, & allegorica, id est, quæ ex sensibilibus rebus Deo nomina tribuit, explicatur.

LIBRI III. CAPITA.

- D**E multiplici Dei adventu, cap. 1. p. 85.
 De Antichristo, cap. 2. p. 92.

De variis significationibus hujus nominis Generatio, cap. 3. p. 94.

De duplici Christi Redemptoris nostri generatione, temporali, & æterna, cap. 4. p. 98.

LIBRI IV. CAPITA.

- D**E Prophetis, tam bonis, quàm malis; & in genere de Prophetia, cap. 1. p. 114.
 De titulis Prophetarum, cap. 2. p. 125.
 De titulis Psalmorum, cap. 3. p. 129.

LIBRI V. CAPITA.

- D**E ordine narrationis Scripturæ, complurima scitu dignissima, cap. 1. p. 125.
 Quòd crebræ sint mutationes personarum in Scripturis, cap. 2. p. 147.
 Quod unum tempus in Scripturis pro alio ponatur, ut præteritum pro futuro, & vice versa, cap. 3. p. 148.
 De variis significationibus Modi Imperativi, & multiplici ejus forma, cap. 4. p. 150.
 De imprecationibus prophetis, cap. 5. p. 151.
 De multiplici usu Interrogationum, & Dubitationum, quem Divinæ Scripturæ admittunt, cap. 6. p. 153.
 Regulæ quarundam repetitionum, tum verborum, tum etiam sententiarum, quas crebrò admittunt Scripturæ, cap. 7. p. 157.

LIBRI VI. CAPITA.

- D**E citationibus novi Testamenti ex veteri desumptis; & quæ deprompta sint in utroque ex libris Gentilium, cap. 1. p. 165.
 De Pronominibus, ac illorum emphasi, cap. 2. p. 181.
 De signis universalibus, & illorum usu multiplici, cap. 3. p. 183.
 De numeralibus nominibus in genere, & de numeris nominum, cap. 4. p. 185.
 In censu, & enumeratione populi Dei, quid observari præscriptum sit à Domino, quando recenserebatur, cap. 5. p. 190.
 Aliquot species numerorum quid mysticè, & juxta literam in Scripturis significant, ostenditur, cap. 6. p. 191.

LIBRI VII. CAPITA.

- D**E sensibus Scripturarum latissimè differitur, cap. 1. p. 201.
 Sylva quorundam nominum, quæ in bonam, aut in malam, aut in utramque partem accipiuntur, cap. 2. p. 217.
 Quod ex animantibus trabantur variæ similitudines, quibus significantur virtutes, aut vitia, hominibus inesse, juxta literam, & tropologiam, cap. 3. p. 224.
 De comparationibus illis, quas Scriptura admittit, cap. 4. p. 225.

LIBRI VIII. CAPITA.

Observationes nonnullæ Paulo peculiæres, cap. 1. p. 230.

De Præceptis, & Consiliis Evangelicis, cap. 2. p. 236.

Quod Deus homines pollicitationibus, aut terroribus, & minis, ad præceptorum alliciat observationem, cap. 3. p. 239.

De Permissiõibus, cap. 4. p. 242.

De Traditionibus Ecclesiasticis, tam de illis quæ ἀρχαῖοι, quam quæ ἑσχατοὶ dicuntur, & illarum utilitate ad interpretandum Scripturas, cap. 5. p. 244.

Observationes, & consuetudines aliquot Scripturarum, cap. 6. p. 250.

De articulo, & ejus emphasi, & interjectionibus, Væ! Euge, cap. 7. p. 254.

De adverbis, & variis illorum usibus in scripturis, cap. 8. p. 255.

Adverbia quæ explicantur sunt, hæc: Ut: Cras: Heri, & Nudius tertius: Forsitan: Si: Nisi: Tunc: Amen: Sicut: Tamquàm: &c. Quàm: Propterea: Verumtamen: Quia: Donec: Usque: Ante: Antequàm: Priusquàm: Mane: Hodie: Non, & de hac ultima particula lege, quæ scripti lib. 6. cap. 3. & de Adverbio Forsitan, lib. 5. cap. 6.

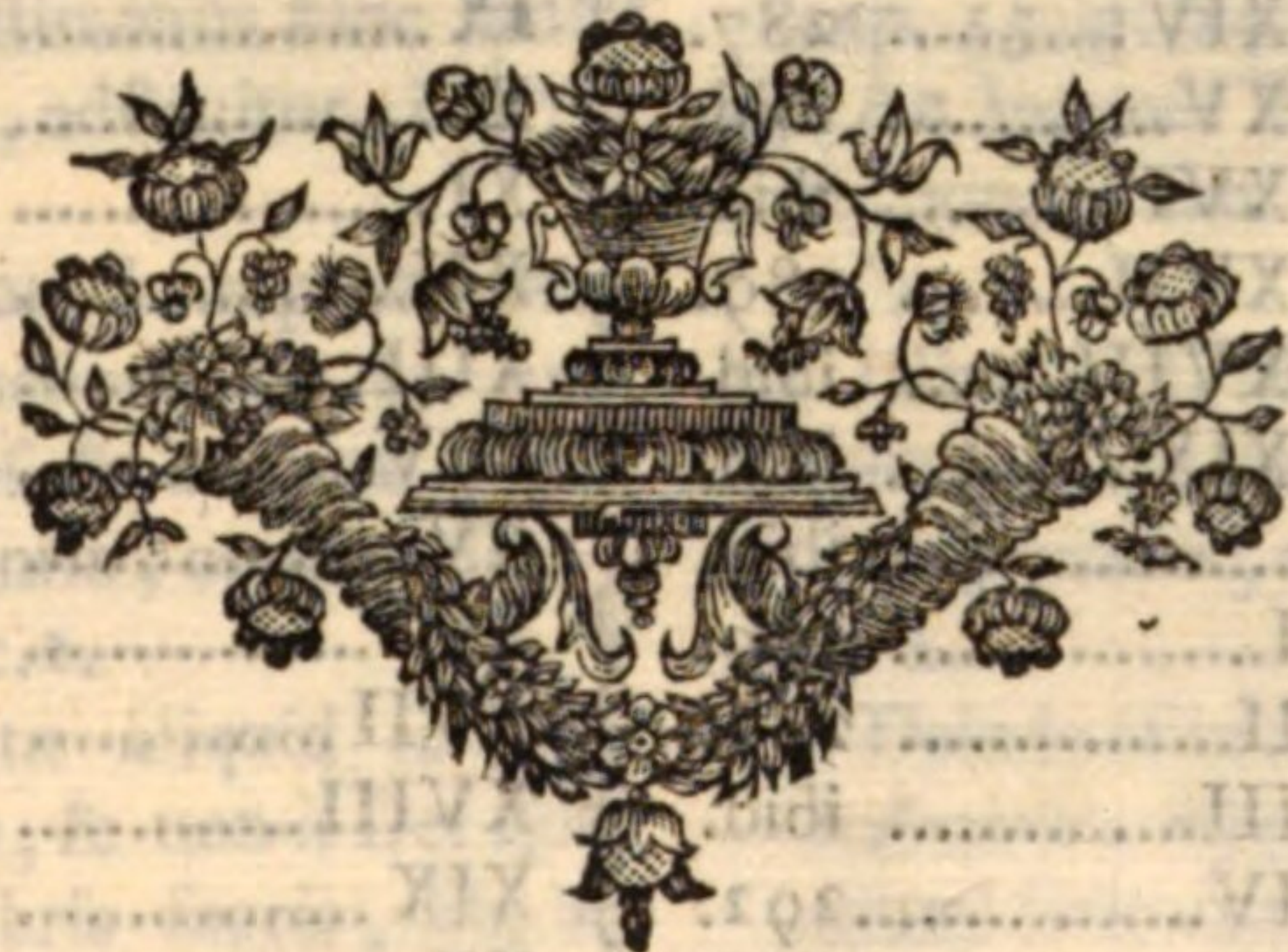
De conjunctione Et, variisque ejus significationibus, cap. 9. p. 261.

De vario usu præpositionum, cap. 10. & ultimum hujus lib. 8. p. 263.

Præpositiones sunt hæc: In, Super, Per, Ad, Post, Secundum, Pro, De, Ab, Apud, Ex. De hac præpositione Post, v. lib. 9. reg. 7.

FINIS

Summæ Capitum octo priorum Librorum Hypotyposeon.

FINIS

Index omnium Librorum hujus Operis

1. Epistolæ Pauli ad Romanos, an Græce, insinuat ibidem.
14. Paulus num inter cælibes, an inter uxoriatos sit recensendus, lib. 8. cap. 1. p. 233. c. 1.
15. Paulus an cum bestiis pugnavit Ephes. 6. ut ipse de se non obscure prædicare videtur, 1. Corintha 15. necne, lib. 9. cap. 1. p. 233. c. 1.

29. Item alius locus, ubi dicitur: Numquid legimus quod fecit David, quando eversit ipse, & qui eum occidit, in domo latavit in domum Dei sub Absalon Principe Sacerdotum, &c. qui videtur esse contrarius Historiæ, quæ narrat in libro Regum, in domum rediguntur, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 2.

INDEX BREVIS

DUORUM POSTERIORUM LIBRORUM

HARUM HYPOTYPOSEON THEOLOGICARUM,

QUORUM QUILIBET REGULAS QUINQUAGINTA CONTINET,

PRO RECTA SCRIPTURARUM INTELLIGENTIA

ET INTERPRETATIONE.

Duo posteriores Libri ex variis inter se inconnexis annotationibus constant; necesseque erat pro Indice, eas literaliter referre; quod improprium, laborque superfluous. Ideò Auctor, nec Titulos Regulis, nec Indicem peculiarem pro Libris apposuit. Sed tamen quoniam aliquantulum utilitatis afferre potest, paginas quibus locantur, designare, eas hic describere cogitavimus.

Introductio Libri Decimi multa continet maximè utilia.

LIBER IX. INCIPIT PAGINA 269.			LIBER X. INCIPIT PAGINA 296.		
Regula I.....	ibid.	XXVI..... 283.	Regula I.....	298.	XXVI..... 317.
II.....	270.	XXVII..... ibid.	II.....	299.	XXVII..... 318.
III.....	272.	XXVIII..... 284.	III.....	300.	XXVIII..... ibid.
IV.....	ibid.	XXIX..... ibid.	IV.....	ibid.	XXIX..... ibid.
V.....	273.	XXX..... 286.	V.....	301.	XXX..... 319.
VI.....	274.	XXXI..... ibid.	VI.....	302.	XXXI..... ibid.
VII.....	ibid.	XXXII..... ibid.	VII.....	305.	XXXII..... ibid.
VIII.....	275.	XXXIII..... ibid.	VIII.....	306.	XXXIII..... ibid.
IX.....	276.	XXXIV..... 287.	IX.....	ibid.	XXXIV..... 320.
X.....	ibid.	XXXV..... ibid.	X.....	307.	XXXV..... ibid.
XI.....	ibid.	XXXVI..... ibid.	XI.....	ibid.	XXXVI..... ibid.
XII.....	277.	XXXVII..... 289.	XII.....	309.	XXXVII..... 321.
XIII.....	278.	XXXVIII..... ibid.	XIII.....	310.	XXXVIII..... ibid.
XIV.....	ibid.	XXXIX..... ibid.	XIV.....	ibid.	XXXIX..... 322.
XV.....	279.	XL..... ibid.	XV.....	ibid.	XL..... 323.
XVI.....	ibid.	XLI..... 290.	XVI.....	311.	XLI..... 324.
XVII.....	ibid.	XLII..... 291.	XVII.....	312.	XLII..... ibid.
XVIII.....	280.	XLIII..... ibid.	XVIII.....	ibid.	XLIII..... 325.
XIX.....	ibid.	XLIV..... 292.	XIX.....	ibid.	XLIV..... 327.
XX.....	ibid.	XLV..... ibid.	XX.....	313.	XLV..... 328.
XXI.....	281.	XLVI..... 293.	XXI.....	ibid.	XLVI..... 329.
XXII.....	282.	XLVII..... ibid.	XXII.....	314.	XLVII..... ibid.
XXIII.....	ibid.	XLVIII..... 294.	XXIII.....	315.	XLVIII..... 330.
XXIV.....	ibid.	XLIX..... ibid.	XXIV.....	316.	XLIX..... 331.
XXV.....	ibid.	L..... ibid.	XXV.....	ibid.	L..... ibid.

FINIS

Indicis omnium Librorum hujus Operis.

Q U Æ S T I O N U M

Q U A R U M D A M I N S I G N I O R U M ,

Q U Æ I N H O C O P E R E ,

V A R I I S I N L O C I S F U S È S U N T A N O B I S E X P L I C A T Æ ,

I N D E X .

- L**ocus Matthæi, cap. 2. c. 2. Sicut scriptum est in Prophetis: Quoniam Nazaræus vocabitur: germana expositione illustratur, multis aliis tam antiquorum, quam recentiorum improbat, lib. 6. cap. 1. p. 167. col. 2.
2. Quæ sit vera illius loci Pauli ad Philip. 3. interpretatio: Quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum: ostenditur libro 10. reg. 25. p. 316. c. 2.
3. Quod baptisate in nomine Christi nullo tempore Ecclesia usa sit, adversus multos illustres Auctores, qui ob ignorantiam scripturarum hac in re hallucinantur, exponitur, lib. 8. cap. 5. p. 246. c. 2.
4. Uter fuerit excellentior Propheta, Moyses, an David, lib. 4. cap. 1. p. 123. c. 1.
5. Locus ille Sapientiæ 1. Spiritus Domini replevit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis: egregiè exponitur, lib. 2. cap. 2. p. 45. c. 2.
6. Quod profitentes voluntariam mendicitatem, non sint futuri iudices cum Christo, in die postremi iudicii, multis testimoniis hinc inde è priscis Patribus collectis, adstruitur, lib. 7. cap. 4. p. 226. c. 1.
7. Quod sit mandatum primum in repromissione, apud Paulum ad Ephesios, 6. cap. explosa Augustini, & Ambrosii. & aliorum, præcipuè Scholasticorum sententia, commonstratur, lib. 8. cap. 3. p. 240. c. 2.
8. An Apostoli, & Prophetæ aliquid scriptis mandaverint è spiritu suo, & non à Dei spiritu profectum, in his libris sacris, lib. 8. cap. 4. p. 242. c. 2.
9. Error memoriæ, quem *μνημονικὸν ἀμάρτημα* vocant, an tribui absque scelere possit Evangelistis, ut putaverunt Euthy. & Theophylactus, & Erasmus, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1.
10. Deinde, an Scripturæ sacræ fuerint tantum inspiratæ à Deo, an dictatæ, & inspiratæ simul, lib. 8. cap. 4. p. 244. c. 1.
11. Utrum Matthæus Hebraicè Evangelium suum scripserit, necnè, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.
12. Epistola ad Hebræos num Hebraicè conscripta, an Græcè, insinuat ibidem.
14. Paulus num inter cælibes, an inter uxoratos sit recensendus, lib. 8. cap. 1. p. 235. c. 1.
15. Paulus an cum bestiis pugnaverit Ephesi, ut ipse de se non obscure prædicare videtur, 1. Corinth. 15. necnè, lib. 5. cap. 1. p. 146. c. 1.

16. Paulus an Evangelii prædicationi incubuerit in Hispaniis, ut ipse promittere videtur Romanis scribens; an verò ipsos fefellerit, id non præstando, lib. 1. cap. 13. pagina 23. c. 2.
17. Moyses, & Paulus an Deum conspexerint, cum in isto corpore morti obnoxio vivebant, lib. 2. cap. 2. p. 53. c. 2.
18. An sudor ille, quem Christus fudit in oratione, cum jam jam immolandus erat, fuerit vere sanguis, necnè, lib. 8. cap. 8. p. 259. c. 1.
19. Quandiu Domini corpus jacuerit in sepulchro, differitur, lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 1.
20. Qua hora Christus fuerit crucifixus, lib. 9. reg. 36. Quo in loco agitur de horis, & annis Judæorum, tam sacris, quàm profanis, p. 288. c. 1.
21. An Herodes vivente fratre Philippo, illi uxorem abstulerit, lib. 9. reg. 40. p. 290. c. 1.
22. Quoto ætatis anno Christus mortem obierit, ac vitam cum morte commutaverit, lib. 1. cap. 13. p. 24. c. 1.
23. An Joannes Evangelista diem suum obierit: an nunc etiam in vivis sit, lib. 3. cap. 1. p. 90. c. 2.
24. Illius dicti Matthæi: Vespere autem sabbati, quæ lucefcit in prima sabbati, quæ sit vera interpretatio, aperitur, lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 2.
25. Deinde illius, ejusdem Matthæi, cap. 17. Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic transi, & transibit, lib. 9. reg. 12. p. 277. c. 2.
26. Item alius locus cap. 2. ejusdem Evangelii: Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda, &c. diligenter exponitur, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 2.
27. An tenebræ ac terræmotus, quæ in Christi passione acciderunt, totum orbem occupaverint, lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 1.
28. Locus ille Marci, cap. 1. Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei, sicut scriptum est in Isaia Propheta: accuratè expenditur, & lectio vetus ut fidelior defenditur, lib. 6. cap. 1. p. 171. c. 1.
29. Item alius locus Marci 2. Numquàm legistis quod fecit David, quando esuriit ipse, & qui cum eo erant, quomodo intravit in domum Dei sub Abiathar Principe Sacerdotum, &c. qui videtur esse contrarius Historiæ, quæ narratur in libris Regum, in concordiam redigitur, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 2.

30. An qui absque scelere ullo, de hoc migrant sæculo, statim Deum videant; an vero usque ad diem iudicii eorum felicitas protrahatur & differatur, lib. 2. cap. 2. p. 55. c. 1.
31. An diei iudicii momentum, & temporis articulus possit à nobis aliqua ratione verosimili investigari: & quæ sit de hac re traditio discipulorum Eliæ. Ac denique cur tam diligenter Dominus cavit, ut dies ille perpetuo esset nobis ignotus, lib. 3. cap. 1. p. 91. c. 1.
32. An Moyse scripserit aliquid de creatione Angelorum, an vero majoribus creaturis transfilitis, nostrarum tantum rerum meminerit, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1.
33. Adæ corpus ubi sepultum fuerit, multorum Sanctorum testimoniis undique conquisitis, disputatur, lib. 6. cap. 1. p. 174. c. 2.
34. An Adam, & Eva egerint poenitentiam sceleris admissi, & ex quo loco divinæ Scripturæ, & Sanctorum, id liquere possit, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 2.
35. De Filii Dei, & Spiritus Sancti divinitate latissimè differitur contra Arianos, & Pneumatomachos, detecta illorum erroris origine, libro 2. cap. 2. p. 57. c. 1.
36. An illi, qui cum Christo resurrexerunt, nunc in carne vivant; an vero iterum mortem obierint, postquam Dominum resurgentem affectati sunt, lib. 2. cap. 3. p. 75. c. 1.
37. Discipuli Domini utrum fuerint septuaginta, an septuaginta duo, lib. 6. cap. 6. p. 199. c. 1.
38. An sicut maritus potest dovortium facere cum uxore ob fornicationem patratam, ita uxor possit à marito sejungi, rupto matrimonio, eadem intercedente causa, lib. 10. reg. 15. p. 311. c. 1.
39. Quot, & quæ res fuerint conditæ ac collocatæ in arca testamenti, lib. 9. regula 36. p. 228. c. 2.
40. Locus ille Pauli ad Ephesios 4. Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, expenditur accuratè, lib. 5. cap. 4. p. 150. c. 2.
41. Quæritur quo consilio Lucas Evangelista Actuum 7. numeraverit septuaginta quinque animas è scemore Jacob egressas, cum tamen juxta historiæ veritatem septuaginta tantum supputentur à Moyse, lib. 6. cap. 1. pagina 173. c. 2.
42. Deinde locus ille difficillimus, ex eodem libro, & capit. Descendit, inquit Lucas, Jacob in Ægyptum, & defunctus est ipse & Patres nostri, & translati sunt in Sychem, & positi sunt in Sepulchro, quod emit Abraham pretio argenti, à filiis Emor filii Sychem, diligentissimè exponitur, eodem lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 2.
43. An Adam non peccante, Dei filius naturam hanc nostram assumpsisset, lib. 3. cap. 1. pagina 85. c. 1.
44. An alio modo, quàm per incarnationem Filii Dei, posset nobis aditus ad salutem, & felicitatem æternam patere, eodem lib. 3. cap. 1. p. 86. c. 1.
45. An purus homo gratia Dei præditus posset pro universis hominibus satisfacere, ibidem, c. 2.
46. Christi satisfactio num fuerit adeò exacta, & omnibus numeris absoluta, ut nihil amplius exoptari potuerit aut debuerit, ibidem, p. 87. c. 1.
47. Samuel an vere fuerit à Phytonissa fuscitatus, necnè, lib. 9. reg. 21. p. 281. c. 2.
48. Senes illi, qui nomen Sufannæ detulerunt, qui fuerint: atque huic historiæ quantum auctoritatis deferendum sit, cum Hieronymi improbatione, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2.
49. Salomon num inter improbos sit computandus, an in numerum sanctorum asciscendus, lib. 10. reg. 25. p. 316. c. 1.
50. An malorum omnium causa Deus censendus sit, eodem lib. 10. reg. 5. p. 301.
51. Quatuor Patriarchæ priores, & duodecim posteriores, hoc est filii Jacob cum Joseph eorum fratre germano, ubi mausæolum aut bustum nacti sint, lib. 6. cap. 1. à p. 174. c. 2.
52. Aliquot Hierarchiæ Angelorum ex quibus locis veteris instrumenti à Paulo collectæ & depromptæ sint, eodem lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1.
53. De immortalis animarum vita, & mortuorum resurrectione, an aliquid ex Moyse cognosci aut intelligi possit: ubi & de resurrectione mortuorum, lib. 8. cap. 6. p. 250. c. 2.
54. De Idolorum origine, & quo tempore colere illa homines cœperint, quid ex scripturis subodorari aut percipi possit, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 1.
55. Numerus quadringentorum annorum afflictionis Judæorum in Ægypto initur, lib. 6. cap. 4. in princip. p. 186. c. 1.
56. Quis sit verus sensus illius Moyse loci: Erunt dies illorum centum viginti anni, lib. 10. regula 43. p. 326. c. 2.
57. Locus ille Psalm. 2. Ego hodie genui te, de qua generatione veniat, intelligendus, lib. 10. reg. 1. p. 298. c. 2.

F I N I S.

LIBER PRIMUS

THEOLOGICARUM

HYPOTYPOSEON,

A MARTINO MARTINI, CANTAPETRENSI,
Sacrae Theologiae Magistro, ac Divinarum Scripturarum in tribus linguis,
Salmanticae primario Professore editus: ad Illustrissimum, & Reve-
rendissimum D. Petrum Pontium Legionensem,
Episcopum Placentinum.

CAPUT PRIMUM.

Quas ob causas Divinae Scripturae obscurae, ac involutae sint?

Sicut ignorantem vim morbi, medicinae faciendae non est locus; ita nisi noveris, quas ob causas scripturae perplexae, difficilesque sint, earum obscuritatem evincere, & domare non valebis. Illarum nonnullas enumerans Euthymius, bonus author in primis, in praefatione Psalmorum inquit: Quod tam multa in veteri scriptura, obscura inveniuntur, in causa sunt figurae, quaecumque Christum, illiusque actiones, & novam gratiam praefigurabant. Omnia quippe haec, quae ad gentium vocationem pertinere videbantur, Prophetarum de industria obscurè admodum tractarunt. Ne si invidentiissima illa Judaeorum gens, futuram primogeniti Israelis ruinam, & gentium vocationem cognovisset; sacros libros, ubi haec praedicta sunt, omnes igni tradere, atque eorum memoriam obliterare studeret. Neque enim aliquando sustinuissem, tanta adversus se ferri testimonia. Unde non mediocre damnum posteris allatum fuisset. Quod Dei consilium quodam loco unus Prophetarum nobis indicavit, dicens, ex persona Dei ad Judaeorum gentem: Neque credidisti, neque à principio aperui tibi aures tuas, noveram enim, quod inobediens non pareres. Præterea obscuritatis alia est ratio, Idioma videlicet hebraicae linguae diversum à graeca, & latina lingua. Variis etiam loquendi modis Prophetarum saepenumero usi sunt, adumbratè etiam multa dixere, ob incredulitatem, & duritiem auditorum: quae tamen paucioribus, ac sanctis viris revelata sunt, quae à solo rerum exitu, & fine rectè judicantur. Postremò etiam illa addatur ratio, quod de prima & propria hebraica lingua in aliam conversa, ut plurimum difficultatem generant.

Inquit Euthymius in prima ratione: Omnia quae ad gentium vocationem pertinere videbantur, occultarunt. Nam de hoc mysterio tam altum erat silentium apud Judaeos, ut non dubitaret Paulus Colossensibus scribere: Cujus, scilicet, ecclesiae, factus sum ego minister, ut adimpleam verbum Dei, mysterium quod absconditum fuit à saeculis, & generationibus, & nunc manifestatum est sanctis ejus. Quin & Pe-

trus Actuum 10. id ignorabat, nisi à domino accepisset nodi solutionem, in vase illo linteo è caelo demisso. Sed profectò mirum est, Judaeos id non intellexisse, cum tam aperta, & inconcussa reprobationis ipsorum inveniantur ubique in Scripturis testimonia, ut à nullo nisi stupido planè possint ignorari. Ut in Deuteronomio cap. 32. Ipsi me provocaverunt, in eo qui non erat Deus, & irritaverunt in vanitatibus suis, & ego provocabo eos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo eos. Et in Psalmo 17. Populus quem non cognovi, servivit mihi, & auditu auris obedivit mihi. Et Isaias: & relinquatur filia Sion sicut tugurium in cucumenario, &c. Sunt innumera in Scripturis sub typo dicta, de quibus pauca subjungam. Sacra narrat scriptura, ut inquit Hieronymus in comment. Ezech. cap. 27. seniores filios plurimos à Deo esse reprobatos, & Juniores electos, in typum Synagogae, & Ecclesiae. Senior Cain abjicitur, & Habel junior eligitur. Ismael filius Abraham, alienus à patre est, & Isaac junior haereditatem accepit: filiorum quoque Isaac, senior Esau venator est, & vagatur in saltibus; Junior Jacob simpliciter habitat domi. Unde Malachias: Jacob dilexi, Esau odio habui. Sed nunc haec missa faciamus, latiore de his sermonem postea facturi.

Præterea inquit Euthymius in ratione tertia: Quae à solo rerum exitu judicantur, &c. Saepè sancti Apostoli sermonem, aut parabolam, quam à Christo acceperant, non satis intelligebant; tamen tunc denique rem exactè tenebant, cum rei eventum cernebant. Unde Joann. 2. cum dixisset Dominus: Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud, &c. subjungit Evangelista: Cum resurrexisset ergo à mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturae, & sermoni, quem dixit Jesus. Et iterum. cap. 12. Et invenit Jesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est: Noli timere filia Sion, ecce rex tuus venit, sedens super pullum asinae. Haec non cognoverunt discipuli ejus primum; sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati sunt, quia haec erant

Isaia 1. v. 8.

Reprobationes primogenitorum quid significant.

Malach. 1. v. 2.

Zachar. 9. v. 9.

scripta de eo. Ob hanc causam multorum vaticiniorum explanationes antiquos fefellerunt, quia ea ætate nondum adimpletæ, nec ad finem suum pervenerant prophetiæ illæ : ut Joannis Apocalypsis, & extremæ Danielis visiones, in quibus Antichristi tempora describuntur. Et apud eundem, *capit. 7.* quid quarta bestia significet, Hieronymus exposuit. Verum alii, quartam bestiam, quæ typum sustinet Romani Imperii; ajunt decem cornua habere, quia plurima regnat subjecit : at sub hoc imperio exortum est cornu exiguum, hoc est Turcarum imperium, quod primo quidem tempore ignobile, post verò clarum ac nobile evasit. Hoc Turcarum imperium labefactavit tria bestię quartę cornua, nempe duo Græcorum, & Ægyptiorum clara regna. At nunc superest tertium cornu; tamen quod demum futurum sit, venturis sæculis manifestabitur. Hoc animadvertens Irenæus, *lib. 4. adversus hæreses Valentini, capit. 43.* ait : Omnis prophetia prius quàm habeat efficaciam, ænigmata, & ambiguitas sunt in hominibus : cum autem venerit tempus, & evenit, quod prophetatum est, tunc prophetiæ habent liquidam, & certam expositionem. Et propter hoc in Daniele dicebatur : Muni sermones, & signa librum usque ad tempus consummationis, quoad usque discant multi, & impleatur cognitio. Et Jeremias : In novissimis diebus intelligent ea. Et ideo cum à Judæis legitur lex in hoc tempore, fabulæ similis est. Non enim habent expositionem omnium rerum pertinentium ad adventum filii Dei, qui est secundum hominem. Christianis vero cum legitur, thesaurus est absconditus in agro; cruce vero Christi revelatus est, & explanatus, ditans sensum hominum, & ostendens sapientiam Dei; & eas quæ sunt erga hominem, dispositiones ejus manifestans.

Quartæ rationis Euthymii exemplum Hieronymus suppeditabit, *in commentar. Epistola ad Ephesios, cap. 4.* cum exponit hæc verba : Donec occurramus &c. Sciendum, inquit, quod hic locus in Græco manifestior sit : dum autem in Latinum è verbo transfertur ad verbum, sensus sermonibus involuti, obscurum facere quod dicitur.

Quintam causam addit Irenæus, *lib. 3. adversus hæreses, cap. 7.* cur Paulus obscurus sit : sed nos de universa scriptura dictum esse, intelligamus. Ipsius hæc sunt verba : Ideo Paulus obscurus est, quoniam hyperbatis frequenter utitur, propter velocitatem sermonum suorum, & propter impetum, qui in ipso est, spiritus; ut ex multis locis est invenire. Veluti *ad Galat. 3.* Quid ergo? lex factorum posita est, usquequò veniat semen, cui promissum est, disposita per angelos in manu mediatoris. Ordinatio sic est. Quid ergo lex factorum? disposita per angelos, in manu mediatoris posita est, usque dum veniat semen, cui promissum est. Ut sit homo interrogans, & spiritus respondens. Et iterum *in secunda ad Thessalon. epistola, cap. 2.* de Antichristo ait : Tunc revelabitur ille iniquus, quem dominus interficiet

spiritu oris sui, & destruet præsentia adventus sui, illum cujus est adventus secundum operationem satanæ, in omni virtute & signis & portentis mendacii. Ordinatio hæc est. Tunc revelabitur iniquus, cujus est adventus secundum operationem satanæ, in omni virtute & signis & portentis mendacii, quem dominus interficiet spiritu oris sui, & destruet præsentia adventus sui. Non enim adventum domini dicit, secundum operationem satanæ fieri; sed adventum iniqui, quem & Antichristum dicimus. Si ergo non attendat quis lectioni, & per intervalla aspirationis manifestet, quod dicitur; erunt non tantum incongruentia, sed blasphemata. Denique *in secunda ad Corinth.* ait : In quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium. Ex quo loco hæretici, alterum quidem Deum esse sæculi hujus, dicunt; alterum vero, qui sit supra omnem principatum. Sed hi, nec legere quidem Paulum, sciunt. Nos sic : In quibus Deus. Deinde subdistinguens in unum reliqua, lege : Sæculi hujus excæcavit mentes infidelium. Ut sit quod dicitur : Deus excæcavit mentes infidelium hujus sæculi. Hucusque Irenæus. Præterea Origenes, *in præfatione epist. ad Rom.* inquit : obscurus est Paulus, quod elocutionibus interdum confusis, & minus explicitis utitur. Hujus rei innumera exempla vel unus Ecumenius suppeditabit. Nos ut rem planiorem faciamus, uno aut altero utamur exemplo : & in primis se offert locus Pauli *ad Ephes. 3.* Hujus, inquit, gratia ego Paulus vinctus Christi Jesu pro vobis gentibus, si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis, quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum. Quo in loco annotandum est, juxta idioma linguæ hebrææ, nominativum pronominis primitivi nonnumquam pro quocumque casu poni; ut : *Ego Paulus vinctus*, pro *mihi Paulo vincto* : hoc veluti interpretans, subjungit, notum factum est mihi. Deinde particula *quoniam*, frequentissimè redundat. *Psal. 36.* quoniam benedicentes ei, hæreditabunt terram. Præterea pronomen illud *mihi* superfluit, cum jam supra positum sit, cum ait, *mihi Paulo* : aut emphasim habet, mihi inquam, notum factum est. Ordo igitur hic erit. Hujus rei gratia, mihi Paulo vincto pro vobis gentibus, (audistis siquidem dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis : id est, scitis me esse Apostolum vestrum, hoc est gentium :) secundum, id est, per revelationem notum factum est sacramentum : nam non accepit illud, ut ipse ait, ab hominibus, nec per hominem, sed per Jesum Christum. Sit secundum exemplum ex *Psal. 30.* Oblivioni datus sum (tamquam mortuus) à corde. Et *ad Hebræ. 1.* Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terrarum : pro : *Et iterum, cum introducit*, &c.

Sextam causam affert Tertulianus, *lib. 3. adversus Marcionem, parum post principium.* Ideo, inquit, obscuræ sunt scripturæ, quia pleræque figuratè portenduntur, per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intelligenda, quàm scrip-

Locus Pauli 2. Cor. 4. v. 4.

Locus Pauli expositus.

Sexta causa.

scripta sunt. Nam terram lacte, & melle manantem legimus; & montes stillabunt dulcedinem. Et de gentibus: Benedicent me bestiae agri. Item Hieronymus *Isaia* 8. inquit: Scripturae proprius character est, per translationem loqui: ut apud *Isaiam cap. 8.* Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe, quae vadunt cum silentio: id est, noluerunt decem tribus parere domui David, & assumpsit magis Rafin, & filium Romeliae: Propter hoc, ecce dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, & multas, regem Assyriorum. Et de vocatione gentium loquens idem Propheta, inquit: Gloria Libani ad te veniet, abies, & buxus, & pinus simul ad ornandum locum sanctificationis meae. Et in *comment. Marci, falso Hieronymo inscriptis*: Est, inquit, consuetudo Scripturae Divinae allegoricè loqui, & cum aliud dicat, aliud velit intelligit; quod in Evangeliiis positum frequenter invenies. De parabola, allegoria, aenigmate, quomodo aliud contineant in medulla, aliud in superficie polliceantur, alibi à nobis fufius explicabitur.

Isaia 60.
v. 13.

Septima
causa.

Septimam obscuritatis causam nobis suppeditabit Philippus presbyter, *lib. 2. comment. in Job. cap. 21.* Scripturae, inquit, Divinae hinc obscurae sunt, quia solent superioris intellectus consequentiam non tenere. Hieronymus quoque, *Nahum cap. 2.* inquit: Hinc vel maximè Prophetæ obscuri sunt, quod dum repente aliud agitur, ad alios persona mutatur. Unde apud *Nahum 1.* Nahum: Celebra Juda festivitates tuas, & redde vota tua, quia non adjiciet ultra, ut pertranseat in te Belial. &c: & sermonem convertens ait: Ascendit, qui dispergat in facie tua, custodiens obsidionem. Et in *Psalmi 80. commentario, titulo Hieronymi*, dicitur: Prophetæ, & Psalmi ideo obscuri sunt, quoniam subito, cum nescis, persona mutatur: ut *Psal. 80.* cum dicat Propheta: Exultate Deo adjutori nostro: Sumite psalmum, & buccinate in Neomenia tuba: denique subito inducitur persona Domini, loquens ad populum: In tribulatione invocasti me, & liberavi te. Hæc ille. Hujus rei sumi potest optimum exemplum ex *Psal. 2.* Dirumpamus vincula eorum. Quæ verba iuxta Hieronymum, *mansione 27. ad Fabiolam*: & Origenem, *tract. 35. in Matth.* & Euthymium: sub persona Dei accipienda sunt: attamen sub persona inimicorum Christi, prolata videri possunt. Præterea, cum mitteret discipulos ad prædicandum, reversi dicunt: Domine, in nomine tuo etiam dæmonia subjiciuntur nobis: & ait illis Dominus: Videbam satanam, quasi fulgur de cælo cadentem: hoc est, quamvis miracula edatis multa, cavete ab insolentia; ne sicut Lucifer, à sede cæli depellamini. Alii sic: non mirum est, dæmones subjici vobis; nam quando ego vos misi, jam fractas, & debilitatas vires Satanæ cernebam, sciebamque, vestra præsentia ruituras. Denique *Psal. 119.* Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis: Euthymius arbitratur, hoc testimonium

Nahum 1.
v. 15.

Luc. 10. v.
37.

Locus ex
Psal. 119.
interpretatus.

constare ex interrogatione, & responsione, ad hunc sensum. Quænam vindicta sceleratæ imminet linguæ? Respondet Propheta, nitens populum consolari, & suadere, nullam esse causam cur animo ægro sit; cum jam sagittæ Dei, cum carbonibus omnia vastantibus, paratæ sint, ut hostes eorum interimant. Nec dissentit Augustinus. Alii sic: Quid tibi emolumentum obtigit ex lingua tua pessima, quæ adeo nocens est, ut sagitta à robusto homine missa, videri possit; aut igni omnia comburenti, & conflagranti similis sit?

Octavò loco, ea se offert ratio, quòd nonnulli Divinar. Script. AA. Deo sic disponente, quædam perturbato, & confuso ordine enarrarunt. Et hanc ob rem, eorum libri scatent Hyperbatis, Anantapodotis, & aliis figuris, quæ orationi solent tenebras offundere, & studiosorum animos retardare. Porro ne ex meo capite hæc finxisse videar, testimoniis sanctorum confirmare, & munire oportet. In primis Hieronymus, *quæst. 10. ad Algasiam*, de Paulo ait: Illud quod crebro diximus, *Et si imperitus sermone, non tamen scientia*, nequaquam Paulum de humilitate, sed de conscientia veritate dixisse, etiam nunc approbamus. Profundos enim sensus lingua non explicat. Et cum ipse sentiat, quid loquatur; in alienas aures, puro non potest transferre sermone. Quem cum in vernacula lingua habeat disertissimum, quippe Hebræus ex Hebræis, & eruditus ad pedes Gamalielis; se ipsum interpretari cupiens involvitur. Si autem in græca lingua hoc ei accidit, quam, nutritus in Tharso Ciliciæ, in parva ætate imbiberat; quid de latinis interpretibus dicendum est, qui verbum de verbo exprimere conantes, obscuriores faciunt Pauli sententias, & veluti herbis crescentibus frugum strangulant ubertatem. Et *quæstio. 11. ad Hedibiam* ait: Cum Paulus haberet scientiam scripturarum, & diversarum linguarum gratiam possideret; unde ipse gloriatur in Domino, & dicit: Gratias ago Deo, quod omnium vestrum linguis magis loquor: divinorum sensuum majestatem, digno non poterat, græci eloquii explicare sermone. Habebat ergo Titum interpretem, sicut & B. Petrus Marcum. Et iterum Origenes, *lib. 6. epist. ad Rom.* Superfluum est, in Paulo ornamenta quærere sermonis, quippe id non illi curæ sit: unde inquit: Non in sublimibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus. Et Hieronymus, *in comment. epist. ad Titum, cap. 1. circa principium*, ait: Non juxta humilitatem Paulus, sed verè dixerat: Et si imperitus sermone, non tamen scientia: Hebræus ex Hebræis, juxta legem Phariseus, profundos sensus Græco sermone non explicat; & quod cogitat, in verba vix promit. Et iterum *in ipso limine secundi lib. comment. epist. ad Ephesios*, hæc inculcat totidem verbis. Ut tamen rem planiorem faciamus, pauca ex Paulo addamus exempla. *Ad Ephes. 1.* inquit: Ut simus in laudem gloriæ ejus, qui ante speravimus in Christo; in quo & vos, audito verbo veritatis evangelii sa-

Octava ratio.

2. Corinth. 11. v. 6.

Lege Theodor. serm. 8. de Cur. Græc. affection. & Hieronym. ad Paulin.

Eph. I. v.
16. & 17.

Amos I. v.
2. & 3. v.
8.

Nona, &
ultima ra-
tio.

Cicero.
Simonides.

Hiero Ty-
rannus.

lutis vestrae, in quo credentes signati estis: *In quo*, quod secundo loco positum est, redundat. Et *ad Galat.* 6. Vos, qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis, considerans teipsum: pro *considerantes vos ipsos*. Et *ad Ephes.* 3. Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra: pro *quæ sunt*. Et *cap.* 1. Memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus (domini nostri Jesu Christi pater) gloriæ: Hyperbaton sic ordinabis: Ut Deus gloriæ, Domini nostri Pater, &c. Attamen ut stylum, aut phrasin cuiuscumque Prophetæ, aut Apostoli, valeas cognoscere, & qua quisque polleat facultate dicendi, pervestigare Hieronymi verba, *Amos* 1. oportet, & memoriæ mandare. Naturale est, inquit, ut omnes artifices artis suæ loquantur exemplis, & unusquisque in quo studio trivit ætatem, illius similitudinem proferat. V. g. qui nauta est, tristitiam suam comparat tempestati; damnum, naufragium vocat; inimicos suos, ventos contrarios appellat. Rursus prosperitatem, & lætiam, auram placidissimam, & secundos nominat ventos. E regione miles: quidquid dixerit, scutum, gladium, loricam, victoriam sonat: & in ore philosophorum, semper est Socrates, & Plato. Similiter in prophetis dicendum est. Sic Amos, qui pastor de pastoribus fuit; & pastor non in locis cultis, & arboribus, & vineis confitis, aut certè inter Sylvas, & prata virentia; sed in lata eremi vastitate, in qua versatur leonum feritas, & interfectio pecorum; artis suæ utitur sermonibus, & vocem domini terribilem, & metuendam, rugitum leonum, & fremitum nominat. Everfionem Israelitarum urbium, pastorum solitudini, & ariditati montium comparat. Et *cap.* 3. v. 12. ait: Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ, sic eruentur filii Israel: & iterum *cap.* 1. v. 2. Dominus de Sion rugiet. Hactenus Hieronymus. E contrario Isaias, fuit è stirpe regia, & urbanæ eloquentiæ præditus. Vide Augustinum, 4. *de Doctrin. Christ.* *cap.* 6. Denique perdifficiles, & obscuræ sunt scripturæ divinæ, ob quæstiones maximas, quæ in illis crebrò involvuntur, tum ob alias, tum præcipuè propter illas, quæ de Deo in dubium, ac in disceptationem vocantur. Nam ut ait Dionysius, 2. *cap. cælestis Hierarch.* Deus à nobis per negationes aptius cognoscitur, quàm per affirmationes: veluti si dicas: Deus est incomprehensibilis; melius cognoscitur, quàm si dicas: Deus est justus: & ideo cùm Deum per negationem cognoscamus, non tam quid sit, quam quid non sit, de ipso assequimur. Unde præclare Cicero, 1. *de Natura Deorum*, n. 81. ait: Quum à Simonide quæсивisset Tyrannus Hiero, quid, aut quale esset Deus: deliberandi sibi unum diem postulavit. Quum idem ex eo postridie quæreret, biduum petiit: cùm sapius multiplicaret numerum dierum, admiransque Hiero, requireret cur ita faceret; quia quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior. Hinc Isaias *cap.* 40. irri-

dens hominum inscitiam: Cui similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei? Et Salomon: Ne festinet os tuum, ut de Deo loquaris: quia tu es in terra, Deus in cælis. Nec tamen ideo ab hac investigatione, & labore ferias agere, aut desperare oportet. Nam si assidua meditatione divina volumina triverimus; aut ex eo quod res cunctas condidit, conservat, & moderatur, Deum exquirere conati fuerimus; multò venustiore, & diviniorem imaginem, hinc inde collectam, ei possumus effingere, quam illam Phidiæ, ex homericis versibus depromptam. De qua Valerius Maximus, *lib.* 3. c. 7. inquit: Phidias simulacro Jovis Olympii perfecto, quo nullum præstantius, aut admirabilius humanæ fabricatæ sunt manus; interrogatus ab amico, quonam mentem suam dirigens, vultum Jovis propemodum ex ipso cælo petitum, eboris lineamentis esset amplexus? illis se versibus, quasi magistro usum respondit:

ἦ δὲ κυανέσι παρ' ὀφρύσι νεῦσε κρονίων
ἀμβροσίαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος.
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγας δ' ἐλέλιξεν Ὀλύμπου.

Eccle. 5.

Re arbi-
tror.

Phidia si-
mulacrum.

Homer. I.
Iliados.

Dionysius.

Hæc de Jovis simulacro: at qua nos arte Dei effigiem efformare possimus, docet Dionysius, 2. c. *mysticæ theologiæ*. Ad perlucidam, inquit, lucidissimamque caliginem admitti, oramus; ut per visus, scientiæque privationem, videre, ac scire eum, qui aspectum omnem, scientiamque transcendit; (& hoc ipsum non videre, ac non scire, est veraciter videre, & scire) & eum etiam, qui substantia superior est; super substantialiter, ex omnium, quæ sunt, ablatione, celebrare possimus. Veluti qui nativam effigiem ex quavis materia faciunt; omnia tollentes, quæ impedire possint liquidum latentis decoris intuitum, ipsamque in seipsa pulchritudinem occultam, sola sublatione pandentes. Hoc est, Deo triplicia nomina solent tribuere scripturæ. Affirmativa, ut bonus, justus, sapiens. Negativa nonnunquam, ut incomprehensibilis, ineffabilis, infinitus, incircumscribitus. Denique solent imponere Deo nomina negativa excellentis negationis, ut si dicas, Deus est supra bonus, supra sapiens. Et primum genus nominum, positionem significat; duo ultima genera ablationem: & quemadmodum statua efformatur, addendo, & subtrahendo; sic Deum effingimus his negationibus, ac positionibus.

De tota hac materia lege Clementem Alexandrinum, *Stromate* 6. fol. 16. & Hieronymum, in *prologis suis*, quos in prophetas scripsit. Ac tunc denique adhibebis fidem Petro, (Lutheri hæresi dimissa) dicenti, non tam de Paulo, quàm de tota divina scriptura: *In cujus Epistolis sunt multa difficilia*.

2. Petri 3.
v. 16.

C A P U T II.

Cur Deus per anigmata, & parabolæ locutus sit?

Quum invidia sit prorsus à Deo optimo max. releganda, non temerè in quæstionem vertitur, quas ob causas scripturam sacram tot verborum involucris, & labyrinthis per-

Prima ratio.

pèrplexam nobis dominus tradiderit? Ne tamen longo sermone Dei patrociniū contexe-
re, opus sit; ex multis probatissimis & sanctis-
simis viris, rationes nonnullas corrogare cona-
bor, quibus & consilium Dei aperiā, & im-
proborum ora obturem. Et in primis sese offert

Hieronymus, ἡ κερυφαία ἔκ τρεσβυλάτη τῶν θεολόγων ἀρετόν. qui in libr. 7. *Comment. in Isaiam*,

capit. 18. ait: Ideo omnis scriptura, & propheta specialiter, futurorum mysteriis involu-
ti sunt, ut provocent nos ad intelligentiam, &

Matth. 7.

ad illud quod in Evangelio dicitur: Petite, & accipietis; quærite, & invenietis; pulsate, & aperietur vobis. Et Theophylactus, *Matth. 13.* ait: Videntes discipuli magnam in his, quæ à Christo dicebantur, obscuritatem, ut communes multitudinis precatores accedunt, rogantes: Quare in parabolis loqueris illis? At ille dixit: Vobis datum est scire mysteria: hoc est, quia habetis alacritatem, & studium, datum est vobis: illis autem non adhibentibus studium, non est datum. Ille enim accipit, qui quærit: Quærite enim, & dabitur vobis. Vide item, quomodo hoc loco parabolam dixit Jesus, & discipuli soli, quæ interrogaverant, acceperunt. Unde adhibenti studium, datum est scientia abundantior fieri, quia adhibet studium, & mentem dignam. Ab eo autem, qui non habet studium; nec mentem, ut par est, adhibet; etiam tolli, quod habere videtur. Hoc est: etiam si parvam quandam boni scintillam habeat, si eam non excitet, & accendat per spiritum; & spiritualia opera extinguat. Hæc ille. Hoc non ignorabant sacri illi Doctores, qui cum Apostolis à Domino petebant: Domine doce nos orare: orant tamen, ut ab eis amoveat velamen illud, quod contegebat faciem Moysis, ut possint scripturas intelligere: & Apostoli dominum obsecrantur, ut edisserat ipsis parabolam zizaniorum agri. Et

Matth. 13.

Act. 8.

eunuchus Reginae Æthiopum, qui venerat adorare in Jerusalem, & revertebatur sedens supra currum suum, legens Isaiam prophetam: tunc dixit spiritus Philippo: Accede ad currum istum. Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Isaiam, & dixit: Putas ne intelligis, quæ legis? Qui ait, quomodo possum, nisi aliquis ostenderit mihi? Tunc Philippus docuit ipsum. Et in prophetis, præcipuè in Daniele, & Zacharia, Angeli inferiores instruuntur à superioribus, & divina oracula prophetis ipsi manifestant. Unde Hieronymus, in *Commentar. Ezech. cap. 4.* ab hac consuetudine non discedens, cum exposuisset insomnium prophetæ illius trecentorum nonaginta annorum supra latus sinistrum, & supra dextrum quadraginta annorum, ait: Difficillimam quæstionem, & à nullo explanatam, non tam nostri scientia, quàm Domini gratia exposuisse nos, credimus; impleto

Matth. 7.

illo, quod ipse pollicitus est: Quærite & invenietis, petite & accipietis. Lege *homil. 7. Originis, in Ezech. prope finem.* Nec hoc solum à nobis exigitur, (quamvis sciamus S. Antonium, & servum quendam barbarum, nullo docente, literas plenè novisse, teste Augustino, in *proæmio*

lib. 1. de *Doctrin. Christ.*) sed doctissimorum virorum diu terenda sunt limina, ut immensam scripturarum difficultatem possimus emolli-
re: ut fecisse novimus Hieronymum, Basilium, & reliquos illustres viros. Hoc dixi, ad sophistarum insolentiam coercendam, qui hæc ceu minima contemnunt; asseverantes, in suis speculationibus Theologiæ culmen situm esse, & scripturam divinam, nostris, hoc est exiguis ingeniis, prædæ esse expositam. Quorum inscientiam refutans Hieronymus, *Daniel. 11.* ait: Scripturæ sanctæ difficultas maxima est, cujus intelligentiam, absque Dei gratia, & doctrina majorum, sibi imperitissimi vel maximè vendicant. Et Ammonius, in *prefation. predic.* ait: ἀρεσῶν ὁφείλει ὑπάρχαι δίκαιος, εὐφυὴς τὴν διάνοιαν, σπουδαῖος περιτὸς λόγος, τὸ ἥθος μέτριος, ἐν πᾶσι καλὸς μῆσθαι.

Præterea Theophylactus, *Lucæ 8.* ait: Loquitur per parabolas Dominus, ut attentiores reddat auditores, & excitet illorum mentem, ad inquirendum de his, quæ dicta sunt. Solent enim homines, curiosius investigare de his, quæ dicta sunt obscurius; manifesta autem negligere. Et ut indigni non intelligant, quæ abstrusius sunt dicta. Ammonius quoque, in *prefat. predic.* inquit: Sæpe compressum, atque obscurè dissertum stylum amat Aristoteles: non ex scribentis natura, sed data opera id egit, ut legentes, ingeniosiores magisque idoneos redderet, & ignavos auditores ex primordiis arceret. Si quidem legitimi auditores, quò sunt obscurius dicta, eò magis certando evincere ea, contendunt, & ad intima mysteria penetrare. Verum & propter prophanos, rerum involvens dignitatem, obscuritate perinde ac velamine, usus est. Hæc ille. Et Pythagoras illis Symbolis voluit arcana philosophiæ contegere, & à promiscua plebe arcere: quorum nonnulla recenset Plutarchus, in *lib. de Instit. puerorum.*

Secunda ratio.

Tertiò inquit Gregorius, *homil. 10. in Ezech.* Ideo plerumque in sacro eloquio aliquid obscure dicitur, ut dispensante mirabiliter Deo, multipliciter exponatur. Unde Hieronymus, in *epistol. de Virgin. ad Eustochium*, ait: Margaritum est sermo Dei, ex omni parte perforari potest. Præterea Augustinus, *epist. 59.* in postremis verbis ait: Utile est, ut de obscuritatibus divinarum scripturarum, quas exercitationis nostræ causa Deus esse voluit, multæ inveniantur sententiæ, cum aliud alii videtur; quæ tamen omnes sanæ fidei, doctrinæque concordant. Iterum hæc inculcat, in *prefat. 2. Psalm. 18.*

Tertia ratio.

Augustinus quoque in *prefat. Psalm. 140.* ait: Sunt in scripturis sanctis profunda mysteria, quæ ad hoc absconduntur, ne vilescant; ad hoc quærentur, ut exercent; ad hoc aperiuntur, ut pascant.

Quarta ratio.

Quintam obscuritatis causam, affert Augustinus, 2. *lib. de Doctrin. Christ. c. 6.* Obscurè, inquit, scriptura loquitur: quod provisum est divinitus, ad edomandam labore superbiam, & intellectum à fastidio revocandum, cui facile investigata plerumque vilescunt. Et post parum sub-

Quinta ratio.

subdit: In locis apertioribus Spiritus sanctus fami occurrit, in obscurioribus fastidia detergit. Lege Theodoretum, *serm. 10. de Provid. circa principium*, in expositione illius loci. 1. *Corinth. 8.* Scientia inflat, &c.

Sexta ratio.

Sexta causa deprompta est ex Hieronymo, *Matth. 18.* Familiare est, inquit, Hebræis, ad omnem sermonem suum parabolas adjungere, ut quod per simplex præceptum teneri non potest, per similitudinem, exempla teneatur. Et Chrysostomus, *homil. 45. in Matth.* Utitur, inquit, Christus parabolis, ut tenacius memoriæ, quæ dicuntur, commendari possint; & expressior propter similitudines sermo, res ipsas ante oculos apponat. Qui dicendi modus Prophetis tritus est. Hæc ille. Hanc ob causam dicitur: *Psal. 68.* Posui vestimentum meum saccum, & factus sum illis in parabolam: & 3. *Regum 9.* Erit Israel in proverbium. Et ex hac consuetudine trahitur hoc nomen, ad significandum simplicem sermonem, absque ulla comparatione.

Septima ratio.

Septima, ni fallor, desumpta est ex Hieronymo: Perspicua, inquit, miscet Dominus obscuris, ut per ea quæ intelliguntur, provocentur ad eorum notitiam, quæ non intelligunt. Ideo Dominus locutus est multa in parabolis, non omnia: si enim dixisset omnia in parabolis, absque emolumento populi recessissent. Et Theophylactus, *Joan. 4.* super illa verba: *Interea rogabant eum discipuli*, &c. inquit: Dominus sæpe loquitur obscurius, ut attentiores faciat auditores, & excitet eos, ad interrogandum, & discendum, quod obscure dicebatur. Non ab re tamen erit perscrutari, quibus in locis parabolis, & quibus simplici sermone utatur. Qua de re antiquissimus, & doctissimus vir Tertullianus, in *lib. de Resurrect. carnis, fol. 8.* hæc definit. Dicit, inquit, Evangelista; hæc omnia loquebatur Jesus in parabolis, & sine parabolis non loquebatur ad illos, scilicet, Judæos. Nam & discipuli ajunt: Quare in parabolis loqueris? & Dominus: Propterea in parabolis loquor ad eos, ut videntes non videant. Quod si ad Judæos in parabolis, jam non ad omnes. Si non ad omnes in parabolis, jam non semper, nec omnia parabolæ; sed quædam cum ad quosdam, ad quosdam autem dum ad Judæos: nonnumquam planè ad discipulos. Et Theophylactus, *Matth. 13. circa principium*, illi suffragatur: Simplicibus, inquit, turbis absque parabola in monte loquutus est; doctis autem, ut Pharisæis, in parabola; ut si non intelligunt, quærant, & discant.

Octava ratio.

Octavò in loco, ea causa occurrit, quam litteris mandavit Augustinus, in *prefat. Psalm. 140.* Ideo, inquit, multis ac variis figuris aliquid in scriptura exprimitur, ut varietas locutionis, fastidium tolleret veritatis. Et propterea, teste Hieronymo, in *epist. ad Damasum, de filio prodigo*, Deus in una parabola vocatur pastor, in alia paterfamilias, in alia locat vineam, in alia invitat ad nuptias, diversis similitudinibus rem eandem significans. Theodoretus, *serm. 2. de Provident. Phil. τὰ μοιωνδὲ ταχὺ ἐπάγει τὸν χίον*,

id est: Uniformia satietatem pariunt. Hæc ille: nam si cantilena eadem totidem verbis sæpe inculcetur, ferre quis poterit? Hujus rei optimum affert exemplum Hieronymus, in *epist. ad Galat. cap. 6.* super hunc locum: Ergo dum tempus, &c. B. Joan. Evangelista cum Ephesi moraretur usque ad extremam senectutem, & vix inter discipulorum manus ad Ecclesiam deferretur, nec posset in plura vocem verba contexere; nihil aliud per singulas solebat proferre collectas, nisi hoc: Filioli diligite alterutrum. Tandem discipuli qui aderant, tædio affecti, quod eadem semper audirent, dixerunt: Magister, quare semper hoc loqueris? Qui respondit, dignam Joanne sententiam: Quia præceptum Domini est, & si solum fiat, sufficit. Quod vero mendacium magis homines alliciat, quam veritas, docet Plutarc. in lib. quomodo legendi sint Poëtæ, circa principium.

S. Joann. Evangelistæ parænesis.

Joann. 21. in tertia interrogatione.

Nonæ ratio.

Deinde dicit Hieronymus, *Nabum 3.* Scito ideo scripturam sanctam tot difficultatibus esse contextam, & maximè Prophetas, qui ænigmatibus pleni sunt; ut difficultatem sensuum, difficultas quoque sermonis involvat, ut non facile pateat sanctum canibus, & margaritæ porcis, & prophanis sancta sanctorum. Item Dionysius, *cap. 2. cælestis Hierarch. in postremis verbis*, inquit: Scripturæ à prophana multitudine inviolatæ sunt custodiendæ, nephas est enim (ut sacra testantur eloquia) spiritualium margaritarum, purissimum illum, ac permixtionis ignarum, pellucidumque decorem, in porcos abjicere. Totidem verbis hæc eadem inculcat, *circa principium Ecclesiast. Hierarchiæ*: & iterum *cap. 2. eiusdem libri.*

Decima ratio.

Ultimò utitur Deus parabolis, ut se imbecillitati humanæ attemperet, & demittat, quæ hujusmodi similitudinibus ex rebus cognatis, facile ad majora, veluti per gradus, erigitur. Hoc intelligens Chrysostomus, *homil. 48. in Matth.* ait: Ad fragilitatem audientium sermo scripturæ accommodatur; ideo non tamquam vilem, & tenuem eum despiciamus. Sic Ezechiel multis similitudinibus, quæ Judæis conveniebant, utitur; quamvis non ignoraret, à divina maiestate alienas fuisse. Id maximè dignum, atque gratum Deo est, quod imbecillitati humanæ accommodatum, ad salutem nostram pertinet. Lege Cyrillum, *lib. 1. contra Julianum Augustum.*

C A P U T I I I.

An parabola, & similitudines, quæ crebrò inculcantur in scripturis, sint fictæ, necne; & si fictæ, num mendaces?

Q Uæstio est multum, diuque apud summos Theologos eventitata, & disputata: An sermones illi, qui in modum parabolæ contexti sunt, quibusque scriptura referta est, veri sint; ita ut res illæ, de quibus parabola conflatur, aliquando gestæ fuerint? V. g. quod fuerit certus Paterfamilias, qui diluculò, aut hora tertia prodierit in forum, ut conduceret operarios ad colendum vineam suam: & quæ-

quædam mulier, quæ abscondiderit fermentum in farinæ satis tribus, donec fermentatum esset totum. Denique, quod judex quidam nefarius, qui nec Deum timebat, nec homines verebatur, precibus tamen viduæ orantis, celsit. Hujusce nodi plenior solutionem afferre, tantisper differemus, donec de allegoriis, & reliquis mysticis sensibus differamus: nunc breviter Augustinum audiamus, de hac re hunc in modum loquentem, *lib. 2. Q. Evangelii, Q. 51.* Non omne, inquit, quod fingimus, mendacium tunc est; sed quando id fingimus, quod nihil significat, est mendacium. Cum autem fictio nostra refertur ad aliquam significationem, non est mendacium, sed aliqua figura veritatis: alioquin omnia, quæ à sapientibus, & sanctis viris, vel etiam ab ipso Domino figuratè dicta sunt, mendacia deputabuntur; quia secundum usitatum intellectum, non subsistit veritas in talibus dictis. Non enim homo, qui habuit duos filios; quorum minor accepta parte patrimonii sui, profectus est in regionem longinquam, & cætera, quæ in illa narratione contextuntur, ita dicuntur, tamquam verè fuerit quisquam homo, qui hoc in filiis suis duobus, aut passus sit, aut fecerit. Ficta sunt ergo ista, ad rem aliquam significandam, tam longè lateque majorem, & tam incomparabiliter differentem, ut per illum factum hominem Deus verus intelligatur. Sicut autem dicta, ita etiam facta finguntur sine mendacio, ad aliquam rem significandam: unde etiam illud Domini, quod in fici arbore quæsit fructum eo tempore, quo illa poma nondum essent. Non enim dubium est, illam inquisitionem non fuisse veram; quivis enim hominum sciret, si non divinitate, vel tempore, poma illam arborem non habere. Fictio igitur, quæ ad aliquam veritatem refertur, figura est; quæ non refertur, mendacium est. Sic & Christus finxit, se longius ire, *apud Lucam cap. 24.* Ecce ergo ex sententia Augustini parabolæ fictæ sunt. Divinus tamen Damascenus in sermone, de his qui in fide obierunt, ejus sententiam labefactare, & contrariam adstruere videtur. Scito, inquit, divinas Salvatoris nostri parabolas, rerum esse existentium, sicut in eis contentæ sunt, & demonstratæ; ut parabola Pauperis Lazari, & Divitis epulonis, & Abrahæ. Hæc ille: Nam non est dubium, quin fuerit Lazarus, & Abraham, & Dives ille epulo; cujus nomen prodidit Euthymius, *Lucæ 59. cap.* inquit: Divitis quidem nomen non addidit Evangelista, utpote odio digni; scriptum est enim, non sumam nomina eorum in labiis meis: Mendici verò nomen addidit, tamquam amore digni. Ajunt autem quidam, ex traditione Hebræorum, quod juxta illa tempora, dives ille fuerit Nineus appellatus, & mendicus iste Lazarus. Verum, ni fallor, quamvis præceptum, quod nobis tradit Damascenum falsum sit, utitur tamen exemplis verissimis, & ab omni controversia semotis, scilicet, de Lazaro, & divite. Si unum Theophylactum demas, qui affirmare ausus est, non absque pia-

culo, parabolam divitis esse fictam, in *comment. Lucæ, cap. 16.* cum inquit: Parabola est hæc Divitis & Lazari, & non (ut quidam opinati sunt) historia. At nos catholicam sequentes veritatem, amplectamur Chrysostomi definitionem, quam nobis scriptam reliquit in *homil. in Lucam*, de patre, & duobus filiis. In parabola, inquit, non sunt dicenda nomina. Parabolæ enim illæ sunt, ubi exemplum ponitur, & tacentur nomina. Et Origenes, *cap. 1. in lib. Job, Perionio interprete*: Necessariò, inquit, nominis Job mentionem fecit Moyse, qui libri author est; ne si hominem solummodo diceret, argumentum aliquod fingere, existimaretur. Ecce ergo quomodo in historia nomina propria inferi solent, in parabolis minimè. Qua ex re constat, vehementer errasse Theophylactum, affirmando historiam divitis esse fictam: & nonnullos similiter ignobiles authores ex Judæis, qui asseverarunt librum Job esse fictum, ad hoc, ut specimen quoddam patientiæ, & tolerantiae homines haberent in calamitatibus suis.

Locus
Chrysost.
egregius.

Sed quæres, an miracula Christi possint aliquam fictionem, id est, oculorum illusionem admittere? Minimè, quia ut scribit Gregorius, *homil. 2. in Evang.* Miracula Domini, & Salvatoris sic accipienda sunt, ut & in veritate credantur facta, & tunc per significationem nobis aliquid innuant. Opera quippe ejus, & per potentiam aliud ostendunt, & per mysterium aliud loquuntur.

Cùm hæc, quæ à nobis disputata sunt, certa, & explorata sint; sciscitabitur aliquis in exquirendo curiosus, an de proposita in scripturis parabola, verum sit hoc *ἱστορία*; id est, fabulam dicere. V. g. Christus proposuit Apostolis fabulam seminantis: angelus exposuit Danieli fabulam quatuor bestiarum. Quandoquidem quidam, (ut à Patribus, veluti per manus accepimus) qui ausus est, hoc pronunciatum asseverare; coactus est, à sententia recedere. Annotandum, ut hanc quæstionem decidamus, ex Quintiliano, *lib. 8. cap. 3.* esse vitium, quod vocatur *κακίφαλον*, cum mala consuetudine in obscenum intellectum sermo detortus est: ut ductare exercitum, patrare bellum. Ad eundem modum Fabula, si exactè vocabulo hoc uti volueris, significat rem vulgatam, & veram, à fando dictam; & hac significatione eo nomine usus est Hieronymus, in *comment. epistolæ ad Philemon*. Longum est, inquit, si velim diversa Judicum gesta percurrere, & totam Samsonis fabulam, ad veri solis (hoc quippe nomen ejus sonat) trahere sacramentum. Et Origenes, *homil. 5. in Genes.* loquens de Loth, ait: Post hæc jam refertur illa famosissima fabula, in qua scribitur, filias ejus arte furatas concubitu patris. Eusebius quoque Cæsariensis, *lib. 3. Eccles. Hist. cap. 23.* citat hanc periodum ex Clemente Alexandrino, ex sermone: *Τὸς ὁ σωζόμενος πλούσιος. ἄκουσον, inquit, μῦθον οὐ μῦθον, ἀλλὰ ὁ γὰρ λόγος περὶ ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου λεγόμενος, καὶ ἡμῖν παραδεδομένος, καὶ μνήμη πεφυλάγμενος.* Hoc est: Audi fabulam, non fa-

An para-
bola fabu-
la vocari
possit?

Compluti
hoc acci-
dit.

Lucæ 15.

Psalms. 15.

Theophylacti error
explosus.

fabulam, sed rem gestam, quæ adhuc in memoria hominum viget. Denique Hieronymus, *Castrutio scribens*, inquit: Ne excedam mensuram epistolæ, breviter tibi fabulam referam, quæ

S. Antonius.

Didymus.

infantiæ meæ temporibus accidit. S. Antonius cum in urbem Alexandriam esset accitus, & isset ad eum Didymus cæcus; cum ejus admiraretur ingenium, sciscitans ait: Num tristis es, quodd oculis carnis careas? Consensit. Cui Antonius: miror, ait, prudentem virum, ejus rei dolere damno, quam muscæ habent; & non lætari ejus possessione, quam angeli meruerunt. Attamen nunc hoc nomen fabula, ex usu communi, & protrito, à propria significatione descivit, & rem mendacem significat, atque confictam: ideo posthac ab hoc verbo, tamquam ab scopulo, fugiamus, ne offendiculo fratribus simus. Nam si frater meus, verbo aliquo à me prolato offenditur, me reprimam, & continebo, ne illud in æternum usurpem. Quod sæpe aliàs à præstantissimis viris factum legimus. Nam Basilius, Cyrillus, alique complures, negant, Christo tribuendam esse creaturæ nuncupationem, ne Arianis favere viderentur. At Hieronymus, *ad Ephes. 2. cap.* cum disputatio illa adversus Arianos instituta, ac suscepta non esset, inquit: Nos liberè proclamamus, non esse periculum, Christum dicere creaturam; quem vermen, & hominem, & crucifixum, & maledictionem, tota spei fiducia confitemur. Atque illi suffragatur Augustinus, *epist. 57.* & Cyrillus, *lib. 10. super Joannem cap. 15.* & Damascenus, *lib. 4. cap. 15.*

Christus an creatura possit appellari.

Christus an homo Dominicus.

Postremò scholastici Augustinum sequentes, negant Christum appellandum fore, *Homo Dominicus*; cum tamen nullibi non inculcent hoc nomen doctores præstantissimi, ut Chrysostomus, *homil. quadam de cruce Domini, versus finem.* Et Didymus, *lib. 3. de Spiritu sancto*, frequenter illi hanc tribuit nomenclaturam: & Augustinus, qui tamen postea, rem altius expendens, sententiam revocavit.

Christus assumpsit hominem, an verum sit?

Denique Augustinus, in expositione regulæ, usus est hac forma loquendi; Christus assumpsit hominem, (non Christus assumpsit humanitatem) quia tam corpus, quàm animam assumpsit. Et eundem usurpant sermonem omnes præfati Patres. Origenes, *Matth. 13.* Hieronymus, *ad Galat. 1.* Notum vobis, &c. Et Irenæus, quem citavimus jam, *cap. 1. hujus libri*: & Boëtius, in *lib. de duabus Naturis.* Et Gregorius Nissenus, in *sermone natalis Domini.* Et Ambrosius, *lib. 5. de Fide cap. 5.* Et Hilarius, *9. de Trinitate.* Et Augustinus, *lib. 83. q. q. 59. & de Fide, & Symbol. cap. 4. & lib. 9. de Civit. Dei, cap. 17.* Sed ab istorum sententia, & judicio discedunt scholastici omnes, ut pro omnibus unus loquatur S. Thomas, qui *3. part. quest. 14. artic. 4. ad primum argum.* ait: Hujusmodi locutio non est extendenda tanquam propria, sed piè est exponenda, ubicumque à sacris doctoribus ponitur. Ut dicamus, hominem assumptum, quia ejus natura est assumpta; & quia assumptio terminatur ad hoc, ut filius Dei sit homo. Ad

hunc, & similes casus oportet illud Sophocleum in *Electra*, in promptu habere: *ἡγεὶν γὰρ, ὅπῃ ἀνδράσι μέγιστος ἐγὼ πατὴρ ἐς ἐπιστάτης.* Hoc est, tempus omnes hominum actiones regit, ac moderatur.

CAPUT IV.

Quot linguis, & qua ætate vetus Testamentum, seu instrumentum translaturum sit?

TAndiu divina Scriptura in hebræi sermonis fonte se continuit, nec in aliam linguam transfusa est, donec Hebræi à captivitate Babylonica soluti, in patriam reversi sunt. Tunc enim cum viderent illorum sapientes, qui utramque linguam, nempe hebraicam, & chaldaicam exactè noverant; vulgum, ob diuturnum septuaginta annorum exilium, Patrum, & Majorum literas oblivioni mandasse; quia canticum Domino in terra aliena non cecinerant; coacti sunt, in gratiam populi rudis, hunc laborem, aut sponte subire, aut à majoribus injunctum non recusare. Videlicet, ut in chaldaicum, syriacumque sermonem, quo jam solo Hebræi vulgò utebantur, Scripturam Divinam transferrent. Hoc munus, ut accepimus, tres viri utriusque linguæ gnari subiere. Quorum nomina prodidit Elias Levita, *præfat. 3. lib. Mozoreth*: nempe, Onkelos, qui legem: Jonathan, qui Prophetas, tam priores, quam posteriores, verterunt. Rabbi Joseph, qui Psalmos, Proverbia, Job, & reliqua veteris instrumenti volumina, quæ ab Hebræis Chethubim, à Græcis, *ἀγιογραφα* vocantur, transtulit. Istorum translatio, tanta apud Hebræos pollet auctoritate, ut ab illa, veluti ab Sphynge, omnium locorum difficultium quærant solutionem. Nonnulli hac in re nobis refragantur, asseverantque, parum ante Christi servatoris nostri tempora, syriacam translationem in lucem prodidisse.

Quamvis de veterum Latinorum interpretationibus, quæ jam oblitteratæ sunt, locus differendi accommodatior, tunc se offerebat, cum de Hieronymi translatione acturus sum; tamen quia deinceps illarum mentionem non sum facturus, dicam nunc hoc unum: nullam ferè Latinorum translationem apud antiquos, ante Hieronymum certam, & firmam inveniri. Nam ut quisque linguæ græcæ assequeretur peritiam, ita sibi novam, è Græco codice translationem condebat. Hanc ob causam videmus, aliter Tertullianum, aliter Hilarium, aliter Ambrosium eundem locum citasse. Quod Augustinum non fugit, in *lib. 2. de Doct. Christ. cap. 11.* inquit enim: Qui Scripturas ex hebræa lingua in græcam verterunt linguam, numerari possunt; Latini autem Interpretes nullo modo. Ut enim cuique, primis fidei temporibus, in manus venit codex græcus, & aliquantulum facultatis sibimet utriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari. Quod Augustinus offendit in veteribus interpretibus, hoc nos

in his recentioribus detestamur : tot quippe quotidie prodeunt in publicum translationes, quot sunt homines linguarum illarum periti. Sed profectò à magno labore se exonerassent, & studioforum magis utilitati, & pecuniæ consuluisse; si annotationibus nonnullis locum negligenter versum, illustrassent, & quid interpreti imposuisset, aperuissent. Alioqui velle integram translationem denuò conficere, ob paucorum dissonantiam locorum, quid aliud est, quàm Minervam Phidiæ, de integro effingere velle, ut calcei ejus ligulam venustiore, & pedi aptiorem efficiat.

Minerva
Phidiæ.

Inter omnes translationes quæ ex Hebræo fonte in linguam Græcam prodierunt, nulla purior, nec luculentior Septuaginta Interpretum translatione, illa ætate extitit. De qua hæc tradidit Euthymius, in *præfat. Psalm.* Prima, inquit, translatio à Septuaginta Viris facta, tempore, quo Ptolemæus Philadelphus regnum Ægypti administrabat; qui Hebræi erant, & electi fuerunt, juxta numerum Septuaginta seniorum, quos elegit Moyses. Et Hilarius, *Psalm. 2.* huic subscribit numero, & eadem nititur figura ex *Numer.* desumpta. Irenæus quoque, *lib. 3. adversus hæreses, cap. 25.* inquit: Priusquam Romani possiderent regnum Asiæ, adhuc Macedonibus Asiam possidentibus; Ptolemæus Lagi filius, cupiens eam Bibliothecam, quæ à se fabricata erat in Alexandria, omnium hominum dignis conscriptionibus instruere; petiit ab Hierosolymis, in græcum sermonem interpretatas habere scripturas eorum. Illi verò, qui tunc obaudiebant Macedonibus, eos, quos habebant perfectiores scripturarum intellectores, utriusque loquelæ, Septuaginta Seniores miserunt Ptolemæo; scripturos hoc, quod ipse voluisset. Ille autem experimentum eorum sumere volens; & metuens, ne fortè consentientes, eam veritatem, quæ esset in scripturis, absconderent per interpretationem; separans eos ab invicem, jussit omnes, eandem interpretari scripturam; & hoc in omnibus libris fecit. Convenientibus autem ipsis in unum apud Ptolemæum, & comparantibus suam interpretationem, Deus glorificatus est; & scripturæ verè divinæ creditæ sunt, omnibus eisdem verbis recitantibus, ab initio usque ad finem: ut gentes cognoscerent, quoniam per inspirationem Dei interpretatæ sunt scripturæ. Hæc eadem ad verbum transcripsit ex eodem Irenæo, Eusebius, *lib. 5. Ecclesiast. histor. cap. 8.*

Philadelphus.

Num. 11.

Ptol. Lagi.

70. Cellul.

Quot fuerint interpretes.

Ex his colligo, juxta Euthymium, & Irenæum, hos interpretes septuagenarium numerum non excedere. Sed ab illorum judicio multi discedunt. In quibus Tertullianus, in *Apologetico adversus gentes, cap. 19.* aliàs 18. inquit: Igitur literæ Hebrææ, & eloquium. Sed ne notitia vacaret, hoc quoque Ptolemæo à Judæis scriptum est, septuaginta & duobus interpretibus indultis. Et Josephus, *lib. 12. Antiquit. cap. 2.* ait: Septuaginta duo fuisse: nempe, tot quot petiverat Ptolemæus ab Eleazaro Summo Pontifice: Sex videlicet ex qualibet Tribu. Et Epiphanius, in *Epi-*

tome, centies eundem numerum inculcat. Quorum etiam nomina prodit Aristeas, in *lib. de Septuaginta duobus Interpretibus.*

Attamen si voluerimus tantorum virorum dissidium consopire, & ad concordiam revocare, facile assequemur, dummodo D. Epiphanium, *lib. 3. adversus hæres. cap. ult. circa principium,* loquentem audierimus. 'Εν τῇ ἐξήμα ἐβδομήκοτα δύο τελέχαι φοινίκαι ὑπαρχόντων, ἐβδομήκοτα ἡ γραφή αὐτόμασε καὶ εἰς τὸ ὄρος προσεκλήμεναι ἐβδομήκοτα, ἐβδομήκοτα δύο εὐρίσχοι τὰ τὴν τῶ ἐλὰδ καὶ μαδάδ. καὶ ἐβδομήκοτα δύο ἐρμηνεύσανται ἐπὶ πτολεμαίου. διὰ δὲ τὴν συντομίαν, ἐώταμεν λέγειν τὴν ἐβδομήκοτα τὴν ἐρμηνείαν. Hoc est, in deserto Septuaginta duo erant palmæ, & scriptura Septuaginta vocat: & Septuaginta senes vocantur, ut in montem conscendant, cum essent Septuaginta duo, cum Elad, & Modad: & Ptolemæi tempore, septuaginta duo divinas scripturas interpretati sunt, & ob brevitatem septuaginta solent vocari. Qua de re, Regula est Augustino, *lib. 2. quæst. in Exod. quæst. 47.* Scriptura, inquit, solet ita tempora nuncupare, ut quot de summa perfectioris numeri paululum excrescit, aut infra est, non computetur. Et *lib. 18. de Civit. Dei, cap. 42.* inquit: Dati sunt Ptolemæo Septuaginta duo interpretes, de singulis duodecim Tribubus seni homines, hebrææ, ac græcæ linguæ doctissimi: quorum interpretatio, ut septuaginta vocetur, jam obtinuit usus.

Ut supra retulimus ex Irenæi sententia, septuaginta asciti fuerunt à Ptolemæo, Lagi filio: at juxta Josephum, *lib. 12.* & Euthymium, & Epiphanium vocati fuere à Ptolemæo Philadelpho, qui regnum Ægypti, ut ferunt gubernabat, centesimo quinquagesimo ante Christi natalem anno. Sed Clemens, *Stromat. 1.* non satis constitutum habet, sub quo horum fuerit. Adverte etiam ex ejusdem Irenæi sententia, septuaginta à se invicem fuisse disjunctos, & tamen non solum sententiis, sed verbis concordēs fuisse: nec dissentit Euthymius loco citato. Hi igitur, inquit, commemorati, Regis hortatu ad hanc provinciam designati, in unam per omnia interpretationem convenere. Denique Justinus, in *Admonitorio,* inquit: Ex antiquis historiis docemur, Ptolemæum Ægypti regem, cum Bibliothecam illam in Alexandria præparavisset, atque, ut eam consummaret, undecumque libros conduxisset; certiorē deinde factum, antiquam historiam hebraicis conscriptam characteribus, summa diligentia adservari; cognoscendorum voluminum cupiditate adductum, viris septuaginta sapientibus, hebræam simul & græcam linguam edoctis, ab Hierosolymis accersitis, volumina illa, ut interpretarentur mandavisse. Ut autem ab omni perturbatione semoti, citius rem absolverent; jussisse illis, non in urbe, sed ab ea procul septem stadiis, intra Pharum parvas exædificari domunculas, interpretum numero pares, ut eorum unusquisque privatim munus exequeretur. Adstantibus verò ministris præcepit prohibere, ne invicem inter se conferrent translationem; ut interpre-

Quomodo
hi Doctores
ad concordiam
alligi possint.

70. Interpretes in
70. cellulas
distributi sunt.

Hieronym.

tatio exactior foret. Postquam cognovit Rex, septuaginta viros, non solum eadem sententia, sed eisdem etiam dictionibus usos; stupefactus, credidit interpretationem, divina virtute factam. Et statim subdit: Quin & in Alexandria cum essemus, casularum vestigia in Pharaeo, veluti reliquias custodiri, conspeximus. Nec ab illo disidet Augustinus, *lib. 2. de Doct. Christ. cap. 15. & lib. 18. de Civ. Dei, c. 42. & 43.* Nihilominus Hieronymus non solum has casulas non admittit, sed constanter totam narrationem esse fictam, asseverat, in *Proæmio in Pentateuchum*, inquit: Nescio quis primus author septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio suo extruxerit, quibus divisi, eadem scriptitarint; cum Aristeus ejusdem Ptolemæi ὑπασις, & non multo post tempore Josephus, nil tale retulerint. Sed in una basilica congregatos contulisse, scribant; non prophetasse. Aliud enim est Vatem, aliud est esse interpretem. Ibi spiritus ventura prædicit; hic eruditio, & verborum copia ea, quæ intelligit, transfert. Non dubito quin Hieronymi autoritas hac in re magni ponderis futura sit apud eruditos, qui veluti testis oculatus omnes nævos septuaginta vidit, ac prodidit. Hæc ex oraculo edita putatote: nihil potest esse verius: hic namque est oculatus testis; illi tantum, quæ ab aliis acceperunt, referunt.

An totum
instrumen-
tum vetus
fuerit à
70. trans-
latum.

Lib. 12.
Antiq. c.
12. & lib.
1. cap. 1.

Non modica concertatio inter priscos Theologos fuit: An totum vetus instrumentum fuerit à septuaginta duobus interpretibus ex Hebræa in Græcam Linguam translatum, nec ne? Hilario tamen, *circa principium Psalm. 2.* visum est legis, & prophetarum translationem illis tribuere: cui succinit Augustinus, *lib. 2. de Doct. christ. cap. 15.* cum ait: In latinis quibuslibet emendandis, Græci adhibeantur, in quibus Septuaginta Interpretum, quod ad vetus testamentum attinet, autoritas excellit. Denique Irenæus, *lib. 3. adversus hæreses, cap. 25.* idem affirmat. Hieronymus tamen negat, tum alibi sæpe, tum etiam in *comment. Michæ, cap. 2.* inquit: Interpretatio Septuaginta (Si tamen septuaginta est, Josephus enim scribit, & Hebræi tradunt, quinque tantum libros legis ab eis translatos, & Ptolemæo Regi traditos) in multis ab Hebraica disidet veritate. Et iterum repetit, *Ezech. cap. 5.* Et *lib. 4. in Ezechielem, cap. 16.* ait: Hoc ni fallor magis accedit ad historiæ veritatem. Et certe, siquidem per septuaginta dies translationem totam absolverunt, teste Josepho, loco citato; & Aristæo, in *lib. de Septuaginta Interpretibus, circa finem:* & Isidoro, *lib. 1. Offic. cap. 12.*

An Spiri-
tu sancto
afflati ver-
terint 70.
divinam
scriptur.

Horum septuaginta virorum autoritas, apud antiquos adeo sacrosancta visa est, ut non solum cæteris translationibus, tam Græcis, quam Latinis eam prætulerint, sed etiam asseveraverint, interpretes illos, divino numine afflatos, ac percitos, ipsam edidisse. Unde Augustinus, *lib. 2. de Doct. christ. cap. 15.* inquit: septuaginta per omnes peritiores ecclesias, tanta præsentia Spiritus sancti interpretati esse, dicuntur,

ut os unum omnium fuerit. Et *lib. 18. de Civ. Dei, cap. 43.* Spiritus, inquit, qui in Prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat in septuaginta viris, quando illa interpretati sunt. Qui profecto autoritate divina, & aliud dicere potuit, tamquam propheta ille utrumque dixisset, quia utrumque idem spiritus diceret; & hoc ipsum aliter, ut si non eadem verba, idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret: & aliquid prætermittere, & aliquid addere etiam; ut ostenderetur, non humanam fuisse in illo opere servitutem, quam verbis debebat Interpres; sed divinam potius potestatem, quæ mentem replebat, & regebat Interpretis. Præterea in eadem sunt opinione, Hilarius, *Psalm. 2.* Et Augustinus, *Psalm. 87. & in quest. in Genes. in fine:* & Justinus, in *admonitorio:* & Irenæus, *lib. 3. capit. 25.* Denique Hieronymus maximus contrariæ opinionis patronus, in *proæmio librorum Paralip.* superiorem sequitur sententiam. Hic, inquit, liber in græcis, & latinis codicibus vitiosus est. Nec hoc Septuaginta Interpretibus, qui Spiritu sancto pleni, ea quæ vera fuerant transtulerant, sed scriptorum culpæ adscribendum. Verum hoc arbitror dixisse, non ex animi sui sententia, sed subserviens affectibus illorum, ad quos scribebat. Alioqui tamen constantissimè ipse Hieronymus, qui horum translationem cum cæteris translationibus tam Symmachi, quam Aquilæ, & cum hebraica veritate contulit, hoc contemnit, & rejicit. Nam quamvis laudet librorum Moysis translationem, ut diximus; in Prophetis (qui juxta Augustinum, & reliquos, à Septuaginta sunt translati) crebro illorum negligentiam carpit; interdum affirmans, literarum similitudine fuisse deceptos; interdum, non satis intellexisse, quod transferebant: veluti in *comment. Zach. c. 5. & Isaia 19.* Denique nullibi non adimit illis Spiritum sanctum, nec immeritò profecto. Quare, si me iudice, translatio Græca cum nostra de primatu certare audeat, non dubitarem, primas nostræ translationi deferre; & fateri, longo intervallo illam à nostra fuisse superatam. Nec adduci possum, ut credam ullum tam stupidum, (dummodo illas inter se, & cum Hebraico contulerit,) qui de hac re dubitare possit, & nobis refragari.

Quæ deinceps translationes editæ fuerint, brevi sermone complexus est Euthymius, in *loco à nobis supra citato.* Secunda, inquit, Aquilæ Synopenfis. Hic Græcus fuit, atque è Ponto, & Jerosolymis baptizatus. Deinde cum offensus, inimicusque effectus esset quibusdam Christianis; spreto baptismo, Judæis se adjunxit, & scripturam transtulit, sub Adriano imperatore, eo qui lepram passus est, trecentis & triginta annis post translationem septuaginta; atque hic, iratus Christianis, multa pervertit. Tertiam fecit Symmachus, patria Samaritanus; qui cum apud suos, quantum honoris optabat, non assequeretur, Judæos adiit; & rursum circumciscus in Samaritanorum offensam, sacram interpretatus est scripturam, sub Severo Impera-

Translatio
Aquilæ.

Translatio
Symmachi.

Theodotio-
nis trans-
latio.

5. Editio.

6. Editio.

7. Luciani
martyris.

Epiphani
historia à
nullo alio
prodita.

Origenis
diligentia
in corri-
gendis &
digerendis
omnibus e-
ditionibus.

ratore : qui etiam ut Judæis placeret , quæcum-
que ad Christum pertinebant , non sanè trans-
tulit ; annis sex & quinquaginta post editionem
Aquilæ. Quarta fuit Theodotionis , Ephesii ;
qui cum ex Marcionis hæresi esset , aliquando
offensus suis cohæreticis , propriam interpreta-
tionem edidit , sub Imperatore Commodo.
Quinta certum non habet authorem ; inventa
est autem in Jericho , dolio servata , sub Cara-
calla imperatore. Sexta sine authoris nomine , re-
perta est Nicopoli , apud Actium , oppidum
Epyri , & promontorium , sub Alexandro Mam-
mæa Imperatore. Septima prodiit à Luciano
martyre , & eremita ; qui omnibus his editio-
nibus visis , & cum hebraica veritate diligen-
tissimè , & magno cum labore collatis , pro-
priam editionem , nihil mancum , & nihil ha-
bentem superfluum , Christianis tradidit. Quæ
apud Nicomediam , manu ejus conscripta , re-
perta est , in turre quadam apud Judæos , calce
illita ; post ipsius Luciani certamen , & post per-
secutionem , quæ à Diocletiano & Maximiano
facta est ; sub magno Imperatore Constantino.
Hæc cum septuaginta interpretum editione con-
sentit , & quæ ab aliis depravata fuerant , repro-
bavit. Hæc , quæ ex Euthymio retulimus de sex
prioribus editionibus , desumpta sunt ex Epi-
phanio , qui latissimè totam historiam , tractat ,
*in postrema parte Epitomes , cum de ponderi-
bus , & mensuris agit* , quem legendum cen-
seo. Addit tamen ipse Epiphanius nonnulla , quæ
à nullo probato historiographo prodita sunt , vi-
delicet : Philadelphum ædificasse in Pharo in-
sula , quæ est è regione Alexandria triginta
sex domos ; ita ut duo pariter , cum totidem
famulis , in unaquaque domo habitarent , & in
eodem lecto decumberent ; ut facilius illius li-
bri , v. g. Geneseos , qui illis forte obtigerat ad
transferendum , translationi incumberent , pa-
riterque eum emendarent ; erantque illi in do-
mibus clausi , à summo mane usque ad vespe-
rum ; nam tunc opere soluti , triginta sex Sca-
phis , in domum regiam ad capiendum cibum
remeabant.

Universas has translationes , (dempta septi-
ma , aut illarum partem) ita congesit Orige-
nes Adamantius , teste Epiphanio , *lib. 3. contra
hæreses , in hæresi Origenis Adamantii , circa prin-
cipium* ; & iterum *in loco , ante à nobis cita-
to* ; ut singulæ inter se , & cum Hebraico con-
ferri possent. Hos libros à numero columna-
rum , quatuor , sex , aut octo , τετραπλῆ ἑξαπλῆ
& ὀκταπλῆ appellavit. In octaplis quidem hunc
illis ordinem assignavit. Primus locus tributus
est Contextui Hebraico , hebraicis literis exa-
rato. Secundum tenebat locum Contextus He-
braicus , literis Græcis conscriptus , in illorum
gratiam , qui linguæ hebraicæ cognitione ca-
rebant. Deinde sex sequebantur translationes ,
hac serie digestæ , Aquilæ , Symmachi , Septua-
ginta , Theodotionis , cum quinta , & sexta
editione. Septuaginta editio semper medium te-
nebat locum , ut adaperto libro cum reliquis
interpretationibus , qui ex utraque parte illi cir-

cunstabant , conferri posset , & emendari si res
efflagitaret. Liber verò quem τετραπλῆ vocabat ,
sic digestus erat , Symmachus primas , Aquila
secundas , Septuaginta tertias , Theodotio pos-
tremas partes , sibi vendicabant. Quibus si præ-
cedant duæ illæ Hebraicæ columnæ , constituent
ἑξαπλῆ. sicut si rursus his ἑξαπλοῖς subnectan-
tur quinta , & sexta editio , ὀκταπλῆ efficient. At
quinta , & sexta editio libros tantum propheti-
cos ; septima verò , universa hebræa volumi-
na complectebatur. Hoc significare voluit Hie-
ronymus , *in comment. epist. ad Tit. cap. 3.* Unde ,
inquit , nobis curæ fuit , omnes veteris legis
libros , quos vir doctus Adamantius in exem-
pla digesserat , de Cæsariensi Bibliotheca de-
scriptos , ex ipsis authenticis emendare. In qui-
bus , & ipsa hebræa propriis sunt characteri-
bus verba descripta , & græcis literis tramite
expressa vicino. Aquila etiam , & Symmachus ,
septuaginta quoque , & Theodotio suum ordi-
nem tenent. Nonnulli verò libri , maximè qui
apud Hebræos versu compositi sunt , tres alias
editiones additas habent , quam quintam , &
sextam , & septimam translationem vocant ; au-
thoritatem , sine nominibus Interpretum conse-
cutas. Lege Eusebium , *lib. 6. Histor. Eccl. c. 17.*

Videtur tamen ex serie columnarum , quæ est
in octaplis , septimam editionem in illis non
contineri ; quod Hieronymum significasse vide-
tur , Suniæ , & Fretelæ scribens. Illud , inquit , bre-
viter admoneo , ut sciatis aliam esse editionem ,
quam Origenes , & Cæsariensis Eusebius , om-
nesque Græciæ tractatores κοινὴν , id est , com-
munem appellant , atque vulgatam , & à ple-
risque nunc Λουκιανὸς dicitur ; aliam Septuaginta
Interpretum , quæ & in ἑξαπλοῖς codicibus re-
peritur , & Hierosolymis , & in Orientis Ec-
clesiis decantatur.

Nec Origenis indefessus labor in corrogan-
dis , & conquirendis translationibus tantum
conquievit ; sed ex illis omnibus , & Hebraico ,
translationem Septuaginta voluit conformare , &
in pristinum nitorem redigere. Nam si quid illi
deerat , addidit ; si quid redundabat , amputa-
vit , & subtraxit. Porro qua arte id effecerit ,
Hieronymus Suniæ , & Fretelæ scribens , aperuit.
Ubi quid minus , inquit , habebatur in Græco
Septuaginta ab Hebraica veritate , Origenes de
translatione Theodotionis addidit , & signum
posuit asteriscum ; id est , stellam , quæ quod
prius videbatur absconditum , illuminet , & in
medium proferat. Ubi autem , quod in He-
bræo non est , in græcis codicibus invenitur ,
ὀβελὸς , id est , jugulantem præposuit virgulam ;
quam nos Latine *veru* possumus dicere ; quo of-
tenditur , jugulandum esse , & confodiendum ,
quod in authenticis libris non invenitur. Quæ
signa in Latinorum , Græcorumque poemati-
bus inveniuntur. Basiliius , *homil. 4. Exameron* ,
de obelisco ait : ὁ δὲ ὀβελὸς ἀπερὸς τοῦ σὺμβολοῦ. Le-
ge Epiphanius *in Epitome*. Universæ supradictæ
translationes , cum suis asteriscis , & obelis
prorsus periere ; & tantummodo vestigia illarum
permanferunt , in monumentis antiquorum Pa-

De as-
teriscis , &
obelis.

De Bibliis
Græcis,
quæ nunc
vulgo cir-
cumferun-
tur.

Hier. labor
in Bibliis
emendan-
dis inter-
cidit.

trum, ut in comment. D. Theodoret, & Hieronymi in prophetas, tam majores, quàm minores, quos domi habemus. Præterea nec authorem hujus Græcæ translationis certò cognoscimus: nec an sit una ex supradictis, aut ex omnibus illis sit ista conflata, ut illa Luciani fuit, compertum habemus.

Quod Hieronymus inquit, Origenem fecisse apud Græcos, præstitit ipse apud Latinos, ut ubique ipse testatur in proæmiis Bibliorum; sed labor ejus prorsus periit, nisi paucis in locis, ubi in commentariis suis admonet, quid obliterandum, quidve addendum sit. Has Hieronymi vigilias multi docti viri nostræ tempestatis, à mortuis excitare, & asteriscis, & obelis additis, illustrare, & ad limam revocare, conati sunt. Quorum labor sibi multum gloriæ peperit; & studiosis, qui linguarum destituuntur peritia, magnum adjumentum afferet, ad intelligendum scripturas.

Vulgata
editio an
Hieronym.
tribuenda.

Illis septem translationibus Græcis, latinæ duæ, à Hieronymo elaboratæ, una ex Hebræo, altera ex Græco, successerunt; quæ sicut cæteris posteriores, ita limatiores, & exactiores fuere: quæ tamen si integræ (ut ab ipso eximiæ literaturæ viro proditæ sunt) ad nostra usque tempora pervenissent, nihil erat, quod amplius requireremus. Nam illa, quæ nunc passim circumfertur, & legitur; à doctis, illius esse, negatur: ajuntque, aut esse illam, quæ olim ante Hieronymi ætatem extabat, saltem in Psalm. & Ecclesiasten; aut aliam ab illa diversam, ex illa, & recentioribus Hieronymianis conflata. Attamen quærere, quem, hæc vulgata agnoscat authorem, non laboramus; nec de ejus autoritate hæsitamus, quippè ob verborum pondus, & proprietatem, meritò ab exordiis nascentis Ecclesiæ, tam à viris doctis, quàm à conciliis œcumenicis, delata sit illi autoritas; & ut illi daretur, meruit. Esse tamen Hieronymo Novi Instrumenti translatio adscribenda, illa ejus testimonia refellunt, quæ hanc, quam nos amplectimur translationem, arguunt nomine negligentia. Ut in comment. Epist. ad Galat. cap. 5. cum dicit Apostolus, καὶ ἡ γυνὴ ἀπὸ τοῦ σώματος, inquit ipse, non ut in Latino malè interpretatum est: *Evacuati estis à Christo*: sed, *in Christi opere cessastis*. Et rursum in eodem cap. 5. Malè, inquit, in nostris codicibus habetur: *Modicum fermentum totam massam corrumpit*: pro quo emendavimus: *Modicum fermentum totam conspersionem fermentat*. Et iterum, eodem in loco, inquit: In Latinis codicibus Pauli, cum carnis opera numerantur, adulterium, impudicitia, & homicidia, in illo catalogo scripta referuntur: sed sciendum, non plus quam quindecim carnis opera à Paulo numerata. Adhuc ad Galat. 1. cum ait: *Continuo non acquievi carni, & sanguini*; five ut in Græco melius habetur: *Non contuli cum carne, & sanguine*. Præterea ad Eph. 2. Ut reconciliaret utrumque Deo per

crucem, interficiens inimicitiam in ea, scilicet, cruce; non ut in codicibus Latinis habetur, in semetipso. Et ad Galat. 6. c. Instruite, five ut melius in Græco habetur, *perficite* in spiritu lenitatis: & statim: Ex hac arrogantia nihil fit, sed ipse se decipit: quod melius in Græco dicitur, *φρεσπατᾶ*, hoc est, *mentem suam decipit*; pro quo Latinus posuit Interpretes, *ipse se seducit*. Denique ad Eph. 1. ait: *Pignus* Latinus interpretes, pro *arrabone* posuit; cum non idem *pignus*, quod *arrabo* sonet. (*)

De veteris instrumenti translatione, ut autumo, libros Prophetarum illi tribuendos fore; licet à nativo nitore temporum injuria degenerasse videantur; ita nego, reliqua volumina ex ipsius officina exiisse. Ut v. g. Q. in Genes. ait: Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est, *ferebatur super aquas*, in Hebræo habet Merahephet, quod nos appellare possumus, *incubabat*, five *fovebat*, in similitudinem volucris ova calore animantis. Et iterum in eodem libro: Dixit Cain ad Habel fratrem suum: *subauditur, ea quæ locutus est dominus*: superfluum ergo est, quod in nostris codicibus reperitur, *transeamus in campum*. Et illud Genes. 6. 49. Non auferetur sceptrum de Juda, nec Dux de fœmore ejus, donec veniat, qui mittendus est: Hieronymus, *Isaia 2. c.* ad hunc modum transtulit: Non auferetur Princeps ex Juda, nec Dux de fœmoribus ejus, donec veniat, cui repositum est. Hæc paucis monuisse sufficiant: nam hujuscemodi infinita ex ipsius lucubrationibus, facile à quovis acervari possunt studioso. At dices: Romæ visitur Bibliorum volumen articulis Hieronymi exaratum. Huic objectioni Laurentius satisfaciens, in declamatione de donatione Constantini, ait: Romæ ex autoritate Papæ, ostenditur codex Bibliæ, tanquam reliquiæ sanctorum, luminibus semper accensis; quod dicunt scriptum chirographo Hieronymi. Quia multum ibi, inquit Virgilius, pictæ vestis, & auri. Resque magis indicat, Hieronymi manu scriptum non esse. Illum ego diligentius inspectum, comperi, scriptum esse, jussu regis, (ut opinor) Roberti, Chirographo hominis imperiti.

De Volumine Bibliorum quod manu Hieronymi scriptum dicitur, & Romæ monstratur.

Expendendum est diligenter, cur in Psal. & Ecclesiaste, Ecclesia amplexata sit translationem Septuaginta, & in reliquis libris prætermissa fuerit, ac Hebraica admissa.

C A P U T V.

Quid Theologis utilitatis obveniat, ex translationum multitudine.

Quasi prævidens, & præfagiens Augustinus quorundam socordiam, in studio linguarum capeffendo, voluit illorum commodis, & utilitati consulere, & ignorantia mederi: ut si propter ignaviam nostram nancisci non possumus, ut è fonte proprio germanum sensum hau-

(*) Nobis fas non est, uti hoc sermone, post Concilium Tridentinum.

hauriamus, saltem alieno subsidio & ope innitentes, assequamur. Nec tamen inficias ibo, multum bonæ frugis, & emolumenti, etiam illis, qui linguarum eximia cognitione præditi sunt, Augustini admonitionem afferre posse. De utriusque igitur dictum, intelligamus. Illius hæc sunt verba, *lib. 2. de Doctr. Christ. cap. 12.* Plures translationes plus adjuvant intelligentiam, quam impediunt; si modò legentes, negligentes non sint. Nam nonnullas obscuriores sententias, plurium Codicum sæpe manifestavit inspectio. Sicut illud Isaïæ: Et carnem tuam ne despexeris: Alius: Et domesticos feminis tui ne despexeris: Uterque sibimet invicem attestatur, namque alter ex altero exponitur. Quia & caro posset accipi propriè; ut corpus suum quisque ne despiceret, se putaret admonitum: Et domestici feminis, translata Christiani possent intelligi, ex eodem verbi femine nobiscum spiritualiter nati. Nunc autem collato interpretum sensu, probabilior occurrit sententia, propriè de consanguineis non despiciendis esse præceptum; quoniam domesticos feminis, cum ad carnem retuleris, consanguinei potissimum occurrunt. Unde esse arbitror illud Apostoli, quod ait: Si modò ad æmulationem adducere potero carnem meam, ut salvos faciam aliquos ex illis: id est, ut æmulando eos, qui crediderant, & ipsi crederent. Carnem autem suam dixit Iudæos, propter consanguinitatem. Item illud ejusdem Isaïæ Prophetæ: Nisi credideritis, non intelligetis: alius interpretatus est: Nisi credideritis, non permanebitis. Quis horum vera secutus sit, nisi exemplaria linguæ præcedentis legantur, incertum est. Sed tamen ex utroque magnum aliquid insinuat, scienter legentibus. Difficile est enim, ita diversos à se interpretes fieri, ut non se aliqua vicinitate contingant. Ergo quoniam intellectus in specie sempiterna est; fides verò in rerum temporalium quibusdam cunabulis, quasi lacte alit parvulos: nunc autem per fidem ambulamus, non per speciem: nisi autem per fidem ambulaverimus, ad speciem pervenire non poterimus, quæ non transit, sed permanet per intellectum purgatum, nobis cohærentibus veritati: propterea ille ait: Nisi credideritis, non permanebitis: Ille verò: Nisi credideritis, non intelligetis. Et ex ambiguo linguæ præcedentis plerumque interpret fallitur, cui non benè nota sententia est, & eam significationem transfert, quæ à sensu scriptoris penitus aliena est. Sicut quidam codices habent: Acuti pedes eorum ad effundendum sanguinem: *ὀξὺς* enim apud Græcos, & acutum, & velocem significat. Ille ergo vidit sententiam, qui transtulit: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Ille autem alius, ancipiti signo in aliam partem raptus, erravit. Non enim intelligendos, sed emendandos tales codices, potius præcipiendum est. Hinc etiam illud, quoniam *μύσχος* Græcè vitulus dicitur; *μοσχέματα* quidam non intellexerunt esse plantationes, & vitulamina interpretati sunt. Qui error tam

multos codices præoccupavit, ut vix inveniatur aliter scriptum; & tamen sententia manifestissima est, quia clarescit consequentibus verbis. Namque: Adulterinæ plantationes non dabunt radices altas: convenientius dicitur, quàm vitulamina, quæ pedibus per terram gradiuntur & non hærent radicibus. Huc usque ille. Multa exempla his similia ex commentariis Hieronymi in Prophetas coacervari poterant, in illis præcipuè locis ubi interpretationes Septuaginta, Symmachi, & Aquilæ, & cæterorum Interpretum inter se conferuntur. Nos tamen, cum illius fontes sint in promptu, ex nostris rivulis unum & alterum adhibebimus exemplum, quo res fiat dilucidior rudibus. In *Psal. 124.* ubi in Septuaginta legitur: Declinantes in obligationes adducet Dominus cum operantibus iniquitatem: transfert Hieronymus, qui declinant ad pravitates suas, deducet eos Dominus cum his, qui operantur iniquitatem. Legendum igitur, declinantes in obliquationes. Nam nomen *σβεργαλίαι*, id est, obligationes, quo utuntur Septuaginta; si interpreteris, significat juxta Hesychium, *συσβεργὰς*, *διασβεργὰς*, *παρίδας*, *ἢ πλοκάς*, id est, arcana, fœdera, & laqueos sive nexus. Item *Psal. 15.* ubi Septuaginta legunt: Multiplicata sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt: Hieronymus hunc in modum interpretatus est: Multiplicabuntur idola eorum, post tergum sequentium. Ecce si verba expendas, diversæ sunt translationes, sed sensus idem: nam idola, quæ juxta Hebræos vocantur Azabim, à mœrore deductum habent nomen, quia eodem statu, & habitu semper permanent: quod verò deinceps sequitur, septuaginta clarius transtulerunt, *postea acceleraverunt*, scilicet, ad colendum ea. Denique *Psal. 108.* juxta Septuaginta sic habet: Caro mea immutata est propter oleum. Sed quis sapiens intelliget hæc? nisi consulat Hieronymum ad hunc modum hunc locum interpretantem: Caro mea immutata est absque oleo: id est, caro mea ad extremam maciem redacta est, ob jejunium. Nam nomine olei, pinguedo, aut humor succulentus intelligitur, aut bona corporis habitudo; qua destitutus erat David ob crebra jejunia.

CAPUT VI.

Quid utilitatis linguarum cognitio, ipsarum sectatoribus afferat.

QUOD præcipit Augustinus, non ex animo, sed quasi nostræ inertiae connivens, & patrocians, superiori capite vidistis; attamen quid ipse senserit, aliis in libris à se editis, testatum reliquit. Quamvis in hac parte, tam hebraicæ linguæ, ut constat, quàm græcæ, ut ipse contra Cresconium scribens ingenuè fatetur, laude caruerit. Tum alibi, tum etiam *lib. 1. de Doctr. Christ. cap. 11.* Contra ignota, inquit, signa, magnum remedium est linguarum cognitio. Et latinæ linguæ homines, duabus alijs ad scripturarum divinarum cog-

*Locus Isai.
58. enodatus.*

Rom. 11.

*Alter locus Isai. 7.
elucidatus.*

Psal. 13.

Sapient. 4.

*Loc. Psal.
124.*

*Alius locus Psal.
15.*

*Loc. Psal.
108. expostus.*

cognitionem habent opus, Hebraica scilicet, & Græca; ut ad exemplaria præcedentia recurratur, si quam dubitationem attulerit Latinorum Interpretum infinita varietas. Et Hieronymus, in *Epistola ad Vitalem*, inquit: Quando in scriptura dubium ortum fuerit; si aliter habent Septuaginta Interpretes, aliter vulgata editio, confugiendum est ad solita præsidia, & arcem linguæ tenere vernaculæ.

Nomina
propria in
scripturis
corrupta.

Nonnihil etiam adjumenti ad exactam scripturarum intelligentiam affert linguarum cognitio, propter nominum priorum corruptionem, quæ ob nostrorum socordiam inolevit. Nam pauci à Hieronymi ætate usque ad hæc nostra tempora inventi sunt, qui huic rei incubuerint. Ideo Hieronymus, *Ezech. 40. c.* inquit: Diligentem, & studiosum admonendum puto, si tamen scientia scripturarum ducitur, ut sciat omnia prope Verba Hebraica, & Nomina, quæ in græca, & latina translatione sunt posita, nimia vetustate corrupta, scriptorumque vitio depravata; & dum de inemendatis scribuntur inemendatiora, de Verbis Hebraicis facta esse Sarmatica; imò nullius gentis, dum Hebraica esse desierunt, & aliena esse non cœperint. (*)

Adhuc, cum literæ nostræ Hebræis non ex æquo respondeant, contingit non infrequenter, latinis, aut græcis literis verba hebræa scripta, ita à se ipsis fuisse abalienata, ut aliam quoque induisse formam videantur. Unde Hieronymus, in *comment. Epist. ad Titum, cap. 3.* ait: Solent nos irridere Hebræi in pronuntiatione quorundam nominum, maximè in aspirationibus, & in quibusdam cum rasura gutturis proferendis. Hoc autem evenit, quod Septuaginta Interpretes, per quos in Græcum sermonem lex divina translata est, specialiter in Cheth literam, & Ain, & cæteras hujusmodi; quia cum duplici aspiratione in græcam linguam transferre non potuerant, aliis literis additis expresserunt. Verbi causa: ut Rahel, Rachel dicerent: & Jeriho, Jericho: & Hebron, Chebron: & Seor, Segor. In aliis verò conatus iste defecit. Nam Nos, & Græci unam tantum literam S habemus: illi verò tres: Samech, Sadde, Sin, quæ diversos sonos possident. Isaac, & Sion, per Sadde scribunt: Israel, per Sin; & tamen non sonat hoc, quod scribitur. Si igitur à nobis hæc nominum, & linguæ Idiomatica, ut videlicet barbara, non ita fuerint expressa, ut exprimuntur ab Hebræis; solent cacinnum attollere, & jurare, se penitus nescire, quod dicimus. Unde & nobis curæ fuit, omnes veteris legis libros, quos vir doctus Adamantius in exempla digesserat, de Cæsariensi Bibliotheca descriptos, ex ipsis authenticis emendare.

Denique cum Ecclesia Romana, ex Judæis pariter, ac Græcis conflata sit; oportuit, ut utriusque gentis memoria apud nos perpetuò

(*) Notandum tamen circa has, & similes observationes, lectiones, &, quod quamvis ea, quæ DD. Hieronymus, & Augustinus docuerunt, vera sint: tamen

duraret; atque ideo ipsorum vocabula, crebro in Ecclesiis inculcantur, absque ullis interpretationibus. Unde Augustinus, in *epist. 178.* ait: Non licet hoc nomen *Amen* in aliam linguam transferre: & 2. lib. de *Doct. Christ. cap. 11.* Hebræa, inquit, verba non interpretata sæpe inveniuntur in scripturis, sicut *Amen, Halleluia, Racca, & Hosanna*, & si quæ sunt alia. Quorum, partem propter sanctiorem auctoritatem, quamvis interpretari potuissent, servata est antiquitas, sicut in *Amen, & Halleluia*: partim verò in aliam linguam transferri non potuisse, dicuntur: sicut alia duo, quæ posuimus. Hæc ille. Nomen *Racca* vanum sonat, est nomen convitii, quod irrogatur alicui, cum volumus ipsum stultum, & cerebro vacuum appellare. *Hosanna*, Salva obsecro, significat, ut apud *Matth. c. 21.* Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in excelsis. Hoc est: Fer opem, ò Deus, filio tuo, qui è David ducit originem, cum sit illi adeunda hæreditas regni paterni: scilicet, faustusque sit utinam talis regis adventus; atque ideo te obsecramus, ut tu Deus, qui habitas in excelsis, opem feras illi.

Quamvis nonnulli existiment in libris novi instrumenti, in rebus dubiis ad Græci sermonis fontem esse confugiendum: at Origenes, *tract. 8. in Matth.* non censet, illis tribuendam esse fidem indubitatam. Multam, inquit, differentiam inter exemplaria invenimus, siue propter negligentiam scribarum, siue ex temeritate quorundam; siue propter eos, qui emendare negligunt scripturas; siue propter eos, qui quod ipsis videtur in emendationibus, vel adjiciunt, vel subducunt.

Libris etiam Hebræorum, non desunt, qui fidem alicubi velint elevare: ut Hieronymus, *lib. 2. epist. ad Galatas circa principium*: & in *Comment. Michæ cap. 5.* & Justinus in *Triphone*.

Porro adverte, cum mendum aliquod visum fuerit occurrere: ne sensum nostrum, ac conjecturam sequentes, à recta aberremus via; tanquam Ariadnes filum, Augustini verba sequamur, *lib. 11. contra Faustum, cap. 2.* dicentis: Sacrarum literarum studiosis, notissimæ sententiarum varietates, vel ex aliarum regionum codicibus, unde ipsa doctrina nostra emanavit, dubitatio dijudicanda est; vel si ibi quoque codices variant, plures paucioribus, aut vetustiores recentioribus præferantur: etsi adhuc esset incerta veritas, præcedens lingua, unde illud interpretatum est, consulatur. Alioqui si his auxiliis destituti, nostro Marte aliquid emendare voluerimus, nullibi non labemur, & offendemus. Quandoquidem, teste ipso Augustino, *Psal. 105.* Multoties putaremus, librarii esse errorem, nisi haberemus beneficium Dei, quo scripturas suas in multis linguis voluit esse trans-

post Concilii Tridentini Decretum, non licet Vulgatæ Latinæ testimonia quovis prætextu rejicere: prout in ipsius Concilii Decreto constitutum est.

De hoc lib.
2. c. 1.

August. de
nominibus
peregrinis
quibus uti-
tur Eccle-
sia.

Racca.

Hosanna.

transfusas. Ut in *Psalms*. 105. *interfecta* est terra in sanguinibus : arbitraremur , legendum esse , *infecta*. Hactenus Augustinus. Nos utamur aprioribus exemplis. *Psalms*. 41. *Sitivit anima mea ad Deum sortem , vivum* : quo in loco multi legunt , *fontem vivum*. Et *Isaia* 40. *cap. Quoniam completa est malitia ejus* : legunt , *militia ejus*. Job quoque 5. *Virum stultum* ; pro , *verè stultum* : & *cap. 18. de urbe* ; pro , *de orbe* : & 28. *sicut impius* ; pro *sic ut impius*. Et *Michæ* 6. *voluptatibus* ; pro *voluntatibus*. Et *Psalms*. 34. *qui maligna* ; pro *qui magna* : & 71. *Et erit firmamentum* ; pro & *erit frumentum*. Et in *Isaia* : *Filia tua de latere surgent* ; pro *sugent*. Et *Psalms*. 26. *ut videam voluntatem domini* ; pro *voluptatem*. Denique 3. *Reg. cap. 2.* ubi in codicibus Latinis legitur , *post Salomonem non ambulavit* ; in Hebræo legitur , *post Absalom*.

Error Cantacuzeni dicto Evangelio Marci.

Cæterum multi viri in primis illustres , primum Joannes Cantacuzenus , Imperator Constantinop. *Apolog.* 4. asseverat Evangelium Marci latinè fuisse scriptum , inquiens , ὁ δὲ ἑτέρος μάρκος , λατινῶς δὲ εἰς τὴν ἀχαΐαν , καὶ ἐδόθη εἰς τὴν ἰταλίαν καὶ τὴν ῥώμην ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὰ κατὰ τὰ χεσπέγια πάντα ἔστιν , id est , secundus Evangelista Marcus latinè publicavit Evangelium in Achaja , Italia , Romæ , adhuc in omnes gentes occidentales. Ego arbitror fuisse deceptum ex carminibus illis Gregorii Nazianzeni , in *catalogo divinæ scripturæ*.

Ματθαῖος μὲν ἔγραψεν ἑβραίοις θάυματα χριστοῦ
Μάρκος δ' ἰταλῶν , λουκᾶς ἀχαΐαδι.

Qui non dicit in Italica lingua fuisse scriptum , sed Italiae : nam Romæ , juxta Hieronymum rogatus à fratribus breve scripsit Evangelium.

Deinde Hieronymus , *Osee* 11. *cap. & Isaia* 6. & Eusebius , *lib. 3. Histor. cap. ult.* & Nazianzenus , & Irenæus , & innumeri alii autumant , Matthæi Evangelium Hebraicè fuisse scriptum : Epistolam quoque ad Hebræos , Hebraico idiomate in lucem prodiisse , multi viri ingenii præstantis affirmant. Sed ab utrorumque judicio libenter discedere , non verebor ; circa primum præcipue : quia Evangelium Matthæi nullus testatur se eum vidisse , Hebraicè exaratum , sed ab aliis accepisse. Dempto Hieronymo , qui in *catalogo Script.* de Matthæo loquens , sic inquit : Porro ipsum Hebraicum habetur usque hodie , in Cæsariensi Bibliotheca. Mihi quoque à Nazaræis , qui in Berœa urbe Syriæ hoc volumine utuntur , describendi facultas fuit. Sed non loquitur de Evangelio Matthæi ; nam si hoc esset , aliquando illius testimonio usus esset : sed de Evangelio Nazarenorum apocrypho , quo Hebionitæ hæretici utuntur : & hujus testimonio utitur Hieronymus nonnumquam , ut *Matth. 6.* inquiens : Ubi legitur in Matthæo : *Panem nostrum supersubstantialem* : In Evangelio secundum Hebræos , pro *supersubstantiali pane* , reperi *Machar* , quod dicitur crastinum , id est , futurum , da nobis hodie. Et in *Epistola ad Ephes. cap. 5.* in expositione illius loci : Estote ergo , &c. cum de urbanitate loquitur , ait : Verum hæc à sanctis viris penitus propellenda , quibus magis con-

venit flere : ut in Hebraico quoque Evangelio legimus , Dominum ad discipulos loquentem : Numquam , inquit , læti sitis , nisi cum fratrem vestrum videritis in charitate. Et *Matthæi* 12. *cap.* inquit : In Evangelio quo utuntur Nazarenis , & Hebionitæ , quod nuper de hebræo in græcum sermonem transtulimus , & quod vocatur à plerisque Matthæi authenticum ; homo iste , qui aridam habens manum in sabbato sanatur , cementarius scribitur , istius modi vocibus auxilium precans : Cementarius eram , manibus victum quæritans ; precor te Jesu , ut mihi restituas sanitatem , ne turpiter mendicem cibos. Et in *proæmio lib. 18. comment. in Isaia* , ait : Apostoli in resurrectione Christum putarunt spiritum ; vel juxta Evangelium , quod Hebræorum lectitant Nazaræi , incorporale Dæmonium. Et in *lib. de Viris Eccles. in vita Jacobi* , eodem stylo hujus meminit Evangelii. Denique *lib. 3. Dialogor. contra Pelag. circa principium* , inquit , in Evangelio juxta Hebræos , quod Chaldaico quidem , Syroque sermone , sed Hebraicis literis scriptum est ; quo utuntur usque hodie Nazarenis ; secundum Apostolos , sive ut plerique autumant juxta Matthæum , quod & in Cæsariensi habetur bibliotheca ; narrat historia illa : Ecce mater Domini , & fratres ejus dicebant ei : Joannes Baptista baptizat in remissionem peccatorum , eamus , & baptizemur ab eo. Dixit autem eis : Quid peccavi , ut vadam , & baptizer ab eo ? nisi fortè hoc ipsum quod dixi , ignorantia est. Et in eodem volumine : Si peccaverit , inquit , frater tuus in verbo , & satis tibi fecerit , septies in die suscipe ipsum. Dixit illi Simon discipulus ejus : Septies in die ? Respondit Dominus , & dixit ei : Etiam ego dico tibi , usque septuagies septies. Clemens *Stromat.* 4. ex eo citat : Qui admiratus fuerit , regnabit. Idem poteram multis rationibus probare , de *epist. ad Hebræos* ; sed gratia brevitatis missas faciam.

Matth. 12.
Cementarius manum habens aridam sanat.

Evangelium Apostolorum sive Matthæi citatum à Hieron.

CAPUT VII.

Catalogus librorum utriusque instrumenti.

Quandoquidem Sacros. Concilium Trident. circa Canonicos Scripturæ Libros Decretum promulgavit , Sessione IV. ipsi penitus standum est : ideoque absdubio huic capiti præfixum fuit à Correctoribus , in secunda hujus operis editione. Sed ne litera Authoris deformetur , melius visum , postea referre , extra literam positum ; ad calcem capituli istius. Sic igitur ante Concilium dictum , Martinus scribebat.

ANtequam Libros utriusque Testamenti ad numerum revocemus , oportet exponere , quid hoc nomen *Berith* , hoc est , *Testamentum* , significet. Et quidem si verbum Hebraicum exactè expendas , fœdus significat inter viventes :

Matthæus Græcè scripsit Evangelium

Vide Q. 4. ad Hedi-biam.

Hebr. 9.
Hoc igno-
rans Cafet.
negat Pau-
lum esse
authorem
epistolæ ad
Hebræos.

Jerem. 32.

† Vulgata
dicit: Ec-
ce dies ve-
nient, di-
cit Domi-
nus, &
feriam do-
mum Is-
rael, &
domum Ju-
da fœdus
novum,
non se-
cundum
pactum
quod pe-
pigi cum
patribus
vestris.

* Vulgata:
reliqui do-
mum
meam, di-
misi hæ-
reditatem
meam, de-
di dilec-
tam meam
in ma-
num ini-
micorum
ejus.

Vetus testa-
mentum à
novo in
quo distin-
guitur.

tes: clarè, & purè decisum, & transactum, à verbo *Barar* mundavit. Sic Laban cum Jacob testamentum fecerunt, *Genes.* 31. Et c. 21. Accepit Abraham oves & boves, & dedit Abimelech, & percusserunt fœdus: & *cap.* 17. circumcidetis carnem præputii vestri, & erit signum fœderis. Postea Paulus in eam significationem usus est hoc nomine, ut significet testamentum, quod ratum non est, nisi mors testatoris interveniat. In hac significatione accipitur, quando significat novum testamentum. Nam nisi testator noster Christus mortuus fuisset, nec stabile, nec firmum testamentum permanebat; nec sciretur, quæ mysteria in eo scripta erant: utique clausum, & obsignatum erat. Vetus testamentum nomen traxit à priori significato, nempe, ut significat fœdus, inter viventes initum. Et hæc est causa, quare abrogatum & antiquatum sit; quia morte filii Dei non consecratum fuit: nec sciri poterant, quæ in eo conclusa erant mysteria, quia nondum venerat ille, qui habebat clavem David. Igitur Divina Scriptura omnis, in duo hæc testamenta divisa est. Illud quod adventum Domini, passionemque antecessit; id est, lex & prophetæ, Vetus dicuntur. Ea verò quæ post resurrectionem scripta sunt, novum Testamentum nominantur. Judæi veteri utuntur; nos novo. Sed tamen diversa non sunt, quia novum veteris adimpletio est; & in utroque idem testator est Christus, qui pro nobis morte suscepta, nos hæredes regni æterni fecit, abdicato, & exhæredato populo Judæorum; sicut Jeremias Propheta testatur. † Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo domui Israel, & domui Juda testamentum novum; non secundum testamentum, quod disposui patribus illorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti: quia ipsi non perseveraverunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Et alio loco similiter ait: * Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam in manus inimicorum ejus. Quod superius ait, consummaturum se domui Juda testamentum novum; ostendit, vetus illud, quod per Moysen datum est, non fuisse perfectum; id autem, quod per Christum dari haberet, consummatum fore. Domum autem Juda, & Israel non utique Judæos significat, quos abdicavit; sed nos, qui ab eo convocati ex gentibus, in illorum locum, adoptione successimus.

Differt vetus testamentum à novo. Primum juxta Teophilactum, *ad Hebr.* 7. Quia in veteri locutus est Dominus per Prophetas, in novo per filium. Hinc Paulus ait: Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus, novissimè locutus est nobis in filio. Secundò Augustinus, *lib.* 4. *contra Faustum*, *cap.* 2. ait: Temporalium rerum promissiones testamento veteri contineri, nemo ambigit; nec quod æternæ vitæ promissio, regnumque cœlorum ad novum pertinent testamentum. Sed in illis temporalibus figuras fuisse futurorum, quæ implentur in nobis, in quos fines sæculorum obvenerunt, Pau-

lus testatur dicens: Hæc omnia in figura contingebant illis. Hæc iterum repetit, *lib.* 18. *de Civit. Dei*, *cap.* 11. Tertiam differentiam assignat, in *lib.* *de Spiritu, & Litera*, *cap.* 20. inquit: Propter veteris hominis noxam, quæ per literam jubentem, & minantem minimè fanabatur, dicitur illud testamentum vetus. Hoc autem novum, propter novitatem Spiritus, qui hominem novum sanat à vitio vetustatis. Postremò Dionysius, in *Eccles. Hierar. cap.* 4. *part.* 3. perlucidam constituit differentiam inter utrumque testamentum: ejus verba ex antiquissimo codice deprompta, non gravabor afferre. ἡ μὲν ἔφη τὰς ἐσόμενας θεουργίας, ἡ δὲ ἐτέλεσεν, καὶ ὡς ἐκεῖ τῇ μὲν ἐκόσιν τὴν ἀληθειαν ἔγραψεν, αὐτὴ δὲ παρούσας ὑπέδειξεν, ἥ γὰρ ἐκείνης προαναγγελλέων. ἡ κατὰ ταύτην τελειοποιεῖ, τὴν ἀληθειαν ἐπιστάτω. καὶ ἔστι τῆς θεολογίας, ἡ δὲ θεουργίας συγκεφαλαιώσις. Hoc est: Vetus quidem instrumentum futura, & divina Dei opera dicit: Novum verò jam effecta præcinit. Atque vetus quidem simulacris, & imaginibus descripsit veritatem: Novum verò præsentem rem ostendit, & demonstrat. Item: veteris quidem prædictiones sunt; in novo efficiendo homines perfectos, veritatem præfiguratam confirmavit. Denique, ut summatim dicam: Vetus instrumentum de mysticis, & theologicis rebus differit; novum efficit homines Deiformes.

Sacrorum librorum catalogum hoc in loco recensere, supervacaneum mihi visum est: Cùm præter Hieronymum, in *prologo Galeato*, qui Josephum secutus est; innumeri alii de hac re differuerint. Augustinus, *lib.* 2. *de Doctr. Christ.* *cap.* 8. Eusebius, *lib.* 4. *hist. cap.* 26. & *lib.* 6. *cap.* 18. Et Damascenus, *lib.* 4. *cap.* 18. & Nazianzenus, in *Poëmæte*, & Epiphanius, in *Epitome*. Denique in multis conciliis antiquis, & recentioribus, de horum librorum numero cautum fuit; & nos de illorum divisione nonnihil attigimus, cùm de prophetia agebamus. Afferam tamen, ne prorsus tacuisse videar, duo epygrammata Nicephori Calixti, in quibus utriusque instrumenti libros breviter colligit, ex Nazianzeno desumpta.

1. Corint.
10. v. 11.

Josephus
lib. 1. con-
tra Apio-
nem.

Τῆς παλαιᾶς διαθήκης αἱ βιβλοὶ.

Θείας γραφῆς μάθηται οὖν τὰ βιβλία.
Τῆς μὲν παλαιᾶς, ἵσιν ἑκοσι δύο.
Πρώτη γένεσις, ἡ ἐξοδος δευτέρα,
τὸ λευιτικόν, ἀριθμῶν τὸ βιβλίον
τὸ δευτερονόμιον. Ἰησοῦς πάλιν.
Οἱ κριταί, ἡ ρούθ, ὀκτὰ βιβλοὶ ἐνθάδε.
τῶν βασιλειῶν ἡ μία, καὶ δευτέρα,
τῶν βασιλειῶν ἡ τρίτη, καὶ τετάρτη.
τὰ παραληπόμενα βιβλίου τὰς δύο.
Ἐσδρας τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον πάλιν.
Ἱστορικά τὰ γήσια τῆς γραφῆς τάδε.
Ἡδὲ δὲ τινες ἐγκρίνουσι καὶ τάδε,
Ἐσθὴρ, Ἰουδῖθ, καὶ τῶν ἄλλων τριτοί,
ταῦθ' Ἱστορικά. τὰ σοιχηρὰ δὲ πάλιν.
Ἰώβ, ὁ Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος τρία.
Ἐκκλησιαστής, Ἀσμα, καὶ Παραομιαί.
καὶ τὰ προφητῶν πέντε βιβλία δέχου.
Οἰδὼ δέκα μὲν ἐν ἐνὶ τῷ βιβλίῳ
Ἀμώς, Οσηέ, Μιχαῖας, Ἰωέλτε,
Ἰωνᾶς, Ἀβδὶν, Ναὺμ, Ἀββακὺμτε
Ὁ Σοφοκλῆς, καὶ δέκατος Ἀγγαῖος.
Ἐἵτα Ζαχαρίας τε, καὶ Μαλαχίας.

Πρώ-

Πρώτη μὲν αὕτη. δευτέρα δὲ Ἡσαίας,
 Ἐπειτα λαμπρὸν Ἰερεμίαν ἔχεις.
 Ἰεζεκιήλ ἡ Δαυὶδ ὁ πέμπτος.
 Γραφῆς παλαιᾶς αἱ δὲ τοὶ βίβλοι φίλος.

Divina Scripturæ scito, hos esse libros. Veteris quidem instrumenti sunt viginti duo. Quorum primus Genesis. Secundus Exodus. Tertius Leviticus. Quartus Numeri. Ac deinde Deuteronomium; hoc est, secunda lex. Deinde Jesus Filius Nun. Judices quoque & Ruth. Hi omnes vocantur octabiblos, quia octo hi libri in uno volumine coarctantur. Postea sequuntur libri quatuor Regum. Post quos statim consequuntur duo Paralipomenon, in quibus prætermisæ in libris Regum tanguntur historiæ. Ultimo loco ponuntur duo Esdræ libri. Atque hi sunt germani historiarum libri. His adduntur Esther, Judith, ac tertius Tobias. Hucusque libros historicos omnes retulimus. Porro libri carmine conscripti, hi sunt, Job, David, & Salomonis tria volumina, Ecclesiastes, Cantica canticorum, & Proverbia. Dehinc accipe quinque prophetarum libros. Ex quibus primus duodecim prophetas complectitur: atque hi sunt: Amos, Hoseas, Michæas, Joel, Jonas, Abdias, Nahum, Abbacuc, Sophonias, decimus deinde Aggæus, deinde Zacharias, ac Malachias. Hucusque liber primus. Secundus Isaias, Tertius præclarus Jeremias, Quartus Ezechiel, Quintus & ultimus Daniel. Hi sunt amice libri veteris instrumenti. Hæc, & sequentia intellige de libris, qui legebantur in Ecclesia, Nicephori ætate.

Τῆς δὲ νέας διαθήκης αἱ βίβλοι.

Ἦδη δὲ μοι μάθαινε ἡ γραφὴ νέας.
 Ευαγγέλιον Μαθθαίου, ἡ Μάρκον.
 Τρίτον τῷ Λουκᾷ, τέταρτον Ἰωάννη,
 Λυκάτε πρᾶξις τῶν Ἀποστόλων.
 Ἐπιστολαὶ Παύλου δὲ τῷ θεηγόρῳ,
 Πρὸς ταῖς δέκα τέσσαρες ἡκριβωμένους.
 Ἐπὶ δὲ πάλιν καθ' ὅλης οἰκουμένης
 τοῦτον μία μὲν ἦν Ἰακώβος γράφει
 Δύο δὲ Πέτρος, τρεῖς δ' Ἰωάννης πάλιν
 Ἡ δ' ὑστέρᾳ πέφυκεν Ἰδὲ μόνη.
 Ἐπειτ' Ἀποκάλυψις ἡ Θεολόγου
 Ἐκτὸς δὲ τοῦτον τῆς γραφῆς ἅπαν ῥόθον.

Disce jam numerum librorum Novæ Scripturæ. Ex quibus, Matthæi Evangelium primum, Marci secundum, Lucæ tertium, ac postremò Joannis Evangelium quartum tenet locum. Ac deinde adjice Acta Apostolorum Sapientum authore Divo Luca. Præterea amplectere divini Pauli, & eloquentissimi, quatuordecim epistolas, exactè conscriptas. Ac rursus septem ad universos mortales missas. Ex quibus unam scripsit Jacobus; duas Petrus; tres Joannes; ultimam scripsit, ac solam Judas. Denique postremum possidet locum Apocalypsis Theologi. His libris demptis, quicquid inventum fuerit Nothum, ac supposititium est. Hoc nomine intelligit scripturas Apocryphas: Hoc est, absconditas, & secretas, à κρύπτω abscondo, sive recondo. Erant ea scripta, quibus publicè ecclesia non utebatur; sed privatim habebat, legebatque, qui vellet. Ut Apocalypsis,

& Acta Petri; & liber Enoch; & evangelium Thomæ, & Barnabæ.

Hæc sunt, quæ de librorum sacrorum numero, & qualitate, noster scripsit Martinus. Ex quibus conjectare licet, quos libros tenuerit, seu permisserit Ecclesia antiquis temporibus. Sed ad præsens, ut jam prævenimus istius capituli initio, standum est Concilio Tridentino; cujus Decretum, est ad literam sequens: datum Sessione IV. celebrata die VIII. Aprilis, anni 1546.

DECRETUM DE CANONICIS Scripturis.

Sacrofancta Œcumenica, & generalis Tridentina Synodus, in Spiritu sancto legitimè congregata, præsidentibus in ea eisdem tribus Apostolicæ Sedis Legatis; hoc sibi perpetuo ante oculos proponens, ut sublatis erroribus, puritas ipsa Evangelii in Ecclesia conservetur: quod promissum ante per Prophetas in Scripturis sanctis, Dominus noster Jesus Christus, Dei filius, proprio ore primum promulgavit: deinde per suos Apostolos, tamquam fontem omnis, & salutaris veritatis, & morum disciplinæ, omni creaturæ prædicari iussit: perspicuensque hanc veritatem, & disciplinam contineri in libris scriptis, & sine scripto traditionibus, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ; aut ab ipsis Apostolis, Spiritu sancto dictante, quasi per manus traditæ, ad nos usque pervenerunt; Orthodoxorum Patrum exempla secuta, omnes libros tam Veteris, quàm Novi Testamenti, cum utriusque unus Deus sit auctor; necnon traditiones ipsas, tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tamquam vel oretenus à Christo, vel à Spiritu sancto dictatas, & continua successione in Ecclesia Catholica conservatas; pari pietatis affectu, ac reverentia suscipit, & veneratur. Sacrorum verò librorum † Indicem huic decreto adscribendum censuit, ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint, qui ab ipsa Synodo suscipiuntur. Sunt verò infra scripti: Testamenti Veteris, quinque Moysis; id est, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium: Josue, Judicum, Ruth, quatuor Regum, duo Paralipomenon: Esdræ primus, & secundus, qui dicitur Nehemias: Tobias, Judith, Esther, Job: Psalterium Davidicum centum quinquaginta Psalmorum, Parabolæ, Ecclesiastes: Canticum canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus: Isaias, Jeremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel: duodecim Prophetæ minores, id est, Osea, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Micheas, Nahum, Abacuch, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias: duo Machabæorum, primus, & secundus. Testamenti Novi: quatuor Evangelia, secundum Matthæum, Marcum, Lucam, & Joannem: Actus Apostolorum à Luca Evangelista conscripti: quatuordecim Epistolæ Pauli

Marci ult.

† In can. Apost. c. 84. Gelas. in con. 11. 70. Episc. Concil. Laodicen. can. 59. Conc. Carthagin. 3. can. 47. can. Sancta Romana, dist. 15. & fin. epist. Eugen. in Conc. Florentin. ad Armenos.

Memorare
Concilii
Trid. De-
cret. post
scriben-
dum.

Apostoli, ad Romanos, duæ ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenſes, ad Colossenses, duæ ad Theſſalonicenſes, duæ ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos: Petri Apoſtoli duæ: Joannis Apoſtoli tres: Jacobi Apoſtoli una: Judæ Apoſtoli una: & Apocalypſis Joannis Apoſtoli. Si quis autem Libros ipſos integros, cum omnibus ſuis partibus, prout in Eccleſia Catholica legi conſueverunt, & in veteri vulgata Latina Editione habentur, pro ſacris, & canonicis non ſuſceperit; & traditiones prædictas, ſciens, & imprudens contempſerit; anathema ſit. Omnes itaque intelligant, quo ordine, & via, ipſa Synodus, poſt jactum Fidei confeſſionis fundamentum, ſit progreſſura; & quibus potiſſimum testimoniis, ac præſidiis, in confirmandis dogmatibus, & inſtaurandis in Eccleſia moribus, ſit uſura.

CAPUT VIII.

Quibus in rebus tractandis, ac cognoscendis, ſacri ſcriptores ſtudium ſuum poſuerint.

Juxta veteres philoſophos, & maximè Peripateticos, tota philoſophia in tres partes diviſa eſt: in Phyſicam, Ethicam, & Theologicam. Ex qua partitione licet colligere, ab illarum trium partium numero, Dialecticam fore ſejunctam; atque ideo potius philoſophiæ instrumentum, quàm partem eſſe vocandam. Hanc ſententiam ſecuti ſunt illi Eccleſiæ tractatores, qui à me modò citandi ſunt. Ac Boëtius, in *proæmio Porphyrii à ſe translato*, putat, & instrumentum, & partem ſimul eſſe appellandam; à qua ſententia non videtur diſſentire Philo Iudæus in lib. *Περὶ γεωργίας*, cum inquit, τὸν κατὰ φιλοſοφίαν λόγον, τρεῖς μέρη ὄντα, τοὺς παλαιούς ἀγρῶ φέρον ἀπεικάσαι. τὸ μὲν φυτικὸν αὐτῇ δένδρεσι καὶ φυτοῖς παραβαλόντας, τὸ δ' ἡθικὸν καρποῖς, ὡς ἐνεκα καὶ τὰ φυτὰ. τὸ δ' αὖ λογικὸν φραγμῶ καὶ περιβόλῳ κατὰ περὶ γὰρ τὸ περικείμενον τεῖχος ὁπώρας καὶ φυλῶν τοῦ κατὰ τὸν ἀγρὸν ἐστὶ φυλακτήριον, τοὺς σίνεσθαι καὶ παρεμποδίζεσθαι βουλομένους ἀνείργειν. τὸν αὐτὸν τρόπον, τὸ λογικὸν μέρος φιλοſοφίας, φρουρὰ τις ἐστὶν ὀχυρωμένη τοῦ δυνεῖν ἐκείνων ἡδικῆ τε καὶ φυτικῆς. Hoc eſt, Antiqui, philoſophiam, quam in tres partes diduxerant, agro ſimilem faciebant: quæ ad naturam ſpectabat, plantis, & arboribus comparabant: quæ verò ad mores, fructibus conferebant, quorum cauſa arbores conſitæ ſunt. Denique diſſerendi artem, maceræ ſimilem agebant; quæ ſepit, & munit arbores, ne à quopiam lædi poſſint. Alii *moly* herbæ logicam comparant, quæ efficiebat, ne à Circe focii Ulyſſis deciperentur. Et Cicero, in *1. lib. Academ.* ait: Philoſophandi ratio eſt triplex: una de vita, & moribus: altera, de natura, & rebus occultis: tertia de diſſerendo; & quid verum, & quid falſum, quid rectum in oratione, quid prævum, quid conſentiens, quid repugnet, judicando. Et *1. de Oratore*: Philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in vitam, atque mores. His præmiſſis, ad eccleſiaſticos noſtros viros deveniamus. Et in primo ſe offert loco,

Clemens Alexandrinus preſbyter, circa finem lib. 1. *Stromateon* hæc inquit: Moſaica philoſophia quadripartitò dividitur. In partem historicam: & eam, quæ vocatur legitima, quæ quidem propriè fuerit morum tractationis. Tertiam autem eam, quæ pertinet ad ſacrificia, quæ quidem eſt naturæ contemplationis. Et poſtremò quartam ſpeciem Theologicam, quæ eſt ſuprema contemplatio; quam dicit Plato eſſe magnorum myſteriorum. Hanc ſpeciem vocat Ariſtoteles, *μετὰ τὰ φυσικά*. Præterea Ambroſius, *Pſalm. 36. in ejus præfat.* inquit: Omnis ſcriptura divina, vel naturalis, vel myſtica, vel moralis eſt. Naturalis in Geneſi; in qua exprimitur, quomodo facta ſunt cælum, mare, terra, & quemadmodum iſte mundus ſit conſtitutus. Myſtica in Levitico; in quo comprehenditur ſacerdotale myſterium. Moralis in Deuteronomio, in quo ſecundum legis præceptum vita humana formatur. Unde Salomonis tres libri ex plurimis videntur electi: Eccleſiaſtes de naturalibus, Cantica canticorum de myſticis, Proverbia de moralibus. In *Pſalterio* mixtim de his omnibus tractatur. Namque naturalem evidentiffimè comprehendit, docendo de Angelis, ac virtutibus, Sole, Luna, & Stellis, & lumine cæli cælorum, & aqua, quæ ſuper cælos eſt: quia ipſe dixit, & facta ſunt; ipſe mandavit, & creata ſunt, ſtatuit ea in ſæculum ſæculi, præceptum poſuit & non præteribit. De myſticis locutus eſt, cum de occultis, & ſacræ unctionis unguento, & de conſummatione ſcripſerit Tabernaculi. Nam & venturum præſatus eſt Dei filium, principem ſacerdotum; & paſſurum eſſe pro nobis, & ſanguine ſuo mundaturum noſtra peccata, tituli *pro torcularibus* declararunt. Et reſurrecturum, *Pſalmus* reſurrectionis expreſſit. Et de Moralibus multa contexuit, diverſaque virtutum genera demonſtravit; & dedit præcepta vivendi, quibus ulcera noſtrorum ſanavit errorum, moresque renovavit humanos, atque intimos mutavit affectus: ut docet *Pſalm. 33.* quem etiam S. Petrus in *epiſt. ſua* tanquam medicamentum noſtris pectoribus affixit. Et *Pſalm. 36.* nam iſti præ cæteris ethici reperiuntur; ſed diffuſior hic ultimus: nam etſi ille prædulcis, & lucidus eſt, iſte tamen dulcior. Quoniam ille me docuit, cohibere linguam à malo: iſte deſinere ab ira, & indignationem relinquere. Ille præcepit ſine dolo loqui; iſte inſtituit eſſe manſuetum, qui præmia manſuetudinis demonſtravit. Ad hæc igitur medicamenta manum mittamus, & vulnera noſtra curemus; ne ſi velimus dicere, quòd alios curare poſſimus, dicatur nobis: Medice cura te ipſum. De hac re iterum, diſputat in *præfat. lib. 1. in Lucam*, fuſiſſimè: & deſumpſit ex Baſilio, in ſermone, quo præfatur in proverbialia Salomonis. Denique Hieronymus, in *epiſt. ad Paulam Urbicam*, breviter hæc omnia complexus eſt. Quo modo, inquit, philoſophi diſputationes in phyſicam, ethicam, *

Pſalm. 32.

Pſalm. 33.

Pſalm. 8.

* Loge-Theologia.

* *Lege Theologia.*

de natura disputant, ut in Genesi, & Ecclesiaste: aut de moribus, ut in Proverbiis, & in omnibus sparsim libris: aut * logica, pro qua theoricen nostri sibi vendicant; ut in Cantico canticorum: & in Evangeliiis. Licet Apostolus sæpe proponat, assumat, confirmet, atque concludat, quæ propriè artis dialecticæ sunt.

Hieronymi locum, modò à nobis citatum, arbitror duobus in locis esse depravatum, nec ab Erasmo animadversum, nec à Christiano Druthmari, in proæmio super Matth. quod è D. Hieronymo transcripsit. Fortè legendum: Ethicam, Theologiamque: & iterum statim: Theologia, pro qua theoricen nostri: ex ipso met Hieronymo, circa principium comment. in Ecclesiasten: quo in loco iterum hæc eadem penè verba inculcat. Et iterum ex hoc eodem loco ad Paulam: nam posteaquam de Theologia locutus est, subdit de dialectica: Licet Apostolus sæpe, &c. Miror equidem hoc fefellisse Erasmus; cum alioqui in libris corrigendis soleat esse oculatior, ac diligentior, quàm par est; & nodum in scirpo persæpe quærat. Ut in epist. ad Paulinum: Quæ (nempe literæ) à principio, amicitiarum fidem jam probatæ fidei, & veteris amicitiae, præferebant. In hujus loci Scholiis inquit: Hunc locum esse depravatum, vel ex hoc liquet, quòd exemplaria nulla inter se consentiunt. Fortè sic est legendum: Quæ à principio, probatæ jam fidei fidem, & veteris amicitiae nova præferebant argumenta. Apparet Paulinum, in initio suæ epistolæ locutum fuisse de necessitudine sua, quam habebat cum Hieronymo, quam cum vetus esset, novis argumentis renovavit. Hæc ille. Ego credo veterem lectionem esse retinendam. Nam Hieronymus nunquam Paulinum viderat: ut in fine epistolæ ipse ostendit, inquit: Habes hic amantissimum tui fratrem Eusebium, qui literarum tuarum mihi gratiam duplicavit, referens honestatem morum, contemptum seculi, fidem amicitiae, scilicet, quam aliis servare soles. Ideo munera, quæ Hieronymo transmiserat, erant adedò magna, ut ostenderent, novam amicitiam jam fuisse inveteratam. Nam *μετὰ τὴν δόσιν*, ut inquit poëta, *τάχις αὖ γινέσκει χάρις*. Deinde in epist. ad Eustoch. de Virg. cum allusisset Hieronymus ad carmen illud Persianum: Per humeros hyacinthina læna est: Erasmus ipse id ignorans, legendum censet, per humeros læna fortè volitans. Denique in epist. Paula, & Eustochii ad Marcellam, ut commigret in Bethlehem; ait Hieronymus. Certè si præclarus orator, reprehendendum nescio, quem putat, quod literas Græcas non Athenis, sed Lilybæi; Latinas non Romæ, sed in Sicilia didicerat, &c. Totus hic locus decerptus est ex divinatione Ciceronis in Verrem, ubi irridens Q. Cecilius, inquit, numquam in loco celebri ipsum operam dedisse literis, ut aliquid eloquentiæ assequi posset, sed in loco ignobili, & obscuro. At Erasmus id nesciens, inquit: Quædam exemplaria scriptum habebant

Annotatio-
nes ali-
quod ad-
versus E-
rasmum.

Id est, Si
munera
adhibeas,
citò senes-
cit amicitia.

Libyæ, alia Lilybæi; neutrum admodum quadrat; fortè legendum Lileæ, quæ civitas est in Phocide. Athenæ sunt in meditullio Græciæ, Phocenses ita Græci sunt, ut absint ab Athenis; quemadmodum Roma, germana est Italia: Sicilia, Italia est veluti Græcissans.

CAPUT IX.

Summa illorum, quæ in utroque instrumento continentur.

Sicut qui iter devium, ac multis ambagibus impeditum facturi sunt, indigent duce aliquo, & præmonitore, gressus dirigente, & commonstrante; ita nos, si ad scripturarum arcana admitti volumus, prius omnia, quæ per latissimos illarum campos peragrandæ sunt, exiguo verborum circulo, ab aliquo Jerophanta strenuo, percipiamus oportet: ac tanquam ungues, digitosque teneamus. Sed quis melius poterit, nos ad adyta scripturarum deducere, atque ne à vero aberremus tramite, efficere, quàm Dionysius Areopagita, qui toties viam hanc confecit. Is ergo in Ecclesiast. Hierarc. *περὶ συνάξεως ἐκ' οὐν κοινῆς*, ait: Omnis Scripturæ Sanctæ contextus, aut rerum subsistentiam, ac distinctionem, à Deo conditam prædicat; ut liber Geneseos: aut legale sacerdotium, vivendique ejus enuntiat modum; ut cæteri libri legis. Aut sortes Dei populo distributas, ac possessiones narrat; ut Josue liber. Aut Judicium sacrorum, aut sapientum Regum, ac piorum sacerdotum sensum, ac prudentiam celebrat; ut libri Regum, Judicum, Paralipomenon. Aut veterum hominum, inter varios, & multiplices tristium casus, mirabilem constantiam, immobilemque philosophiam loquitur: ut liber Job, Judith, Esther, & Machabæorum libri. Sive agendæ vitæ, sapientia monita; ut liber Proverbiorum, Ecclesiastes, Ecclesiasticus, & liber Sapientiæ. Sive divinorum amorum dulcia carmina, & effigies divinas, præfert; ut Salomonis Cantica. Sive futurorum plenas doctrina salutari prædictiones enuntiat: ut in reliquis veteris instrumenti libris. Sive divina Domini Jesu in humano corpore opera loquitur; ut in quatuor Evangeliorum voluminibus. Sive discipulorum ejus mores, atque instituta divinitus tradita, & ad Dei similitudinem imitando ducentia, sanctissimasque doctrinas; ut in actis Apostolorum, & in epistolis Pauli, & cæterorum Apostolorum. Sive arcanam illam, ac mysticam omnino visionem dilecti discipuli, divinamque Domini Jesu, & altissimam theologiam, eis qui dii fieri merentur, exponit; eosque per mysteria sacra, & divina sustollit, & confirmat.

Cap. 3.
Contem-
plat.

CAPUT X.

De utilitate, quæ nobis obvenit ex cognitione Regularum Scripturæ; & de ejus forma loquendi, & charactere.

Multas res sæpe videmus, quæ quamvis arduæ, & superatu difficiles videri possint,

sint, modico tamen conficiuntur labore; dummodo ratione, & arte, cum aggredieris, præditus sis. Hinc sæpe videre contigit, à paucis militibus, dolis, & arte Sinonis instructis, citra pulverem & laborem, exercitum validum & numerosum fuisse fugatum, ac profligatum. Ac similiter usu venire solet, ut pondera nimis gravia, quibusdam machinis adhibitis, in altum ædificii locum sublevantur; quæ aliàs nullis viribus subvehi poterant. Quapropter si quis divinas scripturas, via quadam, ac præceptis instructus, & munitus, tractare didicerit, à multo, ac magno se eximet labore. Atque ideo hæ nostræ vigiliæ, si præstitero, quod pollicitus sum; non video, quare sint contemnendæ, sed modis omnibus amplectendæ. Audi igitur, quid de hac re scribat Chrysostomus, *hom. 39. in Joan.* Sicut qui metalla fodere aggreditur, artis ignarus, auri venas non invenit, sed confundit, & laborem subit in cassum; ita qui divinarum scripturarum ordinem non intelligunt; qui earum, proprietates, & leges non disquirunt, sed omnia ad verborum sonum accipiunt; aurum terræ confundentes, numquam in his reconditum thesaurum assequuntur. Ut apud Joannem: Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum: & iterum idem Joannes: Si ego testimonium perhibeo de me, testimonium meum verum est. Hæc ille. Locus primò citatus, intelligitur juxta iniquam opinionem, quam Judæi de Christo conceperant: ut apud *Matth. cap. 11.* Confiteor tibi pater, Domine cæli, & terræ, quòd abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Sapientes vocat scribas, & prudentes, quia populus sapientes esse arbitrabatur; parvulos Apostolos, quia inscii, & rudes illis esse videbantur. Et *Matth. 14.* Contristatus est Herodes propter mortem Joannis Baptistæ: idest, finxit se esse tristem, cum tamen lætus esset. Secundus locus Joannis intelligitur juxta id, quod res habebat: nam cum Christus Deus esset, mentiri non poterat, juxta Paulum. Præterea Gregorius, *in præfat. 20. lib. moral.* ait: Quamvis omnem scientiam scriptura sacra, sine aliqua comparatione transcendat: ut taceam, quod vera prædicat; quod ad cœlestem patriam vocat; quod æternis desideriiis ad superna complectenda, cor legentis invitat; quod dictis obscurioribus exercet fortes, & parvulis humili sermone blanditur; quod nec sic clausa est, ut pavesci debeat, nec sic patet, ut vilescat; quòd usu fastidium tollit, & tantò amplius diligitur, quantò amplius meditatur; quòd legentis animum humilibus verbis adjuvat, sublimibus sensibus levat; quòd aliquo modo cum legentibus crescit; quòd à rudibus lectoribus quasi recognoscitur, & tamen doctis semper nova reperitur: ut ergo de rerum pondere taceam, scientias omnes, atque doctrinas ipso suo locutionis more transcendit, quia uno, eodemque sermone, dum narrat gestum, prodit mysterium.

Joan. 5.

Joan. 8.

Loc. Joan. expositus.

Rom. 3. 4.
Hebraeos 6.
18.

Et sic scit præterita dicere, ut eo ipso noverit futura prædicare: & immutato dicendi ordine, eisdem ipsis sermonibus, novit, & ante acta describere, & agenda nunciare. Sic Job dum sua narrat, nostra prædicat; dumque lamenta propria indicat, Ecclesiæ hæreses, & calamitates deplorat. Et rursus, *in præfat. 4. lib. moral.* inquit: Qui textum scripturarum considerat, & sensum locutionis ignorat, non tam se eruditione instruit, quam ambiguitate confundit; quia nonnumquam sibi literæ verba contradicunt; sed dum à semetipsis per contrarietatem differunt, lectorem ad intelligentiam veritatis mittunt. Unde Salomon ait: Melius est comedere, & bibere: & parum post subjicit: Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum convivii. Cur luctum convivio prætulit, qui prius esum, potumque laudavit? Si enim per electionem bonum est comedere, & bibere; proculdubio melius esse debet, ad domum gaudii, quàm ad domum lamenti properare. Hinc est, quod iterum dicit Salomon: Lætare juvenis in adolescentia tua: & parum post adjungit: Adolescentia, & voluptas vanæ sunt. Hæc veritatis intelligentia, cum per cordis humilitatem quæritur, assiduitate legendi penetratur. Sicut enim ignotorum hominum facies cernimus, & corda nescimus; sed si familiari eis locutione jungamur, usu colloquii eorum etiam cogitationes indagamus: ita cum in sacro eloquio sola historia aspicitur, nihil aliud quam facies videtur; sed si huic assiduo usu conjungimur, ejus nimirum mentem, quasi ex colloquutionis familiaritate penetramus. Dum enim alia ex aliis colligimus, facile in verbis agnoscimus, aliud esse, quod intimant; aliud, quod sonant. Lege Chrysostomum, *hom. 35. in Joannem.*

Eccles. 7.

Eccles. 11.

Locus citatus à Gregorio ex Ecclesiaste: Lætare juvenis, &c. per modum irrisionis, & cum gestu proferendus est; idest, si oblecteris in juventute, punieris; nam est imperativus comminationis. Ut illud Jeremiæ, *in Threnis*: Lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus. Qua de re, in præmio *lib. 10. harum Hypotyp.* fusè à nobis disertum est.

CAPUT XI.

Quæ sint optimi interpretis divinarum scripturarum partes.

NON ab re fore arbitror, leges quasdam ferre, & sancire, quibus interpretum nostri temporis nimiam libertatem coerceam, & in officio contineam: qui putant, idem sibi licere in versionibus scripturarum, quod in translatione authorum sæcularium sibi permiserant. Quippe cum in his ne fas sit, vel unguem latum à divinis verbis discedere; oportet igitur juxta proverbium, τὴν κάρδοπον κάρδοπον, τὴν σκάφην σκάφην, idest, mortarium mortarium, & scapham scapham appellare. Nam si hebraicæ phrasæ latino sermoni fuerint donatæ, illud nescio quid, quod proprium est linguæ illius, exuunt. Ac ideo Boetius, *in præ-*

mio

Joan. 1.
Psalm. 50.

Locus ex
Decretis
Gratiani
emendatus
ex proœm.
moralium
Gregor.

mio Porphyrii à se translatis, inquit : Verbum è verbo expressum reddidi ; quod in his scriptis, in quibus rerum cognitio quæritur, non luculentæ orationis lepos, sed incorrupta veritas exprimenda est. Origenes quoque, *homil. 3. in Cant.* ait : Melius est in interpretatione scripturarum grammaticos offendamus, quam scrupulum in veritatis explanatione ponamus. Et Augustinus, *tract. 2. in Joann.* Non timeamus, inquit, ferulas grammaticorum, dum tamen ad veritatem solidam, & certiore perveniamus. Sic dixit rectè interpres : Qui non ex sanguinibus : & libera me de sanguinibus : cum *sanguina* non sit nomen latinum. Sed quia græcè positum est pluraliter, maluit ille, qui interpretabatur, sic ponere, & quasi minus latine loqui secundum grammaticos ; tamen explanare veritatem, secundum auditum infirmorum. Hieronymus quoque, *de optim. gen. interpretandi*, ait : In interpretatione Græcorum, demptis scripturis sanctis, ubi & in verborum ordine mysterium est ; non verbum è verbo, sed sensum exprimendum è sensu. Et hanc ob causam, dicit Augustinus, *lib. 3. de doctrin. Christiana, cap. 3. & lib. 4. cap. 10.* Offum pro Osse solere legi in Ecclesiis, ad vitandum amphibologiam : ut in *Psalm. 138.* Non est absconditum à te ossum meum, pro *os meum*. Denique Gregorius, in *epistola ad Leandrum, cap. ultimo* : (& est in *Decret. d. 38.* sub nomine Augustini, in *epist. ad Alexandrinum* ; sed falso, nam pro Leandro, dixit Alexandrinum) Indignum, inquit, vehementer existimo, ut verba cœlestis oraculi restringam sub regulis Donati. Porro Hieronymus, in *lib. de optim. genere interpretandi*, probat multis testimoniis ex scripturis collectis, licere nonnumquam interpretibus, omisissis verbis, sensum appendere, & latinis auribus repræsentare. Quod non rejicimus : nam si semper verba hebraica ad verbum latinæ reddantur linguæ, non solum horridam, & asperam, sed difficilem intellectu versionem efficient. Quia juxta Hieronymum, in *Epist. ad Suniam, & Fretelam*, hanc esse regulam boni Interpretis scimus : ut idiomata alterius linguæ, suæ linguæ exprimat proprietate : quod quidem Tullium in Protagora Platonis fecisse, convincimus.

Denique annotare oportet ex Hieronymo, in *epistola modò citata, in annotatione Psalm. 21.* dicenti : Nos emendantes scripturam, ubicumque sensus idem, veterum interpretum consuetudinem mutare noluimus, ne nimia novitate, lectoris studium terreremus. Et statim : Non, si quid scriptorum errore mutatum est, stulta debemus contentione defendere.

CAPUT XII.

De Geographia.

Tanto administrorum satellitio, ac comitatu Theologia nostra stipata, ac comitata est, ut vix inveniri possit aliquis, qui

dignus hoc nomine censendus sit ; nisi Prometheus noster, ignorantia hominum misertus, de integro hominem effingere, & formare molitur. Verum ne longo studiosos teneam sermone, non commemorabo in præsentia illas disciplinas, quæ ita Theologiæ adhærent, ac conjunctæ sunt, ut ab illa divelli, sejungique minimè possint ; ut philosophia, & scholastica Theologia. Sed illarum tantum Artium recordabor, & memoriam refricabo, quæ, cum in Theologorum priscorum possessione, & peculio fuerint numeratæ ; negligentia, ac socordia nostra ab illarum hæreditate depulsi, in parvo, & eo litigioso prædiolo relictæ sumus. Et in primis occurrit Geographia, de qua Hieronymus in *prolog. lib. Paralip.* hæc scribit : Quomodo Græcorum historias, magis intelligunt, qui Athenas viderint ; & tertium Virgilii lib. qui à Troade per Leucatem, & Acroceraunia ad Siciliam, & inde ad ostia Tyberis navigaverint : ita sanctam Scripturam lucidius intuebitur, qui Judæam oculis contemplatus sit, & antiquarum urbium memorias, locorumque, vel eadem vocabula, vel mutata cognoverit. Ut autem Topographia Terræ Sanctæ aspici, cognoscique possit, multum lucis afferent lucubrationes Hieronymi, qui regionem illam, non solum peragravit, sed incoluit. Sed in primis duo libri : unus de locis Hebraicis ; alter vero epistola de morte Paulæ ; inter reliquos eminere videntur. Sunt & aliqui è Recentiorum numero, qui hac in re diligenter versati sunt.

CAPUT XIII.

Cognitio Historiæ, quid adjumenti afferat ad intelligendum scripturas.

Quam multa scripturarum mysteria in oblivionis tenebris obruta, ac sepulta delitescerent, nisi Historiæ lumine illustrata, & ab interitu, & temporum injuriis vindicata, à viris eruditissimis fuissent ; nullus est qui ignoret. Quæ nimirum si negligenda, & silentio occultanda esse, putavissent, numquam tantam curam, ac solertiam tribuendam huic rei censuissent ; ut illa, quæ veluti per manus à patribus acceperant, sempiternæ seculorum memoriæ transmitterent. Quis obsecro, tam

his verbis : ἐν παραδόσει ἐυρομέν, ὅτι τριάκοντα ἐτὼν ἦν τότε ὁ Λάζαρος, ὅτε ἐγήγετο, μετὰ δὲ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν, ἄλλα τριάκοντα ἐτὼν ἔζησε. καὶ οὕτω πρὸς ἡν ἐξεδήμωσε κοιμηθεὶς. Item cum Hieronymus, ad-

Prometheus.

Theologi à qua exciderint hæreditate.

Matth. 8. Quis fuit ille cui dominus dixit : Relinque mortuos, sepelire, &c. Lazarus, qua etate suscitatus fuerit, & quamdiu post vixerit.

Joseph anno 80. duxit uxorem.

ver-

versus Helvidium, autumet Joseph virginitatem servasse; quis subodorari posset, in extrema senectute, hoc est, annum agens octoginta duxisse uxorem, nempe Mariam; nisi id frequenter inculcavisset Epiphanius, primò, *lib. 2. in hæresim illorum, qui negabant Evangelium Joannis* cum inquit: οὐκ ἦν ὁ ἰωσήφ πατὴρ ὁ μὴ πρὸς τὴν μαριάμ ἐσχηκώς συνάψαι, ἢ μόνον ὅτι ἀνὴρ ἐκλήθη, διὰ μεμνηστῆραι πρεσβύτης ἐτῶν ὀγδοήκοντα ἰουχάτων πλείω, ἢ ἐλάσσω. Et iterum, *libr. 3. in hæres.*

Joseph faber lignarius non ferrarius.

Antidicomarianorum. Adhuc: quod Joseph faber lignarius fuerit; non ferrarius, ut fingunt nonnulli imperiti; docet Justinus, *in Triphone fol. 34.* Præterea: quandiu Dominus Ægyptum incoluerit, Aretha, *in commentar. Apocal.*

Quandiu fuerit dominus in Ægypto.

cap. 35. tradidit. Tempus, inquit, & tempora, & dimidium temporis, continere dicunt moram, qua fuit in deserto Christus, hoc est, in Ægypto; quæ tres annos & dimidium comprehendit, temporis vitæ Herodis. Quamvis Epiphanius, *lib. 3. in hæres. Antidicomarianorum, circa principium:* aliquid ex hac supputatione subtrahere videatur, inquiens: ποινὰς ἦν δύο λαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἰωσήφ εἰς αἰγυπτον, διὰ τὰ ὑπὸ τῷ μάτῳ τῷ ἡρώδῃ εἰρημέτα. τοῦ ἡρώδου ζητοῦντος τὸν παῖδα, κατέσι ὃ εἰς αἰγυπτον, ὃ τελεῖ ἐκείσε ἀλλὰ δύο ἔτη. Hoc est: Duorum erat annorum Jesus, cum in Ægyptum delatus est, & totidem annis illic diversatus est. Et iterum repetit hæc, *lib. 1. tom. 1. cap. ult.* At juxta Nicephorus *lib. 1. cap. 14.* Joseph triennii exilium apud Ægyptios tolerat. Sed Gratianus, *23. quæst. 3. circa principium*, usque ad integrum septennium Dominum relegat in Ægyptum.

Ægyptii Pseudo Historia.

Item illud *Actuum 21.* cum Tribunus alloquitur Paulum his verbis: Nonne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti, & eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum. Quis posset intelligere, nisi evolverit Eusebium, *lib. 2. histor. cap. 21.* & Josephum *lib. 20. τῆς ἀρχαιολογίας. cap. 6.* ubi totam hanc historiam fuse narrant. Vellem equidem, posse aliquid certum, & exploratum, in medium afferre, de Galilæis illis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum: & de illis decem & octo, supra quos cecidit Turris Siloe, apud Lucam *cap. 13.* Sed hucusque nihil, quod planè probari, possit, legi. Nam illa, quæ Theophylactus, & Euthymius, *super Lucam*; & Oecumenius, *Actuum 6.* de Galilæis scribunt; quis non videt, non tam ex animi sententia id protulisse, quàm ne prorsus salebram hanc subterfugisse, viderentur? Theophylactus namque inquit: Judas Galilæus, cujus & in Actis Evangelista Lucas meminit, cum aliquantum doctus esset in lege, persuasit alios multos Galilæos, suo dogmati adhærere. Docebat enim, nullum hominem ferendum, dici dominum; nec honorare, vel modestiæ gratia, etiam Regem ipsum. Unde multi Judæorum graviter affligebantur, quia nolebant Cæsarem, Dominum appellare. Hi etiam docebant, nulla sacrificia esse offerenda,

De Galilæis quorum sanguinem miscuit Pilatus in sacrificiis. Turris Siloe ruina supra 18. homines.

nisi quæ à Moyse erant constituta: atque ideo prohibebant, fieri sacrificia, quæ pro Cæsare, & Romanorum gente, immolari solebant. Verisimile est ob hæc, indignè ferentem Pilatum, jussisse occidi Galilæos illos super sacrificia, quæ ab eis prohibebantur fieri pro Romanorum gente, atque ita commisceri sanguinem eorum, sacrificiorum sanguini. Euthymius, *Lucæ 47.* sic: Galilæi, cum partes tuerentur Judæ Galilæi, accusati sunt tanquam à Cæsare defecissent. Cum ergo simul sacrificassent, audivit Pilatus; missis militibus eos jugulavit; & sic sanguinem illorum miscuit sacrificiis. Oecumenius non differt à Theophylacto. Porro Suidas ex his, quos hucusque viderim; in verbo *Pilatus*, proximè ad historiæ veritatem videtur accedere. Cum Judæos, inquit, odio prosequeretur Pilatus; & thesaurum, quem ipsi Corbonam appellant, expilare esset aggressus; multarum cædium, & seditionum causa fuit. Atque ideo cum id facere tentaret; tumultus excitandos fore, timens; juxta ejus tribunal milites collocandos curavit, qui sub specie pacatorum, intus arma gererent, ut omni suspitione carent. Cum ergo seditio concitari cœpta esset, obviam prodeunt illis milites; & milites quidem gladiis, illi vero lapidibus, se invicem percutientes, multos trucidarunt, & vulnerarunt. Ac ex Judæis multi, cum inter sese collisi essent, interempti sunt, & sanguis eorum cum sacrificiis mixtus est. Vide, an ex *lib. 18. Antiquit. Joseph. cap. 1.* aliquid ad hujus rei intelligentiam colligi possit.

Quin quòd primum Christus Matri apparuerit, ex Evangelio non liquet. Nicephorus, *lib. 1. histor. cap. 33.* ait: Maria Magdalena, quæ juxta nonnullos est filia Cananæ: & alia Maria, (Dei vero genitricem hanc esse sacri nobis prodidere libri) ut reliquis fervidiores, unguenta ritè præparata habentes, adveniebant, de Judæorum consuetudine Jesum uncturæ, accedunt, &c. Sed quis non videt, conjecturam esse levissimam, quam affert Nicephorus, ne dicam improbabilem: nec quibus libris constet, quæ supponit. Attamen consentaneum erat, Christum Matri, primò apparuisse: ideoque affirmant plures superioris notæ Doctores. In tantum ut Anselmus, *de Excellentia Virginis, cap. 6.* simul ex mente aliorum, scribere non dubitaverit, ideo omissum in Evangelio, quia supponendum; & neque tempore, nec gaudio, cæteris coæquandam esse Matrem, quæ super omnes meruit. Item aliqui arbitrantur, Samuel fuisse sacerdotem: quamvis id negat Hieronymus, *lib. 1. contra Jovin.* inquiens, sciendum, quod Samuel, Levita, non sacerdos, non pontifex fuit. Unde faciebat illi mater sua Ephod Bad, superhumemale videlicet lineum; qui habitus propriè Levitarum, & minoris est ordinis. Unde & in *Psalms.* non nominatur inter sacerdotes, sed inter eos, qui invocant nomen Domini: Moyse, inquit, & Aaron in sacerdotibus ejus, & Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus. Et

Quòd primum Christus apparuit matri.

Samuel Levita tantum.

Psalms. 98.

Et in epist. ad Principiam, quæ est explanatio Psalm. 44. Anna, inquit, prophetissa generat filium Levitam, prophetam, judicem, sacro crine venerabilem, & offert eum in tabernaculum Dei: Et idem contra Vigilantium. Nazianzenus tamen in Apolog. dicit, fuisse sacerdotem. Præterea, quid Dominus digito scribebat in terra, in Evangelio Joannis, docet Hieronymus, lib. 2. contra Pelagian. inquit:

Evangelium adultera.

Quid dominus inclinatus scribebat in terra. Jerem. 17. v. 13.

In Evangelio secundum Joannem, in nonnullis Græcis, ac Latinis codicibus invenitur de adultera, quæ accusata est apud dominum. Accusabant autem Scribæ, & Pharisei, juxta legem eam lapidare cupientes. At Jesus se inclinans, digito scribebat in terra; eorum, videlicet, qui accusabant, & omnium peccata mortalium, secundum quod scriptum est in Propheta: Relinquentes te, in terra scribentur. Tandem caput elevans, dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus mittat super eam lapidem. Jam vero de turri Siloë, ut dixi, nil unquam apud aliquem probatum authorem scriptum reperi. Hujuscemodi infinita, quæ ex sanctorum diuturna, & indefessa lectione collegi, possem in medium afferre ad studiosorum utilitatem: Verum nobis in animo est, non opes nostras, si quas habemus, ostentare; sed tantum viam quamdam aperire, & summatim exempla paucula coacervare, quod res fiat lucidior: deinceps solertis Theologi erunt partes, Hesiodium præceptum servare.

Εἰ γὰρ ἐν καὶ μικρὸν ἐπὶ μικρῶ καὶ ἀθεῖο
καὶ θαυμάσιον ἔρδους λόγα καὶ μέγα ἐν τῷ γένει.

Hoc est, adde parvum parvo, parvo superadde pusillum, fiet & totum magnum.

Cum ab instituto cursu paulum nostra se deflexerit oratio, rursus ad utilitatem historiæ commendandam, ex probatis authoribus sermonem convertamus. De qua, hæc scribit Hieronymus, in præfat. commentar. Danielis. Ad intelligendum, inquit scripturas, præcipue extremas partes Danielis, multiplex Græcorum, & Latinorum Historia necessaria est; Suctorii, videlicet, Callinici; Diodori, Hieronymi, Polibii, Posidonii, Josephi, nostrique Livii, & Pompeii Trogi, atque Justinii; qui omnem extremæ visionis narrant Historiam. Et post Alexandrum, usque ad Cæsarem Augustum, Syriæ & Ægypti, id est, Seleuci, Antiochi, & Ptolemæorum bella describunt. Augustinus quoque, libr. 2. de Doctrina christi. cap. 28. ait: Historia plurimum nos adjuvat ad sanctos libros intelligendos, etiam si præter Ecclesiam puerili eruditione discuntur. Nam, & per Olympiadas, & Consulium nomina, multa sæpe quaruntur à nobis; & ignorantia Consulatus, quo Dominus natus est, & quo passus est, multos coegit errare; ut putarent quadraginta sex annorum ætate, passum esse Dominum. Quia per tot annos ædificatum esse templum, dictum est à Judæis; quod imaginem Dominici corporis habebat. Et annorum quidem ferè triginta bap-

Irenæus l. 2. cap. 39. hoc affirmavit.

Joan. 8. Luc. 3.

tizatum esse, retinemus autoritate evangelica. Sed postea, quot annos in hac vita egerit, quamquam textu ipso actionum ejus animadverti possit; tamen ne aliunde caligo dubitationis oriatur, de historia gentium collata cum evangelio, certius colligitur. Unde Ambrosius noster solvit calumniam Platoniorum, qui dicere ausi sunt, omnes Domini sententias de Platonis libris eum didicisse; quoniam longe ante humanum adventum Domini Platonem fuisse, negari non potest. Quibus Ambrosius considerata historia gentium, cum Platonem reperisset Jeremiæ temporibus profectum fuisse in Ægyptum, ubi tunc ille propheta erat; probabilius esse ostendit, quod Plato potius nostris literis per Jeremiam fuerit imbutus, ut illa posset dicere, vel scribere, quæ jure laudantur. Ita consideratis temporibus, fit multò credibilius, istos potius de literis nostris habuisse, quæcumque bona, & vera dixerunt; quàm de Platonis Dominum nostrum Jesum; quod dementissimum est credere.

Quàm crebro, hoc præsidio antiqui Theologi utantur, non fugiet illos, qui eorum lucubrationes nocturna versarunt manu, atque diurna. Nos ut planiorem rem faciamus, nonnulla adhibeamus exempla. Hieronymus, Isaia 45. hunc locum enarrans: Sic dicit Dominus Christo meo Cyro, ait: Ex Xenophontis Cyripædia constare, hanc prophetiam esse impletam. Item Zachariae 11. cum interpretatur hunc locum: Ego non parcavi, &c. inquit Hieronymus: Loquitur super habitatores terræ Judææ. De hac enim terra sermo erat; non de orbe terrarum, ut Judæi malè interpretantes volunt. Post everisionem quippe templi, quæ propterea eis accidit, quia per quadraginta duos annos postquam passus est Dominus, accepto spatio, poenitentiam agere noluerunt: Dimittant, inquit, unumquemque contra proximum suum, & se mutua cæde truncabunt; quando Jerusalem Romanus Exercitus cinget. Legamus Josephum, & septem Judaicæ captivitatis libros, & hanc prophetiam esse completam, historiæ veritate cernemus. Præterea descriptionem illam, quæ facta est præside Syriæ Cyrinio, non poteris planè animo complecti, nisi Josephum, lib. 18. Antiquit. cap. 1. consulas, qui totam historiam fuse narrat.

Paulus ad Roman. cap. 15. dicit, per vos proficiscar in Hispaniam. Vertitur hic in dubium, an Paulus ad nos, hoc est ad Hispanos venerit. Qua de re Gelasius, cap. 22. q. 2. cap. Beatus, inquit: Beatus Paulus non ideo fefellisse credendus est, cum ad Hispanos se promississet iturum; dispositione divina majoribus occupatus, implere non potuit, quod promissit. Quantum enim ipsius voluntatis fuit, hoc pronuntiavit, quod re vera voluisset efficere. Atque ita dicunt scholastici, cum agunt de mendacio, non fuisse mentitum Paulum, cum Corinthiis simpliciter, & absque fūco promissit, in epist. priori ad Corinth. cap. 16. & 2. cap. 1. se ad ipsos fore rediturum: quamvis non præstiterit, quod

Lib. de sacramentis, sive de prophetia: qui incipit, sunt præcepta c. 28. ex August. lib. 2. Reg. cap. 4.

Lege Tacianum adversus Græcos.

Anni 42. dati Judæis post mortem Christi, ad poenitentiam.

Lucæ 2.

Paulus an predicavit apud Hispanos Evangelium.

Gelasius Papa.

quod pollicitus fuerat. Multi tamen affirmant, ad Hispanias illustrandas Paulum venisse, ut Hieronymus, *Isaia* 11. Paulus Pamphiliam, & Asiam, & Macedoniam, & Achaïam, & diversas insulas, & provincias, ad Italiam quoque, & ut ipse scribit, ad Hispanias, alienigenarum portatus est navibus. Et *Amos* 5. Paulus, inquit, quasi turbo violentus inundare volebat ecclesiam Dei. Qui vocatus à Domino, effusus est super faciem universæ terræ, ut prædicaret evangelium de Jerosolymis usque ad Illyricum; & ædificaret, non super alterius fundamentum, sed usque ad Hispanias tenderet, & ab Oceano usque ad Oceanum curreret. Et Theophylactus, & Chrysostomus, *circa principium epist. ad Hebr.* Et Epiphanius, *lib. 1. contra hares. in hares. Arpocratis.* Et Chrysostomus, *Matth. 24. homil. 76. & 1. Corinth. 4. homil. 13. & homil. 7. de Laudibus Pauli.* Et Gregorius, *lib. 31. Moral. capit. 37.* & Anselmus, *ad Roman. 15.* Et Oecumenius, *eodem loco*, ait: Frequenter inculcat nomen Hispanorum Paulus, quia illos diligebat, ob ingentem proventum, quem ex illis sperabat. Atque ita dicit etiam Theodulus, *eodem loco*. Aliqui citant Sophronium, dicentem, receptum fuisse à Probo in domo sua: at rursus Hieronymus, *ad Ephes. 3.* & Sedulius, *in epist. ad Romanos*, relinquunt rem sub dubio. Porro dicet aliquis: in Actis, nihil de hac re scriptum legimus. Verum est, quia in illo libro tantum scripta sunt ea, quæ egit Paulus usque ad quartum Neronis annum. Cum enim Nero in tanta non prorupisset scelera, quanta postea de illo narrantur; dimisit Paulum liberum: atque hoc est, quod dicit: Liberavit me Dominus de ore leonis. Hic absolvit Lucas librum suum. Ac tunc perrexit ad occidentis partes, ad prædicandum illic Evangelium; quo in negotio decem integros annos occupatus fuit; & de his decem annis, nihil à Luca in Actis, memoriæ proditum est. His finitis Romam rediit, ubi caput illi amputatum fuit quartodecimo anno Imperii Neronis. Quia, ut dicit Theophylactus, *2. ad Timot. 4.* pincernam Neronis ipsius, ad fidem Christi converterat; æstuantisque ira, caput Pauli præcidi iussit.

¶ Quoto ætatis anno, Christus diem suum obierit, vitæque hujus cursum peregerit, à majoribus in quæstionem trahi, legimus. Ac quorundam fuisse sententiam, qui arbitrabantur, quadraginta sex annos vixisse, ex Augustini *verbis supra citatis*, accepimus; ex quorum numero fuit antiquissimus Irenæus, *lib. 2. adversus hares. Valentini, cap. 40.* Ipsi, inquit, qui disputabant cum domino Judæi, apertissimè hoc significarunt. Quando enim eis dixit Dominus: Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum? responderunt ei: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Hoc consequenter dicitur ei, qui jam quadraginta annos excessit, quinquagesimum autem annum nondum attigit; non tamen multum à quinquaginta anno abstinit: ei autem, qui sit

triginta annorum, dicitur utique quadraginta annorum nondum es. Non utique multum extenderent annos, ultra ætatem, quam eum habere conspiciebant. Non ergo multum aberat à quinquaginta annis; & ideo dicebant ei quinquaginta annorum nondum es, & Abraham vidisti. Et iterum, *cap. 39.* ait: Christus magister existens, magistri quoque habebat ætatem. Ideo per omnem venit ætatem: & infantibus infans factus, sanctificans infantes; juvenibus juvenis, juvenes sanctificans domino: Sic senior in senioribus, ut sit perfectus magister in omnibus; non solum secundum expositionem veritatis, sed secundum ætatem, sanctificans simul & seniores: exemplum ipsis quoque fiens. Aliqui autem, ut figmentum suum, de eo quod scriptum est, vocare annum Domini acceptum, affirmant; dicunt, anno uno eum prædicasse, & duodecimo mense passum. Contra semetipsos obliti sunt, solventes ejus omne negotium; & magis necessariam, & honorabilem ætatem ejus auferentes; illam, inquam, provectiorem, in qua docens præerat omnibus. Triginta enim annorum ætas, primæ indolis est juvenis, & extenditur usque ad quadagesimum annum, ut omnes confitentur: à quadagesimo, aut quinquagesimo anno, declinat jam in ætatem seniore; quàm habens Dominus, docebat: sicut evangelium, & omnes seniores testantur, qui in Asia apud Joannem discipulum domini convenerunt, id ipsum tradidisse eis Joannem; permansit autem cum eis usque ad Trajani tempora. Quidam autem eorum, non solum Joannem, sed & alios apostolos viderunt; & hæc eadem ab ipsis audierunt, & testantur de hujusmodi relatione.

Alii multo breviorẽ vitæ Domini finem constituunt, videlicet, usque ad trigésimum annum, aut parum ultra. Inter quos est Lactantius Firmianus, *de Vera Sapientia, cap. 10.* Herodes, inquit, qui fuit sub Imperio Tiberii Cæsaris, cujus anno decimoquinto, id est, duobus Geminis Consulibus, ante diem decimam calendarum Aprilium, Judæi Christum cruci affixerunt. Et hoc antiquior Tertullianus, *in lib. adversus Judæos, cap. 8.* De Augusto, inquit, supervixit post Nativitatem Christi, annis quindecim: cui successit Tiberius Cæsar, & Imperium habuit annis vigintiduobus, mensibus septem, diebus viginti: hujus decimoquinto anno imperii, passus est Christus, annos habens quasi triginta cum pateretur. Nec ab horum dissidet sententia Eusebius, *in Chron.* quamvis sub aliorum persona loqui videatur. Arbitrantur, inquit, eum, postquam baptizatus est in trigésimo anno, per tres menses, & dies decem prædicasse; quo usque imminente die paschatis, in die Jovis cœna celebrata, in die Veneris crucifixus est: & dicunt, triginta annorum esse, cum pateretur, vel aliquid amplius: nam ad trigésimum primum non pervenit. His subscribit Africanus, *in 5. temporum volumine*, quem citat Hieronymus, *in comment. Danielis*: & Clemens, *Strom. 1. versus finem.*

Alii,

Irenæus.

C. Rufus
Geminus,
& C. Fufus Geminus.

Tertull.

Eusebius.

Africanus.

Alii, quorum iudicium omnes sequuntur, affirmant, mortem Christum subisse anno trigesimo tertio vitæ suæ. Hoc est, trigesimo secundo impleto, & alio per dies aliquot, scilicet, à die Nativitatis usque ad Pascha, inchoato: nempe circa annum decimum octavum Tyberii. Hoc significavit Ignatius, in *epistola ad Trallianos*, inquit: Triginta annos agens, baptizatus est à Joanne, in veritate, & non in phantasmate; & tribus annis prædicavit evangelium, & fecit signa coram falsis Judæis.

Ignatius.

Epiphanius.

Et Epiphanius, *lib. 3. in hæres. Antidicomarianorum* ait, ὁ ἰησοῦς σταυροῦται ἐν ἔτει τριακοστῷ τριτῷ τῆς αἰοῦ ἐισάρκῃ παρουσίας, τοῦ δὲ ἡρώδου ἦν κατ' ἐκείνο χειροῦ, υἱοῦ ἀρχελάου, ἔτος εἰκοστὸν, ἐν γὰρ τῷ τριακοστῷ τριτῷ ἔτει τοῦ πρώτου, ἡρώδου, υἱοῦ ἀντιπάτρου γενᾶται ὁ σωτὴρ ἐν βηθλέμ τῆς ἰουδαίας, ὅπερ ἦν τεσσαράκοστὸν δευτέρου αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. καὶ ποιήσας ἐπὶ δύο λαμβάνειαι ὑπὸ τοῦ ἰωσήφ εἰς αἰγύπτιον, διὰ τὰ ὑπὸ τῷ μάγῳ τῷ ἡρώδῃ εἰρημένα, τοῦ ἡρώδου ζητοῦντος τὸν παῖδα, κάτεσιν δὲ εἰς αἰγύπτιον, καὶ τελεῖ ἐκεῖσε ἅλλα δύο ἔτη, καὶ τελευτᾷ ἡρώδης ὁ βασιλεὺς, ἔπειτα τριακοστῷ ἐβδόμῳ. διαδέχεται δὲ τοῦτον ἀρχελαὸς ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἐπὶ ἔτεσιν ἐννέα. καὶ οὕτως ἡ πραγματεία τελευτᾷ, καὶ παραδίδεται σταυρῷ ὀκτῶ καὶ δεκάτῳ μὲν ἔτει τιβερίου καίσαρος, τοῦ δὲ ἀγρίππα ἐπικληθέντος μεγάλου, ἡρώδου δὲ νεωτέρου, υἱοῦ δὲ ἀρχελάου, ἔτος ἦν εἰκοστὸν. Hoc est: Jesus crucifixus est anno trigesimo tertio ætatis suæ, id est, anno vigesimo regni Herodis, Archelai filii: anno enim trigesimo tertio regni Herodis primi, filii Antipatri, nascitur Salvator in Bethlehem. Hic erat annus quadragesimus secundus Imperii Augusti Cæsaris. Deinde cum Jesus esset duorum annorum, & Herodes quæreretur eum ad trucidandum, propter illa, quæ à Magis acceperat; Joseph abduxit illum in Ægyptum: atque ibi aliis duobus annis commoratus est. Obiitque Herodes rex, anno trigesimo septimo regni sui, relicto filio Archelao, qui patris regnum novem annis gubernavit. Et sic scelus Judæorum patratum fuit, decimo octavo anno Tyberii; & Agrippæ cognomento magni, qui Herodes Junior nuncupatur, filii autem Archelai, anno vicesimo. Et libro 2. in hæres. Manichæorum, fol. 9. ait: ἡ δὲ χριστοῦ παρουσία ἐν τῷ πάντα καὶ δεκάτῳ ἔτει τιβερίου καίσαρος ἤρξατο ποῦ κηρύγματος, μετὰ τριακοστὸν ἔτος τῆς αὐτοῦ γεννήσεως, ὅπερ κατήντα εἰς πεντακισχιλιοστὸν ἔνατον ἔτος τῆς κοσμοποιίας, καὶ τριακοστὸν τῆς αὐτοῦ ἡλικίας, τριακοστὸν δὲ τρίτον ἔτος τοῦ σταυροῦ. Et iterum, *lib. 1. tom. 1. cap. ultimo*: postquam dixisset, natum fuisse in Bethlehem, & postea venisse in Jerusalem; deinde habitasse in Nazareth, &c. cum loquitur de Bethlehem, subiungit: Secundo nativitatis ejus anno, postquam eum illic Magi adoraverunt, obtulerunt munera: & nocte illa, Angeli mōnitu Joseph in Ægyptum proficisci parat: Ibique biennium commoratus est: ac Herode mortuo revertitur, qui Archelao filio regnum tradidit. Nascitur igitur in Bethlehem Salvator, trigesimo tertio anno Herodis, & quadragesimo secundo Augusti. Perrexit autem in Ægyptum trigesimo quinto anno Herodis, atque illinc revertitur post mortem Herodis. Atque ideo trigessimus septimus annus Herodis, quatuor anni pueri sunt: Quandoquidem Herodes è vita decessit trigesimo septimo anno regni sui. Archelaus ve-

Epiphanius.

ro regnum paternum novem annis administravit: in exordio regni ejus decessit Joseph ex Ægypto cum puero, & matre ejus: & cum audisset Joseph, Archelaum patrum regnum administrare, secessit in Galilæam, ac incoluit Nazareth. At Archelaus genuit Herodem juniorem, qui regno functus est, postquam Archelaus pater novem annis illud administravit. Hucusque supputantur tredecim anni à Christi nativitate. Deinde anno decimo octavo Herodis cognomento Agrippæ, aut Junioris, cœpit Jesus prædicare annum acceptabilem, & baptizatur à Joanne. Nec illo tempore, ab ullo, sive Judæo, sive Gentili, illius doctrina refellitur. Sequenti anno prædicationis ejus, multas iniquorum insidias patitur. Hoc accidit anno decimo nono Herodis, & trigesimo secundo Servatoris. Denique vigesimo anno Herodis Tetrarchæ, Dominus patitur.

Nicephorus etiam, *lib. 1. cap. ult.* inquit: *Nicephorus*

Mortuus est Dominus, anno decimo octavo Tyberii. Et Orosius, *lib. 7. cap. 4.* inquit: *Orosius*

Anno decimo septimo Tyberii, cum Dominus voluntariè se tradidit passioni, sed impiè à Judæis patibulo suffixus est. Verum intellige circa annum decimum septimum, jam completum, seu circa principium decimi octavi anni. Præterea Origenes, *homil. diversorum locorum*, inquit: Abrahæ patri credentium, tribus horis temporis, licet non per ipsam ineffabilem Deitatis substantiam, sed potiùs per angelicam speciem, à meridie visus est; nobis, triginta tribus annis, in terra apparuit, & cum hominibus conversari, dignatus est. Quin & Apollinarius Laodicensis, referente Hieronymo, in *comment. Daniel.* inquit: Tricesimo juxta Evangelistam Lucam, anno ætatis suæ, cœpit in carne Dominus evangelium prædicare; & juxta Joannem Evangelistam, per tria paschata, duos postea implevit annos. Quod fusius explicans Irenæus, *lib. 2. cap. 39.* ait: Scrutari oportet in evangeliiis, quoties secundum tempus paschale, Dominus post baptismum ascenderit in Jerusalem; secundum quod moris erat Judæis, ex omni regione, omni anno convenire Jerusalem, & illic diem paschæ celebrare. Et primùm quidem, ut fecit vinum ex aqua in Cana Galilææ, ascendit in diem festum paschæ. Quoniam & scriptum est, quia multi crediderunt in eum, videntes signa, quæ faciebat: ut Joannes discipulus Domini meminit. De hinc iterum subtrahens se, invenitur in Samaria; quando & cum Samaritana disputat; & filium Centurionis absens, verbo curavit, dicens: Vade filius tuus vivit. Et post hæc, iterum secunda vice ascendit in diem festum Paschæ in Jerusalem, quando Paralyticum, qui juxta *natatoriam* jacebat triginta & octo annos, curavit; jubens, ut surgeret, & auferret grabatum suum, & iret. Deinde secedens trans mare Tyberiadis; ubi & cum multa turba eum fuisset sequuta, de quinque panibus satiavit omnem illam multitudinem, & superaverunt duodecim cophini fragmen-

Nicephorus

Orosius

Origenes
Genes. 18.

Apollinarius.

Joan. 2.
11. 7.

Irenæus.

De Regula
loquitur.
Joann. 4.

Piscinam
intellige.

torum. Deinde cum Lazarum suscitasset ex mortuis, & insidiæ fierent à Phariseis, secedit in Ephram civitatem; & inde ante sex dies paschæ, veniens in Bethaniam scribitur; & de Bethania ascendens Hierosolymam, & manducans pascha, sequenti die passus est. Quoniam autem tria hæc paschatis tempora, non sunt unus annus, omnis confitebitur. Ipsum autem mensem, in quo pascha celebrabatur, & in quo passus est Dominus, non duodecimum, sed primum esse, constat: nempe Martium, à quo mense Hebræi annum suum exordiantur. Ego equidem affirmare ausim, Epiphanium, Apollinarium, & cæteros, quorum testimoniis usus sum; cum dicunt: ter dominum in Jerusalem, ad diem illum solemnem, & legitimum paschatis se contulisse; intellexisse de Azymorum festo, non de Tabernaculorum, Tubarum, & Expiationum festo. Nam cum hoc Pascha Azymorum aliis sit notius, nomine Paschatis sine addito, istud videtur intelligi debere. Et sic duo dies Paschatis, duos integros annos constituunt: ac deinde, anno tertio inchoato, instante azymorum Paschate, Jesus suffigitur. At ut hæc intelligi valeas, adverte, annum juxta scripturas à Martio mense exordium ducere: hujus primi mensis decimus quartus dies, ut in Exodo legimus, pascha Domini est, *septem diebus azyma comederis*. Porro Lactantius, & Tertullianus ultra triginta, quos tribuunt Domino, annos, quatuordecim horum dierum accessione admittunt, ut opinor, non recusabunt. Res postulare videbatur, ut Hebdomadarum Danielis interpretationem subnecteremus; sed ne ab instituto brevitatis discedere videar, omittam.

Anni exordium.
Exod. 12.
15.

CAPUT XIV.

Literæ humanitatis, quid utilitatis afferant ad intelligentiam scripturarum.

Nullum arbitror hominem, tanta feritate, & immanitate præditum, inveniri posse, qui quamvis literas humanitatis ignoret, contemnendas esse ducat. Nam nisi prius ipse humanitatem exuerit; numquam illa adjumenta, quæ illam alunt, & fovent; à nobis extorquere, tentabit. Atqui licet in me conjici possit id, quod Antalcidas Lacon, cuidam Rhetori volenti accurata oratione Herculem laudare, dixisse ferunt: Quis, inquit, eum vituperat? Tamen non omittam, viam, & rationem, qua fructus non contemnendos, tum ad intelligendum divinas scripturas; tum etiam ad conformandos, & componendos mores nostros, ex illis decerpere possimus; demonstrare. Qua de re Plutarchus, *in eo libro, qui inscribitur: Quomodo poëtas audire oporteat*, satis luculenter disputat. Nos tamen, cum turpe sit, incircumcisos in Ecclesiam Dei intromittere, nulla cogente necessitate; ad Ecclesiasticorum virorum monumenta oculos vertamus. Et in primis Augustinus, *lib. 2. de Doctrin. Christ. cap.*

Antalcidas.

Incircumcisi.

Augustin.

40. hæc ad verbum scribit: Philosophi, inquit, si quæ fortè vera, & fidei nostræ accommoda dixerunt, maximè Platonici; non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam, tanquam ab injustis possessoribus, in usum nostrum vendicanda. Sicut enim Ægyptii, non solum idola habebant, & onera gravia, quæ populus Israel detestaretur, & fugeret; sed etiam vasa, & ornamenta de auro & argento, & vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto, sibi potius tanquam ad usum meliorem, clanculo vendicavit; non autoritate propria, sed præcepto Dei; ipsis Ægyptiis nescienter commodantibus ea, quibus non bene utebantur: sic doctrinæ omnes Gentilium, non solum simulata figmenta, gravesque sarcinas supervacanei laboris habent; quæ unusquisque nostrum, duce Christo, de societate Gentilium exiens, debet abominari, atque devitare; sed etiam liberales disciplinas, usui veritatis aptiores, & quædam morum præcepta utilissima continent; deque uno Deo colendo, nonnulla vera inveniuntur apud eos. Quod, eorum tanquam aurum, & argentum, quod non ipsi instituerunt; sed de quibusdam quasi metallis Divinæ Providentiæ, quæ ubique infusa est, eruerunt; & quo perversè, atque injuriosè, ad obsequia dæmonum abutuntur; debet eis auferre Christianus, ad usum prædicandi evangelii. Nonne aspicimus, quanto auro, & argento, & veste suffarcinatus exierit Cyprianus, Doctor suavissimus, & martyr beatissimus: quanto Lactantius, quanto Victorinus, & Hilarius? Quod prior, ipse fidelissimus Dei famulus Moyses fecerat; de quo scriptum est, quod eruditus fuerit in omni sapientia Ægyptiorum. Et OEcumenius, *Actuum cap. 8.* loquens de Moysè, qui fuit eruditus in scientiis Ægyptiorum, ait: Ex hoc manifestum est, non rejiciendam esse omnem externæ scripturæ eruditionem: siquidem encomii vice dictum est, quod Moyses eruditus est in omni sapientia Ægyptiorum. De tribus quoque pueris à Daniele dicitur, quod super omnes eminebant, Chaldæorum sapientia, cæterisque scientiis. Oportet autem ex parte illis adhærere, eos, qui scripturæ divinitus inspiratæ immorantur. Origenes quoque, *homil. 2. in Exod.* Eruditio, inquit, ista communis rationabilis scientiæ, omnes instruit, omnes fovet; si quis in ea virilis animi fuerit, & voluerit cælestia quærere, & divina sectari, veluti medicatus, & fons per hujusmodi eruditiones, ad divinorum intelligentiam paratior venit. Præterea Hieronymus *ad Damasum*, in expositione parabolæ de filio prodigo, ait: Sapientiæ secularis typus in Deuteronomio, sub mulieris captivæ figura describitur: de qua divina vox præcipit, ut si Israelites eam uxorem habere voluerit, calvitium ei faciat, ungues præsecet, & pilos auferat; & cum munda fuerit effecta, tunc transeat in victoris amplexus. Hæc si secundum literam intelligimus, nonne ridicula sunt? At secundum mysticum minime.

Lege Aug.
8. de Civ.
cap. 11.

OEcumenius.

Origenes.

Hieronymus.

Deut. 21.

Ita-

Itaque & nos facere solemus, quando philosophos legimus, quando in manus nostras libri veniunt sapientiæ secularis. Si quid in eis utile reperimus, ad nostrum dogma convertimus: si quid superfluum, de Idolis, de amore, de cura secularium rerum; hæc radimus, his calvitium inducimus, hæc in unguium morem ferro acutissimo secamus. Unde & Apostolus prohibet, ne in Idolio quis recumbat.

1. ad Cor.
cap. 8.

Basilius.

Basilius, in homil. ad adolescentes, copiosè docet, quomodo ex libris gentium quis utilitatem capere possit. Ubi inter alia, hæc scribit: In libris Gentilium, veluti in umbris quibusdam, & speculis, oculos nostros aliquandiu exercitabimus; eos imitantes, qui in Gymnasiis se exercent, & manu, pedeque instructi, postmodum utilitatem, ex ejus artis disciplina, legitimo certamine referunt: & nobis quoque proponi certamen maximum, arbitrari oportet, & omnibus viribus ad hujus præparationem laborandum. Ideo omnibus scriptoribus utendum, unde nobis ad animæ ædificationem aliqua obveniret utilitas. Ut enim tinctores, qui medicamentis quibusdam rem tingendam præparant, atque ita demum colorem, quem cupiunt, inducunt: sic & nos, nisi prius purgati externis his, sacras disciplinas non facilè attingemus. Quamobrem si nostrorum sermonem, ac Gentilium, ulla est convenientia, nobis illorum notitia valde confert; sin minus, eos saltem simul conferendo, differentiam discernere licebit; cum ad melioris delectum, non parum comparatio inferioris faciat, & inferiora sæpe collata potioribus, sint ornamento. Veluti plantis, quibus propria virtus est, fructu scatere pulchro; folia nihilominus ramis conjuncta, quoddam afferunt ornamentum. Sic & anima, cui præcellens quidem veritas fructus est; non ab re tamen, exteriore sapientia circundatur, sicut foliis quibusdam, umbram fructui, ac aspectum non injucundum præbentibus. Dicitur & Moyses ille, cujus est in sapientia nomen maximum, Ægyptiorum disciplinis mentem exercitatus, ad Dei contemplationem processisse. Similiter Daniele, Babylone Chaldæorum sapientiam dicunt didicisse, tunc denique divinas attigisse doctrinas.

Haftenus docuimus, prophanas disciplinas non esse inutiles: nunc, quomodo illis utamur, dicendum. Primum, non omnibus, quæ dicunt Poëtæ, mentem adhibendam; sed eis tantum, quæ bonorum hominum facta nobis enarraverunt. Nam quando ad nefarios homines veniunt, hæc vitare, his aures obstruere, non minus quam Ulysses ad cantus Syrenarum, oportet: nam pravis assuescere sermonibus, via est ad rem ipsam. Deinde, artem mentiendi oratorum non imitabimur; sed ea magis recipiamus, in quibus virtutem laudaverunt, vel vitium vituperaverunt. Veluti enim flores hominibus quidem, usque ad odorem, vel colorem usus est; apes autem, ex ipsis mel excerpere, noverunt: sic qui diligen-

tes in legendo sunt, non solum quod dulce, jucundumque fuerit, in eorum libris persequuntur; sed quandam ex eis utilitatem animo referre, contendunt. Veluti enim apes non omnibus floribus similiter insident, neque ex eis, ad quos accedunt, omnia auferre contendunt; sed quantum eis ad mellificium necessarium fuerit, comprehendentes, reliquum dimittunt: nos etiam ut sobrii, quantum congruum nobis veritati visum fuerit, persequamur; reliquum prætermittamus. Et sicut legendis rosis, sentes vitamus; sic in talibus sermonibus, quicquid est utile carpentes, noxium vitemus. Et quando per virtutem ad veram vitam ascenditur, & illa à philosophis præcipuè docetur, talibus sermonibus maxime vacandum. Utilis etiam labor est, evolvendi gentium libros, ad confirmandum nostra; quia ex inimicis testimonia desumpta, digna sunt, ut illis fides adhibeatur; ut inquit Basilius, in homil. de humana Christi generatione. αὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν, inquit: μαρτυρίαι, ἀξιοπιστότεροί ἐσιν. Et homil. 5. Exaem. ἡ πολλαὶς ὑμᾶς καὶ παρὰ τῶν ἁλλοτρίων τῆς πίστεως ἐνδοξίαν τινὰ προσλαμβάνειν, εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐπίδειξιν, id est, quemadmodum vites clavibus sustentantur, ita fides ex externis disciplinis fulcitur. Nam quis non credat Plinio, lib. 10. Epist. ad Trajanum, de nobis, hoc est, christianis, scribenti? Affirmabant, hanc fuisse summam, vel culpæ suæ, vel erroris; quod essent soliti, statim die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi Deo dicere, secum invicem: seque sacramento, non in scelus aliquod obstringere; sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse; rursumque coeundi, ad capiendum cibum; promiscuum tamen, & innoxium. Et illud testimonium de Christo, quod attulit Josephus, lib. 18. Antiquit. cap. 4. quis non suscipiat; nisi prorsus sit infensus nomini Christiano? Quod & apud Hieronymum, in libro de Viris illust. legere poteris. De hac re lege Gratianum, in Decretis D. 37. & Hieronymum, in epistola ad Magnum oratorem, ubi multis testimoniis ex Prophetis, & Apostolis allatis, probat, multa ipsos ex gentium libris decerpisse; quorum exemplum secuti viri ecclesiastici, idem postea crebro factitarunt. Ut Theodoretus, in 10. libris de cura Græcarum affectionum: & Eusebius: & Augustinus, in libris de Civitate Dei: & nos nonnulla de hac re congestimus exempla, in cap. quodam de citationibus Novi Instrumenti ex Veteri; in quo ostendimus, è libris Gentilium multa fuisse desumpta à Prophetis, & Apostolis.

Basilius.

Plinius
Junior.

Josephus

C A P U T X V.

Quod Dialectice emolumentum afferat, ad intelligendum scripturas.

CUM homines à cæteris animantibus, hoc vel maxime differamus, quod fumus ani-

animal rationale, ac fari possumus; ratio autem omnis, & sermo divinis libris contineatur, per quos & Deum cognoscimus, & quare creati sumus non ignoramus; non ab re, nec alienum ab instituto nostro erit, nonnulla de Dialectices utilitate, hoc loco recensere, (ut de Philosophia, supra cap. octavo fecimus) quod animis studiosorum, ad hanc quoque artem capeffendam, stimulos admoveam. Sed ut studiosos, ad hanc disputandi scientiam edificandam, & hortor, & moneo; ita, ut à Sophistica caveant, dissuadere, & detertere non sinam; ne eveniat, quod de hujuscemodi Bio-

Bion.

Eusebius.

nem dixisse accepimus. Quemadmodum, inquit, proci, qui Penelopes congressum assequi nequibant, sese pedisequis commiscebant; ita illi, quibus veræ philosophiæ gustum nancisci, non datur; animum ad minores, & abjectiores disciplinas adhibent. Horum stultitiam incessens Eusebius, *lib. 6. Histor. cap. 25*, inquit, γραφάς μὲν θείας ἀφ' ὧν ῥαδιουργέσασιν, πίστεως δὲ ἀρχαίας κατὰ ἡθετήκασιν. καὶ δὲ ἡγιοῦνται οὐ τι αἱ θεαὶ λέγουσιν γραφαὶ ζητοῦντες, ἀλλ' ὁποῖον σχῆμα συλλογισμοῦ εἰς τὴν τῆς ἀθεότητος εὐρεθὴ σύστασιν, φιλοπόνως ἀσχοῦντες. καὶ αὐτοῖς προτεῖται τίς ῥητόν. γραφῆς θεῆς ἐκείνης ἐξελάσονται πότερον, συνημμένοι, ἢ διεξυγμένοι δύναται ποιῆσαι σχῆμα συλλογισμοῦ. καταλιπόντες δὲ τὰς ἀγίας τοῦθι γραφάς, γεωμετρίαν ἐπιτελέουσιν, ὡς αἱ ἐκ τῆς γῆς οἶτες καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλοῦντες. καὶ τῶν ἀνωτέρω ἐρχόμενοι ἀγνοοῦντες. εὐκλείδης γοῦν παρὰ τισὶν αὐτῶν φιλοπόνως γεωμετρεῖται. ἀριστοτέλης δὲ καὶ θεόφραστος θαυμάζονται. Hoc est; scripturas sacras impudenter alio detorquent, ab antiquorum fide abhorrent; nec Christum cognoscunt, nec sensum scripturarum rimantur; sed se mace- rant in construendis Syllogismis: hoc conantes, ut Deum non esse, astruant. Et si aliquo testimonio scripturarum quis usus fuerit; statim disquirunt, an ad copulativum, vel disjunctivum Syllogismum possit reduci. Contemptis igitur scripturis, Geometriæ dant operam. Quippe cum sint de terra, de terra ab illis sermo instituitur; illo spreto, qui de cælis descendit. At verò Aristoteles, & Theophrastus, apud illos sunt in maximo pretio. Et

Basilus.

Basilus, *homil. 7. in Exaëmeron*, inquit, εἰκόνασι τοῖς ὄμμασι τῆς γλοῦκός δι περὶ τὴν ματαιὰν σοφίαν ἐσχολοκότες. καὶ γὰρ ἐκείνης ἡ ὄψις, νυκτός μὲν ἔρρωται, ἡλίου δὲ λάμψαντος ἀμαυροῦται. καὶ τοῦτο ἡ διάνοια, ὅξυτάτη μὲν ἔστι πρὸς τὴν τῆς ματαιότητος θεωρίαν, πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἀληθοῦς φωτός καταπόσιν ἐξημαύρωται. Hoc est: hi qui in vana sapientia, quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, similes sunt Noctuis: nam illarum visus, noctu quidem acutissimus, sed sole orto obtusus fit. Sic sophistarum mens, acutissima est ad investigandum res futiles, & leves; at verò ad intelligendum veram lucem hebescit, ac retunditur.

Haftenus de sophistis.

Clemens
presbyter
Alexandr.

Ad dialecticos calamus convertamus: de quibus Clemens Alexandrinus, *Stromat. 1.* ait: Quemadmodum liberales, quæ in circulo stant disciplinæ, conferunt ad philosophiam, quæ est ipsarum domina; ita etiam ipsa philosophia conducit ad comparandam sapientiam. Est enim philosophia exercitatio: Sapientia vero, scientia

rerum divinarum, atque humanarum, & causarum ipsarum. Est enim sapientia domina philosophiæ: sicut ipsa philosophia, ejus quæ prius auditur, disciplinæ: nempe Logicæ, aut Rhetoricæ. Et Augustinus, *lib. 2. de Doctr. Christ. cap. 31. & 32.* Disputationis, inquit, disciplina, ad omnia genera quæstionum, quæ in literis sanctis sunt pertractanda, ac dissolvenda, plurimum valet: sophistica tamen cavenda est. Et Hieronymus *ad Paulinum*, cum loquitur de libro Job, inquit: Omnes leges dialecticæ, propositione, assumptione, confirmatione, conclusionem, determinat. Denique Augustinus *contra Cresconium Grammaticum, cap. 14. & sequentibus*, id probat multis testimoniis ex scriptura desumptis: ut ex illo Actuum 17. cum loquitur de Paulo. Disputabat cum Judæis in synagoga, & gentibus colentibus in foro: & post parum: Sedens verò quidam adolescens, nomine Eutychus in fenestra, deductus somno gravi, disputante Paulo: & in Psalmo: Suavis sit illi disputatio mea; & apud Isaiam: Venite, disputemus, dicit Dominus. Hæc ille.

August.

August.

Act. 20.

Isaia 1.

Posssem hoc in loco, cæterarum omnium disciplinarum clara, & non leviter pressa vestigia, (nisi me ad se majora, quæ molior vocarent) ex divinis libris ostendere; ut ex Homeri poësi, Strabonem fecisse legimus. Attamen id facere omitto: nam quis non videt, quàm frequenter Geometrica inculcet; ut in divisione agrorum terræ promissionis, & in fabricatione arcæ, & in Ezechielis templo. Quin & Arithmetica identidem infarcire non cessat; ut in Numeris, & mixtim in tota Scriptura. Nec ab Astronomia abhorret; veluti cum de figura cæli, & de ejus agitatione, & vertigine, & de quatuor cæli plagis, sermo instituitur. Rhetorices autem ornamenta, & figuras dicendi, numerare, relinquo; cum dicat Augustinus, *in lib. de Doctr. Christ.* se facile posse ostendere, omnia ornamenta illius artis in scripturis inveniri. Jam verò de animantium, arborum, lapidum naturis, quid attinet dicere, cum nil magis legentibus obvium sit.

CAPUT XVI.

Probatis scriptoribus quantum authoritatis deferendum sit.

Licet argumentum sumptum ex autoritate, in aliis scientiis adhibitum, infirmum sit; in Theologicis tamen disputationibus, ex illa efficax trahitur argumentum. At, quæ in disceptationem veniunt, & ad Theologi munus spectant, sunt duo rerum genera, ut inquit Augustinus, *lib. 1. contra Julianum*. Quædam sunt, à quibus non licet absque piaculo dissentiri; ut quod pueri contrahant originale: nam juxta Paulum, sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificantur. Aliæ sunt res, in quibus inter se aliquando doctissimi regulæ catholicæ defensores, salva fidei compage, non consonant; & alius alio de una re melius aliquid dicit, & verius.

August.

Quintilia-
nus.

rius. De hoc secundo rerum genere, quæ in disputatione cadunt, verissimum est, quod Quintilianus, *lib. 10. cap. 1.* scribit: Neque statim legenti persuasum sit, omnia quæ magni authores dixerint, utique esse perfecta. Nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati; nec semper intendunt animum, & nonnumquam fatigantur; cum Ciceroni dormire interim Demosthenes, Horatio etiam Homerus ipse videatur. Summi enim sunt; homines tamen: acciduntque iis, qui quicquid apud illos repperint exactum putant, ut deteriora imitentur, (id enim est facilius) ac se abundè similes putent, si vitia magnorum consequantur. Modestè tamen, & circumspecto iudicio, de tantis viris pronunciandum est; ne (quod plerisque accidit) damnent, quæ non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem; omnia eorum legentibus placere, quam multa displicere, maluerim. Atque illi subscribit Augustinus, *epist. 111.* inquit: Non debemus quorumlibet disputationes, quamvis catholicorum, & laudatorum hominum, veluti canonicas scripturas habere; ut nobis non liceat, salva honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare, & respuere; si fortè invenerimus, quòd aliter senserint, quàm veritas habet, divino adjutorio, vel ab aliis intellecta, vel à nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum. Lege epistolam 7. ejusdem Augustini, sanè quàm modestè de propriis lucubrationibus loquentem; quem utinam hi, qui literis aliquid committunt, imitarentur.

August.

Præterea non omnes ejusdem authoris libri, eadem sunt præditi autoritate: quia ut inquit Hieronymus, *in præfat. Q. in Genes.* Origenes, in homiliis captui se attemperat, & demittit populari; cum tamen in tomis, & in disputatione majori, omnia ingenii sui vela explicet, & pandat. Et Augustinus, *Psal. 6. circa principium*, inquit: De quaternario numero alibi tractatur subtilius, sed obscurius. Quod in hoc sermone vitandum est, quem etiam minus eruditus accommodatum esse, volumus. Vides, quomodo sancti doctores, ita sciunt uti foro, & se auribus audientium accommodare; ut interdum rudium, & imperitorum succurrant imperitiæ, & illorum curam gerant: interdum eruditorum auribus, & ingerant selectiora, & doctiora obtrudant, in memoriam ingenii, & nominis sui sempiternam.

CAPUT XVII.

Qui futuri sint idonei Theologiæ auditores.

NON ab re fore arbitror, in postrema hujus voluminis parte, de officio auditoris differere: præsertim cum hæc, quæ illustranda suscepimus, nisi ad vitæ actiones, veluti ad scopum, se conferant; non solum emolumento, ac utilitate carebunt, sed noxia, &

perniciosa evolventibus evadent. Quippe juxta *2. Petri 2. 21.* sententiam Domini, melius esset illis viam veritatis non cognovisse, quàm post eam cognitam ab ipsa deflexisse. Et primum, illis Scripturarum lectio inutilis futura est, qui se totos mundo dediderint, ac affectibus carnis se addixerint; teste Divo Cyrillo, *lib. 1. contra Julianum Augustum.* Non fuit, inquit, Philosophis concessum, videre ea, quæ mentem, & sermonem nostrum excedunt: cum omnipotens Deus adhuc, nec lucem in mentem eorum misisse, nec sapientiam indidisse, nec linguam direxisse, nec ineffabile quiddam de se, ut capaces essent, vel sentire, vel loqui, concesserit. Nec enim passim omnibus ea gratia conceditur. Illis autem potius, qui fuerint à carnis affectibus, & terrena immunditia liberati, menteque integri, ac scientes veræ pietatis opera. Et ad hoc nos provocat Deus per vocem David: Vacate, & scitote, quoniam ego sum Dominus. Quin & Dominus: Beati, inquit, mundo corde, quia ipsi Deum videbunt. Videtur sanè divina natura, non corporalibus, sed intus absconditis oculis animi. Et Damascenus, *lib. 1. Fidei orthodox. cap. 3.* ait: Nos, qui docendi gratiam non sumus adepti; quandoquidem nos ipsos indignos fecimus ipsa, voluptatum perturbatione; de illis saltem, quæ in prophetis tradita sunt, disputemus. Denique Athanasius, *lib. de Incarnat. verbi, & contra omnes hæreses, in postremis lineis*, inquit: Qui Theologorum consequi intelligentiam cupit, abluere prius animam debet, atque detergere; & per vitæ, morumque similitudinem, ipsos adire sanctos; ut voto, atque instituto illis conjunctus, ea etiam, quæ illis Deus revelavit, intelligat: atque ut unus ex illis effectus, effugiat peccatorum periculum, & ignem eis in die judicii præparatum. Recipiatque reposita sanctis in regno cœlesti præmia, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt.

Psal. 45.

Deinde ab his divinis mysteriis, juvenes ob imperitiam, & animi ruditatem arcentur. Quia, ut inquit Aristoteles, *1. Ethic.* Hinc fit, ut juvenis, auditor idoneus philosophiæ esse non possit. Quippe cum imperitus actionum vitæ sit, ex quibus, & de quibus rationes conficiuntur. Adde: quòd cum perturbationes sequatur, frustra & inutiliter audiet; finis enim non cognitio, sed actio est. Nihil autem interest, juvenis ætate, an moribus juvenilibus sit; non enim defectus penes tempus est; sed quia vivit ex perturbatione, & singula persequitur. Talibus enim cognitio, perinde atque incontinentibus, inutilis evadit. Illis autem esse perquam utilis potest, qui secundum rationem, & appetitiones, & actiones suas moderantur.

Porro quòd illi, qui inflantur sapientia seculari, non sint apti ad capeffendum munus interpretandi arcanas scripturas; si antea ignotum fuit, nostri seculi calamitates, & tot subinde Lutheranorum repullulantes errores declarant:

Luthera-
norum hæ-
resis fo-
mentum
unde.

rant : & Hieronymus, *in comment. Jonæ, cap. 3.* prodidit. Quàm difficile, inquit, hujusmodi homines, qui tumidi sunt ob sapientiam secularem, credunt in Deum. Ut quotidiana exempla præteream, & fileam de veteribus historiis ethnicorum; sufficit nobis Apostoli testimonium, qui ad Corinthios scribens, ait: Videte fratres vocationem vestram, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi nobiles; sed stulta mundi elegit Deus, ut confundat fortia. Et rursus: Perdam sapientiam sapientum, & intelligentiam prudentium reprobo: & : Videte nequis vos spoliet per philosophiam, & inanem seductionem. Quia sicut Rex Ninive Jonæ prædicationem ultimus audiuit; ita constat reges hujus mundi, id est, philosophi, prædicationem Christi ultimos audire; ut denique deposito fulgore eloquentiæ, totos se simplicitati tradere, & in plebejum cultum redactos, sedere in sordibus, & destruere quæ antea prædicarant. Proponamus nobis Cyprianum: qui prius idololatriæ assertor fuit, & in tantam gloriam venit eloquentiæ, ut oratoriam quoque doceret Carthagini; audisse tandem sermonem Jonæ, & in pœnitentiam conversum, in tantam venisse virtutem, ut Christum publicè prædicaret, & pro illo cervicem gladio flecteret. Quem non inebriavit eloquentia, de qua dicitur: Calix aureus Babylon inebrians omnem terram? Quem non inebriavit eloquentia secularis: cujus non animos, compositione verborum, & fulgore perstrinxit? Difficile nobiles, & divites, & multò his difficilius eloquentes credunt Deo: obcæcatur enim mens eorum divitiis, & luxuria, & circumdati divitiis non possunt videre virtutes, simplicitatemque Scripturæ sanctæ; non ex majestate sensuum, sed ex verborum judicant vilitate. Et *adversus Pelagium, ad Ctesiphontem*, inquit, de venenis hæreticorum loquens: Quæ de Philosophorum, & maximè Pythagoræ, & Zenonis principis Stoicorum, fonte manarunt. Nec ab eo dissentit Augustinus, *lib. 2. de Doctr. Christ. cap. 41.* inquit: Divinarum Scripturarum studiosus, cum ad eas perscrutandas accedere cœperit, illud apostolicum cogitare non cesset: Scientia inflat, charitas ædificat. Ita enim sentiet, quamvis de Ægypto dives exeat, tamen nisi Pascha egerit, salvum se esse non possit. Pascha autem nostrum immolatus est Christus. Et *cap. 42.* insolentiam istorum decutiens, ait: Quantum autem minor est auri, vestisque copia, quam de Ægypto secum ille

populus abstulit, in comparatione divitiarum, quas postea Hierosolymæ consecutus est, quæ maximè in Salomone rege ostenduntur: tanta fit cuncta scientia, quæ quidem est utilis, collecta de libris gentium, si Divinarum scripturarum scientiæ comparetur. Nam quicquid homo extra didicerit; si noxium est, in scriptura damnatur; si utile, ibi invenitur. Et cum ibi quisque invenerit omnia, quæ utiliter alibi didicit; multò abundantius ibi inveniet ea, quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine, & mirabili humilitate dignoscitur.

Hucusque Theologiæ rudimenta accuratius, & ut dicitur ab ovo incipiens, perstrinxi; ut quibus instructos armis Theologos oporteat esse, commonstrarem. Sperans meis laboribus, ab studiosis geminam gratiam initurum: tum quòd inertes, & socordes, statim à limine ipso, rei difficultate ostensa, submoverim; tum etiam, quòd studiosis calcar addiderim, ad aggrediendum iter arduum, & perdifficile; de quo poëta ait: Μακρὸς δὲ καὶ ὄρειος ὁ ὁμιος ἐπ' αὐτὴν, ἡ πρῆξις τὸ πρῶτον. Hoc est: longa, ac difficilis, & ardua via est, quæ ducit ad ipsam, scilicet, virtutem.

Spero fore, ut postquam alta, & valida fundamenta jeci; in posterum, omnia prospere, feliciterque sint evasura. Quandoquidem novimus, domum supra arenam constructam, ventis flantibus, ac reflantibus, citò esse ruituram. Atque ideo non temerè Demosthenis usi sumus consilio, *Olynthia, cap. 2.* dicentis. ὥσπερ οἰκίας οἶμαι ἔν πλοῖν ἢ τ' ἄλλων τ' τοιούτων, τὰ κατὰ τὴν ἰσχυρότητα εἶναι δεῖ, οὕτω ἢ τ' πράξεων τὰς ἀρχὰς ἢ τὰς ὑποθέσεις, ἀληθεῖς ἢ δικαίας εἶναι προσηκεί. Hoc est, quemadmodum domus, & navis, & aliarum rerum similium, infimas partes, firmissimas esse oportet; ita actionum principia, & fundamenta, vera, & justa esse oportet. Faxit Deus, ut vigiliæ nostræ, ab exiguis excitatæ primordiis, finem, quem cupimus, consequantur. Quod tunc fiet, cum nostro hortatu, & molimine, complures ad evolvendum Divinas Scripturas, incensi ac inflammati fuerint; cumque creverit indies magis ac magis numerus discipulorum Christi, qui cum Petro confidenter dicere audeant: Quò ibimus, Domine, verba vitæ æternæ habes: Et cum propheta: Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo: Et cum sapiente: Pretiosior est cunctis opibus sapientia; & omnia, quæ desiderantur, huic non valent comparari.

Hesiodus
in Georgi.

Christi
discipuli
qui.

Finis libri primi Hypotyposeon Theologiarum.

LIBER SECUNDUS

HYPOTYPOSEON

THEOLOGICARUM,

AUTHORE MARTINO MARTINI, CANTAPETRENSI,
Sacrae Theologiae Magistro, ac Divinarum Scripturarum in tribus linguis,
Salmanticae primario Interprete: ad Illustrissimum, & Reverendissi-
mum Virum D. Petrum Pontium Legionensem,
Episcopum Placentinum.

Posteaquam superiori volumine, Prae-
sul amplissime, disputationis futurae,
ut potui, elementa absolvi; deinceps
de ipsius operis substantia differere
oportet. Atque ut ordine procedamus claro,
& expedito, librorum sequentium pandam insti-
tutum. Primum, locos aliquot communes, ad
exactam intelligentiam scripturarum spectan-
tes, & sine quibus illae illotis manibus contrec-
tantur, afferam. Deinde secunda pars, regulas
sententiarum generales, ac variarum rerum
farraginem complectentes, continebit. Postre-
ma pars, aliquorum verborum ambiguae signi-
ficationis, multiplices, ac varias interpretatio-
nes exponet, ac in lucem proferet: & rursus
prima pars in octo secabitur volumina.

CAPUT PRIMUM.

*Nomina propria, cum alicui tribuuntur in Scrip-
turis Divinis, quid observatum fuerit in eo-
rum recta impositione.*

SI animus noster liber, & expeditus à cor-
poris nexibus, qui illum obnubilant, &
caligine obtegunt, esset; potuissent homines,
citra ullum verborum adminiculum cogitatio-
nes suas vicissim tradere, & impartiri: aut sin-
minus, si ita homines in vita se gererent, atque
eam ita sapienter instituissent, ut pura, & de-
fæcata præditi mente, ad instar priscorum pa-
trum, qui afflatu regebantur divino; sanctè,
& inculpatè vitam transigerent; non admodum
literarum requireremus opem: cum Divinum
Numen, menti innoxiae, & nullis sæculi per-
turbationibus implicitæ, affatim fatus divinos
suggereret, & suppeditaret, sine literarum, &
vocum communione. Nunc autem postquam
omnis caro à recto tramite deflexit, & juxta
Satyricum: Terra malos homines nunc edu-
cat, atque pusillos: animus corpori immersus,
à se ipso quasi degenerans, & desciscens, arca-
na syncere perspicere, & animo complecti, non
valet. Quam ob rem oportuit, ut ars quædam
adinveniretur, ad vitæ nostræ usum sanè quàm
necessaria, qua actiones nostras, & cogitatio-
nes invicem traderemus. Atque hujus duplex
ratio excogitata fuit, atque elaborata: nam aut
per verba, aut per orationem ex multis verbis
coagmentatam, participes consiliorum, aut re-

rum nostrarum, familiares facere curamus. De
utrisque vobis, quantum vires ingenii nostri
potuerint consequi, enucleatè præcepta trade-
mus; tanta diligentia, & labore, ut nihil à no-
bis prætermisum fuisse videatur: an verò id
consequuti fuerimus, aliorum esto judicium.
Et primo quidem loco, de nominibus propriis,
atque eorum recta impositione agemus, ut ab
ipsis initiis, & incunabulis, docere, & forma-
re Theologum exordiamur. Ut si legendo ho-
minibus nostris parum prodesse potuimus, ob
quorundam minus studiosum affectum; scri-
bendo saltem, nonnihil adjumenti attulisse
videamur.

Porro ingens altercatio, & controversia,
quæ inter Aristotelem, & Platonem, sum-
mos philosophos, olim fuerat agitata, de no-
minum impositione; sese nobis nunc offert
explicanda. Nam Plato, *Natura*, id est, φύσις.
Aristoteles verò *Positione*, hoc est θέσις, nomi-
na significare autumat. Quorum dissidium, Am-
monius, in lib. *Periherme. cap. de Nomine*, com-
ponere, & consopire conatur. Quasi verò nes-
ciamus, libentissimè solere Aristotelem à Pla-
tonis judicio, sententiaque discedere. Qua de
re, scitè notatus fuit ab ipso Platone, teste
Æliano, lib. 4. ποικίλης ἱστορίας. ὁ Πλάτων, inquit, τὸν Ἀριστοτέλην ἐκάλεσεν πῶλον. τίδ' ἐβούλετο αὐτῷ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο, δηλονότι ὁμολόγηται, τὸν πῶλον κο-
ρεσθῆναι τῇ μητρὶ γάλακτος, λακτίζοντι τὴν μητέρα.
ἤντινέτο οὖν καὶ ὁ Πλάτων ἀχαριστίαν τινα τῷ ἀριστοτέ-
λει. Hoc est: Plato Aristotelem pullum voca-
bat: innuens, ut in confesso est apud omnes,
quod sicut pullus, cum saturatus est lacte
matris, calcibus matrem petit; ita Aristoteles
magistrum Platonem. Volo tamen primum bre-
viter Platonis sententiam, quam habet in *Cra-
tylo*, referre; quam aut à nostris mutuatus
est, aut proximè ad veritatem, quam nostri
sequuntur, accedit. Ait enim: Nomina sunt
instrumenta; instrumentum autem fit, non ut
vult, qui fabricat, sed quale natura exigit;
ut ferra, terebellum, dens: eodem modo,
nomina naturis rerum apta, debent poni. Un-
de ab Homero & cæteris Poetis, est discen-
dum, quomodo nomina debeant imponi. Nam
multa sunt, & pulcherrima, in quibus dis-
tinguit Homerus circa eadem nomina. Aliter
quippe à Diis, aliter ab hominibus, eadem

Ælianus.

res appellari affirmat. Constat autem, Deos nominibus illis ad rectitudinem uti. Atque ita de Trojano flumine Homerus, inquit: ὁ ξάνθος καλέουσιν οἱ θεοὶ, ἄνδρες δὲ σκάμανδρον. id est, Xanthum Dii vocant, viri Scamandrum: & avem quandam dicit, Chalcidem à Diis, Cymindin verò ab hominibus appellari. χαλκίδα, inquit Homerus, καλέουσιν θεοὶ, ἄνδρες δὲ κύμινδιν: & Hectoris filius, Scamandrius, & Astyanax vocatur.

At quam cum nostris ista convenient, subditis apparebit testimoniis. Et in primis Ambrosius, in comment. in epist. ad Rom. cap. 1. ait: Apud veteres nostros, ratione nomina componebantur; ut Isaac, propter risum, & Jacob propter calcaneum. Et Origenes, homil. 25. Numer. inquit: Vis videre, quoniam non solum apud sanctos nomina pro rebus aptantur, sed etiam apud Gentiles, & Barbaros? De sanctis quidem notum est, cur Abram, Abraham vocitatus sit; & Sarai, Sara; & Jacob, Israel. Doceamus autem, quod mos iste habeatur etiam apud Barbaros. Nonne unus ex filiis Israel, à parentibus suis Joseph nomen acceperat? Cum autem transiit in Ægyptum, & stetit ante Pharaonem, commutavit nomen ejus, & de Joseph cognominavit eum, zaphnath paneach; quod lingua sua Pharaon de secretorum, vel somniorum revelatione composuit. Et Daniel in Babylonia, Balthassar nominatur: & Ananias, atque Azarias, & Misael, Sidrach, Misach, Abdenago vocitantur. Item Chrysostomus, hom. 4. in Matth. circa principium: Si quis inquit, nominum, interpretationem transferre conetur, inveniet, ibi latissimum campum contemplandi patere; & non parum ad intelligentiam novi proficere testamenti: ut in Salomone, Zorobabel. Non enim otiose, hæc illis nomina invenimus imposita. Hieronymus quoque, in comment. Psalm. 82. inquit: Nisi nomina propria interpretentur, ut eorum pandantur sacramenta, quid prodest in Ecclesiis Christi legere: v. g. tabernacula Idumæorum, Ismaelitarum & cætera nomina. Et rursum Origenes, homil. 23. in Josue: Dispensavit, inquit, divina sapientia, nomina quædam locorum scribi in scripturis, quæ mysticam quandam interpretationem contineant; per quæ indicetur nobis, quia hæc certis quibusque rationibus, & non casu fieri, dispensentur. Non enim est putandum, quod fortuitò accideret, verbi causa, ut ille Angelus Michael vocaretur, alius Gabriel, alius verò Raphael. Sicut non fuit fortuito, ut ille Patriarcha Abraham vocaretur, & ille Isaac, & alius Israel. Sed ne foeminis quidem casu accidit, sed certa, & divina ratione, ut illa Sara vocetur ex Sarai: sicut ille Israel ex Jacob, & ille Abraham ex Abram. Ita etiam consequens est, loca quædam esse cælestia, & civitates, sicut Hierusalem cælestis dicitur, & Sion. Similiter dicendum est de Bethlehem, quod non sine certa ratione in Judæa forte decernitur; & Hierusalem, & Benjamin, & Chebron; & aliæ sin-

gulæ civitates quæ singulis quibutque tribubus subscribuntur. Et sicut cælestia illa loca, in quibus Jerusalem & Sion, esse nominantur; sine dubio & cætera, quæ iis vicina loca, vel conjuncta sunt, hoc in se causæ & rationis continebunt in cælis, quod forte distributa gubernabantur in terris. Postremò Augustinus, lib. 2. de Doctr. Christ. cap. 16. ait: Proculdubio secretum quiddam insinuat Siloa piscina, ubi lavare faciem jussus est, cui oculos Dominus luto de sputo facto, inunxerat: quod tamen nomen linguæ incognitæ, nisi evangelista interpretatus esset, tam magnus intellectus lateret. Sic etiam multa, quæ ab auctoribus eorumdem librorum interpretata non sunt, nomina hebræa; non est dubitandum, habere non parvam vim ad solvenda ænigmata scripturarum, si quis possit ea interpretari. Quod nonnulli ejusdem linguæ viri periti, non sanè parvum beneficium posteris contulerunt, qui separata de scripturis eadem verba omnia interpretati sunt; ut quid sit Adam, Eva, Abraham, Moyses: sive etiam locorum nomina, quid sit Jerusalem, vel Sion, vel Jericho, vel Sinai, vel Libanus, vel Jordanis, vel quæcumque alia in illa lingua sunt incognita nomina. Quibus interpretatis, multæ in scripturis figuratæ locutiones manifestantur. Hæc ille. Vides, quomodo sicut in nuce nucleus, ita in nominibus propriis Hebræorum, magna mysteria abstrusa, ac recondita delitescunt. Deinde quia per hujuscemodi nomina, prius historiæ fundamenta jaciuntur, & postea latentia sub literæ cortice, panduntur sacramenta. Quod pulcherrimo symbolo Apostoli, Apostolorumque sectatores testatum reliquerunt. Dicebant enim divinam scripturam, animanti ex corpore, & anima compacti, similem esse. Et per corpus simplicem historiam; per animam altiorum sensum, & à litera, quæ occidit, longè se extollentem, significari. Ut & Philo, in lib. de Vita Contemplativa, ait, cujus hæc sunt verba, ἀπαζα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς εἰσικέναι ζῶν καὶ σῶμα μὲν ἔχειν, τὰς ψυχὰς διαλάττειν, ψυχὴν δὲ τὸν ἐνάποκεν, μενοινταῖς λέξεσιν ἀοράτον ὄν.

Adeò quæ scripsimus hucusque vera & firma sunt, ut nullus sit, qui adeò scientia polleat, qui labefactare, illa possit; nec tam stultus, & vecors, qui conetur infirmare, quæ tam validis testimoniis confirmata, & munita sunt. At nolim, te adeò esse addictum nomini Origenico, ut te in errorem pertrahat; putetque, nihil ad historiæ veritatem hæc nomina conferre, sed tantum ad intellectum mysticum contexendum, valere. Porro ne hoc crimen illi impingere videar, verba illius subjungam cum fide, primùm ex Homil. 25. in lib. Numer. Ego, inquit, puto, quod nomina hæc, scriptura divina non pro historia narraverit, sed pro causis, & rebus aptaverit. Nam putas, fuerit aliquis ita stultus, qui filio suo nomen Evin; idest, belluinus, imponeret: & Homil. 12. Nomina, inquit, quæ videntur homi-

Philo Ju-
daus.

Origenis
error.

Num. 31.

Validis te-
stimoniis
Origenis
dogma con-
velliur.

minum, & locorum esse propria; ex signifi-
cantiis suis, quas in lingua sua designant, re-
rum magis mysticarum consequentiam, quam
vocabulorum appellationem, videntur ostende-
re. Istud dogma convellens Hieronymus, in
proæmio *Malachia propheta*, saluberrimum ad-
hibet antidoton, inquiens: Sic interpretanda
sunt nomina, ut ex nominibus non solum spi-
ritualis intelligentia, sed prius historiae ordo
texatur. Nec putandum est, licet *Malachias*
Angelus meus interpretetur, angelum venisse
de cælo, & assumpsisse corpus humanum, ut
Israeli, quæ à Domino sunt mandata, loque-
retur. Alioqui *Hoseas*, qui *Salvator* dicitur,
& *Joel* qui interpretatur *Dominus meus*, sive
incipiens, & cæteri prophetae, non erunt ho-
mines, sed aut angeli, vel Dominus, atque
Salvator, quia hæc eorum nomina personant.
Et in *comment. in Abdiam*: In interpretatione,
inquit, prophetica morem hunc debemus se-
qui; ut primò historiae fundamenta jiciamus;
deinde si possumus excelsas turres, & tecto-
rum culmina suberigamus. Et in *epist. ad Dar-
danum*, ait: Historiae veritas fundamentum
est intelligentiæ spiritualis. Et *Zacharia 4. cap.*
ait: Servantes historiae veritatem, possumus
eum, qui per historiam prophetatur, cognos-
cere. Et *Basilius, homil. 6. Exaëm. παταχὲ τῇ*
ἱστορίᾳ τὸ δόγμα τῆς θεολογίας μυσικῶς συμπαρίσ-
παται. Hoc est: ubique immixta est historia
Theologiæ. Adversus hunc errorem Origenis
vehementer invehitur *Basilius, hom. 9. Exaëm.*
circa principium, nomine tamen suppresso.

¶ Quantum memoria consequi possum, qua-
tuor apud probatos authores esse causas inve-
nio, ob quas nomina propria in scripturis in-
dita sint. Quarum primam affert *Chrysosto-*
mus, homil. 16. in Genes. Mos, inquit, divinæ
scripturæ est, à rebus contingentibus nomina
imponere: ea propter, *Lignum scientiæ* boni,
& mali vocatum fuit; quia circa illud observa-
tio, & transgressio mandati fuit; nam post
hujus esum, & superna gloria spoliati, & sen-
sibilem nuditatem experti sunt. Exemplo, quo
usus est *Chrysostomus, de arbore scientiæ*, (quæ
juxta *Nicephorum, lib. 1. hist. cap. 27.* ficus
fuit; & videtur ex *Genesis* posse colligi, cum
inquit: Abscondit se sub ficu) aliæ afferuntur
interpretationes, quæ tamen per plura diver-
ticula in idem compitum tendunt. *Eucherius*
quidem, *lib. 1. comment. in Gen. cap. 13.* ait:
Lignum scientiæ boni & mali appellatum fuit,
quia homo per experimentum ab ipso didicit,
quid esset obedientiæ bonum, & inobedientiæ
malum. *Augustinus, lib. 8. super Genes. ad li-*
teram, cap. 6. sic interpretatur: *Lignum*, in-
quit, scientiæ boni & mali, non erat noxium;
nec enim, qui fecerat omnia valde bona, in
paradiso instituerat aliquid mali; sed malum
fuit homini ex transgressione præcepti. Eodem
modo arbor alia, quæ cum hac simul confita
erat in paradiso, Vitæ nuncupata fuit, ab
eventu. Sed, ut ad id, unde orsa est, redeat
oratio; authoritati *Chrysostomi* accedat *Hie-*

ronymi judicium, qui in *comment. Isaiæ, cap.*
62. ait: Hoc est Hebraicæ consuetudinis, ut
ex eventu rebus vocabula semper imponant:
sicut Domino Salvatori apud *Isaiam*: Citò
spolia detrahe, velociter prædare. Et filii Ze-
bedæi, quorum unus illam vocem tonitruum
emittere poterat: In principio erat verbum: ap-
pellati sunt *beneraham*, idest, filii tonitruum. *Abra-*
ham quoque, qui prius dicebatur *Abram*, id-
est, pater excelsus; quando audivit repromis-
sionem: In semine tuo benedicentur omnes gentes,
appellatus est pater multarum gentium, idest,
Abraham. Quid hæc nomina *Abram*, & *Abra-*
ham significant, docuit *Hieronymus*, qui aut
verum dicit, aut proximè ad veritatem acce-
dit. Unde nescio, quem secutus sit *Ambro-*
sius, lib. 1. de Abraham, cap. 4. cum inquit:
Abram, de Patre vano interpretatur: *Abra-*
ham, pater electus, vel sublimis: Vanus erat
cum Deum nesciret; electus factus est, quan-
do cognovit Deum. Et *Chrysostomus, in*
quadam hom. de nomine Abraham, inquit: *Abra-*
ham ab *Abar*, quod est trans, vel ultra dici-
tur. Et *Augustinus* multas affert interpreta-
tiones. Ut tamen tota res melius intelligatur,
non erit ab re, ut arbitror, nonnullis exem-
plis amplius hanc rem illustrare; nempe, quòd
ab eventu nomina imponantur. Ut *Num. 13.*
Nachal eschol; idest, torrens bothri: eo quòd
illinc bothrum exportassent exploratores illi
terræ promissionis. Et *Josue 7.* cum lapidibus
obrutus esset *Acham*, eo quòd ex Anathemate
clanculum furripuisset, vocatus est locus ille
Vallis Achor, idest,urbationis; dicens, quia
exturbasti nos, exturbet te Dominus in die
hac. Et in *Actis Apostolorum, cap. 1.* ager emp-
tus pretio mortis Christi, vocatur *Haceldema*;
hoc est, ager sanguinis; idest, homicidii. In
Genes. quoque, cum sit sermo de pacto, quod
pepigit *Laban* cum *Jacob*, dicitur: Congre-
gantes fecerunt tumulum, comederuntque su-
pra eum; quem vocavit *Laban* lingua Chal-
dæa, *Jegar zahadutha*, idest, tumulum testis:
& *Jacob* Galed, idest, acervum testimonii He-
braicè: nempe uterque in lingua suæ gentis
nomen imponens. *Josue 5.* Collis præputiorum:
quia in ipso facta fuit circumcisio natorum in
deserto. *Esau*, idest, factus, vocatur, quia ex
matris utero pilosus erupit, quemadmodum
homines ætatis adultæ, & integræ esse solent.
De nomine *Sarai*, & *Sara*, ad hunc modum
scribit *Ambrosius, lib. 2. de Abraham, cap. 11.*
Saræ una additur litera, quando nomen illi
mutatur; *Sara* enim dicitur potestas mea, vel
principatus mei initium, vel regis. *Sarra* dici-
tur, quæ regat; additur tamen litera ε *Rho*,
quæ centenarium numerum significans, per-
fectionis est symbolum. At vero hæc nulla
ratione fulta sunt: nam si litera ε apud Græ-
cos est numerus centenarius, apud Hebræos est
litera *quoph* nota centenarii. *Augustinus lib.*
16. de Civit. Dei, cap. 28. interpretatur *Sara*,
idest, virtus. Sed quanto doctius *Hieronymus,*
in *Q. in Gen.* Primò, inquit, vocata est *Sarai*,

Isaiæ 8.

Nachal
eschol.

Vallis
Achor.

Haceldem
ma.

Genes. 31.

Lignum
scientiæ
cur appel-
latum.

Arbor
scientiæ fi-
cus.

Arbor vi-
tæ.

princeps mea, unius tantum domus materfamilias, postea absolute *princeps*, quia in femine Abrahæ benedicendæ erant omnes gentes. Denique nominis Israel multa affert Hieronymus interpretamenta; his duabus utitur; *Malachia* 1. Vir cernens Deum, aut rectissimus Dei. Veram tamen interpretationem scriptura affert, in *Gen.* Quia prævaluit in Deum, idest, in angelum; à zara, idest, dominium habuit, & Deus; ut rectè annotavit Iosephus, *lib. 1. Antiquit. versus finem*: quem injustè reprehendit Hieronymus, in *Q. in Gen.* Nolim hæc, in eam partem ab studiosis, à me dicta videri, ut antiquos Patres fugillem, & eorum verenda detegam, instar sceleratissimi Cham. Nam scio, quos elegerim, & in quorum indefessa lectione consenuerim: ac ideo, quamvis ipsos vehementer observem, & colam; sanctius esse duco, juxta Aristotelis sententiam, honorare veritatem. Præcipuè cum inter theologos antiquos, dempto Hieronymo, & Origene, qui contra morem suæ gentis literas hebraicas didicerunt; nullus inventus sit, qui ad ediscendam sanctam linguam, sine qua divinæ literæ subdifficiliter contrectantur, animum adjunxerit.

Secundam impositionis nominum causam attulit Hieronymus, in *epist. ad Philemonem*. Solent, inquit, nomina imponi à tribu, vel cognatione: Unde Paulus, Saul ante vocabatur, quia de tribu Benjamin erat, in qua hoc nomen familiarius habebatur; siquidem & ille Saul rex Judææ, persecutor David, de tribu Benjamin fuit. Hæc ille. Propterea cognati Joannis Baptistæ volebant, imponere illi nomen patris, nempe Zacharias; non Joannes; quia nullus erat in cognatione, qui eo nomine vocaretur. De cognomine tamen Judæ Ischariotis, unde tractum sit, non liquet. Nam Hieronymus, *lib. 9. comment. in Isaiam, circa principium*, ait: Judas fuit ex tribu Ephraim, de vico ejusdem tribus Ischarioth. Et Theophylus, *Matth. 26.* Judas, inquit, proditor, erat à pago, qui dicebatur Ischara. Consentit Euthymius, *Matth. 62.* Porro Hieronymus sibi non constans, in *comment. Matth. cap. 10.* ait: Judas Ischariotes, vel à vico, aut ab urbe, in quo ortus est, vel à tribu Issachar vocabulum sumpsit; ut quodam vaticinio, in condemnationem sui natus sit; Issachar enim interpretatur *merces*, ut significetur pretium prodicionis. Præterea Symon Cananæus, à vico Cana Galilææ, ubi aquam Dominus in vinum convertit, ut legimus apud Joannem, *cap. 2.* aut à zelo.

Tertiam causam impositionis nominum ex Hieronymo colligi potest, ex *proæmio in Malachiam*, cujus hæc sunt verba: Quomodo apud nos, ob virtutis auspiciū ponuntur vocabula, v. g. Victoris, Casti, Probi, Pii: & apud Græcos σώφρων vocatur, & εὐσεβὴς, & appellativa nomina vertuntur in propria. Sic apud Hebræos, Micheas, id est, humilitas; & Abdias, id est, servus Domini; & Zacharias,

hoc est, memor Domini; & cætera his similia nomina, ex virtutum vocabulo, liberis à parentibus imponuntur. Hanc ob causam, jure Socrates laudat Demodocum, apud Platonem, in *Dialogo, qui Theages, sive de sapientia inscribitur*; quod præclarum nomen filio suo imposuerit, nempe Theages, id est, qui à Deo ducitur. Præterea Basilus, in *Homil. de humana Christi generatione*, ait: Τετηρήκαμεν ὅτι εἰς ἐξ επιτηδεύειν τίθενται τὰ ὀνόματα, ἐνδείξιν ἔχει τῆς ὑποκειμένης φύσεως, ὥς τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαάκ καὶ τῷ Ἰσραὴλ. τούτων ἐκάστῃ ἡ προσηγορία ἢ μᾶλλον τὸν τῷ σώματος χαρακτῆρα, ἢ τὸ ἰδίωμα τῆς καλοῦθουμένης ὑπ' αὐτῶν ἀρετῆς παρεδήλυν. διὰ τῆτο καὶ ἰσθὺς προταγορεύεται τῇ ἐξὶ σωτηρία λαῷ. Hoc est: Obfervavimus, quod ubi de industria nomina imponuntur, subjectam ostendunt naturam: ut Abraham, Isaac: horum enim quodlibet, non magis corporis characterem, quàm proprietatem vitæ immaculatæ significat. Sic Jesus salus populi vocatur. Imponuntur quoque nomina à desiderio, ut ait Ammonius, in *predic. cap. de equivocis*. καὶ ἐλπίδα ὀνόματα λέγεται, ὥς ἔστιν τις τὸν ἴδιον ὡς προσδοκῶν ἔσεσθαι φιλόσοφος, καλέσθαι Πλάτωνα, id est: nomina ab spe imponuntur; ut qui exoptat, filium dare operam philosophiæ, vocat eum Platonem. Sic Ioseph, id est, additio, vocatur à desiderio matris, quæ in spem adducebatur, pariendi alios filios. Zacharias filium vocavit Joannem, quia optabat, ipsum esse Domino gratum. Aut à præfagio, ut Habel; id est, vanitas, quia non erat diu viviturus: Adam, id est, terra, quia ob peccatum, mortalis futurus erat, atque in terram, ex qua assumptus erat, rediturus.

¶ Quartam rationem impositionis nominum invenimus apud Theophilactum, *Matth. 1.* Divina, inquit, scriptura ex operibus nomina imponit, ut apud Isaiam: Voca nomen ejus, nempe Christi, velociter prædare. Et Didymus, *lib. 2. de Spiritu sancto*, ait: Joannes *cap. 15.* dicit: Cum venerit consolator, quem ego mitam vobis: Consolatorem venientem, Spiritum sanctum dicit, ab operatione nomen imponens; quia non solum consolatur eos, quos se dignos repererit, & ab omni tristitia, & perturbatione reddit alienos; verum incredibile quoddam gaudium, & hilaritatem eis tribuit. In tantum ut possit quis, Deo gratias referens, quod tali hospite dignus habeatur, dicere: Dedisti lætiam in corde meo. Hujus Regulæ tu ipse multa exempla fingere poteris, juxta præceptum Chrysost. & OEcumenii, (de quo suo loco dicemus) qui nos docent, quomodo effingere possimus ex operibus innumera Dei nomina: V. g. si aliquid sapienter, vel potenter fecit, vocabitur misericors, potens, sapiens, &c. At volo nunc ostendere, quomodo Angelis sint nomina imposita ab operatione: qua de re præclare Beda, in *comment. in Luc. lib. 1. cap. 3.* & sumpsit ex Gregorio, *homil. 34. in evangel.* Idcirco, inquit, Angeli privatis nominibus censentur, ut signetur per vocabula, etiam in operatione quid valeant. Neque enim in illa sancta civitate idcirco nomina propria fortiuntur,

Socrates.

In cap. sequenti.

Gabriel.

tur, ne eorum personæ sine nominibus sciri non possint. Sed cum ad nos aliquid ministraturi veniunt, apud nos etiam nomina à ministeriis trahunt. Ad Mariam ergo virginem Gabriel mittitur, qui *Dei fortitudo nominatur*; illum quippe nuntiare veniebat, qui ad debellandas aëreas potestates, humilis apparere dignatus est. De quo dicitur; Dominus, fortis, & potens, Dominus potens in prælio: & rursus: Dominus virtutum, ipse est Rex gloriæ. Per Dei ergo fortitudinem nunciandus erat, qui virtutum Dominus, & potens in prælio, contra potestates aëreas ad bella veniebat. Item Hieronymus, *Daniel. cap. 8.* ait: Cum visio de præliis est, aut de regnorum successione; Gabriel, qui præpositus est præliis, huic officio mancipatur; Gabriel enim robustus Dei interpretatur. Unde eo tempore, quo Dominus erat nasciturus, & indicturus bellum Dæmonibus, & triumphaturus de mundo; Gabriel venit ad Zachariam, & Mariam. Undecumque medicina, & sanatio necessaria est; *Raphael* mittitur, qui interpretatur *curatio, vel medicina Dei*: hoc, videlicet, nominis interpretatione significante, quod in Deo sit medicina vera: ut constat ex Tobia. Porro ubi populo prospera promittuntur, & propitiatio, vel expiatio necessaria est; *Michael* dirigitur, qui interpretatur, *Quis sicut Deus*; ut scilicet, intelligatur, quia non propitiationem, vel expiationem ullus possit afferre, nisi Deus. Et Gregorius, *homil. 34. in evang.* Angelorum, inquit, vocabulum, nomen est officii; non naturæ. Nam sancti illi cœlestes spiritus, semper quidem sunt spiritus; sed semper vocari angeli, non possunt; quia tunc solum sunt angeli, cum per eos aliqua nunciantur. Hi autem, qui minima nunciant, Angeli; qui verò summa annunciant, Archangeli vocantur. Hinc est, quod ad Mariam Gabriel Archangelus mittitur. Ad hoc quippe ministerium, summum Angelum venire dignum fuerat, qui summum omnium nunciabat. Qui idcirco privatis nominibus censetur, ut signetur per vocabula, in operatione quid valeant. Quoties miræ virtutis aliquid agitur, Michael mitti perhibetur; ut ex ipso actu, & nomine detur intelligi, quia nullus potest facere, quod facere valet Deus: & sic Apocal. 11. Michael pugnat cum dracone. Virtutes vocantur illi spiritus, per quos miracula frequentius fiunt. Potestates vocantur hi, qui hoc potentius cæteris in suo ordine perceperunt, ut eorum ditioni virtutes adversæ subiectæ sint; quorum potestate refrænantur, ne corda hominum tantum tentare valeant, quantum volunt. Principatus, qui ipsis bonis Angelorum Spiritibus præfunt; qui subjectis, dum quæque agenda disponunt, eis ad explenda divina ministeria, principantur. Dominationes vocantur, qui etiam Potestates Principatuum dissimilitudine transcendunt. Throni, illa agmina vocantur, quibus ad exercenda judicia, semper Deus præsidet. Cherubim, plenitudo scientiæ dicitur: quia tantò perfectiori scientia ple-

ni sunt, quantò claritatem Dei viciniùs contemplantur. Seraphim, qui ex singulari propinquitate conditoris sui, incomparabili ardent amore. Lege Dionysium, in *caelesti Hierarch. cap. 7. & 8.* In harum quatuor rationum explicatione, latius pervagatus sum, quia magnum adjumentum afferunt, ad intelligendum scripturas. Si quid tamen aliud de hac re desideras, lege S. Thomam, in 3. parte, *quest. 37. art. 4.* Quo in loco obiter annotabis, nominis *Esau* interpretationem, quam affert, non esse illius nominis, sed alterius ejusdem hominis: nam alio fuit præditus nomine, nempe *Edom*. Alioqui nominis *Esau* interpretatio, supra à nobis tradita, aut potius excogitata est.

In reddendis his nominum etymologiis, non rarò offendunt viri alioqui doctissimi: quapropter diligenter servare oportet, quod sapienter admodum Hieronymus, in *quest. in Genes.* annotavit. Nominis, inquit, Græci Græca, Hebraici Hebraica ratio est reddenda: Nemo enim in altera lingua quempiam vocans, etymologiam vocabuli sumit ex altera. Unde errant, qui putant, *Sara* per unum R, scriptum esse, & postea à Domino alterum additum; & quia apud Græcos centenarius numerus est ρ, multas super ejus nomine ineptias suspicantur. *Sarai* igitur primò vocata est, id est, *princeps mea*, unius tantum domus mater familias: postea verò dicitur absolutè princeps. Ita etiam dicit Eucherius, *lib. 2. in Gen. cap. 25.* qui ut alias solet, transcripsit ex Hieronymo. Ob hujus præcepti ignorantiam, impiegit vehementer Josephus; quem reprehendit Hieronymus, in *epistola ad Evagrium de historia Melchisedec*: qui dicebat, nomen *Jerusalem* ex Græco, & Hebraico idiomate esse conflatum: cum constet inter peritos linguæ Hebraicæ, esse nomen Hebræum, & significare pacis visionem; ex *Raa*, vidit, & *Salom* pax. Eodem nomine Eucherius, *lib. 2. in Gen. cap. 17.* carpit Egesippum, quod dixerit, *Jerusalem* ex idiomate Græco, & Latino constare. Unde rectè dixit Philoponus, *lib. 1. de Anima*, cum versatur in expositione opinionis Democriti: εἴτε ὅλως ἐτυμολογεῖται ἡ λέξις δηλονότι κατὰ τὴν πατρικὴν γλῶτταν ἐτυμολογηθήσεται, id est: Si etymologia reddenda est alicui dictioni, ex vernacula lingua desumi oportet.

Annotare oportet in verbis Hieronymi, ex *question. in Genes. desumptis*, cum interpretatur hoc nomen *Sara*; quod illum, quem carpsit est Ambrosius, *lib. 2. de Abraham, cap. 11.* qui eo quo retulimus modo, interpretatus est. Unde vehementer fallitur Erasmus, qui arbitratur, interpretamentum illud fuisse additum ab studioso quopiam libris Ambrosianis. Sed in eundem lapidem multi illustres viri impegerunt, non absque piaculo; non solum ex illorum numero, qui Hebraicæ linguæ præsidio fuerunt destituti, ut Philo Judæus; verum etiam ex illis, qui illam optimè calluerunt, ut Hieronymus. Hic quidem vir, in *comment. epistol. ad Philip.* ait, Paulum interpretari mi-

D. Thom.

Ambrosius notatus.

Lege gl. D. 65. c. quoniam, & ridebis.

Virtutes

Potestates.

Principatus.

Dominationes.

Throni.

Cherubim.

rabilem, ac si esset *Pele*: cū sit nomen Romanum, omni carens etymologia. Et in *præfat. lib. 3. epistola ad Ephes.* ait: Ephesus interpretatur voluntas mea: ac si esset *Chephci*.

Nomina indeclinabilia declinata.

Deinde adverte, sæpe nomina propria in novo testamento aliam formam induere solere, quā in veteri, ex quo desumpta sunt, habebant. Sic certè scribit Hieronymus, in *epist. ad Philemonem* de hac re, Hebræa nomina veteris testamenti, indeclinabilia sunt; sed in novo, ad similitudinem Græcorum, & Romanorum, declinantur: ut Joseph, Iosephus; Jacob, Iacobus; Saul, Saulus.

Adhuc etiam annotandum est, ex Hieronymo, in *comment. epist. ad Galat. cap. 4.* dicente. Hanc consuetudinem in pluribus locis scriptura conservat, ut Hebraicum verbum cum interpretatione sua ponat: Bartimæus, filius Timæi: Afer, divitiæ: Golgotha, calvariæ locus: Sabactani, reliquisti me: Thalita Kumi; puella surge: Marana atha, Dominus noster venit: Tabitha, Dorcas: & in *Genesi*, Mefech, Vernaculus: Abba, Pater. De quo Dominus in Evangelio præcipit, nullum patrem esse vocandum, nisi Deum. Lege Augustinum, *epist. 178.*

Matt. 27.
Marc. 5.
Matt. 23.
Ex hoc
Abbatibus
monasteriorum.

Præterea peculiare est Hebræis, hominis vocabula usurpare, pro gente, seu loco: ut, Judas, Zabulon, Benjamin, Nephtalin, Dan, & cæteræ Tribus.

Denique quærendum videtur, quam ob causam aliqua nomina sunt ab interpretibus absque interpretatione, in nativo idiomate, sive Græco, sive Hebraico, relicta. Cui quæstioni Basilii, *lib. 2. contra Eunomium*, respondit, his verbis: Qui ab initio ex Hebraica lingua in Græcam traduxerunt, quædam nomina interpretari non sunt ausi; sed ipsam vocem hebræam transposuerunt, ut Sabaoth, Adonai: nec in Divinis nominibus solum, verum etiam in compluribus aliis, hanc reverentiam adhibuerunt. Quando igitur illi, à seipsis quædam nomina fingere, ausi fuissent; qui interpretari quædam, ausi non sunt, ne incongruis verbis perspicuitatem sententiæ dissolverent? Et Hieronymus ni fallor, inquit: *Haleluia, Amen, Marana atha*, sine interpretatione sunt posita, quia Septuaginta Interpretes, sive Apostoli id curarunt; ut quoniam prima Ecclesia ex Judæis fuerat congregata, nil ad credentium scandalum innovarent, sed ita ut à parvo imbiberant, traderent: postea verò quā in universas gentes evangelii dilatatus est sermo, non potuerunt, semel suscepta mutari.

Quòd puero nomen imponeretur die octavo, cū circumcidebatur, in populo Israelitico; sicut apud nos eo die, quo baptizamus; omnes affirmant. Sed quæro, an præcederet nominis impositio, & post circumcisio sequeretur, an vice versa? Theophylactus, in *comment. Luca, cap. 1.* affirmat, circumcisionem præcedere, & tunc demum nominis impositio sequi. Illius hæc sunt verba. Quare post circumcisionem imponitur nomen? Quia prius suscipien-

Quando imponere nomina.

dum est signaculum Dei, & tunc humanum nomen. Vel aliter: Circumcisio significat carnalem abjectionem; nullus igitur nisi prius abjiciat, & amputet carnalia, dignus est, ut nominetur miles Dei, & in libro cælorum scribatur nomen ejus. Et Euthymius, cū hæc eadem verba inculcasset, *Lucæ 2.* subjungit: Hoc apud nos similiter fit in baptismo. Attamen apud Athenienses, decima nocte à nativitate nomina imponebantur, teste Suida in verbo *δεκατη* cum inquit: *ἔθος ἦν παῖδας συγγενισμένους τοῖς ἀθηναίοις ἀγοῖς, τῇ δεκάτῃ τῶν μηνῶν, ἀπὸ τῆς γενέσεως συγκαλεῖσθαι τὸς πρὸς πατέρα ἢ μητέρα δικίους, καὶ τὸς ἐγγύτατα φίλους. καὶ παρόντων ἐκείνων, τότε ὀνόματα τοῖς παισὶ τίθεσθαι, καὶ καλλιεργεῖσθαι τοῖς θεοῖς. ἐπειτα ἐνωχεῖσθαι ἴσος συνεληλυθότας.* Hoc est: Erat consuetudo apud Athenienses, orto puero, decima à nativitate nocte, cognatos, affines, & amicos maximè conjunctos vocare, illisque præsentibus nomina pueris imponere, & sacrificia diis facere; ac tunc demum omnibus, qui illuc se contulerant, epulas dare. Hæc ille. Romæ maribus die nono, fæminis octavo, nomen imponebatur: & hi dies, lustrici vocabantur apud eos.

Adhuc quæri non immeritò potest, à quo nomina imponi solerent, à patre ne, an à matre? Illi quidem, qui Hebraicam callent linguam, non ambigent, sæpe à matribus, aut obstetricibus, consultis prius parentibus, nomina imponi. Nam utitur ferè semper scriptura verbo fæminino, (nam talia verba apud illos sunt) in nominis impositione: ut *Gen. 29.* Quæ conceptum genuit filium, vocavitque nomen ejus Ruben: & statim: Vocavit nomen ejus Symeon: & *Gen. 30.* & *Judicum 13.* Denique *Lucæ 1.* Et factum est, inquit, in die octavo venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zacharias: & respondens mater ejus, inquit, nequaquam, sed vocabitur Joannes. Interdum nomina imponuntur à viris, ut Abraham, *Genes. 18.* circumcidit omnes Vernaculos. Verum hæc ex hebraico melius, quā ex latino sermone, cognosci possunt.

Annotandum est præterea, crebras esse in scripturis, nominum priorum allusiones, ad verba, à quibus illa nomina deducuntur, & emanant: hoc ferè fit in nominibus dignitatis, aut personæ. Cain, interpretatur possessio, quia possedi virum cum auxilio Domini: nam *Cana* possedit significat. Judas, laudans, quia te laudabunt fratres tui: Juda, laudavit: Eva, Chava, idest *vita*, quia mater fuit cunctorum viventium: Jacob, deceptor, supplantator, quia apprehenso calcaneo Esau, ipsum decepit. Hæc nomina, ideo interpretatione adhibita, posita sunt; quia maximè mystica sunt, & hujusmodi viri præcipuè sustinent typum futurorum.

Postremò annotabis, interpretem nostrum sæpe nomina propria hebraica, latinæ reddidisse linguæ: ut si dicerem: Dilectus dicit, in *Psalmo*, pro *David dixit*: & Pax ejus, in *Proverbiis*, pro *Salomone*. Hujusce rei multa sunt exem-

exem-

exempla apud Hoseam, *cap. 1.* Loruchâma, est nomen proprium mulieris; interpret tamen transtulit, *absque misericordia*: & Lohami, nomen viri; & interpretatur, *non populus meus*. Et apud Isaiam, *cap. 10. v. 21.* pro *Seariasub*, posuit *reliquia convertentur*; cum sit nomen proprium filii Isaïæ, qui antea *cap. 7.* dicitur filius derelictus, & vocatur *Jasub*. Et *Genes. 1.* appellavit lucem diem, pro lucem Iom: &, vocavit tenebras noctem, pro tenebras Laila, id est noctem: & vocavit firmamentum cœlum, pro Samaim, id est, cœlos. Ingentem hauriet utilitatem, qui hoc præceptum mente fuerit complexus.

Nominum
mutatio
cur fiat.

Aliquibus pueris nomina imponebantur octavo die, & perpetuò illo vocabantur nomine; aliis, priori nomini, aliud superveniebat nomen, oblitterato priori, cum jam ad integram ac perfectam ætatem pervenerant. At quam ob causam id fieri soleret, non erit scitu injucundum. Et quidem quantum ex scripturis possum subodorari, & memoria consequi: Illis viris, quibus à prima ætate debebat virtus clarescere, à pueritia indita sunt nomina, nec postea unquam sunt commutata: ut Noe, Seth, Isaac. Quibus autem postea augeri debebat virtus, & nomen fieri illustrius; postea labente tempore, nuncupatio nova, divino monitu, imposita est: ut ex Abram, Abraham: ex Saulo, Paulus: ex Sarai, Sara. Quamvis hæc rationi consentanea sint, utar tamen testibus, omni exceptione majoribus. In primis Hieronymus, *in comment. epist. ad Philemonem*, ait: Iussu divino, novum nomen sancti assumunt; ut ex Abram, Abraham: & ex Sarai, Saraa: Et Simon, Petrus: & filii Zebedæi, *bene rahan*, hoc est, filii Tonitruum. Item Origenes, *in proœmio epist. ad Rom.* inquit: Invenimus in Scripturis divinis, quibusdam veterum commutata vocabula; ut ex Jacob, vocatus sit Israel: in evangeliiis quoque, ex Simone, Petrus. Hoc ex præcepto Dei, tantum legimus factum. Vides, quod nomina mutari nonnumquam soleant: audi nunc, quæ sit causa mutationis, quam affert Hieronymus, *in postremis lineis, lib. 4. comment. in Jerem.* Ex verbis, inquit, & interpretatione nominum, sæpe res ostenduntur: ut Abram, Saræ, & Petri vocabula commutata, significant rerum mutationem. Et rursus, *in comment. epistolæ ad Rom. titulo Hieronymi, sed re vera Primasii, cap. 1.* dicitur: Sancti, cum virtutibus proficiunt, nomina nova illis solent imponi; ut essent ipso nomine novi. Victor quoque, episcopus: Ex more, inquit, sanctorum Apostolorum fit, ut qui in virtutibus profecerint, mutato nomine vocentur; quo sint etiam ipso nomine novi: ut Cephass, Filii Tonitruum. Unde Sancta Ecclesia in consuetudinem duxit, ut quos in Cathedra beati Petri sublimavit, nomina eis mutet. Hæc ille. Atque ideo Benedictus, Cajetanus, cum summum adiit pontificatum, Bonifacius, (VIII.) vocatus est: Innocentius quoque quartus, vocabatur prius Simbalus: Gregorius decimus, prius Theobaldus:

Celestinus quintus, prius Petrus nuncupatus est. Lege de hac re Augustinum, *concione 1. in Psalmum 33.* & procemium Sexti Decretalium.

Differuimus jam, de illis hominibus, quorum nomina nonnumquam mutantur: de illis etiam, quibus nomina octavo die imponuntur, nec postea moventur. Attamen, ut nihil, quod studiosorum animos remorari possit, relinquatur intactum; de illis postremo loco dicendum est, quibus ante octavum diem Circumcisionis: id est ante Nativitatem, indita sunt nomina. Quæ de hac re Hieronymus, *in quest. Genes.* scribit, hæc sunt. Quatuor, inquit, in veteri testamento, absque ullo velamine nomini-
bus suis, antequam nascerentur, vocati sunt: Ismael, Isaac, Salomon, Josias. Lege scripturas. Hæc ille. Huic subscribunt sententiæ, D. Eucherus, *lib. 2. in Genes. capit. 26. & in quest. in Lucam*: & S. Albinus, *in quest. in Genes.* In hoc tamen inter sese dissident, quod ubi Hieronymus, & Eucherus, *in Lucam*, & Albinus, legunt *Salomon*; Eucherus, *in Genes.* legit *Samsom*. Attamen nil tale de Samsone, *Jud. 13.* nec in libris Regum, & Paralipomenon de Salomone scriptum vidimus. Eucherio *in Genes.* concordat Author secundi operis in Matthæum, titulo Chrysostomus *homil. 1. super illa verba*: Amos genuit Josiam: Horum, inquit, nomen fuit prophetatum, priusquam nascerentur, Samsom, Josias, Joannes. Miror Erasmus, alioqui diligentissimum, (sed cavendum) non animadvertisse, mendum subesse in codicibus Hieronymianis, qui in errorem eum, illexerunt Eucherium, & Albinum, & authorem illum operis in Matthæum, nam Latine scripsit; & ut probare possem, plurima ex Hieronymo transcripsit. Ego, vel juratus affirmare ausim, loco *Samsom*, substituendum esse *Samuel*. Nam dubium non est apud illos, qui in Scripturis divinis versati sunt, Samueli nomen fuisse impositum ante ejus nativitatem. Unde Hieronymus, *in epist. ad Cyprianum*, ait: inter undecim Psalmos Moysis, qui incipiunt à *Psalm. 89. Psalm. 98.* est, in quo positum est: Exaltate dominum Deum nostrum, & adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est: Moyses, & Aaron in sacerdotibus ejus, Samuel in illis, qui invocant nomen illius. Ibi nominat Samuel, quem multa post tempora fuisse, cognoscimus. Igitur dicendum, quod prophetatum fuit nomen Samuelis; sicut nomen Josiæ, quando homo Dei loquitur in Samaria: Altare altare, hæc dicit Dominus, ecce filius nascetur domui David, Josias nomen ejus. Atque ita dicit etiam Hilarius, *in proœmio Psalmorum.* Augustinus quoque, *lib. 17. de Civitat. Dei, cap. 14.* nomen Josiæ affirmat, ante ejus nativitatem fuisse illi impositum à Deo. Quatuor his, quintum addidit Josephus, *lib. 11. τῆς ἀρχαιολογίας, cap. 1.* nempe *Cyrum*, Regem Persarum, & Medorum, sic inquires: κύρος ὁ βασιλεὺς λέγει. ἐπεί μὲν ὁ θεὸς ὁ μέγιστος, τῆς οἰκουμένης ἀπέδειξε βασιλεία, πείθομαι τῷ τῷ εἶναι ἐν τῷ τῷ

Ismael.
Isaac.
Salomon.
Josias.

Samsom.

Erasmus.

Samuel.

Josias.

3. Reg. 13.

Cyrus

τῶν ἱσραηλίων ἕθνος προσκυρεῖ. καὶ γὰρ τῇ μὲν προεί-
μεν ὄνομα διὰ τῶν προφητῶν, ἡ δὲ τὸν ναὸν αὐτῷ οἰκοδομήσω
ἐν ἱερουσαλὴμ ἐν τῇ ἰουδαίᾳ χώρᾳ. Hoc est: Cyrus
rex, inquit, postquam Deus maximus, me to-
tius orbis regem constituit; hunc esse credo,
quem gens Israelitica colit, ac veneratur. Et-
enim hic, per prophetas meum prædixit nomen,
& quoddam Hierosolymis templum ejus constructu-
rus sim. Et hunc secutus Hieronymus, *lib. 12. comment. in Isaiam, versus finem*, inquit: Deus
cum Cyro loquens: Præsertim, inquit, cum
scias, multo antequam nascereris, tuum nomen
esse prædictum. Quod quidem & Josephus re-
fert, legisse Cyrum, ab Isaia de se certo vati-
cinatum nomine: Hæc dicit Dominus Christo
meo Cyro, cujus apprehendi dexteram. Et
idcirco Judæos, quasi Dei familiares, plurimum
dilexisse. Hæc ille. Sextus, & ultimus his est
annumerandus Job, ex illis, qui antequam lex
nova lata esset, vitæ hujus cursum peregerunt:
ni fallit Gregorius, *in præfat. lib. 1. Moralium, c. 1.* inquit: Quia in libro Geneseos, Jobab
de stirpe Esau descendisse, & Balæ filio Beor in
regnum successisse, describitur; hunc beatum
Job, longe ante Moysis tempora extitisse, cre-
diderunt, morem sacri eloquii nescientes; quia
in superioribus suis partibus solet breviter, lon-
ge post secutura, perstringere; cum studet, ad
alia subtilius enuncianda properare. Unde &
illic Jobab, priusquam reges in Israel existerent,
fuisse memoratur. Nequaquam ergo extitisse
ante legem cognoscitur, qui Israeliticorum Ju-
dicum tempore fuisse signatur. Quod cum qui-
dam minus cautè considerant, Moysen gesto-
rum illius scriptorem putant. Igitur si Grego-
rii sententiam probamus, duo nobis necessariò
tenenda erunt: Moysen non agnoscendum esse
authorem libri Job: deinde per πρόληψις, id est,
Anticipationem, historia Geneseos Job memi-
nisse. Porro multi viri illustres, qui Gregorium
antiquitate superarunt, asseverant duo, dictis
illius prorsus adversa. Primum, Job ante quam
lex lata esset, vixisse. Inter quos est Origenes,
qui *homil. 4. in Ezechielem*, inquit: In præ-
senti legimus, in peccatrice terra, hos tres vi-
ros pariter consistere: Noe, qui in diluvio
fuit; & Daniele, qui in captivitate Babylonis
commoratus est; & Job, qui in temporibus
Patriarcharum, & Moysis vixisse perhibetur.
Hoc enim tempus invenimus vitæ Job. Et *lib. 3. comment. epist. ad Rom.* super hæc verba:
Scimus autem, &c. ait: Sed & Job, qui ante
legem fuisse constat, ita dicit: Si peccavi in-
vitus, si occultavi peccatum meum. Et *lib. 6. contra Celsum*, inquit: Cæterum in Job illo,
qui Moysen antecessit ætate, diabolus scribi-
tur coram adstitisse. Theodoretus quoque *in epist. cap. de Creatione*: Generosus, inquit, Job,
qui ante quàm lex ferretur, fuit virtute insignis.
Ac Eusebius Cæsariensis, *lib. 1. de Demonst. Evang. cap. 3.* ait: ἀλλὰ καὶ ὁ ἰσὼβὴθ τοῦ δικαίου,
ἀληθινὸς, ἀμειψτός, θεοσεβὴς, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς
πονηρῆς πείνματος, πρὸ τῆς μωσέως χρόνον μεμαρτύ-
γεται. Et *cap. 5.* Ante Moysen fuit Job; nam

Moyses fuit septimus ab Abraham, Job verò
quintus. Et Hieronymus *in quest. in Gen.* ait:
Qui in libro Job vocatur Eliu, in lege vocatur
Balaam, qui ob munera, Israel maledixit. Et
Philippus Presbyter, *circa principium comment. libri Job*, idem affirmat. Denique, ut in quo
cœpimus, finiamus; Origenes, *in præfat. lib. Job, à Perionio translata*, ait: Moyses, & Job
non multis temporibus disjuncti sunt inter se;
Moyses enim ab Abraham sextus est, Job au-
tem quintus: Abraham, Isaac, Jacob, Levi,
Caath, Amram, Moyses: Rursum Abraham,
Isaac, Esau, Raguel, Zareth, Job. Nec te con-
turbet, aut è sententia pellat, quod Eusebius
Moysen septimum ab Abraham, Origenes verò
sextum, statuatur, esse collocandum: cum, juxta
Epiphanium, *lib. 1. contra hereses circa prin-
cipium*, à posteriori numero Abraham excluden-
dus sit, ut maneat Job in quinto loco. Si autem
addatur Abraham, manet sextus Job. Epipha-
nii de Esau loquens, hæc sunt verba: ἐξ οὗ
πέμπτος κατὰ διαδοχὴν ὁ ἰὼβ, ὑπεξαίρουμένου τοῦ
Ἀβραάμ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, ἀπὸ δὲ Ἰσαάκ ἀριθμου-
μένου. In hanc eos opinionem pertraxit, quod-
dam procœmium libro Job præfixum, cujus ini-
tium est: In terra quidem habitasse Job Usitidi,
&c: quod illi putant, ab illius libri authore
fuisse editum, reclamantibus Hebræis, & veri-
tate. Alteri quoque dicto Gregorii multi non
ignobiles authores repugnant; ac putant, li-
brum Job à Moysæ fuisse conscriptum, ut ve-
lut in specimen quoddam patientiæ, ac tole-
rantia, talem virum posteris transmitteret: jux-
ta illud Apostoli: Sufferentiam Job audistis, &
finem ejus in domino. De hac re hæc scribit
Philippus Presbyter, *lib. 1. comment. in librum Job, cap. 3.* cum inquit: Post hæc (sicut ait
scriptor hujus historiæ, quem Moysen fuisse,
tradit opinio) aperuit Job, os suum. Origenes,
in præfatione in librum Job, interprete Perionio,
ait: Moyses mandat literis Job virtutem, du-
cens populum ad religionem. Si quis dicat,
ipsius Job esse; is ex nobis intelligat, eum non
fuisse ostentatorem, nec laudatorem sui; neque
enim in eum, cujus vita jure reprehendi non
potest, sibi placentis vitium cadit: Laudet enim
te, inquit Salomon, proximus, non os tuum. Et
Rabi Moyses Camhi, *in libro de Authoribus Bi-
bliorum*: ac denique Isidorus, *lib. 1. Officiorum, cap. 12.* Job, inquit, librum, Hebræi putant
scripsisse Moysen; alii unum ex Prophetis.

Vides, quot sancti fuerint in veteri Testamen-
to, quibus nomen ante nativitatem inditum
fuit? Nunc ad novum nos Testamentum con-
feramus: in quo paucos invenies, quibus hoc
concessum sit, aut fortè nullos; si Joannem
Baptistam, Domini præcursores, & ipsum Do-
minum demas. De quibus Eucherius, *in quest. in Lucam*, ait: In novo Testamento, præter
Salvatorem, solum legimus Joannem Baptistam,
qui ortu videantur esse juniores, quàm nomi-
ne. Hæc ille. Nam de Joanne sic apud Lucam
legimus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudi-
ta est deprecatio tua, & uxor tua Elisabeth pa-
riet

Quis libri
Job author
extiterit.

Theodorus
Abucura
lib. contra
heres. Act.
2. nescio
quo spiritu
ductus di-
cit à Josè-
pho scrip-
tum: nisi
liber men-
dosus est.
Origenes.

Prov. 27.
v. 2.
Isidorus.

Joannes
Baptista.

JESUS.

Job.

Genes. 36.

Job quo
tempore vi-
verit.

Origenes.

Origenes.

Job 31. v.

33.

Origenes.

Theodore-
tus.

Eusebius.

riet tibi filium, & vocabis nomen ejus Joannem. De Christo redemptore nostro sic legimus apud Matthæum: Pariet filium, & vocabis nomen ejus JESUM. Ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum. Et iterum apud Lucam: Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen ejus JESUM. Et Hieronymus *ad Paulinum*: Veniam, inquit, ad Jesum Nave, qui typum Domini non solum in gestis, verum etiam in nomine præfert.

Ponitur in scripturis nomen proprium pro generali, ut *ad Hebræos* 2. Non angelos apprehendit, sed semen Abrahamæ apprehendit: Abraham, pro quovis homine accipitur. Ex Theodoro, *ad Hebræos* 2. sic intelligitur illud *Matthæi* 2. Vox in Rama audita est, Rachel plorans filios suos: Rachel, id est, mulieres omnes, filios trucidatos plorabant. Et in Psalmo: Unguentum quod descendit in barbam barbam Aaron, id est, summi sacerdotis. Et sicut Babylon, Sodomæ, Ægyptus, pro quavis gente iniqua accipitur; ita Jerusalem, Bethlehem, pro populo justo, & electo. Et in *Abdia*, v. 6. Quomodo scrutati sunt Esau: id est, Idumæos vastarunt: & *Job* 15. implet vento subsolano ventrem: pro elationis ardore. Sicut & apud Autores sæculi hoc creberrimum est.

Nominum impositio domini signum est, & præcipuum. Unde dominus, volens docere Adam, quod eum principem, & dominum omnium fecisset; adduxit ad eum omnia, ut videret quid vocaret ea. Veluti qui servum mercatus est, ostendere se volens dominum servi, nomen illius mutat; ita & Spiritus sanctus facit: ut in electione Apostolorum legimus in Evangelio, Simon, Petrus; & Saulus, Paulus, vocati sunt: & in baptismo, quando Christo unimur; & in lege, quando circumcidebantur Judæi. Quod monstrat, quod nominum impositio dominium testatur. Unde talem fuisse morem novimus, quod servorum in captivitatem abductorum, nomina mutantur. Nam ut captivos abduxit Nabuchodonosor, Daniele, Azariam, Ananiam, & Misaelem, non reliquit eorum nomina prima; sed vocavit eos, Balthasar, Sadrach, Misach, & Abdenago. Ex Chrysostomo, in *Homil. quadam, de ferendis reprehensionibus, & conversione Pauli*: Item *Psalms*. 3. ait: Vide, ô homo, Adam, cum nondum peccasset, bestias tamquam servas, & obediens habentem, & eis tamquam servis, nomina imponentem. Postquam autem aspectum peccato commaculavit, tunc eum bestiae non cognoscebant; & quæ servæ erant ei, hostes evaserunt. Hoc innuit Damascenus, *lib. 2. cap. 30*. Unde, inquit, animalium appellationem prædicendo, ut mancipiorum suo usui concessorum, tamquam Dominus indidit. Secundum enim imaginem Dei, rationalis, & intellectualis, & liberæ potestatis, factus; rationabiliter terrestrium principatum in manu suscepit, à communi omnium Opifice, & Dominatore. Præterea Hieronymus, *Daniel. 1. cap.* ait: Præpositus eunuchorum, sanctis tribus pueris immutat nomina; & Pharaon,

Joseph in Ægypto appellavit Saphanat paha-neah; nolens eos, in terra captivitatis vocabula habere Judæorum. Porro Dominus in bonam partem nomina mutat antiqua, & ex rebus ponit virtutum vocabula; ut Abram appellavit Abraham, & Sarai Sara. In Evangelio quoque quondam Simon, Petri nomen accepit, & filii Zebedæi appellati sunt filii Tonitru, Hebraicè Benerahan. Deinde Philon Judæus, in *Cosmopii*, ait: παγκάλως δὲ καὶ τὴν θείων λόγων ὀνομάτων ἀντὶ τῶ πρώτου, σοφίας γὰρ καὶ βασιλείας τὸ ἔργον. σοφὸς δ' ἐκεῖνος αὐτομάθης καὶ αὐτοδίδακτος κάρισι θείαις γενόμενος, καὶ προσέτι βασιλεὺς. ἐμπροσθεν δ' ἡ γὰρ ὀνομαζομένη ἕκαστον τῶν ὑψηλῶν. Hoc est: perpulchrè primo homini nominum impositionem defert scriptura: est enim id munus Regis, & sapientis. Sapiens quidem ille effectus est gratia divina, sine præceptoris opera: adhuc etiam Rex; Regis autem sunt partes, subditis nomina imponere. Hæc omnia doctissimè, & copiosissimè iterum colligit Chrysostomus, *Homil. 9. de Laudibus Pauli*.

De rerum subditarum dominio hominum, rationem à Chrysostomo allatam, summè annotandam censeo. Nec illa inferior est, quam affert Damascenus. Et hunc secutus S. Thomas 2. 2. q. 66. art. 1. Naturale, inquit, dominium super cæteras creaturas; quod competit homini secundum rationem, in qua imago Dei consistit, manifestatur in ipsa hominis creatione, *Genes. 11*. ubi dicitur: Faciamus hominem ad imaginem nostram, & præsit piscibus &c. Addit aliam rationem idem S. Thomas. Imperfectiora sunt propter perfectiora, ut res creatæ propter hominem: omnia, inquit David, subjecisti sub pedibus ejus, oves, & boves &c: erunt ergo universa, quæ condita sunt, sub hominis potestate. Denique Gregorius Nissenus, *lib. 1. de Homine, cap. 8*. hanc rationem tradit: Rectus est hominis habitus, & ad cælum se sustollens, sursumque respiciens; principatus hæc signa esse, certissimum est, approbantia regiam potestatem. Denique, quod solus ita formatus est, cæterorumque omnium pro-na sint corpora, & deorsum proclivius inclinata; manifesta differentia ejus honoris ostenditur: dum constat, illa quidem hujus esse subiecta potentiae; hunc autem supereminens existere dignitatis.

Quoniam semel causam edomandi, aut emolliendi difficultatem scripturarum recepimus, nolimus officio, munerique nobis injuncto, aliqua ex parte deesse; sed quanta diligentia, & industria fieri potest, partes nostras tueri. Sed quamvis de nominum impositione multa nimis, aut fortasse omnia congesserimus, quæ pro argumenti dignitate sufficere videbantur; tamen ut ad cumulum diligentiae aliquid accedat, de nominum propriorum æquivocatione nonnihil adjicere oportet. Nam ejus cognitio, ad multas difficultates sedandas, & dissolvendas, conducit; & tenebris densissimis, facem interpretationis præfert. Hæc æquivocatio in duas divisa est partes: aut enim plura nomina eundem ho-

Genes. 41.

Philon.

Chrysost.

Annota.

S. Thomas.

Locus
Matth. 2.
expositus
Psal. 132.Abdias, v.
6.Job. 15.
v. 2.

Chrysost.

Nominis
impositio
in bap-
tismo,
quid signi-
ficat.

Chrysost.

Damascen-
us.

Hieronym.

hominem significant, ut Paulus, Saulus: aut unico nomine, plures homines intelliguntur, ut Herodis nomine, plures Judæorum Reges novimus nuncupatos; qui tamen nisi cognominibus additis sejungantur, & separentur, nullus assequi poterit, quis sit, de quo sermo fiat: v. g. quis illorum pueros trucidaverit, aut Joannem Baptistam è medio sustulerit. De utrisque à nobis sermo susceptus est. Et primum de illis hominibus (aut rebus) quibus plura nomina indita sunt. Qua de re, Hieronymus *contra Helvidium*, hæc ad verbum scribit: Scripturæ consuetudo est, eundem hominem diversis nominibus nuncupare: Raguel Socer Moysis, & Jethro dicitur: & juxta Hebræos, *Judicum* 4. Ceni, *Exod.* 6. Putiel, *Exod.* 2. Revel, *Exod.* 4. Jether, *Judicum* 4. Chobab, & Cheber. Gedeon, nullis causis ante præmissis immutati nominis, subito Jorobaal legitur. Osi, sive Ozias, rex Juda, vicissim & Azarias vocatur. Mons Thabor, Ithabiricum dicitur. Rursum: Hermon, Phœnices cognominant Sanior; & Amorrhæus cognominat eum Sanir. Eadem cœli plaga meridiana, tribus nominibus appellatur, Negeb, Theman, Darom. Petrus, & Simon dicitur, & Cephas. Judas Zelotes, in alio evangelio Thaddæus dicitur. Multaque alia, quæ ad exemplum horum pertinent, ipse sibi de omnibus scripturis lector poterit congregare. Item in *commentariis Ezechielis*, c. 25. Quod Esau, inquit, & Seir, & Edom; & Idumæa, & Duma, una gens, appellatur his nominibus, non ambiget, qui scientiam habuerit scripturarum. Et ut de cæteris Prophetis taceam, Isaias, Jeremias, Amos, qui contra Idumæam, & Duma, & Edom vaticinati sunt; Abdias propheta totam prophetiam contra hanc dirigit nationem. Origenes similiter, in *proœmio epistolæ ad Romanos* ait: Invenimus in scripturis, aliquantos binis, alios etiam ternis usos esse nominibus: ut Salomonem eundem Idida dici; Sedechiam, eundemque Joachim; Oziam, eundemque Azariam: aliosque plurimos, in Regum, & Judicum libris, binis nominibus invenies vocitatos. Sed nec Evangelia hunc eundem renuunt morem. Nam & Matthæus ipse refert de se, quod cum transiret Jesus, invenit quemdam sedentem ad Telonium, nomine Matthæum: Lucas verò de eodem dicit: Quod cum transiret Jesus, quemdam vidit publicanum nomine Levi, & dixit ei, sequere me. Item Matthæus dicit in catalogo Apostolorum post multos, Matthæus publicanus, & Jacobus Alphæi, & Lebbæus, & Simon Cananæus. Marcus verò ita refert: Matthæus publicanus, & Thomas, & Jacobus Alphæi, & Thaddæus. Hunc eundem, quem Matthæus Lebbeum, Marcus Thaddæum posuit. Lucas verò ita posuit: Matthæus, Thomas, Jacobus, & Judas Jacobi. Igitur eundem, quem Matthæus Lebbeum, Marcus Thaddæum dixit, Lucas Judam Jacobi scripsit. Certum est autem, evangelistas non errasse in nominibus Apostolorum; sed quia moris

erat, binis, vel ternis nominibus uti Hebræo uniuscujusque viri, diversa singuli Evangelistæ nominum vocabula posuere. Juxta hanc consuetudinem, Paulus duplici usus est vocabulo: donec quidem genti propriæ ministrabat, Saulus est vocatus, quod magis appellationi propriæ vernaculum videbatur: Paulum autem appellatum esse videmus, cum Græcis, & Gentibus legem, & præcepta conscriberet. Nam hoc ipsum, quod in *Actibus* dicitur: Saulus, qui & Paulus: evidenter ostendit, non ei tunc primum Pauli nomen impositum, sed veteris appellationis id esse, designat.

Hebræi putant, Agar eandem esse, quam Ceturam, dicit Hieronymus, in *quest. in Gen.* Alii etiam putant, Sephoram esse, uxorem Æthiopissam Moysis, *Numer.* cap. 12.

Balaam, *Job* 32. vocatur Eliu, juxta Hebræos. Et Philippus presbyter, *lib.* 1. circa principium: Balaam ille ariolus, qui & Eliu, sicut parentum traditio habet.

Tribus nominibus vocatum fuisse Salomonem, scripturæ manifestissimè docent; Pacificum, id est, Salomonem; & Jedidia, hoc est, dilectum Domini; & Coheleth; id est, Ecclesiastes, qui cœtum, hoc est Ecclesiam, congregat; quem nos possumus nuncupare concionatorem, eo quod loquatur ad populum, & sermo ejus non specialiter ad unum, sed ad universos generaliter dirigitur. Ex Hieronymo, in *Ecclesiasten*, cap. 1. Vocatur Lemuel, *Prov.* 31. Et Agur, *Prov.* 30. secundum editionem Vatabli. Alii dicunt, fuisse nomen cujusdam sapientis, cujus sententias Salomon recenset, ut sapientum Tyri.

Joakim filius Josiæ, ipse est, qui alio nomine appellatur Eliachim: cui successit in regnum filius ejus Joachin, cognomento Jechonias, qui tertio mense regni sui captus est à Ducibus Nabuchodonosor. Nemo igitur putet, eundem esse in Danielis principio Joakim, qui in Ezechielis exordio Joachin scribitur: in Daniele, extremam syllabam habet Kim, in Ezechiele, Chin. Et ob hanc causam in Evangelio secundum Matthæum, una videtur deesse generatio, quia secunda *teorapadixas* in Joakim filio Josiæ desinit, & tertia incipit à Joachin filio Joakim: ex Hieronymo, *Danielis*, cap. 1.

Zacharias filius Barachias, de quo *Matthæi* Barachias. 23. legimus: Venient hæc omnia supra generationem istam, ab Habel justo usque ad Zachariam filium Barachias; quem crucifixistis inter templum & altare: & 2. *Paralip.* 24. vocatur filius Joiadæ Sacerdotis: Binomius erat 24. igitur. Hoc significavit Hieronymus, *Matth.* 23. Istum, inquit, volunt esse Zachariam, qui occisus est à Joas rege Judæ inter templum & altare; sicut Regum narrat historia. Sed observandum, quod ille Zacharias non fuit filius Barachias, sed filius Joiadæ sacerdotis: unde scriptura refert: Non fuit recordatus Joas, patris ejus Joiadæ, quia fecisset sibi bona. Cum ergo & Zachariam teneamus, & occisionis consentiat locus, quærimus quare Barachias dicitur

12. 1. 1. 1.

Jethro.

Gedeon.
Jud. 6.
Ozias.
Thabor.
Meridies.
Petrus.

Idumæa.

Matt. 9.

Luce 5.

2. Paralip.
24.

tur filius, & non Joiadæ? Barachia, lingua nostra, benedictus Domini dicitur; & sacerdotis Joiadæ, justitia Hebræo nomine demonstratur. Nec dissentit Euthymius. Multi contrariam sententiam sequi, malunt; & inter alios Basilus, in *hom. de humana Christi generatione*, ait: Est traditio, quæ ad nos usque pervenit, quod Zacharias pater Baptiste, Mariam matrem Domini, post Domini conceptionem in virginum loco constituens, à Judæis inter templum & altare interfectus est. A populo namque accusatus, quod rem prodigiosam, inauditamque prædicaret; virginem videlicet parientem, citra virginitatis corruptionem. Hanc historiam fufius narrat Gregorius Nissenus, *homil. de Natali Servatoris nostri*: & Euthymius, & Theophylactus, eandem historiam narrant; & juxta hos pater Zachariæ, & avus Joannis vocatur Barachias. At verò Hieronymus, dicit, juxta aliquos patrem Joannis interfectum, quia Salvatoris prædicabat adventum. Alii dicunt fuisse Zachariam, unum ex duodecim prophetis, ut recitant Euthymius, & Theophylactus: nam ille filius Barachiae fuit. Contra hos sic loquitur Hieronymus: Patris in eo nomen consentit, sed ubi occisus sit inter templum & altare, scriptura non loquitur; maximè cum temporibus ejus, vix ruinæ templi fuerint. Fuit igitur Zacharias filius Joiadæ, juxta historię veritatem.

In *Psalmi 7. tit.* sic invenimus scriptum: *2. Reg. 15.* Psalmus David, quem cecinit domino pro verbis Chusi, filii Jemini: & in libris Regum legimus, fuisse filium Arachi. Dicimus, quod duplex fuerit nomen patri Chusi; aut quod ipse post hoc cognomen sortitus sit, ut Jemini filius diceretur. Hic enim Chusi, Arachi filius, & socius David; memor veteris amicitiae; cum Absalom filius David, adversus patrem insurrexisset, finxit se deficere à rege, & ad Absolomem transfugere; eo consilio, ut Achitophel Ducis Absalom, consilia dissolveret: quod & fecit. Et ab hoc strenuo opere appellationem hanc consecutus est Chusi, ut Jemini filius diceretur. Jemini siquidem dextera interpretatur: mos verò est scripturæ ab studiis, tanquam à parentibus, filios denominare, ut filium pacis, filium sapientiæ, filium perditionis; ita filius dexterae, qui commodus fuit amico. Hæc Euthymius, & desumpsit ex Homilia Basilii quam in *Psalumum 7.* edidit. Sed quàm à veritate abhorreant hæc, quæ à nobis recitata sunt, non ignorabunt illi, qui Hebræas literas callent: tantum quippè differunt Chusi, de quo in *Psalmo*, ab illo, de quo in libris Regum fit mentio, ut nullam prope similitudinem habeant nomina apud Hebræos inter se. Nam in *Psalmo Cus*: in libris Regum, Chusai appellantur. Atque ita legimus in *comment. titulo Hieronym. Psalm. 7.* Plerique (& maximè hi, qui Hebræi sermonis scientiam non habent) hunc *Psalumum* arbitrantur, eo tempore esse cantatum, quo Chusi filius Arachi, amicus David, destruxit consilium Achitophel. Verùm sciendum est, vehe-

menter errare. Primùm, quodd nomen Chusi per Zamach literam, in libris Regum scriptum est: in *Psalmo* verò per Sin; & tunc Æthiopem significat, intelligens Saul, propter sanguinarios, & tetros mores. Hæc ille. In libris Hebræis non invenimus nunc hanc differentiam; sed quod in *Psalmo* cum Caph, in libris Regum cum Cheth, nomina illa scribantur.

Aram ille, de quo *apud Mattheum* dicitur, quod genuerit Aminadab; in *Paralip.* vocatur Ram. Vide Philippum presbyterum, *lib. 3. in Job, cap. 1.* Sed de his satis, nam hujuscemodi innumerabilia exempla, quisque, si studium & diligentiam adhibeat, ex scripturis poterit corrogare.

Ad secundam partem pertractandam demum accedamus, quæ profectò magnas tenebras offundet scripturis, nisi illis pro virili feramus opem; videlicet, de ambiguitate, quæ fit, cum uno nomine, res plures intelliguntur. De qua re auspiciatissimum faciemus exordium, si à Divo Basilio, in *homil. Psalm. 33.* circa principium, initium scribendi duxerimus. Est, inquit, traditio, quæ ad nos usque pervenit, reges Philistinorum communi nomine Abimelech vocari; proprium verò quilibet habebat, quo appellabatur. Sicut in Romano Imperio licet intueri: Cæsares in commune dici, palam est, & Augustos; alia verò hos habuisse nomina, liquet. Talis fuit apud Ægyptios Pharaonum nomenclatura; nam & ætate Joseph, Rex Pharaon dicebatur, & qui post regnum tenuit, & qui in tempore Moysis. Sed & Salomonis tempore, Pharaon dicebatur: Accepit, inquit, filiam Pharaonis: & Jeremiæ tempore fuit alius. Sic & Abimelech, temporibus Abraham legitur fuisse: rursus tempore Isaac: & demum sub David, ut dicitur in *tit. Psalm. 33.* ubi Abimelech memoratur. Abimelech igitur erat commune regni nomen: Achis illi additum est nomen à nativitate, ut traditum est in historia. Euthymius eodem loco, affert Basilii verba à nobis citata. Item Hieronymus, *Isaia 30.* ait: Pharaon apud Ægyptios nomen est Regiæ potestatis, & unusquisque speciali appellabatur vocabulo; ut Pharaon Nechao, Pharaon Vaphre: & Abimelech commune nomen fuit Regibus Geth. Quomodo si nos, Cæsares, aut Augustos, propriis regum vocabulis præponamus; ut Marcianus Cæsar.

Item reges Medorum, & Persarum, Darii, Xerxes, & Artaxerxes vocabantur. Apud Hebræos Reges Medi, Assueri appellabantur. Apud Babylonios, omnes illius gentis reges, Nabuchodonosor inditum erat illis nomen. V. g. alius est, qui destruxit templum, & duas tribus transtulit in Babylonem; de quo *4. Reg. 24. & Jerem. ult. & Danielis 1.* cujus nepos fuit à Cyro interfectus; alius Nabuchodonosor Cyri successor, de quo *Judith 1. & 2. cap.* Apud Syros Antiochi. Apud Judæos sub Babyloniis, multi Jechoniæ Reges fuerunt. Apud eosdem sub Romanis, multi dicebantur Herodes. Porro quia istorum, quos ultimo lo-

Quot He-
rodes.

Macrobius
l. 2. Satur-
naliolum,
cap. 4.

Lucæ 3.

co collocavimus, Regum, crebrò in novo inf-
trumento nomen inferitur; res exigere videtur,
ut hujus quoque nominis rationem habeamus,
& illam ex hominum pectoribus eximamus, &
evellamus; breviter quidem, ut instituto nos-
tro par est. Herodes ex nationibus exteris, pri-
mus Judæorum Rex, Antipatri Idumæi filius,
ex uxore Arabe, anno decimo Augusti, Rex
Judæorum à Romanis declaratus est: obtinuit-
que regnum triginta & septem annis. Hic Sa-
mariam everfam, atque in cineres collapsam,
erexit: atque in Augusti honorem Sebasten,
hoc est, Augustam appellavit. Fuit vir crude-
lissimus, nam Legis interpretes, & Parvulos
Bethlehemiticos interemit; imò nec à filio ma-
nus abstinuit. Quod cum Augusto renunciatum
esset, ait: Melius est Herodis porcum esse,
quàm filium. Hoc regnante, Christus fugit in
Ægyptum. In eo est adimpleta Jacob prophe-
tia: Non auferetur sceptrum de Juda, & Dux
de fœmoribus ejus, &c. Genuitque tres filios
illi cognomines, atque duplici nomine prædi-
tos; & quartum Archelaum, quem regni reli-
quit hæredem. Primus vocabatur Herodes An-
tipas, sive Herodes Junior, tetrarcha Galilææ;
ut apud Matth. 14. scriptum invenimus. Fuit
vir nefarius, & omni scelere delibutus; abdu-
xit uxorem à Philippo fratre, adhuc eo viven-
te; & Joannem Baptistam necandum satelliti-
bus tradidit, & dominum Jesum Pilato remi-
sit; demum, ut alia omittam, Lugduni à Cæ-
sare Caligula relegatus est, ubi vitam finivit.
De illo hæc scribit Lucas: Anno quintodeci-
mo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pon-
tio Pilato Judæam, Tetrarcha autem Galilææ
Herode, Philippo fratre ejus Tetrarcha Itu-
rææ, & Trachonitidis regionis. Secundus He-
rodis Magni filius, Herodes Philippi vocaba-
tur; fuit Tetrarcha is quoque; huic primò
nuptui tradita est Herodias, è qua suscepit fi-
liam Salomen, quæ coram Herode Antipa sal-
tavit. De secundo hoc Herode, Hieronymus,
Matth. 14. hæc tradit: Vetus narrat historia,
Philippum Herodis majoris filium, sub quo
Dominus fugit in Ægyptum, fratrem hujus
Herodis sub quo passus est dominus; duxisse
uxorem Herodiadem, filiam Aretæ regis Per-
sæ: postea verò focerum ejus, exortis qui-
busdam contra generum simultatibus, tulisse
filiam suam, & in dolorem prioris mariti, He-
rodis inimici ejus, nempe Antipæ, nuptiis
copulasse. Postremus Herodes nuncupabatur
Agrippa, de quo in Apostolorum actibus re-
fertur: quòd cum ad populum concionem ha-
beret, & à radio Solis, vestis splendorem emi-
teret; acclamante concione, vocem Dei esse
non hominis; ab irato Deo, cujus ipse hono-
rem ambiebat, percussus; scatentibus toto cor-
pore vermibus, miserando genere mortis pe-
riit. Hic in carcerem detrussit Petrum, & Ja-
cobum filium Zebedæi, & Joannis fratrem,
trucidare curavit. Tamen is, qui Apostoli no-
men detulerat apud Herodem, pœnitentia duc-
tus, ante Apostoli genua procidit, dicens:

συγχώρησόν μοι ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, ὅτι μεταμέλημα
ἐφ' οἷς ἐλάλησα κατὰ σὺν. Hoc est: Remitte mihi,
vir Dei peccatum hoc, quia peccavi contra te.
Cui divinus Apostolus, post quam eum exoscu-
latus est, ait: εἰρήνη σοι τέκνον εἰρήνη σοι, & συχώρη-
σις τῷ πλάσματι. Hoc est: Pax tibi, pax tibi,
& culpæ propitiatio: ut narrant Clemens, 7.
Stromate; & Eusebius, lib. 2. cap. 9. & Sui-
das, in dictione Ἡρώδης. Tunc vir ille voce mag-
na, se esse Christianum demonstravit, ac pro
Christo patiens, martyrii palmam affecutus est.
Nullus ex his, regni paterni successor fuit, sed
Archelaus solus; de quo Matthæus: Audiens,
quòd Archelaus regnaret pro Herode patre
ejus. Theophylactus, Matth. 2. duorum tan-
tum Herodum meminit, inquires: Tres fi-
lios reliquit Herodes, Philippum, & Antipam,
& Archelaum. Archelaum regem, alios autem
Tetrarchas esse, jussit. Timuit autem Joseph
in terram Israel abire, hoc est, in terram Ju-
da, eo quòd Archelaus similis erat patri. At
verò Antipas, ipse est junior Herodes, qui
præcursores interfecit. Nicephorus, lib. 3.
cap. 3. ait: Herodes primus, annis triginta
septem regnum Judæorum tenuit: post hunc
Archelaus filius ejus, annos novem: cui frater
Herodes succedens, isque Baptistam occidit,
viginti quatuor annos regnavit. Deinde Agrip-
pa, qui & Herodes Junior, Jacobum inte-
remit, & regnavit septem annis. Hujus suc-
cessor Agrippa, & ipse Junior, scilicet, ap-
pellatus, apud quem Paulus pro se causam di-
xit; viginti & tres annos, is regnum admini-
stravit; quousque deleta est Jerusalem. Hujus-
cemodi innumera in hunc locum conjici po-
terant, quæ à nobis partim variis explicabun-
tur locis, partim non temerè omissa sunt: quia
susceptum munus hoc tantum efflagitabat, ut
paucis, clarissima quæque persequerem, & ob
oculos subjicerem. Ad horum exemplum stu-
diosus quisque, ex divite Sanctorum penu,
hæc ipsa poterit dilatare, & locupletiora red-
dere.

C A P U T II.

De Deo, & nominibus divinis.

Obscuritas tribus nascitur modis, ut ait
Hieronymus, aut rerum difficultate,
aut magistri imperitia, aut audientis nimia
tarditate. Eoque fit, ut quoquò te vertas, &
oculos conjicias, has tres difficultates in scrip-
turis invenias; quæ aded studiosos exercent,
& intelligentiæ viam obstruunt, ut juxta Isaiam,
domus mentis nostræ plena sit ignorantiae fu-
mo. Nam si alicubi verum est, quod Demo-
critus Abderites ait, veritatem in altissimo pu-
teo esse demersam, & defossam; ibi vel ma-
ximè, cum de Deo agitur. Ideo idoneo præ-
ceptore uti oportet, & doctrina majorum,
qui quo minus aberant à vero lumine, melius
illud intuebantur. Verùm id non satis est: sum-
ma namque ope niti decet, ut ad Spiritus sanc-
ti auram asciscendam, aspiremus, quo nobis
ad

Clemens
Alexan-
drinus.
Eusebius
Cæsarien-
sis.
Suidas.

Hieronym.
Osee cap.
2. versus
finem, &
in prolog.
lib. 13.
Ezechielis.

Democri-
tus.

Thales.

ad has ignorantiae tenebras expellendas, & propulsandas faulrix, adjutrixque sit; quam si nacti fuerimus, ita dextrè circa ima versabimur, & nos geremus, ut in majorum rerum tractatione minimè collapsos fuisse, nec munus nostrum temerè obiisse, videamur. Nec nobis, quod Thaleti ferunt accidisse, passos esse queremur; qui dum cœli vicissitudines suspiceret, & aliorum cursus curiosius rimaretur, in foveam incidit; quem, sanè quàm facetè carpsit ancilla Thracensis, inquiens; quæ in cœlo sunt perscrutare contendis, & illa quæ manibus tractas, & ante oculos versas, ignoras? Quamobrem non leviter, nec citra Dei auxilium aggredi oportet arcana illa, quæ divinitus, atque ipsius Dei monitu, literis sunt tradita; & ad quæ contuenda, & perscrutanda, animus noster hebescit, & languet. Qui nimirum animus si sæculo defunctus nequissimo, pennas columbæ assumpsisset, & se ad excelsa perscrutanda erigeret, & sublevaret; numquam in tanto versaretur errore, nec falsò quereretur, à Deo se esse destitutum, & neglectum. Nam sicut speculum, ferrugine obductum, non potest nobis faciem nativam, puram reddere, ac præsentare, nisi nitidum reddatur; ita qui oculos animi sæculi occupationibus tradidit, nisi eos prius detergere curet, divina inspicere non valebit: & si valeat, in tantum nefas impunè prorumpere non poterit, cum dixerit Dominus impio: Quare tu enarras justitias meas. Unde præclarè Lacedæmonios fecisse legimus, qui cum Demosthenem quendam nepharium hominem, optimæ, & salutaris sententiæ authorem fuisse cognoscerent; probarent quidem illam, sed quendam è senatu virum probum, & integrum elegerunt, cui ut eundem proferret sermonem, demandarunt. Horum nos prudentiam secuti, non quendam virum utcumque probum loquentem fecimus; sed multos Heroes, & divinos viros, quibus tantum auctoritatis probitas, & integritas vitæ, conciliavit, & detulit, ut scelus inextinguibile sit, vel transversum quidem unguem ab ipsorum nutu, aut renutu discedere, aut ipsorum dictis fidem elevare velle. Totam hanc de Deo tractationem tribus capitibus absolvere constitui: primumque caput, Deo, & divinis nominibus dabitur. Ad quorum cognitionem nonnulla præmittenda sunt, quæ rem totam planiorem, & explicatiorem efficiant.

Notum ex se, & quoad nos

Id est piscibus & feris & volucris

Est non tam scripta, quàm nata lex; quam non ab aliquo didicimus, accepimus, sed à natura ipsa arripuimus, hausimus; unum Deum habendum esse, præcipiens, & sanctè coli jubens. Quæ adeò nota, & comperta hominibus, & juxta Hesiodum: ἰχθύσι καὶ πτηνῶν καὶ ἰανθῶν περὶ τοῦ θεοῦ; est, ut nulla gens tam ferrea, & immanis sit, quæ in hanc insaniam audeat prorumpere, ut dicat illud Psalmi: Non est Deus: si demas deliros illos, & stupidos philosophos, Eumerum Messenium, Diogenem Phrygem, Hipponem, Diagoram, Socratem, Epicurum, Pherecidem Syrum, qui hoc Axioma nos-

trum ausi sunt labefactare, & refellere. Cum tamen nec apud Barbaras nationes ullus inventus sit, cujus mentem non imbuerit Dei optimi & maximi opinio. Nihilominus tamen ob ingenii nostri tenuitatem, & tarditatem, divinam substantiam intelligere non valentis, perexiguam, & subobscuram notitiam ejus tantum assequimur. Nam juxta Aristotelem, sicut se habet oculus noctuæ ad lumen solis, ita se habet intellectus noster ad manifestissima naturæ. Attamen illa, quæ ex natura sua manifesta non sunt, ut Divina Natura, & substantiæ separatæ, nobis non satis sunt explorata, & comperta; sed tenues veritatis fibræ ad nos permeant. Unde ut aptè procedamus, illum duplicem procedendi modum in scientiis, quem ex Aristotele collegit Philoponus, in lib. 1. *Physic.* hoc in loco inseramus oportet. Dixit Aristoteles, in libro de *Demonstratione*, duos esse cognitionis modos in disciplinis: primus quidem demonstrativus; secundus verò doctrinalis, sive disciplinæ accommodatus. Hi modi, conditione quadam opposita se habent inter se. Nam demonstrativus, ex primis, & natura prioribus, demonstrat sequentia. Ille verò, qui disciplinæ accommodatus est modus, demonstrativus quidem est & ipse, secundo illo demonstrationis genere, qui ex posterioribus naturæ priora demonstrare contendit: & vocatur conjecturalis: ut si quis conspecto fumo, dicat, illic esse ignem, ex posterioribus natura, quod prius est astruet. Utimur hoc modo doctrinæ apto, in nonnullis, eo quòd non possumus evidentiori, & priori uti demonstratione, ob rerum illarum de quibus agitur naturam; aut quia potioribus caremus; aut etiam si habeamus, illa nobis sunt occulta, & ignota. Sic in libris de cœlo, volens figuram lunæ ostendere, qualem sit, ex ejus illuminatione ostendit esse sphaericam: conjectura ex posterioribus deducta, nempe ab illuminatione, lunæ figuram, quæ natura est prior, demonstravit. Cum è diverso, oportuisset probare, à natura ipsius quintæ substantiæ cœlestis, quæ necessariò orbicularis est. Fieri namque non potest, ut corpus circulari forma destitutum, æternum sit: probato namque lunæ corpore esse sphaericæ figuræ, necessariò colligitur, sic illuminari. Hoc nimirum modo magis conveniebat, ut ex illis, quæ magis principii naturam induunt, confirmentur posteriora. Attamen quia notiores sunt nobis lunæ illuminationes, quàm ejus figura, & substantia; non immeritò ex manifestis non manifesta confirmat. Vides ergo quomodo, quamvis Deus sit ipsa lux, & in eo tenebræ non sunt ullæ, tamen ob nostri obtutus imbecillitatem à nobis sanè quàm exiliter cognoscitur; aut potius nisi sublevemur, & erigamur ad invisibilis Dei cognitionem, visibilibus harum rerum adminiculo, prorsus illius cognitione carebimus. Hoc ut clarius intelligi possit, duo demonstrationum genera constituenda sunt. Mathematicum, quod progreditur, & procedit ex certis quibusdam

Philoponus

Modus cognoscendi doctrinalis & demonstrativus.

Hoc est do-
ctrinale.

principiis, adeò notis, & confelsis, ut à nullo quantumvis stupido & præfracto possint in dubium revocari. Aliud est διδασκαλικόν, quod negari non potest à viro prudenti, & cordato, nisi prius à communi sensu abhorruisse videatur: & hoc ultimo modo à nobis Deus percipitur; ex rerum, scilicet, creatione, & illarum gubernatione, ex astrorum cursu, & temporum mutatione, & rerum vicissitudine. Hoc innuit Damascenus, *lib. 1. cap. 3.* cum ait: ἡ γνώσις τῷ εἶναι θεόν, φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέπαρει. Hoc est: Deum esse, cognoscere, natura nobis innatum est.

Demonstratio quia
propter quid ex
S. Thom.

Deinde annotandum est ex Divo Thoma, *1. part. q. 2. art. 2.* Quod duplex est demonstratio. Una quæ est per causam, & dicitur *propter quid*, & hæc est per priora simpliciter. Alia est per effectum, & dicitur *demonstratio quia*, & hæc est per ea, quæ sunt priora quoad nos. Cum enim effectus aliquis nobis est manifestior, quam sua causa, per effectum procedimus ad cognitionem causæ. Ex quolibet autem effectu, potest demonstrari, propriam causam ejus esse; si tamen ejus effectus sint magis noti quoad nos; quia cum effectus dependeat à causa, posito effectu, necesse est causam præexistere. Unde Deum esse, secundum quod non est per se notum quoad nos, demonstrabile est per effectus nobis notos. His præmissis Origenis ratio accedat, *Homil. 2. diversorum*, quæ totam hanc rem paucis demonstrat, & ante oculos ponit; adeò doctè, ut nihil supra. Deus, inquit, dupliciter à nobis cognoscitur, aut potius Deus cum sit lux, dupliciter se nobis manifestat, & mundo declarat; per scripturam, videlicet, & creaturam. Non enim aliter à nobis divina cognitio renovatur, nisi per divinæ scripturæ apices, & creaturæ species. Eloquia discite divina, & in animo tuo eorum concipe intellectum, in quo cognosces verbum sensu corporeo. Formas, ac pulchritudines rerum sensibilibus intueri, & in illis intelliges Dei verbum. Hæc ille. Hoc est quod in Psalmo dicitur: Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annunciat firmamentum. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquelæ, nec sermones, non auditur vox eorum, &c. Et Basilii, *homil. 11. in Exaëm*. κόσμος ὅλος ὥσπερ βιβλίον ἡγεγραφον, ἐστὶν ὑπαγορευόμενον τὴν τῷ θεῷ δόξαν ἢ ἀπέκρυφον, καὶ ἀρετὰν ἢ θεῷ μεγαλοσύνην διὰ αὐτῶν διαγγέλλων. Cui τῷ τοῦ ἔχοντι οἷς καταθήσει. Et statim de Scriptura subdit: Lex Domini immaculata, convertens animas.

Damasc.

Porro ut hæc propter tardiores fusius exponantur; de utroque divisionis membro agendum est sigillatim: & primò testimoniis scripturarum utamur. De quibus Damascenus, *lib. 1. cap. 3.* sic ait: Quod quidem sit Deus, iis, qui sacras admittunt scripturas, vetus, inquam, & novum instrumentum, haud quaquam in controversiam venit, nec plurimis quidem Græcorum. Exemplum optimum est illud Deuteronomii, *cap. 6.* Audi Israel: Dominus Deus

tuus unus est. Et *ad Eph. 4.* Unus Dominus, una fides, unum Baptisma. Unus Deus, & pater omnium, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. Ait deinde Damascenus, plurimis Græcorum notam esse Dei unitatem. Verè utique: nam non solum philosophi id asseverant, (si illos quos in Atheorum albo supra retulimus excipias) sed etiam poetæ (qui maximi multitudinis Deorum recipiendæ videntur fuisse patroni) affirmant: licet illi uni nonnumquam varias nomenclaturas imponant. Hoc affirmat Orphæus antiquissimus omnium poetarum, qui cum Musæo filio loquens, in hunc modum scribit.

Orphæus.

Εἷς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τὴν προσέδρευε,
ἰδυῖον κραδίης ποσειδὸν κύτος, εὐτ' ἐπίβαινε
Ατραπίδ', μῦνοι δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα.
Εἷς ἔς', ἀλογεῖς, ἐνός ἐκγονα πάντα τέτυκται,
Εἰδ' αὐτοῖς αὐλὸς περιγίγνεται. οὐδέ τις αὐτῶν
Εἰσορᾷ θνητῶν, αὐτὸς δέγε πάντας δρᾷται.
Οὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθοῦ κακὸν θνητοῖσι δίδωσι
Καὶ πόλεμοι κρυόντα, καὶ ἄλγεα δακρυόντα.
Οὐδεὶς ἔσθ' ἕτερος χωρὶς μεγάλῃ βασιλῆος.
Αὐλὸν δ' οὐχ ὁρῶ περὶ γὰρ νέφος ἐσθίρεται,
Πᾶς γὰρ θνητῶν θνητὰι κόραι εἰσὶν ἐν ὄσοις
Ασθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.
Οὐτος γὰρ χάλκειον ἐς οὐρανὸν ἐσθίρεται
Χρυσέω ἐνὶ θρόνῳ, γάλας ἐπὶ ποσσὶ ἐβρισκε,
Χεῖρατε δεξιτερὴν ἐπὶ τέρματος ὠκείαντιο
Πάντοθεν ἐκλέλακεν. περὶ γὰρ ἱρέμῃ οὐρᾷ μακρᾷ,
Καὶ ποταμοί, πολὺν βᾶθος χαροπόιο θαλάσσης.

Hoc est: Verbum Divinum respice, fili, & illi asside, ut spiritualem cordis tui cimbam moderetur: recta ingredi via, & solum mundi regem intueri, qui unus est & ingenuus, à quo res cunctæ sunt creatæ, in quibus ipse est. Hunc nullus vidit hominum, cum ipse omnes cernat. Ipse cum sit bonus, malum infert hominibus, tum bellum horridum, tum luctuosas ærumnas. Nec ullus est alius Deus, dempto hoc rege magno. Ipsum non videmus, nebula siquidem cinctus est. Mortalium pupillæ infirmæ sunt, ad conspiciendum moderatorem rerum omnium. Ipsius sedem æreo in cælo fixit, in quo cum aureo sedeat throno, pedibus in terra graditur. Porrigit dexteram usque ad Oceani limites. Ipsum timent flumina, & profundum glauci maris, & cani. Et *alibi* iterum:

Εἷς ζεύς, εἷς αἰδὼς, εἷς ἥλιος, εἷς Διόνυκος,
Εἷς θεὸς ἐν πάντεσσι. Hoc est: Unus Jupiter, unus Pluto, unus Sol, unus Dionysius, unus Deus in omnibus. Item Homerus, sub persona Phœnicis loquentis ad Achillem, ait:

Homerus.

Οὐδ' εἰκὲν μοι ὑποσάιν θεὸς αὐλὸς
Γῆρας ἀποξύσας θέσιν νέον ἢ βῶοντα. Hoc est:
Nec si mihi Deus ipse promitteret, senectutem auferens, priori me reddere ætati. Pronomen ipse, Deum unum verum ostendit. Et iterum, *lib. 2. Iliados*, Ulysses sic loquitur:

Homerus.

Οὐκ ἄγαθον πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεὺς, ᾧ ἔδωκε κρῖναι πᾶσι ἀγκυλομήτεω.
Hoc est: Non est bona principum multitudo; unus sit Princeps, & unus Rex, à summo Jove constitutus. Quæ carmina non modò in politia humana, sed in divina sunt intelligenda, ut docet Aristoteles, *12. Metaphysicorum*, in postremis verbis. Præterea Phocylides, in

Phocylides.

poë-

poëmate admonitorio ait:

Πρῶτα θεὸν ἴμα μετὰ κεῖλα δὲ σέιο γονῆας. Hoc est: In primis Deum cole, postea autem parentes tuos. Et post parum:

Ψεύδορκοι τυγέει θεὸς ἄβροτος. id est; pejeratorem odit Deus immortalis. Et Euripides in *Oreste*, ait:

Εἰ τοῖς κακοῖς χρὴ τοῖς ἰσὺς φίλος φίλοισι ὠφελεῖν
Οὔτα δ' ὁ δαίμων εὖ διδῶ τὶ χρεὶ φίλῳ;

Ἀρκέει γὰρ αὐτὸς ὁ θεὸς, ὠφελεῖν θέλων. Hoc est: In ærumnis, oportet amicis opem ferre; si enim fortuna favet, quid opus est amicis? cum omnia abunde suppeditet Deus ipse. Pindarus

Pindarus.

etiam, in *Olympiis*, hymno 1. ait: εἰ δὲ θεὸν ἀνὴρ
τίσ' ἔλπεται τιλαθέμεν ἔρδων, ἀμαρτάνει. Hoc est: qui Deum latere aliquid putat, fallitur. Et

Sophocles.

Sophocles in hymno 12. iterum. Adhuc Sophocles apertius; inquit enim:

Εἰς ταῖς ἀληθείαισι τῆς ἑστῆς θεός,
Ὅς οὐρανὸν τέτευχε, καὶ γαίαν μακρὰν,
Πόντον τε χαροπὸν οἶδμα, καὶ ἀνέμων βίαν.
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδία πλανώμενοι,
Ἰδρυσάμεσθα.

Θεῶν ἀγάλατι ἐκλιθαίτε καὶ ξύλων. Hoc est: Unus verè, unus est Deus, qui cælum, & terram fecit, & maris glaucam undam, & vim ventorum. Homines tamen errore seducti, fecimus deorum statuas lapideas, & ligneas. Platonis, Pythagoræ, & aliorum philosophorum sententias, hoc in loco inferere, omitto, cum illas Justinus martyr, in admonitorio Gentium, breviter collegerit. Deinde, cur Philosophi subobscurè de hac re locuti sunt, sicut & Poetæ, causam prodidit Plutarchus, lib. 1. de placitis philosophorum, cap. 7. cum ait: Euripides tragicus, & multi alii hoc apertè in medium afferre noluerunt; videlicet, verentes Areopagi iudicium. Significavit autem hunc in modum Euripides: Syllipsum enim hujus auctorem opinionis induxit, hujusmodique sententiæ ejus, astipulatur ipse. Fuit tempus, inquit, cum soluta erat mortalium vita, & belluina; postea explosa est vita, quæ sine lege erat, lege lata; post ubi manifesta arcere delicta, lex poterat, clam delinquebant multi. Tum quidam peritus vir, mendaci adorsus est oratione, veritatem suadere mortalibus: videlicet, quod Deus esset insensibilis perenni vita, qui hæc audit, & videt, & mente præpollet.

Plutarchus

Euripides.

Denique ait Damascenus; plurimis Græcorum non venit in controversiam, unum esse Deum. Non negat Damascenus, quin aliqui philosophi, qui suo nomine non sunt digni, contrarium tenuerint. De quibus Plutarchus, lib. 1. de placitis, cap. 7. ait: Nonnulli philosophorum, quemadmodum Diagoras Milesius, Theodorus Cyrenensis, Eumerus Thegeates, Deos nullos prorsus esse, censuerunt. Eumerum autem Callimachus Cyrenensis in Jambis suis taxat, in hunc modum scribens: In suburbanum delubrum conferti ite; in quo jam pridem æreum, qui finxit Jovem, insolens senex, improba volumina scribit; nempe, quæ dicunt nullos esse Deos. Hæc eadem scribit Ælianus, lib. 2. *Varia historia*. Hactenus in Damasceni expositione laborasse sufficiat.

Diagoras.
Theodorus.
Eumerus.

Tradidit nobis supra, ut vidi stis, Origenes duas rationes, seu vias investigandi Dei unitatem. Prima fuit ex scripturis, sive sacris, sive prophanis desumpta, quæ à nobis pro viribus absoluta est. Quæ deinceps sese offert via, qua ex creaturis, aut humana ratione subnixis argumentis, Deus cognosci, aut investigari à nobis possit, aperiet. Quod negabit nemo, qui scripturas diligenter evolverit. Nam clarè id dixit Paulus *Romanis scribens*, cap. 1. Invisibilia, inquit, Dei, à creatione mundi, id est, post mundi creationem; per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Hoc est: sapientia Dei, & Potentia, postquam mundum ab ipso creatum, conspeximus, nobis nota facta est. Et 1. *Corinth.* 13. Videmus in ænigmate, & per speculum, &c. Sunt his locis alia duo similia, quæ cum vix à doctis intelligantur, interpretationis nostræ faciem desiderant. Primus est, in *lib. Sapientie*, cap. 1. Spiritus Domini replevit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis. Hoc est: Spiritus sanctus, qui illuminat omnem hominem, venientem in hunc mundum; impartitus est universo orbi, divinarum rerum cognitionem, & ad sui participationem pertraxit, ac rapuit: & subdit, τὸ συνέχον τὰ πάντα, id est, quod continet omnia. Hac periphrasi mundum istum significasse, non obscurum est illis, qui linguarum peritia sunt instructi. Quia, ut ait Plinius, lib. 2. cap. 1. ejus circumflexu degunt cuncta: aut ut ait Pomponius Mela, lib. 1. cap. 1. quia uno ambitu, se, cunctaque complectitur. Additque postea: scientiam habet vocis, id est, vocalem. Hoc est: Quando mundum intuemur, ex illius conspectu ad Dei contemplationem scandimus; ac illo Magistri vice utimur, ad ejus laudes contexendas, & enumerandas. Alias cœli voce, & sensu carent. Ultimus locus est, ex *Psalmo* 128. desumptus, atque is est: Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam. Hoc est: tam clara, & expressa cognitio tui nobis enituit, ex me; id est, ex hominis creatione; ut dignis laudibus, eam celebrare posse, diffidam. Atque ad hunc modum interpretatur Basilus semel, atque iterum, in *Exaëmer*. Quamvis Hebræorum expositio non sit explodenda, qui legunt loco *ex me*, *pro me*; ad hunc sensum: Adeò hominum captum excellit, & superat Divina Natura, ut ad eam intelligendam vires nostri ingenii imbecilles sint. Nonne vides, quomodo ex majoris, & minoris mundi cognitione, homines ad Dei contemplationem rapiantur? Hoc significavit Basilus, *Homil.* 1. *Exaëmer*. de mundo loquens, cum ait: ἐπεὶ τῷ ὄντι ψυχῶν διδασκαλεῖσθαι λογικῶν, καὶ θεογνωσίας ἐστὶ παιδευτήριον διὰ τῶν ὁραμένων καὶ ἀσθητῶν, χειραγωγία τῷ ὄντι παρεχόμενον πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀόρατων, καθὰ φησὶν ὁ ἀπόστολος. ὅτι τὰ ἀόρατα αὐτῷ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθόραται. Hoc est: Vere mundus est ludus literarius, in quo animæ nostræ Dei cognitionem perdiscunt, qui per

Locus omni-
miè ex-
pressus.

De hoc Ba-
silus supr.
Locus non
contemnen-
dus.

Homil. 10.

Basilus.

res

res visibiles , & sensibiles , adminiculum menti præbet , ut ad invisibilibium rerum contemplationem admittatur : quemadmodum ait Apostolus , quod invisibilia ipsius , à constitutione mundi , ex operibus intellecta conspiciuntur. Atque *in eadem Homil.* bis eandem sententiam intulit ; rursus & *Homil. 6. versus finem.*

Basilius.

Item *Homil. 11.* ait : οὐ γὰρ ἄλλου τινὸς ἔνεκεν ἐγένετο, ἢ ἵνα ὄργανον ᾗς ἐκλήδειον τῆς δόξης τῆς θεῆς, καὶ γὰρ ὁ κόσμος οὗτος ὅλος ὅσπερ τὸ βιβλίον ἐγγράφον ἐστίν, ὑπαγορευόμενον τὴν τῆς θεῆς δόξαν. τὴν ἀπόκρυφον, καὶ αἰεταὶ τῆς θεῆς μεγαλῶσιν δι' αὐτῆς διαγγέλλοντες τοῖς ἄνθρωποις, εἰς κατανόησιν ἀληθείας. Hoc est: Non ob aliam causam , ὁ homo , procreatus es , nisi ut esses aptum instrumentum ad gloriam nominis Dei propagandam. Nam universi orbis istius moles , & machina , est veluti quidam liber scriptus , Dei gloriam prædicans , ac undique diffundens ; & arcanam , & invisibilem Dei majestatem per ipsum manifestans tibi , qui intellectu viges , ut ad veritatem possis pervenire. Adhuc & Theodoretus , *lib. de Diis , & Angelis* ait : sapienter Quidam nostrorum , è creaturarum magnitudine , ac specie ,

*Theodore-
tus.*

proportione quadam , generationis Auctorem spectari , ajunt. Neque enim qualia sunt opera , talis continuo ipse est opifex ; nec quanta hæc sunt , tantus & ille est : hæc enim possunt contrectari manibus , & nonnullos defectus adjunctos habent : ille autem nec tangi , nec videri potest , nec pati , nec ut opera ab eo facta , ullam subit circumscriptionem. Valde igitur appositè , *proportione quadam* addidimus. Etenim cùm cœli convexa , terræ latitudinem , marium tractus , splendorem solis , & lunæ , cæteraque hujusmodi contuemur , nequaquam his rebus Factorem parem facimus ; sed infinita pulchritudine , potiorum illum suis operibus asserimus ; ut meritò Sapiens ille dixerit , ex magnitudine , & specie creaturarum , generationis Auctorem spectari. Nam in mundi fabricam oculos intendentes , illius magnitudinem , & pulchritudinem miramur ; & quæ ex ea sese fundit , rerum utilitatem. Intellectus autem noster , omisis his , ad opificem illum procurrit , qui hæc omnia sapienter extruxit. Unde Apostolus ait : Invisibilia ipsius à creatura. Deinde Dionysius , *in lib. de Divin. Nomin.* cap. 7. ait : Quomodo nos Deum scimus , qui nec intelligibilis , neque sensibilis , nec omnino quicquam intelligibilium est ? Fortè id veraciter dicemus , nos Deum , non ex ipsius natura cognoscere , (id nempè ignotum est , omnemque superat sensum) sed ex creaturarum omnium ordinatissima dispositione , ut ab ipso prodeunte , imagines quasdam , & similitudines divinorum exemplarium præ se ferente ; ad id , quod supra omnia est , via , & ordine ascendimus , per ablationem , & supereminentiam , ad omnium causam. Ideo in omnibus Deus agnoscitur , & seorsum ab omnibus. Cognoscitur per scientiam , & ignorantem Deus ; estque ipsius , & intelligentia , & ratio , & scientia , & tactus , & sensus , &

Sap. 13.

Dionysius.

*Cognosci-
tur Deus
per affir-
mationem,
& nega-
tionem.*

opinio , & imaginatio , & alia omnia. Et neque intelligitur , neque dicitur , neque nominatur , neque est aliquid eorum , quæ sunt ; nec in aliqua creatura cognoscitur , & in omnibus omnia est , & in nihilo nihil , & ex omnibus à cunctis cognoscitur , & ex nullo à nemine. Ex substantiis etiam omnibus celebratur , juxta analogiam illarum rerum , quibus est causa. Quin & Damascenus , *lib. 1. cap. 1.* ait : Non deseruit nos Deus in ignorantia profunda ; quin cunctis cognitio , quod Deus sit , ab ipso naturaliter insita est. Sed & ipsa mundi creatura , & ejus coaptatio pariter , & gubernatio , magnitudinem Divinæ insinuat Naturæ ; & Deus ipse primò per legem & prophetas , deinde per unigenitum filium suum , nobis sui notionem impartitus est. Ammonius quoque illustris philosophus , *in præfatione prædicamentorum* , ait : Finis philosophiæ est , nosse omnium principium. Sed quæ nos illuc perducunt ? Doctrina eorum , quæ in tempore , ac mutatione consistunt ; cujusmodi sunt generabilia , & corruptibilia : ab his enim nos , Mathematicarum subsidio , ad sempiterna , & eodem modo se habentia , subducimus. Talia sunt cœlestia ; ideoque per illa , ad incorporeas substantias , usque ad primam omnium causam transcendimus. Nam cùm omnis motus sit , vel secundum substantiam , aut secundum quantitatem , aut qualitatem , aut locum ; quæ generantur , & intereunt , juxta omnes motus moventur : cœlestia verò locali tantum motu cidentur.

Damascen.

Ammonius

Quare recto ordine procedendum est , ab his quæ multiplici genere , ad ea , quæ uno solo modo moventur ; atque ita ad immobile , & eodem modo se habens , principium. Ne juxta Oraculum , ὑπὲρ βάθμους ποδ' ἀπέμπευ , idest , ultra gradum pedem mittamus. Si enim à corporibus ad primum omnium principium repente scandere voluerimus ; arbitrabimur , illud quoque esse corpus , & figura definitum. Ideo ait Plotinus : tradenda sunt pueris Mathematica , ut incorporeæ assuescant naturæ. Et his addit Ammonius , *in Isagoge Porphyrii* : Nam si Juvenes à naturalibus ad divina traducere voluerimus , cæcos faciemus ; quemadmodum si quis ex domo tenebrosa in claram exire voluerit ; in ea prius morari debet , in qua mediocriter lumen sit , & postea in lucidam devenire. Sic à naturalibus , per Mathematica ad divina conscendent Juvenes. Si plura de hac re nosse desideras , lege Cyrillum , *lib. 3. super Joannem* , cap. 3. & 12. : & *lib. 11. cap. 8.* & doctissimos & eloquentissimos decem libros Divi Theodreti , *de Providentia Dei* : & Damascenum , *lib. 1. cap. 3.* & Ciceronem , *1. Tuscul.* & Gregorium Nazianzenum , *lib. 2. Theologiae.*

*Æneade
prima.*

Præterea Philo Judæus , *lib. 2. Allegoriarum sacrarum legum , ante medium* , ait : ἐζητήσαν οἱ πρῶτοι, πῶς ἐνόησαμεν τὸ θεῖον. εἴθ' οἱ δοκῶντες ἀρίστα φιλοσοφεῖν, ἔφασαν ὅτι ἀπὸ τῆς κόσμου, καὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐνυπαρχουσῶν τέτοις δυνάμεσιν ἀνιλήψιν ἐποιεσάμεθα τῇ αἰτίᾳ. ὅσπερ γὰρ εἴ τις οἶδοι δεδημιουργη-
μί-

*Philo Ju-
dæus.*

μὲν οὐκ ἐπιμελῶς, ἢ πυλάοις, τοῖς ἄλλοις οἰκοδομήμασιν ἐννοῖαι ἀντιλήφειαι τῆ τέχνης. οὐ γὰρ ἄνευ τέχνης ἢ δημιουργεῖ νομίζει τὴν οὐκίαν ἀποτελεσθῆναι. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἢ ἐπὶ πόλεως, καὶ νεώς, καὶ παντὸς ἐλάχιστος ἢ μέγιστος κατακεύασμαλος. ὅντω δὲ καὶ εἰσελθὼν τις ὥσπερ οἷς μεγίστω οὐκίαν ἢ πόλιν τὸν δὲ τὸν κόσμον, θεασάμενος οὐρανὸν ἐν κύκλῳ περιπολύτα, καὶ πάντα ἐντὸς συνελκόμενα. πλαγίως δὲ καὶ ἀπλανῆς ἀσέβας κατὰ ταυτὰ καὶ ὡσαύτως κινούμενος, ἐμμελῶς τε καὶ ἐναρμονίως, καὶ τῷ παντὶ ὠφελιμῶς. γῆν δὲ τὸν μεσάτωτον χώρον λαχῶσαν, ὕδατος τε καὶ ἀέρος χύσης ἐν μεθορίῳ τεύχευτος. ἔτι ζῶα θηλάτε αὐ καὶ ἀθάλατα, καὶ φυτῶν καὶ καρπῶν διαφοράς, λογίεται δὲ πο, ὅτι ἔκ ἄνευ τέχνης παντελὺς δεδημιούργηται, ἀλλὰ καὶ ἡ καὶ ἔστι τῷδε τῷ παντὶ δημιουργὸς θεός. οἱ δὲ ὅλως ἐπιλογιζόμενοι, διὰ σκιάς τὸν θεὸν καταλαμβάνουσι, διὰ τῶν ἔργων τὸν τεχνίτην κατανοοῦντες ἔστι δὲ τις τελευτέρος καὶ μᾶλλον κεκαθαγμένος νοῦς, τὰ μεγάλα μυήτρια μυθεῖς ὅστις οὐκ ἀπὸ τῶν γεγονότων τὸ αἷτιον γινώσκει, ἀλλ' ὑπερκύβητος τὸ γεννητὸν. ἐμφασιν ἐπαρῇ τοῦ ἀγεινότητος λαμβάνει, ὡς ἀπ' αὐτοῦ αὐτὸν. Hoc est: sicut ex domo pulcherri-
mè constructa, artificem cognoscimus; ita Deum, ex mundi hujus eximia venustate. Ean-
dem sententiam Theophylus, *lib. 1. ad Autoly-*
cum, his verbis explicavit: Πάντα ὁ θεὸς ἐποίησεν
ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι, ἵνα διὰ τῶν ἔργων γινώσκη-
ται, καὶ νοηθῇ τὸ μέγεθος αὐτοῦ. καθάπερ γὰρ ψυχὴ ἐν
ἀνθρώπῳ οὐ βλέπεται, ἀορατος οὖσα ἀνθρώποις, διὰ δὲ
τῆς κινήσεως τοῦ σώματος νοεῖται ψυχὴ, ὅλως ἔχει αὐτὴν
ἢ τὸν θεὸν μὴ δύνασθαι ὁραθῆναι ὑπὸ ὀφθαλμῶν ἀνθρωπί-
νων. διὰ δὲ τῆς προνοίας, καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ βλέπεται
καὶ νοεῖται ὁ τρόπος, γὰρ καὶ πλοῖον θεασάμενος τις ἐν
θαλάσσῃ καπηλίσμενος, καὶ τρέχον, καὶ κατερχομένον
εἰς λιμένα, δῆλον ὅτι ἡγήσεται, ἐν αὐτῷ τὸν κυβερνῶντα
εἶναι αὐτό. οὕτω δὲ νοεῖν τὸν θεὸν κυβερνῶντα τῶν ὄλων,
εἰ καὶ οὐ θεωρεῖται ὀφθαλμοῖς σαρκίνοις, διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀχά-
ρητος εἶναι, εἰ γὰρ ἴδῃ ἡδὲ εἰς ἐλαχίστην ὄντι τοῖς οὐ
δύναται ἀνθρώπος ἀλεῖναι, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν δύ-
μιν καὶ δύναμιν, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ τοῦ θεοῦ δόξῃ ἀνε-
θεασθῇ οὕτῃ, ἀνθρώπος θνήσκῃ οὐ δύναται ἀνλοπῆσαι.
Hoc est: Deus, quæ nusquam erant, ad esse
perduxit; ut per opera cognosceretur illorum
author, & magnitudo ejus intelligeretur. Et
quemadmodum anima in homine existens, non
videtur, est quippe homini invisibilis; attamen
ex motu, & agitatione corporis, illic esse in-
telligitur: sic Deus cum ab humanis oculis vi-
deri nequeat, ex rerum gubernatione, & ex
operibus ab ipso editis, conspicitur. Deinde
veluti qui navem se agitantem, & in portu se
recipientem viderit, asseverabit, illic ejus gu-
bernatores diversi; sic existimari oportet,
Deum esse mundi rectorem, & gubernatorem,
quamvis oculis carnis intueri non possit; est
enim ipse à captu humano imperceptibilis. Nam
si in sole oculos defigere, ob excellentem vim,
qua præditus est, non sufficimus; quomodo
ad gloriam Dei inenarrabilem contuendam,
poterimus stare? Poteramus hoc in loco, eru-
ditissimas rationes, quas tradidit Sanctus Tho-
mas, *prima parte*, subijcere; sed illas missas fa-
cere decrevimus, partim ne longiores simus,
quàm instituti nostri ratio efflagitat; partim
ne supervacaneum videatur, labores nostros
illi rei destinare, & consecrare velle, quæ ci-
tra pulverem, & laborem sese offert, volenti
illius viri lucubrationes consulere. Vides quo-
modo ex creaturis, tamquam ex ungue Leo,

Deus à nobis intelligi potest? Attamen quandiu
fumus in hoc corpore, & peregrinamur à Do-
mino, hac fimus communi cognitione conten-
ti; quæ tamen parum lucis, & claritatis in ani-
mis nostris ingenerat. Nam ipsamet divina essen-
tia clare, & distincte à nobis intelligi non po-
test, nisi animus noster liber, & solutus sit à
corpore, & segregatus ab omni labe, & con-
cretionem mortali. Unde Gregorius Nazianzenus,
in oratione de Obitu Casarii, ait: Dei parvum
defluxum in hoc percipimus sæculo, quale vel
in speculis imaginari possemus, aut ænigmati-
bus; post hæc, fonte boni ipsius perfruemur,
pura mente, puram veritatem intuentes, mer-
cedemque hanc laboris hic exhausti, invenie-
mus: Et utinam perfectius bono perfruamur
perfecto, & illud contemplemur, qui sacræ fi-
nis est disciplinæ.

Quia juxta philosophorum præcepta, nomi-
na ambigua, & variæ significationis, prius
sunt explicanda, & interpretanda, quam defi-
nienda; oportet, quid hoc nomen *Deus* signi-
ficet, aperire, & curiosius rimari. *θεός*, hoc est;
Deus, juxta Damascenum, *lib. 1. capit. 12.*
dicitur, vel à *θεῖν*, id est, currere, vel dispo-
nere universa; vel ab *αἰθεῖν*, id est, urere; nam
Deus ignis est, iniquitatem nostram absumens:
vel à *θεᾶσθαι*, id est, intueri omnia, cum nihil
illum latere possit, qui omnium rerum inspector
est. Intuetur enim omnia, prius quam dedu-
cantur ad ortum, juxta voluntatem ejus, quæ
à tempore non pendet: & desumpsit ex 4.
lib. Theologiae Gregorii Nazianzeni. Item
Theodoretus, *in lib. de Principiis*, ait: Mihi
videntur primi homines Græciæ, solos eos esse
Deos, putasse, quos nunc Barbarorum pluri-
mi arbitrantur, Deos esse; solem videlicet,
lunam, terram, stellas, cælumque ipsum. Vi-
dentes itaque hæc, currentia; de natura cur-
sus illius, quem videbant, *θεός*, id est, *Deos*,
vel *currentes* nominabant: & transcripsit ex
Platonis *Cratilo* hæc omnia Theodoretus. Dio-
nysius quoque, *12. capit. Divin. nomin.* ait:
Deitas, Græcè *θεότης*, ideo dicitur, quod prof-
piciat cuncta providentia, bonitateque omni-
gena; aut quod circum omnia currat, cuncta-
que contineat, & se repleat; & cuncta trans-
cendat, quæ providentia ejus gubernantur. Præ-
terea Theophylus, sextus Antiochenæ Ecclesiæ
Pontifex, *lib. 1. ad Autolytum*, ait: *θεός* λέγεται,
διὰ τὸ τεθεῖναι τὰ πάντα ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀσφαλείᾳ,
καὶ διὰ τὸ θεῖν. τὸ δὲ θεῖν, ἔστι τὸ τρέχειν, καὶ κινεῖν,
καὶ ἐνεργεῖν, ἢ τρέφειν, ἢ προϊεῖν, ἢ κυβερνᾶν, ἢ
ζωοποιεῖν τὰ πάντα. Hoc est: *Deus* dicitur à
à verbo *τίθημι*, id est, pono, quia omnia
in eo posita sunt; aut à verbo *θέω* curro,
quia per omnia currit, & omnia movet, in
omnibus operatur, omnia alit, & gubernat, &
omnibus vitam tribuit. Postremam etymolo-
giam hujus nominis, quæ cæteris videtur esse
alienior à veritate; affert Clemens Alexandri-
nus, *in postremis lineis, primi Stromatis.* *θεός*,
inquit, *παρὰ τὴν θεοῖν ἑρμηνείαν, ἢ λέξιν τὴν διακόσ-*
μους. Hoc est: dicitur *Deus*, quia dispo-
nit,

Etymon
nominis
θεός.
Damascenus.

Theodore-
tus.

Dii Gra-
corum.

Plato.

Theophy-
lus Antio-
chenus.

Clemens
Alexandr.

Theophy-
lus.

D. Tho-
mas.

nit, & gubernat omnia.

Postquam nominis hujus ^{Deus} etymologiam explicavimus, de multiplici ejus significatione agendum est: de qua sic ait Gregorius, 8. *homil. Ezechielis*. In Scriptura sacra, aliquando Deus nuncupative, aliquando essentialiter dicitur. Nuncupativè, cum dicitur: Ecce constitui te Deum Pharaonis: & sicut Moyses ait: Si quis hoc, vel illud fecerit, applica illum ad Deos: id est, sacerdotes. Qui rursus dicit: Diis non detrahes. Et sicut Psalmista ait: Deus stetit in Synagoga Deorum, in medio autem Deos discernit.

Essentialiter autem Deus dicitur, sicut ad *Exod.* 3. Moysen dicitur: Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob. Unde Paulus volens nuncupativum Dei nomen ab essentiali discernere, de Redemptore nostro locutus est, dicens: Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Qui enim nuncupative dicitur, Deus inter omnia; qui vero essentialiter, Deus super omnia est. Ut ergo ostenderet Christum naturaliter Deum; non hunc Deum tantummodo, sed Deum super omnia esse, memoravit. Quia electus quisque, vel in exemplo justitiæ excellendo, dici Deus potest; sed inter omnia, quoniam nuncupative Deus: Christus autem Deus est super omnia, quia naturaliter Deus. Unde eum Ezechiel, Deum sublimem nominat. Hoc iterum inculcat, *Homil.* 15. in eundem prophetam: & Ambrosius, *libr.* 5. de Fide, cap. 2.

Deinde, Deus in sacris literis pro tota interdum accipitur Triade, ut: Deum tuum adorabis, & illi soli servies. Interdum pro unaquaque Trinitatis persona; præsertim si eodem in loco, fiat mentio alterius personæ divinæ: ut in *Genes.* 19. Pluit dominus super Sodomam sulphur, & ignem, à Domino. Et in Symbolo: Deum de Deo. Et ad *Roman.* 1. Segregatus in evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas, de Filio suo. Hæc, quæ nos fufius explicavimus, breviter innuit Cyrillus, *libr.* 9. *Theaur.* capit. 3. Item S. Thomas 1. *part.* 4. 39. *art.* 4. eandem sententiam amplectens, sic explicavit: Quandoque hoc nomen Deus supponit pro essentia, ut cum dicitur: Deus creat. Quia hoc prædicatum competit subjecto, ratione formæ significatæ, quæ est Deitas. Quandoque vero supponit, pro persona: vel una tantum, ut cum dicitur: Deus generat: vel pro duabus, ut cum dicitur: Deus spirat: vel pro tribus, ut cum dicitur: Regi sæculorum immortalis, & invisibili, soli Deo. 1. *Timot.* 1. Hæc ille.

Adhuc sunt etiam nonnullæ hujus nominis acceptiones, æquæ ac superiores commendandæ memoriæ: de quibus optimus auctor Euthymius, *Psal.* 49. sic scribit. Nomen Deus, apud scripturam quatuor assumitur modis. Et primò quidem Deum dicimus illum, qui rerum omnium creator est, & Dominus. Secundò per similitudinem, & imitationem, Deum

appellari videmus: ut in *Psalmo*: Deus Deorum Dominus locutus est, & vocavit terram, à solis ortu usque ad occasum; id est, Deus Sanctorum, aut Principum, locutus est per Prophetas. (Vel deorum appellatione eos intellige, qui ad imaginem Dei procreati, integram, & incorruptam imaginem servarunt.) Item: *Psal.* 81. Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem Deos dijudicat. Et: Ego dixi dii estis, & filii excelsi omnes. Item: Diis non maledices; & principibus populi tui non dices malum. Manifestum est enim, hujusmodi nomine, eos vocari, qui per virtutem Deum verum imitantur; quique veluti Principes & Judices, regendo, imperando, judicando, Deo similes facti sunt. Hac secunda acceptione, Apostoli vocantur Dii. Unde Hieronymus *circa principium libr.* 3. in *Matth.* ait: Cum enim dixisset Christus Apostolis: Quem me dicunt esse homines: subjecit: Vos, quem me esse dicitis. Hoc est: vos dii, quem me existimatis.

Tertio modo, ait Euthymius, *ibidem*: Deum dici invenimus, juxta analogiam; eo modo, quo Moyses Pharaonis Deus dictus est. Veluti qui magna adversus illum miracula, & prodigia operabatur, qui eum castigabat, qui pro arbitrio flagella inferebat, qui sententiæ suæ prophetam habebat Aaron; & demum, qui vitæ, & mortis dominus ab illo esse, ferebatur. Nec dissentit ab illo Hieronymus, *Ezech.* 44. cum ait: Deus in Scriptura dicitur, qui habet potestatem judicandi de hominibus: unde in *Psalmo*: Deus stetit in Synagoga Deorum. Differt, inquit, Euthymius, *eodem loco*, hæc significatio à secunda, quia hic simpliciter non dicitur Deus, sed cum adjectione, Deus Pharaonis.

Quarto, inquit Euthymius dicitur Deus, ex collentium errore: juxta quam significationem legimus: Ite & clamate ad Deos, quos elegistis. Et iterum: Non facietis vobis deos argenteos, aut aureos. Nec ab illo dissidet Chrysostomus, *homil.* 8. in *posteriolem epist.* ad Corinth. Solet, inquit, Scriptura sæpe vocare Deum, non à dignitate ejus, qui sic appellatur, sed ab infirmitate subditorum. Ut quando Mammona dominum dicit, aut ventrem Deum: Quorum deus venter est, & gloria in confusione ipsorum. At non simpliciter, vel venter Deus, vel Mammona dominus; sed illorum tantum dominus, qui sese illis submittunt. Hæc ille. Locus exigebat, ut de origine Idololatriæ aliquid scriberemus; attamen hanc rem diligenter explicabimus, in titulo *Observationum scripturarum*.

Porrò diligenter adverte, nomen istud Deus, interdum absque articulo poni; & tunc ex antecedentibus intuendum est, an de Deo vero dicatur, vel de falso, nam de ambobus dicitur. Deinde his addit Augustinus, *libr.* 1. *quest.* in *Genes.* *quest.* 105. si articulus additus nomini Deus sit, evidentissime verus Deus significatur: ut *Genes.* 33. Propter hoc vidi faciem tuam, quemadmodum cum videat aliquis faciem

Nomen
Deus, cum
articulo,
& sine eo
cujus pon-
deris.

ciem Dei. Lege titulum nostrum de Articulo, & ejus Emphasi.

Cum idem nomen tam Deo vero, quam falso in scripturis tributum sit; oportet omnem lapidem movere, & ingentem adhibere curam, ne labamur verbo; sed distinguere sciamus, quando Deo vero, & quando falso, nuncupatio hæc deferenda sit. Nam si ita hallucinati fuerimus, ut luci tenebrarum nomen assignemus, audiemus utique, quod ait Isaias: Væ qui dicunt bonum, malum; & malum, bonum; ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras.

Isaia 5.
Deus verus
à falso quo-
modo se-
jungitur.

Quare oportet Irenæi verba in promptu habere, *libr. 3. cap. 6.* quæ sic se habent. Cum eos, qui non sunt Dii, scriptura nominat, non in totum ostendit illos esse deos, sed cum aliquo additamento, & significatione, per quam ostendunt non esse dii. Quemadmodum apud David: Dii gentium, Idola dæmoniorum: & *Deut. 6.* Deos alienos non sectabimini. Ex hoc quod dicitur Dii gentium, in malam accipitur partem. Nam gentes verbum domini nesciebant; & alienos deos nominans, eos abstulit, quod sint dii. Et Isaias: Confundantur omnes, qui blasphemant Deum, & sculpunt inutilia; & ego testis, dicit dominus: abstulit, quod sint dii; solo autem utitur nomine, ad hoc ut sciamus, de quo Deo dicit. Et Jeremias: Dii, qui non fecerunt cælum, & terram, pereant de terra, quæ est sub cælo: ex eo, quod participationem eorum adjecit, ostendit, eos non esse deos. Et *parum infra* addit Irenæus: Et Paulus de Antichristo loquens, ait: Qui adversatur, & extollit se, supra omne quod dicitur Deus, vel quod colitur: eos, qui ab ignorantibus Deum, dii dicuntur, significat; hoc est, idola. Etenim pater omnium, Deus dicitur, & est: & non super hunc extolletur Antichristus; sed super eos, qui dicuntur quidem, non sunt autem dii. Alio etiam signo distingui posse Deum verum à falso, scribit Origenes, *homil. 14. Num. circa principium*: In Hebræorum, inquit, literis, nomen Dei diversè scribitur: aliter enim scribitur Deus, quicumque Deus; aliter Deus ipse, de quo dicitur: Audi Israel, dominus Deus tuus, Deus unus est. Iste ergo Deus Israel, Deus unus, & creator omnium, certo literarum signo scribitur, quod apud illos Tetragrammaton dicitur. Si quando vero sub hoc signo scribitur Deus, nulla est dubitatio, quin de Deo vero dicatur; si quando verò aliis, id est, communibus literis scribitur, incertum habemus, utrum de Deo vero, vel de aliquo ex illis dicatur, de quibus Apostolus: Sunt, qui dicantur dii, sive in cælo, sive in terra; sicut sunt dii multi, & domini multi; nobis tamen unus est Deus Pater, &c.

Locus Pau-
li.

Cum nomina, quæ Deo tribuuntur, ex humanis rebus desumpta sint, ut Deus ab hominibus cognosci potuit; sic nomina illi indita sunt. Atque ideo, cum divina essentia ab humano obtutu conspici non posset, ex creaturis, veluti per gradus, ad ejus cognitionem confurgit. Hoc dupliciter, aut per negationes, &

ablationes tantum, ut cum Deus, invisibilis, & incomprehensibilis, vocatur; & per negationes, quæ positionibus superveniunt, ut cum dicimus, Deus non est bonus, sed, ut ita dicam, supra bonus; non est sapiens, sed supra sapiens; non est vita, sed supra vitam. Et nomina per negationes effecta, maximè Dei infinitati conveniunt; præcipue si sint excellentis negationis nomina. Aut secundò per positiones Deus cognoscitur, ut sapiens, bonus: & hæc non tam divinam infinitatem explicant, ac superiora. Quapropter cum nomina ex rebus sensibilibus trahant originem, nequeunt divinam essentiam nobis exacte referre, & antè oculos ponere; sed illis, ut adminiculis utimur, ut ad divina aliquo modo sublevemur. Ideo, ut ait Justinus, *in admonitorio*, quando Deus ad Hebræos missurus erat Moysen, nullum peculiare nomen sui ipsius Deus illi insinuavit. Neque enim Deo proprium nomen aptari potest, quippè cum nomina subjectis rebus, quæ diversa sunt, declarandis apponuntur: Deo autem neque quisquam fuit prior, qui ei nomen imponeret; nec ipse seipsum nominare oportere, constituit, unus, & solus existens; ut ipse per Prophetas suos testatur, inquiens: Ego primus, & novissimus, & præter me non est alius Deus. Ob id igitur nullius nominis Deus fecit mentionem, cum Moysen ad Hebræos destinasset; sed vicujusdam participii, se unum, & solum Deum, mysticè docuit, dum dixit: Ego sum existens. Distinguens se ab his, qui non sunt; ut homines cognoscant errantes, se esse cultores Deorum, qui non sunt. Et Augustinus, *libr. 1. de Doctrin. christian. cap. 6.* ait: Deus cum de illo nihil dignè dici possit, admisit humanæ vocis obsequium; & verbis nostris, in laude sua gaudere nos, voluit. Nam inde est, quod & dicitur *Deus*. Non enim revera in strepitu duarum syllabarum ipse cognoscitur; sed tamen omnes Latinæ Linguae socios, cum aures eorum sonus iste tetigerit, movet ad cogitandam excellentissimam quamdam, immortalemque naturam. Et *cap. 8.* addit: Unde omnes, qui de Deo cogitant, vivum aliquid cogitant; quia viventia non viventibus anteponunt. Deinde si vitam vegetantem sine sensu invenerint, qualis est arborum; præponunt ei sentientem, qualis est pecorum: & huic rursus intelligentem, qualis est hominum. Quam cum adhuc mutabilem viderint; etiam huic aliquam incommutabilem coguntur præponere, illam, scilicet, vitam, quæ non aliquando desipit, aliquando sapit, sed est potius ipsa sapientia: sapiens enim mens, id est, adepta sapientiam, antequam adipisceretur, non erat sapiens: at vero ipsa sapientia, nec fuit unquam insipiens, nec esse unquam potest.

Postquam ambiguitati nominis hujus non-nihil lucis attulimus, oportet constituere de quo Deo nobis sermo sit futurus. Verùm ut huic quæstioni satisfaciam, hac utendum distinctione. Ex numero Deorum, alius est verus, alius falsus. Nos equidem hoc in loco, relictis

Dei des-
criptiones
aliquot.

Justinus.

Basilius.

Suidas.

Cicero.

Plato.
Timæus.

Angeli an
vocentur
dii?

Psal. 95.

diis falsis, ad verum Deum definiendum, aut potius describendum, sermonem tandem convertamus. Verum in hoc differunt definitio à descriptione, quod definitio ex vi, & natura rei, rem apertam facit; at hæc natura, nobis in Deo ignota est: descriptio verò ex his, quæ adventitia sunt, constat. Dicitur descriptio, quasi adumbratio quædam pictoris, & primæ picturæ lineamentum rude: & ideo non perfectè rem ostendit, nec ante oculos ponit. Igitur Justinus Martyr hac utitur descriptione, in *Tryphone*, parum post principium: Deus est, quod in eodem, similique habitu, ac statu semper est, cæterisque omnibus cur sint, causa est. Basilius, *hom. 1. Exaëm*. Sic: ἐστὶ ἡ μακαρία φύσις, ἡ ἀφθότος ἀγαθότης, τὸ ἀγαπήτων πᾶσι τοῖς λόγοις μετεληφόσι, τὸ πολυπόθητον κάλλος, ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ ἱερόν φῶς, ἡ ἀπρόσιτος σοφία. Hoc est: Deus est natura beata, immensa bonitas, diligibile quiddam, ab his, qui ratione sunt præditi; pulchritudo, quæ ab omnibus desideratur; principium rerum, fons vitæ, lux spiritualis, sapientia, quam nullus assequi potest. Suidas, in *ditione* θεός, hac utitur descriptione: θεὸς εἶναι δοξάζουσιν ἔλληνες, ζῶον ἀθάνατον, λογικόν, τέλειον, ἱερόν, ἐν ἐν δαιμονία, καὶ παντὸς ἀνεπίδεχλον, προνοητικόν, κοσμοῦ τε καὶ τῶν ἐν κόσμῳ δημιουργῶν τῶν ὄντων, καὶ ὡς περ πατέρα πάντων. Hoc est: Græci Deum esse arbitrantur, quod immortale, rationale, perfectum, spirituale, & beatum est; quod malum recipere non potest; quod mundum, & quæ in mundo sunt, gubernat; quod creavit omnia, & est omnium Pater. Cicero, in *1. Tusculan.* sic: Deus est quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, & cœleste, divinum, & æternum est. Attamen præstantiores sunt illæ descriptiones Dei, quæ per negationes conficiuntur: sic exactè Deum significare volentes, non quicquam de eo, ut inquit divinus Plato, affirmamus, sed ad negationes confugimus. Interrogante enim Socrate Timæum, quid Deus esset? respondet ille: quid non est, quidem novi: quid verò sit, non novi. Nam neque corpus, nec colorem, nec Angelum, nec ejus quidpiam generis; sed his præstantiorem esse, intelligo. Quapropter nonnumquam subjectum ornant hujuscemodi definitiones, cùm ab inferioribus omnibus ipsum sejungant.

Ex superiori disputatione collegimus, homines in scripturis Deos appellari: est tamen dubium, an Angeli etiam possint Dii vocari? Cui quæstioni Augustinus, *Psal. 135.* respondet, inquiens: In scripturis nescio utrum, vel possit, vel facile possit reperiri, apertè dictos Angelos Deos. Sed cum de domino Deo dictum esset: Terribilis super omnes deos: cur dixerit, continuo veluti exponendo, subjungit: Quoniam Dii gentium dæmonia. Non ergo dii sine additamento: sed dii gentium dæmonia. Atque hoc ita esse factum, ea causa potissimum occurrit; ne homines ad hoc ædificarentur, ut ministerium sanctis Angelis exhiberent, quod nec ipsi exhiberi ab homi-

nibus volunt, nisi illi Deo, qui & ipsorum, & hominum Deus est. Hanc totam quæstionem absolvit Apostolus, *1. Corinth. 8.* cum inquit: Nam & si sunt, qui dicuntur dii, sive in cœlo, sive in terra, nobis tamen unus est Deus, &c. Item Chrysostomus, *hom. 22. in Genes.* inquit: Homines filii Dei dicuntur, Angeli nunquam. Atqui de Angelis, inquit: Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis: de hominibus autem: Ego dixi dii estis, & filii excelsi omnes. Et iterum Isaias ait: Filios genui, & exaltavi. Postremo Theophylactus, *ad Colossens. 1.* ait: Hominem nominat Apostolus imaginem Dei, & filium Dei: Angelum autem nusquam. Illic enim Angelicæ naturæ altitudo statim homines ad impietatem præcipitasset, existimantibus ejusdem esse dignitatis cum Deo: in homine autem tenuitas, & humilitas munit eos, ne tale quiddam suspicentur. Attamen ab illis dissentit Hieronymus, *cap. 3. comment. Danielis*, cujus sunt verba: Angeli Dii, vel Dei filii sæpissimè nuncupantur in scriptura; ut apud Danielelem: Species quarti similitudo filii Dei: quem postea Angelum ipse vocat. Verum præfigurabat iste filius Dei, dominum Jesum, qui ad fornacem descendit inferni, quo eos, qui tenebantur inclusi mortis vinculis, liberaret. Et alibi: Venerunt filii Dei, ut starent coram domino. Nec ab illo dissidet Origenes, *hom. 8. in Exodum*, cujus hæc sunt verba: Non sint, inquit scriptura, alieni dii præter me. Si dixisset: Non sint dii præter me absolutior sermo esset: nunc, quia dicit: Non erunt tibi dii alieni præter me: non negavit, angelos esse Deos. Hinc Paulus *1. Cor. 8.* ait: Siquidem sunt, qui dicuntur dii, sive in cœlo, sive in terra: & addit: Et sicut sunt dii multi, ita domini multi: nobis tamen unus est Deus, &c. Et alibi: Quoniam Deus magnus, terribilis super omnes deos: Et: Deus deorum dominus locutus est: & alibi: Deus stetit in Synagoga Deorum, in medio autem Deos discernit. Et Plato in *Apologia*: si, inquit, dæmones deorum filii sunt; quisnam hominum, filios quidem deorum esse putet, deos vero neget? Gregorius quoque, *2. Moral. cap. 2.* illud Job: Cum quadam die convenissent filii Dei, ut assisterent coram Domino: ipse exponit: Qui Dei filii, nisi electi Angeli vocantur? Et iterum, *cap. 16.* Et quod maxime urget, cum disputat Sanctus Thomas, *1. 2. quæst. 98. art. 3.* An lex vetus fuerit data per angelos? Postquam asserit, ab illis fuisse latam, rationibus, & testimoniis egregiis stipatus; arguit contra se, ex *Exod. cap. 20.* ubi dicitur: Locutus est dominus sermones hos, & subdit: Ego sum Deus tuus: & *cap. 3.* Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob: loquitur ergo Deus, non Angelus. At ipse, nodum solvit hunc in modum: Dicendum, quod sicut Gregorius dicit, in principio Moralium, Angelus, qui Moyfi apparuisse dicitur, modò Angelus, modò Dominus memoratur: Angelus videlicet, propter hoc

Ex Apoc.
19. & 22.

Chrysost.

Psal. 103.

Psal. 81.

Isaie 1.

Theophy.

Angeli dii
& filii
Dei dicuntur.

Job 2.

Exod. 20.

1. Cor. 8.

Psal. 49.

Psal. 81.

An latio
legis tri-
buenda sit
Angelis,
an filio
Dei.

In præfa-
tione mo-
ralium c.
1.

Cyrillus.

hoc quod exterius loquendo, serviebat: Dominus autem dicitur, quia interius præsidens, loquendi efficaciam ministrabat. Et inde est etiam, quod quasi ex persona Domini Angelus loquebatur. Hæc ille. Eiusdem opinionis assertor est Cyrillus, *lib. 3. in Joan. cap. 3.* nempe, quod Angelus locutus sit, etiam si Dominus vocetur, aut potius Deus; nam Elohim vocatur, juxta Hebræam veritatem. Multi tamen viri clari ab illorum judicio recedunt, qui affirmant filium fuisse locutum: ut Eusebius, *lib. 1. Demonstrat. Evangelicæ, cap. 3.* ait: *ἐπάκουσαι γοῦν ὡς πάλιν αὐτὸς ὁ μαρτυρῶν τὸν ἐπιφανέντα τοῖς θεοφίλοις, ὃ πολλὰ καὶ χρηματίζοντα αὐτοῖς τὰ ἀναγεγραμμένα, ποτὲ μὲν θεὸν ὃ κύριον. ποτὲ δὲ ὃ ἄγγελον θεῷ προσαγορεύει. θεὸς μὲν καὶ κύριος τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἀπηγορευμένος, ἄγγελος δὲ τῶ ἀνοσιγὰς πατρὸς.* Hoc est: Audi igitur quomodo ipse Moyses, vocat illum, qui sanctis apparebat, & illis largiebatur oracula, nonnunquam quidem Deum, & Dominum; nonnunquam verò Angelum. Dominus quippe, & Deus erat amicorum Dei; sed supremi Patris Angelus. Et Tertullianus, *in lib. adversus Judæos, cap. de Nativitate Christi*, ait: Qui ad Moysen loquebatur, ipse erat Dei filius, qui & semper videbatur: Deum enim Patrem nemo vidit unquam, & vixit. Et ideo constat, ipsum Dei filium Moyse esse locutum, & dixisse ad populum: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, id est, populi, qui te custodiat in itinere, & introducat in terram, quam præparavi tibi. Populum introducturus erat Jesus in terram promissionis, non Moyses. Angelum quidem dixit eum, ob magnitudinem virtutum, quas erat editurus, (quas virtutes fecit Jesus Nave) & officium prophetæ, nunciantis, scilicet, divinam voluntatem: sicut & præcursores Christi futurum Joannem, Angelum appellat per Prophetam spiritus, dicens ex persona Patris: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, id est, Christi. Nec novum est Spiritui sancto, Angelos appellare eos, quos ministros suæ virtutis Deus præfecit. Ambrosius quoque, *ad Colof. 1.* super hunc locum: Qui est imago &c. ait: Imago dicitur filius; ut cum apparet in figura humana, aut igne, non ipse Pater intelligatur esse, sed filius. Et Cantacuzenus, *in apologia 1. circa principium*: & Philippus presbyter, *lib. 2. in Job, cap. 20.* Et iterum Eusebius Cæsariensis, *lib. 1. histor. capit. 2.* post longam disputationem, hæc subdit: καὶ μὴν οὐδ' ὑποβιβάζοντες ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν θεοῦ τὰς ἀναγραφείσας θεοφανείας ὑπονοεῖν θέμεις. ἐπεὶ καὶ τούτων ὅτε τίς, ἀνθρώποις παραφάνεται, οὐκ ἐπικρύπτεται ἡ γραφή, ἰνομασί, ὃν θεόν, ὃν δὲ μὴ κύριον, ἀλλ' ἀγγέλους χρηματίζοντες λέγουσα, ὡς διὰ μυστήριον μαρτυρεῖται πιστῶσθαι βέλδιον. Hoc est: non licet divinas apparitiones, quæ in scripturis traduntur, Angelis, & Dei ministris tribuere; nam cum Angelorum aliquis hominibus apparet, non tacet scriptura; non enim Deum, aut Dominum vocat; sed Angelum; ut multis testimoniis possumus confirmare. Et iterum eandem rem tractat, *cap. 3.* Ego tamen arbitror, cum Deum loquentem lex inducit; dum He-

braico nomine Elohim appelletur, nil ob stare, quin Angelo tribui possit. Nam *Exod. 3.* qui dicit: Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, &c. parum supra Angelus vocatur, juxta Hebræos, quamvis in codicibus Latinis sic legatur: Apparuit ei Dominus in flamma ignis. Sed si cum loquitur Deus, & illi Hebraicum Nomen Ineffabile inditum est, absque dubio est verus Deus: ut *Exod. 20.* non videtur Angelo posse convenire. Ecce ergo, quomodo in scripturis Angeli vocantur Deus, & filii Dei, etiam sine addito; quamvis non negaverim, frequentius cum addito Deos appellari, ut Augustinus dixit; & ita dissidium inter Augustinum ex una parte, & Hieronymum, & Origenem ex alia, facile componitur, & consopitur.

Suboritur tamen dubium, ex Theophylacti verbis à nobis superius allatis, in quibus affirmat, hominem quidem in scripturis imaginem Dei vocari, Angelum tamen nunquam. A quo libenter dissentit Sanctus Thomas, *1. parte quest. 93. artic. 3.* & probat ex Gregorio dicenti, *in quadam homil.* Angelus dicitur signaculum similitudinis, quia in eo similitudo divinæ imaginis insinuat expressa. Deinde ratione, quia ratio imaginis est in intellectuali natura; & sic imago Dei est magis in Angelis, quam in hominibus, quia intellectualis natura perfectior est in eis. Et ideo cum quantum ad intellectualem naturam, Angelus sit magis ad imaginem Dei, quam homo; simpliciter concedendum est, Angelum magis esse ad imaginem Dei, hominem autem secundum quid. At dices: Theophylactus tantum dicit in Paulo non inveniri. Sed profecto non tam laborat ipse de Paulo, quàm de tota scriptura, & ipsa veritate decernit.

Si quis diligenter superiori disputationi nostræ, animum adhibuit, nosse potuit, nomina, aut uni Deo, hoc est Trinitati, aut singulis personis imponi posse. Nam ut inquit Aretha, *cap. 7. Apocalyps.* Nihil eorum quæ in divina natura conspiciuntur, invenire licet appropriatum alicui trium ipsius personarum, præter id unum, quod hypostaticè ipsi, scilicet, Christo, convenit. Et iterum *in eodem cap.* Nil in beata Trinitate appropriatum conspicitur, præter ipsas proprietates personarum constitutivas: & rursum, *1. cap.* id ipsum repetit. Item Damascenus, *lib. 1. cap. 9. & 2.* ait: Quæcumque habet Pater filii sunt, præter innascendi proprietatem, quæ non significat substantiæ differentiam, nec dignitatis, sed subsistentiæ modum. Et Theodoretus, *in Dialogo, qui inscribitur, Immutabilis*: Hoc est, quod Scholastici dicunt: in Trinitate omnia sunt communia, ubi non est relationum oppositio. Unde cum sint quatuor relationes, paternitas, filiatio, communis spiratio, processio; tres ex eis constituunt personas: nam communis spiratio duabus convenit personis. Itaque ut relatio principii dicitur Paternitas, relatio procedentis à principio Filiatio. Processio amoris, non habet nomen proprium, nec relationes, quæ secundum ipsam accipiuntur: sed relatio principii hu-

Angelus,
quoque si-
militudo
Dei adver-
sus Theo-
phy.

Ezech. 28.

Axioma
Theologi-
cum.

Scholastic.

Eusebius.
Cæsariensis.

Tertullianus.

Eusebius.

*De Theologia con-
iuncta, &
separata.*

*Nomina
negativa.*

hujus processionis, Spiratio; relatio procedentis, Processio vocatur. His utcumque prælatis, notandum est, quod Theologia conjuncta vocatur, quando nomina, aut prædicationes conveniunt toti Trinitati, ut sapiens, misericors, justus, illuminator. Separata Theologia, quando uni tantum personæ; ut tres illæ relationes oppositæ, quarum unaquæque, unam constituit personam: & illa nomina, quæ ad redemptionem nostram spectant, tantum filio tribuuntur, ut pati, mori, sepeliri, tertio die excitari, &c. Verumtamen ut hæc conjuncta Theologia melius intelligatur, advertendum: quod nomina, quæ de Deo dicuntur, aliqua sunt negativa, quæ non quid est secundum substantiam, sed quid non est, significant; ut increatus, incorporeus, invisibilis, ineffabilis, incircumscriptus, immutabilis, incomprehensibilis; & hæc, sine principio, incorruptibile, ingenitum; quid non est indicant; hoc est, quod non incipit esse, neque corrumpitur, neque creatur. Alia nomina significant habitudinem quandam Dei ad creaturas, ut Dominus, Rex, Pastor, Conditor: & hujusmodi nomina respectum Dei ad ea, quæ à Deo sunt, demonstrant. Nam eorum, quibus dominatur, dicitur Dominus; & eorum, quos regit, Rex; & conditorum, Conditor; & eorum, qui ab eo pascuntur, Pastor. Et hæc nomina, ex creaturis referuntur ad Deum; sed in Deo non est aliqua realis relatio ejus ad creaturas, (nam nullæ sunt in Deo reales, demptis quatuor supradictis) sed secundum rationem tantum, in quantum creaturæ referuntur ad ipsum. Et sic nil prohibet huiusmodi nomina, importantia relationem ad creaturam, prædicari de Deo ex tempore, non propter aliquam mutationem ipsius, sed per creaturæ mutationem. Sicut columna sinistra fit dextera homini, nulla mutatione circa ipsam existente, sed in homine ipso. Alia naturam significant divinam, aut operationem, ut justus, bonus, sapiens, sanctus. Hæc omnia de tota Trinitate dicuntur. Discretæ autem theologiæ sunt, Pater, Filius, Spiritus Sanctus, ingenitum, genitum, & procedens: quæ non sunt substantiæ indicativa, sed habitudinis ad invicem, & modi subsistendi. Et quæcumque spectant ad incarnationem. In his enim neque Pater, neque Filius, neque Spiritus, ulla ratione communicantur, nisi secundum acceptionem, & secundum ineffabilem miraculorum operationem, quæ homo factus Christus operabatur, ut immutabilis Deus, & Dei filius. Aut ut S. Thomæ verbis utar, 3. part. quest. 3. art. 4. Assumptio duo importat, actum assumentis, & terminum assumptionis. Actus assumentis procedit ex divina virtute, quæ est communis tribus personis; sed terminus assumptionis est Persona. Ideo id, quod est actionis in assumptione, commune est tribus personis: sed id, quod convenit ad rationem termini, convenit ita uni personæ, quod non alii; tres enim personæ fecerunt, ut humana natura uniretur uni personæ filii. Hæc omnia

quæ nos breviter perstringimus, divinitus prosequitur Dionysius, in lib. de Divin. Nomin. cap. 2. cujus verba hoc in loco carptim inferenda duximus. Omnes, inquit, Deo dignæ denominationes, non per partes, sed in tota, ac perfectæ, ac integra, & plena Deitate, à scripturis sanctis celebrantur; & omnes ipsæ, individua, absolutæque præter omnem observationem, integrè totæ Deitati tribuuntur. Dicendum itaque illud evangelii: Quid me interrogas de bono? Nemo bonus nisi solus Deus: de tota Deitate oportere accipi. Namque ut Verbum quoque ipsum, natura bonum, ait: Ego bonus sum. Et quidam ex prophetis prædicat spiritum bonum. Item illud: Ego sum qui sum: nisi de tota Deitate intelligatur, quomodo illud intelligent: Hæc dicit, qui est, qui erat, qui venturus est omnipotens: & illud: Tu autem idem ipse es. Et vita totius Trinitatis est, & dominatus; pulchritudo quoque, & sapientia. Dicendum igitur, quod scriptura sacra, alia conjunctè tradit, alia discretè: & neque conjuncta dirimere, nec discreta confundere, fas est. Conjuncta quidem totius Deitatis sunt, quæ eminentissimæ sunt privationis, quod supra bonitatem, supra deitatem, supra substantiam, supra vitam, supra sapientiam sit. Quibus & causalia nomina adjiciuntur, bonum scilicet, pulchrum, quod est vivificum, quod sapiens est, & quæcumque ex ipsius benignissimis donis, ab omnium causa, denominationem accipiunt. Porro discreta sunt; Patris supersubstantiale nomen, & persona; Filiique, ac Sancti Spiritus: cum nullum inter has personas commercium, aut communitas invenitur. Est præterea discreta, Jesu ex nobis sumpta, perfectæ, immutabilisque substantia, & quæcumque sunt illius benignitatis, & carnis assumptæ substantialia sacramenta.

Cum nomina multa de Deo dicantur, ut à nobis explicatum est; diligenter considerare, & inquirere oportet, quæ maxime Divinæ congruant naturæ? Quam quæstionem solvens Dionysius, in lib. Cælestis Hierarchiæ, cap. 2. inquit: In Divinis, negationes quidem veræ sunt; affirmationes vero nequaquam tantis arcanorum tenebris congruunt. Non enim justus, sapiens, creator, potens, tam exprimunt divinam majestatem, quàm invisibilis, incomprehensibilis, infinitus, incircumscriptus.

Est deinde advertendum, quod, in commentariis in Job, titulo Hieronymi, legimus: quamvis non negarim, ipsum Hieronymum, in libris adversus Rufinum editis, eos commentarios à se scriptos fateri. Attamen quisquis sit illorum commentariorum auctor, cap. 24. illius libri, ait: Prototypum nomen majus est, quam deductio nuncupata. Nam quicumque sanctorum potest dici misericors, verax, justus; nemo tamen eorum rectè dicitur, misericordia, veritas, Justitia. Unde in Job dicitur: Obliviscatur ejus misericordia. Item Origenes, Homil. 1. ex quatuor illis, quas in Cantica Salomonis edidit, ait: Ipsarum virtutum substan-

*Dionysius
Areopagit.*

Luca 18.

Matt. 20.

Nehem. 9.

*ὀνόματα
ὑπεροχῆς
καὶ ἀφαι-
ρέσεως Αἰ-
τιολογικὰ
ὀνόματα.*

*Origenes
in ultimis
lineis ejus.*

tiam

tiam Christo solemus tribuere : quod & frequenter invenies in scripturis divinis , pro locis , & opportunitatibus aptari. Invenimus namque ipsum , & justitiam dici , & pacem , & veritatem : ut in Psalm. Justitia , & pax osculatæ sunt : & : Veritas de terra orta est , & justitia de cælo aspexit. Quin & Augustinus , *tract. 39. super Joannem* , ait : Pater dicitur verax , Filius veritas : quid cogitamus esse amplius ? Quibus dicimus , quod cum dicitur *pius homo* , plus est ipsa *pietas* ; pius enim à pietate , non pietas à pio. Potest enim esse pietas , & si ille , qui pius erat , factus est impius ; ipse perdidit pietatem , pietati tamen nil abstulit. Quid item pulcher , & pulchritudo ? Plus est pulchritudo , quam pulcher ; pulchritudo enim facit pulchrum , non pulcher facit pulchritudinem. Castus , & castitas ? Castitas enim planè plus est , quam castus ; si enim castitas non esset , unde esset iste castus , non haberet. Si autem noluerit esse castus , castitas integra perseverat. Post exponit , quomodo quamvis Pater dicatur verax , filius veritas , non repugnet Personarum Divinarum æqualitati. Denique Theophylactus , *2. Corinth. 5.* exponens hunc locum : Eum , qui non novit peccatum , pro nobis peccatum fecit ; ait : Non dixit , quod se peccatorem fecit ; cæterum peccatum , quod majus est.

Logici hanc regulam his verbis protulissent : *Abstractum* in Divinis plus significat , quam *Concretum* : ut , *1. Joann. 5.* spiritus testificatur , quod Christus est veritas : & *Joann. 11.* Ego sum resurrectio , & vita. Et *ad Rom. 9.* Optabam , ego ipse , qui nunc Christum colo in spiritu meo , Anathema esse à Christo ; plus est , inquam , *anathema* , quam si dixisset *Anathematizatum* : idest , vellem , ut me perderet Christus , ut Judæos incredulos conservarem ; aut , ut ipse dicit , vellem esse ipsa perditio , si modo illos conservare possem , & ad Christi fidem pertrahere.

Sequitur aliud documentum , præcedentibus non inferius , ex Dionysio , *in lib. de Divin. Nomin. cap. 7.* Solenne , inquit , est Theologis , passione reciproca , in Deo , quæ sunt privationis asserere. Atque ita invisibilem ajunt sanctæ literæ clarissimam lucem ; & eum , qui celeberrimus , & qui multis insignitus nominibus est , ineffabilem , & sine nomine appellant. Præsentemque omnibus , & qui invenitur ex omnibus , cognosciturque , incomprehensibilem , atque investigabilem dicunt. Hoc modo divinus Apostolus , stultitiam Dei laudare , perhibetur ; id quod in eo irrationabile , indignumque videtur , ad ineffabilem , rationemque omnem præcellentem , referens veritatem. Hæc ille. Ex hoc Dionysii loco multa conficiuntur. Primò , intelligimus cur JEHOVA vocetur ἰσομα ἀρρήτων : idest , nomen ineffabile , cum à quovis homine quantumvis balbo facile proferri possit : vocatur igitur ineffabile , quia multis modis affari , & explicari potest ; nam derivatur à verbo Haia , idest , fuit , quia ex re-

bus creatis facile Deus cognoscitur , & ex illarum gubernatione , & providentia.

Deinde ex eodem Dionysio facile solvitur quæstio illa , quæ exquirat : an Moyses , & Paulus , clarè & distinctè Deum viderint , dum fuerunt in hac vita , secundum quod dicitur de illis in Scripturis. Et quidem D. Thomas , *1. part. quæst. 12. artic. 11. & secunda parte, secundæ partis , quæst. 175. artic. 3.* affirmat : Moysen , primum doctorem Judæorum , & Paulum primum Gentium Apostolum , Deum vidisse , fretus testimonio Augustini , *in lib. de videndo Deum , ad Probam* ; & rursus , *lib. 12. in Genes. ad literam.* Præterea Num. 12. Ore ad os loquebatur Moyses cum Deo ; & palam , & sine ænigmate , sicut amicus ad amicum ei loquebatur. Et Paulus ipse , *2. Corinth. 12.* dicit de se : Scio hominem in Christo , idest , Christianum , raptum usque ad tertium cælum , & vidisse arcana Dei , quæ non licet homini loqui. Hæc ille. Sed reclamantibus cunctis ferè scriptoribus , quorum verba si spectes , contrariam sententiam videntur amplecti ; nempe , quod nec Paulus , nec Moyses , nec ullus alius homo in corpore vivens , Deum viderint. Immo aliqui , nec Angelos tenent , essentiam Dei clarè videre. Sed quomodo hi intelligi debeant , mox videro. Hanc tamen sententiam , hæreticam esse , arbitratur. S. Thomas , *1. part. quæst. 12.* Sed multi docti viri eam sequi videntur. Ex quorum numero , primus se offert Theophylactus illustris auctor , qui exponens istum Joannis locum : Deum nemo vidit unquam , ait : Nihil incredendum dixit. Nam Moyses quidem , nec Deum vidit , sicut nec alius quispiam , nec potuit nobis manifestam de illo narrationem dicere ; sed cum esset servus , minister fuit solum literæ. Sed dices : Nunquid non dicit Isaïas : Vidi dominum sedentem supra solium. Vidit quidem Propheta Deum , at non ipsam substantiam Dei , sed similitudinem , quam capere poterat. Et alius in alia figura vidit , & alius in alia. Unde non ipsam veritatem viderunt : non enim diversis figuris illam vidissent , quæ simplex est. Quippe nec Angeli vident Dei substantiam , quamvis dicantur videre faciem ejus. Hoc enim totum indicat , apparere eis semper Deum. Filius igitur ex omnibus solus videt Patrem , & enarrat illum. Eadem penè lineas invenies apud Euthymium , *eodem loco* scriptas ; hoc excepto , quod de Angelis nil prodidit.

Chrysostomus etiam , *homil. 14. in cap. 1. Joann.* ait : Deum nemo vidit unquam , sed Unigenitus Filius. Quid igitur dicemus Isaïæ , cum inquit : Vidi dominum ? Quid Joanni , de Isaïa testimonium perhibenti , quod hæc dixit , quando vidit gloriam Dei ? Quid Ezechieli ? etenim ipse dominum sedentem supra Cherubim vidit ? Quid Danieli dicenti : Antiquus dierum sedit ? Quid ipsi Moyfi : Ostende mihi gloriam tuam ? Jacob etiam ab hoc appellationem accepit , cum Israel vocatus est , quod Deum videns interpretatur. Nec non & alii ipsum

Q. Theologica.

D. Thom.

Theophy. Joann. 1. v. 18.

Isaïa 6.

Euthym. Chrysost.

Ezech. 1. Daniel. 7.

Israel.

August.

Theophy.

Loc. Pauli.

Regula. Theologic.

sum viderunt. Quid Joannes: Deum nemo vidit unquam? Ut ostendat illa omnia permissio- nis fuisse, non ipsius puræ substantiæ: nam si ipsam vidissent, nulla ex parte differentem vi- dissent, quippè quæ simplex, & pura est. Quo- modo autem sit, ipse novit, qui ait: In ma- nibus prophetarum assimilatus sum: hoc est, permisi, non tamen id, quod, eram ostendi. Cum enim ejus filius, vera carne accepta, venturus esset in mundum; multo ante sanctos viros ad divinæ substantiæ visionem exercuit, ita ut vi- dere poterant. Nam id, quod est Deus, non modo Prophetæ non viderunt, sed nec Ange- li, nec Archangeli, nec Cherubim: solus Fi- lius, & Spiritus Sanctus illum vident. Quod si omnis natura creata est, quam ratione in- creatum videre poterit? Quare Paulus ait: Quem nemo hominum vidit, nec videre po- test. Ideo ait: Qui manifestatus est in carne. Nam quod ipse invisibilis sit, non solum ho- minibus, sed & supernis virtutibus; cum di- xerit Paulus, manifestum esse in carne, subdi- dit, visum Angelis. Sed nemo ea agitur in- fania, ut dicat, nonne ait: Beati mundo cor- de, quoniam Deum videbunt. Cogitationem quippe, & imaginationem, quam pro viribus nostris de Deo capimus, eam visionem appel- lat. Igitur multi pro captu ipsum viderunt; substantiam nemo vidit. Hanc ob causam vo- cat Deum Dionysius, caligo, secretum, te- nebræ. S. Thomas, in 1. part. quæst. 12. art. 1. sic solvit nodum. Quod Angeli, nec Archan- geli vident Deum ea perfectione, qua Filius. Sed hoc majori explanatione indiget: nam si absolute stare posset, nullus homo videt ho- minem, quia oculatiores se clarius videt. Præ- terea D. Eucherius, in quæst. in Genes. Jacob, qui ait: Vidi dominum facie ad faciem, & Moyses, non in ipsa majestatis suæ gloria Deum viderant, sed per subjectam speciem creaturæ, quæ humanis poterat apparere conspectibus. Theodoretus, in Dialogo, qui immutabilis in- scribitur, negat conspici posse, nec ab homini- bus, ut Moyse, nec ab Angelis. Denique ac- cedat etiam ad cumulum, testimonium divini Dionysii, cap. 4. cælest. Hierar. qui ait: Se- cretum Dei, quodcumque tandem illud est, nemo unquam vidit, nec videbit. Cæterum divinæ illæ apparitiones sanctis viris factæ, per signa Deo convenientissima, sacris quibus- dam, atque intuentium modo, ac viribus ac- commodatis visionibus, contingere. Et iterum in mystica Theologia, ait: Moyses ut ascendat in montem, primum ut mundetur admoneba- tur; rursus ab his, qui non sunt hujusmodi, separatur; & post omnem illam expiationem, buccinarum clangores varios exaudit: mox ve- ro segregatur à vulgaribus turbis, & cum elec- tis sacerdotibus ad summitatem ascensionum divinarum contendit. Ibi non ipsi congre- ditur Deo, nec ipsum cernit, est enim invisi- bilis Deus; sed locum ubi stetit. Item Evaris- tus Papa, epist. 1. ait: Tota Trinitas lucem ha- bitat inaccessibilem, quam nullus modo nos-

trum in hoc mortali corpore constitutus, po- test aliquatenus intueri; sed dum apparuerit, tunc vere illum videbit, sicuti est, qui ejus conspectibus fuerit dignus cooptari: & non sicut Moyses, & cæteri Prophetæ per ænigma- ta, & figuram. Adhuc Damascenus, lib. 1. cap. 1. ait: Post divinam naturam, nullus un- quam Deum novit, nisi cui ipse revelaverit; non hominum modo, sed neque supra munda- narum quidem virtutum, ipsorum, inquam, Cherubim, & Seraphim. Quin & Epiphanius, lib. 3. contra hæreses, parum post principium, fuse probat, Deum à prophetis visum fuisse, ac non visum, ob visionis imperfectionem. Præterea Gregorius, 18. Moral. cap. 28. ait: Quamdiu mortaliter vivitur, videri Deus per quasdam imagines potest; sed per ipsam natu- ræ speciem non potest. Hinc Jacob, qui Deum se vidisse testatur, non nisi in Angelo vidit. Hinc Moyses, qui cum Deo facie ad faciem loquebatur, ait: Ostende mihi faciem tuam. Et subdit: Ait Petrus de Angelis: In quem desi- derant Angeli conspiciere. Hinc nonnulli pu- tant, Deum non videre Angelos. Sed utraque sententia non discordat: nam Deum Angeli vi- dent, & videre desiderant. Denique Basilus, hom. 1. Exaëm. & Cyrillus, lib. 1. super Joann. cap. 21. & Hieronymus, Isaia, cap. 1. ad hanc sententiam videntur accedere. Ecce quomodo nullus homo in hac vita degens mortali, sive Moyses, sive Paulus, Deum viderit.

Porro quando Chrysostomus, Theodore- tus, Theophylactus, & Dionysius, dicunt, quod nec Angeli, nec Archangeli, nec Che- rubim, Deum conspiciunt, cum Deus invisi- bilis sit; interpretandi sunt juxta regulam Dio- nysii modo allatam. Solenne est, inquit, Theo- logis passione reciproca, in Deo, quæ sunt privationis asserere: & sic: Deus est invisibilis, idem significat, quod clarissimus, & lucidissi- mus, & lucis fons, Deus est. Cæterum ne de- cipiari pie lector, præallegatis Sanctorum auctoritatibus, quibus videntur asserere, An- gelos beatos non videre Deum: quod quidem est falsum. Interpretandi ergo sunt quod lo- quantur de visione comprehensiva, qua solus Deus est sibi cognitus. De Moyse verò, & Paulo, quod Deum in hac vita non viderint, certissimis testibus probatum à nobis est; quo- rum fidem in dubium vocare velle, stultum est. Si qui vero sunt, qui sententiam hanc vi- deantur, labefactare velle, interpretatione egent. Pro hujus tamen rei intelligentia, annotandum ex Augustino, lib. 2. ad Simplicianum, quæst. 3. & in quæst. ad Dulcitium, quæst. 6. qui ait: Solent imagines, rerum nominibus appellari; ut dicimus, vidi in somnis Hectorem, id est, ejus imaginem. Et ad hunc modum cognitio illa, qua sancti aliqui, ut Moyses, Paulus, Isaïas, præ cæteris pollebant, vocatur visio. Nec ab hac sententia communi discessit S. Thomas, nam, 1. 2. quæst. 98. artic. 3. ad 2. ait: Sicut Augustinus dicit, 12. in Genes. ad lit. in Exodo dicitur: locutus est dominus Moy-

Osee 12.

1. Tim. 6.

1. Tim. 3.

Visio.

Eucherius.

Theodore-
tus.Dionysius
Areopagit.

Evaristus.

Damascen.

Epiphan.

Gregorius.

1. Petri 1.

Quomodo
intelligen-
di sint au-
ctores se-
cundæ opi-
nionis, ex-
ponitur.Augustini
Regula.
De hoc lib.
9. Reg. 21.

Moyſi facie ad faciem. Et tamen ſubdit: Oſtende mihi gloriam tuam. Sentiebat ergo, quod videbat; & quod non videbat, deſiderabat: non ergo videbat ipſam Dei eſſentiam. In libro etiam ad Probam, *de videndo Deum*, cap. 6. idem dicit Auguſtinus. Hanc ſolutionem videtur probare Origenes, *homil. 1. in Iſaiam*, cum ait: Ajunt Iſaiam ſectum eſſe à populo, quaſi legem prævaricantem, & extra ſcripturas annunciantem. Scriptura enim dicit: Nemo videbit faciem meam, & vivet. Iſte vero ait: Vidi Dominum Sabaoth. Moyſes non vidit, & tu vidisti? Et propter hoc eum ſecuerunt, & condemnarunt ut impium. Non enim ſciebant, quia duabus aliſ velaverunt faciem Dei Seraphim. Vidi Dominum: ſed faciem non vidit Iſaias, nec Moyſes. Poſteriora vidit, ut ſcriptum eſt, Moyſes: verumtamen vidit Dominum, & faciem ejus non vidit. Iſaias ergo vidit, licet faciem non viderit. Male igitur condemnarunt prophetam. Hanc eandem tranſcripſit hiftoriam ex Origine, Hieronymus, *Iſaiæ 1. cap.* ſuper hæc verba: Audite principes Sodomorum.

*Hiſtoria
de morte
Iſaiæ.*

Hieronymus.

*Joan. 1.
Exod. 33.*

Matth. 15.

*Alia
theologica.*

Theophyl.

De hac tota quæſtione, quid Hieronymus ſentiat, ipſe explicavit, *circa principium libr. 3. comment. in Iſaiam*. Quæret, inquit, aliquis, quomodo Iſaias dicat, ſe vidiffe Dominum; & non absolute Dominum, ſed Dominum Sabaoth. Cum Joannes dicat: Deum nemo vidit unquam: & ad Moyſem loquatur Deus: Non poteris faciem meam videre; nec enim videbit eam homo, & vivet. Ad quod respondebimus, non ſolum Patris divinitatem, ſed ne Filii quidem, nec Spiritus Sancti, quia una in trinitate natura eſt, poſſe oculos carnis aſpicere; ſed oculos mentis, de quibus ipſe Salvator ait: Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt. Legimus, quod Abraham viſus ſit Dominum in hominis figura; & cum Jacob, quaſi homo luſtus ſit, qui Deus erat. Unde appellatus eſt locus ipſe Phanuel, hoc eſt facies Dei: vidi enim, ait, Dominum facie ad faciem, & ſalva facta eſt anima mea. Ezechiel quoque vidit Dominum in forma hominis, ſedentem ſuper Cherubim, à lumbis ejus & deorſum quaſi ignis, & ſuperiora habebant ſpeciem Electri. Ergo Deus natura non cernitur, ſed videtur hominibus, ut voluerit.

Ex hac quæſtione oritur alia: An poſt mortem, juſti qui in Domino moriuntur, Deum ſtatim videant? Hujus reſolutio jam diffinita eſt ab Eccleſia pro parte affirmante, Concilio Florentino, anno 1439. ſub Eugenio IV. Anterius tamen non defuerunt viri, eruditione præſtantes, qui putarunt ante Judicium, ſanctos Deum non viſuros. Ex illorum numero eſt Theophylactus, *ad Hebræos 11. in poſtremis lineis*, qui cum dixiſſet, ex Paulo: Hi omnes mortui ſunt non acceptis repromiſſionibus, Deo nobis melius quiddam proſpiciente, ut ne ſine nobis conſummarentur: ait: Ne videantur, nobis eſſe præſtantiores, ſi primi coronentur; unum tempus omnibus, coronarum ſtatuit. Nec

dixit, ut non coronentur; ſed ne conſummantur: proinde tunc perfecti videbuntur, qui jam pignus honoris habent. Et apertius id ipſum repetit, *ſuper Lucam*, cap. 22. *in hujus loci expoſitione*: Hodie mecum eris in paradifo. Euthymius quoque, *Lucæ 59.* inquiens: Nondum eorum, quæ in vita ſunt peracta, datur retributio: cum nondum adſit Judicium. Et totidem verbis Oecumenius eandem rem aſſeverat, *ad Hebr. 16.* & Irenæus, *in calce 5. libr.* Item Auguſtinus, *in Enchir. cap. 109.* ait: Tempus, quod inter hominis mortem, & ultimam reſurrectionem poſitum eſt, animas abditis receptaculis continet, ſicut unaquæque digna eſt, vel requie, vel ærumna. Et Bernardus, *in Sermone 2. de omnibus Sanctis*, & *in illis qui deinceps ſequuntur*. Denique Hieronymus, *Matth. 10.* ſuper hæc verba: Nolite timere, ait: Eo tempore punietur anima, quando priſtinum corpus receperit, ut cum quo peccavit, cum ipſo & puniatur. Ex quibus verbis videtur poſſe colligi, quod nec ante illud tempus Deo fruuntur. Attamen ipſe conſtanter contrarium affirmat: ut *in epiſt. ad Paulam de obitu Blaſillæ filia:* Poſtquam, inquit, ſarcina carnis abjecta, ad ſuum anima revolavit auctorem, etiam in antiquam poſſeſſionem, diu peregrinata, conſcendit. Et *poſt parum*; fruitur eadem gloria, qua Angeli. Et *in epitaphio Paulæ, verſus finem*: Nunc illa divitiis fruitur, & his bonis, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit. Poſteſt horum poſitio aſtrui testimoniis ſcripturarum: *Matth. 25.* Venite benedicti Patris mei, poſſidete regnum quod paratum eſt vobis: ſi paratum, nondum poſſeſſum. Et *cap. 12.* Angeli ſeparabunt malos de medio juſtorum. Item, *2. ad Timot. 4.* Repoſita eſt mihi corona, quam reddet dominus in illa die, ſcilicet, judicii. *1. Joan. 4.* In hoc perfecta eſt Charitas Dei nobiſcum, ut fiduciam habeamus in die judicii. Alioqui non tam anxie dies judicii ſpectaretur, nec tot de illo eſſent præmonitiones. Eſtote, inquit, parati, quia nescitis, qua hora Dominus veniet.

Sententia tamen, quæ recipitur ab omnibus catholicis, & ut initio diximus, jam diffinita eſt; affirmat, Bonorum animabus præmia, & malorum pœnas, conſequi ſolere, ſtatim quando è corpore ſolvuntur. *2. Corinth. 5.* Sciimus, quoniam ſi terreſtris domus noſtra hujus habitationis diſſolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, ſed æternam in cœlis. *Philip. 1.* Cupio diſſolvi & eſſe cum Chriſto. *Lucæ 23.* Hodie mecum eris in paradifo. *2. Timot. 4.* Bonum certamen certavi, curſum conſummavi: in reliquo &c. *Act. 7.* ait Stephanus: Domine Jeſu accipe ſpiritum meum. Et rationibus poſteſt ſic confirmari, Viſio divina ſit ſine phantasmate, ergo non oportet, ut ſancti reſumant corpus, ut Deum videant. Item: Viſio Dei, eſt bonorum operum merces; ſed merces poſt laborem non eſt differenda, juxta illud, *Lev. 19.* non morabitur opus mercenarii apud te: ergo. Item: Pun-

Euthymius.

Oecumen.

Irenæus.

Auguſtin.

Bernardus.

Hieronym.

*Diſſidere
videtur*

*Hieronym.
à ſeipſo.*

*Sententia
ab Eccleſia
recepta.*

nit

nit statim impium, ut Divitem epulonem: ergo & præmio afficit justum; cum sit pronior ad miserendum, quàm puniendum. Præterea sic: Non magis nobis prodesset Christi passio, quod exhibita sit, quàm si distulisset eam usque ad diem judicii. Item: Aut sanctorum animæ sunt præditæ aliqua cognitione Dei, aut nulla. Non dicendum omni carere cognitione. Attamen si aliquam habent, aut fidem, aut claram cognitionem ipsam vocabimus. Non fidem, nam ait Paulus, 1. *Corinth.* 13. Nunc manent tria hæc Fides, Spes, Charitas. Et 2. *Corinth.* 5. per fidem nunc ambulamus. Manet igitur clara Dei notitia. Denique: Christus stravit nobis viam, per mortem suam, ut hæreditatem gloriæ adiremus, ut *ad Hebr.* 9. dicitur.

Ecclesiastici etiam viri huic catholicæ veritati assentiuntur. Origenes, *homil.* 3. in *Lucam*, ait: Angelos, Spiritum sanctum, & Dominum Salvatorem, & ipsum Deum Patrem, ille tantum videbit, qui mundum habuerit cor, & talem se præbuerit, ut dignus sit Dei aspectu. Et *de Ecclesiastic. dogm. capit.* 79. Item *libr. Meditationum*, cap. 23. ait Augustinus: Felix anima, quæ terreno resoluta corpore libera cælum petit: secunda est, & tranquilla, non timet hostem neque mortem, habet enim præsentem, cernitque indefinenter pulcherrimum Dominum, cui servivit, quem dilexit, ad quem tandem læta, & gloriosa pervenit. Et *cap.* 24. loquitur cum sanctis: Per ipsum vos rogo, qui vos elegit, qui vos tales fecit, de cujus pulchritudine jam satiamini, de cujus immortalitate jam immortales facti estis, de cujus beatissima visione semper gaudetis. Et Nazianzenus, *de obitu Casarii*. Sicque sanxit ecclesia, *Extra de Baptismo, & ejus effectu*, cap. *Majores*. Et *Extra, de Presbytero non baptizato*. Qui contrariam sententiam tuentur, fortè ideo dicunt, quia aliquid accrescet gloriæ sanctis, post corporis resurrectionem; nam tunc gloriæ aliquid accedet, ut in 4. *Sententiar. dist.* 49. statuunt doctores. Verum de his satis: ad institutum nostrum redeamus.

Quando duo nomina divina simul ponuntur, primum est nomen *ἁγίου*, id est, ineffabile; secundum verò nomen, commune est Deo, & hominibus; ut *Psal.* 8. Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum! Et iterum: Domine Deus meus in te speravi, saluum me fac ex omnibus persequentibus me. Semper nomen *Jehova* ponitur in primo loco, & *Elohim*, vel *Adonai* in secundo. Ex *comment. Psalmorum*, titulo *Hieronymi*, Fallit aliquando regula: ut in *Ezechiele* videbis.

Oritur dubium non contemnendum, cur in primo cap. *lib. Geneseos*, *Elohim*, id est Deus, hoc nomine solo nuncupetur, & in secundo cap. & in aliis, quæ deinceps sequuntur, Dominus Deus. Cui quæstioni respondit Tertullianus in *libr. contra Hermogenem*, parum post principium, inquit: Dei nomen dicimus semper fuisse, Dominum vero non semper, diversa enim utriusque conditio. Deus substantiæ ipsius nomen est,

id est, Divinitatis; Dominus verò non substantiæ, sed potestatis; substantiam semper fuisse cum suo nomine, quod est *Deus*; postea *Dominus*, accedentis scilicet rei, mentio. Nam ex quo esse cœperunt, in quæ potestas Domini ageret, ex illo per accessionem potestatis dictus est Dominus. Sic in *Genesi* Moyses, Deus, qui erat semper, statim nominat: In principio fecit Deus cælum, & terram: & deinceps quandiu faciebat, quorum Dominus futurus erat, *Deus* solummodo ponit: Dixit Deus: Vidit Deus; & nusquam Dominus. At ubi universa perfecit, ipsumque vel maximè hominem, qui propriè Dominum intellecturus erat, Dominus etiam cognominatur. Accepit, inquit, Dominus Deus hominem, quem finxerat. Et: præcepit Dominus Deus. Philo quoque, *lib.* 1. *Allegoriar. sacra legis.* *ὡς δεσπότης ὁ κύριος, καὶ ὡς εὐεργέτης ὁ θεός.* Hæc vera sunt; sed vellem ita possent cum Hebræo quadrare, ut cum Latino idiomate. Nam juxta Hebræum, *Genes.* 1. cap. semper est nomen *Elohim*, quod Deo, & creaturis convenit. At *cap.* 2. & deinceps, ut Hieronymus dixit, ponuntur duo nomina divina; ex quibus primum est ineffabile, soli Deo conveniens; secundum commune est Deo, & creaturis.

Ubique ferè scripturæ, Patrem appellant *Jehova*, & filium *Adonai*, & *Elohim*. Porro tribuitur etiam non infrequenter filio, hoc nomen *Jehova*. Hoc est quod Hieronymus ait, *Zachar.* 2. Ubi nos legimus, Dominus virtutum, in Hebraico scriptum est: *Jehova Zebaoth*: & à Septuaginta *παντοκράτωρ*, id est, omnipotentem, vertitur. Ex quo intelligitur, ubicumque Dominus virtutum de Christo dicitur, omnipotentem Deum debere intelligi. Ut in *Apocalypsi*: Hæc dicit testis fidelis, initium creaturæ Dei, qui est, & erat, & venturus est, Dominus Deus omnipotens. Nec mirum si Christus dicatur omnipotens, cui tradita est potestas in cælo & in terra. Et qui dicit: Omnia quæ Patris sunt, mea sunt. Si autem omnia, id est, Deus ex Deo, Dominus ex Domino, lumen ex lumine; ergo ex omnipotente omnipotens; neque enim fieri potest, ut quorum una natura est, diversa sit gloria. Item in *commentariis Isaia*, cap. 1. ait: Dominus Sabaoth, septuaginta Interpretes pro locorum qualitate dupliciter transferunt, aut Dominum virtutum, aut Dominum omnipotentem. Et quærendum: utrum de Patre dicatur, an de Filio? Nec dubium, quin illud *Psal.* 113. Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus Sabaoth, id est, Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ: ad Christum referatur, qui post passionis triumphum ad cælos victor ascendit. Et in alio loco dicitur de Domino, quod rex gloriæ sit: Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Ergo non solum juxta *Apocalypsin* & Paulum, sed in veteri quoque testamento, Dominus Sabaoth, hoc est, omnipotens, Christus appellatur. Hæc contra Arianos ex veteri instru-

De divinitate filii Dei ex veteri instrumento.

Apocal. 1.

Matth. 28.

Joan. 17.

Psal. 23.

1. Cor. 2.

Q. pro intelligentia scripturarum.

Tertull. locus annuandus diligenter.

mento dicta sint : ex novo sunt testimonia innumera.

Q. Theologica de Filii Deitate.

Spiritus Sanctus nunquam dicitur minor Patre.

De Christi Dei , & servatoris nostri deitate sermonem facturus , & contra hæreticos conflicturus , qui illam Christo detrudere conantur ; cum ipse non rapinam arbitratus sit , se esse æqualem Deo , licet semetipsum exinaniverit ; oportet primo loco , causas , quæ illos in errorem tam nefarium , & impium pertraxerunt , detegere , & aperire. Quarum prima est , quod nunquam in scripturis Spiritum Sanctum Patri inferiorem esse , memoriæ proditum est ; cum tamen de Filio dictum fuisse , frequenter legamus ; ut asseverat Augustinus , *lib. 2. de Trinit. cap. 6.* ubi ait : Nusquam scriptum est , quod Deus Pater major sit Spiritu Sancto , vel Spiritus Sanctus minor Deo Patre ; quia non sic est assumpta creatura , in qua appareret Spiritus Sanctus , sicut assumptus est filius hominis , in qua forma ipsius Verbi Dei Persona præsentaretur. Non sic est assumpta creatura , in qua apparuit Spiritus Sanctus , sicut assumpta est caro illa , & humana illa forma , ex Virgine. Neque enim columbam beatificavit spiritus , vel illum flatum , vel illum ignem , sibi quæ & personæ suæ in unitatem conjunxit in æternum. Sed apparuerunt ista , sicut opportunè apparere debuerunt , creatura serviente creatori. Et *cap. 7.* ait : Propter has corporales formas , quæ ad eum significandum , & sicut humanis sensibus oportet , demonstrandum , temporaliter extiterunt , missus etiam dicitur Spiritus Sanctus ; non tamen minor Patre dictus est , sicut filius propter formam servi : quia illa forma servi inhæsit ad unitatem personæ ; illæ vero corporales species , ad demonstrandum , quod tunc opus fuit , ad tempus apparuerunt , & esse postea destiterunt.

Secunda causa , quæ hæreticos in errorem allexit est illa , quam affert D. Theodoretus , *in epitome , cap. de Antichristo* , ait enim : Dominus Christus , cum esset verus Deus , & veri Dei filius , se filium hominis , & hominem appellavit ; & à natura , quæ videtur appellationes imponens , rarè se ipsum filium Dei vocavit. Item Theophylactus , *1. Timot. 2.* cum ait Paulus : Unus Deus , unus mediator Dei & hominum , &c. subdit : Non dixit manifestè de Divinitate Christi , postquam idolorum cultus tunc vigeat. Ne existimetur , & ipse multos Deos adducere.

Regula scripturarum.

Tertia causa , quæ illos decepit , fuit ignorantia consuetudinis scripturarum , quam tradit Augustinus , *lib. 83. q. q. 69.* inquit : Regula catholicæ fidei sic se habet , ut cum aliqua in scripturis dicuntur de filio , quod sit minor patre , secundum susceptionem hominis intelligatur. Cum verò ea dicuntur , quibus demonstratur æqualis , secundum id quod Deus est , accipiatur. Sic apparet , quemadmodum dictum sit : Pater major me est : Et : Ego & Pater unum sumus : Et : Deus erat verbum : Et verbum caro factum est : Et : Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo , sed semetipsum exinan-

vit , formam servi accipiens. Igitur nescientes hæretici hæc distinguere , affirmant Christum non fuisse Deum , sed quamdam præcellentem creaturam ; ex quorum numero est Arius , Eunomius , Macedonius. Contra illos multi divini viri scripserunt : Cyrillus , *lib. 14. Thesauri : & lib. 1. cap. 5. & lib. 1. super Joannem* : & Theodoretus , *in epitome , cap. de Filio*. Leo etiam , *sermone 3. & 5. de Nativitate*. Et Basilii contra Eunomium : & Felix Papa , *epist. 2.* & Chrysostomus , *homil. 1. de Trinitate*. Nos breviter aliquibus testimoniis utamur. *Joan. 1.* dicitur : Deus erat verbum. Et *1. Joan. cap. ult.* Scimus quoniam Dei filius venit , & dedit nobis sensum , ut cognoscamus verum Deum , & simus in vero filio ejus. Hic est verus Deus , & vita æterna. *Ad Rom. 9.* Optabam ego , anathema esse à Christo pro fratribus meis ; ex quibus Christus secundum carnem , qui est Deus benedictus in sæcula. *Ad Tit. 2.* Sobriè , piè , castèque vivamus , spectantes beatam spem , & adventum gloriæ magni Dei , & (est particula declarativa) Domini nostri Jesu Christi. Videtur tamen , hoc testimonium ultimum posse labefactari. Nam nomen Deus , si illi subjungitur nomen Christus , pro Patre tantummodo accipitur , quia mox secunda persona explicatur ; aliàs pro tota Trinitate. At vero si conjunctio & , exponatur , ut dixi , nil ambiguitatis relinquitur in Paulo : ut *ad Ephes. 1.* Benedictus Deus , & Pater Domini nostri Jesu Christi. Præterea , *Joan. ultim.* evidentissimum est testimonium , etiam Erasmo judice , cum Thomas ait : Dominus meus , & Deus meus. *Ad Philip.* Cum in forma Dei esset , non rapinam arbitratus est , esse se æqualem Deo. Et *ad Galat. 1.* Paulus Apostolus ait : Non ab hominibus , nec per hominem , sed per Jesum Christum fuisse ascitum ad Apostolatam. Et *Joan. 10.* Judæis : Tu , homo , cum sis , facis te ipsum Deum.

Hactenus veritatem catholicam testimoniis utriusque testamenti tueri , & hæreticis obistere , conati sumus. Sed advertendum diligenter , quod *in Ancyroto* , scripsit Epiphanius. *ἑὸς* , inquit , *μία ἐν Μωϋσῇ μάλιτα κατὰ γένει* , *δύας ἐν προφῆταις σφῆδρα κερύττειται* , *τρεῖς δὲ ἐν εὐαγγελίοις φανεροῦται*. Hoc est : Una Deitas à Moyse præcipuè annunciata est ; Personarum Dualitas vehementer à Prophetis prædicata est ; Trinitas vero Personarum , in evangeliiis manifesta facta est. Dicit Epiphanius præcipuè. Nam non negat ipse , nec ullus alius , qui Christiano nomine dignus censeatur , Trinitatem in lege , & Prophetis inveniri ; non tamen tam crebrò , ut in evangelicis , & apostolicis literis. Veluti in Genesi : Faciamus hominem ad imaginem , & similitudinem nostram. In cujus loci interpretatione , Augustinus , *lib. 16. de Civit. Dei , cap. 6.* ait : Non loquitur cum angelis , nam sequitur *ad imaginem nostram* ; nefas est enim credere , ad imaginem Angelorum hominem factum , aut eandem esse imaginem Angelorum , & Dei. Ideo rectè intelligitur pluralitas personarum : quæ tamen Trinitas , quia unus est

H

Deus;

Deus ; cum dixisset *faciamus* , post & inquit : Fecit Deus : Ad imaginem Dei : & non dixit , fecerunt Dii. Et Hilarius , 4. *de Trinitat.* Theodoretus , in *Epist. cap. de Spiritu sancto* : Et Eusebius , *lib. 1. Histor. cap. 1.* ait , esse verba Patris , cum Filio communicantis hominis creationem. Et sic dicitur in Concilio Syrmienfi : & Hieronymus , *Isaia 6.* ita dicit. Rursum Eusebius , *eodem lib. cap. 2.* ait : λόγον δ' αὐτοῦ μετὰ τὸν πατέρα καὶ κύριον σαφές αὐτὰ Μαύσης ἀναγορεύει λέγων. Ἐβρεῖς κύριος ἐπὶ σόδομα καὶ γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ κυρίου. Hoc est : Verbum simul cum Patre & Domino , manifestè Moyses ostendit dicens : Pluit Dominus supra Sodomam , & Gomorram sulphur , & ignem à Domino. Basilus , *homil. 9. Exaem.* & Epiphanius. Quamvis Hebræi exponant à Domino , id est , à cælo , vel cœlitus. Tamen prior expositio est approbata in Concilio Syrmienfi , ad hunc sensum : Pluit Dominus Filius , à Domino patre. Et in *Malachia* : Si ego Domini , ubi est honor meus ? Domini in plurali juxta Hebræum.

Multe expositiones de cognitione horæ diei judicii ultimi.

Dent. 13.

Luce 10.

Hoc dogma catholicum , à nobis firmis testimoniis , & præsiis stabilitum , & munitum , hæretici conantur convellere. Primò freti testimonio *Matthæi* , *cap. 24.* & *Marci 13.* De die illa , vel hora nemo novit , neque Filius , nisi Pater. Non utique ignoraturus , si esset Deus. Respondet Augustinus , *Psal. 6.* Dicitur non nosse , quia non facit , ut nos sciamus. Alioqui in actibus se scire fatetur. Non est , inquit , vestrum , nosse tempora , & articulos temporum , quæ pater posuit in ejus potestate. Sic in Deuteronomio : Tentat vos dominus , ut sciat , (id est scire faciat) An diligatis eum , An non. Et in Actibus : Judas possedit , (i. fecit ut Judæi possiderent ,) agrum de mercede iniquitatis. Sic etiam exponit , *lib. 1. de Trinit. cap. 12.* & *lib. 4. super Genes. cap. 9.* & *lib. 2. de sermone Domini in monte* : & Basilus , *lib. 4. contra Eunomium* : & Theophylactus , *Marci 13.* Secunda solutio est Hieronymi , *Matth. 24.* dicentis : In quibusdam Latinis codicibus additum est , *nec Filius* , cum in Græcis , & maxime Adamantii , & Pierii exemplaribus , hoc non habeatur adscriptum. Sed quia in nonnullis legitur differendum videtur. Non potest , inquit , Arius , & Eunomius , æqualis esse , qui novit , & qui ignorat. Contra quos , ista breviter dicenda sunt. Cum omnia tempora fecerit Jesus , hoc est , Verbum Dei : Omnia enim per ipsum facta sunt , & sine ipso factum est nihil : in omnibus autem temporibus , etiam dies Judicii sit ; qua consequentia potest ejus ignorare partem , cujus totum noverit ? Hoc quoque dicendum est. Quid est majus , notitia Patris , an Judicii ? Si majus novit , quomodo ignorat , quod minus est ? Scriptum legimus : Omnia quæ Patris sunt , mihi tradita sunt. Si omnia Patris Filii sunt ; qua ratione , unius sibi diei notitiam reservavit , & noluit eam communicare Filio ? Sed & hoc inferendum : Si novissimum diem ignorat , ignorat & penè ultimum , & retrorsum , omnes , &c. Cum illo

sentit Ambrosius , *lib. 5. de Fide , cap. 7. post initium* , nempe , quod nomen filius non invenitur in libris correctis , sed insertum est ab Arianis. Et si illud verbum admittatur , intelligendum est juxta humanitatem. Ita etiam exponit Cyrillus , *lib. 9. Thesauri , cap. 4.* & Nazianzenus , 3. & 4. *lib. Theologiae.* Tertiam solutionem eliciamus ex Chrysostomo , *homil. de Trinitate , versus finem tertii tomi.* Duplex , inquit , est cognitio , operis , & cognitionis. Operis , ut illa , qua Adam cognovit uxorem suam. Num eam ignorabat ? Non : nam dixit : Nunc os ex ossibus meis , & caro de carne mea. Et Abraham cognovit Saram , & Jacob Rachel. Sic Christus non cognovit diem judicii , quia non exercuit judicium : nam non venit judicare mundum , sed ut salvetur mundus per ipsum : novit tamen notitia cognitionis. Sic interpretatur Epiphanius , *libro secundo contra hæreses , in hæresi Arianorum* : & bis in *Ancyroto.*

Duplex cognitio.

Fol. 2. ante finem.

Fol. 4.

Secundò nituntur hæretici hoc testimonio Joannis , *cap. 17.* Hæc est vita æterna , ut cognoscant te solum Deum verum , &c. Ergo filius inferunt , non est Deus. Chrysostomus , *homil. 72. in Matth.* sic solvit. Quando in Scriptura , sive veteri , sive nova , dicitur : unum esse Deum ; non ad distinctionem Filii , sed ad exclusionem dictum est Idolorum. Et Theophylactus , 1. *ad Timoth.* 2. cum dixisset Apostolus : Unus Deus , & unus mediator , &c. ait : Unus dicitur Deus , non ad differentiam Filii , vel ut Filio opponeret ; dixit verum , idolorum respectu. Quod enim Deus sit , vel inde liquet , quod mediator sit ; mediator enim duorum mediator est , & utrorumque debet esse particeps. Quia igitur Filius , Dei & hominum mediator est , amborum est particeps ; quippe qui Deus sit , & homo. Et *Joan. 17.* ait : Solum verum Deum dixit Patrem , opponendo eum mendacibus diis. Nam filius cum sit Deus verus , non erit mendax. Sic Joannes in *fine 1. epist.* ait : Jesus Christus , hic est verus Deus , & vita æterna. Hoc etiam dicit Euthymius , *eodem loco* : & Cyrillus , *lib. 10. Thesauri , cap. 6.* Evaristus quoque , *epist. 1.* ait : Sunt qui arbitrantur de Patre solo dictum esse , qui lucem habitat inaccessibilem , & ipse solus habet immortalitatem. Hos autem ita , divinis redarguite præceptis. Non solus Pater , sine Filio , lucem habitat inaccessibilem ; quia ubi Pater est , ibi etiam Filium esse , indubitabili fide credendum est. Nam si solus Pater , sine Filio , lucem habitat inaccessibilem , necesse est , ut sequestratam Patre à Filio habeat mansionem. Quod si ita est ; quomodo idem Filius , ad dexteram Patris adsitans , ab Stephano dicitur conspici ; si Pater secundum eos , solus dicitur sedibus lucis contineri ? Absit hoc à sensu fidelium ; quoniam sicut non obest Filio , cum solus dicitur Pater lucem inaccessibilem habitare ; ita non obest Patri , cum sapientia , quæ est Filius , dicitur , gyrum cœli sola circuire. Denique Ammonius , in *cap. de Æquivocis* , ait : Bifariam dicitur solum. Vel quia *unicum* , ut sol , luna. Vel quod à diverso

Solus Deus quid significet.

1. Timot. 6.

Ecclesiastici , 24.

con-

conjugato distinguitur : ut cum dicimus , relictum in prælio hastam solum habentem ; tamen si nihil prohibet , calceos habere , & vestem ; sed ad scuti , vel armorum aliorum differentiam . Et in prandio : Habebat panem solum ; quamquam nihil vetat , & vestem habere ; sed ad obsoniorum distinctionem dicitur . Hoc secundo modo locus Joannis est intelligendus .

Tertium afferunt testimonium ex *Isaia 61. capit.* Evangelizare pauperibus misit me . Sed hoc intelligendum est juxta humanitatem . Nam assumpsit humanitatem , in qua apparuit , in unitatem Personæ ; sic , ut quæ de humana natura prædicantur , de Filio Dei dici possint ; & sic Filius dicitur à patre missus . At Spiritus Sanctus nunquam dicitur minor , quia non assumpsit naturam visibilem in unitatem Personæ , ut naturæ illi convenire possent , quæ de Spiritu Sancto prædicantur ; & ideo non dicitur Spiritus Sanctus minor patre .

Ratione quoque ista hæretici innituntur . Christus est alius à patre , ut catholici affirmant ; ergo aliud . Sed sic solvit Theophylactus , *Joan. 1. cap.* cum ait Joannes : Deus erat illud verbum , inquit ipse : Manifeste hoc loco , aliud esse verbum , & aliud esse Patrem declarat Joannes , etiam si non sit aliud & aliud . Alius enim & alius , de Persona dicitur ; aliud autem & aliud , de naturis . Et ut exemplo manifestius faciamus . Petrus & Paulus sunt alius & alius , sunt enim personæ duæ ; sed non aliud & aliud specificè ; una enim natura eorum est humanitas . Sic de Patre & Filio dicendum ; alius enim sunt & alius , duæ personæ ; non autem aliud & aliud , una enim natura eorum deitas . Ita fere exponit S. Thomas , *1. parte , q. 31. art. 2. ad 4.* Ultimò : eandem hæresim volunt astruere , quia præpositio *per* , sæpe tribuitur filio ; quæ tamen significat ministerium . Sed de hoc in titulo præpositionum differuimus .

Pneumatomachi , qui & Macedoniani vocantur , negant Spiritum Sanctum esse Deum . Sed contra illos possunt aperta testimonia multa corrogari . *1. Corinth. 6.* Nescitis quia membra vestra templum sunt Spiritus Sancti ; portate Deum in corpore vestro . *Actuum 5.* Quare tentavit Satanas cor tuum mentiri Spiritui Sancto : non es mentitus hominibus , sed Deo . Et apud Matthæum : Baptizantes eos in nomine Patris , & Filii , & Spiritus Sancti . De his satis : ad institutum nostrum redeamus .

Divinitatem , ut ait Dionysius , *cap. 1. de Divin. nomin.* ut carentem omni nomine , & ex omni nomine celebrant Apostoli , & Prophetæ . Ut carentem quidem nomine , cum Deum ipsum ajunt , in una sanctarum visionum apparentem , eum increpassse , qui dixerat : Quod est nomen tuum ? Ac veluti ab omni eum divini nominis cognitione abducentem , dixisse : Cur de nomine meo interrogas , quod est mirabile ? An istud non est mirabile nomen , quod est super omne nomen , quod est sine nomine , quod omne exuperat nomen , quo nominatur , sive in hoc sæculo , sive in futuro ? Dat rationem Justinus ,

in *Admonitorio* . Si scientiæ , inquit , omnes rerum sunt subsistentium ; qui substantiam excedit omnem , scientia omni superior sit , necesse est . Addit statim Dionysius , *eodem loco* : Ut plurimis nominibus præditum laudant , cum ipsum rursus inducunt dicentem : Ego sum qui sum , vita , lux , Deus , veritas : & cum ipsi , divina sapientia illustres , auctorem omnium , ex creaturis omnibus , multis nominibus prædicant : ut bonum , pulchrum , sapientem , diligibilem , Deum deorum , Dominum dominorum , Sanctum sanctorum , æternum , existentem , sæculorum auctorem , indultorem vitæ , sapientiam , mentem , verbum , scientem , thesauros omnes totius scientiæ habentem in se eminentissimè , virtute potentem , regem regum , antiquum dierum , insensibilem , immutabilem , salutem , justitiam , sanctificationem , redemptionem , magnitudine excellentem omnibus . Interdum etiam ex quibusdam visis , aut aliis ex causis , aut virtutibus , Prophetæ denominarunt ; lucem , oculos , aures , crines , manus illi tribuunt . Item Damascenus , *lib. 1. de Fide , cap. 15.* de hac eadem re loquens , ait : Deus cum incomprehensibilis sit , prorsus nomine caret . Ignorantes substantiam ipsius , quomodo ipsius substantiæ nomen investigare poterimus ? Per nomina enim res manifestantur . Sed bonus existens Deus ; & per participationem bonitatis ipsius , adduxit nos ex nihilo ad esse ; & nobis intelligendi potestatem elargitus est : sed quemadmodum non substantiæ suæ participes nos fecit , ita nec substantiæ suæ cognitionem nobis reliquit ; impossibile enim est , superiorem naturam perfectè cognoscere . Et si eorum , quæ existunt , cognitiones sint ; supersubstantiale autem quomodo cognoscetur ? Per ineffabilem igitur bonitatem voluit , se ab iis , circa quæ nos versamur , nominari ; ne expertes omnino sui cognitionis essemus , sed intellectum ejus aliquem , etsi tenuem , haberemus . Secundum quod est incomprehensibilis , & nomine certo caret ; tamen veluti omnium auctor , & omnium quæ existunt rationes , & causas in semetipso antea tenens ; ab omnibus , quæ sunt denominatur , etiam à contrariis , veluti luce , & tenebris ; aqua , & igni : ut cognoscamus , quod non hæc secundum substantiam sit , sed quod supersubstantialis sit ; unde etiam certo nomine caret ; sed tamquam omnium eorum , quæ sunt , causa , ex omnibus causatis nomen desumit . Quapropter divina nomina , alia quidem secundum negationem dicuntur , ad significandum supersubstantiale illud ; sine tempore , sine principio , invisibilis . Non quasi horum aliquo minor ipse sit , aut aliquo horum privetur ; sed quod præcellere omnia dicatur . Nihil enim eorum , quæ sunt , ipse est ; sed super omnia est . Quæ vero secundum affirmationem dicuntur , ea veluti de rerum omnium causa , prædicantur . Tamquam enim causa omnium entium , & omnis substantiæ , ens , & substantia dicitur ; & tamquam causa omnis rationis , & sapientiæ , necnon rationalis , & sapientis , dicitur ratio ,

Alius , &
Aliud in
divinis
quid signi-
ficent.

Macedo-
niani hæ-
retici.

Genes. 32.

Jud. 13.

& rationalis sapientia, & sapiens. Similiter, cum intellectus, tum intelligens dicitur, & vita, & vivens, potentia, & potens. Atque de aliis omnibus similiter. Magis autem propriè ex præstantioribus, & sibi rebus propinquioribus, nominabitur. Præstantiora sunt à materia abstracta materialibus ipsis, pura impuris, sancta execrandis; quæ magis quoque naturæ ejus sunt cognata, ut quæ plus cum eo participant. Multo igitur rectius Sol nominabitur, & lux, quam tenebræ; dies, quam nox; vita, quam mors; ignis, aer, aqua, tanquam vitalia, quam terra. Et præ istis omnibus, multo magis bonitas, quam malitia; & ens, quam non ens. Bonum enim substantia, & substantiæ causa est: malum vero boni, sive substantiæ privatio est. Istæ igitur sunt negationes, & affirmationes. Jucundissima est ex utrisque complexio, veluti super substantialis substantia, superdivina divinitas, superprincipium principium; & si quæ sunt similia. Sunt præterea, quæ de Deo dicuntur excellentis negationis vim habentia, ut tenebræ; non quod Deus tenebræ sit, sed quod non lux sit, sed super lucem.

ANNOTATIO.

ADverte, ut Damascenum intelligas, nomina affirmativa, quæ tribuuntur Deo, dici de eo veluti de causa rerum. Verbi gratia, bonus appellatur eo quod est bonitatis causa. Hoc aperte dixit Damascenus cum ait: Quæ vero secundum affirmationem dicuntur, ea veluti de rerum omnium causa prædicantur. Et parum supra: Causa ex omnibus causatis nomen desumit. Et decerpit ex Dionysio, cap. 1. *Divin. Nominum*, qui ait: μέν δὲ καὶ τὰ αἰτιολογικὰ πάντα, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, τὸ ὄν, τὸ ζωογόνον, τὸ σοφόν. ἢ ὅσα ἐκ τῶν ἀγαθοπροπεπῶν αὐτῆς ὡρεῶν, ἢ καὶ τῶν ἀγαθῶν αἰτία κατονομάζεται. Hoc est: cum quibus, (scilicet, nominibus excellentis negationis) & nomina causalia de tota Trinitate dicuntur, ut bonum, pulchrum, ens, vivificans, sapiens, & quæcumque alia nomina Deo imponuntur ex donis ab eo datis. S. Thomas huic sanctorum doctrinæ addit, *quest. 13. art. 2. part. 1.* quod hujusmodi nomina significant substantiam divinam, & prædicantur de Deo substantialiter; sed deficiunt à representatione ipsius. Significant enim sic nomina Deum, secundum quod intellectus noster cognoscit ipsum. Intellectus autem noster, cum cognoscat Deum ex creaturis, sic cognoscit ipsum, secundum quod creaturæ ipsum representant. Nam Deus in se præhabet omnes perfectiones creaturarum, quasi simpliciter, & universaliter perfectus: unde quælibet creatura, in tantum eum representat, & est ei similis, in quantum perfectionem aliquam habet. Non tamen ita, quod representet eum, sicut aliquid ejusdem speciei, vel generis; sed sicut excellens principium, à cujus forma effectus deficiunt, cujus tamen aliqualem similitudinem effectus consequuntur: sicut formæ corporum

inferiorum representant virtutem solarem. Sic igitur prædicta nomina divinam substantiam significant, imperfectè tamen, sicut creaturæ imperfectè eam representant. Cum igitur dicitur: Deus est bonus: non est sensus: Deus est causa bonitatis: sed id, quod bonitatem dicimus in creaturis, præexistit in Deo secundum altiorum modum. Unde ex hoc non sequitur, quod Deo competat esse bonum, in quantum causat bonitatem; sed potius è converso, quia est bonus bonitatem rebus diffundit.

Quæro etiam: An nomina prius dicantur de Deo, quam de creaturis; nec ne: ut paternitas, bonus, sapiens, fortis, &c. Omnes ferè scholastici innituntur testimonio Pauli, *ad Ephes. 3.* Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, à quo omnis paternitas in cælo, & in terra nominatur: ad probandum, quod nomina prius dicuntur de Deo, deinde de creaturis: & ad hunc sensum videtur citasse hunc locum Sanctus Thomas, *questione 13. artic. 6. prima partis.* Et Damascenus, *lib. 1. cap. 9.* ait: Scire oportet nomen paternitatis, & filiationis, & processioneis, non esse ex nobis ad beatam illam divinitatem translatum; sed contra (ut ait Apostolus) inde nobis tractum. Propterea, inquit, flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas. Et desumpsit ex *cap. 2. Divin. Nomin. Dionysii, versus finem.* Porro de testimonio Paulini intelligentia mox videro. Res tamen sic se habet, ut docet Sanctus Thomas, *artic. 6. citato.* Nomina, quæ metaphoricè de Deo dicuntur, per prius de creaturis dicuntur, quam de Deo; quia dicta de Deo, nihil aliud significant, quam similitudines ad tales creaturas. Sicut enim *ridere* dictum de prato, nihil aliud significat, quam quod pratum similiter se habet in decore cum floret, sicut homo cum ridet, secundum similitudinem proportionis: sic nomen Leonis dictum de Deo, nihil aliud significat, quam quod Deus similiter se habet, ut fortiter operetur in suis operibus, sicut leo in suis. Deinde affert opinionem Damasceni, quam supra retulimus: quod causaliter de Deo dicuntur: & contra eam sic disputat. Hujusmodi nomina, non solum dicuntur de Deo causaliter, sed essentialiter. Cum enim dicitur Deus est bonus, vel sapiens, non solum significatur, quod ipse sit causa sapientiæ, vel bonitatis; sed quod hæc eminentius in eo præexistunt. Unde dicendum, quod, quantum ad rem significatam per nomen, per prius dicuntur de Deo, quam de creaturis; quia à Deo hujusmodi perfectiones in creaturas manant. Sed quantum ad impositionem nominis, per prius à nobis imponuntur creaturis, quas prius cognoscimus. Unde modum significandi habent, qui competit creaturis. Porro Paulini loci hic est sensus germanus: Genibus flexis, ago gratias Deo Patri, à quo omnis paternitas, Græcè πατριά, Hebraicè Mispecha, hoc est, familia, parentela, cognatio dicitur; ut *Psal. 21.* προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πάντες οἱ πατέρες τῶν ἐθνῶν. Id est: Adora-

An nomina, quæ Deo tribuuntur, dicantur prius de Deo, quam de creaturis.

S. Thomas carpit Damascen. & Dionys. la-
tent.

Locus Pauli ad Eph. 3. expositus.

D. Thom.
elegantèr.

Nomino
quid signi-
ficet.

rabunt in conspectu ipsius omnes familiæ gen-
tium. Deinde addit : Nominatur. Nomino non-
numquam in scripturis significat, sum, existo:
ut *ad Ephesios* 1. supra omne nomen, quod no-
minatur in hoc sæculo, & in futuro. 1. *Joan.* 3.
Ἰδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατήρ, ἵνα τέκνα
θεοῦ κληθώμεν. Hoc est : Videte qualem Chari-
tatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nomine-
mur. Noster tamen interpretes addidit, & *simus*;
sed tunc particula, &, declarativa est, signi-
ficans, *idest*. Loci igitur hujus sensus est: Om-
nes familiæ, tam terrestres, ut hominum cog-
nationes; quam cælestes, ut novem Angelo-
rum Chori; à Deo Patre existunt, aut creatæ
sunt. Hæc igitur est Paulini loci germana ex-
positio.

Psalm. 18.

Sancti habent pro more, Deum ex accep-
tis beneficiis appellare. In belli quidem victo-
ria: Diligam te domine fortitudo mea. Quan-
do autem à mentis caligine, & obtenebratio-
ne liberatus est: Dominus illuminatio mea. Et
Deum misericordiarum, & totius consolatio-
nis, Paulus appellat. *OEcumenius*, 2. *ad Co-
rinth.* 1. & sumpsit ex Chrysostomo, 2. *Co-
rinth. cap.* 1. *homil.* 1. quia ait: Scriptura non
ubique eodem nomine Deum nominat, nec ab
eisdem rebus addit cognomina; sed ubi de
bello, victoriaque loquitur: Diligam te Do-
mine, fortitudo mea: ubi de humanitate: Deus
misericordiarum, & totius consolationis. De-
nique nunc rursus à justitia, nunc ab integro,
incorrumpoque judicio cognomentum addit; ut-
cumque postulat præsentis argumenti ratio. Et

Oecumen.

Chrysost.

Oecumen.

iterum *OEcumenius*, *ad Ephesios* 2. *cap.* ait:
Deum semper juxta subjectam materiam ap-
pellat scriptura, Deum misericordiarum vocans,
& Deum pacis, & Deum virtutum. Et *ad
Ephesios*, 1. *cap.* Patrem gloriæ vocat Paulus:
maximam enim gloriam, & honorem donavit
generi humano: quæ omnia nobis tradita, ge-
nerali nomine appellat gloriam, per vocabu-
lum apud nos magnificentius. Hoc significa-
vit *Dionysius*, in *lib. de Divin. Nomin. cap.* 1.

Dionysius.

Invenies, inquit, omnem ferme Theologo-
rum laudationem, ad beneficos Divinitatis
progressus exponendos, atque laudandos, Di-
vina effingere nomina. Hæc verba *Dionysii*
annotanda sunt, & interpretanda ad sensum à
Chrysostomo, & *OEcumenio* allatum; alio-
qui non poteris intelligere argumentum 2. *art.*

Locus S.

Thom.

Dionysius.

2. *question.* 13. *primæ partis*, Sancti Thomæ.
Item *Dionysius*, *eod. cap. parum infra*, ait:
Quoniam ut bonitatis subsistentia, ipso esse
suo, est subsistentium causa; boni auctorem,
summæ divinitatis providentia, ex omnibus
creatis laudare conveniet. *Suidas* etiam in *dic-
tione*, Θεός ait, ὅς πολλαῖς προσηγορίαις προσαρμό-
ζεται κατὰ τὰς δυνάμεις. Hoc est: Deus multas
habet appellationes, juxta virtutes quas ope-
ratur.

Suidas.

Fol. 3.

Basilias.

Denique *Basilius*, 1. 1. *contra Eunomium*, ait:
Ὁ κύριος ἡμῶν ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λόγοις, τὴν φιλαθρο-
πίαν ἡς θεότητος, & τὴν ἐξ οἰκονομίας χάριν τοῖς ἀν-
θρώποις παραδιδόν, ἰδιώμασι τοῖς περὶ αὐτὸν θεω-

ρῶμένοις, ἀπεσήμεναι ταύτην. θύραι ἐαυτὸν λέγων. καὶ
ὁδὸν, & ἄρτον, & ἄμπελον, καὶ ποιμένα, καὶ φῶς, ὑπε-
λιπνυμὸς τις ὢν. & γὰρ πάντα τὰ ὀνόματα εἰς ταύτην ἀλ-
λῆλοις φέρεται. ἄλλο γὰρ τὸ σημαίνον φῶς. καὶ ἄλλο
ἄμπελον, καὶ ἄλλο ὁδὸν, καὶ ἄλλο ποιμένος. ἀλλ' ἐν αὐτῇ κα-
τὰ τὸ ὑποκείμενον καὶ μία οὐσία καὶ ἀπλή καὶ ἀσύμμε-
τος, ἄλλοτε ἄλλως ἐαυτὸν ὀνομάζει, ταῖς ἐπινοαῖς δια-
φερούσαις ἀλλήλων. τὰς προσηγορίας μεταρμολοζόμενος κα-
τὰ γὰρ τὴν τῶν ἐνεργειῶν διαφορὰν, καὶ τὴν πρὸς τὰ
ἐνεργετέμενα σχέσιν, διάφορα ἐαυτῷ καὶ τὰ ὀνόματα
τίθεται. φῶς μὲν γὰρ ἐαυτὸν τῷ κόσμῳ λέγει τότε ἀπρί-
στον τῆς ἐν τῇ θεότητι δόξης τῷ ὀνόματι τοῦτ' αὖ διαση-
μαίνων. καὶ ὡς τῇ λαμπρότητι τῆς γνώσεως, τὴν καὶ κα-
ταρμίνους, τὸ ὅμμα τῆς ψυχῆς καὶ λαυγάζων. ἄμπε-
λον δὲ, ὡς τὴν ἐναυτῷ κατὰ τὴν πίψιν ἐρριζωμένους,
ἐπ' ἐργῶν ἀγαθῶν καρποφορίας ἐκτρέφον. ἄρτον δὲ ὡς
οἰκονομὰ τῇ τροφῇ, λογικῶς τυγχάνων, τῷ διακρατεῖν
τῇ σὺστασιν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ ἰδίωμα αὐτῆς διασώ-
ζειν ἀναπληρῶν ἀείπαρ ἐαυτῷ τὸ ἐνδεόν, καὶ πρὸς τὴν
ἐξ ἀλογίας ἐλγισμένη ἀρρώστειαν ἐκ ἐὼν ἀποφέρειν καὶ
ὑγιᾶν αὐτῇ τῶν ὀνομάτων ἕκαστον ἐφοδένων, ποικιλᾶς
εὐροὶ τὰς ἐπινοίας, ἐνὸς τοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν τοῖς πᾶ-
σι ὑποκαμένου. Hoc est: Dominus noster, cum

de se loquitur, benignitatem Deitatis, & in-
carnationis gratiam volens hominibus detege-
re; proprietatibus quibusdam de his rebus,
quæ in ea considerantur, & ad se spectant, ip-
sam manifestat, Januam seipsum appellans, &
viam, & panem, & vitem, & pastorem, &
lucem: cum non sit multis nominibus prædi-
tus. Non enim omnia ad idem compitum per-
veniunt: aliud enim lux significat, aliud vi-
tis, aliud via, aliud pastor. Attamen cum sit
unum subjectum, & unica substantia, & sim-
plex, & incompressa, aliter & aliter sibi no-
men imponit, diversis considerationibus, va-
rias nomenclaturas adaptans. Juxta enim diffe-
rentiam operationum, & juxta habitudinem
illorum, qui beneficio affecti sunt, varia sibi
imponit nomina: lux enim mundi seipsum vo-
cat, tum inaccessiblelem Deitatis gloriam hoc
nomine significans; tum etiam, quia illustrat
cognitionis lumine oculos animæ illorum, qui
munditia pollent cordis. Vitem se vocat, quia
illos, qui in fide altas egerunt radices, fruc-
tibus bonorum operum alit. Panem autem se
vocat, eo quod aptissimus cibus sit, ad refi-
ciendum homines; tum, ut consistat humana
vita; tum etiam ut fervetur ejus proprietas,
dum semper implet quod homini deest; nec
finit, agrotationem, quæ ex imprudentia nos
invadit, invalescere. Sic igitur, qui quodlibet
nomen voluerit percurrere; varias inveniet con-
siderationes; cum unicum tantum sit subjec-
tum, recipiens illa cognomina. Hæc ille.

Ecce quomodo auctoritate summorum viro-
rum potestas nobis commissa, ac delegata est,
effingendi Deo infinita nomina, juxta nego-
tiorum qualitatem. Attamen quia, ut ait ille:
De Deo etiam vera dicere, facile non est:
oportet ex scripturis nonnulla, aut ferè omnia
nomina, quæ à Theologis Deo tribuuntur, re-
censere; ut his ducibus utens, tamquam Ariad-
nes filo, moderemur, & regamus sermones
nostros, ne forte labamur, aut verbo offen-
damus, quoties his similia fingere tentaveri-
mus. Nam nullibi periculosius erratur, quam
cum de divinis rebus sermo susceptus est: in
qui-

quibus, si offensum, aut titubatum fuerit, nil remanet nisi terribilis spectatio Iudicii. Et quidem libenter uterer Hebraicis verbis; sed quia Typographus Hebraicis typis carebat, coactus sum, Latino uti sermone.

Catalogus
nominum
divinorum
sive cognominum,
quæ Deo
tribun-
tur.

Primum nomen Dei est: El. Quod septuaginta θεός, Aquila ἐτυμολογίας ejus exprimens ισχυρός, idest: Fortem, interpretatur. Deinde Eloha, aut Elohim: quod & ipsum Deus dicitur. Scire tamen debemus, quod Elohim communis numeri sit, quod & unus Deus sic vocetur, & plures. Ad quam similitudinem cælum quoque, & cæli appellantur Samaïm: unde sæpè interpretes variant: cujus exemplum nos in lingua nostra habere possumus Athenas, Thebas. Tertium, Zabaoth: quod Septuaginta, Virtutum; Aquila, Exercituum transtulerunt, *Isaia* 6. Quartum, Helion; quod nos Excelsum dicimus, *Deuteronom.* 32. Quintum, Aser ihie: quod *Exod.* 3. legitur, Qui ero; aut ut alii transferunt, Qui est. Est, ut inquit Damascenus, *libr. 1. cap. 12.* principalis omnium nominum de Deo dictorum: Qui est. Quemadmodum Deus ipse, dans responsum Moyfi in monte, inquit: Dic filiis Israel: Qui est misit me: totum in ipso comprehendens ipsum esse, veluti quoddam pelagus substantiæ, infinitum, & interminum. Quemadmodum autem Dionysius ait, primarium Dei nomen est Bonum; non enim primum de Deo dicendum est esse, sed ipsum bonum. Et Augustinus *de Fide & Symbol. cap. 5.* ait: Deus non potest dici, fuit, & erit, sed tantum, est; quia & quod fuit, jam non est; & quod erit, nondum est: ille autem est incommutabilis, sine conditione temporum, & varietate. Nec aliundè arbitror manare, quod famulo suo Moyfi tale nomen suum insinuavit. Nam cum ab eo quæreret, si se populus ad quem mittebatur, contenderet, à quo diceret, se esse missum; responsum dicentis accepit: Ego sum, qui sum. Deinde subjungit; Hæc dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos. Sextum, Adonai: pro quo nos generaliter dominum appellamus: *Isaia* 10. Septimum, Ja; quod Deo tantum tribuitur, & in Halleluia extrema quoque syllaba sonat. Octavum τετραγράμματος, quod ἀνεκφώνητον, idest, ineffabile vocatur; aut potius ab Hebræis putatur Hebraicè Jehova, & interpretatur, Qui est, aut Dominus est. Nomen, Saddai; quod Aquila interpretatur ἀλκιμος, quod nos Robustum, & sufficientem ad omnia perpetranda accipere possumus; aut qui potest omnia vastare, & perdere; aut qui habet omnia, quæ sibi sufficiunt, nec alterius eget ope.

Sunt deinde plura, à dictis quasi derivata. *Genes.* 43. Ab, idest, Pater. *Isaia* 63. Abihad, Pater æternitatis. *Isaia* 9. Adir, Magnus. *Psal.* 8. Oheb, Amans, aut Amator. *Psal.* 32. Acharon, Novissimus. *Job* 19. 44. Is, Vir, Emeth, verus, Veritas. *Jeremia* 10. Elcana, Zelator. *Exod.* 20. Bore, Creator. *Isaia* 40. Baruch, Benedictus, *Psal.* 18. Goel, Redemptor. *Job* 19. Gibor, Fortis. *Deuteronom.*

10. Gadol, Magnus. *Deuteronom.* 10. Gole: Revelans, scilicet, profunda. *Daniel.* 2. Doberzedeqe, loquens justitiam. Hadur, Formosus. *Isaia* 63. Zach, purus. Chazac, Fortis. *Isaia* 40. Chai, Vivens. *Psal.* 18. *Job* 19. Chanun, Misericors. *Exod.* 34. Chacid, Sanctus, Benignus, Justus. Tob, bonus. Johez, consiliarius. *Isaia* 9. Jozer, Formator, *Isaia* 43. Jesuah, salvator, *Isaia* 11. Jasar, Rectus, *Deuter.* 32. Magid, Annuncians, *Isaia* 42. Melech, Rex, *Jeremia* 10. Menachen, Consolator, *Isaia* 51. Clemens, *Psal.* 115. Nora, Terribilis, *Psal.* 75. Masiah, Christus, Uncus, *Daniel.* 9. Mosiah, Salvator. Neeman, Fidelis. Neezar, Accinctus. Naor, Illuminans. *Psal.* 114. *Psal.* 75. Nozer, Custodiens. *Exod.* 34. Noquer, Ulciscens. *Nabum* 10. Nora, terribilis. *Deuteronom.* 10. Niza, sublimis. *Isaia* 47. Nizgab, Protector, Sublimis, Magnus. Hima-nuel, Nobiscum Deus. *Isai.* 7. Hoce, Creator, Faciens. *Isaia* 51. Pode, Redemptor. Pele, Mirabilis. *Isaia* 9. Poqued, Visitans. *Exodi* 34. Caiam, Æternus. Zaddic, Justus, *Deuter.* 34. Zur, Fortis. *Deuteronom.* 34. Zohe, Gradiens, *Isaia* 63. Cados, Sanctus, *Isaia* 6. Cone, Creator, Possessor. *Genes.* 14. Cano, Æmulator. *Josue* 24. Rifon, Primus. *Isaia* 44. Rab, Magnus, *Exod.* 34. Rachum, Clemens, Misericors, *Exod.* 34. Ram, Excelsus. Sem, Nomen. Somer, Custodiens. Zarsalom, Princeps pacis. Sophet, Judex. *Psal.* 7. Tamim, Perfectus.

Vocatur vivens Deus, ad distinctionem mortuorum deorum, qui appellantur Idola: ideo *Soph.* 2. Vivo ego dicit dominus. Ita Hieronymus, *Daniel.* 6. *Sophon.* 2. & circa principium *lib. 3. comment. in Matth.* Item, Euthymius, *Psal.* 41. ait: Fortem, & viventem Deum vocat scriptura, propter infirmos, & mortuos deos gentilium.

Deus appellatur figulus, hoc est creator noster, & factor. Unde Apostolus: Numquid dicit figmentum ei, qui finxit, quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam. Et apud Jeremiam: Ecce sicut lutum in manu figuli, ita vos in manu mea, Domus Israel, ait Dominus. Hieronymus, *Isaia* 45.

Κύριος δὲ ἐστὶ, διὰ τὸ κυριεῖν αὐτὸν τῶν ὅλων. πατήρ δὲ διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν πρὸ τῶν ὅλων. Hoc est: Dominus vocatur, quia rerum omnium potitur. Pater, quia est ante omnia: Theophylus *lib. 1. ad Autolycum.*

Nomine Dei, per sepe Angelus intelligitur: sed aliquando è contra, Angeli nomine Deus significatur. Unde Philippus presbyter, *lib. 2. in Job cap. 26.* ait: Deus propter annunciationem salutis nostræ, Angelus dicitur, ut *Job* 20. Divitias quas devoravit, evomet, & de ventre ejus extrahet eas Deus: pro quo alius interpres legit: Extrahet eas Angelus. Ubi eundem existimo esse Deum & Angelum. Proinde hic Angelus, & Deus est, qui per Psalmistam dicit: Immittet Angelum Domini, in circuitu-

Psal. 144.

Psal. 114.

Deus vi-
vus.

Roman. 9.

Jerem. 8.

Deus vo-
catur sæpe
Angelus.

Cap. 2. Di-
vin. Nom.

Genes. 48.
à v. 15.

cuitu timéntium eum, & eripiet eos. Angelus loquebatur in rubo ad Moysen, & dicebat ei: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob. Sanctus quoque Jacob, Ephraim & Manasse nepotes suos ita benedicens ait: Deus in cuius conspectu ambulaverunt patres mei, Abraham, Isaac: Deus, qui pascit me ab adolescentia mea, usque in præsentem diem: Angelus, qui eripuit me de cunctis malis, benedicat pueros hos.

Nomina
quæ sunt
communio
Deo &
creaturis,
quam ha-
beant dif-
ferentiam
in modo
significan-
di. Basilii
locus exi-
mius.

Joann. 14.

Oportet deinceps ostendere, quæ sint nomina, quæ cum de Deo, & creaturis dicantur, differunt tamen in modo significandi. De quibus Augustinus, in lib. 9. *Vet. & Nov. Test.* q. 122. ait: Multa vocabula nobis, & Deo communia sunt, sed discrepant, in effectu. Aliter enim Deus facit, quam facimus nos: & loqui dicitur, sed non more nostro organo corporali. Sic verbum Dei, non tale verbum sicut nostrum; quia nostrum postquam fuit, non est, illud autem manet. Basilii quoque, *hom. de pœnitentia*, ait: Axiomata sua Jesus largitur aliis, non evacuans, sed nihilominus habens. Argumentum hoc opulenti, habere, videlicet, & aliis dare. Verum qui apud nos divites sunt, ubi sua largiuntur aliis, quæ habent, imminuunt. Divites enim non sumus, quia aliena possidemus. Christus ita dives est, ut quantum aliis elargiatur, tantum ipse dives permaneat. Est enim instar fontis perpetuo fluentis. Sic Petrus petra erat, non tamen ut Christus. Lux est, & vos estis lux mundi. Ovis est, & dicit: Ecce ego mitto vos, ut oves in medio luporum. Lege illum in *hom. contra Sabellianos, & Arium, & Anomæos*. Item Euthymius, *Joann.* 16. ait: Novit frequenter scriptura, eisdem verbis de Deo, & homine positis, non similiter uti. Unde dicitur: Ego in patre meo sum, vos in me, & ego in vobis. Christus est in patre ratione ejusdem potentia; Apostoli verò in eo, & ipse in illis, ratione auxilii. Et Christus & nos filii Dei dicimur, & imago, & gloria Dei; sed magna est differentia. Et *Joann.* 18. exponens hunc locum: Ascendo ad patrem meum & ad patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum, ait: Alio modo dixit patrem suum, alio modo discipulorum; suum quidem natura, tanquam ejusdem substantia; discipulorum verò, ratione creationis, & providentia, tanquam creaturarum providentia majori dignarum. Deum autem suum, & discipulorum, utpote hominum, dicere poterat. Quare ergo non simpliciter dixit: Et Deum nostrum? Sed etiam hic distinxit: quia licet homo factus est, & frater eorum ratione humanitatis; honore tamen plurimum ab eis differebat, & divinitatis unione, & impeccabilitate. Item Chrysostomus, *hom.* 74. *super Joan.* ait: Solet nonnunquam scriptura, iisdem verbis, & in Deo, & in hominibus: licet non eodem modo uti. Nam dii dicimur, & filii Dei. Et filius imago, & gloria dicitur; atque etiam nos, sed longè aliter. Et iterum: Nos Christi, & Christus Dei; non similiter

autem Dei Christus, & nos Dei. Ambrosius similiter, *lib.* 3. *Offic. cap.* 2. In eisdem, inquit, verbis discretio est; aliter enim Deum, bonum dicimus, aliter hominem. Similiter justum, & sapientem. Quod & in evangelio docemur: Estote perfecti, sicut Pater vester, qui in cœlis est. Paulum lego perfectum, & non perfectum. Nam cum dixisset: Non quod jam acceperim, aut quod perfectus sim; sic autem sequor, ut comprehendam: statim subjecit: Quicumque autem perfecti sumus. Duplex est enim forma perfectionis, alia medius, alia plenos numeros habens: alia hic, alia ibi; alia secundum hominis possibilitatem, alia secundum perfectionem futuram. Deus autem justus per omnia, sapiens super omnia, perfectus in omnibus. Inter ipsos quoque homines distantia est, aliter Daniel sapiens, de quo dictum est: Quis Daniele sapientior? Aliter alii sapientes; aliter Salomon, qui repletus est sapientia super omnem sapientiam Ægyptiorum. Aliud est enim communiter sapere, aliud est sapere perfecte. Qui communiter sapit, pro temporalibus sapit, pro se sapit, ut aliquid alteri detrahat, & sibi adjungat. Qui perfecte sapit, nescit sua spectare commoda; sed aliud, quod æternum est, quod decorum, atque honestum, toto affectu intendit; quærens, non quod sibi utile est, sed quod omnibus. In *cap. Philip. 2. quoque Damnamus, de Summa Trinit. & Fide Catholica* dicitur: Estote perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est: ac si diceret: Estote perfecti perfectione gratia, sicut Pater vester cœlestis perfectus est perfectione naturæ. Adhuc & Hieronymus, *Ezech.* 16. cum dixisset propheta: Vivo ego: ait: Quæro, qua ratione commune vocabulum propriè sibi vendicet Deus? Sed quomodo dicitur: Arbor bona, bonus homo, servus bonus, nemo autem absolute bonus, nisi solus Deus; sic cum Angeli, cæteraque virtutes, & sancti sint viventes, comparatione Dei mortui appellantur. Quis est homo, qui vivit, & non videbit mortem? Unde Apostolus de Deo: Qui solus habet immortalitatem, &c. Et *lib.* 2. *contra Pelag.* ait: Solus Deus est immortalis, quia quæ creaturæ habent per gratiam, ipse per naturam. Et *ad Titum* 1. ait: Solus Deus habere dicitur immortalitatem; cum & Angelos, & multas rationabiles fecerit creaturas, quibus dederit immortalitatem. Solus similiter dicitur verax: non quod cæteri non immortales, & veritatis sint amatores; sed quod ille solus naturaliter sit, & immortalis, & verus: cæteri verò & immortalitatem, & veritatem ex largitione illius consequuntur. Nam aliud est verum esse, & habere quid per semet: aliud in potestate donantis esse, quod habeat. Denique, *lib.* 2. *contra Pelag.* ait: Deus lux appellatur, & tenebræ in illo non sunt ullæ. Quando dicit, nullas tenebras in Dei lumine reperiri, ostendit, aliorum lumina aliqua sorde maculari: & Apostoli vocantur lux mundi; sed non est scriptum, quod in Apostolorum luce nullæ sunt tenebræ. Et de

Matth. 5.
Philip. 3.

Perfectio
duplex.

Ezech. 28.
3. Reg. 4.

Philip. 2.
Cap. Dam-
namus.

Joanne

Joanne scribitur : Non erat ille lux , sed ut testimonium perhiberet de lumine. De Deo enim dicitur : Qui solus habet immortalitatem : & certè legimus immortales Angelos ; sed solus Deus est immortalis , quia non est per gratiam , ut cæteri , sed per naturam. Solus similiter dicitur sapiens , solus beatus. Si fusio-rem de hac re sermonem desideras , lege Euthymium , *Psal.* 1. & Theophylum , *Joan.* 1. in *expositione hujus loci* : Non erat ille lux : & Damascenum , *lib.* 2. *cap.* 3. & Origenes , *tract.* 8. *super Matth.* parum post principium : & Hieronymum , qui frequenter in *comment. epistolæ ad Ephes.* hoc idem inculcat.

Quòd Deo , qui nullis lineamentis depingi , aut efformari potest , rerum nostrarum figuræ tribuantur in scripturis , causa est ; aut mentis nostræ imbecillitas , quæ citra sensibilia adminicula ad sublimem Dei , & substantiarum separatarum contemplationem , sese sublevare , & erigere non potest : Quia nimirum indiget , ut ex sibi cognatis , & affinis rebus , ad invisibiles & supersubstantiales substantias conscendat : Aut quia hoc decens est mysticis oraculis , ut per symbola , & ænigmata significantur , & innuantur divinarum rerum arcana , & à prophanorum hominum arceantur obtutu. Si cui tamen visum fuerit absurdum , Deo hujusmodi nomina , & formas , ex vilibus , & contemptis rebus depromptas , apponere ; ut quod Christus vocetur Gigas , lapis , agnus , panis , vermis , peccatum ; is sciat , dupliciter à nobis Deum intelligi , & nominari posse. Primò , cùm per similes figuras , & similitudines progredimur , ut illi nomen imponamus : quod fit , cum aliqua cognatio , & affinitas invenitur nominis , cum re illa , cui nomen apponitur ; ut cum Christus λόγος græcè , latinè , Verbum , Sermo , aut Definitio appellatur. Verbum quidem , quia paterna nobis annunciavit , quemadmodum verbum nostrum mentis conceptum enunciat. Sermo quoque , & Definitio , quia totam naturam exprimit paternam. Substantia itidem vocatur , quia rebus omnibus , ut sint , causa est. Lux etiam , & vita. Hæc quidem , licet inter nomina rerum materialium excellere , & primatum habere , videantur ; tamen longè absunt , ut clarè , & distinctè divinam substantiam nobis possint representare ; superat enim longo intervallo quamcumque substantiam , & vitam , & lucem , & quodcumque verbum nostrum. Secundò exponuntur nobis divina , per dissimiles formas , quæ nos ducunt , & pertrahunt in absurdam , & dissimilem , & illi rei , cui apponitur , penitus dissonam , & differentem similitudinem. Istæ vocantur dissimiles similitudines. Sic Deus vocatur , Invisibilis , infinitus , incomprehensibilis , sine principio , increatus , immutabilis , inalterabilis , incompressus , incorporeus , intangibilis , incircumscribitus , inintelligibilis , incomprehensibilis. Quæ nomina in Deo significant , non quid est , sed quid non est. Nam ut dicit Dionysius , 2. *capit. Cælestis Hierarch.*

Αἱ ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν θείων , ἀληθεῖς , αἱ δὲ καταφάσεις , ἀνάρμοστοι. Idest : Negationes quidem in divinis veræ sunt , affirmationes verò non satis commodè Deo adaptari possunt. Quapropter illa rerum invisibilium explanatio , quæ fit , cum formæ dissimiles Deo apponuntur , aptior , & melior est. Nam cum utimur hujusmodi dissimilibus similitudinibus , longè à rebus materialibus arcemur , & sejungimur ; nec in errorem ducimur , ut arbitremur , hæc materialia propriè de Deo dici posse. Quod fieret si similibus similitudinibus uteremur , quæ solent à rebus pretiosioribus , & cognatis depromi. Nam quis non videat , fore , ut per hujusmodi figuras labatur , atque in errorem ducatur animus noster , putans Deum igneæ , v. g. aut alterius similis esse naturæ. Quare imbecillitati nostræ scriptura se attemperans , ad dissimiles similitudines descendit : id cavens , ne imbecillitas mentis nostræ fœdis imaginibus acquiescat ; sed potius se sublevet , & vilitate formarum , à visibilibus se avocet rebus. Nam inverisimile omnino videbitur , etiam iis , qui stolidioris , & crassioris sunt intelligentiæ , cælestia , & divina , tam vilibus rebus esse similia. Attamen illud advertendum est : quòd cum nihil in rebus humanis inveniatur , quod prorsus bonitate careat , datur nobis latissimus campus , ut possimus ex quibuscumque rebus , si-ve bonis , si-ve malis , pulcherrimas similitudines elicere ; cum aliquæ similitudines in spiritualibus , & carnalibus , aliter & aliter possint à nobis illis in rebus contemplari. Ut ira , est in nobis , & in Deo ; & pœnitentia , & tristitia ; & jurat Deus , ut nos , & vivit , sedet , &c. De his à Dionysio , c. 2. *Cælest. Hierarch. dicitur* : τῶν ἀνθρώπων ἡ ταπεινότης , ἐναρμονίας δὲ καὶ δικαιοσύνης ἐπὶ τῶν τοιούτων τε καὶ ἀισθητῶν ἰδιότητων ὀριζομένη. Hoc est : eadem , non eodem modo , sed convenienter & propriè , in spiritualibus , & corporalibus definiri. Igitur Scripturæ Divinitatem , interdum ex istis visibilibus , pretiosisque rebus , concelebrant : ut cum solem justitiæ , stellam matutinam , in cordibus fidelium orientem , vocant. Aliquando ex his , quæ sunt media , divinam prædicant majestatem : cùm scilicet , ignem vocant , aut aquam fluentem in vitam æternam , aut fontem. Aliquando etiam ex infimis Deum laudant : ut cùm vocant unguentum , aut oleum effusum , & lapidem angularem , petram , leonem ; & quod est omnium vilissimum : Ego sum vermis , & non homo. Hæc ideò fiunt , ne Divina prophanis pervia sint : & ne sanctorum signorum inspectores , figuris , tanquam veris rebus , inhæreant ; sed divina verissimis proferantur negationibus , dum extremis creaturæ suæ partibus , à sua licet natura remotissimis , similis dicitur. Hactenus de Deo , & divinis nominibus scripsisse sufficiat. Reliqua , quæ tractari à nobis poterant , divinitus pertractata sunt à Dionysio Areopagita , in suo justo de hac re edito volumine. Et Divus Thomas , 1. *part. quæst.* 13. diligenter hac in re laboravit.

Psal. 21.
v. 6.

CAPUT III.

De Christi Redemptoris nostri nominibus; sive de illis, quæ spectant ad divinam naturam; sive de illis, quæ spectant ad naturam assumptam: & de multiplici significatione hujus nominis Christus.

MEsias hebraicè, Unctus latinè, Christus græcè, Jesus redemptor noster appellatur: quia utraque dignitate, sacerdotali, & regia pollebat. Nam Chrisma, ut ait Hieronymus, *Isaia 45.* apud Hebræos erat insigne regiae potestatis; ut quomodo apud nos Diadema, & purpura solis Imperatoribus datur, sic apud Hebræos regnaturi perfundebantur oleo. Unde Cyrus rex Persarum, vocatur Christus, & Saul Christus domini dicitur. Hæc ille. Sacerdotes quoque summi probatissimo oleo ungebantur; quod cum à capite ad vestimenta descendebat, optimè fragrabat. Unde *in Psalm. 132.* Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron. Quod descendit in oram vestimenti ejus. Hoc oleo ungebantur, quia illi præ cæteris, humanitate, misericordia, mansuetudine, debent polle- re: aut quia fragrantia bonorum operum abundare debent, ita ut sint hominibus odor vitæ in vitam, & non odor mortis in mortem. Nam oleum, pro unguento odorifero in scripturis accipi, notum est. Sunt tamen multa *Christorum* genera, quæ explanationem nostram postulant; ut omni errore sublato, de unoquoque Christo, cum in quæstionem venerit, distinguere possimus. De qua re Hieronymus, *Habac. 3.* sic scribit: Christorum multa sunt genera. Christi in veteri testamento dicebantur & Patriarchæ; quorum unctio fuit facta per Spiritum sanctum, absque sensibili oleo: nam illo tempore nec unctionis per oleum mentio erat. Aut etiam uncti vocantur, quia per Spiritum Sanctum assequuti fuerant gratiam prophetandi, quæ nomine olei intelligitur. De his scriptum est *in Psalmis*: Corripuit pro eis reges: Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Et *in 1. Paralip. lib.* omnes qui egressi sunt de Ægypto, *Christi* vocantur. Chrisma quoque sacerdotale in Exodo conficitur, quo postea sacerdotes in Levitico leguntur uncti. Et aliud unguentum, quo reges unguntur, qui regnum adeunt; quod in duo scinditur. Si enim David est, & Salomon, id est, Fortis manu, & Pacificus, cornu ungitur: si verò Jehu, & Azahel sunt, perfunduntur lenticula. Sed & Cyrus rex Persarum & Medorum, qui de captivitate populum relaxavit, (licet multi errent, & de Domino Salvatore scriptum putent) audit per *Isaiam*: Hæc dicit dominus Christo meo Cyro, &c. Et ad extremum dicitur: Tu autem non cognovisti me: quod de Salvatore nefas est intelligere. Est etiam unguentum propheticum, quo præcipitur Eliæ, ut Eliseum ungat in prophetam. Et super om-

nia unguentorum genera, est unguentum spirituale, quo ungitur Salvator, & dicitur ad eum: Propterea unxit te Deus, Deus tuus, *Psal. 44.* oleo exultationis præ participibus tuis. Participes autem eos puto, ad quos loquitur & Joannes: Sed vos unguentum habetis à Sancto. Et post modicum: Hæc scripsi vobis de his, qui seducunt vos: & vos chrisma, quod accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos, sed ipsum Chrisma docebit vos de omnibus. Ac ne fortè qui chrisma baptismi perdiderunt, desperent de chrismate reparando; scriptum est in Levitico: Leprosus extra castra projectus, cum ad sacerdotem venerit, & lepra ipsius fuerit mundata; mittat sibi oleum sacerdos in manu sinistra: & intincto digito, septies, aspergat oleum coram domino, & tangat eodem oleo auriculam ejus, qui leprosus fuerit, & dexteram manum, & dextrum pedem; & quod remanserit de unguento, totum mittat in caput ejus. Cumque omnia hæc recte compleverit, totum immolet holocaustum pro eo, & ipse Christus Dei vocetur. In horum Christorum salutem egressus est Dominus de loco suo, ut ait Michæas. Si fusiorem de hac re sermonem desideras, lege Eusebium, *lib. 1. histor. cap. 4.* & *lib. 4. Demonstrat. Evangelicæ, cap. 15.*

Deinde quærendum videtur: An, ut Jesus redemptor noster, Deus ab æterno, & Verbum vocatus est, sic etiam *Christus* vocari potuit, ante assumptionem nostræ naturæ. Cui quæstioni Damascenus respondens, *lib. 4. cap. 6.* ait: Nos Filium Dei, vocatum Christum dicimus, ex quo in sanctæ virginis utero conceptus est, & caro immutabiliter factus est. Unctio enim ipsa ad humanitatem attinet, ut divinus ait Gregorius. Et Cyrillus *ad reginas* ait: Quando verbum caro factum est, tunc & ipsum nominatum esse, dicimus, Christum Jesum. Quia unctus est oleo lætitiæ, id est, spiritu Sancto, à Deo Patre: & hac quoque causa Christus nominatur. Quod autem unctio circa humanitatem sit, nequaquam dubitaverit quispian eorum, qui recta sapere, sunt consueti. Et Athanasius, *in sermone Epiphaniæ*, ait: Præexistens Deus, ante adventum in carnem, non erat homo; sed Deus erat apud Deum Patrem, invisibilis, & impassibilis existens. Quandò verò factus est homo, nomen Christi propter carnem illi inditum est; cui nomini sequitur mors, & passio. At dicit scriptura: Unxit te Deus oleo lætitiæ: ex quo testimonio potest colligi, ante incarnationem Christum hoc nomine fuisse vocatum. Sed sciendum, quod scriptura sæpenumero utitur præterito pro futuro: ut: Post hæc in terris visus, & cum hominibus conversatus est: & tamen nondum fuerat visus.

Ex hoc Christi redemptoris nostri nomine, & nomen accepimus, & originem traximus omnes Christiani. Hoc nomen primò usurpatum fuit ab antiquis Patribus, in Actibus Apostolorum, *cap. 11.* quando prædicante Saulo,

Psal. 44.

1. Joan. 2. v. 20.

Levit. 14.

4. l. Theologie circa princip.

Baruch 3. v. 38.

Christian.

Nazaræi.
Galilæi.

& Barnaba, apud Antiochenos, imperante Claudio, cum magna multitudo hominum cœpisset sacris nostris mysteriis initiari, & fidei veræ adhærere; sancti illi, & religiosi viri, à Christo *Christiani* appellari voluere: nam antea Nazaræi, & Galilæi vocabantur. Attamen quamvis hoc auspiciatissimo, & felicissimo nomine multis sæculis Orbis caruerit; à principio tamen, & exordio Generis humani, multi & divini viri floruerunt, qui non tam nomine, quam re ipsa, veri fuerunt Christiani: ut Habel, Noe, Abraham, David, Ezechias. Quis obsecro dignior hoc nomine, quàm Patriarcha Abraham, qui in præputio fidelis, in pietate, & religione perfectus, & in cognitione Dei sublimis, inventus fuit? Qui evangelico vivens more, ad vocem Domini dicentis: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, relictis sæculi rebus, Deum ex animo secutus est: ut legimus Petrum, Andræam, Jacobum, & Joannem, vocante illos Domino, fecisse. Præstat tamen Eusebii Cæsariensis verba in medium afferre, qui, *lib. 1. Demonstr. Evang. cap. 4. aut 6. juxta alios*, de hac re sic scribit. Sed & vitæ institutio, quæ juxta pietatem est, sicut omnibus gentibus, absque Moyse institutione, Christo doctore prædicata est; sic apud priscos illos idem pietatis vigeat modus. Neque enim illis cura circumcisionis erat, sicut nec nobis; neque à certis animalibus abstinere curabant, sicut nec nos. Nam Moyses statim inducit Melchisedech, sacerdotem Dei altissimi; qui nec corpore circumcissus erat; nec unguento, juxta legem Moyse confecto, unctus; nec quid Sabbatum esset, edoctus; neque quicquam eorum, quæ Judæorum genti per Moysen imperata sunt, sciens. Attamen juxta Christi evangelium vivens, hunc ipsum sacerdotem Dei altissimi fuisse, idem Moyses affirmat, ipsoque Abraham ordine superiorem. Ideoque inducitur Abraham benedicens. Talis Noe fuit, homo in generatione sua justus: quem, quasi scintillam humani generis, in ipsa Diluvii vastatione; iis omnibus reparandis, qui in terra perierant, Deus universi servavit. Hic igitur, quamvis eorum, quæ ad Judaicos mores spectant, nihil sciret; nec in corporis circumcisione, nec in aliis, quæ à Moyse constituta sunt, degeret; tamen Justus (si quis alius) est appellatus. Et ante hunc Enoch, qui Deo dicitur placuisse, & translatus est; nec mortem ejus legimus. Hic quoque, cum talis esset, nec circumcissus erat, nec in lege Moyse fuerat versatus; sed Christianis moribus, non Judaicis, usus est. Et Abraham, post eos, qui dicti sunt, natus; propter eos, qui ex ipso orituri erant, quasi signum quoddam, circumcisionem corporis primus suscepit: ut illius posterius cognoscerentur, qui ab illo juxta carnem originem ducebant. Ante verò quàm & filios gigneret, & antequàm circumcideretur; & ipse propterea quod à Simulacrorum cultu secesserat, unumque super omnia Deum confessus fuerat, & eam vitam, quæ cum virtute

Eusebius
Cæsariensis.

Melchisedech.

Noe.

Enoch.

Abraham.

est, sectabatur; Christiano more vixisse, non Judaico, demonstratur. Idcirco illi testimonium exhibetur, quod præcepta, mandata, caeremonias, & legitima Dei, ante lationem legis Moyse, servaverit. Erant enim ante Moyse legem mandata Dei alia, & caeremoniæ; non similia iis, quæ à Moyse tradita sunt; per quæ justitiam consequabantur. Porro quod non eadem essent cum his, quæ per Moysen posita sunt, Moyses ipse demonstrat. Audi Israel justificationes, dicit, & judicia, quæcumque loquor in auribus vestris in die hac; & discetis ea, ut ea faciatis. Dominus condidit nobis in Choreb testamentum hoc; neutiquam patribus vestris condidit Dominus testamentum hoc, sed vobis. Quod si absolute, non datum esse patribus eorum testamentum, dixisset, in mendacium sanè illa recidisset oratio. Datum est igitur Abrahamæ testamentum, & Noe: atque ideo cum adjectione dixit Moyses, non hoc datum esse patribus eorum; alterum sanè significans excellentius, per quod amici Dei dicti sunt. Statim namque ipsi Abrahamæ, eo quod summo Deo crediderit, justitiam servasse, testatur ipse Moyses: Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam. Quod autem post plenam justitiæ observationem, acceperit signum circumcisionis, & nihil hoc illi ad pietatem consequendam adjuverit, perspicuè dicta verba demonstrant. Invenies etiam Joseph, ante Moyse tempora, in ædibus regiis Ægyptiorum, sine Judaicis legibus, sancte versatum. Imò ipse Moyses in ætate tenera, apud filiam Pharaonis educatus est, sine legibus Judaicis. Et Job numquid præcepta Judaica servavit? Contemplare hujusce Job vitam, quæ de legibus Mosaicis non fuit sollicita; attamen ab evangelica doctrina non abhorrebat. Hæc igitur erant in his, qui ante Moysen fuerunt; nam ex unius vita, reliquorum institutum vivendi, licet conficere: nempe, pro religione celebranda certamina, per quæ, & amici Dei, & prophetæ vocati sunt. Cum hæc ita sint, quid illis Moyse præcepta prodesse poterant, quæ etiam iniquis viris tradita sunt? Ex his igitur omnibus, antiquorum Patrum religionis morem, verbum Christi annuncians omnibus gentibus, clarè apparet; ne testamentum novum aliud esse putemus, quam antiquam illam religionis formam, quæ fuit ante Moysen: ita ut vetus pariter & novum, possimus dicere. Vetus quidem, propter causam à nobis expositam. Novum, propterea quod longo post intervallo, quasi hominibus absconditum, rursus per Salvatoris nostri doctrinam revixerit. Toto hoc medio, de quo dictum est, tempore, quandiu latuit novi testamenti modus vivendi, lex Moyse ingressa est; aut quasi gubernatrix puerorum, & animarum imperfectarum; aut curatrix morborum gentis Judaicæ, laboranti Ægyptiaco morbo. Nam cum Judæi à sanctitate paterna degenerarent; necesse fuit, ut illis lex imperfecta daretur, qua in officio continerentur. Hæc Eusebius. Lege Epiphanium, *lib. 1.*

Quæ lex
ante Moysen
viguerit,
lege
S. Thom.
1. 2. q.
103. art. 1.

Ex Deut.
5.

Joseph.

Moyse.

Job.

Lex evangelica
est
instauratio
legis
natura
integre.

cir-

circa principium : & Tertullian. contra Judæos.
Et si quæras, quid sit Christianismus? Est, ut
inquit, Basilus, *homil. 10. Exaem.* versus finem:
θεοῦ ὁμοίωσις κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἀνθρώπου φύσει.
Id est: Dei similitudo, quam humana natura
capere potest. De hac re extat liber Grego-
rii Nissenii, *ad Harmonium.*

Postquam Christi nomen interpretati sumus,
& gentis nostræ incunabula, & originem, ab
ipso generis humani exordio incipientes, pro-
didimus, & studiosorum auribus diligenter
transfundere curavimus; opus est, ut veluti à
diuturna peregrinatione, ad Christum caput
nostrum revertamur. Et quia in eo præcipue,
tanquam in lapide offensionis, & petra scanda-
li, offendunt, & labuntur duæ domus Juda &
Israel; nempè, hæreticorum infida & levis fa-
milia, & Judæorum impia & scelerata natio;
oportet uti præsentaneo Antidoto, & omnem
movere lapidem, ut nostros contra venenata
illorum dogmata præmuniamus; ne ab hujus-
cemodi hominibus à vera via, ad deviam, &
anfractibus impeditam, pertrahantur. Quia, ut
inquit Hilarius, *lib. 9. de Trinitate*, hinc fal-
lendi simplices, occasio est hæreticis; ut quæ
à Christo secundum hominem dicta sunt, dicta
esse secundum naturæ divinæ infirmitatem men-
tiantur: & quia unus atque idem est, loquens
omnia, quæ loquitur; de semetipso omnia eum
locutum esse, contendunt. Nescientes (ut ait
Theophylactus, *Joann. 5. contra Arianos lo-
quens*) consuetudinem scripturæ, quæ talis est.
Quando audis Christum, parvum quiddam, &
humile de se loqui, ne turberis; propter au-
ditores enim talia loquitur, non valentes subli-
mius quiddam capere, sed statim ferocientes.
Igitur hoc præceptum mandemus memoriæ,
quod Augustinus, *1. de Trinit. cap. 11.* tradit:
Regula, inquit, est scripturarum de Filio Dei;
ut distinguamus, quid in eis sonet secundum for-
mam Dei, in qua æqualis est Patri; & quid se-
cundum formam servi, quam accepit, in qua
minor est patre; & non turbabimur, tanquam
contrariis inter se, sanctorum librorum senten-
tiis. Secundum formam servi dicitur: Pater ma-
jor me est. Minor seipso, quia de illo dictum
est: Exinanivit semetipsum, formam servi ac-
cipiens. Minor etiam est Spiritu Sancto: quia
ipse ait: Qui dixerit blasphemiam in Filium
hominis, remittetur ei; qui autem in Spiritum
Sanctum, non remittetur, nec in hoc sæculo,
nec in futuro. Et in ipso virtutes operatus est,
dicens: Si ego in spiritu Dei ejicio dæmonia,
certè supervenit super vos regnum Dei. Et
apud Isaiam, quam lectionem in synagoga ipse
recitavit, & de se impletam sine scrupulo du-
bitationis, ostendit: Spiritus, inquit, Domini
super me; propter quod unxit me, evangeli-
zare pauperibus misit me, prædicare captivis
remissionem. Ad quæ facienda, idèd dicit se
esse missum, quia spiritus Domini est super
eum. Secundum formam servi, ipse factus est
ex muliere, factus sub lege. Secundum formam
Dei: Ipse, & Pater unum sunt. Secundum for-

mam servi, non venit facere voluntatem suam,
sed voluntatem ejus, qui misit eum. Secundum
formam Dei: sicut habet Pater vitam in seme-
típso, ita & filius habet vitam in semetipso. Se-
cundum formam servi: Tristis est anima mea,
usque ad mortem: & Pater si fieri potest,
transeat à me calix iste. Secundum formam Dei:
Ipse est Deus verus, & vita æterna. Secun-
dum formam servi: Factus est obediens usque
ad mortem, mortem autem crucis. Secundum
formam Dei: Omnia, quæ habet pater, ipsius
sunt: Et omnia tua, mea sunt, inquit; & mea
tua. Secundum formam servi: Non est doc-
trina ipsius, sed illius, qui eum misit: & diem
judicii nescit, idèd, nos non scire facit. Se-
cundum formam Dei dictum est: Ante omnes
colles genuit me: id est, ante omnes altitudi-
nes creaturarum: & Ante Luciferum genui te:
id est, ante omnia tempora, & temporalia. Se-
cundum formam servi: Non est meum dare
vobis: idèd, humanæ potestatis: Et *Joann. 7.*
Mea doctrina non est mea: secundum formam
Dei *suam* appellavit, secundum formam servi
non suam. Et: Qui in me credit, non in me cre-
dit: id est, qui in me credit, non in hoc quod
videt credit; ne sit spes nostra in creatura,
sed in Deo. Et alibi: Creditis in Deum, & in
me credite: id est, sicut creditis in Deum, sic
& in me; quia Ego & Pater unus Deus. Et:
Ego non judicabo; cum ipse judicaturus sit vi-
vos, & mortuos: sed quia non ex potestate,
propterea recurrens ad Deitatem, sursum eri-
git corda hominum, propter quæ sublevanda
descendit. Sic dicit: Verbum, quod locutus
est, judicabit eum in novissimo die; id est,
Ego non judicabo; sed Verbum Patris judica-
bit. Verbum Patris, est ipse Filius Dei: idèd
aliquando dicitur: Ego non judicabo: aliquan-
do: Ego judicabo. Item Ambrosius, *lib. 5. de Fide, cap. 5.* ait: Christus nunc ex perso-
na hominis, nunc in Dei majestate, se signifi-
cat; nunc unitatem divinitatis sibi cum Deo
patre vendicans, nunc fragilitatem humanæ
carnis assumens; nunc doctrinam suam se non
habere, nunc voluntatem suam se non quære-
re, nunc testimonium suum verum non esse,
nunc verum esse significans. Nam ipse dixit:
Si testimonium perhibeo de meipso, testimo-
nium meum non est verum: & ipse in postero-
ribus ait: Si ego testimonium perhibeo de me,
testimonium meum verum est. Item, *lib. 3. de Fide, ad Gratianum Augustum, cap. 3.* ait: Est
in scripturis divinis promiscua consuetudo; ut
interdum de Divinitate Christi incipiant, & ad
incarnationis sacramenta descendant; & inter-
dum ab incarnatione exordium sumant, & ad
gloriam Divinitatis assurgant. Quod frequens
est in Evangelistis, & Prophetis, & in Paulo.
Ut in evangelio: Post me venit vir, qui ante
me factus est, quia prior me erat. Et Chry-
sostomus, *hom. 1. in epist. ad Hebr.* cum hæc
dixisset, addidit: Sic nobis usus est, cum de
natura humana differimus: nam interdum subli-
mia, interdum humilia loquimur. Dicimus
I 2 enim

*Hæretici.
Judæi.*

Hilarius.

*Theophy-
lactus.*

*Regula
August.*

*Joan. 1.
Philip. 2.*

*Matth. 12.
Luce 12.*

Isaia 6.

Luce 4.

Proverb. 8.

*Joann. 12.
44.*

*Ex Joan.
3. & 12.*

Ambros.

Joan. 8. 5.

Ambros.

Chrysost.

enim, nihil est homo, terra est homo, cinis; totum à deterioribus appellamus. Quando verò dicimus, rationale animal est homo, superis cognatum; à melioribus eum vocamus. Sic Christo, aliquando ab inferioribus, aliquando à melioribus appellationes tribuimus. Hoc etiam Paulus frequenter usurpavit, dispensationem cupiens confirmare, & perfectam commendare naturam. Hæc ille. Sic Paulus à divinitate incipiens, in humanitate finivit sermonem: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, se esse æqualem Deo; sed exinanivit semetipsum, formam servi accipiens. Et *ad Hebræos* 1. cum ait: Quem constituit hæredem universorum: ab humanitate incipit, & subdit de Divinitate: Per quem fecit & sæcula.

Oportet tamen aperire, quas ob causas mixtim scriptura loquatur de Christo, aliquando de divinitate tantum, nonnumquam de humanitate, aliquando de utrisque. Primam causam attulit Chrysostomus, *in verbis modo citatis*: Quod mixtim, inquit, scripturæ de Christo loquentes, humilia sublimibus connectunt; faciunt, ut carnis dispensationem confirmet, & perfectam commendent naturam.

Secundam causam affert idem Chrysostomus, *hom. 16. in Matth.* Excelsa, inquit, humilibus, & rursus excelsis humilia, Christus permiscet, ut suspicionem, qua contrarius Deo putatur, tollat. Propterea, qui innumeros, sermone solo, mortuos suscitavit; cum de sepulchro Lazarum vocaturus esset, orationem ante præmisit. Deinde, ne hoc, illum minorem Patri, monstraret; ut hanc quoque suspicionem curaret, adjecit: Sed hæc, propter turbam, quæ circumstat, dixi; ut credant, quod tu me misisti. Itaque nec omnia sic facit, quasi ipse habeat potestatem; ut infirmitates, scilicet, eorum hac moderatione medeatur: neque cuncta rursus operatur orando; ne aliquibus in posterum, malignæ suspicionis argumentum relinquat.

Tertia causa est illa, quam idem affert Chrysostomus, *homil. 8. in Joan.* ob auditorum imbecillitatem, proprium tanquam alienum Christus multis in locis ponit: ut *Joann. 17.* Nunc cognoverunt, quia omnia, quæ dedisti mihi, abs te sunt. Et parum infra: Tui erant, & tu mihi eos dedisti. Noli, quia audis, Patrem mihi eos dedisse; existimare, alienos jam à Patre esse.

Quarta est Theophylacti, *Joannis 5.* ait enim: Christus interdum sublimia de se testimonia, ut dignum erat, fert: interdum autem humilia, propter infaniam inimicorum Judæorum. Nam Judæi, qui videbant ipsum in carne ambulare, cum publicanis, & meretricibus conversari; & comedere, & bibere, sicut unum ex multis; quid non fecissent, si omnia sublimia de se dixisset, & non admiscuisset etiam humilia? Ut *Joannis 5.* Neque pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit filio: & *cap. 6.* Ego suscitabo eum in novissimo die. Et

subdit humilia: Qui audit sermones meos, & credit ei, qui me misit, habet vitam æternam.

Ut hæc clarius intelligi, & cognosci possint, de numero, aut distinctione naturarum in Christo conjunctarum, tractare oportet; & tunc aptius, & clarius unicuique naturæ nomina sua tribuamus. Qua de re Damascenus, *lib. 3. cap. 4.* sic scribit: In Christo domino nostro duas naturas cognoscimus, & unam hypostasim ex utraque compositam. Quando naturas respicimus, Deitatem, humanitatemque vocamus. At verò quando ex naturis conjunctam hypostasim; quandoque ex utrisque simul, Christum vocamus, & Deum, & hominem; secundum idem, & Deum incarnatum: quandoque verò ex una naturarum, Deum solum, filium Dei; & hominem solum, & filium hominis. Et quandoque ex sublimibus solis, quandoque ex solis humilibus: nam unus quidem est, illud, scilicet Deus, semper existens; illud verò posterius, nempe quod homo sit, ob nostram miserationem factus. De Divinitate quidem loquentes, non tribuimus ipsi, quæ humanitatis sunt propria, non enim dicimus Deitatem, aut passibilem, aut creatam. Neque de carne, id est, humanitate, prædicamus ea, quæ Deitatis sunt propria: nam non dicimus humanitatem increatam. At vero de Hypostasi, five ex utraque, five ex una naturarum eam nominemus, utriusque naturarum propria illi adjicimus: ut Christus idem est, quod utrumque simul, Deus & homo, creatus & increatus, passibilis & impassibilis. Et quando ex una naturarum filius Dei, & Deus nominatur, suscipit carnis nomina: ut Deus passibilis, Dominus gloriæ crucifixus; non secundum quod Deus, sed secundum quod homo. Et quando dicitur homo, & filius hominis, suscipit divinæ substantiæ propria: ut puer ante sæcula, homo sine principio; non secundum quod puer, & homo; sed secundum quod Deus, qui est ante sæcula, factus est in novissimis puer parvulus. Iste modus alternæ attributionis utriusque naturæ, alterutri propria vicissim reddentis, propter hypostaseos identitatem, & ipsarum invicem immanentiam, & inhesionem. Sic possumus dicere de Christo: Deus noster in terra visus est: & homo increatus, impassibilis, incircumscriptus.

Porro non erit studiosis inutile, universa ferè nomina, quæ sigillatim utrique naturæ, aut ipsi supposito divino tribuuntur, ad certa capita redigere, ut tenacius memoriæ mandari possint. Eorum, quæ de Christo dicuntur modi, inquit Damascenus, *lib. 4. cap. 19.* generales sunt quatuor. Nam quædam competunt ipsi ante incarnationem, quædam in ipsa unionem, quædam post unionem, & quædam post resurrectionem. Eorum, quæ ante incarnationem, modi sunt sex. Nam quædam eorum convenientiam naturæ, & patri consubstantialitatem ostendunt: ut illud: Ego & Pater unum sumus: & Qui videt me, videt & Patrem: & Qui cum in forma Dei esset: & id genus alia.

Quæ-

*Naturæ
duæ in
Christo &
Hypostasis
una.*

*Inhesionem
divinarum
personarum
Theophylact.
Joan. 10.
in fine.*

Modus 1.

Secundus. Quædam perfectionem hypostaseos : ut illud : Filius Dei , & character substantiæ ejus : & illud : Magni consilii Angelus , & admirabilis consiliarius : & similia. Quædam mansionem hypostaseon in invicem : ut : Ego in Patre , & Pater in me. Quædam immobilem statum , & proprietatem à Deo inseparabilem : ut Verbum , sapientia , virtus , & splendor : quandoquidem verbum in mente , (verbum dico substantiale) & sapientia similiter , & in potente virtus , & in luce splendor , indimobiliter stabiliuntur , ex illis fontaliter emanantia. In quinto modo , Latini à Græcis dissident ; nam ut ait D. Thomas , 1. part. quæst. 33. art. 1. ad 1. Doctores Græci , ex quorum numero est Damascenus , utuntur in divinis indifferenter nomine *causæ* , sicut & nomine *principii* : ideoque sic loquuntur. Quædam ut ex causa Patre dicuntur : ut : Pater meus major me est. Nam ex ipso habet esse , & omnia quæcumque habet ; *esse* quidem generativè , non conditoriè habet. Ut & hoc : Ego ex Patre exivi , & venio : & : Ego vivo propter patrem : & : Non potest filius à se ipso , quicquam facere , nisi quod viderit patrem facientem. Nam nisi Pater est , non est Filius ; ex patre enim filius , & in patre simul cum patre , & non post patrem. At verò Latini Doctores , ut *ibi* continuat D. Thomas , non utuntur nomine *causæ* , sed solum nomine *principii*. Cujus ratio est : quia principium communius est quàm causa , sicut causa communius est quàm elementum. Primus enim terminus , vel etiam prima pars rei , dicitur principium , sed non causa. Quanto autem aliquod nomen est communius , tanto convenientius assumitur in divinis : quia nomina , quantò magis specialia sunt , tanto magis determinant modum convenientem creaturæ. Unde hoc nomen *causæ* videtur importare diversitatem substantiæ , & dependentiam alicujus ab altero , quam non importat nomen *principium*. In omnibus enim causæ generibus , semper invenitur distantia inter causam , & id , cujus est causa , secundum aliquam perfectionem , aut virtutem : sed nomine *principii* utimur etiam in his , quæ nullam hujusmodi differentiam habent , sed solum quemdam ordinem. Sicut cum dicimus , punctum esse principium lineæ , vel etiam cum dicimus , fontem esse principium fluvii. Addit etiam Damascenus , exponens quintum modum : Quædam , (dicuntur) ut beneplaciti paterni per ipsius operationem impleti , non veluti per instrumentum , aut servum , sed ut per substantiale , & hypostaticum ejus verbum , & sapientiam , & virtutem : propterea quod in Patre , & Filio una contemplatur motio. Ut : Omnia per ipsum facta sunt : & quod , Misit verbum suum , & sanavit eos : & : Ut cognoscant , quod tu me misisti. Sextò dicuntur quædam prophetice. Et horum , hæc quidem ut futura : *Psalms.* 49. Deus Manifestè veniet : & id Zachariæ : Ecce rex tuus veniet tibi. Et quod à Michæa dicitur : Ecce Dominus procedet de loco suo , & descendet , & ambulabit super excelsa terræ. Et similia.

Ut præterita hæc , quæ sequuntur. Ipse Deus noster : Post hæc in terra visus est , & cum hominibus conversatus. Et : Dominus creavit me initium viarum suarum in opera ejus. Et : Propterea unxit te Deus , Deus tuus , oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Et hujusmodi alia.

Illa quidem , quæ ante unionem de Christo dicuntur , etiam post unionem de eo dicuntur , quæ verò post unionem , ante unionem nequaquam de eo dicuntur , nisi prophetice.

Eorum , quæ in unionem , modi sunt tres. Nam quandoque ex meliori sermonem facimus , & deificationem carnis , verbificationem , & superexaltationem dicimus , & id genus ; aggenitas carni divitias , ex unionem , & cognationem ad altissimum Deum Verbum , insinuantem. Quandoque ex inferiore , incarnationem Dei Verbi , humanationem , exinanitionem , pauperiem , & humiliationem , dicimus : hæc enim & similia , ex copulatione ad humanitatem dicuntur de Deo , & Verbo. Quandoque ex utrisque simul , unionem , communionem , unctionem , conjunctionem , conformationem & similia proferimus. Propter hunc tertium modum , prædicti duo modi dicuntur : nam per unionem ostenditur , quid habeat ex utriusque harmonia , & immanfione , quod illi adest. Nam propter unionem secundum hypostasim , & caro deificari dicitur , & Deus fieri ; id est , assumpta est caro à Verbo , ita ut caro Dei dicatur , & homo ipse dicatur Deus. Et simul Deus cum verbo , & Deus Verbum incarnari , & homo fieri , & creatura dicitur , & novissimus vocatur. Non ut duabus naturis mutatis , in unam naturam compositam ; nam impossibile est , in una natura , simul adversantia naturalia consistere ; sed ut duabus naturis secundum hypostasim unitis , & in se invicem immanfionem habentibus , inconfusam , & immutabilem. At immanentia non est ex carne , sed ex Deitate facta est : nam impossibile est carnem permeare divinitatem. Sed divina natura semel immeans per carnem , dedit carni vim , ad ipsam ineffabilem immanentiam , & immanfionem , quam unionem dicimus. Sciendum est , quod in primo , & secundo modo eorum , quæ in unionem , est reciproca consideratio. Nam cum de carne sermonem facientes , deificationem , verbificationem , superexaltationem , & unctionem dicimus ; hæc certe à Deitate sunt , & circa carnem considerantur. Et quando de Verbo loquentes , exinanitionem , incarnationem , humanationem , humilitatem , & alia quædam dicimus ; à carne , de Verbo & Deo dicuntur ; ipse enim hæc sustinuit volens.

Eorum , quæ post unionem , modi sunt tres. Primus , divinæ naturæ est insinuativus : ut illud : Ego in Patre , & Pater in me : & : Ego & Pater unum sumus. Et omnia , quæcumque ante humanitatis susceptionem dicuntur de Verbo , de ipso etiam post susceptam humanitatem dicuntur. Hoc dempto , quod nondum assumpsit carnem , nec ejus naturales proprietates. Secundus , humanæ naturæ est insinuativus :

vus : ut : Quid quæritis me interficere , hominem , qui veritatem locutus sum vobis ? & hoc : Sic oportet exaltari filium hominis : & similia. Eorum autem , quæ humana decentia de salvatore Christo dicta , & scripta sunt , sive in verbis ejus , sive in factis , modi sunt sex. Nam quædam eorum secundum naturam , dispensativè , & gesta sunt , & dicuntur : ut partus ex virgine , secundum veritatem , augmentum , & proficiencia , fames , sitis , fatigatio , somnus , lachrymæ , clavorum fossio , mors : & hujusmodi alia , quæcumque , videlicet , naturales , & innocuæ sunt passiones. In his quidem omnibus conjungitur divinitati humanitas ; verumtamen corporis veraciter esse , creduntur , nullum horum divinitate patiente , per ipsa autem nostram dispensante salutem. Quædam secundum simulationem : ut illa interrogatio : Ubi posuistis Lazarum ? Et aditio ad ficum : & quod se absconderit , & oraverit : quod finxit se longius procedere. His enim , & similibus , neque ut Deus , nec ut homo indigebat : verum ut humanitati decens erat , figurabatur , quod necessitas exigebat. Ut per orationem : ostendebat , quod non erat Deo contrarius , & quod ut sui principium honorat patrem. Interrogat autem , non ignorans ; sed ut ostendat , quod secundum veritatem est homo , simul & Deus. Secelsit autem , ut doceat , non proterviendum esse , neque nos ipsos pròdere oportere. Quædam , secundum accommodationem , & relationem nostri : ut : Deus meus , Deus meus , ut quid me dereliquisti ? Et : Qui nescivit peccatum , pro nobis peccatum fecit. Et illud Apostoli : Factum pro nobis maledictio. Et 1. Cor. 15. Ipse filius subjicietur ei , qui sibi subjecit omnia. Nam neque ut Deus , nec ut homo , derelictus unquam est à patre : neque peccatum , neque maledictio factus est ; nec patri indiget subji. Nam secundum quod Deus , æqualis est patri , nec contrarius , neque subordinatus : secundum autem quod homo , nunquam inobediens factus est Genitori , quo subjectione egeat. Nostram igitur sibi accommodans personam , & seipsum nobiscum ordinans , hæc dixit. Nos enim sumus à peccato , maledictioni obnoxii , ut increduli , & inobedientes ; & propterea derelicti. Quædam propter separationem , quæ cogitatione fit. Nam si cogitatione separas , quæ reverà inseparabilia sunt , id est , carnem à verbo ; dicitur servus , & ignorans ; namque servæ , & ignorantis est naturæ. Et nisi caro uniretur Deo Verbo , serva esset , & ignorans ; sed propter unionem ad Deum Verbum secundum hypostasim , nec serva fuit , nec ignoravit. Sic & Deum suum , Patrem vocavit. Quædam propter manifestationem ad nos , & fidei confirmationem. Ut : Pater clarifica me , ea claritate quam habui apud te , priusquam mundus esset. Ipse quidem clarificatus erat , & est ; sed nobis manifesta non erat , & credita claritas ejus , & gloria. Et quod ab Apostolo dicitur : Definitus filius Dei in virtute , secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione à mor-

Non infirmatur Damascenus, quin Christus proprie oraverit, & factus sit peccatum, & hostia pro peccato; ut inquit Apostolus. negat tamen, commississe culpam.

tuis. Nam per miracula , & resurrectionem , & adventum Spiritus Sancti , patefactum est , & creditum mundo , quod ipse est filius Dei. Et hoc : Proficiebat sapientia , & gratia. Quædam verò secundum accommodationem Judaicæ personæ , cum Judæis annumerans seipsum : ut ad Samaritanam dixit : Vos adoratis , quod nescitis ; nos adoramus quod scimus ; quoniam salus ex Judæis est.

Tertius modus est unius hypostaseos indicativus , & utriusque simul naturæ designativus : ut hoc : Ego vivo propter patrem : & Qui manducat me , & ille vivet propter me : & Vado ad patrem , & non jam videbitis me. Et hoc : Non utique Dominum gloriæ crucifixissent. Et : Nullus ascendit in cælum , nisi qui ex cælo descendit filius hominis , qui est in cælo. Et hujusmodi alia. Et eorum , quæ post resurrectionem , hæc quidem Deo congruunt. Ut illud : Baptizantes eos in nomine Patris , & Filii , & Spiritus Sancti. Et : Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus , usque ad consummationem sæculi : & quæ talia sunt : nam ut Deus , est nobiscum. Hæc quidem hominem decent : ut illud : Tenuerunt pedes ejus : & : Ibi me videbunt : & id genus talia. Et eorum , quæ post resurrectionem ad hominem pertinent , modi sunt diversi. Nam quædam secundum veritatem , & non secundum naturam ; secundum tamen dispensationem , ad fidem faciendam , quod idem corpus , quod passum est , resurrexerit : ut cicatrices , cibus , & potus post resurrectionem. Quædam secundum veritatem , & naturam : ut transire in locum ex loco sine labore , & per portas clausas ingredi. Quædam secundum simulationem : ut *Lucæ ultimo* : Qui sunt hi sermones : & : Finxit se longius ire. Quædam utriusque ; ut : Ascendo ad patrem meum , & patrem vestrum , Deum meum , & Deum vestrum. Et hoc : Introibit rex gloriæ. Et : Sedebit in dexteram magnificentiae in excelsis. Quædam , ut se nobiscum ordinantis , divisionis modo secundum nudam cogitationem ; ut : Deum meum , Deum vestrum. Oportet igitur , excelsa tribuere Divinæ , & meliori naturæ : humilia vero humanæ : & communia composito , id est , uni Christo , qui est Deus & homo. Nec latere decet , utraque esse unius , & ejusdem Christi , Domini nostri. Cujusque enim proprium agnoscetes , & utraque ab uno patrata videntes , rectè credemus , neque errabimus.

Postquàm in universum Christi nomina enarravimus , oportet figillatim , nonnullorum nominum rationes afferre , & mysticas causas perscrutari. Et in primis se offert nomen illud , quod Christo inditum est ab Angelo , antequam in utero conciperetur ; nempe Jesus , quod inter alia , sanctius , & augustius esse , nemo dubitat. Illo quippè audito , omne genu flectitur ; non solum terrestrium , sed etiam cœlestium , & infernorum. De illo sic scribit Origenes , *homil. 1. in librum Jesu Nave* : Donavit Deus nomen , quod est super omne nomen Salvatori nostro. Est autem nomen , quod est super om-

JESUS.

ne

ne nomen, Jesus. Et quia est istud nomen super omne nomen, idcirco in nomine Jesu omne flectitur genu, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Et quia est nomen super omne nomen, idcirco in multis generationibus nulli impositum est. Scripsit Moyses librum Genesis, in quo legimus Abraham, & eos, qui ex eo generati sunt, in quibus sunt Iusti quamplurimi; sed nullus ex ipsis Jesus meruit nominari.

Genes. 5. Nec Habel; nec ille, qui cœpit invocare nomen domini; nec ille, qui placuit Deo, & translatus est; nec ille, qui in generatione sua solus iustus inventus est, Noe; sed nec ipse quidem, qui repromissiones acceperat testamenti, Abraham; nec ille, qui ex eo natus est, Isaac; nec supplantator Jacob; nec quisquam ex filiis ejus. Moyses fidelis erat in omni domo ejus, non tamen vocatus est Jesus. Sed Jesu nomen primò invenio in Exodo: & volo intueri, quando primò nomen Jesu cognominatur. Venit, inquit, Amalech, & expugnabat Israel; & dixit Moyses ad Jesu in Raphidim. Hæc est prima appellatio nominis Jesu. Elige, inquit, tibi viros potentes ex omnibus filiis Israel, & egredere, & conflige cum Amalech crastinò. Moyses confitetur non posse se, exercitum ducere; confitetur se, non posse victoriam obtinere, quamvis eum de terra Ægypti eduxerit: & ideò vocavit Jesum, & dixit: Elige tibi viros, & egredere. Vides, cui bellum cesserit gerere adversus Amalech. In hoc primò discimus nomen Jesu, ubi eum primùm videmus ducem exercitus; non cui Moyses injunxerit principatum, sed cui cesserit principatum. Non potest eligere Moyses viros potentes: Tu, inquit, elige tibi viros potentes ex omnibus filiis Israel. Hic ergo ubi primùm disco nomen Jesu, ubi continuò etiam mysterii video sacramentum. Ducit exercitum Jesus. Et factum est cum extolleret manus suas Moyses, invalescebat Israel: cum autem dejiceret manus, invalescebat Amalech. Tunc ergo invalefcit Jesus magis, & tunc vincit, quando Moyses erigit manus suas. Victus autem est populus ille ab Amalech, quoniam jam non erigebat manus suas, sed erant demissæ deorsum. Illi sunt enim quibus dicitur: Si crederetis Moyfi, crederetis utique & mihi. Ecce me vultis occidere, qui legem non facitis? Cessante namque lege apud illos, dum suam justitiam quærunt statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti; demissæ sunt manus Moyfi, invaluit incredulitas, vincitur populus. Sed & Nabat, Abiud, Eleazar, & Jethro relinquuntur in castris, ut judicent populum. Jesus verò, non derelinquitur; sed sequitur Moysen in monte, cum quadam adjectione verbi mirabilis, in eo quod dicitur quod *assistebat Moyfi*: assistebat quidem, non ut secundus, aut inferior, sed ut adjutor protegens. Et cum redit ab exploratoris officio, perterritis omnibus, solus sublevat lapsos, desperationemque populi solus erigit. Præterea cum in transfiguratione vultus Moyfis, omnis filiorum Israel hebetaret aspectus, nec aliquis posset intueri faciem ejus; non solum

faciem intuetur, verum etiam in interioribus tabernaculi, mysteriorum conscius perseverat. Jesus est, qui post mortem Moyfis suscipit imperium, ducit exercitum, cum Amalech configit: & quod ibi adumbrabatur in monte manibus extensis, affixit cruci suæ, triumphans principatus & potestates in semetipso. Defunctus est igitur Moyses: cessavit enim lex, quoniam Lex & prophetæ usque ad Joannem: nam legalia præcepta jam cessarunt. Jesus meus suscepit principatum: & si videtur, conferamus gesta Moyfi, cum principatu Jesu. Dum Moyses educeret populum de terra Ægypti, nullus ordo in populis, nulla in sacerdotibus observantia; transeunt aquam maris, aquam salsam, nec quicquam in se dulcedinis continentem, & murus erat eis aqua, dextera, lævaque. Hæc Moyse duce gesta sunt. Cum verò Dominus meus ducit exercitum, Sacerdotes præcedunt, arca testamenti portatur in humeris sacerdotum, nusquam jam mare, nec falsus fluctus: sed duce meo Jesu, venio ad Jordanem, non perturbatione fugæ, sed venio cum sacerdotibus, arcam testamenti Domini, in qua Dei lex servatur, humeris suis portantibus. Ingredior Jordanem, non cum furtivo silentio, sed in tubarum cantibus, mysticum quiddam canentibus, ut ad prædicationem tubæ cœlestis incedam. Ibi dictum est, quod divisa est aqua in duas partes, & ex aquis unus murus factus est à dextris, alius à sinistris. Hic verò, qui venit solvere medium parietem sepi, fecit utraque unum: ex una enim parte erecta est aqua, alia vero pars defluxit in mare. Deinde ait: Præparate cibos ad viam: & hodie si audias, dicit tibi Jesus, si sequeris me, præpara tibi cibos, id est, bona opera ad viam. Sed unde jubet eos cibos parare, non habentes frumentum? Manna enim cibus erat eis: sed cum jam transferimus fluminis hujus ripam deficit Manna; & ideo si non unusquisque præparaverit sibi cibos, non poterit sequi Jesum, in terram promissionis intrantem. Videamus, quos primùm in terra promissionis capiat fructus. Tunc, inquit, manducaverunt primum fructum de regione palmarum, & manducaverunt primò azyma. Vides, quia primùm nobis mundi hujus iter digressis, si rectè sequamur Jesum, primò occurrit palma victoriæ, & abjecto fermento malitiæ, azyma nobis sinceritatis parantur. Mittit tamen Jesus noster exploratores ad Jerichontium regem, & hospitio suscipiuntur à meretrice. Sed propterea suscepit, ne ultra sit meretrix. Nam uniuscujusque nostrum anima meretrix fuit, donec in desideriis viveret carnis. Suscepit verò exploratores Jesu, nempè nuncios, quos misit ante faciem suam, ut præpararent viam ejus. Quos tamen si ex fide anima quæque suscepit, non in humilibus locis, sed in excelsis collocat; quia non in terrenis Dominum Jesum suscipimus, sed à patre profectum, & de cœlestibus venientem. Nec lini stipulam, in qua exploratores delitescabant, absque sacramentis accipio. Linum est indumentum sacer-

do-

dotale ; quia vocatis ad culmen sacerdotale deferitur : aut Gentium præfigurabatur vocatio. Continuo inimicitias suscepit meretrix adversus Jerichontium regem : quia caro concupiscit adversus spiritum , & spiritus adversus carnem. Est ergo princeps hujus mundi inimicus hujus meretricis , qui insequitur exploratores Jesu : sed non potest obtinere ; quia per montes iter faciunt , non incedunt per humilia , sed montium excelsa sectantur , quia hæc meretrix dicit : Levavi oculos meos ad montes. Non potest illuc ascendere mundi hujus princeps ; nam si eum tentans in excelsis collocaverit , dicit ei : Mitte te deorsum ; quia humilia semper diligit ; in his regnat , in his sedem sua collocat , in quibus etiam usque ad infernum descendat. Moyses non dixit : Stet Sol : sicut Jesus fecit : Stet , inquit , Sol super Gabaon. Et ideo addit scriptura : Numquam sic audivit Deus hominem. Jesus meus solem stare fecit , non tunc solum , sed multo magis modo in adventu suo. Denique dum nos colluctamur adversus principatus , & potestates , Sol nobis justitiæ indefinenter assistit , nec festinat occumbere ; quia ipse dixit : Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus. Quid est , quod promisit Jesus militibus suis : Omnis locus , quem calcaveritis , vester erit. Si eum vincere potuero , & si meruero , ut Dominus meus Jesus conterat Satanam sub pedibus meis , tunc locum Luciferi accipere merebor in cælis. Et Iram nisi viceris in temetipso , locum capere in hæreditate non poteris ; eo quod desidia tua , Dæmonem de terra promissionis non expuleris : similiter superbiæ , zeli , avaritiæ , & libidinis. Sub Moyse non est dictum , quod sub Jesu : Quia cessavit terra à præliis. Nam in terra nostra , in qua agones habemus , & certamina sustinemus , solius Jesu virtute cessari poterit à præliis. Intra nos etenim sunt omnes gentes istæ vitiorum , quæ animam indefinenter oppugnant. Intra nos sunt Chananæi , Pherezæi , Jebusæi. Et ideo propheta monet , ut in lege Domini meditemur : quæ meditatio velut tuba est , animos tuos ad prælium concitans ; ne forte adversario vigilante , tu dormias. Ideo nec dies ad meditandum sufficit , sed & nox adjungitur. Transisti mare rubrum , secutus es Moysen , præcepta legis observans ; sed jam te suscepit Jesus , qui te circumcidat secundo , in loco , qui dicitur collis præputiorum. Circuncidendus igitur est tibi , non solum idolorum cultus , quem in initiis abjecisti ; sed denuo circuncidenda est avaritia , quæ est idolorum subtilior cultus. Denique Jesus , secundo circumcissum populum circumcicens , sic dixit : Hodie abstuli à vobis opprobrium Ægypti. Donec peccamus , donec regnant in nobis vitia passionum , etiam si relictis simulacris abscessisse videamur ex Ægypto , opprobrium tamen Ægypti ablatum non est à nobis. Lege reliquas homilias Origenis in eundem librum. Item Chrysostomus , *homil. 2. in cap. 1. Matth.* ait : Jesus Hebraica lingua dicitur , quod in nostro sermone Salvator , eo quod salutem populo suo præ-

taturus advenerit. Jesus etiam ille dicitur , qui post Moysen populum in terram promissionis induxit. Christus vero introduxit in cælum , & ea , quæ sunt in cælis bona. Ille postquam Moyses mortuus est , iste postquam lex cessavit : ille Ducis dignitate pollens , iste vero Regis majestate præfulgens.

Vocatur quoque verbum. Verum (ut dicit *Verbum. Basiliius lib. 5. contra Eunomium*) est duplex *Basiliius.* verbum , aliud prolatum , aliud non prolatum. Verbum prolatum in Deo non est : sed vivens , & subsistens , & factivum omnium. Attamen cur Dei filius vocetur Verbum , multas causas afferunt scriptores antiqui. In primis Augustinus , *lib. de Fide , & Symbolo , cap. 3.* hanc affert. *Augustin.* Filius Verbum patris ideo vocatur , quia per ipsum innotescit Pater : sicut ergo verbis nostris id agimus , (cum verum loquimur) ut nos- ter animus innotescat ; & quicquid secretum in corde gerimus , per signa hujusmodi , ad alterius cognitionem perferatur : sic & illa Sapientia , quam Deus Pater genuit , quoniam per ipsam innotescit animus secretissimus patris , verbum ejus convenientissimè nominatur. Ambrosius , *lib. 1. de Fide , contra Arianos* , hac utitur ratione. *Ambros.* Verbum nuncupatur , quia ex proprio divino ore processit , & nihil Pater sine eo , aut fecit , aut jussit. Et Basiliius , *in homil. quadam super : In principio erat verbum* , ait : Verbum vocatur , quoniam imago est patris , totum in se monstrans patrem , nullam inde partem diducens , & perfecta in se existens ; quemadmodum verbum nostrum , quod totius nostræ cogitationis imaginem refert. Euthymius , *in proæmio Evangelii Joannis* , ait : Verbum propriè significat Dei filium , dicitur namque verbum , prout dicit Gregorius Theologus , quod ad patrem ita se habeat , sicut verbum ad mentem. Non tantum ob generationem , quæ omni affectu caret humano ; verum etiam propter manifestationem : Omnia , inquit , quæ audivi à patre meo , nota feci vobis. Dicitur etiam sermo , vel definitio patris , Græcè λόγος : Qui *Joan. 15.* enim videt filium , videt & patrem : hoc est , intelligit. Ut sit ipse filius , tamquam brevis definitio naturæ Patris. Omne enim quod genitum est , ejus qui genuit , tacens verbum est. Et desumpsit hæc omnia Euthymius , ex Gregorio Nazianzeno , *in lib. 4. Theologiae , versus finem.* Lege Chrysostomum *super Joannem , circa principium.*

Vocatur quoque mediator Dei , & hominum , juxta naturam assumptam. Nam ad mediatoris officium , ut ait S. Thomas , *3. part. q. 26.* pertinet conjungere eos , inter quos est mediator : quia extrema uniuntur in medio. Unire autem homines Deo , perfectissimè quidem convenit Christo , per quem homines sunt reconciliati Deo. Secundum illud , *2. ad Corinth. 5.* Deus erat in Christo , mundum reconcilians sibi. Et ideo solus Christus est perfectus Dei , & hominum mediator , inquantum per suam mortem humanum genus Deo reconciliavit. Unde cum Apostolus dixisset : Mediator Dei , & homi-

Mediator, aut intercessor.

minum, homo Christus Jesus : subjungit : Qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus. Item Theophylactus, *ad Galat.* 3. ait : Christus duorum mediator est, Dei videlicet, ac hominum. Mediatorem autem egit, utrisque pacem faciens, ac bellum dirimens, quod homines cum Deo gesserunt. Quatenus enim adjungit sibi ipse humanam naturam, pacem fecit, inimicam divinæ naturæ carnem mirandum in modum assumens. Et iterum, 1. *ad Timot.* 2. Item Oecumenius, 1. *Timoth.* 4. ait : Oportebat eum, qui conciliator futurus esset, amborum esse participem, ut conciliare posset; filius Dei incarnatus, in duabus naturis, nempe in divinitate, & humanitate existens, & in unica hypostasi. Nam si in nuda divinitate apparuisset nobis Unigenitus, non potuisset eum ferre creatura, quando neque Moysis faciem videre poterant filii Israel. Homo exiguus, aut vilis, apud Deum causam agere non poterat. Et affert S. Theodoretus optimum simile, 1. *ad Timot.* 2. Christus, inquit, vocatur intercessor. Homo enim factus fuit intercessor, quemadmodum qui duos confligentes vult reconciliare, se medium interponens, & hunc quidem dextera, illum verò sinistra tenens, ad amicitiam deducit, & conjungit : ita ipse, cum divinam naturam humanæ unisset, inviolabilem pacem fecit.

Character substantiæ, ob perfectam similitudinem, & personarum distinctionem, vocatur à Paulo.

Dicitur etiam Christus (ut inquit Origenes, *lib. 2. Periarcho cap. 7.*) Paracletus : ut in *Epist. Joannis* 1. *cap. 2.* Si quis vestrum peccaverit, paracletum habemus apud Patrem, Jesum Christum. Consideremus, ne fortè aliud significet hæc appellatio paracleti de Salvatore, aliud de Spiritu sancto. Videtur enim, quod paracletus de Salvatore dicitur, ut deprecator, propter eum qui subsequitur sermonem, quo ait : Ipse est repropitiatio pro peccatis nostris. De Spiritu sancto paracletus debet intelligi, pro eo quod consolationem præstat animabus, quibus aperit, & revelat sensum scientiæ spiritualis. Sive ut inquit Gregorius Nazianzenus, *lib. 4. Theologia, versus finem* : Christus paracletus, id est, advocatus vocatur; non quia supplicantium servorum more, ante pedes Patris volvatur; sed quod ex his, quæ passus est ut homo, fortiter agere, & labores ferre suadet, ut sermo, & monitor. Porro quando de Spiritu sancto dicitur, sic exponit Didymus, *lib. 2. de Spiritu Sancto* : Consolatorem, venientem Spiritum Sanctum vocat Joanes : Cum venerit consolator, quem ego mittam vobis, spiritum veritatis : ab operatione ei nomen imponens. Quia non solum consolatur eos, quos se dignos repererit, & ab omni tristitia, & perturbatione reddit alienos : verum incredibile quoddam gaudium, & hilaritatem eis tribuit; intantum ut possit quis Deo gratias referens, quod tali hospite dignus habeatur, dicere : Dedisti lætitiā in corde meo. Vide Leonem, *capit. 3. epist. 4.*

Christus
medius.

Christus medicus vocatur, eo quod ægrotas

animas curet, ut ait Euthymius, *Matthai* 14. Item Cyrillus, *lib. 8. super Levit.* inquit : Medicum dici in Scripturis Dominum nostrum Jesum, etiam ipsius Domini sententia docemur, ut in Evangelio : Non indigent sani medico, sed qui malè habent; non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam. Et Origenes, *homil. 8. ejusdem libri*, eandem rem totidem verbis replicat.

Christus, ut inquit Hieronymus, *Zachar.* 3. In plerisque scripturæ locis Lapis appellatur. Unde in Psalmo : Lapis, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Et Isaias ait : Ecce ego pono in Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, in fundamento fundatum. Et Daniel vidit lapidem de monte abscissum, sine manibus. His edoctus Apostolus clamat : Bibebant autem de spirituali, consequente eos petra; petra autem erat Christus. Et *ad Rom.* 9. Offenderunt in lapide offensionis, ut scriptum est : Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali, & omnis qui credit in ipsum non confundetur.

Vocatur etiam Christus, ut inquit Ambrosius, *lib. 1. Exameron*, Primogenitus omnis creaturæ, *ad Coloss.* 1. Sive quia ante omnem creaturam; sive quia beatus, quia primogeniti sancti sunt, ut primogenitus Israel, non quia ante omnes, sed quia sanctior cæteris. Sanctior autem Dominus supra omnem creaturam, & secundum corporis susceptionem, quia solus sine peccato, solus sine vanitate; omnis autem creatura subjecta vanitati est. Et Theodoretus, *ad Colossens.* 1. Primogenitus idem significat, quod Unigenitus. Estque primogenitus creaturæ, non quod sororem habeat creaturam, sed quod ante omnem creaturam sit genitus. Hoc non intelligentes Ariani, affirmant, Christum esse creaturam.

Appellatur etiam Christus à Paulo, *ad Coloss.* 1. Imago Dei invisibilis. Quia ut inquit Theodoretus, *ad Colossens.* 1. fert expressos, & evidentes characteres ejus, qui genuit. Id autem est, quod Philippo à Domino dictum est : Qui videt me, videt patrem. Est ergo imago, quæ significat unam & eandem substantiam. Si autem est viva imago, & quæ nullam habet differentiam, eandem habet cum exemplari naturam. Et Oecumenius, *ad Coloss.* 3. ait : Propter indifferentiam, & omnimodam æqualitatem, ac similitudinem, imaginem vocat filium, tamquam effigiem exemplaris pulchritudinis. Annotandum tamen est contra Arianos, quod ait Theophylactus, *ad Colossens.* 1. Quod artificiales imagines non sunt hominibus; hoc est, non sunt similis essentiæ; naturales autem omnino sunt similis essentiæ. Denique Ambrosius, *ad Colossens.* 1. ait : Invisibilis Dei imago, visibilis esse non potest, alioqui nec imago. Quod enim invisibile est, pingi non potest; nec enim visibilis, potest invisibilem videre. Aut enim corpus est, quod videtur, aut figura, aut aliqua informata substantia, quam fert acies oculorum; totum tamen corpus est.

Lapis.
Psal. 117.

Isaiæ 28.

Daniel. 2.

Primogenitus omnis creaturæ.

Imago Dei invisibilis.

Joan. 14.

Deus autem, qui ab his omnibus alienus est, quomodo potest imaginem habere visibilem? Sed ideo sic dicitur, ut talis filius intelligatur, qualis est pater; ut quia de ipso est, & nil distat ab eo in divinitate naturæ, imago ejus dicatur, & forma; ne alius Deus à perfidis crederetur, quamvis nomine hoc contineatur. Sed propter malam intelligentiam vitandam, hoc additum est, ut imago ejus dicatur: ut cum apparet in figura humana, aut in igne, ut ad Moysen; non ipse Pater intelligatur esse, sed Filius, & per id quod imago ejus dicitur, nil ab eo distare credatur. Unde dicit ad Philip-pum: Philippe qui videt me, videt & Patrem; quomodo tu dicis, ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre, & Pater in me est?

Spiritus sanctus an imago, ut filius, dici aptè possit.

Porro ex his oritur quæstio: an sicut Filius dicitur imago Patris, sic Spiritus sanctus imago appellari possit. Attamen ut depulsa caligine res, quæ in dubium venit, intelligi possit; adverte: quod imago nonnunquam essentialiter, hoc est, de tota Trinitate dicitur, ut cum legimus in Genesi, hominem factum ad imaginem Dei. Aliquandò relativè dicitur: & sic Filio tantum, & nullo modo Spiritui sancto, imaginis nuncupatio tribuitur, non solum à Paulo, sed etiam à Doctoribus universis, tam Græcis, quam Latinis. Ad hunc modum certè

Nazianzenus.

scribit Nazianzenus, in *Apologia de Fuga in Pontum*: Christi multæ sunt appellationes, tam ex sublimibus rebus desumptæ, quàm ex inferioribus, nostri gratia. Sic vocatur Deus, imago, Verbum, sapientia, veritas, lux, vita, virtus, vapor, defluxus, splendor, factor, rex, caput, lex, via, ostium, fundamentum, petra, margarita, pax, justitia, sanctificatio, redemptio, homo, servus, pastor, agnus, summus sacerdos, sacrificium, primogenitus resurrectionis ex mortuis. Et Chrysostomus, *homil. 74. in Joan.* ait: Solet scriptura eisdem verbis in Deo, & in hominibus, sed non eodem modo uti. Nam dii dicimur, & Filii Dei; & imago Filius, & gloria dicitur, & etiam nos; sed longè aliter. Nec dissentire videtur Didymus, *lib. 2. de Essentia, circa principium*, cum ait: Cum filius imago sit Dei invisibilis, & forma substantiæ ejus, quicumque ad hanc imaginem formantur, adducuntur ad similitudinem Dei; juxta vires tamen humani profectus, istiusmodi imaginem consequentes. Similiter Spiritus sanctus, cum sit signaculum Dei, hi qui imaginem Dei capiunt, signati per eum; in eo ducuntur ad signaculum Christi sapientiæ. Et Cyrillus, *lib. 3. Thesauri, cap. 1.* Item Athanasius, *lib. 1. de Incarnat. Verbi*, ait: Imago nostra innovari non poterat, nisi imago ipsa Dei, Salvator, advenisset. Et post parum: Sicut cum picta imago, exterioribus sordibus fuerit oblitterata, rursus illum advenire necesse est, cujus est forma, ut in eadem tabula possit imago renovari: sic filius imago, scilicet, patris, ad nostra descendit, ut factum ad imaginem suam hominem, renovaret. Et Hilarius, *2. de Trinitate*, ait: Æternitas est in patre, species in imagine, usus

Chrysostomus.

Didymus.

Cyrillus.

Athanasius.

Hilarius.

in munere. Quamvis in assignatione tertiæ proprietatis, fortè melius transtulisset Hilarius *χρηστότητα*, bonitatem, quam usum. Et apud Augustinum crebrò legimus, filium tantum esse imaginem patris. Solus Damascenus, ex his quos viderim, affirmat, Filium esse imaginem Patris, & Spiritum sanctum imaginem filii: *lib. 1. Fidei orthodoxæ, cap. 18.* Imago, inquit, Patris est Filius, & Filii Spiritus sanctus; per quem Christus homini inhabitans, dat ei, quod est secundum imaginem. De hac tota controversia sic loquitur S. Thomas *1. part. q. 35. art. 2.* Doctores Græcorum communiter dicunt, Spiritum sanctum esse imaginem Patris, & Filii. Sed Latini soli Filio tribuunt nomen imaginis. Nec aliter in scriptura invenitur. Ut *ad Colossens. 1.* Qui est imago Dei invisibilis: & *ad Hebraos 1.* Figura substantiæ ejus. Quia sicut Spiritus sanctus, quamvis sua processione accipiat naturam Patris, sicut & Filius; non tamen dicitur natus: ita licet accipiat speciem similem patri, non dicitur imago. Quia filius procedit, ut verbum, de cujus ratione est similitudo speciei ad id, à quo procedit; non autem de ratione amoris. Quamvis similitudo conveniat amoris, qui est Spiritus sanctus, in quantum est amor divinus. Lege Durandum, *lib. 1. d. 28. quæst. 3.*

Nonnunquam ab ecclesiasticis viris Christus *Homo dominicus* vocatur. At sic certè eum vocat Didymus, *lib. 3. de Spiritu sancto*, inquiens: Dicitur in *Psal.* Dexterâ Domini fecit virtutem: & certè vocem hanc, ex persona dominici hominis proferri, quem unigenitus filius Dei, assumere dignatus est ex virgine, ex ipso loco manifestissimè comprobatur. Et post parum: Nam dominicus homo accepit communicationem Spiritus sancti, sicut in Evangeliiis scribitur: Jesus ergo Spiritu sancto regressus est à Jordane. Et in alio loco: Reversus est Jesus in virtute spiritus, in Galilæam. Hæc absque ulla calumnia, de Dominico homine, qui totus Christus, unus est Jesus filius Dei, sensu debemus pietatis accipere. Et Chrysostomus, *homil. quadam de Cruce domini, circa finem, 3. tom.* & Augustinus, *Psal. 1. de Domino nostro*, hoc est, de homine dominico, accipiendum est, inquit: Beatus vir: & sæpè aliàs. Quamvis S. Thomas *3. part. quæst. 16.* secutus Augustinum, *lib. 2. Retr.* neget vocandum *Dominicum hominem*, cum sit Dominus.

Pontifex quoque, sive sacerdos magnus, nuncupatur, *ad Hebr. 4.* Habemus pontificem, qui penetravit cælos Jesum filium Dei. Quia deprecatur pro peccatis nostris patrem, salvans in sempiternum eos, qui per eum accesserint ad Deum. Sed dubium est: an sicut fuit sacerdos secundum ordinem Melchisedech, sic functus fuerit sacerdotio Levitico? De qua re, vide Suidam in verbo *Jesus*, nec ei fidem adhibeas.

Splendor gloriæ, id est, immensa claritas patris dicitur: nam nomen *gloria* non significat, sed auget significationem. Nam splendor suam habet ex igne substantiam, & est simul cum igne, ut

Augustin. Damasceni opinio-nem exploditur.

Homo dominicus.

Psal. 117.

Pontifex. Sacerdos.

Splendor gloria.

ut radius cum sole. Ex quo enim Sol, ex illo radii, Sol radiorum causa est, & ignis, & splendoris: non Sol ex radiis, sed radii ex sole gignuntur, & splendor ex igne producitur. Ita Unigenitus ex Patre est genitus: est autem una cum mente, ut verbum cum eo, qui genuit, & splendor cum igne, radius cum sole. Sed horum unumquodque non per se subsistit; sed in illo, ex quo productum est, habet subsistentiam. Deus autem splendor gloriæ, non est aliqua patris operatio non subsistens; sed substantia vivens, & per se subsistens. Et vocatur character, quia una similitudine fieri non poterat, ut Divina apertè doceret; idèd per plures similitudines, id docet scriptura. Quin & ad Coloss.

Character.

Primitia,
Primogenitus ex
mortuis.

1. vocatur principium: & primogenitus ex mortuis. Nam sicut primitiæ sunt, quæ primis ex agrorum proventibus nobis obveniunt; ita Christus primus est, qui è mortuis resurrexit, (teste Damasceno, lib. 4. cap. ult.) resurrectione perfecta. Lazarum quidem, & alios, ad demonstrationem suæ divinitatis, & confirmationem suæ, & nostræ resurrectionis, suscitavit; qui rursus obituri erant mortem: ipse autem à mortuis resurgens, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Qua de re Epiphanius, in Ancyroto, hæc scribit: Πῶς δὲ ἀπαρχὴ γέγονε χριστός τῃ κοιμημένων, ματίτοσαι πρὸ αὐτοῦ ἡγεγετόν λάζαροι, ἡ τὸν υἱὸν τῆς χήρας τῆς ἐν τῇ ναίμ. ἡ ἡλίας ἡγεγετο νεκρὸν. ἀλλὰ καὶ ἐλισσαίος δύο ἡγεγετο νεκρὸς. ἕνα μὲν ἐπιπερίοντα, ἕνα δὲ ταφέντα. ἀλλ' ἐκείνοι μὲν ἀναστάντες πάλιν τετήρησαν πρὸς δοκῶσι δὲ τὴν μίαν καὶ καθολικὴν ἀνάστασιν. ὁ δὲ χριστός ἀπαρχὴ τῆ κοιμημένων, ὅτι ἀναστὰς ἔκτετι ἀποθήσκει, θάνατος αὐτῷ οὐκέτι κυράται, κατὰ τὸ γεγραμμένον. ἀπαρχὴ γὰρ ἀπέθανεν ὑπὲρ ὡμῶν ὑπομείνας τὸ μᾶδος διὰ τὰ ἡμέτερα πάτη. Hoc est: Quomodo fuit Christus primitiæ dormientium? Discant. Verum est, antequàm se suscitasset, Lazarum suscitasse, & filium viduæ in Naim. Et Elias mortuum suscitavit, & Elisæus duos suscitavit mortuos, unum quidem sepultum, alterum nondum sepulturæ mandatum. At illi postquam suscitati sunt, iterum moriuntur, donec in universali illa resurrectione omnes reviviscamus. Christus tamen est primitiæ dormientium, quoniam resurgens à mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur, sicut scriptum est. Semel enim mortuus est, pro nobis mortem patiens, propter affectiones, & scelera nostra. Ambrosius, lib. 5. epistola 22. ait: Primitiæ, quia sanctior omnibus fructus; qui etiam cæteros confortii sui fructus sanctificavit. Et primogenitus ex mortuis, quia primus resurrexit.

de illis,
qui cum
Christo re-
surrexe-
runt.

Opinio.

Origenes.

Sed quæres: An sancti illi viri, de quibus Matthæus, enarrans ea, quæ in Christi sunt morte gesta: Multa, inquit, corpora sanctorum resurrexerunt, & venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis: iterum mortem obierint, necne? Qua de re, duæ celebres apud antiquos extant sententiæ. Prima, quæ quidem verior est, & plurimis sanctorum testimoniis confirmari potest, asfirmat, nunquam illos postea mortem fuisse expertos. Ita Origenes, ad Roman. 1. loquitur: Primitivus, vel Primoge-

nitus ex mortuis dicitur Christus. Sed requiring nobis est, si solus primogenitus, vel primitivus ex mortuis, & non habet aliquos secum etiam in primatu participes, de quibus dicit Apostolus: Quia suscitavit nos cum Christo, simulque sedere fecit in cœlestibus. Ne fortè & isti, quos dicit excitatos esse cum Christo, & cum eo sedere in cœlestibus, & ipsi primogeniti sunt, & primitivi ex mortuis: sicut & illi fuerunt, qui cum illo suscitati esse dicuntur, cum monumenta aperta sunt, & multa sanctorum corpora, qui dormierant surrexerunt, & ingressi sunt in sanctam civitatem. Et de his talibus fortasse dicit Apostolus, esse ecclesiam illam primitivorum, quam ascriptam memorat in cœlis. Et Epiphanius, lib. 3. contra hæreses, in hæresi Aerii: Πολλὰ δὲ σώματα τῶν ἁγίων ἀνέστησαν καὶ συνεισῆλθον αὐτῷ εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν. ἁγία πόλις λέγει, ποία ταύτη; πληρῆται γὰρ κατ' ἀμφοῖν ὁ λόγος εἰς τὴν ἐν ταῦτα, καὶ εἰς τὴν ἄνω. ὅτι μὲν γὰρ εἰς τὴν ἐν ταῦτα ἱερουσαλὴν συνεισῆλθον αὐτῷ πρῶτον τοῦτο δῆλον. πρὶν δὲ τῷ ἀναβῆναι τὸν σωτῆρα εἰς τὸν οὐρανόν, οὐδεὶς ἀναβίβηκεν ἕως ὅτε αὐτῷ συνεισῆλθον.

Epiphanius.

Hoc est: Multa corpora sanctorum surrexerunt, & simul cum Christo in sanctam civitatem venerunt. Quam vocat sanctam civitatem? Impletur tamen hoc in utraque Jerusalem, in superiori, inquam, & inferiori, Evangelistæ sermo. Quod ad hanc venerint inferiorem, manifestum est; sed ad illam superiorem, ante Christum nullus conscendit, quousque cum illo conscenderunt. Et Ambrosius, lib. 4. de Fide ad Gratianum Augustum, cap. 1. ait: Translatus erat Enoch, captus Elias. Sed non est servus supra dominum. Nullus enim ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo. Nam & Moysen, licet corpus ejus non apparuit in terris, nusquam tamen in gloria cœlesti legimus; nisi postquam Dominus resurrectionis suæ pignore, vincula solvit inferni, & piorum animas elevavit. Et in penult. versus, Psalmi primi, enarratione, ait: Sunt, qui resurrexerunt in passione

Ambrosius.

Ambrosius.

Christi: & isti plane beati, quia acceperunt Christi gratiam, & audierunt vocem ejus, de qua scriptum est: Venit hora, quando audient mortui vocem filii Dei, & qui audierint, vivent. Et ingressi sunt in sanctam civitatem. Puto, quod magis significant supernam, quam istam Jerusalem, quam reliquit, quam incusavit. Clemens quoque Alexandrinus, Stromate 6. fol. 6. hoc etiam videtur innuere, inquiens: σώματα φησὶ τὸ εὐαγγέλιον πολλὰ τῶν κοιμημένων ἀνέσθαι, εἰς ἀμείνω δῆλον ὅτι μελατεθειμένοι τάξι. Hoc est: Corpora multa eorum, qui dormierunt, juxta Evangelium, resurrexerunt; quæ quidem in meliorem ordinem translata sunt. Et Anselmus, Matth. 27. & Christianus Druthmarus, eodem in loco concordant. Denique in sermone assumptionis, titulo Hieronymi, hæc legimus: De his, qui cum Domino resurrexerunt, nonnulli doctorum in suis reliquerunt scriptis, quod in illis completa inventa sit resurrectio; fatentur enim, quod veri testes non essent, nisi eorum resurrectio vera esset. Unde Petrus dixisse legitur, cum de David loqueretur: Sepulcrum ejus apud

Joan. 54

Clemens Alexandr.

nos est : quasi non sit ausus dicere , quod ipse , aut corpus ejus apud nos est ; sed tantum sepulchrum , in quo conditus fuerat. Hinc ajunt , resurrexisse & ipsum cum cæteris sanctis ; & ideo vacuum remansisse mausæolum. Hæc ille.

2. Opinio. Addunt nonnulli rationem. Quia decus est , ut Christus cujus deliciæ sunt , esse cum filiis hominum , haberet aliquos ejusdem humanitatis consortes in cælo. Quamvis hæc opinio recipiatur communiter ; non desunt tamen , qui affirmant , ita resurrexisse , ut post parum in pulverem suum reverterentur. Hoc affirmat Theophylactus , *Matth. 27.* inquit : Scito , quod mortuorum resurrectio , quæ facta fuit in cruce Domini , significarit & earum , quæ in inferno fuerint , animarum libertatem. Resurrexerunt igitur illi , tantum signi gratia ; manifestumque est illud , quod iterum sunt mortui. Quidam autem dicunt , quod postquam Christus resurrexerit , resurrexerint & illi , nec postea mortui sunt : sed nescio , an hoc sit recipiendum. Et Euthymius , *Matth. 67. versus finem* , ait : postquam apparuerunt , iterum dormierunt.

Theophyl. Et Augustinus , *epist. 99. ad Evodium* scribens , ait : Scio quibusdam videri , morte Domini jam talem resurrectionem præstitam justis , qualis nobis in fine promittitur. Quoniam scriptum est , illo terræmotu , quo in ejus passione petra scissæ , & monumenta aperta sunt , multa corpora resurrexisse justorum ; & visa cum illo , quando resurrexit , in sancta civitate. Qui utique , si non iterum repositis corporibus dormierunt , videndum est , quemadmodum intelligatur Christus primogenitus à mortuis , si eum in illa resurrectione tot præcesserunt. Quod si respondetur , hoc dictum esse per anticipationem ; ut monumenta quidem aperta intelligantur , terræmotu illo , cum Christus in cruce penderet ; resurrexisse autem justorum corpora , non tunc , sed cum ille prior resurrexisset ; quamvis tunc anticipando fuisset adjunctum , ut & Christus primogenitus sine ambiguitate credatur , & illis justis continuo concessum , ut ipso præeunte in æternam incorruptionem resurgerent : Illud adhuc restat , quomodo à Petro dici potuerit , quando per illam prophetiam , non de David , sed de Christo asseruit , fuisse prædictum , Carnem ejus non vidisse corruptionem ; & quod adjunxit de David : Apud nos est monumentum ejus. Unde illos utique non convincebat , si corpus ejus ibi jam non erat ; quia si jam resurrexisset , nec vidisset corruptionem , posset nihilominus monumentum ejus manere. Durum autem videtur , ut David non fuerit in illa resurrectione justorum ; si eis jam æterna donata est , cujus ex femine Christus tanta honorificentia commendatur. Periclitabitur etiam illud , quod ad Hebræos de justis antiquis dicitur : Quia pro nobis meliora providerunt , ne sine nobis perfecti perficerentur ; si jam in illa resurrectionis incorruptione constituti sunt , quæ nobis perficiendis in fine promittitur. Huic subscribit S. Thomas 3. part. quæst. 53. art. 3. ad secundum.

Euthym.

Augustin.

Hebr. 11.

D. Thom.

Innumera alia nomina crebro in scripturis replicantur , quorum nonnulla breviter explicantur ab Ambrosio , *lib. de Fide , contra Arianos* ; & transcripsit ex libro Hilarii , *de Patris , & Filii unitate , versus finem* : & rursus Hilarius desumpsit ex Nazianzeno , *lib. de Fide*. Illorum hæc sunt verba : Filius Dei ratio dicitur ; quæ tamen ratio multis nominibus appellatur , modo Verbum , modo virtus , modo sapientia , modo dextera , modo brachium , modo margarita , modo thesaurus , modo retia , modo aratrum , modo fons , modo petra , modo agnus , modo homo , modo vitulus , modo Aquila , modo leo , modo via , modo veritas. Virtus dicitur , quia verè de Deo , & semper cum Deo est , & omnis potestas patris in eo consistit. Sapientia appellatur , quia de corde patris adveniens , arcana cœlestia credentibus referavit. Dextera nuncupatur , quia per eum omnia opera divina perfecta sunt. Brachium dicitur , quia ab ipso omnia continentur. Margarita appellatur , ut nihil illo pretiosius habeatur. Thesaurus dicitur , ut in ipso omnes opes , & divitiæ regnorum cœlorum condita cognoscantur. Retia dicitur , quia per ipsum , & in ipso , de mari sæculi , diversa Gentium multitudo , sicut piscium , per aquam baptismatis in ecclesia congregantur ; ubi bonorum , & malorum discrimen agnoscitur. Aratrum nuncupatur , quia signo crucis suæ , dura Gentium pectora subjiciuntur , ut necessario semini præparentur. Fons aquæ vivæ appellatur , quia ex eo sitientia corda cœlestis aquæ gratia irrigantur. Petra dicitur , quia credentibus fortitudinem , incredulis duritiam præstat. Lapis angularis dicitur , quia utrosque parietes novi , & veteris testamenti , unus & mediator in semetipso continens , copulavit. Agnus dicitur , ut innocentia Christi , & passio demonstraretur. Homo dicitur , quia secundum carnem propter nos homines nasci dignatus est. Vitulus dicitur , quia propter nostram salutem pati sustinuit. Aquila dicitur , quia post venerabilem resurrectionem , ut Rex ad altam Patris pervolat sedem. Leo dictus est , quia ipse est Rex regum , qui mortem , ac Zabulum , virtutis suæ potestate continuit. Via est , quia per ipsum ascensus est. Veritas , quia mendacium nescit. Vita est , quia ipse universa vivificat. Item Theophylactus , *Joan. 10.* Christus , inquit , cum curam suam erga nos vult demonstrare , pastorem se nominat. Quando autem ostendere vult , quod ipse sit ille , qui ducat ad Patrem , tunc Januam se dicit. Similiter juxta alium & alium sensum , ovis est , & pastor. Item Chrysostomus , *homil. quadam de Cruce Domini , in calce tertii tomi* , ait : Christus filius dicitur , quoniam de Patre ; unigenitus , quia solus de solo ; Deus , quoniam creator. Præterea Hieronymus , *Isaia 52.* ait : Quod filius Dei , patris dextera appellatur , & brachium , multa sunt testimonia : Salvabit sibi dextera ejus , & brachium sanctum ejus : & in *Isaia* : In brachio meo gentes sperabunt. Et in *Psal. 88.* Tuum brachium cum potentia. Et : Quis credet auditui nostro , & brachium Do-

Virtus.

Sapientia.

Dextera.

Brachium.

Margarita.

Thesaurus.

Retia.

Aratrum.

Fons.

Petra.

Lapis angularis.

Agnus.

Homo.

Vitulus.

Aquila.

Leo.

Via.

Veritas.

Vita.

Pastor.

Janua.

Filius.

Unigenitus Deus.

Psal. 97.

mini cui revelatum est? quia Deus per Christum operatur. Hoc etiam dicit Augustinus, *tract. 53. super Joannem*. Item Hieronymus, *Hosea 14.* ait: Fit Dominus credentibus, lumen, via, panis, vinea, ignis, vermis, &c. Sic qui indigemus illius misericordia, & peccatorum febribus æstuamus, in rorem nobis vertitur, de quo dicitur: Descendant sicut ros, verba oris mei. Cum autem de suo rore resperferit, & siccitatem pectoris nostri, suis pluviis irrigat, florebit in lilium, de quo dicitur: Ego flos campi, lilium convallium.

Dent. ult.

Denique, ut jam finem sermoni nostro imponamus, advertendum est, quod Isychius, *lib. 1. in Levit. cap. 4.* ait: Multis nominibus carnem Domini scriptura appellat, quia multas operationes implevit. Unde ipse Dominus, modo quidem semetipsum sacrificium, modo pascuorem, rursus vitem, & panem vitæ, & granum tritici, opportunè dispensatoriis verbis varians, suas appellationes nominavit. Et in *Levitico*, velum ejus carnem appellavit, Paulo ad explanationem hujus mysterii dicente: Habentes confidentiam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam novam, & viventem, per velamen, id est, carnem suam. Propterea & sanctuarii velum appellatum est, figuram quippe carnis sancta sanctorum gerebat.

Hebr. 10.

v. 19.

Et Digitus Dei, virtus ejus dicitur: unde Magi Pharaonis cedentes miraculis Moyse, dicebant: Digitus Dei est. Et David: Quoniam videbo cælos tuos opera digitorum tuorum. Et Dominus Judæis dicebat: Si in digito Dei ejicio dæmonia, igitur pervenit in vos regnum Dei.

Exod. 8.

Psal. 8.

Et Euthymius, *Joan. 10.* Christus in scriptura vocatur Pastor, in aliis locis ovis, agnus, victima, aliisque mille nominibus, juxta varios dispensandi modos. Hæc ille. Vocatur Gigas, ut in *Psalmo*: Exultavit ut gigas. Principium, quia pater per ipsum omnia condidit. Os Dei, quia per ipsum pater mundo loquitur. Antiquus dierum, *Daniel. 7.* Agnus ab origine mundi occisus: Deus Sabaoth: Sanctus sanctorum: Flos de radice Isai: sol, Oriens, splendor, Propheta David, Angelus aut magni consilii Angelus, Emmanuel, Admirabilis, Consiliarius, Fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis. Multa hujusmodi tu ipse ex Divinis scripturis, & Sanctis, poteris coacervare.

Luca 11.

CAPUT IV. ET ULTIMUM.

Nomina, quæ ex humanis rebus, & ex affectionibus nostris sunt desumpta; cum de Deo dicuntur, quid significant?

Contra Anthropomorphitas, & Tertullianum.

TAndem, ut primo huic volumini, in quo de Divina Natura tractandum fuisse diximus, finem imponamus; oportet agere de illis nominibus, quæ, cum ex rebus hisce nostris, & humanis affectionibus sint desumpta, mysticam, & abstrusam in se cohibent intelligentiam. Hujusmodi sunt illa nomina, quæ, cum tropicè, & tropologicè, & ἀνθρωπομορφικῶς, de Deo dicun-

tur, altiori indigent intelligentia, & nonnullius explicationis nostræ, lucem desiderant. Porro ut res tota melius intelligatur, dicendum est, ac differendum, quo consilio id in scripturis fieri, permiserit Dominus. Primò quidem id fieri, scripturæ admittunt, ut se demitterent hebetudini, aut potius stupiditati Hebræorum. Hoc certè est, quod ait Euthymius, *Psal. 79.* Sacra scriptura Deo passim actiones, & passionnes adscribit humanas, crassiori admodum more loquuta, ut Hebræorum hebetudini serviret: ut: Excita potentiam tuam, & veni, ut salvos facias nos. Et iterum, *Psalmo 31.* hoc idem affirmat idem author.

Secundò utitur scriptura verbis, à consuetudine nostra desumptis, ut ad Deum nos alliciat per res nobis cognitæ, & cognatas; aut etiam à malo arceat, & deterreat, per res nobis adversas, & naturæ nostræ contrarias. Ut si mellis dulcedinem desideras, dulcis vocatur Deus. Si vini dulcedine teneris, audies: Dulciora sunt ubera tua vino. Si flagranti oleo delectaris, vocatur Deus: Oleum effusum. Si præceptis divinis parère, non vis; dicitur Deus, ignis consumens. Et umbra, sol, adeps Deus vocatur. Hoc significavit Chrysostomus, *homil. 3. in Genes.* inquit: Scriptura demittit se, & juxta humanam consuetudinem loquitur: ut: Vidit Deus lucem, quod bona esset. Quemadmodum homines, cum magnum aliquid magno studio elaboraverint, & finem laboribus suis imposuerint; tunc tandem probant, quod fecerint, & opus laudibus extollunt: ita & divina scriptura solet ad nostrarum aurium infirmitatem se attemperare. Et alibi: Et descendit Dominus, ut videret civitatem, & turrim, quam ædificabant filii hominum: & iterum: Pœnituit Dominum, quod fecerit hominem. Item *homil. 13. in Genes.* ait: Perpetuus scripturæ mos est, propter nos, & nostram utilitatem humanis uti verbis: ut in *Genes.* Posuit stellas in firmamento cæli: non quod affixerit eas cælo; sed ut discas, quod in cælo eas esse, præceperit. Et iterum: Plantavit Dominus hortum. Quid (dic, oro) fossorio ne opus habuit, aut agricultura, & alia cura, ut paradisi hortum excoleret? Non. Omnia ergo, quæ de Deo dicuntur, humano more accipienda sunt. Ideò verbum illud, *Plantavit*, sic intelligendum est, quod imperavit, hortum in terra fieri; ut creatus homo in eo versaretur. Et Augustinus, *lib. 1. de Trinit. cap. 12.* ait: Non utitur scriptura aliquo genere locutionis, quod in consuetudine humana non inveniatur; quia utique hominibus loquitur. Hoc est, quod Rabbini dicunt: Loquitur scriptura, ut homines inter se loqui, consueverunt.

Ad rem igitur accedentes, quid Augustinus, *lib. 83. questionum, quest. 52.* tradiderit audiamus. Divinæ, inquit, scripturæ, à terreno, & humano sensu, ad divinum & cœlestem nos erigentes, usque ad ea verba descenderunt, quibus inter se stultissimorum etiam utitur consuetudo. Itaque earum etiam affectionum nomina, quas animus noster patitur; quasque longissimè

à Deo esse sejunctas, jam qui melius sapit, intelligit; non dubitaverunt viri illi, per quos locutus est Spiritus Sanctus, opportunissime in libris ponere. Ut verbi gratia, quoniam difficillimum est, ut homo aliquid vindicet sine ira; vindictam Dei, quæ omnino sine perturbatione fit, iram tamen vocandam judicaverunt. Item, quia conjugis castitatem zelando, viri custodire consueverunt; illam Dei providentiam, per quam præcipitur, atque agitur, ne anima corrumpatur, & deos alienos sequens, quodammodo meretricetur; zelum Dei appellarunt. Sic & manum Dei, vim, qua operatur: & pedes Dei, vim, qua in omnia custodienda, & gubernanda, protendit. Et aures Dei, vel oculos Dei, vim, qua omnia percipit, atque intelligit: & faciem Dei, vim, qua se manifestet, atque dignoscitur: & cætera in hunc modum. Propterea scilicet, quia nos, ad quos sermo fit, & manibus solemus operari, & pedibus incedere, & quo fert animus, pervenire: & auribus, atque oculis, & cæteris sensibus corporis, corporalia percipere, & facie innotescere; & si quid aliud, ad hanc regulam pertinet. Hoc modo igitur, quia mutare cœptum aliquod, & in aliud transferre, non facile solemus, nisi pœnitendo; quamquam divina providentia, serena mente intuentibus appareat, cuncta certissimo ordine administrante; accommodatissime tamen ad humilem humanam intelligentiam, ea, quæ incipiunt esse, neque perseverant, quantum perseveratura sperata sunt; quasi per pœnitentiam Dei, dicuntur ablata. Aut ut ipse Augustinus, *Psal. 109.* ait: Pœnitentia, quando in Deo ponitur, mutationem rerum significat. Quando enim aliquem pœnitet, dolet factum, quod fecit; sic quando aliquid Deus præter spem hominum, id est, præterquam sperant homines, mutat in aliud; pœnitere se dicit. Usque adeo ut de pœna nostra pœniteat eum, si nos de vita nostra mala pœnituerit. Et Hieronymus, *Amos 9.* de eadem loquens pœnitentia ait: Non Deus mutatur, qui semper est immutabilis; sed nos eum nostra conversione mutamus. Unde ipse Deus apud Jeremiam, ait: Loquar super gentem, & regnum, ut auferam eam, & disperdam. Si conversa fuerit gens illa à malis suis, & ego agam pœnitentiam de his, quæ cogitaveram facere ei. Sævit, irascitur, comminatur; & dicit, se illaturum esse supplicia: at si agamus pœnitentiam, ipsum quoque suæ pœnitentia sententiæ. Rursum juxta eundem Jeremiam, promittit prospera: sed si negligentia dissolvamur, & illum pœnitebit sponsonis suæ, promissaque mutabit. Cujus rei exemplum Ninivitas, & Hierusalem habere possumus: quorum alii de imminenti- bus suppliciis liberati sunt; alii, quæ patribus promissa fuerant, perdiderunt. Et *cap. 7. parum post principium*: Pœnitentiam Dei in scripturis sic debemus accipere, quomodo somnum, & iram; non quod Deum pœniteat, aut mutet sententiam, qui loquitur per prophetam: Ego Deus, & non mutor: & cui nos dicimus:

Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient: sed quod nobis ad meliora conversis, & ipsum pœniteat sententiæ suæ; ut nec justo reddat præmia, quæ promisit, si declinaverit ad iniquitatem; nec peccatori pœnas, quas comminatus est, si conversus fuerit ad salutem. Et iterum, in *comment. Zachariae, cap. 8.* super hæc verba: Et erit, sicut eratis maledictio &c. ait: Calumniantur hæretici, quasi aut crudelis, aut mutabilis sit Deus, si eum, aut non pœniteat, aut pœniteat. Si enim pœnituerit, dicunt eum esse mutabilem; si non pœnituerit, asserunt esse crudelem. Pœnituit autem Deum, quod Saul unxit in Regem. Et apud Ninivitas, quibus per prophetam Deus denunciaverat: Adhuc quadraginta dies, & Ninive subvertetur; quia egerunt pœnitentiam, dicitur, & ipse mutasse sententiam suam; non vitio mentis improvidæ, sed ex eorum, qui malè, aut benè faciunt, varietate. Si enim malè fecerint, comminatur; si pristina peccata deflexerint, non mutatur Deus, qui unus, atque idem est, & mutari non potest; sed illis ex malis ad bona opera commutatis, mutat & suum ipse decretum. Item Augustinus, *lib. 2. quest. ad Simplicianum, quest. 2.* Pœnitentia, inquit, cum de Deo dicitur, indignum aliquid dici arbitrarer, si aliquid dignum inveniretur, quod de illo diceretur. Cum ergo verba omnia, quibus humana colloquia conferuntur, illius sempiterna virtus, & divinitas mirabiliter excedat; quicquid de illo humanitus dicitur, quod etiam hominibus aspernabile videatur; ipsa humana admonet infirmitas, etiam illa, quæ congruenter in scripturis de Deo dicta existimat, humanæ capacitati aptiora esse, quam divinæ sublimitati; ac per hoc etiam ipsa esse transcendenda, est sanior intellectus, sicut ista qualiacumque transcendenda sunt. Quis est enim hominum, cui non occurrat in Deo cuncta præsciente, pœnitentiam esse non posse? Et certè hæc tantum duo verba sunt, pœnitentia, & præscientia; quorum quia unum congruere credimus Deo, id est, præscientiam, negamus in eo esse pœnitentiam. Cum verò alius, liquidior consideratione ista pertractans, quæsierit, quemadmodum vel ipsa præscientia Deo congruat; & invenerit, etiam hujus verbi notionem, illius ineffabili divinitate longè, lateque superari; non miretur, utrumque de illo, propter homines dici potuisse, de quo utrumque propter ipsum incongruè diceretur. Quid est præscientia, nisi scientia futurorum? Quid autem futurum est Deo, qui omnia supergreditur tempora? Si enim in scientia res ipsas habet, non sunt ei futuræ, sed præsentis; ac per hoc non jam præscientia, sed tantum scientia dici potest. Si autem sicut in ordine temporalium creaturarum, ita & apud eum nondum sunt, quæ futura sunt, sed ea prævenit sciendo; bis ergo ea sentit; uno quidem modo secundum futurorum præscientiam, altero vero modo secundum præsentium scientiam. Aliquid ergo temporaliter accedit scientiæ Dei: quod absurdissimum est. Nec enim potest, quæ ven-

*Ira.
Zelus.*

*Manus.
Pedes.
Aures.
Oculi.
Facies.*

Pœnitentia.

*Lege quæ
scripsi lib.
9. Regul. 3.*

Jerem. 18.

Jerem. 17.

*Malach. 3.
Psal. 101.*

*1. Reg. 15.
Jonæ 3.
Ubi Vulgata editio,
Septuag.
triduum
cum Hebraico 40.*

Præscientia.

ventura prænoscit ; nosse cum venerint ; nisi bis innotescant , & prænoscendo antequam sint , & cognoscendo cum jam sunt . Ita fit , ut quod longe à veritate seclusum est , temporaliter aliquid accedat scientiæ Dei ; cum temporaliter , quæ præsciuntur , etiam præsentia sentiuntur ; quæ non sentiebantur , antequam fierent , sed tantummodo præsciebantur . Si vero etiam cum venerint , quæ præsciebantur esse futura , nihil novi accedit scientiæ Dei , sed manebit illa præscientia , sicut erat etiam priusquam viderent , quæ præsciebantur ; quomodo jam præscientia dicetur , quando non est rerum futurarum ? Jam enim præsentia sunt , quæ futura cernebat , & paulo post erunt præterita : præteritarum autem rerum , sicut præsentium , nullo modo potest dici præscientia . Redditur ergo ad id , ut fiat rebus jam præsentibus scientia , quæ eisdem rebus futuris erat præscientia . Et cum ea , quæ præscientia erat prius , postea scientia fiat in Deo , admittat mutabilitatem , & temporalis sit ; cum Deus , qui verè summeque est , nec ulla ex parte sit mutabilis , nec ullo motu nostro temporalis ; placet ergo , ut non dicamus præscientiam Dei , sed tantummodo scientiam . Quæramus & hoc , quomodo : non enim scientiam solemus dicere in nobis , nisi cum sensa , & intellecta memoria retinemus , id est , cum meminimus aliquid sensisse nos , vel intellexisse ; ut id cum volumus recolamus . Quod si ita in Deo est , ut possit propriè dici , intelligit , & intellexit ; sentit , & sensit ; admittit tempus , & subrepat nihilominus ista mutabilitas , quæ longe à Dei substantia removenda est : & tamen scit Deus , & præscit ineffabili modo ; & sic eum pœnitet ineffabili modo . Cum enim scientia Dei longè distet ab humana scientia , ita ut irridenda sit comparatio ; utraque tamen scientia vocatur : & hæc quidem humana talis est , ut dicat Apostolus : Scientia destruetur : quod nullo modo de scientia Dei rectè dici potest : sic & omnis ira hominis turbida est , & non sine cruciatu animi : ira vero Dei , de qua dicitur in Evangelio , sed ira Dei manet super eum : & Apostolus : Revelabitur ira Dei de cælo super omnem impietatem : illo in tranquillitate jugiter manente , in creaturam subditam exercet admirabili æquitate vindictam . Misericordia quoque hominis habet nonnullam cordis miseriam , unde etiam in Latina lingua nomen accepit . Nam inde est , quod non solum gaudere cum gaudentibus , sed etiam flere cum flentibus , hortatur Apostolus . Quis autem sano capite dixerit , ulla miseria tangi Deum ; quem tamen ubique scriptura multæ misericordiæ esse testatur ? Ita zelum humanum , non sine peste livoris intelligimus ; zelantem vero Deum non ita , sed eodem verbo , non eodem modo .

Longum est percurrere cætera , quibus ostenditur , multa divina iisdem nominibus appellari , quibus humana ; cum incomparabili diversitate sejuncta sint . Nec tamen frustra eadem sunt rebus utrisque indita nomina ; nisi

quod hæc cognita , in quotidiana consuetudine versantur , & experimentis usitatoribus innotescunt , & nonnullam ad intelligenda illa sublimia præbent viam . Cum enim dempsero de humana scientia mutabilitatem , & transitus quosdam à cogitatione in cogitationem ; cum recolimus , ut cernamus animo , quod in contuitu ejus paulò antè non erat ; atque ita de parte in partem crebris recordationibus transilimus ; unde etiam ex parte dicit , esse Apostolus nostram scientiam : cum ergo hæc cuncta detraxero , & reliquero solam vivacitatem inconcussæ veritatis , una , atque æterna contemplatione cuncta collustrantis , (imò non reliquero ; non enim habet hoc humana scientia ; sed pro viribus cogitavero) insinuatur mihi utcumque scientia Dei . Quod tamen nomen , ex eo quod sciendo , aliquid non latet hominem , potuit esse utrique rei commune . Quamquam & in ipsis hominibus solet discerni à sapientia scientia ; ut etiam Apostolus dicit : Alii per spiritum datur sermo sapientiæ , alii sermo scientiæ . In Deo autem non sunt hæc duo , sed unum . Et in hominibus quidem hæc ita discerni solent , ut sapientia pertineat ad intellectum æternorum ; scientia verò ad ea , quæ sensibus corporis experimur : quod si ita est , nulla erit scientia Dei , sed melius dicitur aliam esse scientiam Dei , & non ejusdem generis cum ista , quæ hominum dicitur . Sic etiam de ira hominis , si detraho turbulentum motum , ut remaneat vindictæ vigor ; utcumque assurgo in notitiam illius , quæ appellatur ira Dei . Item de misericordia , si auferas compassionem , cum ejus , quem misereris , participatus es miseriæ ; ut remaneat tranquilla bonitas subveniendi , & à miseria liberandi ; insinuatur divinæ misericordiæ qualiscumque cognitio . Zelum quoque Dei non aspernemur , cum scriptum invenimus ; sed auferamus de humano zelo tabem doloris , & morbidam perturbationem animi , remaneatque illud solum iudicium , quo corruptio castitatis , v. g. impunita esse non finitur ; & assurgimus sic , ut capiamus aliquo modo zelum Dei . Quapropter cum legimus , dicentem Dominum : Pœnitet me : consideremus , quid id esse soleat . In hominibus opus pœnitendi est , cum reperitur voluntas mutandi ; sed in homine cum dolore animi est , reprehendit enim in se , quod temerè fecit . Auferamus ergo ista , quæ de humana ignorantia veniunt , & remaneat solum velle , ut non ita sit aliquid , quemadmodum erat ; sic potest aliquantum intimari menti nostræ , qua regula intelligatur , quod pœnitet Deum . Sed scriptura omnibus consulens , propterea magis illa , quæ non sunt , laudabilia proponit , ut zelum , iram , pœnitentiam : ne illa , quæ placent sic intelligantur in Deo , quomodo consueverunt in hominibus intelligi . Per hæc enim , quæ displicent , cum ea non audeamus sic intelligere in Deo , ut inveniuntur in homine ; discimus etiam , illa sic quærere , quæ apta esse putabamus . Nam si propterea non est illud de Deo dicendum , quia in homine displicet

1. Cor. 13.

1. Cor. 12.

1. Cor. 13.

Joan. 3.
Rom. 1.

Rom. 12.

Psalm. 85.

2. Reg. 15.

1. Cor. 7.

plicet ; non dicamus incommutabilem Deum, quia de hominibus cum reprehensione dictum est : Non est enim illis commutatio. Item quædam in homine sunt laudabilia, in Deo autem esse non possunt ; sicut pudor, quod ætati viridiorum magnum est ornamentum : & sicut timor Dei non est tantum in veteribus libris laudatus, sed Apostolus etiam dicit : Perficientes sanctificationem in timore Dei : qui utique in Deo nullus est. Sicut ergo quædam laudabilia hominum, non rectè dicuntur in Deo ; sic quædam culpabilia hominum, rectè intelliguntur in Deo ; non ita ut in hominibus, sed vocabulis tantummodo communibus, longè alia ratione, & modo. Nam cum dicit Dominus Samueli : Pœnitet me, quod constituerim regem Saul : ipse ad Saul ait de Deo : Non est sicut homo, ut pœniteat eum.

Prima
causa.
Locus Gre-
gor. anno-
sandus.

Oculus.
Manus.

Quam ob causam hoc in scripturis fieri soleat, prodidit Gregorius, *lib. 14. Moral. cap. 22.* inquit : In Deo, qui corporis forma non circumscribitur, membra corporis, id est manus, oculus, uterus, ita nominantur, ut ex membrorum vocabulis, effectus ejus potentia designentur. Oculos quippe habere dicitur, quia cuncta videt. Manus habere describitur, quia cuncta operatur. In utero proles concipitur, quæ in hac vita nascitur. Quid ergo uterum Dei, nisi ejus consilium debemus accipere, in quo ante sæcula, per prædestinationem concepti sumus ? Et Damascenus, *lib. 1. cap. 14.* ait : Plura de Deo corporaliter in sacra scriptura, symbolicè, mysticèque dicta comperimus ; sed scire nos decet, cum nos ipsi sumus crasso carnis indumento circumdati, nos minimè posse divinas, & subtiles, & immateriales Dei operationes, aut intelligere, aut eloqui, nisi imaginibus, & formis, & significativis nostro more utamur signis. Quæcumque igitur de Deo corporaliter dicuntur, symbolicè sunt dicta : habent autem altiore intelligentiam ; simplex est enim divinitas, & figuram nullam habens. Oculos ergo Dei, & palpebras, & visum, virtutem ipsius universorum inspectricem, & quod nihil ejus cognitionem effugiat, intelligimus ; eo quod in nobis per hunc sensum, perfectior cognitio, certiorque innascitur. Aures autem, & auditum, virtutem ejus propitiatricem, & nostræ deprecationis susceptricem. Nos etenim iis, qui supplicationes porrigunt, per hunc sensum mites sumus, familiarius eis aures inclinantes. Os autem, & loquelam, vim demonstratricem voluntatis ejus ; eo quod apud nos, per os, & locutionem, in aperto faciamus cogitationes cordis. Cibum verò, & potum, nostrum ad voluntatem ejus concursus : nam & nos per gustatorium sensum, necessarium naturæ implemus appetitum. Odoratum verò, vim acceptatricem nostræ erga eum intelligentiæ, & benevolentia, quia per hunc sensum in nobis gignitur boni odoris susceptio. Faciem verò, sui manifestationem, & apparitionem per opera ejus ; eo quod nostra ipsorum manifestatio per

Oculi.
Palpebra.

Aures.

Os.

Cibus.

Odoratus.

Facies.

faciem fit. Manus verò, efficacem virtutem operationis ejus : nam nos utilia, & maximè pretiosa, adminiculo manuum dirigimus. Dextram, auxilium ejus in prosperis ; eo quod nos magis in optabilioribus, & pretiosioribus, & plurima virtute indigentibus, dextera utimur. Tactum verò certiorum ejus minutissimorum, & occultorum cognitionem, & dispositionem ; quia apud nos non possunt ii, qui palpatu contrectantur, in seipsis quidpiam occultare. Pedes autem & incessum, auxilium, indigentiam, aut hostium ultionem, aut ad aliam quamdam operationem ; adventumque, & præsentiam ; quia in nobis beneficio pedum perficitur accessus. Oblivionem verò, & somnum, & dormitationem, dilationem ultionis adversus inimicos ; & retardationem consueti auxilii ad familiares. Et absolutè dicendo, omnia de Deo corporaliter dicta, occultam quamdam intelligentiam notant ; & ex his, quæ sunt secundum nos, ea quæ sunt supra nos, edocent : Nisi quidpiam de corporali Divini Verbi peregrinatione dicatur : nam ipse totum hominem propter nostram salutem assumpsit, animam scilicet intellectivam, & corpus, & humanæ naturæ proprietates, & naturales, & innocuos affectus.

Adhuc etiam nonnullis aliis exemplis oportet, hæc eadem illustrare. Ira, & furor, inquit Damascenus, *lib. 1. cap. 14.* significant odium adversus malignitatem, & inimicitiam. Nam & nos adversantia voluntati nostræ odio habentes, succensemur, irascimurque. Aut, ut inquit Augustinus, *Psal. 2.* Iram, & furorem Dei, non perturbationem mentis oportet intelligi ; sed vim, qua justissimè vindicat subiectam sibi ad ministerium universam creaturam. Alioqui, ut inquit Salomon : Tu domine virtutum, cum tranquillitate judicas, & cum magna reverentia disponis nos. Ira ergo Dei est motus, qui fit in anima, quæ legem Dei novit, cum eandem legem videt à peccatore præteriri. Per hunc enim motum justarum animarum, multa vindicantur. Quamquam possit ira Dei, rectè intelligi etiam ipsa mentis obscuratio, quæ consequitur eos, qui legem Dei transgrediuntur. Et iterum, *in expositione quarundam propositionum epist. ad Roman.* ait : Ira, vindictæ significatione ponitur. Et Cyrillus, *lib. 9. super Joan. cap. 13.* ait : Quando scriptura motum Dei adversus peccantes exprimere vult, à rebus humanis per similitudinem verbis usa, iram, & furorem appellat. Quo tamen hæc duo nomina differant modo, docet Euthymius, *Psal. 2.* inquit : θυμὸς & ὀργή : id est, ira, & furor, (quem, ut Græcæ dictionis θυμὸς verior significatio postulat, indignationem, seu potius excandescientiam quis dixerit) aliquando pro eodem ponuntur ; aliquando ut diversa : ita ut excandescencia motus sit ad iram, & juxta etymologiam, excitationem, & motum significet, à θυεῖν & ὀργαῖν : ira vero juxta eandem Græci nominis etymologiam, vehementiorem, & concitatioem ad vindictam denotet fer-

Manus.

Dextera.

Tactus.

Pedes.

Ira.
Furor.

Sap. 12.

Οργή.
Θυμὸς.

fervorem : nam *εγρε* ab *εγραι*, & *σφίζειν*. De hac Dei ira sic loquitur Euthymius, *Psal.* 6. Quamquam Deus à furore, & ira, & ab omni prorsus passione liber sit; Prophetæ tamen sæpè hujusmodi affectionem ei tribuunt; persuadere studentes lectoribus, quod omnium hominum Deus curam habet, quod omnia videt, & audit; quod lætatur, & tristatur, judicat, furit, & irascitur; & quæcumque alia hujusmodi eum facere dicunt; ut saltem hoc pacto, timore correpti, homines desisterent à vitiis. Aut ab humanis operationibus Prophetæ divina declarant; & quia qui loquuntur, & qui audiunt, homines sunt; humana lingua exprimunt, quod loquuntur. Neque enim possibile est, ut alio modo loquantur, qui in corpore sunt, quàm corporaliter: nam quoties barbaros alloquimur, eorum lingua utimur; & cum pueris aliquid dicere volumus, eorum more balbutimus; quamquam enim valde sapientes simus, ad illorum tamen humilitatem condescendimus, ut intelligamur. Item Hieronymus, *Zacharia* 1. ait: Ira Domini non perturbationem ejus significat, qui non irascitur; sed eorum merita, atque peccata, in quos Dei ira defævit; alioqui Dominus numquam iratus ulciscitur, sed ad hoc corripit, ut emendet. Unde Propheta precatur in *Psal.* Domine, ne in furore tuo arguas me: & alibi: Corripe nos, Domine; veruntamen non in furore tuo, sed in misericordia.

Jerem. 20.

2. Causa.

Secundam affert hujus rei causam Hieronymus, *Isaiæ* 65. cap. inquit: Furorem, oblivionem, iram, pœnitundinem, ita in Deo debemus accipere, quomodo pedes, manus, oculos, aures, & cætera membra, quæ habere dicitur incorporalis, & invisibilis Deus. Non quòd his pateat perturbationibus, qui eas dono gratiæ suæ extinguit in nobis; sed quòd per nostra verba, Dei erga nos intelligamus affectum. Neque enim ira, quæ est ultionis libido, ita definitur in Deo, ut in hominibus; quæ materiam habet in nostris vitiis, non in Domini voluntate, qui thesaurizamus nobis iram in die iræ, & revelationis justii judicii Dei. Et Damascenus, *lib.* 1. cap. 2. ait: Multorum de Deo difficulter intellectorum, haud quaquam satis eloquendi, est concessa facultas. Verum de his, quæ secundum nos sunt, cogimur, in iis quæ supra nos sunt, eloqui. Ceu in Deo somnum, iram, negligentiam, manus, & pedes, & id genus, asserimus. Sic scriptura vocat zelum, ut inquit Theophylactus, *Nabum* 1. iram cum fervore factam. Item ait Augustinus, *lib. de Fide, & Symbolo*, cap. 7. Quod sedere dicitur Deus, non membrorum positionem, sed judiciariam significat potestatem, qua illa majestas numquam caret, semper digna dignis tribuendo. Quamvis in extremo judicio, multo manifestius inter homines, unigeniti filii Dei, judicis vivorum, atque mortuorum, claritas fulsura sit. Et Hieronymus, *Daniel.* 9. cap. ait: Quando propter peccata nostra corripimur, vigilat super nos Deus, & visitat. Quando ve-

vigilare.

rò à Deo deserimur, & non judicamur, indigne fumus correptione Domini, tunc dormire dicitur. Unde in *Psalms* legitur: Surrexit quasi dormiens Dominus, & quasi crapulatus à vino. Malitia enim nostra inebriat Deum; quæ quando in nobis corripitur, evigilare dicitur, & de sua ebrietate consurgere, ut nos à peccato ebrios, evigilare faciat. Item Theophylactus, *Luce* 14. ait: Quando vindicativam Dei virtutem scriptura significat, pantheram, & ursum, & pardum eum vocat. Quando autem misericordiam vult insinuare, hominem inducit: sicut apud Lucam, misericordissimam ejus dispensationem intelligens, quam operatur in nobis, qua nos facit participes carnis filii sui, hominem eum nominat. Item ait Hieronymus, *Michæ* 1. Dicitur Dominus egredi de loco suo, non quod derelinquat locum suum; nam de Apostolis egrediebatur sermo Domini, & tamen non relinquebat eos. Item Augustinus, *Epistol.* 119. cap. 26. ait: Digitus Spiritus Sanctus significat: cum enim unus Evangelista dixisset: In digito Dei ejicio dæmonia: alius hoc idem, ita dixit: In spiritu Dei ejicio dæmonia.

Dormire.

Homo,
Deus quando dicatur.

Egredi.

Luce 11.
Matth. 12.

De juramento quoque Dei nonnihil differere oportet. Et nota, quod non ubique juramentum in scripturis inseritur; sed ut dicit Augustinus, *lib.* 19. contra *Faustum*; ubi est consideratio major, atque propensior, illis in locis juramentum invenitur. Quibus tamen verbis juramenta proferri soleant in utroque instrumento, his verbis tradit Hieronymus, *Ezechielis* 16. In veteri, inquit, testamento juramentum est: Vivo ego, dicit Dominus: in novo autem: Amen amen dico vobis. Et iterum, *Jeremie* 4. ait: Vivit Dominus: in veteri testamento, jusjurandum est, ad condemnationem mortuorum deorum, per quos jurant idololatæ. Et Philippus presbyter, *lib.* 2. in *Job* cap. 27. circa principium, ait: Hoc juramento: Vivit Deus: postea prophetæ usi sunt; & ipse dominus aliquoties ita jurat, inquit per prophetas: Vivo ego, ait Dominus. Oportet tamen, quid sibi velit, & quid significet juramentum, aperire. De qua re sic scribit Eucherius, in *quæst. Psalmorum*: Jurare Domini, est immutabiliter promittere. Et Damascenus, *lib.* 1. cap. 14. ait: Juramentum significat immutabilitatem consilii Dei; eo quod apud nos contractus, qui invicem fiunt, per juramentum rati sunt, & habent firmitatem. Et Basilius, *sermone* 1. in *Psal.* 14. ait: Nominant prophetæ juramentum multis in locis, immutabilem, firmamque rei cujuslibet confirmationem; ut: Juravi, & statui, custodire judicia justitiæ tuæ: &: Juravit Dominus, & non pœnitebit eum. Non quod Deum, ad testimonium dictorum, fidemque dubietati faciendam, induxerit; sed quod is immutabili decreto, gratiam promissionis confirmavit.

Juramentum Dei.

Juramentum veteri instrumento, quod fuerit.

Jurare Dei quid sit.

Jurat secundò Deus, propter hominum incredulitatem, ut illos certiores reddat. Unde Basilius, *homil. de Pœnitentia*: hoc jusjurandum:

dum : Vivo ego , dicit Dominus : Deo competit , quia majorem se non habet. Jurat autem propter hominum incredulitatem. Et Hieronymus , in *Comment. Epistola ad Titum* , cap. 1. ait : Dominus jurejurando , quædam in Prophetis pollicetur , ut nos securiores efficiat , & magis speremus futura esse , quæ prædicta sunt ; & tota mente credentes , ad sequenda ea , quæ ventura sunt , præparemur.

Tertiò , jurat Dominus , nostris se attemperans affectibus. Nam aliàs omnia Dei verba juramenta sunt. Hoc est , quod ait Hieronymus , *Isaia* 14. Jurat Dominus , cui non juranti credendum est , humano loquens affectu. Lege Philonem , lib. 2. *allegoriarum legum sacrarum* , versus finem.

Nomina , quæ de Deo dicuntur , aliqua sunt ex creaturis desumpta , alia quæ in creaturis minimè inveniuntur ; de quibus utrisque oportet sermonem instituere. Et primò de ultimis. De quibus sic scribit Augustinus , lib. 1. *de Trinitate* , cap. 1. Nomina , quæ de Deo propriè dicuntur , & quæ in nulla creatura inveniuntur , rarò ponit scriptura divina. Sicut illud , quod dictum est ad Moysen : Ego sum , qui sum : & : Qui est , misit me ad vos. Cum enim esse , aliquo modo dicatur , & corpus , & animus ; nisi proprio quodam modo vellet intelligi , non id utique diceret. Et illud , quod ait Apostolus : Qui solus habet immortalitatem , & lucem habitat inaccessibilem : cum & anima modo quodam immortalis esse , dicatur , & sit. Non enim diceret , solus habet ; nisi quia vera immortalitas est , quam nulla potest habere creatura , quoniam solius est creatoris. Hoc & Jacobus dicit : Omne datum optimum , & omne donum perfectum deforsum est , descendens à patre luminum , apud quem non est commutatio , nec momenti obumbratio. Hoc dicit & David : Mutabis ea , & mutabuntur ; tu verò idem ipse es. Proinde substantiam Dei , sine ulla sui commutatione mutabilia facientem , & sine ullo sui temporali motu temporalia creantem , intueri , & plenè nosse difficile est ; & ideo est necessaria purgatio mentis nostræ , qua illud ineffabile videri possit.

De altero nominum genere , hoc est , de nominibus divinis ex creaturis desumptis , oportet fusiùs tractare , & in illis diutius immorari ; ad certaque capita ea reducere , ut tenacius memoria teneri possint. De illis sic scribit Gregorius , lib. 32. *Moral. cap. 6*. Omnipotens Deus , inquit , ad sua nos trahens , usque ad nostra se humiliat , atque ut alta insinuet , humilibus condescendit ; quatenus parvulorum animus , rebus cognitis enutritus , ad inquirenda exurgat incognita ; atque ab eo , qui longe super ipsum est , quædam juxta se audiens , quasi quibusdam ad illum passibus moveatur. Unde fit , ut per scripturam suam , aliquando à corporibus hominum , aliquando à mentibus , aliquando verò ab avibus , aliquando etiam ab insensatis rebus , quasdam longe dissimiles in se , similitudines trahat. Plerumque enim à cor-

poribus hominum , in se similitudinem trahit ; sicut de eo , quod propheta ad Israelitas ait : *Ezech. 2.* Qui tetigit vos , tangit pupillam oculi mei. Et sicut de eo , rursum , speranti homini per prophetam dicitur : In scapulis suis obumbrabit tibi. Constat nimirum , quod in natura sua , nec oculum Deus , nec scapulas habeat ; sed quia nos per oculum cernimus , in scapulis verò onera sustinemus ; Deus , quòd omnia videt , oculum habere perhibetur ; quòd verò nos tolerat , atque eo ipso quo tolerat , servat , obumbrare nobis in scapulis dicitur. Aliquando verò à mentibus , in se similitudinem trahit ; sicut per prophetam ad Israël dicitur : Recordatus sum tui , miserans adolescentiam tuam. Et rursum , sponsæ comparatione loquens , ait : Si illa oblita fuerit , ego tamen non obliviscar tui. Quomodo autem Deus præteritorum reminiscitur , cum ipsa , quæ in semetipsis prætereunt , ejus nutui præsentia semper assint ? Aliquando ab avibus , & quadrupedibus , in illum similitudo trahitur ; sicut per Moysen dicitur : Expandit alas suas , & assumpsit eos : & sicut propheta ait : Sub umbra alarum tuarum proteges me : quia levi , & blanda nos protectione refovet , dum suas in nos misericordias exerit. Aliquando etiam insensatis rebus , propter infirmitatem nostram , alta condescensione se comparat ; sicut per prophetam dicit : Ecce ego stridebo super vos , sicut stridet plaustrum onustum fœno. Fœnum est enim vita carnalium : unde : Omnis caro fenum : stridere , est iniquitates peccantium cum querela tolerare. Cum ergo longe dissimiles in se , similitudines trahat scriptura , solerter intuendum est : quod quædam talia , aliquando dicantur in Deo propter effectum operis , aliquando autem ad indicandam ejus substantiam majestatis. Nam cum in Deo oculus , scapulæ , atque alæ nominantur , effectus quidam operationis ostenditur. Cum vero manus , brachium , dextera , vel vox in Deo dicitur ; per hæc vocabula , consubstantialis ejus filius demonstratur. Ipse est quippe manus , & dextera , de qua per Moysen Pater loquitur dicens : Tollam in cœlum manum meam , & jurabo per dexteram meam. Ipse brachium , de quo propheta ait : Brachium Domini cui revelatum est. Ipse vox , quia eum Pater gignendo , dixit : Filius meus es tu , ego hodie genui te. Item , lib. 20. *Moral. cap. 23*. ait : Sanctus Spiritus hominibus intelligentibus insinuans , quàm sint ineffabilia etiam summa nomina divina , his verbis nonnumquam de Deo utitur , quæ apud homines habentur in vitio : ut ex his , quæ indigna videntur hominibus , & tamen dicuntur de Deo ; admoneantur homines , quod nec illa jam Deo digna sunt , quæ dum digna habentur apud homines , digna putantur Deo. Dicitur enim Deus zelans , sicut scriptum est : Ego Deus zelotes. Dicitur iratus : unde scriptum est : Iratus est Deus contra Israel. Dicitur Deus pœnitens ; sicut scriptum est : Pœnitet me fecisse hominem super terram. Dicitur misericors ; sicut scriptum est : Misericors ,

Nomina
Dei non
sumpta ex
creaturis.

1. Tim. 6.

Jacob 1.

Psal. 101.

Nomina
Dei sumpta
ex creaturis.

Psal. 90.

Jerem. 2.
Isaia 49.

Deut. 32.
Psal. 16.

Amos 2.

Isaia 40.

Deut. 32.

Psal. 32.

Not.
Num. 11.

Genes. 6.

cor, & miserator Dominus, patiens, & multum misericors. Dicitur præscius; sicut de illo *Rom. 8.* ait Apostolus: Quos præscivit, & prædestinavit, conformes fieri imaginis filii sui. Cum nec zelus, nec ira, nec poenitentia, nec propriè misericordia, nec præscientia possit esse in Deo. Hæc enim omnia ab humanis in illum qualitatibus tracta sunt, dum ad nostræ infirmitatis verba descenditur; & quasi quibusdam nobis gradibus factis, & juxta nos positis, per ea, quæ nobis vicina conspiciamus, ad summa ejus ascendere valeamus. Zelare enim dicitur, qui cum cruciatu mentis castitatem custodit uxoris. Irasci dicitur, qui furore animi contra puniendum vitium accenditur. Poenitere dicitur, cui id, quod facit displicet; & è contra, mutando, aliquid aliud facit. Misericors dicitur, qui pietate ad proximum promovetur. Misericordia autem à misero corde vocata est; eo, quod unusquisque intueatur quempiam miserum, atque ei compatiens, dum dolore animi tangitur, ipse cor miserum facit, ut eum à miseria liberet, cui intendit. Præscire dicitur, qui unamquamque rem, antequam veniat, videt; & id quod futurum est, priusquam præsens fiat, prævidet. Deus ergo quomodo zelans est, qui custodienda castitate nostra nullo mentis cruciatu tangitur? Quomodo irascitur, qui in ulciscendis vitiis nostris, nulla perturbatione animi commovetur? Quomodo est poenitens, qui id, quod semel fecerit, se fecisse numquam dolet? Quomodo habet misericordiam, qui cor numquam miserum habet? Quomodo est præscius, dum nulla, nisi quæ futura sunt, præsciantur? Et scimus, quia Deo nihil futurum est, ante cujus oculos præterita nulla sunt, præsentia non transeunt, futura non veniunt; quippe quia omne, quod nobis fuit, & erit, in ejus prospectu præsto est; & omne quod præsens est, scire potest potius, quam præscire. Et tamen dicitur zelans, iratus, poenitens, misericors, præscius; ut quia castitatem animæ cujusque custodit, humano modo zelans vocetur, quamvis mentis cruciatu non tangatur. Et quia culpas percutit, dicitur irasci, quamvis nulla animi perturbatione moveatur. Et quia ipse immutabilis, id quod voluit mutat, poenitere dicitur; quamvis rem mutet, consilium non mutet. Cum miseriæ nostræ subvenit, misericors vocatur, quamvis miseriis subveniens, cor miserum non habeat. Et quia ea, quæ nobis futura sunt, videt, quæ tamen ipsi præsto sunt; præscius dicitur; quamvis nequaquam futurum prævideat, quod præsens videt. Nam & quæque sunt, non ab æternitate ejus ideo videntur, quia sunt; sed ideo sunt, quia videntur. Dum ergo ad verba mutabilitatis nostræ descenditur, ex eis quibusdam gradibus factis, ascendat, qui potest, ad immutabilitatem Dei, ut videat sine zelo zelantem, sine ira irascentem.

Psal. 120. Dicitur dormire, *Jerem. 14.* Surge cur dormis, Domine? Non quod Dominus dormiat, de quo dicitur: Non dormitabit, neque dor-

miet, qui custodit Israel: sed quod his videatur dormire, quos deserit.

Inclinat aurem, & videt, & aperit oculos Deus, ἀρδρανοπαῖδας, quando exaudimur, & nos respicere dignatur. Avertit faciem, quando illo sumus indigni. Item dicitur Deus ignorare, aut nescire; non quod Deus nesciat; sed quod indigna sua notitia, ignorare se dicat; juxta illud Evangelicum: Discedite à me operarii iniquitatis, nescio vos: novit enim Dominus eos, qui sui sunt. Aut ἀρδρανοπαῖδας hæc de Deo accipienda sunt.

Luca 13.

Brachium extensum, aut excelsum, percutientis Dei indicium est.

Postulamus, ut Deus recordetur, aut memor sit, ut nobis indigentibus auxilium conferat; & palàm faciat, quod antea fuit occultum. Ut in *Genes.* Recordabor fœderis mei. Et in *Exodo*: Recordatus est Dominus pacti, quod pepigerat cum Abraham, Isaac, & Jacob.

Genes. 9.
Exod. 6.

Oblivisci dicitur, quando afflictis citò non auxiliatur, nec suppetias fert.

Ignis dicitur Deus, ut ait Hieronymus, *Isaia 66.* aut quò sustinentibus pœnas, ignis esse videatur: unde: Dominus noster ignis consumens est: aut quia quicquid vitiorum in nobis est, tamquam fœnum, ligna, stipulamque consumat, & spinas, id est, sollicitudines sæculi, quas pro bono semine terra attulit infœcunda. Hunc puto ignem, sedisse super linguas Apostolorum, omniumque credentium, quando linguis variis loquebantur, & omnis erroris fugabant tenebras, & illuminabant corda eorum, qui recipiebant sermonem Domini. Et iterum, in eodem loco ait: Quomodo quando assumit Deus habitum judicantis, folio sedere dicitur; sic quando ad vindictam venit, ut debellet adversarios, in habitu victoris, & triumphantis ostenditur: Ut in *Psal.* Currus Dei decem millibus multiplex millia lætantium. His curribus, & equis Eliseus erat circumdatus, quos puer ejus videre non poterat.

Ignis.

4. Reg. 6.

Manus, aut brachium Dei est, & digitus Spiritus Sanctus. Patris, & Filii, & Spiritus Sancti una substantia est; non te scandalizet membrorum inæqualitas, cum te ædificet, & instruat unitas corporis. Iste est digitus, quem confitentur Magi, dicentes: Digitus Dei est hic. Iste est, quo tabulæ lapideæ, scriptæ sunt in monte Sinai: ut ait Hieronymus, *Matth. 12.*

Manus.
Brachium.
Digitus.

Uterum, & vulvam non habet Deus; sed eandem substantiam Patris, Filiique demonstrat.

Quandocumque sedens inducitur Deus, dupliciter intelligitur, aut quasi Rex, aut quasi Judex. Quasi Rex quidem videtur ab *Isaia*: Vidi, inquit, dominum sedentem supra thronum excelsum, & elevatum. Quasi Judex verò à Daniele videtur, cum ait: Throni positi sunt, & libri aperti sunt. Hinc Hieronymus, ad *Ephes. 1.* ait: Quod ait Paulus: Sedere faciens eum ad dexteram suam in cœlestibus: per humanam similitudinem, Dei potentiam demonstrat; non quò solium ponatur, & Deus Pater in eo sedeat, secumque filium habeat residen-

Sedens cur
Deus dica-
tur.
Isaia 6.

tem; sed quò nos aliter judicantem, atque regnantem, nisi per nostra verba, intelligere nequeamus. Ad hoc & pertinet illud: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si enim juxta regnantis habitum Filius ad Patris dexteram sedeat, necesse est ut juxta eandem similitudinem, major sit eo, qui in læva parte confederit. Quod, ut sciamus, intelligi aliter, quam litera sonat, idem Psalmus addit: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: Dominus à dextris tuis. Quomodo cum Filius Patris ad dexteram sedeat, rursus Pater à dextris ejus esse perhibetur? Aut qua ratione terra scabellum, & cælum thronus, cum terram pugillo continere dicatur, & cælum palmæ extensione metiri? Non enim potest intra id esse, quod ab eodem continetur; nec in manu inclusum tenere, à quo ipse juxta sedentis habitum circumdetur. Sicut ergo proximum esse Deo, vel ab eo procul recedere, non secundum locorum spacia, sed juxta merita sentiendum est; ita quod sancti juxta eum sint, peccatores verò sejuncti, ut de quibus dicit propheta: Ecce qui elongant se à te, peribunt: sic in dextris, vel sinistris Dei esse, accipiendum est, quod sancti à dextris ejus sint, peccatores verò à sinistris. Sed & ipsum Verbum

sedere, regni significat potestatem; per quam, beneficium Deus eis tribuit, super quibus sedere dignatur; quod, scilicet, regat eos, & in curru suo habeat, & ad nutum proprium, vaga prius, & libera, colla convertat. Ad hunc modum tu ipse poteris, innumera nomina divina ex scripturis decerpere, & corrogare, si hæc te cura remordet. Nostri instituti erat, summatim insigniora quæque colligere; ut faciunt illi, qui præclarissimas urbes, latissimos, & vastissimos campos brevi verborum circulo depingunt. Nam si ulterius excedere, progredique curarem, & fusius explicare universa contenderem; & studiosis socordiae notam inurere, & de illorum ingenio diffidere, viderer. Profectò si vellem omnia, quæ in scripturarum, & sanctorum indefessa, & diuturna lectione, annotavi, & coacervavi; afferre, facillè possem. Nam plenum mihi sentio pectus aliorum, & non deteriorum, quæ dici possent; quod verò à me ipso nil tale cognoverim, intelligo, meæ incitiæ conscius. Reliquum est igitur, me instar vasis, hæc ex aliorum fontibus hausisse, ut ostenderem vobis latentes venas aquæ vivæ. Vos altissimum puteum defodite, & aperite, ex quo uberrimas aquas haurire possitis, quas Christus à vobis petat, inquiens: Da mihi bibere.

Socrates.

Finis libri secundi Theologiarum Hypotyposeon.

LIBER TERTIUS

HYPOTYPOSEON,

HOC EST INFORMATIONUM THEOLOGICARUM:
ad amplissimum Virum D. Petrum Pontium Legionensem, Præsulem
Placentinum : Martino Martini, Sacrae Theologiae Magistro, ac
Sacrorum Bibliorum Primario Salmanticae Interprete
Authore, incipit.

CAPUT PRIMUM.

De multiplici filii Dei adventu.

*Questio
Theologi-
ca.*

Postquam difficillimam disputationem, Præsul amplissime, & doctissime, & de divina natura, utcumque superiori volumine peregrimus; sequitur tertium volumen, quod, adventui Filii Dei, & ejus generationi, tam temporali, quam aeternae, dabitur. Sed in primis, quarundam quaestionum expeditionem, & dissolutionem oportet praemittere; quae si diligenter à nobis fuerint peruestigatae, & dissolutae, magnum afferent momentum ad exactam divinarum scripturarum intelligentiam. Et primo quidem loco, de adventu Filii Dei agendum esse, videtur. Hac quippe quaestione absoluta, reliqua omnia, quae cum illa cohaerent, & sunt affinitate conjuncta, planiora, & expeditiora evadent. De adventu quidem multae quaestiones scitu dignissimae sese offerunt explicandae. In primis illa: Utrum Adam non peccante, Dei Filius humanam nostram naturam assumpsisset. Qua de re, non modica controversia, & concertatio est inter Doctores, tam sacros, quam scholasticos. Attamen qui saniori, & solidiori mente sunt praediti, & meliori literatura referti, non verentur affirmare, nunquam Christum fuisse assumpturum carnem nostram, nisi prius Adam deliquisset. Cujus rei in promptu est ratio. Nam ea, quae ex sola Dei voluntate pendent, nobis nota esse non possunt, nisi nobis id referent, & aperiant Scripturae; quae sunt veluti interpretes, & internuntiae divinae voluntatis. Cum igitur in scriptura, ubicumque astruitur incarnationis sacramentum, causa una tantum prodatur, scilicet, peccatum Adae; peccato igitur cessante, cessabit utique ipsa incarnatio. Sic certè ait Apostolus, 1. *Timot.* 1. Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum ego primus. Et *ad Galat.* 4. Misit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, & in adoptionem filiorum reciperemur. Et *Matth.* 18. Venit filius hominis salvum facere, quod perierat. Deinde hoc maximè excitat, & evehit animos nostros ad Deum; si Christum, nostrae salutis tantum causa, naturam humanam assumpsisse, noverimus. Unde nulla fulti sunt ratione, qui autumant Chris-

tum assumpturum fuisse humanitatem nostram, etiam Adam non peccante; ut mundus perfectus, & omnibus numeris absolutus redderetur. Nam si ad ipsius mundi pulchritudinem, eximiumque ornatum oculos conjicias; tanta est ejus pulchritudo, ut ex creaturis creator, non ut ex ungue leo tantum, sed ut ex miro opere, eximii operis effector, & auctor, intelligi, & cognosci possit. Si verò ad eum, qui primò mundum incolebat, sanctitatem aspicias; tanta erat munditia praeditus, quanta par est, illi homini inesse, qui Deum habuit plasmatores. Unde non immeritò voce domini meruit laudari, & approbari: Vidit, inquit, Deus cuncta, quae fecerat, & erant valde bona. Quin & nefas est, affirmare, quod nonnulli asseverare videntur; nempe, Deum esse mundi partem; cum omnem perfectionem creaturarum excellet, superetque. Hanc sententiam de non adventu Christi, Adamo non peccante, amplectuntur Patres prisca multi: ut Cyrillus, *lib. 5. de Trinitat.* ultra medium: & Augustinus, & Leo Papa, & S. Thomas, 3. *part. q. 1. art. 3.*

Alii econtra asseverant, Christum carnem fuisse assumpturum, quamvis Adam non deliquisset. Nam aliàs Christi incarnatio deesset, ad hoc quod mundus perfectus redderetur. Colliguntque ad hunc modum, Aliquis est homo, sine viri, & mulieris conjunctione progenitus, ut Adam: alius ex viro, & muliere genitus, ut Habel, & ceteri homines, qui à primo parente originem trahimus: & alius est homo, productus à viro sine mulieris subsidio, ut Eva. Oportuit ergo ad mundi absolutionem, hominem quendam nasci ex muliere, absque viro. Alioqui non essent Dei opera perfecta; quod est contra Moysen, in *Deut. cap. 32.* Præterea: Natura humana non est magis capax Dei post peccatum, quam antè fuerat: sed post peccatum est capax unionis Verbi Divini: ergo etiam ante peccatum. Item: si per peccatum Adae tantorum bonorum cumulus humano generi accessit; ergo laudandus est, eo quod tantorum nobis fuerit causa bonorum, quae nobis obvenerunt ex Christi incarnatione. Præterea: Adam ante peccatum cognovit conjunctionem Christi, & ecclesiae; de qua Paulus loquens ait:

Homo quatuor modis est progeneratus.

Sacramentum hoc magnum est, dico autem in Christo, & ecclesia: ergo futura erat incarnatio, ipso Adam non peccante. Deinde oportuit, ut ingenti opere aliquo ostenderet sapientiam, & potentiam suam Deus; sed nullum est incarnatione majus: ergo. Alia argumenta afferri poterant, sed de his hæcenus.

Quæstio 2.

Necessitas duplex.

Attamen postquam Adam deliquit, & universos mortales ad idem scelus secum pertraxit; (sive ut ait Paulus: In quo omnes peccaverunt) adeò necessaria fuit Filii Dei incarnatio, ut absque illa, aditus ad salutem pateret nulli. Porro annotandum est, quod duplex est necessitas. Prima vocatur necessitas simpliciter: quæ est, sine qua res non posset consistere, aut diu durare: sic ad vitam, inspirationem, & respirationem esse necessariam, dicimus. Alia est necessitas finis: quando ad consequendum finem aliquem, certis indigemus mediis, ut id quod volumus assequamur: sic equus necessarius est, ad iter faciendum; & deambulatio necessaria est ad bonam valetudinem. Primo modo, incarnatio nulli subjacet necessitati: natura quippè divina, quibus homines à scelere solvat, nullis est adstricta legibus; nec habet certum modum constitutum, quo à morte homines eripere, teneatur. Sed cum ex his, quæ fieri possunt, quod decentius est, & inter alia eminere videtur, Deus faciat; nullum convenientiorem modum, nec majori sapientia præditum, potuisse inveniri, arbitrandum; quàm hic, qui nobis obtigit, qui est per incarnationem Filii Dei.

Repullulant tamen, & suboriuntur ex proximè dictis, nonnullæ quæstiones Theologicæ, quarum prima est: An merus homo, absque gratiæ subsidio possit, pro nobis plenè satisfacere? Cui quæstioni occurrens S. Thomas, 3. part. quæst. 1. ait: puri hominis satisfactio, sufficiens esse non potuit, pro peccato. Tum, quia tota natura humana erat per peccatum corrupta; nec bonum alicujus personæ, vel etiam plurium, poterat per æquiparantiam, totius naturæ detrimentum compensare. Tum, quia peccatum contra Deum commissum, quamdam infinitatem habet, ex infinitate Divinæ Majestatis læsæ. Tanto enim offensa est gravior, quanto major est ille, in quem delinquitur. Unde oportuit ad condignam satisfactionem, ut actus satisfaciens haberet infinitam efficaciam; ut puta existens, ab homine simul & Deo. Contrariam sententiam Scotus, lib. 4. D. 15. sic probare contendit. Homo potuit facere tantum bonum, quantum fuit malum ab eodem commissum: ergo potuit propriè satisfacere. Probatur antecedens: Quia dilectio Dei est tantum bonum, sicut actus malus illi oppositus, malum; sed actum malum potuit patrare homo: ergo & facere actum bonum. Alioqui Deus fecisset homines ad bonum imbecilles, & ad malum proclives; quod est providentiam Dei, & sapientiam accusare. Item: ad æquam satisfactionem, satis est, ut reddatur, quod ablatum est: sed actui secundo potest inesse tantum

bonum, quantum inerat mali priori actui: & hoc est satisfacere: ergo. Præterea: per solam contritionem posset Deus propitiari peccatori: ergo. Pro clariori intelligentia, nota primò: quod jure naturali tenetur, qui offendit aliquem, offenso satisfacere; & qui offensus est, non cogitur dimittere, sine satisfactione. Secundò: satisfactio est opus justitiæ, redigens illos duos ad æqualitatem. Tunc dico, quod purus homo, sine gratia non potest propriè satisfacere. Quia tota natura est ob peccatum corrupta, & debilitata; & Deo non grata, nec digna, ut ejus opera ab eo acceptentur. Ergo non potest satisfacere. Nam ad satisfactionem exigitur, ut duo illi redigantur ad æqualitatem: sed homo non potest reddere æquale Deo, quia est Dei inimicus constitutus: ergo. At dices: homo in puris naturalibus creatus, poterit satisfacere. Minime. Quia cum careat gratia, est indignus, ut dicunt logici, contradictoriè; ideo non tenetur, Deus, illam satisfactionem acceptare. Quod est contra Scotum, qui affirmat, quod ille poterit satisfacere, operando tantum bonum, sicut peccatum erat malum. Adhuc urget Scotus, sic: Aversio à Deo, ideò est infinita, quia est recessus ab infinito bono: ergo conversio similiter ad infinitum bonum, quæ fit, v. g. per dilectionem Dei, erit ejusdem, aut æqualis bonitatis. Cui sic occurrimus: Peccatum non ideò dicitur, habere infinitam malitiam, quia circa objectum infinitum; nam sic veniale peccatum esset infinitum: sed quia offenditur infinita majestas, & bonitas Dei. Sic actus bonus, à gratia procedens, quia est conversio ad infinitum bonum, habet quamdam infinitatem: & actus bonus moralis, destitutus, à gratia, non est infinitus, quia non placet Deo: ideoque non potest, perfectè esse satisfactorius. Lege Cyrillum, lib. 4. de Trinit. post principium: & Basilium, Psalm. 48.

Vertitur præterea in quæstionem: An purus homo, cum gratia possit satisfacere. Voco purum hominem, universos mortales, sive gratia sint præditi, sive illa careant, dum dii non sint. Porro ut quæstioni respondeamus, hac distinctione utendum. Duplex est satisfactio: quædam est perfecta, cum redditur, & accipitur æquale: alia est imperfecta, cum æquale non redditur, sed ex beneficentia acceptantis, & benignitate sola, æquale fit. Satisfactio perfecta, adhuc est duplex: prima, perfectissima, & omnibus numeris absoluta; cum tota oritur ex satisfaciente, & nil ex acceptante: ut debeo, v. g. fœneratori centum, & solvo ex meo ære; satisfacio. Alia est satisfactio, quæ ex utroque constat, nempe, ex satisfaciente, & acceptante: ut si daturus eram creditori centum, & remittit; aut dat alter nomine meo pecunias, ut illi solvam. Primo modo satisfecit Deus: secundo modo homo in gratia constitutus. Unde satisfactio hominis, in gratia existentis, non sufficit, si desit liberalitas acceptantis: satisfactio vero Christi mera justitia innitur, absque liberalitate Patris acceptantis.

Alia quæstio.

Quæ.

Questio 3.

Quæro tertio : An Christus potuerit satisfacere juxta exactam justitiæ rationem. Nullus profectò, nisi omnino ineptus, inficias ire poterit, quin Christus plenè satisfecerit pro universo humano genere, cum actiones illæ essent suppositi divini. Hanc ob causam concedimus: *Deus patitur*; quia humanitas patitur: & *homo intelligit*; quia anima intelligit. Igitur cum actiones sint Divini suppositi, meritum illius erit infiniti pretii. Præterea: opus, quod fit à meliori, aut ab eo, qui arctiori amicitia est Deo conjunctus, est melius, quam si à deteriori prodiret: nam incrementum bonitatis, auget meritum. Sed Christi opera erant infiniti suppositi: ergo satisfactio erat infinita. Hactenus de his dictum sit: ad ea, quæ instituto nostro sunt propinquiora, accedamus.

Duo adventus Filii Dei.

Duo sunt adventus Filii Dei: primus in carnis humilitate, secundus in Deitatis virtute. De quibus sic scribit Hieronymus, *in quest. ad Alagastam, quest. 11*. Duos esse adventus Domini salvatoris, & omnia prophetarum volumina docent, & evangeliorum fides; quod primum in humilitate venerit, & postea sit venturus in gloria, ipso Domino protestante. Quæ ante consummationem mundi ventura sint, & quomodo venturus sit Antichristus, quando loquitur ad Apostolos: Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto: (qui legit intelligat) tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes, & qui in tecto non descendant tollere aliquid de domo sua. Et iterum: Tunc si quis vobis dixerit, ecce hic Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetae, & dabunt signa magna, & prodigia; ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis, ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet usque in occidentem, ita erit & adventus filii hominis. Deinde, tunc apparebit signum filii hominis in cælo, & videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli, cum virtute multa, & majestate. Et mittet angelos suos cum tuba, & voce magna, & congregabunt electos ejus à quatuor ventis, à summo cælorum usque ad terminos eorum. Rursum de Antichristo loquitur ad Judæos: Ego veni in nomine patris mei, & non credidistis mihi: alius veniet in nomine suo, illum recipietis. Quæ tamen præcedere debeant sub Christi adventu, *in epistola secunda ad Thessalonic. cap. 2*. docet Paulus, ut cum illa facta viderint, adventum Christi in foribus esse, intelligant. Nisi, inquit, venerit discessio primum, quod Græcè dicitur *ἀποστασία*, ut omnes gentes quæ Romano imperio subjacent, recedant ab eis; & revelatus fuerit, id est ostensus, quem omnia prophetarum verba pronunciant, homo peccati, in quo fons omnium peccatorum est, & filius perditionis; id est diaboli, ipse est enim universorum perditio; qui adversatur

Christo, & ideò vocatur Antichristus; & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, ut cunctarum gentium Deos, sive probatam omnem, & veram religionem suo calcet pede; & in templo Dei, (vel Jerosolymis, ut quidam putant; vel in ecclesia, ut verius arbitramur) federit, ostendens se, tamquam ipse sit Christus, & filius Dei: Hoc est: Nisi fuerit Romanum imperium ante desolatum, & Antichristus præcesserit, Christus non veniet; qui ideò ita venturus est, ut Antichristum destruat. Hæc ille. Si alia multa de Antichristo nosse desideras, ab eo, eodem ex loco pete. Item Euthymius, *Joannis 3. cap. versus finem*, ait: Duo Christi sunt adventus; qui jam factus est; qui futurus est. Non sunt hi duo, ad eosdem fines. Est enim primus, non ut inquirat, sed ut remittat, quæ ab hominibus perpetrata sunt. Secundus verò non ut remittat, sed ut inquirat. De primo, sic loquitur Christus, *Joan. 3*. Non misit Deus filium suum, in mundum, ut condemnet mundum, sed ut salvetur mundus per eum. At etiam hic primus, aliquomodo condemnationis erat. Nam ante hunc lex naturalis erat, & lex scripta, & prophetae, doctrinae, & signorum exhibitiones, aliaque multa, quæ vitæ instituta corrigerent; & consequens erat, ut omnium transgressiones punirentur. Sed cum admodum humanus esset, non statim de malis inquirebat; sed ignoscebat: nam si inquisisset, omnes simul punirentur, omnes siquidem peccaverant. Nunc ergo in primo adventu venit, ut de præteritis veniam tribuat, & de futuris securos reddat. Postmodum autem veniet, ut condemnet, & de his, qui non crediderunt, ultionem sumat. Si non venissem, inquit Dominus, & locutus

Regia Antichristi ubi.

Euthym.

Joan. 15.

Irenæus.

Origenes.

Threno 4.

di-

diximus, in umbra ejus vivimus in gentibus. Et Gabriel cum Evangelizaret Mariam de nati-
vitate ejus, dicit: Virtus altissimi obumbrabit
tibi. Propter quod intelligimus, quàm plurima
primo hoc adventu ejus adumbrari, quorum
impletio in secundo consummetur adventu. Et
Ephes. 2. Paulus dicit: Quia resuscitavit nos cum eo,
simulque sedere fecit in cœlestibus: & utique
nondum videmus credentes, aut resuscitados
esse, aut in cœlestibus consedis; sed adum-
brata hæc sunt nunc per fidem, quia spe à
mortuis operibus elevamur, & cor erigimus ad
æterna. Implebitur autem hoc in secundo ad-
ventu ejus; ut ea, quæ nunc fide, & spe præ-
sumpsimus, tunc etiam rerum effectum corpora-
liter teneamus. Lege de hac re Tertullianum,
*Tertullia-
nus.* in lib. *adversus Judæos*, parum post principium;
& iterum *versus finem*. Et D. Theodoretum,
in *Epitome*, cap. de secundo adventu: & Augus-
tinum, *Psalms. 7. & 9.* Denique Didymus, in
Didymus. *expositione cap. primi, epistola 1. Petri*, ait:
Duo sunt adventus Christi. Unus quidem intel-
ligibilis, secundum quem recipitur tanquam
Deus Verbum. Alter verò sensibilis, secundum
quem videtur ex Maria progressus. Sed divi-
nior intelligibilis, quam sensibilis, qui etiam
pravis hominibus est collatus. Possunt hi duo
adventus, mysticam quandam aliam interpreta-
tionem recipere, nempe, de duplici descensu, &
illapsu Dei in credentium animos: ut exponit
Origenes. Origenes, inquiens: Et est aliter videre, du-
plicem Christi adventum, id est, adventum ver-
bi in animam. Primum quidem in rudes, &
tunc incipientes cognoscere Christum; qui quo-
niam non possunt videre luciditatem pulchritu-
dinis, dicunt: Vidimus eum, & non habebat
speciem, neque decorem, sed species ejus in-
honestæ. Species autem inhonestæ Verbi, stulta
prædicatio est de Christo, quando prædicamus
Christum, & natum, & crucifixum. Secundus
autem adventus Christi, in viris perfectis; de
quibus dicit dispensator verbi ipse: Sapien-
tiam loquimur inter perfectos. Hi autem per-
fecti amatores facti sunt pulchritudinis ejus, &
rogant verbum, ut accingat se rationabilem
gladium suum, & circumponat eum super mys-
terium nativitatis carnalis, quæ appellata est
mysterium femur. Hujusmodi discipuli lau-
dant pulchritudinem, & decus Verbi: & huic
secundo adventui, juncta est consummatio sæ-
culi, in viro ad perfectionem venienti, & di-
centi: Mihi absit gloriari, nisi in cruce Do-
mini nostri Jesu Christi, per quem mihi mun-
dus crucifixus est, & ego mundo. Si enim mun-
dus crucifixus est justis; quibus mundus cru-
cifixus est, facta est eis etiam consummatio
mundi. Necessariò ergo, qui habent fiduciam,
accedendi secretè ad Christum; si volunt disce-
re signum adventus Christi, & consummationis
sæculi, præbeant se dignos, videre secundum
adventum ipsius.

Sunt innumerabiles alii adventus, qui licet
sub certa regula comprehendere non possunt, pas-
sim tamen inveniuntur in scripturis. Quos om-

nes breviter, his verbis depingit Origenes, ho-
mil. 1. in *Isaiam*, *versus finem*: Non est, in-
quit, unus Domini mei Jesu Christi adventus,
quod descendit ad terras; & ad *Isaiam* venit,
& ad *Moysem* venit, & ad populum venit, &
ad unumquemque prophetarum venit. Neque
tu timeas: etiam si jam in cælo receptus est,
iterum veniet. Quòd autem & ante præsentiam
carnalem ad homines venerit, ipsum accipe tes-
tem, denuntiantem, atque dicentem: Jerusa-
lem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, & la-
pidas eos, qui missi sunt ad te, quoties volui
colligere filios tuos. Quoties volui: non dicit,
non vidi te, nisi isto adventu; sed dicit: Quo-
ties volui. Et per singulos prophetarum con-
vertens se: Ego, inquit, eram Christus, qui
loquebar per Prophetas: *Isaiæ 52. v. 6.* Dixi,
neque tu timeas, & nunc mittitur Jesus Chris-
tus. Non mentitur: Vobiscum sum, ait Domi-
nus, omnes dies, usque ad consummationem
sæculi. Non mentitur: Ubi duo, vel tres col-
lecti sunt in nomine meo, & ego sum in me-
dio eorum. Hæc ille. Ex cujus verbis colligi
potest, Christum fuisse locutum in veteri instru-
mento, non angelum; ut superius à nobis dis-
putatum est latissimè.

Uterque adventus, tam primus, quam se-
cundus, suos habuit præcursores. Primus ha-
buit Joannem, secundus Eliam Tesbitem habi-
turus est. De illis sic scribit Theophylactus,
Matth. 11. Præcursor Joannes Baptista, & Elias,
idem sortiti sunt ministerium. Joannes quidem
prioris adventus præcursor, ut apud Mala-
chiam, *cap. 3.* Ecce ego mitto Angelum meum,
& præparabit viam ante faciem meam. Poste-
rioris præcursor futurus est Elias: Ecce, in-
quit, mitto vobis Eliam Tesbitem. Et *Marci 9.*
cap. ait: Duo sunt adventus Christi, & is qui
factus est, & is qui futurus est. Prioris præcur-
sor fuit Joannes, posterioris autem erit Elias:
Christus tamen vocat Joannem Eliam, inquiens:
Dico vobis Eliam venisse, & fecerunt illi, quæ-
cumque voluerunt, sicut scriptum erat de illo:
eo quod acriter reprehendebat, & æmulaba-
tur, & quod solitudinem amabat. Deinde ur-
get Christus Phariseos, suspicantes, quod prio-
ris adventus ejus præcursor sit Elias, & non
Joannes, cum ait: Elias quidem ubi venerit,
prius restituet omnia; & quemadmodum scrip-
tum est de filio hominis, ut multa patiatur, &
contemnatur. Hoc est: Elias quidem Tesbites,
quando veniet, facturum est pacem cum Judæis,
qui non crediderunt, & adducturus est illos
ad fidem; & ita secundi adventus præcursor est
futurus. Nam si primi adventus præcursor fuisset
Tesbites, restitutus omnia; quomodo
scripta essent de Filio hominis, quod hæc, &
illa debeat pati? Denique iterum repetit, *Luce*
cap. 1.

Ego tamen arbitror, Theophylactum *εὐρε-
δοχικῶς* Eliam, solum secundi adventus præ-
cursorem nominare, voluisse; ita ut ab illo,
qui celebrior erat, & magis in ore hominum
versabatur, ille qui minus notus erat, intelli-
gen-

Origenes.

Innumeri
adventus
Christi.

Matth. 23.

Lege Re-
gul. 3. &
5. lib. de-
cimi.Præcurso-
res utrius-
que adven-
tus qui
Theophyl.

Marci 9.

Annotatio.

gendus veniret. Ut *Ruth* 4. dicitur, à Rachel, & Lia fuisse derivatas duodecim tribus Israel; cum etiam à Bala, & Zelpha, quæ ancillæ erant, originem traherent tribus, ut *lib. 9. Regum* 4. exposuimus. Igitur in animo est, ostendere, & ex priscorum monumentis eruere, non solum Eliam, sed etiam Henoch, & Joannem Evangelistam adhuc in vivis esse. Deinde constituam, qui sint, quos arbitrer futuros secundi adventus Domini præcursores; & mox, quam ob causam ad hanc functionem obeundam, electi sunt hi, & non alii.

Quod Elias, & Henoch vivant, (& ut ait ille, supersunt adhuc, & vescuntur aura ætherea,) affirmat scriptura. De Henoch, *Ecclesiastici* 44. Henoch placuit Deo, & translatus est in paradysum, ut det gentibus pœnitentiam: & 49. Nemo natus est in terra, qualis Henoch, nam ipse receptus est à terra. Et *Genf.* 5. Ambulavit Henoch cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Deus. Et *ad Hebraeos* 11. Fide Henoch translatus est, ne videret mortem, & non inveniebatur, eo quod transtulit eum Deus: ante translationem enim ejus, testimonium habuit, quod placuerit Deo. Irenæus quoque, *lib. 4. cap. 30.* ait: Et Henoch, sine circumcisione placens Deo, cum esset homo, Dei legatione ad angelosungebatur; & translatus est, & conservatur usque nunc, testis justi judicii Dei: quoniam angeli transgressi deciderunt in judicium, homo autem placens, translatus est in salutem. Et *libro 5. circa principium*, ait: Quoniam Henoch placens Deo, in quo placuit corpore translatus est, translationem justorum præmonstrans. Theophylactus quoque, *ad Hebraeos* 11. ait: Scimus, quod vivens translatus sit Henoch, & vivat: ubi autem, & quomodo, incertum est, scriptura hoc non patefaciente: atque eadem verba repetit Oecumenius, *eodem in loco*. Tertullianus quoque, *in libro adversus Judeos, parum post principium*, ait: Henoch justissimum, non circumcisum, nec sabbatizantem, de hoc mundo transtulit; qui necdum mortem gustavit, ut æternitatis candidatus, jam nobis ostenderet, nos quoque sine legis onere, Deo posse placere. Atque ita dicit Epiphanius, *lib. 1. adversus hæreses, in limine ejus*: & αὐτὸς εἶδε θάνατον. Denique Honorius, *in Chronico*, ait: Henoch vixit trecentos sexaginta quinque annos, & translatus est in Paradysum. Hic literas reperit, & libros conscripsit. Hujus tempore, Adam mortuus est. Dicit Honorius, literas invenisse Henoch, propter prophetiam quam edidit: cujus meminit Judas *in epistola sua*: & Hieronymus, *enarrans epistolam ad Titum*: & Tertullianus, *in libro de Habitu muliebri*: & Augustinus *de Civitat. lib. 18. cap. 38.* sed quod non fuerit recepta, nimia fecit antiquitas.

De Elia quoque aperta sunt testimonia scripturarum, 4. *Regum* 2. Cum pergerent Elias & Elisæus, & incedentes sermocinarentur, ecce currus igneus, & equi ignei diviserunt utrumque: & ascendit Elias per turbinem in cælum:

(id est, aerem) Elisæus autem videbat, & clamabat.

De utroque simul, sunt sanctorum testimonia innumera. In primis Eucherius, *lib. 1. in Genes. capit. 18.* ait: Primi parentes, ex ligno vitæ vigorem immortalitatis fumentes, perducerentur ad numerum sanctorum, quem spectat quantitas prædestinatorum. Nec mirandum est, ut si non peccassent, semper vivere potuissent; dum Henoch, & Elias, in Adam quidem mortui, hætenus tamen vivi esse creduntur, in corpore. Et Tertullianus, *in libro de Resurrectione carnis, in ejus fine*: Hodie Henoch, & Elias, nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi; quæ tamen de Orbe translati, & hoc ipso jam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni injuria, & contumelia immunitatem carnis ediscunt: quia credi oportet, hæc futuræ integritatis esse documenta. Item Hieronymus, *Amos* 9. Henoch, & Elias rapti cum corporibus in cælum, Dei reguntur arbitrio. Præterea Augustinus, *lib. 9. super Genes. cap. 6.* ait: Elias, & Henoch in Adam mortui. Unde ad hanc vitam creduntur redituri, ut moriantur. Nunc tamen in alia vita sunt; ubi ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus, in spiritale mutetur, nec morbo, nec senectute deficiunt. Et Chrysostomus, *homil. 22. in epist. ad Hebraeos*: Multi, inquit, quærent, quò translatus sit Henoch, & quare translatus sit, & quare non fuerit mortuus, nec ipse, nec Elias; etsi adhuc vivunt, quomodo vivunt, & quali habitu: sed supervacaneum est ista quærere. Quod verò translatus est iste, & assumptus ille, scripturæ dixerunt; ubi autem sint, & quomodo, non addiderunt. Nil autem amplius, quàm quæ necessaria sunt, dicunt. Hoc factum est, ut anima humana spem acciperet, quod solvetur mors, & damnabitur diabolica tyrannis. Hieronymus similiter, *lib. 3. contra Pelagianos*, inquit: Hanc mortem, quæ bruta solvuntur animalia, Henoch, & Eliam nondum vidisse, cognoscimus. Denique Ambrosius, *1. Corinth. 4.* ait: Persecutiones, & pressuras ultra cæteros passus est Paulus; sicut passuri sunt Elias, & Henoch, qui ultimo tempore futuri sunt Apostoli. Mitti enim debent ante Christum, ad præparandum populum Dei, & muniendas omnes ecclesias, ad resiltendum Antichristo: quos, & persecutiones pati oportere, & occidi, lectio Apocalypsis testatur. Horum tempus suo tempori comparavit Apostolus, dicens: Quasi morti destinatos: ad hoc enim venturi sunt, ut occidantur. Erunt etiam Elias, & Henoch spectaculum; usque adeo, ut corpora eorum in platea projiciantur, in conspectu totius populi infidelis. Causam quare usque in diem judicii illi servati sint, prodit Tertullianus, *lib. de Anima, capit. de vi mortis*, inquit: Translatus est Henoch, & Elias, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. Cæterum morituri reservantur, ut Antichristum sanguine suo extinguant. Hoc est: cum ipsi technas, & dolos Antichristi conati

Elias, Henoch, & Joann. Evangel. nondum mortui sunt.

Henoch nondum mortuus.

Irenæus.

Tertullianus.

Æternitatis candidatus Henoch.

Melius hic de literis quam Augustin. lib. 18. de Civitat. Dei, cap. 39. Prophetia Henoch apocrypha.

Tertullianus.

Hieronymus.

Augustinus.

Chrysostomus.

Hieronymus.

Tertullianus.

fuerint labefactare, ab illo trucidabuntur. Et Damascenus, *libro quarto, capite vigesimo septimo*, ait: Mittentur Henoch, & Elias, & convertent corda patrum in filios, id est, Synagogam ad Christum, & ad prædicationem Apostolorum; & ab illo (id est, Antichristo) interficientur. Et tunc veniet Dominus ex cælo, ut illum conscendentem viderunt Apostoli. Hæc ille.

Hi enim duo Christi doctrinam adstruent, & defendent: ut in ore duorum, stet omne verbum. Hi verò potissimum electi sunt, ut hoc munus obirent; ut non solum ex lege naturæ, sed ex lege Scripturæ, doctrina Christi confirmetur, & probetur.

De Joanne Evangelista.

An Joannes diem suum obierit.

Tertullianus.

Euthymius. Opinio aliorum.

Ita Gregorius, homil. 35. in Evang. sed S. Thomas 2. 2. q. de Martyrio hoc negat, & rectè sanè.

Theophylactus.

Addunt aliqui huic numero tertium, Joannem evangelistam, ut Christi doctrina etiam ex Sanctis novi Testamenti suffragium habeat. Hoc an verum sit, pendet ex alia quæstione, de qua non est modica concertatio inter sacros Doctores: An videlicet Joannes diem suum obierit, necne? Sancti quidem, qui modo à me citati sunt, duos tantum excipiendos esse à morte, nempe Henoch, & Elia, autumant. De Joanne verò silent prorsus; non tacituri, si cum illis annumerandum esse, censuissent. Præterea innumera sunt sanctorum testimonia, qui ingenuè fatentur, diem suum obiisse. In primis Tertullianus, *in libro de Anima, capit. de Mortis vi*: Obiit, inquit, Joannes, quem in adventum Domini remansurum, frustra fuerat spes. Item Euthymius, *Matth. 43.* ait: De Joanne quæstio est apud multos: ajunt enim, quod quia infallibile est Christi vaticinium: Calicem quidem meum bibetis, &c. & ille nondum martyrii mortem sustinuit; non mortuus est, sed adhuc vivit, & cum Henoch, & Elia circa sæculi consummationem occidendus est. Chrysostomus tamen manifestè docet, quod mortuus est. Nam interpretando ejus evangelium, ait de illo, 2. homil. Evangelio totum comprehendit orbem, corpore verò mediam obtinuit Asiam, dico sanè Ephesum: anima autem ad illum secessit locum, qui sanctis congruus est. In prima vero homil. dicit, quod etiam Christi bibit poculum, & baptismo ejus baptizatus est; voluntate enim interemptus est, plagis martyrii susceptis, & passus innumera propter Christum pericula. Nam martyr dicitur, non solum, qui violentè mortuus est propter Christum, verum qui flagellatus est, & alia passus est propter eum. Quod autem mortuus sit, ipse in evangelio ait: Non dixit ei Jesus: Non moritur.

Item Theophylactus, *Joan. 21.* ait: Cum audisset Petrus quod moriturus erat pro Christo, dixit: Et Joannes quid? Non morietur & ipse? Christus hoc non rejecit, omnis enim qui natus est, morietur. Dixit autem: Si voluero manere, hoc est, vivere eum, usque ad consummationem sæculi, ut & tunc de me testetur, quid ad te? Unde affirmant, vivere eum, & ab Antichristo occidendum, (cum Elia) prædicantem Christum. Quamvis monumentum ejus ostendatur, quid hoc? Nam vivens ingressus est in illud; & inde translatus, sicut He-

noch, & Elias: & quamvis non fuerit mortuus, tamen morietur. Alii affirmant, quod mortuus fuerit. Hactenus ille. Et Hieronymus, *Matth. 20.* ait: Quomodo Joannes bibit calicem, cum propria morte vitam finierit? Si legamus ecclesiasticas historias, in quibus fertur, quod ipse propter martyrium sit missus in ferventis olei dolium; & inde ad suscipiendam coronam Christi athleta processerit, statimque relegatus in Pathmos insulam fuit; videbimus, martyrio animum non defuisse, & bibisse calicem, licet persecutor non fuderit sanguinem. Et *in lib. de Viris Illustribus*, ait: Confectus senio, sexagesimo octavo, post passionem Domini anno, mortuus, juxta Ephesum sepultus est. Et Beda, *Joan. cap. 21.* Sicut in patrum literis invenimus, cum longo confectus senio, sciret imminere sibi diem recessus sui, convocatis discipulis suis, post monita exhortationum, ultimum eis vale fecit. Deinde descendens in defosum sepulturæ suæ locum, facta oratione, appositus ad patres suos, tam liber à dolore mortis, quàm à corruptione carnis, invenitur alienus. Et Eusebius, *lib. 3. Ecclesiast. Historia, capit. 31.* affert epistolam Polycratis, Ephesini episcopi, ad Victorem episcopum Romanum, in qua hæc verba leguntur: καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ κυρίου ἀναπεσὼν, ὡς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ πένταλον πεφορηκὸς, καὶ μέγας ἡ διδασκαλός. ὅς τις ἐν ἐφέσῳ κεκοίμηται. Hoc est: Joannes, qui jacuit supra pectus domini, qui sacerdos, martyr, & doctor erat, Ephesi jacet.

Ex his colliges, de hac re varias esse sententias. Prima, quam affert Euthymius, quæ Theophylacto non displicet, nec Georgio Trapezum, qui justum volumen in hac quæst. complevit; affirmat, Joannem nondum fuisse mortuum; esse tamen moriturum, cum trucidabitur ab Antichristo, cum Henoch, & Elia: & ita dicit Hippolitus, *in lib. de Consummatione mundi*. Alii affirmant, diem suum obiisse, & hanc sequuntur sententiam multi scriptores. At Nicephorus, *lib. 1. cap. 35.* ait: Mortuus est Joannes, eo, quo Deigenitrix modo; confestim verò revixit, incorruptibili, scilicet, corpore, alterum magistri expectans adventum. Dices tamen, duos testes *in Apocal. 11.* referri. Sed solve *ex lib. 9. Regul. 4. 5. & 6.* Aut dicendum, modestiæ gratia Joannes de se siluisse: ut *4. Reg. cap. 20.* Isaias vocatur Propheta; & *Isaia 28.* ipse nomen honoris suppressit. De hoc, *lib. 9. Regul. 29. & 30.* Si verò tempus adventus Domini quæritur, qua hora, noctu, an interdiu, futurum esse, dicatur? Respondet Hieronymus, *Matth. 25.* Traditio, inquit, Judæorum est, Christum media nocte venturum, in similitudinem Ægyptii temporis, quando pascha celebratum est, & exterminator venit, & Dominus super tabernacula transiit, & sanguine agni postes nostrarum frontium consecrati sunt. Unde reor, traditionem Apostolicam permanisse, ut in die vigiliarum Paschæ, ante noctis dimidium, populos dimittere non liceat, expectantes adventum Christi; & postquam illud tem-

Hieronymus.

Joann. in dolio olei ferventis missus.

Beda.

Eusebius.

De morte Joannis Evangel. sententia.

Theologia.

De traditione hac apostolica Druthmarus.

Matth. 61.

pus

Psal. 118. pus transierit, securitate præsumpta, festum cunctis agentibus diem. Unde Psalmista dicebat: Media nocte surgebam, ad confitendum tibi, super judicia justificationis tuæ. Aut ut ait Theophylactus, *Matth.* 25. exponens hunc locum: Medio noctis clamor factus est: Ecce sponsus venit: ait: Media nocte dicit clamorem fieri, ut ostendat, quod sic inexpectatus veniat Dominus, quasi media nocte omnes dormiamus, profundo somno. At cum clamore venit, tuba enim sonabit in secundo adventu. Atque ita exponit Augustinus, *tum alibi, tum etiam, in lib.* 83. *QQ.* 9. 59. inquit: Media nocte, id est, nullo sciente, aut sperante; quippe cum ipse dominus dicat: De die autem illa, aut hora, nemo scit. Et Apostolus: Dies Domini, tamquam fur in nocte, ita veniet. Ex quo significatur, eum penitus latere, cum venerit. Et: Vigilate, quia nescitis diem, nec horam. Nec ab illo disidet Oecumenius, 2. *Petri* 4. exponens hunc locum: Dies Domini, sicut fur in nocte veniet; ait: Incertitudinem adventus Domini, tamquam insultus, cum minimè spectatur, per furem, & noctem significavit. Per noctem quidem propter incertitudinem, incerta sunt enim, quæcumque in nocte fiunt. Per furem verò, eo quod non expectetur; nullus enim expilabitur, qui furem expectet; sed qui hunc minimè expectant, illi expilabuntur. Ideo ait Dominus, quod sicut in diebus Noe, erant homines lætantes in nuptiis, ac poculis, nilque cogitantes de futura calamitate, quæ ipsos comprehendit, donec oppressit eos diluvium; ita & adventus Domini repentè superveniet impiis.

Tempus diei judicii an possit aliquo modo cognosci à nobis.
Hæc est traditio discipulorum Eliæ. Lege Galat. lib. 4. cap. 20.

Sed in dubium revocatur: An dies judicii possit à nobis ratione aliqua pervestigari? Ad quam quæstionem Hieronymus, *in epist. ad Cyprianum*, respondet: Mundus in sex diebus fabricatus est, sex millibus annorum tantum creditur subsistere, & postea venire septenarium numerum, & octonarium; in quo verus exercetur sabbatismus, & circumcisionis puritas, redditur. Et Irenæus, *lib.* 5. *cap. quod incipit: Venit verbum Dei*, ait: Quot diebus hic factus est mundus, tot & millenis annis consummatur. Est enim dies Domini, quasi mille anni. Hanc eandem conjecturam recitat Aretha, *in Apocalyps. cap.* 63. quamvis illi non placet. Præterea Augustinus, *Psal.* 6. eandem ferè recitat conjecturam, ex aliorum tamen sententia, his verbis: Adventus Domini ad judicandum, computatis annis ab Adam, post septem annorum millia futurus creditur. Ut septem annorum millia, tamquam septem transeant dies: deinde illud tempus, tamquam dies octavus adveniat. Sed quoniam dictum est à Domino: Non est vestrum scire tempora, quæ pater posuit in sua potestate: &: De die verò illa, & hora nemo scit, neque angelus, neque virtus, neque filius nisi solus pater: & illud, quod scriptum est: Tamquam furem venire diem Domini: satis apertè ostendit, neminem oportere, sibi arrogare scientiam illius temporis, computatione aliqua annorum. Si enim post septem

Conjectura alia, quæ mille annos addit superiori.
Actuum 1.

Matth. 24.

millia annorum, ille dies venturus est, omnis homo potest, annis computatis adventum ejus addiscere. Hanc conjecturam, quam affert Augustinus, *Psal.* 6. probat Cantacuzenus, *Apol.* 4. *adversus Maomath.* Item ipse Augustinus, *Psal.* 89. postquam induxisset conjecturam illam, quam ex Hieronymo adduximus, adversus eam his utitur verbis: Cum vigiliæ spatium non habeat amplius, quam tres horas, ignoratur à nobis; & tamen ausi sunt homines, præsumere scientiam temporum, quod scire cupientibus discipulis Dominus ait: Non est vestrum scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate: & desinierunt hoc sæculum, annorum sex millibus, tamquam sex diebus posse finire. At Druthmarus, *Matth.* 61. Diem, & horam nobis judicii præfinit, inquit: Majores nobis scriptum reliquere, quod 8. Calend. Aprilis fuit mundus factus, dominus conceptus, & passus; & simili modo destruendus erit. Sed hoc aliàs. De hac materia lege Augustinum, *epist.* 80. & quæ infra, *lib.* 6. *cap.* 3. scripsimus.

Venit deinceps in dubium alia quæstio: Quam ob causam, tam diligenter Dominus diem Judicii occultare voluerit? Loquor, tam de judicio cujusque proprio, quàm de communi in sæculi consummatione. Ad quam quæstionem Oecumenius, 1. *ad Thessal.* 6. respondens, dat quatuor rationes. Primum quidem, quia si quis postremum sciret diem, nulla illi virtutis cura esset, sed innumera perpetrando mala, extremo spiritu ad baptismum accederet. Secundò, quia multa peccata metu mortis amputantur; quod si manifestum esset alicui, se ad certum tempus non moriturum, omnia intrepide committeret. Tertiò, quia si sciret quisquam, quod omnino tali tempore moriturus esset, in continua viveret animi tristitia; nunc autem ob incertitudinem, continuè in bona spe nutrimur. Quartò, quia nec ob id sancti præmium haberent, quod semetipsos in incerta præcipitarent pericula. Si enim manifestum esset, quod post tres annos illis, consummatio ventura esset, nec alio modo possent interire; omnes sanè pericula despicerent, scientes quod ab illis nihil nocumenti essent accepturi: id autem, quæ virtus esset? Et hæc dicta sint, eo quod etiam uniuscujusque finis clàm venturus sit.

Sed dices: nonne de illa die Judicii dicitur: Deus manifestè veniet, Deus noster, & non silebit: & vocatur tempus illud dies judicii, propter rei claritatem, & manifestationem? De hac re sic scribit S. Maximus, *sermone* 1. *Adventus*, inquit: Movet fortasse vos, cur Dominus adventum suum indicans, noctis se tempore ostenderit adventurum; cum utique ejus adventus, magna cum claritate Dei, magno cum nitore, & timore, suscipi deberet à cunctis. Frequenter namque audivimus, sacris literis prædicatum, priusquam Christus adveniat, Antichristum regnaturum; qui ita tenebras, humano generi, suæ pravitatis infundet, ut lucem veritatis nemo penè respiciat; & caligine

Quæstio de hora judicii.

Cur vocetur dies judicii.
S. Maximus.

propria operiens mentes hominum, cæcitatem quamdam spiritualibus oculis exhibebit. Et Christianus Druthmarus, *Matth. 61.* ait: Ideo Deus ultimam horam voluit esse incognitam, ut semper possit esse suspecta; ut dum illam prævidere non possumus, ad illam sine intermissione præparemur. Neque mirum si diabolus emittat iniquitatis tenebras, cum ipse nox sit omnium peccatorum. Ad hujus igitur tetricam caliginem, velut fulgur quoddam Christus adveniet. Et sicut lucente die, nox subvertitur, ita coruscante Salvatore, Antichristus effugatur; nec ulterius poterit disseminare iniquitatis suæ tenebras, cum lumen veritatis effulserit. Hoc est: Illo tempore veniet Christus, excellenti fulgens claritate, cum minimè speraverint illi, qui technis, & versutiis Antichristi erunt delusi.

Jam verò signa, quæ præcessura sint judicium, nulla ita certa, & fixa inveniuntur in scripturis, quin aliò detorqueri possint. Veluti cum ait Paulus: Spiritus manifestè dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam à fide. Et iterum: Scitote quoniam in novissimis temporibus, instabunt tempora periculosa. Et rursus: Erunt homines seipsos amantes, amatores pecuniæ, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, irreligiosi. Hujusmodi scelera quis ignorat, quolibet tempore inveniri? Et ex 2. *ad Thessal. 2.* nihil colligi manifestè potest, nisi quod Antichristus, cujus typum sustinebat Nero, venturus est; & quod illo tempore, nulli, aut pauci, Romano parebunt imperio. Signa verò, quæ in Evangelio secundum Matthæum, Lucam, Marcum prædicta sunt fore à Domino, cum interrogatus esset à discipulis suis, quando futura essent, quæ de templi everfione tunc illis prædixerat; & quod esset signum adventus ejus, & consummationis sæculi; varia sunt. Nam tunc Dominus ea respondit, quæ jam ex illo tempore facere moliebatur; sive de excidio Jerusalem; sive de adventu suo ad Ecclesiam, ad quam usque in finem venire non cessat: de quo adventu ait: A modo videbitis filium hominis venientem in nubibus: sive de ipso fine, in quo apparebit judicaturus vivos & mortuos. Cum itaque ut ait Augustinus, *epist. 80.* Dominus signa dicat, quæ ad ista tria tempora pertinent, id est, ad excidium illius civitatis; ad adventum in corpore suo, quod est ecclesia; ad adventum ejus in capite ecclesiæ, quod est ipse: ad quod horum trium temporum referendum sit, diligenti consideratione cernendum est. Ne fortè quod pertinet ad everfionem Jerusalem, ad finem sæculi referendum putemus; aut è contrario, quod ad finem sæculi pertinet, affirmemus, ad civitatis illius excidium pertinere: aut quod pertinet ad ejus adventum in corpore suo, quod est ecclesia, dicamus pertinere ad ejus adventum novissimum, in corpore suo, quod est caput ecclesiæ: aut rursus, quod pertinet ad adventum ejus novissimum per seipsum, ad eum pertinere asseveremus adventum, qui est per ecclesiam.

*Triplex
adventus
in carne:
per inspi-
rationes
quotidie,
hic dispen-
sandum.
Matth. 26.*

In his quædam sunt manifesta, alia obscura. Ad Jerusalem pertinet, quod dictum est: Cum videritis Jerusalem, circumdari ab exercitu. Ad adventum Domini novissimum pertinet, quod dicitur: Cum videritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnum Dei: & illud: Væ prægnantibus, & nutrientibus, &c. Hæc latius prosequitur Augustinus, *in epist. illa.* Lege quoque Theophylactum, *Matth. 24.* & reliquos capitis illius enarratores.

C A P U T II.

De Antichristo.

NOtum est illis, qui studio scripturarum aliquantulum animum adhibuerunt, Antichristum esse venturum. Sed quæres, quis Antichristus hic futurus sit: nam sunt duo Antichristorum modi. Primò namque Antichristi vocantur omnes, qui negant filium Dei in carne venisse, & humanitatem divinitati conjunctam suscepisse; & omnes deinde hæretici, ut Lutherus, & alii, qui à certis dogmatibus religionis nostræ abhorrent, Antichristi sunt. De hoc Joannes, 1. *Epist. catholic. cap. 2.* Audistis, inquit, quod Antichristus venit, nunc Antichristi multi sunt. Peculiari tamen nomine, Antichristus dicitur ille, qui sub sæculi consummationem venturus est. De quo Dominus *Joan. 5.* Ego veni in nomine Patris mei, & non suscepistis me; alius veniet in nomine suo, & illum recipietis. Et 2. *Thessal. 2.* Paulus loquens de die illo: Nisi venerit discessio primùm, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut colitur; itaut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus. Et nunc quid detineat scitis, ut reveletur in suo tempore: nam mysterium jam operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet, nunc teneat, donec de medio fiat. Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui; & destruet illustratione adventus sui, eum cujus est adventus secundum operationem Satanæ, in omni virtute, & signis, & prodigiis mendacibus, &c. Hic nefarius, ac sceleratus homo, futurus est sentina vitiorum omnium, & filius perditionis, aut potius ipsa perditio. In illo Dæmon totas vires suas ostendet, & exeret; eritque adeo infensus Christo, ac nomini Christiano, ut pactum sempiternum calcare, & sibi nomen divinum arrogare, & tribuere, conetur. Qua appellatione usurpata, infinitos homines, fraudulentis quibusdam technis, & falsis miraculis, ad se alliciet; quorum auxiliis fretus, ferè orbem universum sub sua rediget potestate. Sedemque regni sui, eliget templum Dei: hoc est, templum Hierosolymitanum, si Irenæo credimus affirmanti hoc, *lib. 5.* & Damasceno, *lib. 4. cap. 27.* dicenti: In templo Dei sedebit: non nostro, sed veteri Judaico; non enim nobis, sed Judæis veniet; non pro Christo, sed ad-

*Sedes regni
Antichristi
quo in
loco collo-
cabitur.*

adversus Christum. Aut juxta Hieronymum, & Theophylactum, 2. ad *Thessal.* 2. & Oecumenium: & Theodoretum, in eodem loco, & iterum in epitome, sedem eliget in ecclesia Dei vivi, quæ columna, & firmamentum veritatis est: & ita se in illa geret, ac si esset filius Dei. Sed quæres, quam ob causam venturus sit Antichristus, & quam affert utilitatem populo electo, ipsius adventus? Dicimus: quod, ut hi, qui probati sunt, manifesti fiant, & eorum pateat sanctitas & integritas: aut ut inquit Apostolus: Ut judicentur, hoc est condemnentur omnes, qui non crediderunt veritati, nec voluerunt Christo parere. Veluti Judæi, qui nolentes Christo fidem adhibere, hoc utebantur prætextu: propterea se non credidisse, Christum esse Deum, quod scriptum sit: Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est. Verum & testimonium hoc apertè trinitatem personarum probat. Sed admittamus, quod unus sit Princeps: quomodo Antichristo, tamquam Deo fidem adhibuistis? Vides, quomodo illorum ora obstruuntur? Christo quidem non crediderunt, quod Deus esset; Antichristo verò, & credent, & ipsum adorabunt. Quid ad hæc dicent? Quod signa fecerit Antichristus. At majora fecit Christus. An dicent, quod in scripturis de illo crebra inculcantur testimonia? At de Christo sanè, quasi de Salvatore; de Antichristo verò veluti de ecclesiæ devastatore, & homine nefario, innumera testimonia subinde inculcantur. Postquam mores ejus, paucis adumbravimus, ad perscrutandum patriam ejus, & genus, sermonem nostrum convertamus. Nonnulli affirmant, eum Babylone nasciturum; ut in urbe, quæ omnium malorum exitit officina, sumus malorum artifex, scelerumque inventor Antichristus nascatur. Alii cum videant Babylonem, juxta Isaïæ vaticinium funditus fuisse everfam, nec postea condendam fuisse; per Babylonem Romam intelligunt. Non ineptè quidem: nam hoc nomen illi Petrus, in prima catholica epistola tribuit, juxta Hieronymum, & Eusebium. Præterea ex concubitu nefario, & inconcesso erit progenitus: nam ut ait Damascenus, lib. 4. cap. 27. Erit, inquit, homo ex fornicatione natus, & in eo diabolus inhabitabit; educabitur occultè, & repentè insurget, & elevabit se, & regnabit: & in exordiis regni sui, seu tyrannidis, simulata bonitate, cum affecutus fuerit potentiam, persequetur ecclesiam Dei, & manifestabit malitiam suam; & edet signa ficta, & infirmos fide decipiet, & separabit à Deo, si fieri posset, electos. Erit natione Judæus, à tribu Dan ducens originem, ut ait Ambrosius, lib. de *Benedictionibus Patriarcharum*, cap. 7. Et Eucherius, lib. 3. in *Genes.* cap. 38. cum dixisset Moyse, cap. 49. Fiat Dan coluber in via, cerasites in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro: salutare tuum spectabo Domine: ait: Nonnulli de tribu Dan venire Antichristum, arbitrantur, eo quod hoc loco Dan, & coluber, & mordens asseritur. Unde dum Israeliticus populus terras

in castrorum portione susciperet, prius Dan ad Aquilonem castrametatus est; illum significans, qui in corde suo dixerat: Sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo. Hæc ille. Et in *Apocalypsi*, capit. 7. cum numerantur tribus Israel, & ex qualibet tribu duodecim millia signatorum, tribus Dan in illa supputatione omittitur; eo quod obscura, & ignobilis esset, ob talem alumnum ex illa nasciturum. Sicut è contrario tribus Juda nobilissima est, & ut ait scriptura: Nequaquam minima es inter Principes Juda, ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel. Item Christus de virgine immaculata, iste ex fornicatrice nascetur; ut non tantum in vivendi modo, sed in ordine, & progressu nascendi, Antichristus, id est, Christo contrarius, appellandus sit. Non desunt tamen nonnulli nostræ tempestatis scriptores, qui arbitrantur Machometum, aut Lutherum, aut Solymanum regem Turcarum, fuisse Antichristum hunc, in scripturis decantatum; quorum sententiam nullus, qui scripturas legerit, recipiet. Nam isti nulla ediderunt miracula; Antichristus verò tot faciet, ut decipiat, si fieri possit, etiam electos Dei.

Hujus nefariæ, & importunæ belluæ multa præcesserunt vaticinia prophetarum, sub improbissimorum regum persona, prædicta. Nam juxta Hieronymum, in *comment. Danielis* II. Hunc esse morem Scripturæ sanctæ novimus, ut futurorum veritatem præmittat in typis: juxta illud, quod de Domino Salvatore, in *71. Psalmo*, dicitur: qui prænotatur Salomonis, & omnia quæ de illo dicuntur, Salomoni non valent convenire. Neque enim permansit ille cum Sole, & ante Lunam, in generationes generationum; nec dominatus est à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum; neque omnes gentes servierunt ei; neque ante solem permansit nomen ejus: nec benedictæ sunt in ipso omnes tribus terræ, neque omnes gentes magnificaverunt eum. Ex parte autem & quasi in umbra, & imagine veritatis, in Salomone præmissa sunt, ut in Salvatore perfectius implerentur. Sicut igitur Salvator habet Salomonem, & cæteros sanctos in typum adventus sui; sic & Antichristus pessimum regem Antiochum, qui sanctos persecutus est, templumque violavit, rectè typum sui habuisse, credendus est. De quo sic scribit Daniel: Veniet clam, & obtinebit regnum fraudulentia, & brachia pugnantis expugnabuntur à facie ejus, & conterentur: insuper dux fœderis, &c. In cujus loci expositione, ad hunc modum scribit Hieronymus: Antichristus consurgere habet de modica gente, id est, de populo Judæorum; & tam humilis erit, atque despectus, ut ei non detur honor regius; & per insidias, & fraudulentiam obtineat principatum, & brachia pugnantis populi Romani expugnentur ab eo, & conterantur. Hæc ille. Nam dubium non est, quin Romanorum imperium Antichristus aboliturus sit. Quemadmodum Medorum imperium à Babyloni-

Juda tribus nobilissima.

Recentiorum opinio de Antichristo.

Nonnullæ de Antichristo prophetiæ. Regula.

Dan. II.

Lege Hieronymum in præmio lib. II. in Isaï. Vicissitudo regnorum totius orbis & illorum devastatio.

Non erit filius Diaboli ut Hippolytus, & Theodoretus in epitome, & alii innuere videntur; sed in eo totas exeret vires. Hieronym. Dan. 7. ibi. Considerabam.

Antichristus Judæus natione.

Hippolytus in lib. de Consummatione mundi.

Tribus Dan.

nico dissolutum est, & Babyloniorum à Persis fuit eversum, & Persarum imperium à Macedonibus, Macedonum à Romanis; ita & Romanorum imperium ab Antichristo: & Antichristi imperium à Christo redemptore nostro, qui aboliturus est omnem principatum, & potestatem, ut ipse sit omnia in omnibus. Addit deinde Hieronymus, *in ejusdem loci expositione*: Hoc faciet, quia simulabit, se ducem esse fœderis, hoc est, legis, & testamenti Dei: & ingredietur urbes ditissimas, & faciet, quæ non fecerunt patres ejus, & patres patrum illius. Nullus enim Judæorum, absque Antichristo, in toto umquam orbe regnavit. Et contra firmissimas cogitationes sanctorum, inibit consilium; facietque universa usque ad tempus, donec eum Dei voluntas facere ista, permiserit. Et post parum, addit Hieronymus: Antichristus multa deceptis munera largietur, & terram exercitui suo dividet; quosque terrore non quiverit, subjugabit avaritia. Et in fine cap. illius, ait: Asserunt in vertice montis Oliveti Antichristum esse periturum, in illo loco, ex quo Christus ascendit ad cœlos. Item Daniel. 5. sub persona Balthasar, sic ait propheta: Tu Balthasar non humiliasti cor tuum, sed adversus Dominum cœli elevatus es, deos aureos, & argenteos, æreosque, qui non vident, neque audiunt, neque sentiunt, laudasti. Porro Deum, qui habet statum tuum in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti. Præterea cap. 7. de eodem Antichristo loquens: Ecce oculi, quasi oculi hominis erant in cornu isto, & os loquens ingentia, scilicet, contra Deum. Et statim loquens de everfione imperii Romani, & aliorum regnorum illi subditorum, ait: Vidi quoniam interfecta esset bestia, & periisset corpus ejus, & traditum esset ad comburendum igni. Aliarum quoque bestiarum ablata esset potestas: & tempora vitæ constituta essent eis, usque ad tempus, & tempus. Et subdit: ecce in nubibus cœli, quasi filius hominis veniebat, &c. Et iterum loquens de eadem: Et sanctos altissimi conteret; & putabit, quod possit mutare tempora, & leges: & post parum: Tradentur in manu ejus, usque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. In cujus loci interpretatione sic loquitur Hieronymus: Tempus annum significat; tempora, juxta Hebraici sermonis proprietatem, duos annos præfigurant; dimidium autem temporis, sex menses: quibus sancti potestati Antichristi permittendi sunt. De quo tempore Salvator in Evangelio loquitur: Nisi abbreviati fuissent dies illi, nequaquam salva esset omnis caro. Præterea, *versus finem cap. 8.* loquitur propheta de Antiocho Epiphane ad hunc modum: Post regnum eorum, cum creverint iniquitates, consurget rex impudens facie, & intelligens propositiones; & roborabitur fortitudo ejus, sed non in viribus suis; & supra quam credi potest, universa vastabit, & prosperabitur, & faciet. Et interficiet robustos, & populum sanctorum, secundum voluntatem suam, & dirigetur dolus in manu ejus: & cor

Interitus
Antichristi
quo in
loco sit fu-
turus.

Tempus,
tempora
& tempo-
ris dimi-
dium quid.

suum magnificabit, & in copia rerum omnium occidet plurimos: & contra principem principum consurget, & sine manu conteretur. Sed quæres cum Apostolis, quando hæc erunt? Cum prædicatum fuerit, inquam, evangelium in universo orbe terrarum; ut videmus per Hispanos nostros jam cœptum esse perfici, dum ad gentes barbaras, & incognitas, & quam longissimè ab orbe nostro semotas, iter illic, assiduo labore, & incredibili industria, patefactum est. De quibus Seneca, *in Media*, Hispanus & ipse, videtur scripsisse.

Hispani.

Venient annis

Sæcula seris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Tiphysque novos
Detegat orbes, nec sit terris
Ultima Thule.

Prædicato inquam evangelio, totius mundi regnum invadet Antichristus, eoque potietur tribus annis cum dimidio; sed statim à regno suo deturbabitur, superveniente Christo redemptore nostro, in nubibus cœli, & Patris gloria; & Antichristum, & Antichristi affectatores, & scelerum ejus ministros, in inferni barathrum detrudet: justos autem secum adducens, & (ut ait ille, captivam ducens captivitatem,) quietem illis, & æternum præstabit Sabbatismum.

Sed dices: si tot tumultus, & seditiones præcessuræ sunt adventum Domini, quomodo ait Paulus: Cum dixerint pax & securitas, repentinus eis superveniet interitus: nonne Elias antea venturus est, & Antichristus? Quomodo repentinus? Huic quæstioni sic occurrit Oecumenius, *primæ ad Thessal. 6. cap.* Dicimus, inquit, quod hæc signa quidem finis erunt; adventus autem Christi non ita, nam hic repentinus erit, ipse enim reddet unicuique juxta opera sua. Et recte posuit Paulus exemplum uxoris prægnantis, cum ait: Sicut dolor partus mulieri prægnanti, nec effugient. Etenim illa quoque signa partus, habet multa; ipsius autem horæ, aut diei, non ita.

1. Theff. 5.

C A P U T I I I.

De variis significationibus hujus nominis Generatio.

ANtequam seriem generationum Christi redemptoris nostri enarrare incipiam, necessarium mihi visum fuit, explicare, varias hujus nominis *Generatio* significationes; illas potissimum, quæ plurimum adjumenti ad mysticam intelligentiam scripturarum præstant. Et primò quidem generatio, ut inquit Chrysostomus, *hom. 2. in Matth.* non est sola cujusque nativitas, sed tota negotii œconomia, idest, rerum administratio. Unde Evangelium vocatur, liber generationis Jesu Christi; & Moyses Genesin vocavit, Librum generationis cœli, & terræ; cum certè non de cœlo solum, terraque loqueretur, sed de cunctis, quæ in ipsa subsistunt. Et: Hæ sunt generationes Esau. Hoc est: Generatio non solum nativitatem, & ortum ali-

ali-

alicujus, sed perpetuam alicujus hominis, aut rei gestæ, historiam significat.

Genes. 6.

Generatio interdum pro sæculo accipitur, aut ætate integra, aut centum annorum intervallo. Sic dicitur, quod Noe fuit vir justus, in generatione sua. Hoc est: ex illis, qui ætate Noë vixerunt, ipse alios probitate, & sanctitate excelebat. Et iterum: Quarta generatione revertentur huc; id est, quadringentesimo anno. Et si qui sunt sancti, & justi, vocantur generatio justa: si qui vero pravi sunt, & à Deo desciscunt, generatio prava, perversa, & adultera vocantur.

Item pro creatione accipitur, Genesis 2. Istæ sunt generationes cœli, & terræ.

Duæ sunt Generationes, una bonorum, alia iniquorum.

¶ Præterea Generationem vocat scriptura, ut ait Theophylactus, *Luc. 21.* non eos, qui tunc vivunt, sed omnium fidelium, aut infidelium generationem. Ut: Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Jacob: & Generatio prava, & adultera signum quærit. Et Philippus Presbyter, *lib. 2. comment. Job, cap. 22.* ait: In generatione, non homines præsentis ætatis, sed criminum imitatores, intelligimus. Unde in Evangelio: Veniet super generationem istam, omnis sanguis justus, qui effusus est ab Habel justo. Porro ut hæc clarius, & expeditius intelligi possint, annotandum est, quod diligenter Hieronymus *Matth.*

Regula.

23. scriptum reliquit. Regula est, inquit, scripturarum, duas generationes, bonorum & malorum, nosse; hoc est, singulorum singulas. De bonis sumamus exempla: Quis ascendet in montem Domini? Cumque plures, qui ascensuri sunt in montem, descripsisset, qui diversis fuisse ætatibus, postea infert: Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Jacob. Et in alio loco, de omnibus sanctis dicit: Generatio justorum benedicetur. De malis verò in evangelio: Generatio viperarum: & Venient hæc omnia super generationem istam. Et

Ezech. 14.

in *Ezechiele*, cum peccata terræ descripsisset, adjecit: Si Noe, Job, & Daniel, ibi fuerint inventi, non dimittam peccata terræ illi; omnes justos, qui similes forent virtutibus eorum, per Noe, Job, & Daniel, volens intelligi. Sic sanguis Habel justi, usque ad Zachariam filium Barachia vel Jojadæ, ab illa generatione malorum requiritur Judæorum; cum neutrum eorum occiderit. Ergo & isti, qui similia Cain, & Joas, qui Zachariam occidit, contra Apostolos gesserint, de una generatione referuntur. Hæc ille. Istæ duæ generationes, ab ipsis mundi primordiis apparere cœperunt, & usque in sæculi finem duraturæ sunt. De illis ad hunc modum scribit Theodoretus, *in epitome, cap. de Angelis*: Erant in principio mundi duo genera hominum, genus Cain, & genus Seth. Genus quidem Cain erat execrandum, & maledictum. Genus autem Seth, pietatis, & religionis curam gerebat. Enos enim filius ejus speravit invocare nomen Domini: hinc, qui ex eo nati sunt, qui filii Dei appellabantur, cavebant, ne cum genere Cain permiscerentur.

2. Paralip. 24.

Hæc ille. Ab his duabus generationibus, five generibus hominum, duæ urbes habitantur. Alterius civitatis, cujus nomen est Babylon, habitatores sunt omnes sicarii, & homicidæ, & nefariorum hominum phalanges, qui sub dæmonis tyrannide (qui habet primatum super filios diffidentia) merent, & degunt. Alterius civitatis, quæ Jerusalem vocatur, incolæ sunt cuncti, qui cum Paulo municipatum habent in cælis. De his hæc tradit Augustinus, *Psal. 61.* Omnes qui terrena sapiunt, omnes qui sclicitatem terrenam Deo præferunt, omnes qui sua quærunt, non quæ Christi; ad unam illam civitatem pertinent, quæ dicitur Babylonia mysticè, & habet regem diabolum; omnes autem, qui ea, quæ sursum sunt sapiunt, qui cœlestia meditantur, qui cum solitudine in sæculo vivunt, ne Deum offendant; qui cavent peccare, quos peccantes non pudet confiteri, humiles, mites, sancti, justi, pii, boni, omnes ad unam civitatem pertinent, quæ regem habet Christum. Illa enim in terra, quasi major est tempore, non sublimitate, non honore. Civitas illa prior nata, civitas ista posterior nata. Illa enim incepit à Cain, hæc ab Habel. Hæc duo corpora, sub duobus regibus agentia, ad singulas civitates pertinentia, adversantur sibi usque in finem sæculi; donec fiat ex commixtione separatio, & alii ponantur ad dexteram, alii ad sinistram, dicaturque illis: Venite benedicti Patris mei: illis autem: Ite in ignem æternum. Ideo civitas illa major ætate, quia prius natus est Cain, & postea Habel; sed in his major serviet minori. Illa major ætate, ista major dignitate. Quare illa major ætate? Quia non prius, quod spirituale est, sed quod animale. Quare ista major dignitate? Quia major serviet minori. Cain ergo prior ædificavit civitatem; & ibi ædificavit, ubi nulla erat civitas. Ut verò ædificaretur Jerusalem, non ita ædificata est, ubi non erat civitas; sed erat civitas prius, quæ vocabatur Jebus: ea capta, ædificata est nova civitas, vetere destructa, & appellata Jerusalem. Unusquisque ergo natus ex Adam, nondum pertinet ad Jerusalem; portat enim secum traducem iniquitatis, pœnamque peccati, deputatus morti, & pertinet quodammodo ad veterem civitatem. Sed si futurus est in populo Dei, destruetur vetus, & ædificabitur novus. Ideo Cain civitatem ædificavit, ubi non erat civitas, à malitia enim quisque incipit, ut fiat bonus postea. Nam sicut per unius inobedientiam, peccatores constituti sunt multi; ita, &c. Omnes in Adam morimur, transeamus ad Jerusalem: destruetur vetus, & ædificabitur homo novus. Unde: Exuite veterem hominem, & induite novum. Mala ergo civitas, à principio usque in finem currit; bona civitas mutatione malorum conditur. Et sunt istæ duæ civitates, permixtæ interim, in fine separandæ, adversus se invicem confligentes; una pro iniquitate, altera pro justitia; una pro vanitate, altera pro veritate. Et aliquando ista commixtio temporalis facit, ut quidam pertinentes ad

Sub alia metaphora de eisdem duabus generationibus.

Babylon. Jerusalem.

civitatem Babyloniam, administrent res pertinentes ad Jerusalem. Et rursum quidam pertinentes ad Jerusalem, administrent res pertinentes ad Babyloniam. Fuerunt reges magni in Jerusalem, omnes iniqui cives erant Babyloniam, & administrabant res Jerusalem; omnes in finem inde separandi. Rursum invenimus cives de Jerusalem, administrasse res quasdam pertinentes ad Babyloniam, ut Daniel cum reliquis pueris. Item Augustinus, in *quæst. ex utroque testamento mixtim, quæstione 111*. ait: Duæ generationes sunt: una est ex parte iniquitatis, quæ est mater Cain: altera ex parte justitiæ, quæ est mater Habel. Hæc in fide constitit, & bona conversatione; illa in perfidia, & obliquis operibus. Istæ sunt duæ leges; boni, & mali; Dei, & diaboli; & quam secutus quisque fuerit, ejus appellabitur filius. Lege eum, *lib. 15. de Civit. Dei, cap. 1.*

Ut harum urbium cives cognoscere valeas, certa quædam à nobis signa proferenda sunt; quibus, quæ probata pecunia, aut adulterina sit, cognoscere possis; & quis verus, quis vè falsus civis urbis Jerusalem censendus sit. Quade re Augustinus, *tract. 50. in Joan.* sic scribit: Unus bonus in Scriptura corpus bonorum significat, & unus malus corpus malorum. Quomodo, verbi gratia, Petrus corpus bonorum, corpus ecclesiæ; imò corpus ecclesiæ, sed in bonis. Sic Petro dicit Dominus: Tibi dabo claves regni cælorum, & quæcumque solveris in terra, soluta erunt & in cælo; id est, tibi Pater hoc mysterium revelavit, ego tibi, & toti ecclesiæ. Nam si hoc tantum dictum est Petro, non facit hoc ecclesiæ: sed absque dubio facit ecclesiæ. Si ergo in ecclesiæ sit, Petrus quando claves accipit, ecclesiæ sanctam significavit. Item: Pauperes semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis: non dixit habebis, ad solum Judam, sed habebitis, nam in persona Judæ significati sunt in ecclesiæ mali. Hæc ille. Juxta hunc canonem, unusquisque sanctus, ut David, Samson, Isaias, Paulus, universos electos significat: ut: Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine ejus baptizati fuistis. Eodem modo, Saul, Ananias, Nabuchodonosor, omnes reprobos: Babylon, & Ægyptus, & Samaria, omnes cunctorum malorum officinas. Et *1. Thess. 4.* Deinde nos, qui vivimus, ibimus obviam Christo. Numquid Paulus usque ad finem sæculi vivet? minimè, ut Thessali arbitrabantur, & ipse dicit, *2. Thess. 2.* sed se cum bonorum congregatione connumerat. Et *Matth. 23.* loquens Dominus cum Judæis: Exquirentur, inquit, hæc omnia, ab Habel justo usque ad Zachariam filium Barachiam, quem crucifixistis inter templum & altare. Attamen Zacharias non est interemptus ab illis Judæis, sed à priscis illorum patribus. Et *ad Hebræos 1.* Novissimè locutus est nobis in filio: & *cap. 2.* Ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est. Ex his locis perperam negavit Cajetanus, illam epistolam esse Pauli; cum Paulus in Apostolorum collegio

numquam fuerit, ad quod dominus tunc locutus est. Sed ex regula solvitur quæst. Et *2. Corinth. 2.* Ne excellentia revelationum me extolleret, datus fuit mihi stimulus carnis, (id est homines, qui acerbè insectantur me,) angelus Satanæ: vocat unumquemque hominem improbum, angelum Satanæ. Ad hunc sensum universa Isaiæ onera interpretanda sunt. Deinde annotandum est, ex Ambrosio *de Vocatione Gentium, cap. 3.* dicente: Illam in scripturis dictionem debemus advertere, quia id, quod ad diversorum temporum homines pertinet, ita promittitur, quasi de una ejusdem ætatis generatione dicatur. Sic Petrus scribens sui, & futuri temporis gentibus ait: Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, id est, à Domino emptus; ut virtutes annuncietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum; qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei; qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti. Hæc ille. Exemplis multis facile hæc regula potest locupletari. Ut ex *Psal. 23.* Hæc est generatio quærentium eum, &c. Non loquitur David de una hominum ætate; sed de universa ecclesiæ, quæ cæpit ab Habel justo, & duratura est usque ad diem judicii postremum. Et *Matthæi 5.* Beati estis, cum vos maledixerint, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum, id est, multa mala, adversus vos, mentientes, propter me: gaudete & exultate, quoniam, &c. Et ferè cum Dominus loquitur ad Apostolos, non tam ad illos dirigit sermonem, quam ad universum populum Christianum, cujus illi erant veluti seminarium: ut cum dicitur: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Et: Vos estis sal terræ: &: Ego vobiscum sum, usque ad consummationem sæculi. Et *Matth. 24.* Amen dico vobis, non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant: non tam intelligit de generatione, vel ætate illorum, qui tunc in vivis erant, quam de cuncto populo Christiano, qui in fide, & dilectione Dei perstabit, usque ad finem sæculi. Et statim: Tradent vos in tribulationem, & occident vos. Et *Lucæ 12.* Estote parati, quia nescitis, qua hora veniet. Simili modo loquitur scriptura de improborum generatione: *Psal. 11.* Custodies nos à generatione hac in æternum; & alibi: Filii hujus sæculi prudentiores sunt filiis lucis, in generatione sua: &: Generatio prava, & adultera signum quærit.

Attamen ut hæc clarius percipi possint, oportet rimari modum generationis patrum spiritualium. Sed illa intelligi non potest, nisi prius, quæ sint duo illa patrum bonorum & malorum genera, præmittamus. Duplices, inquit Origenes, habemus patres: & una species est pessimorum, siquidem antequam crederemus, Zabelus pater noster fuit, ut & sermo evangelicus ostendit dicens: Vos de patre Zabulo nati estis: cum autem credimus, facti sumus filii Dei. Si ergo post hæc peccaverimus, converti-

mur

1. Petri 2.

De hac Regula vide lib. 10. Reg. 39.

Homil. 6. in Jeremiam. Duo patrum genera in scripturis.

mur ad iniquitates patrum, non simpliciter, sed priorum patrum. Unde *Psalm.* 44. Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliviscere populum tuum, & domum patris tui. Quasi pater coepit: Audi filia: ergo duplices nostri patres sunt. Sed obliviscere, inquit, domum patris tui, prioris. Si igitur oblitus domum patris tui prioris, rursus fueris ad peccata conversus, incidisti in id peccatum, de quo ait Jeremias: Conversi sunt ad iniquitates patrum suorum priorum. Dicebamus dudum Zabulum patrem nostrum fuisse, antequam Deus factus sit pater noster; si tamen nunc non habemus etiam patrem Zabulum; quod de Joannis epistola approbari potest: Omnis, qui peccatum facit, ex Zabulo natus est. Toties ex Zabulo nascimur, quoties peccamus. Infelix ille, qui semper generatur à Zabulo. Rursumque multum beatus, qui semper ex Deo nascitur. Nec enim semel dicam, justum ex Deo natum; sed per singula virtutis opera, semper justus nascitur ex Deo. Hoc de Salvatoris nostri quotidiana nativitate potest probari, ut id obtineamus in justis, quod in Domino præcessit. Salvator noster, splendor est gloriæ: splendor non semel nascitur, & deinceps definit nasci, quotiescumque ortum fuerit lumen, ex quo splendor oritur, toties & oritur splendor gloriæ: sic filius ex patre semper nascitur. Hæc eadem totidem verbis repetit, *Homilia 9. in Isaiam.*

Zabulus.

Splendor
gloriæ Do-
minus.

Annotatio.

Zabulus.

A Pud Origenem, & Hilarium, & cæteros Ecclesiasticos Scriptores, qui dicitur Latine calumniator, Græcè diabolus, Hebraicè vocatur Zabulus: hoc est, deorsum fluens, eò quod à cœlestibus ad terrena corruerit, ut docet Hieronymus, *ad Ephes.* 6. Hoc constat, Erasmus fefellisse, qui in *annotationibus in novum instrumentum*, & in *prologo Hilarii*, asseruit, librarium incuria in libris priscorum inolevisse hunc errorem, ut Zabulus pro Diabolo legeretur. Vel dicitur, inquit ille, à ζα, augmentativa particula: nesciens Hebraicum esse hoc nomen, non Græcum.

Modus ge-
nerationis
patrum
spiritua-
lium.Paulus
Apostolus
lupus ra-
pax.
Genes. 49.

Sed ut ad institutum revertamur, oportet explicare modum generationis patrum, non tam carnalium, quam spiritualium, quam dilucidè explicavit Origenes, *homil.* 4. in *Ezech.* Meminisse debemus, inquit, quia ut homo generat hominem, & Israel populus generat populum Israel, & Ruben generat Ruben, Simeon generat Simeon, & Levi Levi: sic ea, quæ in benedictionibus Jacob, per Moysen, de Ruben, & Simeon, & cæteris, dicuntur; non sic conveniunt Patriarchis, prout his, qui cognominis eorum, propter familiæ radicem, extiterunt. Benjamin, dicit, lupus rapax, ad matutinum comedit, & ad vespeream dabit escam. Benjamin ille numquam fuit lupus rapax, nec in vespere dedit escam; sed is, qui natus est ex tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, juxta legem Phariseus, hoc est, Apostolus Paulus. Benja-

min iste prædicabatur lupus rapax, ad matutinum comedens, quando juvenis fuit: & in vespere dans escam; quando credens, spiritua-lem præbuit cibum Ecclesiis à se institutis. Igitur Benjamin Benjamin generat. Quomodo ergo homo ex homine, & Benjamin ex Benjamin, sic Juda ex Juda, Ruben ex Ruben nascitur. Ruben quippe vivat, & non moriatur, & sit parvus in numero. In tantum non erat de Patriarcha sermo, sed de populo, qui de Patriarcha descensurus erat. Hæc dicta sunt, ut hunc locum Ezechielis, *capit.* 14. exponamus: Si fuerint, inquit, in medio urbis, Noe, Job, & Daniel, non erit anima mea cum populo illo. Quomodo enim Israel Israel generat, & Job Job, & Ruben Ruben & reliqui reliquos, sic Noe Noe. Et dicam, quia de filiis Noe, Sem Noe fuit: Cham vero Noe non fuit; neque enim habuit similitudinem patris sui. Et ut non omnes, qui ex Abraham, filii Abraham; licet namque sint de semine ejus, non sunt operibus filii ipsius, quoniam peccatores sunt: sic hi, qui habent similitudinem factorum Danielis, Daniel sunt; & qui imitantur patientiam Job, Job fiunt. Noli ergo dicere, beatus Noe, quoniam dignus effectus est, ut in diluvio solus eligeretur à Domino; & cæteris inundatione pereuntibus, cum suis servaretur incolumis: sed considera, quia si tu feceris ea, quæ fecit Noe, eris Noe. Audi Salvatorem dicentem: Si essetis filii Abraham, opera Abraham faceretis. Igitur si quis filius est Abraham, faciat gesta Abraham; si quis filius est Noe, si quis filius est Daniel, faciat opus, quod fecit Daniel, & Noe. Si quis substantiam suam perdit, & sustinet patienter, tam jacturas rerum familiarum, quam mortes filiorum, & dicit: Dominus dedit, Dominus abstulit, ut Domino visum est, ita factum est: qui incenditur corporis malis, & flagellatur vario morborum dolore, & in ipsius suppliciiis glorificat dominum; imitator est Job. Atque ita Noe, Daniel, Job, in eodem possunt tempore reperiri. Quod autem Ezechiel non dixerit de his, quos in scripturis lectitamus, ex alio loco approbare conabor. Daniel traditus est eunuchorum principi, cum aliis pueris, qui Eunuchus fuit; & tamen Ezechiel ait *cap.* 14. Noe, Daniel, Job, filios & filias non liberabunt. Concedimus, quod filios habuerit Noe; at quomodo filii Danielis dicuntur in textu, quem eunuchum fuisse tradunt Judæi? Verum quia fertilis, & sancta fuit anima ejus, & propheticiis, divinisque sermonibus multos filios procreavit, ideo dicitur: Si fuerint in loco isto Noe, Daniel, Job, ipsi soli salvabuntur. Et nos ergo possumus fieri Daniel; & ut non enumerem omnes sanctos, possum esse Paulus, si fuero imitator ejus dicentis: Imitatores mei estote: & Filioli mei, quos iterum parturio. Habeto virtutes, & esto filius ejus, & Christi. Cum fueris Christi, eris & Patris, quia unius sunt naturæ. Ad hoc laborat justus, ut Danielis, & Job, & Noe, & Abraham filius ostendatur; ad adoptionem Dei, & ut jam non vocetur

Locus exi-
miè expo-
situs ex
Ezechiele
cap. 41.Tres hi vi-
ri multo
temporum
intervallo
fuerunt se-
juncti.Daniel.
eunuchus.

Unus plu-
res sancti.

tur hominum nominibus, sed vocabulis filiorum Dei. Omnis multitudo, quantumvis magna sit, si similitudo est, unus homo est, & non plures, qui similes sunt. Non plura corpora, sed unum corpus omnes sumus, juxta id quod scriptum est: Vos estis corpus Christi, & membra ex parte. Et Salvator venit salvare, quod perierat, in sacramento nonaginta novem ovium non errantium, & unius perditæ. Quomodo unum corpus plura sunt corpora, & una ovis plures sunt oves, quæ perierant; hoc pacto omnes Noe, Daniel, & Job, in unum Noe, Job, & Daniel rediguntur. Lege eundem Originem, *homil. 20. Numerorum*. Sunt aliæ hujus nominis significationes, quas oportet breviter & succinctè percurrere; ac studiosis relinquere, illas fufius dilatare, & locupletari. De illis sic scribit Origenes, *tract. 30. in Matth.* In multis, inquit, locis, observavimus nomen *Generationes* dupliciter accipi. Unam quidem Iudæorum, alteram autem Gentium. Sic intelligemus & Ecclesiasten dicentem: *Generatio vadit, & generatio venit, terra autem in æternum stat.* De populo enim Iudæorum prophetans, qui fuerat transiturus, hoc est, à Deo recessurus, ait: *Generatio vadit.* De populo autem Gentium credituro, dicit: *Generatio venit.* Tale aliquid puto, & in *Psalmo* dici à Moyse, in oratione ipsius: Domine, refugium factus es nobis, à generatione in generationem. Duarum enim generationum refugium est Deus, quia unus Deus, qui justificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Hoc idem dicit Hieronymus, in *comment. Ecclesiastes, in expositione hujus loci*: *Generatio vadit, &c.* Item, in *comment. Psalm. 145. titul. Hieronymi*: In omnibus scripturis, *Generatio & Generatio*, ad duos populos, videlicet, Iudæorum & Gentium, refertur. Potest & aliter exponi, juxta Hieronymum, *Daniel. 4.* cujus hæc sunt verba: Quod in scripturis dicitur *Generatio & Generatio*, simpliciter accipitur pro eo, quod est in omnia futura tempora. Alii, *Generatio & Generatio*, duas generationes, Legis, & Evangelii, significare putant.

Duplex est quoque generatio, ut ait Augustinus, *Psal. 88.* Una carnis, alia spiritus: nunc est generatio carnis, & sanguinis; erit post alia generatio futura spiritus, in mortuorum resurrectione.

In progeniem & progeniem, & in generationes generationum, aliaque similia, idem significant, quod *Semper*, apud Hebræos, juxta Euthymium, *Luc. 1.*

Generatio in scripturis, vocatur tempus vite viri unius; sic legimus: Quarta generatione revertentur filii Israel in terram suam. Quæ hoc pacto numerantur: Levi ingressus est in Ægyptum cum Caath filio suo, textiturque generatio hoc modo: Levi genuit Caath, Caath genuit Amram, Amram genuit Aaron, Aaron genuit Eleazar, Eleazar genuit Phinees: & Eleazar cum patre suo egressus est de Ægypto. Quid hoc vocabulum significet apud auctores

sæculi, docet Suidas, in *Verbo γενεά*. inquit: *γενεά κατ' ἐνός μὲν ἔτη ζ. ὅθεν καὶ λέγουσι οἱ ἱατροὶ πρὸ τῶν δύο γενεῶν μὴ δεῖν φλεβολομεῖν, ἵνα τέσσαρες καὶ δέκαλοι λέγοντες. ὥς ἐτι προσδεόμενοι αἵματος, ἢ οὐδέπω ἔχοντα περισσὴν αἷμα. κατ' ἐνυσθὲ, λίσθεν ἢ τὸν Νέστορα βέλονται ἐνεγκοντα ἔτη γεγονέναι, καὶ τριγείροι οἱ τρεῖς γενεάς βίος, ταῦτέστι ἐνεγκοντόντης. Νέστορας ἐν πύλῳ ἡγάθεν τύμβον ἔχει τριτογείρων.* Hoc est: Generatio juxta nonnullos, est septem annorum intervallum. Unde medici dicunt, ante duas generationes non oportere venam scindere, intelligentes decimum quartum annum: quia tunc sanguine indigent. Juxta alios autem tempus triginta annorum. Hinc volunt, Nestorem tantum nongentos vixisse annos, & vocatum fuisse trigeronta; eo quod tres impleverit generationes: & tumuli ejus in Pylo, hæc est superscriptio: *τρίλογέων*. At Cicero, in *lib. de Senectute*, trecentos affirmat complevisse annos. Hoc est, tres generationes vixisse.

CAPUT IV.

De duplici Christi Redemptoris nostri generatione, temporali videlicet, & æterna.

SI aliquis locus perplexus, & obscurus in Divinis Scripturis se legentibus offert, hic est vel maximè, quem tractandum, atque explicandum, hoc tempore suscepimus. Tot enim ex unaquaque generatione oboriuntur inextricabiles quæstiones, & pullulant, ut non veluti ab Hydra, uno capite amputato septem continuo renascantur, sed ab unaquaque generatione, infinitæ propè quæstiones exoriantur. Atque ideò fateor, me imprudenter egisse, qui sponte hoc oneris subire voluerim. Nam quis ego sum, ut rem tantam, & tam longè ab hominum cognitione semotam, possim mente complecti, & sermone explicare? Verùm si in reliquis rebus, à me offensum, ac titubatum est; hac tamen in re me prudenter egisse, nullus ibit inficias, quòd ferè semper, majorum auctoritate, ac fide innixus sim, ut si nonnumquam à veritate deflexero, incitiæ meæ veniam ab æquis lectoribus deprecari possim. Cùm igitur de Christi generatione acturus sim, oportet ab ovo, ut dicitur, ejus majores numerare, & ad fastos illos deducere, & revocare. Nam non solum de Christo, sed de universis populi Israelitici Ducibus verum est, quod Augustinus scriptum reliquit, *lib. 7. Q. in librum Judicum, q. 2.* Non solet, inquit, Duces nominare scriptura, cum constituuntur, nisi commemorata origine Parentum, aut majorum. Hæc ille. Nec solum de Ducibus verum est, sed de omnibus claris viris recipiendum est. Quod in nonnullis, nonnumquam fuisse omissum, non videtur mysterio vacare: atque ideo illorum virorum, quorum nomina in scripturis prætermissa, ut ab antiquis patribus tradita nobis sunt, non pigebit referre, ne quid desit curiositati: ut Melchisedech vocatur à Paulo ad Hebræos scribenti, *ἀμὴν*, & *ἀπάτωρ*, & *ἀγενεαλόγητος*; non quod patre, matre, aut majoribus caruerit; sed quod illo-

Duces
Israel.

Nomina in
Scripturis
omissa.

Melchise-
dech pa-
tres, qui.

illorum nomina in Divinis Scripturis non tradantur. Porro illorum nomina, ne perpetuo hominibus laterent, scripta reliquit sanctissimus, & doctissimus vir Epiphanius, *lib. 2. adversus hæreses, in hæresi Melchisedechianorum*, sic inquit:

Παρά τισί τοῦ μελχισεδέχ ο πατήρ τε καὶ ἡ μήτηρ ἐμφέρεται οὐκ ἔχει δὲ κατὰ τὰς ῥητὰς γραφὰς ἢ ἐν δὶαθέτοις. εἰποὶ δὲ τινὲς ἡρακλὰν καλεῖσθαι αὐτοῦ πατέρα, μήτέρα δὲ ἀσραῶν τὴν ἢ ἀσρεῖαν. Hoc est: A nonnullis nomen patris & matris Melchisedech memoriæ proditum est. (Nam in scripturis ab ecclesiis receptis nullibi inveniuntur.) Ferunt enim illi, patrem ejus Eraclan fuisse vocatum, matrem vero Astaroth, aut juxta alios Astorian. Et *versus finem illius capituli*, recitat opinionem Judæorum, afferentium causam, ob quam parentum ejus nomina omissa sunt:

Ἰουδαῖοι φάσκουσι τὸν τοιοῦτον, δίκαιον μὲν ἦναι, καὶ ἀγαθόν, καὶ ἱερεὰ τοῦ ὑψίστου, διὰ δὲ τὸ ἰὸν εἶναι πόρνης φασί, τὴν μήτερα αὐτοῦ μὴ γεγεράσθαι, μὴ δὲ τὸν πατέρα αὐτοῦ γινώσκεισθαι. ἐξέπεσε δὲ ἢ τοῦτον ὁ ἀπὸ τοῦ λόγου. ἢ γὰρ ἢ ῥαὰβ πόρνη ὑπῆρχε, ἢ ἐστὶ γεγραμμένη, καὶ ζαμβρὴ πορνέυσας γέγραπται. καὶ χασεῖδὴ μετ' αὐτοῦ, καὶ περαλλοτρία ὕσα, καὶ ἐκ ἀπὸ γένους Ἰσραὴλ ἀναγωμένη. Hoc est: Judæi affirmant hunc Melchisedech, justum virum, & sanctum, & altissimi sacerdotem fuisse; & parentum illius nomina idè ab scripturis neglecta fuisse, quia ex scorto natus esset. Sed ineptus est talis sermo. Nam Rahab meretrix erat, & ejus meminit scriptura: & Zambri fornicatus est cum Cozbi Madianitide, & nomen illorum non fuit ommissum, quamvis illa esset alienigena, nec ex Israel originem duceret. Et postquam de Melchisedech sermonem absolvisset, subdit Epiphanius:

πόσοι δὲ ἄλλοι οὐ γενεαλογοῦνται κατὰ τὸ πατερῶταλον, δανιὴλ, Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδραγαῶ, Ἡλίας ὁ θεσβίτης καὶ ἐν πάσαις βίβλοις ὀυδαμὲν ἐμφέρονται τοῦτον οἱ πατέρες τε καὶ μητέρες: εὐρήκαμεν ἐν παραδόσει τῷ δανιὴλ τὸν πατέρα σαβράν καλούμενον, Ἡλίας ὁ θεσβίτης ἀδελφὸς γέγονεν ἰωδαὲ τῷ ἱερέως, ἐξ ἱερέων δὴλον καὶ αὐτὸς ὑπάρχων, υἱὸς δὲ τῷ ἀχιμαὰμ ἀχιμαὰμ δὲ υἱὸς τῷ σαδούκ, σαδούκ δὲ τοῦ ἀχιταῶδ ἀμορία, ἀμορίας υἱὸς τῷ μωρία, μωρίας τῷ ζαζᾶ ἢ ἀζία, ἀζίας ἢ φινέες, φινέες υἱὸς τοῦ ἐλεάζαρ. ἐλεάζαρ υἱὸς τοῦ ἀαρῶν, τοῦ ἱερέως διανοῦντι. ἀαρῶν υἱὸς ἢ ἀμράμ, ἀμράμ τοῦ καάθ, καάθ τοῦ λευῖ, λευῖ τρίτος υἱὸς ἰακώβ, ἰακώβ δὲ ἀδελφὸς μὲν ἡσαῦ, παῖς δὲ τοῦ ἰσαάκ, υἱὸς τοῦ ἀβραάμ. Hoc est: Sunt & alii, quorum genealogia non tradita sit apertè, ut Danielis, Sidrach, Misach, Abdenago, & Eliæ, quorum parentes in Divinis Scripturis nullibi inveniuntur. In traditionibus tamen majorum Danielis patrem appellatum fuisse Sabram, legimus. Eliæ vero generatio sic habet: Elias Thesbites habuit fratrem Jodæ sacerdotem; ex quo manifeste colligitur fuisse ipsum ex sacerdotali genere progenitum; erat Elias Achimaam filius, & Achimaam vero Sadoci, Sadoc verò Achitobi, filii Amorix, Amorias filius erat Morix, Morias vero Zazæ, filii Aziæ: Azias ipsius Phinees, filius Eleazari, Eleazar filius erat Aaron summi sacerdotis. Aaron filius erat ipsius Amram, Amram ipsius Caath, Caath verò Levi, Levi verò tertius erat ex filiis Jacob. Jacob quidem frater erat Esau, & Isaac filius, qui erat filius Abraham. De tribus pueris ad hunc modum scribit:

φύσει δὲ τῶν ἱερῶν παίδων, σεδράχ, μισάχ, ἀβδραγαῶ, οὐτε ἐν ἀποκρύφοις, οὐτε ἐν παραδόσει εὐρομεν. Hoc est: Patres naturales trium puerorum, Sidrach, Misach, Abdenago, nec in reconditis libris, nec in traditionibus unquam invenimus. Lege eundem, in libro de Vitis Patriarcharum. Apud Romanos etiam aliquorum Illustrium virorum patres, nunquam cogniti sunt; ut Catonis, & Marii; ut inquit Ælianus, *lib. 12. Variæ historiae*.

Ad generationem Christi enarrandam accessuri, ut ordine claro, & expedito progrediamur, oportet hac distinctione uti, ex Theophylacto desumpta, in *comment. epistola ad Rom. capit. 1.* in hujus loci expositione: Qui natus est ex semine David secundum carnem: dicente: Hic perspicuè duas generationes ob oculos ponit Paulus: per hoc quod ait, *de filio suo*, (hoc est, Deo,) supernam generationem: per hoc autem quod apponit, *ex semine David*, inferiorem hanc humanam, intelligens. Item Hieronymus, *Matth. 1.* Duplex est generatio: prima Divinitatis, de qua Isaias ait: Generatio-

Duplex
Christi ge-
neratio.

nem ejus quis enarrabit? Alia est humanitatis, qua Christus carnem assumpsit: & de hac ait Matthæus: Liber generationis Jesu Christi. A carnalibus autem cœpit Evangelista, ut per hominem, Deum discere incipiamus. Item Isaiæ 53. in *expositione hujus loci*: Generationem ejus &c. ait: Hoc dupliciter intelligitur. Aut enim de Divinitate ejus accipiendum est, quod impossibile sit divinæ nativitatis nosse mysteria: de qua ipse loquitur in Proverbiis: Ante omnes colles generavit me: Juxta illud, quod alibi legimus: Quis cognovit sensum Domini? id est, nullus. Aut de partu virginis: quod difficulter possit exponi. Denique cum Mariæ diceretur ab Angelo: Concipies, & paries filium: illa respondit: Unde mihi hoc, quia virum non cognovi? Cui rursum Angelus: Spiritus sanctus

Isaiæ 53.

Locus Isaiæ
expositus.

Proverb. 8.

Osee 14.

veniet super te: ut vel ab Angelo, vel ab Evangelista tantum, nativitatis hujus sacramenta dicantur. Cujus narrator rarissimus est, secundum illud: Quis sapiens, & intelliget hæc? Augustinus quoque, *lib. 2. de Consensu Evangelistarum, cap. 1.* ait: Matthæus in exordio suo satis ostendit, generationem Christi secundum carnem, se suscepisse narrandam. Secundum hanc quidem Christus filius hominis est; quod etiam ipse se appellat, commendans nobis, quid misericorditer dignatus sit, esse pro nobis. Nam illa æterna generatio, secundum quam Filius Dei unigenitus est ante omnem creaturam, quia omnia per ipsum facta sunt; ita ineffabilis est, ut de illa à Propheta dictum intelligatur: Generationem ejus quis enarrabit? Denique Chrysostomus, *homil. 2. in Matth.* ait: Duplex est facta generatio: prima huic nostræ similis, altera nostram naturam eminenter excedens. Quod enim natus ex fœmina est, nobis competit; quod verò non ex sanguine, nec ex voluntate viri, aut carnis, sed ex Spiritu sancto, aliam nobis sublimiorem, futuramque generationem prodit, quam nobis ex spiritu gratuito conferet.

N 2

Ma-

Numeror.
25.

Danielis
pater quis.

Eliæ gene-
rationis Se-
ries.

Trium
puerorum
Majores
ignoti.

Majores Christi, à primo parente usque ad ipsum, sexagintaduo supputantur, quos summam enumerat Epiphanius, *lib. 3. adversus hæreses, cap. ultim. quod inscribitur*: Σύντομος ἀληθὴς λόγος περὶ πίστεως καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς ἐκκλησίας cum ait, ἐξήκοστα καὶ δύο γενεαὶ καὶ πατριάρχαι ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ Χριστοῦ ἐμφέρονται διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐντελεσθέντων ἀνδρῶν, πρὸς τὸν θεὸν τὴν γυναικὶν ἐσχηκότων, ἢ δι' ἑτέραν τιὰ ἀρεσείαν τὴν βασιλικὴν τε δόξαν καὶ ἐμβριθείαν μετεσχηκότων, ὁ κατάλογος τοῦ ἀριθμοῦ ἐμφέρεται ἄχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. καὶ γὰρ γενεαὶ παρεληλύθασιν ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ ἰωῆ δέκα, καὶ ἀπὸ τοῦ ἰωῆ ἄχρι τοῦ Ἀβραάμ ἄλλαι δέκα, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀβραάμ ἄχρι Δαβὶδ γενεαὶ ἰδ'. ἀπὸ Δαβὶδ ἕως τῆς αἰχμαλωσίας, γενεαὶ ἰδ'. καὶ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἕως τοῦ Χριστοῦ γενεαὶ ἰδ'. ὡς εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ ἄχρι Χριστοῦ ἐξήκοστα δύο γενεαὶ. αἱ τινὲς ἐξήκοστα διὰ τὴν συντομίαν ἠριθμῆνται. καὶ γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐβδομήκοστα δύο σελέχων φοιτῶν ὑπαρχόντων, ἐβδομήκοστα ἡ γραφὴ ὠνόμασε. καὶ εἰς τὸ ὅρος προσκεκλημένων ἐβδομήκοστα, ἐβδομήκοστα δύο εὐρίσκομαι σὺν τῷ ἐλάδ καὶ μωδάδ. καὶ ἐβδομήκοστα δύο ἑρμηνεύσονται ἐπὶ πτολεμαίου. διὰ δὲ τὴν συντομίαν, διώθμεν λέγειν τῶν ἐβδομήκοστα τὴν ἑρμηνείαν. Hoc est: ab Adam usque ad Christum sexaginta duas generationes decurrisse legimus; nimirum tot, quot Patriarchæ, qui aut eximia sanctitate, aut regni dignitate pollebant, extiterunt. Nam ab Adam usque ad Noe decem supputantur generationes, à Noe ad Abraham usque totidem, ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim: à David usque ad Babylonicam captivitatem quatuordecim similiter: à captivitate usque ad Christum quatuordecim. Atque ita si ab Adam usque ad David, omnes generationes ad summam revocemus, sexaginta duas inveniemus generationes: quas tamen sexaginta scriptura vocavit, brevitatis curam gerens; veluti in deserto septuaginta duo erant palmæ, & septuaginta tantum supputantur; & septuaginta senes in montem asciti sunt, cum essent septuaginta duo cum Eldad & Modad. Sub Ptolemæo Septuaginta duo numerantur Interpretes fuisse; & ob brevitatem consuevimus, appellare interpretationem Septuaginta.

Aut ut ex eodem Epiphanio, *lib. 1. contra hæreses, tom. 1. & ex Ancyroto*, colligi potest, ad hunc modum istæ ætates, aut generationes possunt supputari. Ab exordio mundi usque ad diluvium devolutæ sunt decem generationes; ex quibus septimum locum occupat Henoch, de quo dicitur *in epistola Judæ*: Prophetavit autem de his septimus ab Adam Henoch. Illorum series sic disponenda est. Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, Henoch, Mathusala, Lamech, Noe. Istæ decem generationes ad Diluvium usque pertingunt, & juxta Josephum, *lib. 1. Antiquit. cap. 4.* amplectuntur duo millia annorum, & sexcentos, & quinquaginta sex. Verum juxta Epiphanium, *lib. 1. adversus hæreses, parum post principium*, numeros annorum istarum generationum est, duo millia annorum, & ducenti sexaginta duo anni. Istæ enumerationes multum inter se dissident, ob corruptionem, quæ in libris Græcorum, & Latinorum inolevit. De qua re disputat Augustinus, *lib. 15. de Civitat. cap. 10. & S. Euche-*

rius *in Genesim*. Volo tamen in studiosorum gratiam universas generationes mundi in quatuor status divisas, percurrere, ex eodem Epiphanio, *in citatis locis*, qui sic se habent. Primus status hominum, incipiens à creatione mundi, ad diluvium usque pervenit; & vocabatur Barbarismus, eo quod nulla lex esset tunc divina hominibus lata, aut promulgata. Secundus status, à diluvii tempore usque ad Babylonicæ turris ædificationem; & adhuc ad Serug usque protenditur, qui post turris ædificationem duas vixit generationes. Hic status appellatus fuit Scythismus: qui hinc nomen traxit, quod illi, qui tunc vivebant, à diluvii inundatione fugientes, & in loco tuto se recipientes, ex Armenia profecti sunt, & utramque Scythiam occuparint. Tertius status à Serug usque ad Abraham, vocatus fuit Gracismus: in illo idolorum cultus repertus est, non quidem ex lapide & auro factorum, sed penicillo in parietibus depictorum: nam parum post à Thare Abrahamæ parente, qui figulinam artem exercebat, ex luto simulacra facta sunt. Deinde Abraham Judaismi fecit initium, vice-

lima ab orbe condito generatione. Hi postea mutato nomine, Hebræi; deinde Israelitæ vocati sunt, postquam Jacob Angelo superato, Israel, sibi, & posteris, nomen invenit. His statibus, quartus augustior, & excellentior successit, nempe, Judæorum spiritualium, qui circumcisionem præferunt, non in carne, sed in spiritu. Hi statim Galilæi: deinde succedente tempore, à Christo Redemptore Christiani vocati sunt. Hæc statuum distributio potest ex Paulo, *ad Colossens. 3.* elici: inquit enim: Ubi (id est in nova creatura) non est Gentilis, & Judæus; circumcisio, & præputium; Barbarus, & Scythia; servus, & liber. Et *ad Rom. 1.* Græcis, ac Barbaris, sapientibus, & insipientibus debitor sum. Sapientes vocat Judæos, insipientes vero Scythas.

Quæres fortasse, quo consilio ducti Evangelistæ, generationum seriem instituerint recensere. Hujus rei causam affert Chrysostomus, *homil. 4. in Matth.* his verbis: Ut, videlicet, ex enumeratione generationum, studiosum auditorem excitent ad temporum supputationem; ostendentes, hunc esse Christum à Prophetis prædicatum. Cum enim generationum numerum percurreris, & didiceris, ipsum esse, qui ante promissus est; facile suscipies, quod in Christi nativitate accidit. In annorum itaque enumeratione admonet auditorem, ut credat, quod ille sit, quem patriarcha Jacob promisit affuturum, deficientibus ex Juda principibus: quem etiam Daniel, post illas hebdomadas venturum esse, prædixit. Quod si aliquis illos annos, qui in hebdomadarum numero Danieli ab Angelo numerati, ab instauratione Jerusalem voluerit supputare, & ad ipsius nativitatem numerando descendere; videbit hos Matthæi annos, illis, qui à Daniele signati sunt, convenire.

Cur Matthæus neglexit complecti omnes Chris-

Mundi barbarismus.

Scythismus.

Gracismus.

Aug. arbitrat. Thare insignis pietatis fuisse virum lib. 16. de Civitat. Dei cap. 13. De hoc, inf. lib. 10. Reg. 21. Judaismus.

Cur Evangelistæ recensent Christi generationem.

Hebdomadarum initium juxta Chrysost.

Genes. 49.

Ab Adam usque ad Noe decem sunt generationes; à Noe ad Abraham decem generationes.

Num. 11.

Decem generationes ad diluvium usque.

A Noe usque ad Abraham: Sem, Arphaxad, Sale, Heber, Phaleg, Ren, Sarug, Nachor, Thare, Abraham.

Cur Matth.
non narra-
vit conti-
nenter 42.
generatio-
nes.

Christi generationes, sub quodam certo numero, & integro; sed illas in tres partes divisit; dubitabis? Qua de re Chrysostomus, *homil. 4. in Matth.* ad hunc modum scribit: Omnium generationum seriem in tres partes divisit Matthæus: ostendens, quod nec mutatis quidem politiis, ille unquam populus sit melior effectus: sed sive Aristocratia, sive Regno, sive Oligarchia pareret, in eadem morum pravitate permanferit. Et neque cum Ducum, neque cum Regum, neque cum Sacerdotum potestate regeretur, ad studium virtutis accesserit. Item, *in 2. opere, titulo Chrysostomus in Matth. homil. 1. in hujus loci expositione*: Omnes ergo generationes, &c. sic legimus scriptum: Quum potuisset Evangelista breviter numerum generationum explicare, dicens, ab Abraham usque ad Christum generationes sunt quadraginta duo; qua ratione ter generationes præcidit, & in tres partes divisit, per generationes quatuordecim? Quia ter, completis quatuordecim generationibus, mutatus est Judæis Reipublicæ status. Ab Abraham enim usque ad David, fuerunt sub Judicibus; à David usque ad transmigrationem Babylonis, sub Regibus; à transmigratione usque ad Christum, sub Pontificibus. Hoc ergo vult monstrare, quoniam sicut semper, ter completis quatuordecim generationibus, mutatus est hominum status; sic completis quatuordecim generationibus, à transmigratione usque ad Christum, necesse est à Christo mutari similiter hominum status: quod & factum est. Post Christum autem jam non sub Judicibus multis, nec sub Regibus multis, nec sub Pontificibus multis sumus: sed omnes generationes, sub uno Christo, & Judice, & Rege, & Pontifice factæ sunt; quia trium illorum statuum solus habuit dignitatem. Unde quoniam & Judices, & Reges, & Pontifices, per ter, tres Christi dignitates præfigurabant, semper principia eorum in figura fuerunt Christi. Primus Judicum Josue: primus Regum David: primus Pontificum Jesus, filius Josedech. Hos in figura Christi fuisse, dubitat nemo. Qua ratione quadraginta duæ generationes ponuntur Christi, secundum carnem nascentis in mundum? respondet: Quadraginta duo enim, sex septimanarum numerus est. Sex autem numerus, operis, & laboris est; quoniam in sex diebus natus est mundus, qui positus est in labore, opere, & dolore. Convenienter ergo Christi nascentis in mundum ad laborem, & dolorem, quadraginta duæ generationes ponuntur, mysterium continentes operis, & laboris. Hæc ille. De sanctis illis, qui typum domini præferebant, dictum est à nobis, cum agebamus de nominibus divinis, & de citationibus, & allegoriis: & quæ dicenda de illis supersunt, suis in locis à nobis differuntur.

Josue.
David.
Jesus, fi-
lius Josede-
ch.

Numerus
senarius
laboris est.

Cur origo
generatio-
num ab
Abraham
& David
petita sit.

Deinde quæro: Cur hi duo patres Christi, nempe Abraham, & David, potissimum electi sunt, ut in generationum capite constituerentur? Ideo, (ut dicitur *homil. 1. secundi operis, titulo Chrysostomus in Matth.*) Abraham & Da-

vid Christus vocatur filius, quia Christus tres dignitates erat habiturus, Regis, Prophetæ, & Sacerdotis. Abraham enim duas habuit dignitates: Propheta enim fuit, & Sacerdos. Sacerdos, sicut Deus dicit ad illum: *Genes. 15.* Accipe vaccam triennem, &c. Propheta, sicut ait Dominus ad Abimelech de illo: Propheta est, & orabit pro te. Rex autem fuit, ex David ducens originem. Ideo ergo amborum filius nominatus est, ut utriusque patris triplex dignitas, originali jure cognosceretur in Christo. Aut ut Chrysostomus ait, *secunda in Matthæum homilia*: Ideo isti duo primo ponuntur loco, quia erant maximè memorabiles: ille quidem, quod Rex, & Propheta: hic verò, quod Propheta, & Patriarcha. Aut juxta Hieronymum, *Matth. 1.* Ideo cæteris prætermisissis horum filium Christum nuncupavit, quia ad hos tantum facta est de Christo promissio: ut etiam ait Euthymius, *in proæmio Matth.*

Cur, ex his duobus viris, David, qui multo recentior, & ætate minor fuit, quàm Abraham, primum locum occupaverit, & post illum Abraham sequatur; ideo est, quia, ut ait Chrysostomus, *homil. 2. in Matth.* omnium ore versabatur David, tam ob insigne honoris, & gloriæ, quàm ob ipsius quoque temporis spatia junctiora. Et si enim utrique promiserat Deus; sed illud quasi antiquum, rejiciebatur; hoc vero quasi recens, ab omnibus celebrabatur. Unde Judæi, *Joan. 5.* dicunt: Nonne ex semine David, & Bethlehem castello (unde erat David) venit Christus. Et omnes Christum filium David vocabant. Et Ezechiel ait: Protegam civitatem istam, propter David servum meum. Secundam adducit causam, quare David primo loco ponatur, Auctor secundi operis, titulo Chrysostomus in *Matth. homil. 1.* Quia, inquit, cum propositum esset Evangelistæ, ex Abraham generationem Domini numerare; si prius dixisset eum filium Abraham, postea autem David, necesse habebat, iterum reverti ad Abraham, & in ipso loco bis eum numerare. Et sumpsit, nifallor, Auctor ille ex Hieronymo, *Matth. 1.* cujus hæc sunt verba: Filii David, filii Abraham. Ordo præposterus, sed necessario commutatus. Si enim primo posuisset Abraham, & postea David, rursus ei repetendus fuerat Abraham, ut generationis series texeretur. Additur tertia ratio, *in illo secundo opere*, cur primo loco sit David constitutus: Quia regni dignitas major est, quàm naturæ. Nam & si Abraham præcedebat tempore, David præcedebat dignitate. De hac re nonnulla scripsimus, *in titulo de Ordine narrationis Scripturæ.*

David præ-
ponit. in ge-
neratione à
Matth. ipse
Abrahæ.

Præponi-
tur David
Abrahæ, ne
generatio-
nis contex-
tus inter-
rumpere-
tur.

Diximus superius, ad hos duos viros promissiones esse factas, ac Christum ex illorum semine esse nasciturum. Sed quæres, quibus in locis hoc pollicitus illis sit Dominus? Primo, *Psalms. 131.* Juravit Dominus David veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Et *Psalms. 88.* Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, semen ejus

ejus in æternum manebit, & thronus ejus ut sol in conspectu meo. Et Isaias: Egredietur virga de radice Isai, & flos de radice ejus ascendet. Et Lucas, & Matthæus demonstrant Joseph è stirpe David descendisse. Facta fuit Abrahamæ etiam promissio, *Genes. 20.* In semine tuo benedicentur omnes gentes. Ad hos duos potissimum viros facta est à Deo promissio, ut intelligamus, illas promissiones jam esse adimpletas in Evangelio.

Primò tres Evangelistæ de generatione carnali, & deinde Joannes de æterna disserit.

Quæro, quod fuerit institutum Evangelistarum in enarratione generationis Christi? Tres (inquit Theophylactus, *ad Rom. 1. cap.*) Evangelistæ de ortu, ac generatione Christi secundum carnem meminerunt: ut ab hac, traducant auditores ad supremam illam generationem, de qua Joannes disseruit. Siquidem & ipse Dominus, primùm visus est homo, deinde cognitus est Deus. Et rursus, in præmio Evangelii Joannis, ait: Joannes, quæ nullus alius Evangelista nos docuit, ea ipse intonare ausus est. Nam cum alii occupati fuissent in carnali substantia Christi explicanda, nihilque clarè dixissent de substantia ejus, quam ante sæcula habuit; metuebatur, ne putarent, Christum tunc primùm subsistere cœpisse, quando ex Maria natus est. Ideò Joannes de superna generatione tractat: quamvis interim Incarnationem Verbi non relinquit intactam: dicit enim: Verbum caro factum est.

De numero generationum à Matthæo descriptarum.

Quot sint generationes ab Abraham usque ad Christum, Hieronymus ad hunc colligit modum, in libro mansionum ad Fabiolam, in præmio illius. Sicut mansiones deserti, à prima usque ad ultimam sunt quadraginta duæ, ita generationes, de quibus Matthæus loquitur, sunt quadraginta duo. Ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim: à David usque ad transmigrationem Babylonis, quatuordecim generationes: à transmigratione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim: id est, simul generationes quadraginta duo. Per has currit verus Hebræus, qui de terra festinat transire ad cælum, & Ægypto sæculi derelicta, terram promissionis ingreditur. Nec mirum si in illo numeri sacramento pervenimus ad regna cœlorum, sub quo Dominus à priori Patriarcha pervenit ad Virginem, quasi ad Jordanem; quæ pleno gurgite fluens, Spiritus sancti gratiis redundat. Has generationes sic Anselmus partitus est: Omnes, inquit, generationes dividuntur in tres tessaradecades. Prima est ab Abraham usque ad David, ita quod David ibi includitur: secunda à David usque ad transmigrationem Babylonis, ita quod David ibi non includitur, sed in transmigratione sub ea continetur. Tertia est, à transmigratione usque ad Christum; in qua si dicamus Jechoniam bis numeratum, transmigrationis inclusa est. De hoc Anselmi dicto postea videbimus.

Anselm. in Matth. 6. 1.

Deinde videndum, in quo differat Matthæus à Luca in enarratione generationum. Qua de re, hæc tradit Origenes, *homil. 28. in Lucam*: Non æquè ab Evangelistis nativitatis Christi

ordo narratur: Matthæus enim incipiens nativitatis illius seriem texere ab Abraham, usque ad id pervenit, ut diceret: Christi autem Jesu generatio sic erat. Et describit, non eum qui baptizatus est, sed qui venit in mundum. Lucas verò exponens nativitatem ejus, non à superioribus ad inferiora deducit; sed cum baptizatum ante dixisset, usque ad ipsum pervenit Deum. Nec eadem personæ sunt in generatione ejus, quando descendere dicitur, & quando ascendere. Qui enim fecit eum è cœlis tibi descendentem, mulieres non quaslibet, sed peccatrices, & quas scriptura reprehenderat, introducit. Qui vero baptizatum narrat, nullius mulieris fecit mentionem. In Matthæo ergo nominantur Thamar, quæ cum socero fraude concubuit; & Ruth Moabitis, nec de genere Israel; & Raab, quæ unde sumpta sit, scire nequeo; & conjux Uriæ, quæ violavit mariti thorum. Quia enim Dominus noster ad hoc venerat, ut hominum peccata fusciperet; & eum, qui non fecerat peccatum, pro nobis peccatum fecit Deus: propterea descendens in mundum, assumpsit peccatorum hominum, ac vitiosorum personam; & nasci voluit de stirpe Salomonis, & Roboam, quorum delicta conscripta feruntur; & de cæteris, è quibus multi fecerunt malum in conspectu Dei. Quando verò de lavacro conscendit, & secundus ordo describitur; non per Salomonem, sed per Nathan nascitur, qui ejus arguit patrem super Uriæ morte, & ortu Salomonis. Sed in Matthæo verbum Genero generas adjungitur, in Luca penitus siletur. Sic enim ait Matthæus: Abraham genuit Isaac: Isaac genuit Jacob; & Jacob genuit Judam, & fratres ejus: Judas genuit Phares, & Zaram de Thamar: & usque ad finem, genuit semper apponitur. In Luca verò, ubi de lavacro conscendit Jesus, Filius dicitur: Sicut putabatur filius Joseph: & in tam multa serie nominum, excepto quod putabatur filius Joseph, generationis nomen scriptum non est. In Matthæo non est scriptum *incipiebat*, in Luca verò, quia de baptismo conscensurus erat, legitur *incipiebat*, scriptura referente: Et erat ipse Jesus incipiens. Quando enim baptizatus est, & mysterium secundæ generationis assumpsit: ut tu quoque priorem nativitatem destruas, & in secunda regeneratione nascaris, tunc dicitur incepisse. Augustinus quoque, *lib. 2. de Consensu Evangelistarum, cap. 4.* de eadem re, sic disserit. Ad hunc mundum venientem regem Christum, Matthæus suscipiens, exorsus est ab Abraham, & enumeravit quadraginta homines. Ab ipsa enim gente Hebræorum, cujus caput est Abraham, Christus venit in carne. Cum enim quaterdenas generationes tribus Matthæus distinxisset articulis, dicens: Ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim: à David usque ad transmigrationem Babylonis, alias quatuordecim: totidemque alias, usque ad nativitatem Christi: non tamen eas deduxit in summam, ut diceret fiunt omnes quadraginta duæ. Unus quippe ex illis progenitoribus, bis numeratur, id

Ab Abraham caput Matth. quia illi promissio facta prius

Matth. 1. c.

Lucas 3. c.

Thamar.

Ruth.

Raab.

Bethsabæe.

2. Corinth.

5. v. 21.

Reges impii in generatione Christi.

Incipiens Christus, quare dicitur.

Contra receptam opinionem. hæc loquitur Augustinus.

Ex igno-
rantia lin-
gua He-
braica hæc
inquit, de
quo sta-
tim.

id est Jechonias; à quo facta est quædam in extraneas gentes deflexio, quando in Babylo-
niam transmigratum est. Ubi autem ordo à rec-
titudine flectitur, atque ut eat in diversum,
tamquam angulum facit; illud quod in angulo
est, bis numeratur, in fine, scilicet, prioris or-
dinis, & in capite ipsius deflexionis. Et hoc
ipsum jam præfigurabat Christum, à circumci-
sione ad præputium migraturum; & hinc atque
hinc, utrisque in se credentibus, tamquam la-
pidem angularem futurum. Sic jam non qua-
draginta duo, quæ faciunt ter quatuordecim;
sed propter unum bis numeratum, quadragin-
ta una generationes fiunt; si & ipsum Christum
annumeremus, qui huic regendæ vitæ nostræ
terrenæ, tamquam numero quadragenario rega-
liter præsidet. Quem ad istam mortalitatem no-
biscum participandam, quia descendente, vo-
luit significare Matthæus; ideo & ipsas genera-
tiones ab Abraham usque ad Joseph, & usque
ad ipsius Christi nativitatem, descendendo
commemoravit ab initio Evangelii sui. Lucas
autem non ab initio Evangelii sui, sed à bap-
tismate Christi generationem narrat; nec descen-
dendo, sed ascendendo, tamquam Sacerdotem
in expiandis peccatis, magis assignans; ubi eum
vox de cælo declaravit, ubi testimonium Joan-
nes ipse perhibuit dicens: Ecce qui tollit pecca-
ta mundi. Ascendendo autem, transit ad Abra-
ham, & pervenit ad Deum, cui mundati, &
expiati reconciliamur. Merito & * adoptionis
originem ipse suscepit, quia per adoptionem
efficimur filii Dei, credendo in filium Dei. Per
carnalem generationem Filius Dei potius, prop-
ter nos Filius hominis factus est. Satis autem de-
monstravit, non se ideo dixisse, Joseph filium
Eli, quod de illo genitus, sed quod ab illo fue-
rit adoptatu; cum & ipsum Adam, filium Dei
dixerit, cum sit à Deo factus, & per gratiam
(quam postea peccato amisit) tamquam filius
in paradiso constitutus sit. Quapropter in ge-
nerationibus Matthæi, significatur nostrorum
susceptio peccatorum à Christo: in generatio-
nibus autem Lucæ, significatur abolitio nostro-
rum peccatorum à Christo. Ideo eas ille, des-
cendens narrat, iste ascendens. Proinde Mat-
thæus ab ipso David per Salomonem descen-
dit, in cujus matre ille peccavit. Lucas vero ad
ipsum David per * Natham ascendit, per quem
prophetam, Deus peccatum ipsius expiavit. Ipse
quoque numerus, quem Lucas exequitur, abo-
litionem indicat peccatorum. Quia enim Christi,
qui nullam habuit, aliqua iniquitas non est
utique conjuncta cum iniquitatibus hominum,
quas in sua carne suscepit; ideo numerus penes
Matthæum, excepto Christo, est quadragenari-
us. Quia verò nos ab omni peccato expiatis,
Deo conjungit; ideo in eo numero, qui est pe-
nes Lucam, & ipse Christus, à quo incipit enu-
meratio, & Deus ad quem pervenit, connume-
rantur; & fit numerus septuagesimus septimus,
quo significatur omnium prorsus remissio, &
abolitio peccatorum. Unde Dominus fratri pec-
canti, non solum septies, sed septuagies septies,

dicat remittendum esse. Nec frustra hic nume-
rus ad peccatorum pertinet emundationem. De-
narius, tamquam justitiæ numerus, decem præ-
ceptis legis ostenditur. Porro peccatum est legis
transgressio; & utique denarii numeri transgres-
sio, undenario figuratur. Et quia universum
tempus, septenario numero dierum volvitur,
convenienter undenario septies multiplicato, ad
numerus Septuagesimum septimum cuncta pec-
cata perveniunt. In quo numero, etiam fit ple-
na peccatorum remissio; expiante nos carne Sa-
cerdotis nostri, à quo nunc iste numerus inci-
pit, & conciliante nos Deo, ad quem nunc iste
numerus pervenit; per Spiritum Sanctum, qui
in columbæ specie, in hoc baptismo, ubi nunc
iste numerus commemoratur, apparuit. Deni-
que Euthymius, in præmio Matth. ait: Mat-
thæus cum ad eos, qui ex circumcissione erant,
scriberet; non altius, quàm usque ad Abraham
genealogiam reduxit: sed ab hoc principio
sumpto, usque ad Christum descendit, osten-
dens solum, quod ex semine Abraham, & Da-
vid natus esset, secundum promissa ad illos
facta. Nihil enim æquè eos delectabat, qui ex
Judæis crediderant, atque audire, quod ex se-
mine Abraham, & David, natus esset Christus.
Lucas verò perfectam tradit generationem, in-
fernè magis ab ipso inchoans Christo, & ad
ipsum usque Adam ascendens; ut demonstraret,
quot generationibus separatus sit novus Adam
à veteri, & super quot generationes regnave-
rit peccatum. Differentia igitur rerum demon-
stratarum, differentiam facit demonstrantium.
Si quidem Matthæus, Abraham necessariò fa-
ciens mentionem, ab hoc meritò descendit ad
Christum, cujus genealogia describitur. Lucas
verò, qui ad hujusmodi necessitatem mentio-
nis Abraham faciendæ, non inducebatur; neces-
sariò à Christo inchoans, quid apud Hebræos
consuetum esset, diligenter exquisivit; & juxta
id, quod exquisierat, genealogiam contexuit.
Et rursum, Luca 6. cap. ait: Lucas à Christi
nativitate inchoans, sermonem reduxit ad ejus
divinitatem: demonstrans, Christum, ut homi-
nem quidem cœpisse; ut Deum verò, carere
principio.

Annotatio.

Augustinus, lib. 2. de Consensu Evangelista-
rum, cap. 2. quem modò citavimus, vi-
detur à recepta doctorum assertione abhor-
ruisse, cum ait, quadraginta generationes tan-
tùm à Divo Matthæo fuisse numeratas. Et hunc
secutus Beda, lib. 1. super Lucam cap. 10. Nam
ajunt, Jechoniam bis numeratum fuisse. Quibus
Hieronymus, Matth. 1. respondet, Jechonias
non esse idem, qui bis ponitur apud Matthæum.
Si voluerimus, inquit, qui Jechoniam in fine
* primæ Tessaradecadis ponere, in sequenti
non erunt quatuordecim, sed tredecim. Scia-
mus ergo, Jechoniam priorem, ipsum esse,
quem & Joakim; secundum autem, filium, non
patrem; quorum prior per kim, sequens per
ch, & n. scribitur: quod scriptorum vitio apud
Græ-

* Fortè se-
cundæ, le-
gendum.

* Non di-
cas Chris-
tum filium
Dei adop-
tivum: hoc
quippe re-
tractavit
postea Au-
gust. nam
Christus
est filius
Dei natu-
ralis, ut
docet S.
Thom. 3.
part. q. 23.
articul. 4.

Augustin.
* 2. Ret. c.
16. ait: di-
cere debui
per cujus
nominis
Prophe-
tam, cum
alter fue-
rit, qui hoc
nomine vo-
cabatur.

Græcos, Latinosque confusum est. Et iterum in *Danielis comment. capit. 1.* ait: Nemo putet, eundem in Danielis principio esse Joakim, qui in Ezechielis exordio Joachin scribitur: in Daniele enim in extrema syllaba *kim* habet Jehoia-kim, illic *chin* Jehoiachin. Et ob hanc causam in Evangelio secundum Matthæum, una videtur deesse generatio, quia secunda *τεσσαράκτας* in Joakim definit, filio Josiæ; & tertia incipit à Joachin, filio Joakim. Quod ignorans Porphyrius, calumniam struit Ecclesiæ, suam ostendens imperitiam, dum Evangelistæ Matthæi arguere nititur falsitatem. Et ex hoc loco Hieronymi desumpsit Christianus Druthmari. Ideo verior est credenda Hieronymi supputatio dicentis, quadraginta duas generationes à Matthæo fuisse numeratas, quàm Augustini. Hoc sentiunt Theophylactus, & Euthymius, & Auctor 2. operis in *Matth. titulo Chrysost. homil. 1.* Et ipse Augustinus non videtur abhorre-re ab hac sententia, in *lib. Quæst. in Genes. quæst. 121.* Si hanc solutionem Hieronymi intellexisset Auctor ille secundi operis in *Matth. titulo Chrysost. homil. 1.* quem tamen latine scripsisse arbitror; nunquam dixisset, fuisse eundem Jechoniam, qui in primo & secundo loco collocatur; ait enim: Jechonias iste, qui est filius quidem Joachim, nepos autem Josiæ; sublato patre suo Joachim de numero Regum, ipse positus est pro eis, quasi filius Josiæ. Et bis nominatur in Evangelio, semel quidem ante transmigrati- onem, videlicet pro numero quatuordecim. Iterum autem nominatur post transmigrati- onem, quasi pro numero primo, hoc modo, Josias genuit Jechoniam: videlicet, decimus quartus. Jechonias autem post transmigrati- onem Babylonis genuit Salathiel, videlicet, quasi pri- mus. Et invenitur hic Jechonias duorum nu- merum habere, patris sui, & suum. Hic enim Jechonias cum esset unus, duas habuit condi- tiones, fuit enim & Rex ante transmigrati- onem, & rex constitutus à populo Dei; factus est autem privatus, post transmigrati- onem, quasi ductus captivus. Ideò ante transmigrati- onem quidem computatur inter reges, quasi Rex; post transmigrati- onem computatur inter privatos, ut privatus. Nec obest, quod filius Josiæ dictus est, cum sit nepos, quoniam & nepotes rectè filii appellantur. Similiter ratio illa, quæ ab Augustino allata est, facilè labefactari potest. Præterea, quod dicit Augustinus, *eodem loco*, quod Nathan ille qui in generatione ponitur à Luca, fuerit propheta, qui reprehendit David de adulterio, 2. *Reg. 12.* falsum videtur. Nam tunc nullum filium ex Bethsabæe progenuerat David. Lege 1. *Paralipom. capit. 3.* & Damas- cen. *lib. 4. capit. 15.* & Augustinum, 2. *Ret. cap. 16.*

Deinde videtur, quod à captivitate Babylo- nica usque ad Christum non sunt devolutæ ge- nerationes quatuordecim. Imò si res altius ex- pendatur, nec tredecim reperientur. Cui quæ- stioni sic respondet Euthymius, in *proæmio in Matthæum*. In tertia, inquit, parte, Matthæus

duodecim ponit personas, & ait quatuordecim esse generationes. Ideo, quia ipsum transmigra- tionis tempus in ordine generationis ponit, & similiter ipsum Christum, sicut magnus docet Chrysostomus. Consentit Theophylactus, in *comment. Matthæi, cap. 1.* Ubi, inquit, sunt à demigratione Babylonica usque ad Christum generationes quatuordecim, cum tredecim tan- tum personæ reperiantur? Si quidem mulier in genealogia recenseretur, possemus & Mariam connumerare, & complere numerum; nunc au- tem mulierem diximus, ad genealogiam non pertinere: quomodo igitur dicitur hoc? Dicunt quidam, quod demigrationem posuerit, ceu personæ ordinem occupantem. Et Chrysosto- mus, *homil. 4. in Matth.* quærit, qua ratione in ultima generatione, cum duodecim solum posuisset generationes, quatuordecim eas esse, memorat? Mihi videtur, captivitatis tempus in generationum ordine collocasse; & ipse Chris- tus, unius numerum generationis implere.

Porro hæc à veritate longè absunt. Nec mi- rum est, illos scopum non attigisse, cum lin- guæ Hebraicæ subsidio destituerentur; ex cujus cognitione facile erat, percipere Joachim secun- dæ, & tertiæ tessaradecadis, non eundem esse. Et ideo accedamus ad Hieronymi sententiam dicentem, *Matth. 1.* Numera à Jechonia usque ad Joseph, & invenies generationes tredecim; quartadecima ergo generatio in ipsum Christum reputabitur.

Cur in secunda generationum serie, à Mat- thæo enarrata, à David usque ad transmigra- tionem in Babylonem, quatuordecim generatio- nes numerantur, dubitabis; cum juxta histo- riæ veritatem sint decem & septem? De qua quæstione sic differit Origenes, *capit. 1. com- ment. in Epist. ad Rom. in hujus loci expositione*: Destinatus filius Dei, &c. Quæstio est, quo- modo Christus descendat ex semine David? quem constat non esse ex Joseph natum, in quem series ex David descendenti generationis adducitur. Respondetur à nostris: Quod Maria desponsata erat Joseph, cum antequam conve- nirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto: & secundum legem, sine dubio contri- buli suo, & cognato conjuncta est. Et quamvis dicatur ab Angelo ad eam: Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: Eli- sabeth autem ex filiabus Aaron esse dicitur; ta- men affirmabitur à nostris, quod cognationis nomen non solum ad contribules, sed ad om- nes, qui sunt ex genere Israel possit aptari. Un- de Paulus de omnibus simul dicit: Qui sunt cognati mei secundum carnem. Verum quàm hæc sint valida, probato qui legis. Nobis hæc intelligenda secundum allegoricam rationem, videntur; secundum quod, nihil obest, quod Joseph pater Christi dicitur, cum omnino non sit ejus pater. Quia in generationibus, à Mat- thæo refertur, quod Josaphat genuit Joram, Joram genuit Oziam. In quarto autem Regum libro scriptum est, quod Joram genuerit Ocho- ziam, & Ochozias genuerit Joas, & Joas genue- rit

Porphy-
rius.

Auctor se-
cundi ope-
ris in Mat-
th. titulo
Chrysost.
notatus.

rit Amasiam, Amasias verò genuerit Azariam, ipsum qui interdum Ozias nominatur; & Azarias genuerit Joatham. Hic ergo Ozias, qui & Azarias, cum tertio Regum libro dicatur Amasie esse filius, à Matthæo filius Joræ scribitur, tribus in medio generationibus prætermis-
Cujus rei dissertio, non secundum historiam, sed secundum spirituales intelligentias constat, quæ non est nunc nobis in transitu pulsanda. Interim sufficit nobis ad eos, qui adversantur, respondere: Quod sicut Jesus, Joseph filius esse dicitur, ex quo non est generatus; & Ozias genitus ex Joram, ex quo non est genitus; ita ex semine David secundum carnem Christus potest accipi, ut quidquid rationis in Joram aliquis protulerit, & in Joseph, hoc & in David suscipiendum. Hactenus Origenes: cujus sententia rejicienda est, prout ex dictis in hoc cap. satis constat. Item Hieronymus, *Matth. 1.* ait: Matthæus inquit: Joram genuit Oziam, Ozias genuit Joatham. At in 4. Regum volumine legitur de Joram Ochoziam fuisse generatum; quo mortuo, Josabeth filia regis Joram, soror Ochoziam, tulit Joas filium fratris sui, & eum ab intertione, quæ exercebatur ab Athalia, subtraxit: cui successit in regnum filius ejus Amasias, post quem regnavit Azarias ejus filius, qui appellatur & Ozias; cui successit Joatham filius ejus. Cernis ergo, quod secundum fidem historiam, tres reges in medio fuerint, quos Matthæus prætermisit. Joram quippe non genuit Oziam, sed Ochoziam; & reliquos quos commemoravimus. Verum quia Evangelistæ propositum erat, tres tessaradecades in diverso temporum statu ponere, & Joram generi se miscuerat impiissimæ Jezabel; idcirco usque ad tertiam generationem ejus memoria tollitur, nec in sanctæ nativitatis ordine ponitur. His similia verba leges apud Christianum Druthmari: & apud Hilarium, *Canone 1. in Matth.* & apud Anselmum, *Matth. 1.* Item: Josias genuit Joacim, Joacim Jechoniam, 4. Reg. 23. 24. Jechonias hic, & 1. Paralip. 3. sic vocatur: sed 4. Reg. 24. Joachin.

Præterea, non immerito quæritur, cur multo plures personæ assumantur ad Christi generationem contexendam à Luca, quàm à Matthæo? Augustinus hanc quæstionem sic dissolvit, in lib. 2. in Genes. q. 121. inquit: Non est mirum, quod numerantibus in Genes. 36. ab Abraham per Esau patrem gentis Edom, atque per Rahuelem filium Esau, & Zaram filium Rahuelis, & Jobab filium Zara; cui Jobab successit in regno Balach, qui primus in terra Edom rex fuisse commemoratur; usque ad ultimum regem, quem potuit nominare Moyses, plures generationes inveniuntur, quàm numerantur ab Abraham per Jacob, usque ad Moysen: nam illis inveniuntur ferè duodecim, hic autem usque ad Moysen, ferè septem. Fieri enim potuit, ut ideo ibi plures numerarentur, quia citius moriendo, plures alter alteri successerunt. Sic etiam contigit, ut aliorum ordinem sequens Matthæus, ab Abraham usque ad Joseph qua-

draginta duas generationes enumeret. Lucas autem in ordine alio numerans generationes, non per Salomonem sicut ille, sed per Nathan; ab Abraham usque ad Joseph quinquaginta quinque numerat. In illo quippe ordine, ubi plures nominantur, citius mortui sunt, quam ubi pauciores.

Additis.
20. sunt.
75.

Cur sicut Babylonicæ captivitatis meminit Matthæus, non etiam descensus in Ægyptum? Respondet Chrysostomus, *homil. 4. in Matth.* Quia Ægyptios non amplius timebant Judæi, Babylonios verò expavescebant adhuc. Et quod illud quidem esset antiquum; hoc verò recens, & nuper factum. Adde: quod illuc quidem, non propter peccata abducti erant; huc verò, ob scelera translati erant.

Quæro, cur solus David Rex vocetur, cum dicitur: Genuit David regem: cum multi alii eadem pollerent dignitate? Et auspicor: Quia primus fuit Rex ex tribu Juda: aut quia primus Rex fuit ex illis, qui assumuntur ad seriem generationum contexendam. Aut ita eum cognominavit Matthæus, volens insinuare, quod Patriarcharum ordo ad regalem dignitatem conscenderit; cui ordini, per Abraham (qui promissiones accepit) regnum immutabile, & nulli vicissitudini obnoxium promissum erat.

David cur
solus rex
vocetur.

Cum in generationum serie, unus semper ab unoquoque successor ponatur; studiosè observandum est, quando plures ponantur successores, quam ob causam eos ponere, Evangelista statuerit. Ait Euthymius: Non frustra plurium fit additio, sed statim causa perquirenda est. Fratrum siquidem Judæ, Matthæus fecit mentionem, quia unus erat Israeliticus populus, ad duodecim radices relatus, qui sunt duodecim filii Jacob: & videntur etiam hi, quasi progenitores Christi nuncupari, tamquam qui tribuum Israelitici generis principia sunt, à quo Israel natus est Christus. Hactenus Euthymius, in præmio Matth. Et post parum addit: Ideo fratrum Judæ fecit mentionem, ut de primogenitoribus evelleret jactantiam. Quatuor enim ex illis, ex ancillis Jacob nati sunt; & tamen nulli eorum generis obfuit differentia, omnes namque similiter, & Patriarchæ fuerunt, & capita tribuum. Item Anselmus, *Matth. 1.* Cum Abraham, inquit, plures filios habuerit, cur solum Isaac ponit Matthæus; & cum Isaac genuisset Jacob, & Esau, quare de solo Jacob meminit; cum fratres Judæ cum ipso Juda Matthæus in generatione computaverit? Ideo videlicet, quia Ismaël, & Esau non permanserunt in cultu Dei; fratres verò Judæ, in populo Dei sunt computati, & figura fuerunt duodecim Apostolorum.

Lege S.
Thom. 3.
part. 9. 31.
art. 3. ad
5.

Nobilitas
generis de
qua lib.
10. regula
21.

Præterea Chrysostomus, *homil. 3. in Matth.* ait: Cur cum dicit Matthæus, Isaac genuit Jacob, nec ejus fratris mentionem fecit; ad Jacob autem veniens, Judam & fratres ejus annumerat? Quidam putant propter Esau malignitatem. Sed si hoc verum est, cur peccatrices scæminas numeravit? Hic fulget gloria Christi: non quia magnos habet progenitores, sed quia

Cur dixerit
Matth.
Genuit Judam,
& fratres
ejus.

Mutat ordinem Regum Aug. quem tenuit Moyses. Genes. 36.

viles. Causa ergo est, quia nihil commune habebant cum Israelitis, Sarraceni, Ismaelitæ, & Arabes, & quotquot sunt ex illis patribus procreati. Ideo illos reticuit, festinans ad eos, ex quibus nascitur Christus, & unde propagatur populus Judæorum.

*Refellitur
Ambros. de
Zaram sen-
tentia.*

Euthym.

Adhuc etiam quæro: Cur Evangelista Matthæus scripserit, Phares, & Zaram de Thamar? cum Zaram ad Christi generationem non pertineat, juxta omnes Scriptores ecclesiasticos, uno Ambrosio dempto, super Lucam; qui arbitrat, Christum descendisse, non tantum à Phares, sed à Zara. Contra quem sic scribit Euthymius, in *proæmio Matth.* Enumerat Evangelista duos fratres Phares & Zaram, solum tamen Phares accepturus erat Evangelista in genealogia, utpote per quem ad David genus procedebat. Nunc verò cum ipso etiam Zaram posuit, ut typum gereret populi Christiani: siquidem Phares Israelitici populi typus erat. Sed sicut Zara, primum quidem manum efferens, retraxit eam; deinde Phares egresso, tum & ipse integrè exivit: ita quoque vitæ evangelicæ, pars quidem temporibus Abraham apparuit; qua retracta, processit legalis; & post hanc perfectè apparuit evangelica. Igitur non frustra Zara est assumptus. Quid tamen ortus istorum duorum fratrum portenderet, explicant Sancti doctores. Hi præsertim: Theophylactus, *Matth. 1.* Chrysostomus, *homil. 3. in Matth.* Et Hieronymus, *Michæ 2. & in epist. ad Galat. cap. 3. versus finem.* Ambrosius, *lib. 1. de Cain, cap. 1. & 2. & lib. 3. super Lucam.* Et in secundo opere, titulo Chrysostomi, in *Matth. homil. 1.*

*Thamar,
Raab,
Ruth, uxor
Uriæ.*

Hieronym.

*Vid. D. 56.
cap. Dñs.*

*In Decre-
tis Chris-
tianus
Druthmar.*

*Matth. 2.
Anselm.*

Quæro præterea: Cur Thamar, Raab, Ruth, & uxoris Uriæ Evangelista meminerit, cum essent tum alienigenæ, tum etiam peccatrices, omiſſis sanctissimis & lectissimis fœminis, Rebecha, Lia, & Rachel? Hanc quæſtionem sic dissolvit Hieronymus, *super Matth.* inquiens: Notandum in genealogia Salvatoris, nullam sanctarum assumi mulierum, sed eas quas scriptura reprehendit; ut qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens, omnium peccata deleret. Unde Ruth Moabitis ponitur, & Bethſabee uxor Uriæ. Et Christianus Druthmarus: Peccatrices mulieres memorantur ab Evangelista Matthæo in Christi generatione: ut ostendat, illum pro peccatoribus de muliere natum. Et Urias de alienigenis erat, non de Judæis: qui quamvis bonus esset, expreſſit typum diaboli; cujus conjugio erat prius copulata Ecclesia, quam Christus concupivit, cum vidit illam se lavantem; hoc est, semetipsam à sordibus sæculi per lavacri undam purificantem. Addit Anselmus aliam rationem, quæ est hujusmodi. Hoc fecit Evangelista, ut ostenderet Christum non solum originem duxisse ex Judæis, sed etiam ex gentibus, non de justis solum, sed etiam de peccatoribus. Unde agnus paschalis non præcipitur in lege, sumi de ovili, ubi tantum sunt oves, sed ex illo ubi sunt oves, & capræ; quia nasciturus erat de justis, & peccatoribus. Item Euthymius, in *proæmio Matth.* ait:

Euthym.

Non ab re Matthæus meminit quatuor mulierum; sed quia Thamar illicitè nupta erat, utpote focero suo conjuncta; Raab autem meretrix erat, Ruth alienigena, uxor Uriæ adultera; quemadmodum ipsarum docent historiæ. Adduxit autem eas in medium, ut manifestum fieret, Christum non erubuisse, ab hujusmodi descendere progenitoribus; quorum unus quidem ex illicitè nupta natus erat, alius verò ab adultera. Neque enim virtuti dedito, nocet progenitorum iniquitas. Quisque enim ex propriis operibus, non alienis, probus judicatur, aut improbus. Nam ob id venit Christus, non ut nostra fugeret opprobria, sed ut ea fusciperet, suisque virtutibus perimeret. Ut medicus namque advenit Christus, non ut judex. Alia verò causa: eo quod Judæi, virtutis, quæ circa animum versatur, nulla habita cura; de progenitoribus plurimum gloriabantur: reprimunt tumorem ipsorum; ostendens etiam illos, ex illegitimis natos nuptiis. Ob hanc causam fratrum Judæ meminit: quatuor enim ipsorum ab ancillis Jacob nati sunt; & tamen nulli eorum generis differentia obfuit; omnes namque similiter Patriarchæ fuerunt, & capita Tribuum. Tertia verò causa est, quod mulieres illæ fuerunt figura ecclesiæ, quæ ex Gentibus congregata est. Hæc ille. Hanc ultimam rationem attulit quoque Theophylactus.

Quod Hieronymus, & cæteri sancti asseverant, ideo solas mulieres illaudatas in generatione Christi poni, ut Christus ex peccatoribus nascens, peccata mundaret orbis; aliquibus non satis arridet. Nam ut ipse ait Hieronymus: Ideo tres reges excluduntur à generatione Christi, quia Joram, à cujus stirpe illi descendebant, semiscuit filiæ impiissimæ Jezabelis; ideo filii ejus usque ad quartam generationem, de genealogia Christi auferuntur. Ideo alii dicunt: has mulieres fuisse recensitas, eo quod essent uxores minus principales, & secundariæ, non quia bonæ, vel malæ. Nam primas uxores enumerare, opus non erat; cum viro nominato, uxor, quæ ejus est corpus, intelligatur fuisse recensita.

De stirpe Raab nihil compertum habemus, nec exploratum; adducemus tamen, quod antiqui scriptores scriptum reliquerunt. Origenes quidem, *homil. 28. in Lucam*, ait: Raab unde sumpta sit, scire non valeo. Auctor secundi operis, *titulo Chrysostomi, in Matth. homil. 1.* ait: Raab dicitur meretrix de Jericho, quæ suscepit exploratores; & cum quærentur à rege Jericho, ut occiderentur, abscondit eos in superiori parte domus suæ. Theophylactus quoque sub dubio loquitur: Raab, inquit, putant quidam scortum, quod exploratores Jesu Nave suscepit; servavitque suos, & servata est ipsa. Denique Hebræi dicunt, minimè fuisse meretricem, sed cauponam; ad quam exploratores se contulerunt, ut famem sedarent, & vires reficerent. Sed hæc sententia falsa est, prout constat ex Paulo *ad Heb. 11.* & Jacobi 2.

Item: quare nomen matris Salomonis non exprimitur à Divo Matthæo, cum Raab, Thamar, & Ruth inferantur nomina, dubitatur: Sed fortè quia

Josue 2.

quia hæ tres supradictæ, licet criminosa fuerint, partibus tamen filiorum, per quos currit genealogia, non solum culpari, sed etiam laudari meruerint. Hæc verò adulterio, & homicidio perpetrato, David regi genuit filium; in tantum culpabili matrimonio, ut merito videatur in Salvatoris genealogia omitti. At ne quis arbitraretur, propter peccatum Davidis à Dei promissione excidisse; ad id innuendum, Matthæus non tantum nomen Salomonis exprimit, sed eundem ex adultera natum, inquit. Hanc ob causam putant, in *Psalmo* dixisse: Ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cum judicaris. Justus utique fuit Dominus, dum David promissa servavit. Nam cum homines arbitrarentur, Deum ei adempturum benedictionem; ob insignem tamen pœnitentiam, quod pollicitus est, præstitit; ne post hac de Dei misericordia diffidamus. Aut ut ait S. Thomas 3. *part. q. 31. art. 3. ad 5.* Uxor Uriæ proprio nomine non ponitur, sed nomine viri designatur; tum propter peccatum ipsius, quæ fuit adulterii, & homicidii conscia; tum etiam ut nominato viro, peccatum Davidis ad memoriam revocetur. De peccatricibus mulieribus Lucas siluit, quia Christum designare intendebat ut peccatorum expiatorem.

Quid significet, quod ait Matthæus: In transmigratione Babylonis: rectè exponit Euthymius, inquiens: Circa tempus transmigrationis in Babylonem. Sicut malè Anselmus, qui ait: In transmigratione, id est, ad hoc ut transmigrarent.

Item Lucas in enarratione generationum, ait: Qui fuit Sela: qui fuit Cainan: Qui fuit Arphaxad. At nomen, & generatio Cainan, ut ait Beda, *lib. 1. in Lucam, cap. 3.* juxta Hebraicam veritatem, nec in Genesi, nec Paralipomeno invenitur. Sed Arphaxad, Sela, vel Sale filium, nullo alio interposito, genuisse perhibetur. Sic enim habes: Porro Arphaxad vixit triginta annos, & genuit Sale. Item in Paralipomeno Arphaxad genuit Sela, qui & ipse genuit Heber. Scito ergo, Lucam hanc generationem de septuaginta Interpretum editione sumpsisse; ubi scriptum est, quod Arphaxad centum & triginta quinque annorum genuerit Cainan: & ipse Cainan cum centum triginta fuerit annorum, genuerit Sela. Sed quid horum sit verius, aut si utrumque verum esse possit, Deus noverit. Nos admonemus lectorem, tantam inter utrosque codices, in serie temporum esse discrepantiam, ut à Diluvio usque ad nativitatem Abrahæ, in Hebraica veritate anni ducenti nonaginta duo: in septuaginta Interpretum translatione mille & septuaginta septem reperiantur comprehensi. Forte septuaginta per recapitulationem addiderunt; ut Matthæus in secunda serie, tres generationes amputavit. Hactenus Beda: sed sine dubio generatio Cainan ponenda est, prout ponitur à B. Luca.

Præterea in quæstionem vertitur: cur Matthæus, & Esdræ liber, dicant Jechoniam filium fuisse Josiæ? Josias, inquit Matthæus, genuit Jechoniam, & fratres ejus, in transmigratione Babylonis. At 4. *Reg. 23.* & 2. *Paralip.*

36. tres Josiæ filii, ponuntur, Joachaz, Joacim, qui & Eliacim vocabatur; & Sedecias, qui & Matthatias dicebatur. Et à Joachaz dicunt, descendisse Jechoniam. Dicendum: quod quem illi Joachaz dixerunt, Matthæus Jechoniam appellat; binomius enim erat, sicut fratres sui. Nam quæcumque in libro Regum, & Paralipomeno dicuntur, illa omnia Esdræ liber de Jechonia dixit. Nempe, quod matrem habuerit Hamital filiam Jeremiæ: & quod viginti trium annorum erat, cum regnare cœpisset, & tribus tantum mensibus regnavit. Igitur alius fuit Jechonias filius Joachaz, cujus fratres nullus liber posuit. Verisimile est, postquam Ægyptii à Nabuchodonosor rege Babylonis fugati sunt, translatum esse & Jechoniam in Babylonem, & in ea genuisse Salathiel. Josias, inquit Matthæus, genuit Jechoniam, & fratres ejus in transmigratione Babylonis. Certè hos, ante Judæorum in Babyloniam transmigrationem, Josias genuerat. Ideo intelligamus, in *transmigratione* pro eo quod est, circa tempus transmigrationis. Meminit quoque fratrum ejus, eo quod omnes ipsi similiter regnaverunt, & pariter à Nabuchodonosor captivi in Babylonem translati sunt.

Præterea ait Matthæus: Salathiel genuit Zorobabel, Zorobabel genuit Abiud. Sed 1. *Paralipom. 3.* dicitur: De Phadia orti sunt Zorobabel, & Semei: Zorobabel genuit Mosollam. Nos dicimus, quod Abiud, alio nomine dicitur Mosollam. Deinde cum dicitur in *Paralip. 1.* quod Zorobabel fuit filius Phadiæ, filius accipitur pro nepote, ut frequentissimè in scripturis: nam dicere eundem esse, longè abest à vero. Anselmus tamen, *super Matthæum*, postquam multorum sententias recitavit, hæc addit: Salathiel & Phadaia eundem esse arbitror; quasi binomium, vel Salathiel & Phadaia fratres esse, & filios ejusdem nominis habuisse: & historiographum secutum generationem Zorobabel filii Phadaia, non Zorobabel filii Salathiel.

Filius pro nepote.

Annotandum est etiam, quod Judas genuit Phares & Zaram, antequam se in Ægyptum conferrent Hebræi. In Ægypto verò genuit Phares Esrom, qui alio nomine vocatur Jephone, 1. *Paralip. cap. 4.* & Esrom Aram, qui alio nomine, in *lib. 1. Paralip.* dicitur Ram: ut dicit Philippus Presbyter, *lib. 3. super Job, cap. 1.* & Aram Amminadab, Amminadab Naasom. Et cum Moyses eduxisset eos ex Ægypto, Naasom fuit dux sub Moyse in tribu Juda, per desertum. In quo Naasom genuit Salmon; qui mortuo patre, fuit princeps in tribu Juda, qui cum Josue in terram promissionis intravit, qui duxit uxorem Raab meretricem, quæ exploratores recepit. Nam filii Israel obsederunt Jericho; & septimo die, ad clangorem tubæ, muri ejus corruerunt: ac Raab, quæ posuerat coccinum in fenestra, salvata est cum tota domo: hanc postea duxit Salmon. Iste genuit in terra promissionis, ex Raab Booz, Booz genuit Obeth ex Ruth, Obeth genuit David: ut ex libro, qui *Ruth* inscribitur, constat. Et omnes generationes,

nes, quæ à Matthæo enumerantur, possunt cognosci ex lectione scripturarum; exceptis illis, quæ ex Abiud ad Joseph usque protenduntur; quas in nulla historia invenire poteris, ni fallit memoria.

Josephi generatio cur contexta est.

Præterea: quare Matthæus Josephi narrat generationem, & non matris Dei; cum nihil sit commune Joseph, & Christo sine semine nato? Cui quæstioni Ambrosius, *lib. 3. super Lucam*, respondet, inquit: Consuetudo est scripturarum, semper viri originem quærere; sic enim habes apud Matthæum: Phares genuit Esron, Esron genuit Aram. Similiter Joseph, magis quam Mariæ generatio describitur; cum Maria de Spiritu sancto Christum genuerit, & Joseph à Christi generatione videatur alienus. Viri enim persona quæritur, quæ etiam in senatu, & in reliquis curiis civitatum, asserit dignitatem. Quàm deformè autem, si relicta viri origine, origo sceminæ quæreretur; ut videretur patrem non habuisse, ille totius mundi vocibus prædicandus! Hieronymus quoque, *Matth. 1.* ait: Quùm Joseph non sit Pater Salvatoris, quid pertinet ad Dominum generationis ordo deductus usque ad Joseph? Respondebimus primum, non esse consuetudinis scripturarum, ut mulierum in generationibus ordo texatur. Deinde, ex una tribu fuisse Joseph, & Mariam; unde ex lege, eam accipere, cogebatur, ut propinquam; & quod simul censentur in Bethlehem, ut una videlicet stirpe generati. Hoc idem dicit Eucherius, *in Q. in Matth.* & Christianus Druthmari, *Matth. 1.* Præterea Damascenus, *lib. 4. cap. 15.* ait: Non fuit mos Hebræis, nec Scripturæ divinæ, genealogias texere mulierum. Nam lex fuit, Tribum non desponsare ex alia Tribu. Sic Joseph ex tribu David descendit, ut ex ejus sceptro Christus descenderet. Cum ergo Evangelista ostendat, Christum descendisse ex Joseph, satisfactum esse putandum est. Item Anselmus: Joseph duxerat Mariam lege cognationis, & ita per Joseph, probatur Maria de genere David. Item: Perrexit cum Joseph in Bethlehem, ut profiteretur quod de domo David erat. Et Angelus ait de Christo: Dabit illi Deus sedem patris sui. Theophylactus similiter, *Matth. 1.* Lex, inquit, erat, *Numeror. 36.* mulierum genealogiam apud Hebræos non ponere. Propterea Evangelistæ Virginis genealogiam non ponunt. Sed posita genealogia Josephi, & hujus genealogia intelligitur: erat enim lex, non ducendam uxorem, ex aliena tribu, nec ex aliena familia, hoc est cognatione, sed ex sua familia; ne possessiones transferrentur ex una tribu in aliam. Atque ideo, quia talis erat lex, manifestum, quod Joseph genealogia posita, genealogiam ponant matris Dei. Nam ex eadem plane tribu, & familia erat mater Dei: nam si non fuisset, quomodo ei desponsata? Et sumpsit ex Chrysostomo, *homil. 2. in Matth.* At dices: David fuit ex tribu Juda, & Joseph; & Maria erat ex tribu Levi, quia erat cognata Elisabeth, quæ erat ex filiabus Aaron. Cum ergo Joseph non sit Chris-

Generatio mulieris non digeritur in scripturis.

ti Pater, oportebat genealogiam Mariæ enarrare, non Joseph. Respondet Augustinus, *lib. 2. de Consensu Evangelistarum, cap. 2.* inquit: Firmissimè tenendum est, carnem Christi ex utroque genere propagatam, & Regum scilicet, & Sacerdotum; in quibus personis apud illum populum Hebræorum, etiam mystica unctio figurabatur, id est, chrisma: unde Christi nomen elucet, tanto ante etiam illa evidentissima significatione pronunciatum. Et Augustinus, *lib. 23. contra Faustum*, ait: Cum Matthæus dicat, virum Mariæ esse Joseph, & Christi matrem virginem esse, & Christum esse ex semine David: quid restat, nisi credere, Mariam non fuisse extraneam à cognatione David; & eam, Joseph conjugem non frustra appellatam, propter animorum confæderationem, quamvis ei non fuerit carne commixtus; & quod potius propter dignitatem virilem, ordo generationum usque ad Joseph perducitur. Sic ergo nos credimus, Mariam fuisse de cognatione David; quia scripturis credimus, quæ utrumque dicunt, & Christum ex semine David secundum carnem, & ejus matrem Mariam, quæ cum viro non concubuit. Et Sanctus Thomas 3. *part. questione 31. art. 2. ad 2.* ex Gregorio Nazianzeno mutuo accipiens, ait: nutu superno contigit, ut regium genus sacerdotali stirpe jungeretur, ut Christus, qui Rex est, & Sacerdos, ab utrisque nasceretur secundum carnem. Unde Aaron, primus sacerdos secundum legem, duxit ex tribu Juda conjugem Elisabeth, filiam Aminadab. Sic etiam potuit fieri, ut pater Elisabeth habuerit uxorem de stirpe David; ratione cujus Maria, quæ fuit de stirpe David, esset Elisabeth cognata. Aut è converso, pater Mariæ de stirpe David existens, uxorem habuit de stirpe Aaron. Aut sicut ait Augustinus, *lib. 26. contra Faustum*: Si Joachim pater Mariæ de stirpe Aaron fuit, credendum est, quod mater Joachim fuerit de stirpe David; vel etiam uxor ejus; ita ut per aliquem modum, Mariam dicamus, fuisse de stirpe David. Et Epiphanius, *libro tertio, in heresi Antidicomarianorum*, ait: ἡ μαρία κατὰ δύο τρόπους συγγενὴς ἐτύγχανε τῆς Ελισάβετ, ἐπειδήπερ αἱ δύο φυλαὶ συνήπτοντο μόναι πρὸς ἀλλήλας, ἢ τε βασιλικῇ τῇ ἱερατικῇ, καὶ ἡ ἱερατικῇ τῇ βασιλικῇ. ὥσπερ καὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ Ναασὼν ὁ ἀπὸ τοῦ ἰούδα φύλαρχος λαμβάνει τὴν Ελισάβετ θυγατέρα Ααρὼν ἑαυτῷ γυναῖκα. Hoc est: Maria, duobus modis erat cognata Elisabeth, quoniam duæ Tribus, Regalis, & Sacerdotalis, inter se conjunctæ erant. Sic in Exodo, Naason dux Tribus Juda, nupsit Elisabeth Aaron filiæ.

Vides quomodo, quando narravit Matthæus generationem Joseph, narravit Mariæ generationem; quia erant ex eadem tribu, & cognatione. Differt tamen Matthæus à Luca, quod ille narrat generationem naturalem; Lucas verò legalem. Quæ à nobis, qualis sit, interpretanda est: & exorditur ad hunc modum generationis enarrationem: Qui fuit Eli, qui fuit Matthan. Qui, subintellige filius: nam Eli filius fuit Matthan. Aliqui tamen receptam expositionem nituntur labefactare, non insulsè, ut arbitror; qui

Eli socer
Joseph.

qui dicunt , à Matthæo quidem Josephi generationem numerari ; à Luca verò , Mariæ conjugis ejus : ad hunc modum : Jesus , qui putabatur filius Joseph ; qui fuit (nempe gener) Eli , id est , Eliacim , qui est idem cum Joachim , nomine decurtato ; qui Eli fuit Matthat , scilicet , filius : & ita nomen *Filius* in tota generatione subauditur. Si hoc verum est ; videndum est , quomodo stare possint , quæ tradunt ecclesiastici scriptores , nempe Eusebius , *lib. 1. hist. cap. 7.* & Augustinus , *lib. 2. cap. 7. & 2. de Consensu Evangelistarum , cap. 3.* & Damascenus , *lib. 4. cap. 15.* quorum verba à nobis recitabuntur statim.

Nathan.

¶ Ut tandem totam hanc de generatione carnali Christi materiam absolvamus , oportet nonnulla de generatione naturali , & legali , ut à Sanctis Patribus accepimus , tradere. De quibus Damascenus , *lib. 4. cap. 15.* sic scribit : Lex erat , viro moriente sine prole , fratrem hujus defuncti , conjugem sibi nuptiis copulare , & suscitare semen fratri. Quod igitur partu edebatur , secundum naturam , secundi , id est , illius qui genuit , erat ; secundum verò legem , ejus qui obierat diem. Ex serie igitur Nathan filii David , (non propheta , qui reprehendit illius peccatum) Levi genuit Melchi , & Panthera : Panthera genuit Barpanthera , sic ab eodem nominatum. Hic Barpanthera genuit Joacim , Joacim genuit sanctam Deiparam. Ex serie Salomonis filii David , Matthan duxit uxorem , ex qua genuit Jacob : mortuo autem Matthan , Melchi , qui erat ex tribu Matthan , filius Levi , frater verò Pantheris ; nupsit uxori Matthan , matri quidem Jacob , genuitque ex ea Eli. Erant igitur fratres uterini Jacob , & Eli : Jacob quidem ex tribu Salomonis ; Eli verò ex tribu Nathan. Defuncto autem Eli ex tribu Nathan , sine liberis , accepit Jacob frater ejus ex tribu Salomonis , uxorem ejus ; & suscitavit semen fratri suo , & genuit Joseph. Joseph igitur , natura quidem filius Jacob est , ex descensu à Salomone ; secundum verò legem , filius Eli ex Nathan. Item & Theophylactus , *Luc. 3.* ait : Quærent quidam , & quomodo Matthæus Josephum dicat filium Jacob , Lucas autem filium Eli ; impossibile enim est , unum habuisse duos patres. Dicunt itaque ad hoc , quod Jacob & Eli uterini fratres fuerint , ex diversis patribus ; mortuo autem Eli sine liberis , Jacob ejus uxorem duxerit , ex illa procreaturus filios : & sic dicunt , Joseph esse filium Jacob , natura ; filium autem Eli , lege. Jacob enim ipsum natura genuit & verè , denique & naturalis filius ejus est ; Eli vero ex lege. Lex enim jussit , si quis sine liberis moriatur , ut ejus uxor ipsius fratri copuletur ; & quod inde nascatur , mortui esse censeatur , tametsi natura sit viventis. Nec sunt Evangelistæ inter se contrarii : Matthæus enim naturalem patrem Joseph descripsit ; Lucas autem legalem , & putativum patrem , hoc est Eli : ut ambo ostendant , quod propter hoc natus est Dominus , ut naturam , & legem sanctificet. Item Hieronymus , *Matth. 1.* cum dixisset Mat-

thæus Jacob genuit Joseph , ait : Hunc locum objecit nobis Julianus Augustus de dissonantia Evangelistarum : cur Lucas Joseph filium vocaverit Eli , Matthæus Jacob. Non intelligens consuetudinem scripturarum , quod alter secundum naturam , alter secundum legem ejus pater sit. Scimus enim hoc per Moysen , Deo jubente , præceptum : ut si frater , aut propinquus absque liberis mortuus fuerit , alius accipiat uxorem , ad suscitandum semen fratris , vel propinqui sui. Super hoc Africanus , & Eusebius , in *libris διαφωνίας εὐαγγελιστῶν* plenius disputarunt. Augustinus tamen paulò secus de hac re loquitur , *lib. 2. de Consensu Evangelistarum , cap. 3.* inquit : Quos movet , quod alios progenitores Matthæus enumerat , descendens à David usque ad Joseph ; alios autem Lucas , descendens à Joseph usque ad David ; facile est , ut advertant duos patres habere potuisse Joseph , unum à quo genitus , alterum à quo fuerit adoptatus. Antiqua enim est consuetudo adoptandi , etiam in illo populo Dei , ut sibi filios facerent , quos non ipsi genuissent. Nam exceptò , quod filia Pharaonis Moysen adoptaverat , illa quippe alienigena fuit ; ipse Jacob nepotes suos ex Joseph natos , adoptavit. Unde intelligitur Lucas , patrem Joseph , non à quo genitus , sed à quo fuerat adoptatus , suscepisse in Evangelio suo ; cujus progenitores sursum versus commemorat , donec exiret ad David. Cum enim necesse sit , in utroque Evangelista vera narrante , ut unus eorum ejus patris originem teneat , qui genuerat ; alter ejus , qui adoptaverat Joseph , tenuit. Matthæus autem dicens : Abraham genuit Isaac , &c. in illo verbo genuit perseverans , donec in ultimo diceret , Jacob genuit Joseph ; satis expresse , ad eum patrem se produxisse originem generantium , à quo Joseph non adoptatus , sed generatus erat. Et *lib. 2. Q. in Evang. quest. 5.* plures enumerat vias nodum hunc expediendi , inquit : Quomodo potuit duos patres habere Joseph ? Aut unus erat huic Joseph naturalis pater , & alter eum adoptaverat : aut more Judæorum , cum sine filiis aliquis decessisset , uxorem ejus propinquus accipiens , filium quem genuit , propinquo mortuo deputavit : ut cum ab altero alteri genitus esset Joseph , convenienter duos patres habere diceretur. Aut unus Evangelista patrem ejus , à quo genitus est , nominavit ; alter verò , vel avum maternum , vel aliquem de cognatis majoribus posuit , cui propter consanguinitatis vinculum , in filii loco Joseph constitueretur. Et denique ait : Secunda causa infirma est. Attamen *lib. 2. Retractat. cap. 7.* sic retractat , quæ alibi scripserat. In libro tertio contra Faustum Manichæum , *cap. 3.* cum solverem quæstionem : quomodo potuerit duos patres habere Joseph : dixi quidem , quod ex alio natus , ab alio fuerit adoptatus. Sed genus quoque adoptionis dicere debui : sic enim sonat , quod dixi , tamquam eum vivus adoptaverit alius pater. Lex autem filios etiam mortui adoptabat , jubens : ut fratris sine filiis mortui , duceret frater uxorem ,

Julianus
Apostata.

Deut. 25.

rem, & fratri defuncto semen ex eadem suscitaret: quæ profectò de duobus unius hominis patribus expeditior, ibi redditur ratio. Uterini autem fratres fuerunt, in quibus hoc contingit, ut unius defuncti, qui vocabatur Eli, duceret alter uxorem, id est, Jacob, à quo Matthæus narrat genitum esse Joseph: sed uterino fratri suo eum genuit, cujus filium Lucas dicit fuisse Joseph, non utique genitum, sed ex lege adoptivum. Hoc in eorum literis inventum est, qui recenti memoria post ascensionem Domini de hac re scripserunt. Nam etiam nomen ejusdem mulieris, quæ peperit Jacob, patrem Joseph, de priori marito Nathan; qui fuit pater Jacob, avus Joseph secundum Matthæum: & de marito posteriore Melchi, peperit Eli, cujus erat adoptivus Joseph; non tacuit Africanus. Quod cum Fausto responderem, non legeram. Sed tamen per adoptionem potuisse contingere, ut unus homo duos haberet patres, dubitare non poteram. Hæc ille. Hieronymus, & Augustinus utuntur testimonio Africani, Chronographi antiquissimi: sed oporteret, ut ipsorum scriptis, nonnihil lucis afferremus, ipsius Africani verba in medium proferre, quæ citantur ab Eusebio Cæsariensi, *lib. 1. Eccles. histor. c. 6.* & à Nicephoro, *eodem volumine*: ab illis pete. Ne tamen nomen præcitatæ uxoris desideres, Estha dicebatur.

Poterit etiam nonnullos turbare, quod Matthæus dixerit, Salathiel filium Jechoniæ; Lucas verò eundem, filium Neri vocaverit. Sed Matthæus naturalem filium recensuit, Lucas verò legalem. Hi quidem ducunt genus: Neri quidem ad Nathan filium David; Jechonias verò ad Salomonem, filium similiter David; & rursus uterque ad David.

De generatione æterna filii Dei.

De generatione æterna nonnulla à me hoc loco delibanda sunt, magis ut cœptum ordinem servem, quàm quod sperem, aliquid lucis huic rei afferre posse. Nam generatio divina supra omnia est, supraque omnes cogitationes ascendit, & sensus. Scriptum est enim: Nemo venit ad Patrem, nisi per me. Quicquid igitur de Patre cogitaveris, non potes de eo aliquid, nisi per Filium cogitare; nec potest ullus sensus ad Patrem, nisi per Filium, transire. Hic est, inquit Matthæus: Filius meus dilectissimus. *Psalm. 118.* Est, inquit, quod indefinenter est. Unde & David: In æternum Domine permanet verbum tuum, in cœlo. Quod enim manet, nec substantia, nec æternitate deficit. Illius generationem scire, homini impossibile est, mens deficit, vox file; non nostra tantum, sed Angelorum. Supra Potestates, supra Angelos, supra Cherubim, supra Seraphim, supra omnem sensum est, quia scriptum est: Pax Christi, quæ est supra omnem sensum. Si pax Christi supra omnem sensum est, quomodo non erit tanta generatio? Tu quoque manum ori admove, scrutari non licet superna mysteria. Nam si Paulus ea, quæ audivit, raptus in tertium cœlum, ineffabilia dicit; quomodo nos exprimere possumus paternæ generationis arcanum, quod nec sentire potuimus, nec audire? Verum si me trahis ad

consuetudinem generationis humanæ, ut Patrem dicas priorem: si secundum hominem loquimur, negare non possumus, priores esse inter homines patres, filiis: prior crevit, prior senescit. Sed audi Dei filium, & ejus naturam, à nostra alienam cognosce. Audis utrum, cognosce generationis veritatem; audis cor, verbum intellige; audis dexteram, cognosce virtutem; audis os, cognosce sapientiam; non sunt hæc in Deo corporaliter æstimanda. Incomprehensibiliter generatur Filius, impassibiliter generat Pater; & tamen ex se generavit, & ante omnem intellectum generavit Deus verus Deum verum. Etenim si operatio Dei præcipua est, quia non manibus operatur aliquid, non labore conficit, non diebus absolvit: Ipse enim dixit, & facta sunt: cur non credamus, præcipuam generationem esse ejus in filio, cujus præcipuam operationem in operibus ejus agnoscimus? Dignum certè est, ut specialiter videatur, generasse filium. Non solum admirabilis ex Patre generatio Christi, sed admirabilis etiam ipsa generatio ejus ex Virgine: quæ & nostræ generationi est dissimilis. Credè ergo, ut tibi jussum est; noli discutere. Scriptum est enim: Credidit Abraham Deo. Nec solum in generatione Filii sermo deficit, sed etiam in operibus Dei: omnia enim opera ejus in fide. Opera ejus in fide, & Generatio sine fide? Dicit aliquis: Quomodo generatus est Filius, cum sit sempiternus, cum sit splendor lucis æternæ? Quia simul splendor operatur, ut nascitur. Hoc Apostoli exemplum est. Noli credere, quod fuerit, vel momentum aliquod, quo fuerit sine sapientia Deus, aut sine splendore lux.

Psalm. 32.

De hac Christi generatione sic scribit Eusebius Cæsariensis, (quamvis in Arrianam hæresim posita fuerit delapsus) *lib. 1. Ecclesiastica histor. c. 1.* Cum duplex sit considerationis Christi modus; ita ut alter perinde habeat, atque caput in corpore, quo videlicet Deus esse consideratur; alter verò pedibus rectè conferatur, quo hominem, nobis similiter passionibus obnoxium, salutis nostræ gratia induit: constituuntur illinc & nobis legitima eorum, quæ consequuntur, narratio, si totius de illo historiæ expositionem ab his exordium fecerimus, quæ doctrinæ hujus suprema sunt capita. Ad enarrandum itaque genus, dignitatem, & naturam Christi, nullus omnino sermo sufficiet; cum Isaias dixerit: Generationem ejus quis enarrabit? Patrem quippe nemo cognovit, nisi Filius; nec ipsum Filium dignè quis unquam cognovit, nisi solus Pater, qui ipsum genuit. Lucem hanc, mundum, & cuncta sæcula præcedentem, intellectualem, & essentialem sapientiam, viventemque, & in principio apud Patrem existentem Dei sermonem, quisnam nisi solus Pater, sincerè cognovit; qui ante omnem creaturam, & opificium est, tam invisibilem, quam visibilem; qui primum, & unicum Dei germen est, & cœlestis, rationalis, immortalisque exercitus Archidux; qui magni consilii angelus, & arcanæ vocis paternæ exequutor est; qui omnia unà cum

Eusebius Cæsariensis: cavendus in his.

Isaia 53.

Joan. 6.

Matth. 17.

Psalm. 118.

Philip. 4.

cum Patre condidit, qui cum Patre omnium est causa, & origo: germanus, & unigenitus Dei Filius, omnium eorum, quæ genita sunt, Dominus, Deus, & Rex; qui eadem divinitate, potentia, & gloria, dominium, & imperium à Patre accepit. Etenim secundum mysticam de illo scripturarum Theologiam: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, &c. Hoc magnus ille Moyses, tamquam Prophetarum omnium vetustissimus, testatur; qui cum divino afflatus spiritu Universi hujus conditionem, & digestionem describeret; Mundi fabricatorem, & opificem omnium Deum, ipsi Christo, & præterea nemini, Divino, videlicet, ipsius, & primogenito Verbo, inferiorum facturam concessisse; cum illoque de creando homine colloquutum esse, docet: Dixit enim Deus: Faciamus hominem, secundum imaginem, ac similitudinem nostram. Ad hanc verò vocem, alius quidam propheta quàmproximè accedit, hoc pacto Deum hymnis celebrans: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandavit, & creata sunt. Quibus verbis Patrem inducit factorem, tamquam universalem principem, regali suo nutu præcipientem; Verbum verò Dei, illi secundo loco addidit, non aliud ab eo, quod inter nos prædicatur, *paternis jussibus obsecundantem*. Hunc quotquot à prima humani generis origine, justitiæ, ac pietatis virtute præditi, honestè vixisse, dicuntur; sive qui circa Moysis magni Dei cultoris, tempora; sive qui ante illum vixerunt, ut Abraham, & filii ejus; & quotquot posterioribus temporibus, justii fuerunt; ac prophetæ etiam, repurgatis mentis oculis contemplantés, & cognoverunt, & tamquam Filium Dei venerati sunt, competenti honore. Ipse verò haud quaquam à paterna pietate degenerans, universis paternæ cognitionis doctor constitutus est. Hactenus Eusebius: cui non est adhibenda fides in eo, quod dicit, Filium paternis jussibus obsecundasse; Arianus enim est. Item Clemens Papa, *epist. 1. ad Jacobum fratrem Domini*, ait: Patrem cum audis, agnosce, quod habeat filium, veraciter genitum; sicut possessor dicitur, qui aliquid possidet, & Dominus, qui habet, cui dominetur. Deus ergò Pater, secreti sacramenti vocabulum est, cujus verè Filius est Verbum, & speculum, & character, & imago vivens Patris viventis; in omnibus Patri similis, ejusdemque naturæ. In Divinitate genitus, & genitori per omnia coæqualis. Nec quærat quomodo genuit filium, quod & Angeli nesciunt, & Prophetis incognitum est. Unde illud dictum est: Generationem ejus quis enarrabit? Quam secretam originem, cum proprio filio, novit ipse solus qui genuit. Nec Deus à nobis discutiendus, sed credendus: qui in nobis ipsis nescimus, quod sapimus; quomodò, scilicet, sapientia, ingenium, aut intellectus, aut consilium, aut mens nostra generat verbum. Sed sufficit nosse, quia lux genuit

splendorem, sicut ait Propheta: In splendoribus sanctorum, ex utero ante Luciferum genui te. Et illud: Hic Deus noster, & non reputabitur alter ad eum: & post: In terra visus est, & inter homines conversatus est.

Potest hæc Divina generatio, ex vestigiis creaturarum aliquo modo intelligi, & declarari; quamvis longè distet similitudo ab ipsa veritate. Eam Damascenus, *lib. 1. capit. 6.* sic explanat: Ipse, inquit, unus & solus Deus, non sine Verbo est; verbum enim habens, non insubsistens habebit; sed nec esse incipiens, nec esse desinens; non enim fuit unquam, ut fuerit Deus absque Verbo. Semper autem habet sui ipsius Verbum, ex se genitum; non instar nostri, subsistentiam non servans, & in aera fluens; sed intimè subsistens, vivens, absolutum; non extra ipsum, ut separabile vagans, sed in ipso semper immanens. Ubi enim erit extra se? Atqui quoniam naturæ nostræ temporalis est conditio, & facilè dissolubilis, hanc ob causam & verbum nostrum subsistentiam non retinet. At verò Deus, semper existens, & perfectus cum sit; perfectum, & intimè subsistens habet suum ipsius Verbum, & semper existens, & vivens; & omnia habens, quæcumque genitor habet. Quemadmodum ex mente verbum nostrum prodiens; nec per totum menti idem est, nec prorsus omnino diversum; nam ex ipsa existens, non aliud est præter ipsam mentem, se in apertum agens: nec adhuc usquequaque aliud à mente est; sed cum secundum naturam unum sint, aliud est subiecto: Sic & Dei Verbum, quod est Filius; quæ subsistit secundum seipsum, discernitur ab eo, à quo subsistentiam habet; quæ verò eadem in seipso ostendit, quæ circa Deum conspiciuntur, illi secundum substantiam idem est. Et sicut quod omnino est perfectum, in Patre consideratur; æquè & in eo, quod ex ipso genitum est, Verbo, contemplari necesse est. Et *cap. 7.* de processione Spiritus Sancti, ad hunc modum scribit. Oportet & Verbum ipsum, spiritum habere; nam & verbum nostrum, nequaquam spiritus est expers. Verum in nobis spiritus à substantia nostra comperitur alienum; aeris enim attractio, & emissio, inspirati & aspirati, necessaria est, ut corpus consistere queat; per quem quidem tempore prolationis vox verbi efficitur, verbi virtutem ipsa voce perferens. In Divina autem Natura, simplici & incomposita, Spiritum Dei esse, piè confitendum; ob id ipsum, quod non sit Verbum Dei imperfectius verbo nostro. Non est enim pium, quidpiam alienum, spiritum existimare, extra Deum profusum; ceu in nobis fit, qui compositæ sumus naturæ: sed quemadmodum cum audimus Dei verbum, non quidpiam non subsistens, nec ex disciplina progenitum, nec vocis beneficio prolutum, neque in aerem diffluens, & dissolutum; sed substantialiter subsistens, voluntate præditum, & efficax, & omnipotens apprehendimus: simili pacto nos docti, Spiritum coassectum Verbi, & manifestantem ejus

*Psal. 109.
Baruch 3.*

Damascenus.

*Verbum
Dei quale.
Verbum
nostrum.*

Damascenus.

Joann. 1.

*Vita: concessit: ne
superiori-
tatem Arianam concipias.*

Psal. 32.

*Arianismus est:
ideo cave.*

*V. inf. **

Isaie 53.

Deus.

Damascenus.

ope-

operationem, non expirationem subsistentia distinctam, intelligimus. Sic enim ad humilia Divinæ Naturæ majestas dejiceretur; si secundum nostri spiritus similitudinem, is, qui in ipso est Spiritus, intelligeretur; sed virtutem ipsam substantialem, secundum seipsam in propria persona consideratam, ex Patre procedentem, & in Verbo requiescentem, ipsumque manifestantem. Neque separari à Deo, in quo est, nec à Verbo, possibile est; neque in quippiam, quod minimè subsistat, refundi: sed secundum Verbi similitudinem, secundum hypostasim, est, vivit, eligit, per se movetur, agit; semper bonum vult, ad omne quod voluerit, habet potentiam voluntati conjunctam. Neque principium habens, neque finem: non enim aliquando Patri Verbum deest, nec unquam Verbo Spiritus. De his duabus personis audi scripturam. Primò de Verbo ait David: In æternum Domine, Verbum tuum permanet in cælo. Et rursus: Misit Verbum suum, & sanavit eos. De Spiritu verò idem David: Emitte Spiritum tuum, & creabuntur. Et rursus: Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis virtus eorum. Et Job: Spiritus Divinus, qui fecit me, & spiratio omnipotentis, quæ docuit me.

Psal. 118.
M.
Psal. 106.
Psal. 103.
32.

Scholastici.

Isai. 66.

Scholastici Damascenum sequuti, sic de hac re disputationem instituunt. Non est minus efficax intellectus divinus, quàm humanus ad gignendum: quia ut ipse Dominus ait: Numquid ego, qui alios parere facio, ego sterilis ero? Sed intellectus humanus producit per actum intelligendi, quoddam verbum cordis; quod distinguitur ab actu intelligendi, ea distinctione, qua distinguitur terminus motus à motu. Erit ergo in divinis, eodem modo generatio. Nam sicut calefactio, & calor, non sunt duæ res; quia motus nihil aliud est, quàm res ipsa, quæ moventur, & agitantur; & illuminatio, & lumen non sunt duæ res distinctæ; ita nec verbum cordis, ab actu intelligendi distinguitur, nisi ut terminus motus à motu. Item: quia sicut per actionem visus, & voluntatis, & cujuscunque alterius potentiae, aliquid producit; & per actionem ignis, ignis generatur; ita per actum intellectus editur conceptus rei intellectæ: qui si in vocem erumpit, vocatur verbum vocis; si in mente tantum consistit, verbum mentis. Præterea annotandum est, quod generatio in rebus anima carentibus, est mutatio ex non esse ad esse: in viventibus verò rebus, est origo viventis à vivente, conjuncto secundum rationem similitudinis, in eadem specie. Ut in *Genes. cap. 5.* Genuit Adam ad imaginem, & similitudinem suam, vocavitque nomen ejus Seth. Porro si oriatur ab aliquo, & non sit inter eos similitudo in specie, filius non est. Unde ait Augustinus, in *Enchirid. cap. 38.* Christus natus est de Spiritu Sancto, cum filius nullo modo sit Spiritus Sancti. Neque enim quia mundum istum fecit Deus, dici eum, fas est, Dei filium, aut natum de Deo; sed factum, vel creatum ab illo. Non igitur quicquid de aliqua re nascitur, continuò ejusdem rei filium nun-

Generatio.

Augustin.

cupandum. Ut enim omittam alia, aliter, videlicet, de homine nasci filium, aliter capillum, pediculus, vel lumbricum, quorum nihil est filius; ut ergo hæc omittam, quoniam tantæ rei deformiter comparantur; certè qui nascuntur ex aqua, & Spiritu Sancto, non aquæ filios rectè eos dixerit quisquam, sed planè dicuntur filii Dei. Igitur hoc, quod diximus, ad hoc tantum valet, ut admoneamur, non omne quod de alio nascitur, etiam filium ejus de quo nascitur, posse dici. Sicut non omnes, qui dicuntur alicujus filii, consequens est, ut de illo etiam nati esse dicantur; sicut sunt, qui adoptantur. Dicuntur etiam filii Gehennæ, non ex illa, sed in illam præparati; sicut filii regni, qui præparantur in regnum. Hæc ille. Sic processio Verbi in divinis dicitur generatio: procedit enim per modum actionis intelligibilis, quæ est operatio vitæ, & à principio conjuncto, & secundum rationem similitudinis. Nam conceptio intellectus, est similitudo rei intellectæ, in eadem natura existenti. Undè processio Verbi dicitur generatio; & ipsum Verbum procedens, dicitur Filius. In nobis tamen, cum intellectio non sit ipsamet substantia intellectus, sicut in Deo, cujus idem est intelligere & esse; ideo non est in nobis ejusdem naturæ verbum, cum illo, à quo emanat.

De processione etiam Spiritus Sancti nonnihil dicendum esse videtur. Sed prius annotandum est, quod duplex est actio: prima immanens, ut intelligere, & velle; alia transiens, ut secare, & uri. In divinis tantum habet locum processio immanens, quæ in duas adhuc diducitur; quarum prima est intelligere, alia velle. Verbum quidem, ex actione intellectus divini emanat; amor verò actione voluntatis. Nam sicut per voluntatem, amatum est in amante; ita per conceptum mentis, res intellecta existit in intelligente. Verum hæc processio voluntatis, vel amoris, non dicitur generatio. Quia in hoc differt intellectus à voluntate, quod intellectus fit in actu, ex eo quod rei alicujus similitudo in intellectu existit: voluntas tamen non fit in actu, ex eo quod similitudo voliti fit in voluntate, sed ex hoc quod voluntas inclinationem habet ad rem, quam exoptat. Quamobrem processio intellectus, cum sit juxta similitudinem rei, generatio appellatur: processio verò voluntatis, cum non sit juxta rationem similitudinis, sed secundum rationem impellentis ad aliquid; generatio non vocatur, sed amor; & quod ex illo procedit, vocatur spiritus; quo nomine significatur quidam impulsus vitalis, cum aliquis impellitur ad amandum aliquem. Vides quomodo in divinis, tantum sint duæ actiones immanentes, intellectus, & voluntatis, per quas duæ Personæ divinæ emanant: & ideo tres tantum Personæ sunt in divinis, Pater, Filius, Spiritus Sanctus; & hæ tres, unum sunt. Postquam de Deo, & de Filii ejus generatione, & adventu, juxta ingenioli nostri tenuitatem tractavimus, ad explicationem divinarum scripturarum calamus convertamus.

Finis Libri Tertii Theologicarum Hypotyposeon.

LI-

Duplex actio.

LIBER QUARTUS

THEOLOGICARUM

HYPOTYPOSEON,

EODEM AUCTORE EDITUS: IN QUO DE PROPHEZIA,
& titulis Prophetarum, & Psalmorum agitur: ad Illustrissimum
virum D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum
Placentinum.

Cognitio
Scriptura-
rum reli-
quis præst-
at scienti-
is.

Sacrarum Scripturarum cognitio tantum reliquis præstat facultatibus, ut juxta apophthegma, illæ fervorum, hæc Lacedæmoniorum, illæ hominum, ista Angelorum possessio judicanda sit. Nam quantum distant divina & æterna, ab humanis & caducis rebus, tantum sapientia divina reliquas longo intervallo vincit, & superat. Habet quippe auctorem, non quemvis è media plebe hominem; ut facultates illæ, quæ ab humana proditæ sunt industria, & ingenio hominum sunt elaboratæ, & cultæ; sed Deum Optim. Maxim. auctorem cognoscit, & venditat; cujus munificentia, & liberalitate, è cœlis ad terras evocata est. Quo munere, quid excellentius, aut divinius excogitari potuit, aut humano generi optabilius obvenire? Nam cum homo ex duplici constet, & coagmentetur natura; illa, quæ sensitiva est, cum in modum ostreæ, huic corpori adhærescat, & affixa sit; istarum tantum rerum studio delectatur, & illarum lenocinio allicitur, nec se ad ulteriora porrigere, aut extendere potest. Etiamque illa, quæ intellectu viget, etsi ad sublimia se sublevet, & erigat; ita segnis, & iners ex se est, ut nisi superno illustrata lumine sit, res sensibiles aspernari, aut rejicere non possit; nec ad illas res aspirare, quæ ab humanis obtutibus longè sunt semotæ. Huic ergo lumini non parvum præbet fomentum Scripturæ divinæ assidua meditatio; quæ adeo animum hominum à rebus secularibus abalienat, & divellit, ut nihil homini cum corpore conjunctum, aut concretum relinquat; sed ita Deo eum copulat, & unum efficit, ut juxta Apostolum dicere possit: Vivo ego, jam non ego; vivit verò in me Christus. Unde Petrus, & reliqui Apostoli, qui hujus sapientiæ haustu se ingurgitaverant, & eximia hac pollebant facultate spiritus, quantum illi deferendum esset, apud Joannem explicarunt. Nam cum diceret illis Dominus: Vultis & vos abire? illi responderunt: Quo ibimus, Domine? verba vitæ æternæ habes. Hæc sola est, quæ languentis animæ morbos pellit, & fugat; docet quippe, quid honestum, quidve turpe sit, quid justum, quid injustum, quid fugiendum, & quid in bonis asciscendum sit. Deinde quantum parentibus, cognatis, magistratibus deferendum sit. Et ut altiora conscendam, & ad illa, quæ sunt hujusce facultatis propria; docet, quomodo Trias personarum divinarum, cum essentiæ

unitate possit consistere, & quomodo colendus sit Deus, in spiritu, & veritate. Mox de mysterio Incarnationis, Passionis, Resurrectionis; & de mansionibus, quæ in domo Patris Christi nobis paratæ sunt, agit; & de reliquis sacramentis religionis nostræ, quæ à sæculis sunt abscondita, quæ à nullo Principum, hoc est, philosophorum hujus sæculi, cognita sunt, nec cognosci potuerunt; sed nobis Christus, quæ à Patre audivit, ea pandit, ac referavit. Non tamen negarim nonnulla, quæ ad componendos, & conformandos mores nostros sunt apta, & apposita, in libris sapientum sæculi inveniri. Quod Moyses hoc typo significavit, Abimelech, inquit, non semper in pace fuit cum Isaac, sed aliquando ab illo dissidet, aliquando in pace est. Quo in loco, Abimelech personam sustinet studiosorum, & sapientum sæculi, qui per eruditionem philosophiæ, multa vera sunt assecuti. Isaac, qui verbi Dei tenet figuram, nec semper dissidet ab Abimelech, nec semper in pace est. Quia philosophia, nec in omnibus legi Dei est contraria, nec in omnibus consona. Multi enim philosophorum, unum esse Deum, qui cuncta creavit, scribunt. Moralis verò, & physica philosophia penè nostris consentit. Dissident vero à nobis, cum dicunt, Deo materiam esse coæternam; & cum negant, Deum curare mortalia, & providentiam ejus, supralunaris globi spacia cohibent. Deinde addit scriptura, quod alii duo cum Abimelech venerint, Ochozach, qui interpretatur *Tenens*, & Phicol, id est, *Os omnium*; & ipse Abimelech *Pater meus rex*. Qui tres imaginem totius philosophiæ tenent, quæ apud eos in tres partes dividitur, in rationalem, naturalem, & moralem. Istæ tres facultates ineunt fœdus cum lege Dei, dicentes: Videntes vidimus, quod sit Dominus tecum: & diximus, fiat conjuratio inter nos & inter te, & ineamus tecum pactum, ne facias nobis malum. Sed redeamus ad institutum nostrum, à quo digressi sumus.

Molior nunc, postquam de Deo egi, regulas quasdam ad arcana scripturarum intelligenda, adducere; quas si rectè intellexerimus, in posterum jubeo, benè sperandum fore. Nam unusquisque sermo scripturæ, similis est alicui seminum; cujus natura hæc est, ut cum jactum fuerit in terram, regeneratum in spicam, multipliciter diffundatur; & tanto cumulatus, quanto vel peritus agricola, plus seminibus laboris

*Mysteriis
Trinitatis
recta con-
fessio, est
ignoratio
scientiæ.
Hieronym.
in præm.
lib. 18. in
Isai.*

*Symbolum
litterarum
humana-
rum.*

*Genes. 21.
& 26.*

impenderit, vel beneficium terræ fecundiori indulserit. Sic ergo efficitur, ut culturæ diligentia, exiguum semen, v. g. sinapis, quod est minimum omnium, efficiatur majus omnibus oleribus; & fiat arbor adeò procera, ut veniant volatilia cœli, & habitent in ramis ejus. Quapropter vos studiosos hortor, moneoque, ut hæc, quæ à nobis hoc loco tradentur, versimini in animo, & in intimo pectore reponatis; & (nisi me fallit animus) non omninò operam lusisse sentietis.

CAPUT PRIMUM.

De Prophetis, tam bonis, quam malis: & in genere de Prophetia.

QUUM de prophetia nobis sermo futurus sit, libet exordium sumere à definitione illa prophetæ, quæ sumpta est ex Eusebio, *lib. 5. Demonstrationis evangelicæ, cap. 1.* Prophetas, inquit, dicimus illos, quibus Divinus Spiritus consuevit, ante ostendere, lumine suo anticipando, non præsentium modo, verum etiam futurorum veram, certamque cognitionem. Illius hæc sunt verba: *παρ' ὁμοι δοκῶμεν εἶναι καὶ ἀληθῶς προφῆτας ἀποκαλῶν τὰς τοιούτους, παρὰ τὸ προφάινειν καὶ προφολῶζειν ἐν αὐτοῖς τὸ θεῖον πνεῦμα, μὴ μόνον τὰ παρόντα, ἀλλὰ καὶ τῶν μελλόντων ἀληθῆ καὶ ἀκριβῆ γινώσκειν.* Quando dicitur præsentium, intellige & præteritorum. Nam licet Prophetæ nomen, juxta nominis etymologiam, ad futurum tantum se porrigat, & extendat; tamen verus vates etiam de præsentibus, & præteritis, debet vaticinari. Unde *quarto Georg.* ait Virgilius: Novit namque omnia vates, quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur. Et Homerus, *1. Iliados, de Chalcante loquens*, ait:

*Κάλκας θεστορίδης διασπόλων ὅχ' ἄριστος
ὅς ἤδη τὰ τ' ἐόντα, τὰ τ' ἐσόμενα, πρότ' εἶδα.*

A nomine Prophetæ, derivatur Prophetia, quæ ab Irenæo, *lib. 4. cap. 37.* definitur: Prophetia, est eorum, quæ post erunt, præsignificatio. Aut juxta Cassiodorum, *in proœmio Psalmorum*: Prophetia est revelatio divina, quæ eventus rerum, vel per facta, vel per dicta, immobili veritate pronunciat. Unde prophetia visio vocatur, & propheta videns. Multis autem modis hæc gratia donata est. Vel per operationes hominum; ut fuit Arca Noe, & Sacrificium Abrahæ, & Transitus maris rubri. Vel per nativitates; ut Esau, & Jacob, qui futura significabant. Vel per loquentes angelos; sicut locuti sunt Abrahæ. Vel per visiones; sicut Isaïæ, Ezechieli, &c. Vel per somnia; sicut Salomoni, Joseph, Danieli, &c. Vel per nubem, & vocem de cœlo; ut Moyfi. Vel aliis modis. David enim nullo horum modorum, sed cœlesti aspiratione intus edoctus. Hos vel alios similes modos videtur insinuasse Hieronymus, *in comment. Ezechielis, cap. 23.* cum ait: Multa sunt genera prophetandi, quorum unum est somniorum, quale fuit apud Danielelem, *cap. 2.* in expositione statuæ. Et Irenæus, *lib. 4. cap. 37.*

fusè exponit, quomodo non solum sermone prophetabant Prophetæ, sed visione, conversatione, & actibus, quos faciebant; secundum id, quod suggerebat spiritus.

Porro Christianus Druthmari exponens hunc locum *Matth. 1.* Ecce Angelus Domini apparuit ei in somnis, &c. universas visiones ad septem capita reducit. Visionum, inquit, quibus Deus locutus est ante Incarnationem, septem genera sunt. Primum per aures corporis; sic Moyfes audivit vocem Domini loquentis in monte, & omnis turba exercitus Israelis, audivit eum loquentem, decem verba legis. Secundum genus Ecstasis; sicut Petro, quando misit ad eum Cornelius, & cecidit super eum mentis excessus, & vidit, vas linteum mitti de cœlo. Tertium, sicut cum vidit Nabuchodonosor statuam ex metallis compactam, & arborem abscisam radicibus, & nihil intellexit. Quartum, per nubem; & sicut ad Job per plagam locutus est. Quintum, in corde, sicut multis sanctis, vel etiam Balaam. Sextum, repletio Spiritus Sancti; sicut replevit Septuaginta senes in eremo. Septimum, in somniis. Alii, quod verius est, tria genera esse dixerunt. Unum per corporeos oculos; ut Abraham, & Loth Angelos viderunt. Aliud in corde tantum; ut Danieli locutus est in corde, quæ Balthasar viderat, & non intellexerat. Tertium in somnis, & corde; sicut ad Isaïam, & omnes Prophetas, & ad justum Joseph: quæ visio aliis est excellentior. Nam nil prodest, oculis videre, nisi quis mente videat; & nihil prodest, in somnis videre, ut Pharaon, & Nabuchodonosor, nisi videat, ut Daniel, & Joseph. Augustinus quoque *lib. 2. quæst. ad Simplicianum, quæst. 1.* sic scribit: Spiritus Sanctus non omnes eodem modo afficit: sed alios per informationem spiritus hominum, ubi rerum demonstrantur imagines: alios per fructum mentis, ad intelligentiam: alios utraque inspiratione: alios etiam nescientes. Per informationem spiritus hominis, duobus modis fit. Aut per somnium, sicut non solum plerique sancti, sed & Pharaon, & Nabuchodonosor, uterque vidit, quod nemo eorum intelligere valebat; sed tamen uterque videre poterat. Aut per demonstrationem in Ecstasi, quod stupor interpretatur, sive alienatio à sensibus corporis; ut spiritus hominis, divino spiritu assumptus, capiendis, atque intuendis imaginibus vacet: sicut Danieli demonstratum est, quod non intelligebat; & Petro vas illud submissum de cœlo quatuor linteis, nam & ipse, quid illa demonstratio figuraret, postea cognovit. Per fructum autem mentis ad intelligentiam, uno modo; cum hæc ipsa res, quæ demonstratur alicui quibusdam imaginibus, quid significant, & quò pertineant, alteri revelantur: quæ certior prophetia est: sicut Joseph meruit intelligere, quod Pharaon tantum viderat; & Daniel exponit regi, quod ille cernit, & nescit. Cum vero ita mens afficitur, ut non rerum imagines conjecturali examinatione intelligat, sed res ipsas intueatur; sicut intelligitur sapientia,

Actuum
10.

2

3 tia, & iustitia, omnisque in commutabilis, & divina species; ad prophetiam, de qua nunc agimus, non pertinet. Utroque munere prophetiæ donantur hi, qui & rerum imagines in spiritu vident, & quid valeant simul intelligunt; aut certè manifestis locutionibus in ipsa demonstratione informantur: sicut in Apocalypsi quædam exponuntur. Nescientes autem afficit prophetiæ spiritus, sicut Caiphas, cum esset Pontifex, prophetavit de Domino, quod expediret unum mori pro tota gente; cum aliud in verbis, quæ dicebat, attenderet; quæ non à seipso dicere, nesciebat.

4 Oportet deinde declarare, ad quem scopum dirigantur omnes visiones prophetarum. Quæ de re Augustinus, *lib. 17. de Civitate, cap. 3.* hæc tradit. Tripartita reperiuntur eloquia prophetarum: siquidem aliqua sunt ad terrenam Jerusalem spectantia: aliqua ad cœlestem: nonnulla ad utramque. Missus est Nathan propheta, qui David argueret de peccato gravi; & ei, quæ consecuta sunt mala futura, prædiceret. Hæc itaque huiusmodi sive publicè, id est, pro salute, vel utilitate populi; sive privatim, cum pro suis quisque rebus divina promerentur eloquia, quibus pro usu temporalis vitæ futuri aliquid nosceretur; ad terrenam civitatem pertinuisse, quis ambigat? Ubi autem legitur: Ecce dies veniunt, & consummabo domui Israel, & domui Juda testamentum novum, &c. Jerusalem sine dubio superna prophetatur, cuius Deus ipse præmium est, eumque habere, atque ipsius esse, summum illi est, atque totum bonum. Ad utramque verò pertinet, hoc ipsum, quod Jerusalem dicitur Dei civitas, & in ea prophetur futura domus Dei: eaque prophetia videtur impleri, cum Salomon ædificat illud nobilissimum templum. Hæc enim & in terrena Jerusalem, secundum historiam contigerunt; & cœlestis Jerusalem figuræ fuerunt.

Jerem. 13. Jerusalem primo modo accepta, scilicet, pro terrena, & sanguinaria; alio modo vocatur Babylon, quæ est omnium scelerum & iniquitatum officina; & adversus hanc omnes prophetæ sua dirigunt vaticinia. Hæc urbs Babylon non admittit illam distinctionem, quam Jerusalem, sed pro nefaria urbe tantum accipitur; cuius urbis cives tantò sceleratiores sunt, quanto in penitiori ejus parte recipiuntur. De illa, hæc scribit Origenes, *homil. 2. in Jerem.* Quomodo corpus nostrum in aliquo terræ loco consistit, eodem modo & anima secundum statum suum, in aliquo nuncupativo terræ loco est. V. g. corpus nostrum, aut in Ægypto est, aut in Babylone. Similiter anima in aliquo ejusdem terræ nominis loco est; alia in Babylone, alia in Ægypto, alia in Ammonitarum regione: sic pro qualitate vitæ locorum diversitates distinguuntur. In Babylone est, quando confunditur, turbatur, & bella sustinet passionum. Ad istam animam ait Jeremias: Fuge de medio Babylonis, & resalvate unusquisque animam vestram. Donec quis in Babylone est, salvari non potest. Quod si recordatus fuerit ibi Jerusalem,

ingemiscit, & dicit: Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? Et quia impossibile est in Babylone constitutum, Deo organo canere; otiosa quippe ibi sunt organa hymnorum Dei; propterea dicitur per prophetam: Super flumina Babylonis, illic sedimus, & flevimus, dum recordaremur tui Sion. In salicibus in medio ejus, suspendimus organa nostra. Suspensa sunt organa nostra, quandiu in Babylone sumus. Si autem venerimus in Jerusalem, in locum visionis pacis; organa, quæ ante otiosa pendebant, tunc assumuntur in manibus, tunc graviter citharizamus, & non est tempus, quando non laudemus Deum per organa, quæ habemus in manibus. Igitur semper anima in aliquo nuncupativo terræ loco est, & sicut peccatores in Babylone, sic è contrario iusti in Judæa. Verumtamen juxta qualitatem vitæ, & fidei, etiam in ipsa Judæa, locis inter se variis separantur. Sive enim in Dan est, quæ extremæ Judææ partes sunt; sive in superioribus paulum locis, melioribusque quam Dan; sive in mediis finibus Judææ, sive circa Jerusalem; & est omnium anima beatissima, quæ in media Jerusalem consistit. Qui verò peccator est, hic in Babylone est; qui nondum verò usque ad summum malorum culmen ascendit, in Ægypto, & in partibus Ægypti commoratur. Et sicut qui in Judæa sunt, non æqualia cuncti possident loca, alius quippe in Jerusalem est, alius in Dan, alius in Gath; sic omnes, qui in Ægypto sunt, non æquales Ægypti partes incolunt; alius in Thaphni, alius in Memphi. Verum his, qui in Babylone sunt, ait propheta: Fugite de medio Babylonis. Non gradatim, non pedetentim, sed cum velocitate. Quicumque confusam habetis animam à variorum passione vitiorum, fugite. Non dicit, exite de medio Babylonis; hoc enim potest fieri gradatim; sed fugite. Et addit: De medio. Potest quippe evenire, ut aliquis in Babylone sit; sed cum in extremis ejus finibus commoretur, quodammodo extra Babylonem esse videtur. Aliud est in medio Babylonis consistere, ut ex omni parte æquale sit spacium, & ita in umbilico ejus, quasi in medio cordis animalis habitet. Sicut enim animalis medietas cor est, & in Evangelio secundum Lucam, cor terræ, medietas terræ nominatur; sic mihi videtur in Ezechiele dictum, in cor maris posita Tyrus, & peccatores à medio Babylonis fugere. Quia qui valde demersus est vitiis, hic medius habitator est. Qui verò paulatim relinquens malum, & naturam suam ad meliora convertens, non tam cœperit virtutes possidere, quam cupere; iste licet ex medio fugerit Babylonis, tamen necdum de Babylone discessit.

Quum nomen Prophetæ sit ambiguae significationis, oportet ejus significationes explicare. Sed utar verbis Hieronymi, *in comment. Ezechielis, cap. 13.* qui optimè de hac re loquitur. Hanc, inquit, habet scriptura consuetudinem, ut unumquemque vaticinationis suæ, & sermonis, prophetam nuncupet: & hanc ob causam

Propheta
vocatur
etiam Pseu-
do propheta.

3. Reg. 18.
4. Reg. 10.
Jerem. 28.

Titum 1.

1. Reg. 10.
Num. 12.

Qua nota prophetæ boni à malis distinguemur.

Evangelium secundum Ægyptios. Juxta 12. Juxta Thomam, & Matthiam.

nam Pseudoprophetæ prophetæ vocantur : ut prophetæ Baal , & Idolorum , & prophetæ confusionis. Et *Jerem.* 28. Tulit Hananias propheta catenam de collo Jeremiæ. Et *Thren.* 2. Prophetæ tui viderunt tibi falsa , & stulta. Et : Patres vestri ubi sunt , & prophetæ ? nempe falsi. Unde & Paulus , poetam Græcum Prophetam vocat : Dixit quidam proprius eorum propheta : Cretenses semper mendaces , malæ bestię , ventres pigri. Et in *Osea* 9. legimus : Sicut propheta , insaniens homo portans spiritum. Item , *Osea* 4. cap. corruet hodie , & corruet etiam Propheta tecum. Unde Prophetarum nomen secundum Regulam scripturarum , bonis , malisque commune est. Item , *Jerem.* 23. ait : Est sermo contra prophetas , imò pseudoprophetas , Jerusalem , & Samariæ , quos nunc communi & vulgato nomine prophetas vocat ; de quibus scriptum est : In prophetis Samariæ vidi iniquitatem , & in prophetis Jerusalem vidi horribilia. Quando autem ponit conjunctionem & , ostendit , superiora de prophetis Domini dicta , qui & ipsi pseudoprophetarum similes extiterunt. Porro de malis tantummodò loquens prophetis , Gregorius in *proœmio* , 27. *libri Moralium* , sic scribit : Non est mirum , si viri arrogantes implentur spiritu prophetico , cum Saul etiam in numero prophetarum fuerit. Sed hoc de Saule cur dicimus , cum ex visione Angeli , accepisse verba rationabilia & asinam , noverimus. Sed sicut irrationale animal rationis verba edidit , nec tamen ad permutationem naturæ rationalis accessit : ita sæpè quilibet indignus , sancta verba per prophetiæ spiritum accipit ; sed tamen ad promerendam sanctitatis gloriam non pertingit , ut & suprà se loquendo emineat , & infra se vivendo torpescat. Sic amici Job , & Caiphas multa de Redemptore nostro prophetarunt. Denique , cum *Ezechielis* 14. dicitur : Si erraverit propheta , ego Dominus decepi eum : ait Hieronymus : Propheta dicitur de pseudopropheta , qui *συρραφῆς* propheta appellatur.

Sed quæres , qua nota boni prophetæ à malis fecerantur in veteri populo ? Cui quæstioni respondet Hieronymus , in *comment. Isaia* , cap. 3. dicens : Constituti erant in populo Judæorum , sacerdotalis gradus homines , qui prophetas pseudoprophetasque discernere. Hoc est , intelligere , quid Dei spiritu loquerentur , quidvè contrario. Et hausit ex Origene , *homil.* 1. in *Lucam* , qui sic scribit : Sicut olim in populo Judæorum multi prophetiam pollebantur , & quidam erant pseudoprophetæ , è quibus unus fuit Hananias ; alii verò prophetæ ; & erat gratia in populo discernendorum spirituum , per quam alii inter prophetas recipiebantur , nonnulli autem quasi ab exercitatisimis trapezitis reprobabantur : ita & nunc in novo Testamento , multi conati sunt scribere Evangelia ; è quibus quoddam est secundum Ægyptios , aliud juxta duodecim , aliud secundum Thomam , aliud secundum Matthiam ; sed non omnes recepti sunt. Hoc dicit Lucas in *proœmio Evangelii* : Quoniam quidem multi conati sunt ordi-

nare , &c. quo latentem habet accusationem eorum , qui absque gratia Spiritus Sancti ad scribenda Evangelia profuerunt. Matthæus quippe , & Marcus , & Joannes , & Lucas non sunt conati scribere , sed Spiritu Sancto pleni , scripserunt Evangelia. Ex omnibus tamen , qui scripserunt , nihil aliud probamus , nisi quod ecclesia dicit esse recipiendum. Hæc eadem , totidem verbis ex Origene transcripsit Ambrosius , in *proœmio comment. in Lucam*.

Secundò , teste Gregorio , *homil.* 1. in *Ezechielem* , prophetæ veri à falsis differunt ; quia veri , si quid de suo spiritu dicunt , per spiritum edocti , citius illud corrigunt : falsi autem , & falsa denuntiant , & in sua falsitate perdurant.

Tertiò , ut ait Hieronymus , *Ezechiel.* 13. Prophetarum nomen , cum sit commune bonis , & malis ; in eo tamen differunt , quod boni prophetæ , dicuntur esse sapientes ; mali autem stulti , & insipientes. Quorum alterum refertur , ad ecclesiasticos viros ; alterum ad omnes hæreticos , qui Dei spiritum relinquentes , nequaquam divino instinctu , sed proprio corde vaticinantur ; unde nihil vident. Sic *Threnorum* 2. Prophetæ tui viderunt tibi vana , & stulta : & *Ezechiel.* 13. Hæc dicit Dominus de prophetis insipientibus , qui sequuntur spiritum suum , & nihil vident. Qui autem sapiens est , non cordis sui cogitationes , sed Dei spiritum sequitur. Juxta illud quod propheta dicit : Post Dominum tuum ambulabis. Et in *alio loco* : Deduc me in semitam rectam. Et iterum : Spiritus tuus bonus ipse deducet me in terram. Hoc idem ait Hieronymus , *Osea* 4.

Quartò , ut ait *S. Thomas* 2. 2. q. 172. art. 5. ad 2. Dæmones ea , quæ sciunt , hominibus manifestant ; non per illuminationem intellectus , sed per aliquam imaginariam visionem , aut etiam sensibilibiter loquendo. At prophetæ veri , ex illuminatione Spiritus Sancti loquuntur. Et in hoc differt vera à falsa prophetia.

Quintò , ait Theophylactus 1. *Corinth.* 12. signum dat Apostolus vatis , & prophetæ , cum ait : Nostis , quod quando gentes eratis , ad idola quomodo ducebamini euntes. Id est , si apud idola quis vaticinaretur , ab spiritu immundo detentus , ceu raptus , & abductus , sic rapiebatur ab spiritu ligatus ; nil sciens eorum , quæ dixisset , sed planè insanus. In propheta aliter : nam is sobriè cuncta loquitur. Deinde , hoc sit aliud signum tibi vaticinii insani : execrari , blasphemare , convitiisque incessere Jesum. Prophetæ verò signum est , haud citra præconium nominare Domini nomen. Hoc est , quod ait Paulus : Nemo in spiritu loquens , dicit Anathema Jesum : & : Nemo potest dicere Dominum Jesum , nisi in Spiritu Sancto.

Consuetudo fuit in Israel , ut inquit Hieronymus , *Ezechielis* , cap. 20. ut quidquid scire cupiebant , à Domino quærent per prophetas. Saul quærens asinam , pergit ad Samuelem ; accipitque consilium à puero , ut offerat prophetæ quartam partem Sicli. Ægrotante filio Jeroboam ,

1. Reg. 9.

3. Reg. 14.

boam, mittitur in Silo ad Ahiam prophetam uxor ejus, deferens munuscula, panes, & collyridas, uvam, & lagunculam mellis, ut de filii infirmitate cognosceret. David quoque propheta, alium interrogat Prophetam, scilicet Nathan, utrum templum Domino ædificare debeat. Et Achab sciscitatur, an ascendat, an non in Ramoth Galaad. In Isaia quoque, & in Regum volumine, quæ Senacherib ventura sunt nuntiantur. Et Agabus Paulo, quæ ventura erant, nuntiabat.

Hanc ob causam prophetia appellatur visio, aut ut verbis utar Hieronymi, *Osea* 12. Omnis prophetia in scripturis sanctis appellatur Visio. Et affert rationem Theophylactus, *Matth.* 1. eo quod Prophetæ mente videbant ea, quæ dicebant, Spiritu Sancto apparitiones faciente; & ideo Visiones vocabantur. Quod intelligo, quando prospera per illam visionem promittuntur, aut post calamitates prospera. Hinc prophetæ boni, ut ait Hieronymus, *Isaia* 1. prius vocabantur Videntes, quia dicere poterant illud Psalmi: Oculi mei semper ad Dominum: & : Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælo. Unde Apostolis à Salvatore præcipitur: Levate oculos vestros, & videte regiones, quia jam albæ sunt ad metendum. Istos cordis oculos sponsa habebat in Canticis canticorum, cui sponsus dicit: Vulnerasti cor meum, soror mea, sponsa, uno ex oculis tuis. Et in Evangelio legimus: Lucerna corporis tui, est oculus tuus. In veteri quoque dicitur instrumento, quod populus videbat vocem Domini. Ex quo Montani deliramenta conticeant, qui in ecstasi, & cordis amenia, prophetas putat, ventura dixisse. Neque enim certò videre poterant, qui se videre ignorabant. Hoc etiam repetit, *Amos* 1. & *cap.* 7. Denique in epistola ad Paulinum ait: Prophetæ appellabantur videntes, quia videbant eum, quem cæteri non videbant. Abraham vidit diem ejus, & lætatus est: aperiébantur cæli Ezechieli, qui populo peccatori clausi erant. Revela, inquit David, oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.

Quamvis prophetæ vocarentur videntes; non tamen omnia noverant, nec ipsi Apostoli, sed quædam etiam ignorabant. Nam Eliseus ignorans mortem filii Sunamitidis, dicebat ad Giezi: Dominus abscondit à me. Et Paulus ad *Thessal.* Misi ad vos, ut cognoscerem de fide vestra. Quid ignorabat, nonne erat raptus usque ad tertium cælum? Hujus ignorantia tres sunt causæ potissimæ. Prima, quam affert Oecumenius, *priori ad Thessal.* 2. ut factum ipsorum prohiberet, atque dejiceret. Datus est mihi, inquit, angelus Satan. Et Ezechiel, filius hominis crebrò vocatur, ne insolens esset ob excellentiam visionum. Lege optimum exemplum apud *Ælianum*, *lib.* 8. *variæ historiae*, de Philippo Macedonum rege. Secunda causa, quam idem Oecumenius affert est: Ne homines, majores ipsos existimarent, quàm juxta humanam naturam. Nam & Paulus & Barnabas, *Actuum* 14. Dii vocantur. Tertia: ut sciremus omnes, quod

cum similiter ut nos homines essent, tacti affectibus, suis laboribus, ac virtute peregerunt, quæ operati sunt. Præterea, nec semper divina fruebantur inspiratione; ne putarent eos, gratia, & non virtute tales esse, quales erant. Porro quod sancti omnes multa ignoraverint, & multa illos fefellerint, docet Hieronymus, in *Questionibus ad Damasum*, q. 3. his verbis: Nullus homo, excepto eo, qui ob nostram salutem carnem est dignatus induere, plenam habuit scientiam, & certissimam veritatem. Denique Paulus ex parte cognoscit, & ex parte prophetat, & nunc per speculum videt, & in ænigmatibus. Quia cum venerit, quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur. Samuel propheta connumeratus Moyse in sacerdotio Dei, ad ungendum regem missus, cum maximum filiorum Jesse vidisset Heliab, ait: Ecce coram Domino Christus ejus. Et dixit Dominus ad Samuel: Noli respicere ad faciem ejus, nec staturam illius, quoniam reprobavi eum; quia non quomodo Deus videt, videt homo. Homo enim videt in facie, Deus autem inspicit cor: & per singulos filios septem ignorans, usque ad David nescisse describitur. Eliseus quoque, qui duplici glorificatus est spiritu, cujus ossa vitam exanimato cadaveri reddiderunt; cum Sunamitis ad eum venisset in montem, & ad pedes ejus flebiliter corruisset, Giezi prohibente, ne faceret, ait: Dimitte eam, quia anima ejus in amaritudine est; & Dominus abscondit à me, & non indicavit mihi. Sancti quoque viri tantum ea sciebant, quæ eis à Domino revelata sunt; ignorabant vero ea, quæ illis revelata non erant: & ad singulas visiones Zacharias, & Daniel suppliciter Angelum deprecantur, ut exponat sibi, quæ sint illa, quæ viderant. Unde Isaac deceptus errore, filium sanguinarium, prætermisso eo, qui innocenter habitabat domi, voluit benedicere. Item Philippus Presbyter, *lib.* 2. in *Job*, *cap.* 26. cum Job ait: Hæc ex parte dicta sunt viarum ejus: inquit: Non invenies quempiam, qui valeat omnia secreta Dei mysteria, quasi sibi revelata cognoscere; propter quod Apostolus dixit: Ad hæc, quis tam idoneus?

Hoc cur fiat, ratio in promptu est; quia divisiones sunt donorum, & gratiarum; & ideo nec vates semper prophetabant, sed quando eos spiritus divinus arripiebat. Unde Gregorius, 2. *Moral.* *cap.* 28. ait: Aliis prophetiæ, aliis genera linguarum, aliis virtutes curationum dantur. Sed hæc ipsa dona non semper in mente eodem modo sunt; nam ne se mens in presumptione eleve, aliquando utiliter subtrahuntur. Nam si prophetiæ spiritus prophetis semper adesset, Eliseus propheta non diceret: Dimitte eam, anima enim ejus in amaritudine est: & Dominus celavit à me verbum. Si prophetiæ spiritus prophetis semper adesset, inquisitus Amos propheta non diceret: Non sum propheta; & subdit: Nec filius prophetæ, sed armentarius puer ego sum, vellicans Sycomoros. Quomodo autem propheta non fuit, qui de futuris tot verba prædixit? aut quomodo pro-

1. Reg. 16. Samuel non erat sacerdos, sed minoris ordinis. Hieronym. lib. 1. contra Jovin. nec est contrarium quod dicitur 1. Regum 7.

2. Cor. 2.

4. Reg. 4.

Amos 7.

propheta fuit, si de se in præsentī vera dene-
gavit? Sed quia eadem hora, qua requisitus
est, prophetiæ sibi spiritum deesse sensit; de se-
metipso testimonium veraciter intulit dicens:
Non sum propheta. Qui tamen sequutus adjun-
git: Et nunc audi verbum Domini: Uxor tua
in civitate fornicabitur, & filii tui, & filiæ tuæ
gladio cadent, & humus tua funiculo metie-
tur. Quibus prophetæ verbis aperte ostenditur,
quia dum sibi illa loqueretur, mox habere pro-
phetandi spiritum meruit; quia se prophetam
non esse, humiliter agnovit. Potest etiam hic
locus exponi: Non sum propheta; id est, non
eram propheta quando Dominus vocavit me,
&c. Si prophetiæ spiritus prophetis semper ad-
esset, David regi de templi se constructione
consulenti, nequaquam Nathan propheta con-
cederet, quod post paululum negaret. Unde
bene in Evangelio scriptum est: Super quem
videris spiritum descendantem, & manentem
super eum, hic est qui baptizat. In cunctis nam-
que fidelibus spiritus venit; sed in solo media-
tore semper singulariter permanet, quia ejus
humanitatem nunquam deferuit, ex cujus divi-
nitate procedit. At *Joan.* 14. videtur dici con-
trarium: Apud vos permanebit, & in vobis erit.
Sed sciendum, quod alia sunt dona spiritus, sine
quibus ad vitam nequaquam pertingitur: alia,
quibus vitæ sanctitas pro aliorum utilitate de-
claratur. Posterioris generis sunt, virtus cura-
tionum, genera linguarum, interpretatio fer-
monum. Prioris generis sunt, mansuetudo, hu-
militas, patientia, fides, spes, charitas. In his
donis, sine quibus ad vitam perveniri non po-
test, Spiritus Sanctus sive in prædicatoribus suis,
sive in electis omnibus semper manet. Verba
sunt Gregorii, *Moral. capit. ult.* quæ piè in-
terpretanda sunt, videlicet, quod semper ma-
neat in patria. In illis autem, quibus per osten-
sionem illius, nostra vita servatur, sed aliorum
quæritur; nequaquam semper in prædicatori-
bus permanet: quia semper quidem eorum cor-
di ad bene vivendum præsidet, nec tamen per
eos virtutum signa semper ostendit, sed aliquan-
do se is à signorum ostensionibus subtrahit; ut
eò humiliter virtutes ejus habeantur, quò ha-
bitæ, teneri non possunt.

Est dubium: An prophetæ intelligant suas
prophetias? Sed catholici non dubitant, quin
intelligant; hæretici tamen negant. Contra hæ-
reticos sic disputat Hieronymus, in *proæmio*
comment. Isaia: Non ut Montanus somniavit,
prophetæ in ecstasi locuti sunt, ut nescirent,
quid loquerentur, & cum alios erudirent, ipsi
ignorarent quid dicerent: de quibus Aposto-
lus ait: Nescientes, quæ loquantur, nec de qui-
bus affirmant. Sed sicut juxta Salomonem: Sa-
piens intelligit, quæ profert de ore suo, & in
labiis suis portabit scientiam: etiam ipsi scie-
bant, quid dicerent. Si enim sapientes erant
prophetæ, quod negare non possumus; & Moy-
ses omni eruditus sapientia, loquebatur ad Do-
minum, & Dominus respondebat ei: & de Da-
niele ad principem Tyri dicitur: Nunquid sa-

pietior es Daniele? & David sapiens erat, qui *Psal.* 50.
gloriabatur in Psalmo: Incerta, & occulta sa-
pientiæ tuæ manifestasti mihi: quomodo sapien-
tes prophetæ, instar brutorum animantium,
quod dicerent, ignorabant? Legimus in alio *1. Cor.* 14.
Pauli loco: Spiritus prophetarum prophetis sub-
jecti sunt, & in sua habent potestate, quando
taceant, & quando loquantur. Quod si cui vi-
detur infirmum, illud ejusdem Apostoli audiat:
Prophetæ duo, aut tres loquantur, & alii judi-
cent; si autem alii fuerit revelatum sedenti,
prior taceat. Si ergo intelligebant, quæ dice-
bant, cuncta sapientiæ, rationisque plena sunt:
nec aër voce pulsatus ad aures eorum perve-
niebat, sed Deus loquebatur in animo prophe-
tarum, juxta illud quod alius propheta dicit:
Angelus loquebatur in me. Et Apostolus: Cla-
mantes in cordibus nostris, Abba, Pater. Et:
Audiam, quid loquatur in me Deus. Lege eun-
dem Hieronymum, in *comment. epistola ad Ephe-
sios*, cap. 3. in expositione hujus loci: Et aliis
generationibus non fuit notum, &c. Et in *pro-
logo Habacuc*. Et S. Thomam 2. 2. *quest.* 173.
art. 4. Item de hæresi Montani, lege Eusebium,
lib. 5. histor. cap. 16. & 17. Sed annotandum
est, non negasse Hieronymum Ecstasin passos
fuisse prophetas; sed non ita passos, ut nesci-
rent, quid loquerentur. Nam ut ait Augustinus,
lib. 1. Quest. in Genes. q. 80. Ecstasis solet fieri
in magnarum rerum revelationibus. Sic ab
Adam, cum prophetatur sacramentum illud
magnum (ut dicit Apostolus) in Christo &
Ecclesia, dicendum est, qui Ecstasin passus fue-
rit, & sensuum alienationem.

De modo, quo fiant visiones prophetiæ,
sic scribit Hieronymus, *Habac. cap. 2.* Pro-
phetica, inquit, visio, & eloquium Dei, non
extrinsecus ad prophetas fit, sed intrinsecus, &
in interiori homine manifestatur. Unde apud
Zachariam: Angelus, qui loquebatur in me: *Psal.* 82.
& in *Psalms*: Audiam, quid loquatur in me
Dominus. Et *Jerem.* 28. ait: Prophetæ nequa-
quam suo arbitrio loquuntur, sed ex Domini
voluntate; quia prophetia futurorum sæpissimè
est, quorum solius Domini notitia est. Nam
Jeremias tacet, cum ab ejus collo ab Hanania
catena lignea aufertur, doloremque dissimulat;
necdum enim à Domino, quid loqueretur, fue-
rat revelatum. Tandem facto ad eum verbo,
confidenter loquitur. Item *comment. in Psalm.*
84. *titulo Hieronym.* dicitur: Multi putant,
quando loquitur Moyses & dicit, hæc dicit
Dominus: & cum dicitur, factum est verbum
Domini ad Isaiam, vel Ezechielem; quod for-
insecus sermo fiat, & per istas aures audiat
propheta, quod loquitur Dominus: sed non est
ita. Denique & Dominus ipse, quid loquitur ad
Judæos & Phariseos? Qui habet aures audiendi,
audiat. Et Isaias ait: Dominus addidit mihi au-
riculam: id est, quoniam non habebam illam au-
riculam, quæ in corde est; addidit mihi, ut Dei
possem audire sermones. Et quodcumque pro-
pheta audit, audit in corde. Quando enim cla-
mamus in cordibus nostris, Abba, Pater: clamor
ille

2. Reg.. 7.

Joan. 1.

1. Tim. 3.

Ezech. 28.

Zachar. 1.
Galat. 4.
Psal. 84.Lucæ 8.
Isaiæ 5.

ille silentii est, & silentium auditur à Domino.

Locutio divina, ut ait Gregorius, *lib. 28.*

Moral. capit. 2. duobus modis distinguitur. Aut

per semetipsum Dominus loquitur, aut per crea-

turam angelicam ejus ad nos verba formantur.

Sed cum per semetipsum loquitur, sola nobis

vis internæ inspirationis aperitur, & de verbo

ejus, sine verbis, & syllabis, cor docetur; quia

virtus ejus intimâ quadam sublevatione cognos-

citur. Cum verò per angelum voluntatem suam

Dominus indicat, aliquando eam verbis, ali-

quando rebus demonstrat, aliquando simul ver-

bis & rebus; aliquando imaginibus, cordis ocu-

lis ostensis; aliquando imaginibus, & ante cor-

poreos oculos ad tempus ex aëre assumptis; ali-

quando cœlestibus substantiis, aliquando terre-

nis, aliquando simul terrenis & cœlestibus.

Nonnumquam etiam per angelum humanis cor-

dibus ita loquitur Deus, ut ipse quoque ange-

lus mentis obtutibus præsentetur. Verbis per

angelum loquitur Deus, cum nihil in imagine

ostenditur, sed supernæ verba locutionis au-

diuntur. Sicut dicente domino: Pater clarifica

filium tuum: Angelus respondit: Clarificavi,

& iterum clarificabo. Aliquando rebus per an-

gelos loquitur Deus, cum nil verbo dicitur;

sed ea quæ futura sunt, assumpta de elemen-

tis imagine nuntiantur. Ut Ezechiel nil verbo-

rum audiens, in electri specie mysteria cogno-

vit incarnationis Christi. Electrum ex auri, ar-

gentique metallo miscetur: in qua permixtione

argentum quidem clarius redditur, sed tamen

fulgor auri temperatur. Aliquando per angelos

verbis simul & rebus loquitur Deus, cum qui-

busdam motibus insinuat, hoc quod sermoni-

bus narrat: ut Adam post peccatum non vidit

Dominum, sed increpationis verba per angelum

audivit. Cum audisset vocem Domini Dei de-

ambulantis in paradiso ad auram post meridiem.

Cum deambulat Deus recessum ab homine sig-

nificat. Aliquando imaginibus, cordis oculis

extensis, per angelos loquitur Deus; sic Jacob

vidit scalam, & Petrus linteum reptilibus ple-

num, in ecstasi vidit; hoc est non oculis cor-

poreis. Sic Paulo in visione vir Macedo appa-

ruit, qui transire eum in Macedoniam, roga-

vit. Aliquando imaginibus, & corporibus ex

aere assumptis per angelos loquitur Deus; sic

Abraham tres viros vidit, quos in habitaculo

terreno suscepit, & illi quædam interna annun-

tiantur. Hæc, & alia nonnulla scribit Gregorius

loco citato.

Duo sunt genera prophetarum, & qui vati-

cinantur de futuris, & qui interpretantur scrip-

turas. De his sic scribit Ambrosius, *1. Corinth.*

12. Prophetas duplici genere intelligimus, &

futura dicentes, & scripturas revelantes. Sicut

enim propheta futura prædicit, quæ nesciuntur;

ita & hi, dum scripturarum sensum, qui mul-

tis occultus est, manifestant, dicuntur prophe-

tare. Sic Paulus dicit: Qui prophetat, Eccle-

siam ædificat. Et Hieronymus, *ad Ephes. 4. cap.*

ait: Posuit Deus primò Apostolos, secundò Pro-

phetas. Non illos, qui futura vaticinantur, qua-

les in veteri legimus testamento; sed qui infi-

deles, & imperitos arguant, atque dijudicent.

Hæc ille. Hoc secundo modo ferè semper pro-

pheta accipitur in novo instrumento, nempe

pro his, qui scripturæ abstrusos, & arcanos sen-

sus explanant: ut Philippi filia, quæ propheta-

bant. Et *1. Timot. 1.* Hoc præceptum commen-

do tibi, secundum præcedentes in te prophe-

tias: id est, toto animo scripturarum interpre-

tationibus incumbere, quemadmodum ante fe-

cisti. Et *cap. 4.* Noli negligere gratiam, quæ

in te est, quæ data est tibi per prophetiam: id

est, ideo largitus est tibi Dominus scientiam

scripturarum, ut alios doceas, & erudias. Et *Act. 11.*

in Actibus, erant prophetae dicentes futura; si-

cut Agabus, qui vincula Paulo Hierosolymis

futura prophetavit, & futuram famem sub Clau-

dio prædixit. Præterea cum Paulus, *1. Corinth.*

12. dixisset: Ipse dedit quosdam Apostolos,

quosdam prophetas: inquit Oecumenius *1. Co-*

rinth. 8. Bene addidit primò de Apostolis, nam

hi duces sunt fidei. Prophetas verò secundo

loco posuit: non veteres illos dicens, sed eos

qui in unaquaque ecclesia illo tempore prophe-

tabant; qualis erat Agabus, aliique multi. Pro-

phetas dicit Apostolus, non qui ante tempus

gratiæ, sed qui post gratiam fuerunt, ut Aga-

bus, & qui Antiochiæ prophetabant. Verum

dices: si illi erant prophetae, quomodo ait Do-

minus: Lex, & prophetae usque ad Joannem?

Dicimus: quod de veteribus illis loquitur Do-

minus, qui de ipsius adventu prophetaverant.

Sic etiam solvit S. Thomas *2. 2. quæst. 174.*

art. 6. ad 3. Prophetæ, inquit, prænuntiantes

Christi adventum, non potuerunt durare nisi

usque ad Joannem, qui digito Christum de-

monstravit. Et tamen, ut Hieronymus, *Matth.*

11. ait: non hoc dicitur, ut post Joannem ex-

cludat prophetas. Legimus enim in Actibus,

Agabum prophetasse, & quatuor Philippi filias

virgines. Joannes etiam propheticum librum

conscripsit, & singulis temporibus non defue-

runt prophetae: non quidem ad novam doctri-

nam fidei depromendam, sed ad actuum direc-

tionem. Ita etiam Euthymius, *in Matth. super*

illud: Lex & prophetae usque, &c. Item Au-

gustinus, *epistol. 58.* ait: Hos prophetas, quos

Apostolus posuit, non puto illos esse, qui or-

dine temporum ante Apostolos fuerunt; sed

illos, quibus jam sub Apostolis per gratiam do-

nebatur, aut interpretatio scripturarum, aut

inspectio mentium, aut prædictio temporis se-

cuturi; ut Agabus cernebat, qui & famem in-

stantem prædixit, & quæ Paulus in Hierosolymis

passurus esset, & verbo denuntiavit, & signo

zonæ ejus ostendit.

Sicut duplices ostendimus esse prophetas, ita

& prophetias. Nam prophetia (ut dicitur *homil.*

1. titul. Chrysom. in Matth. versus finem, in

expositione hujus loci: Ut impleretur, quod

dictum est à domino:) alia est ex præscientia,

& hæc immutabilis est; ut: Ecce virgo con-

cipiet. Alia ex judicio operum; & hæc solet

mutari, secundum quod verba sonant, non se-

cun-

Prophetia
ex præ-
scientia, &
ex judicio
operum.

Joan. 17.

Act. 10.

Act. 16.

Genes. 28.

Act. 10.

Act. 16.

Duo gene-
ra prophe-
tarum.

cundum intellectum; ut: Adhuc quadraginta dies, & Ninive subvertetur: subintelligitur, nisi poeniteat. Et apud Isaiam, dicitur Ezechiae: Dispone domui tuae, quia morieris, & non vi-
Nota. ves. Item, quae est ex praescientia, illa imple-
 tur solummodo Dei operatione: ut quod vir-
 go pareret. Alia adimpletur hominum admi-
 nistratione: ut quod ego sim vir bonus. Hæc
 ille. Hoc est satis eruditè, & disertè dictum,
 et si nonnihil dissidet ab hoc S. Thomas 2. 2.
 q. 17. art. 6. ad 2. & 1. part. q. 19. art. 7.

*Ad quæ
 tempora se
 extendat
 prophetia.*

Ad quæ tempora se porrigat, & extendat
 prophetia, oportet nunc altius, & uberius,
 quam à nobis explicatum est antea, declarare.
 Et quidem ut ait Euthymius, in proæmio com-
 ment. Joannis; Prophetia non de futuris tantum
 est, verum etiam de præteritis: sic Moyses
 mundi constitutionem enarrans, de præteritis
 vaticinatus est. Et de præsentibus: ut cum di-
 xit Christus, quæ sint in corde hominum: &
 Petrus detexit furtum Ananiae, & Sapphiræ.
 Præterea Chrysostomus, in secundo proæmio
 Psalmorum, ait: Universum genus prophetiae
 tripliciter dividitur, in futurum, præsens, &
 præteritum. Prophetia enim est, Moysis pro-
 phetia narrantis de Adam, & temporibus ab
 altò repetitis. Quin etiam prophetia est ejus,
 quod est occultum, inventio; ut à Petro factum
 est, qui furtum Ananiae, & Sapphiræ detexit.
 Est magis propriè prophetia, quæ futura præ-
 dicit, eaque esse eventura post multas genera-
 tiones; quemadmodum dixerunt Prophetæ de
 Christi adventu, & Apostoli de gentium ad fi-
 dem obedientia, & Judæorum rejectione. Item
 Beda, Genes. 1. cap. ait: Prophetiae tria genera
 sunt. Prophetia de præterito, ut: In principio
 creavit Deus cælum, & terram: & reliqua. De
 præsentis: ut sedens Christus ad dexteram Pa-
 tris; dicitur de futuro: Inde venturus est, ju-
 dicare vivos & mortuos. De hac re uberius
 disseruit Gregorius, Homilia prima in Ezechie-
 lem Prophetam, inquit: Prophetiae tria tem-
 pora sunt, scilicet, præsens, præteritum, &
 futurum. Quorum præsens, & præteritum pro-
 phetiae etymologiam amittunt. Prophetia de fu-
 turo est: Ecce Virgo concipiet, & pariet fi-
 lium. Prophetia de præterito: In principio crea-
 vit Deus cælum, & terram. De illo enim tem-
 pore dixit homo, quando non erat homo. Pro-
 phetia de præsentis est, quando Paulus dicit:
 Si omnes prophetent, intret autem quis infide-
 lis, vel idiota, convincitur ab omnibus, occul-
 ta cordis ejus manifesta fiunt; ita cadens in fa-
 ciem adorabit Dominum, pronuntians, quod
 verè Deus in vobis sit. Cum igitur dicitur,
 occulta cordis ejus manifesta fiunt: monstra-
 tur, quod per hunc modum prophetiae spiri-
 tus non prædicit, quod futurum est; sed osten-
 dit, quod est. Unde rectè prophetia dicitur,
 non quia dicit ventura, sed quia prodit occul-
 ta. Rem quippè quamlibet, sicut in futuro ab
 oculis subtrahunt tempora, ita ab oculis nos-
 tris in præsentis, subtrahit causa. Ventura ete-
 nim res occultatur in futuro tempore, præsens

autem cogitatio absconditur in latenti corde.
 Est etiam prophetia præsens, cum res quælibet,
 non per animum, sed per absentem locum te-
 xitur; quæ tamen per spiritum denudatur. Et
 ibi fit præsens prophetantis animus, ubi per præ-
 sentiam non est corpus. Nam Giezi longè à
 propheta recesserat, cum Naaman Syri mune-
 ra percipiebat: cui tamen idem propheta di-
 cit: Nonne cor meum in præsentis erat, quan-
 do reversus est homo de curru suo in occur-
 sum tibi?

Hæc prophetiae tempora sibi concinunt ad
 probationem, ut aliquando ex futuris præteri-
 ta, aliquando verò ex præteritis probantur fu-
 tura. Exemplum primi: dixerat Moyses: In
 principio creavit Deus cælum, & terram. Sed
 quis crederet, quia verum de præteritis dice-
 ret, si de futuro etiam aliquid non dixisset? In
 ipsius etenim libri fine, aliquid prophetiae per
 Jacob vocem de venturis permiscuit, dicens:
 Non auferetur sceptrum de Juda, & Dux de
 fœmoribus ejus, donec veniat, qui mittendus
 est. Et ipse Moyses ait: Prophetam suscitabit
 vobis de medio fratrum nostrorum; tamquam
 me ipsum audietis: id est, erit legislator, ut
 ego. Et erit, quicumque non audierit prophe-
 tam illum, &c. Cur præteritis ventura permis-
 cuit, nisi ut dum implentur ea, quæ de futuro
 prædiceret, ostenderet etiam, quod de præte-
 ritis vera dixisset? Ex præteritis etiam proban-
 tur futura. Unde rex Babylonis cum somnium
 vidisset, misit ad Magos, & Ariolos, omnesque
 sapientes Babyloniae convocavit; nec ab eis so-
 lummodò interpretationem somni, sed etiam
 somnium quæsit; ut nimirum ex præterito
 colligeret, si quid in eorum responsionibus de
 futuro certum teneret. Qui cum dicere nulla
 potuissent, Daniel in medio adductus est: qui
 de interpretatione somni, & enarratione requi-
 situs, non solum hoc respondit, quod interro-
 gatus est, sed ipsam originem somni explica-
 vit, dicens: Tu rex cœpisti cogitare in strato
 tuo, quid esset futurum post hæc. Et paulò
 post: Tu rex videbas, & ecce quasi statua
 grandis. Cujus somni mox ut ordinem dixit,
 quidquid ex eo venturum sequebatur, aperuit.

Spiritus prophetiae inquit Gregorius, homil.
 1. in Ezech. nec semper, nec eodem modo pro-
 phetæ animum tangit. Nam ex præsentis, pro-
 phetiae spiritus prophetantis animum aliquando
 tangit, atque ex futuro non tangit. Sicut Joan-
 nes Baptista venientem Dominum videns, ait:
 Ecce, qui tollit peccata mundi. Sed cum jam
 moriturus esset, missis discipulis, requirebat
 dicens: Tu es, qui venturus es, an alium ex-
 pectamus? In quibus verbis ostenditur, quia
 in terris quidem venisse redemptorem noverat;
 sed an per semetipsum ad aperienda inferni
 claustra descenderet, dubitabat. Ex præsentis
 enim prophetiae spiritu tactus fuerat, qui hu-
 manitatem mediatoris videns, & divinitatem
 ejus intelligens, considerabat agnum, qui pec-
 cata mundi tolleret; sed tactus ex futuro non fue-
 rat, qui adventum illius in infernum nesciebat.

Ali-

4. Reg. 5-

Genes. 49-

Deut. 18.

Exemplum

secundi.

Deuter. 2.

2. 2. q.

171. art.

4.

Joan. 1.

Matth. 11.

2. 2. q. 2.

art. 7. ad

2.

Tu dic,

quod Joan.

non inter-

rogabat

propter se,

sed ut Do-

minus dis-

cipulos

ejus erudi-

ret, & ad

se traheret.

Aliquando verò prophetiæ spiritus animum prophetantis ex futuro tangit, atque ex præfenti non tangit. Sicut historia Geneseos testatur, cum Isaac filium suum ad venandum misit; & minorem filium, nempe Jacob, Rebecca ad benedicendum supposuit. Qui hædinis pellibus indutus, paterno palpatui corpus fraternum finxit. Cui ille minori filio, tamquam majori benedictionem dedit, quæque essent longe futura nuntiavit: sed quis esset, qui coram se assisteret, scire non potuit.

Genes. 7.

Aliquando prophetantis animum ex præfenti pariter, & futuro tangit. Quod ex libro Geneseos liquido docemur. In illo quippe scriptum est, cum jam ad vitæ terminum appropinquaret Jacob, & duos filios suos Joseph fecisset assistere ante eum, nempe Manasem, & Ephraim, ut ex benedictione illius possent longè post futura promereri; majorem ad dextram, minorem verò posuit ad sinistram. Cumque ille oculis senectute caligantibus, nepotes suos, quis prior, quisve esset minor, humano visu discernere nequaquam posset; ductis in obliquum brachiis, dextram manum minori, sinistram majori posuit. Quod dum corrigere filius vellet, ait: Non ita convenit pater, quia hic est primogenitus. Sed audivit: Scio fili mi, scio. Et iste quidem erit in populos, & multiplicabitur, sed frater ejus junior major illo erit. Ahia prophetæ animum prophetiæ spiritus, & ex præfenti, atque futuro tetigerat, cum caligantibus oculis eam, quæ se esse aliam simulabat, & uxorem Jeroboam esse cognovit; & quidquid ei futurum esset, aperuit, dicens: Ingredere uxor Jeroboam, quare aliam te esse, simulas? Ego autem missus sum ad te durus nuntius. Vade, & dic Jeroboam: Hæc dicit Dominus Deus Israel, quia operatus es malè super omnes, qui fuerunt ante te; & fecisti tibi Deos alienos & conflatiles, ut me ad iracundiam provocares, me autem projecisti post corpus; idcirco ego inducam mala super domum Jeroboam.

Lege que scripsi lib. 9. Regul. 17.

3. Reg. 14.

Aliquando ex præterito, & præfenti, atque ex futuro pariter animus tangitur prophetantis; sicut Elisabeth, venire ad se Mariam conficiens, quod incarnatum Verbum gestaret in utero, agnovit; eamque jam Domini sui matrem vocavit, dicens: Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? De cujus conceptione per Angelum quoque ad Joseph dicitur: Quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est. Quæ, videlicet Elisabeth dicit: Beata, quæ credidisti, quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino. Dicens enim: Beata, quæ credidisti: apertè indicat, quia verba angeli, quæ dicta ad Mariam fuerant, per spiritum agnovit. Atque subjungens: Perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino: quæ eam in futuro sequerentur, prævidit. Simul ergo de præterito, & præfenti, atque futuro, per prophetiæ spiritum tacta est, quæ & eam promissionibus angeli credidisse cognovit; & matrem nominans, quia Redemptorem humani ge-

Luce 1.

Luce 1.

Matth. 1.

neris in utero portabat, intellexit. Et cum omnia perficienda prædiceret, quid etiam de futuro sequeretur, aspexit.

Aliquando verò prophetiæ spiritus ex præterito tangit animum, nec tangit ex futuro. Sicut in Apostolo apertè ostenditur, qui discipulis suis dicit: Notum vobis facio fratres evangelium, quod evangelizatum est à me; quia non est secundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; sed per revelationem Jesu Christi. Unde aliis quoque discipulis dicit: Secundum revelationem, notum mihi factum est sacramentum. Qui tamen hoc ipsum evangelium, per revelationem cognoverat; cum Jerosolymam prædicaturus ascenderet, ait: Ecce ego alligatus spiritu, vado in Jerusalem, quæ in ea eventura sunt mihi, ignorans. Hoc quippe Evangelii Sacramentum est, quia Unigenitus Patris incarnatus, atque perfectus homo factus est. Qui crucifixus, mortuus, & sepultus, die tertia surrexit, die quoque quadragesima ascendit in cælum, atque in dextera Patris sedet. Qui ergo per revelationem evangelium agnovit, prophetiæ spiritu de præterito tactus est. Sed quia quid pro eodem evangelio passurus esset, ignorabat, de futuro proculdubio tactus non est. Nam sic dicit: Nisi quod Spiritus Sanctus per omnes civitates protestatur mihi, dicens: Quoniam vincula, & tribulationes Jerosolymis me manent. Apertè ostendit, quia ea, quæ ipsi futura essent, aliis de ipso revelata erant, non autem ipsi de se. Sicut de illo per Agabum dicitur: Virum, cujus hæc zona est, ita alligari oportet in Jerusalem.

Galat. 1.

Ephes. 3.

Act. 20.

Act. 20.

4. Reg. 5.

Aliquando prophetiæ spiritus tangit ex futuro, nec tangit, ex præterito: sicut in Elisei facto scriptum est, quia cum unus ex filiis prophetarum materiam succideret, huic ferrum securis in aquam cecidit: qui exclamavit: Heu, Heu, domine mi, & hoc ipsum mutuo acceperam. Dicit autem homo Dei: Ubi cecidit? At ille monstravit ei locum. Præcidit ergo lignum, & misit illuc, natavitque ferrum. In quo videlicet prophetæ facto cognoscitur, quia qui requirit, ubi ceciderat; quid esset factururus, noverat. Sed tamen cum requirit, constat, quia ubi ferrum cecidisset, ignorabat. Prophetiæ ergo spiritus, Elisei mentem ex futuro tetigerat, sed ex præterito non tangebatur; qui & ferrum ex profundis demersum, quod revocaturus esset ad superficiem, scire potuit; sed ubi ceciderat, omninò nescivit.

Aliquando verò prophetiæ spiritus, in præfenti ex parte tangit, & ex parte non tangit. Quod & Petri historia testatur, cum missi ad eum à Cornelio milites, ei sunt illi homines per spiritum nuntiati. Scriptum quippe est: Et dixit spiritus ei, ecce viri tres quærunt te. Ad quos ille descendit, & requirens dicit: Quæ causa est, propter quam venistis? In cujus verbis ostenditur, quia eandem causam per spiritum non audierat, quam à militibus requirebat. In præfenti ergo mentem Petri spiritus ex parte tetigerat, & ex parte non tetigerat, qui

Act. 21.

adesse milites dixit, & pro qua causa venerant, tacuit.

Aliquando spiritus prophetiæ in futuro ex parte tangit, & ex parte non tangit. Sicut prophetarum filii de auferendo Elia ad Eliseum dicunt: Numquid nosti, quia hodie Dominus tollet dominum tuum à te? Quo tamen ablato, se se per diversa dispergunt, eumque in rupibus, & vallibus quærunt. In futuro ergo eorum mentem prophetiæ spiritus ex parte tetigerat, & ex parte non tangebatur; quando eum, quem tollendum noverant, non inveniendum quærebant. Ex parte itaque tacti sunt, atque ex parte non tacti; quia sciebant, quod tolli posset; & nesciebant, quod inveniri non posset. Idem quoque Eliseus per prophetiæ spiritum, de futuro ex parte tactus est, & ex parte non tactus, cum regi Israel diceret: Percute jaculo terram: & cum percussisset tribus vicibus, & steteret, iratus est contra eum vir Dei, & ait: Si percussisses quinquies, aut sexies, sive septies, percussisses Syriam usque ad consumptionem; nunc autem tribus vicibus percuties eam. Qui utique noverat, quod toties percuteret Syriam, quoties percussisset terram. Sed cum ei diceret: Percute terram: quoties eam percussurus esset, ignorabat; quippe & indignabatur, terram tertio tantum fuisse percussam. Profecto constat, quia de futuro ex parte tactus fuerat, & ex parte non tactus, qui Syriam percuti prædixit, sed terram amplius percuti voluit. Sic Samuel cum ad ungendum David à Domino mitteretur, respondit: Quomodo vadam? audiet enim Saul, & interficiet me. Jussu enim Domini Saul primum in regem Israel unxerat; quo postea propter neglectum Dei mandatum, rejecto, & David unxit: nec tamen à Saul occisus est. Ex parte ergo de futuro tactus prophetæ animus fuerat, & ex parte non tactus; qui & ungendum David in regno noverat, & quia à Saul non esset occidendus, ignorabat.

Sciendum quoque est, quod prophetæ quidam è proximò tanguntur, atque è longinquò minimè tanguntur. Alii verò è longinquò tanguntur, & non tanguntur è proximò. Alii autem & è longinquò, & è proximò prophetiæ spiritu tanguntur. Simul enim Samuel venienti ad se Saul, atque asinas patris quærenti, periisse asinas noverat, easque inventas esse nuntiabat, & Saulem regem futurum prædicit. David quoque, quia in ejus regno succederet, nuntiavit; sed quia pater Regis æterni futurus sit, non prædicit.

Quidam verò tanguntur è longinquò, & non tanguntur è proximò: sicut idem David incarnandum Dei unigenitum noverat de Judæa, dicens: Homo natus est in ea, & ipse fundavit eam altissimus. Atque hunc ad cælos ascensurum, & ad patris dexteram sessurum intelligit, dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Et tamen multa, quæ è vicinò acta sunt, minimè prævidit. Ut enim pauca de multis loquar, servum Miphiboseth Siban contra Dominum suum mentientem non

intellexit; quippe cui falsam referenti proditio- nem, bona Miphiboseth domini sui, protinus adjudicavit. Et Amasæ promittens, dicit: Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, si non magister militiæ fueris coram me omni tempore, pro Joab: videlicet, quid sequeretur ignorans; quia Amasa idem, non solum principatum militiæ pro Joab non susceperet, sed etiam per Joab post paululum vitam finiret.

Quidam verò è longinquò tanguntur, & è proximò; sicut Isaías longe post futura pronuntiat, dicens: Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel. Qui etiam de Ezechia rege, prophetiæ spiritu tactus è vicinò, quia de infirmitate sua surgeret, prædixit; & quot annis post infirmitatem viveret, nuntiavit. Aliquando enim prophetiæ spiritus prophetis deest, nec semper eorum mentibus præstò est; quatenus cum hunc non habent, se hunc agnoscant, ex dono Dei habere, cum habent. Unde Eliseus cum flentem Sunamitidem mulierem à suis pedibus per Giezi puerum avelli prohiberet, dixit: Dimitte illam, anima ejus in amaritudine est; & Dominus celavit à me, & non indicavit mihi. Sic quoque cum eum Josaphath de futuris require- ret, & prophetiæ ei spiritus deesset, psalter fecit applicari; ut prophetiæ ad eum spiritus per laudem psalmodiæ descenderet, atque ejus animum de venturis replet.

Prophetæ, aliqui fuerunt ante captivitatem decem tribuum Israel, sive duarum, nempe Judæ, & Benjamin: ut Nathan, Isaías, Joel, Oseas, Amos. Alii post captivitatem decem tribuum, & duarum: ut Daniel, Aggæus, Zacharias. Jeremias tamen, & Ezechiel imminente captivitate Babylonica vaticinium texuerunt, sed Jeremias in Judea prophetavit, Ezechiel in Babylone. At Aggæus, Zacharias, & Malachias post captivitatem Babylonicam.

Prophetæ omnes posteriores, fuerunt post divisionem duodecim Tribuum à domo David. Horum munus erat, populum rebellem, & immorigerum minis ad legis custodiam cogere. Priores prophetæ populi gesta, laudes Domini, & mores populi conformabant. Ideo hi dicuntur Hagiographi, à fine nomine imposito, licet essent omnes prophetæ.

Prophetæ aliqui fuerunt *σύνχρονον*, id est eodem tempore viventes, ut Oseas, Isaías, Joël, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, qui fuerunt regnante Ezechia; in cujus tempore regnum decem tribuum est finitum; quod à primo rege Jeroboam usque ad ultimum Oseæ, mansit annis ducentis quinquaginta. Item: Zacharias, Aggæus, Malachias, eodem tempore vixerunt. Denique floruit Sophonias tempore regis Josiæ: quo tempore Jeremias publicè, Sophonias in conciliis, Oldas in cœtibus mulierum prophetabant. Alii non vixerunt eodem tempore, ut Daniel, Isaías.

Verum ut scias, quo tempore, aut quibus regibus regnantibus unusquisque propheta vixerit, lege regulam quamdam, quam posuimus, cum

2. Reg. 20.

2. Reg. 7.

Isaia 7.

Isaia 38.

4. Reg. 4.

4. Reg. 3.

1. Reg. 15.

1. Reg. 10.

Psal. 86.

Psal. 109.

2. Reg. 16.

cum de titulis Psalmorum agebamus; aut Divum Theodoretum, in proœmio duodecim Prophetarum.

Prophetæ quidam vocantur minores, quia sermones eorum sunt breves, in majorum comparatione; qui majores ideo vocantur, quia proluxa volumina condiderunt. Unde Ezechiel, cap. 2. ait: Ecce manus missa ad me, in qua erat involutus liber; & expandit illum coram me, qui erat inscriptus intus, & foris, & scriptæ erant in eo lamentationes, & gemitus, & Væ. Majores sunt, Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel. Minores, Oseas, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias.

Ex prophetis, aliqui nullam prophetiam scripserunt, ut Nathan, Gad, 2. Reg. 24. Semeias, Achias, Debora, Oldas, Elias, & Eliseus. Alii scripserunt, ut Isaias, Jeremias, & reliqui prophetæ, tam majores, quam minores. De hac re extat liber Rabi Mosi Kamhi, cujus verba inferere hoc loco libuit. Moses vir Dei scripsit Pentateuchum, hoc est, quinque volumina legis, præter octo versus ab: Et mortuus est Moses vir Dei: usque ad finem legis: & librum Job. Josue scripsit librum suum, & octo versus legis. Samuel scripsit librum suum, id est, primum, & secundum Regum, & librum Judicum, & Ruth. Isaias scripsit librum suum, & librum Proverbiorum, & Cantici canticorum, & Ecclesiastæ. Jeremias scripsit librum suum, & librum Regum, & Threnorum. Viri Synagogæ majoris scripserunt librum Ezechiel, & librum duodecim Prophetarum minorum, & librum Danielis, & Esther. David, & decem prophetæ alii psalmographi, composuerunt librum suum, & librum Paralipomenon, usque: Et fuerunt sibi fratres filii Josaphat. Numerus versuum legis, quinque millia & octingenti & quadraginta quinque. Litteræ legis, 600045. Et prophetarum, novem millia, ducenti, & nonaginta quatuor. Et Hagiographorum, octo millia, & sexaginta quatuor. Invenitur itaque summa omnium versuum Bibliæ, viginti tria millia, ducenti & tres versus. Sed hujus auctoris Rabi Mosi sententia, patet ex supradictis, non esse ex omni parte veram.

Annotatio.

De hoc, libro primo cap. 6. Quis excellentior propheta Moyses, an David.

EST controversia inter scriptores, uter fuerit excellentior propheta, Moyses, an David? Nam S. Thomas principatum tribuit Moyfi: Lyranus anceps, ac dubius est; tamen demum putat, David principatum tenere. Nos tamen neutræ parti accedimus.

Ob cujus rei intelligentiam, annotandum ex Hieronymo, in prologo Galeato: Quod scriptura veteris instrumenti in tres ordines dividitur. Primus ordo continet quinque libros Moyfis. Secundum ordinem faciunt, scilicet Hebræi, & incipiunt à Josue. Deinde subtexunt Judicum librum; & in eundem compingunt Ruth, quia in diebus Judicum facta ejus narra-

tur historia. Tertius sequitur Samuel, quem nos Regum primum & secundum dicimus. Quartus duo alii Regum. Quintus Isaias. Sextus Jeremias. Septimus Ezechiel. Octavus, liber duodecim Prophetarum.

Tertius ordo Hagiographa, id est, sanctè scripta possidet. Vocantur autem ἁγίγραφα, illa volumina, quæ potius docent, quam de futuris vaticinantur; licet prophetæ, illorum auctores etiam sint appellandi. Et primus liber incipit à Job. Secundus à David, quem quinque incisionibus, & uno Psalmorum volumine comprehendunt. Tertius Salomon, tres libros amplectens. Quartus Daniel, juxta Hebræorum opinionem: sed juxta nos unus è quatuor prophetis majoribus est, ut diximus in Appendice 4. Hypotypof. Quintus liber Paralipomenon. Sextus Esdras. Septimus Esther. Ecce Moyses exclusus est à numero Prophetarum, & Hagiographorum.

Deinde Hebræi secant vetus instrumentum, in legem, & prophetas: & prophetæ rursus subdividuntur in priores, & posteriores prophetas. Priores sunt, Josue, Samuel, Salomon, David, & cæteri omnes, qui à morte Moyfis usque ad Isaiam, aliquid scriptis mandarunt. Illi, qui ab Isaiâ usque ad Malachiam aliquid litteris commiserunt, posteriores vocantur. Hoc est, duodecim minores, & quatuor majores prophetæ. Ac vocantur posteriores, quia post separationem Tribuum duarum, & decem, à se invicem, suas scripserunt prophetias.

Ecce Moyses relegatur à numero prophetarum, tam majorum, quam minorum, tam priorum, quam posteriorum. Non quod negem fuisse prophetam, fuit etenim. Nam de illo dicitur: Non surrexit propheta in Israel, qui vidit Dominum facie ad faciem, sicut Moyses. Et Abraham fuit propheta, quia de illo dicitur, Genes. 20. Propheta est, & orabit pro te. Verum non appellatur illo nomine, sed alio excellentiori, videlicet, Patriarcha; quia supra universos homines, qui ab illo originem ducebant, regnum obtinebat. Et Moyses, Legislator dicitur: cujus veluti ministri fuerunt omnes prophetæ; ad hoc enim illorum prædicatione tendebat, ut lex Moyfis servi Dei diligenter servaretur. Et Joannes Baptista, & Evangelista, licet prophetæ fuerint, prophetæ non vocantur, sed aliis cognominibus, ut à me modo dictis, solent ornari. Denique, Christus propheta fuit, qui de se ait: Nemo propheta sine honore: & legislator ait: Prophetam suscitabit vobis Dominus de medio fratrum vestrorum, ipsum tamquam me audite, id est, erit legis novæ legislator, ut ego veteris. Hoc esse consonum scripturis, his testimoniis confirmari potest. Primum, Matth. 7. dicitur: Hæc est lex, & prophetæ: & capit. 11. Lex, & Prophetæ usque ad Joannem; & cap. 22. Hinc universa lex pendet, & prophetæ. Et Lucæ 16. Lex & prophetæ usque ad Joannem. Et iterum 24. Scriptum est in lege, psalmis, & prophetis de me. Et ipsius Lucæ 16. ad divitem epulonem: ha-

bent Moysen, & prophetas. Vides ergo, quod nunquam Moyses numero prophetarum adscribitur.

Prophetare propriè loquendo, est Deo illuminante, manifestare occulta, seu futura prædicere. Sed quoniam ut dictum est, etiam Pseudopropheta absolute propheta vocantur in Scriptura; inolevit usus, ut quisquis de occultis loquatur, si effectus locutioni respondeat, prophetare dicatur: etsi reverà tantum sit conjectura, seu prælagium; & hoc quidem multoties naturale. Hinc etiam consequenter, licet improprie, prophetia venit dividenda. Igitur prophetia, quædam est spiritualis, quædam diabolica; nam ut dictum, in scripturis propheta, & pseudopropheta eodem nomine appellantur. Alia est inter has media, quæ naturalis, aut artificialis vocatur. Quarta communis, seu popularis vocatur. Spiritualis igitur, in primis participes sunt viri sancti; ex dispensatione tamen viris iniquis datur, ut Pharaoni, Balaam, & Caipha. Diabolicæ autem sunt participes, qui ipsorum dæmonum sunt cultores: cujusmodi sunt, qui per farinam, & hordeum vaticinantur; & illud vaticinium è quercu, & Dodonæa sacerdos; & id quoque, quod per exta fit, & per volatus, & garritus avium, per notas, sternutamenta, & sortes; quodque ex tonitruis sumitur, & ex muribus, & mustelis, & ex lignorum stridore, & aurium sonitu, & corporis tremore; & quod ex nominibus, & mortuis, & stellis, & aquis. Et ex aliis rebus sexcentis: nam quod per somnia fit, & id quidem apud nos, per vocatam cathochen, id est, spiritus afflatum est. Prænotio tamen non illis à virtute provenit, ut nobis; sed potius ab arte quadam prava, & malefica. Ac Deus quidem cum aliquid prædicat, ipse solutionem subjicit; & tunc evenit res absque ullo dubio. At illi, in quibusdam fortè fortuna verum dicunt, in plurimis tamen aberrant. Naturalis autem prophetia animalium est ratione carentium, hirundines enim, grues & formicæ hyemem adventantem sentiunt; erinacei quoque, & alcyones eandem habent naturam. Artificialis verò ad medicos pertinet, & ad consultores, & navium gubernatores; si quidem hi morbos, & eorum terminationes prædicunt; illi ventorum mutationes: at verò illi sua prudentia, quid futurum sit, conjiciunt. Communis autem & vulgaris cognitio futuri est, quæ in ordine naturali, seu rerum successione fundatur; quod videlicet, post tres menses futura est hyems: omnes enim ex temporum circuitibus istas prædictiones cognoscunt. Non igitur magnificandum est dæmones prænotationem habere, cum & formicæ, & homines sagaces futura conjectent. Verum non ut diabolus prædixit Evæ, se scire & bonum & malum, sic fuit: & Balaam cum prædixit: Meretrices statue, & propter ipsas prodetur Israël: quod potius conjectura est, quàm prædictio; nihil enim admirabile istiusmodi prophetiæ habent. Proprium autem prophetiæ est, præbere linguam obsequentem gratiæ Spiritus Sancti. Ex Suida in dictione προφητεία.

Non idem ordo est duodecim Prophetarum, apud Septuaginta Interpretes, qui in Hebraica veritate continetur. Illi enim ponunt primum Oseam, secundum Amos, tertium Michæam, quartum Joel, quintum Abdiam, sextum Jonam, septimum Nahum, octavum Habacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggæum, undecimum Zachariam, duodecimum Malachiam. Hebræi autem, quos Latini sequuntur, post Oseam, qui apud utrosque primus est, secundum legunt Joel, tertium Amos, quartum Abdiam, quintum Jonam, sextum Michæam, septimum Nahum, octavum Habacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggæum, undecimum Zachariam, duodecimum, qui & ultimus est, Malachiam. Hæc Hieronymus in præmio commentariorum Joelis propheta. Prophetæ majores hunc habent ordinem: Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel.

Scriptura vetus dividitur in legem & Prophetas.

Propheta, in priores, & posteriores.

Posterior, in majores, & minores.

EGimus de Prophetis: nunc de plusquam prophetis. Sed tantummodò Joanni hoc nomen tributum est. Quia, ut ait Hieronymus, lib. 2. ad Ephes. circa principium, quem cæteri prophetarunt, ipse conspexit, & digito demonstravit, dicens: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Quia multi propheta, & Justi, cupierunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt: utique videre cupiebant, quæ futura cognoverant. Et Matth. 11. cum hæc dixisset, addidit: Tum etiam quia ad privilegium prophetale, etiam Baptista accessit præmium, ut Dominum suum baptizaret. Et q. 1. ad Algasiam: Vocat Joannem Dominus non solum prophetam, qui soleat ventura prædicere, sed plus esse quam prophetam; quia quem alii venturum esse dixerant, hic venisse monstrat, dicens: Ecce agnus Dei. Præsertim cum ad fastigium prophetale, Baptista accesserit privilegium, ut cui dixerat: Ego à te debeo baptizari: ipse eum baptizaverit; non præsumptione majoris, sed obedientia discipuli, & timore servi. Item Theophylactus, Matth. 11. ait: Excellentior aliis prophetis est Joannes, quia alii propheta solum vaticinati sunt de Christo, ille oculis aspexit, quod excellentius est. Deinde alii postquam nati sunt prophetarunt, iste adhuc in ventre matris conclusus, Christum cognovit. Et Christianus Druthmarus, Matth. 29. Joannes non solum fuit propheta, sed plusquam propheta: propheta namque ministerium est, ventura prædicere, non etiam demonstrare. Joannes verò non solum prædixit Salvatorem, sed etiam digito demonstravit, dicens: Ecce agnus &c. Et Maximus, homil. 3. de nativitate Joannis Baptista. Plus revera, inquit, est Joannes, quàm propheta; cum cæteri omnes venturi adhuc Christi fuere præcones, hic autem Domini præsentis assertor. Lege eum, & Augustinum lib. 2. contra Petilianum Donatistam, cap. 27.

CAPUT II.

De Titulis Prophetarum.

QUando locum aliquem, (ut inquit Cyrillus, lib. 8. *Thesauri*, cap. 2.) in scripturis rectè intelligere volumus, tria di-

Tempus. ligenter consideranda sunt. Tempus, quando scriptum est, quod dicitur. Persona, quæ dicit, vel per quam, vel de qua dicitur. Et res propter quam, aut de qua scribitur. Sic enim absque errore sensum verum poterimus investigare. Cognitione temporis opus esse, non dubitamus, audientes Apostolos dicere ad Christum: Quando hæc erunt, & quod erit signum adventus tui? Hymenæus, & Alexander, ignorantia temporum, putaverunt, jam factam esse resurrectionem. Personarum verò cognitionem, Eunuchus in Actibus Apostolorum necessariam ostendit, dicens ad Philippum: Quæso, domine, de quo Propheta loquitur? De ipso, an de aliquo alio. Et Paulus volens Salvatoris personam intelligi: In quem dicuntur hæc, inquit, de alia tribu est: manifestum est enim, quod de Juda ortus est Dominus. Quod autem rei quoque notitia necessariò requiratur, inde discemus, quod res, quæ de Salvatore scribuntur, v. g. Ecce virgo concipiet: &: Sicut ovis ductus est ad occisionem: ad neminem sanctorum referri possunt: quare ad Christum propriè referuntur. Sic quando Filius Dei propter nos factus est homo; quando immunditia peccatorum per ipsum purgata, sedet in dextris virtutis in excelsis; tunc melior angelis cognitus est: ut scribit Paulus: non quia naturam in aliud mutaverit, vel quia factus sit postea, quod prius non erat. Non enim de natura Filii modo sermo habetur, sed de ea quæ tempore incarnationis facta fuit. Et lib. 9. *Thesauri*, cap. 4. hæc addit: Necessarium est ad intelligendas scripturas, tempora considerare, in quibus dicta sunt, quæ scribuntur. Sic faciliè poterimus errores vitare, præsertim in verbis Salvatoris. Veluti quando dicit, se diem judicii ignorare; dispensando dixit, ut homini, quem assumpsit, congruentia diceret. Nam alioqui optimè diem illum cognoscebat, ut alibi nos docuimus, & ipse Cyrillus *ibidem* docet. Hæc eadem repetit, lib. 10. *Thesauri*, capit. 3. Hanc ob causam Chrysostomus, *homil. 5. de Ozia*, ait: Omnibus prophetis mos est, Regum tempora exprimere. Item Hieronymus, *Isaia* 1. ait: In titulis prophetarum commemorantur Persona, v. g. Isaías, aut Jeremias. Causa: Ut Hebræorum vitia resecet, aut aliquid prænuntiet, aut ut mærentem populum consoletur. Tempus: Ut sub quibus regibus prophetiam ediderit: ut: Visio Isaia filii Amos, quam vidit super Judam, & Jerusalem, in diebus Ozia, Joathan, Achaz, Ezechia, regum Juda. Item Christianus Druthmari, in *proæmio Matthæi*, ait: In omnium librorum principiis, tria quærenda sunt: Tempus, Locus, Persona. Similiter in Evangelio hæc

tria quærenda sunt: V. g. in *Matth. 50.* Locus, in quo scripsit Evangelium, nempe Judæa, nam ad Judæos, qui crediderunt, scripsit Evangelium. Tempus Caii Imperatoris, qui Imperii monarchiam tenebat. Persona, Matthæus. Diferret tamen Isaías in positione temporum aliquorum regum à cæteris prophetis, ut annotavit Hieronymus in *comment. Isaia*, cap. 1. Quia in titulo Isaia dicitur, eum prophetasse sub Ozia, Joathan, Achaz, & Ezechia regibus Juda; non ut in aliis Prophetis, confusè intelligendum est, ut nesciamus, quid sub quo specialiter rege dictum sit; sed usque ad finem voluminis scriptum referatur, quid seorsum sub Ozia, quid sub Joathan, & quid sub Achaz, & quid sub Ezechia, ei à Domino revelatum sit. Ab initio enim Isaia usque ad sextum capitulum, sub Ozia facta sunt; à sexto usque ad septimum, sub Joathan; à septimo usque ad finem ferme decimiquarti capitis, sub Achaz; à fine decimiquarti usque ad finem voluminis, sub Ezechia. Hæc ille. Attamen in reliquis prophetis minimè hoc invenitur distinctum, ut v. g. in Jeremia, qui prophetavit in regno Juda, spatium unius & quadraginta annorum. Nam sub Josia, qui regnavit uno & triginta annis, prophetavit decem & novem annis: sub Joachaz filio ejus, tribus mensibus; sub Sedecia filio Josia, & fratre Joacim, annis undecim, sub quolibet illorum. Adhucque in captivitate loquutus. Prophetavit ergo Jeremias sub quinque regibus Juda. In Jeremia tamen nulla fit mentio de Joachaz, & Joachin, quod sub illis exiguo tempore prophetavit. Post captivitatem verò Judæ prophetavit in Ægypto, cum illuc abductus fuisset cum reliquiis Judæ, quæ illuc contra verbum Domini se receperant, metuentes, ne rursus rex Babylonis Judam invaderet, & ejus reliquias perderet. Hæc omnia animadvertenda sunt etiam in lectione sanctorum: &, qui hæretici tunc viverent, &c.

Ad cognoscendum parentes, & patriam uniuscujusque Prophetæ, annotandum est, quod Hieronymus ex Hebræorum sententia, *Sophonia* 1. observavit. Cujuscumque, inquit, prophetæ pater, aut avus, ponuntur in ejus titulo, ipsi quoque prophetæ fuerunt. Unde Amos, qui dixerat: Non sum propheta, nec filius prophetæ, sed pastor caprarum, vellicans Sycomoros: patris nomen in titulo non habet. Si hoc verum est, Sophonias propheta, ex gloriosa majorum stirpe generatus est. Habuit enim patrem Chusi, avum Godoliam, proavum Amariam, atavum Ezechiam; & talem quadrigam ipse veluti extremus auriga complevit. Burgenfis tamen, *Jeremia* 1. & *Osea* 1. negat, hanc observationem, in ullo probato scriptore Hebræorum, inveniri. Sed quantum ipse ab scopo aberraret, Hieronymi docuit testimonium: & quod nunc, ex Hebræorum probatissimo scriptore, Rabi David Canchi, in *comment. Osea*, subjungam. Cum, inquit, nomen prophetæ, aut patris ejus, in titulo ponuntur, perspicuum est, non solum illum fuisse prophetam, sed & filium

Distinctio prophetie sub certis regibus observatur diligenter ab Isaia, ab aliis negligitur.

Quomodo cognoscantur patres & patrie prophetarum.

Amos 7.

Tempus.

Persona.

Res.

Matth. 24.

2. Tim. 2.

Act. 8.

Hebr. 7.

Isaia 7. & 53.

Libro 2. harum Hypotyposeon, cap. 2.

Persona.

Causa.

Tempus.

lium prophetæ. Cum verò nomen prophetæ memoriæ mandatum est absque patris nomine, planum est ipsum fuisse prophetam, sed non filium prophetæ. Deinde cum urbis nomen, prophetæ titulus præfert; notum est, illius urbis de qua agitur, incolam, aut civem fuisse. Cum vero ponitur nomen prophetæ, urbis verò omittitur; palam est, eum fuisse urbis Jerusalem civem. Igitur juxta hoc præceptum, Isaïas civis fuit Jerosolymitanus, & propheta, ipse, & pater ejus. Amos namque pater Isaïæ, non est, ut nonnulli arbitrantur, tertius ex duodecim prophetis minoribus; sed alius, nam diversis apud Hebræos scribuntur litteris. Pater Isaïæ, in postremis litteris, cum Aleph, & Zaddic scribitur: Propheta ille minor, cum Ain, & Zamach. Et è contra, Jeremiæ patria fuit Anathoth, ut ibidem exprimitur, quæ est in tribu Benjamin, Josue 21. estque viculus sacerdotum, contra septentrionem Jerusalem, distansque ab ea tertio milliaro.

Deinde non infrequenter in titulis prophetarum ponitur *Pondus*, aut *Onus*: sed (ut ait Hieronymus, in præmio Habacuc,) nunquam præfertur in titulo, nisi cum grave, & ponderis laborisque plenum est, quod videtur. Quatuor autem prophetæ in duodecim prophetarum volumine sunt, è quibus tres in principio *Pondus* titulum habent: Nahum, Habacuc, Malachias. Porro Zacharias in medio, & circa finem duos hujusmodi ponit titulos: è quibus unus est: *Onus verbi Domini in terra Adrach, & Damasci requiei ejus*: alter in fine: *Onus verbi Domini super Israël*. Et Isaïa 13. capit. ait: Verbum Hebraicum Maza, vel onus, vel pondus intelligi potest. Et ubicumque præpositum fuerit, minarum plena sunt, quæ dicuntur. Et Jeremia 23. ait: Ubicumque grave est, quod Dominus comminatur, & plenum ponderis, vel laboris, & importabile, in titulo prophetiæ Maza, id est, *Pondus*, ponitur. Differunt tamen cum dicitur, pondus fit ad aliquem, & pondus contra aliquem. Quia ut dicit Hieronymus, Malachia 1. *Pondus*, cum dicitur fieri ad aliquem, v. g. Israël, (non contra aliquem) grave quidem est, quia pondus appellatur; sed consolationis aliquid habet: ut Malachia 1. *Onus Domini ad Israël*, in manus Malachiae. Aliud est enim, quando ad illum, vel illum scribimus; aliud quando contra illum vel illum; quia in altero pars amicitiae, in altero inimicitiarum aperta confessio est.

Hieronymus optimè & eruditè interpretatus est, quid significet hoc nomen *Pondus* juxta Hebræos. Unde omnes aliæ expositiones, quæ afferri solent, sunt explodendæ. Nempè illa Theophylacti, Nahum 1. Lemma Ninive, id est, assumptio Ninive. Quosdam, inquit, de repente Spiritus Sancti gratia apprehendebat prophetas, eosque detinens, & ab humanis separans, per ipsos loquebatur futura. Hanc igitur repentinam mentis detentionem, Lemma vocavit Nahum, perinde ac si dicat: Arrepta mens mea ab spiritu, prævidit, quæ Ninive

essent obventura. Unde omnis prophetia communi vocabulo, Lemma, id est, acceptio, dici potest. Et Habacuc 1. ait: Lemma, id est, captio ipsa prophetia nominatur, sive quod accipitur ex Deo tradita, sive propter prophetæ mentis acceptionem, ac propter ab humanis ad divinas revelationes translationem. Theodoretus quoque, Nahum 1. ait: Assumptionem appellat propheta, mentis raptum, & à rebus humanis traductionem. Rapta, inquit, mens mea à Deo, quæ Ninive essent ventura, prævidit. Et iterum, Malachia 2. cap. hoc inferat.

Diximus, quibus verbis utatur prophetia, quæ alicui infligit pœnam: nunc de illis dicendum, quæ fausta, & prospera portendunt. De quibus sic scribit Hieronymus, Jerem. 23. Ubicumque prospera Dominus pollicetur, sive post comminationem meliora promittit, ibi Visio dicitur, aut certè, Verbum Domini. Et comment. Isaïa cap. 1. iterum hoc repetit.

Ponitur, inquit Hieronymus in commentar. Abdia, in prophetarum titulis, Visio; & nihil postea, quod visum sit, demonstratur; quia non tam vult dicere, se vidisse, quàm se optimè nosse, aut se audisse à Domino, aut sibi ita videri visum fuisse. Ut apud Isaïam: Vidi Dominum Sabaoth sedentem supra thronum excelsum, & elevatum. Et apud Ezechielem: Aperti sunt cœli, & vidi visiones Dei. Et statim subjungit: Et ecce spiritus turbinis veniebat ab Aquilone. Et post visionem Abdiaë protinus infertur: Hæc dicit Dominus ad Ædom, auditum audivimus à Domino, & legatum ad gentes misit, &c. De Deuteronomii cap. 4. hujus rei sumamus exemplum, in quo non res, sed verba cernuntur. Attende, inquit, & conserva animam tuam vehementer, ne fortè obliviscaris sermonum, quos viderunt oculi tui. Et Joannes in epist. Quod vidimus oculis nostris, & perspeximus, & manus nostræ palpaverunt de verbo vitæ. Et Moyses vocem Domini, quæ ad eum loquebatur, vidisse se dicit. Et populus similiter videbat vocem Domini. Si ergo post visionem inferuntur, quæ dicta sunt, & videntur mentis oculis, quæ auribus percipi solent; rectè Visio, ideoque prophetæ antiquitus vocabantur videntes. Item, Isaïa 1. cap. Non solum Isaïas propheta, sed alii, quum habeant in titulo: Visio, quam vidit Isaïas, sive Abdias: non inferunt, quid viderint: v. g. Vidi Dominum Sabaoth sedentem super thronum excelsum, & elevatum; sed quæ dicta sunt narrant, id est: Audi cœlum, auribus percipe terra: Et: Hæc dicit Dominus ad Idumæam: Auditum audi vi à domino. Prophetæ enim prius vocabantur videntes, qui dicere poterant, oculi mei semper ad Dominum. Sic & Andreas, in Apocalypsim, cap. 2. Denique Chrysostomus, homil. 3. de Pœnitentia, ait: Visio quam vidit Isaïas super Jerusalem, & Judæam. Dic Isaïa visionem, quam vidisti? Audite cœli, auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Alia præmisisti, alia dicis. Incipiens enim dicis:

Vi-

Theodore-

Prophetia
quæ fausta
annuntiat
quò cog-
noscitur.De hoc li-
bro nono.
Regula 16.
diximus.Isaïa 6.
Abdias.

Amos.

Anathoth.

Pondus aut
Onus quid
significet
in scriptu-
ra.Zachar. 9.
& 12.Pondus ad
aliquem
contra ali-
quem quid
significet.Theophy-
lacti expo-
sitis expla-
sa.

Visio super Judæam. Cælum alloqueris, atque in terram sermonem declinas; dimittens rationales homines, cum elementis irrationabilibus disputas. Hoc est: Prophetæ rem, quam audiunt, vel per internam inspirationem suscipiunt, dicunt se vidisse, ut fidem adhibeamus prophetiæ; nam hic sensus aliis certior, & exactior est. Ne nos igitur simus dubii ad credendum, dicunt, adeò certa, & comperta esse, quæ dicuntur ab ipsis, ac si ipsi oculis suis conspexissent. Sic dicuntur verba Dei videri, id est, audiri. Et ratio est, quia sensus solemus loco testium adducere, & uno pro altero uti: ut: Oculis nostris vidimus, & manus nostræ palpaverunt de verbo vitæ.

De hoc, libro 9. Regula 15.

Hæc dicit Dominus in prophetis cur dici soleat.

Vide quæ scripsi lib. 10. Regula 23.

Joan. 1.

Num. 11.

Gubernationis populi Israelitici vicissitudines.

Est præterea annotandum, quod vice tituli, vel veluti præcæmum dicendorum, solent uti prophetæ, his verbis: Hæc dicit Dominus, aut aliis similibus. De his titulis sic scribit Hieronymus, *Jerem.* 23. Hæc dicit Dominus, propterea semper infertur in prophetis, ne contemnantur, quasi verba prophetarum; sed admoneantur jugiter, Dei esse sermones, quos loquuntur. Item, *Zacharia* 1. ait: In paucis versiculis, brevibusque sententiis, in Aggæo & Zacharia, additur: Dicit Dominus exercituum: ut sciant, Dominum esse, qui præcipit templi ædificationem, & alia quæ ibi dicuntur; adversus regis imperium, & hostes circum frementes; & hac fiducia ad ædificationem templi concitentur. Item, in *comment. Ezechielis*, cap. 35. ait: In prophetis subinde additur, factus est sermo Domini, quia ob humanam fragilitatem, & vitæ hujus necessitates, interdum prophetiæ spiritus recedebat ab eis. Nam si semper in prophetis esset sermo Dei, & jure in pectore eorum haberet hospitium, numquam sic loquerentur. Propterea Joannes Baptista loquitur: Super quem videris Spiritum Sanctum in specie columbæ descendentem, & manentem in eo, ipse est. Nunquam enim proprium esset Christo, quod additur, & manentem in eo; nisi ab aliis nonnunquam recederet. Alioqui & ad Moysen loquitur Deus: Auferam de spiritu, qui est in te: quem utique non haberet, nisi ad eum à Domino descendisset.

Oportet etiam, breviter, vicissitudines gubernationum Israelitici populi declarare, ut tituli prophetarum melius intelligantur. Ex quo, inquit Beda, *Luce* 1. patres ex Ægypto exierunt, suæ gentis Judicibus, Othoniel, Aiod, Samgar, Gedeon, usque ad Samuel Prophetam; ac deinde Regibus usque ad transmigrationem Babylonis regebantur. Post reditum verò è Babylone, per Pontifices rerum summa gerebatur, usque ad Hyrcanum, Regem simul & Pontificem. Quo, fratris invidia multis calamitatibus vexato, & ad ultimum ab Herode (cujus patrem ipse de ignobili advena, hoc est, genere Idumæo, sublimem fecerat, ac civem) vi fraudis interempto; Judææ regnum ipsi Herodi, jussu Cæsaris Augusti, traditur gubernandum. Et Theophylactus, *Matth.* 1. ait: In tres ordines distribuit Matthæus generationes, ut

monstraret quod Judæi, sive à Judicibus gubernarentur, ut qui usque ad David; sive à Regibus, ut qui usque ad transmigrationem Babylonis; sive à Sacerdotibus, ut qui usque ad Christum: nihil tamen in virtute profecerunt. Et quod opus habuerint, vero & Judice, & Rege, & Sacerdote, qui est Christus. Nam postquam defecerunt reges, venit Christus juxta prophetiam Jacob: Non auferetur sceptrum de Juda. Hoc etiam dixit Euthymius *eodem loco*. Item Eusebius, *lib. 1. Eccles. histor. cap. 6.* ait: *πρὸ μὲν τῆς αἰχμαλωσίας ἰουδαίων, καὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα μεταναστεύσεως, ἐβασιλεύοντο ἀπὸ σαδὸν πρῶτου, καὶ Δαβὶδ ἀρχόμενοι, πρὸ δὲ τῶν Βασιλείων, ἀρχόντες αὐτοὺς διέπικον, οἱ προσαγορευόμενοι κριταὶ ἀρχαῖτες, ὃ αὐτοῦ μετὰ Μωϋσέα, καὶ τὸν τοῦτου διαδόχον Ἰησοῦν. μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπαροδὸν οὐ διέλιπον πολιτεία χρώμενοι ἀριστοκρατικῇ μετὰ ὀλιγαρχίας. οἱ γὰρ ἱερεῖς προεσλήχεσαν ἰὼν πραγμάτων ἄχρις οὐ πομπήσας Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐπιστὰς τὴν ἱερουσαλὴν πολιορκεῖ.* Item Nicephorus, *lib. 1. cap. 6.* Gens, inquit, Judæorum priusquam divina providentia Moyses dux ei præfectus esset, libera quodammodo, & sui juris fuit: & primogenitorem jactans justum Abraham, tenui cognitione numinis, aliis antecelluit populis. Hæc postquam in Ægyptum venit per Josephum, in servitute ibi fuit annos quadringentos. Inde illam eduxit Moyses; qui tantum sanctitate pollebat, ut colloquio Dei frueretur, ab eoque rerum gerendarum consilia petebat. Præfuit ergo genti illi, ac Rex ipse, & sacrorum Antistes, jus populo dixit. Rerum tamen sacrarum curam Aaron fortitus est. Post hunc successor ejus, Nave filius, rerum administrationem suscepit. Deinde rem Judaicam Principes rexerunt, Judices dicti, qui numero duodecim fuerunt, per successionem ordine in defunctorum locum subrogati. Postea talem rerum administrationem ægrè ferentes Judæi, Regem sibi creari, depoposcunt. Et Saul primus eis à propheta Samuele rex unctus est, id Deo per oraculum jubente. Huic David successit: David filius Salomon. Deinde ordine alii reges, viginti quatuor numero, qui rebus Judaicis annos quadringentos quadraginta octo præfuerunt. Postea cum Nabuchodonosor bellicam contra eos expeditionem sumpsisset, una cum urbe templum est eversum, & populus Babylonem captivus ductus annos septuaginta.

Judicum Israel, cum annis quos rempublicam gubernarunt, hic est catalogus. Josue circiter decem & septem annis: *Num. 27. Deut. 31. & Lib. Josue.* Othoniel filius Quenez, quadraginta annis: *Judic. 3.* Aiod filius Gera, octoginta annis: *Judic. 3.* Samgar filius Anath: *Judic. 3.* Debora, quadraginta annis: *Judic. 4. & 5.* Gedeon filius Joas, quadraginta annis: *Judic. 6. 7. 8.* Abimelech, annis tribus: *Judic. 9. 10.* Thola filius Pua, viginti tribus annis: *eodem lib. cap. 10.* Jair Galaadites, annis viginti duobus: *eodem lib. cap. 10.* Jephthe, annis sex: *cap. 11. 12.* Abesan, annis septem: *cap. 12.* Aihalon Zabulonites, annis decem: *cap. 12.* Abdon filius Hellel, annis octo: *cap.*

Horum verborum translationem accipe ex Niceph.

Judicum Israel catalogus.

Aliqua desiderabantur catalogis istis, quæ nunc suppleta sunt.

12. Samson, annis viginti: *cap. 13. 14. 15. 16.*
Heli, annis quadraginta: *1. Reg. cap. 1. & 2.*
Samuel, annis plusquam viginti & uno: *ex*
1. Reg. 1. 2. 3. 7. 8. Joel, & Abia, Samuelis
filii: *1. Reg. 8.*

*Reges duo-
decim tri-
buum Is-
rael.*

Reges universi populi Israelitici sunt hi.
Saul, *1. Reg. 9. 10.* Isboseth filius ejus, annis
duobus: *2. Reg. 2.* David, annis quadraginta:
1. Reg. 16. & 2. Reg. 2. Salomon, annis qua-
draginta: *3. Reg. 1.*

*Reges de-
cem tri-
buum.*

Reges decem tribuum tantum. Jeroboham
filius Nabath, annis viginti duobus: *3. Reg.*
12. Nadab filius ejus, annis duobus: *3. Reg.*
14. Baasa filius Achia, annis viginti quatuor:
3. Reg. 15. Ela filius Baasa, annis duobus:
3. Reg. 16. Zambri, septem dies: *3. Reg. 16.*
Hamri, annis duodecim: *3. Reg. 16.* Achab
filius ejus, annis viginti duobus: *3. Reg. 16.*
Ochozias filius ejus, annis duobus: *3. Reg. 22.*
Joram frater ejus, annis duodecim: *4. Reg. 1.*
Jehu filius Josaphath, annis viginti octo: *4. Reg.*
9. 10. Joachaz filius ejus, annis decem & sep-
tem: *4. Reg. 10. 13.* Joas filius ejus, annis de-
cem & sex: *4. Reg. 13. 14.* Jeroboam filius ejus,
annis quadraginta & uno: *4. Reg. 14.* Zacharias
filius ejus, sex menses: *4. Reg. 14. 15.* Sellum
filius Jabes, mense uno: *4. Reg. 15.* Manahem
filius Gadi, decem annis: *4. Reg. 15.* Phaceja
filius ejus, annis duobus: *4. Reg. 15.* Phacee
filius Romelia, annis viginti: *4. Reg. 15.* Osee
filius Ela, annis novem: *4. Reg. 15. 17.*

*Reges dua-
rum tri-
buum.*

Regum Juda hic est catalogus. Roboam, an-
nis decem & septem: *3. Reg. 12.* Abiam filius
ejus, annis tribus: *3. Reg. 15.* Afa filius ejus,
quadraginta & uno annis: *3. Reg. 15.* Josaphath
filius ejus, annis viginti quinque: *3. Reg. 22.*
Joram filius ejus, annis octo: *4. Reg. 8.* Atha-
lia, annis septem: *4. Reg. 8. & 11.* Ochozias
filius Joram, anno uno: *4. Reg. 8.* Joas, annis
quadraginta: *4. Reg. 12.* Amasias filius ejus,
annis viginti novem: *4. Reg. 14.* Azarias filius
ejus, annis quinquaginta duobus: *4. Reg. 15.*
Joathan filius ejus, annis decem & sex: *4. Reg.*
15. Achaz filius ejus, annis decem & sex:
4. Reg. 16. Ezechias filius ejus, annis viginti
& novem: *4. Reg. 18.* Manasses filius ejus, annis
quinquaginta quinque: *4. Reg. 21.* Josias filius
ejus, annis triginta & uno: *4. Reg. 22.* Joachaz
filius ejus, tribus mensibus: *4. Reg. 23.* Jojaquim,
annis undecim: *4. Reg. 23.* Joachin, vel Je-
chonias filius ejus, tribus mensibus: *4. Reg. 24.*
Sedechias, annis undecim: *4. Reg. 24.* Postea
gubernatus est populus ille per Sacerdotes, qui
erant ex Juda & Benjamin, propter illud: Non
auferetur sceptrum de Juda.

Porrò ut hæc clarius intelligas, scito duas tri-
bus, nempe Juda & Benjamin, post obitum Salo-
monis à decem fuisse disjunctas. Dissidiorum
hoc extitit initium, quod Roboam Salomonis
filius, noluerit maturo, & prudenti senum con-
silio obtemperare, sed juvenum ineptiis. Hanc
ob causam tam ingens odium in illum concitatum
est, ut decem tribus à David domo avulsæ, fac-
tioni Jeroboam filii Nabath adhæserint, dicentes:

Quæ nobis pars in David, aut quæ hæreditas in
filio Isai? Hinc ex tribubus duodecim sola Juda;
(in qua Benjamin semper intelligo) domui Da-
vid adhæsit. Dissidium hoc, prædictum ipsi Sa-
lomon à Domino fuerat, cum adhuc in vivis
esset, paucos post suos dies eventurum. Quia ha-
buiſti, inquit Dominus, hoc (id est, Idola, &c.)
apud te, & non custodisti pactum meum, & præ-
cepta mea, quæ mandavi tibi; disrumpens, scin-
dam regnum tuum, & dabo illud servo tuo: ve-
rumtamen in diebus tuis non faciam, propter
David patrem tuum. De manu filii tui scindam
illud; nec totum regnum auferam, sed tribum
unam dabo filio tuo, propter David servum
meum, & Jerusalem, quam elegi. Atque hæc duæ
tribus cum perpetuò à Chaldæis infestarentur,
demum cum Sedechias regnum Juda obtine-
ret, & summo sacerdotio fungeretur Saraim,
misit Nabuchodonosor Niregelaum, Arematum,
Emergaum, & Nabuzandam duces suos; ipso
manente in Reblata, quæ postea Antiochia vo-
cata est; à quibus tanta contentione animi
pugnatum est, ut duarum tribuum extincto
imperio, ipsas Babylonem traduxerint. Quo in
exilio septuaginta anni detentæ illæ sunt, juxta
Jeremiæ vaticinium, *cap. 25.* Erit universa
terra hæc in solitudinem, & in stuporem, &
servient omnes gentes istæ regi Babylonis sep-
tuaginta annis. Cum impleti fuerint septuagin-
ta anni, visitabo super regem Babylonis. Et
cap. 29. Cum cæperint impleri in Babylone
septuaginta anni, visitabo vos, & suscitabo
super vos verbum meum bonum, ut reducam
vos in locum istum. Quod fecit Cyrus rex
Persarum, qui postquam regnum potitus est,
jussit, ut populus ille in pristinas sedes remea-
ret. Nam misit circiter quinquaginta hominum
millia in Judæam, qui ad tempora usque Chris-
ti Judæam incoluerunt. Hæc fermè omnia col-
ligi possunt ex Josepho, *lib. 10. Antiquit.* Et
Hieronymus hæc eadem tradit, in *commentar.*
Ezechielis, cap. 27. Regum narrat historia,
sub Roboam filio Salomonis, duodecim tribus
fuisse divisas; & duas, hoc est, Judam, &
Benjamin, cum Levitis, ac Sacerdotibus, secu-
tas esse Roboam, qui regnavit in Jerusalem: &
regnum ejus appellatum est Juda. Alias verò
decem tribus, quæ dixerunt: Non est nobis
pars in David, nec hæreditas in filio Isai; Je-
roboam filio Nabath, de tribu Ephraim, qui
fuit filius Joseph, submisisse cervices, & servisse
ei; appellatasque ex magna parte populi anti-
quo nomine Israel. Et multo tempore regnum
Juda, & Israel, adversum se habuisse certami-
na, propriisque paruisse regibus; primasque de-
cem tribus captas ab Assyriis; & post aliquan-
tū temporis eas, quæ appellabantur Juda, à
Chaldæis in Babylonem ductas esse captivas: &
tribum Juda, post annos septuaginta antiquæ
terræ redditam. Decem autem tribus, quæ vo-
cabantur Israel, usque hodie in montibus, ur-
bibusque Medorum, servire captivas. Hæc ille.

Duæ tribus, nempe Juda, & Benjamin; cum
Levitica tribu, quæ in Benjamin forte habita-
bat,

*Judæ tri-
bus quid
significet.*

3. Reg. 11.

*Regnum
Juda.*

*Regnum
Israel.*

Duarum
tribuum
nomina.

bat, cum inter fratres suos sacerdotes nullam haberent hæreditatem; his nominibus in scripturis vocatæ sunt: Judas, Jerusalem, Sion, Benjamin, Domus David, & interdum domus Jacob. Et si duo nomina ponantur, ut *Isaia* 1. Juda & Jerusalem, Jerusalem significat Tribum Benjamin, quia in illa Tribu sita erat.

Decem vero Tribus, multo antequam duæ, à Salmanazar Assyriorum rege abductæ fuerant in captivitatem, nempe sexto Ezechia regis Juda anno, & nono Ossee regis Israel; collocaveratque eas in Hala, & in Habor juxta fluvium Gozan, in civitatibus Medorum. Illorum regionem post Samaritani incoluerunt, qui à Persis ducebant originem. Harum Tribuum in patriam remeatio nusquam legitur. Imò Osseas ait: Non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum, *cap. 1.* Et alibi: Captivus ductus est populus meus in Assyrios usque in hodiernum diem, id est, perpetuò. Nam juxta Idioma scripturarum, usque in hodiernum diem, *perpetuò* significat, ut Hieronymus docet *contra Helvidium*. Porro quid de illis actum sit, nescitur. Hebræi, Diarrhææ morbo interiisse, affirmant. At Hieronymus, *Ezechiel. 23. & Zacharia 2. & Ossea 1. & Orosius, & Josephus, lib. 10. cap. 10.* arbitrantur, maximis & præruptis Mediæ montibus esse conclusos, usque ad tempora Antichristi. Porro à quibus regibus hæc regna fuerint profligata, & quot annis incolumbia permanferint, & per quos reges fuerint propagata, Regum, & Paralipomenon narrat historia; & Josephi scripta non tacent. Hæc factio decem Tribuum his appellatur nominibus: Ephraim, Samaria, Israel, Joseph, Jezrael, Bethel, Bathaven, aliquando Jacob.

Nomina
factionis
decem tri-
buum.

Nomina
duodecim
tribuum.

Duodecim Tribus his nominibus appellantur, Israel, Jacob, Joseph. Est tamen memoriæ commendandum, quod diligenter annotavit Hieronymus, *Malachia 1. cap.* Sciendum, inquit, est, quod abducto in captivitatem Israel, id est, decem tribubus, indifferenter pristino nomine, & duæ tribus Judas & Benjamin appellantur Israel. Hæc ille. Hæc discretio usque ad præsentem diem permanet, nec enim alicubi invenitur ubi Israel & Juda sub uno rursus imperio redigerentur.

Tituli pro-
phetarum
post decem
tribuum
captivita-
tem.

De Titulis
ante capti-
vitatem.

Postremo loco dicendum est de titulis, qui imponi solent à prophetis ante captivitatem, & post captivitatem. Et primo dicendum de titulis prophetarum, quomodo imponi soleant post captivitatem decem tribuum. De illis hæc scribit Hieronymus, *Sophonia 1. cap.* Postquam decem tribus ab Assyriis sub rege Ezechia, patre Manasse, ductæ fuerant in captivitatem, nequaquam reges decem tribuum, id est, reges Israel, ponuntur in titulis prophetarum, sed duarum tribuum reges. Unde Sophonias ait: Verbum Domini, quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, &c. in diebus Josiæ, filii Amon, regis Juda. Præterea de titulis ante captivitatem, & post illam, hæc tradit Theodoretus, in *comment. Aggai*: Ante captivitatem Ba-

bylonicam nomina regum Juda atque Israel, propheta in titulis librorum scribebant: ut *Ossee 1.* Verbum Domini, quod factum est ad Ossee, filium Beer, in diebus Oziæ, Joathan, Achaz, Ezechia regum Juda; & in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel. Post captivitatem verò Babylonicam, eò quod Judæi sine regibus suis remansissent, Persarum, & aliarum gentium reges ponuntur: ut *Zacharia 1.* In mense octavo, in anno secundo Darii, factum est verbum Domini ad Zachariam. Et *Aggai 1.* In anno secundo Darii regis, in mense sexto. Item Origenes, *homil. 21. in Lucam* ait: Quando ad Judæos tantum sermo propheticus mittebatur, Judaici reges ponebantur in titulo. V. g. Visio, quam vidit Isaïas, filius Amos, adversus Judæam, & Jerusalem, in regno Oziæ, & Joathan, & Achaz, & Ezechia: nec alium quemquam, exceptis Judææ regibus, Isaïæ video tempore designatum. In quibusdam prophetis, & Israel reges legimus: sicut ibi: Et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel. Quando verò sacramentum Evangelii prædicandum erat, cujus princeps Joannes in eremo fuit, & orbem Romanum Tyberii regebat imperium; tunc decimo quinto anno, verbum Domini ad Joannem factum esse, scribitur. Et, si tantum his, qui de nationibus credituri erant, annuncienda salus fuisset, & penitus excludendus Israel; sufficebat dicere: In anno quinto decimo Tyberii Cæsaris, præside Judææ Pontio Pilato. Quia verò & de Judæa, & Galilæa multi credituri erant; idcirco & hæc regna ponuntur in titulo, diciturque: Tetrarcha Galilææ Herode.

Ossea 1.

Regum
tempora in
Evangelio.

In ultima captivitate Titi, per omnes nationes Judæi disseminati sunt, ut undique codices sanctos portent, qui sunt testes nostræ fidei.

C A P U T I I I.

De titulis Psalmorum.

IN primis quærendum videtur: An unus sit liber Psalmorum censendus, an plures? Nam est non modica concertatio de hac re inter Ecclesiasticos, & Hebræos doctores. Porro sententiam Hebræorum Hillarius, in *prologo Psalmorum*, his verbis explicavit: Aliqui, inquit, Hebræorum Psalmos, in quinque libros divisos volunt esse; ut sit usque in quadragesimum psalmum liber primus; & à quadragesimo usque ad septuagesimum primum liber secundus, & ab eo usque ad octogesimum octavum liber tertius; & ex eo usque ad centesimum quintum liber quartus; eo quod hi omnes in consummatione sua habeant, *Fiat, Fiat*. Concludatur deinde in centesimo quinquagesimo Psalmo liber quintus. Eandem opinionem refert Hieronymus, in *epist. ad Marcellam*, inquit: Amen, Septuaginta exprimunt *révoiro*, id est, *Fiat*. Unde & in fine librorum, (in quinque siquidem volumina, Psalterium apud Hebræos divisum est) *Fiat, Fiat*, transtulerunt, quod

Questio.

Ut tot Psal-
morum es-
sent libri,
quot libri
legis, in 5
libros di-
viditur.

in Hebraico legitur, *Amen, Amen*, quò scilicet, ea vera dicta, quæ sunt supra, confirmantur. Et Glossa Ordinaria in *prothematis Psalmorum*, hanc opinionem tribuit Hieronymo, sed falsò. Nam Hebræorum recitat sententiam, cum hanc admittit divisionem; non suam astruit. Veluti in *epist. ad Cyprianum*: Ajunt, inquit, Hebræi, uno psalmorum volumine quinque libros contineri, à primo usque ad quadragesimum; & à quadragesimo primo usque ad septuagesimum primum; & à septuagesimo secundo usque ad octogesimo octavum: & ab octogesimo nono, qui quarti libri initium est, usque ad centesimum quintum. In quorum omnium fine, duplex *Amen* positum est. Et à centesimo sexto usque ad finem liber ultimus. Instar duodecim Prophetarum, qui & ipsi cum proprios libros ediderint, unius voluminis nomine continentur. Pro Hebræorum opinione, stat Ambrosius, *Psalms. 40.* & Epiphanius, in *Epitome, versus finem*. Verùm contrariam probat sententiam Hieronymus *ad Sophronium scribens*: Scio, inquit, quosdam putare, Psalterium in quinque libros esse divisum; ut ubicumque apud Septuaginta Interpretes scriptum est, *Fiat, Fiat*, finis librorum sit; pro quo in Hebræo legitur: *Amen, Amen*. Nos Hebræorum auctoritatem secuti, & maximè Apostolorum, qui semper in novo Testamento, Psalmorum librum nominant; unum asserimus Psalmorum volumen. Hilarius quoque in *loco citato*, ait: Nos secundum Apostolicam auctoritatem, librum Psalmorum, & nuncupamus, & scribimus. Ita enim in Actibus Apostolorum scriptum meminimus: Scriptum est enim in libro Psalmorum: *Fiat domus ejus deserta*, & episcopatum ejus accipiat alter. Argumentum Hebræorum, Hieronymus *ad Sophronium scribens*, sic diluit: Si *Amen* in fine tantummodò librorum poneretur, & non interdum, aut in exordio, aut in calce sermonis aut sententiæ, numquam Salvator in Evangelio loqueretur: *Amen, Amen dico vobis*: nec Pauli Epistolæ in medio opere illud containerent. Moyses quoque, & Jeremias, & cæteri in hunc modum multos haberent libros, qui in mediis voluminibus suis *Amen* frequenter inserunt. Sed & numerus viginti duorum librorum Hebraicorum, & mysterium ejusdem numeri commutabitur. Pro hac sententia stat Augustinus.

Actuum I.
Psalm. 68.

De hoc in
prologo Ga-
leato Hie-
ronym.

Questio:
An aliqui
Libri sint
metrici?

Deinde quæro: An aliqui libri Legis metro sint contexti, ut liber Psalmorum, & Job, & Threnorum? Hieronymo quidem videtur in *proæmio Job*, carmine illos fuisse conscriptos. Si cui, inquit, videtur incredulum, metra esse apud Hebræos, & in morem nostri Flacci, Græcique Pindari, & Alcæi, vel Psalterium, vel Lamentationes Jeremiæ, vel omnia fermè scripturarum cantica comprehendere; legat Philonem, & Josephum, contra Apionem, Origenem, Cæsariensemque Eusebium; & eorum testimonio, me verum dicere, comprobabit. Et in *epistola ad Paulinum*, quæ in Bibliorum fronte circumfertur, de libro Job loquens, ait: Prosa incipit, versu labitur, pedestri sermone fi-

nitur. Item Augustinus in *epist. 131.* affirmat, Psalmos Davidicos metro esse conscriptos; licet fateatur, se mensuram ignorare. Hebræis tamen non probatur: nam omnes ferè, qui scriptum aliquid reliquerunt, ut negant carmina in scripturis inveniri, ita affirmant voces quasdam in modum Rhithmi in carminum fine inculcari. Quæ exornatio, apud Rhetores similiter desinens vocatur. Veluti in *Psalms. 3.* Domine, quid multiplicati sunt, qui tribulant me? multi insurgunt adversum me: & *Psalms. 6.* Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Denique *Isaia 5.* ubi nos legimus: Expectavi, ut faceret judicium, & ecce iniquitas; & justitiam, & ecce clamor: ait Hieronymus: Volumus latinis insinuare auribus, quod ab Hebræis didicimus: Judicium, V. g. apud eos appellatur Mispas; & Iniquitas Mispach. Rursum, justitia dicitur Zedaca; clamor autem Cehaca: & hujusmodi alia: una itaque, vel addita littera, vel mutata, elegantem structuram sonumque verborum, juxta Hebræam linguam reddidit.

De ordine, quo Psalmi digesti, atque ordinati sint, licet in titulo de Ordine narrationis, longiori sermone id prosecuti simus; non erit ab re, nonnulla hoc in loco inferere. Primum ex Chrysostomo, in *proæmio secundo Psalmorum*. Psalmi, inquit, non sunt digesti juxta ordinem historiæ, sed ut unusquisque inventus est ab Esdra, vel Ezechia illorum congregatore. Nam quadragesimus tertius Psalmus habet inscriptionem: Canticum adversus Goliath. Tertius autem Psalmus habet inscriptionem: Psalmus David, quando fugiebat à facie Absalom filii sui. Quis nescit, quàm sint antiquiora, quæ adversus Goliath facta sunt, iis quæ adversus Absalom? Id autem accidit, eo quod liber perierit in captivitate Babylonica; postea autem inventus sit tempore Esdræ, non totus simul liber, sed dispersus. Item Hieronymus *Psalms. 3.* ait: Iste Psalmus posterior est sequentibus plurimis, qui ad Saul videntur historiam pertinere; ut Psalmus decimus septimus: antequidem David à Saul est passus insidias, quàm Absalom adversus eum arma corripere.

Oportet etiam scire, quod titulus Psalmi non indicat argumentum ejus, sed tantum tempus illud, quo prophetæ revelatio facta est: vel occasionem innuit, quam sibi arripuit Psalmographus, ut de venturis rebus vaticinium contexeret, & religionis nostræ sacramenta panderet, ex historia tunc oblata. Veluti in *Psalms. 3.* non tam de fuga David sermo fit, quàm de Passione, & Resurrectione Christi: Ego, inquit, dormivi, & soporatus sum; surrexi, quoniam Dominus suscepit me. Et Psalmus septuagesimus primus, qui inscribitur Salomoni; non tam de regno ejus, quàm de Christi agit regno. Et in *Psalms. 28.* qui inscribitur in consummatione tabernaculi; non tam agitur de illo tabernaculo materiali, quàm de Ecclesia primitivorum. Hoc etiam observandum est in prophetis, ut docebimus aliàs. Sed ad psalmos

De hoc, lib.
9. Regul.
24. disse-
ruimus, &
lib. 7. Pa-
rag. Fre-
quenter, c.
I.

revertamur, de quibus hæc scribit Origenes, *lib. 2. comment. epist. ad Rom. in postremis verbis*, valde obscuro quidem, & perturbato ordine. Sciendum est, inquit, quod non semper prætitulationis historiam, Psalmi continentia consequitur; ut qui observaverit, in plurimis Psalmis inveniet. Ut exempli causa dixerim, decimi septimi Psalmi prætitulatio: In finem, inquit, puero Domini David, qui locutus est verba cantici hujus, in die qua liberavit eum Dominus de manu omnium inimicorum suorum, & de manu Saul. Continentia verò Psalmi longè aliud, quàm prætitulatio continet. Quæ enim fundamenta montium commota sunt, aut quando tremefacta est terra, cum pugnaret David adversus inimicos suos? Aut ubi refertur caligo in pedibus Domini fuisse? Aut ubi indicatur ascendisse super Cherubim, & volasse, vel super pennas ventorum; & cætera penè omnia, quæ à prætitulationis historia discrepant? Et in *Psalm. 50.* si historiam sequamur, quæ in prætitulatione Psalmi scripta est, ubi refertur, perempto Uria, uxorem ejus accepisse David; quomodo dicit: Tibi soli peccavi: cum utique & in ipsum Uriam peccaverit, & in propinquos ejus, sed & in ipsam Bethsabæe, atque omnem domum ejus, cui intulisse maculam videtur adulterii. Sed hic intelligitur talis mulier, quales fuerunt illæ, quæ dicuntur declinasse cor Salomonis, ut ædificaret aras gentium, & idola. Quæ utique in allegoriam sumptæ, non sunt ex divina sapientia, sed contrariæ Deo sectæ. Talis hæc Uriæ uxor, viri alieni ab Israel, intelligi potest; quam positus in superioribus David inspexerit, lavantem immunditias suas in aquis, & fordes suas diluere volentem; eamque desideraverit, & acceperit. Sed quia non fuit voluntas Dei, alienas à veritate Dei sectas introducere in domum David, primus ejus fructus extinguitur; ut secunda progenie Rex de alienigena sapiens nasceretur. Cum tamen multa subtilitas sit in varietate sectarum, & quis sensus secundum Deum sit, qui vè alienus à Deo, nullius sit scire, nisi solius Dei; qui solus potest comprehendere sapientes in astutia sua; ideo tibi soli peccavi: quia cæteri omnes, utpote animales homines, me, qui spiritualis sum, etiam si erravi, dijudicare non possunt; quia spiritualis judicat omnia, & ipse à nemine judicatur. Sed sicut addit Paulus, spiritualis etiam, & dicit: Qui autem judicat me Dominus est: hoc sciens David, quod solus Dominus est, qui spiritalem dijudicat, idcirco dicit: Tibi soli peccavi: à quo solum possum dijudicari. Nam humana dies dijudicare non potest spiritalem. Et quod sequitur, ad hunc respicit sensum: Ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cum judicaris. Judicatur namque Deus in disputationibus sapientum, dum alii hoc modo, alii alio, & diversè singuli de Deo sentiunt. Ipse verò vincit eos, qui de se judicant; cum errantibus cunctis suam de se, quomodo credendus, ac venerandus sit, revelat ipse sententiam.

Quid psalmorum tituli significant, non omnibus est manifestum. Aliqui sic exponunt: Psalmus David: hoc est, Psalmus revelatus ipsi David à Deo: ita ut David sit in dativo. Quod Hebræi negant: unde recepta illorum expositio est, quod David sit in genitivo ad hunc sensum: Psalmus David, id est, Davidis; quia ab illo editus, vel compositus. Hoc est quod ait Hieronymus, *Matth. 13.* In psalmis, & hymnis, non solum David, sed & cæteri, quorum præscripta sunt nomina, prophetæ, & auctores Psalmorum appellandi sunt: Asaph, videlicet, & Iduthum, & Hemam Ezrahites, & Ætham, & filii Core, & reliqui, quos scriptura commemorat.

Porro veritur in dubium apud sacros scriptores, unusne, an plures auctores librum Psalmorum ediderint? Cui quæstioni Hieronymus, in *epistola ad Sophronium*, his verbis respondit: Psalmos omnes, eorum testamur auctorum, qui ponuntur in titulis, David scilicet, Asaph, Iduthum; filiorum Core, nempè, Asir, Abisaph, Elcana, & Emam Ezrahita; Moyses, & Salomonis, & reliquorum, quos Esdras primo volumine comprehendit. Et iterum *Matth. 13.* exponens hæc verba: Ut adimpleretur, quod dictum est per prophetam dicentem: Aperiam in parabolis, &c. ait: Sumptum est hoc testimonium ex Psalmo septuagesimo septimo: legimus enim in nonnullis codicibus, ubi nos habemus: Impleretur, quod dictum est per prophetam dicentem: ibi scriptum: Isaiam Prophetam dicentem. Quod quia minimè inveniebatur in Isaiâ, arbitror, à prudentibus esse sublatum. Sed arbitror à principio ita editum: Scriptum est per Asaph Prophetam dicentem: nam Psalmus septuagesimus septimus Asaph prophetæ titulum habet: & primum scriptorem non intellexisse Asaph, & emendasse Isaiam, cujus vocabulum manifestius erat. Nam non solum David, sed cæteri, quorum scripta sunt nomina in Psalmis, sunt vocandi prophetæ. Huic sententiæ subscribunt Hilarius, in *proæmio Psalmorum*: & Isidorus, *lib. 6. Ethymol. cap. 2.* & Rabanus, *de Institut. Clericorum*. Nec Hebræi ab hac dissident sententia, quamvis in recensendis auctoribus nonnihil differant. Nam juxta Hebræos hi sunt auctores Psalmorum: David, qui plures. Adam, qui Psalmum nonagesimum primum composuit, in die sexto quo creatus est; cui diei sabbatum successit: & sic ille incipit: Bonum est, confiteri Domino, & psallere nomini tuo, Altissime. Melchisedec fecit Psalmum centesimum nonum: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Abraham, sive Etham Ezrahita, fecit Psalmum octogesimum octavum: Misericordias Domini in æternum cantabo. Asaph, Psalmum septuagesimum secundum. Hemam Ezrahita, Psalmum octogesimum septimum. Iduthum, Psalmum septuagesimum sextum. Moyses, Psalmum octogesimum nonum tantum. Et tres filii Core Psalmos illos scripserunt, qui ipsorum nominibus prænotantur. Et Salomon eos, qui præferunt titulum Salomonis.

An plures fuerint auctores Psalmorum.

Locus Matthæi emendatus.

Auctores psalmographi in unum volumen conjecti.

Psalm. 71. & 126.

monis. Differt Hieronymus ab Hebræis; nam Psalmum, quem illi tribuunt Adæ, Hieronymus tribuit Moyfi; & quem illi asserunt, fuisse decantatum à Melchisedec, tribuit Hieronymus David, juxta illud *Matth.* 22. ubi à Christo tribuitur David: Quomodo, inquit, David eum vocat in spiritu Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, &c. Dices etiam, juxta Hieronymum à Psalmo octogesimo nono incipiendo, undecim Psalmos esse Moyfi tribuendos. Quod aliquibus non placebit, quia ibi legimus: Adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est. Moyses, & Aaron, cum sacerdotibus ejus, & Samuel in his, qui invocant nomen ejus. Quomodo namque poterit, Moyfi tribui Psalmus ille, cum nominet Samuel, quem constat post Moyfis sæcula viguisse? Huic objectioni satisfacimus, in *capitulo de nominum propriorum impositione, lib. 1.* cum de illis agebamus viris, quibus ante nativitatem indita sunt nomina: loquutum, scilicet, fuisse prophetice.

Ab Hieronymi opinione multi non ignobiles dissentiant scriptores, qui autumant, totum Psalmorum volumen à David fuisse editum: ex quorum numero est Theophylactus, qui *Joan.* 10. Legem, inquit, vocat Evangelista librum David. Et Cassiodorus: & Augustinus *lib. 17. de Civitat. Dei, cap. 14.* & *Psal.* 9. in fine: quamvis in *proæmio Psalmorum* aliter sentire videatur. Item Euthymius in *prologo Psalm.* ubi hanc quæstionem eruditissimè tractat; cum priorem opinionem recitasset, addit: Alii verò, quibus ego consentio, asserunt, Psalmos omnes à David fuisse compositos, & quemadmodum octogesimus octavus Psalmus qui Moyfi inscribitur, dicunt Moyfis non esse; quia si ejus esset, ob illius antiquitatem primus in ordine legeretur; aut saltem haberetur inter libros Moyfis, sicuti habentur ejus cantica, quorum unum in *Exod.* alterum in *Num. cap. 21.* tertium in *Deut.* reperitur: ita existimandum esse, asserunt, de aliis Psalmis, qui aliorum inscriptiones præ se ferre videntur; quod scilicet, ab alio compositi non sunt, quàm à David. Eadem etiam dicunt de duobus Psalmis, scilicet, septuagesimo primo, & centesimo vigesimo sexto, qui Salomonis inscriptionem habent. Quod si essent Salomonis, aut extremo ordine collocari debuerant, aut in libris Regum interferi, aut saltem de eis alicubi mentio haberi; eo modo, quo cæterorum ejus operum ratio habita est. Erant, inquit, illi, cantica quinquies millia, parabolæ ter mille: at Psalmorum ejus scriptura non meminit. Cæterum inscriptiones Iduthum, & cæterorum, hoc volunt significare, quod his viris, quos David elegerat ex tribu Levi, in duces, & principes Chorum; quosque instituerat, ut Deum laudarent; his, inquam, viris, unusquisque Psalmorum, (juxta nominum inscriptionem,) privatim ad psallendum sit traditus; cum alii Psalmi ab universis cantoribus cantandi essent. Illi igitur Psalmi, qui privatim ab aliquo eorum decantati sunt, cantoris suis

Tituli
Psal. Ag-
gai & Za-
chariæ sup-
positi
sunt, nec
inter can-
tores recen-
sendi.

inscriptionem retulerunt. Quod manifestum fit ex *Paralip.* Cecinit, inquit, canticum hoc in manu Asaph. Et etiam ab inscriptione Psalmi trigesimi octavi: In finem, pro Iduthum, canticum ipsi David: id est, compositum fuit à David, & ab eo traditum Iduthum. Et Psalmi quadragesimi tertii: In finem filiis Core, Psalmus ipsi David. Præterea: Psalmi, qui aliorum inscriptiones habent, non per genitivum, sed per dativum scribuntur: quæ res indicat, Psalmos à David fuisse conscriptos, & illis cantoribus traditos, ad canendum. Quod si quis plures esse Psalmos contendat, qui in inscriptione habent nomen David in dativo, ut Psalmus David; illi replicavimus, multos etiam, qui per secundum casum inscripti sunt: quod tamen in aliis nominibus non reperitur; ut sciamus, quod ab ipso David conscripti sunt, & non ei dati, aut oblati. Ut Psalmus, qui Moyfi inscribitur, non ideo est, quia ejus auctor fuerit; sed quia in eo agitur de regeneratione, quæ fit per baptismum; nam Moyses interpretatur assumptus ex aqua. Psalmi Salomonis, ideo illi inscribuntur, quia agitur in eis de pace Christi. De Psalmis, qui sine inscriptione sunt, sciendum: quod multa Hebræorum exemplaria conjunctum habent secundum psalmum cum primo: & secundus sine dubio conscriptus est à David; cujus rei sunt testes Apostoli in Actibus: Tu, qui per os David pueri tui dixisti: Quare fremuerunt gentes. Unde etiam demonstratur, primum psalmum ipsius esse David. Quod si psalmum primum, & secundum, qui carent inscriptione, dicimus esse David; consequenter alii omnes, qui sine inscriptione sunt, ejusdem erunt. Ut *Psal.* 94. de quo ait Paulus ad Hebræos: Iterum quamdam determinat diem hodie, in David dicens: Post tantum tempus, hodie si vocem &c. Psalmi quoque, qui sunt sine nomine eidem ascribendi sunt, ut docet Stephanus in Actibus: Usque ad dies David, qui invenit gratiam coram Deo, & petiit, ut inveniret tabernaculum Deo Jacob. Quod dictum, ex *Psal.* 131. sumptum est, qui auctoris caret nomine. Similiter Psalmi inscripti Alleluja, ipsius David sunt. Siquidem eorum primus, qui est 104. ab eo fuit compositus; ut legimus in Paralipomenon.

Horum tamen omnium solutio in promptu est, si Hieronymum in *epist. ad Cyprianum* consulas, qui ait: Hanc habet scriptura sacra consuetudinem, ut omnes Psalmos, qui cujus sint non habent titulos; his deputentur, quorum prioribus Psalmis nomina continentur. Ideo undecim psalmi, ab octogesimo nono, cujus principium est: Refugium factus es nobis: usque ad nonagesimum qui inscribitur, Psalmus in confessione; Moyfi tribuendi sunt. Et licet in vulgatis codicibus adscribantur aliqui eorum David, in Hebraico non habetur. Et iterum hoc documentum repetit, in *epist. ad Pammachium & Oceanum*. Et consonat Hillarius, in *proæmio Psalmorum*. Item Hieronymus in *prologo Malachie* ait: Psalmi, qui titulos non habent,

Aug. Psal.
1. ait il-
lum solum
titulo care-
re.

eorum esse credendum, quorum nominibus priores Psalmi prætitulati sunt. Idem in prophetarum titulis dicendum: nam tempus, & titulus Prophetæ, qui titulo caret, cum priori propheta consentit. Ideo Malachias, qui titulo caret; post Aggæum, & Zachariam, qui sub Dario prophetarunt, fuisse, credendus est. Hæc ille. Hoc tamen intelligo, si ordinem illum minorum Prophetarum juxta Hebræos, in titulo de prophetia à me digestum, tenueris. Superest tamen exponere cur Psalmus primus, cum sit à David compositus, ut ex Actibus constat, non habeat titulum. Circa quod Augustinus ait, *in titul. primi Psalmi*: Quia propiam Dei loquentis inducit personam, ne quid divino eloquio præponeretur, ideo titulo caret hic psalmus. *In comment. Psalm. titul. Hieronym.* hæc causa afferitur: Quidam dicunt, hunc psalmum quasi præfationem esse Spiritus Sancti, & ideo titulum non habere. Sed hæc non videntur esse magni momenti.

Psalm. 1.
cur titulo
careat.

Psalmi fi-
liorum Co-
re.

Num. 16.

Annotandum est, ut dicitur *in comment. Psalmorum, titul. Hieronym.* *Psalm. 83.* quod quicumque psalmus præscribitur filiorum Core, nihil triste habet, sed semper læta significat. Quoniam enim Core, & Dathan, & Abiron fecerunt contra Moysen, & à Domino puniti sunt; filii Core, qui non sunt secuti patrem suum, æterno gaudio benedicti sunt. Quoniam etiam Core interpretatur Calvaria, & manifestum est, quod Calvaria significat locum Resurrectionis; & qui filius resurrectionis est, nihil potest habere, quod triste sit. Hæc desumpta sunt ex Origine, *Homilia unica, in lib. Regum: & ex lib. 10. comment. epist. ad Roman. cap. 15.*

Duplex
Alleluja.

Deinde advertendum, (ut dicitur *Psalm. 105. titulo Hieronymi*), quod ubicumque duo Alleluja præscribuntur in Psalmo, unum est de fine prioris Psalmi, alterum ejus qui sequitur: Sic Psalmus centesimus quartus, & centesimus quintus duplici finiuntur Alleluja; sed ultimum est Psalmi sequentis: & similiter Psalmus centesimus quadragesimus octavus, & centesimus quadragesimus nonus. Hoc etiam scribit Augustinus, *Psalm. 105.*

Præterea, ut sciamus, in illis Psalmis, qui titulo carent, materiam cognoscere; adverte ex *comment. Psal. tit. Hieronymi, Psal. 3.* quod in omnibus Psalmis, in quibus patitur David persecutionem à Saul, se innocentem esse, confitetur: cum ab Absalon, manifestissimè criminis reus tenetur, Uria interfecto. Hæc ille. Et ideo cum dicitur in illo psalmo: Domine, quid multiplicavi sunt, qui tribulant me: non intelligas propter quid; nam clarum est, quod propter adulterium, & homicidium hæc patiebatur: sed dictio quid, admirationem significat, pro quàm: ut in titulo de conjunctionibus, ostensuri sumus.

Locus Psal.
3. exposi-
tus.

Adhuc etiam annotandum est ex Hieronymo *ad Ephesios cap. 5.* Quod omnes hymni, quibus Alleluja præpositum, vel subjectum est, fortitudinem, & majestatem Dei indicant; & ejusdem semper, vel beneficia, vel facta mirantur. Et illi hymni, qui psalmi inscribuntur, propriè

ad ethicum locum pertinent, ut per organum corporis, quid faciendum, & quid vitandum sit noverimus. In quibus verò de superioribus disputat, & de concentu mundi, omniumque creaturarum ordinem, atque concordiam subtilis disputator edisserit, spirituale canticum canit. Vel ut manifestius loquar, Psalmus ad corpus, canticum refertur ad mentem. Item Chrysostomus, *homil. 9. in epistola ad Coloss.* ait: Hymnus res diviniore est, quam Psalmus; etenim virtutes supernæ hymnos concinunt, non psalmum. Non est, inquit, hymnus speciosus in ore peccatoris.

Psalmus est poëma, & carmen, quod Deo canimus, præcipuè cum instrumento Psalterii. Ex hoc nomine *Psalmus* derivatur Psalterium: quod nomen à Septuaginta Interpretibus primò huic volumini inditum fuisse arbitror, ab instrumento ejusdem nominis, in quo canebantur Psalmi. Suidas sic explicat. *ψαλτήριον, ὄργανον μουσικὸν ὅπερ καὶ ναῦλα καλεῖται.* Hoc est: Psalterium est instrumentum musicum, quod Hebraicè Nebel vocatur. Euthymius *in proœmio Psalm.* inquit: Psalterium vocamus hanc Psalmodiorum collectionem; sed improprie, quia psalterium propriè organi quoddam genus est, (quod apud Hebræos dicitur Naula) à psallendo dictum: quemadmodum oratorium ab orando. Sed hujusmodi appellatio, ad Psalmorum librum postmodum translata est, qui tamen vel ea etiam ratione denominationem hanc sortitus est, quia psalmos continet. Glossa tamen *in Prothematibus Psalmorum*: & Cassiodorus *eodem loco*, sic Psalterium describunt, freti auctoritate Hieronymi; quamvis nullibi apud Hieronymum inveniunt. Psalterium, inquiunt, est quoddam musicum instrumentum, in modum Δ literæ compositum; & ab eo musico instrumento, per quod modulatum fuit præsens opus, nomen sibi sumpsit. Deinde Basilii ait: Licet plura sint organa musica, Psalterii nomen huic instrumento Spiritu Sancto inspirante adaptarunt: quia hoc solum habet sonum ex superiori parte, cithara, & lyra ex inferiori; nam illo docemur, quæ sursum sunt quærere, & infima, id est, vitia carnalia declinare. Et Augustinus *in prologo Psalmorum*: Hunc librum propheta, cum multa sint organa musicorum, huic tamen organo, quod Psalterium appellatur, aptavit; de superioribus inspiratam Dei gratiam per Spiritum Sanctum docens. Quoniam quidem hoc solum organum musicorum, sonos de superioribus habere fertur: Cithara namque, vel lyra ex inferiori parte æs vel tympanum habens, resultat, & resonat plectrum: Psalterium verò harmonias de superioribus habere refertur aptas. Quò per hoc nos doceamur, quæ sursum sunt attendere, & quæ infima, id est carnalia sunt, declinare. Hæc illi; & piè quidem. Porro dicit Augustinus, huic Psalmorum libro inditum fuisse hoc nomen Psalterium ab ipso David: sed juxta Hebraicum zepher tehilim dicitur; id est, liber laudum, sive hymnorum, aut telim, id est acervorum: quia multi Psalmi, vel multæ sententiæ

tia in unum veluti acervum in eo conjecta sunt. Vocatur & Nebel Psalterium, aut aliquod simile instrumentum; sed libro huic Psalmorum, numquam vidi hoc nomen Nebel inditum fuisse.

Diapsalma sæpè invenitur in Psalmis, in libris juxta septuaginta; ut in libris Hebraicis Zela. Est autem Diapsalma, mutatio sententia, aut cantus: aut interjectio quædam pulsationis, vel fulgor, atque illuminatio Divini Spiritus, quæ tunc canentibus apparebat: & tunc id, quod revelabatur, scriptis mandabant. Hieronymus, in *epist. ad Marcellam*, postquam multas expositiones rejecisset, affert veram expositionem ex Origene, inquit: Scire debemus, apud Hebræos in fine librorum, unum è tribus sole re subnecti, ut aut Amen scribant, aut Zela; aut Salom, quod exprimit pacem. Igitur ut solemus nos, completis opusculis, ad distinctionem rei alterius sequentis, medium interponere explicit, aut feliciter, aut aliquid istiusmodi; ita & Hebræi, ut quæ scripta sunt roborentur, facere solent, ut dicant Amen, aut In sempiternum: aut scribenda commemorant, ut ponant Zela; aut transacta feliciter protestantur, pacem subnotantes. Hæc de intimo Hebræorum fonte libavimus. Hæc ille. Aut Zela quoties in Psalmis ponitur, signum est exaltandæ vocis, à verbo Zalal exaltavit. Quia solebant cantores quoties hæc vox occurrebat, vocem intendere in illa periodo Psalmi, & in harmonia.

Ode, seu Canticum, vox est musica cum harmonia, solo ore prolata; quamquam improprie ipsum canticum sæpè psalmus dicatur. Est autem canticum psalmo antiquius: Moyses quippe cantici auctor fuit, illiusque usus usque ad David tempora perseveravit, qui primus omnium cœpit psalmos conscribere. Nam si antea psalterii instrumento utebantur, illius usus sine ulla arte erat, & gregibus mulcendis illo utebantur. David autem hoc instrumentum sapientius coaptavit, & illius usum ad Deum transtulit.

Hymnus est divinæ gloriæ amplior laus atque uberior: nam laudis nomen vulgarius est. Canticum Psalmi tunc est, quando musicè per organicum instrumentum prius disponitur, & deinde sequitur vox ore emissa, quæ secundum occupat locum. Psalmus cantici tunc dicitur, quando ejus quod nunc diximus, contrarium fit. Hæc an vera sint, aliis judicandum relinquo.

Ubi in Psalmis nos legimus: *In finem*, in Hebræo legitur Lamnaceach, hoc est, Vincenti: & Vincens vocabatur præfectus maximus cantorum, ut dicit Rabbi David Camchi. Ad hunc sensum, David tradidit hunc Psalmum illi cantorum præfecto, qui alios voce superabat, ut caneret illum, aut canendum traderet Levitis, ad sonum illorum instrumentorum, quorum nomina in titulis ponuntur. Atque sic videtur

intellexisse Hieronymus *ad Principiam in explanatione Psalmi 44.* cum ait: Ubi in vulgata editione legitur *In finem*: nos vertimus *Victori*. Symmachus suo more, manifestius, triumphum interpretatus est. Et in *proæmio comment. Danielis*: Psalmi plurimi illud Hebraicum, quod in titulis ponitur, Lamnaceach, pro quo Septuaginta transtulerunt, *In finem*; magis pro victoria continet. Aquila enim interpretatus est τῷ νικητορι, hoc est, ei qui præbet victoriam. Symmachus ἐπὶ νικίῳ, quod proprie triumphum, palmamque significat. Unde minùs apta videtur expositio Augustini, quam affert *Psalm. 4.* inquit: Finis legis Christus ad justitiam omni credenti. Hic enim finis perfectionem significat, non consumptionem. Et illa Euthymii in *eodem loco*. Inscribuntur, inquit, Psalmi *in finem*, aut quia resurrectionis prophetiam continent, aut quia prædicuntur res illæ, quæ suum finem sunt habituræ.

Erant apud Hebræos multa genera instrumentorum musicorum, quorum solum nomina ad nostram memoriam pervenerunt: nam res ipsæ non tantum ætate nostra, sed Josephi tempore oblivioni erant mandata. De illis hæc tradit Rabbi David Camchi, in *Psalmorum commentariis*: & nostri. Ubi nos legimus *Hereditatibus*; ipsi Nechiloth vocant: eratque nomen instrumenti, quod edebat vocem similem strepitu apis. Ubi nos *In carminibus*; ipsi Neginoth, nomen instrumenti habent. Ubi nos *Octava*; ipsi Seminit, quod erat instrumentum octo chordarum. Ubi nos: Pro torcularibus; ipsi Githith, quæ erat cithara è Gath urbe Philisthinorum allata; aut juxta alios, quia de Hobedon Getheo agitur in illo Psalmo. Ubi nos: Ignorantia David propter Chus; ipsi Sigaion, nomen instrumenti. Chus, id est, Æthiops: sic vocatur Saul ob fœdos ejus, & tetros mores. Ubi nos tituli inscriptio, aut contritus, & simplex; Michtam ipsi Hebræi; quod est nomen instrumenti, aut cantilenæ. Et *Psal. 9.* Pro occultis filii: Hebræi legunt, Halmuth Laben, hoc est, juxta aliquos, propter mortem Laben, hoc est Goliath Philisthæi, qui erat ex Ben. Nam ubi nos legimus in libris Regum: Erat vir spurius in castris Philisthinorum: Hebræi legunt: Erat vir ex una ex duabus Ben: & tunc deest Jod in hoc titulo Psalmi. Alii tamen ajunt, Halmuth Laben esse nomen cantilenæ, ad cujus normam Psalmus canebatur. Alii per transpositionem litterarum ex Laben, faciunt Nabal; ita ut Psalmus sit compositus ob mortem Nabal Carmeli. Eodem modo dices: Ne disperdas: &: Pro his, quæ commutabuntur: esse instrumentorum musicorum genera. De hac re lege Hieronymum, *Isaia 51. & cap. 5. Danielis*. Et Theophylactum, *Joan. 7. & Basilium, Psalm. 28. & Augustinum, & Euthymium, in Psalmis*. Et considera, an satis quadrent cum his ea, quæ illi tradunt.

Augustinus.

Euthym.

LIBER QUINTUS

THEOLOGICARUM

HYPOTYPOSEON,

HOC EST, INFORMATIONUM THEOLOGICARUM:

ad Illustrissimum, & doctissimum virum D. Petrum Pontium Legionensem,

Episcopum Placentinum: à Martino Martini Cantapetrensi, Sacrae

Theologiae Magistro, elaboratus, incipit.

ORdo, & institutum libelli nostri, quod hucusque tenuimus, postulare videtur, ut postquam superiori volumine tractatum de titulis Psalmorum, & Prophetarum absolvimus; ad eorumdem Prophetarum ordinem explanandum, quem ipsi in narrando tenere solent, animum adhibeamus. Hæc quippè res vel sola magnam pellet caliginem à mentibus studiosorum, & crebras difficultates, quæ doctos exercere solent, relegabit, & evincet: dummodo præcepta, quæ nunc tradere molimur, tenaciter memoriæ mandentur. Accipies igitur, Pater amplissime alacri vultu, hanc narrandi formulam, vel artem, quam nos ex diuturna sanctorum lectione collegimus, & in Scripturis divinis observavimus; & libenti animo, sub tui nominis auspicio, studiosis legendam transmittimus; majora in dies daturi, si doctis placuisse, has quas nunc do lucubrationunculas, cognovero. Tuæ nunc erunt partes, si qua in re à nobis cessatum est, aut negligentia, & ignorantia aliquid est omissum, id resarcire; & ab errore mentem nostram revocare. Hoc enim, ut nosti ex Dionysio, tuæ est munus Hierarchæ; mentem à nescientia repurgare; & eam scientiam rudioribus, & hebetioribus impartiri, quam ipse uberrimè à virtutibus superioribus affecutus es. Ut igitur à simplicioribus procedamus, primò de dictionum, secundò de sententiarum ordine, quo sunt collocandæ dicendum esse videtur.

CAPUT PRIMUM.

De ordine narrationis Scripturæ.

IN catalogo virorum recensendo, aut agitur de nativitate ordine, & serie nascendi ex matris utero; aut de excellentia sanctitatis, & vitæ inculpatae alicujus viri, qui fratres suos, vel quoscunque alios viros, innocentia præstitit, & virtute præluxit. Si primum ordinem attendas, rarò nisi ob virtutis excellentiam, de qua statim, inverti, aut perturbari solet. De secundo tamen hæc scribit Augustinus, *lib. 1. q. in Genes. q. 25*. Merito excellentiæ, qui valde in scripturis commendantur, qui posterior fuit generatus, primo loco ponitur. Sic Abraham in primo loco ponitur in Genesi, cum dicitur: Cum esset Thare annorum septuaginta, genuit Abram, & Nachor, & Aram. Sic Ma-

lachias priorem nominavit minorem: Jacob, inquit, dilexi, Esau autem odio habui. Et *primo Paralip. 4*. Cum Judas, à quo Judaicæ genti nomen est inditum, sit quartus nascendi ordine; prior est nominatus, propterea quòd esset regia tribus. Et *in libro Locutionum in Genes. cap. 29*. cum interrogans Jacob ait: Nostis Laban filium Nachor? cum esset filius Bethuel, ut dicitur *Genes. 28*. ait Augustinus: Intelligendum est, nobiliorem fuisse Nachor; & merito dignitatis ejus, factum esse, ut de ipso interrogaret. Filium autem dici, & avi, & proavi, ultra majoris alicujus, eum, qui ex illo propagatur, usitatissimæ locutionis est. Hinc est, quòd Isaac patrem filii sui appellavit Abraham. Item *Homil. 26. in epist. ad Hebræos*, cum *cap. 11*. ait Apostolus: Fide de futuris benedixit Isaac, Jacob, & Esau: sic scribit Chrysostomus: Licet major sit Esau, tamen præponitur Jacob propter virtutem. Hæc ille. Et *Exod. 1*. Benjamin minor natus, filiis concubinarum præponitur, cum ait: Ruben, Simeon, Levi, Judas, Issachar, Zabulon, & Benjamin, Dan, & Nephtali. Et *Matth. 10*. Petrus aliis Apostolis præponitur. Primus, inquit, Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater ejus, & Philippus, & Bartholomæus. Eundem locum occupat Petrus, *Marci 3*. & *Luce 6*. cum utique non fuerit primus vocatione, sed dignitate. Et David ob eandem causam, *Matth. 1*. primo loco ponitur, & Abraham secundum possidet locum: Liber, inquit, generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Et apud Paulum, semper præponitur Judæus gentili, propter priscos patres, à quibus originem Judæi ducebant. Et iterum *apud Matth. cap. 1*. Judas præponitur fratribus, cum esset quarto loco natus: Genuit, inquit, Judam, & fratres ejus. Et *Genes. 4*. Respexit Dominus ad Habel, & ad munera ejus; ad Cain autem, & munera ejus, non respexit. Et Origenes, *homil. 17. in Genesim*, ait: Sciendum est, quòd in singulis locis, ubi scriptura duodecim Patriarchas commemorat, multa sit in ipsa oratione diversitas. Alius ordo est in ipsa nativitate conscriptus: alius cum terram Ægypti una cum patre suo Israel, & sobole, referuntur intrare. Alius *Genes. 49*. cum benedictiones obituri parentis, excipiunt. Alius cum egressæ de Ægypto Tribus, vel cum in deserto memorantur aliquid agere; vel terram promissionis ingressæ, in monte Gebal, aut Garizim,

Petrus dignitate superat ceteros Apostolos.

zim, pro benedictionibus, & maledictionibus statuuntur. Alius etiam cum divisionem terræ hæreditatis forte suscipiunt. Quod utique certum est, non absque aliqua ratione variari; & extare causas probabiles, quibus in alio loco ille, in alio verò alius præferatur. Hæc ille. Unde magna subesse mysteria arbitror, in enumeratione illa *epistolæ ad Roman. cap. ultimo*, cum Paulus collocat viros sanctos in primo, vel secundo, vel deinceps loco. Et Moyses, *Genes. 9.* recensens filios Noe, majorem natu priori loco collocavit; & qui postea nati sunt, juxta ordinem nascendi, unusquisque proprium occupavit locum: ad hunc modum: Erant filii Noe, qui egressi sunt de arca, Sem, Cham, Japheth. Verum statim, *cap. 10.* cum ipsorum posteros recenset; filii Japheth, minoris natu, primas partes tenent; secundas, filii secundi, nempe Cham; tertias, filii Sem primogeniti sibi vendicant. Hæc, ni fallor, ratione ductus est Moyses. Quia ejus institutum erat, per longam feriem Patrum ad Christum Redemptorem nostrum festinare; atque ideo illis, qui ad Christi generationem non spectabant, transilitis, ad primos Judaicæ gentis propagatores festinabat pervenire. Nam Hebræi à Sem ducunt originem; ex quibus, juxta Paulum, est Christus secundum carnem, qui est Deus benedictus in sæcula, Amen. A Cham verò Cananæi: à Japheth gentiles originem trahunt: & ideo *cap. 11.* de solis posteris Sem agitur.

Cham.

Sed dices, *Genes. 9.* Cham vocatur minor natu: non ergo Japheth fuit minimus ex filiis Noe, sed Cham. Ad hoc nos dicimus, quod minor vocatur propter levitatem animi, & nequitiam. Huic sententiæ meæ nonnihil alludere videtur Hieronymus, *Isaia 3.* cum ait: *Juvenis* in malam partem accipitur, ut in Ecclesiaste: Væ tibi civitas cujus rex juvenis, & principes tui manè comedunt. Talis juvenis fuit rex Roboam, qui secutus est juvenum consilia. Non quod ætate esset juvenis; sed sapientia: alioquin quadraginta & amplius impleverat annos. E contrariò Salomon duodecim annorum erat, quando suscepit imperium; & quia habebat sapientiam, non est appellatus juvenis. Unde Apostolus scribit ad Timothæum: Nemo adolescentiam tuam contemnat: id est: Quia enim ætate juvenis es, maturitate esto Senex. Et Daniel, antequam judicaret, appellatus est puer; sed postquam judicavit senes, accepit presbyterii dignitatem. Et Dominus dixit Jeremiæ: Ne dicas, quod juvenis es; quia antequam de vulva exires dedi te prophetam in gentibus. Ob hanc causam, adolescentulas viduas, jubet Apostolus, ut accipiant maritos: quia multæ abierunt post satanam. Nec ab ecclesiasticis vidua sustentatur alimentis, nisi quæ sexaginta annorum est, & maturitatem habet morum, & ætatis. Hæc ille. Et ordo, quem tenet in recensenda generatione, nobis innuit, non esse minorem natu Cham, sed Japheth. A nobis dissentit D. Eucherius, *lib. 2. in Genes. cap. 2.* qui ait, minorem vocari Cham, si conferatur cum majori; & majorem, si conferatur

Cap. 10.

Juvenis
quod signi-
ficet.

3. Reg. 12.

201

1. Tim. 4.

Cap. 13.

Jerem. 1.

cum Japheth ultimo Noe filio: ut aqua tepida frigida collata, est calida; & calidæ composita, est frigida. Verba Eucherii sunt hæc. Unde factum est illud, ut filium medium, scilicet Cham, hoc est primogenito juniorem, ultimoque (scilicet Japheth) majorem; qui peccaverat in patrem; non in ipso, sed in filio ejus nepote malediceret Noe his verbis: Maledictus Canaam. Idem & primo *Paralip. cap. 5.* legimus: Filii Amram, Aaron, Moses, Maria: & *Numer. 16.* & sæpè aliàs, prius Moses, & deinde Aaron collocatur. At Maria major natu erat ex illis: nam *Exod. 2.* observabat Mosen in carcere jacentem; & locuta est cum filia Pharaonis. Et *Exod. 7.* dicitur: Erat Moses octoginta annorum, & Aaron octoginta trium, quando locuti sunt ad Pharaonem.

Sunt tamen nonnulla testimonia, quæ observationem nostram labefactare, & convellere videntur. Et in primis, *1. Corinth. 9.* Petrus ultimo loco ponitur. An non habemus, inquit, potestatem sororem mulierem circumducendi, quemadmodum cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Sed nil contra nos. Nam ut ajunt Oecumenius & Theophylactus in hujus loci enarratione, sensus is est: Quid cæteros dico Apostolos, an non ipse Petrus hoc faciebat? Deinde, *1. Corinth. 1.* Petrus ultimo conjicitur loco, cum dicitur: Ego sum Pauli, ego autem Apollo, Ego verò Cephæ. Sed hunc nodum solvit Chrysostomus, *homil. 3. in priorem ad Corinth. epist.* Non, inquit, quod se Petro prætulit Paulus, in ultimo eum loco posuit; imò sibi Petrum præfert. Auget enim orationem suam, ne putaretur invidia id facere, ut honorem illis auferret. Nam si principem, & magistrum Apostolorum non licebat, sibi hoc arrogare; quantò magis, qui nullius esset pretii. Hoc loquendi modo utuntur externi auctores, ut Terentius in *prologo Andriae*: Qui cum hunc accusant, Nævium, Plautum, Ennium accusant. Quo in loco ait Donatus: Ordo non servatus, Ennius namque ante Plautum fuit; sed quod est summæ auctoritatis, Ennius ultimum dixit. Item, *1. Corinth. 15.* Resurrexit tertia die secundum Scripturas, & quia visus est Cephæ, & post hoc duodecim. Deinde visus est plusquam quingentis fratribus. Ubi dicit Theophylactus: Primum, qui cæteris auctoritate præeminebat, ponit. Atqui evangelica historia testatur, ipsum primò Mariæ Magdalene apparuisse. Rectè quidem. Cæterum quod ad viros attinet, primum à resurrectione exhibuit se conspicendum Petro, ceu inter discipulos primum obtinenti locum. Par enim erat, ut qui primum confessus esset Christum, resurrectionem ejus primum videret. Et quia eum abnegaverat, apparuit ei primum; ut ostenderet ei, eum propterea non esse rejectum. Quapropter cum videamus hunc ordinem tam diligenter, & constanter esse in scripturis servatum; quærenda est causa, ob quam *ad Galat. 2.* Petrus, inter Jacobum & Joannem collocetur. Hæc sunt Pauli verba: Agnoscentes gratiam Dei, quæ data est mi-

Locus Pau-
li. 1. Cor.
9. exposi-
tus.Alter locus
1. Cor. 15.Petrus Ec-
clesiæ pri-
mas.

mihi, Iacobus, Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ societatis.

Q. cur sex-
to die sit
homo crea-
tus.

Deinde quæro: cur cum Angeli sint primo die creati, non statim homo formatus est, sed ad sextum diem relegatur? Hanc quæstionem solvit Philon, in *Cosmopæja*, latissimè. Primò, inquit, quia cum homo sit inter animalia præstantissimum, & ejus causa tam cœlestia, quàm terrestria creata sint corpora; cœlestia quidem, ut ex illis ad divinorum cognitionem conscenderet; unde philosophia traxit originem; terrestria verò, ut ei servirent, & cibum præberent: igitur oportuit omnia præparari, antequam homo ipse, veluti conviva ad convivium accesseretur. Secundò, ut Deus significaret, se omnia nobis affatim suppeditaturum, si in ea sanctitate, & puritate, qua creati sumus, perstiterimus. Et nisi fallit memoria, hæc eadem, aut consimilia affert Ambrosius in *quadam epistola*. Et Damascenus, *lib. 2. cap. 11.* ait: Quia Deus ex visibili creatura plasmaturus erat hominem ad suam imaginem, tamquàm quemdam Regem universæ terræ, & eorum quæ in ea sunt; præstruxit ei quamdam veluti regiam, in qua diversans, beatam, & omni ex parte fœlicem duceret vitam. Et ipse est divinus paradysus in Eden plantatus. Et Gregorius Nissenus, *lib. 1. de Homine, cap. 2.* ait: Nondum à principio hæc magna & pretiosa res homo, in mundo diversabatur; non enim decens erat, ut esset Princeps, ante res quas gubernaturus erat; sed ubi cuncta ei subjienda parata sunt, consequens erat rectorem constituere. Quoniam igitur, veluti quoddam regni domicilium, futuro Regi, Creator universitatis effecerat; id autem erat terra, insulæ, maria, & cœlum super hæc, in modum cameræ curvatum; divitias verò multas, & varias in domibus his recondiderat: statim in hunc mundum hominem introduxit, ut miraculorum mundi, horum quidem esset spectator, horum verò dominus existeret. Ut per ea, quibus uteretur, intelligeret largitorem; per ea verò, quæ pulchra, & magnifica contemplabatur, ineffabilem sui Factoris posset investigare potentiam. Propterea novissimus in hunc mundum post creaturam introductus est homo: non ut vilis in extrema parte projectus; sed ut decens erat illi, qui statim ut nasciturus erat, gubernationem rerum illi traditurus erat Deus. Nam sicut optimus convivator, non prius in domum convivam accersit, quàm præparet epulas; sed omnem apparatus instruens, domumque congruenter exornans, accubitus quoque, & mensam, & cætera, tunc ad præparatas jam epulas convocatum admittat: juxta hunc modum, dives, & copiosus nostræ conditor substantiæ, bonis omnibus replens habitaculum mundi, magnas has epulas, & varias disponens; sic introduxit hominem; dans ei opus, non ut possideret, quæ nondum sunt, sed ut rerum præsentium gauderet. Ideo duplicis compositionis ei causas iniecit, terreno divinum commiscens; ut per utriusque cognationem, propriè & naturaliter utraque re-

frueretur. Deo quidem frueretur per diviniorum naturam; bonis verò, quæ in terra sunt, uteretur per sensum consimilem, & terrenum. Lege Basilium, *homil. de Paradiso*.

Moris est etiam scripturarum, cum egregium significare volunt hominem, aut ducem, post gregarios nuncupare. Ut apud Vergilium: Troas reliquias Danaum, atque immitis Achilli: ubi Achilles non negatur Danaus, sed significatur præcipuus. Sic in Evangelio dixit Dominus postquam resurrexit: Dic discipulis meis, & Petro: non negans, quòd Petrus discipulus sit; sed præferens eum aliis, veluti Apostolorum, & Ecclesiæ totius principem locum tenentem. Et *Genesis 7.* Recordatus est Dominus Noe, & cunctorum animantium. Et in titulo, *Psal. 17.* In die, qua eripuit eum Dominus de manu inimicorum ejus, & è manu Saul. Et in Evangelio: Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis ejus. Et *2. Regum ult.* David ad Joab: Vade numera Israël, & Judam. Estque aliud optimum exemplum, *Ezechielis 8.* Septuaginta viri de senioribus domus Israël, & Jezonias filius Saphan stabat in medio eorum, stantium ante picturas.

Petrus, Com-
prensus
Apostolo-
rum.

Est quoque notandum ex Augustino, *Psal. 77.* quod scriptura in multis locis prophetico-
rum eloquiorum, dicit aliquid, quod in illa re gesta, quam videtur commemorare, non invenitur; aut saltem aliter esse invenitur. Nam in plagis Ægyptiorum, quæ numerantur in Exodo, ubi maximè scriptura curavit, ut ea quibus afflicti sunt, omnia ex ordine dicerentur; sed non inveniuntur illa, quæ leguntur *Psal. 77.* Et dedit ærugini fructus eorum. Illud etiam, quod in eodem *Psalmo* legitur: Et tradidit grandini jumenta eorum, & possessionem eorum igni: de jumentis grandine occisis, legitur in Exodo: quòd verò possessio eorum igne cremata sit, omninò non legimus. Quamvis enim *Exod. 9.* voces, & grandines cum igne fierent, sicut tonitrua cum fulguribus solent; non tamen scriptum est, aliquid traditum igni, ut arderet. Item quod in eodem *Psalmo* dicitur: Et moros eorum in pruina: non est in Exodo; multum enim distat pruina à grandine. Hoc fit, ut hinc intelligatur, non dicere, quod potest putari; sed aliquid potius, quod magis debet adverti. Et post parum: Et si non eodem ordine, decem plagæ Ægyptiorum, omnes ponuntur in *Psal. 77.* Nam pro his tribus, quæ sunt in Exodo, Sciniphes, ulcera, tenebræ: aliæ tres commemorantur in *Psalmo*, quæ in Exodo non sunt, nempe, Rubigo, pruina, ignis. Et iterum *Psal. 104.* cum de Joseph dicitur, humiliaverunt in compedibus pedes ejus: ait Augustinus: Numquam compedes accepisse legimus; sed factum esse, minimè dubitandum est. Aliqua enim prætermitti potuerunt in illa historia, quæ tamen Spiritum Sanctum non latebant, qui in his loquitur *Psalms*. Iterum in eodem loco: Plagæ Ægypti, cum sint decem, nec omnes commemoratæ sunt in *Psalmo centesimo quarto*, neque eodem ordine, quo in Exodo factæ sunt, legun-

Recapitu-
latio.

guntur. Libera enim est laudatio, à lege narrantis, & textentis historiam. Cujus laudationis auctor, cum sit per prophetam Spiritus Sanctus, eadem utique auctoritate, qua per eum egit hominem, qui illam scripsit historiam; & commemorat aliquid factum, quod ibi non legitur; & quod ibi legitur, alibi prætermittit. Hæc ille. Hujus regulæ exempla multa, in animo est, undique ex scripturis corrogare, ut nonnihil adjuvamenti afferamus litterarum sacrarum studiosis.

Psal. 117. Primum sit ex *Psalmo centesimo decimo septimo*, in quo legimus: Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, factus est in caput anguli: nec tamen in historia ædificationis templi, in libris Regum, & Paralipomenon hoc scriptum invenimus. Et *Joan. 8.* dicitur, quod Christum vocabant Samaritanum: Nonne, inquit, bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Sed numquam legimus in aliquo Evangelii loco, Samaritanum Christum fuisse vocatum. Præterea, de David numquam in ejus historia legimus, occidisse leonem: attamen ipsemet, *1. Reg. 17.* coram Saule, id fecisse palam prædicat. Deinde, Jamnes, & Mambre magi Pharaonis, restiterunt Moyse, ut inquit Paulus, *2. Tim. 3.* verum in Exodo nil tale legimus. In *epistola quoque Judæ* legimus, contendisse Michaelem cum dæmone de corpore Moyse: sed in Deuteronomio nihil tale invenies.

Leo occisus à David.

Creatio Angelorum.

Ob hanc vel solam causam, (etsi alias non negem) ausim persanctè jurare, nil de creatione Angelorum in Genesi scriptum esse; sed multo post, in *Psalmo centesimo quadragesimo octavo* id tradidit David. Laudate eum, inquit, omnes angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus. Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ & lumen. Quia ipse dixit, & facta sunt: ipse mandavit, & creata sunt. Nec dubito, quin hoc senserint omnes illi scriptores, qui affirmant nihil de creatione Angelorum Moyse scripsisse: ut Basilii, in *Exaëmer.* & Damascenus, *lib. 2. cap. 3.* & Chrysostomus, *homil. 2. in Genes.* & *homil. 1. in Genes. ex separatis;* & Albinus in *Questionibus in Genes.* Et affert Chrysostomus rationem, quare Moyse nihil de Angelorum creatione prodiderit: Ne videlicet, inciperet narrationem à rebus invisibilibus; sed è rerum visibilium cognitione, perveniremus in cognitionem invisibilium, juxta Paulum. Refragante illis Augustino, *lib. 10. de Civit. cap. 9.* & *lib. 11. cap. 19.* & *cap. 32.* & S. Thomas *1. part. q. 61.* Dicit enim Augustinus, non satis rectè, nomine lucis, vel cœli, angelos esse intelligendos, in *Genes. cap. 1.* Alii putant, creationem Angelorum innuisse, per recapitulationem in his verbis: Igitur perfecti sunt cœli, & terra, & omnis exercitus eorum, vel ornatus eorum.

Sed hoc omisso, ad enumerandum alia exempla revertamur. Et primo loco, illud quod affert Chrysostomus, *homil. 2. ad populum Antiochenum*, in medium afferamus; ait enim: Dicitur *Psalmo octogesimo*: Ex petra melle saturavit eos. Alioqui numquam in Pentateucho quis-

Lucas Psal. 80.

quam legit, quod mel de petra Moyse eduxerit, sed fluvios, & aquas. Non tamen scriptura mentitur: sed quia sitientes, & indigentia fatigati, frigidioribus aquis inciderunt; in potu voluptatem asserere volens, mel aquam appellavit, non mutatione naturæ, sed bibentis jucunditate. Atque ita dicit Euthymius, in *Cantico Deuter.* Item, *Luca 11.* dicitur, quod Joannes docuit discipulos, quo deprecaturi essent modo; at numquam legimus, ubi Joannes id fecerit. Et Petro fuit à Domino traditum evangelium circumcisionis, sicut Paulo præputii, ut dicitur *ad Galat. 2.* Sed nescimus, ubi Dominus illis hanc provinciam tradiderit. Et *1. Corinth. 15.* Dominus apparuit plusquam quingentis fratribus, & Jacobo; sed nihil de hoc in evangelio. Et Dominus dixit: Beatius est dare, quàm accipere, ut *Actuum 20.* legitur; sed nusquam in evangelio id invenitur. Et *Ezechielis 20.* dicitur de filiis illorum, qui in deserto corruerunt: Levavi manum meam in eos in solitudine, ut dispergerem eos in nationibus, & ventilarem in terras. In cujus loci expositione ait Hieronymus: Ubi in veteri Testamento, contra filios eorum, qui in solitudine corruerunt, Dominus levaverit manum suam, volens eos dispergere in nationes, scriptura non dicit; sed ex eo, quod Ezechiel refert, factum esse credendum est. Sive hoc significat, quod postquam terram repromissionis intraverint, variis temporibus ob multa peccata diversis traditi sunt gentibus, regibusque. Item, sol & luna primo die creata sunt, & quarto die per recapitulationem narratur à Moyse eorum creatio.

Deinde, quod Adam egerit pœnitentiam, Moyse siluit. Quamvis Ambrosius, *lib. de Pœnitentia, cap. 11.* ex illo Adæ facto, quod abscondiderit se sub arbore; asseret, posse elici. Et Chrysostomus, *homil. 7. ad populum Antiochenum*, ex illo loco: Adam, ubi es? Attamen unicus tantum est locus expressus, *Sapientia 10.* Hæc, inquit, est, quæ eduxit primum hominem à peccato suo. Nec desunt Doctores, qui hoc idem affirmant, licet nullo utantur testimonio scripturarum: ut Irenæus, *lib. 3. cap. 34.* Quapropter, inquit, liberato homine, fiet quod scriptum est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors aculeus tuus? Quod non poterat justè dici, si non ille liberatus fuit, cui primum dominata est mors: illius enim salus evacuatio est mortis. Domino igitur vivificante hominem, id est Adam, evacuata est mors. Et Epiphanius, *lib. 1. contra Hæreses, tom. 3. hæresi ultima:* & *lib. 3. in expositione fidei catholica.* Nec solum de Adam, sed de Eva etiam hoc asseverandum esse, constituunt. Et de casu dæmonum nihil Moyse in Genesi scriptum reliquit: at in *Apocal. cap. 12.* ea res plenissimè explicatur. Fortè ob hanc causam, Saulus, quamdiu Judæus fuit, hoc nomine fuit vocatus; cum verò à Judaismo descivit, Paulus fuit vocatus; sed nihil de nominis mutatione legimus in Actibus Apostolorum. Verùm credo, ipsi nomen novum

Adæ pœnitentia.

Casus dæmonum.

Paulus, Saulus.

vum fuisse impositum, cum baptizatus fuit ab Anania. Unde cum hoc fuerit omissum à Luca, in consequentibus ejusdem libri dicit: Saulus, qui & Paulus: scilicet, appellatus fuit post conversionem, quando baptismo ablutus fuit ab Anania. Apud Græcos vocatur hic loquendi modus *κατὰ τὸ σιωπώμενον*, ut cum undecimo Æneidos legimus.

*Virgilius. Non hæc Evandro de te promissa parenti,
Discedens dederam, cum me complexus euntem,
Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
Acreis esse viros, cum dura praelia gente.*

Sed abscedens Æneas, nusquam est locutus ad Evandrum hæc.

Sed quia hic locus de ordine narrationis in Scriptura Sacra obscurus est, & magnam affert utilitatem studiosis divinarum litterarum, oportet uberius eundem locum retractare. Sed nota, quod duobus modis res narrari solet; aut enim res suo ordine narrari solet, aut ordine inverfo. Si inverfo ordine, adhuc fit dupliciter; nam aut præponuntur, quæ postea gesta sunt, & vocatur *πρόληψις*, id est, Anticipatio, seu occupatio. Quæ à nobis multis exemplis explanata est, & adhuc explanari fufius potest: ut *Genesis decimo* dicitur, quod Gentes divisæ sunt in varias linguas, & idiomatica: & *cap. 11.* legimus, quod terra erat labii unius. Aut fit è conversò, nempe, id quod missum fuerat, solet scriptura adjicere, & supplere: & appellatur recapitulatio. Ut quando in *Genesis* de Sara dicitur, quod desierat pati muliebria; cum tamen in consequentibus ejusdem libri legamus, quod ob eximiam pulchritudinem expetiverit eam Abimelech. Et *Marci 14.* agitur de occisione Joannis, quæ in superiori evangelii parte fuerat omiffa.

De recapitulatione hæc scribit Augustinus, *lib. 3. de Doctrin. Christ. cap. 36.* Regula, inquit, de recapitulatione in obscuritate scripturarum vigilanter inventa est. Sic enim dicuntur quædam, quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum superiorum continuatione narrentur; cum ad priora, quæ prætermiffa fuerant, latenter narratio revocetur. Veluti in *Genesis*: Et plantavit, inquit, Dominus Deus paradysum Eden, ad orientem; & posuit ibi hominem, quem formavit: & produxit Deus adhuc de terra lignum speciosum, & bonum ad escam. Hæc sunt intelligenda, facta esse die tertio; sed quia illic fuit omissum, refarcit, quod omissum fuerat, post parum, nempe capite secundo. Sed ita videtur dictum *cap. 2.* tamquam id factum sit, posteaquam fecit Deus hominem, & posuit in paradiso. Cum breviter utroque commemorato, id est, quod plantavit Deus paradysum, & posuit in eo hominem, quem formavit; recapitulando redeat, & dicat quod prætermiserat; quomodo, scilicet, paradysus fuerit plantatus, quia produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum, & bonum ad escam. Denique & adjungit: Et lignum vitæ in medio paradysi, & lignum scientiæ boni & mali. Deinde flumen, quo paradysus irrigatur,

divisum in quatuor principia fluviorum, quod pertinet ad institutionem paradysi. Quod ubi terminavit, repetit illud, quod jam dixerat, & reverà hoc sequebatur. Et ait, sumpsit Deus hominem, quem fecit, & posuit eum in paradiso, &c. Post ista enim facta, ibi est positus homo, ut ordo demonstrat; non post hominem ibi positum, facta sunt ista. Item in eodem libro, cum commemorantur generationes filiorum Noë, dictum est: Hi sunt filii Cham in Tribubus suis, secundum linguas suas, in regionibus suis, & in gentibus suis. Enumeratis quoque filiis Sem, sequitur: Hi sunt filii Sem in Tribubus suis, secundum linguas suas, in regionibus suis, & in gentibus suis. Et annectitur de omnibus: Hæ Tribus filiorum Noë, secundum generationes eorum, & secundum gentes eorum; ab his dispersæ sunt insulæ gentium super terram post diluvium. Et tamen *Genesis 11.* dicitur: Et erat omnis terra labium unum habens, & vox una omnibus. Hoc itaque quod adjunctum est: Et erat omni terræ labium unum, id est, una omnium lingua: ita dictum videtur, tamquam eo jam tempore, quo dispersi fuerant super terram, etiam secundum insulas gentium, una fuerit omnibus lingua communis. Quod repugnat superioribus, ubi dicitur: In Tribubus suis, secundum linguas suas. Neque enim dicerentur habuisse jam linguas suas singulæ Tribus, quæ gentes singulas fecerant, quando erat omnibus una communis; ac per hoc recapitulando adjunctum est: Et erat omnis terra labium unum habens, & vox una omnibus. Latenter narratione redeunte, ut diceretur, quomodo factum sit, ut ex una omnium lingua, fuerint divisi per multas. Et continuo de illa turris ædificatione narratur, ubi hæc eis judicio divino ingesta est pœna superbiæ: post quod factum, dispersi sunt super terram secundum linguas suas. Fit ista recapitulatio obscurius: ut in evangelio dicit Dominus: *Luce 17.* Die, quo exiit Loth à Sodomis, pluit ignem de cælo, & perdidit omnes: secundum hæc erit dies filii hominis, quo revelabitur. Illa hora, qui erit in tecto, & vasa ejus in domo, non descendat tollere illa; & qui in agro, similiter non revertatur retrò: meminerit uxoris Loth. Numquid cum Dominus fuerit revelatus, tunc sunt ista servanda, ne quisque retrò respiciat, id est, vitam præteritam cui renunciavit inquirat; & non potius isto tempore; ut cum Dominus fuerit revelatus, retributionem pro eis, quæ quisque servavit, vel contempsit, inveniat? Et tamen quia dictum est in illa hora, tunc putantur ista servanda, cum fuerit Dominus revelatus; nisi ad intelligendam recapitulationem sensus legentis invigilet: adjuvante alia scriptura, quæ ipsorum Apostolorum adhuc tempore clamavit: Filii novissima hora est. Tempus ergo ipsum, quo evangelium prædicatur, quousque Dominus reveletur; hora est, in qua oportet ista servari; quia ipsa revelatio Domini, ad eandem horam pertinet, quæ die Judicii terminabitur. Hoc etiam dicit Isidorus, *lib. 1. de*

Genesis 10.

Luce 17.

Genesis 16.

1. Joan. 2.

Summo bono. Hujusce rei innumera sunt exempla; ut in *Genes. cap. 8.* dicitur: Prima die mensis apparuerunt cacumina montium. Et subdit: Et emisit columbam, & non invenit requiem plantæ pedis ejus. Si apparuerunt cacumina montium, quomodo non invenit requiem plantæ pedis? Et *Genes. 29.* Rachel veniebat cum ovibus patris sui: quam cum vidisset Jacob, & sciret consobrinam suam, amovit lapidem, quo puteus claudebatur; & adaquato grege osculatus est eam, & elevata voce flevit; & indicavit ei, quod frater esset patris sui, & filius Rebeccæ. Per recapitulationem prius indicavit nomen, & post osculatus est, ut ait Augustinus, *lib. Q. in Genes. q. 87.* Item, *Genes. 34.* dicitur: Emor adamavit Dinam, & rapuit, & dormivit cum illa. Et conglutinata est anima ejus cum illa; tristemque delinivit blanditiis. Et tamen prius etiam delinivit, postea oppressit. Item Augustinus, *in lib. Q. in Genes. q. 118.* ait: Quod post narrationem mortis Isaac, narratur quas uxores Esau acceperit, *Genes. 36.* & quot procreaverit filios; recapitulatio intelligenda est. Neque enim post mortem Isaac fieri cœpit, cum jam essent Esau, & Jacob centum viginti annorum. Nam eos sexagenarius suscepit, & vixit omnes annos vitæ suæ centum octoginta. Multa hujusmodi exempla unus Augustinus supeditabit, *in illis 7. libris Questionum.*

Postquàm adduximus de recapitulatione, ea, quæ ad institutum nostrum spectare videbantur, ad occupationem iterum calamum convertimus. De qua Gregorius, *in præfat. Moralium cap. 1.* hæc scribit: Sacra scriptura in prioribus sui partibus solet breviter, longè post sequutura, perstringere, cum studet, ad alia enuntianda properare. Ut est illud, quod in *Genesi* legimus: Jobab de stirpe Esau descendisse, & Balæ filio Beor in regnum successisse: quem Jobab beatum Job illum esse crediderunt. Nequaquam tamen Job propterea ante legem fuisse credendus est, quia Israeliticorum regum tempore præcessisse crediderunt. Præterea Augustinus, *lib. 2. de Consensu Evangelistarum cap. 17.* ait: Dicitur *Joan. 2.* Vocati sunt Jesus, & discipuli ejus ad nuptias; & post quam miraculum illud conversionis aquæ in vinum edidit, subjungitur ibi: Et crediderunt in eum discipuli ejus. Apostoli utique si tunc crediderunt in eum, sicut paulò post dicitur; nondum erant discipuli, cum ad nuptias vocati sunt. Sed illo more locutionis hoc dictum est, quo loquimur cum dicimus, Apostolum Paulum in Tharso Ciliciæ natum, & educatum. Neque enim tunc erat Apostolus. Ita discipulos Christi invitatos ad nuptias cum audimus, non jam discipulos, sed qui futuri erant discipuli, intelligere debemus. Jam utique discipuli erant Christi, quando ista conscripta sunt: ideo de illis sic locutus est, scilicet, quod eos Apostolos vocavit, temporum præteritorum narrator. Attamen longè mihi alia mens est. Nam tempore conversionis aquæ in vinum, cum dicitur, quod crediderunt in eum discipuli ejus, jam erat secunda

Apostolorum vocatio; post quam, Domino perpetuò adhæserunt. Ideo germanior videtur esse Theophylacti expositio: Et crediderunt in eum discipuli ejus: hoc est, fidem ampliorem, & firmiorem acceperunt. Nam quamvis prius crediderant, non tam magnificè de Christo sentiebant, ut postea viso illo miraculo. Porro oritur scrupulus non contemnendus. Discipuli sunt post carcerem Joannis ad munus apostolicum asciti: sed Joannes detrusus est in carcerem, *Joan. 3.* & miraculum de nuptiis narratur, *Joannis 2.* ergo non erant discipuli. Et sic expositio Augustini non videtur omnino rejicienda.

Sensus hujus regulæ est: Quod interdum scriptura præoccupat rei gestæ tempus, id ipsum suo loco latius tractatura. Aut est prolepsis, id est occupatio, seu anticipatio, cum ante tempus legitimum narrationem prævenire solemus: ut si rex dicatur filius regis, qui gubernaturus est regnum post obitum patris. Et *Marci 3.* Judas nominatur, cum additione qui tradidit eum; cum *cap. 14.* Dominum tradidisse scribat: & *Luc. 3.* Herodes Joannem apprehendit, cum sit factum *Matth. 14.* Et *Genes. 9.* Cham vocatur pater Chanaam, qui tamen nondum natus erat. Et *in exordio Geneseos*, terra vocatur, quæ tamen nondum erat creata; ut cum dicitur: In principio creavit Deus cælum, & terram: & postea: Terra erat inanis & vacua: cum tamen, prout ibi, usque post divisionem, & congregationem aquarum non sit vocata terra: Et vocavit Deus aridam Terram. Et *Genes. 31.* cum inirent fœdus inter se Laban & Jacob, dicitur: Congregantes fecerunt tumultum, comederuntque super eum; quem vocavit Laban Tumulum testis, & Chaldaicè, Jegar, Zaddutha; & Jacob Acervum testimonii, & Hebraicè appellatur Galaad. Et tamen sæpè alias legimus in eodem libro, locum illum fuisse vocatum Galaad, antequam illi hoc nomen impositum fuisset: ut *in eodem cap.* cum dicitur: Et amne transmissio, perrexit contra montem Galaad: & statim iterum: Comprehendit eum in monte Galaad: & iterum: In eodem monte Galaad fixit tentorium. Hoc fecit Moyses, quia tempore, quo ipse scribebat, sic vocabatur mons ille. Et *Genes. 21. versus finem*, ait Abraham: Septem agnas accipies de manu mea, ut sint mihi in testimonium, quoniam ego fodi puteum istum. Idcirco vocatus est locus ille Bersabee, quia ibi uterque juravit. Sed *parum ante* cum loqueretur de Agar, ait: Errabat in deserto Bersabee. Item *Genes. 26.* Appellavit nomen urbis Bethel, quæ antea Luza vocabatur. Porro *Genes. 12.* hæc scribit Moyses: Transgrediens ad montem, qui erat contra orientem Bethel: tetenditque ibi tabernaculum suum, ab occidente habens Bethel. Et *cap. 13.* Reversus est per iter quo venerat, à meridie in Bethel. Item *Josue 5.* imponitur nomen cuidam loco Galgala, id est, revolutio, vel devolutio; quia illo in loco circumcisi sunt Judæi, & ablata est ignominia, qua erant obnoxii tempore, quo Ægyptum incolebant. Sed antea *cap. 4.* legimus, hoc nomi-

mine, locum illum fuisse vocatum. Et *Genes.* 14. Venerunt ad fontem Mispbat, ipsa est Cades: & nondum illi impositum erat nomen Cades. Præterea *Genes.* 14. Fit mentio oppidi Segor: ait enim: Contra regem Balæ, ipsa est Segor: cum tamen 19. *capit.* nomen illi primum impositum sit. Et *Genes.* 7. animalia aliqua vocantur immunda, alia munda, per occupationem: nam ætate Noë nihil erat immundum; sed quando lex data fuit per Moysen, hæc animalia munda, illa verò immunda nuncupata sunt. Et *Genes.* 2. Et requievit in die septimo, & sanctificavit illum, id est, iussit, ut legis tempore ille dies religiosè coleretur: nam ante legem latam, nullum festum legimus esse sancitum. Unde Damascenus, *lib.* 4. *cap.* 24. ait: Quando non erat lex, nec scriptura divinitus inspirata; nec sabbatum Deo sacrabatur. At quando scriptura divinitus inspirata per Moysen data est, sacratum est Deo sabbatum; ut circa Scripturæ meditationem in ipso exercitarentur. Lege Tertullianum *contra Judæos, circa principium.* Item *Numer.* 34. vocatur fons Daphne, cum multis post sæculis id nomen inditum fuerit ab interpretibus, ex fabulis gentium. Unde & Hieronymus, *Ezechielis* 30. cum dicit Propheta: Faciam judicia in Alexandria: ait: Hodie quidem Alexandria vocatur, cæterum Hebraicum nomen est No, quod interpretes Alexandriam, transtulerunt per anticipationem, quæ Græcè *περίληψις* appellatur. Juxta illud Vergilianum: Lavinaque venit littora. Non quod eo tempore, quo venit Æneas in Italiam, Lavina dicerentur, sed quod postea sic nuncupata sint; ut manifestior locus fieret lectoris intelligentiæ. Præterea in *lib.* 2. *cap.* 1. octo numeravimus viros, quibus ante nativitatem nomina indita sunt. Item in *lib.* *Quest. in lib. Regum, titul.* Hieronym. dicitur: Assumens David caput Philisthæi, attulit illud in Jerusalem; quia nimirum postea id fecit. Item, ut ait Augustinus, *lib.* 4. *Locut. Numer. cap.* 13. dicitur: Locum ipsum nominaverunt, Vallem Bothri: cum superius dixisset: Venerunt in Vallem Bothri. Dictum est ergo hoc ultimo loco per anticipationem. Et dat Augustinus rationem, *lib.* 1. *Quest. in Genes. quest.* 55. quia sic appellabantur hæc loca, cum liber scribebatur. Et 1. *Paralip.* 14. Baal Pharasim vocatur quidam locus, id est, Idolum divisionum: & postea nomen imponitur. Et *Josue* 15. vocat Quiriathsepher: & imponitur nomen *Judic.* 1. Et *epist.* 99. ita exponit locum *Matth. cap.* 27. Multa corpora sanctorum resurrexerunt, & venerunt in sanctam civitatem: putat, & rectè quidem, dictum fuisse per anticipationem; cum re vera, cum ipso Christo resurrexerunt, qui fuit primogenitus mortuorum. Multa, ut dixi de hac re exempla, vel unus Augustinus suppeditabit in *libris* 7. *Questionum, & Locutionum.* Hactenus de occupatione, & recapitulatione dixisse, sit satis. Nunc ad alia præcepta enarranda calamum convertamus.

Mos, inquit, Hieronymus, *Amos* 5. Scriptu-

rarum est, adversis læta subjungere; & postquam tristitia Dominus fuerit comminatus, ad poenitentiam eos, quos terruit, provocet. Juxta illud, quod in *Isaia* legimus: Væ gens peccatrix, populus plenus delictis, semen pessimum, filii iniqui. Cumque dixisset: Terra vestra deserta, civitates vestræ igne consumptæ, regiones vestras coram vobis alieni comedent: loquitur deinde ad eos, meliora promittens: Lavamini, mundi estote, auferte malitias vestras ab animis vestris: Discite bene facere, quærite judicium, judicate pupillo, justificate viduam: & venite, disputemus, dicit Dominus. Quomodo ergo quos severa voce terruit, blanda oratione sustentat; ita & *Amos*: quibus dixerat: Cecidit domus Israel, non adjiciet, ut resurgat. Virgo Israel erravit in terra; non est, qui suscitet eam. Et post loquitur ad eos, & dicit: Quærite me, & vivetis; & nolite quærere Bethel, & in Galgala nolite intrare, & in Bersabee ne transferitis. Quoniam Galgala captiva ducetur, & Bethel erit inutilis. Quærite Dominum, & vivite, &c. In Bethel erat vitulus aureus, & Galgala locus in quo idola colebantur. Unde in *Offea* dicitur: Omnis malitia eorum in Galgala: & hoc iterum repetitur *cap.* 9. ejusdem prophetæ. Item *Jeremia* 30. ait: Primum tristitia annuntiantur, ut post malorum magnitudinem læta succedant. Gravior quippè sanitas agrotatione depulsa, & doloris magnitudo in magnitudinem vertitur gaudiorum. Lege Chrysostomum, *homil.* 9. in *Matth.* latissimè. Et Basilium, *Psal.* 29. supra hujus loci expositionem: Quoniam ira in indignatione ejus. Deinde ait idem Hieronymus, *Matth.* 17. Dominus semper prosperis admiscet tristitia; ut cum repente venerint, non terreant Apostolos, sed à præmeditatis ferantur animis. Si enim contristat eos, quod occidendus est; debet lætificare, quod die tertio est surrecturus. Futurum est, inquit, ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum; & tertia die resurget. Item Chrysostomus, *homil.* 67. in *Joan.* ait: Sæpe numero in scripturis simul Passio & Resurrectio ponitur. Siquidem *Isaia* utrumque simul ponit: Tamquam ovis ad occisionem ductus est, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum: & subdit de resurrectione: De angustia, & de judicio sublatu est. Et David in *Psalmo secundo, & in plerisque aliis*, conjungit hæc utraque: Dormivi, & soporatus sum: surrexi, quoniam Dominus suscepit me. Et Patriarcha, cum dixisset: Procidens dormivit ut leo: deinde addit: Et ut catulus leonis excitavit eum. Simul & passionem ostendit, & resurrectionem. Hæc ille. Possumus nos hoc exemplo uti ex *Psal.* 138. Domine probasti me, & cognovisti me; tu cognovisti sessionem meam, & resurrectionem meam.

A N N O T A T I O

in Chrysof. expositionem.

Chrysostomus in loco modo à nobis citato: & Hilarius, *Psal.* 2. & Hieronymus, *Psal.* 1.

Isaia 1.

Severa.

Bethel.

Galgala.

Isaia 53.

Genes. 49.

Psal. 1.
& 2. non
sunt divi-
dendi.

1. Reg. 18.

Locus Matthæi.

& Euthymius *versus finem Psalmi secundi*; & iterum, *in præmio Psalmorum*: arbitrantur psalmum primum, & secundum, unum esse, freti auctoritate Pauli *Actuum* 13. dicentis: Hanc promissionem nobis adimplevit Deus filiis nostris, resuscitans Jesum: sicut & in Psalmo primo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quamvis nunc in omnibus ferè codicibus, *in Psalmo secundo* legatur, ex librariorum (ni fallor) negligentia contra auctoritatem Sanctorum, & Doctorum Hebræorum. Probant id, Rabbi David, & Hieronymus, & Euthymius hac ratione. Quia familiare est Psalmographo, eodem, aut simili versu, psalmum incipere, & finire. Ut *Psalms*. 8. sic incipit: Domine, dominus noster, quam admirabile est nomen tuum, &c. & ad hunc etiam modum finem illi imponit. Et *Psalms*. 1. incipit: Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum: & *Psalms*. 2. sic terminatur: Beati omnes, qui confidunt in eo. Ex quo colligi potest, ex utroque unum esse psalmum conflandum. Ad cursum redeamus.

Est alia observatio superioribus non dissimilis, ex Origene desumpta, *homil.* 1. *in Jeremiam*. Observavimus, inquit, semper in Scripturis divinis, primum ea, quæ videntur tristitia, nominari; deinde ea, quæ hilariora sunt, secundo dici loco. Ego occidam, & ego vivificabo: non dixit prius: ego vivificabo, & postea, occidam. Consepelimur enim Christo per baptismum, & confurgemus cum eo. Quem enim diligit Dominus flagellat, & post hæc curat. Unde ad Jeremiam Dominus, ait: Constitui te hodie super gentes, & regna, eradicare, & suffodere; & disperdere, & ædificare, & plantare. Non potest in loco ædificationis malæ ædificare Deus: quæ enim participatio justitiæ, & iniquitatis? aut quæ communicatio luci ad tenebras? Oportet malitiam ex imis sedibus eradicari, oportet & ædificationem pessimam ex animabus nostris penitus auferri; ut postea sermones ædificent, & plantent. Hoc iterum replicat, *homil.* 12. *in Jerem.*

Sit alia regula huic superiori similis, ex Divo Theodoro desumpta, *ex comment. Joelis*, *cap.* 1. Cum dura, inquit, & tristitia prædicunt prophetæ; post, consolationem afferunt, & consilium. Unde *apud Joelem*: Audite hoc senes, auribus percipite omnes habitatores terræ, si facta sunt talia in diebus vestris: & subdit: Evigilate, qui ebrii estis à vino vestro. Et Augustinus, *in Enchiridion. cap.* 79. ait: Qui dixerit fratri suo fatue, reus erit Gehennæ. Cui vulneri statim Dominus subjicit medicinam, præceptum fraternæ reconciliationis adjungens: Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te; relinque ibi munus, & vade, & reconciliare fratri: id est, ne tibi sit impedimento res aliqua, quantumvis sancta, quin adeas fratrem tuum, ad resarciendum cum eo amicitiam intermissam. Hanc ob causam Isaias, & reliqui prophetæ, post onera consolantur populum afflictum, & mæstum. Porro Nahum, &

Habacuc, post onera nullam subdunt consolationem, quia illorum vaticinia erant contra gentes, quæ idola colebant, & Messiam non expectabant.

Prophetæ, inquit Theophylactus *ad Romanos*. 1. primum bona præponunt, deinde mala subjiciunt: nam bona sunt præcedentis Dei consilii, mala nostræ ignaviæ. Sic Paulus, cum à commodioribus exorsus esset epistolam ad Romanos; dixissetque, justitiam Dei per Evangelium revelari; &c. Non erubesco evangelium, virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum, & Græco: justitia Dei in eo revelatur: statim infert ea, quæ detertere queant, nempe: Revelatur ira Dei de cælo super omnem impietatem, &c. Novit enim, quod plures terrore ad virtutem trahantur. Hac ratione Christus, regni cælestis mentionem faciens, simul Gehennæ meminit. Et *Matth.* 3. ait Joannes: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum: & statim: Progenies viperarum, &c. Desumpsit hæc Theophylactus ex Chrysostomo, *sermone* 3. *in cap.* 1. *epistolæ ad Romanos*.

Primum, (inquit Euthymius *Psalms*. 33.) Scriptura nos à pravis operibus avertit; deinde sublati impedimentis ad bene operandum inducit, dicens: Declina à malo, & fac bonum. Nam quemadmodum impossibile est, aliquem ad sanitatem restitui, nisi prius à morbo liberetur; ita etiam impossibile est aliquem bene operari, qui à vitiis prius non abscesserit. Et Hieronymus, exponens hunc locum *Jeremie* 1. Ecce constitui te super gentes, & super regna, ut evellas, & destruas, & disperdas, & dissipes, & ædifices, & plantes: Considerandum, inquit, quod quatuor tristibus duo læta succedant. Neque enim ædificari poterant bona, nisi destructa essent mala; nec plantari optima, nisi eradicarentur pessima: omnis enim plantatio, quam non plantavit cælestis Pater, eradicabitur; & ædificatio, quæ supra petram non habet fundamentum, sed in arena extructa est, sermone Dei suffoditur, atque destruitur. Et Servius exponens hunc locum Virgilii: Paulatim abolere Sychæum, incipit; & vivo tentat, prævertere amore: ait: Naturalis ordo, prius enim est evellere inhærentia, & post nova in ferre. Sic Terentius: Ut metu, in quo nunc est adimam, atque expleam animum gaudio. Lege Theophylactum *ad Ephesios* 6. & *Lucæ* 18. cum in hujus loci expositione versatur: Dixit autem ad quosdam, qui in se confidebant, &c. & Basilium, *Psalms*. 1. & Athenagoram, *in lib. de Mortuorum resur. circa principium*. Exemplo- rum vis magna est in scripturis, ac multitudo. *Psalms*. 1. Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit. Sed in lege Domini voluntas ejus, &c. Et *Joan.* 10. Amen dico vobis, qui non intrat per ostium, ille fur est, & latro: Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium: prius ponit indicia mali pastoris, & postea boni, Et *Lucæ* 18. Gratias tibi ago, Do-

Hoc testi-
monium
intelliges
ex Reg. 4.
& 5. lib.
9. harum
Hypotypos.

4. *Æneid.*

Deut. 32.

Jeremie 1.

Matth. 5.

S. Thomas.

Domine, quod non sum sicut cæteri homines, raptores, iniusti, &c: ut hic publicanus: sed jejuno bis in sabbato. Et in Decalogo prius collocantur præcepta negativa, & deinde affirmativa subjunguntur. Et 1. *ad Timoth.* 3. & *ad Titum* 1. Denique ut huic Regulæ finem imponam, afferam verba S. Thomæ, 1. *part.* q. 100. *art.* 6. *ad* 2. quæ valdè sunt annotanda. Quando, inquit, præcepta affirmativa, & negativa pertinent ad idem genus operis, prius negativa, secundò affirmativa præcepta sunt collocanda: quamvis hoc non habeat omnimodam efficaciam. Etsi enim in executione operis, prius extirpanda sint vitia, quàm inferendæ virtutes, secundum illud *Psal.* Declina à malo, & fac bonum: & *Isaia* 1. Quiescite agere perversè, discite benè facere: tamen in cognitione prior est virtus, quàm peccatum; quia per rectum cognoscitur obliquum; ut dicitur, 1. *de Anima*. Per legem autem cognitio peccati habetur, ut 5. *Rom.* dicitur. Et secundum hoc, præceptum affirmativum debuisset primò poni. Lege Euthymium *Matth.* 5. *cap.* & in principio, *cap.* 6. *juxta nos*.

Deinde Hieronymus, *Isaia* 5. *cap.* hanc affert Regulam. Juxta consuetudinem, inquit, prophetalem, quæ prius per metaphoram dicta sunt, & obscurè, & per parabolam, postea exponuntur manifestius; ut apud *Isaiam*, cum longam texuisset parabolam: Vineam fuit dilecto in cornu filio olei, &c. subdit: Vineam Domini exercituum domus Israel est, & viri Juda germen delectabile ejus. Et *cap.* 11. Hababit lupus cum agno, & pardus cum hædo cubabit; vitulus, & leo, & ovis simul morabuntur: & demum prædicta referans verba, addit: Quia repleta est terra scientia Domini: volens innuere, in summa pace, & tranquillitate evangelium fore prædicandum. Et *Isaia* 13. In onere Babylonis multa obscurè dicuntur, quæ postea à propheta explanantur, cum dicit: Suscitabo super eos Medos. Et *Isaia* 9. Disperdet Dominus ab Israel caput, & caudam, incurvantem, & depravantem, die una: & subdit: Longævus, & honorabilis, ipse est caput; & propheta docens mendacium, ipse est cauda. Item Hieronymus, *Isaia* 19. ait: Moris est scripturarum, obscuris manifesta subnectere; & quod prius sub ænigmatibus dixerat, aperta voce proferre. Unde *Isaias*, *cap.* 18. cum interitum comminatus esset Ægyptiis, dicens: Væ terræ umbranti alis, quæ est trans flumina (id est flumen, scilicet, Nilus) Æthiopix, quæ mittit in mare legatos, & in vasis papyri super aquas: postea *cap.* 19. manifestiorem faciens sermonem, ad ipsam loquitur Ægyptum. Et in onere deserti maris, post modicum, ostendit se de Babylone loqui. Et *Isaia* 14. Quomodò cecidisti de cælo Lucifer, qui manè oriebaris? Corruisti in terram, qui vulnerabas gentes? Qui dicebas in corde tuo, in cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, &c. subdit: Sic eveniet, ut conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum.

Item in comment. *Amos*, *cap.* 9. ait: Mos scripturæ est, aperire, quod prius sub ænigmatibus dixerat: ut *Amos* 9. Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos: etsi ascenderint usque ad cælum, inde traham eos: etsi absconderint se in vertice Carmeli, &c. & subjungit: Etsi abierint in captivitatem, coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, & occidet eos. Et Basiliius in *Asceticis*, cum agit de Baptismo. circa princip. *συμψύχως τῷ κυρίῳ τὰ ὁριστικὰς πον* *προσαχθέντα διὰ τὴν ἐν ἄλλοις τόποις εἰρημίων σαφῶς* *παραδίδουαι, ὡς τὸ, θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς* *ἐν οὐρανῷ. ἀπλῶς γὰρ οὕτως εἰπὼν, ἐν ἐτέρῳ τόπῳ* *σαφηνίζει λέγων. πωλίσσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν καὶ δότε* *ἐλεημοσύνην. ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιώ-* *μενα θησαυροὺς ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* id est, mos est Domini, quæ definitè præcepit, alibi explanare: ut: Thesaurizate vobis thesauros: cum hæc simpliciter diceret, sic alibi exponit: Vendite, quæ habetis, & date eleemosynam. Et *Luc.* 12. Facite vobis sacculos, qui non veterascunt, ob thesaurum non deficientem in cælis. Hæc regula memoriæ est commendanda, pro germana interpretatione parabolarum Evangelii, & Prophetarum; de qua re nos alibi copiosius tractabimus.

Est modus consuetus apud Prophetas, (ut ait Euthymius *Psal.* 107.) quo prophetias intercidunt, & aliam in medio ponunt, & rursus ad primum argumentum redeunt; sicut subministraverit Spiritus Sanctus. Ut in *Psal.* 108. dicitur de Juda proditore à Domino: Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris, & os dolosi super me apertum est: & postea multa loquitur in plurali, & postea redit ad ipsum, & numero singulari, quæ sequuntur, effert: Constitue, id est, permitte constitui super ipsum peccatorem, & exterminetur de terra memoria ejus. Item Hieronymus, *Isaia* 16. Omnis prophetia ænigmatibus involvitur, & præcisissis sententiis dum de alio loquitur, transit ad aliud; ne, si ordinem scriptura conservet, non sit vaticinium, sed narratio. Undè cum *Isaias* loqueretur de Moab, subdit: Emitte agnum Dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filix Sion. Id est, ò Moab, quam adeò leo devastaturus est, ut nec reliquæ supersint! hoc habeto tanti mali solatium, quod egredietur de te agnus immaculatus, qui tollat peccata mundi, qui dominetur in toto orbe terrarum. De petra deserti egredietur, id est, de Ruth, quæ mariti morte viduata, de Booz genuit Obed, & de Obed Isai, de Isai David, de David Christum. Montem autem filix Sion, aut ipsam urbem Jerusalem interpretabimur; aut juxta secretam intelligentiam, Ecclesiam, quæ sit virtutum culmine constituta. Et statim subdit: Et erit sicut avis, &c. & redit ad narrandum Moabitarum devastationem. Atque iterum Euthymius, *Psal.* 117. ait: Prophetæ persæpè sermonem incœptum intercidunt; ea nimirum ratione, ut ipsæ prophetiæ umbra quadam, ac velamine obtegantur: ne si apertiùs traderentur, majus sacris libris immineret ab inimicis periculum. Delegerent enim eos fortassis. Hæc ille.

ille. Exemplum aptissimum est *Joelis 2. capit.* Quia dedit vobis doctorem justitiæ : & cum multa interfuisset verba , redit ad cœptum sermonem : Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Hæc de primo adventu. Et subjungit de secundo : Dabo prodigia in cœlo, &c.

Item Gregorius, *lib. 5. Moralium, cap. 29.* ait: Scripturæ consuetudo est, ut cum aliquid narrat, interposita alterius causæ sententia, ad su-

Job 4. periora protinus redeat. Veluti in libro Job postquam dixit : Nullus est, qui intelligat, in æternum peribunt : electorum sortem subintulit, dicens : Qui reliqui fuerint, auferentur ex eis. Et rursus sententiæ suæ oculum, in eum, quem prædixerat interitum reproborum, mittens; subito adjungit : Morientur, & non in sapientia: ac si diceret : Hi, quos dixi, quia non intelligentes, in æternum peribunt; proculdubio non in sapientia morientur. Paulus quoque, cum discipulum de instituendis ecclesiæ officiis admonet, ne quos fortè ad sacros ordines inordinatè proveheret, dixit : Manus citò nemini imposueris, nec communicaveris peccatis alienis: te ipsum castum custodi. Qui ad infirmitatem ejus corporis protinus verba convertens, ait: Noli aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum. Statimque subjungit dicens : Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium; quorundam autem subsequuntur. Quid ergo ad illud pertinet, quod ab infirmo aquam bibi prohibuit, hoc quod de peccatis absconditis quorundam hominum, manifestisque subjungit? nisi quod interposita de ejus infirmitate sententia, ad hoc in extremo rediit, quod superius dixit : Manus nemini imposueris. Hæc ille. Est optimum exemplum *1. Timoth. 3.* Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Mulieres similiter pudicas, &c. Et iterum de Diaconis subdit : Diaconi sint unius uxoris viri. Et *ad Titum 1.* Sunt multi non subditi, vaniloqui, mentium deceptores, maximè qui de circumcisione sunt, quibus oportet silentium indici; qui universas subvertunt domos, docentes quæ non oportet, turpis lucrigratia. Dixit quidam ex illis (scilicet Cretensibus, non Judæis) proprius illorum propheta : Cretenses semper mendaces, &c. Nam supra dixit : Ideo reliqui te Cretæ. Plura congeremus testimonia, quando sermonem de Hyperbatis faciemus.

1. Tim. 5. Consuetudo prophetiæ est, teste Gregorio, *homil. 7. in Ezechielem*, nunc ista, nunc illa conspiciere; & ab aliis in aliud subito verba derivare. Sicut Psalmista, cum de Domino loquitur, dixit : Deus Judex, Justus, fortis & patiens, numquid irascetur per singulos dies? Nisi conversi fueritis gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit, & paravit illum : & in ipso paravit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit : repente subjungit : Concepit dolorem, & peperit iniquitatem; lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foveam, quam fecit. Ecce

Psal. 7. cum Domini narraret justitiam, quasi non mutata voce, repente peccatoris intulit culpam. Quod quisquis in prophetis usum lectionis habet, quàm crebrò hoc accadat, non ignorat. Et in Ezechiele, cum de rotis loqueretur, adjungit : Et totum corpus plenum oculis in circuitu ipsorum quatuor. Hæc latius à nobis tractabuntur statim, cum de mutationibus agemus personarum, & de numeris. Et *lib. 10. Regul. 37.*

Moris est scripturarum, (ut ait Hieronymus, *lib. 6. comment. in Isaiam, cap. 16.*) ut postquam desperationem mentis humanæ, læto nuntio sublevarint, rursus negligentes, & nolentes agere pœnitentiam, comminatione deterreant; ne bonitas Dei induret cor nostrum. Cujus rei unum tantum ponamus exemplum, in *Psal. 144.* in quo legimus : Suavis Dominus universis, & miserationes ejus super omnia opera illius. Et post paululum : Sustentat Dominus omnes qui corruunt, & erigit omnes elisos. Oculi omnium in te sperant Domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno. Cumque præmisisset : Custodit Dominus omnes diligentes se : ne te negligentem faceret auditorem, intulit : Et omnes peccatores disperdet.

In prophetis, (auctore Hieronymo, *Ezechielis 30. cap.*) nequaquam ordo historiæ servatur in omnibus, sed in quibusdam locis; non enim narrant præterita, sed futura prænunciant, prout voluntas Spiritus Sancti fuerit. In historia verò, ut Moysis quinque libri, & Jesu, & Judicum volumina, Ruth quoque, & Esther : Samuel, & Malachim, Paralipomenon liber, & Esdræ, juncto sibi pariter & Neëmia, præposteram narrationem nequaquam reperiri credo. Item Hieronymus, *Jeremiæ 21.* In prophetis, inquit, maximè in Ezechiele, & Jeremia, & Daniele, nequaquam Regum, ac temporum ordo servatur; sed præposterè, quod juxta historiam factum est postea, prius refertur; & quod prius gestum est, postea narratur. Aliud est enim historiam, aliud prophetiam scribere. Unde *21. cap. Jeremiæ*, Sedechias, qui cum urbe Jerusalem captus est, scribitur mittens ad Jeremiam, & eo tempore, quo obsidetur Jerusalem. Et postea narratur historia Joakim fratris ejus, qui ante eum rex fuit; & Joachim, id est Jechoniæ, qui fuit filius Joakim; super quibus in sequentibus ejusdem prophetæ dicitur. Et *cap. 25.* ejusdem prophetæ, quæ dicuntur in hoc *cap.* priora sunt, præterita visione. Illa enim sub Sedechia facta est, postquam Jechonias translatus est in Babylonem; hæc autem sub Joakim filio Josiæ, & patre Jechoniæ. Non enim curæ erat prophetis, tempora conservare, quæ historiæ leges desiderant; sed scribere, utcumque audientibus, atque lectoris utile noverant. Unde in Psalterio malè quidam juxta textum historiæ Psalmorum requirunt ordinem, quod in lyrico carmine non observatur. Et iterum, in *comment. Ezechielis, cap. 29.* ait: Sæpe in Scriptura præpostero ordine tempora describuntur; quod in Jeremia crebrò legimus. Prius enim Se-

Libro 8. cap. 2. lege hoc.

Historiographi partes, & Prophetæ, quæ sint.

*Psalms. 77.
& 104.*

*Locus Lu-
cæ anno-
tandus in
Apostolo-
rum Acti-
bus.*

dechiæ in quibusdam gesta referuntur, & pos-
tea Joakim, qui ante eum fuit. In Psalmis au-
tem, quia carmen est lyricum, historiæ ordo
non quæritur, sed factorum carmina singulo-
rum. Et in *Ezechiele*, cap. 29. post decimum
annum prioris sermonis, statim vicessimus septi-
mus ponitur annus; & in consequentibus, un-
decimus, duodecimusque, & in extrema des-
criptione templi vigessimus quintus. Hæc ille.
Et in Daniele narratur Balthasar historia, cap.
5. & cap. 6. inferuntur quædam de Dario: &
cap. 7. redit ad historiam cœptam Balthasaris.
Et in Evangeliiis sæpe numero ordo negligitur
historiæ. Denique Victorinus, cum hæc eadem,
quæ nos ex Hieronymo retulimus, scripisset;
addit: Similiter non est requirendus ordo in
Apocalypsi, sed intellectus. Possumus nos adde-
re optimum exemplum ex Actuum Apostoli-
corum, cap. 5. ait enim Gamaliel: Ante hos
dies extitit Theodas, dicens, se esse aliquem: post
hunc extitit Judas Galilæus, in diebus profes-
sionis: (id est, quando pendebatur census ab
universo orbe, ut narrat Lucas in Evangelio.)
Ecce quomodo primo loco ponitur Theodas,
& in secundo Judas Galilæus; cum juxta histo-
riæ veritatem, Judas primo loco sit collocan-
dus, & deinceps Theodas subjiciendus, juxta
Eusebium, lib. 1. *Historia Ecclesiast.* cap. 5. &
Josephum lib. 20. *Antiquit.* cap. 1. & lib. 20.
cap. 2. & iterum juxta Eusebium, lib. 2. cap. 11.
Quamobrem ego locum Lucæ sit interpretarer,
ut præpositio *post* idem significet, quod *in*: ut
in Evangelio: Post tres dies resurgam, id est,
tertio die. Item, duodecim Prophetæ minores,
& si non eundem vitæ cursum, nec ordinem
temporis habuerint, quo ponuntur; in sacris
tamen litteris ita digeruntur, ut à nobis in ti-
tulo de Prophetia explicatum est, tum juxta ve-
ritatem Hebraicam, tum etiam juxta Septua-
ginta Interpretum translationem.

In quarto hujus operis volumine, cum de
titulis Psalmorum agebamus, explicavimus, quo-
modo absque ullo ordine Psalmi sint collocati;
& in hunc, quem tenent nunc ordinem redacti:
& modò hoc in capite, quem ordinem servare
soleat Psalmographus in nonnullorum Psalmo-
rum contextione aperuimus. Sed quia breviter,
& eruditè omnia illa complectitur Hieronymus,
Amos 2. quæ nos sparsim scripsimus; oportet
ipsius verba in medium afferre, ut commodiùs
à theologis memoriæ mandari possint. Inquit
enim: Ubi de laudibus Dei dicitur, historiæ
ordo non servatur; sed frequenter evenit, ut
quæ prima facta sunt, extrema dicantur; & quæ
novissima, referantur ad prima. Quod septua-
gesimus septimus Psalmus, & centesimus quar-
tus, ubi signorum potentia, non ordo scribi-
tur, docere nos poterit. Et tituli Psalmorum;
quibus duo tantum ponamus exempla, scilicet,
tertii Psalmi, & quinquagesimi primi, ubi quæ
prius facta sunt, narrantur extrema; & quæ
extrema legimus, referuntur in principio. Ante
enim de Doeg Idumæo, qui Sauli nunciavit:
Venit David ad Abimelech: scriptum legimus,

in Regum volumine, qui titulus est Psalmi quin-
quagesimi primi; quàm Absalon contra patrem
surgeret, quod in tertii Psalmi titulo prænota-
tur. Et *Amos 2.* Ego exterminavi Amorrhæum
à facie eorum: cujus altitudo, cedrorum alti-
tudo ejus: & subdit: Ego sum, qui ascendere
vos feci de terra Ægypti, & eduxi vos in de-
serto quadraginta annis, ut possideretis terram
Amorrhæi. Amorrhæus siquidem novissimus
exterminatus est, sive deletus; quod in *Amos*
Propheta primum refertur: & quod ascendere
eos fecerit de terra Ægypti, & eduxerit in ere-
mum per quadraginta annos, in principio fac-
tum legimus: quæ hic dicuntur ordine com-
mutato. Afferit Basiliius, *Psalms. 7.* aliud exem-
plum. Ecce parturit iniquitatem, & concepit
dolorem, & peperit iniquitatem; & sic expo-
nit: Confusus est hic ordo, quia gravidæ pri-
mum quidem concipiunt, deinde parturiunt,
postremò pariunt. Hic partus primum fortitur
locum, deinde conceptio, demum partus. Nos
juxta Hebraicum optimo ordine sita esse ver-
ba, arbitramur. Ecce parturit iniquitatem: &
id est, quia (ut declaravimus in cap. de Con-
junctionibus) concepit dolorem, id est, quia
animo machinatus fuerat, inferre alicui inju-
riam. Et tunc demum sequitur: Peperit iniqui-
tatem. Atque hunc ordinem tenuit Jacobus in
epistola sua. Unusquisque, inquit, tentatur à
concupiscentia sua, abstractus, & illectus. Dein-
de concupiscentia cum conceperit, parit pecca-
tum, peccatum verò cum consummatum fue-
rit, generat mortem. In Cantico tamen trium
puerorum, *Danielis 3.* arbitror à supremis ad
infima eos descendere voluisse, ut ex omnibus
creaturis creator cognosceretur: nam primò nu-
merat angelos, cœlos, solem & lunam, ignem,
aquis, &c. Expende tamen, quid sibi voluerit
Jeremias, cap. 27. cum inquit: Ego feci ter-
ram, & hominem, & jumenta: cum in *Genes.*
ultimo loco homo creatus sit. Deinde, quid si-
bi velit Paulus, *ad Ephes. 1.* cum enumerans
Angelorum ordines, ascendendo, ait: Deus
constituit eum supra omnem Principatum, &
Potestatem, & Virtutem, & Dominationem. Et
ad Colos. 1. descendendo, ad hunc modum An-
gelos enumerat: Sive Throni, sive Domina-
tiones, sive Principatus, sive Potestates. Nam
Dionysius Areopagita fretus primo testimonio
Pauli, sic distinguit mediam Hierarchiam: Do-
minationes, Potestates, Virtutes. Gregorius sic:
Dominationes, Principatus, Virtutes. Ultimam
Hierarchiam Dionysius sic: Principatus, Ar-
changeli, Angeli. Gregorius sic: Virtutes, Ar-
changeli, Angeli. De qua re lege Scholasticos,
lib. 2. *Sententiarum*, D. 9. & S. Thomam 1. part.
quæst. 108. art. 6. Istæ omnes regulæ magnum
afferunt adjumentum pro Evangelistarum con-
cordia.

Aliqui Psalmi, ut 24. & 33. & 36. & 110.
& 111. & 118. & 144. texuntur ordine Al-
phabetico: ex quibus *Psalms. 118.* octuplici
constat Alphabeto. Pariter & Lamentationes Je-
remiæ: & cap. 31. Proverbiorum, eodem ordi-

1. Reg. 21.
& 22.
2. Reg. 15.

Locus
Psalms. 7.

Canticum
trium pue-
rorum.

Angelo-
rum dis-
tributio in
Hierar-
chias jux-
ta Dionys.
& Gregor.

Quot Psal-
mi Alpha-
betico ordi-
ne cons-
cripti.

ne sunt scripta. Quia ut ait Hieronymus, *in proæmio Lamentat.* quomodo nostris litteris, non potest quis ad legenda verba, texendaque procedere, nisi prius ab elementis cœperit; ita in Scripturis divinis, non valemus, ea quæ majora sunt, nosse, nisi ab ethica in ipsis habuerimus exordium: secundum illud quod propheta dicit: A mandatis tuis intellexi. Quod videlicet, post opera, cœperit habere scientiam secretorum. Hæc ille. Aut ita fortè sunt disposita, quod cum res, de qua agitur, sit magni momenti; & memoriæ mandari facilius, & mente perlustrari queat. Sic etenim fiet, ut à primis infantiae nostræ incunabulis, optimis præceptis imbuti, ad culmen virtutis perveniamus. Hoc sentiens Gregorius Nanzianzenus, Alphabetum, quod morale inscribitur, edidit.

Psal. 118.
N.

An Paul.
cum bestiis
pugnave-
rit.

1. Cor. 15.

Lazari
suscitatio
à Joanne
solo narra-
ta.

Non oportet perturbari, cum viderimus aliquid ab aliquo Evangelista fuisse omissum, quod ab alio sit relatum; aut si aliquid dicatur in Paralipomenon, quod in libris Regum fuit prætermisum, & vice versa. Quia, ut dicitur *in comment. titulo Hieronym. 1. ad Corinth. cap. 15.* Multa dicuntur in epistolis Pauli, quæ in Actibus Apostolorum non continentur; & in Actibus, quæ in epistolis non scribuntur. Nam quod Paulus dicit ad Corinthios scribens: Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Utrum tamen verè cum bestiis pugnaverit, necne, non constat inter Ecclesiasticos scriptores. Theophylactus enim in illius loci expositione, pugnam, inquit, appellat Paulus cum bestiis, contentionem adversum Judæos, & Demetrium argentarium. Quid enim illi à bestiis distabant? Atque ita sentit Oecumenius, & Anselmus: & Philippus Presbyter, *lib. 1. Job, cap. 5.* cum sic ait: Homines mali in scripturis bestiae appellantur, mores habentes similes bestiarum moribus; contra quas pugnassee se Ephesi, dicit Apostolus. Sed dissentiunt multi, ut Nicephorus, qui *lib. 2. Ecclesiast. Histor. cap. 25.* scribit: Antiqui cum Paulus esset Ephesi, hæc de eo memoriæ mandarunt. Cum enim ibi principem locum Hieronymus obtineret, multa cum libertate Paulus est concionatus: Plebs per furorem, Paulo compedibus injectis, carceri eum includit, ut leonibus vorandus objiceretur. Ibique virtute divina Paulus ferreis compedibus liberatus, quasdam sanctas fœminas divino baptismo ad littus maris initiat: & cum id nemo custodum sensisset, ad vincula sua, in quibus leonibus esca asservabatur, redit. Sed enim ingenti magnitudine, & robore intolerando, leo contra ipsum immisus, in arenam quidem ille procurrit, sed mox ad pedes Pauli confedit. Et cum itidem aliæ immanes feræ immitterentur, ne tangere quidem ulla sacrum corpus, ad orationem erectum, sustinuit. Mirandum verò non est, Lucam hanc Pauli cum belluis pugnam reliquis ejus actis non inseruisse: nam etiamsi ex Evangelistis solus Joannes Lazari resurrectionem commemorat, minimè de veritate ejus ambigendum. Scimus enim, non omnes omnia scribere. Sed uti

unicuique largitus est Dominus; & ut cuilibet dividit, & dispensat spiritus, ita etiam intelligit, credit, & scribit. Item Theodoretus, *1. Corinth. 15.* ait: Si humana spectetur consideratio, à bestiis devoratus sum; sed admirabiliter & præter opinionem sum servatus. Atque ita sentiunt Ambrosius, & Chrysostomus. Item Hieronymus, *ad Galat. cap. 2.* scribit: Lucas multa, quæ Paulus sustinuisse se replicat, Historiographi licentia prætermisit. Nec ideo sibi contrarius est. Quid enim, si quod alius ob causam dignum putavit relatu, alius inter cætera dereliquit? Nam primum Episcopum Ecclesiæ Antiochenæ Petrum fuisse accepimus, & Romam exinde translatus: quod Lucas penitus omisit. Quod Petrus ex Antiochia Romam translatus fuerit, docet quoque Marcellus, *24. q. 1. Rogamus.* Et Hieronymus *de Viris Illust. in Petro.* Præterea, quas provincias Apostoli sortiti fuerint, prorsus Lucas tacuit. Qua de re Eusebius, *lib. 3. hist. circa principium, ex Origene super Genes.* hæc tradit: Thomas sortitur Parthos: Matthæus Æthiopiam: Bartholomæus Indiam ceteriorem: Joannes Asiam: Andreas Scythiam: Petrus Pontum, Galatiam, &c.

Quod diximus de ordine Psalmorum, & Prophetarum, dicendum est de ordine Epistolarum Pauli; quod videlicet, non sint eodem ordine in Bibliis positæ, quo fuerint ab Apostolo transmissæ. Nam primo loco epistola ad Romanos est collocata, non quod primum transmissa sit; quandoquidem ad Corinthios duæ, & ad Thessalonicenses una, in qua de ministerio Jerosolyma mittendo, ipsos commonefacit; hanc præcesserint. Unde Theodoretus, *in præfatione epistolæ ad Roman.* ait: Quemadmodum Psalmos David suscepta Sancti Spiritus operatione conscripsit; eos autem quidam alii postea, ut voluerunt, inter se concinarunt; & spirituales quidem bonum odorem emittunt, sed temporis ordinem non habent; ita epistolas Pauli fuisse compositas, inveniri potest. Quæ enim à Paulo ad Romanos scripta est epistola, primum quidem locum sortita est, cum sit ultima omnium ex illis, quæ ex Asia, Macedonia, & Achaia conscriptæ sunt. Sed quæres, quam ob causam ad Romanos epistola primum locum occupaverit? Quam quæstionem primò ex aliorum sententia solvit Theodoretus. Quidam, inquit, dicunt, ut urbem, quæ universo orbi præest, & imperii sceptrum tenebat, honoraret; eam, quæ ad illos scripta est epistola, primam collocasse. Mihi autem videtur esse veriùs, ideo epistolam ad Romanos præposuisse, ut quæ in se omnis generis doctrinam, & accuratam copiosamque dogmatum pertractationem, contineat. Quin etiam Christianus Druthmari, *in proæmio in Matth.* ait, se vidisse Evangelium Græcè scriptum, quod dicebatur fuisse Hilarii, in quo primi erant Matthæus, & Joannes, & post alii duo Evangelistæ. Interrogavi, inquit, Euphemum Græcum, cur hoc ita fieret, & dixit mihi, in similitudinem boni agricolæ factum; qui quos fortiores habet boves, primò jungit, & non for-

Quare epi-
stola ad
Rom. pri-
mo poni-
tur.

*Epistola
ad Ephe-
sios cur in
medio sita.*

fortem cum debili. Et Quintillianus, *lib. 5. cap. 12.* præcipit, ut in argumentorum dispositione utamur Nestoris consilio, qui primo, & ultimo loco robustos milites collocabat. Deinde Epistola ad Ephesios cur in medio collocata sit, Hieronymus, in præfatione ipsius Epistolæ, aperuit. Quia quomodo cor animalis in medio est, & occulto loco; ita hæc epistola, quia profundis quæstionibus involuta est, in medio fuit collocata. De ordine, & tempore, quo omnes epistolæ Pauli conscriptæ sint, (ne longius ab instituto nostro evagemur) lege Theodoretum, in præfatione Epistolæ ad Romanos: & Origenem eodem loco: & Chrysostomum ibidem, & homil. 1. ad Colos. & Hieronymum in calce Epistolæ ad Philemonem. Nam cognitio temporis multum lucis affert ad dissolvendas quæstiones, quæ ex epistolis Pauli suboriri solent, ut *lib. 4. cap. 2.* diximus.

C A P U T I I.

Quod crebra sint mutationes personarum in Scripturis Divinis.

DE personarum subita, & inopinata permutatione, quam frequenter admodum divinæ Scripturæ admittunt; præter illa, quæ circa principium hujus operis leviter tetigimus, oportet hoc in loco nonnulla alia præstare, & communi utilitati donare; breviter quidem & succinctè, ut studiosis magis ansam observandi similia dedisse, quàm rem seriò tractasse, videamur. In Scripturis prophetis, inquit Origenes, *ad Roman.* 2. observavimus, non solum dicentis personam latenter & subito commutari, verùm & eorum, ad quos sermo, vel de quibus sermo, fit. V. g. Nunc ex Patris persona, nunc ex Filii, vel Spiritus Sancti; nunc etiam ex persona prophetæ, aut aliorum quorumlibet aliqua dicantur; & nunc quidem sermo ad Israeliticam gentem, nunc ad exterarum nationes, aut reges, aut ad mille alios dirigatur. Sic etiam in epistola ad Romanos interdum dicentis persona mutatur. Nam aliquando Paulus spiritualis loquitur: Vivo jam non ego, vivit in me Christus. Aliquando Paulus carnalis: ut cum dicit: Ego carnalis sum, venundatus sub peccato. Et sæpe tractat Paulus de Israel secundum carnem; & de Israel, qui non est secundum carnem, sed secundum spiritum; & de circumcisione carnis, & circumcisione cordis; de lege spirituali, & lege litteræ; de lege carnis, & lege membrorum; de lege mentis, & lege peccati; de interiore, & exteriori homine. Interdum verò fit & eorum personæ, ad quos sermo est, commutatio; ita ut nunc ad omnem Romanorum loquatur ecclesiam, ut: Gratias ago Deo meo per Jesum Christum, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo: in aliis verò non ad omnem ecclesiam, sed ad omnem, qui judicat alium, & ipse facit ea, quæ in aliis condemnat, & est inexcusabilis. Nunc autem neque ad ecclesiam, nec ad eum, qui judicat, fit sermo hic, in quo dicit: Si autem Judæus

cognominaris, & requiescis in lege, &c. usque ad eum locum: Et judicabit, quod ex natura est præputium, legem perficiens; te, qui per litteram & circumcisionem, prævaricator es legis. Sic in Scripturis prophetis vigilanter oportet intendere eum, qui vult intelligentiam eorum, quæ scripta sunt, capere, vel dicentium, vel ad quos, vel de quibus personis sermo fit.

Deinde facile transit Scriptura, à divinitate ad humanitatem Christi, & vice versa: ut ad *Hebræos* 1. cum dicit: Quem constituit hæredem universorum: loquitur Apostolus, juxta humanitatem: cum verò subdit: Per quem fecit & sæcula: de divinitate loquitur. Et sicut illud: Qui est splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ: in quo de divinitate loquitur; subdit statim de humanitate: Sedet ad dexteram majestatis in excelsis; tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim Angelorum dixit aliquando: Filius meus es tu, Ego hodie genui te? & rursum, Ego ero illi in Patrem? Deinde juxta humanitatem loquitur in eodem loco, cum ait: Et cum introducit primogenitum in orbem terræ, ait: Adorent eum omnes Angeli ejus. Quod verò subdit: Thronus tuus Deus in sæculum sæculi: juxta divinitatem accipienda sunt. Hujusmodi innumera tu ipse in Paulo poteris observare.

*2. Reg. 7.
Psalm. 96.*

Psalm. 44.

Deinde Hieronymus, *Danielis* 11. ait: Consuetudinis Prophetarum est, repente personas introducere, sine ulla præfatione verborum. Ut *Psalm. 31.* cum rogasset Dominum propheta, & dixisset: Tu es refugium meum à tribulatione mea, quæ circumdedit me, exultatio mea, erue me à circumdantibus me: repente persona Dei introducit respondens: Intellectum tibi dabo, instruam te in via hac, qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Et apud *Danilem*: Ego ab anno primo Darii Medi stabam, ut confortaretur, & roboraretur ejus imperium: hæc narrante Propheta, Deus repente respondit: Et nunc veritatem annuntiabo tibi. Item in *comment. Isaia*, cap. 3. ait: Subito in Prophetis mutantur personæ, ut *Isaia* 3. Ecce dominator Dominus exercituum auferet à Juda, &c. & subdit hæc verba sub persona Domini: Dabo pueros principes eorum. Ergo juxta consuetudinem prophetalem, loquente propheta, subito Deus loquitur per prophetam ex persona sua: Dabo pueros, &c. Et *parum infra* in eodem propheta dicit Dominus: Popule meus, qui te beatum dicunt, &c. & subjicit propheta: Stat ad judicandum Dominus, &c. & statim contra malos judices loquitur Dominus: Vos depasti estis vineam meam. Item Hieronymus, *Jeremia* 8. ait: Personarum mutatio, & maxime in prophetis, difficile intellectum facit; quæ si suis locis, & causis, temporibusque reddantur, plana fient, quæ videbantur obscura: ut *Jeremia* 8. Congregans congregabo eos, ait Dominus. Non est uva in vitibus, & non est ficus in ficulnea. Et statim loquitur populus: Quare sedimus? Convenite, & ingrediamur

civitatem munitam. Hoc iterum repetit in *comment. Isaia, lib. 5. cap. 20.*

Exempla innumera sunt in Scripturis. Nos utamur hoc, ex *Psal. 4.* ubi prius loquitur David cum Deo : Cum invocavero te, exaudi me. Postea loquitur cum hostibus : Filii hominum usquequo &c. Et postea adversarii dicunt : Quis ostendet nobis bonum ? scilicet, ut profligare, possimus David. Postea David auxilium à Deo petit, dicens : Leva super nos lumen vultus tui. Item Ambrosius, *Psal. 43.* ait : Hic Psalmus interdum ex persona unius, interdum ex persona plurimorum dicitur ; nam à principio à pluribus incipit, ut cum ait : Deus auribus nostris audivimus, &c. deinde ait : Tu es ipse rex meus, & Deus meus. Et iterum : In te inimicos nostros ventilabimus : & postea : Non in arcu meo sperabo : & : In Deo laudabimur tota die : & : Tota die verecundia mea contra me est. Quid sibi vult ista mutatio, quæ frequenter in Psalmis reperitur ? Sicut & in *Psal. 108.* Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris, & os dolosi super me apertum est. Hoc de uno : & sequitur de pluribus : Locuti sunt adversum me lingua dolosa : & : Posuerunt adversum me mala pro bonis : & odium pro dilectione mea. Deinde denuò : Constitue super eum peccatorem. Hoc autem, quod videtur esse dictum, in *hoc Psalm. 108.* aliud ad populum Judæorum refertur, aliud ad Judam proditorem : quando pluraliter dicta, ad populum ; quando singulariter, ad Judam. Et in *Psal. 43.* possumus dicere, quod quando pluraliter dicta sunt, ad sanctos ; quando singulariter, ad unum ex illis referenda sunt. Quia existimari potest, & pro pluribus, & pro se prophetam fuisse locutum. Sed de hac re in *cap. de Numeris*, uberius loquemur.

Ultimò nota, quod à secunda persona sæpe transit Scriptura ad tertiam : ut *Psal. 5.* Perdes omnes, qui loquuntur mendacium. Virum sanguinum, & dolosum abominabitur Dominus.

CAPUT III.

Quòd unum tempus in Scripturis pro alio ponatur, ut præteritum pro futuro, & vice versa.

Sequitur aliud caput, quod à superiori oriri, & cum illo affinitate quadam conjunctum esse, videtur ; quod sub silentio libenter transilirem, nisi persona, quam à principio assumpsi, me cogeret, & impelleret, ita me gerere in majorum rerum tractatione, ut minorum curam negligendam non putarem ; dummodo ad scripturarum intelligentiam aliquid utilitatis afferre possem. Accipite igitur, studiosi juvenes, lucubratiunculam nostram, specie quidem levem ; quam tamen si contempseritis, in magnis hære, & collabi, necesse erit. Mos est scripturarum, (ut inquit Hieronymus, ad *Ephesios 2. cap.*) ut interdum futura tempore præterito efferantur. Verbi causa, de cruce Domini, *Psal. 21.* Foderunt manus meas, &

pedes meos : pro fodient. Et de Passione ejus apud *Isaiam, cap. 53.* Quasi ovis ad victimam ductus est. Et adhuc de injuriis flagellorum : Livore ejus sanati sumus. Et alibi : Iniquitatibus populi mei ductus est in mortem. Hoc autem ideo, ne quia futura semper incerta sunt hominum, spes fluctuaret, & vacillaret ; ea, quæ Deus futura cognovit, (apud quem nihil ambiguum est) quasi jam facta memorantur. Ut quia præterita, secundum philosophos quoque, fieri infacta non possunt ; qui audierint, quasi jam facta habeant. Ambrosius quoque, in *libro de Fide ad Gratianum Augustum, cap. 7.* cum hanc regulam tradidisset, secundam addidit rationem. Deo, inquit, quæ sunt futura, præsentia sunt. Nam cui præcognita sunt omnia ; ventura, pro factis sunt. Item Hieronymus, *Isaia 5.* ait : Præteritum dicitur, quod futurum est, secundum consuetudinem prophetalem ; in qua tam certa sunt, quæ futura dicuntur, ut putentur esse præterita. Unde in *Psalms* dicitur : Dederunt cibum meum fel : & iterum : Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Iterum : Iratus est furor Domini in populum suum, & extendit manum super eum. Et Theophylactus, *Offee 5. cap.* inquit : Utitur Scriptura verbis præteritis pro futuris, ut ostendat, Deo nihil futurum esse ; verum omnia ipsum præoccupare præscientia, & præfinitione sua : simul autem ut certiores nos reddat, quòd omnia sic contingent. Et perinde ac impossibile est, quæ jam facta sunt, facta non esse ; sic impossibile est, hæc etiam non fore, quæ dicuntur. Hoc etiam dicit Ambrosius, *1. Corinth. 15.*

Deinde annotandum ex Ambrosio, *lib. 1. de Abraham, cap. 8.* quod præteriti temporis significatio ponitur pro præsentis. Ut in Evangelio : Hic est Filius meus dilectissimus, in quo complacui : cum utique semper in filio complaceat Pater. Et ubi ad Abraham : Tolle filium tuum dilectissimum, quem dilexisti Isaac : possumus amantissimum ad præsens accipere : & quem dilexisti, ad id, ut non recenti quodam impulsu amoris, sed inolito diu, & probato amore significaret dilectum. Quod enim ad tempus augetur, ad tempus resolvitur ; quod autem diu, aut semper placuit, citò aboleri non potest. Est pulcherri-
mum exemplum, *Joan. 20.* Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum. Hoc est, quadraginta dies apud vos diversaturus sum ; ideo ne sis in me tangendo, occupata ; sed præproperè curre, & annuncia discipulis meis, præcipuè Petro, me jam à mortuis surrexisse. Alioqui nunquam tactum Magdalene prohibuisset, quem libenter *Matth. 28.* admiserat.

Item non rarò scriptura utitur præsentis tempore, pro futuro, ut optimè annotavit Ambrosius, in *comment. Psalm. 118.* in *Cheth*, inquit : Prophetis ea, quæ ventura sunt, prævidentibus, moris est, quasi jam præsentia memorentur, quæ posterioris ætatis sunt. Unde : Misericordia tua plena est terra : & : Veritas de terra orta est. Quando nisi per passionem plena fuit

1. Ratio.

Agathon.
6. Ethico-
rum.

2. Ratio.

Psal. 93.

ter-

terra? Tamen futuram prævidens, quasi præsentem propheta concelebrat.

De hoc lib.
10. Regul.
34.

Oportet etiam duo theologorum axiomata in promptu habere. Primum ex Ambrosio, *ad Rom. 1.* Cum præterita, inquit, recolit Scriptura, etiam tempus præsens significat: ut tradidit illos in reprobum sensum: & nunc etiam tradit. Secundum huic simile, ex Hieronymo desumptum, *Malachia 1.* Cum præsens negatur in Scripturis, præteritum confitetur: ut *Malachia 1.* Dilexi vos, inquit Dominus: id est, licet aliquando vos dilexerim, nunc tamen odio habeo. Ex his colligo, duo præteritorum genera in Scripturis inveniri. Unum, quod amplectitur in se, & coerces tempus præsens: ut in *Psal. Beatus vir*, qui non abiit in consilium impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiae non sedit. Numquid erit beatus, qui doctrinam pravam non sectatus est antea, si nunc eandem amplectatur? minimè. Aliud est præteritum, quod præsens tempus excludit, & refugit: ut: Dilexi vos.

Malach. 1.

Est alia regula superioribus non dissimilis: sed quia latius patet, quàm supra dictæ, non gravabor, iterum inculcare: & utar verbis Augustini, *epistola 57.* Multa, inquit, dicuntur in Scripturis, tamquam facta sint, cum in spe adhuc esse intelligantur. Unde Dominus discipulis ait: Omnia, quæ audivi à Patre meo nota feci vobis: id est, faciam. Quod usque adeò secundum spem dictum est futurorum, ut eis post modum dicat: Multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo. Hæc regula non solum in verbis, sed etiam in nominibus observatur; ut quæ sunt in spe, in re jam esse dicantur. Sic sanctos vocat Paulus homines, qui ad sanctitatem vocantur; licet sacris nostris mysteriis non sint initiati; & Fratres vocat Corinthios, cum gravissimis arguantur peccatis. Et Christus Servator noster, tribuit appellationem filiorum, illis, qui illo nomine non sunt digni:

Joan. 15.
Joan. 16.

Joan. 11. Jesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi congregaret in unum, &c. Et: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua.

Joan. 11.

Item sæpe in eadem periodo præcedit præteritum, & sequitur futurum; & vice versa. Sed cur hæc fiant, his verbis pandit Augustinus, *Psal. 3.* In prophetia, inquit, miscentur futura præteritis, quò utrumque significetur: ut *Psal. 3.* Exurrexi, quoniam Dominus suscipiet me. Quia ea, quæ ventura prophetantur, secundum tempus futura sunt; secundum verò scientiam prophetantium, jam pro factis habenda sunt.

Quæret aliquis: An sicut præteritum ponitur pro futuro, ita futurum possit pro præterito poni? Quem nodum sic solvit Augustinus, *Psal. 103. Concione 2.* inquit: Præteritum pro futuro solere poni in Scripturis, ita prævidente spiritu, quæ ventura sunt, quasi jam facta sint, solemus legere. In figura tamen futuri dicere præterita, non facile occurrit legenti. Non audeo dicere, *non est*; sed certè studiosis earum litterarum indixerim, quid quæ-

rant. Si invenerint, & ad nos attulerint; gratulabimur adolescentium studiis ociosorum, occupati senes; ut ex eorum ministerio, & nos aliquid discamus. Et in *lib. de Agone Christiano, cap. 27.* adducit primæ partis regulæ nonnulla exempla. Qui credit in me non judicatur: id est, non condemnatur: Qui autem non credit, jam judicatus est, id est, condemnabitur. Et Apostolus: Fecit nos sedere in cælestibus, id est, faciet. Et *Joan. 15.* Omnia, quæ audivi à Patre meo, nota feci vobis. Attamen quod in dubium revocat Augustinus; apud illos, qui Hebræas callent litteras, dubium non est, quin in figura futuri præterita intelligi soleant. Ut *Exod. 15.* Abyssi operient eos: pro operuerunt; &: Devorabit eos sicut stipulam. Et *Judicum 2.* Ascendere faciam vos de terra Ægypti; pro feci. Et *2. Reg. 2.* Non persequentur ultra: pro persecuti sunt. Et *Psal. 105.* Aperietur terra: pro aperta est. Rursum: Flamma comburet impios: pro combussit; &: Facient vitulum; pro fecerunt. Et *Psal. 77.* Rumpet petras: pro rupit. Et quando dictio *Tunc* præcedit futurum, futurum capitur vice præteriti. *Exod. 15.* Tunc canet Moyses: pro cecinit: & *Numer. 21.* Tunc canet Israel: pro cecinit. Et *Deuter. 4.* Tunc dividet Moyses: pro divisit. Nec hoc solum in Scripturis sacris; sed & in prophanis invenitur: ut *2. Æneid.* Subiit deserta Creusa: & direpta domus: & parvi casus Juli. Ubi ait Servius, ponitur participium præteriti pro futuro; & domus direpta, pro diripienda dicitur.

Item in lingua latina est triplex præteritum, videlicet, Præteritum perfectum, Præteritum imperfectum, Præteritum plusquam perfectum: sed apud Hebræos solum invenitur præteritum perfectum; quod tamen juxta rei exigentiam, explicari potest, per unumquodque illorum latinorum. Ut *Esdræ 1.* Ipse visitaverat me, ut ædificarem sibi domum. Ecce verbum *visitavit* expositum est per plusquam perfectum. Et *ad Ephes. 1.* Benedictus Dominus, & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spirituali in cælestibus, sicut elegit nos; id est, elegerat. Et *Exod. 4.* Dixit Dominus ad Moysen in Madian: Vade, & revertere in Ægyptum; pro dixerat. Et *Genes. 2.* Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum: id est, produxerat. Et pro præterito imperfecto sæpe invenitur: *Genes. 12.* Dominus visitavit Saram: pro visitabat. Pro præterito perfecto frequentissimè ponitur: ut *Ruth 1.* Quia visitavit Dominus populum suum.

Denique ut huic capiti finem imponamus, hoc addendum: quod mixtim ferè tempora omnia pro aliis temporibus substituuntur. Unde Euthymius, *Psal. 103.* ait: Sæpe numero apud scripturam tempus ponitur pro tempore. Ut: extendens cælum sicut pellem: pro extendit; & *ad Hebræos 2.* Non angelis subjecit orbem terræ futurum, de quo loquimur: id est, locuturi sumus, aut loquemur inferius. Lege Pagninum, *lib. 3. Institutionum Hebraicarum, cap. 12.*

Tempus
pro tem-
pore.

CAPUT IV.

De variis significationibus Imperativi modi, & multiplici ejus forma.

Imperativus habet vim deprecandi frequenter, præcipue si adhæreat nominibus divinis, ut sapissimè in Psalmis invenimus: ut: Misere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam: & Misere mei, & exaudi orationem meam. Et quando ponuntur juxta eum istæ dictiones, *Na*, vel *ana*, id est, obsecro, vel nunc, aut quæso; ut *Daniel. 9.* audi, quæso: & *Psal. 118.* O Domine, salva me, quæso. Invenitur etiam imperativus comminationis: & debet proferri cum quadam irrisione; ut *Ecclesiastes 12.* Lætare juvenis in adolescentia tua. Et *Amos 4.* Venite in Bethel, & impiè agite; ad Galgalam multiplicare prævaricationem; & afferte manè victimas vestras, tribus diebus decimas vestras: id est, ter in anno offerre decimas idolis, ut soletis mihi offerre. Et *Joan. 2.* Solvite templum hoc. Et *Thren. 4.* Gaude filia Edom. De hoc secundo modo hæc scribit Hieronymus, *Amos 4.* Præcipit, inquit, Deus aliqua, & imperativo modo loquitur, ut nostræ facisfaciat iniquæ voluntati; ut *Amos 4.* Sacrificate de fermento laudem, & vocate voluntarias oblationes, & annuntiate: id est, immundas quotidie victimas cædite, & contaminata offerre sacrificia, & sacrificare de fermento laudem, quod juxta præceptum Moysei Deo penitus non offertur. Et Dominus ad Judam: Quod facis, fac citius. Et iterum: Præpara te in occursum Dei tui, Israel. Hoc est, occidisti servos meos, quos ad te miseram, & mittam novissime filium meum: tu autem juxta consuetudinem tuam, quæ semper voluntati Dei restitit, præpara te, ut contradicas, & averseris Deo tuo, juxta illud quod scriptum est: Ecce hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum, & signum cui contradicetur. Hoc dicit Dominus, non quò præcipiat, quid facere debeant; sed prædicat, quid sponte facturi sint. Quasi increpans, & arguens, ut saltem correpti non faciant id, quod prædictum est. Hæc ille. Ex hoc loco Hieronymi obiter doceberis, quàm vehementer, viri alioqui magni, propter locutionum inscitiam offendant, & labantur, & in alienum sensum Scripturam detorqueant; ut in quarto sententiarum, cum locum Pauli, ex *Epistol. ad Ephesios, cap. 4.* desumptum exponunt: Donec, inquit, occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Affirmant enim, illo testimonio probari, quod resurrecturi simus, in judicio illo extremo, ea ætate, & ea corporis proceritate, & magnitudine, qua, Christus resurrexit. Qua tamen ætate Christus revixerit, *lib. 1. cap. 13.* satis à nobis explicatum est. Sensus igitur germanus is est: Christus est unum corpus, cujus nos sumus membra, ac partes illud constituentes. Hoc autem corpus, quandiu sanctorum numerus non est adimpletus, multis destituitur

membris. Desunt enim oculi, cum videlicet deest, aliquis vir sanctus eruditione, aut dignitate præstans, in Ecclesia cooptandus. Desunt illi etiam manus, cum aliquis vir misericors, nondum Christo per gratiam est conjunctus. Desunt pedes, digiti, aures, & reliqua membra, quæ coagmentant, & efficiunt hoc corpus Christi mysticum. Cum vero uniuntur illi omnes per gratiam, unum cum eo efficiuntur, plenus, & integer Christus jam tunc est. Sic ait Apostolus: Donec occurramus obviam Christo: id est, donec simus perfecti viri, qui possimus prodire obviam Christo, ut unum cum illo efficiamur. In mensuram ætatis: id est, ut habeamus jam integram, & adultam ætatem, ut Christo possimus uniri, aut Christo addere illa membra, quæ nondum illi conjuncta sunt. Plenitudinis Christi: id est, ut Christum adimpleamus; & ut dicere liceat, ex omnibus suis membris eum constituamus: quod fiet per cognitionem Dei perfectam, nam subdit Apostolus: Ne simus parvuli fluctuantes, &c.

Nec hæc Ironia, solum in imperativis comminationis, invenitur; sed in universa Scriptura gestus proferentis est aspiciendus. Unde Philippus Presbyter, *lib. 1. Job, cap. 14.* ait: Secundum pronuntiationem, & gestum legentis, in multis locis scripturarum, in contrarium sensum pertrahunt auditorem: ut *Job 14.* Sive nobiles, sive ignobiles sint filii ejus, non intelliget: scilicet Deus: pronuntiandum est, ut sit sub quadam interrogatione; ut confirmantis sit sermo, non negantis. Et in *Psal. 59.* Quis deducet me usque ad Idumæam: nonne tu Deus qui repulisti nos, & non egredieris Deus in virtutibus nostris? Id est, egredieris potius; & ideo non cum gravi sono vocis proferetur. Unde Augustinus, *lib. 2. Q. ad Simplicianum, q. 5.* ait: Multa sunt in Scripturis, quæ nisi cum gestu pronuncientur, in contrariam sententiam recidunt: ut *ad Roman. 8.* Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat. Si quasi confirmans respondeas, vides quanta perversitas oriatur. Sic ergo pronuntiandum est, ac si dicatur: Deus, qui nos justificat? ut subaudiatur: Non utique? Et *3. Reg. 17.* cum loquitur Elias de filio viduæ mortuo, ait: O Domine, testis hujus viduæ, cum qua ego habito apud ipsam, tu malè fecisti, ut occideres filium ejus? Nihil moveret, si vera pronuntiatio servaretur. Ut intelligatur, quod utique Dominus, testis cordis illius mulieris, videbat, quanta esset pietas; unde Eliam ipse ad eam miserat; non malefaciendi causa mortificavit filium ejus, sed exhibendi miraculi ad gloriam nominis sui, quo tantum prophetam orbi commendaret. Unde dicit Dominus, non ad mortem mortuum fuisse Lazarum, sed ut glorificaretur Deus in filio suo. Et iterum, *lib. 3. de Doctrin. Christian. cap. 3.* hæc iterum tractat, & utitur hoc testimonio: A Nazareth potest aliquid boni esse? Et ex illo, eodem loco supra citato, *ad Roman. 8.* Quis est qui condemnat? Rursusque interrogemus: Christus Jesus qui mortuus est? Magis autem, qui resur-

Ironia in Scripturis.

Levitic. 2.

Locus Pauli interpretatus ex Epistol. ad Ephesios.

surrexit, qui est in dextera Dei, qui interpellat pro nobis? Ut ubique tacite respondeatur: Non. Hæc omnia desumpsit ex Augustino, Divus Eucherius, *lib. 4. comment. in libros Regum, cap. 6.* Testimonium tamen, quod citant ex libris Regum, juxta vulgatam editionem, & veritatem Hebraicam, nullam habet difficultatem, quod sic habet: Domine Deus meus, etiam ne viduam apud quam ego utcumque sustentor, afflixisti, ut interficeres filium ejus? Ubi nos legimus afflixisti, in Hebraico legitur verbum Hareotha, quod significat, asperè, aut durè, aut iniquè cum aliquo agere, aut affligere, pro locorum qualitate; hic tamen ultimo modo accipiendum, nam malum & malitia in scripturis pro pœna & punitione capitur: ut: Sufficit dici malitia sua. Et: Non est malum in civitate, quod Dominus non fecerit.

Locus ex
lib. Sapien-
tia, c. 12.
expositus.

Possumus nos uti, ad astruendum Regulam supradictam, aliis testimoniis valde annotandis. Primò ex *Ezechiele, cap. 18.* Cum averterit se justus à justitia sua, & vivet: id est, non vivet. Et *Sapientia 12.* loquitur ibi Sapiens de Deo: Cum sis justus, justè omnia disponis: ipsum quoque, qui non debet puniri, condemnas, & exterum æstimas à tua virtute. Id est: Absit, ut hoc dicamus. Ac D. Gregorius, in *Moralibus, in loco quodam, qui mihi non succurrit*, sic exponit. In Græcis tamen codicibus sic legimus: δίκαιος δὲ ὢν δίκαιος τὰ πάντα διέπειν αὐτὸν μὴ ὀφεί-
λοιτα κολασθῆναι, καταδικάζει ἀμάρτιαν ἡγουμένου
τῆς οὐκ ἐν δυνάμει. Id est: Justus cum sis, justè omnia gubernas: ipsum autem, qui non debet puniri, condemnare, alienum existimas à tua virtute. Et illud evangelii ironice dictum videtur: Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam. Et quod in *lib. Geneseos* dicit Dominus ipsi Adæ: Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis. Sed de his hæcenus.

Ad imperativum iterum sermonem convertamus. Imperativus frequentissimè significat imperium, interdum tamen desiderium exprimit, & consilium. Unde cum ait Apostolus: Alligatus es uxori, noli quærere solutionem: solutus es ab uxore, noli quærere uxorem: imperativus, qui primo loco ponitur, pertinet ad præceptum. Subjungit enim: His, qui matrimonio juncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus. Secundus ad consilium spectat; nam sequitur: Si acceperis uxorem, non peccasti. Et quod dicit Dominus, *Matthai 10.* Nolite portare æs in zonis vestris: consilium est. Id est, ire poteritis sine auro, quia expensæ vobis debentur à populo: Quia dignus est mercenarius mercede sua. Alioqui Christus hoc non servavit, qui loculos habebat; nec Apostolus Paulus. Et alibi: Vovete, & reddite: primus imperativus est consulentis, secundus jubentis. De imperativo comminationis, vel indignationis modò diximus: sed est optimum exemplum in Cantico Cantorum. Si ignoras te, ò pulchra inter mulieres, abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hœdos tuos: id est, alienos à me: ubi: Abi, & pasce, comminantis verba sunt. Quandoque in-

venies imperativum in execrantis forma; quamvis potius sit prædicentis, quod venturum est. Ut *Psal. 108.* Constitue super eum peccatorem, & Diabolus stet à dexteris ejus: & *Isaia 6.* Auribus audite, & nolite intelligere: excæca cor populi hujus.

Interdum imperativus optantis est. Hoc est, quod Euthymius scripsit, *Psal. 44.* cum ait Propheta: Intende prosperè, procede, & regna. Licet hæc verba imperativi modi sint, vim tamen optativi habent, quemadmodum sæpius apud scripturam reperitur. Sanctificetur, inquit, nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua: quæ verba non optativi, sed imperativi sunt modi, ut ex lectione Græca patet; & tamen optantis animum referunt. Atque iterum repetit, *Matth. 5.* in expositione orationis Dominicæ: & desumpsit ex Basilio, *Psalmo 44.* Item Origenes, *homil. 1. in Canticis Cantorum*, interprete Hieronymo ait: Moris est, scripturarum, imperativum modum apud nos, seu futurum indicativi apud Hebræos, pro optativo ponere. Ut in oratione Dominica: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum: pro utinam sanctificetur. Et: Osculetur me osculo oris sui: pro utinam exoscularetur me sponsus meus. Et apud *Job*: Pereat dies, in quo natus sum: pro utinam periisset. Et in *Psalms*: Deficiat nunc malitia impii, & diriges justum: Exurgat Deus, & dissipentur inimici ejus. Hoc etiam scribit Origenes, *lib. 3. comment. epistola ad Romanos.* Duo superiora capita tantum à peritis linguæ Hebraicæ exactè intelligi possunt.

Futurum
juxta He-
bræos poni-
tur pro im-
perativo
optantis.

CAPUT V.

De imprecationibus Prophetis.

IN hoc quintum caput hujus libri conjeci illa, quæ ad imprecationes propheticas, & obsecrationes, spectare videntur. Quæ quidem res valde utilis, & necessaria est his, qui scripturis seriò operam navare volunt: & quæ licet paucis verbis explicare poteram, utar tamen multis sanctorum testimoniis, quamvis eandem rem centies replicem; ne pereant illa, quæ in schedulis nostris habebamus seposita. Lectoris erunt partes, quæ potiora videbuntur eligere, & memoriæ commendare; ac reliqua levioris operæ transilire, & rejicere. De qua re Anacletus Papa, *Epistola 2.* hæc scribit: Psalmista, non optantis animo, sed prophetantis mysterio, denunciat, dicens: Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurva: obscuratis ergo oculis dorsum flectitur, quoniam cum lumen scientiæ perditur, sine dubio ad portanda peccatorum onera inclinatur. Et Augustinus, *lib. 1. de Sermone Domini in monte*, uberius de hac re edisserit. Prophetæ, inquit, per imprecationis modum, quod futurum erat cecinerunt, non optantis voto, sed spiritu prævidentis: ut in *Psalmo 68.* Fiat mensa eorum in laqueum, & in retributionem, & in scandalum. Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum

Cant. 1.

2. ad Ti-
moth. 4.

sum eorum semper incurva. Effunde super eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos. Et iterum *Psalms*. 108. Fiant filii ejus pupilli, & uxor ejus vidua: & alia, quæ vel suprâ, vel infrâ, in eodem *Psalmo* sub persona Judæ per Prophetam dicuntur. Ac si diceret: Fiet mensa eorum in laqueum; & obscurabuntur oculi, ne videant. Atque ita non sunt contrariæ istæ imprecationes illi præcepto Domini: Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos. Nec dictum Apostoli: Reddet illis Dominus secundum opera ejus. Solent enim prophetæ figura imprecantis, futura prædicere: (sicut figura præteriti ea, quæ ventura erant, sæpè cecinerunt) ut *Actuum* 27. Percutiat te Deus, paries dealbate. Et Apostolus: reddet Deus secundum opera eorum. Et iterum *Psalms*. 27. hoc idem repetit Augustinus: cui subscribit Gregorius, 14. *Moral. cap.* 7. Euthymius quoque in titulo *Psalms*. 108. ait: Propheta in hoc *Psalmo* imprecantis quidem personam induere videtur; sed reverâ prophetiam eorum malorum contextit, quæ proditorem Judam, atque ejus complices manebant. Ut: Constitue super eum peccatorem, & Diabolus stet à dextris ejus. Cum judicatur exeat condemnatus, & oratio ejus fiat in peccatum. Fiant dies ejus pauci. Est enim hic dicendi modus frequens in prophetis, de quo plurima exempla apud Scripturam inveniri possunt. Unde *Josue* 12. Tribus dividens, quando in terram promissionis ingressæ sunt; visus est jussu Dei quibusdam benedicere, & quibusdam mala imprecari. Benedictiones autem illæ, & maledictiones, futurorum prophetias continebant.

Item Hieronymus, *Threnorum* 1. *cap.* Quando, inquit, sancti viri deprecatorio more contra hostes suos rogant, non voto malitiæ, sed spiritu prophetiæ, hoc quod præsciunt futurum, prædicunt: ut *Threnorum* 1. Ingredietur omne malum coram te, vindemia eos, sicut vindemiaſti me. Vel etiam contra spirituales nequitias orant, quas incorrigibiles esse sciunt, ut justam à Domino recipiant sententiam. Hinc est illud quod David, in *Psalms*. 34. Dominum contra nocentes se precatur dicens: Judica Domine nocentes me. Assumpta pro nobis clamat infirmitas, ut damnentur nocentes, id est, Diabolus cum ministris suis; quod noverat esse venturum. Malos enim judicari, damnari est: quia nequeunt in disceptionem liberari, qui semper pravis actionibus probantur impliciti. Sed hoc, ut dictum est, ad diabolum pertinet, cum sequacibus suis, per quos provenit Judaicæ voluntatis iniquitas. Nam cum ipse præcipiat, pro inimicis nostris orare, hominibus hæc non potest convenire sententia. Ipsos ergo reverâ petit, damnari, quos virtute præscientiæ suæ novit, ad pœnitudinis remedia non venire. Nam ubi ipse David venit ad homines, converti eos desiderat, non perire. Unde *Psalms*. 39. Confundantur, & reveantur, qui quærunt mihi mala. Hic jam ubi venit ad homines corrigibiles, non maledictio funditur, sed correctio pos-

tulatur. Confundi est, facta sua erubescere, & in meliorem sententiam commutari: nam & illi confusi dicuntur, qui convincuntur ad pœnam. Sed ut hoc magis ad conversionem intelligere debuisses, addit: Et reveantur: id est, emendati colant, quem persequendum esse, putaverant. Hæc ille. Cui non repugno: sed germanus sensus istius loci: Confundantur & reveantur, qui quærunt mihi mala: ego hunc esse arbitror: Fruſtrentur sua spe, ita ut pudeſiant, & erubescant, qui me occidere sperabant. Et si per modum prophetiæ exponere volueris hunc locum, is erit sensus: Confundentur, & erubescant, qui nocere mihi conantur.

Præterea Euthymius, *Psalms*. 103. Cum Prophetæ, inquit, optare peccantibus malum videntur; ut quod deficiant peccatores à terrâ; optant, non ut homines, sed ut vitia deleantur. Et iterum *Psalms*. 34. ait: Cave ne ex imprecationibus, quæ videntur, occasionem sumas imprecandi adversus inimicos. Juxta illud quod dictum erat antiquis: Diliges proximum tuum, & odio persequeris inimicum tuum. Sed ut Christus: Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, &c. Nam illa verba cum in scriptura invenerimus, intelligenda sunt, non ut imprecantur; sed quod sub imprecationis modo, ea prædicant, quæ inimicis ventura erant. Velea ratione fortassis, imprecantur, qua scriptum est: Percute argentum reprobum, & purgabitur. Imprecatur enim eis, non ut acerbi hostes; sed veluti is, qui pravos homines oderat, & optabat eos castigatione emendari, ut futurum, ac horribile judicium evaderent. Vel ut per illorum pœnas alii fiant meliores, imprecatur. Item Augustinus, *Psalms*. 5. ait: Prophetæ videntur aliquandò, optare alicui malum, aut damnum; verum non optant, ut eveniant, sed cernunt, quod eventurum sit. Contingit tamen illis, non quia videntur optasse; sed quia tales sunt, ut merito contingat. Sic in *Psalms*. dicitur: Judica illos, Deus: decidant à cogitationibus suis: id est, postquam spe fuerint frustrati, condemnabis eos. Quapropter per prophetiam id dictum est, non per malevolentiam. Et iterum: Da illis secundum opera ipsorum, & secundum nequitiam ad inventionem ipsorum. Et in *lib. Job*, *cap.* 18. Attenuetur fame robur ejus, & inedia invadat costas illius. Lege de hac re Augustinum, *Psalms*. 38. & S. Thomam in *secunda parte*, *secundæ partis*, *quæst.* 83. *art.* 8. *ad primum*, cujus hæc sunt verba. Imprecationes, quæ in sacra Scriptura ponuntur, quadrupliciter possunt intelligi. Uno modo secundum quod prophetæ solent in figura imprecantis, futura prædicere: ut Augustinus dicit, in *libro de Sermonibus Domini in monte*. Secundò, prout quædam temporalia mala, peccatoribus quandoque à Deo in correctionem mittuntur. Tertiò, quia intelliguntur petere, non contra ipsos homines, sed contra regnum peccati; ut scilicet correctione hominum peccata destruantur. Quartò, conformando voluntatem suam divinæ justitiæ, circa damnationem perseverantium in peccato. Hæc leviora videbun-

Locus Hieronymi. accurate expendendus.

Psalms. 27.

tur alicui, quam suscepti argumenti magnitudo & dignitas poscebat: attamen si memoriae mandentur, levia ista seria ducent.

CAPUT VI.

De multiplici usu interrogationum, & dubitationum, quem divina Scriptura admittunt.

Interrogationum multiplices, ac varii sunt modi in Scripturis divinis recepti. Nam aliquando, quæ pro certò affirmant, sub interrogationis forma solent proferre, quo vehementius moveant. Ut *Genes. 13.* Nonne tota terra coram te est? id est, certè ex tota hac regione, quam conspicias, eligendi tibi do potestatem, quoquò versùs velis, habitationi locum eligere. Et in *lib. Paralip.* crebrò inculcatur: Nonne hæc scripta sunt in libris Regum Juda? id est, non est opus in contexenda hac historia immorari, cum jam in libris Regum latius explanata sit. Et apud Lucam: Nonne cor nostrum ardens erat in via, cum nobis interpretaretur scripturas? Hoc est, quod ait Chrysostomus, *homil. 21. in priorem ad Corinthios epistolam*: Interrogatio nunquam, nisi in rebus certissimis, fieri in Scriptura solet: Quis militat suis stipendiis umquàm? Quis plantat vineam, & fructum ejus non edit? Et Theophylactus, *ad Hebræos 3.* Per interrogationem, inquit, sermonem texit Scriptura, quod clarius ita sit, minusque contradictionis habeat. Interrogationes namque in confelsis, & certis rebus ponuntur. Undè Paulus: Quibus succensuit quadraginta annos?

Hebræos 3. Nonne his qui peccaverunt, quorum corpora ceciderunt in deserto. Et in *Genes.* Nonne si bene egeris, recipies?

Locus Aliquando interrogandi forma vim habet admirationis, & non dubitationis: ut apud *Isaiam*: *Quis est iste, qui venit de Edem, tinctis vestibus de Bosra?* Nam quis est, qui arbitretur Angelos, quorum ministerio divinæ revelationes ad nos perferuntur, ignorasse incarnationem illam, in qua ipsi vel maximè internuntii fuerunt.

Sed ut ad interrogationes nostra redeat oratio, de illis hæc scribit Augustinus, *lib. 1. Locution. in Genes.* cum ait: Est aliquando in Scriptura interrogatio, non dubitationis, sed admirationis: ut in *Genes.* Procidit Abraham in faciem, & dixit in animo suo: Si mihi centum annos habenti nascetur filius, & si Sara annorum nonaginta pariet? Si particula juxta Hebraicam phrasim *Numquid* significat: ut: Si hoc tempore restitues regnum Israel. Et in *Ecclesiaste*: Quomodo morietur sapiens cum stulto? Et: Numquid judex omnis terræ non faciet judicium? Et *Psalms. 23.* Quis est iste rex gloriæ?

Utitur rursus Scriptura interrogatione in re non confessa, sed nobis ignota, & controversa: ut cum dicitur: Quis peccavit, hic, an parentes ejus, ut cæcus nasceretur? Utrique interrogabant Apostoli, quod ignorabant, & scire gestiebant. Deo tamen mystice hujuscemodi ignorantia tribuitur: de qua hæc tradit Grego-

rius, *lib. 2. Moral. cap. 3.* Solet Dominus percontari, quasi qui nescit. Non enim requirimus, nisi quod nescimus: nescire autem Dei, reprobare est. Unde Dominus dicit: Discedite à me omnes operarii iniquitatis; nescio vos, unde sitis. Sic Dominus apud Job interrogat Satan: Unde venis? Quia vias illius reprobaverat, propterea quasi nesciens inquit. Hinc est quod Adæ peccanti, Domini voce dicitur: Ubi es? Neque enim divina potentia nesciebat post culpam, ad quæ latibula servus confugerat: sed quia lapsum vidit in culpa, jam sub peccato velut ab oculis veritatis absconditum; quia tenebras erroris ejus non approbabat, quia ubi sit peccator ignorat, eum vocat, & requirit dicens: Adam ubi es?

Aliquando illa interrogatione utitur Scriptura, quæ rem non facilem inventu esse significet: & plerumque hujuscemodi interrogatio fit cum dictione *Quis.* De hac ad hunc modum scribit Hieronymus, *Nahum 3.* Quis interrogativa particula non pro impossibili, sed pro difficili re, frequenter accipitur: juxta illud Evangelii: Quis putas est servus fidelis, quem constituit Dominus supra familiam suam? id est, pauci servi fideles inveniri possunt. Et: Leo rugit, quis non timebit? Et in *Psalms. 13.* Quis ascendet in montem Domini: & apud Paulum: Quis me liberabit de corpore mortis hujus: & apud *Oseam*: Quis sapiens, & intelliget hæc. Lege Hieronymum si amplius de hac re desideras, *Amos 3. Zacharia 4. & in epistola ad Minnerium, & Alexandrum: & Origenem, homil. 18. Numerorum.*

Nonnumquam interrogatio rem prorsus impossibilem innuit: & hæc interrogatio non rarò fit adventu dictionis *Quis*, quæ idem significat, quod nullus, nulla, nullum. De qua hæc à Hieronymo accepimus, *Habacuc 2. cap.* Quis, vel quid pro impossibili reponitur: ut in *Epistola ad Roman.* Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustia? &c. Et in *Psalmo*: Domine quis similis tibi: & in *Habacuc*: Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud factor suus? In omnibus his impossibilitas demonstratur, quia nec Apostoli charitatem ulla tribulatio, & angustia, dividere poterat à Christo; nec ex idolis aliqua obvenit utilitas. Et apud *Isaiam*: Generationem ejus quis enarrabit? Lege eundem Hieronymum, *Ecclesiastes cap. 3. & Isaiæ 53.* Et Euthymium, *Psalms. 82. & Ambrosium, lib. 1. contra Novatianos, cap. 8.* Et desumpta sunt hæc omnia, quæ scripsi, ex Origene, *lib. 8. Epistola ad Roman. cap. 10.* cujus quidem hæc sunt verba: Domine, quis credidit auditui nostro? Quis pro rarò dictum est. Et observare debemus, quod sermo hic in Scripturis interdum pro rarò, interdum omninò pro nullo ponitur. V. g. ut cum dicit: Quis sapiens, & intelliget hæc? & quis est homo, qui vult vitam? In his omnibus rarum quemque significat. Ubi vero dicit Paulus: Quis ascendit in cælum, hoc est Christum deducere; vel quis descendit in abyssum, hoc est à mortuis reducere: hic, *quis*

Matth. 25. Luca 13.

Genes. 3.

Quis.

Luca 124

Roman. 8.

Psalms. 82.

Isaiæ 53.

*De hoc lege
qua scrip-
simus, lib.
10. Regul.
48.*

nullus intelligitur. Nullus est enim, qui ascendit in cœlum, Christum inde deducere.

Aliquando interrogatio vim habet extenuandi rem: ut: Quid est homo, quod memor es ejus: aut filius hominis, quod visitas eum? Et iterum: Quid dabitur tibi, aut quid apponetur tibi ad linguam dolosam? Et: Quare fremuerunt gentes.

Nonnumquam interrogatio vim habet optandi, præcipuè si fiat per dictionem *quis* cum verbo *Do, das*: ut *Psalms*. 4. Quis ostendet nobis bona? & *Psalms*. 13. Quis dabit ex Sion salutare Israel? & *Numer.* 12. Quis det, omnem populum Domini esse prophetas? & *Psalms*. 54. Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam? Et *apud Jeremiam*: Quis dabit capiti meo aquam?

Deinde, interrogationes duobus modis fieri solent. Nam aut apertè & simpliciter rem, quam exquirere volunt, proponunt: ut *Psalms*. 3. Quis ex vobis arguet me de peccato? &: Domine quid, id est cur, multiplicati sunt, qui tribulant me? Aut obscuritate, & verborum perplexitate rem contegere, & occultare satagunt; ut dum respondens, incautè ad interrogationem respondet, de se ferat sententiam, & se dignum supplicio judicet. De hoc secundo modo, hæc scribuntur, *in secundo opere titulo Chrysostomi in Matth. homil.* 39. In parabolis Scriptura figurat personas, ut quia non intelligunt, ipsi adversus se sententiam dicant. Sic cum David in peccatum incidisset, Nathan parabolarum retibus eum comprehendit, coegitque, ut ipse adversus se, judicium mortis proferret. Et Hieronymus, *Isaia cap.* 5. inquit: Aliquando Scriptura quærit rem aliquam ab aliquo sub parabola, ut dum de alio loquitur, de se ferat sententiam: ut *Isaia* 5. Nunc ergo habitator Jerusalem, & viri Juda, judicate inter me & vineam meam: quid est, quod ultra debui facere vineæ meæ, & non feci? Et illis tacentibus ipse respondit: Nisi fortè in hoc erravi, quod pro labore meo spectavi, ut faceret uvas, & non labruscas, quas inculta, ac deserta terra facere consuevit. Et in

Matth. 21. Evangelio latiùs, non solum de vinea, sed de agricolis, quærit Dominus: & ipsis tacentibus, Dominus pro illis respondit. Tale quid & Nathan Propheta missus ad David loquitur, & interrogat eum per parabolam; ut de alio judicans, de se promat sententiam. Misit Dominus (inquit Samuel) Nathan ad David, qui cum venisset ad eum, dixit ei: Duo viri erant in civitate una, unus dives, & alter pauper. Dives habebat oves, & boves multas valdè. Pauper autem nil habebat omninò, præter ovem unam parvulam, quam emerat, & nutrierat, apud eum cum filiis ejus simul, & de pane illius comedens, & calice ejus bibens, & in sinu ejus dormiens, eratque illi sicut filia. Cum autem peregrinus quidam venisset ad divitem, parcens ille sumere de ovibus & bobus suis, ut exhiberet convivium peregrino illi, qui venerat ad se, tulit ovem viri pauperis, & præparavit cibos homini, qui venerat ad se. Iratus autem indigna-

tione David adversus hominem illum nimis, dixit ad Nathan: Vivit Dominus, quoniam filius mortis est vir, qui fecit hoc. Ovem reddet in quadruplum, eo quod fecerit verbum istud, & non pepercerit. Dixit autem Nathan ad David: Tu es ille vir. Et iterum *in expositione cap.* 21. *in Matth.* cum dixisset Evangelista: Cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, & seniores populi, dicentes, in qua potestate hæc facis? Respondens Jesus dixit eis: Interrogabo vos & ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam, in qua potestate hæc facio. Baptismus Joannis unde erat, è cœlo, an ex hominibus? At illi cogitabant intrà se dicentes, si dixerimus è cœlo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si dixerimus ex hominibus, timemus turbam: omnes enim habebant Joannem sicut prophetam. Et respondentes Jesu, dixerunt: Nescimus. Ait illis & ipse: Nec ego dico vobis, in qua potestate hæc facio: & reliqua. Ait Hieronymus: Poterat Dominus, aperta responsione tentatorum calumniam confutare; sed prudenter interrogat, ut suo ipsi vel silentio, vel sententia condemnentur. Si enim respondissent, baptisma Joannis esse de cœlo; ut ipsi sapientes in malitia, pertractarunt; consequens erat responsio: Quare ergo non estis baptizati à Joanne? Si dicere voluissent, humana deceptione fuisse compositum baptisma Joannis, & nil habuisse divinum; seditionem populi formidabant: omnes enim gregatim multitudines Joannis receperant baptisma, & sic eum habebant ut prophetam. Respondit itaque impiissima factio, & humilitatis verbo, quo nescire se diceret, usa est ad insidias captandas. Illi in eo, quod nescire se responderant, mentiti sunt: consequens ergo erat juxta responsionem eorum, Dominum quoque dicere: Nec ego scio. Sed mentiri veritas non potest, & ideo ait: Nec ego dico vobis. Ex quo ostendit, illos scire, sed respondere nolle: & se nosse: & ideo non dicere, quia illi quod sciunt, taceant. Et statim infert parabolam, quæ & illos impietatis arguat, & ad gentes regnum Dei doceat transferendum.

Præterea annotare oportet, Dominum nonnumquam sermonem suum accommodare solere ad interrogantium mentem, eorum verbis neglectis: & ideo nisi altiùs res consideretur, nonnumquam responsio sermoni instituto non videtur quadrare: ut Chrysostomus auctor est, *homil.* 63. *in Matth.* Christus, inquit ille, sæpè ad mentem interrogantium orationem accommodat, non ad verba illorum: ut *apud Matth.* cum juvenis ille interrogat: Quid boni faciam, ut vitam æternam possideam? Quoniam ceu ad hominem nudum, & unum è multis Judæorum magistris, adiit, idcirco ei quasi homo respondit: Nemo bonus, nisi solus Deus. Et *apud Joan.* 3. Joannem, cum Dominus loquitur cum Samaritana, quæ arbitrabatur Christum esse unum è plebe Judæorum, loquitur ut unus ex eis: Nos, inquit, adoramus, quod novimus; vos adoratis,

tis, quem nescitis. Et iterum loquens cum Judæis, qui arbitrabantur eum esse mendacem & Joann. 5. deceptorem, ait: Si ego testor de me ipso, testimonium meum non est verum; est alius, qui Luca 10. testimonium perhibet de me. Et apud Lucam, cum Apostoli morbos curassent, & virtutes multas egissent, ait illis Dominus: Videbam Satanam quasi fulgur de cælo cadentem: ac si diceret: Ne ob hoc, quod dæmones vestræ sunt ditioni subjecti, insolentes sitis; ne ut Satanus e cælo, ita vos à me depellamini. Et apud Joannem 13., interrogat Petrus: Domine, quod abis? Respondit illis Jesus: Quod ego nunc abeo, non potes me nunc sequi; sequeris autem post. Non dixit, quo abiret; sed: Non potes me nunc sequi. Lege Cyrillum, lib. 2. *Thesauri*, cap. 1. Attamen lib. 3. super Joannem, cap. 3. hæc ad verbum scribit: Consuetudinem fuisse Christo cognovimus, maxime quando ad imperitos Phariseos loquebatur, corda illorum aspicere, cogitationisque motus ut Deus examinare; & ad illa, quæ illi mente versabant, orationem nonnumquam accommodare. Atque ideò non serie à superioribus quandoquæ sibi sermo procedit, cum ad illa, quæ illi secum verterent, acutissimè oratio componatur. Sic scribitur, ægrotum membris omnibus dissolutum à duobus viris perlatum fuisse. Cùmque propter multitudinem per ostium intrare ad Jesum non posset, à tecto remotis tegulis eum demississe. Jesum autem ad eum dixisse: Dimittuntur tibi peccata tua. Et tunc Phariseos & Scribas turbatos, hæc secum vertisse: Quis est iste, qui blasphematur? Jesum autem cogitationes eorum scientem respondisse: Cur cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata tua: vel: Surge, & ambula? &c. Vides, quomodo non spectarit verba eorum, sed cogitationibus ut Deus respondit? Simile quid apud Lucam invenies. Alio quodam, inquit, sabbato in synagoga docebat, & erat ibi homo, cujus manus dextera erat arida. Observabant igitur eum Pharisei & Scribæ, si curabat in sabbato, ut occasionem de ipso invenirent. Ipse verò, cum sciret cogitationes illorum, dixit homini, qui manum aridam habebat: Surge, & sta in medio: & surrexit, & stetit. Jesus tunc dixit ad illos: Interrogabo vos, si licet sabbato benefacere, an malefacere? Perspicis rursùm aperte, ad cogitationes eorum verba Christi accommodari? Hactenus Cyrillus. Et affert aliud exemplum; sed quia paucis explicari non potest, dimitto. Nos aliis multis exemplis possumus, rem eandem confirmare, & stabilire. Ut Joann. primo, Cum interrogant Sacerdotes, & Levitæ Joannem: Tu quis es? Ipse cognita ipsorum malignitate respondit: Non sum ego Christus. Et iterum, cap. 3. Nicodemus nihil magnum de Christo Redemptore nostro sentiens, ait: Scimus, quod à Deo venisti magister: nullus enim hæc signa facere potest, nisi Deus sit cum illo. Respondet Christus: Merito ita de me sentis, quia adhuc quæ carnis sunt sapis: necdum è cælis natus es. Amen, inquit, dico tibi, nisi quis re-

natus fuerit denuò, non potest videre regnum Dei.

Aliquandò consuevit, figillatim ad singula respondere; aliquandò nil prorsus aliquibus respondet. Nam quia se indignos fecerunt percipiendi verbum Dei, ab illis sermonum suorum cohibet, & celat thesaurum. De utrisque hæc nobis tradit Chrysostomus, homil. 71. in *Matthæum*. Quando non malitia tantum, sed ignorantia impulsus Pharisei tentant Christum, universa docendo solet aperire. Quando autem perversitate commoti aggrediuntur, tunc ad interrogata quidè respondet, sed cætera dissimulat. Ut apud *Matthæum*: Cum interrogassent Sadducæi de muliere illa, quæ septem fratribus nupserat, in resurrectione cujus erit: respondet Christus: Erratis, nescientes Scripturas & potentiam Dei; quoniam in resurrectione nec nubent, nec nubentur, sed erunt ut Angeli Dei in cælo. Et iterum cap. 21. dicitur, quod accesserunt ad Christum principes sacerdotum dicentes: In qua potestate hæc facis? Quis tibi dedit hanc potestatem? Et respondens Jesus dicit eis: Interrogabo vos & ego unum sermonem, &c. Atque illi subscribit Augustinus, libro secundo de *Sermone Domini in monte*, versus finem. Quod Dominus, inquit, quædam dixisse invenitur, quæ multi qui aderant, vel resistendo, vel contemnendo, non acceperunt; non putandus est, sanctum dedisse canibus, aut margaritas porcis: non enim dedit eis, qui capere non poterant; sed eis, qui capere poterant; quos propter aliorum immunditiam negligi non oportebat. Et cum eum tentatores interrogabant, respondebatque illis, ita ut quod contradicerent non haberent; quamvis venenis suis contabescerent potius, quàm illius cibo saturarentur; alii tamen, qui poterant capere, ex illorum occasione multa utiliter audiebant.

Sunt tamen multa, quæ inquire ab ociosis possunt, supervacanea tamen; de quibus non nihil dicendum est, & hoc ipsum explicandum, cur inquire, & respondere ad talia, non oporteat. De rebus verò utilibus aliquandò ad id respondendum est, quod interrogamur; sicut Dominus fecit, cum eum Sadducæi de muliere interrogassent, quæ septem viros habuit, cujus eorum in resurrectione futura esset. Respondit enim, quod in resurrectione neque uxorem ducunt, neque nubent, sed erunt sicut Angeli in cælis. Aliquandò autem ille, qui interrogat, interrogandus est de alio: ad quod tamen si dixerit, ipse sibi ad id quod interrogabat, respondeat. Si autem dicere noluerit; non videatur iis, qui adsunt, injustum, si & ipse, quod interrogavit, non audiat. Nam & Pharisei, qui interrogaverunt, tentantes, utrum reddendum esset tributum; interrogati sunt de alio, id est, cujus haberet nummus imaginem, qui ab ipsis prolatus est. Et quia dixerunt ad id, de quo interrogati erant, id est, Cæsaris imaginem habere nummum; ipsi quodammodò responderunt, id quod Dominum interrogaverant. Itaque ille ex eorum responsione ita conclusit: Reddite ergo

Matth. 22.

Matth. 22.

ergo Cæsari, quod Cæsaris est; & Deo, quod Dei est. Cum autem principes sacerdotum interrogassent, in qua potestate illa faceret, interrogavit eos de baptismo Joannis: & cum nollent dicere, quod contra se videbant dici; de Joanne autem nil malè dicere auderent propter circumstantes: Nec ergo vobis dicam, inquit, in qua potestate hæc facio: quod iustissimum apparuit circumstantibus. Hoc enim se dixerunt nescire, quod sciebant, sed dicere volebant. Et reverà iustum erat, ut qui sibi volebant responderi, quod interrogaverant; prius ipsi facerent, quod erga se fieri postulabant. Quod si ipsi fecissent, ipsi sibi respondissent. Ipsi enim miserant ad Joannem, quærentes quis esset: & ipse negavit, se esse Christum, & de Domino testimonium perhibuit. De quo testimonio si confiteri vellent, ipsi se docerent, in qua potestate illa faceret Christus; quod quasi nescientes interrogaverunt, ut calumniandi aditum reperirent.

Postremo loco antequam hoc caput absolvamus, res exigere videtur, ut nonnullas causas ex priscorum Patrum lucubrationibus depromamus; ob quas Deus in Scripturis, ita attemperet sermonem suum, ut aut sub dubio, de re nimirum quæ illum nequaquam latet, sed nec latere potest, loquatur; aut rem interroget, quæ illum minimè fugit; vocat quippè ea, quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt. Hujus rei octo possunt esse causæ: quarum prima sit illa, quam affert Hieronymus, in comment. Ezechielis, cap. 2. Dominus inquit, loquitur ambigenti affectu, ut liberum hominis monstret arbitrium; ne præscientia futurorum mali vel boni, immutabile faciat, quod Deus futurum noverit. Non enim quia ille ventura cognoscit, necesse est, nos facere, quod ille præscivit; sed quod nos propria voluntate sumus facturi, illud novit futurum quasi Deus. Item Jerem. 5. ait: Loquitur sæpe Dominus sermone dubitantis: ut in Evangelio: Mittam filium meum, ipsum reverebuntur. Et Jeremias ait: Ego dixi, forsitan pauperes sunt, & stulti ignorantes viam Domini: ibo igitur ad optimates, & loquar eis. Ut ex ambiguitate sententiæ, & suspensione verborum liberum hominis monstraretur arbitrium. Præterea Jerem. 26. cum propheta ait: Noli subtrahere verbum, si forte audiant, & convertantur unusquisque à via sua mala: sic interpretatur Hieronymus: Verbum ambiguum forsitan, majestati Dei non potest convenire; sed nostro loquitur affectu, ut liberum hominis servaretur arbitrium; ne ex præscientia ejus, quasi necessitate, vel facere quid, vel non facere, cogatur. Non enim ex eo quod Deus scit futurum aliquid, idcirco futurum est; sed quia futurum est, Deus novit, quasi præscius futurorum. Est tamen sciendum juxta hunc eundem Jeremiam: etsi mala prædixerit Dominus, & egerint penitentiam; quod & ipse acturus sit penitentiam super his, quæ facere comminatus est. Et si prospera pollicitus fuerit, & egerit populus ille negligenter;

mutet etiam Deus sententiam, & pro bonis mala inferat. Tale quid & illud evangelii est: Mittam filium meum, & forsitan verebuntur eum. Quod utique ex persona Dei omnipotentis dicitur. Denique, & Jeremias dixit: Si forte audiant, & convertantur unusquisque à via sua mala; ut cum illi conversi fuerint, & meæ sententiæ me pœniteat, & non faciam, quod eis facere cogito. Cogito enim facere propter malitias studiorum illorum, quæ si fuerint immutata, & mea sententia commutabitur. Legamus historiam Jonæ & Ninive. Et si plura de hac re consideras, lege Hieronymum, Matth. 21.

Secundam nobis suppeditavit causam Hieronymus, Jonæ 3. cap. cum ait: Ambiguè & sub dubio loquitur Scriptura, ut dum homines dubii sunt de salute, fortius agant penitentiam, & magis ad misericordiam provocent Deum. Unde apud Jonam ait: Quis scit si convertatur, & ignoscat Deus, & revertatur à furore iræ suæ, & non peribimus. Huic subscribit Ambrosius, lib. 2. de Penitentia, cap. 5.

Tertiam desumpsimus ex Origine, Matth. 13. cujus hæc sunt verba: Christus non ignarus interrogat; sed quoniam semel assumpserat hominem, utitur omnibus, quæ sunt hominis, quorum unum est interrogare. Ut: Intellexistis hæc omnia? Dicunt: Etiam. Nec mirandum si id faciat Salvator, cum ipse etiam omnium Deus moribus hominum se se accommodans, perinde ac si aliquis homo morem gereret filio suo, percontetur: velut in hoc: Adam, ubi es? &: Ubi est Habel frater tuus? Hieronymus quoque ad Rufinum de judicio Salomonis, ait: Christus simulat ignorantiam, & humanos pro dispensatione mentitur, hoc est, imitatur affectus. Sicut ibi: Ubi posuistis Lazarum? Et ad mulierem fluentem sanguine: Quis me tetigit? His similia scribit Ambrosius, lib. 5. de Fide, cap. 8.

Quartam rationem desumpsimus ex comment. August. in Psalmum secundum. Cum dubitatione, inquit, loquitur Scriptura; ut in Psalmo: Nequando irascatur Dominus: non secundum visionem prophetæ, cui certum est; sed secundum eos ipsos, qui monentur; quia cum dubitatione cogitare iram Dei solent, quibus non apertè revelatur.

Sit quinta, ex Chrysostomo, homil. 17. in Joannem. Christus, inquit, aliquando interrogat; non ut sciat, est enim scrutator cordium; sed ut rogando, eos sibi conciliet, & familiares reddat, atque audentiores, seque suo eos dignari colloquio ostendat. Unde apud Joannem, conversus Jesus, & videns duos discipulos Joannis Baptistæ sequentes se, dicit eis: Quid quæritis? Credibile enim est, eos subvereri, cum se rudes intelligerent, & tantum testimonium Joannis de Christo accepissent.

Sit sexta, ex Divo Gregorio, homil. 9. in Ezechielem. Dubitationes, inquit, locutionum Dei, v. g. Si forte audiant, si forte quiescant; non ex ignorantia, sed ex aliqua significatione descendit. Nam quis nesciat, quod qui fecit,

Cur Deus loquitur sub dubio.

Rom. 4.

Prima causa cur Deus loquitur sub dubio. Liberum arbitrium contra Lutheranos astruitur.

Matth. 21. Jerem. 5.

Secunda causa.

Tertia causa.

Quarta causa.

Quinta causa.

Sexta causa.

Matth. 24.

cit, & videt omnia, omnia sciat? Et per semetipsam in Evangelio veritas de Antichristi prædicatoribus inquit: Dabunt signa & prodigia, ita ut in errorem ducantur, si fieri potest, electi. Cur hoc sub dubitatione dicitur, cum quid futurum sit, à Domino præsciatur? Unum verò è duobus est; quia si electi sunt, fieri non potest: si autem fieri potest, electi non sunt. Et tamen dicitur, ut in errorem ducantur, si fieri potest, etiam electi. Ita ergo dominici sermonis dubitatio ex electorum cordibus, designatio tentationis fuit; quia qui electi sunt ad persistendum, per signa prædicatorum Antichristi tentabuntur ad cadendum. Per hoc ergo quod dicitur, *si fieri potest*, hoc exprimitur, quod electi in corde tentabuntur. Nutabunt enim, sed non cadent. Dicitur ergo, *si fieri potest*, quia trepidabunt; & tamen dicuntur electi, quia non cadunt. Dubitatio itaque sermonis à Domino in electis exprimit trepidationem mentis: quos & electos nominat; quia cernit, quod in fide, & bono opere persistunt.

Septima causa.

Luca 20. Matth. 21.

Septima, quæ eadem cum prima esse videtur, talis est. Non ignorans futurum, inquit Theophylactus, *Luca 20.* Scriptura dubitative loquitur; sed ne quidam, præscientiam Dei necessariam inobedientiæ causam esse, dicant, ideo huiusmodi verborum figura utitur: ut *apud Lucam*: Forsitan filium meum verebuntur. Cum fortè legendum in Luca, sicut in Matthæo, sine *Forsitan*. Et tunc explicat Dominus per affirmationem, quid illis oporteret facere filio Domini sui; licet ipsi id facere noluerint.

Octava causa.

Matth. 22. Luca 20.

Ultimam rationem assignavit Chrysostomus, *homil. 71. in Matth.* Quando Dominus, inquit, interrogat, non quia ignorat interrogat; sed quia per responsionem ipsorum, obnoxios pœnæ esse, vult ostendere. Ut cum interrogat: Cujus esset effigies numismatis; cum illi *Cæsaris* respondissent, illicò subjungit: Reddite igitur Cæsari, quæ sunt Cæsaris. Non enim ait, date; sed reddite.

Si de hac re plura nosse desideras, lege Chrysostomum, *homil. 78. in Matth.* & *homil. 4. de Patientia Job.* Et Ambrosium, *lib. 5. de Fide ad Gratianum Augustum, cap. 8.* Et Origenem, *homil. 16. Numerorum.*

CAPUT VII.

Regula quarundam repetitionum, tum verborum, tum etiam sententiarum, quas crebro admittunt Scriptura.

Vide Isich. quem retulimus, lib. 10. Regul. 11. & Hieron. Isaia 5. in princip. In En-

IN hoc postremum hujus libri caput coniecimus regulas quasdam de repetitione verborum, ac sententiarum, quas utiles fore studiosis illis cernebam, qui animum adhibuerunt ad scrutandum arcana scripturarum. Solent enim scripturæ his repetitionibus efficere, quod oratores compluribus verbis selectissimis, & eloquentissima oratione vix obtinent: nempe, ut rem illam, de qua loquuntur, summè amplectendam esse doceant. Licet stulti putent, esse

ταυτολογία. Igitur ut Theocritus ait, *ex διδ. αρχώμεθα*. Hoc est, à Deo incipiamus. De illo hæc scribit Gregorius, *in explanatione Psalmi 6. Pœnitentialis*. Nominis, inquit, venerandi repetitio precandi auget affectum: ut: De profundis clamavi ad te Domine, Domine exaudi vocem meam: & parùm infra: Si iniquitates observaveris Domine, Domine, quis sustinebit? Nomen repetit, ut affectum excitet. Et: Domine, Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in universa terra! Deinde adverte, quod diligenter annotavit Hieronymus, *Ezechielis 38.* Quod ubicumque juxta Septuaginta bis ponitur Dominus; primum nomen Tetragrammaton est, scilicet Jehova, quod propriè ad Deum pertinet, & ineffabile dicitur: secundum commune, quod sæpè in hominibus invenitur; ut apud Ezechielem: Dic principi Tyri: Hæc dicit Dominus Deus. Nonnumquam tamen observatio Hieronymi fallit, veluti *Ezechielis 2.* Dices ad eos: Sic dicit Dominus Deus. In Hebraico, primo loco ponitur nomen appellativum commune Deo & creaturis; secundo nomen proprium Dei.

Porro ad aliorum nominum repetitionem accedentes, primò de vocativo casu dicamus, id quod Euthymius, *Psalmus 56.* annotavit. Duplicatio appellationis, hoc est vocativi, aut demonstratio est miserationis, aut diligentis vocationis signum: ut Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas: & Eli, Eli, lamma Sabachthani. Theophylactus quoque, *Luca 13.* cum ait Dominus: Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas: ipse sic interpretatur. Duplicatio nominis ostendit amorem, quem erga illos habebat Dominus. Quemadmodum enim amator quis, ab amica contemptus, ita revocat ipse adulteram synagogam. Denique in Evangelio: Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret instar tritici; & ego pro te rogavi, ne deficiat fides tua.

Præterea aliud affert documentum, pulcherrimus auctor Euthymius, *Psalm. 16.* inquiens: Solent prophetae sæpenumero, in locis affectu plenis, easdem sententias varia oratione repetere, ut aucto affectu ad majorem Deum misericordiam trahat: ut: Susceperunt me quasi leo paratus ad prædam, & quasi catulus leonis habitans in abditis. Et Chrysostomus, *homil. 10. in Genes.* ait: Sæpè Scriptura multa utitur diligentia, semel atque iterum idem dicens, ut in mentibus auditorum reponantur ea, quæ dicuntur. Nam nisi hoc ei curæ fuisset, sufficiebat dicere: Et fecit Deus hominem: sed iterum apponitur: Secundum imaginem Dei fecit illum. Item Euthymius, *Psalm. 36.* ait: Est prophetarum mos ad majorem Emphasin, atque ut intentionem cordium suorum melius declarant, dictiones & sententias plerumque repetere, & inculcare, juxta Hebræorum morem: ut in *Psalm. 21.* In te speraverunt patres nostri, speraverunt, & liberaisti eos. Ad te clamaverunt, & salvati sunt; in te speraverunt, & non sunt confusi. Et alibi: Vias tuas, Domine, demon-

comio Ptolomai.

Nominis Dei repetitio auget affectum orantis.

De hoc lib. 2. cap. 2.

Luca 22.

Psalm. 21.

Psalm. 24.

monstra mihi, & semitas tuas doce me. Hoc idem repetit, *Psalms*. 76. circa principium: & iterum, *Psalms*. 107. & 21. Hoc est quod dicit Isichius, *libro primo Levit. versus finem*, cum ait: Non frustra solet Scriptura, verba repetere, quæ & multa omittere brevitatis causa videtur. Denique Oecumenius, *versus finem, epist.*

Hispani.

ad *Rom.* ait: Sæpè Hispanorum nomen Paulus inculcat, ut ingentem erga eos exprimeret amorem. Adhuc aliud genus repetitionum invenitur in Scripturis, quod Euthymius, *Psalms*. 39. his verbis explicavit. Hujusmodi verborum repetitio: Spectans spectavi: Exultatione exultabunt: Benedicens benedicam: Multiplicans multiplicabo dolores tuos: frequentissima est apud Hebræos; & intensiorem quamdam denotat, & validiorem sententiæ confirmationem. Ut: Vident vidi, id est, optimè vidi: Cognoscendo cognovi, id est, exquisitè cognovi. Et rursùm, *Psalms*. 131. Quod ait, exultatione exultabunt: item benedicens benedicam, & alia hujusmodi, quidam Idioma esse dicunt Hebraicæ linguæ: quidam verò hujusmodi sermone uti dicunt Scripturam ad majorem intensiorem, & ad validiorem sententiæ confirmationem. Item Hieronymus, *Ezechielis* 16. ait: Duplicatio pondus facit orationis: Ut: Decora facta es vehementer nimis: eo quòd ad pulchritudinis magnitudinem addi ultra nil possit. Et *Matth.* 2. Gavisi sunt gaudio magno valde: & Creverunt aquæ super terram valde valde.

Genes. 7.

Præterea ait Augustinus, *in lib. Locut. in Exodum*: Hæc repetitio, acervus acervus, aut puteus puteus, & similibus nominum coacervatio, multitudinem illius rei significat, nempe puteorum, aut acervorum multitudinem, ac aliarum rerum similibus.

Est aliud documentum prioribus non dissimile, & ideo minimè reticendum; estque desumptum ex *comment. in Job, titulo Hieronymi, cap. 3.* cujus hæc sunt verba. Pro confirmatione dicti, solent in Scripturis sententiæ iterari: ut: Quia timor, quem timebam, evenit mihi; & quod verebar, accidit. Et Basilus, *in homil. Quomodo baptizetur aliquis baptisate, quod est in Evang. Domini nostri Jesu Christi*, ait: Cum sciret Apostolus tautologiam utilem esse audientibus ad certitudinem, veritatisque persuasionem firmiorem, per eorumdem resumptionem, illis inculcat: ut: si commortui fuerimus, & convivemus: Si sustinuerimus, & conregnabimus. Hæc ille. Est optimum exemplum *Luca* 10. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex omnibus viribus, & ex omni mente tua. Hujusmodi innumera exempla, vel unicus *Psalms* 118. suppeditabit.

Luca 10.

Regula pro allegoriis excogitandis annotanda.

Solent verba eodem in loco semel atque iterum inculcari; sed in alia, atque alia significatione: ut *Joan.* 1. Mundus per eum factus est, & mundus eum non cognovit: id est, hæc mundi machina à Deo creata est, ex cujus contemplatione Deus poterat cognosci; & tamen

homines huic mundo addicti, eum non cognoverunt. Et *Jeremia* 23. Vos non visitastis gregem meum, & ego visitabo malitiam studiorum vestrorum: *visitare* primo loco significat gubernare, vel curam gerere; secundo verò loco significat punire. Et sic David pluries ponitur pro Rege ipso, & statim pro Messia. Et Paulus azymum vocat panem, & hominem sanctum & innoxium; & legem vocat, interdum veterem, interdum novam, interdum naturalem, interdum legem membrorum: & fermentum pro massa & malitia. Hæc summè sunt advertenda, si dextrè & eruditè vis Allegoriam aliquam tractare. Et *in titulo Psalm.* 50. ponitur ingredi, pro coire, & appetere. Verum ut res optimè intelligatur, non ab re erit, Origenis verba, *ex lib. 3. comment. in epistolam ad Roman.* in medium afferre, quæ hujusmodi sunt. Invenimus hanc esse Scripturæ consuetudinem in multis locis, quòd unum vocabulum, secundo in eodem loco positum, diversa significet: ut ibi: Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt, ut veniat messis? Elevate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt ad messem. Nonne hoc loco, messis secundo nominata est? Sed primò ad corporalem messem refertur, secundo ad spiritualem. Et iterum, cum Dominus dicit ad Samaritanam: Da mihi bibere: & post responsum ejus dicit ad eam: Si scires, quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere, tu utique petisses eum, & dedisset tibi aquam vivam. Et iterum addit ad eam: Omnis, qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua, quam Ego do ei, non sitiet in æternum. Vides, quomodo & bibere ex aqua, nunc quidem corporaliter, nunc autem spiritualiter, in uno eodemque diversè accipitur loco. Est illic similiter positum, ubi cæcus à nativitate curatur: post quod dicit Salvator: In judicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant. Ita & apud Paulum: cum dicit, sine lege justitiam Dei manifestari, naturalis lex intelligitur: cum verò dicit: Testificata à lege, & prophetis: Moyse legem designat.

Est aliud genus repetitionis in Scripturis creberrimum, cum dictio aliqua semel legitur, sed iterum, aut pluries intelligitur, ac nisi subintelligatur, trunca ac mutila manet oratio. Hic tropus Græcè Zeugma vocatur. Ut *Psalms*. 1. Non resurgent impii in judicio, nec peccatores in concilio justorum, scilicet, surgent. Et 9. Non in finem oblivio erit pauperis, patientia pauperum peribit in finem: id est, ut optime addit interpretes noster, non peribit. Et 2. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania: id est, & quare populi. Et 9. Inimici defecerunt frameæ in finem, & civitates eorum destruxisti: id est, quas destruxisti: subaudi perierunt. Et *ad Ephes.* 4. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor & blasphemia tollatur à vobis. Hæc duo verba tollatur à vobis, singulis quinque verbis sunt subintelligenda. Et *ad Rom.* 2. Qui reddet unicuique

Zeugma in Scripturis crebra.

Ἐοὐς ἀπὸ
καὶ τοῦ.

que secundum opera ejus : iis quidem , qui secundum patientiam boni operis , gloriam , & honorem , & incorruptionem , (subaudi reddet) quærunt vitam æternam. Iis autem , qui sunt ex contentione , ira , & indignatio : subaudi reddetur. De hoc tropo Augustinus , *lib. 1. Locut. Genes.* cum dixisset Moyses : Ascendit Abraham de Ægypto , ipse & uxor ejus , & omnia ejus , & Loth cum eo , in desertum : ita scribit : Subauditur , ascenderunt. Hæc locutio vocatur Græcè Zeugmatica eclipsis. Et Hieronymus sæpissimè aliàs , sed *in comment. Zachariae , cap. 1.* sic ait : Cum aliqua dictio subauditur pluribus comatibus , quæ à Græcis dici solet ἀπὸ καὶ τοῦ , subauditur talis aut talis dictio. Ut : Patres nostri ubi sunt ? & prophetæ : scilicet , Ubi sunt ? Et *in Malachia* : Filius honorat patrem , & servus Dominum : scilicet , honorat. Hujus Regulæ meminit Rabbi David Camhi , *Psalms. 9.* sed quia typographi nostri typis Hebraicis carebant , & hic , & sæpè aliàs , adducere Hebraica verba non potuimus. Latina sic habent : Dictio una solet collocari vice duarum , juxta linguæ sanctæ consuetudine. Denique Euthymius in omnibus locis , qui modo à me citabuntur , hoc idem affirmat. Ut *Psalms. 61.* Quousquè irruitis in hominem , interficietis omnes vos tamquam parietati inclinato : id est , quousquè sanguini , & cædibus vacatis. Juxta Hebraicam tamen veritatem , hoc exemplum ad rem non spectat , in qua sic legitur. Interficiemini vos , ut paries inclinatus , id est , ne hominem occidatis , aut impie agatis : ne & vos pereatis , ut paries qui demolitur , perire solet. Et *Psalms. 31.* Proteges eos in tabernaculo tuo , à contradictione linguarum : subaudi , proteges eos. Et rursùm *eodem Psalm.* Miserere mei , Domine , quoniam tribulor : & post parùm : Quoniam audiui vituperationem multorum : subaudi , miserere mei. Et iterum *Psalms. 34.* Restitue animam meam à malignitate eorum , à leonibus unicam meam : scilicet , restitue. Et *Psalms. 67.* Ut intingatur pes tuus in sanguine , & lingua canum tuorum : subaudi , intingatur. *Joan. 5.* si non venissem , & locutus eis fuisset. *Ephes. 1.* Sanctis , qui sunt Ephesi : scilicet , in Christo Jesu ; & fidelibus , itidem , in Christo.

Præterea conduplicantur nonnumquam comparativa ad majorem Emphasin : ut *ad Philipp. cap. 1.* Multò magis melius permanere in carne propter vos : & *ad Galat. 4.* Multi filii desertæ , magis quàm ejus , quæ habebat virum. Et *in Evang.* Gavisi sunt gaudio magno valde.

Fit nonnumquam ejusdem nominis conduplicatio , ita ut primum sit in nominativo , secundum in genitivo : ut Canticum canticorum. De hujusmodi forma loquendi sic disputat Origenes , *homil. 1. in Canticum canticorum , interprete Hieronymo* , inquiens : Quomodo dicitur per Moysen , quædam esse , non solum sancta , sed & sancta sanctorum ; & alia non tantum sabbata , sed & sabbata sabbatorum : sic docemur , scribente Salomone , esse quædam , non solum cantica , sed & Cantica canticorum. Beatus qui-

dem is , qui ingreditur in sancta ; sed beatior , qui ingreditur in Sancta sanctorum : beatus , qui sabbata sabbatizat ; sed beatior , qui sabbatizat Sabbata Sabbatorum. Beatus similiter & is , qui intelligit cantica , & canit ea , nemo quippe nisi in solemnitatibus canit ; sed multò beatior ille , qui canit Cantica canticorum. Et sicut is , qui ingreditur sancta , pluribus adhuc indiget , ut valeat introire in Sancta sanctorum ; & qui sabbatum , quod populo à Domino constitutum est , multa adhuc necessaria habet , ut agat Sabbata Sabbatorum : eodem modo difficilè reperitur , qui omnia , quæ in Scripturis continentur Cantica , peragrans , valeat ascendere ad Cantica canticorum. Egredi te oportet de Ægypto , & egressum de terra Ægypti , pertransire mare Rubrum , ut possis primum Canticum canere , dicens : Cantemus Domino , gloriose enim magnificatus est. Licet autem primum dixeris canticum , adhuc longè es à Canticum canticorum. Perambula terram deserti spiritaliter , donec pervenias ad puteum , quem foderunt reges ; & ibi secundum Canticum canas. Post hæc veni ad vicina terræ sanctæ , ut super Jordanis ripam constitutus , cantes Canticum Moyse , dicens : Attende cælum , & loquar , &c. Rursùm habes necessarium , ut milites , & terram sanctam hæreditate possideas ; Apis tibi prophetet , & apis te judicet , (Deborah quippe apis interpretatur) ut possis illud carmen , quod in Judicum libro continetur , edicere. Ad regnorum deinceps volumen ascendens , veni ad canticum , quando fugit David de manu inimicorum suorum , & de manu Saul , & dixit : Dominus firmamentum meum. Pervenendum est ulterius tibi ad Isaiam , ut cum illo dicas : Cantabo canticum dilectæ vineæ meæ. Et cum universa transieris , ad altiora confcede , ut possis jam decora anima , cum sponso canere & Cantica canticorum. Hæc eadem repetit Origenes , *in proæmio quatuor homiliarum in Cantica canticorum , versus finem* : & Philo Carpathius *eodem in loco*. Verumtamen ut breviter colligam , quæ ab his viris doctissimis fusè dicta sunt ; dico , quod ejusdem nominis repetitio rei auget incrementum , sive res illa sancta sit , sive nephanda : ut Canticum canticorum , est præcipuum inter omnia cantica : & Vanitas vanitatum , id est , extrema vanitas : & Sabbatum Sabbatorum est solemnior dies inter omnes Paschæ : & Sæculum sæculorum , id est , perpetuò. Atque ita dicit Euthymius , *Psalms. 9.* Præterea Hieronymus , *Ezechiel. 27. cap. ait* : Quomodo dicitur Canticum canticorum , & Sæculum sæculorum , & Opera operum ; ut Canticum majus aliis canticis sit , & Sæculum prolixius aliis sæculis , Opusque cæteris operibus utilius ; sic juxta Septuaginta *Ezechiel. 27.* legitur : Occidens occidentis , ut magnitudinem occidentalium partium significet. His similia scribit , *ad Galat. 1. in expositione hujus loci* : Qui dedit semetipsum &c. & *in comment. in Ecclesiasten v. 1.*

Est aliud genus repetitionis admodum in Scrip-

Exod. 15.
Num. 21.

Deut. 32.

Judic. 5.

2. Reg. 12.
Psalms. 17.
Isaia 5.

Scripturis receptum, quo solent rem alicubi diligenter enarratam, ac disertam; alibi, aut eisdem verbis, aut aliis, sed parum mutatis & inversis, repetere. Veluti innumera, quæ in lege narrantur, replicantur in prophetis: & quæ in libris Regum, in Psalmorum inveniuntur volumine. Causam assignat Hieronymus, *Ezechiel. cap. 44. in calce*, inquit: Quærendum cur ea, quæ dicta sunt, replicat. Ut videlicet, quæ in mentibus hominum sunt, vel legendi negligentia, vel audiendi contemptu, & oblivione deleta, viva voce innoventur: quæ non sit scripta calamo & atramento, sed spiritu, & verbo Dei. Unde Salvator nullum volumen doctrinæ suæ proprium reliquit, sed Patris & suo Spiritu quotidie loquitur in corde credentium. Hæc erit responsio adversum eos, qui calumniantur Prophetas, cur quæ in Pentateucho continentur, in suis voluminibus replicent. At dices si illa loca inter se conferantur, vehementer à sese dissidere, & dissonare videntur: veluti si Evangelistas inter se conferas, & Legem, & Prophetas; quod à mendacio abhorre non videtur. Huic objectioni respondet Augustinus, *lib. 1. Q. in Genes. q. 64.* inquit: Cum res aliqua narratur in Scripturis, & alibi sententia eadem repetitur; non est opus, omnia eodem inculcentur modo, dum eadem sententia teneatur. Ut servus Abraham narrat ea, quæ sibi dicta sunt à domino, sed non eodem modo. Quod admonendum putavi propter stultos & indoctos homines, qui Evangelistas hinc calumniantur, quod in aliquibus verbis non omnino conveniunt, quamvis rebus & sententiis omnino non discrepent. Et *lib. 1. Locut. in Genes. versus finem*: Cum ea quæ dicta sunt, dicta esse narrantur, non omnino eodem modo repetuntur; cum tamen in diversitate verborum nihil sententiæ depereat veritatis. Hoc valde annotandum est ob Evangelistas. Sic fratres Joseph dixerunt, dictum esse sibi à Joseph, & terram mercamini: & non invenitur ab illo dictum. Sine mendacio autem dixerunt, quod ex verbis, quæ dixerat, in ejus voluntate cognoverant; neque enim verba sunt necessaria, nisi ad exprimendam, & in audientium notitiam perferendam, quantum possumus, voluntatem. Item Hieronymus, *Ezech. 33. cap.* ait: Hoc in omnibus Scripturis sanctis observare debemus, ubi videtur esse aliqua similitudo sententiæ: non in omnibus eadem dici, sed vel subtrahi pleraque, vel addi, & singulorum inter se verborum discrepantiam, habere rationem. Veluti cum *Ezech. 3.* dicitur: Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël, & audies de ore meo verbum, & annuntiabis eis ex me. Si dicente me ad impium, morte morieris, non annuntiaveris ei, nec locutus fueris, ut avertatur à via sua impia, & vivat; ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram. Si autem annuntiaveris impio, & ille non fuerit conversus ab iniquitate, & à via sua impia; ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberaisti.

Vide 3. partem, q. 42. art. 4.

De consensu Evangelistarum.

Hæc verba si diligenter inspicias, intelliges similia quidem esse his, quæ dicuntur *apud Ezechielem 33. cap. circa principium*; sed non eadem, dum in plerisque discordant.

Origenes quoque, *homil. 9. in Genesim*, affert aliud exemplum, quo non absque mysterio hæc fieri repetitio demonstrat: in Genesi, inquit, *cap. 12. & 18.* Abraham à Domino benedicitur; & iterum *cap. 22.* eandem replicat benedictionem, novo quodam modo. Novum enim est quod dicit: Et vocavit Angelus Domini Abraham secundò de cælo. Quod tamen addidit, non est novum. Nam benedicens benedicam te, & multiplicabo te, & erit semen tuum ut stellæ cæli: prius fuerat pronuntiatum. Quid novi in hac ultima promissione additur? Si Abraham secundum carnem vixisset, & unius populi, quem secundum carnem genuit, pater fuisset; una suffecerat repromissio. Nunc verò, ut ostenderet, eum primò patrem futurum eorum, qui secundum carnem circumcisi sunt; circumcisionis suæ tempore datur ei repromissio, quæ ad populum circumcisionis pertinere deberet. Secundò, quia pater etiam esset futurus eorum, qui ex fide sunt, & qui per passionem Christi veniunt ad hæreditatem; tempore nihilominus passionis Isaac promissio renovatur, quæ pertinere debet ad eum populum, qui Passione Christi, ac Resurrectione salvatur. Ecce in his tribus locis eadem inculcari videntur verba, sed longè diversa sunt. Illa enim, quæ in priori promissione dicta sunt, & ad priorem populum pertinent, in terris dicta sunt. Sic enim dicit Scriptura: Eduxit eum foras, de tabernaculo scilicet, & dixit ei, respice stellas cæli, &c. Sic erit semen tuum. Ubi autem secundò repetitur promissio, designat, quòd locutus sit ei è cælo. In illa priori, sermo tantummodo fuit; hinc interponitur jusjurandum, ut dicit Paulus ad Hebræos: Volens, inquit, Deus ostendere pollicitationes hæredibus per immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum. Tunc denique in prima repromissione, non habet positam causam cur data sit; sed tantum dicit, quòd eduxit eum foras, & ostendit ei, inquit stellas cæli, & dixit: Sic erit semen tuum. Nunc autem addit causam, propter quam juramento confirmat promissionem firmam futuram: Quia fecisti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo &c. Evidenter designans, quod propter passionem Christi, populo ex gentibus maneat firma repromissio. Adhuc, *tractat. 4. in Matthæum*, affert aliud exemplum: Matthæi, inquit, 16. dicitur: Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis, quoniam oportet eum ire in Hierosolymam & multa pati à senioribus, & principibus sacerdotum, & scribis populi; & occidi, & tertia die resurgere. Et 17. *cap.* ait: Conversantibus illis in Galilæa, dixit eis Jesus: Futurum est, ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, & post tertiam diem resurget. Videntur quidem hæc, illis esse similia; ut facile quis dicat, Dominum eadem verba repetere. Quod non est ita. Neque enim id ipsum est,

Quater benedicitur Abraham.

est, ostendere discipulis, quoniam oportet eum ire in Hierosolymam, & multa pati, &c. & dicere discipulis in Galilæa constitutis: Quoniam futurum est, ut filius hominis tradatur. Tradendum namque superius non est dictum; hic autem non solum tradendum, sed etiam in manus hominum. Aliud affert Origenes exemplum, *homil. 9. super Ezechielem.*

Addit pulcherrimum exemplum D. Eucherius, *lib. 1. in Genes. cap. 40.* inquit: Genes. 7. legimus: Ingressus est Noe, & filii ejus, & uxores filiorum ejus cum eo in arcam: & post diluvium quando ex arca exeunt, *cap. 8.* dicitur: Egredere de arca tu & uxor tua, & filii tui, & uxores filiorum tuorum. Ubi quæri potest, quare in ingressu hominum in arcam, seorsum viri, & seorsum nominatæ sint fœminæ: in egressu verò dictum est ad Noe: Egredere tu & uxor tua, & filii tui & uxores filiorum tuorum cum eis? Sed planè quia damnato sæculo, & pereunte omni genere mortalium, soli illi à periculo liberati; usque dum arca requiesceret, & exitia aquarum cessarent, à concubitu debebant cessare: & sic denuò revertentur ad id ipsum corpori debitum nuptiarum, ut crescerent, & multiplicarentur super terram: ideo ergo in ingressu divisi, in egressu verò jugatim sunt nominati. Et Beda, *in expositione Genes. cap. 5.* ait: Divisi arcam intrant Noe & filii ejus, & uxor illius, & uxores filiorum ejus; conjuncti autem egrediuntur ex arca: propter continentiam necessariam in arca, quasi in Ecclesia; & propter creationem filiorum extra arcam. Quia cum salvati per arcam spiritualem resurrexerimus, adhærebit caro spiritui pace perfecta. Denique Damascenus, *lib. 4. cap. 25.* ait: Noe in arcam ingredi jussus, & Mundi semen custodire commissus, sic præceptum accepit: Ingredere, inquit, tu, & filii tui, & uxor tua, & uxores filiorum tuorum: & separavit eos ab uxoribus, ut cum castitate pelagus, & illud totius mundi naufragium evitarent. Post diluvii autem cessationem: Egredere, inquit, tu & uxor tua, & filii tui & uxores filiorum tuorum. Ecce rursus propter multiplicationem nuptiæ concessæ sunt. Hæc ille. Item *Genes. cap. 1.* dicitur: Crescite, & multiplicamini, & replete terram: & postea *cap. 8. & 9.* eadem pene verba repetuntur. Et *Genes. 2.* potestati homi-

nis omnia subjiciuntur: & *cap. 8.* iterum arbitrio hominis omnia traduntur.

Est postremò illud genus repetitionis animadvertendum, quo id, quod obscurè dictum fuerat prius, postea clarioribus verbis & explanationibus recinitur, & inculcatur, ita ut posterior pars sit veluti prioris interpretamentum. Ut *Psal. 108.* Genua mea infirmata sunt à jejunio, id est, propter; & caro mea immutata est propter oleum, id est, amisit pinguedinem: & 78. Nolite extollere in altum cornu vestrum, Nolite loqui adversus Deum iniquitatem. Hujus regulæ tot sunt exempla, quot ferè sunt periodi in Proverbiis, Psalmis, & Job, ut interim taceam de Prophetis. De Paulo tamen loquens Oecumenius, hoc scriptum reliquit, *ad Roman. cap. 17.* Ut plurimum in repetitionibus, non ita nudè repetit Paulus, quasi ad hoc conaretur, sed vel cum augmento, vel cum majore elucidatione, vel expressiùs. Sed omninò absque aliquo cultu, ac permutatione, rarò eum invenies repetitione utentem; qua tamen continuè ferè utitur. Ut *ad Roman. 10.* Quod si lapsus ipsorum divitiæ sunt mundi, & diminutio eorum, &c. & statim id explicans ait: Nam si rejectio ipsorum est reconciliatio mundi, &c. Lege eundem Oecumenium *in posteriori ad Corinth. epist. cap. 8.* Et nos nonnihil de hac retigimus *in priori hujus libri capite:* & alibi sæpè, propter quosdam morosos, qui putant, sub singulis verbis latere nescio quæ mysteria, è suo capite conficta.

Denique illud sermonis genus in scripturis est frequentissimum, ut sensum, quem prioris versiculi pars expressit, posterior aut recinat aliis verbis eundem, aut simili sententia referat, aut contraria respondeat. Primi generis hoc erit exemplum: Os Justi meditabitur sapientiam, & lingua ejus meditabitur judicium. Secundi: Justus, ut palma florebit. Cui simile, quod succinitur: Et sicut Cedrus Libani multiplicabitur. Terti: Esurientes implevit bonis: & subnectitur contraria sententia: Et divites dimisit inanes. Possunt similia colligi ex Augustino, *Psal. 2.* & ex libro ejusdem de Anima & ejus origine, *cap. 17.* & ex Rabbi Cambi *Psal. 16.* Sed de his satis: ideoque ad reliqua depromenda, quæ sunt Theologico muneri consentanea, & ab eo indivulsa, orationem nostram accommodemus.

Psal. 36.
Psal. 91.

De hoc ter-
tio genere,
lib. 9. Re-
gul. 33.

Finis Libri Quinti Hypotyposeon.

LIBER SEXTUS

THEOLOGICARUM

HYPOTYPOSEON,

MARTINI MARTINEZ CANTAPETRENSIS, SACRORUM
Bibliorum tribus linguis Salmanticae Professoris, & Sacrae Theologiae
Magistri: ad Illustrissimum, & eruditissimum virum D. Petrum Pontium
Legionensem, Episcopum Placentinum.

PROOEMIUM.

Superioribus quinque libris, Praesul amplissime, functus Jerophantæ munere, multa Scripturarum mysteria brevi sermone perstrinxi; ea fortè cura, ac industria, ut pauci ante me, pertinaciori studio, & majori animi contentione, in hoc scribendi genere, versati sint. Attamen an ad votum labor noster successerit, aliorum esto iudicium. Faxit Deus, ut ea, quæ tractare instituimus, æquè prosperè, ac feliciter succedant; ita ut primo ne medium, medio ne discrepet imum. Nec verò hoc à me dictum arroganter, existimari velim. Nam disputandi scientiam concedens multis; quod est proprium munus theologi, apte & concinne ex præcedentibus & sequentibus Scripturas interpretari; quoniam in eo studio ætatem consumpsi, si id mihi assumo, videor mihi, non tam alienam rem vendicare, quàm meam reposcere. Cum enim tam varia sint hominum ingenia, & alios aliis disciplinis animum adhibuisse, & in eis ediscendis operam suam impendisse, sciamus; me tamen, ab ineunte ætate, admiranda Scripturarum majestas adeò illexit, & ad se vocavit, ut majori cum aviditate & calore aggrediendam rem ullam, numquàm putarem. Unde post lectionem multorum admirandæ doctrinæ & sanctitatis auctorum, feci, quod multo ante Galaton pictor eximius, symbolo quodam (etsi aliquantulum festivo) significaverat. Is enim præclarum nomen apud posteros consecutus est, eo quod depinxerit Homerum celebratum, evomentem, cæteros verò poetas ejus vomitum phyalis colligentes. Sentiens probè, omnia, quæ à poetis inveniuntur litteris mandata, ex Homeric fonte manasse. Quin & apud nos idem factitasse legimus Ambrosium, Hilarium, Hieronymum, qui Origenicis sermonibus suos inferferunt libros. Et quid aliud fecisse putas Alexandrum Halensem, S. Thomam Aquinatem, & Bonaventuram, & alios hujusce ordinis viros, (quorum institutum fuit, quæ sancti Patres sparsim tradiderant, in locos communes conjicere) nisi Augustini, & Aristotelis, & Dionysii Areopagitæ vomitum pulcherrimum, quodam in vase concludere? Quem postea posteriores nonnulli, cæno, lutoque miscentes, adeò defæderunt, ut à nitore antiquo degenerasse prorsus videantur: ut meritò de illis dici possit, quod

Galaton
pictor.

Ezechiel ait: Domum Israel ære, ferro, plumbo, & stanno esse commixtam. Quid Salomon? Nonne multas ex sapientibus Tyri, & Phœnicum coacervasse sententias accepimus; quas propriis respergens in libris, Vomentis sibi nomen ascivit? Horum nos vestigia sequentes, non ex uno aut altero scriptore, sed ex innumeris Græcis, Latinis, Hebraicis, Chaldaicis, quos assiduè perlegimus, optima quæque delibavimus, ac selegimus, ut studiosis scripturarum juvenibus opem pro virili ferremus: & ut hi saltem, qui in priscorum Patrum lectione sunt parùm versati, à nobis habeant observationes quasdam ac regulas, quas ex tot voluminum vastitate, maximis laboribus ac vigiliis, aucupari, aut nancisci potuimus.

Damus igitur, Praesul amplissime & doctissime, sextum Hypotyposeon volumen, in quo, perinde ac in superioribus feceramus, ingentem sylvam rerum, quæ ad scripturarum germanam intelligentiam, adjumentum afferre videbantur, congestimus. Unde obiter nonnulla Scripturarum loca, aliter quàm recepta habeat aliquorum opinio, explicamus; quæ quidem minimè à nobis rejicitur, aut convellitur, licet pro virili nostra expositio adstruatur, & confirmetur. Quia juxta præceptum Hieronymi: Margaritum est sermo Dei, ex omni parte perforari potest. Quod si alicubi à germano & vero sensu aberravero, dicam cum Cicerone, 1. *Tusculan.* Geram tibi morem, & ea, quæ vis, ut potero explicabo: nec tamen quasi Pythius Apollo certa ut sint, & fixa, quæ dixero; sed ut homunculus unus è multis, probabilia conjectura sequar. Et quod ait Augustinus, *epist.* 3. De sapientia mea, si me amas, hæc senties: Tanta est Christianarum profunditas litterarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas, ab ineunte pueritia usque ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere. Non quò ad ea, quæ necessaria sunt saluti, tanta in eis perveniatur difficultate. Sed cum quisque ibi fidem tenuerit, sine qua piè, rectèque non vivitur; tam multa, tamque multiplicibus mysteriorum umbraculis opaca, intelligenda proficientibus restant; tantaque non solum in verbis, quibus ista dicta sunt, verùm etiam in rebus, quæ intelligenda sunt, latet altitudo sapientiæ; ut annosissimis,

Hieronym.

Scriptura
re difficultas,
& Augustin.
modestia.

acu-

Eccles. 18.

acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat, quod Scriptura quodam loco ait: Cum consummaverit homo, tunc incipit. Et in epistola ad Hieronymum, quæ incipit: Jam pridem tuæ, &c. ait: Ego fatebor charitati tuæ, solis eis scripturarum libris, qui jam Canonici appellantur, didici hunc timorem, honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo, aliquid errasse, firmissimè credam. Ac si aliquid in eis offendero litteris, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quàm vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assecutum esse, quod dictum est, vel me minimè intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate, doctrinaque præpolleant, non idèò verum putent, quia ipsi ita senserunt; sed quia mihi, vel per illos auctores Canonicos, vel probabili ratione, quod à vero non abhorreat, persuadere potuerunt. Hæc ille. Unde nil mirum si nos Christi discipulos imitantes, cum spicas manibus confricaverimus, latentia grana scripturarum in lucem produxerimus ad legentium utilitatem.

Sed inquires: Numquam discedere licet ab scriptorum præfinitionibus, nec illis aliquid addere, aut amputare? Duram, me hercle, & iniquam in nos legem sancis; si cum ipsis, inter sese mutuò pugnare, liberèque digladiari liceat, & oppositas interdum tueri opiniones; studiosis non integrum sit, citra insignem illorum contumeliam ab aliqua earum dissentiri? Quapropter & ipsimet numquam in animo induxerunt postulare, ut quæ dixerint, stabilia sint, & firma; sed ut tamquam probabilia, & rationi consentanea tamdiù illa habeantur, quamdiù nil certius invenitur, & melius. Alioqui numquàm tantam accessionem, nec tam ingens incrementum facultates omnes acceperunt, nisi quotidie hominum ingenia aliquid per se adinvenissent; aut planius, quod ab antiquis disertum erat, explicuissent, & in lucem, prospectumque eduxissent. Nam ut ait Aristoteles, 1. *Ethicorum*: Tempus est rerum repertor, adjutorque probus, unde artium facta sunt incrementa. Et Philosophus quidam affirmabat, veritatem filiam temporis esse, quæ tempore procedente, & annis labentibus invenitur, & investigatur. Isocrates quoque in *Evagora* ait,

Isocrates
Rhetor.

ἄλλως τ' ἐπεδὴ καὶ τὰς ἐπιδόσεις δρᾶμεν γινομένας, καὶ τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων, οὐ διὰ τοὺς ἐμμένοντας τοῖς καθεστώσιν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐπαπορροῦντας καὶ τολμῶν τὰς ἀεὶ τι κινεῖν τῶν μὴ καλῶς ἐχόντων.

Denique Horatius Numicio scribens, sic inquit: Quidquid sub terra est, in aprium proferet ætas.

Quo circà nil mirum si aliqua, quæ doctissimos olim fefellerunt, nunc lippis & tonsoribus nota, & explorata sunt. V. g. Augustinus, Origenes, & Platonici ferè omnes crediderunt Angelos esse corporibus præditos. Quorum opinio ab omnibus nunc explosa est. Item Damascenus, lib. 1. *Fidei orthodoxæ*, cap. 7. & 11. & Theophylactus, *Joan.* 3. & Michael Synge-
lus, in lib. *de Laudibus Dionysii*: & auctor mar-

tyrii ejusdem Dionysii, negant Spiritum Sanctum procedere à Filio. At hoc tempore minimè illi sententiæ accedimus: nec accedere alicui licet, hæresis enim est manifesta, & ut talis ab Ecclesia proscripta. Adhuc aliquorum sententia est, Angelos posse hominum cogitationes cognoscere. A quibus multi dissentiant, ut Ambrosius, 1. *Corinth.* 2. & in *Oratione funebri de obitu Theodosii*. Theophylactus, *Matth.* 1. *Marci* 2. Chrysostomus, *homil.* 30. in *Matth.* Euthymius, *Matth.* 13. & Cyrillus, lib. 3. in *Joan.* cap. 3. & lib. 4. cap. 5. Damascenus, lib. 2. cap. 4. Hieronymus, *Matth.* 9. quorum sententia vera est. Deinde multi doctores, tam Græci, quàm Latini autumant, Angelos ante mundum fuisse creatos: ut Hieronymus, in *epist. ad Titum*, cap. 1. Cassianus, *Collat.* 8. cap. 7. & Basilus, & Nazianzenus, in *orat.* 1. *de Natali Domini*, & Hilarius, lib. 12. *de Trinit.* & Ambrosius, in *proæmio Psalm.* & lib. 1. *Examer.* cap. 5. Et Chrysostomus, *homil.* 22. in *Genes.* Damascenus, lib. 2. cap. 3. Verum recepta opinio, cum Mundo ait esse creatos. Præterea Gregorius Nissenus, in lib. *de Homine*, & Euthymius, *Psalm.* 50. affirmant, in statu innocentie perseverante, non futuram fuisse generis humani propagationem per coitum. Nam si Adam non peccasset, numquam oportuisset eum Evæ conjungi: itaque juxta illos peccatum copulam generavit. Nec ab horum sententia abhoruisse videtur Hieronymus, in *epist. ad Eustochium de Virginitate*, pag. 6. nec Damascenus, lib. 4. cap. 25. Sed hodie nil absurdius excogitari potest.

Item Theophylactus, *Matth.* 12. *Marci* 3. *Luc.* 2. Et Chrysostomus super illud *Psalmi*: Non est, qui faciat bonum: & iterum super illud *Matth.* Mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes te: & super illud *Joan.* 2. Vinum non habent. Dicunt, quòd virgo Maria fuit ambitiosa, & vanæ gloriæ cupida. Et Tertullianus, lib. *de Carne Christi*, dum de comitantibus ipsum, tepidè de illa loquitur; etsi possit in alio accipi sensu. Sed post illorum ætatem, numquam in ullo christiano pectore hoc infedis arbitror. Item Basilus, *sermone* 1. *Psalmi* 14. ait: In novo Testamento jurare minimè licere, sicut nec circumcidi; quamvis inveniantur quidam sermones juramentorum formam habentes, sed prorsus juramenta non sunt. Atque ita senserunt Theophylactus, & Euthymius, *Matth.* 5. & iterum Euthymius, *Psalm.* 14. Unde & Clinias Pythagoreus laudatur, qui cum per verum juramentum posset effugere multam trium talentorum, injuriam pati voluit, ne juraret; ante Evangelium, evangelicum dictum custodiens: Nolite jurare omninò. Et Hieronymus, *Matth.* 5. ait: Evangelica veritas non recipit juramentum, cum omnis sermo fidelis pro jurejurando sit. At hodie quis hanc sententiam recipit?

Item Hieronymus in *comment. Epistolæ ad Titum*, cap. 1. arbitratur ex prima institutione Christi non differre Episcopum à presbytero: & iterum in *Epist. ad Evagrium*, quæ tomo con-

An Spiritus Sanctus procedat à filio.

Angeli ante mundum creati.

In statu innocentie, An futura fuisset generatio per coitum.

Jurare, an nunc liceat?

Lege cap. Et si Christus, de jurejur. quod desumptum est ex Aug. serm. 28. de Verbis Apost.

Varie
sanctorum
sententiæ
quæ nunc à
doctis ex-
ploduntur.

tra hæreses extat : & in *Epistola ad Oceanum*, quæ incipit : Numquam fili, &c. Et Chrysostomus, *Homil. 11. in Epist. 1. ad Timot.* & iterum, *Sermone 1. in Epistolam ad Philippenses*, ait: Episcopi, Presbyteri, & Diaconi nominibus communicabant. Verum his temporibus illorum sententia nullos habet assertores. Nisi eam exposuerimus, perindè ac fecit Augustinus, in *Epist. ad Hieronym.* quæ incipit : Jam pridem tuæ, &c. versus finem, cum ait : Secundum honorum vocabula, ecclesiæ usus obtinuit, ut Episcopatus presbyterio major sit. Et Hieronymus, in *Apolog. contra Ruffinum* : Inter homines ordo dignitatum est, cum Episcopus, & Presbyter, &c. habeant ordinem suum : sic inter angelos, &c. Addo etiam, quod Hieronymus, *ad Titum, cap. 1.* super illa verba : Si quis est sine crimine : putat, eos qui cum gentiles fuerint, & unam duxerint uxorem ; & illa mortua, postquam baptizati sunt, iterum matrimonium contraxerunt ; assumendos esse ad sacerdotium : & qui incontinentes sunt, etiamsi unam tantum uxorem duxerint, ab illo esse arcendos. Quam sententiam, fusissimè tueri conatur, in *epist. ad Oceanum* : & refellit hanc rationem, quam omnes recipiunt : nempe : Quod idè non dimittitur bigamia in baptismo, quia peccatum non est. Hieronymi tamen sententia nullos habet patronos : nam sequuntur Ambrosii opinionem, quam, *lib. 1. Offic. cap. ultim.* his verbis explicavit : Quod iteratio conjugii generet impedimentum ordinationis, eo fit, quia in baptismo culpa dimittitur, ut homicidium : lex autem aboleri non potest. In conjugio non culpa, sed lex est. Quod culpæ est igitur, in baptismo relaxatur ; quod legis est in conjugio, non solvitur. Atque ita dicit Augustinus, in *lib. de Bono conjugii* : & Sententiarum omnes, in *4. dist. 27.* & Innocentius Primus, in *epist. ad Ruffum, cap. 3.* De hoc in Decretis, *dist. 26. & 34. cap. Si quis.*

Nonnumquam etiam ipsimet scriptores parum sibi constare, & à se dissidere videntur, dum variis in locis, diversarum, aut pugnantium opinionum sunt patroni. Nam quod alicubi certissimum esse arbitrabantur, alibi re altius cogitata, in dubium vertebant ; non satis constitutum habentes, cui adhæreant opinioni. Quantis in locis Hieronymus circa sententias aliorum nutat ? Aliquando Psalmos in quinque partitur libros, aliquando in unum redigit, & compingit volumen. Interdum etiam Septuaginta Interpretibus tribuit Spiritum Sanctum, interdum adimit. Et Augustinus, in *proæmio Psalmorum*, novem Psalmos à David ait esse conscriptos ; in *libris verò de Civitate Dei*, omnes. Quam similiter varii, & desciscences à se ipsis sint interdum scripturarum interpretes, quid attinet dicere, aut in re tam aperta tempus terere, cum tot sint in unoquoque loco expositiones, quot sunt homines. Nec mirum hoc alicui videri debet in nobis, cum Paulus ex parte cognoscat, & ex parte prophetet, & nunc in ænigmate videat, & in speculo, donec Deum clarè post obitum intueretur. Samuel quoque

Levita, & Propheta, ad creandum David regem missus, eumque ungendum, cum majorem natu ex Isai filiis, Heliab nomine, vidisset, ait: Ecce coram Domino Christus ejus ? Et dixit ad Samuel Dominus : Noli respicere in faciem ejus, quoniam reprobavi illum ; quia non quomodò videt Deus, videt homo. Homo enim videt, quæ foris apparent ; Deus autem cor introspectit. Et per singulos septem filios ignorans, usque ad David nescisse scribitur. Et cum ad Eliseum accessisset Sunamitis in montem, & ad pedes ejus procidisset, Giezi prohibenti ne faceret, ait : Dimitte eam, quia anima ejus in amaritudine est, & Dominus abscondit à me. Prophetæ denique ad singulas visiones, solent earum interpretationes ab Angelis, precibus extorquere : ut Dionysius docet, in *Cælest. Hierarchia*. Quamvis nonnulli, qui sacras litteras numquam attigerunt, nec à limine eas salutarunt ; arbitrantur, sine hujuscemodi adminiculis se usque ad intima Scripturarum mysteria penetravisse. Qui nimirum si cum Moyse in caligine ingressi fuissent, citò animi sui sententiam mutassent. Unde ex his non absurdè colligi potest, aliqua non omninò comperta, & concocta scripturis suis viros doctos intertexuisse ; quæ à posteris ad limam revocari possent, & ab illis revocarentur, si plus otii earum rerum contemplationi impendissent. Et quod obsecro piaculum est, dicere, in divinarum rerum tractatione, alicubi aliquorum oculos caligasse ; cum hoc in excellentissimis ingeniis, & in litterarum studio maceratis, in rerum naturalium investigatione, non vereamur admittere. Quis Aristotele doctior, & acutior ? Attamen multa, quæ antea asseveraverat, re altius perpensa, postea mutavit. Quis Cicerone in Rhetorica arte instructior ? At quæ in libris de inventionem contra Hermagoram scripserat, in aliis libris rursus revocavit. Denique de Homero omnium litterarum Oceano, inquit Horatius :

Tu nihil in magno doctus reprendis Homero.

Et alibi : *Quandoque bonus dormitat Homerus.*

Omitto de obscuris in scriptoribus loqui, ne cogar errorum plaustra congerere ; illi quippe non tam de eruditionis suæ commendatione, & nominis diuturnitate curarunt, quam de numero versuum laborarunt. Atqui, inquit hi, estò quod alicubi rudia, & imposita illis à manibus exciderint : non tantam eruditionem tu assecutus es, ut summos viros, summaque prudentia præditos, conserta manu in jus trahere possis. Imò, clari artifices, ut Phidias, Myron, Polycletus, tabulas & signa, quæ fabricaverant, aut pinxerant, palam exponebant ; ut si quid vilis plebecula correctione dignum censeret, ipsi corrigerent, & mutarent. Porro nec hoc quidem munus nobis adscribimus, & vendicamus ; sed omnem nostram industriam, ac laborem in hac re impensam, ipsis auctoribus, ex quibus hæc desumpta sunt, deferimus. Nam in quacumque obscuri loci interpretatione, Sanctorum oracula di-

diligenter consulimus; quorum interpretatio, si quadrare loco illi videbatur, illorum explanationi acquievimus. Sin minus, ad regulas verborum, aut sententiarum nos contulimus, ab ipsismet mutuo acceptas; & quod in universum illi præcipiebant, ad singula aptare conati sumus, aliquando etiam ipsis repugnantibus. V.g. *ad Ephesios* 4. dicitur: Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à nobis. Clamor, (auctoribus Hieronymo, Theophylacto, Theodoro, Oecumenio) quia est iræ vehiculum, & excitat hominis iram, prohibitus est ab Apostolo. Attamen juxta regulam scripturarum, quam affert Augustinus, in *Enchiridione*, cap. 80. Clamor ille tollendus, aliter intelligendus venit. Clamorem, inquit, solet scriptura ponere pro tanta impudentia, & libertate iniquitatis, ut nec verecundia, nec timore abscondantur: ut in *Genes.* Clamor Sodomorum, & Gomorræ ascendit coram me. Hæc ille. Unde postea in Apostolo maximum omnium scelerum jungitur: Blasphemia scilicet in Deum. Item 1. *ad Corinthios* 12. legimus: Nemo potest dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu Sancto; cum à quolibet peccatore, aut infideli nomen illud proferri possit. Ideo dicere in hoc loco significat firmiter credere, aut asseverare: ad hunc sensum: Nullus potest credere, Christum esse Deum, & omnium creatorem, in hac humanitatis infirmitate existentem, & cum hominibus conversantem, nisi illi fuerit ab Spiritu Sancto revelatum. Nam hujusmodi mysteria caro & sanguis non revelat, sed Pater ejus, qui in cœlis est. Denique, *Ezechielis* 20. Dedi eis præcepta non bona, id est, cæremonialia præcepta. Sed numquid præcepta cæremonialia non erant bona, cum per illorum observantiam Deo honorem exhiberent? Intelligitur ergo ex antecedentibus, & sequentibus, quod illi, qui noluerunt bonis, & suavis Dei præceptis parere, obtemperaturi essent jussis tyrannorum durissimorum. Atque ita exponit Hieronymus, *Isaia* 60. cap. circa principium libr. 7. Ad hunc modum possem innumera exempla congerere, ut in regularum patrocínio semel suscepto, perstarem. Sed credo, jam satis ipsas se studiosis commendasse, ac insinuasse; tantumque superesse, ut reliqua, quæ tractationem nostram desiderant, aggrediamur. Et primò exordium summam, à citationibus Novi Testamenti, ex Veteri desumptis.

CAPUT PRIMUM.

De citationibus Novi Testamenti ex Veteri desumptis: & quæ desumpta sint ex libris Gentilium, in utroque.

IN omni citatione diligenter est advertendum, quod Hieronymus, *Osee* 11. annotavit, his verbis: Ea quæ τὸ πρῶτον præcedunt in aliis, juxta veritatem, & adimpletionem refe-

runtur ad Christum. Sic, quod scriptum est in *Osea*: Parvulus est Israel, dilexi eum: & ex Ægypto vocavi filium meum: dicitur quidem de populo Israelitico, qui vocatur ex Ægypto; qui diligitur; qui eo tempore, post errorem idololatriæ, quasi infans & parvulus est vocatus: sed perfectè refertur ad Christum. Nam & Isaac in Christi typo fuit, quod futuræ mortalitatis ligna sibi portaverit. Jacob, quia Liam dolentem oculos, & Rachel pulchram habuerit uxorem; in Lia, quæ major erat, cæcitatem intelligimus Synagogæ; in Rachel pulchritudinem Ecclesiæ. Et tamen quia ex parte, typi fuerunt Salvatoris, non omnia quæ fecisse memorantur in typo ejus fecisse credendi sunt. Typus enim partem indicat: quod si totum præcedat in typo, jam non est typus, sed historiæ veritas appellanda. Et in *Hieronymo*, *ultimis ferè verbis libr. 2. comment. in Jerem.* ait: Omnes prophetæ in typum Domini Salvatoris pleraque gesserunt; & quidquid juxta præsens tempus completum est in unoquoque propheta, hoc futurum in Domino prophetatur. Item in *comment. Ezechielis*, cap. 2. ait: *Hieronymo*. Daniel, & Ezechiel, sub persona ejus qui ait: Filius hominis non habet ubi reclinet caput suum: consolantur populum captivum, & retrahunt ad poenitentiam. *Evagrius quoque scribens*, ait: Omnes penè sancti, & patriarchæ, & prophetæ, in aliqua re figuram expresse-
Noe. runt Salvatoris. Sic Noe inebriatus in domo sua, & nudatus, & derisus à filio Cham, typum Salvatoris præbuit; & Cham populi Judæorum. *Sampson*. Sampson quoque amator meretricis & pauperis Dalilæ, multò plures hostium mortuus, quam vivus occidit, ut Christi exprimeret passionem. Et Melchisedech, eo quod Cananæus fuit, & non de genere Judæorum, in typum præcessit sacerdotii filii Dei, de quo dicitur in *Psalmo*: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Abraham quoque, (ut ait Christianus Druthmari, *Matth.* 1.) Deum patrem significavit: Isaac Dominum Jesum: & sicut Abraham obtulit filium suum, sic Deus pro nobis obtulit filium suum unigenitum; & sicut Isaac non est immolatus, sed aries pro eo, sic nec divinitas passa est, sed humanitas. Huic subscribit Theophylactus, *Ioan.* 8. in *hujus loci expositione*: Abraham pater vester exultavit, &c. inquit: Diem meum, dicit crucem: nam præfigurabat illum Abraham, in oblatione Isaac, & arietis sacrificio. Sicut enim illic Isaac ligna, ita Dominus crucem portavit: & sicut relictus est quidem Isaac, immolatus autem aries, ita & Deus alienus est à passione, in humana autem carne, & natura passus est. Lege de hac figura Origenem, *homil.* 8. in *Genes.* Præterea Hieronymus, *Aggei* 1. affert aliud exemplum: Zorobabel, inquit, de *Zorobabel. Hieronymo*. tribu Juda, id est, de stirpe David descendens, typus est Salvatoris, qui vere destrutum ædificavit templum, id est, Ecclesiam, & reduxit populum de captivitate. Et tam de veteris templi lapidibus, quam de novis, qui prius

prius fuerant impoliti, ædificavit Ecclesiam: id est, de reliquiis populi Judaici, & de gentium multitudine, Deo patri construxit tabernaculum. Porro ortus est in Babylone, quia

Origenes. *Moyfes.* *homilia 2. Cantic. ex quatuor:* Moyfes accipiens uxorem Æthiopissam fuit Christi figura, qui

recepit in Ecclesiam suam gentilium turbam ignobilem, postquam egit pœnitentiam. Et sicut Maria irridebat Moysen propter Æthiopissam, quam accepit in uxorem, ita Synagoga Ecclesiam. Sit postremum exemplum ex Origenes desumptum, *homil. 28. super Lucam:* Joseph,

Joseph.

inquit, Patriarcha triginta annorum erat, quando dimissus è vinculis, & interpretatus somnium Pharaonis, Ægypti effectus est princeps; ubertatisque tempore triticum congregavit, ut famis tempore haberet, quod distribueret. Triginta anni Joseph in typo triginta annorum præcesserunt Salvatoris. Iste enim Joseph non tale triticum congregavit, quale in Ægypto ille Joseph; sed triticum verum ac cœleste, ut tempore ubertatis tritico congregato, haberet quod distribueret, cum fames missa esset in Ægyptum; non fames panis, nec sitis aquæ, sed fames audiendi sermonem Dei. Congregat Christus de Prophetis, de Lege, de Apostolis verba abundantia: ut quando jam non scribuntur libri, nec novum aliquod conficitur instrumentum, nec mittuntur ab Apostolis ea, quæ ab Jesu in horrea Apostolorum fuerant comportata; (hoc est, in animas eorum, omniumque sanctorum) tunc antea congregata distribuat, & nutriat Ægyptum fame periclitantem, maximeque fratres, de quibus scribitur: Narrabo nomen tuum fratribus meis, & in medio ecclesiæ cantabo te. Et *Homil. 1. in Exodum* ait: Antequam moreretur noster Joseph: id est, Christus ille, qui distractus est triginta argenteis, ab uno ex fratribus suis, scilicet, Juda.

Annotatio in Origenis verba.

HÆC postrema Origenis allegoria quamvis ab Ecclesiasticis viris recepta sit, non videtur tamen cum historia posse quadrare. Nam licet in vulgatis codicibus, *lib. Genes. cap. 37.*

Quot numis venditus fuerit Joseph.

ex quo loco desumpta est hæc historia, legatur de Joseph: Vendiderunt eum Ismaelitis triginta argenteis. In Hebraica tamen veritate, & aliis editionibus, *Viginti* legitur. Hanc lectionem sequuntur Septuaginta, inquit enim: καὶ ἀπὸ δούλο αὐτοῦ τοῖς ἰσμηλίταις ἔκοσι χρυσῶν. id est, tradiderunt ipsum Ismaelitis viginti aureis, scilicet, numis. Atque ita legit Chrysostomus, *homil. 61. in Genes.* In Hebræo: Vendiderunt Ismaelitis viginti argenteis. In Chaldaicis libris: Viginti siclis. Josephus, *lib. 2. ioudaïkῆς ἀρχαιολογίας. cap. 3. δόξαν οὖν τοῦτο, τοῖς ἐμπόροις ἐποδίδονται τὸν ἰωσήφον ἀνελεύσαστες ἐκ τοῦ λάκκου, μὴν ἔκοσι.* id est: Viginti minis. Postremo Hieronymus, in *Quæst. in Genes. & in com-*

ment. Matth. cap. 26. ait: Joseph, non ut multi putant, juxta Septuaginta Interpretes, Viginti aureis venditus est; sed juxta Hebraicam veritatem, viginti argenteis: neque enim pretiosior esse poterat servus, quàm Dominus. Atque ita habet editio Complutensis *titulo Hieronymi.* Si hæc vera sunt, mirum est, quod dicit Ambrosius, *lib. de Joseph. cap. 3.* Alibi, inquit, viginti; alibi vigintiquinque; alibi triginta aureis, invenimus emptum Joseph. Sed satis de hoc.

Est aliud documentum huic rei valde accommodatum, quod affert Theodoretus, in *Theodoret. commentar. Habacuc, versus finem.* Typum, inquit, germanum novorum esse vetera, absurdum puto: & iterum, in *Dialogo, qui Impatibilis inscribitur*, ait: Non potest fieri, ut imago habeat, quæcumque habet exemplar Archetypum. Dat exemplum optimum, in *comment. Jona*, Hieronymus, inquit: Omnia, quæ de Jona dicuntur, Christo non possunt convenire. Denique Oecumenius, *ad Hebræos 9.* ait: Typus non per omnia conformis est veritati, sed imagines quasdam habet, & simulacra. Ut Melchisedech, propter nostram ignorantiam dicitur esse sine patre, sine matre, sine genealogia, & id est: sic proponitur in scriptura, ut typum generet Christi. Christus enim in inferiore nativitate verè sine patre; sine matre Christus superna nativitate, in qua nec initium habuit dierum. Quomodo enim haberet, qui factor est temporum? Et ita universa, quæ habuisse dicitur Melchisedech, eo quòd ignoremus, quæ circa ipsum fuerunt; hæc Christus in veritate habuit. Si quidem Melchisedech rex fuit Pacis & Justitiæ, nudis duntaxat nominibus; Christus vero ipsa veritate. Hæc ille. Sed adverte, quòd Melchisedech non fuit sine patre & sine matre, cum Christus secundum divinam naturam patrem, secundum humanam, matrem habuerit. Sed quòd subito introducatur in Genesi, occurrisset Abraham, è cæde hostium revertentis; & nec ante, nec postea ejus nomen fuerat scriptum. Alioqui vir erat Cananæus, Rex Salem, cujus pater, ut inquit Epiphanius, *lib. 2. adversus hæreses, in hæresi Melchisedechiano-*

Melchisedech, ad Hebræos 7.

rum, vocabatur Eraclas, mater verò Astaoth, aut ut alii volunt Asteria; qui & habitabant in agro Sabes, in urbe Salem. Hieronymus tamen, *Evagrius scribens*, ex aliorum sententia hæc scribit: Tradunt Hebræi, hunc Melchisedech esse Sem, primum filium Noe; & eo tempore, quo ortus est Abraham, habuisse ætatis annos trecentos nonaginta. Lege Ambrosium, *lib. 10. Epistolarum, epistol. 80.*

Deinde videmus multa, quæ in figura dicuntur de aliquo, non posse quadrare figurato, & vice versa. Unde ne turbentur studiosi cum illa legerint, advertendum ex Euthymio, *Matth. 2. cap.* Quod hæc est norma prophetiæ, ut multa frequenter de aliis dicantur, & in aliis compleantur: quemadmodum de Simeone, & Levi, *Genes. 49.* Dividam eos in Jacob,

& dispergam eos in Israel: siquidem id posteris eorum accidit. Nam ut Hieronymus, in *Questionibus Hebraicis*: & Augustinus de *Benedictionibus Patriarcharum*: & Eucherius, lib. 3. super *Genes. capit. 38.* dicunt, Levi hæreditatem propriam non accepit, sed in omnibus sceptris paucas urbes ad habitandum habuit. De Simeone verò dicitur in *libro Josue, cap. 19.* quòd proprium funiculum non est consecutus; sed de tribu Juda, quiddam accepit. Similiter addit Euthymius, & illud, quod dictum est ad Jacob: Esto dominus fratrum tuorum, & adorent te filii patris tui: non est in eo completum, maximè cum ipse timeret, ac tremere, totiesque ante fratrem Esau genua flecteret; sed in posteris ejus impletum est. Hoc tamen impletum fuit, auctore Hieronymo, in *Questionibus Hebraicis*, quando Idumæi servierunt Judæis: ut dicitur, *Numer. 24. & 2. Regum. 3.* Deinde subdit Euthymius hæc verba: Sic dicendum in illo Evangelii loco: Ex Ægypto vocavi filium meum: dici de revocatione Judæorum ex captivitate Ægypti, & de Christo. Uter enim potest dici veriùs Dei filius; is, qui vitulum adoravit, & initiatus est in Beelphegor, filiosque suos, ac filias dæmoniis sacrificavit; an qui natura filius est, æqualis in honore cum eo, qui genuit? Ideò dicit Evangelista: Ut impleretur, quod dictum est per prophetam: Ex Ægypto vocavi filium meum.

Matth. 2.
Osee 11.

Hæc omnia mutuò desumpsit Euthymius ex Chrysostomo, *homil. 8. in Matthæum*. Porro Chrysostomus addit exemplum, quod ab Euthymio prætermisum fuit. Autumo, inquit, hunc esse prophetiæ morem, ut multa sæpè in aliis dicantur quidem, sed in aliis adimpleantur. Ut illud, quod in Cham dictum est à Noe: Maledictus Canaan, servus servorum erit fratribus suis: quod in Gabaonitis posteris ejus impletur, quorum historia narratur, *Josue nono capite*. De hoc tamen exemplo Gabaonitarum aliter sentit Augustinus, lib. 1. *Questionum in Genes. quest. 17.* inquires: Quare peccans Cham in patris offensa, non in ipso, sed in filio suo Canaan maledicitur? Quia prophetatum est in terra Canaan, ejectis Cananæis, accepturos fuisse regionem illam filios Israel, qui originem ducebant à Sem. Atque ideo in benedictione Noe dicitur: Habitet in tabernaculis Sem. Nec ab Augustino dissentiant Eucherius, lib. 2. in *Genes. cap. 2.* & Albinus, in *eiusdem lib. Questionibus*. Verum, ni fallor, ideò addidit Noe nomen Canaan, ut ostenderet non solum ad Cham maledictionem illam esse perventuram, sed ad posteros quoque fore derivandam. Affert quoque aliud exemplum Origenes, *homil. 4. Ezechielis*: Benjamin, dicitur *Genes. 49.* lupus rapax, qui ad matutinum comedit, ad vespèram dabit escam. Benjamin ille numquam fuit lupus rapax, nec dedit escam; sed is, qui natus est de tribu Benjamin, Paulus. Benjamin enim prædicabatur lupus, ad matutinum comedens, quando juvenis fuit; & in

Paulus lupus rapax.

vesperam dans escam, quando credens, spiritalem præbuit cibum à se constitutis ecclesiis. Hæc ille. Eodem modo omnes Psalmi Davidici, non tam de illo, quam de Christo sunt intelligendi. Et quod dicit Moyses de Josue: Prophetam suscitabit vobis Dominus de medio fratrum vestrorum: ipsum tamquam me audite: de Christo intelligitur, cujus typum sustinebat Josue. Et quæ dicuntur de cæteris prophetis, ad Christum, & ejus Ecclesiam sunt referenda. Sicut vice versa, quæ scripta legimus de Nabuchodonosor, Saule, Babylonia, Ægypto, Sodoma, non tam de illis, quam de hæreticis, & cæteris Ecclesiæ Dei devastatoribus sunt intelligenda. Et omnia, quæ in Ezechiele de Oolla, & Olibama dicuntur, ad omnes impios possunt referri.

His prælibatis, ad nonnulla pertractanda, quæ doctorum animum sollicitare possent, calamum convertamus. Et in primis se offert quæstio illa, quæ nimis anxie inter Ecclesiæ Proceres ventilata est. Nempè ubi in veteri Instrumento scriptum invenitur, dictum hoc, quod dicitur, *Matthæi cap. 2.* scriptum esse in Prophetis: Quoniam Nazaræus vocabitur. Nam numquam eorum aliquis invenire potuit solutionem aliquam, quæ prudentis animo satisfacere posset. Sæpe enim cum auctores adeò claros, de hac re sententiam ferentes, considero, ac si è sacro oraculo eorum placita prodissent, suspicio, ac veneror; sin verò rem ipsam, seclusis auctoribus, appendo, aut contemplor, nil futilius excogitari posse, comperio. Verum hucusque nil solidius, aut circumspectius dici potuit, quàm quod affert Hieronymus, super *Matth. cap. 2. & Isaia 10. cap. & in lib. de Optimo genere interpretandi*. Ideo, inquit, Matthæus dixit, scriptum esse in Prophetis, ne putares fixum testimonium nobis Evangelistam proferre. Nam Christum Nazaræum, id est sanctum, ac à cœtu peccatorum sejunctum, vocari, nil tam crebrum scripturarum studiosus inveniet. Quippè ad hunc veluti scopum omnia prophetarum vaticinia dirigebantur. Huic succinit sententiæ auctor *secundi operis in Matthæum, titulo Chrysostomi, homil. 2.* & bona scriptorum pars illorum adhæret sententiæ. Dat aliam nodi solutionem idem Hieronymus: ait enim, desumptum esse testimonium ex illo dicto Isaia: Egredietur virga de radice Isai, & flos de radice ejus ascendet. Nam ubi legimus *Flos*, Hebraicè legitur *Nezer*, à quo nomine *Nazaræus* derivatur. Sed in priori solutione videtur significare, nomen Nazaræus scriptum esse cum Zain, & in secundo cum Zaddic: unde videtur à se dissentiri. Chrysostomo tamen: *homil. 9. in Matth.* & Theophylacto, & Origeni, videtur, vel quod citet Matthæus apocrypha, aut citet volumina illa, quæ injuria temporum non extant. Sed numquam ego credam, sacros scriptores fidei arcana, scripturæ nothæ testimonio confirmasse. Nuper tamen orta est alia opinio, quæ affirmat tria prophetarum genera inter Israelitas fuisse. Primum genus illorum prophetarum fuit,

Locus Matthæi 2. cap. expostus.

fuit, quos vocant priores: ut David, Salomon, Josue, id est, omnes qui præcesserunt duodecim Tribuum divisionem. Secundum genus illorum est prophetarum, quos vocant posteriores: ut sunt quatuor majores, & duodecim minores. Tertium genus illorum est, qui prophetias Prophetarum primi & secundi generis optimè nove- rant; ut qui illis usi præceptoribus, abstrusa omnia, quæ in ipsorum voluminibus contineban- tur, didicerant: sed hi nullam prophetiam lit- teris mandarunt. Et de hoc tertio genere, Mat- thæum intelligunt.

Samson fi-
gura Chris-
ti.

Sententia Hieronymi, quæ eadem tamen est cum hac ultima, mihi aliquando summopere placuerat: sed nunc re altius cogitata, aliter dicendum esse videtur. Porro nulli dubium est, quin illa verba, in libro Judicum, cap. 13. de Samson dicta inveniantur. Sustinet enim omnes sancti in aliqua re Christi fuisse typum, ut parum antè explicavimus. Verba libri Judicum sic ha- bent: Ne aliquo vescaris immundo; erit enim puer Nazaræus Dei, ab infantia sua, & ex ute- ro matris suæ, usque ad diem mortis suæ: & ipse incipiet liberare Israel à manibus Philisthi- norum. Porro dices: Matthæus vocat Christum Nazarenum, quia habitavit Nazareth: & in lib. Judicum Nazaræus appellatur, id est semotus aut separatus, scilicet, à consortio peccatorum: non ergo Matthæi mens est mea. Sed certè in idem recidit: nam nos arbitramur, quod Sancto- rum virorum patria solet esset sancta, sicut iniquorum iniqua & scelerata. Sic dicitur: Ecce Israelita, in quo dolus non est: & Paulus ha- bet municipium in cœlesti Jerusalem. Et de iniquis dicitur: Semen Canaan, & non Juda: & Pater tuus Amorrhæus, mater tua Chetæa: ut docet Origenes, homil. 2. in Jeremiam. Ad hunc igitur modum Sancto sanctorum tribuitur patria Nazareth, cujus interpretatio eadem est cum Samsoni attributa, scilicet, separata, seu sancti- ficata. Postremò oportet referare, quomodò Evangelistæ verba sint consona veritati. Nam dicitur: Scriptum est in Prophetis; & liber Ju- dicum, aut non est Propheta, aut saltem non est Prophetæ. Hebræis, & Hieronymo volu- men illud prophetis annumeratur. Inquit enim Hieronymus, in Prologo Galeato: Secundum pro- phetarum ordinem faciunt, (nempe Hebræi) & incipiunt à Josue filio Nun; deinde subtexunt Judicum librum. Et si Hieronymo fides dero- gatur, adhibeatur saltem Domino dicenti: Scrip- tum est in lege, psalmis, & prophetis de me: & Lex, & prophetæ usque ad Joannem. Igitur quod non est lex, aut psalmi, prophetia est: per Psalmos intelligo Hagiographa omnia.

Patria
sanctorum.

Propheta.

Numerus
pluralis
pro uno.

Annotandum est præterea, juxta Hebræorum documentum, numerum pluralem pro uno ex pluribus solere accipi; ut ait Rabi David, Jonæ 1. Ut Judicum 12. Sepultus est in urbibus Ga- laad; id est, in una urbium: & in Psalm. Quod plantatum est secus decursus aquarum. Et: Asti- terunt reges terræ: id est, Herodes, unus ex regibus terræ; Et principes convenerunt in unum: id est, unus ex principibus terræ, nem-

pè Pilatus. Ac sic exponit Petrus, in Actibus: & Ambrosius, Luc. 23. & Tertullianus, in lib. de Resurrectione carnis; & Origenes, tract. 26. Matth. 27. in Matth. Item, ad Hebræos 11. Secti sunt, Isaias solus: circuierunt in melotis, Elias: leonum mo- las obstruxerunt, Daniel. Præterea Evangelistæ ajunt: Latrones improperebant ei: cum Lucas, cap. 23. ab uno tantum dicat, convitiis fuisse peti- tum. Et Matth. 26. Effudit alabastrum un- guenti super caput ipsius recumbentis. Viden- tes autem discipuli indignati sunt dicentes, ad quid perditio hæc? Id est, unus indignatus est, nempe Judas, ut dicitur Joan. 12. Dixit unus ex discipulis ejus Judas Iscariotes, quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis? Et apud Jonam: Descendit ad latera navis: & Za- charia 9. Sedens super pullum filium asinarum, id est, unius asinæ: & Genes. 19. Cum subver- teret Dominus urbes, in quibus habitavit. Et 1. Regum 18. In duabus gener eris. Et: Fuit vir quidam de Ramathaim Sophim, id est, ex al- tera Ramoth, non Galaad, sed Sophim. Et Ge- nes. 28. Tulit Jacob de lapidibus, id est, lapi- dem unum; nam post modicum subjungit: Et surrexit Jacob manè, & tulit lapidem, quem posuerat sub capite, & statuit eum in titulum. Et quod vehementius urget, id quod ait Joan. cap. 16. scriptum esse in prophetis: Erunt om- nes docibiles Dei: quod sumptum est, ex 54. cap. Isaia. Denique Actuum 13. dicitur: Vide- te ne superveniat vobis, quod scriptum est in Prophetis: Videte contemptores, & admirami- ni, & disperdimini; quia opus operor ego in diebus vestris, quod non credetis, cum enarra- bitur: & tamen depromptum est testimonium ex Habacuc prophetia. Constat igitur ex his, Evangelistam hanc phrasim secutum, scriptum esse in Prophetis dicendo, pro in uno ex libris Prophetarum priorum, nempe in libro Judi- cum. Hac loquendi forma vulgò utimur, cum dicimus, ajunt poetæ; & intelligo certum poe- tam, v. g. Virgilium, aut Horatium: ajunt phi- losophi, & intelligo Socratem, aut Platonem, aut alium hujusce notæ auctorem. Nec scrip- tores sancti ab hac phrasi abhorrent: sic Theo- phylactus, Joan. 6. cap. ait: Scriptum est in Prophetis: Reliqui domum meam: & tamen illa verba sunt ex 12. cap. Jeremia. Sed de hac quæstione hæc dixisse, sit satis.

Est quæstio alia, quæ non minus habet dif- ficultatis, quam illa quæ modò à nobis est ex- plicata. Nam Matthæus, 2. citat periodum hanc ex Michæa: Et tu Bethlehem terra Judæ, ne- quaquam minima es in principibus Juda, ex te enim exiet dux; qui regat populum meum Is- rael. Cæterum si prophetam relegeris, contra- riis omnino verbis citatum testimonium inve- nies, his nempe: Et tu Bethlehem Ephratha, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egre- dietur, qui sit Dominator in Israel.

Horum locorum conciliatio adeò ardua vi- sa est Hieronymo, ut lapsum linguæ in Evan- gelistis admittere, non admodum repugnaret. Aut saltè ita Evangelistam protulisse, ut osci- tan-

Matth. 27.

Habacuc
1.

Locus Map-
thæi 2. ex-
positus.

Michæa 5.

Hieronym.
Euthym.

tantiam scribarum, & negligentiam argueret, in citandis, & evolvendis scripturis. Euthymius, *Matth.* 1. sic solvit: Bethlehem, vilis apparet ad aspectum, sed quantum animo concipitur, non es minima inter urbes Judæ. Nam ob ortum Salvatoris magni nominis fuit, quotidie enim locum, in quo Christus natus est, accedunt ex toto orbe visuri. Hoc est quod dicit

Galenus. Galenus, in *Admonitorio ad artes*, διὰ τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρας ἐν ταῖς τέχναις, καὶ τὰς πατρίδας μνημονεύσαι, τίς γὰρ ἢ σταγείρων λόγος εἰ μὴ δι' Ἀριστοτέλην; τίς δ' αἰ σόλων εἰ μὴ δι' Ἄρατον. Id est, Optimi viri honori sunt patriæ, nam quis Stagiram novit nisi ob Aristotelem.

Theophyl. Theophylactus eadem pene scribit: & desumpta sunt hæc omnia ex Chrysostomo. Nos tamen hujusmodi expositionibus omisissis, pulchrè ab Evangelista credimus, Prophetæ verba esse explicata: si modò

Vulgata: *Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda.* Prophetæ verba in vulgata editione intelligantur in eo sensu, quem habent in editione Septuaginta, quorum hæc sunt verba: καὶ σὺ βηθλέεμ δίκος ἐφραθᾶ, ὀλιγοσὺς εἰ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα. ἐκ σοῦ, μοὶ ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι ἐν ἀρχοῖς τοῦ Ἰσραὴλ. Id est: Et tu Bethlehem, domus Ephratha, parum est ut sis inter myriadas Juda, ex te mihi proditurus est, quem principem constituturus sum in Israel. Nam phrasis est Hebraica, quæ præcipit, nomen masculinum, aut fœmininum, per genus neutrum interdum transferri; cum genus neutrum Hebræi non agnoscant. Ut in *Genes.* Non est bonum hominem esse solum: dicunt ipsi, non bonus: & parum infra: Ipsum est nomen ejus. Et in *Evangelio*: Bonum est nos hic esse. Et *Isaia* 27. Quam, quæque mensuram miserit, pro quam quisque. Hoc est, quod ait Hieronymus, in *calce* 7. cap. comment. in *Ecclesiastem*: Quod nos solemus absolute, & neutraliter dicere, scilicet, hoc quæsi, illud volui invenire; Hebræi fœmineo genere, aut masculino pronunciant: sicut in *Psalmo*. Unam petii à Domino, & hanc requiram, pro eo quod est unum. Et in *Ecclesiaste*: Hoc inveni, inquit Ecclesiastes, unam ad unam: id est, hoc reperi cuncta diligenter eventilans, quod paulatim peccando, & ad unum delictum aliud apponendo, grandem summam nobis inveniamus peccatorum. Hæc ille. Nunc similiter nomen Parvulus in Michæa per genus neutrum transferendum, ad hunc modum: Et tibi, vel Et tu, Bethlehem Ephratha, parum esset, esse inter millia Juda; ex te mihi exiet, ut sit Dominator in Israel. Ad hunc sensum: O Bethlehem, quæ adeò frugifera es, ut ab agrorum ubertate nomen Ephratha traxisse videaris; tantum tibi gloriæ accrescit, propter Christum alumnum tuum, ut posthac non cum vicis, & urbibus ignobilibus Judæ conferenda sis, sed eximiis anteferenda. Hunc sensum satis dilucidè Septuaginta, & Evangelista explicarunt. Nam quod dixit Evangelista: Nequaquam minima es in principibus Juda: id dixit Propheta: Parum esset, scilicet, esse, vel annumerari inter principes Juda. Idem namque est dicere: Nequaquam inter scriptores minimus est: & dicere:

Præclarus est auctor. Additur Judæ, ad distinctionem alterius Bethlehem Galilææ, in Zabulon, ut in *Josue* 19. dicitur.

Porro antequam ulteriùs progrediamur, oportet explicare, quas ob causas Prophetæ, & Apostoli tam crebris utantur testimoniis veteris Instrumenti. Primam causam affert Origenes, *lib. 3. comment. Epist. ad Rom.* In omnibus, inquit, pene locis Apostoli, & Evangelistarum, certum est, sensum illorum, ex legis & prophetarum manare thesauris. Hæc ille. Unde vera intelligentia novi instrumenti, ex veteris pendet intelligentia; & vice versa. Quapropter, qui alterius caret intelligentia, utrumque ignoret necesse est. Nec solum intelligentia scripturarum, sed etiam multæ ecclesiasticæ traditiones ex illis originem ducunt. Atque ideò, quod Hieronymus, in *epist. ad Evagrium*, ait de veteri instrumento, nos etiam de novo scriptum esse intelligamus. Traditiones, inquit, apostolicæ sunt sumptæ ex veteri testamento. Exempla affert Maximus, *homil. ult. aestivali*. Item *Isaia* 65. Hieronymus ait: Apostoli, & Evangelistæ semper adventum Domini veteris Testamenti cupiunt testimoniis roborare. Ideo dicunt: Ut adimpleretur, quod dictum est à Domino per Prophetam.

Secundam affert causam idem Origenes, *lib. 3. comment. Epist. ad Roman.* Moris est, inquit, Apostolorum, præcipue Pauli, de Scripturis sanctis velle firmare, quod dixerint: ut Doctoribus Ecclesiæ præbeant exemplum, ut ea, quæ loquuntur ad populum, non propriis præsumpta sententiis, sed divinis munita testimoniis proferant; ut ubique videre licet in novo instrumento. Si tanti viri auctoritatem dictorum suorum sufficere non posse, crediderunt, nisi doceant, in Lege & Prophetis scripta esse, quæ dicunt; quantò magis hoc nos observare debemus, ut non nostras cum docemus, sed Sancti Spiritus sententias proferamus?

Tertiam tradit causam idem Origenes, *homil. 31. in Lucam*. Quomodo, inquit, diabolus per occasionem temporum de scripturis loquitur; sic è contrariò Apostoli, pro utilitate eorum, qui audiunt, non solum de Scripturis, sed etiam de secularibus libris assumunt testimonium. Unde Apostolus citat ad Titum carmen Epimenidis, sive Callimachi: Cretenses semper mendaces, &c. & rursùm carmen Arati: Ipsius enim genus sumus. Necnon & de Comico: Corrum-punt bonos mores colloquia prava. Verùm diabolus loquitur, ut me decipiat: sancti, ut ea, quæ foris sunt, sanctificent. Hæc ille. Quorum consuetudinem si volumus imitari, & sequi, non tam de numero, quàm de pondere testimoniorum debemus laborare; ne juxta proverbium, dicamus, quid oportet, sed in alieno loco. Hoc est, quod ait Hieronymus *contra Luciferianos*: In citationibus Scripturæ, non testimoniorum numerus, sed auctoritas valet: & in *commentar. Danielis*, cap. 11. ait: Non ex omnibus Scripturarum locis Christi probandus adventus, nec Antichristi fictiones. Et Augustinus, *contra Epist.*

Cur Evangelistæ, & Apostoli crebrò utantur testimoniis veteris instrumenti.

Petilianus Donatista, de Unitate Ecclesiae, cap. 19. Apertis, inquit, sacrarum litterarum testimoniis probandum est, quod credi volumus, & adversus ecclesiae hostes illis utendum. Audivi ego, concionatorem quemdam, probantem Triadis mysterium ex Zacharia dicente ter: O O O, fugite de terra Aquilonis; cum apud Hebraeos bis tantum dicatur, Væ Væ. Alius testimonio Jeremiae usus est: A A A. Domine Deus, nescio loqui: cum Hebraice significet: Heu Domine Deus, nescio loqui. Alii probant, hominem ad imaginem Dei esse factum, ex *Psalms*. 38. In imagine transit homo: cum sensus germanus sit, veluti umbra, vel mentis simulacrum vita hominis evanescit. Præterea, quis ferat, concionatorem de Christi incarnatione differentem, hoc inniti testimonio *Psalms*: Audite hæc omnes gentes, simul in unum dives & pauper: id est: Rem miram vobis retexturus sum: Dives, id est, Deus, cum paupere, scilicet, homine, simul in una hypostasi sunt copulati, & conjuncti. Alius cum multorum etiam doctorum admiratione, sic exposuit hunc locum: Omnes declinaverunt: Deus, inquit, verbum est, juxta illud: In principio erat verbum: si verbum est, debet conjugari per modos, & tempora: nos tamen declinamus eum per casus, ac si esset nomen; aliqui per genitivum, qui ad opes alienas animum appulerunt; alii per cæteros casus. Hæc agebat: & si illorum hos arcanos sensus reprehendimus, & eorum crassam inscitiam incusamus, nequeunt æquo animo ferre; & nos grammaticos appellant, quum nil sublime de arcanis sensibus percipiamus.

Quandò utuntur Apostoli aliquo testimonio veterum librorum, hoc temperamento uti solent, ut aut clarè & distinctè testis nomen afferant, aut nomen nonnumquam supprimant, & contegant. Sed cur hoc faciant, docet Theophylactus, ad *Hebraeos* 2. cap. Nonnumquam, inquit, in citatione non explicatur nomen auctoris sacri, ut qui disputetur cum scripturarum gnaris: ut ad *Hebraeos* 2. Testatus est in quodam loco quis dicens: Quid est homo quod memores ejus? Et desumpsit ex Chrysostomo, *homil.* 4. *ibidem*. Hoc consilio arbitror, dixisse Dominum in Evangelio: Ite in civitatem ad quemdam, & dicite ei: Magister dicit, tempus meum prope est: apud te facio, id est, faciam pascha. Et *Daniel*. 8. Dixit Angelus cuidam loquenti: Usquequo visio, & juge sacrificium, & peccatum desolationis, quæ facta est: id est, facienda. Poteris ex hoc elicere, Matthæum, & Paulum, ad Hebræos præcipuè, usos fuisse hoc citationis genere; quia cum Hebræis loquebantur, in Lege, & Prophetis exercitatissimis, & doctissimis.

Præterea, mos scripturarum est, sub unius nomine, duo vel plura testimonia velle contexere. Hoc significans Hieronymus, *Malachia* 1. ait: Duo pariter testimonia Apostolus ad *Romanos* 9. de Genesi, & Malachia conjungit. Sed & Rebecca ex uno (concubitus habens) Isaac patris nostri. Nam cum nondum nati essent,

aut aliquid egissent boni aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia major serviet minori: sicut scriptum est: Jacob dilexi, Esau autem odio habui. Quod dicit Apostolus: Sicut scriptum est: ad *Geneseos* librum, & Prophetam Malachiam refertur. Et in *comment. Matth. cap. 3.* exponens hunc locum: Hic est, qui dictus est per Isaiam Prophetam dicentem: Vos clamantis, &c. ait: Porphyrius istum locum Matthæi, Marci Evangelistæ principio comparat, in quo scriptum est: Initium Evangelii Jesu Christi filii Dei, sicut scriptum est in Isaiâ Propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, &c. Ubi cum testimonium de Malachia Isaiæque contextum sit, quærit Porphyrius, quomodo vult Evangelista, ab uno Isaiâ exemplum putemus assumptum? Sed nos nomen Isaiæ putamus additum scriptorum vitio, quod in aliis locis probare possumus; aut certè diversis testimoniis scripturarum unum corpus effectum est. Lege *Psalms* 13. & hoc idem reperies. Hæc ille. Et in *Actibus Apostolorum, cap. 1.* dicitur: Sicut scriptum est in libro *Psalms*, fiat commoratio ejus deserta, & non sit qui habitet in ea, & episcopatum ejus accipiat alter. Primum testimonium est, ex *Psalms*. 68. Secundum, ex *Psalms*. 108. De hac re hæc tradit Hieronymus, in *proæmio lib. 16. comment. in Isaiam*. Aliquandò, inquit, ex diversis testimoniis scripturarum unum corpus efficitur, ut in principio Evangelii Marci: Initium Evangelii Jesu Christi filii Dei, sicut scriptum est in Isaiâ Propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Vox clamantis in deserto, parate viam Domini rectas facite semitas ejus. Est contextum testimonium ex Isaiâ, Malachiaque. Et Paulus ad *Romanos* scribens, cum citasset *Psalms* 13. locum, inquit: Causati sumus, omnes Judæos, & Græcos esse sub peccato, sicut scriptum est: Non est justus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul & inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Et addit octo versus, qui in Hebraico non habentur. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione, ac amaritudine plenum est. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt. Non est timor Dei ante oculos eorum. Sed duo primi versus *Psalms* 5. sunt. Illud autem quod sequitur: Venenum aspidum sub labiis eorum: 139. *Psalms* est. Rursumque quod dicitur: Quorum os maledictione, & amaritudine plenum est: de *Psalms* 9. sumptum est. Tres versiculi, qui sequuntur, in Isaiâ Propheta reperi. Ultimus autem versus in 35. *Psalms* principio est. Denique ait Paulus, ad *Romanos*. 11. Cæteri excæcati sunt, sicut scriptum est: Dedit illis spiritum compunc-

Malach. 3.
Isaiæ 40.
Roman. 34

Psalms 5.
Psal. 139.
Psalms 9.
Isaiæ 59.
et Proverbior. 1.
Psalms 35.

S. Thom. 1.
part. 9. 93.
art. 4.

Genes. 25.
Malach. 1.

punctionis : oculos , ut non videant , &c. prior pars ex cap. 6. posterior ex 29. *Isaia* desumpta est.

Annotatio.

HOC testimonio Pauli utuntur , apud nos nonnulli , in publicis prælectionibus , ut studiosorum animos alliciant , ad credendum , libros Hebræorum esse corruptos , & mutilos , & à Paulo emendatos ; qui ea addidit , quæ à Judæis ex *Psalms*. 13. deleta , & subtracta sunt. Cum constet ex loco *Hieronymi* , jam à nobis citato , testimonium illud è multis esse coagmentatum & coacervatum fragmentis. Atque ita dicit *Origenes* , lib. 3. *epistol. ad Roman.* nec ab illo dissident *Theophylactus* , & *Oecumenius eodem in loco*. Porro *Chrysostomus* , & *Euthymius* , in *enarratione illius Psalmi* 13. omnino de illis octo versibus subticent , quia in libris Septuaginta desiderantur. Ad cætera.

DEinde est non modica concertatio inter Græcos & Latinos , utrâ sit probatior , & rectior lectio , apud *Marcum* , cap. 1. Latino- rum ne , qui legunt : Sicut scriptum est in *Isaia* Propheta : an Græcorum , qui magis hanc probant : Scriptum est in Prophetis. Nam si Græcorum sequamur codices , omnia sunt plana , & aperta : si verò Latinis adhæreamus , videtur Evangelista alieno auctori tribuisse testimonium , nempe , quod est *Malachia* , *Isaia*. Verum ego non dubito , quin verissima lectio sit , quam Latini sequuntur. Quam etiam *Origenes* probat , lib. 2. *contra Celsum* , circa principium : & *Victorinus* , in *Apocalypsi* : & *Chrysostomus* , in *Marcum* : & *Hieronymus* , in loco modo citato , & in *comment. Malachia versus finem* , & in lib. de *Optim. genere interpretandi*. Et *Epiphanius* , lib. 2. *contra negantes Evangelium Joannis*. Et iterum *Origenes* , in *comment. Epistol. ad Roman.* cap. 1. Imò ex hoc loco *Porphyrius* vult arguere ignorantia Evangelistam , quòd testimonium *Malachia* tribuerit *Isaia* ; ut ex loco , quem modo citavimus ex *Hieronymo super Matth.* patuit. Igitur si hæc est probata lectio , oportet eam difficultatem , quam præfert , emollire. Et quidem omnia , quæ hucusque à nobis ex *Hieronymo* allata sunt , non videntur penitus nodum dissolvere. Pro illius tamen dissolutione notandum est , quòd in re , quæ insignior est , solet scriptura intelligere rem minus nobilem & insignem : ut *Genes.* 8. Recordatus est Dominus Noë , & cunctorum animantium. In Noë intelligit filios ejus cum uxoribus. Et *ejusdem Genes.* 34. legimus , *Simeonem* & *Levim* *Sychimitas* interfecisse , cum multam aliam familiarium & fratrum secum turbam adduxerint. Et *Ezechiel.* 6. Hæc dicit Dominus montibus , & collibus , rupibus , & vallibus : & subdit : Disperdam excelsa vestra : omittens colles. Et *Ruth* 4. dicitur , quòd duodecim Tribus à *Rachel* & *Lia* descenderint , & omittuntur ancillæ , à quibus etiam originem ducunt. Atque ita cum inter

Prophetas , tam majores , quam minores , facile princeps sit *Isaia* , qui non tam Propheta , quàm Evangelista , dicendus est ; meritò *Malachia* nomine omisso , *Isaia* nomen prælatum est.

Adverte in citationibus , ferè semper Evangelistas & Apostolos sensum tantummodò prophetarum decerpisse , nil curantes desyllabis , & verbis. Hoc est , quod ait *Hieronymus* , *Isaia* 7. In multis testimoniis , quæ Evangelistæ vel Apostoli de libris veteribus assumpserunt , curiosius attendendum est , non eos verborum ordinem secutos esse , sed sensum. Unde afferens *Matthæus* illud *Isaia* : Ecce virgo concipiet , & pariet filium , & vocabitur nomen ejus *Emmanuel* : pro *concupiet* *Matthæus* posuit , in utero habebit ; & pro *vocabitur* , vocabunt. Et *Euthymius* , *Matth.* 3. universaliter , inquit , scire oportet , Evangelistas interdum quidem integrè dictorum mentionem facere ; aliquandò verò verborum quidem sensum integrum servare , quasdam vero dictiones mutare , quando id in nullo sermonem potest corrumpere : Ut apud *Matthæum* , cum citatur illud *Isaia* : Terra *Zabulon* , & terra *Nephthali* juxta viam maris , trans *Jordanem Galilææ gentium* , populus , qui degebat in tenebris vidit lucem magnam , &c. Et cum idem documentum statuisset *Hieronymus* , *Amos* 5. addit hoc exemplum : *Stephanus* primus martyr Evangelii , dignus nomine suo , in Apostolorum narrat historia : Suscepistis tabernaculum *Moloch* , & fidus Dei vestri *Rempham* , (id est , stellam , quam pro Deo colitis) figuras , quas fecistis , adorare eas. Et transferam vos trans *Babylonem* : id est , portabitis deos vestros , & simulacra , quando detrufero vos in *Babylonem*. Propheta tamen dicit trans *Damascum*. Magis ergo intelligentiam , quàm verbum , posuit *Divus Lucas* ; quia trans *Damascum* ducti sunt in *Babylonem* , sive trans *Babylonem*. Item , ad *Ephes.* cap. 5. ait : Frequenter annotavimus Apostolos & Evangelistas , non eisdem verbis usos esse , testamenti veteris exemplis , quibus propriis voluminibus continentur. Unde *Paulus* ad *Ephes.* ait : Propter hoc relinquet homo patrem & matrem , & erunt duo in carne una. Siquidem testimonium istud ita in *Genes.* scriptum est : Propter hoc relinquet homo patrem suum , & matrem suam , & adhærebit uxori suæ , & erunt duo in carne una. Apostolus pro eo quod ibi habetur , *ἑκὼς τοῦτου* propter hoc , posuit *ἀπὸ τοῦτου* , quod Latine aliis verbis dici non potest. Deinde pro patre suo , & matre sua , pronomina abstulit , & quod in medio dicitur : Et adhærebit uxori suæ : penitus prætermisit , & tantum quod sequebatur hoc dictum , superioribus copulavit , & posuit : Et erunt duo in carne una. Hoc idcirco observamus , ut etiam in cæteris locis , sicubi testimonia , quasi de Prophetis , & veteri Testamento ab Apostolis usurpata sunt , & in nostris codicibus non habentur ; nequaquam statim ad apocryphorum ineptias & delyramenta curramus : sed sciamus , scripta quidem esse in veteri testamento ; sed non

Matth. 2.
Isaia 9.

Act. 7.

Locus Mar-
ci expositus.

Vera lectio
apud
Marcum.

De hoc lib.
9. Reg. 5.

ita ab Apostolis edita, & sensum magis usurpatum; nec facile, nisi à studiosis, posse, ubi scripta sunt inveniri. Præterea, in *lib. de Optim. genere interpretandi*, ait: Apostoli, & Evangelistæ in interpretatione veterum Scripturarum sensum quæsierunt, non verba; nec magnopere de ordine, sermonibusque curarunt, dum intellectui res pateret. Legimus in Marco: Talitha cumi: & statim subjunctum est: Quod interpretatur: Puella, tibi dico, surge: ubi addit Evangelista de suo: Tibi dico. Rursum in *Matth. 27.* Matth. Redditis à proditore Juda triginta argenteis, & empto ex eis agro figuli, scribitur: Tunc impletum est, quod scriptum est per Jeremiam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, scilicet, à sacerdotibus, quod appretiaverunt à filiis Israel: id est, appretiatum emerunt ab uno ex filiis Israel, nempe Juda, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. Hoc in Jeremia penitus non invenitur, sed in Zacharia, *cap. 11.* & multò aliis verbis. Vulgata quippè editio ita habet: Et dicam ad eos, si bonum est coram vobis, date mercedem mihi, aut renuite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Dixitque Dominus ad me: Pone illos in conflatorium, & considera, si probatum sit, sicut probatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & misi illos in domo Domini in conflatorium. Quantum distet ab Evangelistæ testimonio Septuaginta translatio, perspicuum est. Sed in Hebræo, cum sensus idem sit, verba præpostera sunt, & pene diversa: Et dixi, inquit, ad eos: Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam; & si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad statuarium, id est, ad pedes thesaurarii: hoc est, sacerdotum. Decorum pretium, (ironice) quod appretiatum sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & projecì eos in domo Domini ad statuarium. De hoc exemplo Zachariæ, iterum Hieronymus, *Matth. 27.* hæc scribit: Non invenitur hoc testimonium in Jeremia; in Zacharia verò quædam similitudo fertur: & quamquam sensus non multum discrepet, tamen ordo, & verba diversa sunt. Legi nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarenæ sectæ mihi Hebræus obtulit, Jeremiæ apocryphum; in quo ad verbum hæc scripta reperi. Sed tamen mihi videtur magis de Zacharia sumptum testimonium, Evangelistarum, & Apostolorum more vulgato, qui verborum ordine prætermisso, sensus tantum de veteri testamento proferunt in exemplum. Ita dicit, *Psal. 77.* Et Eusebius, *lib. 10. Demonstr. evang. cap. 4.* Euthymio super *Matth.* non displicet, ex apocryphis Jeremiæ esse desumptum hoc testimonium. Sed ego numquam credam, quod Evangelistæ voluerint confirmare dogmata nostræ fidei ex deliramentis apocryphorum. Fortè librarius, cum legisset apud *Jeremiam, cap. 32.* de illa emptione agri, mutavit nomen Zachariæ, & inseruit nomen Jeremiæ. Unde Ori-

genes, *tract. 35.* ait: Non invenitur in Jeremia: Suspicio erroris esse scripturæ, aut inveniri in secreta scriptura Jeremiæ. Augustinus, *lib. 3. de Consensu Evangelistarum, cap. 7.* ait: Si quis movetur, quòd hoc testimonium non invenitur in Jeremia, & ideo putat fidei Evangelistæ aliquid derogandum; primò novèrit, non omnes codices habere, quòd per Jeremiam dictum sit; sed tantum per Prophetam: & intellige Zachariam. Sed plures codices habent Jeremiæ nomen, licet in eo non inveniatur: quia actum est hoc secretiore consilio providentiæ Dei, qua mentes Evangelistarum sunt gubernatæ. Potuit enim fieri, ut animo Matthæi Evangelium conscribentis, pro Zacharia Jeremias occurrat. Quod tamen emendaret, ab aliis admonitus; nisi recogitaret apud se, qui Spiritu Sancto regebatur, non frustra occurrisset aliud nomen pro alio. Quæ primo loco ait Augustinus, mihi videntur esse verissima: quæ verò secundo, omninò non placent.

Quod Evangelistæ utantur nonnumquam testimoniis, quæ non omninò instituto præsentis negotii quadrare videntur; ego minimè ausim affirmare: sed Hieronymus ni fallor, videtur velle, astruere hanc sententiam. Attamen afferamus in medium illius verba, si modò aliquam utilitatem ex illis possumus decerpere. Is enim, in *comment. Joelis cap. 2.* ait: Aliqui asserunt apostolicæ esse consuetudinis, juxta illud, quod de sancto viro scriptum est: Dispensavit sermones suos in judicio: Ut quidquid audientibus utile esse cernerent, & non repugnaret præsentibus, de alterius temporis testimoniis roborarent. Non quod abuterentur audientium simplicitate, & imperitia, ut impius calumniatur Porphyrius; sed ut juxta Apostolum Paulum, prædicarent importunè, & opportunè. Ut quod Petrus ait: Non ut vos existimatis, ebrii sunt hi, cum sit hora diei tertia; sed hoc est, quod dictum est per Prophetam Joel: Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Probat ibi Hieronymus, hæc non posse coherere cum superioribus. Sed ego puto, stare posse cum superioribus, si hoc, quod dicitur post hæc: Effundam de spiritu meo: referatur ad id, quod dixit: Lætamini in Deo vestro, qui dedit vobis doctorem justitiæ. Et in *Apologia pro libris, contra Jovinianum*, loquens de Paulo ait: Calumniemur ergo illum, & dicamus ei: Testimonia, quibus contra Judæos, & cæteras hæreses usus es, aliter in suis locis, aliter in tuis epistolis sonant. Videmus exempla captiva; servierunt tibi ad victoriam, quæ suis in voluminibus non dimicant. Porro quamvis Hieronymi documentum videatur, ex aliorum sententia adductum; tamen nec hic, nec alibi improbavit: nam sæpè inculcat Dominus, aut Apostoli abusi sunt hoc testimonio. V.g. *Isaia 56.* cum exponit hunc locum: Domus mea domus orationis vocabitur. Item Paulus prædicans in Areopago ait: Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiones vos video; præteriens enim, & videns simulacra vestra, inveni aram, in qua inscriptum erat: Ignoto deo. Cum tamen juxta

Psal. 111.

2. Tim. 4.

Act. 2.

Psal. 21.

Act. 17.

Ara ignoti Dei.

Pau-

Pausaniam, in *Atticis*: & Hieronymum, de *Optim. genere interpret.* inscriptio hæc esset: Ara ignotorum Deorum Asiæ, Africæ, & Europæ. Hanc aram instituerunt erigere Athenienses, ne aliquis Deus gentium, à memoria illorum semotus, queri jure posset de populo illo, illius nomen ab eis fuisse neglectum. Ecce quomodò, ut videri potest alicui, Paulus importunè fortuitam inscriptionem traxit in fidei nostræ argumentum. Sed hoc tantum ut ex dictis Hieronymi: nam reverà inscriptum erat: Ignoto Deo: ut constat, ex *epistola Martialis ad Burdegalenses*, cap. 3. & ex Luciano, in *Dialogo*, qui inscribitur *Philopates*.

Lapsus memoria an
admittendus in
Scripturis.

In viris doctissimis lapsus memoriæ esse admittendum, multa exempla documento nobis esse possunt. Aristotel. 2. *Ethicorum*, ait: Qui medium assequi vult, primò recedat à magis contrario, ut Calypso monebat: Sic procul à fumo, atque undis cohibere carinam: sis memor. Verum ut Eustratius auctor est, hoc non dicit Calypso, sed Circes. Et 5. *Ethicorum* cap. 1. citat proverbium hoc: Justitia in se virtutes complectitur omnes. In quo loco ait Eustratius: Est hic versus Theognidis, ut Theophrastus refert, in *primo de Moribus*: in *primo* tamen *moralium libro*, eundem Phocylidi videtur attribuire. Lege Politianum, in *miscellan.* cap. 53. Hieronymus etiam, in *lib. de Optim. genere interpretandi* ait: In fine Malachiæ scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum: cum sit in medio Malachiæ, nempe circa principium cap. tertii. Et *Ezechielis* 3. citat Habacuc, juxta Theodotionem, cum illa verba sint ex Daniele desumpta. Item Clemens 4. *Strom.* cum tractat locum, qui est *apud Lucam*, cap. 19. Ecce vir nomine Zachæus, & hic princeps erat publicanorum, & ipse dives, ait: Zachæum ergo, alii autem dicunt Matthiam, publicanorum principem. Nisi mavis dicere duplicem esse lectionem, quod numquam aliàs legi. Et Augustinus, in *lib. de Catechizandis rudibus*, cap. 3. exponit historiam nativitatis Jacob & Esau, ex *Genes.* cap. 25. mysticè; cum minimè de illa intelligi possit, sed de nativitate Phæres & Zaram, *Genes.* 38. Et Cantacuzenus, *Apolog.* 2. Verba Pilati, *Joan.* 18. Quid est veritas? Christo tribuit: ut sit deploratio veritatis, exclusæ è mundo. Denique Epiphanius, *lib. 3. contra Hæreses*, in *hæresi Massalianorum*, verba Domini ad Magdalenam, *Joan.* 20. Noli me tangere: tribuit matri Domini. Quæro igitur, an eodem modo error memoriæ admitti possit in Apostolis & Evangelistis. Et primò quidem non valde repugnare admittere, quod Hieronymus ait, *ad Galat.* 3. cap. In omnibus, inquit, penè testimoniis, quæ de veteribus libris in novo assumpta sunt testamento, observare debemus, quod memoriæ crediderint Evangelistæ vel Apostoli; & tantum sensu explicato, sæpè ordinem mutaverint, nonnumquam vel detraxerint verba, vel addiderint. Quod verò secundo dicam loco, numquam ego credam: nam si semel mendacium admissum fuerit in scripturis, illarum cor-

Quæsitæ
solutio.

ruct sacrosancta auctoritas. Fides ergo sit penes auctores. Euthymius enim, *Matth.* 20. in postremis verbis ait: non admirandum est, si quædam unus evangelista proponit, alius verò prætermittit. Neque enim simul ac Christus loquebatur, evangelia scripserunt, ut omnium illius verborum possent meminisse; sed multis post annis: & ita verisimile est, quum homines essent, quorundam oblitos esse. Et Theophylactus, in *prolog. Matth.* Et si mihi dicas, quod Evangelistæ non consonent in omnibus. Concordes sunt in his, quæ sunt magis necessaria, & præcipua. Et Euthymius, *eodem in loco*: & denique *Joan.* 14. cum loquitur de suscitatione Lazari ait: Multa tum dogmata, tum miracula omiserunt Evangelistæ, sive omnino obliti, sive potius diviniore dispensatione; ut haberet Joannes post ipsos, quæ scriberet. Hæc illi: atque hos etiam Erasmus, *Matth.* 2. libenter sequitur. Argumenta, quæ in hujusce opinionis confirmationem afferri poterant, in variis hujus libri locis, nos adduximus, & solvimus. Verum exempli gratia, insigniora loca non gravabor afferre.

Leges S.
Thom. 2. 2.
9. 110. art.
3. ad 1.

Primus locus sit *ex Marco*, cap. 2. Numquam, inquit, legistis, quod fecit David, quando esuriit ipse, & qui cum eo erant? quomodo intravit in domum Dei, sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducavit, quod non licebat nisi sacerdotibus? At sacerdos hic, juxta historiæ veritatem, ut dicitur, 1. *Reg.* 21. Achimelech vocatur. Ad hoc respondet Theophylactus, *Marci* 2. quod fortassis duo nomina habuit, idemque sit Abiathar & Achimelech: aut fortassis liber Regum sacerdotem inquit esse Achimelech, Evangelista pontificem Abiathar. Unde inter se non sunt diversa, sacerdotem esse Achimelech, pontificem autem Abiathar. Hactenus Theophylactus. Euthymius autem, *Marci* 6. ait: Nomen proprium erat Achimelech; cognomen verò Abiathar habuit, à progenitoribus deductum: manifestum est ergo, quod binomius fuerit. Quod verò addit, *hoc in loco*, & *Psalms.* 33. quod nil refert, an vocetur Achimelech, vel Abimelech, falsum est: nam *Psalmo* 33. Abimelech, & *Psalms.* 51. & 1. *Reg.* 21. Achimelech dicitur. Postremò sic solvit Beda, *lib. 1. in Marcum*, cap. 2. & Glossa ordinaria. Ambrosius, inquit, aderant Achimelech pater, & Abiathar filius, qui occiso patre à Saul, comes exilii David factus est; & postea regnante David, filius factus est summus sacerdos. Ideoque quia majoris dignitatis & nominis filius erat, quàm pater, à Domino nomen filii nominatum est, relicto patre.

Locus Marci,
cap. 2.
illustratus.

Secundus locus desumptus est *ex Genes.* 46. & *Exod.* 1. & *Deuter.* 10. ubi numerantur septuaginta animæ egressæ de fœmore Jacob, quæ ingressæ sunt in Ægyptum. Cum tamen *Actuum* 7. ab Stephano septuagintaquinque supputentur. Et Clemens Alexandrinus, *Stromate* 1. ait: Euphorus, & alii historici, & gentes & linguas dicunt septuagintaquinque, cum audissent vocem Mosis dicentis: Erant omnes animæ ex Jacob septuagintaquinque, quæ descenderunt in Ægyptum.

Locus Lucae
eximie
expositus.

Ægyptum. Videntur autem ex vera ratione, linguæ generales esse septuagintaduæ, ut nostræ tradunt scripturæ. Fiunt aliæ per communionem duarum, vel trium, vel plurium dialectorum. Hieronymus, in *Quæstion. in Genes.* sic dissonantiam redigit in concordiam. Excepto, inquit, Joseph & filiis ejus, ingressæ sunt in Ægyptum sexagintafex animæ. Sed ubi in Septuaginta Interpretibus legimus: Filii Joseph, qui nati sunt ei in Ægypto, animæ novem: In Hebræo sunt, animæ duæ. Ephraim enim & Manasses, antequam Jacob intraret in Ægyptum, nati sunt de Asenech filia Putipharis. Et illud, quod suprâ legimus: Facti sunt filii Manasse, Suthalaam, Etham: filii verò Suthalaam, Edom: additum est. Siquidem id, quod postea legimus, quasi per anticipationem factum esse describitur. Nam cum ingressus est Jacob in Ægyptum, non poterant Ephraim & Manasses generare. Igitur omnes animæ in Ægypto ingressæ de fœmore Jacob sunt septuaginta. Sexagintafex namque ingressæ sunt; & repperunt in Ægypto tres animas, scilicet, Joseph, cum duobus filiis Ephraim & Manasse: septuagesimus fuit ipse Jacob. At dices Stephanus enumerat septuagintaquinque. Non debuit, inquit ille, Lucas in Gentibus volumen scribens, contrarium aliquid scribere, adversus eam scripturam, quæ in Gentibus erat divulgata. Et utique illo tempore major erat Septuaginta Interpretum auctoritas, quàm Lucæ, qui tunc vilis habebatur. Hoc generaliter observandum: quod ubicumque Apostoli ad populum loquuntur, his plerumque testimoniis utuntur, quæ erant gentibus divulgata. Licet plerique tradant, Lucam, ut profelytum, Hebræas litteras ignorasse. Sic ille. Verum de his latior statim futurus est sermo. Hanc eandem dat nodi dissolutionem Albinus, in *Quæst. in Genes.* Secundò D. Eucherius, in *Quæst. Deuteronom.* hæc tradit: Eo tempore, quo Jacob ingressus est in Ægyptum, cum Joseph, & filiis ejus Ephraim & Manasses, septuaginta animas fuisse. In Actibus tamen septuagintaquinque animæ numerantur; quoniam Lucas per anticipationem, filios nepotesque Ephraim & Manasses numeravit, quos postea natos scriptura ostendit. Deinde, in *lib. 3. in Genes. cap. 46.* ait: Septuaginta Interpretes non mihi videntur errasse, cum dicunt septuagintaquinque animas intrasse, ob mysterium aliquod; si adhuc vivente Jacob, illi qui ex duobus filiis Ephraim & Manasse orti sunt, cum domo Jacob se aggregare. Verum hoc videtur esse falsum; quia Ephraim & Manasses nondum poterant gignere, cum adhuc pueri essent. Nam invenitur Jacob decem & septem annos vixisse in Ægypto: quomodo ergo potuerunt filii Joseph, illo vivo nepotes habere? Ingressus est enim in Ægyptum Jacob secundo famis anno, & nati sunt filii Joseph in annis abundantiae. Quibuslibet annis ubertatis nati existimentur, à primo anno ubertatis usque ad secundum famis, quo ingressus est in Ægyptum novem annis fiunt. His additis decem & septem, quibus ibi vixit Jacob

vigintifex anni reperiuntur. Quomodo ergo minus quàm vigintifex annorum juvenes, nepotes habere potuerunt? Chrysostomus *super Genes.* nihil de hac re prodidit, cum Septuaginta prorsus cum Luca consentiant. Denique Augustinus, *lib. 1. Quæst. in Genes. quæst. 152.* non dissentit ab Eucherio, qui, ut solet aliàs, omnia ex Augustino transcripsit.

Ultimus locus magna est involutus obscuritate: ideò, ut exactè intelligatur, nonnulla altius repetenda, & veluti quædam fundamenta præjacienda sunt. Et primùm ex Hieronymo, in *Quæst. in Genes.* annotandum: Mortuam esse Saram in civitate Arbe, (hæc est Hebron) id est, civitas quatuor. Nam ibi Abraham, Isaac & Jacob sepulti sunt, cum uxoribus suis, excepta Rachel, quæ dolore partus correpta in Bethlehem sepulta est: de qua dicitur apud Jeremiam: Vox in Rama audita est, &c. Et Adam ibi etiam sepultus est, ut dicitur *Josue 14.* At in *Epitaphio Paula* ait: Plerique quartum Caleb putant. Hebræi arbitrantur, Arbe esse nomen cujusdam gigantis è filiis Enachim. Porro de Adam sepultura, magna quæstio est. Origenes quidem, *tract. 35. in Matth.* ait: Venit ad me traditio quædam talis, quod corpus Adæ primi hominis ibi sepultum est, ubi crucifixus est Christus; ut sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes vivificentur. Ut in loco illo, qui dicitur Calvariæ locus, id est, locus capitis, caput humani generis resurrectionem inveniat. Eiusdem sententiæ assertor est Hieronymus, *epist. Paula ad Marcellam:* & Theophylactus, *Marc. 15. & Luca 23. & Joan. 19.* Et Euthymius, *Matth. 67.* secuti Chrysostomum. Ambrosius quoque, *lib. 5. Epist. epist. 19.* ait: Quam, scilicet, mortem suscepit in Golgotha Christus, ubi Adæ sepulchrum, ut illum mortuum in sua cruce resuscitaret. Ubi ergo in Adam mors omnium, ibi in Christo omnium resurrectio. Et Athanasius *de Passione*, consonat. Denique Epiphanius, *lib. 1. adversus hæreses in postremis verbis, in hæresi Tatianorum: & lib. 2. hæres. ultima.* Vides, quot illustrium virorum suffragiis hæc opinio stabilita sit: sed audi Hieronymum, in *comment. Matth. cap. 27.* quid de hac quæst. senserit. Audi, inquit, quemdam exposuisse Calvariæ locum, in quo sepultus est Adam; & ideò sic appellatum esse, quia ibi antiqui hominis sit conditum caput: & hoc esse, quod dicat Apostolus: Surge, qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Favorabilis interpretatio, & mulcens aures populi; nec tamen vera. Extra urbem enim loca sunt, in quibus truncantur capita damnatorum; & calvariæ, id est, decollatorum sumpsere nomen. Ideo ibi crucifixus est Dominus, ut ubi prius erat area damnatorum, ibi erigerentur vexilla martyrii. Adam vero sepultum juxta Ebron & Arbe, in Jesu filii Nave volumine legimus. Eadem repetit, *ad Ephesios 5.* Hactenus ille. Hunc, quem reprehendit, arbitror esse Epiphanium, nam dicit, *audivi quemdam; aut fortè ali-*

Legel. 3. q. 2. Hebron & emendatium, jam quatuor. De Sepultura Patriarcharum.

Ubi Adam sepultus.

Hieronym. dissidet ab omnibus sanctis, & merito quidem.

Ephes. 5.

Josue 14.

quem

Honorius
Chronogra-
phus.

quem concionatorem illius ætatis perstringit. Porro Honorius in Chronicis, inter utramque opinionem medius incedit. Adam, inquit, primus homo in Ebron à Deo formatus, in paradiso cum Eva septem horis commoratus, ob mandati transgressionem hujus mundi exilium subiit. Ipse verò post nongentos & triginta annos in Jerusalem obiit, & in loco Calvariæ sepultus, aliquandiù requievit: deinde in Ebron translatus, in terram, de qua assumptus est, rediit.

Sepul-
chrum Jo-
seph ubi.

Genes. 33.

Vocabu-
la quadam
tempore
Christico-
rupte pro-
lata.

Præterea adverte, Joseph sepultum fuisse in Sychem, ut dicitur *Iosue* 24. in parte agri, quem emerat Jacob à filiis Emor fratris Sychem: & ut ait Hieronymus, in *Q. in Genes.* Mausoleum ejus hodie cernitur. Hunc agrum dono dedit Jacob, filio suo Joseph, ut dicitur *Joan.* 3. ubi corruptè Sychar vocatur. Venit, inquit Joannes, Jesus in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sychar, juxta prædium, quod dedit Jacob filio suo Joseph. Tunc enim temporis sic corruptè à Judæis appellabatur. Et Salem civitas regionis Sychem, quam Salim, nomine corrupto, vocat Joannes: Erat, inquit, Joannes baptizans in Ennon juxta Salim, quia aquæ multæ ibi erant. Et Golgotha, pro Golgoltha dicebatur. Hæc iterum scribit in *epistola ad Evagrium.*

Ubi huma-
ni fuerint
Patriarchæ
duodecim.

De duodecim Patriarchis, Jacob filiis, quo humati fuerint loco, non satis constat inter eruditos. Nam Hieronymus, in *epitaphio rursus*, inquit: Transivit in Sychem, (non, ut nonnulli legunt, Sychar) quæ nunc Neapolis appellatur: atque inde divertens, vidit duodecim patriarcharum sepulchra. Hoc iterum tradit, in *lib. de Optim. genere interpret.* Ex his testimoniis constare videtur, juxta Sychem primariam urbem Samariæ, in limitibus Manasses, sepulchrum fuisse sortitos. Et hoc significavit Lucas, cum inquit: Translati sunt in Sychem: ex Ægypto, videlicet. Porro Josephus, *lib. 2. Antiquitat. cap. 4. versus finem*, in Ebron affirmat fuisse sepultos, his verbis: τελευτὰ δὲ ἰωσήφου, τελευτοῦσι αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοί, ζήσαντες ἰουδαίως ἐπὶ τῷ αἰγύπτου. καὶ τούτων μὲν τὰ σώματα κομίσαντες μετὰ χρόνου, αὐτῶν οἱ ἀπόγονοι, καὶ οἱ παῖδες, ἔθαψαν ἐν χεβρών. Et *lib. 1. cap. 19.* cum loquitur de Jacob, exeunte ex Bethel versus Ephratha, ait: ἐντεῦθεν δὲ προὐὼν ἰσὼὶ κατὰ τῆς ἰφραθάης γίνεται, ἐνθάδε ῥαχὴλαι ἐκ τοκετῶν θάπτειται θάπτεται. μοῖν τῶν συγγενῶν τῆς ἐν χεβρών τιμῆς ἐν τυχοῦσαι. Id est: Postquàm ex Bethel profectus est, venit in Bethlehem, quæ alio nomine Ephratha vocatur: ubi Rachel partus dolore correpta, obiit mortem, atque ibi sepulta est. Atque ipsa sola ex illa familia, in Chebron sepulta non est. Hæc ille. Chebron alio nomine vocatur Mambre; & est ager ille, quem emit Abraham ab Ephron Etheo, ut Saram sepeliret.

Præterea reducere oportet in memoriam, quod dicitur, *Genes. 23.* Abraham emit speluncam duplicem ab Ephron Etheo, filio Seor, juxta Hebron, quadringentis drachmis argenti.

Denique, & quod legimus, *Genes. 33.* Quod Jacob revertens de Mesopotamia posuit tabernaculum ante Salem urbem Sychemorum, & emit ibi partem agri, in quo habebat tentoria, ab Emor patris Sychem, centum agnis. Pro agnis, in Hebræo legitur *Quasita*: estque genus numi, quo contractus firmantur: apud nos vocatur Arrabo. A veritate deductum est nomen.

Hæc, quæ à nobis accuratè ex variis locis coacervata sunt, Stephanus in Actibus Apostolorum, *cap. 7.* videtur labefactare, & convellere velle; ait enim: Descendit Jacob in Ægyptum, & defunctus est ipse, & patres nostri; & translati sunt in Sychem, & positi sunt in sepulchro, quod emit Abraham pretio argenti à filiis Emor filii Sychem. In his tamen ultimis verbis in Græco codice legitur: Emor Sychem: & subintelligi debet nomen patris, ex loco citato *Genes. 33.* aut nomen filii, quod erat ejusdem nominis cum patre, ut voluit noster interpres; ne sint ista duo loca inter se pugnancia. Adhuc adverte, quòd in hoc loco Stephani, Sychem primo loco positum, est urbis nomen; in secundo nomen proprium viri.

Horum locorum dissidium complures ante nos consopire aggressi sunt: nescio an prorsus infelicitè. Nos aliorum sententiis omisissis, nostram tantum explanabimus mentem. Translati sunt, inquit Lucas: juxta opinionem quidem Hieronymi Joseph cum reliquis patriarchis ex Ægypto in Sychem sunt delati. Nam Jacob in Ebron sepultus est: & ad hunc sensum oportet trahere, quod subjungitur: Et positi sunt, scilicet, Patriarchæ. Deinde addit Lucas: Quod emit Abraham. Nomen Abraham in genitivo est positum, nam est nomen indeclinabile, ut cætera Hebræa nomina. Ad hunc sensum: Abrahæ, scilicet, nepos, Jacob, emit agrum ab Emor, ut dicitur *Genes. cap. 33.* Quòd verò non temerè subaudiatur nomen nepos, est optimum exemplum, 3. *Reg. 12.* cum desciverunt decem tribus à domo David; dicunt enim: Quæ nobis pars in David, aut quæ hæreditas in filio Isai? Vade in tabernacula tua Israel; nunc vide domum tuam David. David, inquam, id est, nepos David, nempe Roboam. Et *Lucæ 3.* Qui fuit Eli, scilicet, filius; qui fuit Melchi, scilicet, gener. Et apud Paulum: Numquid Christus peccati minister est: id est, doctrina Christi. Et 2. *Paralip. 25.* apud Obededon: id est, apud unum ex nepotibus ejus. Postremò Lucas his verbis sententiam claudit: Filii Sychem: & *Genes. 33.* Patris Sychem: & in Actibus in Græco exemplari, paulò aliter, quam in Latino, τοῦ συχὲν: ita ut penes te sit, subaudire patrem, aut filium. Verùm quia *Genes. 33.* legitur: Patris Sychem: ista lectio probanda videtur. Quamvis non ignorem, juxta Augustini sententiam nomen patris pro filio nonnumquàm accipi: & locus est, *lib. 1. Locut. in Genes. supra cap. 14.* Atque ita accipiendum est, sequendo lectionem Latinam, in Actibus Apostolorum. Erasmus dicit, hanc quæstionem explicasse Hieronymum in quæstionibus Hebraicis: sed fallitur, nam nul-

Locus obs-
curus ex
Actibus ex-
plicatus.

nullibi Hieronymum solvisse eam, nec tractasse, legimus. Sit igitur hic error, *μη μνησθῆναι ἀμάρτημα* Erasmi.

Nonnihil etiam dicendum videtur de illis nominibus, quæ inveniuntur in veteri instrumento, quæ tamen videntur originem trahere à poeticis fabulis & figmentis; quo consilio scriptura illis usa fuerit. De quibus Hieronymus, *lib. 6. comment. in Isaiam cap. 13.* hæc scribit: Legimus in scriptura Hyadas, & Vesperum, & Arcturum, & Oriona, nec putare debemus juxta gentium fabulas sic appellari: nam apud Hebræos propria habent vocabula. Sicut enim Deus vocavit lucem, diem; firmamentum, cælum: sic singulas stellas suis appellavit nominibus, quorum proprietatem lingua nostra non exprimit. Scriptum est enim de Deo: Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Et Eucherius, *in Quæst. in Job* interrogat: Quid sibi vult, quod auctorum secularium consuetudine legimus Pleiadas, Oriona, vel Arcturum? Respondet: Non quod his apud Hebræos nominibus censeantur; sed ut apud nos horum siderum significantia posset esse manifestior, ita hæc translator appellare voluit, ut usus gentilitatis invenerat. Illud quoque generaliter observandum est, quod Apostoli in scripturis suis scribentes ad populos, utuntur interdum his testimoniis, quæ videbantur divulgata per populos. Lege Ambrosium, *in lib. de Fide ad Gratianum Augustum, cap. 1.* Præterea Hieronymus, *ad Galat. cap. 3.* ait: Paulus sermone trivii utitur, ut: Quis vos fascinavit, non credere veritati? Non quod sciret, esse fascinum, qui vulgò putatur nocere. Legimus in Proverbiis: Donum invidi cruciat oculos. Qui apud nos invidus, apud Græcos significantius dicitur, fascinator. Et in Sapientia, quæ inscribitur Salomonis: Fascinatio malignitatis obscurat bona. Quibus docemur exemplis, quod vel invidus aliena felicitate crucietur; vel in quo bona sint aliqua, alio fascinante, id est, invidente, noceatur. Dicitur propriè fascinus infantibus nocere, & ætati parvulæ, & his qui necdum firmo vestigio figant gradum. Unde quidam è gentibus: Nescio, quis teneros oculo mihi fascinat agnos. Hoc utrum verum, nec ne sit, Deus viderit; quia potest fieri, ut dæmones huic peccato serviant, & quoscumque in Dei opere, vel cœpisse vel profecisse cognoverint, eos à bonis operibus avertant. Sic Paulus ex opinione vulgi sumpsit exemplum, ut quomodo tenera ætas noceri dicitur fascino, sic etiam Galatæ in Christi fide nuper nati, & nutriti lacte, & non solido cibo, veluti quodam fascinante sint nociti, & stomacho fidei nauseante, Spiritus Sancti cibum evomuerint. Quod si aliquis contradicit, exponat, quomodo de communi opinione non sit sumpsit. Vallis Tytanorum *in Regum libris* legitur; & Syrenæ, & Onocentauri *in Isaiâ*; Arcturus, & Orion, & Pleiades *in Job, cap. 9.* & cætera his similia; quæ utique vocabula, gentilium fabularum & causas & origines habent. Hæc

ille. Locus desiderabat, ut nomina sacra his nominibus profanis subnecterem; sed quia typographus formis Hebraicis carebat, id facere non potuimus.

Deinceps quærendum videtur, an interdum sacri scriptores utantur testimonio ex libris apocryphis desumpto; sicut interdum citant testimonia ethnicorum poetarum? Ad quam quæstionem sic respondet Hieronymus, *in comment. epist. ad Titum, cap. 1.* Paulus solet gentilium scripta citare; ut in Actibus Apostolorum cum concionaretur ad populum; & in Areopago inter cætera ait: Sicut & quidam de vestris poetis dixerunt: Ipsius enim & genus sumus. Quod hemistichium in phænomenis Arati legitur. Et *1. Cor. 15.* de Menandri comœdia versum sumpsit jambicum: Corrumunt bonos mores colloquia mala. Et *in epistola ad Titum*, carmen sumpsit ex Epimenide, sive Callimacho: Crentenses semper mendaces, malæ bestię, ventres pigri. Nec mirum si pro opportunitate temporis, gentilium poetarum versibus rarò admodum abutatur, & ut loci potiùs, quàm ostentationis opportunitas exigebat; in morem apium, quæ de diversis floribus solent mella componere, & favorum cellulas coaptare. Nec idè statim totam illius poetæ poësim approbavit. Nam sic librum Enoch, de quo Apostolus Judas in epistola sua testimonium posuit, inter Divinas Scripturas deberemus recipere; & multa alia, quæ de reconditis, Paulus est locutus. Nemo est enim tam ficarius, aut tam parricida, qui non aliquid boni fecerit aliquando: ergo si unum bonum illius approbavero, in cæteris mihi necessitas incumbet, quæ mala fuerint approbandi? Item Hieronymus, *in libro de Optim. genere interpretandi*, inter alia multa hæc etiam affert: Quis nesciat in Moysis, & prophetarum voluminibus quædam assumpta è gentilium libris; & Salomonem ex philosophis Tyri, & nonnulla proposuisse, & ad aliqua respondisse. Unde in exordio Proverbiorum commonet, ut intelligamus sermones prudentiæ, versutiasque verborum, parabolasque & obscurum sermonem, dicta sapientum, & enigmata; quæ propriè dialecticorum, & philosophorum sunt. Et Paulus Epimenidis poëtæ abusus versiculo, scribens ad Titum, in alia quoque epistola Menandri ponit senarium. Et apud Athenienses, in Martis curia disputans, Aratum testem vocat. Ac ne parum hoc esset, ductor Christiani exercitus, & orator invictus, de Christo causam agens, etiam inscriptionem fortuitam arte torquet in argumentum fidei. Didicerat enim à vero David extorquere de manibus hostium gladium, & Goliæ superbissimi caput proprio mucrone truncare. Legerat enim *in Deut.* voce Domini præceptum, mulieris captivæ radendum caput, supercilia, omnes pilos, & ungues corporis amputandos, & sic eam habendam in conjugio. Hoc exemplum multi Ecclesiastici viri secuti sunt, qui innumera de gentium libris ad suos transtulerunt. Chrysostomus quoque, *homil. 3. in epist. ad Titum.* post-

Quod scriptura, apocrypha & carmina poetarum, citent.

Actuum 17.

Vide in Decret. D. 37. cap. Turbat.

Judas citat librum Enoch.

Ut Jethro socer Moysis Exod. 18.

Proverb. 1.

Actuum 17.

Deut. 21. Mulieris captivæ radendum caput.

Hier. contra Joannem: illud verum est testimonium, quod ab inimica voce profertur.

Hieronym. testimonia improbant.

Chrysost. expositio explosa.

2. Tim. 3.

Coloss. 1. Ephes. 1.

Locus annotandus Hieronym. de quatuor hierarchiis angelorum.

Principatus. Potestates. Virtutes. Dominationes.

postquam hæc omnia ferè, quæ ex Hieronymo adduximus, recensuisset, addit: Testimoniis gentium Apostolus utitur, quod illos his maximè revincimus, cum suorum in eos torquemus maledicta; quotiesque eos, qui apud eos fuere mirabiles, accusatores illorum constituimus. Item Hieronymus, *ad Ephes. 5.* ait: Quædam Paulus citavit ex reconditis prophetarum oraculis, & apocryphis: ut *ad Ephes.* Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Ecce secundum sententiam Hieronymi, testimonium illud sumptum est ex apocryphis. Alii non admittunt, ut dogmata ex scripturis nothis possint confirmari: quamvis historiam ex illis depromi posse, non negent. Et ideò illa Apostoli verba non legunt tamquam recitata; sed volunt per *πρωτοπρωτοι* Spiritus Sancti Apostolum orationem figurasse, ad exhortationem pœnitentiæ: ad hunc sensum: Propter quod dicit; Spiritus scilicet Sanctus per me: Surge, &c. Sed rectiùs tribuentur hæc verba Isaïæ dicenti, *cap. 60.* Surge, & illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum. Eodem modo corrigendus est locus Chrysostomi, qui *homil. 7. in priori epist. ad Corinth.* ait: Dictum illud: Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, &c. non inveniri in sacra Scriptura, nisi fortè in libris, quorum memoria oblitterata est. Cum tamen apud Isaïam, *cap. 64.* illa verba inveniantur: A sæculo, inquit, non audierunt, nec auribus perceperunt, oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te. Addit præterea Hieronymus *illo in loco*: Paulus citavit quædam ex reconditis prophetarum libris, & apocryphis: ut de Janne & Mambre magis Pharaonis: sicut & in aliis locis illum fecisse, manifestum est. Non quod apocrypha comprobet, sed quod Arati, & Epimenidis, & Menandri versibus sit usus, ad ea quæ voluerat, in tempore comprobanda. Et iterum *in eadem epist. ad Ephes. cap. 1.* ait: Non est fas ei, qui divina lectione fuerit instructus, loqui aliquid, quod in sanctis voluminibus non invenerit. Unde Paulus ponens Principatus, Potestates, Virtutes, Dominationes, ex aliquo scripturæ loco nobis incognito eas assumpsisse, credendum est. Verum licet multi multa dicant, arbitror illum, aut de traditionibus Hebræorum, ea quæ secreta sunt in medium protulisse; aut certè, quæ juxta historiam scripta sunt, sensisse sublimiùs; & quod de regibus & principibus, ducibus quoque, tribunis & centurionibus, in Numeris, & Regum libris, refertur, imaginem aliorum principum, regumque cognovisse. Quod, scilicet, sint Principatus, sint Potestates, sint Dominationes, & Virtutes, & cætera ministeriorum vocabula in cœlestibus, quæ nec nos possumus nominare, nec ipsum Paulum puto, ut in gravi corpufculo constitutum, enumerare valuisse. Si autem sunt Principatus, & Potestates, & Virtutes, & Dominationes, necesse est, ut & subiectos habeant, & timentes, & servientes si-

bi; & eos, qui sua fortitudine roborentur. Quæ distributiones officiorum, non solum in præsentiarum, sed etiam in futuro sæculo erunt; ut per singulos profectus, & honores, & ascensiones, & descensiones, & crescat aliquis vel decre scat, & sub alia atque alia potestate, virtute, principatu, & dominatione fiat. Nos homunculi in cinerem & pulverem dissolvendi, si consensu hominum levemur in reges, tantas habemus ministrorum diversitates, & multitudines, quantas faciliùs possumus sentire, quam dicere. Verbi causa, quod Præfectus in parte civili, Judices, Provincias, & ordinem suum habeat; rursùm militia, in tot comites, duces, tribunos, & multiplicem scindatur exercitum. Et putamus Deum, Dominum dominorum, & Regem regnantium, simplici tantum ministerio esse contentum. Hactenus Hieronymus: quibus satis quidem eruditè, & eloquenter nobis explicuit, unde sumpserint nomina, & originem, Hierarchiæ Angelorum: quod mysterium, omnibus scriptoribus ecclesiasticis, quos ego legi, hucusque latuit. Unde & Origenes, Theologorum omnium facilè princeps, *lib. 1. Periarcho, cap. 5.* fatetur, se nescire, ex quo loco divinarum Scripturarum ordines Angelorum sunt desumpti. Sunt, inquit, quidam sancti Angeli Dei, quos Paulus ministeriales spiritus appellat, ad ministerium destinatos, propter eos, qui hæreditatem capient in salutem. Apud ipsum quoque Paulum invenimus, nescio undè sumentem, cognominantem tamen quasdam sedes, & Dominationes, & Principatus, & Potestates.

Hic locus exigere, & postulare videbatur, ut etiam ea, quæ à Gentium scriptoribus, ex divinis libris surrepta, & à loco sacro in prophanum translata sunt, explicare aggredermur. Nam illi haud infrequenter, litteris monumentisque suis res nostras inferere curarunt: instar Nabuchodonosoris, qui vasa templi dominici ex urbe Jerusalem Babylonem deferre, ac idolis suis devovere, curavit. Verum quia paucis verbis res tota planè & dilucidè pertractari, & aperiri non potest; nè ab instituto longius nostra se flectat oratio, locum signabo præclarum, in quo multa philosophorum & poetarum possis invenire furta, aut si majora sacrilegia. Atque is est apud Justinum martyrem, *in Admonitorio*: quo in libro, tam ex Homero, quam ex Platone ostendit, illos suos libros ornasse verbis, & sententiis, ex nostris libris desumptis.

In postremum hujus capitis locum conjecimus quæstionem illam à Hieronymo multa exemplorum varietate, & verborum copia, discussam: nempe, An Apostoli, & Evangelistæ, ita nitantur auctoritate veritatis Hebraicæ, ut Septuaginta apud illos translatio in pretio non sit. Deinde etiam: An illi omnes utantur testimoniis ex Hebræis codicibus desumptis; an vero aliqui sint, qui Septuaginta auctoritate freti, Hebraicam veritatem citare nonnumquam dissimulent. Pro harum quæstionum solutione, illius planè divini viri Hieronymi lucubrati-

Origenes

An Apostoli usi sint editione Septuaginta, an Hebræa.

res evolvamur, qui diligenter in hac re vigilavit: at nos breviter quidem & succinctè, ut appetitum excitasse, non obruisse, ciborum multitudine, & varietate videamur. Hieronymus ergo, *in proœmio, 15. lib. comment. in Isaiam* ait: Crebrò dixisse me novi, Apostolos, & Evangelistas, ubicumque de veteri Instrumento ponunt testimonia, si inter Hebræos, & Septuaginta nulla diversitas sit, vel suis vel Septuaginta Interpretum verbis uti solitos. Sin autem aliter in Hebraico, aliter in veteri editione, sensus est, Hebraicum magis, quam Septuaginta Interpretes sequi. Denique ut nos multa ostendimus, posuisse eos ex Hebræo, quæ in Septuaginta non habentur; sic æmuli nostri doceant, assumpta aliqua testimonia de Septuaginta, quæ non sunt in Hebræis libris. Item *Malachie 3.* Apostoli, inquit, & Evangelistæ, & ipse Dominus, non Septuaginta Interpretum auctoritatem secuti sunt, qua, Hebrææ linguæ habentes scientiam non indigent; sed ex Hebræo transferebant, non curantes de syllabis, punctisque verborum, dummodò sententiarum veritas transferatur. Item *Isaia 6.* ait: Paulus cum Hebræis disputans, *Actuum 18.* citat illud Isaia: Auditū audite, & nolite intelligere; & videte visu, & nolite cognoscere: excæca cor populi hujus, &c. Non juxta Hebraicum, quod rectum esse cognoverat, sed juxta Septuaginta est locutus. Nam Evangelistam Lucam tradunt veteres Ecclesiæ tractatores, medicinæ artis esse scientissimum; & magis litteras Græcas scisse, quàm Hebræas. Unde & sermo ejus tam in Evangelio, quàm in Actibus Apostolorum comptior est, & secularem redolet eloquentiam; magisque testimoniis utitur Græcis, quàm Hebræis. Matthæus autem, & Joannes, quorum alter Hebræo, alter Græco sermone evangelia texuerunt, testimonia de Hebraico proferunt: ut est illud: *Osee 11.* Ex Ægypto vocavi filium meum: & Quoniam Nazaræus vocabitur: & Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ: & Videbunt in quem compunxerunt. Et cætera his similia. Pauli idcirco ad Hebræos Epistolæ contradicuntur, quòd ad Hebræos scribens, utitur testimoniis, quæ in Hebræorum voluminibus non habentur. Hæc ille. Testimonium illud, quod citatur à Joanne, *cap. 7.* Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ: sumptum est, ut dicit Hieronymus, *in prologo Pentateuchi*, ex Proverbiis. Sed ex quo loco, non constat. Aliqui dicunt, *ex cap. 5.* sumptum esse: Deriventur fontes tui foris, & in plateis aquas tuas divide. Theophylactus tamen, *Joan. 7.* sic dispungit: Qui credit in me, sicut dicit scriptura: & deinde oportet aliud facere principium: Flumina de ventre ejus fluent. Et Euthymius, *Joan. 9.* ait: Post dictum: Sicut scriptum est: ponenda est distinctio, multifariam enim præcipit scriptura credere in illum. Atque ita exponunt Chrysostomus, & cæteri Græci, qui veritatem Hebraicam non potuerunt consulere. Hactenus de his.

Ad institutum nostrum revertamur. Hiero-

nymus, *Isaia 28.* adhuc addit: Hoc in veteri observari testamento, absque paucis testimoniis, quibus Lucas solus utitur, qui magis Græcæ linguæ habuit scientiam; quod ubicumque quid de veteri instrumento dicitur, Scriptores, non ea juxta Septuaginta, sed juxta Hebraicum ponere, nullius sequentes interpretationem, sed sensum Hebraicum suo sermone vertentes. Ut cum apud Isaiam, *cap. 28.* legimus: In loquela enim labii, & in lingua altera loquatur ad populum istum: quod Paulus sumens ex illo loco, sic extulit: In aliis linguis, & in aliis labiis loquar populo huic: nec sic exaudiet me. Et *29. cap.* addit: Ubi legimus in Isaia: Pro eo quòd appropinquit populus hic ore suo, & labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est à me, timuerunt me mandato hominum, & doctrinis: Dominus tamen in evangelio contra Phariseos sic protulit: Quare & vos præteritis mandatum Dei propter traditiones vestras. Et iterum: Hypocritæ, benè prophetauit de vobis Isaia dicens: Populus iste labiis me honorat, cor autem longe est à me: frustra colunt me, docentes doctrinas, & præcepta hominum. Multa alia exempla hujuscemodi vel unus liber Hieronymi *de Optim. genere interpretandi*, suppeditabit. Item *in Quæst. in Genes.* ait: Hoc generaliter observandum, quòd ubicumque Apostoli loquuntur ad populos, his plerumque testimoniis abuti, quæ jam gentibus fuerant divulgata. Unde cum Septuaginta animæ ingressæ sint in Ægyptum, Stephanus in concione Septuaginta quinque animas ingressas asserit. De hoc supra latius disseruimus. Denique *in comment. Habacuc, cap. 2.* ait: Quod Apostolus Septuaginta magis testimonio abusus est ad Romanos scribens: Justus ex fide mea vivet: & non eo, quod habetur in Hebraico: Ex fide sua: causa perspicua est. Scribebat enim Romanis, qui scripturas Hebraicas nesciebant; nec erat ei cura de verbis, cum sensus esset in tuto, & damnum ex eo præsens disputatio non haberet. Alioquin ubi diversus est sensus, & aliter scriptus est in Hebraico, aliter in Septuaginta, nota eum his uti testimoniis, quæ à Gamaliele doctore legis didicerat.

Fortè tamen offendet aliquos parùm in sacris litteris versatos, ordo perturbatus & confusus, non solum in citationibus, sed etiam in quibuscumque aliis narrationibus. Hos sic instruit Augustinus, *lib. 2. de Consensu Evangelistarum, c. 29.* Non est, inquit, mendacium, si quisquam non hoc ordine cujusquam sermonem digesserit, quo ille à quo processit, narravit; cum ipsius ordinis nihil ad rem, sive ita, sive ita sit. Et iterum *cap. 12. ejusdem libri*, ait: Sancti, qui prudenter intelligunt, nullo modo laborandum esse judicant, ipsas sententias esse necessarias cognoscendæ veritati, quibuslibet verbis fuerint explicatæ. Et quod alius Evangelista alium ordinem tenuit, non est utique contrarium: nec illud contrarium est, si alius dicit, quod alius prætermittit. Ut enim quisque meminerat, & ut cuique cordi erat, vel brevius,

Hieronym.

Matth. 15.

Hieronym.

Hieronym.

Ordo narrandi diversus, non nocet veritati. De hoc lib. 5. cap. 1. Augustin.

viùs, vel prolixiùs, eamdem tamen explicare sententiam; ita eos explicasse, manifestum est.

Citationum duplex genus.

Duo sunt citationum genera. Nam aliquandò in novo testamento talia verba citantur, quæ clarè in veteri leguntur; & hæc non indigent nostra expositione, nec diligentia. Aliquandò verò sensus tantùm sine ulla citatione invenitur; nec scimus, an auctoritate propria, hoc est Dei, illa protulerint, an ex veteri sint instrumento deprompta. Ut in evangelio Salvator ait: Veni separare hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam, & nurus adversus socrum suam, & inimici hominis domestici ejus. Nam hic locus propè eisdem verbis in Michæa scribitur. Quæ verba utrùm assumpta sint ex propheta, an propriâ auctoritate præcepta, nosse Domini est, qui in evangeliiis, & prophetis locutus est. Illorum testimoniorum, quorum sensus tantum invenitur depromptus, sine ulla citatione, in sequenti tabula subjecimus exempla.

Matth. 10.

Ex Genesi.

- 1 Fide intelligimus, aptata esse sacula Dei verbo. Hebr. 11.
- 1 Cæli erant prius: & terra de aqua, & per aquam, consistens Dei verbo. 2. Petri 3.
- 2 Bene omnia fecit. Marci 7.
- 1 Adam primus formatus est, deinde Eva. 1. Timoth. 2.
- 2 Non vir ex muliere, sed mulier ex viro. 1. Corinth. 11.
- 3 Serpens seduxit Evam astutia sua. 2. Cor. 11.
- 3 Adam non est seductus, mulier est seducta. 1. Timoth. 2.
- 4 Fide plurimam hostiam Abel quàm Cain obtulit. Hebr. 11.
- 4 A sanguine Abel iusti. Matth. 23.
- 4 Non sicut Cain, qui ex maligno erat. 1. Joan. 3.
- 4 Væ illis, qui in via Cain abierunt. Judas.
- 5 Fide Enoch translatus est, ne videret mortem. Hebr. 11.
- 6 Quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca. 1. Petri 3.
- 6 Fide Noe, responso accepto, de his quæ non videbantur, &c. Hebr. 11.
- 7 Octavum justitiæ præconem custodivit. Secunda Petri 2.
- 7 Sicut in diebus ante diluvium, &c. Matth. 24.
- 9 Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt. Matth. 26. Apocal. 13.
- 12 Fide, qui vocatur Abraham, obedivit in locum exire. Hebr. 11.
- 14 Hic enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei summi. Hebr. 7.
- 16 Abraham filium habuit de ancilla. Galat. 4.
- 17 Signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei. Roman. 4. Actuum 7.
- 18 Fide, & ipsa Sara sterilis, virtutem in conceptione, &c. Hebr. 11.
- 18 Sicut Sara obediebat Abraham, dominum eum vocans. 1. Petri 3.

- 19 Evertit civitates Sodomorum & Gomorraorum. 2. Petri 2.
- 19 Sicut Sodoma & Gomorra, & finitima civitates. Judæ.
- 19 Memores estote uxoris Loth. Lucæ 17.
- 19 Sicut factum est in diebus Loth, edebant, & bibebant: qua die autem exiit Loth à Sodomis, pluit. Lucæ 17.
- 21 Abraham habuit filium de libera. Galat. 4.
- 22 Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur. Hebr. 11.
- 22 Offert Abraham filium Isaac super altare. Jacobi 2.
- 22 Sicut locutus est ad patres nostros Abraham, &c. Lucæ 1.
- 25 Rebecca ex uno concubitu habens, Isaac patris nostri, &c. Roman. 9.
- 25 Ne quis fornicator, aut prophanus, ut Esau, qui propter escam, &c. Hebr. 12.
- 27 Fide & de futuris benedixit Isaac Jacob. Hebr. 11.
- 48 Fide, Jacob moriens, singulos filiorum Joseph benedixit. Hebr. 11.
- 49 Quem scripsit Moyses in lege. Joan. 1.
50. Fide, Joseph moriens, de profectione filiorum Israel, &c. Hebr. 11.

Ex Exodo.

- 2 Fide Moyses natus, occultatus est mensibus tribus. Hebr. 11.
- 2 Fide, Moyses grandis factus, negavit, se esse filium filie Pharaonis. Hebr. 11.
- 2 Cum vidisset Moyses quemdam injuriam patientem. Actuum 7.
- 3 Expletis annis quadraginta apparuit illi. Actuum 7.
- 12 Fide, celebravit pascha, & sanguinis effusionem. Hebr. 21.
- 14 Omnes in Moyse baptizati sunt in nube. 1. Corinth. 10.
- 14 Fide, transferunt mare Rubrum. Hebr. 11.
- 16 Patres vestri manducaverunt manna in deserto, &c. Joan. 6.
- 26 Panem de cælo dedit eis manducare. Joan. 6.
- 16 Omnes eamdem escam spirituales manducaverunt. 2. Corinth. 16.
- 17 Bibebant de spiritali, consequente eos petra. 1. Corinth. 10.
- 19 Si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Hebr. 12.
- 19 Gens sancta, populus acquisitionis. 1. Petri 2.
- 20 Non perjurabis. Matth. 5.
- 20 Non homicidium facies. Matth. 19.
- 20 Non accessistis ad tractabilem montem. Hebr. 12.
- 24 Lecto omni mandato legis à Moyse, &c. Hebr. 9.
- 26 Tabernaculum factum est primum. Hebr. 9.
- 32 Nec idololatra efficiamur. 1. Corinth. 10.

Ex Levitico.

- 12 In sabbato circumciditis hominem. Joan. 7.

- 12 Postquam impleti sunt dies octo. Lucæ 2.
 12 Postquam impleti sunt dies purgationis ejus, secundum legem. Lucæ 2.
 12 Ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini. Lucæ 2.
 14 Offer munus tuum, quod præcepit Moyses, &c. Matth. 8. Marc. 1. Lucæ 5.
 16 Omnis multitudo populi erat orans foris. Lucæ 1.
 16 Si sanguis hircorum & vitulorum. Hebr. 9.
 19 Nolite in personarum acceptione, &c. Jacob 2.
 19 Si peccaverit in te frater tuus. Matth. 18. Lucæ 19.
 20 In lege Moyses mandavit, hujusmodi lapidare. Joan. 8.

Ex Numeris.

- 8 Omne masculinum adaperiens vulvam. Luc. 2.
 9 Patres nostri omnes sub nube fuerunt. 1. Corinth. 10.
 11 Panem de cælo dedit eis manducare. Joan. 6.
 12 Sicut & Moyses in omni domo ejus. Hebr. 3.
 14 Cadavera filiorum Israel prostrata sunt in deserto. Hebr. 3.
 14 Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum. 1. Corinth. 10.
 16 In contradictione Core perierunt. Judas.
 19 Quorum enim animalium sanguis infertur pro peccato. Hebr. 13.
 20 Bibebant de spirituali, consequente eos petra. 1. Corinth. 10.
 21 Neque tentemus Christum, sicut quidam, &c. 1. Corinth. 10.
 21 Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto. Joan. 3.
 22 Animal mutum subjugale corripuit vesaniam Balaam. 2. Petri 2.
 22 Errore Balaam mercede effusi sunt. Judas, & 2. Petri 2.
 24 Balaam docebat Balach, mittere scandalum coram filiis Israel. Apocal. 2.
 25 Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt. 1. Corinth. 10.
 26 Prostrati sunt in deserto. 1. Corinth. 10.
 26 Sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, &c. Matth. 12.

Ex Deuteronomio.

- 1 Nolite in personarum acceptione. Jacob. 2.
 5 Non perjurabis. Matth. 5.
 10 Non est acceptio personarum apud Deum. Roman. 2. Actuum 10. Colos. 3. Ephes. 6. 1. Petri 1.
 17 Irritam quis faciens legem Moysi. Hebr. 10.
 18 Nescitis, quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt? 1. Corinth. 9.
 24 Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii. Matth. 5. 19. Marc. 10.

Ex Josue.

- 2 Similiter & Raab meretrix. Jacob. 2.
 6 Fide, muri Jericho corruerunt. Hebr. 11.

- 6 Fide, Raab meretrix, non periit cum incredulis. Hebr. 11.

Ex 1. Regum libro.

- 21 Non legistis, quod fecerit David, quando esuriit. Matth. 12. Marc. 2. Luc. 6.

Ex lib. 3. Regum.

- 2 Liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est. Actuum 2. 13.
 20 Regina Austri venit à finibus terræ, audire sapientiam Salomonis. Matth. 12. Luc. 11.
 17 In diebus Elie clausum est cælum. Luc. 4.
 17 Elias homo erat similis nobis passibilis. Jacob. 5.

Ex lib. 4. Regum.

- 4 Neminem per viam salutaveritis. Luc. 10.
 5 Multi leprosi erant in Israel sub Eliseo propheta. Lucæ 4.

Ex lib. 1. Paralip.

- 23 Nec quisquam sibi sumit honorem, sed qui vocatur à Deo, quemadmodum & Aaron. Hebr. 5.

Ex Job.

- 1 Nihil intulimus in hunc mundum. 1. Timot. 6.
 1 Beatus vir, qui suffert tentationem. Jacob. 5.
 34 Non est personarum acceptor Deus. Act. 10.

Ex Psalmis.

- 40 Filius hominis vadit, sicut scriptum est. Matthæi 26. Marci 14. Lucæ 22.
 131 Petiit David, ut inveniret tabernaculum Dei Jacob. Actuum 7.

Ex Proverbiis.

- 11 Si justus vix salvabitur. 1. Petri 4.
 17 Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum. Jacob. 1.
 20 Si dixerimus quia peccatum non habemus, &c. 1. Joan. 1.
 24 Nolite in personarum acceptione. Jacob. 2.
 25 Cum vocatus fueris ad prandium, vade, recumbe in novissimo loco. Lucæ 14.

Ex Isaia.

- 8 Ecce hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum. Lucæ 2.
 13 Statim post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur. Matth. 24. Marc. 13. Luc. 21.
 41 Suscepit Israel puerum suum. Lucæ 1.
 54 Beata steriles, & ventres qui non genuerunt. Lucæ 23.
 58 Esurivi, & dedistis mihi manducare. Matth. 25.
 63 Vestitus erat veste aspersa sanguine. Apoc. 19.

Ex

Ex Jeremia.

- 2 Numquid servus est Israel, aut vernaculus. Joan. cap. 8.
- 2 Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam. Matth. 21. Marc. 12. Luc. 20.
- 7 Numquid spelunca latronum facta est domus mea. Matth. 21. Joan. 2.
- 18 Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit, &c. Roman. 9.

Ex Ezechiele.

- 3 Cum consummati fuerint mille anni. Apoc. 20.
- 12 Ubi est promissio, aut adventus ejus. 2. Petri 3.
- 18 Esurivi, & dedistis mihi manducare. Matth. 25.

Ex Daniele.

- 7 Et erat numerus eorum millia millium. Apoc. 5.
- 12 Et Angelus, quem vidi stantem super mare. Apocalypsi 10.

Ex Joele.

- 3 Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum. Matth. 24. Marc. 13. Lucæ 21.

Ex Michæa.

- 2 Non habemus hic manentem civitatem. Hebr. 13.
- 4 Regnabit in domo Jacob in æternum. Lucæ 1.

C A P U T II.

De Pronominibus, & illorum Emphasi.

NIL est in Scripturis tam humile, aut dejectum, quin nobis ingentes pariat, & procreet utilitates, si dextrè scripturas tractare, & adamussim examinare volumus. Quare non erit inutile, nonnulla, quæ de Pronominum Emphasi, ex diuturna priscorum patrum lectione selegimus, in medium afferre; ut saltem studiosorum excitemus animos, ad observandum, & colligendum alia his similia, & cognata. Sumamus igitur exordium à pronomine

Meus. *Meus*: de quo Origenis verba subjiciam, ex lib. 1. comment. in epist. ad Roman. Hæc vox Deus meus, non potest esse nisi sanctorum, quorum Deus dicitur: sicut Deus Abraham, vel Isaac, vel Jacob. Non potest Dominum suum dicere is, cui deus venter est, & cui avaritia deus est, & cui gloria sæculi & pompa mundi deus est. Quidquid enim unusquisque supra cætera colit, hoc illi Deus est. Hinc intelliges, quid sibi velit Dionysius, cap. 2. de Cælesti Hierarchia, cum ait: Sit dux verbi Christus (si mihi dicere liceat) meus. Præterea Basilii, Psal. 29. cum ait propheta: Domine Deus meus clamavi ad te: ait: Vox ista Deus meus, plena affectu fiducia est, & conveniens statui

prophético: vide eum, Psalm. 7. circa principium. Deinde Chrysostomus, homil. 34. in Genes. ait: Mos est prophetis propter excellentem amorem erga Deum, id quod factum est omnibus, proprium sibi facere: ut Psalm. 17. *Amor.* Deus Deus meus: quamvis totius orbis sit Dominus. Sed peculiare hoc est amoris, ut ex communibus propria faciat. Et ad Roman. 8. Qui dilexit me. Te solum dilexit? Omnium, inquit, naturam dilexit; sed ego ei gratias habeo, quasi me solum dilexisset, & tradidisset semetipsum pro me solo. Hæc iterum inculcat, homil. 39. ejusdem libri: & in sermone 2. epist. ad Roman. & homil. 2. in priorem epist. ad Corinth. cap. 1.

Quando utitur Deus hoc pronomine *Tuus*, *Tuus.* in malam partem accipi solet; sicut *meus* in bonam. Hoc significare voluit Hieronymus, Danielis 9. cap. cum ait: Quando aliqui boni sunt, vocantur à Domino *mei*; quando mali, *tui*, vel *non mei*. Unde quia propheta dixerat Daniel: Eduxisti populum tuum, & nomen tuum invocatum est super civitatem tuam, & super populum tuum: propterea ex persona Dei loquitur Gabriel: Nequaquam populus Dei est; sed populus tuus; nec urbs sancta Dei, sed sancta, ut dicis, tibi. Simile quid & in Exodo legimus, quando Deus loquitur ad Moysen: Descende, peccavit enim populus tuus: hoc est, non populus meus, quia me deseruit. Item Isaia 13. cum ait propheta: Fortes meos, & exultantes in gloria mea: ostendit, eos non suis viribus, sed Dei ira tam sublimis regni potentiam subvertisse. Unde apud Ezechielem, cap. 3. cum loquitur Dominus ad prophetam: Vade, inquit, & ingredi ad transmigrationem ad filios populi mei: non *mei*, sed *tui* legendum est; cum dictum sit de populo peccatore, & idolorum cultui dedito.

Deinde annotandum est ex Chrysostomo, homil. 39. in Genes. Quod mos est prophetis hoc additamento, Ego sum Deus tuus, amorem Dei erga justum declarare. Nam dum, qui totius mundi est Dominus, & universi opifex, creator cœli & terræ, dicit: Ego sum Deus tuus: magna profectò dignitas justo tribuitur, ut omnium Dominus, à servo vocari *meus* voluerit. Et invenimus eum, post hæc dicentem: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob. *Exod. 3.*

Pronomen *Noster* tam dicitur de re propria, quàm de illa, quæ nobis obvenit ex liberalitate alterius. Unde Gregorius, lib. 24. Moral. cap. 5. ait: Justitia nostra dicit, non quæ ex nostro nostra est, sed quæ divina largitate fit nostra: sic dicimus: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Ecce & nostrum dicimus, & tamen ut detur oramus: noster fit, cum accipitur; qui tamen Dei est, quia ab illo datur: Dei ergo est ex munere, & noster fit per acceptionem. Deinde noster dicitur aliquis, ad distinctionem hostium, & alienorum: unde Hieronymus, ad Titum 3. cum dicit Apostolus: Discant nostri bonis operibus præesse: ait: Nostros vocat, qui in Christo crediderunt.

ves-

*Deus meus
vox sancto-
rum tan-
tum.*

*Dionysii
locus.*

Vester. *Vester* nonnumquam de iustis dicitur: ut cum dicitur: Videns ordinem vestrum: & in evangelio: Nonne scriptum est in lege vestra, id est, vobis data. Aliquando de iniquis dicitur, & nefariis. Unde Hieronymus, *Amos* 4. ait: Quando sermo divinus addit *Vester*, ut, prophetas vestros; suos esse negat. Ut *Amos* 4. Multitudinem hortorum vestrorum, vinearum vestrarum, oliveta vestra, & ficeta vestra, comedit eruca. Isti sunt, de quibus loquitur Propheta, multiplicaverunt sibi hortos, in quos, ne vinea sua mutaretur, Naboth occubuit. Et Hæretici vineas, & oliveta, & ficeta habere se jactant; sed vinea eorum vinea Sodomorum est; & oliveta eorum non sunt de bonis olivis, sed de oleastris, quos Apostolus radicibus bonarum olivarum præcipit inferendos. Ficeta quoque talia habent, quæ calathum pessimarum impleant ficorum; quos Jeremias, præ amaritudine comedi non posse, testatur: ad quæ, cum Dominus venisset, æterna eis ariditate maledicit, ut numquam fructum afferant; ne virore foliorum decipiant transeuntes. Et Isaias ait: Solemnitates vestras odio habet anima mea.

3. Reg. 21.

Hæretici.

Rom. 11.

Jerem. 29.

Marc. 11.

Hoc pronomen *Eorum* de iniquis, & à Deo abhorrentibus dicitur. Hoc significavit Hieronymus, *Ezech.* 7. in hujus loci expositione: Possidebunt sanctuaria eorum: cum ait: Significanter *eorum* dicit, quia polluta fuerant sanctuaria Dei, & violatum arcanum ejus. Non dixit, possidebunt sanctuaria mea, sed eorum; quia post contaminationem mea esse cessarunt.

Suis.

Suos vocat Deus sanctos viros tantum, quamvis universæ creaturæ Dei sint, ratione creationis. Hinc est quod Theophylactus, *Joan.* 13. ait: suos vocat Deus secundum familiaritatis rationem, ut discipulos suos. Quantum enim ad rationem creationis ejus, proprii sunt omnes homines. In propria, inquit Joannes, venit, & sui eum non receperunt. Sui propriè sancti sunt, eo quod familiares ei sunt. Unde *Joan.* 13. legimus: Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. Porro quod exponit Theophylactus Sui eum non receperunt, de illis, qui Dei erant jure creationis, non videtur esse verum: sed hic est sensus: Qui impensè videbantur cultui divino esse dediti, eum neglexerunt, & ignominia affecerunt. Nam loquitur scriptura juxta illorum, vel vulgi persuasionem.

Hic, hæc, hoc, ad quæ tempora extenditur.

Pronomen *hic hæc hoc* ad præteritum, præsens, & futurum se porrigit, & extendit. Nam ut ait Chrysostomus, *homil.* 7. in *Matth.* solet scriptura sic loqui: Hæc est generatio: non de viventibus tunc, loquens, sed de universis fidelibus. Ut in *Psal.* Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Jacob: & in *Evangelio*: Non præteribit generatio hæc: nempe, fidelium omnium. Lege, quæ scripsimus, *lib.* 3. *cap.* 3.

Pronomina quæ redundare videntur, Emphasis habent.

Solent Hebræi pronomina superfluo (ut nobis videtur) inculcare, ad majorem rei vehementiam, & exaggerationem, & ad hunc sensum

trahere debemus Augustini verba ex *Psal.* 104. quæ sic se habent: Frequens est apud Hebræos, ut pronomina possessiva, aut relativa, abundant; ut apud Matthæum: Venit is, qui fortior est, post me, cujus non sum idoneus, ut procumbens solvam corrigiam calceamentorum ipsius: ubi abundat dictio *ipsius*. Et *Psal.* 73. Redemisti virgam hæreditatis tuæ, mons Sion, in quo habitasti in eo. Item Euthymius, *Psal.* 9. ait: Solent Hebræi, pronomina superfluo conjungere: ut: Beatus, cujus Deus Jacob adjutor ejus: &: Beatus vir, cui est auxilium ei abs te: & iterum: Cujus maledictione os ejus plenum est. Et in evangelio: Cujus ventilabrum in manu ejus: pro in cujus manu ventilabrum est. Et cantico *Deuter.* Ubi sunt dii eorum, in quibus confisi sunt in eis. Multa hujuscemodi exempla possemus coacervare, sed hæc sufficiant. Denique Camhi, *Psal.* 3. ait: Omnis additio idem valet ac si geminaretur sententia, nam additio numquam nisi ad majorem Emphasis fieri solet.

Postrema regula hujus capitis sit hæc. Nomina propria interdum ponuntur pro pronomibus derivativis. Hoc significavit Augustinus, *Psal.* 67. cum hunc locum enarrat: Rex virtutum dilecti dilecti. Illius hæc sunt verba: Locutio est scripturis usitatissima, quod per nomen proprium, pronomen exprimatur, aut relativum; ut eundem esse, de quo dicitur, dubitari omnino non possit. Sic in Pentateucho multoties invenitur: Fecit Moyses illud atque illud, sicut præceperat Dominus Moyse, id est, ei. Ecce positum est nomen proprium, loco pronominis. Non dixit, quod usitatum est, in locutionibus nostris: Et fecit Moyses, sicut præceperat ei Dominus: sed: Fecit Moyses, sicut præceperat Dominus Moyse. Quasi alius sit Moyses, cui præcipit; & alius Moyses, qui fecit; cum idem ipse sit. Tales locutiones in novo testamento difficillime inveniuntur. Inde tamen est, quod Apostolus ait: De Filio suo, qui factus est de semine David, secundum carnem: qui prædestinatus est Filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri: ubi ista ultima quatuor verba posita sunt loco pronominis *ejus*. Nam ex hoc, quod Christus suscitavit seipsum à mortuis, ostendit se Deum esse. Ita loquitur Apostolus, tamquam alius sit Filius Dei, qui factus est ex semine David secundum carnem; & alius Jesus Christus Dominus noster. Illud tamen exemplum, quod affert Augustinus: Rex virtutum dilecti dilecti: non placet, ipse namque arbitratur, nomen primum *Dilecti* esse nominativum, & secundum esse in genitivo: cum sit ejusdem nominis geminatio in recto, ut æquivalet nomini distributivo, ut dicemus *cap.* sequenti in fine. Et *Rex* est nomen singularis pro plurali: id est, Reges potentes à Domino diligentur. Poterat Augustinus uti clarioribus exemplis: his in primis. *Genes.* 7. Duo & duo ingressa sunt ad Noe in arcam, masculus & femina, sicut præce-

Exod. 4.

Pauli locus ad Rom. 1.

perat Dominus Noe. Et: Audite uxores Lamech, id est, meæ: & Creavit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam: ad imaginem Dei, id est ejus, creavit eum. Et *ad Ephes.* 1. Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei: Dei, id est Christi. Et *Deut.* 9. Dedit mihi Dominus tabulas lapideas, scriptas digito Dei. Et *Marc.* 1. Vidit Simonem, & Andream fratrem Simonis: quamvis in codice Latino legatur ejus: & *Matth.* 1. Christi generatio sic erat. Cum esset desponsata mater Jesu: pro ejus: licet in codice Græco legatur ejus. Atque ita legit Origenes & Christianus Druthmarus. Et *Exod.* 2. Juxta Hebraicum: Egressus est vir de domo Levi, & duxit filiam Levi: id est, ejus. Est enim peculiare Hebræis, uti tertiis personis pro secundis, aut primis. Vide Augustinum *super Genes.* q. 110. Et quæ scripsi, *lib.* 9. *Regula* 32.

CAPUT III.

De signis universalibus.

Propositio universalis affirmativa interdum universaliter capitur: ut *Psal.* 24. omnes viæ Domini misericordia, & veritas. Et apud Joan. *cap.* 1. Qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: si intelligatur de lumine naturali, universaliter intelligitur: si de lumine gratiæ, pro multis accipitur omnis. Porro hæc universalitas referenda est ad dictionem, cui adjungitur: ut 2. *Parallelip.* 9. Magnificatus est rex Salomon præ omnibus regibus terræ: non universæ terræ, sed regionis illius, & illi adjacentium. Et *Actuum* 11. Agabus significabat per spiritum, famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio Cæsare: in universo orbe, id est, in tota Judæa, per Synecdochem. Hoc est, quod ait Hieronymus, *Isaia* 13. Idiomma est, inquit, sacre scripturæ, ut omnem terram illius significet provinciæ, de qua sermo est. Ut apud Isaiam: Dominus exercituum præcepit militiæ belli, ut disperderet omnem terram: quod quidam non intelligentes, ad omnium terrarum subversionem trahunt; cum de Babylone tantum sit locus intelligendus. Et *Ambrosius*, *lib.* 3. *de Vocatione gentium*, inter alia multa ait: Sermo Divinus, hac utitur consuetudine, ut ea, quæ de quadam parte dicuntur, ad omnes homines pertinere videantur. Sic interdum & pro parte terræ omnem terram, & pro parte mundi totum mundum, & pro parte hominum omnes homines nominantur: ut: Omnes declinaverunt.

Hinc tamen oritur dubium: An tenebræ illæ, quæ in passione Domini acciderunt, obtexerint universum orbem, an partem ejus. Theophylactus, *Matth.* 27. his verbis respondet: Erant inquit, in toto mundo tenebræ, (non in parte mundi, sicut in Ægypto) ut monstretur, quod lugeat in passione Conditoris creatura, & quod à Judæa lux recesserit: Judæi quoque petentes signum è cælo, nunc

videant solem obtenebrari. Sexta autem die homo est conditus, & sexta hora de ligno comedit. Qua hora Dominus hominem condidit, eadem & lapsum reparavit. Sexto die, & sexta hora cruci affixus est. Et Euthymius, *Matth.* 67. Non poterunt Judæi dicere, quod Solis eclipsis secundum naturam esset. Nam ipsa in uno temporis accidit momento, & in una parte terræ, & non decimo quarto die Lunæ. Hæc verò tenebræ, & ad tres horas perseverarunt, & super universam terram; & quatuordecimo die Lunæ, quando impossibile est secundum naturam, contingere Solis eclipsim. Et Dionysius, *epist.* 11. fatetur, se vidisse admirandam eclipsim in Heliopoli urbe Ægypti: sed Erasmus epistolam illam, imò totum Dionysium rejicit, & contemnit. Eam tamen admittunt multi præclari viri, & litteris, & sanctitate insignes, ut Michael Syngelus, in *Justo volumine de laudibus Dionysii edito*. Et Aretha, in *Apocalypsi*, *cap.* 18. illam agnoscit, inquit: Ait Joannes, *Apocal.* 6. *cap.* Cum apertum fuisset sigillum sextum, & terræmotus factus est magnus, & Sol factus est niger, &c. In quibus manifestè describit nobis visio signa, quæ in Christi passione facta sunt. Cum enim esset pleno lumine Luna, nempe quartodecimo die, & ex diametro distaret à Sole, quomodo possibile fuit, ut Solem repentino suo adventu obscuraret? Nam ita solarem eclipsim fieri, dicunt Astrologi. Rursum, quomodo possibile fuit, ut Luna in medio die constituta talis appareret. Unde etiam Dionysius Areopagita ad divinum refert miraculum, quod tempore passionis in Sole contigit, non juxta affectiones in corporibus cælestibus fieri solitas. Hæc ille. At dices: Eclipsis non potuit esse universalis. Et quidem si esset naturalis, non nego: sed ideò miraculosus, quia naturaliter universalis esse non potuit. Terræmotus etiam fuit universam terram concutiens. Nam ut ait Augustinus, *lib.* 2. *de Miracul. Scripturæ*, quindecim urbes in Thracia sunt submersæ illo terræmotu. Et Nicephorus, *lib.* 1. *cap.* 17. sub Tiberio, dicit, quatuordecim minoris Asiæ urbes terræmotu concidisse, memoriæ proditum est; quarum nomina sunt, Ephesus, Magnesia, Sardis, Molythene, Hierocæsarea, Philadelphia, Tmolus, Timus, Myrina, Cyme, Apollonia, Hyrcania, Dia, Cibyra. Et Tertulianus, in *Apologetico*, *cap.* 21. hujus etiam terræmotus meminit. Et quod Plinius, *lib.* 2. *cap.* 84. scribit, de hoc terræmotu dictum putant. Maximus terræ memoria mortaliū extitit motus, inquit, Tiberii Cæsaris principatu, duodecim urbibus Asiæ una nocte proftratis. Et Eusebius in *Chronicis* dicit, accidisse vigesimoquinto anno Tiberii.

Oppositam sententiam tuetur Origenes, *tract.* ult. *Matth.* cum exponit hunc locum: A sexta autem hora tenebræ, &c. Arbitror, inquit, sicut cætera signa, quæ facta sunt in passione Domini, in Jerusalem tantummodò facta sunt, sic & tenebræ tantum super totam Judæam factæ sunt usque ad horam nonam. Nam quod

Qua hora homo creatus, & redemptus. *supra lib.* 3. *cap.* 1.

Ad Apolophanem.

Urbes 14. in Asia submersæ.

Origenis sententia.

De hoc lib. 9. Reg. 4. 5. 6.

Questio de tenebris passionis dominicæ.

velum templi scissum est, quod terra contremuit, quod petrae disruptae sunt, quod monumenta aperta sunt, in Jerusalem tantum accidit. Neque enim senserunt, qui in Aethiopia erant, & in India, & in Scythia: quod si factum fuisset, inveniretur in historiis aliquibus, in quibus ea, quae illis temporibus acciderunt, scripta sunt. Quod hoc verum sit, argumento est hoc, quod tertio Regum libro legitur: ubi Abdias dispensator Achab dixit Eliae: Quid peccavi, quia dedisti servum tuum in manus Achab, ut mortificet me? Vivit Deus tuus, si est gens, ubi non misit Dominus meus quærere te. Quis tam lapideus est, ut existimet, quod rex Israel Achab per omnem gentem mundi quæsitivum Eliam. Sed sine dubio exaggeratoriè dicta sunt, ostendentia, quod satis eum quæsitivum in gentibus, quæ fuerant circa Judæam. Ità sub Christo tenebrae factae sunt super Judæam tribus horis, lumen autem fuit super omnem reliquam terram, quod ubique illuminat omnem ecclesiam Dei in Christo. Et si usque ad horam nonam tenebrae fuerunt super omnem Judæam, manifestum est, quod iterum lumen ejus refulsit; quia cum plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus futurus est. Quod autem tribus horis factae sunt super Judæam, ostendit, quod ob peccata sua privati sunt lumine Patris, Filii, & Spiritu Sancti. Hactenus de hac quæstione.

Interdum propositio universalis non intelligitur absolutè, & universaliter, ut *Lev. 11.* Omne quod habet divisam ungulam, & ruminat in pecoribus, comedetis: quod non extenditur ad cadavera, nec ad animantia à bestiis dilaniata. Et *Genes. 3.* Vocavit Adam nomen uxoris suae Eva, eo quod esset mater cunctorum viventium: quod non extenditur ad irrationalia. Et *Genes. 41.* Omnis terra venit in Aegyptum, id est, bona ejus pars. Et *apud Lucam:* Exiit edictum à Cæsare, ut describeretur universus orbis: sed totus orbis non erat Imperio Romano subjectus. Et *ad Rom. 1.* Paulus: Fides vestra annuntiatur in universo mundo, id est, in multis locis. Et: Eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum: cum multi Apostolos diligerent, & pro illis cervices suas gladio supposuerint. Et: Omnes qui ante me venerunt, fures & latrones fuerunt. Et Salomon: Omnia sunt vanitas: cum virtus vanitas non sit. Et: Omnia flumina vadunt in mare: Et *ad Colos. 1.* de Evangelio dicitur: Quod prædicatum est universae creaturae, quæ sub cælo est. Et *in Epist. cathol.* Omne gaudium existimate, fratres, cum in varias tentationes incideritis: id est, maximum, aut magnum gaudium. Et: Cum dixerint adversum vos omne verbum: id est, multa verba. Et *1. Corinth. 9.* Qui in agone certat, ab omnibus se abstinere: id est, à multis abstinere cibis. Sic intelligendus est Pauli locus: Omnes in Adam peccaverunt: cum tamen virgo Maria immunis sit ab omni labe peccati. Est hujus rei optimum exemplum,

Maria immunis ab originali peccato.
Locus Pau-

annotatum à Chrysostomo, *homil. 3. in epist. ad Hebraeos.* Cum de multis sanctis patribus locutus esset Apostolus, *ad Hebr. 11.* addit: Hi omnes mortui sunt, non acceptis promissionibus. At Enoch, quem in illo nominum catalogo recensuit, mortuus non est, quia transtulit illum Dominus.

Porro hæc, quæ à nobis breviter decursa sunt, oportet multis sanctorum virorum exemplis illustrare, & munire. In primis Euthymius, *Matth. 9.* ait: Est scripturae idioma, ut omnes dicat pro pluribus. Et *Joan. 10.* in hujus loci expositione: Omnes, qui ante me venerunt, fures fuerunt: ait: Quotquot à seipsis venerunt, non intrarunt per prædictum ostium, ut Judas, Theudas: & alii: prophetæ autem non à seipsis venerunt, sed à Deo missi sunt, nec aliundè, sed per ostium intraverunt. Scire oportet, quod frequenter scriptura universalem representans formam, particularem insinuat intelligentiam: ut *Psal. 13.* Omnes declinaverunt simul, & inutiles facti sunt: & tales quidem non erant, qui tunc Deum colebant. Sic & Theophylactus, *Matth. 19.* & Origenes, *tract. 28. in Matth. versus finem.* Item Hieronymus, *Zachar. 2.* in postremis verbis: cum dicitur, omnis caro, non absolute hominum, & bestiarum, & volatilium, sed specialiter hominum accipitur. Ut *in Psalm. 64.* Exaudi orationem meam, ad te omnis caro veniet. Neque enim ad Dominum omnis caro irrationabilium ventura est animantium; sed illa, quæ donum Sancti Spiritus susceptura est. De qua dicitur: Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Hæc ille. Nam caro pro homine accipi, alibi dicturi sumus. Et *in comment. epist. ad Ephes. cap. 1.* ait: Omnis sæpe refertur, non ad universitatem, sed ad ea tantum, de quibus disputatum est. Vel aliter, Omnis capitur pro parte maxima, eo quod, quæ minora sunt, in majoribus intelligantur. Veluti cum dicimus omnis civitas conclamavit; non quod aliquis tacens non fuerit, sed quod maxima urbis pars id fecerit. Unde Paulus: Omnes sua quærunt, non autem quæ sunt Dei: Et: Omnes me dereliquerunt: non quod Timotheus, & cæteri discipuli, qui illo tempore, quo epistolæ scribebantur, cum eo erant, illum reliquerint: sed idcirco quia à pluribus sit desertus, ab omnibus, id est, maxima parte, desertum esse conqueritur. Et *in Psalm.* Omnes declinaverunt simul, & inutiles facti sunt. Si omnes declinaverunt: ergo declinavit & ipse, qui loquitur. Et iterum: Ego dixi in excessu mentis meæ, omnis homo mendax: cum ipse mendax non esset. Et Paulus: Docentes omnem hominem: cum multi doctrinam ejus non audierint. Lege eundem Hieronymum, *in epist. ad Damasum, de filio prodigo.*

Multi aliquando pro omnibus accipiuntur. Ut *Matth. 20.* Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis: & *cap. 26.* Hic est sanguis meus, qui est novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

Sic

li ad Heb.
11. expo-
situs.
De Enoch,
lib. 3. cap.
1. differui-
mus.

Jool. 2.

Philip. 2.
2. Tim. 3.

Psal. 13.
Psal. 115.
Colos. 3.

Multi pro
omnibus.

Sic Theophylactus, in prædictorum locorum expositione. Itemque *ad Hebr. 9.* Hæc dictio, inquit, *Multi* pro omnibus ponitur: Ut animam suam daret pretium redemptionis pro multis, id est, pro omnibus: omnes etiam multi sunt. Et Augustinus, *contra Julianum Pelagianum, lib. 6. cap. 12.* Hæc dictio *Multi* pro omnibus ponitur: *Genes. 17.* Patrem multarum gentium posui te: & apud Paulum: Per unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi. Adde etiam ex Hieronymo, *Isaia 66.* Quod hic numerus *Multi* semper in vitio est. Unde in *Genesi* narratur, quod cœperint homines fieri multi in terra. Hæc ille. Et in *Psal. Multi* insurgunt adversum me. Et in lege præcipitur: Ne acquiescamus iudicio multorum: nam stultorum infinitus est numerus. Hinc fortè *Pauci* pro iustis accipi solent: ut in *Psal. 16.* Domine, à paucis de terra divide eos, in vita eorum.

Haud infrequenter particula negativa *Non*, quæ præcedit, aut sequitur, post dictionem *omnis*, significat idem, quod nullus, nulla, nulum: ut *ad Ephes. 4.* Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: & *Habacuc 2.* Omnis spiritus non est in eo, id est, nullus. Et in *Ecclesiaste, cap. 1.* Non est omne novum sub sole. Et *Luce 1.* Non erit apud Deum impossibile omne verbum. *Exod. 22:* Omnem viduam, & pupillum non affligetis. *Levitic. 3:* Omnem adipem, & omnem sanguinem non comedetis. *Exod. 20:* Non facies omne sculptile. *Prima Joan. 1:* Omnis, qui peccat, non videt Deum. Et *Genes. 4:* Ut non interficeret eum, omnis inveniens eum. Hoc significare volens Euthymius, *Joan. 10.* ait: Est ubi *Omnis* significat idem quod *nullus*: ut in dicto Salvatoris, *Matth. 24:* Nisi breviati fuissent dies illi, non fuisset salva omnis caro: id est, nulla. In illo quoque Davidico versu: Non dominetur mei omnis iniustitia: hoc est, nulla. Et iterum, *Matth. 57.* ait: *Omnis non* pro nullo, ex idiomate veteris scripturæ sumitur: ut *Matth.* Nisi breviati fuissent dies illi, non fuisset salva omnis caro. Nisi breviati fuissent dies illi: intelligitur juxta Chrysostomum, *homil. 49. in Mattheum, cap. 24.* & juxta Hieronymum, *ibidem*: Nisi pauci fuissent dies illi: nam aliter non possunt esse dies breviores, quàm viginti-quatuor horarum.

Sæpè *Multi*, aut *Omnes* in scripturis ponuntur pro uno: ut *Psal. 106.* Omnem escam abominata est anima eorum: id est, Manna. Et *Matth. 5.* Beati estis, cum dixerint vobis omne malum, id est, aliquod malum, propter me, mentientes. Regulam hanc his verbis Hieronymus tradit, *Matth. 26.* Tropus est, inquit, scripturæ, qui vocatur *ὁμοιολογία*, quo & pro uno omnes, & pro multis unus, appellari solet. Nam Paulus in ea epistola, quæ inscribitur ad Hebræos, cum Sanctorum passiones, & merita descripsisset, intulit: Leonum molas obtruxerunt, scilicet, unus Daniel; circuierunt in melotis, Elias; lapidati sunt, Stephanus; ferati sunt, Isaïas; in occisione gladii mortui

sunt: cum unum tantum Isaïam, videlicet, secutum Judæi autement. Aliqui tamen hoc ignorant, calumniantur illum Matthæi locum: Videntes discipuli, indignati sunt: cum alius Evangelista, Judam solum dixerit contristatum, eo quod loculos tenuerit, & fur ab initio fuerit. Licet hoc alii aliter solvunt, intelligentes, & absdubiò prudenter, quod Apostoli propter pauperes indignati sunt; Judas autem propter lucra sua. Hoc idem repetit Auctor *commentariorum in Marcum, titulo Hieronymi, cap. 14.*

E contrariò, *unum* pro *multis* solet inveniri: quod his verbis solet proferri, quando indefinita propositio poni solet pro universalis: ut *Exod. 21.* Maledicens patri suo, aut matri suæ, morte moriatur: id est, quicumque maledixerit. Et post parùm ait: Percutiens patrem suum, & matrem suam, morte moriatur: & iterum: Percutiens virum moriendo, morietur.

Ejusdem nominis replicatio in scripturis, idem valet, quod nomen distributivum, vel universale: ut: Duo & duo ingressa sunt ad arcam: id est, de qualibet specie duo: & Septem & septem. Et alibi: Erat locus puteorum puteorum, id est, multorum puteorum. Et hoc intelligitur, sive nomen geminetur, ut in supradictis exemplis; sive non geminetur, ut in his, quæ nunc subjiciam. Ut: Vir per familias: id est, quisque: &: Vir, qui obtulerit oblationem, aut mulier: id est, unusquisque, vel unaquæque. Et *Joan. 3.* Non potest homo accipere quidquàm, nisi fuerit ei datum de cœlo. Et *Psal. 48.* Fratrem non redimet redimendo vir: id est, unusquisque homo fratrem liberare ab afflictione non poterit. Augustinus tamen, *libr. 3. Locut. in Levit.* sic ait: Homo homo filiorum Israel, id est, quilibet homo: &: Vir, qui obtulerit sacrificium: id est, quicumque vir: Mulier, id est, unaquæque mulier. Et parùm infra subjungit: Non sicut quidam putaverunt, ita dici, tamquàm laudabiliter nuncupetur, homo homo, acsi diceret: Homo, sed homo: id est, non qualiscumque, velut similis pecori, sed qui verè sit homo. Quem sensum non esse verum, apertè ostenditur, cum in eo dicitur, qui culpatur, non qui laudatur.

Hunc quem carpit Augustinus, Origenes est, qui in quadam homilia hoc affirmavit.

CAPUT IV.

De Numeralibus Nominibus in genere, & de Numeris nominum.

RES, & institutum nostrum efflagitare videntur, ut de Numeris nominum, & Nominibus numeralibus in genere, nonnulla, quæ maximum habent momentum ad intelligentiam Divinarum Scripturarum, breviter percurramus. Primò quidem ad numerorum tractationem animum convertamus, de quibus regula illa valde annotanda in primis se se offert, quam affert Augustinus, *lib. 2. Questionum in Exodum, q. 47.* Solet Scriptura ita tempora numerare,

1. Illius: ut lib. 2. cap. 2. diximus. Matth. 26. Luca 23.

Genes. 74

Exod. 21. 17.

Rom. 5.

Multi in malampar-tem ponitur.

Psal. 118.

Hebr. 11.

Origen. homil. 1. in Isaïam & Hieron. c.

ut quod de summa perfectioris numeri paululum excrescit, aut infra est, non computetur. Hoc est, quod dixit Deus Abraham: Sciendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, & in servitutem redigent eos: & nocebunt illis, quadringentis annis. Non quod in illa servitute Dei populus quadringentos annos fuerit; sed quia scriptum est: In Isaac vocabitur tibi semen: & ex anno nativitatis Isaac, usque ad annum egressionis ex Ægypto, computantur anni quadringenti quinque. Cum ergo de quadringentis & triginta, detraxeris vigintiquinque, qui sunt à promissione usque ad natum Isaac; non mirum est, si quadringentos quinque annos, summa solida quadringentos voluit appellare scriptura. Non itaque quod ait: In servitutem redigent eos, & nocebunt illis: ad quadringentos annos referendum est, tamquam per tot annos eos habuerint in servitute; sed referendi sunt quadringenti anni, ad id quod dictum est: Peregrinum erit semen tuum in terra non propria: quia sive in terra Canaan, sive in Ægypto peregrinum erat illud semen, antequam hæreditatem fumerent terram ex promissione Dei; quod factum est, posteaquà ex Ægypto liberati sunt. Ut hyperbaton hic intelligatur, & ordo verborum sit: Sciendo scias, quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria, quadringentis annis. Illud autem: Et in servitutem redigent illos, & nocebunt illis: tamquam interpositum intelligatur, ita ut ad quadringentos annos ista interpositio non pertineat. In extrema enim parte annorum summæ hujus, (hoc est, post mortem Joseph) factum est ut in Ægypto populus Dei duram perageret servitutem.

Ab illa ergo promissione, qua vocatus est Abraham, ut exiret de terra sua, & de cognitione sua, & qua illi Dominus promisit in femine tuo, &c. post quadringentos & triginta annos lata est lex, ut Paulus dicit *ad Galat. 3.* & ipsa Scriptura *Exod. cap. 12.* hoc significavit. Computatis, scilicet, annis, ab ipso incolatu, quem incoluerunt in terra Ægypti, & terra Canaan, ipsi & patres eorum. Ac per hoc manifestum est, computandum esse tempus etiam Patriarcharum, Abraham, Isaac, Jacob, ex quo peregrinari cœpit Abraham de terra Canaan; id est, ex illa promissione, in qua ejus fidem laudavit Apostolus, usque ad illud tempus, quo ingressus est Israel in Ægyptum. Toto quippe illo tempore peregrinati sunt patres in terra Canaan: & deinde semen Israel vixit in Ægypto: ac sic completi sunt quadringenti anni & triginta à promissione usque ad exitum Israel ex Ægypto, quando facta est lex in monte Sinai. Nam septuagesimo quinto anno vitæ suæ anno Abraham egressus est de Canaan, ut dicitur in Genesi: & genuit Isaac cum esset annorum centum. Fiunt itaque anni vigintiquinque ex promissione usque ad natum Isaac. His adduntur omnes anni vitæ Isaac, centum & octoginta, fiuntque ducenti quinque: & tunc erat Jacob centum & viginti, namquæ nati sunt

sexagenario patre, gemini, ipse, videlicet, & Esau. Post decem autem annos intravit Jacob in Ægyptum, cum esset annorum centum triginta: & tunc Joseph esset triginta novem. Fiunt proinde anni à promissione usque ad ingressum Jacob in Ægyptum ducenti quindecim. Joseph autem ab illo trigesimo nono anno ætatis suæ, in quo eum pater in Ægypto invenit, vixit septuaginta & unum annos; quia omnes ætatis ejus anni centum decem fuerunt. Cum ergo ad ducentos quindecim annos accesserint septuaginta unum, fiunt anni ducenti octoginta sex. Restantque centum quadraginta quatuor, vel quinque: quibus intelligitur, servisse in Ægypto Israel, post mortem Joseph. Hæc eadem, totidem ferè verbis, tractat Augustinus, *lib. 16. de Civit. Dei, cap. 24.* & affert aliud exemplum ex *Genes. 11.* desumptum, juxta editionem Septuaginta: sed quia aliter in vulgata editione, quæ in Hebraico habentur, omisi. Et Eucherius, *lib. 2. in Genes. cap. 20.* Item Suidas, *in dictione Μωυσης*, ait: ἐν τῷ ἐγδοηκοστῷ Μωυσεως ἔτη, ἐξῆλθον οἱ υἱοὶ ἰσραὴλ ἐξ αἰγύπτου, ἐν ᾗ παρῴκησαν ἔτη διακόσια δεκαπέντε. πῶς οὖν φησὶν ὁ θεὸς πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ὅτι παροικον ἐσται τὸ σπέρμα σου ἐν τῇ τετρακόσια, ἀλλὰ δῆλον ὅτι ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως Ἀβραάμ ἐν χαρὰν, δεῖ τὴν τοῦ λαοῦ παροικίαν ἀριθμεῖν. οὐ γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ μόνῃ γέγονεν ἡ παροικίσις. ἀλλὰ καὶ ἐν γῇ χαναάν. Μωυσὴς γὰρ λέγει. ἡ δὲ παροικίσις τῶν υἱῶν ἰσραὴλ, ἐν γῇ χαναάν καὶ ἐν αἰγύπτῳ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα. καὶ τοῦ μὲν Ἀβραάμ ἀπὸ τῆς ἐν χαρὰν ἀναβάσεως μέχρι τῆς ἰσαὰκ γενέσεως ἔτη εἰκοσιπέντε, ἀπὸ δὲ ἰσαὰκ μέχρι ἰακώβ, ἔτη ἐξήκοντα, ἀπὸ δὲ ἰακώβ μέχρι τοῦ Λευὶ, ὀγδοήκοντα ἑπτά. ἀπὸ Λευὶ, μέχρι καὰθ τισσαράκοντα πέντε, ἀπὸ καὰθ, μέχρι * Ἀβραάμ ἐξήκοντα τρία, ἀπὸ Μωυσεως μέχρι τῆς ἐξόδου, ὀγδοήκοντα. καὶ ὅτως ἐξῆλθεν ἰσραὴλ ἐκ τῆς αἰγύπτου, τῇ Μωυσεως γενήθεντος. Hoc est, octogesimo anno vitæ Moylis, exierunt Israelitæ ex Ægypto, in qua habitaverunt ducentis & quindecim annis. Verum si hoc certum est, quomodò dixit Dominus Abraham: Peregrinum erit semen tuum in terra non sua, quadringentis annis. Palàm est ergo exilium illud esse supputandum à descensu Abraham in Charan: nam non tantum Ægyptum illi incoluerunt, sed etiam regionem Canaan. Et ideò rectè dixit Moyse, Israelitas Ægyptum incoluisse, ac regionem Canaan, quadringentis & triginta annis. Mox à descensu Abraham & habitatione in Charan, usque ad nativitatem Isaac supputantur vigintiquinque anni; ab Isaac verò usque ad Jacob, anni sexaginta sunt; à Jacob ad Levi usque, octoginta sex; à Levi usque ad Caath, quadraginta quinque; à Caath usque ad Amram, sexaginta tres anni numerantur. Denique à Moyse usque ad egressionem, octoginta. Nam anno octogesimo vitæ Moylis profecti sunt ex Ægypto. Hæc desumpta sunt ex Epiphanii Ancyroto, circa finem, parum ante epilogum; verum in utroque loco, ubi legitur μέχρι Ἀβραάμ, lege μέχρι Ἀμράμ.

Igitur summatim sic supputantur anni. Abraham septuagesimo quinto anno egressus est de terra sua: *Genes. 11.* Centenarius genuit Isaac, *Genes. 17.* Putasne centenarius nascetur puer? Estò jam vigintiquinque anni. Isaac Abraham filius, sexagenarius genuit Ja-

60. Jacob & Esau : *Genes.* 21: adde sexaginta an-
 90. nos. Jacob nonagenarius genuit Joseph : adde
 110 nonaginta annos. Joseph vixit centum & decem
 annos : *Genes. ult.* Post mortem ejus, duravit
 65. servitus Ægypti juxta aliquos historiographos
 80 sexaginta quinque annos : & tunc natus est Moy-
 ses, cujus anno octogesimo egredi sunt filii
 Israel. Igitur à septuagesimo quinto anno Abra-
 hæ, ad octogesium Moyfi, sunt quadringenti
 & triginta. Quòd si ab hoc numero detraxe-
 ris viginti quinque, qui sunt anni à promissio-
 ne usque ad natum Isaac; remanent quadrin-
 genti & quinque anni : quos quadringentos no-
 minat Scriptura, juxta Regulam dictam. Lege
 etiam Albinum, in *Questionibus in Genesim.*
 Oecumenius, ad *Galat.* 7. ait: Quadringen-
 ti & triginta anni hoc modo colliguntur. A
 septuagesimo quinto anno Abraham usque ad
 centesimum, numerantur anni viginti quin-
 que. Isaac anni septuaginta: anni Jacob nona-
 ginta quinque: anni Joseph centum & decem:
 anni in Ægypto transacti centum quadraginta
 quatuor; intellige post mortem Joseph. Verùm
 hæc non satis commodè colligit Oecumenius,
 Hieronymus tamen, ad *Galat.* 3. cap. qui has
 supputationes non ignoravit, nam legerat eas
 apud Eusebium in *Chronicis*, ex quo & desump-
 tæ sunt; ait: Supputandi in hoc loco anni, ab
 eo tempore, quo Dominus locutus est cum
 Abraham dicens: In semine tuo benedicentur
 omnes gentes: usque ad Moysen, utrum qua-
 dringenti triginta sint? Vel quomodo in *Genes.*
 ipsi Abraham Dominus polliceatur, quòd post
 quadringentos annos, de terra servitutis filii ejus
 exituri sint? Non enim parva res est; & à mul-
 tis quæsitæ, nescio an ab aliquo sit inventa.
 Sed de his hæcenus. Ad Regulam reverta-
 mur, ut illam multis illustremus exemplis. Pri-
 mum sit illud, quod affert Augustinus, lib. 7.
Judic. 9. Locut. in *Judices*. Intravit, inquit, Abimelech
 filius Gedeon, id est, Jerobaal, domum patris
 sui in Ephratha, & interfecit fratres suos filios
 Jerobaal septuaginta viros supra lapidem unum.
 Quamvis minus fuerint duo; ipse, Abimelech
 qui occidit; & Jonathas junior, qui latuit. Sic
 universum numerum posuit pro penè universo.
Genes. 42. Et lib. 1. Locut. in *Genes. versùs finem*, cum di-
 citur: Duodecim sumus pueri tui fratres in
 terra Canaan: cum posterius dicat, quod unus
 eorum non sit; ipsum, scilicet, Joseph non esse
 existimantes, sed periisse. Et alibi dicitur: Hi
 sunt filii Jacob, qui nati sunt in Mesopotamia:
 cum ibi non fuerit natus Benjamin, sed in
 Ephratha. Hoc idem ait Eucherius, lib. 3. in
Genes. cap. 14. Item, in lib. 2. in *Genes.* 117.
 ait Augustinus: Per Synecdochen, ubi major
 pars est, aut potior, solet ejus nomine etiam
 illud comprehendere, quod ad ipsum nomen non
 pertinet. Sicut enim ad duodecim Apostolos
 jam non pertinebat Judas, dùm Christus resur-
 rexit; tamen duodenarii numeri nomen Aposto-
 lus illis tribuit, cum ait, illum apparuisse duo-
 decim. Cum articulo enim Græci codices ha-
 bent, ut non possint intelligi quicumque duo-

decim, sed illi in illo numero insignes. Eodem
 modo dictum est illud: Nonne ego vos duode-
 cim elegi, & unus ex vobis diabolus est. Hæc
 eadem exempla affert Eucherius, loco citato.
 Deinde idem Eucherius, lib. 1. comment. in
Genes. cap. 37. ad illud: Noe cum esset quin-
 gentorum annorum, genuit Sem, &c. ait: Mo-
 re suo Scriptura quingentos vocat, nomine to-
 tius, maximam partem plerumque significans,
 cum essent quatuorcentum & octoginta. Et de-
 sumpsit ex Augustino 15. de *Civit. Dei*, cap. 24.
 Item ad *Hebr.* 11. dicitur: Hi omnes mortui
 sunt: cum Enoch non sit mortuus. Et 3. *Reg.*
 2. dicitur: Regnavit David quadraginta annos,
 septem in Hebron, & triginta tres supra to-
 tum Israeliticum populum: & 2. *Reg.* 6. sex
 menses adduntur. Et *Genes.* 17. dicit Abraham:
 Putasne centenario nascetur filius? Sed cum
 hæc dicebat, nondum centesimum, sed nona-
 gesimum nonum agebat annum. Denique Epi-
 phanius, lib. 3. adversus hæreses, cap. ult. quod
 inscribitur: σύντομος ἀληθὴς λόγος πρὸς πρίτως καθο-
 λικῆς: parum post principium ait: Cum genera-
 tiones decem præterierint ab Adam usque ad
 Noe, & à Noe usque ad Abraham aliæ decem;
 ab Abraham usque ad David generationes qua-
 tuordecim, à David usque ad transmigratio-
 nem generationes quatuordecim, à transmigra-
 tione usque ad Christum generationes quatuor-
 decim; ita ut ab Adam usque ad Christum se-
 xaginta duo generationes supputentur: sexagin-
 ta solummodo numerantur ob brevitatem. Ete-
 nim in deserto cum essent septuaginta duo pal-
 mæ, septuaginta in scripturis supputantur: &
 in montem cum Moyse septuaginta conscendisse
 legimus, cum septuaginta duo inveniantur cum
 Elad, & Modad: & sub Ptolemæo Septuaginta
 duo Interpretes legis fuerunt, & vulgo dicimus:
 Juxta interpretationem Septuaginta sic legitur.
 Lege, quæ scripsi lib. 10. *Regul.* 43.
 Numerum definitum pro indefinito poni, in
 scripturis frequentissimum est. *Eccle.* 11: Da
 partem septem, necnon & octo, quia ignoras,
 quid futurum sit mali super terram: id est: Dis-
 tribuito opes tuas multis indigentibus, aut po-
 tius omnibus, ut serveris à Domino ab immi-
 nenti calamitate. *Proverb.* 24: Septies in die ca-
 dit juxtus: id est, frequenter. *Zacharia* 3: Su-
 per lapidem unum septem oculi: id est, multæ
 custodiæ. *Job* 19: Decem vicibus confunditis
 me. *Psal.* 90: Cadent à latere tuo mille, & de-
 cem millia à dextris tuis. Et: Occidit Saul mil-
 le, & David decem millia. *Apocal.* 2: Ecce mis-
 surus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem
 ut tentemini, & habeatis tribulationem diebus de-
 cem: id est, multis. Et *Genes.* 31: Pater vester
 mutavit mercedem meam decem vicibus: id
 est, multis. Hieronymus tamen aliter exponit,
 cum quærit, quomodo Laban sex annis potuit
 mutare mercedem Jacob decem vicibus? Et res-
 pondet, quod oves Italicæ bis pariunt in anno.
 Unde Virgilius: Bis gravidæ pecudes. Et eadem
 dicitur esse natura ovium Mesopotamiæ. *Job* 2:
 Sederunt cum eo septem diebus, & septem noc-
 ti-

1. Cor. 1.
 5.
 Locutus Pau-
 li ad Hebr.

1. Reg. 18.

Locus ex Amos 1. expositus. tibus. Et *Amos 1*: Hæc dicit Dominus super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non convertam eum. Numerus septenarius, qui ex tribus & quatuor constat, capitur pro multitudine, ad hunc sensum: Quia peccandi finem nullum faciunt, extremo supplicio eos afficiam. Hanc regulam Philippus presbyter, *lib. 2. in Job, cap. 19.* his verbis nobis tradit: Per consuetudinem humani eloquii, numerus finitus capitur pro infinito. Sic dicimus: Hoc scelus iste operatus est, sed & quinquies pejora commisit. Sunt alii numeri, in quibus sola auctoritas perfectionis tenenda est, non autem ratio perscrutanda: ut septies recipiet in hoc sæculo: quod aliter Evangelista centuplum nominavit. Et gentes, quas filii Israel debellaverunt, alibi septem dicuntur, cum aliis in locis eadem gentes decem esse referantur. Atque hoc videtur optimè intellexisse Augustinus cum, *lib. 3. de Doctrin. Christian. cap. 35.* ait: Plerumquè numeri pro universo tempore ponuntur: ut: Septies in die laudem tibi dixi: nihil est aliud, quàm: Semper laus ejus in ore meo.

Nomina numeralia ab uno usque ad quinque solent in scriptura ad significandum diminutionem poni: ut *3. Regum 17*: En colligo duo ligna, id est, pauca. Et *Isaia 17*: Erit sicut quærens spicas in valle Raphaim, & relinquetur in eo sicut racemus, & sicut excussio Oleæ duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus, fructus ejus. Et *1. Corinth. 14*: Malo in ecclesia quinque verba meo sensu loqui: id est, pauca. Et Vetula in evangelio obtulit duo æra minuta. A quinque vero usque ad decem, solent nomina significare incrementum: ut: Septies in die cadit justus: & *Job 19*. Ecce decem vicibus confunditis me.

Est idioma, (ut ait Hieronymus, *Danielis 9. cap. versus finem*) sermonis Hebraici, & antiquorum sermonis Latini, ut antè minorem numerum supputent, & postea majorem: v. g. nos juxta proprietatem linguæ Latinæ nostræ nunc dicimus: Abraham vixit annis centum septuaginta quinque. Illi è contrariò loquuntur: Vixit Abraham annis quinque & septuaginta & centum. Multa in Genesi hujusmodi inveniuntur exempla. Et *lib. 2. contra Jovin. ait*: Omnis Scriptura maxime vetus, minorem præponit numerum, & sic ad majorem gradatim conscendit.

Hebræi utuntur nominibus cardinalibus pro ordinalibus. Cujus rei, licet interpretes frequenter offensi soni asperitate, soleant mutare nomen cardinale in ordinali; nihilominus aliqua remanserunt exempla, quæ immutata remanserunt. Ut *Genes. 1*: Factum est vespere & mane dies unus: id est, dies primus. Et in *Evangelio*: Una sabbatorum: pro prima die solemnitatis paschæ. Et *apud Aggeum*, ubi nos legimus: Anno tertio Darii: Hebræi legunt: Anno trium Darii. Ex hac Regula videntur, non esse satis concinnas expositiones, quæ afferri solent, in loco citato, *Genes. 1.* quas legere

poteris apud S. Thomam *1. part. q. 74. art. 3. ad 7. argum.* & Philonem in Cosmopeja.

Postquam de numeris illa tradidimus, quæ à Latinis percipi utcumque poterant, de numeris nominum aliqua dicenda esse videntur. Et primò illud ponamus documentum, quod jam posuimus in *cap. de Citationibus*. Mos est Scripturæ sacræ, ut pluralis numerus capiatur pro uno ex pluribus. Ut: Sepultus est in urbibus Galaad: id est, in una urbe. Et *Jona 1*. Descendit ad latera navis. Et *Genes. 19*. Cum subverteret Dominus urbes, in quibus habitavit: id est, urbem illam, quam habitavit. Et *Judic. 7*. de Acham: Peccavit Israel, & transgressi sunt pactum meum, & acceperunt de Anathemate. Hoc est, quod dicit Ambrosius, *lib. 10. comment. in Lucam, cap. 22*. Aliquandò, inquit, numerus pluralis de uno dicitur: ut in *Psal. Adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum*. Solus enim rex Herodes, & princeps Pilatus, in Apostolorum Actibus conspirasse adversus Christum, Petri voce produntur. Sed & in Paulo *ad Hebræos* habes: In caprinis pellibus ambulabant, secti sunt, leonum molas obstruxerunt. Cum solus Elias melotem habuisse, & Isaias sectum esse, & Daniel à leonibus intactum mansisse, doceatur. Sic aliqui etiam concordant Evangelistas, quando dicitur duos blasphemasse latrones, cum unus eorundem blasphemasset. Aut fortasse, primò ambo blasphemabant; post unus eorum propter magnitudinem signorum conversus est. Lege Chrysostomum, *homil. 4. in Genes. & Augustinum, lib. 3. de Consensu Evangelist. cap. 16*. Item Euthymius, *Psal. 79*. ait: Plurali numero utitur scriptura pro singulari, Hebræorum more: ut in *Psal. Extendit palmites suos usque ad mare, & usque ad flumina propagines suas: ubi per flumina, Euphratem significat*. In *tertio* certè *lib. Regum* flumen singulari sermone positum est. Et alibi: Hi sunt dii tui Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti: & tamen de uno vitulo loquitur. Et hoc repetit, *Psal. 71*. Et Chrysostomus, *homil. 10. in Genes.* aliqua tangit. Opportuna exempla crebrò inveniuntur in scripturis: ut *Psal. 131*. Introeamus in tabernacula ejus: id est, in tabernaculum. Et *Matth. 2*. Defuncti sunt, qui quærebant animam pueri: hoc est, Herodes. Quamvis Hieronymus illo in loco sic exponat: Non solum Herodes, sed & sacerdotes, & scribæ, eodem tempore fuerunt mortem Domini meditati. Item Hieronymus, *Danielis, cap. 3*. ait: Hæc est Scripturæ sacræ consuetudo, ut unum idolum appellet pluraliter. Unde in *Regum* volumine, Jeroboam ponens aureum vitulum in Bethel, idola fecisse narratur. Sic nonnulli intelligunt illud Danielis: Deos meos non colitis, id est, statuam. Verum aliis videtur, alios esse deos Nabuchodonosor, & aliam statuam auream, quam in cultum sui jussit erigi. E contrario multa dæmonia singulari numero appellantur: ut in *Isaia*: Inclinat se, & adorat illud, & votum fa-

Actuum 4.

Hebr. 11.

Matth. 27.

Lucæ 23.

Psal. 79.

Exod. 31.

3. Reg. 12.

Isaia 44.

faciens dicit, Deus meus es tu. Denique Augustinus, *lib. 1. Q. in Genes. q. 149.* ait: Pluralis numerus pro singulari ponitur; sicut è contrariò, pro plurali singularis: ut *Genes. 46.* Intravit in Ægyptum Jacob, & omne semen ejus, & filii & filii filiorum ejus, & filiae & filiae filiarum ejus cum eo. Quomodo dicit filias, & filias filiarum, cum filiam unam legatur habuisse? Superius dixi, filias ejus proneptes vocari: sicut filii Israel omnes dicuntur, universus populus ab illo propagatus. Sed hoc loco, cum dicit filias filiarum, pluralis pro singulari ponitur, scilicet, pro una Dina. Atque ita dicit Eucherius, *eodem loco.* De hac dicendi forma, lege Calphurnium, *Scena 1. Actu. 1. in Heauto.* Et *Matth. 12.* dicitur: Abiit Jesus per fata sabbatis: id est, sabbato quodam: licet in libris Latinis in singulari sit positum.

Accipitur quandoque plurale nomen pro unoquoque de multis. Ut *Genes. 26.* Fuerunt exacerbans spiritum: id est, unaquæque earum fuit exacerbans. Hoc præcipue fit, quando præcedit numerus pluralis, & sequitur singularis: nam tunc numerus singularis per inductionem de quolibet prædicatur in illo plurali incluso. Ut *Genes. 27.* Maledicentes tibi, maledictus, & benedicentes tibi benedictus: & 49. Filiae ejus, incedebat, id est, unaquæque è filiabus. Et *1. Reg. 4.* Oculi ejus caligavit. Et *Psal. 118.* Rectum judicia tua. Et in *Proverb.* Fulcientes eam beatus: &: Sapientes mulieres ædificavit Domum suam.

Item, quando nomen est singularis numeri ex pluribus constans, nomen illud singulare est suppositum verbi numeri pluralis: ut in *Exodo*: Dimitte populum meum, ut serviant mihi: populus enim numeri singularis est, sed constat ex multis: Et: Omnis terra adorent te: quia omnis terra dictum est de hominibus, quæ sunt in terra. Et *Genes. 15.* Sciendo scies, quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua: & subjicient eos servituti, & affligent eos quadringentis annis. Et: Attendite popule meus legem meam. Lege Augustinum in *libro Locut. in Exod.* De his, in additionibus differuimus latius.

Aliquando nomen reddens suppositum verbo est numeri pluralis, & verbum numeri singularis, ut sigillatim unumquodque nomen singulare illius multitudinis, illi verbo subaudiatur. Ut: Qui confidunt in domino sicut mons Sion, non commovebitur in æternum; id est, quisque confidens, scilicet, Petrus, aut Joannes non commovebitur. Et iterum: Volucres cœli & pisces maris, perambulans semitas maris. Et Paulus *ad Galat. 6.* Instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis, considerans teipsum: & *ad Ephes. 3.* Peto, nè deficiatis in tribulationibus, quæ est gloria vestra: id est, quæ sunt, ut gloria ecclesiæ crescat. Quo in loco dicit Hieronymus ex imperitia artis Grammaticæ Paulum hæc protulisse; cum sit phrasis Hebraica usitatissima in utroque instrumento. Hanc regulam sic protulit Gregorius, 26. *lib. Moral.*

cap. 11. cum ait: Mos sacræ Scripturæ est, ut à singulari numero ad pluralem subito transeat, atque à plurali sæpè se ad singularem vertat. Atque ita cum in Job Eliu diceret: Clamabunt, & ejulabunt: nequaquam subdit: Non dixerunt, ubi est Deus; sed: Non dixit, ubi est Deus. A plurali quippè numero ad singularem veniens, ad personam subito infimi cuiusque transivit. Fortasse quia à singulis melius recognoscitur, quidquid de eis singulariter auditur; ut ad cor suum quisque redeat, & in semetipso hoc, quod de unoquoque dicitur, reprehendat. Et Augustinus, *lib. 5. Locut. in Deuteron.* ait: A plurali ad singulare transit scriptura: ut: Surgite, & pertransite Vallem Arnon; ecce tradidi in manus tuas Seon regem Esebon. Non dixit in manus vestras, quæ propria videbatur locutio, sed: In manus tuas. Item Euthymius, *Psal. 118.* Indifferenter, inquit, propheta nunc singulari sermone verbum dicunt, nunc in plurali: ut: Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus: corrupti sunt, & abominabiles facti sunt. Ratio est, quia nomen illud singulare capitur indiffinitè pro qualibet re in illo singulari inclusa. Unde Rabbi David, *Psal. 12.* cum dixisset propheta: Tu Domine custodies eos: custodies illum à generatione hac in æternum; ait: Custodies illum, super quemque pauperem sigillatim intelliges.

Deinde ait Euthymius, *Psal. 42.* Scriptura singulari aliquandò, aliquandò plurali seu colectivo nomine, aliquos laudat, aut vituperat, aut de illis loquitur. Quia nimirum & privata & communi, pravitate aut laude conveniunt: ut: Judica me Deus, & discerne causam meam de gente non sancta, à viro injusto, & dolofo erue me. Unde quod Hieronymus dicit, *Isaia 63.* de Epistolis Pauli ad Corinthios, nos non tam de illis, quàm de universa scriptura dictum intelligamus. Illius hæc sunt verba: Epistolam priorem, quam scribit Paulus ad Corinthios, cum ad unius scribatur populum civitatis, pro varietate habitantium, (id est, sanctorum, & peccatorum) nunc laudat eos, nunc corripit, nunc docet, nunc reprehendit, provocat ad continentiam, nuptias recusat, trahit ab idololatria, instruit resurrectionem, digamiæ porrigit manum, ne locum tribuat fornicationi.

Diximus de numero plurali, quæ dicenda nobis visa sunt; nunc ad singularem calamum convertamus. De illo Augustinus, *Psal. 78.* hæc scribit: Pro numero plurali sæpè singularem invenies positum, sicut vestem pro vestibus, militem pro militibus, pecus pro pecoribus; multa enim hujusmodi moris est dici, nec solum vulgò loquentium, verum etiam disertissimorum eloquentiæ auctorum. Nec ab ipsa Divina Scriptura hoc genus locutionis alienum est, ponit enim ranam pro ranis, & locustam pro locustis. Et *lib. 2. Locut. in Exodum*, dat hujus rei causam. Nescio, inquit, quomodo per loquendi consuetudinem imbutis sensibus hominum, aliquid amplius singula-

Pro Pauli
intelligen-
tia lege,
quæ scrip-
si lib. 8, c.
1.

ri numero intelligitur, quàm quod pluraliter dicitur. Nam plus accipitur cum dicitur, v. g. est illic milles, quàm sunt illic milites; & illic est piscis, quàm sunt illic pisces. Et in eodem libro, ait Augustinus: Tropus hic, quando fit in rebus, quæ à nobis non ita dici solent, obscuritatem facit. Ut in illo Exodi: Sumetis vobis fasciculum hyssopi: fasciculus hyssopi plures fasciculos significat, ut rana plures ranas, musca plures muscas. Item in Dialogo 65. q. titulo August. hæc leguntur: Ponitur frequenter in scripturis singularis pro plurali; ut in Psalm. 77. Misit in eos muscam caninam, & comedit eos; & ranam, & exterminavit eos: cum utique nec una musca, nec rana fuerit. Et iterum, Psalm. 104. Venit locusta. Sic dicitur in Genesi: Fons ascendebat è terra. Secundum id ait nobilissimus poetarum: Uterumque armato milite complent. Hæc ille. Et iterum in Genesi de Babylone dicitur: Venite ædificemus civitatem, & turrim, cujus caput usque ad cælum: id est, turrium multitudinem, aut unam præcipuam, ut ait Augustinus, lib. 16. de Civitat. Dei, cap. 4. Hæc ferè omnia parvo verborum circulo colligit Hieronymus, lib. 2. contra Jovinianum: Scriptura, inquit, divina, & unum pluraliter, & plurale singulariter appellare solet. Exemplum primi effert Augustinus, lib. 1. Q. in Genes. q. 22. cum ait Dominus: Venite descendamus, & confundamus linguam eorum: Fortè, inquit, secundum illud accipiendum est: Faciamus hominem, &c. ut Trinitatem Personarum intelligamus. Nam postea additur: Quia ibi confusum est labium universæ terræ. Aliqui arbitrantur, cum dicitur: Venite descendamus: ad Angelos referendum fore: at non utique rectè.

CAPUT V.

In censu & numeratione Populi Dei, quid observari præscriptum sit à Domino.

Exod. 30.

Oportet diligenter cavere, ne illas leges transgrediamur, quas observare convenit, in populi Dei tam carnalis, quam spiritualis enumeratione; nè fortè si aliquid omissum fuerit, quod non exequamur juxta præscriptum divinum, nobis eveniat, quod Regi David accidisse legimus, 2. Regum, ult. cap. in quem ingens animadversio secuta est, non tam ob insolentiam animi, quàm ob negligentiam custodiendi divinum præceptum. Præcepti divini in lege à Domino dati hæc est summa. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Quando tuleris summam filiorum Israel juxta numerum, dabunt singuli primum pro animabus suis Domino, & non erit plaga in eis, cum fuerint recensiti. Hoc enim dabit omnis, qui transit ad numerum, dimidium sicli, juxta mensuram, scilicet, sicli templi. Siclus viginti obolos habet: media pars sicli afferetur Domino. Qui habetur in numero, à viginti annis & supra, dabit pretium. Dives non addet ad medium sicli, & pauper nil minuet. Susceptam pecu-

niam trades in usum tabernaculi, ut Dominus propitiatur peccatis eorum. De hoc siclo, lege Ambrosium, lib. 1. Epist. epist. 1. Porro ut res tota clarè intelligatur, & possit à nobis mente complecti, oportet ea, quæ possunt colligi ex libro Numerorum, juxta exactam priscorum Patrum interpretationem, in medium afferre. Origenes quidem, homil. 1. Numer. hæc ad verbum scribit: Divinis, inquit, numeris non omnes digni sunt, sed certis quibusdam prærogativis designantur hi, qui intra numerum Dei debeant comprehendi. Nam ex præcepto Dei, neque mulieres deducuntur ad numerum, scemineæ infirmitatis obstaculo; neque servorum quisquam, utpotè vita, moribusque degeneres. Sed nec Ægyptiorum quidem ullus, ex his qui erant admixti, numerantur, ut alienigenæ, & Barbari. Sed solummodo numerantur Israelitæ; & isti non omnes, sed à viginti annis & supra. Nec sola ætatis habetur observatio; sed quæritur, si aptum bellicis robur ostendat. Non ergo sola ætas, sed virtus in Israelitica plebe requiritur. Puerilis ætas non numeratur, nec apta divinis calculis dicitur; nisi forte primogeniti sint, aut Sacerdotali, vel Levitica stirpe descendant. Isti soli in pueris adducuntur ad numerum. Fœminarum prorsus nulla adducitur. Hæc si mystice intelligantur, docebimur, quòd si transcendero puerilis ætatis insipientiam, si desiero parvulus esse sensibus, & vir effectus deposuero, quæ sunt parvuli; si, inquam, effectus fuero juvenis, & talis juvenis, qui vincam malignum, dignus divinis numeris computabor. Donec aut inest alicui nostrum, vel puerilis, vel lubricus sensus; vel sceminea, & resoluta segnitie; vel Ægyptios gerimus & barbaros mores; haberi apud Deum in sancto, vel consecrato numero non meremur. Innumeri apud Salomonem dicuntur esse, qui pereunt: numerati autem omnes, qui salvantur. Unde de sanctis dicitur: Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat: & in Evangelio: Vestri etiam capilli capitis numerati sunt. Virtutes animi, capillos Apostolorum vocans. Deinde præcipitur, ut numeretur à viginti annis & supra, omnis qui procedit in virtute Israel. Non tamen in qualicumque virtute, id est, non Ægyptiorum virtute, neque Assyriorum, neque Græcorum; sed virtute Israel, ipse numeratur apud Deum. Est enim virtus animi, quam Græcorum Philosophi, docent. Sed hæc non pertinet ad numerum Deis: non enim pro Deo, sed pro gloria exercetur humana. Est & Assyriorum virtus, est & Chaldæorum, quæ in Astrologiæ studiis prædicatur. Sed non est ista virtus Israelitica. Est & Ægyptiorum virtus, in ea, quam dicunt, secreta sapientia. Sed hæc non adjungitur ad calculum Dei. Sola apud Deum virtus Israelitica numeratur. Sed quid est, quòd non statim quando egressus est de Ægypto populus numeratur? Nec cum mare rubrum transivit: nec cum confli-
gunt cum Amalech, & vincunt: nec cum Man-

Mulieres.

Servi.
Ægyptii.
Alienigenæ
Barbari.

Pueri.

Virtutes
gentium.

CAPUT VI.

Aliquot species numerorum, quid mysticè, & juxta historiam in scripturis significant, ostenditur.

Differendi de numeris locus peropportunos se nobis obtulit; quamvis illorum tractationem paucis absolvere decreverim, & innumera illa omittere, quæ in commentariis nostris inchoata, & rudia, ex aliorum scriptis, congefferam: bona quippè pars illarum rerum, quæ à nobis collecta sunt, & annotata, non satis à multis intelliguntur, nec omninò à me probantur. Atque ideò paucula ex multis subjiciam, nè omninò de re tanta siluisse videar. Studiosorum erunt partes, hæc qualiacumque sunt, æqui & boni consulere; & quæ potiora illis videbuntur, seligere, & memoriæ commendare. Possem etiam hoc in loco de illis numeris, quibus Platonici mysteria philosophiæ occultabant, atque à promiscua plebe arcebant, disputare: verum supervacaneum mihi visum est, id facere, ne fortè piaculum admittam, intromittens incircumcisos in ecclesiam Dei. Ideò illa tantum afferre conabor, quæ in nostrorum hominum sanctissimorum & doctissimorum disputationibus sunt versata, & in eorum litteris tradita. Et primò, numerorum disciplina, ut ait Augustinus, *lib. 2. de Doctr. Christiana cap. 38.* cuilibet tardissimo clarum est, quod non sit ab hominibus pro libitò tantum instituta, sed potius indagata, atque inventa. Non enim sicut primam syllabam Italiæ, quam brevem pronuntiaverunt veteres, & quia sic voluit Virgilius, longa facta est: ita quisquam potest efficere, cum voluerit, ut ter terna, aut non sint novem, aut non possint efficere quadratam figuram, aut non ad ternarium numerum tripla sint, ad senarium fescupla, ad nullum dupla, quia intelligibiles numeri semisem non habent. Sive ergo in seipsis considerentur, sive ad figurarum, aut sonorum, aliarumve motionum leges numeri adhibeantur, incommutabiles regulas habent, nec ullo modo ab hominibus institutas, sed ingeniosorum sagacitate compertas.

De his numeris, ut ordine procedamus ab unitate oportet incipere. De qua divinitus disferit Origenes *homil. unica in libros Regum*, inquiens: Unus ad laudem pertinet justorum, ut *1. Regum 1.* Erat vir unus de Ramathaim. Nos, qui adhuc peccatores sumus, non possumus istum titulum laudis acquirere, quia unusquisque nostrum non est unus, sed multi. Intuere alicujus vultum irati, nunc iterum tristici, paulò post rursùm gaudentis; iterum turbati, rursùm lenis; in alio tempore de rebus divinis consulentis, paulò post verò, quæ ad avaritiam, vel quæ ad gloriam sæculi pertinent, molientis. Vides quomodò ille, qui putatur unus, non est unus, sed tot in eo personæ videntur esse, quot mores; quia & secundum scripturas: Insuper, ut luna mutatur. De justis non solum per singulos unus dicitur, verum

næ accipiunt cibum, & bibunt de consequente eos petra? Nondum enim in his, ea quæ numeris apta ducuntur, adoleverant. Deinde tabernaculum testimonii construitur: sed nec in hoc quidem numerandi populi tempus advenit. Lex per Moysen datur, sacrificiorum mos traditur, purificationum ritus docetur, sanctificationum leges & sacramenta conduntur: & tunc ad numerum ex præcepto Dei populus adducitur. Vide, Christiane, quanta tibi transeunda sunt, quanta toleranda, quot perfectionibus, quot tentationibus, quot præliis pugnandum tibi est, & vincendum; ut possis ad divinum numerum pertinere, ut inter sanctas Tribus annumerari, dignus habearis, ut visitari possis, & per Dei sacerdotes Aaron & Moysen numerorum censibus adscribi. Suscipienda est tibi primò lex Dei, offerenda sacrificia, explendæ purificationes, peragrandæ cuncta, quæ lex spiritus docet, ut possis aliquandò ad Israeliticum numerum pertinere. Et erit unusquisque in eo ordine, quem sibi gestorum merita contulerint: ut ait Paulus: Unusquisque in ordine suo. Hinc accidet in resurrectione, ut unusquisque, aut in tribu Ruben spiritualibus indiciis adscribatur, ob hoc quòd aliquid in moribus ipsi Ruben simile habuit. Alius autem in tribu Symeon, fortassis pro obedientia. Alius in tribu Levi, credo, quòd bene præfuit sacerdotio. Alius in tribu Juda, non dubito quin is, qui regios spiritus gessit, & bene rexit populum, qui infra se est. Sed & singulis quibusque Tribubus unusquisque sociabitur, pro his, quæ ad unamquamque earum, vel in actibus cognata, vel in moribus habuit. Hæc & alia innumera, illo in loco Origenes divinitus edisserit. Item Hieronymus *Matth. 14. cap.* ait: Quando multitudo aliqua numeratur, solum viri, qui in perfectum virum creverunt, computantur. Mulieres autem & parvuli, sexus fragilis, & ætas minor, numero indigni sunt. Undè in Evangelio manducantium fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus, & parvulis: Undè & in Numerorum libro, quoties Sacerdotes, & Levitæ, & exercitus & turmæ pugnantium describuntur; servi, & mulieres, & parvuli, & vulgus ignobile, absque numero prætermittitur. Et *Exod. 2.* Profecti sunt, inquit, filii Israel de Ramasse in Sochoth, sexcenta ferè millia peditum virorum, absque parvulis; sed & vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis. Item Theophylactus *Joan. 6. cap.* cum dixisset Evangelista: Discubuerunt viri numero ferè quinque milles; ait: Soli viri numerantur ab Evangelista, qui legis sequitur consuetudinem. Etenim & Moyses à vicesimo anno & supra, numeravit populum, nulla mentione facta mulierum; quo docetur, omne quod virile, & juvenile est, dignum censi, ut numeretur apud Deum. Lege Cyrillum, *lib. 3. super Joannem, cap. 16.*

1. Corinth. 15.

De ordinibus illorum qui sunt in populo Dei.

Hieronym. Matth. 14.

Matth. 14.

Num. 11.

Theophyl.

Cyrillus.

Lege c. 16.

Italia.

Unus ad laudem pertinet bonorum virorum.

Eccles. 27.

Locus Pauli expositus ex prioribus Cor. epistola, cap. 9.

rūm & omnes competentē unus dicuntur. Et cur non omnes unum dicantur, quorum cor, & anima una esse describitur, unam semper omnes sapientiam meditantur, unum sapiunt, unum sentiunt, unum Deum venerantur, unum Jesum confitentur? Unde meritō & ipsi omnes, non solum unum, sed unus dicuntur. Sicut Apostolus significavit, dicens: Omnes quidem currunt, sed unus accipit palmam. Verē enim imitatur justus, qui talis est, unum Deum; de quo dicitur: Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est. Non tantū unus numero designatur, qui utique supra omnem numerum esse credendus est; sed per hoc magis unus dici, intelligendus est, quod numquā a semetipso alter efficitur: hoc est, numquā mutatur, numquā in aliud vertitur: sicut & de eo David protestatur, dicens: Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Et illud in hunc sensum respicit: Ego sum Dominus Deus vester, & non mutor. Immutabilis ergo est Deus, & per hoc unus dicitur, quod non mutatur. Sic ergo imitator Dei justus, qui ad imaginem Dei factus est, unus & ipse, cum ad perfectum venerit, appellatur; quia ipse cum in virtutis summa constiterit, non mutatur, sed unus permanet semper. Nam dum in malitia est unusquisque, per multa dividitur, & in diversa dispergitur; & dum in multis est malitiæ generibus, dici non potest unus. Igitur quia secundū mirabilem hanc unitatem unus est justus, imō & plures justī unum sunt; idē Apostolus omnem cohortatur ecclesiam, dicens: Ut idem dicatis omnes, & non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu, & eadem scientia. Propterea & in Actibus Apostolorum, cor & anima credentium una esse dicitur. Si autem aliquid subtilius, considerare velimus, invenire possumus & aliam unitatem. V. g. Si ita mortificavero membra mea, ut jam non concupiscat caro adversus spiritum, nec spiritus adversus carnem; si jam non sit alia lex in membris meis, quæ repugnet legi mentis meæ, & captivum me ducat in legem peccati; si omnia, quæ intra me sunt, in uno atque eodem sensu perfecta sint, & una atque eadem sententia moveantur; tunc & ego ero vir unus. Et Augustinus in postremis verbis Psalm. 4. in hujus loci expositione: Quoniam tu Domine, singulariter in spe, &c. ait: Perit multiplicitas, & singularitas tenetur in sanctis; de quibus dicitur in Actibus: Multitudinis credentium erat anima una, & cor unum. Unitatis ergo debemus esse amatores, si uni Deo & Domino nostro cupimus inhære. Et Eucherus in Formula spirituali, cap. de Numer. ait: Unus ad unitatem Dei refertur, in Pentateucho: Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est: & Apostolus: Unus Deus, una fides, unum baptisma. Lege Ambrosium, lib. 1. epist. 1. Denique Hieronymus, Eccle. 4. cap. ait: Singularis numerus in bono semper accipitur, duplex in malo. Propterea juxta Salomonem, unus pugillus habet requiem, & duæ manus labo-

re sunt plenæ. De Deo, quomodō sit unus, dicere supersedeo: legito tu Dionysii Areopagitæ, 13. caput, Nominum divinorum, & nil ampliùs desiderabis.

Numerus secundus, ut inquit Hieronymus, Aggai 1. est immundus, quia post unionem virginittatis, & paradisi nuditatem, tunicas significavit pelliceas. Denique in Genesi cum primo die dictum sit, & in tertio, & in quarto, & in quinto, & in sexto, post consummationem operum singulorum: Et vidit Deus, quia bonum est: In secundo die, juxta Hebraicum, & Aquilam, & Symmachum, & Theodotionem, non habetur. Neque enim poterat secundus dies, qui numerum facit, qui ab unionem dividit; quod bonus esset, Dei sententia comprobari. Item in comment. Ezechielis, cap. 11. Numerus, inquit, dualis scinditur ab unitate, & in secundæ diei numero non videtur à Domino. Unde & in arca Noe, bina & bina introducuntur immunda. Dominus autem scissionem in unum coarctans, fecit utrumque unum, & solvit medium parietem, inimicitias in sua carne condemnans. Unde cum augustiùs quid loquitur & sublimiùs, ait: Ego & Pater unum sumus: ut à Judaica dualitate in unionem nos revocet fidei Christianæ. Denique pontificatu perduto Judæorum, Dominus patitur, nequaquam sub uno Pontifice, sed sub duobus Anna & Caipha, ut religionis eorum scissum monstraretur errorem. Et in Ezechiele, cap. 11. sub duobus populi principibus Jezonia & Phaltia hoc evidenter demonstratur. Hæc eadem rursus inculcavit Hieronymus, lib. 1. contra Jovinianum: & habetur, 32. q. 1. Nuptiæ, sub Ambrosii nomine. Porro hoc, quod tam diligenter & accurate à Hieronymo annotatum est, non videtur esse verum. Nam in isto secundo die, sicut in aliis invenimus scriptum: Vidit Deus, quod esset bonum. Dies quippe secundus non finitur, cum dicit Moyses: Factum est vespere & mane dies secundus: nam & hæc, quæ statim adduntur illius sunt: Dixit verò Deus, congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum unum, & appareat arida. Et factum est ita: Et vocavit Deus aridam terram: congregationesque aquarum appellavit maria. Et vidit Deus, quod esset bonum. Lege S. Thomam 1. part. q. 74. art. ult. ad 3. Sed ad numerum binarium revertamur. De illo hæc scribit Eucherus: Duo, inquit, ad duo testamenta legis referuntur, in libris Regum: Fecit in Dabir duo Cherubim decem cubitorum magnitudine. Duo præcepta charitatis, amoris videlicet Dei & proximi: Duo in agro, duo in molendino, duo in lecto leguntur in sancto Evangelio. Lege Hieronymum, in Epist. ad Rufinum, de Judicio Salomonis.

Consuevit, ait Chrysostomus homil. 47. in Matth. Scriptura numero ternario pro multitudine abuti: ut Matth. 13. Simile est regnum cælorum fermento, quod accipiens mulier abscondit in farinæ satis tribus. Item Eucherus ait: Ternarius ad trinitatem refertur: ut in Epist. Joannis. Tres sunt, qui testimonium dant in cæ-

Genes. 6.

Ephes. 2.

Joan. 10.

Matth. 24.

2. Joan. 5.

Genes. 40. cœlo, Pater, Verbum, Spiritus Sanctus: & tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis. Et in *Genes.* Videbam vitem, in qua erant tres propagines, crescere in gemmas.

Quatuor. Numerus quaternarius, inquit Eucherius, ad quatuor Evangelia refertur: ut in Ezechiele: Ex medio eorum similitudo quatuor animalium. Sicut & quatuor flumina paradisi. Nomen quoque Tetragrammaton quatuor litteris Hebraicis scribitur. Quatuor cornibus sancta crux insignitur. Unde in Habacuc dicitur: Cornua in manibus ejus.

Habac. 3. *Quinque.* Quinarius numerus, teste Cyrillo, *lib. 16. in Levitic.* in laudabilibus ponitur, & in vituperabilibus. Quinque sunt sapientes virgines, quinque & insipientes. Et Hieronymus, *Ezechielis capit. 11.* Scimus, inquit, numerum quinque in medio positum, & pro qualitate utentium, vel ad bonam, vel ad malam partem posse verti. Sic in Evangelio quinque virgines prudentes, & quinque stultæ reperiuntur. Item Augustinus, *Psal. 49.* addit: Quinque multitudinem significat. Quinque virgines admittuntur, quinque excluduntur. Numquid ex tot millibus virginum, solæ quinque sunt, qui integritatem carnis servant Deo? Minimè: sed in quinario numero intelligitur continentia quinque sensuum carnis. Etenim multis venit corruptio per oculos, multis per aurem, multis per illicitum olfactum, multis per nepharium gustum, multis per adulterinum amplexum. Ab his omnibus quinque januis corruptionis, quicumque se continent; & sic continent, ut in sua conscientia gloriam habeant, non laudem ab hominibus spectent; sunt quinque virgines sapientes, habentes oleum conscientiae secum. Rursum ille, qui apud inferos torquebatur: Habeo, inquit, quinque fratres: ibi intelligitur populus Judæorum sub lege positus, quia Moyses legislator quinque libros conscripsit. Et *tractat. 25. in Joannem*, ait: Quinarius numerus ad legem pertinet: ipsi sunt quinque libri Moyse, ipsæ sunt quinque porticus illæ languidos continentes, ipsi sunt quinque panes quinque millia hominum pascentes. Denique Eucherius ait: Quinque ad quinque libros Moyse, ad quinque porticus, ad quinque panes, ad quinque plagas in corpore Dominico. Et Apostolus ait: In ecclesia volo, quinque verba sensu meo loqui.

Matth. 25. De numero senario hæc scribit Eucherius: Numerus senarius ad diem sextum pertinet, quo Dominus hominem cum universis terræ animantibus fecit. In Genesi: Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram: & paulo post: Et factum est vespere & mane dies sextus. Senario numero, perfectio comprehenditur: propterea Deus sex diebus mundum perfecisse describitur: & ipsis quinque unus adjicitur, ut lex per evangelium impleatur. Sex sunt ætates sæculi: quinque transierunt: sexta à Joanne Baptista, & in humanato Christo decurrit usque ad finem sæculi. Unde & sexta die fecit Deus hominem ad imaginem suam, quia sexta ista ætate manifestatur per Evangelium reformatio mentis nostræ, secundum imaginem ejus,

qui creavit nos. Sex has ætates, illæ sex hydryæ significant, quas Dominus impleri jussit; & in iis aqua conversa est in vinum, ut jam manifestatum Christum in lege & prophetis intelligamus. Illa ergo tempora sex, quasi per articulos distributa, quasi vasa essent inania, nisi à Christo implerentur. Tempora utique inaniter præterirent, nisi in eis Dominus Jesus prædicaretur. Impletæ sunt igitur hydryæ: id est, adimpletæ sunt prophetiæ. Item Hieronymus *circa principium comment. in Aggeum*, cum propheta dixisset: In anno secundo Darii regis in mense sexto: ipse ait: Mensis sextus scribitur, qui non habet solemnitates Dei, sicut mensis septimus; sed vicinus est dierum sex, in quibus factus est mundus. In quo laboratur, & in sudore faciei comeditur panis; & terra nobis generat tribulos & spinas, & cum sementem acceperit tritici, lolio magis, avenisque fecunda est. Et Augustinus, *tractat. 25. super Joan.* ait: Perfectio senario numero comprehenditur; propterea Deus sex diebus mundum perfecit. De qua re latius differit, *lib. 11. de Civitate Dei, cap. 30.*

Septies, ut inquit Theophylactus, *in Expositione horum locorum, qui à nobis modò citabuntur*, non rarò pro sæpè ponitur. Ut *Lucæ 17.* Si septies in die peccaverit in te frater, & septies in die conversus fuerit, remitte illi: Et *cap. 8.* Maria, quæ vocatur Magdalene, à qua septem dæmonia ejecerat: & *11. cap.* Cum invenerit domum scopis mundatam, tunc vadit, & assumit septem alios spiritus nequiores se. Et Chrysostomus, *homil. 19. in Genes.* addit hoc exemplum: Donec sterilis peperit septem. Et nos insuper utamur testimonio illo, ex *Amos, cap. 1.* Super tribus, inquit sceleribus Damasci, & super quatuor non convertam eam: id est, Si semel, aut bis deliquissent, eis pepercissem; nunc quia peccata peccatis accumulavit, acerbè puniam eos. Item illo in *Exod. 20.* Visitans injurias patrum in filios, usque in tertiam & quartam generationem. Et Euthymius, *Psal. 78.* ait: Septuplum Hebræorum more ponitur pro multiplici; quemadmodum non infrequenter septem poni videmus pro multis: ut: Redde inimicis meis septuplum. Item in *comment. in Job titulo Hieronym.* dicitur: Septem juxta auctoritatem scripturarum plenitudinem quamdam mysterii significant: ut septem spiritus, septem candelabra, septem ecclesiæ, septem dona Spiritus Sancti. Et Augustinus, *lib. 11. de Civitate Dei, cap. 31.* ait: In septimo die requies commendatur, in qua primum sanctificatio sonat; & Deus noluit istum diem ullis suis operibus sanctificare, sed requie sua, quæ habet vesperam, ut reliqui sex dies. De hoc numero satis sit admonere, quod totus impar: primus numerus ternarius est; totus par quaternarius; ex quibus duobus septenarius constat. Idèò pro universò sæpè ponitur, sicuti est, septies cadet justus, & resurget: id est, quotiescumque ceciderit non peribit. Quod non de iniquitatibus, sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi voluit. Et: Septies in die laudabo te: quod alibi alio modo

do dictum est : Semper laus ejus in ore meo. In his locis septenarius numerus, pro cujusque rei universitate poni solet. Propter hoc, eodem sæpè numero significatur Spiritus Sanctus, de quo Dominus ait : Docebit vos omnem veritatem. Eucherius quoque ait : Septem ad diem septimum pertinet, in quo perfectis omnibus Dominus requievit : ut dicitur in Genesi : Requievit Deus die septimo ab omni opere, quod patrarat. Numerus iste in humanæ rationis causa summam perfectionem significat; quia ex primo pari, & ex primo impari constat; ex primo siquidem, qui dividi potest, & ex primo, qui dividi non potest. Hinc Jubilæus, qui perfectam requiem exprimit, septem hebdomadis constat. Hinc septem spiritus, qui sunt ad thronum Dei. Et septiformem gratiam Spiritus Sancti, significaverunt septem panes, quibus Christus quatuor hominum millia satiavit. Adhuc Hieronymus, *Amos*, cap. 5. hæc tradit : Septenarium numerum esse sanctum, etiam sabbatum probat, in quo requievit Deus ab omnibus operibus suis; & prohibet, ne quid in eo operis servilis fiat, nisi ea tantum, quæ ad animam pertinent, & ne in eo onera portentur. Unde & in solitudine, qui in die sabbati ligna collegerant, quæ arsuræ sunt, sententia Domini condemnantur. Et septem hebdomades complent numerum sanctæ Pentecostes : & jubileus annus remissionis tubarumque clangentium hoc numero textitur. In septimo quoque mense figuntur tabernacula, & Hebræus cum sex annis servierit, anno septimo liberatur. Denique captivitas populi Israel, templique subversio, septuagesimo anno desolationis impleta est. Novit hoc secularis philosophia & medicorum libri, quorum Galenus disertissimus scripsit ternos libros : *περί κρισεων & τῶν κριτικῶν ἡ μερῶν*. In quibus septenarii numeri ostendens potentiam, ardentissimas febres septimo dicit solvi die; aut si tanta humoris noxii & pituitæ fuerit magnitudo, ut primæ hebdomadis nequaquam fervore consumpta sit, secundæ hebdomadis ultimus expectatur dies, id est, quartus decimus. Quod si hunc (ut juxta Hippocratem loquar, ἡ νόσος) vicerit, transeunt ad vigesimum primum diem: hoc est, ad finem tertiæ hebdomadis. Ita ab initio mundi diebus cognitis, ut omnes labores & molestiæ septimo numero conquiescant. Et septem astra, juxta numerum dierum, dicuntur errantia. De cujus numeri sacramentis in Scipionis somnio plenius narrat Tullius, & obscurissimus Platonis Timæus liber est, qui ne Ciceronis quidem aureo ore fit planior. Et *Matth.* 12. ait : Septenarius numerus sanctus est, propter dona Spiritus Sancti, quæ descenderunt super

Isaia 11. virgam de radice Jesse apud Isaïam. Datur etiam Dæmoni septenarius numerus, quia vitiorum numerus diabolo concretatus est. Unde *apud Matth.* Vadit, & assumit septem alios spiritus nequiores se. Si de hac re amplius nosse desideras, lege Basilium, *homil.* 11. *Exaëmeron* : & Hieronymum, *Matth.* 15. & *Zacharia* 4. & Gregorium, 1. *Moral.* cap. 7.

Jubilæus.

Sabbatum.

Dies critici in Medicina.

Id est, morbus.

Octavus numerus, ut inquit Augustinus, *Epist.* Octo.

119. cap. 13. resurrectionis significat sacramentum, quod post sabbatum factum est. Nam pro octava Psalmus inscribitur, & octavo die circumcidebantur infantes. Et in *Ecclesiaste*, ad *Eccles.* 11. duorum testamentorum significationem dicitur: Illis septem, & illis octo reservatum est. Tamen illis est occultatum sacramentum resurrectionis, donec veniret Christus; sed solum celebrandum sabbatum traditum est, quia erat antea requies mortuorum; resurrectio autem nullius erat, donec veniret Christus, qui resurgens à mortuis jam non moreretur, & mors illi ultra non dominaretur. Sed postquam facta est talis resurrectio in corpore dominico, ut præiret in capite ecclesiæ, quod corpus ecclesiæ sperat in fine: jam etiam Dies Dominicus, id est octavus, qui & primus, inciperet celebrari. Item Hieronymus, *Michea* 5. in expositione hujus loci: Suscitabimus super eum septem Pastores, & octo homines Primates, & pascent terram Assur gladio: ait: Septem Pastores, omnes Patriarchas & Prophetas esse arbitror, qui hebdomadi, id est, veteri servierint instrumento. Octo Primates, universos novi testamenti, qui ab Apostolis usque ad hanc ætatem momorderint Assyrium. Unde in *Ecclesiaste* præcipitur, ut demus partes septem, demus & octo. Et in templo Ezechielis, cap. 40. quod interpretatur Ecclesia, & cœlestis Jerusalem, septem & octo gradibus ascenditur. Et in Psalterio quindecim gradus sunt, quibus per hebdomadem & ogdoadem, id est, octo, ad canendas laudes scandimus. In octavo die celebratur circumcisio spiritualis, & in templo Judæorum destruitur sabbatum: & quidam Psalmi *Pro octava* scribuntur. Lege *epist. ad Paulinum*, in principio.

Cantica graduum.

Nonus numerus, ut inquit Eucherius, ad sacramentum horæ nonæ, qua Dominus spiritum emisit, refertur. Unde in evangelio: Circa horam nonam clamavit Jesus voce magna. Sunt & novem nomina pretiosorum lapidum, & novem ordines Angelorum. Et Hieronymus, *Aggæi*, cap. 2. Nonus, inquit, numerus, v. g. nonus mensis, numquam in bonam partem legitur. Pascha immolat populus, & alias celebrat festivitates; sed omnis ejus solemnitas die finitur octavo, nec ad nonum pervenit. Qui agnum paschale præparant, transacta die nona incipiunt præparare. Dies quoque propitiationis & expiationis, mensis septimi, post diem nonum celebratur. In Jeremia, Jerusalem nono anno à Babyloniis oppugnatur: & in Aggæo, quia prophetia de immunditia populi futura erat, idcirco secundo anno Darii, nonus mensis adjungitur. Et iterum, *Ezechielis* 24. cap. ait: Nonus numerus semper in scripturis pœnarum, ac dolorum est; & semper sequitur justitiam decimi mensis, & diei decimæ clementia temperatur. Idcirco enim adhibentur ægrotantibus pœnæ, ut dolorem sanitas consequatur. Hanc ob causam ait Ezechiel: Factum est verbum Domini ad me, in nono anno, in men-

Roman. 6.

Novem.

Jerem. 39. 52.

Quest. 40. *Lucæ. 17.* *Psalm. 58.* *Decem.* *Undecim.* *Duodecim.* *Ezech. 31.* *Genes. 35.* *menſe decimo. Denique Auguſtinus, lib. 2. de Conſenſu Evangelistarum, ait: Quod novem illi leproſi, qui à Domino fuerunt mundati, nec ei gratias dederunt, merito in novenario numero, tamquam imperfecti, remanent. Unum enim ſi addatur ad novem, quædam eſſigies unitatis impletur; quo fit tanta completio, ut ultra jam non progrediatur numerus, niſi rursus ad unum redeatur. Novem itaque indigent uno, ut quadam unitatis forma coagulentur, ut decem ſint; unum autem non eis indiget, ut custodiat unitatem. Quamobrè ut illi novem, qui gratias non egerunt, reprobi effecti, à conſortio unitatis excluſi ſunt; ita unus ille, qui gratias egit, unicæ eccleſiæ ſignificatione laudandus eſt. Et quia illi erant Judæi; amiſiſſe per ſuperbiam, declarati ſunt regnum cœlorum, ubi maximè unitas custoditur. Ille verò, qui erat Samaritanus, illi à quo accepit tribuens quod accepit, & quodam modo cantans illud è *Psalmo*, inquit: Fortitudinem meam ad te custodiam: per gratiarum actionem Regi ſubjectus, unitatem regni humili devotione ſervavit.*

Decem. Denarium numerum, inquit Hieronymus, *Jerem. 32.* eſſe myſticum, oſtendit Decalogus, qui ſcriptus fuit in tabulis lapideis digito Dei. Hoc iterum repetit, *Ezech. 42.* Item Gregorius *homil. 18. Ezechielis*, ait: Denarius numerus pro perfectione ſemper accipitur, quia in decem præceptis legis custodia continetur. Activa etenim, ac contemplativa vita, ſimul in Decalogi mandatis conjuncta eſt; quia in ea, & amor Dei, & amor proximi ſervari jubetur. Et in ſecundo opere in *Matth. titul. Chryſoſt. homil. 1.* hæc invenimus: Decimus numerus, quia eſt perfectionis, myſterium habet Chriſti perfecti: propter quod & prima nominis Jeſu littera *Jod*, decem denotat.

Undecim. Undecim ad Apoſtolos refertur, ait Eucherius ut in Evangelio: Undecim diſcipuli abierunt in Galilæam. Undenarius etiam numerus, quando denarium monade excedit, pro tranſgreſſione, & reprehensione ponitur. Unde Petrus non paſſus eſt, numerum Apoſtolorum in undenario conſiſtere, ſed elegit Mathiam duodecimum in ordine. Hinc undecim ſaga cilicina in veteri lege fieri, præcipiuntur; quæ ſignificant pœnitentium actus pro commiſſis peccatis. Ad undecimam quoque horam, gentiles & ætas decrepita vocantur.

Duodecim. De duodecimo numero legimus in Evangelio: Duodecim nomina Apoſtolorum ſunt hæc. Quo numero ſignificatur univerſa Judicantium multitudo, propter duas partes ſeptenarii, quæ plerumque ſignificatur univerſitas: quæ duæ partes, id eſt tria & quatuor, altera per alteram partem multiplicatæ, duodecim faciunt. De his duobus numeris hæc ſcribit Hieronymus, in *comment. Ezechielis cap. 31.* Cum locuturus eſſet Dominus ad Pharaonem apud Ezechielem, undecimo anno ſermo fit; nedum enim venerat ad duodecimum, qui numerus eſt plenæ conſummataque virtutis. Unde & duodecim ſunt filii Jacob: à quibus poſtea duode-

cim nomina Prophetarum uno volumine continentur. Et Apoſtoli duodecim ſunt; quorum quia unus Judas proditor fuit, in locum ejus Mathias eligitur. Et Archiſynagogi filia annorum duodecim à Domino ſuſcitur. Hæmorrhoiſſa quoque anno duodecimo recipit ſanitatē. Item Auguſtinus, in *comment. Psalm. 86.* ait: Duodecim eſt ſacramentum univerſitatis. Unde dicitur de Apoſtoliſ, quod judicabunt duodecim tribus Iſrael. Numquid Paulus excludetur ab hoc numero? Minimè. Nam non ſolum duodecim illi, & Paulus, ſed quotquot judicaturi ſunt, propter ſignificationem univerſitatis, ad duodecim pertinent. Ab omnibus quatuor ventis aſſumentur electi, ſicut dicit Dominus in Evangelio, à quatuor ventis ſe collecturum electos ſuos. Et ſimiliter dicuntur duodecim portæ Jeruſalem, per quas univerſi ingrediuntur ad Chriſtum, qui porta eſt. Similiter duodecim ſunt ſancti Patriarchæ. Et ruruſum *Palm. 59.* ait: Duodecim perfectus eſt numerus, cui duodenarius Apoſtolorum numerus deputatur. Quia per totum mundum mittendum erat verbum. Mundus ex quatuor partibus conſtat. Quatuor ejus partes notiſſimæ ſunt omnibus, & ſæpè in ſcripturis memoratæ, quæ etiam quatuor venti dictæ ſunt, Oriens, Occidens, Aquilo, & Meridies. Ad omnes iſtas quatuor partes miſſum eſt verbum, ut in Trinitate omnes vocarentur. Duodenarium numerum, ter quaterni faciunt. Hæc ille. Et in *Exod. cap. 15.* Duodecim ſunt fontes in deſerto. Et *Josue 4.* eliguntur duodecim viri, & duodecim lapides ex alveo Jordanis.

Annotatio.

Auguſtinus, in loco modo à nobis citato *Psalmi 86.* aſſignat duodecim portas urbi Jeruſalem, ſecutus (ut arbitror) Apocalypſim Joannis, qui *cap. 21.* illius libri ait: Habebat Jeruſalem illa murum magnum & altum, habentem portas duodecim, & in portis angelos (aut angulos) duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuum filiorum Iſrael. Ab Oriente portæ tres, ab Aquilone portæ tres, & ab Auſtro portæ tres, & ab Occaſu portæ tres. Numerus hic rectè ſupputatus eſt in myſtica Jeruſalem & cœleſti; attamen terrena Jeruſalem, denarium portarum numerum, non excedebat. Illarum hæc ſunt nomina: Sahar Hazon, id eſt, Porta gregis, ut dicitur *Eſdræ lib. 2. cap. 3.* quia per illam exibant, & ingrediebantur greges in urbem. Sahar Hadagim, id eſt, Porta piſcium. Sahar Haifana, id eſt, Porta vetus, aut veteris ſcilicet piſcinæ, de qua lege *Iſaiam cap. 22.* Sahar Hagai, id eſt, Porta vallis, ſcilicet Joſaphat. Sahar Haafphoth, id eſt, Porta ſterquilinii, aut ſtercoris. Sahar Haim, id eſt, Porta fontis. Sahar Hamaim, id eſt, Porta aquarum, quæ eſt verſus orientem. Sahar Hazucim, id eſt, Porta equorum. Sahar Hamiphcad, id eſt, Porta Miphcad, viſitationis, & juxta noſtram translationem judicii.

Omiffit, abſque cauſa certè, Mar-

Apo. 21.

*Portæ Jeruſalem terre-
ne.*

*Omiffio
Numer.*

tinus Numerum Tredecim, & in ulterioribus alios, ut 18. 19. 20. 21. 23. 26. &c. circa quos calamum non minus appositè exercere valebat. Ne in messem alienam falx mittatur, ab adjectione superfluum. Vide tamen pro his, & aliis, Silvam Allegoriarum Hieronymi Laureti.

Quatuordecim.

Quatuordecim, teste Eucherio, ad sacramentum Dominicæ generationis refertur. Unde in Evangelio ab Abraham usque ad David generationes sunt quatuordecim.

Quindecim.

Quindecim, teste eodem Eucherio, ad quindecim gradus templi, quos fecit Salomon, alludit; ad quorum numerum quindecim Psalmi, qui inscribuntur Canticum graduum, compositi sunt: id est, à Psalmo 119. Ad Dominum cum tribularer clamavi: usque ad: Laudate nomen Domini: exclusivè. Et Hieronymus in *epist. ad Galat. cap. 1.* Quindecim hi, inquit, dies, plenam significant scientiam, consummatamque doctrinam. Siquidem quindecim sunt carmina in psalterio, quindecim gradus, per quos ad canendum Deo, & in atriis ejus consistendum, justus ascendit. Ezechias, quod quindecim annorum spacio sibi ad vitam datur, signum accipere meretur in gradibus. Et solemnitates Dei à decimoquinto die incipiunt. Et Paulus apud Petrum quindecim dies commoratus est. Denique Augustinus, *Psal. 89. in hujus loci expositione:* Dies annorum septuaginta anni, si autem in potentatibus octoginta anni: ait: Septuaginta anni, & octoginta, constituunt centum quinquaginta: quem, sacratum esse numerum, satis insinuat liber Psalmorum, qui totidem Psalmos complectitur: hanc enim habent in significatione rationem, centum quinquaginta, quam quindecim. Qui numerus fit, septem & octo conjunctis; quorum primus insinuat vetus testamentum propter sabbati observationem, secundus testamentum novum propter Domini resurrectionem. Hinc sunt in templo quindecim gradus, hinc sunt in Psalmis quindecim Cantica graduum, hinc quindecim cubitis summos montes aqua diluvii superavit. Et si quibus aliis locis sacratus hic commendatur numerus, Septuaginta significant vetus testamentum, quia temporalia promittere videtur; octoginta novum, quia in spe est renovationis & resurrectionis.

Isaia 38.

Numerus sexdecim ad numerum Prophetarum refertur: quatuor quippe sunt majores, & duodecim minores, de quibus supra à nobis disertum est.

Septemdecim.

Septemdecim.

Numerus septemdecim discutiendus est, quid sibi velit. Decem, inquit, Augustinus, *Psal. 49. in præceptis*; septem, in gratia Spiritus Sancti, per quam gratiam, implentur præcepta. Decem ergo & septem tenent omnes pertinentes ad resurrectionem ad dexteram, & ad regnum cælorum; id est, legem implentes per gratiam Spiritus, non quasi per opus suum, aut meritum suum.

Viginti duo ad sacramentum divinatorum voluminum, secundum litteras Hebræorum refertur. Quomodo igitur viginti duo elementa sunt, per quæ scribimus Hebraicè omne quod loquimur; ita viginti duo volumina supputantur scripturarum, quibus quasi elementis in Dei doctrina, tenera adhuc & lactens viri justi eruditur infantia. Sed & Psalmi 36. 110. 111. & 118. & 144. ejusdem numeri texuntur alphabeto: & Jeremiæ Lamentationes. Salomonis quoque caput ultimum Proverbiorum. In libro similiter Numerorum *cap. 3.* hæc eadem supputatio, sub Levitarum, ac Sacerdotum censu, mysticè ostenditur.

Viginti duo.

Viginti quatuor ad mysterium numeri Seniorum in Apocalypsi, super thronos viginti quatuor sedentes, ordinem dicit. Et viginti quatuor sortibus in ministerio templi distributi fuerunt sacerdotes à Rege David.

Viginti quatuor.

Quantum recordor, inquit Hieronymus, *Ezechielis 11.* numquam in bonam partem vicefimum quintum numerum reperio. Licet in Levitico ad sacerdotale ministerium à viginti quinque annis eligantur: in Hebræo tamen tricenarium numerum legimus. At Origenes, *homil. 25. Numer.* ait: In vigesimo quinto numero ætatis sacerdotis, quinque sensum perfectio declaratur; ita ut quinquies quina numerentur; quod utique indicat, eum vocari ad opera ingentia in mysterio peragenda, qui ex omni parte, multiplicatis & purificatis sensibus, invenitur esse perfectus.

Viginti quinque.

In tricesimo anno accepit Ezechiel mirabilem illam revelationem quadrigarum: in qua visione dicit Hieronymus, *Ezechiel. 1.* præfigurabatur Salvator, qui triginta annos natus, venit ad baptismum, quæ in homine perfecta ætas est. Unde in Numerorum volumine, juxta Hebræos, non (ut in Septuaginta continetur) à vicefimo quinto ætatis anno; sed à tricesimo incipiunt sacerdotes in tabernaculo ministrare. In quod signum præcessit & Joseph, quando in Ægypto esurienti populo frumenta largitus est. Et Joannes Baptista venit ad fluentem Jordanis, prædicavitque baptismum poenitentiae. Atque ita etiam dicit, in *epistola ad Theophilum, de erroribus Joannis Hierosolymitani*, prope finem. Lege Gratianum, *D. 78. & Concilium Constantinopolitanum in Trullo. cap. 14. & 15.* Præterea *Matth. 13.* de semine jacto in terram bonam, dicitur, aliud cecidit in terram bonam, & dedit fructum, aliud quidem centum, aliud sexaginta, aliud vero triginta. In cujus loci expositione Hieronymus, in *epist. ad Gerontiam*: & in *epistol. ad Eustochium de Virginitate*: & in *epistol. ad Pammach. de Consolatione super obitu Pauline uxoris*, tribuit centesimum fructum virginibus, sexagesimum labori viduarum, trigessimum operi nuptiarum. Et in consolatione ait: In his tribus mulieribus tria Christi præmia recognosco: Eustochium virginitatis flores metit: Paula laboriosam viduitatis aream terit: Paulina castum matrimonii cubile servat. Theophylactus aliter expli-

Triginta.

Num. 4.

Genes. 4.

Matth. 13.

plicat *Matth.* 13. ait enim : Non æqualem fructum ferunt omnes , qui semen fuscipiunt. Sed alius quidem centuplum , fortè paupertatem perfectam habens , & summam exercitationem : alius sexagecuplum , ut cœnobita adhuc operans : alius verò trigecuplum , ut qui honestas nuptias delegit. At Origenes , *homil.* 12. in *Genes.* per fructum centesimum martyres intelligit. Denique Augustinus , *lib.* 1. *Quæst. evangelicarum* , q. 9. ait : Centesimum martyr est , propter contemptum mortis. Sexagesimum virginum , propter ocium , quia non pugnant contra carnem : solet enim ocium sexagenariis concedi post militiam. Tricesimum conjugatorum , quia ipsi habent acrem conflictum , ne libidinibus superentur. Et *lib. de Sancta Virginitate* , cap. 45. loquens de martyrio , ait : Hoc autem tam magnum est , ut eum fructum centenum quidam intelligant. Perhibet enim præclarissimum testimonium ecclesiastica auctoritas : nam notum est , quo loco martyres , & quo defunctæ sanctimoniales , ad altaris sacramenta recitentur. Sed quid certò significet fecunditatis seminis illa diversitas , viderint alii. Sive virginalis vita in centeno fructu sit , in sexageno vidualis , in triceno autem conjugalis. Sive centena fertilitas martyrio potius imputetur , sexagena continentiae , & tricena conubio. Sive virginitas accedente martyrio , centenum fructum impleat , sola verò in sexageno sit : conjugati autem tricenum ferentes , ad sexagenum perveniant , si martyres fuerint. Hæc & alia affert Augustinus , loco modò citato.

Triginta
tres.

Trigesimus tertius Numerus ad mysterium ætatis , qua Dominus in carne versatus est , perficitur : de qua re , *libro primo* , cap. de *Historia* , disputavimus.

Quadra-
ginta.

Exod. 32.
3. Reg. 9.

Num. 14.

Genes. 17.
Ezech. 4.

Exod. 34.

3. Reg. 34.

Eucharis-
tia.

Quadragesimarius numerus , teste Hieronymo , in *comment. Ezechel.* cap. 29. semper afflictionis , & poenitentiae est. Unde Moyses , & Elias , & ipse Salvator quadraginta diebus jejunaverunt & noctibus : & per quadraginta annos populus erat in solitudine , ut postea in Galgalis opprobrio & ignominia Ægypti liberetur. Pluviae quoque diluvii quadraginta diebus inferunt orbi naufragium. Et Ezechiel , pro tribu Juda quadraginta diebus dormit in dextro latere. Et quadrigentis annis populus serviturus in Ægypto nunciatur , quæ faciunt quadraginta decades , sive quatuor *ἑκατὸν τὰς* dias. Et *Jona* 3. cap. circa principium , cum Jonas ait : Adhuc quadraginta dies & Ninive subvertetur : ait : Porro quadragesimarius numerus convenit peccatoribus , & jejuniis , & orationi , & facco , & lachrymis , & perseverantiae deprecandi. Ob quod & Moyses quadraginta diebus jejunavit in monte Sina : & Elias fugiens Jezabel , & Dei desuper ira pendente , quadraginta dies jejunasse describitur. Ipse quoque Dominus , verus Jonas , missus ad prædicationem mundi , jejunavit quadraginta dies ; hæreditatem nobis jejunii derelinquens , ad esum corporis sui , sub hoc numero nostras animas præparat. Lege Hieronymum , *Amos* 2. cap. & *Michæ* 5.

Porro Augustinus , *lib.* 2. de *Consens. Evang.* cap. 4. loquens de quadraginta generationibus , quas enumerat Matthæus , ait : Numerus iste illud tempus significat , quo & in hoc sæculo , & in hac terra regi nos oportet à CHRISTO , secundum disciplinam laboriosam , qua flagellat Deus omnem filium , quem recipit. Hoc verum esse illud declarat , quod quadraginta dierum jejunium , hoc est , humiliationem animæ , consecravit lex , per Moysen & Eliam , qui quadragenis diebus jejunaverunt. Et Evangelium per ipsius Domini jejunium , quibus diebus quadraginta tentabatur à diabolo ; quid aliud quàm per omne hujus sæculi tempus , tentationem nostram in carne sua , quam de nostra mortalitate assumere dignatus est , præfigurans ? Post resurrectionem quoque non ampliùs quàm dies quadraginta cum discipulis suis , in hac terra esse voluit , huic eorum vitæ adhuc humana conversatione conjunctus , & cum illis alimenta mortalium , quamvis jam non moriturus , accipiens. Ut per ipsos quadraginta dies significaret , se occulta præsentia , quod promiserat impleturum , quando ait : Ecce Ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi. Cur autem iste numerus temporalem vitam significet , illa causa occurrit. Quod & tempora annorum quadripartitis vicibus currunt , & mundus ipse quatuor partibus terminatur , quas aliquando ventorum nomine Scriptura commemorat. Ab Oriente & Occidente & Aquilone & Meridie. Quadraginta autem , quater habent decem. Porro ipsa decem ab uno usque ad quatuor progrediente numero consummantur. Ad hunc igitur mundum , & ad nos in tentatione laborantes regendos , venientem regem Christum , Matthæus suscipiens , exorsus est ab Abraham , & enumeravit quadraginta homines.

Matth. 28.

Vide caput
de genera-
tione Chris-
ti.

Et idem Augustinus , 2. de *Doctr. Christian.* cap. 16. ait : Numerorum imperitia multa facit non intelligi , translate ac mysticè posita in scripturis. Quis obsecro non moveatur , quid sibi velit , quod & Moyses , & Elias , & ipse Dominus quadraginta diebus jejunaverunt ? Qui nodus solvi non potest , nisi hujus numeri cognitione. Habet enim denarium quater , tam quàm cognitionem omnium rerum intextam temporibus , Quaternario quippe numero , diurna & annua curricula peraguntur. Diurna matutinis , meridianis , vespertinis , nocturnisque horarum spatiis. Annua , vernis , æstivis , autumnalibus , hyemalibusque mensibus. A temporalium autem delectatione , propter æternitatem in qua vivere volumus , abstinendum , ac jejunandum est. Quamvis etiam temporum cursibus ipsa nobis insinuetur doctrina , contemnendorum temporalium , & appetendorum æternorum. Porro denarius numerus Creatoris atque creaturæ significat scientiam : nam Trinitas creatoris est : septenarius autem numerus creaturam indicat , propter vitam & corpus ; nam in illa tria sunt. Unde etiam toto corde , tota anima , tota mente diligendus est Deus.

Multa cu-
riosa de nu-
meris.

Deus. In corpore quatuor apparent elementa, ex quibus constat. In hoc denario, dum temporaliter nobis insinuat, hoc est quater ducitur, castè & continenter à temporum delectatione vivere, hoc est, quadraginta diebus jejunare, monemur. Hoc lex, cujus persona est in Moyse; hoc prophetia, cujus personam gerit Elias; hoc ipse Dominus monet, qui tamquam testimonium habens ex lege & prophetis, medius inter illos, nempe Moysen & Eliam, in monte tribus discipulis videntibus claruit. D. Eucherius hæc scribit: Quadraginta ad quadragesimæ sacramentum. Unde in Evangelio: Agebatur ab spiritu in deserto diebus quadraginta. Et virtus Decalogi per quatuor libros Evangelii impletur. Decalogi autem mandata perficimus, si quatuor sancti Evangelii libros perfectè custodimus; si per continentiam, vigilias, & orationes, & cætera, quæ Apostolus commemorat, arma justitiæ, ad immortalis vitæ præmia pervenimus.

Quadraginta duo. Quadraginta duo ad numerum in eremo mansionum, vel ad numerum generationum, quæ ab Abraham sunt enumeratæ, (dempto Augustino) usque ad Dominum Jesum, referri potest. Verùm de hoc numero, in 3. lib. cap. 4. quæ dicenda videbantur, ex Hieronymo, in libro *Mansionum ad Fabiolam*, prodidimus.

Quadraginta sex. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum, redeuntibus Judæis à transmigratione Babylonis, secunda ædificatione post illam Salomonis, quæ viginti annis absoluta, ac perfecta est. Hic ergo annorum numerus perfectioni dominici corporis aptissimè convenit. *Joan. 2.* Unde Augustinus, lib. 2. de *Doctrina Christiana*, cap. 16. inquit. Ille numerus ædificationis templi commemoratus in Evangelio, quadraginta scilicet sex annorum, nescio quid mysticum sonat; & relatus ad fabricam Dominici corporis, propter quam templi mentio facta est, coegit nonnullos hæreticos, fateri filium Dei vero humano corpore indutum. Lege ipsum, lib. 83. Q. q. 56. & lib. 65. Q. q. 26.

Quinquaginta. Quinquagenarius numerus, inquit Hieronymus, *Isaia 3.* semper refertur ad pœnitentiam. Unde in *Genes.* legimus, loquente Abraham ad Dominum, quod à quinquaginta primum justis, si inveniatur in civitate, dixerit, urbem esse salvandam. Et septem hebdomadarum in Numeris, id est, Pentecostes, celeberrima festivitas est. Jubilæus quoque, id est, remissionis annus, qui septennis annorum hebdomadibus, id est, quadraginta novem annis textitur, in quo clanguntur tubæ, & ad omnes revertitur antiqua possessio, hoc continet sacramentum. Et David, in quinquagesimo numero Psalmum scripsit pœnitentiæ.

Num. 31. Legimus quoque in eodem Numerorum libro, quod de præda, & spoliis, quinquagesimum caput, tam de hominibus, quam de jumentis, accipiant sacerdotes pro primitiis: & quinquagesimum Levitæ, qui custodiunt fores tabernaculi. Illa quoque Evangelii parabola, in qua dicuntur duo debitores, unus qui debe-

bat quingentos denarios, alius quinquaginta, ad hanc refertur intelligentiam. Unde & Apostolus ad *Ephesios*, quibus mystica quæque dissolverat, vult permanere usque ad Pentecosten, donec perfectè ad Dominum convertantur; dicens: Ostium mihi apertum est magnum, & evidens, sed adversarii multi. Imitatur autem & diabolus isto numero Israeliticum exercitum; de quo Jethro dederat genero suo Moyse consilium, ut constitueret super populum tribunos, & centuriones, & quinquagenarios. Unde impius rex Ochozias mittit duos quinquagenarios cum subditis sibi militibus, ut exhiberent Eliam, qui divino igne consumpti sunt. Tertius autem salvatur ex eis, qui conversus ad preces, pœnitentiæ sacramenta cognoverat. Unde & Judæi nolentes Dominum esse perfectum, nec principem quinquagenarium, dicunt ad eum: Quinquaginta annos necdum habes, & Abraham vidisti? Et ille sciens, se esse non solum pœnitentium principem, sed & justorum, respondit: Antequam Abraham esset, ego sum. Quod autem Dominus princeps sit quinquagenarius, ex una festivitate intelligere possumus, de qua ait: Dominus est sabbati, & filius hominis; quod si sabbati, & calendarum; si calendarum; & Paschæ, id est, azymorum; si Paschæ, & Jubilæi; si Jubilæi, & Tabernaculorum; si Tabernaculorum, & Pentecostes; quæ ad quinquagesimum refertur numerum. Et *Matth. 14.* inquit: *Secundum Marcum*, jubentur discumbere supra fœnum à Christo turbæ, per quinquagenos, aut centenos; ut postquam calcaverint carnem suam, & omnes flores illius, & sæculi voluptates, quasi arens fœnum subjecerint, tunc per quinquagenarii numeri pœnitentiam, ad perfectum centesimi numeri culmen ascendant. Hæc repetit rursùm, *Ezechiel. 42.* in *postremis verbis.* Et Ambrosius, in *Apologia David*, cap. 8. Quinquaginta remissionis est numerus, sicut in Evangelio Dominus ipse nos docuit, dicens: Duo debitores erant cuidam fœneratori, unus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Et in lege habes, quia Jubilæus dicitur quinquaginta annorum recursus; quo debita vacuantur, confirmantur Hebræorum libertates, possessionum refusiones. Hunc numerum læti celebramus post Domini passionem, remisso culpæ totius debito, chirographo quoque vacuato ab omni nexu liberi; & suscipimus advenientem in nos gratiam Spiritus Sancti, die Pentecostes, vacante jejunio, laus dicitur Deo, Alleluja cantatur. Denique & pater puellæ illius, quæ per vim concubitus, nulli desponsata, pertulerit, quinquaginta didrachmata argentea accipiet; ipsa autem in conjugio permanebit. Hoc etiam numero vitia vertuntur in gratiam. Magnus igitur Psalmus, quo docemur, quemadmodum agenda pœnitentia sit: Miserere mei, &c. quinquagesimus est. Hæc omnia desumpta sunt ex Origene, *homil. 5. Numer.* Lege Augustinum, lib. 2. de *Doctrin. Christian.* cap. 16.

Sexagesimus numerus convenit fructui debitorum

1. Cor. 6.

Exod. 18.

4. Reg. 1.

Joan. 8.

Matth. 12.

Deut. 22.

Sexaginta.

to

to viduis, & continentibus: ut supra in trigesimo numero exposuimus.

*Sexaginta
duo.*

*Quot fue-
runt disci-
puli Do-
mini.*

Exod. 15.

Septuagesimus secundus ad numerum presbyterorum, quos elegit Moyses; & ad numerum discipulorum quos Dominus constituit apud Lucam *cap. 10.* aptari potest. Post hæc, inquit, designavit & alios septuaginta duos. Porro in dubium revocatur ab ecclesiasticis viris, fuerint ne discipuli Domini Septuaginta, an Septuaginta duo? Et quidem doctiores, & in sacris litteris exercitiores viri, Septuaginta tantum fuisse, arbitrantur. Ut Hieronymus, *in lib. Mansion. ad Fabiolam*, ait: Duodecim fontes in deserto erumpentes, Apostoli duodecim sunt, de quorum fontibus derivata aqua, totius mundi siccitatem irrigant. Juxta has aquas Septuaginta creverunt palmæ; quos & ipsos secundi ordinis intelligimus præceptores, Luca evangelista testante, duodecim fuisse Apostolos, & septuaginta discipulos minoris gradus. De quibus & Paulus refert, quod apparuerit Dominus primum undecim, deinde Apostolis omnibus; alios volens intelligi primos, alios secundos Christi discipulos. Ita quoque sentit Theophylactus. Et Tertullianus, *lib. 4. contra Marcionem*, ait: Cur duodecim Apostolos elegit, & non alium quemlibet numerum? Næ ex hoc Christum meum interpretari possem, non tantum vocibus prophetarum, sed & argumentis rerum prædicatum. Hujus enim numeri figuras apud creatorem deprehendo, duodecim fontes Elim, duodecim gemmas in tunica sacerdotali Aaronis, & duodecim lapides ab Jesu de Jordane electos, & in arcam testamenti conditos. Totidem enim Apostoli portendebantur. Proinde ut fontes, & amnes, rigaturi aridum retrò, & desertum à notitia, orbem nationum; sicut & per Isaiam: Ponam in terra inaquosa flumina. Proinde ut gemmæ, illuminaturi sacram ecclesiæ vestem, quam induit Christus pontifex Patris. Proinde, ut & lapides, solidi fide, quos de lavacro Jordanis Jesus vero elegit, & in sacrarium testamenti sui recepit. Et statim subdit: Allegit & alios Septuaginta Apostolos, super duodecim. Quò enim duodecim secundum totidem fontes in Elim, si non & septuaginta secundum totidem arbuta palmarum? Et Isidorus, *in enarratione in Exod. cap. 1.* ait: Septuaginta animæ cum Jacob introierunt in Ægypto, id est, Septuaginta discipuli ad prædicandum verbum Dei, toto mittuntur in mundo. Et *cap. 22.* scribit eadem penè verba, quæ Hieronymus *in Mansionibus*. De Apostolis dicit Justinus, *in Tryphone*: Duodecim tintinabula, quæ ex veste talari pontificis pendebant, erant figura duodecim Apostolorum. Et Beda, *lib. 2. in Lucam, cap. 21.* ait: Cum in typo ecclesiæ Salomon Domino templum conderet, fecit & mare æneum, in quo sacerdotes lavarentur, duodecimque illud boum clunis imposuit, quorum tres Aquilonem, tres Occidentem, tres Meridiem, tres Orientem aspicerent; figuraliter insinuans, quoniam Apostoli, & Apostolorum successores cunctas orbis quadrati plagas, fide, &

confessione sanctæ Trinitatis essent à peccatorum labe purgaturi. Porro vulgata editio, apud *Luc. cap. 10.* & Augustinus: & Beda septuaginta duo fuisse discipulos arbitrantur: & Epiphanius itidem. Verum hæc dissonantia facile in concordiam redigitur, ex illis, quæ annotavimus, *in hoc libro, capite quarto: & libro primo, harum Hypotyposeon, cap. 4:* ab illis locis pete, quæ hic dicenda erant. Istorum discipulorum nomina prodidit, ac vitas scriptis mandavit, Dorotheus episcopus Tyri in Synopsi.

Centum, inquit Augustinus, *20. lib. de Civitate Dei, cap. 7.* pro universitate ponuntur; quale illud est, quod Dominus omnia sua dimittenti, & eum sequenti promisit, dicens: Accipiet in hoc sæculo centuplum. Quod exponens Apostolus ait: Quasi nihil habentes, & omnia possidentes. Quia & jam ante dictum erat: Fidelis hominis totus mundus divitiarum est. Et Hieronymus, *Isaiæ 65.* ait: In cœlesti Jerusalem diversæ ætates non erunt, sed omnes pervenient in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Omnes namque pervenient ad centenarium numerum, qualis fuit Abraham, qui promissionem filii Isaac hac ætate suscepit. De cujus numeri laudibus hoc tantum dicimus, quod decem decades æqualia habent latera, & quadræ formæ possideant firmitatem. In repromissionibus quoque pro his, quæ pro Domino contempsimus, multiplicata nobis centuplum pollicetur Dominus: & in bonam terram semen cadens, primum habet uberrimæ frugis numerum centenarium. Denique & Isaac, unam sementem jaciens fidei, hoc numero laboris sui opera multiplicata suscepit. Lege Euthymium, *Matth. 24. circa primum.* Denique, juxta ea, quæ supra diximus, centum ad martyrum fructum, sive virginum refertur. Unde in Evangelio: Dabunt fructum aliud centesimum. Nam hic numerus absolutam perfectionem significat; sicut cum de Electis dicitur: Qui reliquerit domum, patrem, aut matrem, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit.

Millenarius numerus, inquit Gregorius, *libro nono Moral. cap. 1.* in sacra Scriptura pro universitate solet intelligi. Hinc *in Psalm. 104.* Verbi, quod mandavit in mille generationes: cum constet, quod ab ipso mundi exordio usque ad redemptoris adventum, per Evangelistam non amplius quàm septuaginta septem propagines numerentur. Quid ergo in millenario numero, nisi ad proferendam novam sobolem, perfecta universitas præscitæ generationis exprimitur? Hinc & per Joannem dicitur: Et regnabunt cum eo mille annis. Quia videlicet regnum ecclesiæ, universitatis perfectione solidatur. Et *libro 35. cap. 12.* ait: Millenarius numerus in sacro eloquio perfectus accipitur, quia appellatione ejus universitas designatur. Unde scriptum est: Verbum, quod mandavit in mille generationes, id est, in universas generationes. Hæc ille. Et *Psalm. 49.* dicitur: Jumenta in montibus mille. Item Augustinus.

Centum.

Mille.

Apo. 204

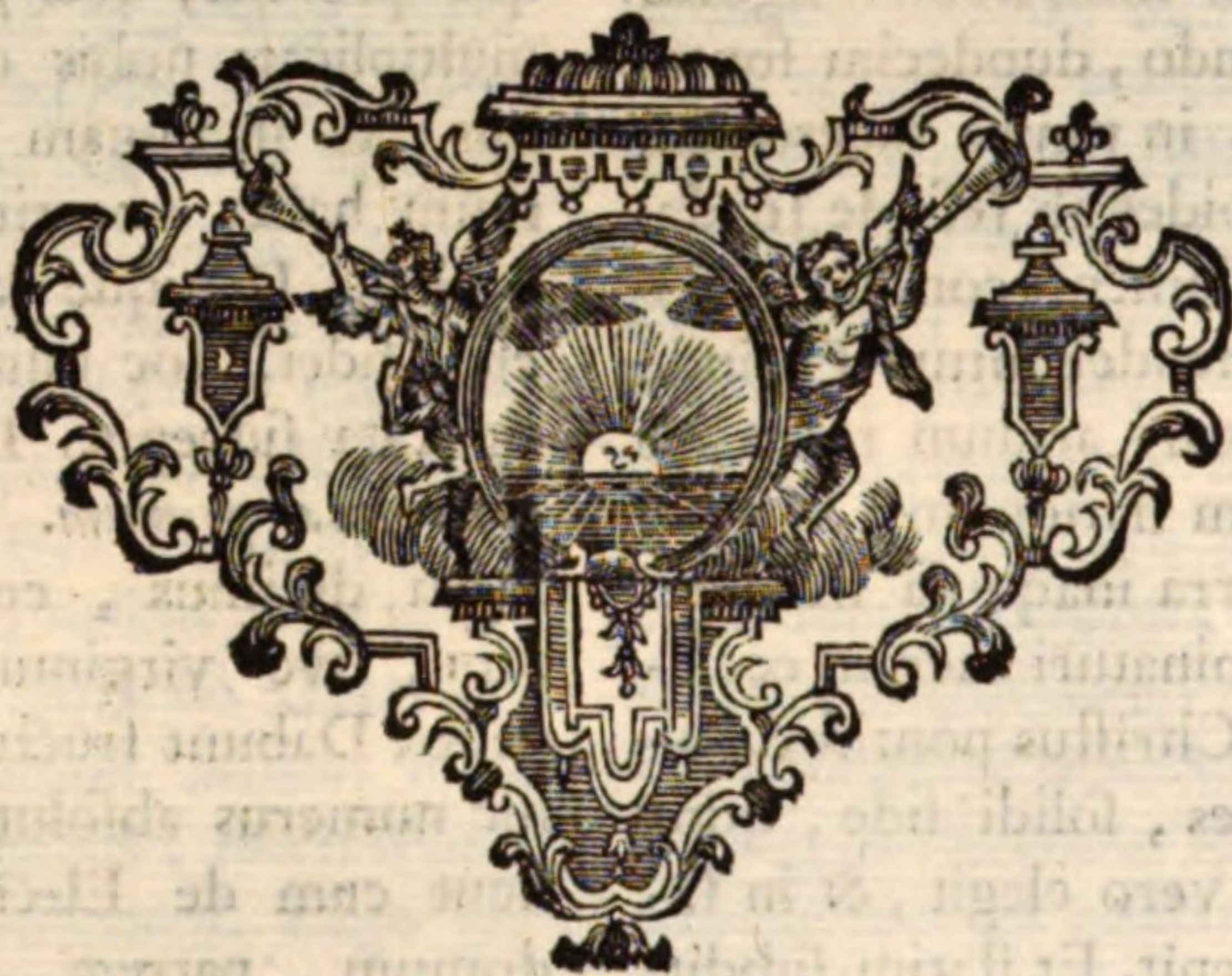
Psalm. 104.

Apoc. 20. gustinus, libro 20. de Civitate Dei, cap. 7. ait: Vidit Joannes in Apocalypsi Angelum descendentem de cœlo, habentem clavem abyssi: & tenuit draconem illum, & alligavit mille annis. Mille, inquit, annos pro annis omnibus hujus sæculi posuit; ut perfecto numero notaretur ipsa temporis plenitudo. Millenarius enim numerus, denarii numeri quadratum solidum reddit. Decem quippe, decies ducta, fiunt centum, quæ jam figura quadrata, sed plana est. Ut autem in altitudinem surgat, & solida fiat, rursùm centum, decies multiplicantur, & mille fiunt. Porro si centum ipsa aliquo modo pro universitate aliquando ponuntur, quale illud est, quod Dominus omnia sua dimitten-

ti & eum sequenti promisit, dicens: Accipiet in hoc sæculo centuplum: quod exponens quodammodò Apostolus ait: Quasi nihil habentes, & omnia possidentes: quia & ante jam dictum erat: Fidelis hominis totus mundus divitiarum est: quantò magis mille pro universitate ponuntur, ubi est soliditas ipsius denariæ quadraturæ? Unde nec illud meliùs intelligitur, quod in Psalmo legitur: Memor fuit in sæculum testamenti sui, verbi, quod mandavit in mille generationes: id est, in omnes. Hujuscemodi innumera colligi possunt ab studiosis ex antiquis doctoribus, præcipuè ex Augustino, qui multus est in his pertractandis; attamen vellem, ut in illis philosopharemur ad sobrietatem.

Hoc testimonium citatur ut Scriptura divina 14. q. 4. cap. Quid dicam, & à Hieronym. ad Paulin. in fine. Sed ignoro ex quo loco sit de sum p. tum.

Libri Sexti Hypotyposeon Theologiarum finis.

LIBER SEPTIMUS

THEOLOGICARUM

HYPOTYPOSEON,

AUCTORE MARTINO MARTINI CANTAPETRENSI,
Sacrae Theologiae Magistro, ac divinarum Scripturarum, in tribus linguis,
Salmanticae Primario Interprete: ad Illustrissimum, & Reverendissimum
virum D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum
Placentinum: incipit.

IN exponendis divinis Scripturis, Praesul Illustrissime, duo extrema vicia fugere oportet. Nam aliqui adeo amplectuntur sensus mysticos, atque illis sunt addicti, ut qui sensum historicum, ac litteralem vel tractare, à Christiana religione ad Judaismum illis defecisse videatur. E contra alii, ita sensui litterali sunt addicti, ut mysticum sensum contemnere, & pro nihilo ducere credas. Illos qui sunt prioris generis, reprehendit Hieronymus sub persona Origenis, in praefat. ad Ambrosium, in decem visiones Isaiae, inquit: Origenes ingenii sui acumina putat, ecclesiae esse sacramenta. Et Euthymius, Psalm. 150. ait: Allegoricas expositiones persæpè afferre, docti omitunt; quod hi sensus facile destruuntur, & quia multis grati non sunt. Hac in re valde sollicitos fuisse antiquos Patres, nullus est, qui ignoret, si libros eorum evolverit: duorum præcipue, Gregorii, & Ambrosii. Qui sunt secundi generis, absurdius & stupidius errarunt: ut sunt ferè omnes ætatis nostræ scriptores, præcipue Cajetanus: qui cum post Evangelii prædicationem, & ablationem velaminis, quod tegebat faciem Moysis, cœperint Deo per spiritum adhærere: nunc demum carne consummantur: & cum illis liceat, postquam fruges repertæ sunt, panem illum de cœlo venientem comedere; malunt cum Gryllo illo Homérico, glande vesci; aut cum Glaucō χάλκεα χρυσαῖον commutare. Nos medium inter utrosque tenentes, ita calamum temperabimus, ut doceamus, quibus in locis litteram sequi oporteat, exploso sensu mystico: & in quibus, spiritus amplectendus, exclusa littera. Deinde leges quasdam feremus, quibus unusquisque sensus adstringi, aut parere debeat; dummodo verus, & germanus ille sit: & à quibus cum desciverit, nothus & adulterinus sit censendus. Attamen ut Cajus Lucilius, homo doctus, & perurbanus, Doctorum iudicium reformidans, dicere solebat: Ea quæ scriberet, nec ab indoctissimis, neque à doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent; alii plus fortasse, quàm ipse de se: sic cum disputatio nostra pro Tarentinis, Consentinis, & mei similibus Theologis futura sit, nonnulla quæ necessaria sunt, illis, qui in litteris humanioribus non sunt versati, præmittere oportet. Videlicet, quid sit Allegoria, quid Parabola,

quid Ænigma; quæ ut obscuram, & perplexam reddunt scripturam, ita si rectè intelligantur, perspicuam & planam illam efficient. At verò licet obscuritas in oratione, reprehensione sit digna; unde Quintilianus reprehendit quemdam grammaticum, qui discipulis dicebat σκότισον: Hoc est, loquere obscurius, & quantum obscurius, tantò melius, nec ego quidem intellexi: & affert Aristoteles rationem: quia virtus orationis est, exprimere aliis, quod sentimus, & volumus, idque nisi planis verbis fiat, assequi non poterimus: cæterum quod in oratoribus reprehendimus, in scripturis, & philosophiæ signibus lateant, convenit quandoquæ. Atque ideo Plato numeris, Pythagoras symbolis suis, eam obscuram reddiderunt: ut: A fabis abstineto, id est, à magistratibus: &, Stateram ne transgrediaris, id est, iusta age: Ne temerè dexteram porrigas, id est, ne absque consilio amicos suscipias. Cor ne edito, id est, ne te dolore conficias. Cibus in matellam ne immittas, id est, ne spargas porcis margaritas. Haecenus de his, ad institutum revertamur.

CAPUT PRIMUM.

Quid sit Allegoria, quid Parabola, quid Ænigma explicatur: & de sensibus Sacra Scriptura.

Parabola, teste Hieronymo, Eccle. 12. aliud in medula, aliud in superficie pollicetur. Proverbia quippè non hoc sonare, quod scriptum est, etiam in Evangeliiis edocemur; cum Dominus in parabolis sit locutus, secretò autem Apostolis disseruerit ea. Ex quo manifestum est, & Proverbiorum librum, non ut simplices arbitrantur, patentia habere præcepta: sed quasi in terra aurum, in nuce nucleus, in hirtis castanearum operculis, absconditus fructus inquiritur. Et Origenes, in Praefat. quatuor homil. in Cantic. ait: Ubi cumque proverbium audierimus, aliud quidem palàm dicitur, aliud verò intrinsecus indicatur. Unde Dominus in Evangelio: Hæc in Proverbiis locutus sum vobis; venit hora, quando jam in proverbiiis non loquar vobis, sed palàm de Patre meo. Et Basilii, in homil. in Proverbia Salomonis, inquit: τὸ τῶν παροιμιῶν ὄνομα ἐπὶ τῶν

Quintil.
lib. 8. cap.
2.

Aristotel.
3. Rhet.

Plutarchus
de Instit.
puerorum.

Parabola,
quid sit?

Proverb.

Joan. 16.

δημοδεσέρον λόγοι παρὰ τοῖς ἔξωθεν τίταχται, καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς λαλουμένων ὡς τὰ πολλὰ. ὁμιος γὰρ ἢ ὁδὸς ὀνομάζεται. ὅθεν καὶ τὴν παροιμίαν ὀρίζονται, ἔῃμα παροῖδιον ἱετρίμμενον ἐν τῇ χρήσει τῶν πολλῶν. καὶ ἀπὸ ὀλιγῶν ἐπὶ πλείονα ὁμοία μεταληφθῆνα δυνάμενοι. παρὰ δὲ ἡμῖν, παροιμία ἐστὶ λόγος ὠφέλιμος, μετ' ἐπὶ κρύψεως μετρίως ἐκδεδωμένος. πολλὸν μὲν τὸ ἀντιθεῖν χρήσιμον περιέχων, πολλὴν δὲ καὶ ἐν τῷ ἑαλέει τὴν διάνοιαν συγκαλύπτων. Hoc est: Paræmia in libris gentium vocatur popularis ille sermo, quo in viis maximè utebantur. Unde Paræmiam definiunt, esse sermonem tritum, ac crebrò usurpatum à viatoribus, qui ad plures res similes potest transferri. At verò apud nos, est sermo utilis, habens in se aliquid mediocriter absconditum; qui etsi habeat utilitatem in superficie, multo major est, quæ interiorius delitescit. Vide Cyrillum, *libro quinto Thesauri, cap. 4.* At verò illam, quam Origenes, *circa principium comment. Matthæi*, assignat differentiam inter similitudinem & parabolam, ego non satis intelligo. Et Hieronymus, *Proverb. 1.* ait: Parabola est comparatio ex dissimilibus rebus: aliud enim in superficie sonat, & aliud intellectu innuit.

Allegoria.
Galat. 4.

Allegoria, ut inquit Hieronymus, *ad Galatas 4.* aliud prætendit in verbis, aliud significat in sensu: ut: Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera: Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est, qui autem de libera, per repromissionem; quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem in Sina in servitutem generans, qui est Agar. Sina, est mons in Arabia, qui conterminus est ei, qui nunc est Jerusalem, & servit cum filiis suis; illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est. Scriptura divina per allegoriam non modica ex parte contexta est, & quam vocavit hic Allegoriam, alibi vocat intelligentiam spiritualem: Ut: Scimus quod lex spiritualis est: & alibi: Omnes eandem spiritualem manducaverunt escam, & eundem spiritualem biberunt potum. Nam Manna, & subiti fontis eruptio, & petra ipsa quæ sequitur, quòd allegoricè accipienda sint, nemo est qui dubitet. Sed hæc allegoria rerum est: altera enim est allegoria verborum, de qua Suidas ait: Ἀλληγορία ἢ μεταφορά. ἄλλο λέγων τὸ γράμμα ἢ ἄλλο τὸ νόημα. Hoc est: Allegoria est metaphora, aliud dicens, & aliud significans. Et Quintilianus, *libro 8. Institut. Orator. cap. 6.* Ἀλληγορία, quam inversionem interpretamur, aliud in verbis, aliud in sensu ostendit, ac etiam interim contrarium.

Roman. 7.
1. Cor. 1.

Primus, ut:

O navis, referent in mare te novi

Fluctus? ò quid agis? fortiter occupa

Portum.

Carmi-
num, id est
Od. 14.

Totusque ille Horatii locus allegoricus est, quo navim pro republica, fluctuum tempestates pro bellis civilibus, portum pro pace atque concordia dicit. Tale Lucretius.

Avia Pieridum peragro loca.

Sine translatione verò in Bucolicis:

Æcclog. 9.

Certè equidem audieram, qua se subducere colles

Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam, & veteris jam fracta cacumina
fagi,

Omnia carminibus vestrum servasse Menalcam.

Hoc loco, præter nomen, cætera propriis decisa sunt verbis. Verum non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus. Hæc allegoria aliquandò est totius, & tunc vocatur *Ænigma*, ut: Argentum tuum versum est in Scoriam, vinum tuum mixtum est aqua: id est, omnes vos, qui aliquando Deo adhærebatis, ab eo recessistis. Et: Dies Domini super Cedros Libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Basan, & super omnes montes excelsos, & super colles elevatos, & super turrim excelsam, &c. id est: Ultio Domini in principes Israel sævitura est. Plerumquè apertis permixta est. Ut Cicero *pro Milone*: Cæteras tempestates, in illis dumtaxat fluctibus concionis putavi esse subeundas: ubi, quia addidit concionis, quæ est interpretatio allegoriæ, vocatur allegoria mixta. Et *Isaia 8.* Pro eo quod abjecit populus iste aquas Siloë, quæ vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin. Et *cap. 5.* Vineæ Domini exercituum domus Israel est. Et in hoc genere Allegoriæ, species ex arcesitis verbis venit; ejus intellectus ex propriis: ut *ad Ephes. 6.* Estote succincti lumbos vestros in veritate, & induti lorica justitiæ, calceati pedes in præparationem evangelii pacis: in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela ignea extinguere; & galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei. Et *1. Petri 1.* Succincti lumbos mentis vestræ. Sic lumbus efficit Allegoriam; sed cum addit, *in veritate*, ipsam interpretatur; & cum addo, *justitiæ*, expono Allegoriam, quæ latebat sub nomine *lorica*. Et *in Hymno de Passione*: Regnavit à ligno Deus: quod sumptum est *ex Psalm. 92.* aut *95*: Dominus regnavit: sed explicavit Hymnographus metaphoram. Justinus & Tertullianus dicunt esse corruptum à Judæis locum. Id quoquè servandum in allegoriis, ut quo ex genere cœperis translationem, hoc definas, ac perseveres. Multi enim cum initium à tempestate sumpserint, in incendio, aut ruina finiunt; quæ est inconsequentia rerum fœdissima.

Ænigma, ut legimus, *in commentar. in Proverbia, titulo Hieronymi, cap. 1.* est quæstio obscura, quæ difficilè intelligitur, nisi aperiatur. Ut illud, in libro Judicum: De comedente exivit cibus, & de forti egressa est dulcedo. Et Augustinus, *Psalm. 48.* *Ænigma*, inquit, est obscura, & perpetua parabola: sicut: Sanguisugæ erant tres filiæ. Et *circa principium libri 2. Quæstion. in libros Regum, ad Simplicianum*, ait: Velamen omninò intercludit aspectum, *Ænigma* verò tamquam per speculum: sicut Apostolus ait: Videmus nunc per speculum, & in *Ænigmatè*: nec evidentissimam detegit speciem, nec prorsus obteggit veritatem. Quintilianus quoque, *libro 8. cap. 6.* ait: Allegoria, quæ est obscurior, ænigma dicitur;

Isaia 1. c.

Isaia 2.

Ænigma.

Judic. 14.

Serm. 1.

vi-

vitium meo quidem iudicio, siquidem dilucidè dicere, virtus. Quo tamen & poetæ utuntur, ut Virgilius, *Æclog.* 3.

Dic, quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Treis pateat cœli spacium, non amplius, ulnas?

Hæc ille. Etsi de his versibus Virgilii dicitur, quòd cum quidam quæreret ab eo, an quid arcanum in illis verbis esset conclusum; respondisse, se in illis carminibus Grammaticis omnibus crucem affixisse, in qua se assidue distorquerent. Cui Asconius Pedianus respondit: Mihi certè nullam crucem reliquisti, non enim sum id anxie quæsiturus. Lege Origenem, *homil.* 13. *Numerorum.*

De sensibus Sacra Scriptura.

Quot sensus admit-
tat Scrip-
tura divi-
na.

Divina Scriptura, quatuor ad summum, potest admittere sensus; non quidem omnes simul, sed juxta temporum, & locorum opportunitatem, nunc hunc, nunc illum; nonnumquam verò duos simul recipere potest. Primus, est literalis, & Historicus. Secundus est Tropologicus, id est, ad mores nostros componendos spectans, à τρῶπος, mos, & λόγος sermo. Tertius est, qui mysticus, aut spiritualis, & θεωρητικός, id est, speculativus, & contemplativus nuncupatur. Hunc Theologi juniores in duas dividunt partes: in Allegoriam, quæ pertinet ad caput ecclesiæ Christum, & illius corpus, Ecclesiam fidelium militantem: & Anagogen, quæ pertinet ad Ecclesiam triumphantem. Aliquando tamen, Allegoria, Tropologia, & Anagoge, pro quolibet sensu spirituali accipiuntur apud Theologos antiquos. Porro quod quidam dicunt de sensu literalis, nempe, quod si sensus mysticus in aliquo scripturæ loco inventus fuerit, talis est verè literalis, & non mysticus, falsum videtur. Nos dicendum arbitramur, sensum illum esse mysticum; sed de fide, quia in sacra Scriptura continetur, cui refragari piaculum est.

Igitur de sensibus scripturarum, quæ scribunt sancti doctores, sunt quæ sequuntur. Hieronymus quidem, *quæst.* 12. *ad Hedibiam*, ait: De Scriptura præcipitur nobis, Salomone dicente: Tu autem scribe eam tripliciter, in consilio & scientia, ut respondeas verbum veritatis, his qui proponunt tibi. Triplex in corde nostro descriptio & regula scripturarum est. Prima, ut intelligamus eas juxta litteram, vel historiam. Secunda mediè juxta Tropologiam. Tertia juxta intelligentiam spirituales, ut mystica quæque noscamus. In historia eorum, quæ scripta sunt, ordo servatur. In Tropologia, hoc est, in intelligentia spirituali, de littera ad majora confurgimus, & quidquid in populo illo carnaliter factum est, juxta moralem interpretamur locum, & ad animæ nostræ emolumenta convertimus. In spirituali θεωρία, ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine & cœlestibus disputamus; ut præsentis vitæ meditatio, umbra futuræ beatitudinis sit. Et in *comment.* *Ezechiel.* *cap.* 16. cum

hæc dixisset, his exemplis illustravit. Secundum litteram illud est: Ne fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt, & ceciderunt uno die viginti tria millia. Et: Nolite murmurare, sicut quidam ex eis murmuraverunt, & perierunt ab exterminatore. Mediè autem & juxta Tropologiam, quando recedimus à littera, & paululum ad altiora conscendimus, dicente Apostolo: Scriptum est, non alligabis os bovi trituranti. Statimque sequitur: Numquid de bobus cura est Deo? An propter nos utique locutus est? Extrema autem, id est tertia & sublimis sacraque intelligentia, juxta illud ejusdem Apostoli: Propterea relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ: sacramentum hoc magnum est. Origenes quoque, *homilia* 2. & 17. in *Genes.* ex quo Hieronymus mutuò illa desumpsit, ait: Prima expositio historica esse debet, veluti fundamentum quoddam in inferioribus positum. Secunda mystica, quæ superior, & excelsior est, mysterium magnum, quod est in Christo & ecclesia, continens. Tertia est moralis, mores emendare docens, vitia refecare, purgare animam, atque exuere illam ab omni vinculo captivitatis. Lege ipsum latissimè de hac re disputantem, *libro* 4. *Periarch.* *cap.* 2. & Hieronymum, in *comment.* *Amos*, *cap.* 4.

Augustinus longè aliter hos sensus distinguere videtur. Nam illi tres sensus, Historicus, Ætiologicus, & Analogicus ad unum sensum litteralem pertinent: & sub Allegoricum sensum, tres sensus mysticos, nempe Allegoricum, Tropologicum, & Anagogicum intellexit. Illius verba, in *lib.* *de Utilitat. credendi, ad Honoratum, contra Manichæos, cap.* 3. hæc sunt: Universa scriptura quadrifariam traditur, Secundum Historiam: secundum Ætiologiam: secundum Analogiam: secundum Allegoriam. Secundum Historiam traditur, cum docetur quid scriptum, aut quid gestum sit; & quid non gestum, sed tantummodo scriptum, quasi gestum, sit. Secundum Ætiologiam, cum ostenditur, quid, qua de causa, vel factum, vel dictum sit. Secundum Analogiam, cum demonstratur, non sibi adversari duo Testamento, Vetus & Novum. Secundum Allegoriam, cum docetur, non secundum litteram esse accipienda quædam, quæ scripta sunt, sed figuratè intelligenda. De Historia illud scripto est, cum objectum esset, quod die sabbati discipuli spicas evulsissent: Non legistis, inquit, quod fecit David, cum esuriret, & qui cum eo erant? Quomodo intravit in domum Dei, & panes propositionis manducavit, quos non licebat ei manducare, nequè eis, qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Ad Ætiologiam verò illud pertinet, quod cum Christus prohibuisset uxorem abjici, nisi fornicationis causa; relatumque esset ab interrogantibus, Moysen dato libello repudii permisisse discedendi licentiam: Hoc, inquit, Moyses fecit propter duritiam cordis vestri. Hic enim causa reddita est, cur illud à Moyse pro tempore benè permissum sit; ut hoc, quod

1. Cor. 10.

1. Cor. 9.

Ephes. 5.

Matth. 12.

Christus præcipiebat, alia jam tempora demonstrare, videretur. Et præcipue quod dictum est illis: Quia vos indignos fecistis verbi Dei, ecce convertimur ad gentes. Analogia etiam utitur Scriptura, qua utriusque testamenti congruentia perspicitur. Ipse etiam liberator noster in Evangelio Allegoria utitur ex veteri testamento: Generatio, inquit, hæc signum quærit, & non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim Jonas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus fuit: sic & filius hominis, tribus diebus & tribus noctibus erit in corde terræ. Et Paulus ipsam Exodi historiam futuræ Christianæ plebis allegoriam fuisse, significat, *ad Corinth. epist. 1.* Nolo autem vos ignorare fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt; & omnes per mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt, in nube & in mari: & omnes eundem cibum spiritualem manducaverunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt, &c. Omnia ista in figuram contingebant illis, scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt. Et affert alterum exemplum, *ex cap. 4. Epist. ad Galat. de duobus Testamentis.* Lege ipsum, *super Genesi, cap. 2. in imperfecto.*

Sensibus mysticis quantum auctoritatis tribuendum sit. At quæres, quantum valeant sensus mystici ad probandum ea, quæ ad fidem spectant? Nullam auctoritatem habere arbitror ad cogendum tergiversantes, nisi aut in Scriptura inveniantur, aut ex illa elici possint. Hinc Hieronymus, *Matthæi 13.* ait: Numquam parabola, & dubia ænigmatum intelligentia, possunt ad auctoritatem Dogmatum proficere. Ut: Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit, in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum. Aliqui mulierem istam Ecclesiam interpretantur, quæ fidem hominis farinæ satis tribus commiscuerit, credulitati Patris, Filii, & Spiritus Sancti. Cumque in unum fuerit fermentata, non nos ad triplicem Deum, sed ad unius divinitatis perducit notitiam: farinæ quoque fata tria, dum non est singulis diversa natura, ad unitatem trahunt substantiæ. Et Augustinus, *in epistola ad Vincendum Donatistam*, ait: Impudentissimus est reputandus, quisquis per aliquid in allegoriam positum, quidquam pro se interpretari conetur; nisi habeat & manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura. Lege ipsum Augustinum *contra epist. Petilianum Donatistæ, de Unitate Ecclesiæ cap. 19.* & Durandum, *in 2. sentent. dist. 6. quæst. 1.* Hanc allegoriam, quam veluti subfrigidam reprehendit Hieronymus, inquit: Aliqui mulierem istam, &c. invenies apud Isychium, *libro 1. in Levit. cap. 2.* abscondit, inquit, in farinæ fata tria: Ecclesiam significans, quæ in Trinitatis verbo fermentat theologiæ mysterium.

Isychius clam reprehenditur à Hieronymo.

Deus verbis & factis loquitur lib. 4. cap. 1.

Deus duobus modis nobiscum loquitur, aut per verba, aut per facta aliquorum illustrium, aut obscurorum virorum. Atque ideo Augustinus, *epistol. 49. quæst. ultim.* ait: Sicut humana consuetudo verbis, ita divina potentia

factis loquitur; & sicut sermōni humano verba nova, vel minus usitata, moderatè ac decenter aspersa splendorem addunt, ita factis mirabilibus congruenter aliquid significantibus, quodam modo luculentior est divina eloquentia. Veluti quando Jonas devoratus est, quid Deus voluit significare, Dominus docuit in evangelio, dicens: Sicut Jonas fuit in ventre Ceti tribus diebus, &c. Porro quamvis nomina & verba signa sint, nos tamen ex consuetudine scripturarum, signa vocamus facta aliquorum, quæ aliquid præsignificare videntur. De qua re Origenes, *4. lib. comment. epist. ad Rom.* hæc scribit: Signum dicitur, cum per hoc quod videtur, aliud aliquid indicatur: sicut cum, v. g. Dominus dicit in evangelio: Generatio hæc signum quærit, & signum non dabitur ei, &c. Similiter de ipso Domino alibi: Ecce hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum, & in signum cui contradicetur. Contradicebatur enim signo, in quo Christus venerat, quia aliud in eo videbatur, aliud intelligebatur. Caro cernebatur, & Deus credebatur. Abraham accepit signum: nam circumcisio erat signaculum justitiæ fidei, quam habuit antequam circumcideretur. Appellatur ergo signum, quia aliud videbatur, aliud intelligebatur: nam carnalis illa circumcisio, signum erat spiritualis circumcisionis, quæ non in carne suscipitur, sed in corde. Item Ambrosius, *1. libro de Abraham, cap. 4.* ait: Inquit Paulus, quod Abraham signum accepit circumcisionis, utique signum non est ipsa res, sed alterius rei est; hoc est, non est veritas, sed indicium veritatis. Denique ipse exposuit dicens: Signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ, & fidei. Unde non incongruè intelligimus, quod circumcisio corporalis, signum circumcisionis est spiritualis. Origenes quoque, *lib. 10. comment. epist. ad Rom. cap. 15.* Signa, inquit, appellantur, in quibus cum sit aliquid mirabile, indicatur quoque aliquid futurum. Prodigia verò in quibus tantummodò mirabile aliquid ostenditur. Interdum tamen abusivè Scriptura, prodigia pro signis, & signa pro prodigiis, ponit. Lege Augustinum, *lib. 2. de Doctrina Christi.* qui tamen illa omnia ex Origene mutuò desumpsit: sicut scholastici ex Augustino.

Signum.

Prophetæ, inquit Hieronymus, *Zachar. 3.* in signum positi sunt futurorum. Unde Jesus sacerdos magnus Christi figura fuit. Hic erat indutus vestibus sordidis, qui cum non fecisset peccatum, pro nobis peccatum factus est; & ipse infirmitates nostras portat, & pro nobis dolet; & nos reputavimus, eum esse in dolore, & in plaga, & in angustia. Ipse verò vulneratus est propter iniquitates nostras. Et in Apostolo legimus: Christus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Et *Isaia 8.* Prophetæ in signum præcesserunt futurorum, juxta illud: Et erit vobis Ezechiel in signum. Unde Hieronymus, *in Epist. ad Evagrium, de Q. Melchisedec*, ait: Omnes penè sanc-

Quod typum futurorum sustineant prophete in Scripturis.

Galat. 3.

Ezech. 24.

sancti Patriarchæ, & Prophetæ, in aliqua re figuram expresserunt Salvatoris. Noe inebriatus in domo sua, & denudatus, atque irrisus à Cham filio, typum Salvatoris præbuit; & Cham populi Judæorum. Samson quoque amator meretricis & pauperis Dalilæ, multò plures hostium mortuus, quàm vivus occidit, ut Christi exprimeret passionem. Denique Melchisedec Christi sacerdotii typus fuit, de quo dicitur: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Et Theophylactus, *Joan. 8.* ait: Abraham vidit diem Christi, id est, crucem, & gavisus est. Nam præfigurabat Christum in oblatione Isaac, & arietis sacrificio. Sicut enim illic Isaac ligna, ita Dominus crucem portavit: & sicut relictus est Isaac, immolatus autem aries, ita & Deus alienus est à passione, in humana autem natura & carne passus est. Hunc diem crucis cum Abraham prævidisset, gavisus est, eò quòd futurus esset in salutem mundi. Vide de hac re, quæ in *lib. 6. Hypotypos. cap. 1. circa principium, scriptum*: & Origenem, *homil. 8. in Genes.* & Augustinum, *lib. 22. contra Faustum, cap. 24.* & *homil. 1. Operis secundi in Matth. sub titulo Chrysostomi*, ibi: Abraham genuit Isaac: & Theophylactum, *Matth. 1. Filii Abraham.* Quod de sanctis viris à nobis dictum est, potest ad nepharios quoque homines trahi; quod in typo præcesserint futurorum; & ad urbes, & regna, quæ sunt officinæ malorum, ut Babylon, Ægyptus. Sic Antiochus Antichristi figura fuit, Nabuchodonosor dæmonis, sic rex Tyri, Nembroth, Esau. Nero quoque Antichristi typus fuit: idèò 2. *ad Thesal. 2.* Nisi venerit discessio primùm, & revelatus fuerit homo peccati, id est, Antichristus, nunc mysterium operatur iniquitas: id est, regnum Neronis est illius regni figura.

Mos Scripturæ, inquit Hieronymus, *Daniel. 11.* est, futurorum veritatem typis præmittere; juxta illud, quod de Domino salvatore, in *Psal. 71.* dicitur, qui prænotatur Salomonis; & omnia, quæ de eo dicuntur, Salomoni non valent convenire. Nec enim permanfit ille cum sole & ante lunam, in generationes generationum. Nequè dominatus est à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Neque omnes gentes servierunt ei; neque ante solem permansit nomen ejus. Neque benedictæ sunt in ipso omnes tribus terræ: neque omnes gentes magnificaverunt eum. Ex parte autem, & quasi in umbra, & imagine veritatis, in Salomone præmissa sunt, ut in Domino salvatore perfectiùs implerentur. Sicut igitur Salvator habet, & Salomonem, & cæteros sanctos, in typum adventus sui; sic & Antichristus pessimus regem Antiochum, ut est apud Daniele scriptum, nam qui sanctos persecutus est, templum violavit, rectè typum sui habuisse, credendus est. Hæc ille.

Sic dicitur in Evangelio: Sicut Moyses exaltavit serpentem, ita oportet exaltari filium hominis. Serpens Christum significabat, propter

naturam in similitudinem peccati assumptam. Aut juxta Gregorium, *lib. 30. Moral. cap. 30.* propter sapientiam, quæ in serpente intelligitur: Unde dicitur: Estote prudentes sicut serpentes. Et arca Noe typus fuit Ecclesiæ, ut docet B. Petrus. Prætereà, quod de agno, *Exodi 12.* scriptum est, Joannes docet, in Christo fuisse adimpletum. Facta, inquit, sunt hæc, ut Scriptura impleretur, quæ dicit: Os non comminuetis ex eo. Unde optimè dicit Gregorius, *lib. 22. Moral. cap. 21.* cum ait: In sacra Scriptura justii viri, non solùm quod dicunt prophetia est, sed etiam plerumquè quod agunt: ut Ezechiel, accepit vasa transmigrationis: & Oseas uxorem duxit fornicariam: & exitus Israel ex Ægypto, labor in faciendis lateribus, &c. omnia mystica sunt.

Impium est, teste Hieronymo, *Oseæ 10. cap. circa principium lib. tertii*, quod secundum historiam de homine pessimo intelligitur, juxta Tropologiam ad Christum referri. Et in *comment. Isaia, cap. 45.* ait: Satis mirari nequeo, quæ stultitia sit, ut prophetiam Cyri apud Isaiam, ad Christum referant, per quem mundus reconciliatus est Deo. Et in *comment. Ezechielis, cap. 12.* ait: Quidam volunt, captivitatem Sedechiæ, (qui interpretatur justus dominus) in typum præcedere Salvatoris, qui de cœlestibus ad terrena descendens, humanum corpus assumpsit. Quod non probandum puto: neque enim rex impius, in figura potest præcedere illius, qui totius pietatis exemplum est. Et Origenes, *homil. 5. in Genesim*, reprehendit illos, qui dicunt, Lot Christi figuram, & duæ filiæ duorum testamentorum typum sustinuisse; inter quos est Eucherius, *lib. 2. in Genesi, cap. 30.* At quod aliquis opponere poterat, solvit Augustinus, *lib. 2. de Serm. Domini in monte*, dicens: Illud evangelii de Judice, qui nec Deum timebat, nec hominem reverebatur, & tamen sæpè interpellanti viduæ cessit; non ullo modo judex ille injustus personam Domini allegoricè sustinet. Sed tamen quantum Deus, qui bonus est, & justus, curet deprecantes se, hinc conjici Dominus voluit: id est, Si iniquus judex hæc præstitit, meliùs Deus summè bonus precibus bonorum acquiescet. Cum dixit Hieronymus, *Isaia 45.* satis mirari nequeo, quæ stultitia sit, &c. reprehendit Cyrillum, *lib. 5. super Genesim*, qui prophetiam Cyri de CHRISTO interpretatur: & Tertullianum, in *lib. adversus Judæos*, cum de Christi nativitate disserit: & Lactantium, *lib. 4. Instit. de vera Sapientia, cap. 14.* Similiter Eucherius, in *sine lib. 1. comment. in lib. Regum*, reprehendendus est, qui mortem Saul, Christi mortem interpretatur; & maledictione montium Gelboe, Israelitici populi reprobationem ait, significari; non enim cadit ros supra eos, quia gratia ad gentes devoluta est.

Aliquandò, inquit Theodoretus, *Dialogo 3. qui Impatibilis inscribitur*, res, quæ mala videtur, ob aliquam significationem typum gerit bonæ: ut: Sicut Moyses exaltavit serpentem

Matth. 10.

1. Petr. 3.

Ezech. 12.
Oseæ 1.Impii non
sustinent
typum pium.

Cyrus.

Sedechias.

Joan. 3.

tem

tem in deserto. Quia enim Christus fuit factus maledictum & peccatum, ita peccati serpens sustinuit figuram. Et duo hirci, qui in lege, alter sacrificabatur, alter verò dimittebatur, duarum Christi naturarum imaginem præfigurabant; is quidè qui dimittebatur, divinitatis impatibilis; qui verò mactabatur, patibilis humanitatis.

Unus homo plures sustinet figuras.

Moyſes.

Num. 20.

Dent. 18.

Isaac.

Genes. 26.

Galat. 3.

Rom. 9.

Cap. sequenti.

Mos est, ut ait Augustinus, *lib. 16. contra Faustum*, cap. 15. 16. & 17. divinorum mysteriorum in Scripturis sanctis, ut idem homo aliam atque aliam, pro re aliqua significanda, personam gerat. Sic Moyses populi Judæorum sub lege positi personam gerebat, eumque prophetica prænuntiatione præfigurabat. Nam sicut Moyses petram virga percussit, de Dei virtute dubitavit; ita ille populus, qui sub lege per Moysen data, tenebatur, Christum ligno crucis affigens, eum virtutem Dei esse non credidit. Sed sicut percussa petra, manavit aqua sitientibus, sic plaga dominicæ passionis effecta est vita credentibus. Fuit etiam figura Christi, nam de illo dicitur ad Moysen: Suscitabo illis prophetam de fratribus ipsorum, similem tibi: & Maria & Aaron conjuraverunt contra Moysen, id est, adversus Christum conjuravit synagoga. Item Eucherius, *lib. 2. in Genes. cap. 51.* inquit: In Isaac duas nobis Apostolus figuras exponit. Una, qua dixit, quod Ismael filius Agar, populi secundum carnem; Isaac verò populi, qui ex fide est, formam tenet. Unde *ad Galat. 4.* Quomodo is, qui secundum carnem natus fuerat, persequabatur eum, qui secundum spiritum; ita & nunc. Alia, qua ait: Non dixit in feminibus, quasi in multis; sed semine tuo, qui est Christus. Tenet ergo Isaac populi Christiani figuram, & Christi. De Moysen, cum est Christi figura, Anacletus, *epist. 2. in postremis verbis* differit. Hæc regula tam ad res inanimes, quam ad rationis expertes trahi potest, ut leo pro Christo, & pro diabolo; cedrus pro superbo, & pro populo Dei: ut latè statim tractabimus, cum de nominibus, quæ in bonam, aut in malam, aut in utramque partem accipiuntur, egerimus.

Nonnumquam, inquit Augustinus, *lib. 22. contra Faustum*, cap. 42. cum factum in Scriptura sacra narratur, prophetia est; cum verò illorum vita, qui hoc commiserunt, consideratur, flagitium est. Aliud enim illi, cum hoc facerent, intenderunt: aliud Deus, qui hoc fieri permisit, ut aliquid inde monstraret pro significatione futurorum. Sic Lot cum habuit rem cum filiabus, futuræ legis videtur gestasse personam; quam quidam ex illa procreati, & sub lege positi, malè intelligendo, atque non legitimè utendo, infidelitatis opera pariunt. Bona enim est lex, inquit Apostolus, si quis legitimè ea utatur. Hæc eadem, totidem penè verbis, leges apud Eucherium, *lib. 2. in Genes. cap. 30.*

Plerumquè, inquit Gregorius, *lib. 3. Moral. cap. 21.* res, quæ per historiam virtus est, per

significationem culpa; & aliquando res gesta, in facto causa damnationis est, in scripto autem prophetia virtutis. Quod verum citius ostendemus, si unum aut alterum sacre Scripturæ testimonium ad utraque probanda proferamus. Quis namque audiens, non solum fidelium, sed ipsorum quoque infidelium, non omninò detestetur, quod David in solario ambulans, Bersabee Uriæ concupivit uxorem? Quem tamen à prælio revertentem, ire ad domum admonet, pedes lavare, &c. Qui protinùs respondit dicens: Arca Domini sub pellibus est, & ego in domo mea requiescam? Quem David ad mensam propriam suscepit; eique epistolas, per quas mori debeat, tradit. Cujus autem David in solario deambulans typum tenet, nisi ejus, de quo scriptum est: In sole posuit tabernaculum suum? Et quid est, Bersabee ad se perducere, nisi legem litteræ carnali populo conjunctam, spirituali sibi intellectu sociare? Bersabee enim puteus septimus dicitur. Quia nimirum per cognitionem legis, infusione spiritualis gratiæ, perfecta nobis sapientia ministratur. Quem verò Urias, nisi Judaicum populum designat? Cujus nomen interpretatum dicitur, lux mea Dei. Judaicus enim populus, quia de accepta legis scientia extollitur, quasi de Dei luce gloriatur. Sed huic Uriæ David uxorem abstulit, sibi que conjunxit: quia videlicet manu, quod David dicitur, in carne redemptor apparens; dum de se spiritualiter loqui legem, innotuit, per hoc quod juxta litteram tenebatur, hanc à Judaico populo extraneam demonstravit, sibi que conjunxit, quia per se illam prædicari demonstravit. Uriam tamen ad domum ire David admonet, pedes lavare, quia incarnatus Dominus veniens, Judaico populo præcepit, ut ad conscientiam redeat, sordes operum fletibus tergat, spiritualiter legis mandata intelligat; & post tantam duritiam præceptorum, fontem baptismatis inveniens, ad aquam post laborem recurat. Sed Urias, qui arcam Domini esse sub pellibus novit, respondit, quod domum suam intrare non posset: ac si Judaicus populus dicat: Ego mandata Dei in sacrificiis carnalibus video, & redire ad conscientiam per spiritualement intelligentiam, non requiro. Quasi enim arcam sub pellibus esse, dicit, quia præcepta Dei, non nisi ad exhibendum ministerium sacrificii carnalis intelligit. Hunc tamen ad domum redire nolentem, David ad mensam vocat; quia quamvis Judaicus populus ad conscientiam redire contemnat, ei tamen redemptor veniens, mandata spiritualia prædicat, dicens: Si crederetis Moyſi, crederetis forsitan & mihi; de me enim ille scripsit. Legem itaque Judaicus populus tenet, quæ ejus divinitatem loquatur, cui credere, idem populus designat teneri. Unde & Urias ad Joab cum epistolis, ex quibus occidi debeat, mittitur; quia idem Judaicus populus legem portat, qua convincente moriatur. Dum enim mandata legis retinens, implere renititur, ipse nimirum de-

2. Reg. 11.

Joan. 5.

desert Judicium, unde damnetur. Quid per factum istud, David scelestius; quid Uria mundiùs dici potest? Sed rursùm, per mysterium, quid David sanctius, quid Uria infideliùs invenitur? Quandò ille per vitæ culpam prophetiæ signat innocentiam, & iste per vitæ innocentiam, in prophetia exprimit culpam. Item etiam, & non incongruè, per ea, quæ benè ab amicis Job gesta sunt, malè ab hæreticis gerenda designantur. Dùm virtus sacri eloquii sic transacta narrat, ut ventura exprimat: sic in facto rem approbat, ut ei in mysterio contradicat: sic gesta damnat, ut hæc mysticè gerenda persuadeat. Lege Eucherium, *lib. 2. comment. in libros Regum, cap. 7.* qui hæc totidem verbis ex Gregorio, transcripsit: & *homiliam 1. titulo Chrysof. in Matth.*

Præterea Hieronymus, *in epist. ad Rufinum, 2. Reg. 14. de Judicio Salomonis inter duas meretrices*, ait:

Juxta typicum intellectum, duæ meretrices, sunt Ecclesia, & Synagoga. Quòd autem adulteræ & meretrices, Synagoga & Ecclesia dicantur in scripturis, nulla dubitatio est; etsi hoc prima fronte videtur esse blasphemum. Cæterùm si recurramus ad prophetas, Osee scilicet, qui accepit uxorem fornicariam, & generat filios fornicationum; & deinde adulteram: & ad Ezechiel, qui Jerusalem meretricem arguit, quod secuta sit amatores suos, & divaricaverit omni transeunti pedes, lupanarque in loco celebri extruxerit: animadvertemus, Christum idcirco venisse, ut meretrices donaret matrimonio, & de duobus gregibus unum ovile faceret, medioque pariete destructo, in easdem caulas oves priùs morbidas congregaret. Mulier quoque illa meretrix in Evangelio, qui pedes Jesu lacrymis lavat, crine detergit, & cui peccata omnia dimittuntur, manifestè pingit Ecclesiam de Gentibus congregatam. Hæc idcirco replicavi, ne cui videatur incongruum, si Synagoga & Ecclesia meretrices dicantur. Ecclesia quidem meretrix fuit, sed non permansit meretrix. Et Eucherius, *circa finem lib. 1. comment. in libro Regum*, ait: Non absurdum videri debet, ut mala reproborum acta boni aliquid significant, aut rursùm bona justorum opera in contraria significatione ponantur. Denique Augustinus, *lib. 22. contra Faustum, cap. 83.* ait: Nequaquam offendat, quod de quibusdam malis operibus hominum in Scripturis sanctis, quidam non mala, sed bona futura significantur. Servat enim ubique divina providentia virtutem bonitatis suæ; ut quemadmodum ex adulterorum concubitu nascitur homo, de hominum opere malo, bonum opus Dei, de fecunditate feminum, non de turpitudine vitiorum. Ita in scripturis prophetis, non tantùm bona hominum, verùm etiam & malefacta narrantibus; quoniam prophetica est ipsa narratio, significetur aliquid de malis operibus hominum etiam futurorum bonorum, non peccantis opere; sed scribentis. Neque enim Judas, cum ad Thamar concupiscentia victus intraret, hanc suæ libidinis intentionem gerebat,

ut inde aliquid significaretur, quod ad salutem hominum pertineret. Sicut nec Judas ille, qui Dominum tradidit, hoc intendit, ut aliquid inde gereretur, quod ad eandem salutem hominum pertineret. Porro si de tam malo opere Judæ illius, tam bonum opus Dominus fecit, ut ejusdem suæ passionis sanguine nos redimeret; quid enim mirum si propheta ejus, de quo ipse ait: De me enim ille scripsit: ex malo facto Judæ istius, boni aliquid significavit, ut suo ministerio nos doceret? Ea quippe hominum facta, Sancto Spiritu inspirante, collegit propheta narrator, quorum interpositio non vacaret ad præsignationem rerum, quas intenderat prophetare. Ad significanda autem aliqua bona, nihil interest facta illa, quibus ea significantur, seu bona, seu mala sint. In factis hominum, quæ ad imitandum, vitandumve proponuntur, magni interest, bona ne, an mala sint. Quæ autem ad significandum scribuntur, nihil refert in moribus facientium, quam laudem, reprehensionemve mereantur: si modò habent aliquam rei, de qua agitur, necessariam præfigurandi congruentiam. Sicut enim Caiphas in Evangelio, quantum ad ejus perniciosum animum pertinebat, & quantum ad ipsa verba; si in eis voluntatem dicentis attendas, quibus agebatur, ut justus injustè necaretur; utique mala erat: tamen magnum bonum, ipso nesciente, significabant, quando ait: Expedi, ut unus homo moriatur, &c. Dictumque de illo est: Hoc à se non dixit, sed cum esset Pontifex, prophetavit. Ita factum Judæ secundum illius libidinem malum fuit, sed illo nesciente magnum bonum significavit: à seipso quippe malum fecit, sed non à seipso bonum significavit. Hactenus Augustinus, qui tamen multis exemplis ex Scriptura desumptis eandem rem explicat, scilicet, de adulterio David, Salomonis, Osee, & aliorum.

Ut tamen breviter & dilucidè totam rem, à nobis suprâ disputatam, fusè absolvamus; dicendum primò, nullum hominem nepharium posse gerere typum Christi; potest tamen homo bonus in aliqua re, quæ aut mala est, aut esse videtur, typum sustinere bonæ rei. Et hoc est, quod dixit Hieronymus, *Isaie 45.* & *in epist. ad Rufinum*, quem libentissimè in hac re sequor, cum reliqui scriptores non adedò purè & sincerè sensus mysticos tractent. Secundò, credo res animatas, ac etiam rationis expertes, secundum varias rei illius notationes, posse sustinere typum aut boni aut mali, ut aqua, pro calamitate accipitur, ac pro sancta doctrina. Attamen ut totam hanc rem probè possis intelligere, annotare oportet ex Augustino, *in comment. Psalm. 57.* Quod non undecumquè datur similitudo in scripturis, laudatur ipsa res, sed tantùm inde similitudo trahitur. Non enim laudavit judicem iniquum, qui nolebat audire illam viduam, qui nec Deum timebat, nec homines reverebatur; & tamen Dominus inde similitudinem traxit. Et Dominus laudavit vilicum iniquitatis, eo quod pruden-

Ecclesia
meretrix
quomodo
sit.
Ezech. 16.

Lege 56.
D. cap.
Nasci.

Joan. 11.

De hoc cap.
sequenti.

Luc. 18.

denter egerit. Neque illum laudavit pigrum, *Luc. 11.* qui tres panes, non propter amicitiam dedit petenti, sed tædio victus; & tamen inde similitudinem dedit. Et de rebus non laudandis, trahuntur secundum quemdam modum nonnullæ similitudines. Sic *Psal. 57.* datur similitudo de incantatore incantante, ut educat aspidem è caverna, cum inquit: Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis furdæ, & obturantis aures suas: Quæ non exaudiet vocem incantantium, venefici incantantis sapienter. Neque ideò putandum est, licere ire ad Marfos, quia hoc dicitur in Scriptura. Nequè quia Apostolus dicit: Non sic pugillor, quasi aërem cædens: pugillare enim, *2. Tim. 2.* est Pancratium facere: jam hinc data est similitudo, spectacula nos delectari debere? Aut quia dixit, qui in agone contendit ab omnibus, id est, multis, se abstinere; propterea agonistica ista, vana & ludicra, affectare debet Christianus. Attende, quid tibi dicatur ad similitudinem, quid moneatur ad prohibitionem. *1. Cor. 9.*

Quoniam multi interpretes admodum superstitiosè, singulas penè lineas divinæ Scripturæ juxta quadruplicem sensum explanare, & è quovis verbo mysteria eruere, satagunt; quod fieri, si regulas scripturarum sequamur, non licet: ideò ut huic morbo medicinam adhibeamus; ostendere oportet, quibus in locis sensum planum, ex ipsis verbis, ut jacent, depromptum, absque ulla allegoria admittat Scriptura. Deinde commonstrare, quando allegoricus sensus petendus sit. Qua de re Hieronymus, *in comment. Matth. cap. 23.* hæc scribit: Multa in lege scripta sunt, quæ typos præferunt futurorum. Alia verò aperta, juxta *Psal. 118.* mistam dicentem: Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos: quæ statim opera desiderant. V. g. non adulterabis, non furtum facies: non falsum testimonium dices. Et Augustinus, *in Expositione cap. 3. epistolæ ad Galat.* Opera, inquit, legis bipartita sunt. Nam partim in sacramentis, partim vero in moribus sunt. Ad sacramenta pertinent, Circumcisio carnis, Sabbatum temporale, Neomeniæ, Sacrificia, & innumeræ hujusmodi observationes. Ad mores autem, Non occides, Non falsum testimonium dices, & talia cætera. Et, *libro 6. contra Faustum, cap. 2.* ait: Sunt in Scriptura præcepta vitæ agendæ, & præcepta vitæ significandæ. Exempli gratia: Non concupisces: præceptum est agendæ vitæ: Circumcides omnes masculum octavo die; præceptum est significandæ vitæ. Et *lib. 10. contra eundem, cap. 2.* ait: Veteris testamenti præcepta vitæ agendæ, servantur à Christianis.

Præcepta vitæ agendæ, & significandæ, quæ sint.

Præcepta moralia sunt communia utrique testamento.

Allegoria non est de fide.

Vitæ significandæ, tunc rectè observata, cum prænunciabantur ista, quæ nunc revelata sunt. Et *in comment. 2. epist. ad Corinth. cap. 3.* falsò Hieronym. inscriptis, dicitur: Non ubique historia, nec ubique allegoria servanda est: sunt enim quædam in figura dicta, alia non. Nam si præcepta moralia velles allegoricè intellige-

re, omnem virtutem eorum evacuant, omnibus aperuisti viam delinquendi. Sed ille verus spiritualis intellectus est, qui non verisimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit; sed virtute rerum, ipsam rem exprimit veritatis. Separatim quoquè de præceptis moralibus, ut expeditius hæc intelligantur, ad hunc scribunt modum. In primis Hieronymus, *ad Ephes. cap. 5.* Præcepta moralia, licet dilucida sint & aperta, indigent prudenti & circumspecta expositione; quia lucidum illud, illorum illuminat oculos, qui insipientia derelicta, sapientiæ studiis se manciparunt. Et *in comment. Zachar. cap. 8.* De præceptis, inquit, quæ ad vitam pertinent, & sunt perspicua, non debemus quærere allegoriam; ne juxta Comicum, nodum in scirpo quæramus. Unde in Zacharia dicitur: Hæc sunt verba, quæ facietis. Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo; & veritatem & judicium pacis judicate in portis vestris; unusquisque malum contra proximum suum non cogitatis in cordibus vestris; & juramentum mendax ne diligatis: Omnia enim hæc sunt, quæ odi. Et *Isaia 58.* Tunc delectaberis, &c. Et *Zachar. 11. cap.* inquit: Ubi manifestissima prophetia est, & per translationem historiæ verus ordo narratur, superflua est tropologiæ interpretatio. Ut si dicamus, alios bonos, alios malos esse pastores; & hoc tam ad veterem populum referri, quàm ad novum: id est, tam ad Judæorum sacerdotes, & principes, quàm ad episcopos, & presbyteros Christianorum. De præceptis vitæ significandæ intelligitur, quod dicit Philo, loquens de nobis, hoc est Christianis, *in lib. de Vita Contemplativa:* Tractant hoc modo scripturas, ut magis allegoricis expositionibus utantur, quoniam lex illis videtur, animali esse similis; quòd corpus quidem habeat ipsam litteram, & ea, quæ secundum litteram designantur; animam verò occultum in littera spiritualem intellectum; quem illi ab auctoribus suis edocti sublimiùs & nobiliùs, veluti inspicientes per speculum, contemplantur, ex ipsis etiam nominibus admirandas quasdam species intelligentiæ proferentes. At dices, Augustinum non satis sibi ipsi constare. Nam *lib. 1. de Mendacio, ad Consentium, cap. 15.* ait: Omnia veteris legis pertinere ad figurativam prænunciationem. Et *lib. 2. Quest. ad Simplicianum, statim in principio,* ait: Ad ea, quæ requisisti ex libris regnorum, aliud volumen aggrediar; quæ sicut multa, & propè omnia veterum librorum figurativa sunt, & mysteriorum velaminibus obvelata. Sed horum solutio ex dictis patet: nempe quod loquatur in primo loco de præceptis vitæ significandæ. Si de hac re plura desideras, lege *proæmium Gregorii, in libro 21. Moral.* & Origenem, *homil. 11. Numer.* & Augustinum, *lib. 3. contra duas Epistolas Pelagianorum, ad Bonifacium.*

Deinde oportet, quis sit sensus literalis in illis locis, in quibus littera non constat, aut cum per allegoriam aliquid dicitur, docere,

De præceptis moralibus.

Zachar. 8.

De præceptis ceremonialibus. Euseb. lib. 2. cap. 17.

Quando sensus literalis per allegoriam explicatur.

Qua

Matth. 21.
De hoc in
additioni-
bus Reg.

Qua de re Hieronymus, *Matth. 21.* ad hunc modum scribit: Cum historia, vel impossibilitatem habet, vel turpitudinem, ad altiora transmittitur. Ut in Evangelio: Dicite filiae Sion, ecce rex tuus sedens super asinam, & pullum filium subjugalis. Secundum litteram, in parvo itineris spacio super utrumque animal sedere non potuit. Aut enim sedit asinae, & pullus absque sessore fuit; aut si pullo, quod magis competit, usus est ad sedendum, asina ducta est libera. Ideo Asina ista, quae subjugalis fuit, & edomita, & jugum legis traxerat, Synagoga intelligatur: Pullus asinae lascivus, & liber, Gentium populus: quibus federat Jesus, missis ad eos duobus discipulis suis, uno in circumcisionem, scilicet, Petro; altero inter gentes, nempe Paulo. Et *lib. 7. comment. Isaia cap. 19.* ait: In multis scripturarum locis pleraque ponuntur, quae non possunt stare juxta historiam; ideo necessitate cogimur, altiore intelligentiam quaerere. Ut *Isaia 11.* Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo cubabit: vitulus, & leo, & ovis simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos. Vitulus & ursus pascentur, simul requiescent catuli eorum. Delectabitur infans ab ubere super foramina aspidis, & in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Præterea in *eiusdem Isaia comment. cap. 29.* ait: Respondeant Judaei, & amici simplicis historiae, qui fructus non quaerunt in arbore, sed folia tantum, umbramque verborum, quae citò arescit, & deperit. Quomodo in adventu Domini, Libanus mons Phœnicis versus est in montem Carmelum, & Carmel in saltum, & infructuosa ligna ejus reputantur? Audiant ergo, Libanum, quod interpretatur dealbatio, referri ad populum gentium; qui lotus in Domino & purgatus sordibus pristinis, supra totum mundum ascendens, sub ecclesiae persona, innititur Salvatori, & de eo in Cantico canticorum dicitur: Quae est ista, quae ascendit dealbata. Et istum populum transferri in Carmel, hoc est, in circumcisionis scientiam, ut spiritualis, & verae circumcisionis mysteria recognoscat; & in loco sit, quondam populi Judæorum. Illos autem, qui Christum suscipere noluerunt, reputari in saltum, & in arbores steriles, quae non possunt cum lignis frugiferis laudare Dominum. Et Origenes, *homil. 2. in Genes.* ait: Non semper in Scripturis divinis historialis consequentia stare potest, sed nonnumquam deficit: ut cum dicitur: Spinæ nascuntur in manu ebriosi: id est, homo iracundus jurgia seminat: & cum de templo à Salomone constructo dicitur: Vox mallei, & securis non est audita in domo Dei: id est, celeriter ædificata est. Et iterum in *Lev.* cum lepra parietis, & pelliculae, & staminis inspicijubentur à sacerdotibus, & purgari. Et *Psal. 21.* Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me: & *Isaia 14.* Abietes super te lætatae sunt, & cedri Libani. Propter hæc ergo, & his similia, non solum tricamerata, sed & bicamerata arca contextitur; ut sciamus in

Scripturis divinis non semper triplicem, quia non semper nos historia sequitur, sed interdum duplicis tantummodò sensum expositionis insertum. Vide Origenem, 4. *Periarch. cap. 2.* & Augustinum, *lib. 3. de Doctrina Christiana, cap. 11.*

Item Augustinus, *Psal. 103. versus finem,* ait: Quædam in scripturis, aliàs absurda, miscet Spiritus Sanctus, ut ex eo quod non possunt accipi ad litteram, cogat nos ista spiritualiter quaerere. Hæc ille. Sic Abraham in extrema senectute copulavit sibi Cethuram, ut in uxoribus, & filiis, duo testamenta significarentur. Lege Augustinum, in *lib. Quest. in Genes. quest. 158.* Origenes quoque dicit, stultum esse putare, totum pactum, quod Dominus fecit cum Abraham, in abscissione pelliculae constare. Et Hieronymus, in *proem. Mansionum,* ait: Judæi parvuli, & qui solidum cibum glutire nequeunt, sed adhuc lacte nutriuntur infantia, legant Pharaonem carneum; & mare rubrum, per quod ad Indiam navigatur; & Manna coriandro simile; & omnia, quae scripta sunt, audiant corporaliter, lepram domorum, & lepram pellis, & staminis, taurum homicidam, & jumentum adulterii reum; & Hebræi propter uxorem & liberos servire cupientes, perforatam aurem subula. Nos autem derelinquentes Capharnaum, agrum quondam pulcherrimum, & cum Jesu egredientes in desertum, pascamur panibus ejus; si insipientes sumus, & jumentorum similes, hordeaceis; si rationale animal, triticeis, & ex grano frumenti commolitis, quod in terram cadens multos fructus mortuum attulit. Hæc ille. Hanc forte ob causam Deus præcepit Abraham, ut filium immolaret, cum id minimè vellet. Sed tantum voluit, præfigurare mortem filii sui, quam pro nobis passurus erat.

Inter omnes sensus litterales illi sunt venustiores, qui non stant juxta litteræ propriam significationem, sed per allegoriam verborum connectuntur, quamvis sint litterales; veluti fit in parabolis. Ut: Adorabunt me bestiae agri, id est, Gentiles, deposita feritate Deum colent. Et *apud Isaiam:* Audite principes Sodomorum: &: Dabo vobis terram fluentem melle & lacte: & ædificatio Jerusalem gemmata. Et: Si oculus tuus scandalizat te, crue eum: ubi oculus vocat amicum: &: Dicetis monti huic, transi. Hanc regulam his verbis explicavit Origenes, *homil. ult. in Genes.* Mystica, inquit, expositio plus placet, si sola sit, veluti in *Genes.* Alligans ad vitem pullum suum, & ad palmitem asinam suam. Hoc non intelligit de Juda, sed de Christo; ipse enim alligavit ad vitem pullum suum, qui dixit: Ego sum vitis vera: & pullus est ex gentibus populus, cui numquam adhuc legis onus fuerat impositum, & super quem nemo nisi Christus ascenderat; pullus verò asinae sunt hi, qui de priori populo, qui nunc in figura asinae nominantur, electi sunt ad salutem. Abiecta ergo asina, quae onus legis in infidelitate portare maluit; pullus ex ipsa natus eligitur, id est,

Sensus
litteralis
quinque
ex allego-
ria elici-
tur.

Genes. 49.

Pullus asinae.

Asinae.

Proverb.
26.

3. Reg. 6.

Levit. 13.

novellus ex vetere per fidem populus asciscitur, ac populo ex gentibus sociatur. Et Hieronymus, *Osea* 10. Hanc habet consuetudinem sermo divinus, ut per tropologiam, & metaphoram, historiæ exprimat veritatem.

In explicandis parabolis attendere oportet, ad quem scopum illæ dirigantur, & in illo immorari convenit; & reliqua, quæ assumpta sunt, ad eam contexendam, negligere. Nam *Job.* si universa, quæ de Job dicuntur, Christo tribuamus, infinita dictu absurda fateri, cogemur. Unde Chrysostomus, *hom. 65. in Matth.* ait: In parabolis, non oportet nimia in singulis verbis cura angi; sed cum, quid per parabolam intendit, didicerimus, inde utilitate collecta, nihil ulterius anxio est conatu investigandum. Item Theophylactus, *Luca* 16. Omnis, inquit, parabola oblique, & figurato modo rerum quarundam naturam manifestat; non autem per omnia rebus illis assimilatur, propter quas assumpta est. Idcirco non oportet, omnes parabolarum partes curiosius inquirere, sed quatenus apparent proposito utiles; reliquæ enim omittendæ sunt, quasi parabolam contexentes, & nihil ad propositum conducen-tes. Sic in parabola dispensatoris, dissipantis bona domini, apud Lucam, *cap. 16.* faciendum est. Nam si pertenuis particulas omnes exponere tentamus, quis, scilicet, dispensator, quis dispensatorem constituit illum, & à quo delatus sit, & qui debitores; & propter quam causam, ille quidem oleum, alius autem triticum, & qua de causa centum debere dicatur; & si alia omnia perquisiverimus, obscurum & molestum sermonem faciemus; & fortassis si dubia, quæ necessariò exoriuntur, explicare voluerimus, ridiculi erimus. Igitur tantum utilitatis ex præsentī parabola capere oportet, quantum possibile est. Vult Dominus hoc loco nos docere, ut bene dispensentur creditæ nobis divitiæ; & primùm discimus, quod non sumus domini divitiarum. Nihil enim habemus proprium, sed dispensatores alienarum rerum sumus, quæ à Domino sunt nobis concredita; ut bene illas dispensemus, sicut ipse imperat. At si non expenderimus concreditas divitias, juxta mentem Domini, & abusi fuerimus illis in nostrum luxum, dispensatores sumus accusatione digni. Voluntas enim Domini est, ut utamur datis in usus conservorum, non in proprias delicias. Porro qui accusantur, & excluduntur à dispensatione divitiarum, hi sunt, qui ex hac vita emigrant; quando, scilicet, rationem dabimus de dispensatione, cum ex hac vita migraverimus. Igitur harum divitiarum, fratres participes faciamus; ut quando hinc defecerimus, accipiant nos pauperes in æterna tabernacula. Lege Theophylactum, *Joan.* 16. & Origenem, *Matth.* 13. *cap.* & Augustinum, *lib. 7. Q. in librum Judicum, q. 30.*

Præterea Theophylactus, in *Præfat. Jonæ*, ait: Non per omnia necessum est, quærere similitudinem; neque enim à nobis postulandum est, ut omninò quæ sunt historiæ, ad spiritualem

contemplationem convertamus. Ut cum aliquem sanctorum figuram Christi dixerimus fuisse, non opus est, per omnia quærere similitudinem. Veluti Moysen dicimus, Christi typum fuisse, seu legislatorem, seu mediatorem: Loquere inquit, ad nos tu, & ne loquatur Deus ad nos, nequandò moriamur. Hunc ad modum Christus ambo hæc fecit, nimirum novam nobis legem ferens, & mediator Dei & hominum factus, & voluntatem Patris sui nobis denuncians, ipsique nos reconcilians. Non tamen impeditioris linguæ fuit, nec gracilis vocis, ut Moyses; nec titubavit labiis suis, nec terræ promissionis exors fuit. Rursùm Aaron Christi typus fuit, ceu summus Sacerdos, qui in Sancta Sanctorum ingreditur, & populi peccata diluit, quæ omnia Christo conveniunt. Siquidem insignis pontifex factus, sese ipse obtulit, ac in cælum ascendens, peccata nostra in sese transtulit, & abstulit, chirographo diruto. Atqui Aaron non caruit noxa & reprehensione, ut qui adversus Moysen, cum Maria murmuraverat; ac eos, qui in solitudine vitulos conflaverant, non prohibuit. In Christo verò nihil hujusmodi deprehenditur, peccatum enim nullum fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. Sic & Jonas missus est, ut annuntiaret voluntatem Dei Ninivitis; ac eam provinciam non subiit promptè, sed in rûgam sese conjiciens illam declinabat. Christus verò à Patre missus, obediens factus est. Porro, quod propheta voluntarius in pelagus projicitur, & à Ceto devoratur, & tertio die denud ab eodem evomitur, tandemque ad Ninivitas proficiscitur; omnia Christo sunt communia. Nam & ille spontè mortem obiit, & morte verè absorptus est, tertia die vitæ restitutus; ac in Galilæam profectus, initium prædicandi Evangelii apud gentes sumendum præcipit. Et Jonas, servatis Ninivitis, turbatur; CHRISTO verò salus gentium valde jucunda fuit, & grata. Decerpes igitur ex hac prophetia, & ex aliis, quantum satis est ad mysterium Christi, quantumcumque est commodum; cætera omittantur.

Item Augustinus, *lib. 16. de Civitate Dei, cap. 2.* inquit: Non omnia, quæ gesta narrantur, aliquid significare putanda sunt; sed propter illa, quæ aliquid significant, etiam ea, quæ nihil significant, attexuntur. Solo enim vomere terra proscinditur; sed ut hoc fieri possit, etiam cætera aratri membra sunt necessaria. Ita in prophetia dicuntur aliqua, quæ nihil significant; sed quibus adhæreant, quæ significant, & quodammodò religuntur. Hieronymus quoque, *Jonæ* 1. *cap.* ait: Non quærendus idem ordo tropologiæ, & historiæ. Nam Apostolus Agar & Saram ad duo testamenta refert; & tamen non omnia, quæ in historia illa narrantur, tropologicè interpretari possunt. Et alibi, de Adam & Eva disputans, ait: Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est, id est,

Moyses.
Exod. 20.

Aaron.

Colos. 2.
Num. 12.
Exodi 32.

Ita Eucher.
lib. 2. in
Genes. cap.
7.

Galat. 4.

Ephes. 5.

Divitiarum dispensatores sumus cum domino ipsarum proprietate.

est, allegoricè hæc intelligenda sunt: Ego autem dico in, id est, de Christo, & in ecclesia. Numquid totum principium Geneseos, & frabricam mundi, & hominum conditionem, ad Christum & ad ecclesiam referre possumus, quia hoc testimonio usus est Apostolus? Hoc enim est, quod scriptum est: Ideò relinquet homo patrem suum: si referamus ad Christum, ut dicamus eum patrem reliquisse in cœlis Deum, ut gentium populus jungeretur ecclesiæ, non omninò improprium. Hoc autem quod sequitur: Matrem suam: quomodò possumus interpretari, nisi fortè dicamus, eum reliquisse cœlestem Jerusalem, quæ est mater sanctorum? Et cætera his multò difficiliora. Illud etiam, quod ab eodem Apostolo scribitur: Bibebant autem de spiritali, consequente eos, petra; petra autem erat Christus: nequaquam nos arcet, ut omnem Exodi librum referamus ad Christum. Quid enim possumus dicere, quod hæc petra à Moysè non semel percussa sit, sed bis; quod aquæ fluxerint, & torrentes repleti sint? Nùm universam hujus loci historiam, per hanc occasionem, cogemus sub leges allegoriæ; & non potius unusquisque locus secundum historiæ diversitatem diversam recipiet intelligentiam spiritualem? Igitur sicut hæc testimonia suas interpretationes habent, & nec præcedentia, nec sequentia eandem desiderant allegoriam; Sic Jonas non absque periculo interpretantis, totus referri ad Dominum poterit. Nec ex eo quod in Evangelio dicitur: Generatio pessima & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ: Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus: reliqua etiam, quæ in propheta digesta sunt, eodem ordine referuntur ad Christum. Certè ubicumquè absque discrimine hoc fieri potest, nos quoque facere nitimur.

Deniquè Philippus Presbyter, *lib. 1. comment. in Job, cap. 12* ait: Sciendum, quod hi, qui typum afferunt Christi, ut Adam, David, Salomon, cæteri quoque, & Samsom, & etiam Job, non in omnibus actibus suis, sed rebus certis quibusdam in se significant Salvatorem: omnes enim in se figuram Domini prætulērunt. Dum de unius Adæ costa fit mulier, sic in passione Christi de latere ejus formatur Ecclesia. Quòd verò Habel à fratre interemptus est, Christus à fratribus suis Judæis occidendus significatus est. Quòd Samsom alienigenam duxit uxorem, & ad meretricem ingressus est; sicut & Osèe, qui ad fornicariam jubetur accedere; Christum in se præfiguravit, qui ex gentibus idololatrias, ecclesiam virginem factam per baptismum, sacro matrimonio copulavit. Quòd leonem tenuit, & eum veluti hœdum caprarum occidit, & in ore leonis mortui postmodum favum mellis invenit; significatum est, quod in superbis, & iniquorum ore, ubi fuerat putor blasphemix, esset postmodum

dulcedo laudis: ut secundum Apostolum: Ubi abundavit peccatum, abundaret & gratia. Et qui trecentas vulpes dolosas cepit, vineas exterminantes inimicas, & caudis earum alligatis fasculis in agros eas misit Philisthinorum; id figuratum est, ut per dolosos, quorum principatus in caudis est, pars Christo adversantium vastetur. Et ut Samsom sitiens, de molari dente asini, invocato Deo aquam eduxit, ut biberet: ita Christus de immundo gentium populo, fide credentium, tamquam refrigerii poculo, satiatus est. Maxilla quoquè asini occidit mille viros: ubi quia in maxillis, & dentibus, sermo intelligitur, doctrina eorum, qui ex gentibus crediderant, perfectò quodam numero, & finito pro infinito designatur: nam Christus hostes suos duobus modis interfecit, dum alii non credendo pereunt, alii credendo peccato moriuntur.

Ad conficiendum, & componendum allegorias, diligenter scrutari & evolvere oportet scripturas: videlicet, an in Paulo, aut in aliquo alio Apostolo, vel propheta, invenias partem aliquam illius historiæ, de qua differere vis, vel leviter tactam: & ex illo verbo, veluti ex ungue leonem, tu ipse cætera poteris è tenebris in lucem educere, & fusiùs dilatare. V. g. invenio in Paulo, circumcissionem quamdam in carne esse: colligo, esse aliam in spiritu, quæ efficit Judæum spiritualem: id est, Christianum. Et lego, hominem quemdam esse exteriorē: & infero, alium esse interiorē. Et hoc summe observavit Origenes: & ideò allegoriæ ejus meritò ab omnibus laudantur; & aliorum, qui hac arte caruerunt, rejiciuntur, & exploduntur. Hoc voluit Hieronymus significare, *Matth. 13.* Cavendum, inquit, est, ubicumquè Dominus exponit sermones suos, aut rogatus à discipulis, intrinsecus differit, ne vel aliud, vel plus velimus intelligere, quàm ab eo expositum est. Cujus rei exemplum in promptu est, *apud Matth. cap. 13.* in parabola seminantis. Et Origenes, *homil. 11. in Ezechiel.* ait: Quomodò Salvator noster in evangeliiis quasdam parabolas interpretatur, sic & prophetæ. Hæc ille. In Evangelio, explicatur naufragium Jonæ, & quod fuerit in ventre ceti tribus diebus, & noctibus: & exaltatio serpentis in deserto. In prophetis multa sunt similia: *Ezechiel. 17.* exponitur parabola aquilæ magnarum alarum: & *cap. 5.* exponitur parabola pilorum rasorum: & *Isaia 5.* vineæ. Et *apud Danielelem*, multæ visiones ab ipso, vel Angelo interpretatæ sunt.

Hactenus de his: ad ea, quæ dicere cœperamus, tamdè revertamur. Sed utar Hieronymi verbis, *in lib. Mansionum, ad Fabiolam*, desumptis, *parum post principium.* Si pars, inquit, historiæ spiritaliter accipitur; & cætera, quæ sequuntur, similiter exponi poterunt. Unde cum Paulus dicat: Patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt: & omnes eandem spiritualem manducaverunt ef-

Rom. 25.

De hoc, lib. 5. cap. 1. col. 353. scripsimus latins.

1. Cor. 10.

cam, omnes eundem potum spirituales biberunt: bibebant autem de spirituali confluence eos petra, petra autem erat Christus: ad hunc modum omnia, quæ filiis Israel ab exitu Ægypti, donec ingrederentur in terram promissionis acciderunt, mysticè poterunt explicari. Et Origenes sæpè hunc locum ex *Paul. 1. Corinth. 2.* desumptum, inculcat: Spiritualibus spiritualia comparantes, id est, conferentes, facile germanum sensum Scripturæ eliciemus. Et Theophylactus, in *Expositione hujus loci*, inquit: Si prodierint spirituales quædam quæstiones, conferamus eas, hoc est, diluamus, per alios spirituales intellectus, vel historias. Veluti, historia est, quod Christus resurrexit; quæ cum spiritualis sit, ex alia nimirum Jonæ historia comparatur, id est diluitur, ac demonstratur. Si quæstio est: An virgo peperit? hoc itidem diluitur, atque confertur, per Saræ sterilitatem, per Rabecce itidem & Elisabeth emortuas matrices: quæ profectò non ex naturali consecutione, quatenus ad cujuslibet matricis vim attinet, conceperunt. Tum ex eo quod Eva ex Adam citra semen sit progenita; & ex aliis, quæ in prima sua productione usque dum ad ortum perveniunt, considerantur. Consentit Oecumenius, eodem in loco: & Chrysostomus, *homil. 7. in priorem Epist. ad Corinth.* ubi quærit, an in conversione aquæ in vinum Christus usus sit verbis? Et videtur, quod usus fuerit verbis, quia cum alia edebat miracula, id faciebat. Vide *cap. cum Martha, de Celebrat. Missarum.* Et ut hanc regulam planius intelligas, relege quæ scripsimus supra *lib. 5. cap. 1.* cum docebamur, quomodo Scriptura exponere soleat, quæ ante subobscurè dixerat.

Quamvis in libro primo, *cap. 3.* ostenderim, parabolas, & figuras scripturarum esse fictas; operæpretium erit etiam, nonnihil de hac re nunc scribere, nempe, quod etiam si sint fictæ, non mendaces ostendere; magis ut ordinem rerum servemus, quàm quod aliquid novi nos allaturos esse, cogitemus. Et quidem Augustinus, in libro *contra Mendac. ad Consentium, cap. 10.* hæc scribit: Parabolæ, & figuræ, quæ ob significationem quarundam rerum, & non ad proprietatem accipiendæ sunt, sed in eis aliud ex alio intelligendum, non sunt mendacia. Ut in metaphora, cum dicimus fluctuare segetes, gemmare vites, floridam juventutem, niveam caniciem: proculdubio gemmas, florem, nivem, absque mendacio aliundè transtulimus. Et petra Christus; & cor lapideum Judæorum. Item leo Christus, leo diabolus: & alia innumera, non sunt mendacia. Quin & tropica locutio usque ad eam venit, quæ appellatur Antiphrasis, ut dicatur abundare, quod non est; dicatur dulce, quod acidum est; Lucus, quod non luceat; Parcæ, quod minimè parcant. Unde illud: Si non in faciem benedixerit tibi: quod diabolus ait Domino de sancto Job, & intelligitur maledixerit. Quo verbo, & Naboth fictum crimen à

calumniantibus dictum est: dictum est enim, quod benedixerit regi: hoc est, maledixerit. Sic non solum, quod fecit, aut dixit Jacob patri, ut benediceretur: Ego sum primogenitus tuus Esau: sed nec illud, quod Joseph velut illudendis locutus est fratribus: An ignoratis, quod non sit similis mei in scientia augurandi: nec quod David simulavit insaniam, nec cætera hujuscemodi, mendacia judicanda sunt; sed locutiones, actionesque propheticæ ad ea, quæ vera sunt intelligenda, referendæ. Quæ propterea figuratis velut obteguntur locutionibus, ut sensum piè quærentis exerceant, ac ne nuda, & prompta vilescant.

Adverte, quod quoties prophetia juxta sensum historicum narrat aliqua de veteri populo, quæ tamen populo Christiano possunt convenire; non licet trahere ad allegoriam, ne vis Scripturæ, quæ est in sensu litterali, labascatur; sed melius est, ut prophetia maneat in sensu litterali, ex quo efficax trahitur argumentum, ad revincendum hæreticos. Ut *Isaia 58.* Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra, & omnes debitores vestros repetitis. Ecce ad lites & contentiones jejunatis, & percutitis pugno impiè: nolite jejunare sicut usque ad hanc diem. Et *Jeremia 22.* hæc dicit Dominus ad pastores: Vos dispersistis gregem meum, & ejecistis eos, & non visitastis eos; ecce ego visitabo super malitiam studiorum vestrorum. Ecce, quæ de sacerdotibus Judæorum dicuntur, possunt dici de sacerdotibus populi Christiani, in sensu litterali. Sicut & illud *Ezechiel. 34.* Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: nonne greges à pastoribus pascuntur? Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat, occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, & quod ægrotum non sanastis, quod fractum est non alligastis, &c. Idem dic de præceptis Decalogi, dempto illo de Sabbato. Hanc regulam sic protulit Hieronymus, *Malachie 1.* Regula scripturarum est, ubi manifestissima prophetia de futuris textitur, per incerta allegoriæ non extenuare, quæ scripta sunt: ut illud *Malachie*: Non est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu vestra: à solis ortu usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, &c. Et ad sacerdotes Judæorum sermo fit Domini, qui offerunt cæcum, & claudum, & languidum ad immolandum. Ut sciant, carnalibus victimis spirituales victimas successuras; & nequaquam taurorum, hircorumque sanguinem, sed Thy-miama, hoc est, sanctorum orationes Domino offerendas: non in una orbis provincia Judæa, nec in una urbe Judææ Jerusalem, sed in omni loco offerri oblationem; nequaquam immundam, ut à populo Israel, sed mundam, ut in cæremoniis Christianorum.

Ut mentem, & scopum Parabolarum valeas intelligere, annotare oportet, quod scribit Hieronymus, *Matth. 22.* Omnes, inquit, parabolas brevi sermone Dominus comprehendit: quod

Genes. 27.

Genes. 44.
Psal. 33.De Sa-
cerdotibus
utriusque
populi.Quomodo
muniebat
Dens viam
ad ea quæ
facturus
erat in le-
ge nova.In conver-
sione aquæ
in vinum
an usus sit
Christus
verbis.Metaphora
ficta, non
sunt men-
daces.De hoc in
cap. se-
quenti, dis-
seritur.Antiphra-
sis de illa,
c. 2. Ami-
cus.Job.
3. Reg. 21.

quod in opere vineæ, & in ædificatione domus, & in convivio nuptiali videtur, quia in illis non initia, sed finis quæritur. Parabola quidem nuptialis hac clausula finitur: Multi sunt vocati, pauci verò electi. Vineæ verò hac: Malos male perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis. Hæc ille. Et apud Lucam, *cap. 18.* Duo homines ascendebant in templum ut orarent, unus Phariseus, alter publicanus. Phariseus stans, hæc apud se orabat: Gratiarum ago tibi, quod non sum sicut cæteri hominum, &c. Denique his verbis clauditur sermo: Qui se humiliat exaltabitur, qui se exaltat humiliabitur.

Frequenter prophetæ, ex aliqua re illo tempore gesta, sumpta occasione, postquam illam narrare destiterint, aut in medio sermone, altius illam subvehunt, & trahunt ad explicandum Christi & Ecclesiæ sacramenta. Et hoc modo omnes ferè Psalmi sunt contexti: videlicet, si liberatus est à morte, loquitur de redemptione generis humani: & si loquitur propheta contra pastores Israel, statim convertit sermonem ad verum pastorem Christum. Si loquitur de libertate illius populi à captivitate, statim loquitur de ereptione generis humani à dæmonis tyrannide per Christum: & si loquitur Evangelium de messe terrena, statim loquitur de messe spiritali credentium. Si loquitur de Salomone, aut David, statim subnectit sermonem de Christo, vero David & Salomone. Sic dicendum de Nabuchodonosor, Pharaone, & de Regnis Ægypti, Babylonis. Et Daniel quærit ab Angelo, quando remeaturus sit Israel ad sedes proprias; & respondit de liberatione, quæ à Christo fieri debebat per passionem. *Isaias 45.* agit de Cyro, qui liberavit Judæos à captivitate Babylonica, & statim subjungit de descensu Christi ad liberandum nos. Hoc, quod nos diximus, his verbis tradidit auctor secundi operis in *Matth. titulo Chrysostom. homil. 49.* Frequenter, inquit, ex occasione carnali incipiebant prophetæ, & sic miscebant prophetiam. Ut putà cum David fugeret à facie Absalom, ex occasione tribulationis suæ, dixit: Domine, quid multiplicati sunt, qui tribulant me: & introducens prophetiam dominicæ passionis, addidit: Ego dormivi, & soporatus sum, & exurrexi, quoniam Dominus suscepit me. Illa ergo, quæ dixit: Domine, quid multiplicati sunt: & cætera, quæ sequuntur, secundum historiam intelligamus. Hæc autem, quæ dixit: Ego dormivi, & soporatus sum: necessariò spiritualiter intelligemus de Christo, ordinem historię relinquentes. Tale est, quod Petrus dicit in Actibus, interpretans: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem: quia non poterat hoc intelligere de David, sed de Christo; quia David vidit corruptionem, Christus autem tertia die resurgens, non vidit corruptionem. Sed & ipse Christus, apud *Matth. cap. 24.* sermonem cœpit ex occasione corporalis fugæ, quæ facta est, tempore illo in Jerusalem: & cum propheta ma-

gis loquitur de spiritali Jerusalem, quàm de terrena. Ecce enim, quod dicit: Qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: corporaliter secundum historiam, possibile est tempore Romanorum; tempore autem Antichristi, de Judæa ad montes fugere corporaliter, non proderit. Primò, quia nec erit Antichristus tantum in terra Judæa, nec Judæi futuri sunt ante illum; sed ubicumquæ fuerint Christiani, ab illo, aut à ministris ejus persecutionem passuri sunt, & ubicumquæ Christianus populus indagandus est. Et quod sequitur: Qui supra tectum est, non descendat tollere aliquid de domo: sive tempore Romanorum, sive Antichristi, non potest habere congruum intellectum; quia quid prodest homini, si ascendat supra tectum, cum ipsa domus succenditur, seu subvertitur? Ideò christianis præcipitur, ut hæreseon tempore, fugiant ad scripturas: nam montes scripturæ dicuntur: Fundamenta, inquit, ejus in montibus sanctis. *Psalms. 86.*

Ex his facillè intelliges Chrysostomum, *hom. 11. in Matth.* cum inquit: Scriptura solet sæpè in eisdem rebus, sæpè etiam in contrariis, duas prophetias pariter collocare, aut de duabus rebus loqui, quarum unam hic impleat, alteram spondeat in futuro; ut ab his, qui de promissionibus ejus pertinaciùs dubitant, ex hac, quæ jam facta est, etiam illa, quæ impleta nondum est, credatur suo tempore implenda. Si quidem & illis, qui propter ipsum, mundi hujus cuncta contemnerent, centuplum in præfenti tempore, in futuro autem vitam promissit æternam. Ex his utiquè, quæ in præfenti sæculo præstat, vera esse etiam futura declarat. Similiter in Evangelio, *Matth. cap. 3.* cum dicitur: Baptizabit vos Spiritu Sancto, & igne: duo proponit, quoniam, scilicet, baptizet in Spiritu Sancto, & comburet igne inextinguibili. Quod verò difficilius videbatur & grandius, factum est; quomodò illud, quod est facile & juxta rationem, non verum concedam? Baptizat quidem hic Spiritu Sancto; in die verò judicii igne comburet. Item Hieronymus, *Malach. 1.* ait: Sic prophetæ futurorum texunt vaticinium, ut præfens tempus non deferant: non enim de futuris tantummodò, aut præfentibus, sed de utrisque miscent sermonem. Unde Malachias: Non est mihi voluntas in vobis, ait Dominus: & munus non suscipiam de manu vestra: ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur nomini meo oblatio munda. Et subdit: Et vos polluistis illud: id est, cum à gentibus colar, & observer, à vobis nunc contemnor. Et in *comment. Osee cap. 1.* ait: Prophetæ sic multa, ad posteriora sæcula, de adventu Christi, & de vocatione gentium pollicentur, ut præfens tempus non negligant: ne concionem ob aliud vocatam, non docere de his, quæ instant; sed de incertis, & futuris ludere, videantur. Et utitur exemplo satis obscuro, in re aperta, ex eodem Osea desumpto: quamobrem nos omisimus. Et in *comment. Isaiæ cap.*

De hoc lib. 4. cap. 3. differimus.

Lib. 8. cap. 3. de hoc differui. Matth. 19. Locus Matthæi annosandus.

Psalms. 3.

Act. 2. Psalm. 15.

De hoc lib.
9.
Regul. 10.

25. *versus finem*, exponens hæc verba : Dicent in die illa, ecce Deus noster iste, expectavimus eum & salvabit nos. Iste Dominus, & sustinuimus eum, exultabimus, & lætabimur in salutaribus ejus. Quia requiescet manus ejus in monte isto : & triturbabitur Moab sub eo, sicut teruntur paleæ in plaustro ; & extendet manus suas sub eo, sicut extendit natans ad natandum, &c. ait : Licet sermo propheticus de consummatione mundi generaliter texat vaticinium, tamen nè omnino præsentia videatur negligere, nominat Moab ; qui fuit inimicus Israel, in tantum ut faceret eos fornicari cum Madianitis, & consecrari idolo Beelphegor. Hæc ille. Et in Evangelio murmurabant Pharisei de Domino, eò quod remitteret peccata : & ait illis : Ut sciatis, quod filius hominis habet potestatem dimittendi peccata, (dixit Paralytico) Tibi dico, surge : ex sanitate corporis probans animæ salutem. Et prophetae pariter edunt miracula, ut credant adimplenda fore illorum vaticinia. Unde Theophylactus, *Matth. 9.* ait : Ego ex corporis cura fidem vobis facio, quod animas sanem : per rem minorem quidem, sed quæ difficilior videatur, confirmans peccatorum remissionem ; quæ magna quidem est, sed facilior nobis videtur, eò quod minimè appareat. Et *Matth. 8.* dixit Dominus : Multi venient ab oriente, & occidente : & filii regni ejicientur foras : & sanatus est puer. Dicit Theophylactus : Declarat ex his, quoniam si ille verbo sanatus est, verè etiam dictum, quod Judæi abjiciendi essent. Et *Lucæ 1.* ait : Per puerperium Elisabeth, ostendit Angelus Zachariæ offerenti holocausta pro populo, dimissa esse peccata Israel. Et *Matth. 1.* ait : Parit nunc Maria filium, ut credas Angelo dicenti, natum esse Christum è Spiritu Sancto. Denique Hieronymus, *Matth. 9.* loquens de Paralytico, ait : Fit igitur carnale signum, ut probetur spirituale ; quamquam ejusdem virtutis sit, & corporis & animæ vitia dimittere.

Ex re minori in majoris cognitionem scandimus.

Figuratæ locutiones, quo possint modo cognosci, Augustinus docet latè, in *lib. 3. de Doctrina Christi*. nos ex illo hæc paucula decerpimus. Primò, *cap. 5.* ait : Verborum translatorum ambiguitates non mediocrem curam industriamque desiderant : ideò cavendum est, nè figuratam locutionem ad litteram accipias. Veluti si Sabbatum audieris, non intelligis nisi unum diem de septem, qui continuo volumine repetuntur : & cum audieris sacrificium, excedis cogitatione illud, quod fieri de victimis pecorum, terrenisque fructibus solet : cum de vero sabbatismo, & sacrificio sint intelligenda. Et *cap. 10.* Quidquid in sermone divino, nequè ad morum honestatem, nequè ad fidei veritatem propriè referri potest, figuratum esse cognosce. Morum honestas, ad diligendum Deum, & proximum dirigit : Fidei veritas, ad cognoscendum Deum & proximum. Hæc ille. Exemplum sit præceptum circumcisionis : & apud *Ezechiel. cap. 4.* quod comedit panem cum stercore humano coctum, & quod dormivit tot

dies supra latus dextrum, & tot supra sinistrum : & quod *Jerem. 13.* dicitur de lumbare lineo. Item Augustinus, *lib. 22. contra Faustum, cap. 95.* ait : Ea, quæ divinitus præcipiuntur, aut mores pietatemque formare, aut aliquid figuratè significare, intelligendum est ; aut utrumque potius quàm neutrum ; dum tamen & ipsa, quæ figuratè dicta, vel facta intelliguntur, ad eosdem mores bonos pietatemque referamus. Et 3. *de Doctrin. Christi. cap. 12.* ait : Quæ quasi flagitiosa imperitis videntur, five tantum dicta, five etiam facta sunt, vel ex Dei persona, vel hominum, quorum nobis sanctitas commendatur, tota figurata sunt. In omnibus enim talibus, non usus rerum, sed libido utentis in culpa est. Neque enim ullo modo quisquam sobrius crediderit, Domini pedes ita unguento pretioso à muliere perfusos, ut luxuriosorum & nequam hominum solent, quorum talia convivia detestamur. Odor enim bonus, bona fama est, quam quisquis bonæ vitæ operibus habuerit, dum vestigia Christi sequitur, ipsius pedes quasi pretiosissimo odore perfundit. Itaque quod in aliis personis plerumque flagitium est, in divina, vel prophetica persona magnæ cujusdam rei signum est : ut Oseæ conjunctio cum meretrice. Et sufficiens, multiplicandæ prolis causa, erat uxorum plurium simul uni viro habendarum, inculpabilis consuetudo : & ideò unam fœminam maritos habere plurimos, honestum non erat ; non enim mulier eo est fœcundior, sed meretricia potius turpitudine est. In hujuscemodi moribus, quidquid illorum temporum sancti, non libidinosè faciebant ; quamvis ea facerent, quæ hoc tempore, nisi pro libidine fieri non possunt : non culpatur Scriptura : & quidquid ibi tale narratur, non solum historicè, sed & figuratè interpretandum est.

Porro ut melius hæc intelligere possis, nonnulla altiùs à me repetenda sunt. Adverte, quod multa in sacra Scriptura dicuntur, quæ tamen in viris quantumvis sanctis non sunt impleta : ut primogenitis ex lege obveniebat hæreditas ; attamen nunquàm ferè hæreditatem adibant ; nullam aliam ob causam, nisi ut præfigurarent primogenitum Israel, id est, Israeliticum populum ab hæreditate excludendum fore. Præterea non licebat, uxorem accipere ex cognatione aliena, sed ex eadem tribu & familia : at Moyses, & Joseph, Ægyptiam, & Æthiopem duxerunt uxorem ; & Raab Cananæa, fuit conjuncta Naason, contra præceptum Domini, *Deuter. 7.* ut significarent, universas gentes venturas esse ad Christi fidem : Æthiopia, inquit, præveniet manus Deo. Hoc verum esse, subditis probatur testimoniis. Theophylactus, *Lucæ 1.* ait : Justorum mulieres & justæ, sæpè steriles fuerunt ; ut discas, legem non exigere corporalium filiorum procreationem, sed spiritualium. Et Hieronymus, *Zachar. 10. cap.* ait : Multiplicationem liberorum non accipiamus carnaliter : alioquin Elias, Elisæus, Jeremias, & Joannes Baptista, quo major inter na-

Psal. 67.

*Uxores
sanctorum
steriles fue-
re, lege qua
scripsi lib.
8. cap. 6.*

Daniel an
Eunuchus
fuerit? Lege
qua scripsi
lib. 3. cap.
3.

tos mulierum non fuit, hac benedictione caruerunt: sed illa, qua vocantur ad fidem, multitudines nationum. Et Origenes, *homil. 4. in Ezechiel.* Ajunt, inquit, Hebræi, Daniel fuisse Eunuchum: verum anima ejus fertilis & sancta fuit, & quæ multos liberos procreavit. Hæc ille. Sed fuisse Eunuchum non credo, cum *Daniel. 1.* præceperit rex, ut pueri eligantur sine macula. Et Chrysostomus, *homil. 49. in Genes.* ait: Non solum Rebecca sterilis fuit, sed & mater Isaac Sara, nec solum mater ejus sola, sed & nurus Rachel uxor Jacob: & omnium justorum uxores steriles sunt: & in Evangeliiis Elisabeth. Quandò igitur videris virum & mulierem virtuti deditos, carere filiis, nè tribuas hoc eis peccato. Nam illam ob causam steriles fuere, ut cum videris virginem nostrum, Dominum parientem, ne sis incredulus miraculo: imò admirare, & obstupescere. His similia affert Hieronymus, *ad Eustoch. de Virginitate.* Et Theodoretus, *in epist. cap. de Matrimonio:* & Origenes, *homil. 12. in Genesim.*

Quærendum est tamen à doctoribus, cur cum plebi promiscuæ non licuisset habere plures uxores, patribus illis antiquis licuisset etiam in lege naturæ? Deinde, quid illud matrimonium significaret? Ego arbitror ad hoc fuisse factum, ut ex absurditate rei nos excitaret ad quærendum mysterium, quod latebat. Et vulgo id facere, fas non erat, quia illi nullius rei typum sustinebant. De qua re Origenes, *homil. 11. in Genes.* loquens de conjugio Cethuræ, ait: An Patriarcharum conjugia mysticum aliquid indicant? Alioquì cælebs & sterilis in lege maledicto subjacent. Dicit enim: Maledictus, qui non reliquerit semen in Israel. Quod si hæc de carnali semine dici putentur, omnes ecclesiæ virgines sub maledicto positæ videbuntur; imò ipse Joannes, quo major inter natos mulierum non fuit, & alii sanctorum plurimi semen secundum carnem non reliquerunt. Sed certum est, illos spirituale semen, & spirituales filios reliquisse. Unde Paulus per evangelium filios generabat. Hinc est quod nonnulli Patriarcharum habuerint plures uxores: quia plures simul poterant exercere virtutes. Et Ambrosius, *lib. 1. de Abraham cap. 4.* ait: Abraham non ardore aliquo vagæ succensus libidinis, ancillæ contubernio conjugalem posthabuit thorum, sed studio quærendæ posteritatis. Adhuc post diluvium raritas erat generis humani, & religionis. Unde Loth filia, hanc causam quærendæ posteritatis habuerunt, nè deficeret genus humanum. Hæc secundum allegoriam dicta sunt. Allegoria est, cum aliud geritur, & aliud figuratur. Abraham duos filios habuit: duos populos ostendens ab ipso manare. Unum Judæorum, qui legis syllabis serviat, eò quòd de ancilla in servitutem videatur esse generatus: alterum Christianum, qui ad remissionem peccatorum cœlestis gratiæ libertatem acceperit. Quod ergo putas peccatum, advertis esse mysterium? Hæc de modo cognoscendi locutiones figuratas, dixisse sufficiat.

Allegoria.

Et si omnia, quæ ad sensus scripturarum percrutandos, spectare, videbantur; absolvisse, juxta ingenioli vires, me crederem; volo, in postremo nostræ fabulæ actu, nonnulla sanctorum testimonia congerere, quæ probent, unius & ejusdem loci, non solum allegoricum sensum esse admittendum; sed præmuniendam esse viam ad illum, jacto prius fundamento sensus litteralis & historici. Ut errorem Origenis refellam, qui ubiquè sensum litteralem convellere videtur. Qua de re Gregorius, *homil. 4. in Evangelia*, ait: In verbis sacre Scripturæ prius servanda est veritas historiæ, & postmodum requirenda spiritualis intelligentia allegoriæ. Tunc namque allegoriæ fructus suaviter carpitur, cum prius post historiam, in veritatis radice solidatur. Et *homil. 9. in Ezechielem*, ait: Liber sacri eloquii intus scriptus est per allegoriam, foris per historiam. Intus per spiritualem intellectum, foris autem per sensum litteræ simplicem. Intus, quia invisibilia promittit; foris, quia visibilia, præceptorum suorum rectitudine, disponit. Intus, quia cœlestia pollicetur; foris autem quia terrena contemptibilia qualiter sint, vel in usu habenda, vel ex desiderio fugienda, præcipit. Alia namque de secretis cœlestibus loquitur, alia verò in exterioribus actionibus jubet. Et ea quidem, quæ foris præcipit, patent: sed illa, quæ de internis narrat, planè comprehendi nequeunt. Item *in comment. Marci, falsò Hieronym. inscriptis*, dicitur: Est consuetudo Scripturæ divinæ allegoricè loqui, ut cum aliud dicat, aliud velit intelligi; quod in Evangeliiis positum, frequenter invenies. Sed nobis necesse est, ut sic excelsiora sensibus nostris applicemus, ut tamen cuncta secundum historiæ veritatem cernamus. Exemplum est, *in Psal. 79. de vinea: & Isaia 5.*

Præterea Augustinus, *lib. 8. super Genesim ad litteram, cap. 7.* ait: In narratione rerum gestarum, res ipsæ prius intelligendæ sunt ut narrantur; tunc demum, si quid aliud significant, oportet percrutari. Veluti quatuor illa flumina, in quæ flumen illud, quod egrediebatur de paradiso, divisum est; cum eorum nomina Scriptura sacra commemoret, Geon, Pison, Tigris, & Euphratem, & regiones quas illa permeant, suis nominibus appellet, Evilath, Æthiopiam, Assyriam; absurdum esset allegoricè tantum accipere, nisi prius illa esse vera flumina, credantur. Iterum, *cap. 8. eadem repetit.* Et Hieronymus, *lib. 5. comment. in Isaiam, cap. 13.* reprehendens Origenem, ait: Spirituallis interpretatio sequi debet ordinem historiæ, quod plerique ignorantes, lymphatico in Scripturis vagantur errore. Et Augustinus, *in lib. 83. Question. quæst. 65.* ait: Res factæ cum allegorizantur, rei gestæ fidem non amittunt: sicut duorum filiorum Abraham allegoriam, quam Paulus exponit duo esse testamenta, numquid idèd, aut Abraham non fuit, aut filios non habuit? Et Hieronymus, *Amos 9. cap.* ait: Omnes repromissiones, quas sancti prophetæ suo ore cecinerunt, non inanem sonum habent & cassa

Origen. error subvertentis sensum litteralem de lib. 2. cap. 1.

De hac lib. 1. cap. 1. differunt.

Origenes.

folius tropologiæ nomina; sed fundantur in terra, & cum historiæ habuerint fundamenta, tunc spiritualis intelligentiæ culmen accipiunt. Ut verè Christus de Virgine natus sit, verè Lazarum mortuum suscitaverit, verè ad tactum ejus αἰμορροῦσα mulier, quæ fluxum sanguinis patiebatur, sanata sit, verè in adventum Domini cæci viderint, claudi cucurrerint, contractæ manus extensæ sint, lepra mundata sit: verè facta in historia debent esse. Licet secundum tropologiam, quotidie de anima virginali, nascatur sermo divinus; quotidie peccato mortui, & vitiorum funibus alligati, de sepulchro scelerum suorum jubeantur exire; quotidie sanguinis opera constringantur; cæci in infidelitate, Christi lumen aspiciant: claudicantes prius in fide, currant in via Domini; & aridæ manus avaritia, extendantur ad eleemosynam; & lepra Mariæ, quæ contaminat quidquid attigerit; recipiat pristinam puritatem. Hæc ille.

Tot doctorum virorum calculis catholicum dogma confirmare statui, non quòd laborem in labefactando errorem Origenis, quem antea, *lib. 2. cap. 1.* ut potui refutavi; sed ut aliquorum nostri temporis, quorum nominibus parco, ora obturem; qui errorem sepultum, & à mentibus hominum abolitum, ab inferis revocare conantur. Ut tamen hac in parte, instituto nostro minimè defuisse videamur, de his sensibus, de quibus sermo à nobis susceptus est, litterali videlicet, & allegorico, dicendum: Quod in sensu litterali, à capite ad calcem totam contextus continentiam oportet rimari, nec ullam syllabam, aut apicem, absque interpretatione transilire, juxta regulas à nobis datas. Cum alioqui ineptus expositor, ubicumque eum historia defecerit, transit ad allegoriam; & ita separata consociat, ut novam sermonis fabricam construens, in unum corpus lapidem ferumque conjungat. At in Allegoria liberè vagari possumus, modò non desit pietas. Unde ea tantum attingere possumus ex historia, quæ instituto nostro conducere videntur; quæ tamen aliquandò sunt consona litteræ, aliquandò illi opposita sunt, ut paulò ante probavimus ex historia Davidis & Uriæ. Hoc voluit significare Hieronymus, *in comment. Habacuc, cap. 1.* cum inquit: Historia stricta est, & evagandi non habet facultatem. Tropologia libera, & his tantum legibus circumscripta, ut pietatem sequatur intelligentia, sermonisque contextum; nec in rebus multum in se contrariis, copulandis violenta sit. Nam sæpè adversa est allegoria historiæ veritati. Ut *Habac. 1.* Ecce ego suscitabo Chaldæos, gentem amaram, & velocem, ambulantiem super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua; horribilis, & terribilis est, ex semetipsa judicium, & onus ejus egredietur. Leviores pardis equi ejus, & velociores lupis vespertinis, & diffundentur equites ejus; equites namque ejus de longe venient. Volabunt quasi aquila festinans ad comedendum, omnes ad prædam venient, facies eorum ventus urens: & congregabit quasi are-

nam captivitatem, & ipse de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi ejus erunt: ipse super omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam. Tunc mutabitur spiritus, & pertransibit, & corruet, hæc est fortitudo ejus dei sui. Juxta litteram, comminatur Deus, se suscitaturum esse Chaldæos, qui ministri sunt iræ ejus, qui interpretantur quasi dæmonia. Hæc gens amara est, non parcens, & cito explens, quod sibi fuerat imperatum. Juxta allegoriam, onus ejus egredietur, onus pro peccato. Ad hunc sensum: Qui egerint poenitentiam, & dæmones dereliquerint, quibus quasi equi, prius terga præbebant; & tunc abjecto onere pessimo, ad portandum Christum venerint, qui super pullum asinæ mansuetus ascendit: venient quasi aquila, ut sermonis Dei vescantur carnibus, & famem tanti temporis saturent. Lupi vespertini vocantur, quibus vita pessima occubuit. Cum autem illi fuerint de manibus Chaldæorum erepti, tunc sermo divinus congregabit quasi arenam illos, qui erant in Chaldæorum captivitate; tunc tyranni ludicri ejus erunt, cum Christi adventu jam omnes sint destructi. Deindè deridet illas munitiones, de quibus: Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum. Cum autem hoc fuerit expletum, tunc spiritus convertetur, & nequaquam puniet, ut ante punierat; sed pertransiens peccatores, rogabit pro eis, & reconciliabit eos pristino Domino, in quibus omnibus ostenditur fortitudo Dei nostri.

Postremò ad intelligendum sensum litteralem, aut ad eruendum illum ex maximis obscuritatibus in lucem, adverte, quod Hieronymus, *in comment. Isaiæ cap. 18.* ait: Sæpè prophetae metaphoram convertunt in historiæ veritatem: ut *apud Isaiam cap. 18.* Ante messem enim totus effloruit, & immatura perfectio germinavit, & præcidentur ramusculi ejus falcibus. Et ne putares, ipsum de vinea loqui, & non de hominibus; vertit metaphoram in historiæ veritatem, subjungens: Et relinquentur simul avibus montium, & bestiis terræ. Et *in comment. Habacuc, cap. 3.* ibi: Maledixisti sceptris ejus: In expositione, inquit, historiæ allegoria & tropologia solet misceri illi: & historia ipsa frequenter metaphoricè textitur, & sub imagine mulieris, vel unius viri, de toto populo prædicatur. Hæc ille. Ut *Ezechiel. 15.* dicitur, quòd ut lignum vitis inutile, igni traditur, sic Jerusalem exurenda est: quod his verbis explicavit propheta: Quid fiet ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna sylvarum. Numquid tolletur de ea lignum, ut fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, ut dependeat in eo quodcumque vas? Et subdit: Sic tradam habitatores Jerusalem. Et *cap. 17.* sub nomine aquilæ describit imperium Babylo-nicum, quod vastabat populum Dei. Ex his, & aliis, quæ à nobis dicta sunt, colliges, quod litteralis sensus est, qui ex verbis, aut nominibus, propriè, aut metaphoricè acceptis, elici-

2. Cor. 104

De hac re
supra in
exemplo
Uriæ &
David.

citur; qui licet plerumque significet aliquid spirituale, ex re illa corporali, litteralis est sensus. Hoc innuere voluit Augustinus, *Psal.* 103. Allegoria, inquit, dicitur, cum aliquid aliud videtur sonare in verbis, & aliud intellectu significare. Quomodo dicitur agnus Christus: numquid pecus? Leo Christus: numquid bestia? Petra Christus: numquid duritia? Mons Christus: numquid tumor terræ? Et sic multa, quæ aliud videntur sonare, aliud significare; & ideo vocatur Allegoria. Nonnulla alia, quæ hoc in loco afferri poterant, omisi; quandoquidem de illis alibi differere statui uberius, & illo in loco cum fœnore reddam, quæ nunc omissa sunt.

CAPUT II.

Sylva quorundam nominum, quæ in bonam, aut in malam, aut in utramque partem accipiuntur.

Isaia 5. **S**I alicubi verum est dictum propheticum: Væ, qui dicunt bonum malum, & malum bonum, ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, & ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum: præcipue dici potest in nominibus ambiguae significationis, quæ in bonam, aut in malam partem accipiuntur. Nam si nomen unum, Deum ac diabolum, doctrinam veram & falsam significat, profecto maxima cautio ac diligentia adhibenda est, ne decipiamur, tenebras lucem, & lucem tenebras appellando. Quare si in aliis nobis cessatum non est, conandum est, nè in hac quoque parte muneri nostro deesse videamur. Igitur complurima afferre exempla, tentabo, ex illis: tu ipse poteris, hoc talento numulariis tradito, multa similia congregare. Augustinus quidem, *lib. 3. de Doctrina Christ. cap. 24.* ait: Quoniam multis modis res similes rebus apparent, non putemus esse præscriptum, ut quod in aliquo loco res aliqua per similitudinem significaverit, hoc etiam semper significare credamus. Nam & in vituperatione fermentum posuit Dominus, cum diceret: Cavete à fermento Phariseorum: & in laude, cum diceret: Simile est regnum cœlorum mulieri, quæ abscondit fermentum in tribus mensuris farinæ, donec fermentaretur totum.

Hujus varietatis observatio duas habet formas. Sic enim aliud atque aliud res quæque significant, ut aut contraria, aut tantummodo diversa significant. Contraria, scilicet, cum aliàs in bono, aliàs in malo res eadem per similitudinem ponitur: ut Fermentum. Tale est etiam, quod Leo significat Christum: ut: *Vicit leo de tribu Juda*: & alibi significat diabolus: *Adversarius vester diabolus*, tamquam leo rugiens circumit, quærens quem devoret. Ita Serpens in bono est: *Astuti ut serpentes*: in malo autem: *Serpens* Evam seduxit astutia sua. In bono Panis: *Ego sum panis vivus*, qui de cœlo descendi: in malo: *Panes occultos* libenter edite. Hæc quidem, quæ commemoravi, minimè dubiam significationem gerunt,

quia exempli gratia commemorari non nisi manifestissima debuerunt. Sunt autem, quæ incertum sit, in quam partem accipi debeant: sicut: *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto*: incertum est, utrum iram Dei significet, aut gratiam scripturarum à Judæis ad gentes transeuntem. At cum res eadem, non in contraria, sed tantum in diversa significatione ponitur, illud est in exemplo, quod *Aqua* & populum significat, *Apoc. 7.* & Spiritum Sanctum, *Joan. 7.* Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Sic & aliæ res, non singulæ, sed unaquæque earum, non solum duo diversa, sed etiam nonnumquam multa significant.

Item Gregorius, *homil. 19. in Ezechiel.* ait: Magna legentium debet esse discretio, ut in sacro eloquio, cum quilibet unus sermo dicitur, non unam eandemque rem significare credatur. Sic aliquando Sol in bono, aliquando verò accipitur in malo: solis enim nomine aliquando signatur Dominus, aliquando persecutio. Attestante libro Sapientiæ, in inferno impii dicturi sunt: *Erravimus à via veritatis, & sol justitiæ non ortus est nobis.* Et de jactis feminibus Dominus dicit: *Orto sole aruerunt*: quia facta persecutione in reproborum cordibus, prædicationis verba siccantur. Sic Bovis nomine sapiens designatur: ut: *Non junges bovem & asinum*: id est, sapientem cum stulto in prædicatione non socias. Et per Bovem fatuus etiam designatur: sicut de illo, qui in turpitudine amoris captus est, dicitur: *Statim eam sequitur, ut bos ductus ad victimam*: id est, sicut fatuus traditur ad mortem. Et Philippus presbyter, *lib. 3. in Job, cap. 38. in fine*, hæc eadem scribit. Ut tamen hæc melius intelligantur, oportet multis exemplis rem totam illustrare, & expeditam facere.

Petra, ut inquit Hieronymus, *in comment.* *Abdia*, quamquam frequenter, vel in persona Domini, vel in soliditate ponatur: ut in *Psal.* Statuit supra petram pedes meos: & ad Petrum dicitur: *Tu es Petrus, super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*: in contrariam etiam partem frequenter accipitur: *Auferam*, inquit, *cor lapideum*, & dabo vobis *cor carneum*: & Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. Et in *Abdia* non dicitur, habitantem supra petram, in qua prudens ædificator domum suam extruxit; sed in scissuris petrarum; ut hæreseon, à petra Christo, significet scissiones.

In sacra Scriptura, inquit Gregorius, *lib. 18. Moral. cap. 20.* Lapides in malo aliquando, aliquando verò in bono accipi solent. Nam cum lapis pro insensibilitate ponitur dura, per lapides corda designantur. Unde per Joannem dicitur: *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham*: nomine namque lapidum corda gentilium designat, dura, atque insensibilia per infidelitatem. Et per prophetam, inquit Dominus: *Auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum.* Rursum per lapides, mentes fortium designari solent:

Ee

lent:

*Psal. 74.**Aqua.**Sol.**Cap. 2.**Marc. 14.**Bos.**Deut. 22.**Salomon.**Petra.**Psal. 39.**Matth. 16.**Ezech. 16.**32.**Lapides.**Matth. 3.**Ezech. 36.**Fermentum. Matth. 16.**Luca 13.**Leo.**Apoc. 5.**1. Petri 5.**Matth. 10.**Panis.*

1. Petri 2. Ient: unde per Petrum sanctis dicitur: Et vos tamquam lapides vivi superædificamini domos spirituales. Et per Prophetam venienti ecclesiæ pollicetur dicens: Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te Saphyris.

Isaie 54. In sacra Scriptura, ait Gregorius, 19. Moral. cap. 1. Volucres, aliquandò in malo, aliquandò in bono dantur intelligi. Per volucres quippè nonnumquàm potestates aëriæ designantur, bonorum studiis adversæ: unde veritatis voce dicitur: Quoniam semen, quod fecus viam cecidit, venerunt volucres, & comederunt illud. Quia nimirum maligni spiritus humanas mentes obsidentes, dum cogitationes noxias ingerunt, verbum vitæ à memoria evellunt. Hinc rursùm cuidam diviti superba sapienti, dicitur: Vulpes foveas habent, volucres cœli nidos: ubi nomine volucris superba dæmonia intelligimus, quæ in corde hominis habitant. At contrà in bono volucres poni solent; unde Dominus: Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum; & crevit, & factum est in arborem magnam, & volucres cœli requieverunt in ramis ejus.

Matth. 13. Passer, teste Hieronymo, Eccles. 12. numquàm in malam partem legitur. Loquitur in decimo Psalmo, Justus: In Domino confido, quomodò dicitis animæ meæ, transmigra in montem ut passer. Et alibi: Vigilavi, & factus sum sicut passer solitarius in tecto. Necnon in alio loco: Etenim passer invenit sibi domum.

Abyssus. Abyssus, ut inquit Basilus, homil. 2. Exæmer. ἰδὼν πολλὰ δυσέφικτον ἔχον ἐνυλὸν πῆρας ἐπὶ τὸ κάτω, id est, est multitudo aquarum, ad cujus profunditatem non potest perveniri. Et Damascenus, lib. 2. cap. 9. Abyssus est aqua plurima, cujus finis incomprehensibilis est hominibus. Nomen βυθὸς significat profunditatem, & juxta Jones dicitur βυσσὶν cum littera privativa addita ἄβυσσος. His suppositis, inquit Hieronymus, Habacuc 3. Abyssus sæpè in bonam partem, sæpè in malam, interdum indifferenter accipitur. In bonam: ut: Judicia tua abyssus multa. In malam: Viderunt te aquæ Deus: & dæmones deprecantur, ne mittantur in Abyssos. Et: Tenebræ erant super faciem abyssi: nescio, an in bonam partem possit accipi. Indifferentes: Rupti sunt fontes abyssi, & cataractæ cœli apertæ sunt. Et: Dracones, & omnes abyssi: nisi fortè ex eo, quod dracones, & ignem, & grandinem ponitur, in malam partem trahendum sit. Et comment. Jonæ, cap. 2: Abyssos, perniciosas quasdam, & pessimas fortitudines accipere debemus; vel tormentis suppliciiisque deditas potestates, ad quas in evangelio dæmones rogant, nè ire cogantur: undè: Et tenebræ erant super abyssum. Interdum abyssus accipitur pro sacramentis, ac profundissimis sensibus, ac judiciis Dei: ut: Judicia Domini abyssus multa: & Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum. (Cataracta Hispanè Pesquera) Aliqui intelligunt locum ultimum de duplici Testamento, & Apostolis: alii de maxi-

mis tribulationibus, quæ se invicem invitant, ut aliquem invadant, voce maxima.

Cedri, teste Hieronymo, Isaia 2. in malam partem accipiuntur: ut apud Isaia: Dies Domini super omnes cedros Libani: & alibi: Vox Domini conterentis cedros, conteret Dominus cedros Libani. Et iterum Psalm. 30. Vidi impium exaltatum, & elevatum, quasi cedros Libani; & transivi, & ecce non erat. Quod si prudens lector quæsierit, cur in templo Domini cedrina ligna sint posita, & in Psalm. juxta Hebraicam veritatem legamus: Saturabuntur ligna Domini, & cedri Libani, quas tu plantasti: ibi passeret nidificabunt: & inter cætera ligna etiam cedri ad laudes Domini provocantur: & in adventu Salvatoris, quandò omnes arbores & ligna campi applaudent ramis suis, scriptum sit: Ponam in terra inaquosa cedrum, & buxum, & cypressum, & pinum? Dicendum est, quòd ex eodem genere hominum, alii sublimentur ad regnum, alii trahantur ad pœnam; & cedri Libani, quæ propter superbiam conterentur, eligentur cum boni odoris fuerint, & cum Apostolo dixerint: Christi bonus odor sumus Deo. Et Gregorius, lib. 32. ait: Scriptura sacra, cedri nomine, aliquandò alta excellentia gloriæ cœlestis exprimitur: sicut Psalmista testatur: Justus, ut palma florebit, & sicut cedrus Libani multiplicabitur. Cedri rursùm nomine, pravorum rigida elatio designatur: sicut per eundem prophetam dicitur: Vox Domini confringens cedros. Et Euthymius, Psalm. 28. ait: Cedrus, aliquandò in bonum accipitur, quia cedrina ligna inmarcescibilia sunt, atque imputrida, & earum materia densa est, ac odorata: juxta illud: Justus, ut palma florebit. Aliquandò in malum, quia arbor est sterilis, atque inflexibilis: Juxta illud: Vidi impium superexaltatum, atque elevatum sicut cedros Libani. Et iterum: Vox Domini confringens cedros: per cedros dæmones intelligit, propter elevationem, & superbiam illam, quæ de cœlo eos præcipitavit. Lege Basilium, Psalm. 28. Ser-mone 1.

Arabs, inquit Hieronymus, lib. 6. comment. in Isaia, cap. 6. aliquandò in bonam partem accipitur, eo quòd tendat ad finem, & oblitus præteritorum extendat se ad priora. Unde Isaia ait: Nec ponet ibi, nempe in Babylone, tentoria Arabs. Arabs autem interpretatur occidentalis, & vespertinus.

Exploratores, inquit Hieronymus, Ezechiel. 27. cap. in bonam partem dicuntur, quales Moyses miserat ad explorandam terram promissionis. Sed & in contrariam; quales Apostolus vitare se dicit, propter subintroductos falsos fratres, qui intraverunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo. De quibus Joseph loquitur: Exploratores estis, considerare vestigia regionis venistis: & fratres ejus intelligentes, crimen esse non modicum, aliena per insidias explorare, responderunt: Non sunt exploratores servi tui.

Amicus, per Antiphrasin inimicum significat:

Cedri.

Isai. 2.

Psalm. 28.

Psalm. 103.

Psalm. 41.

1. Cor. 2.

Psalm. 91.

Psalm. 28.

Psalm. 36.

Psalm. 28.

Arabs.

Exploratores.

Numer. 13.

Galat. 2.

Genes. 42.

Amicus.

cat: *Threnorum* 1. Vocavi amicos meos, & ipsi deceperunt me: hoc ex Hieronymo, *Threno* 1. Et Origenes, *tract.* 35. in *Matth.* ait: Hoc nomine Amice, in vocandi casu, neminem bonorum in Scripturis cognoscimus appellatum. Ad malum enim, & non indutum vestibus nuptialibus dicitur: Amice, quid huc venisti, non habens vestem nuptialem? Malus etiam est, qui in parabola denarii audit: Amice, non facio tibi injuriam; accipe, quod tuum est & vade. Et ad Judam dicitur: Amice, ad quid venisti? Hæc ille. Sed in bonam etiam partem invenitur, *Luce* 14. Amice, ascende superius.

Matth. 20.

Onus.

Onus, ait Hieronymus, *lib.* 3. *comment. epistolæ ad Galat. cap.* 5. & in bonam, & in malam partem puto, posse accipi. Hoc est, in his, qui peccatis gravibus opprimuntur: & in his, qui virtutum leviora onera sustentant. De peccatis, Pœnitens in *Psal.* loquitur: Iniquitates meæ elevatae sunt supra caput meum, & sicut onus grave gravatae sunt super me. Et: Iniquitas, inquit propheta, sedet super talentum plumbi. Et *Isaias* ait: Populus gravi iniquitate. De virtutibus, doctrinaque virtutum, Dominus ait: Jugum meum suave est, & onus meum leve. Quod autem & doctrina pro onere accipiatur, perspicuum fuit in evangelio: Alligant quippe Pharisei onera gravia, & quæ portari non possunt, & superponunt super humeros hominum; ipsi autem uno ea digito nolunt contingere. Lege, quæ scripsi, *lib.* 4. *cap.* 2.

Zachar. 5.

Isaie 1.

Matth. 23.

Mare.

Mare, auctore Hieronymo, *cap.* 3. in *Habacuc*, in bonam partem accipi, *Psal.* 23. testimonio est; in quo tropologicè ecclesia dicitur, ἡ δικοιμένη, id est, orbis terrarum: Ipse super mare fundavit eum, & super flumina præparavit illum: id est, orbem. Necnon & illud, quod de vinea dicitur, quæ translata est ex Ægypto: Extendisti propagines ejus usque ad mare: ubi usque ad mare, puto, quod in bonam partem potest accipi. Et ea, quæ plena sunt sacramentis, & in profundo posita; de quibus dicit Apostolus: O profundum sapientiæ, & scientiæ Dei: & Propheta consonat: De profundis clamavi ad te, Domine: mare in Scripturis appellari, consueverunt. Quod autem & accipiatur in contrario, multa testimonia sunt: ut illud *Psal.* Hoc mare magnum & spaciosum, ibi naves pertransibunt: & in evangelio, quando Dominus increpavit ventos, & mare, & dixit ei: Tace, & obmutesce.

Rom. 11.

Psal. 125.

Flumina.

Psal. 45.

Sunt, inquit Hieronymus, *Ezechiel.* 29. bona flumina, sunt & mala. Bonorum illud est exemplum: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei: & Qui biberit ex hac aqua, fluent de ventre ejus flumina aquæ salientis in vitam æternam. Malorum, quod Pharaon loquitur: Mea sunt flumina, & ego feci ea: in quibus draco habitat. Iterum hæc replicat, *Habac.* *cap.* 3. Præterea Origenes, *homil.* 13. in *Ezechiel.* ait: Scio flumina, in quibus draco sedet: super quæ flumina hi, qui de Israel capti fuerant, sedentes; cum carmen Sion canere non possent, flebant; secundum id, quod in *Psal.* scrip-

tum est: Super flumina Babylonis illic sedimus, *Psal.* 136. & flevimus. Scio aliud flumen, cujus impetus lætificat civitatem Dei, juxta *Psal.* vocem dicentis: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. Quis est iste fluvius, lætificans civitatem Dei? Jesus Dominus noster iste est, qui ait per *Isaiam*: Ecce ego declino ad vos, quasi fluvius pacis. Scio etiam, quosdam esse fluvios repromissos, qui ex hoc fluvio manant: Omnis qui biberit ex aqua ista, sitiet rursum. Qui autem biberit ex aqua, quam ego dederò, inquit, Jesus, non sitiet in æternum; sed erit fluvius in eo, fons aquæ salientis in vitam æternam: & flumina de ventre ejus egredientur. Habes igitur fluvios sanctos, à quibus procul est draco. Est quidam fluvius, quem Draco fecit; dicit quippe Draco: Mea sunt flumina, & ego feci ea: & comminatur Deus, tam Draconi, quàm fluvii, in quibus est Draco. Audi hæreticum cum omni versutia prædicantem necdum Christum venisse. Et iste fluvius eloquentis erit, sed fluvius in quo Draco est. Idèd diligenter attende, cum aquam biberis, ne forte de illo fluvio bibas, in quo sedet Draco; sed bibe ex aqua viva, & de eo fluvio, in quo est sermo Dei, in quo est Dominus noster Jesus.

Isaie 66.

Clamor, inquit Gregorius, in *Expositione* 5. *Psal.* Pœnit. aliquandò in bona, aliquandò in mala significatione accipitur. Clamat enim Justus, cum operatur justitiam ex desiderio: clamat & impius, cum peccatum jungit peccato. Clamabat Moyses, cum populum de Ægyptiaca servitute liberatum ad terram promissionis per desertum deduceret: clamabat & populus Gomorrhæus, cum ex frequentissima peccati perperatione, Deum ad iracundiam provocaret. Denique Moyse tacenti dictum est à Domino: Quid clamas ad me? Unde quidam nos admonet, dicens: Auferatur clamor de medio vestrum. Et iterum, in *Expositione*, 2. *Psal.* ait: Quod peccatum clamor sit, testatur Scriptura, quæ dicit: Clamor Sodomorum, & Gomorrhæorum ascendit ad me: & iterum: Descendam videre, utrum clamorem, qui venit ad me, opere compleverint.

Clamor.

Exodi 14.

Ephes. 4.

Genes. 18.
Ibidem.

Gigantem, juxta Hieronymum, *Isaie* 3. in bonam partem, hoc est de Domino Salvatore, in *Psal.* legimus: Exultavit ut gigas ad currendam viam suam: & in *Isaia*, juxta Septuaginta: Gigantem, & fortem. Sin autem legerimus Nembrod Gigantem, qui fuit venator coram Domino: & Gigantes, propter quos venit diluvium super terram; in contrariam partem accipiendi sunt. Lege Augustinum, *Psalmo* 87.

Gigas.
Psal. 18.
Isaie 3.

Mulus, ut scribit Hieronymus, *Isaie* 66. *Mulus.* in Scripturis dupliciter accipitur. Vel in sterilitate & continentia; qualibus sedit David & Salomon, quorum alter interpretatur, *Fortis manu*, alter, *Pacificus*: 3. *Reg.* 1. Vel in mala parte, de quibus dicitur: Noli fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus: quibus præpositus erat Doëg.

Psal. 31.

Naves, juxta Hieronymum *Isaie* 2. in malam

Naves.

partem accipi legimus. Nam habuit Josaphat naves, quas mittebat in Tharsis; sed contritæ sunt in Afiongaber. Habuit & Salomon, quæ ibant in Tharsis, & post tres annos revertebantur, afferebantque regi, argentum, aurum, ebur & simias. Sed quia rex uterque peccaverat, alius deditus voluptati, & externarum gentium amans scæminas; alius se cum rege Samariæ copulans; utrumque ad ethnicos, & Hæreticos refertur, in quibus nihil est aliud, nisi fulgor eloquentiæ, & sensus dialectica arte constructus, & sermo mortuus; quod intelligitur in eburneis dentibus, & similitudo rationis humanæ, quæ sentitur in simiis. Idcirco in *Psal.* legimus: In spiritu violento confringes naves Tharsis: & Isaias: Væ alis navium, quæ sunt trans Æthiopiam. Sunt è contrariò & bonæ naves: de quibus & in eisdem *Psal.* dicitur: Qui descendunt in mare navibus, & faciunt opus in aquis multis.

Filii. Filios, legimus, inquit Hieronymus, *Ma-*

Ephes. 2. *lach.* 1. in malam partem. Erasmus natura filii iræ. Et filii Gehennæ, quos Pharisei, mare & terris circumactis, dignos genuere tormentis.

Et Judas proditor, filius perditionis appellatur. Et in *Osea*: Filii fornicationis, qui sunt de matre meretrice, generati. In bonam partem filios legimus: Dedit eis potestatem, ut filii Dei fierent: & Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Sed nota, quod filius, sicuti servus, in Scripturis sanctis, voluntate fit, non necessitate naturæ. Qui enim spiritum adoptionis acceperit, in filium Dei vertitur; qui autem spiritum servitutis in timorem, Dei servus efficitur.

Filius hominis, si Hieronymo credimus, *Ezechiel.* 30. in Scripturis sanctis in bonam partem semper accipitur, dumtaxat in numero singulari. Ut in *Ezechiel*: Fili hominis: & in *Daniele*: & in *Evangelio*: Filius hominis non habet ubi reclinet caput suum: & Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de eo.

Alioqui in plurali numero in contrarium legitur. Ut in *Psalmo*: Filii hominum, dentes eorum arma, & sagittæ: & rursùm: Filii hominum, usquequò gravi corde. Hæc ille. Hoc fortè verum est in editione vulgata: quia cum hoc nomen filius apud Hebræos ponitur in singulari, genitivus illi adjunctus nempe Adam, in numero singulari subnectitur. Et si nomen filius est numeri pluralis, genitivus illi adjunctus, itidem per pluralem numerum transfertur. At juxta Hebraicam veritatem numquàm *Hominum* invenitur in plurali: caret enim illo nomen Adam, id est, homo. Unde ipse Hieronymus, *Matth.* 16. quasi retractasse videtur, quod in *Ezechiele* dixerat, cum inquit: Ubicumquè scriptum est in veteri testamento; Filius hominis; in Hebræo: Filius Adam positum est. Illud quoque quod in *Psalmo* legitur: Filii hominum, usquequò gravi corde: in Hebræo dicitur Filii Adam. Hæc ille. Porro quod dicit, *Psal.* 4. legi Filii Adam: in Hebræis codicibus, non ita est; sed Filii viri: hoc est, filii robusto-

rum, ac potentum. Sicuti vice versa, filius hominis, significat hominem plebejum & vulgarem. Atque ita vocatur Christus, quia ipsum ignobilem, homines reputabant. Augustinus, *Psal.* 8. in hujus loci expositione: Quid est homo, &c. latè philosophatur, quo differant modo, homo, & filius hominis.

Hispidus & Pilosus in malam partem accipitur: ut quando de Esau dicitur, quod erat pilosus. Cum vero in bonam partem accipitur, virilitatis est argumentum: nam cum Scriptura de Elia loquitur, hoc utitur nomine. Ex Hieronymo, *Ezechiel.* 35.

Legi, inquit Hieronymus, *Nahum* 3. cap. in Scripturis sanctis, in bonam quoque partem Maleficos accipi; ut in *Psal.* Malefici incantantis sapienter. Namque ad hoc incantat talis maleficus, ut meretricis Ninive amore devinctos, ad mentis sanitatem retrahat.

Quæramus, inquit Hieronymus, *Habac.* 3. sicubi in Scripturis Phantasiæ, in bonam partem invenire possumus; & cum rarò, vel numquàm fuerit inventa, in malam partem ubiquè interpretabimur.

Quomodò, inquit Hieronymus, cap. 17. comment. in *Ezechiel.* cætera animantia, & ad bonam, & ad malam partem referri solent, ita & de Aquila, & Leone. In bonam partem leo dicitur Christus, propter mugientem fortitudinem: Vicit Leo de tribu Juda: & in *Genes.* cap. 49. Catulus leonis Juda. In contrariam, in *Psal.* Insidiatur in absconditis, ut leo in cubili suo. In bonam partem de aquila dicitur, quod justus dives effectus virtute, faciat sibi alas sicut aquilæ, ut possit reverti ad domum præcessoris sui. Et in *Isaia* scriptum est, quod pennas afferant sicut aquilæ, ut currant, & non lassentur; ambulent, & non esuriant. Et Augustinus, *Psal.* 49. idem dicit de leone. Et Origenes, *homil.* 11. super *Ezechiel.* cum hæc dixisset, subjungit: Ut ego suspicor, justus non est aquila, sed quasi aquila, æmulatur quippe aquilam. Et quomodò serpens æneus typus fuit Salvatoris, neque enim serpens erat verè, sed imitabatur serpentem, dicente Domino: Ut Moyses exaltavit serpentem in deserto: eodem modo justus non tam aquila est, quàm aquilæ similis; quia ei utile est, imaginem aquilæ sectari. Et alibi præceptum accepit justus, ut sit sapiens ut serpens; non ut fiat serpens, sed nè à veri serpentis capiatur astutia. Item Hieronymus, *Job* 29. cap. ait: Aquila aliquando dicitur in bonam partem, ut: Sicut aquila protegit nidum suum. Et in malam, ut: Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila. Et alibi: Erit quasi aquila supra domum Dei. Ita etiam Philippus, ibidem.

Torcular, ut scribit Hieronymus, *Threnorum* 1. Juxta Scripturæ sanctæ consuetudinem interdum pro ultione, ac suppliciis ponitur peccatorum: ut: Torcular calcavit Dominus virgini filiæ Juda. In bonam partem scribuntur *Psal.* Pro torcularibus, octavus, & octogessimus tertius, in quo torculari, & malis sup-

Pilosus.

4. Reg. 1.

Maleficus.

Psal. 57.

Phantasia.

Leo, & Aquila.

Apoc. 5.

Psal. 9.

Isaia 40.

Joan. 3.

Matth. 10.

Aquila.

Deut. 29.

Job 39.

Torcular.

De hoc lib.

4. cap. 3.

prope finem.

plicia, & bonis præmia à Domino Salvatore calcantur: quem solus ipse calcavit, nullumque habuit adiutorem: interdum etiam pro congregatione fructuum accipitur. Ita quoque dicit, *Isaia* 63.

Cor. Cor, inquit Hieronymus, *Thren. c. 1.* in bono ponitur, & in malo, in unico versu scilicet: Defecit cor meum, & caro mea, Deus cordis mei, & pars mea Deus in sæcula. Defecit cor, utique mala cogitatio. Deus autem cordis, hoc est, auctor boni intellectus, quia eum sine ejus gratia non habet ullus.

Psal. 73.

Sagittæ. Sagittæ, inquit Hieronymus, *Isaia 49.* aliæ sanctæ, aliæ non. Unde propheta: Posuit me sicut sagittam electam. Ex quo ostendit, Deum habere sagittas plurimas, sed non electas; quæ sagittæ Prophetæ sunt, & Apostoli, qui in toto orbe discurrent. Sagittæ tuæ acutæ potentissime, populi sub te cadent: & iterum: Sagittæ potentis acutæ. Et Christus de multis sagittis una sagitta electa est: qua sagitta & sponsa vulnus accipiens, ait: Vulnerata charitate ego sum. Iterum repetit, *Habac. cap. 3.*

Cantic. 4.

Misericordia.

Numquam, dicit Augustinus, *libro 22. contra Faustum, cap. 18.* in ecclesiasticis litteris Misericordiam in vituperationem positam recolo.

Avaritia.

Dicitur, inquit Hieronymus, *Habac. 2.* avaritia mala, ad distinctionem bonæ: ut sit bona avaritia doctoris ecclesiastici, qui numquam satiatur multitudine sectatorum, & quanto plures habuerit discipulos, tanto magis ad doctrinæ studium concitetur. Hinc Habacuc dicit: Væ qui congregat avaritiam malam domui suæ.

Particeps.

Particeps, inquit Hieronymus, *ad Ephes. 5.* in bonam partem; comparticeps in malam semper accipitur. Ut in *Psal. 44.* Propter quod unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Et alibi: Participes Christi facti sumus. Et *ad Ephes.* Paulus: Nolite effici comparticipes eorum. Sed hoc nomen Comparticeps, ut credo, alibi non legitur. Hæc ille. At in *cap. 3. ejusdem Epist.* nomen comparticipes invenitur; quod si Hieronymus consulisset Græca exemplaria, videre potuisset. *συμέτοχα τὸ ἐπαγγελίας αὐτοῦ*, id est, comparticipes promissionis ejus.

Carmen.

Carmen, juxta Gregorium, *homil. 9. in Ezechiel.* aliquandò in bono, aliquandò verò in malo accipi, dubium non est: quia & lætum carmen, & lugubre carmen dicere possumus. Sed Scriptura penè semper in prosperis ponere solet. Veluti cum Dominus Israeliticum populum de mari rubro liberasset, scriptum est: Tunc Moyses & filii Israel cecinerunt carmen Domino. Et cum David de hostibus victoriam reportasset, scriptum est: Locutus est David Domino verba cantici hujus. Salomon quoque ait: Acetum in nitro, qui cantat carmina corde pessimo. Acetum quippe si mittatur in nitro, fervescit nitrum protinus, & bullit. Et perversa mens, quandò per increpationem corripitur, aut pro prædicationis dulcedine bona suadentur, de correptione fit deterior; & inde in murmurationis iniquitate succenditur, unde debuit ab iniquitate compesci. Et per Eliu quoque de ingrato, ac de se desperante, dicitur: Et non dixit, ubi est qui fecit me, qui dedit carmen in nocte? carmen quippe in nocte, est lætitia in tribulatione. Carmen enim in nocte accipimus, quando in pressuris præsentibus, de futuris gaudiis consolamur. Hæc ille. Et utitur exemplo *ex Ezechiel. cap. 2.* Scriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & Væ: ad probandum, quod carmen accipitur in bonam partem: sed ibi non accipitur.

Quantum possum, inquit Hieronymus, *Micheæ 5.* memoria recolere, numquam Venatorem in bonam partem legi. Ismaël & Esau venatores fuerunt, & præcesserunt in typo populi Judaici; quorum alter Ægyptiæ filius est, ambulans juxta carnem, & juxta carnem vivens: alter primitiva propter lenticulam vendidit, & benedictionibus fratris invidens, fugat eum in Mesopotamiam. Consentit Ambrosius, in *comment. Psalm. 118. serm. 8. vers. 5. & 6.* Et iterum Hieronymus, in *Decret. D. 86. cap. Esau venator erat*: & Nicolaus Papa, in *cap. Quorumdam, D. 34.* Aliquando hæc observatio fallit, ut inquit ipse Hieronymus, in *comment. Ezechielis, cap. 28.* Venatores, inquit, in malam partem accipiuntur: ut in *Psalmo*: Anima nostra erepta est sicut passer, de laqueo venantium: & in Proverbiis: Oculus meretricis laqueus est peccatoris. Sunt & in bonam partem iis contrarii venatores, de quibus scribit Jeremias: Ecce ego mittam piscatores, & venatores, qui venentur vos de omni colle & monte. Unde & viculus Petri & Andreæ hoc appellatur vocabulo; Bethsaida enim nostra lingua interpretatum, Domus venatorum, sonat.

Portæ, ut scribit Hieronymus, *Nahum 3.* aliæ sunt malæ, juxta illud: Qui exaltas me de portis mortis. Aliæ bonæ: Ut annuntiem laudes tuas in portis filiæ Sion. Et *Amos 5.* ait: Duplices portas, mortis & vitæ, vitiorum atque virtutum, sæpè in Scripturis legimus. Ut in *Psal. Qui exaltas me de portis mortis, ut annuntiem laudes tuas, in portis filiæ Sion.* Haud dubium, quin ecclesiam significet excelsus mons Sion, & civitatem Dei viventis Jerusalem cœlestem, & multitudinem Angelorum, & ecclesiam primitivorum, qui scripti sunt in cœlis. Qui in portis Sion fuerit exaltatus, portas mortis timere non poterit; de quibus Petro Dominus loquebatur: Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Portas virtutis in alio *Psal. dicimus*: Aperite mihi portas justitiæ, ingressus in eas confitebor Domino. Hæc porta Domini, justi intrabunt in eam. Denique & Sapientia in portis civitatis confidens, dixit: Quanto tempore innocentes obtinuerint justitiam, non confundentur. Ego portas illas civitatis, hoc est, animæ credentis in Christum, puto esse virtutes, per quas ad credentes Christus ingreditur.

Job 35.

Venator.

Ismaël. Esau.

D. 86. cap. Esau.

Psal. 123. Prov. 23.

Jerem. 16.

Portæ. Psalm. 9.

Amos 5.

Matth. 19.

Defectio. Defectio, inquit Hieronymus, *Sophonia* 1. in bonam partem accipitur, juxta illud: Deficiens mortuus est Abraham in senectute bona, senex & plenus dierum. Quod si quis opposuerit adversum hoc, illud quod de Ismaël scriptum est: Hi sunt anni Ismaël centum triginta & septem, & deficiens mortuus est, & appositus est ad genus suum. Respondebimus ei primum, & ipsum Ismaël filium esse Abraham, & accepisse dona, & partes à patre, secundum mensuram suam. Deinde absolutè scriptum: Deficiens mortuus est: & non addi, quod scriptum est de Abraham: In senectute bona, senex, & plenus dierum, & appositus est ad populum suum. Sicut de Isaac: Fuerunt autem dies Isaac, quos vixit, anni centum octogintaquinque, & deficiens mortuus est, & appositus est ad genus suum, senex, & plenus dierum. Necnon & Jacob: Et cessavit Jacob, præcipiens filiis suis, & levans pedes super lectum defecit, & appositus est ad populum suum. Ex quo intelligimus, aliud esse tantum deficere, aliud cum defectione plures pariter habere virtutes.

Genes. 35.

Zelus. Zelus, inquit Euthymius, *Psal.* 67. in bonam partem, vocatur justa indignatio; velut illa, quam concepit Christus, cum ementes, & vendentes ejecit è templo: quia nullam Dei templo reverentiam exhibebant. Et *Psal.* 72. addit: Per zelum in bonam partem, iram intelligimus, quæ à recta ratione adversus aliquid irrationabiliter factum, proficiscitur. Et Hieronymus, *Nahum* 1. ait: Zelus in bonam partem accipitur, ut: Zelamini charismata meliora: & Zelor vos Dei zelo. Et Dominus in *Psal.* 68. Zelus domus tuæ comedit me. Et Elias inquit: Zelo zelatus sum Domino omnipotenti. Et Simonem Zelotem, Apostolum Christi, quem Marcus, Simonem Cananæum appellat, Zelotem dictum ob desiderium summum cultus Dei, legimus. In malam partem accipitur etiam quandoque: ut *Isaia* 11. Et auferetur zelus Ephraim: sed tunc ex objecto cognoscitur. Lege Origenem, *Psal.* 36. & Ambrosium, *Psal.* 118. *Serm.* 18.

1. Cor. 12.

2. Cor. 11.

3. Reg. 19.

Æmulatio.

Æmulatio, ut inquit Gregorius, *super Cantic. cantic.* 8. & in bonum, & in malum accipitur. In bonum, sicut cum per Apostolum dicitur: Æmulamini charismata meliora. In malum autem assumitur, ubi per Samuelem Sauli dicitur: Auferetur à te regnum, & dabitur æmulo tuo: æmulus quippe ejus David dicitur, cui Saul se invidere non ignorat. Præterea Euthymius, *Psal.* 36. ait: Æmulari, & in bonam, & in malam partem accipitur: quia pravos aliquandò, aliquandò bonos æmulamur. Primam æmulationis speciem avertit propheta, inquiens: Noli æmulari malignantes: nam æmulari ad bonum, rectum est. Hieronymus quoque, in *comment. epist. ad Galat. cap. 4.* ait: Æmulantur benè, qui cum videant in aliquibus esse gratias, dona, virtutes, ipsi tales esse desiderant; & fidem, industriamque eorum nituntur imitari, ut possint ea, quæ æmulatio-

ne digna sunt, consequi. De quibus & Apostolus ait: Æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis. Ac deinceps: Sic & vos, quoniam æmulatores estis spiritualium, ad ædificationem ecclesiæ, quærite, ut abundetis. Et iterum: Fratres, æmulamini prophetare; & loqui linguis, nolite prohibere. Æmulantur non benè, qui non tam ipsi cupiunt esse meliores, ut imitentur eos, qui æmulatione digni sunt; quàm illos ipsos volunt facere peiores, & retrorsum trahere, æmulatione perversa. V. g. si Christianus quispiam, legit Moysen & Prophetas, & scit omnia in umbra & imagine illi populo præcessisse; scripta autem esse propter nos, in quos fines sæculorum decurrerunt: circumcisionem itaque non tam præputii, quàm aurium, & cordis, intelligit, qui resurrexit cum Christo, & ea quærit quæ sursum sunt; liberatus est ab onere & servitute legis, nè tangas, nè gustes, nè te attamines, imperantis. Huic si quis Scripturarum verbis voluerit persuadere, ut non per Tropologiam, sed per occidentem litteram, quæ sunt scripta suscipiat, ut in manifestò fiat Judæus, non in occultò: æmulatur eum non benè, sed concito cursu ad majora gradientem, retrahere festinat; ut se potius æmuletur, qui retrorsum vadit, aut certè ut multum ultra non promovet. De zelo, & æmulatione perversa dicitur in *Psalmo*: Noli æmulari in malignantibus: & apud Paulum: Æmulantur vos non benè. Invenimus & alium zelum, quo zelati sunt filii Jacob Joseph fratrem suum; & Maria & Aaron amicum Domini Moysen. Neque enim aut hi, aut illi, ut meliores essent Joseph, & Moysen, ad zelum sunt concitati, sed quia dolebant, illos esse meliores. Iste zelus invidiæ vicinus est. Bonum zelum legimus Phinees, Eliæ, Mathathiæ, Apostoli Judæ, (sed non proditoris), qui ob insignem zeli in se virtutem, etiam Zelotis nomen accepit. Malum autem, ut Cain & Habel. Est & medius zelus, qui nec in bonam, nec in malam partem accipi potest, videlicet Zelotypia.

Psal. 36.

Num. 25.

3. Reg. 19.

1. Machab.

2.

Judas Ze-

lotes cur

vocetur.

Quantum ego existimo, inquit Hieronymus, in *comment. in Eccle. cap. 11.* semper in bonam partem accipitur Auster. Unde in cantico canticorum, *cap. 4.* dicitur: Exurge Aquilo, hoc est, recede & abi; veni Auster perfla hortum meum. Et in Ecclesiaste: Si ceciderit lignum, sive ad aquilonem, sive ad austrum, ubi ceciderit, ibi erit. Et Gregorius, *homil. 13. in Ezechiel.* ait: Auster ventus, quod in Sancti Spiritus typo poni soleat, hi qui in sacro eloquio studiosi sunt, recognoscunt. Sicut è contrariò per Aquilonem, sæpe diabolus designatur; quia & ille relaxat in calore, iste constringit in frigore. Lege Augustinum, *epist. 120. cap. 22.* & *lib. Annotationum Job, cap. 38.*

Auster.

Aquilo.

Visitare in bonam & in malam partem accipitur. Nam visitare, inquit Hieronymus, *Jerem. 32.* consolationem significat, id est, alicujus recordari, ut ei faveas. *Genes. 21.* Visitavit Dominus Saram: ut ei promisit: & *cap. 50.* Deus visitabit vos, & ascendetis: & *Psal.* 8.

Visitare.

Quid

Osee 12. Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis, quia visitas eum. Capitur quoque, ut inquit Hieronymus, *Amos 3.* pro ulcisci, aut punire, in Scriptura; & visitatio vocatur flagellum, seu supplicium; veluti apud *Oseam*: Judicium Domini cum Juda, & visitatio super Jacob. Et *Amos 3.* Tantummodò cognovi vos ex omnibus cognationibus terræ, idcirco visitabo super omnes iniquitates vestras. Pulchrè ait visitabo, & non percutiam, quia plaga Dei visitatio est, atque curatio. Hoc etiam repetit, *Osee 12. cap.* At in *comment. Ezechiel. cap. 9.* his addit: Omnis visitatio ultio est, quasi ægrotantis, quasi habentis vulnera, quasi medicas spectantis manus: unde dicitur: Appropinqua-
Ezech. 9. verunt visitationes urbis. Et in *Psal.* Visitabo in virga iniquitates eorum, misericordiam autem meam non auferam ab eis.

Ni fallor, inquit Hieronymus, in *comment. Eccle. cap. 1.* absque additamento, Torrens nusquam in bonam partem legitur. Nam cum dicitur: De torrente voluptatis tuæ potabis eos: cum additamento dicitur voluptatis. Et è contrariò, Salvator ad torrentem traditur Cedron: & Elias persecutionis tempore, ad torrentem Carith latitat. Nec ab hac dissidet sententia Theophylactus, in *comment. Habac. cap. 2.* Dominus ipse in Scripturis fluvius dictus est; imò & torrens appellatur: ut in *Isaia cap. 60.* Ecce ego supra ipsos effluam ut fluvius, & quasi torrens inundans gloriam gentium. Est autem torrens, ut inquit Augustinus, *Psal. 35.* Aqua veniens cum impetu: & capitur pro gravi tentatione, quæ est in persecutionibus; ut *eodem loco* ait Ambrosius.

Lacus. Hoc nomen Lacus, inquit Basilus, *Psal. 7. versus finem*, apud Scripturam rarò in bonam partem accipitur: Ut Puteus numquam in malam. Lacus est, in quem Joseph dejectus est à fratribus: & cum cædes facta est à primogenito Pharaonis, usque ad primogenitum captivæ, quæ erat in lacu, fuit. Et in *Psalms*: Deputatus sum cum descendentibus in lacum: & in *Jeremia*: Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & effoderunt sibi lacus pertusos, & fractos, qui non poterunt aquam continere: & apud *Danielem*, lacus leonum describitur, in quem ipse conjectus est. Puteum autem effoderunt Abraham, & servi Isaac: & ad puteum profectus est Moyses: & mandatum à Salomone accepimus, ut aquam bibamus ex vasis nostris, & ex fonte puteorum nostrorum. Denique Servator noster apud puteum cum Samaritana de divinis mysteriis est locutus. Causam verò cur lacus ad pejora, puteus vero ad meliora usurpatur, hanc esse existimamus: quod aqua in lacu, extranea quodammodò, cadensque è cælo est: in puteis verò aquarum venæ se se produnt.

Astutia. Astutia, inquit Augustinus, *epist. 29.* apud Latinos rarissimè in bono; in Scripturis frequentissimum est: ut *Proverb. 1.* Ut detur parvulis astutia. Lege Basilium, in *Prefat. Proverbiorum.*

Aque. Sunt Aquæ, inquit Hieronymus, *Ezechiel.*

47. Sacræ, quæ oriuntur ex latere dextro templi ad Meridiem, quæ Salvatoris nostri significant doctrinam; juxta illud quod scriptum est: Repleta sunt omnia scientia Domini, sicut aqua *Isaia 2.* multa operiens mare. De his aquis & Zacharias vaticinatus est, dicens: In die illo egredietur aqua vivens de Jerusalem, & medium ejus in mare primum, medium autem illius in mare novissimum. De his aquis ad Samaritanam Dominus loquebatur: Si scires, quis est, *Joan. 4.* qui dicit tibi, da mihi bibere; forsitan petisses eum, & dedisset tibi aquam viventem. Et iterum: Omnis, qui bibit de aqua ista, sitiet denuò; qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Et in templo clamabat Jesus, ac dicebat: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Istæ sunt aquæ, de quibus propheta loquebatur in *Psal.* Super aquas refectionis educavit me. Et in *Ezechiele*: Assumam vos de gentibus, & de terris, & aspergam super vos aquam mundam, & mundabimini ex omnibus immunditiis vestris: apparuerunt enim fontes aquarum. Et in *Psal.* canitur: Elevaverunt flumina Domine, elevaverunt flumina voces suas, à fluctibus aquarum multarum: Mirabiles elationes maris. Istæ sunt aquæ Siloë, quæ vadunt cum silentio, de quibus loquitur *Isaias*: Haurietis aquas de fontibus Salvatoris. Et *Psalista*: Benedicite Domino de fontibus Israel. Et *Isaias* de Domino Salvatore: Ille habitabit in excelsa spelunca petræ fortissimæ, panis ei dabitur, & aqua illius fidelis: erupit enim in deserto aqua, & vallis in terra sitienti. Diciturque credentibus: Noli timere, quia redemi te: meus es tu, & si transieris per aquam, tecum ego sum. Et rursum: Qui sititis, ite ad aquam. Et per *Jerem.* loquitur Deus: Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt sibi lacus, qui aquam continere non possunt.

Sunt etiam aquæ amaræ, aquæ pessimæ, ad quas Jeremias nos prohibet accedere dicens: *Jerem. 2.* Quid vobis, & viæ Ægypti, ut bibatis de aquis Geon? quæ Hebraicè dicuntur turbidæ & cœnosæ. De quibus, iratus super hæreticis, loquitur Deus: Ecce ego cibabo eos angustis, & dabo eis potum aquam fellis, in qua draco regnat Ægyptius, qui dicit: Mea sunt flumina, & ego feci ea: qui omne excelsum videt, & ipse est rex eorum, qui in aquis sunt. Unde vir ecclesiasticus Dominum deprecatur, & dicit: Salvum me fac Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam. Et iterum: Libera me ab his, qui oderunt me, & de profundis aquarum: non me præcipitet tempestas aquæ. Et iterum: Cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. Et Sponsa: Aqua multa non poterit restinguere charitatem, & flumina non demergent eam. Ista est aqua, de aqua dicit *Oseas*: Contempsit me *Osea 6.*

Vetus lex
amara sine
spiritu.

Jerem. 13.
Num. 12.
Exod. 2.

Galaad civitas, quæ operatur vanitates, conturbans aquam: & fortitudo ejus viri piratæ. Hæc aqua alio nomine vocatur Mara, id est, amaritudo, in qua lignum crucis mittitur, & amara vertuntur in dulcia. Considera legem Moyfi, si intelligatur juxta sensum carneum Judæorum, quomodò amara sit, effodiens oculum pro oculo, dentem pro dente: vide in Thamar fornicationem, & Oseam junctum fornicariæ, Jeremiæ *αρεσκω*, Moyfi uxorem Æthiopissam, & interfectionem Ægyptii; & mille alia, quæ si intelligamus juxta occidentem litteram, & non juxta spiritum vivificantem, amara sunt, & lectorem non tam ædificant, quam destruunt.

CAPUT III.

Quod ex animantibus trahantur varia similitudines, quibus significantur, virtutes, aut vitia inesse hominibus, juxta litteram, & Tropologiam.

De hoc lib.
10. Reg. 6.
in fine, &
47.

Isaia 56.
Jerem. 5.

Psal. 48.

Psal. 13.

Divina Scriptura, inquit Chrysostomus, homil. 13. & 23. in Genes. propter affectiones varias interturbantes, ab irrationalibus, & à feris cognominationes his, qui ratione insigniti sunt, imponit. Interdum canes ob impudentiam & impetum vocat, dicens: Canes muti non valentes latrare. Interdum ob libidinem, equos: Equi, inquit, insanientes, unusquisque ad uxorem proximi sui. Interdum asinos, ob stupiditatem, & ruditatem: Comparatus est, inquit, jumentis insipientibus, & similis factus est illis. Interdum verò leones & pardos vocat, ob rapacitatem, & habendi aviditatem. Aliquandò verò aspides ob fraudulentiam: Venenum, inquit, aspidum sub labiis eorum. Nonnumquàm serpentes, & viperas, ob latens venenum & malitiam; sicut & Joan. clamabat dicens: Serpentes, progenies viperarum, quis vobis demonstrabit fugere à ventura ira? Insuper & alia affectionibus respondentia nomina imponit, ut sic vel tardè confusi ad suam aliquandò redeant nobilitatem, & suo generi confœderentur; affectionibusque suis divinas leges præferant, quibus sese delinquendo permiserunt. Et homil. 12. ad Populum Antioch. inquit: Multum lucri licet, à brutis ad morum correctionem colligere. Sic Christus ait: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ: & rursùm: Respicite volatilia cœli, quæ non ferunt, neque metunt. Et Isaïas: Cognovit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui, Israel autem me non cognovit. Et Jeremias: Turtur & hirundo agri aviculæ cognoverunt tempora ingressus sui, populus vero meus non cognovit judicia Domini. Ab illis animalibus disce virtutem exercere, à contrariis vitium fugere. Sicut enim laboriosa res apis, sic perniciofa aspis: malitiam hujus averferis, ne audias: Venena aspidis sub labiis eorum.

Et Euthymius, Matth. 19. inquit: Solet fre-

quenter Scriptura ab eodem animali differentes ostendere comparationes, quandò illud bonas simul ac malas habet condiciones. Nam Christus dicitur leo, propter regiam dignitatem, & inexpugnabilem fortitudinem: Recumbens, inquit, dormivit ut leo. Justus etiam leo vocatur: Justus, ait, ut leo confidit. Præterea diabolus leo dicitur, eo quod immitis sit, & sanguinem bibat. Et in evangelio, in bonum serpentes atque columbæ accipiuntur: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ: & reprobantur Judæi, tamquam serpentes, & viperarum progenies; & malè audit Ephraim, quasi columba demens, quæ non habet cor. Item Hieronymus, Sophon. 1. ait: Pro qualitate & diversitate peccati, alius assimilatur Pharaoni, alius Nembroth giganti. E contrariò, per bona opera, atque virtutes, quia & virtutum itinera sunt diversa, ille spiritum assumit Abraham, hic Moyfi, alius Eliæ. Ideò dicitur in Daniele ad Judices populi Judæorum: Semen Canaan, & non Juda: & ad Jerusalem: Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethea. Quam ob rem ab Apostolo dicitur: Æmulamini charismata meliora. Et Ezechiel, cap. 2. ait: Unusquisque pro moribus suis fortitur in Scriptura nomen. Scribis & Pharisæis dicitur: Generatio viperarum: & de Herode, qui versipellis erat: Ite, & dicite vulpi huic: & corde indomabili Judæi, scorpiones esse, dicuntur ab Ezechiele, cap. 2. Unde in Evangelio legimus: Omnes, qui ante me fuerunt, fures sunt & latrones; & non audierunt eos oves. Ex quò ostenditur, eos, qui audierint fures & latrones, ovium vocabulum perdidisse, & alia assumpsisse nomina; ut non quasi oves perierint, sed quasi vipera, vulpes, & scorpiones. Et lib. 6. comment. Isaia, cap. 14. inquit: Mores hominum sub typo diversorum animantium commonstrantur: ut Sadducæi, propter nequitiam, genimina viperarum: è contrariò innocentes, columbæ vocantur, & oves. Hæc omnia desumpta sunt ex Origene. Lege Cyrillum, lib. 3. Thesaur. cap. 1. Præterea Theophylactus, ad Colos. 3. ait: Scriptura equos, canes, & vulpes nominat eos, qui voluntatis, & morum suorum nomine, hujuscemodi belluis adæquantur.

Ad hunc modum arbitror, intelligendum Platonem, in Phadone, sive de Anima, qui cum loquitur de animabus, quæ iterum ad corpora redeunt, ait: Induunt in illo corpore mores, quales in vita exercuerunt. Eos quidè, qui ventri dediti, per inertiam atque lasciviam vitam egerunt, nec quidquam pensi aut pudoris habuerunt, decens est, asinos similiaque subire. Qui vero injurias, tyrannides, rapinas præ cæteris secuti sunt, in luporum, accipitrum, milvorum genera, par est pertransire. Similiter & in cæteris. Abeunt enim in genera quælibet, quibus in vita mores similes contraxerunt. Et Tertullianus contra Judæos, cap. 4. ait: Hoc est usitatum in Scripturis, figuratè uti translatione nominum ex comparatione criminum: ut principes Sodomorum, populus Gomor-

Genes. 49.
Prov. 28.

Osee 7.

Dan. 13.

Ezech. 16.

Matth. 23.
Luc. 13.

Joan. 10.

Plato in
Phadone.

Isaie 1. morrhæ; cum jam illæ civitates essent extinctæ. Et per prophetam ad Israel dicitur: Pater tuus Amorrhæus, mater tua Cethea: quorum ex genere procreati non sunt; sed ob similem impietatem. Et Babylon Romanæ urbis figuram portat, apud Joannem. Hæc ille. Et juxta Petrum, 1. *epist. ult. cap.* ut ajunt Hieronymus, in *Marci vita*, & Eusebius, eodem Babylonis nomine Roma intelligitur. Denique Basilus, *homil. de Ira*, ait: Novit Scriptura eos, qui ira tenentur, ferarum appellatione vocare, quibus sese ob perversitatem similes reddiderunt. Nam & canes, & serpentes, & genimina viperarum, & his similia, nominat. Qui enim ad mutua semper inter sese parati sunt inferenda incommoda, jure feris adscribi possunt, quibus ex natura continuum adversus homines odium est. Multa exempla de hac re affert Basilus, in *Exaëmetro*, præcipue *homil. 8. & 9.*

CAPUT I V.

De Comparationibus illis, quas Scriptura admittit.

Metaphora differt à Similitudine: nam metaphora brevior est, quàm similitudo. Eoque distat, quod similitudo comparatur rei, quam volumus exprimere: ut: Tamquam agnus ad victimam ductus est: & in *Psal.* Transmigra de monte, sicut passer. Metaphora autem pro re ipsa dicitur: ut: Vicit leo de tribu Juda: quod dicitur de Christo. Et sicut vocatur leo in illo loco, in aliis dicitur agnus, & lapis, & alia multa. Et potestas gubernandi alios, vocatur gubernaculum: ut *Proverbiorum* 1. Intelligens gubernacula possidebit. Unde tunc erit comparatio, cum dico, fecisse quid hominem, ut leonem: translatio, cum dico de homine, leo est. Hoc tamen præceptum non semper servatur in Scripturis, quia sæpè subaudienda venit particula Ut. Veluti in *Psal.* Transmigra de monte passer: pro, sicut passer: & in *Genes.* Catulus leonis Juda. De hoc *lib. 8. cap. 8.*

Porro nota, quod Hebræi sua conficiunt comparativa per præpositionem Men, id est, ab, (quam Interpretes aliquando vertunt, quàm) positivis subjunctam. Ut: Bonus sum ego à patribus mei: id est, melior quàm patres mei. Et *Isaie* 54. Multi filii desertæ: & in *Psal.* 117. Bonum est confidere in Domino, (id est, melius est) quàm confidere in homine: & Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in principibus. Et *Matth.* 18. Bonum est tibi ad vitam ingredi debilem, & claudum, quàm duos pedes habentem, mitti in Gehennam. Et alibi: Amen dico vobis, discessit hic justificatus ab illo: id est, magis quàm ille Phariseus, qui sanctitatem sibi vendicabat. Et in *Ecclesiaste*, *cap. 7.* Bona est sapientia cum hæreditate, & amplius videntibus solem: id est, melior est sapientia opibus juncta, hominibus viventibus, &c. & parum infra: Bonum est nomen supra oleum. Si Ambrosius hunc canonem animadvertisset, numquàm tam vehementer, in

lib. de Fuga sæculi, cap. 7. nec sic opinatus esset. Qui cum legisset in libro Geneseos, ubi in vulgata editione nos legimus: Maledictus es inter omnia animantia & bestias terræ: legisset, inquam, in codicibus Septuaginta Interpretum: Maledictus tu ab omnibus pecoribus terræ: non advertens Hebraismum hunc, *Præ omnibus* significare, putavit, quod serpens maledicendus, dirisque devovendus ab omnibus animantibus terræ sit; eo quod malorum nostrorum omnium origo, ac causa fuerit; nam propter illam, ut Hesiodus scribit:

Πλὴν ὅσον τὰς γαῖα κακῶν, πλὴν δὲ θάλασσα
Νοῦτοι δ' ἀνθρώποις ἐφ' ἡμέρην ἡδ' ἐπὶ νυκτὶ.

Hesiodus
in Georg.

Hoc est:

Innumeraque etiam mortale vagantur

Per genus, infanda species, quibus æquora,
& omnis

Terra infecta tumet, morbi, noctesque diesque.

Ambrosii verba, satis obscura & involuta, hæc sunt: Manet maledictio directa in serpentem propter tuam deceptionem, o Satana. Sic enim dictum est ad eum: Maledictus tu ab omnibus pecoribus terræ: omnium enim communis inimicus est, qui fuit hostis bonorum; & pro his damnatur, quos adhuc non læserat, quoniam qui hominem læsit, cui omnia subjecta sunt, læsit omnia. Communem etenim legem solvit, qua & ipse homini cum cæteris subditus est; idèd communi odio omnium atque execratione, maledictio ejus oneratur.

Constituunt etiam comparativum absque ulla comparationis nota, cum impossibile aut difficile impossibili aut impossibiliori comparant, nequè comparans aut comparatum, nisi ex sententia cognosci possunt. Ut *Isaie* 51. Cæli sicut fumus liquefcent, & terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores ejus sicut hæc interibunt: salus autem mea in sempiternum, & justitia mea non deficiet. Comparatum est salus mea, comparans cæli. At ex Antithesi, quam facit particula *autem*, aliquantùm fit nota comparatio, ad hunc sensum: Citiùs liquefcent cæli, & habitatores terræ interibunt, quàm auxilium, quod ego præbeo meis, desit, & justitia mea deficiat. Hoc typo comparationis Christus est usus in evangelio: Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt: hoc est: Citiùs ad nihilum cælum ac terra redigentur, quàm verba mea sint irrita ac vana. Et *Matth.* 12. Misericordiam volo, non sacrificium.

Adhuc tertio modo sua conficiunt comparativa, ut comparanti notam comparationis apponant, non autem comparato; ut *Isaie* 57. Sicut aqua maris, quæ quiescere nescit, sed limo & luto turbatur, non est pax impiis. Hic comparans est aqua maris, comparatum verò impij, ad hunc sensum: sicut aquæ maris numquam quiescunt, sed limo ac luto turbantur, sic nulla est quies impiis. Et *Psal.* 101. Initio, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli: ipsi peribunt, tu au-

Ff tem

Similitudo.

Metaphora.

Proverb. 1.
Comparatio.

Hebræor.
comparativa.

Luce 18.

Genes. 3.

Hebræor.
comparativa alio modo.

Hebræor.
comparativa alio modo.

De hoc lib.
8. cap. 8.
differt.

tem permales, & omnes sicut vestimentum veterascent, &c. Et *Isaia* 25. cap. Sicut æstus in siti, tumultum alienorum humiliabis.

Hebræor.
comparat.

Quartò, comparato notam comparationis apponunt, comparanti minimè; ut *Isaia* 7. Quum enim ille, scilicet Assyrius, sagittis & arcubus veniet: ecce comparans est absque comparationis nota: at comparatum habet, nempe: Sic vepres, & spinæ erunt in universa regione. Et *Joan.* 3. Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis, sed nescis unde veniat, aut quò vadat: ecce hoc totum comparans est, omni nota comparationis carens. Sed cum sequitur: Sic omnis, qui ex spiritu nascitur: nota comparationis est dictio sic. Ad hunc sensum: Quemadmodum ventus, quò rapit imperus, fertur; sic spiritus Dei, quos vult, instruit.

Particula-
ris compa-
ratio.

Exech. 16.

Est quoddam genus comparationis peculiare scripturis, atque idèd annotari debet ad intelligentiam earum; de quo *Hieronymus, ad Damasum, in expositione parabola de Filio Prodigio*, sic scribit. Cum aliquis comparatione alterius justificatur, aut aliquis aliquem judicat, justus uterque non est. Ut Sodoma justificatur ex peccatis Jerusalem; non quòd ipsa sit justa, sed quòd majoribus delictis fiant illa minora delicta. Ita & hominum justitia, Deo collata, non est justitia. Et in *Q. in Genes.* ait: Judas de Thamar, dicit: Justificata es ex me: non quòd justa fuerit, sed quòd comparatione illius minùs mali fecerit, nequaquam vaga ad turpitudinem, sed liberos requirendo. Et *lib. 1. adversus Jovinianum* ait: Bonum est illud naturaliter, quòd comparationem non habet mali, & quòd prælatione alterius non obumbratur. Vide *Basilium, Psalm. 7.* & *Augustinum, lib. de Mendacio ad Consentium.*

Questio
Theologi-
ca, de ju-
dicio fina-
li.

Matth. 19.

Plurimorum scriptorum constans opinio est, non solum à Christo in postremo mundi tempore exercendum esse judicium, sed etiam à Sanctis; præcipuè his, qui paupertatem sustinent spontaneam, & qui mundi fastum à se abdicantes, totos se Deo manciparunt: quales Apostoli, ac Apostolorum affectatores sunt. Juxta illud Domini: Vos qui sequuti estis me, sedebitis & vos super duodecim sedes, judicantes duodecim Tribus Israel. Quòd non tantum Apostolorum choro promissum esse, arbitrandum: alioqui Paulus, qui plus omnibus laboravit, & Mathias, ab hoc excludendi essent numero. Idèd per duodecim Tribus omnes nationes; & per Apostolos, omnes illos intelligimus electos, qui relictis rebus omnibus, & suppellectilibus suis, Dominum sequuntur. Hi, inquit, cum Christo, non solum cooperatione, sed potestate & auctoritate judicium exercebunt. Hæc paucula collegimus ex *Magistro sententiarum, D. 74. libri quarti*: ex *Gregorio, lib. 10. Moral. cap. 30.* & *Augustino, Psalm. 49. & lib. 20. de Civitat. Dei, cap. 5.* & ex *Sancto Thoma.* Verum hanc sententiam tot articulis dividunt, ut arduum sit, liquidò quid velint dicere, assequi. Porro soli Christo tribuendum esse judicium, nec ullius societatem

etiam Angeli admittendam, non obscurum est his, qui divinos non oscitanter evolverint libros. Nam hæc prærogativa data fuit illi ob immensos illos labores, quos in nostra redemptione exantlavit. Potestatem, inquit Joannes, *cap. 5.* dedit judicium facere, quia filius hominis est: & iterum: Omne judicium dedit Filio: ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. In quorum locorum expositione inquit Euthymius: Dictiones sic, sicut, & similes, in increata quidem Trinitate æqualitatem significant: ut Omne judicium, &c. Et iterum, *Joan. 7. & 16.* & *Theophylactus, Joan. 17. & Chrysostomus, homil. 48. & 49.* super Joannem. At quòd Christo secundum quòd homo, & Ecclesiæ caput, judicium sit tribuendum, abundè docet *S. Thomas 3. part. q. 59. art. 2.* Si igitur ex hac incorrupti judicii functione, hujus suppositi, tam humani, quàm divini, aperta cognitio proficiscitur; cavendum erit, ne piaculum haud quaquam à piis ferendum admittamus, si ei, divino repugnante oraculo, judicii comites tribuerimus.

Ut tamen hæc clariùs intelligas, scito, quòd judicare in Scriptura aliquandò significat condemnare; cum videlicet aliqui inter sese collati, ex illorum inter se compositione, alter æquus & sanctus, alter verò sceleratus & iniquus apparet. Sic Apostoli, qui cum essent totius eruditionis expertes, antequàm à Christo vocarentur, Scripturas de Christo ferentes testimonium intellexerunt, atque illis testimonium adhibuerunt; reos peragent Phariseos legis & prophetarum callentissimos, qui relinquentes fontem perennem evangelicæ doctrinæ, fecerunt sibi lacus contritos traditionum suarum, hac & illac perfluentes, nec valentes aquas divinæ doctrinæ continere. Hoc significavit *Matth. cap. 19.* cum inquit: Sedebitis judicantes duodecim Tribus Israel. Similiter cum dicitur: Viri Ninivæ, & Regina Austri surgent in judicio, & condemnabunt Judæos, propterea quòd hæc à finibus terræ accessit, ut audiret sapientiam Salomonis; illi etiam audita prædicatione Jonæ, ipsi obtemperarunt; cum Judæi germanum Dei Filium, tot miraculis editis clarum, non solum contempserint, verum etiam contumeliis innumeris affectum, occiderint. Præterea peccata Oolla, id est, Samariæ, cum sceleribus Ooliba, id est, Jerusalem, collata, quodammodò videntur justam ostendere Samariam, eò quòd Jerusalem uberiori prophetarum doctrina fruens, ipsam spreverit. Deinde, quòd in libro Sapientiæ dicitur, eundem habet sensum: Sancti judicabunt nationes: id est, fideles in electorum numerum cooptati, nationes illas, quæ in infidelitate perstiterunt, condemnabunt, ex collatione operum. Huc nimirum respicit illud *Joan. cap. 12.* Sermo, quem locutus sum, ille judicabit vos in novissimo die: & illud: Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejicient? Idèd judices vestri erunt. Postremò ad eundem sensum trahi oportet illud Apostoli: Nescitis, quòd Angelos judicabimus, quanto

Sic, & Si-
cut in di-
vinis quid
significant.

Judicare
in Scriptu-
ris quid
significet.

Luce 11.
Matth. 12.

Oolla.
Ooliba.

Sapient. 3.

Matth. 12.
Luce 11.

1. Cor. 6.

ma-

magis secularia ? id est, nos condemnabimus angelos apostatas, qui cum Deum eximio mentis acumine, cognovissent, ob insolentiam è cœlo ejecti sunt; cum nos, non admodum exactam, si cum angelis conferamur, cognitionem assequuti, usque ad finem vitæ, æquo animo innumeras ærumnas sustinuerimus.

Attamen quamvis hæc apud me certa sint, forti ac prævalido testimonio nos vult expugnare S. Thomas. Nempè, quod dicat *Isaias, cap. 3.* Dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi sui. Vos depasti estis vineam meam, & rapina pauperis in domo vestra: quare atteritis populum meum, & facies peccatorum commolitis, scilicet, alapis. Hoc est: Dominus veniet ad iudicandum vivos & mortuos, multis viris senioribus comitatus: atque ita interpretatur Augustinus, *Psal. 49.* Sed nos aliter exponimus, nempè: Dominus in ius trahet gubernatores populi Israelitici, & extremo afficiet supplicio; eò quòd hi gubernatores, quorum iudicio vineam commiserat, eam depasti fuerint, & perdidierint. Nam subdit: Vos depasti estis vineam meam: Et Vineam est populus Dei.

Ne tamen aliqui putent receptam sententiam, coactis & contortis expositionibus me vellem convellere, sanctorum testimoniis illæ munientiæ sunt. Et primo quidem loco Ambrosius sese offert, qui *exponens hunc locum Pauli*: An ignoratis, quòd sancti de hoc mundo iudicabunt: ait: Quia exemplo fidei illorum, perfidia mundi damnabitur. Et Euthymius, *enarrans hunc Matth. locum.* Viri Ninivite surgent in iudicio: ait: Dicere solemus, hunc, aut illum in futuro iudicio nos condemnaturum; non quasi ille futurus sit iudex, siquidem omnium iudex unus erit Christus; sed quia illius operatio, aut illius, nostris collata, confundit nos. Et iterum, *cap. 41.* ejusdem libri, hunc exponens locum: Vos qui secuti estis me, &c. ait: Supra diximus, Ninivitas, & Reginam Austri condemnatos generationem illam, ita dicitur nunc & Apostolos condemnatos duodecim tribus Israel. Non dicit, Gentes, aut Orbem; sed Israelitas, suos contribules. Condemnabunt enim illos, non quasi iudicantes, sed quia is, qui iudicabit, à fide horum sit condemnaturus illos: si quidem cum eisdem moribus, ac legibus, hi & illi sint enutriti, hi quidem credidere, illi verò credere renuerunt. Et Chrysostomus, *homil. 65. in Matth.* ait: Quid est, quod inquit, iudicantes duodecim Tribus Israel? Nihil aliud profectò, quàm condemnantes; non enim in folio ad iudicandum sedebunt: sed quemadmodum Reginam Austri, & Ninivitas, condemnatos generationem illam asseruit; simili quodam modo discipuli, non gentes, non universum orbem, sed Tribus Israel condemnabunt. Nam cum eisdem legibus & institutis vivendi, tam Judæi, quàm Apostoli educati fuerint; cum Judæi dixerint, idcirco se Christo credere non potuisse, quia mandata legis, quæ servare jubebantur, contempserint; discipulis in medium

productis, à quibus & lex suscipiebatur, & fides Christo adhibita est, omnes Judæos condemnavit. Hactenus ille. Item Origenes, *tract. 9. in Matth.* ait: Omnis vita iustorum iudicabit tribus Israel, quæ non crediderunt. Et iudicabunt Apostoli, & qui Apostolorum instituti sunt vita; & iudicabunt certè generosos Israel, propterea quòd sunt Israel, non autem egerunt digna genere suo. Hæc eadem verba replicat, *homil. 9. in Ezechiel. & lib. 3. comment. epist. ad Rom.* Huic subscribit Hieronymus, *in commentar. Isaia, cap. 50.* inquiens: Iudicat quis cum Domino, non auctoritate regnantis, sed comparatione virtutum; quomodo & Apostoli iudicant duodecim tribus Israel, & Ninivite, & Regina Sabba populum Judæorum. Juxta quem sensum ad Jerusalem dicitur: Iustificata est Sodoma ex te. Et ad hunc sensum exponenda sunt testimonia illa Gregorii, & Augustini, si modò vera sunt, quæ alioqui videntur sententiam nostram labefactare.

Soboritur nunc non contemnendus scrupulus ex illis Matthæi verbis: Cum sederit, inquit, Filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos iudicantes. Tota vis est in conjunctione &, quæ hunc sensum videtur efficere: Cum ego ad iudicandum sedero, vós quoque sedebitis, ut iudicetis tribus Israel. Ex quo loco elici videtur, eundem iudicii modum à Christo & Apostolis expectandum. Ego tamen longè ab hac sententia sum, nec arbitrator, eundem esse iudicii modum Christi & Apostolorum: sed Christi iudicium esse condemnationis & absolutionis, illorum verò iudicium ex operum collatione. Vera interpretatio Matthæi, ex verbis Origenicis, *lib. 3. comment. epistola ad Roman.* admodum clara est. Invenimus, inquit, hanc esse Scripturæ consuetudinem in multis locis, quòd unum vocabulum secundò in eodem loco positum, diversa significat: Ut ibi: Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt, ut veniat messis? Elevate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt ad messem: messis primò ad corporalem, secundò ad spiritualem messem refertur. Et cum dicit ad Samaritanam Salvator: Da mihi bibere: & post ejus responsum, ait: Si scires, quis est, qui dicit, da mihi bibere; tu utique petisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam: iterum ait ad eandem: Omnis, qui bibet ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua, quam ego do ei, non sitiet in æternum. Vides quomodo, & bibere ex aqua, nunc quidem corporaliter, nunc autem spiritualiter, in eodem capitur loco. Similiter, ubi cæcus à nativitate curatur, subjungit Dominus: In iudicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident videant; & qui vident, cæci fiant. Ita etiam apud Paulum, cum sine lege, dicit, iustitiam Dei manifestari, naturalis lex intelligitur; cum verò dicit, testificata à lege, & prophetis, Moysis legem designat. Et in *tit. Psalm. 50.* ingredi est in notha significatione, & pro coire. Simili modo

Regula
Origenis de
qua lib. 4.
cap. ultim.

de iudicio, *apud Matth.* dicendum, quod loquitur de iudicio comparationis. Et ex hac eadem regula, colligit Philippus Presbyter, *lib. 1. in Job, cap. 17.* Job peccasse, sed leuius, quam socii. Nam licet *cap. 17.* dicat ipse: Non peccavi: & Dominus postea dicat ad Eliphaz: Iratus est furor meus in te, & in duos amicos tuos, quoniam non estis coram me rectum locuti, sicut servus meus Job: ad comparationem arbitror dictum, eò quòd melius locutus est Job, quam illi. Non tamen omne, quod locutus est, ita rectum fuit, ut per se tamquam plenum, & consummatum, absque aliqua reprehensione fuerit rectum.

Aliud comparationis genus. Est aliud genus comparationis tritius, & vulgatus, cum res divinæ cum humanis, quæ apud nos in pretio sunt, conferuntur; ut ex illis subvehatur, ad intelligendum, & exoptandum res divinas. Ut in Cantico canticorum factum videmus sæpissimè: Suaviores sunt amores tui vino. Unde Chrysostomus, *homil. 14. in Genes.* ait: Semper is mos est Scripturæ sacræ, divinorum utilitatem sensibilibus rebus conferre, & sic excellentiam ostendere. Quod

Cantic. 1. hoc verum sit, audi David dicentem: Desiderabilia eloquia tua super aurum, & lapidem pretiosum multum. Vides, quòd cum in medium attulerit materias, quæ pretiosiores reputantur, non solum hac comparatione non contentus fuit, sed & apposuit multum; & postea excellentiam, quæ inde est, nobis manifestavit. Super aurum, inquit, & lapidem pretiosum multum: non quod in tantum dumtaxat sint desiderabilia eloquia Dei, sed quia solas hasce materias vidit apud homines in majori pretio haberi, præ aliis. Propter hoc adductis illis in medium, ita excellentiam demonstravit, quòd desiderium eloquiorum spiritus vehementius sit. Et deinceps subdit: Et dulciora super mel & favum: non quod tantam, & non maiorem possint præbere voluptatem; sed quia nihil aliud habetur in rebus sensibilibus; quod divinorum eloquiorum voluptati opponeret. Et Dominus in evangelio: Iusti fulgebunt sicut sol in regno cælorum: non quòd non maiorem claritudinem Iusti habituri sint; sed monstrat, quod multò maiorem. Et Hillarius, *lib. 1. & 7. de Trinitate*, ait: Comparatio terrenorum ad Deum nulla est; sed infirmitas nostræ intelligentiæ coegit, species quasdam ex inferioribus, tamquam superiorum indices, quærere; ut rerum familiarium consuetudine admonente, ex sensus nostri conscientia, ad insoliti sensus opinionem educeremur. Omnis igitur comparatio, homini potius utilis habeatur, quam Deo apta; quia intelligentiam magis significat, quam explet; neque naturis carnis & spiritus, aut invisibilium aut tractabilium cœquandis, præsumpta reputetur, protestans, & infirmitati se humanæ intelligentiæ necessariam, & ab invidia esse liberam, non satisfaciens exempli. Hoc significare voluit Chrysostomus, *homil. 7. in priorem epist. ad Corinth.* cum ait: Comparationes in rebus cog-

Psal. 18. natis fieri solent. Unde Paulus, *2. Corinth. 2.* confert inter se utrumque testamentum. Adverte tamen juxta Chrysostomum inter res cognatas fieri comparationes, sed non inter eadem res. Quia ut inquit Hieronymus, *ad Theodorum in Epist.* Ubi similitudo promittitur, veritas negatur: ut: Erunt sicut Angeli Dei. Vide Athanasium, *contra hypocrisin Meletii, & Pauli Samosatani.*

Quibus in rebus aptæ possint fieri comparationes, docet Cyrillus, *lib. 2. Thesauri, cap. 3.* inquit: Res, quæ ejusdem naturæ sunt, comparationem suscipiunt; diversarum autem naturarum res, hoc modo non conferuntur. Nemo enim rectè dicit, bovem maiorem esse, quam hominem, nec hominem quam bovem. Et istæ res, quæ sunt ejusdem naturæ, si conferantur inter se, non ab essentia comparationem suscipiunt; non enim est homo homine major, ut homo: fit ergo ab accidentibus, in quibus differunt, ut major est homine homo magnitudine corporis, fortitudine animi, mentis acumine. Christus etiam dicitur major Angelis in gloriæ comparatione. Et Basilus ait: Collationes propriè pertinent ad ea, quæ ejusdem sunt naturæ. Angelum namque angelo majorem, & hominem homine justiore, & volucrem volucri velociorem esse, dicimus. Et ita dicitur: Pater major me est. Basilus sentit, extrema comparabilia debere esse ejusdem rationis: non tamen est necesse, comparationem fieri in aliquo communi. Ideò si collationes inter ea fiunt, quæ sunt ejusdem speciei; dum Pater per collationem dictus est Filio major, consequitur, Filium Patri esse homouision, id est, ejusdem substantiæ. Ac res istæ, dummodò in aliqua re convenient, etiam si in infinitum inter se differant, aptè possunt inter se conferri. Unde Cyrillus, *lib. 8 Thesauri, cap. 2.* ait: Comparatio melioris apud Scripturam, non in quacumque differentia solum, verumetiam in immensa, aut secundum naturam, aut secundum dignitatem, aut secundum mensuram gratiæ, dicitur. Quantum ad mensuram gratiæ: Melior est una dies in atriis tuis, quam mille: nihil enim æquale inveniri potest cœlestibus atriis. Et rursum: Accipite doctrinam, & non argentum: id est, potius quam argentum: & Melior est sapientia, quam lapides electi. Et Deus *apud Isaiam cap. 56.* de Eunuchis dicit: Dabo eis nomen æternum, quod melius est, quam filii & filiæ. His comparationibus utitur Salomon *in Canticis, sapè.*

Est aliud genus comparationis, cum res prorsus dissimiles & contrariæ, conferuntur, ad hoc ut homines ab errore liberentur. Sic Deus cum diabolo confertur. Hoc est quod scripsit Hieronymus, *Jerem. 2.* Comparationem facit Scriptura illius rei, quæ incomparabilis est, & verum Deum confert mendacibus: ut: Transite ad insulas Cethim, & videte: & in Cedar mittite, & considerate vehementer; & videte, si est factum hujusmodi: si mutavit gens Deos suos. Et certè ipsi non sunt dii; populus verò meus

Psalm. 83. *Proverb. 8.*

Jerem. 2.

Psalm. 83. *Proverb. 8.*

Jerem. 2.

Psalm. 83. *Proverb. 8.*

Jerem. 2.

Psalm. 83. *Proverb. 8.*

Jerem. 2.

meus mutavit gloriam suam in idolum. Et Chrysostomus, *homilia 38. in Mattheum*, ait: Con-
suevit Scriptura vetus comparationem introdu-
cens, ea quæ inter se comparari non possunt,
conferre, ut ab erroribus homines liberet. Ut
cum dicitur: Non est similis tui in diis, Do-
mine; & non secundum opera tua; nempe fa-
ciens: & rursum: Non est Deus, sicut Deus
noster. Et in *Evangelio*: Qui minor est, in reg-
no cælorum, major est illo: minor erat Chris-
tus ætate, minor multorum opinione; edacem,
enim Christum appellabant, & vini potatorem,
& fabri filium, & ubique ipsum minorem fa-
ciebant. Quid igitur, comparatus Joanni mi-
nor erat? minimè. Neque enim ipse Joannes,
cum de Christo dicit, qui post me venturus

est, fortior me est, comparando se illi, di-
cit. Neque Paulus cum de Moyse scribat: Am-
pliori gloria hic, quàm Moyse dignus est:
comparando id scribit. Ipse etiam Christus cum
dicat: Ecce plus Salomone hic: non comparat
se Salomoni. Lege Augustinum, *contra Felicia-*
num.

De comparationibus aliis, ut virginitatis cum
matrimonio, lege Hieronymum, *lib. 1. contra*
Jovinianum. Hactenùs absolvimus, ac cumulatè
reddidimus præcepta illa allegoriarum, quibus
studiosi per nos adjuvari posse videbantur; quo-
rum cognitio theologis, ni fallor, magnam uti-
litatem afferent, ad arcanos Scripturarum divi-
narum sensus perscrutandos. Nunc ad reliqua
pergamus.

Finis Libri Septimi Hypotyposeon.

LIBER OCTAVUS

THEOLOGICARUM

HYPOTYPOSEON,

AUCTORE MARTINO MARTINI, CANTAPETRENSI,
Sacrae Theologiae Magistro, ac sacrorum Bibliorum, in tribus linguis,
Salmanticae Primario Interprete: ad Illustrissimum, & Reverendissimum
virum D. Petrum Pontium Legionensem, Episcopum
Placentinum: incipit.

Postquam septem superioribus voluminibus, Praesul Illustrissime, & doctissime, omnia ferè, quae ex diuturno Scripturarum usu, & assidua sanctorum lectione collegeramus, absolvimus; ventum est ad postremam partem operis destinati. In qua nonnulla, quae etsi sint nunc à me leviter discutienda, propter ingenii paupertatem ac rerum difficultatem, nihilominus strictim rem totam adumbrare conabor: doctiorum & magis in divinis Scripturis exercitatorum erunt partes, nativos colores inducere. Nè tamen muneri nostro, nec studiosis, hac in parte defuisse videar, operæpretium erit, breviter in medium proferre, & in unum veluti acervum conjicere quædam, quae superaverunt fragmenta panis dominici. Et quidem auspiciatissimum exordium faciemus, si ab Apostolo Paulo principium sumamus.

CAPUT PRIMUM.

Observationes nonnullae Paulo peculiare.

De fide & moribus.

Epistola ad Ephes. parvum, & Cor. & Hebr.

Epistol. ad Roman.

Hunc ordinem ferè semper Paulum in epistolis scribendis servasse cognoscimus: ut primum de fide, deinde de moribus edisserat. Unde Augustinus, in libro de Fide, & Operibus, cap. 7. ait: Prius Apostolus in Epistolis reperitur, insinuasse doctrinam fidei, ac deinde morum tradidisse præcepta. Sic in epistola ad Ephesios, in primis tribus capitibus de Fidei dogmate differit, deinceps mores docet. Et in priori ad Corinthios, in 16. cap. instruit mores. Et in epistola ad Hebræos, in duobus ultimis de moribus, in aliis de fide agit. Et Chrysostomus, sermone 10. in Epistolam ad Roman. hanc eandem scribit regulam; & addit: Verum in epistola ad Roman. hoc non facit, sed plerumquè in moralem sermonem digreditur, ut plausibilem reddat sermonem. Veluti in cap. 6. Si complantati sumus, facti similitudini mortis ejus, simul & resurrectionis erimus. Hæc ille. Ratio est: quia si dogmatis fidei semel acquiescis, facile minis, aut promissionibus ad custodiam legis adducaris. Sed de hoc statim dicemus, in cap. 3. hujus libri.

Paulus scripsit epistolas suas aut è vinculis, aut extra vincula. At quamvis omnes Spiritum

Sanctum agnoscant auctorem, illæ tamen præferunt majorem & uberiolem charitatem, quæ è carcere sunt conscriptæ. Hoc est, quod inquit Chrysostomus, homil. 1. in epist. ad Colossenses: Omnes, inquit, epistolæ Pauli sanctæ sunt, habent tamen amplius quiddam, quæ ab eo ex vinculis sunt missæ. Utpotè quæ est ad Ephesios, quæ ad Philemonem, quæ ad Timotheum, Secunda ad Philipenses, & quæ ad Colossenses. Et Hieronymus, in epistol. ad Philem. ait: Scribit ad Philemonem Romæ victus in carcere, quo tempore mihi videntur ad Philipenses, Colossenses, & Ephesios epistolæ, esse dictatæ. Ad Philipenses, illa ex causa; primum quod cum solo Timotheo scribit; quod in hac epistola facit. Dehinc, quod vincula sua manifesta dicit facta pro Christo, in omni prætorio: id est, in domo Cæsaris. A Cæsare missus in carcerem, notior familiæ ejus factus, persecutoris domum, Christi fecit ecclesiam. Porro & ad Colossenses principium simile: Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea, quæ desunt passionum Christi in carne mea. Et in fine: Salutatio, mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Hoc ideo ut sciamus, has epistolas de carcere, & inter vincula esse dictatas. Eodem igitur tempore, quatuor epistolæ scriptæ sunt, præsentem Timotheo. Eadem repetit, Apolog. 1. adversus Rufinum. Ego arbitror epistolam ad Hebræos, in eodem numero esse ponendam, cum ex Italia missa sit. Et Theophylactus, in Prolog. Epist. ad Colossenses, ait: omnes Pauli epistolæ sanctæ sunt, maximè verò, quæ ab ipso victo mittuntur, tamquam jam primas in bello consecutus, & victoria parta in media cæde trophæum statuens, eas conscripserit. Novit autem ipse, hoc magnum esse, atque ad honorem pertinere. Philemoni enim scribens ait: Quem genui in vinculis meis. Hoc autem dixit, nè nos contristemur ob pericula quædam; sed potiùs honori nobis ducamus, propter Christum contumeliam ferre. Sunt autem multæ hujusmodi epistolæ, ad Ephesios, ad Philemonem, ad Timotheum, ad Philipenses, & Colossenses. Hactenus ille. Et adducit Socrates hujus rei in Apologia rationem, quia cum imminet homini dies postremus vitæ, anima habet quamdam participationem divinitatis illius, quam mox habi-

Epistolæ Pauli è vinculis conscriptæ, ferventior charitatem præferunt.

Plato in Apologia.

bitura est; ac ideò tunc ferè de futuris vaticinatur. Atque ideò Jacob jam jam moriturus vocavit filios suos, ut prædiceret illis, quæ in postremis temporibus eventura erant. Porro quomodò Paulus è vinculis Neronis fuerit egressus; & in illis detrusus, & interemptus, docent, Eusebius, *lib. 2. histor. cap. 22.* & Theophylactus, & alii, 2. *ad Timoth. 4.* & Hieronymus, *de Viris Illustribus, in Paulo:* & Anacletus, *epist. 2.* & Egesippus, *circa principium libri tertii.*

De hoc in
additioni-
bus egi.

Quando in
titulo no-
men Pau-
li ponatur,
quando
alii adjun-
gantur cum
illo.

Deindè vertitur in dubium, quam ob causam in titulis vel salutationibus epistolarum Pauli, nomen ipsius solummodò aliquandò, aliquandò aliquorum fratrum, nonnumquàm verò omnium fratrum, nomina soleant poni. Quæ de re Chrysostomus, *homil. 1. in epist. ad Galat.* hæc scribit: Tantummodò in epistola ad Galatas superscriptione, additum est: Et qui mecum sunt fratres: in aliis epistolis minimè. Nam in aliis epistolis, aut solum suum nomen ponit, nempe cum recte sentiunt de ejus doctrina; aut duorum dumtaxat, triumvè addit nomina, nempe cum sunt aliqui cum Paulo, qui pollet auctoritate apud ipsos. In epistola ad Galatas totam multitudinem posuit: & hoc ideò fecit, quia multi traduxerant Paulum, hoc nomine, quòd solus hæc prædicaret, novamque dogmatum rationem inveheret. Hanc igitur illorum suspensionem cupiens eximere; & quod multos haberet ejusdem sententiæ socios, ostendere; adjungit sibi fratres, significans se ex illorum sententia scribere, quæ scribit. Et Hieronymus, *in epist. ad Philemonem*, ait: Plures ponuntur in titulo, ut epistola majorem habeat auctoritatem, quæ non ab uno scribebatur: & quia nulla æmulatio erat inter Apostolos; si quid, Paulo dictante, alii spiritus suggessisset, absque tristitia addebat Paulus in litteris, quas dictabat. Secundum id, quod ipse Corinthiis præcipit; ut si alio prophetante, alii fuerit revelatum, taceat ille, qui prius prophetabat: ita ipse quoque præceptum suum opere complebat; & propter pauca, quæ alio suggerente addiderat, ut suam, ita alterius quoque epistolam præscribebat. Deinde annotare oportet ex Hieronymo, *in comment. Epist. ad Philem.* Hunc, inquit, morem scribendi in nonnullis epistolis Pauli invenire poteris: quòd cum plures (& ad plures) in præfatione ponantur, postea per totum corpus epistolæ unus disputans inducatur. Unde in epistola ad Philemonem dicit: Philemoni dilecto, & cooperatori nostro, & Apphiæ sorori, & Archippo commilitoni nostro: & sequitur: Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis.

Paulus
1. Cor. 14.

Vinctus Je-
su Christi.

Annotare oportet ex Hieronymo, *in Epist. ad Philem.* quod in nulla superscriptione epistolæ usus est hoc cognomine Paulus vinctus Jesu Christi, licet in corpore epistolarum illarum, quæ è vinculis sunt scriptæ, esse in vinculis pro confessione fidei, testetur. Quia majoris videtur esse supercilii, vinctum Jesu Christi dicere, quàm Apostolum. Adhuc etiam ob-

fervare oportet in eisdem salutationibus, ut inquit Hieronymus, *in epist. ad Cyprianum.* Omnes, inquit, epistolæ Pauli in salutationis principio, non prius habent pacem, & sic gratiam; sed ante gratiam, & sic pacem; ut donatis nobis peccatis nostris, pacem Domini consequamur. Et *in comment. Jerem. cap. 32.* ait: Solum in linguam nostram vertitur Pax, sive Pacificus. Chanameel, Donum, vel Gratia Dei. Nec mirabimur, quod sic pax jungatur & gratiæ, cum etiam epistolarum apostolicarum hoc principium sit: Gratia vobis, & pax. Primum ergo pacem mereamur Dei; & post pacem nobis gratia nascitur, quæ non in possidentis, sed in arbitrio donantis est. Et Augustinus, *lib. 1. Retract. cap. 24.* sic exponit: Gratia Dei est, qua nobis donantur peccata, ut reconciliemur Deo: pax, qua reconciliamur Deo. Et ita hoc accipiendum est, ut sciamus, utrumque ad generalem Dei gratiam pertinere; quomodò in populo Dei, aliud specialiter Israel, aliud Judas; & tamen utrumque generaliter Israel. Hæc ille. Sed cum dicitur Gratia, intellige, multiplicetur; & nomine Pax, fac similiter, & vocatur à communi latinitate Zeuma.

Pax &
gratia.

Roman. 1.

Adhuc quæritur, quam ob causam, cum Paulus in omnibus Epistolis nomen suum præfigat, in epistola ad Hebræos, non faciat? Nè, inquit Theophylactus, *ad Rom. 1.* nomine ejus audito resilirent, quandò infensi ei impensè erant: ideòque nomen suum in exordio celat. Vel certè, ut inquit Hieronymus, *de Scripturis Eccles. in Paulo:* quia Paulus scribebat ad Hebræos, & propter invidiam sui apud eos nominis, titulum in principio salutationis amputaverat. Quæro etiam, Cur in epistola ad Hebræos non se vocat Apostolum, nec in epistola ad Philipenses; in aliis tamen dignitatem Apostolatus non taceat? Cui quæstioni sic occurrit Theodoretus, *in argumento epistolæ ad Hebræos.* In omnibus, inquit, epistolis, quas Paulus scripsit ad Gentes, solet nomen, & apostolicam dignitatem addere, quia erat doctor gentium: ut videtur *ad Roman. 11.* Quamdiu sum Gentium Apostolus, glorificabo ministerium meum. Ad Hebræos autem, quorum non erat sibi cura credita, meritò nudam dignitate doctrinam eis tradidit. Item Oecumenius, *in præmio Epistolæ ad Hebræos*, ait: In hac epistola proprium cur non addidit nomen Paulus, Clemens Alexandrinus *in Informationibus* respondet: Cum Dominus Jesus, Dei omnipotentis Apostolus, ad Judæos missus esset; ex modestia factum est, ut Paulus, qui ad gentes missus erat, non scriberet se Hebræorum Apostolum, ob honorem delatum erga Dominum. Ita etiam Origenes, *ad Roman. 1.* & Hieronymus, *ad Galat. 1.* Lege Eusebium, *lib. 6. Hist. cap. 14.* Item Ambrosius, *ad Philip. 1.* ait: Apostolum se tacet, quia iis scribit, qui de illo rectè sentirent; ideò dignitatem suam suppressit, erat enim his manifesta. At dices, quare scripsit ad Hebræos, si non erat eorum Apostolus? Primò ex abundanti charitate: nam omnia

In Epistola
ad Hebr.
cur Pauli
nomen non
sit præfixum.

Paulus
cum esset
Apostolus
gentium,
cur scripsit
ad Hebr.

nia

nia omnibus factus erat, ut omnes lucrificaret. Aut quoniam societas erat in prædicatione, & Judæi audierant, esse dissensiones inter Petrum & Paulum; meritò scribens Judæis, docet eos esse concordēs. Aut ut ait Chrysostomus, *in præmio Epist. ad Hebr.* ex abundanti hoc fecit, sicut & baptizare: baptizavit enim, non habens de baptismo mandatum, cum ipsemet dicat, non esse missum ad baptizandum, sed ad evangelizandum. Sic ergo Judæis scribebat, quia non erat illi prohibitum, quin illis prædicaret, pro quibus anathema esse volebat.

1. Cor. 1.

De hoc, lib.

7. cap. 2.

Habent divinæ Scripturæ certa nomina, ad efficiendum comparationes bonas, vel malas: ut si volo, hominem iniquum conferre cum aliqua re illi simili, voco ipsum aspidem, basiliscum, & genimem viperarum: si virum optimum volo conferre cum re aliqua, voco ipsum columbam. Ad hunc modum, inquit Chrysostomus, *serm. 5. in cap. 1. Epistolæ ad Rom.* Semper ferè solet Paulus, dum fidelibus de peccatis differit, fugienda illa volens ostendere, gentes in medium adducere. Veluti *ad Roman.* Quemadmodum non probaverunt, ut Deum agnoscerent, ita tradidit eos Deus in reprobum sensum: & Unusquisque vas suum possideat in sanctificatione, non in passione desiderii, sicut gentes. Hæc ille. Et *in Evangelio*: Sit tibi, sicut ethnicus, & publicanus. Et *1. Cor. 5.* Talis fornicatio, qualis nec inter gentes: & *cap. 12.* Cum gentes essetis, ad simulacra ducebamini: & *Ephes. 2.* Vos eratis gentes in carne. Et *Matth. 5.* Nonnè ethnici hoc faciunt.

Gentes.

Lege qua
scripsi lib.
1. cap. 7.
& lib. 10.
Regul. 26.

Utitur etiam Paulus nominibus figuratis: ut captivitatem vocat jugum, & ipsum excutere libertatem dare: ut cum dicit, captivam duxit captivitatem: id est, asseruit in libertatem captivos. Hoc est, quod ait Chrysostomus, *homil. 3. ad Hebr.* Mos, inquit, est Paulo, ut non magnam verborum habeat rationem; sed indifferenter, vel quæ in bono dicuntur, vel quæ in malo, pro alterutro, ponere: ut *ad Hebr. 1.* Percepit justam mercedis retributionem: supplicium mercedem nominat. Et *Matthæi 1.* transmigratio pro exilio. Et *homil. 9. in priorem ad Corinth.* ait: Sæpè Paulus malè significantibus rebus, solet bonis uti nominibus; & in benè, malis. Ut exempli gratia: Captivitatis nomen malæ significationis videtur: sed in bona significatione Paulus eo utitur: In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. Contrà in re mala præclaro utitur verbo: Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen. Hæc ille. Et *Job 15. cap.* postquam multa retulisset, dicit: Qui hæc fecit, non ditabitur: id est, extremo supplicio afficietur. Ex hoc postremo loco Pauli, perperam intellecto, & ex Chrysostomi expositione, tentarunt Græci in Concilio Basiliensi, fidem ecclesiæ Romanæ labefactare: nempè nullum esse purgatorium. Verùm hujus loci germanam expositionem, apud Augustinum, *in lib. de Fide, & Operibus*, & aliàs sæpè, leges. De Purgatorio lege *cap. Qualis 25. dist.* quod est Gregorii, 4.

Dialog. cap. 39. & Bedæ, lib. 1. in Marc. cap. 17. Ubi de blasphemia in Spiritum Sanctum agens, Purgatorium convincit.

Frequenter hac figura dictionis utitur Paulus, ut multis selectissimis & divinis verbis utatur, cum sit de Christi divinitate sermo. At verò cum de Christo juxta humanitatem loquitur, eam dejicit verbis sanè quàm humillimis, vocans peccatum, vermem, serpentem; ut veritatem naturæ assumptæ ostendat. Unde Theophylatus, *1. Corinth. 15.* ait: Est in more Paulo, ut si quandò funditùs quiddam tollere velit, multa utatur redundantia. Quemadmodum demonstraturus, fidelem mulierem non coinquinari, neque lædi, si cohabitet marito infideli: Sanctificatus est, inquit, maritus infidelis in uxore fidei: id est, vir quò ad congressum matrimonialem attinet, pro sancto censetur, tamen si impurus; alioqui filii non essent legitimi, cum sint utiquè. Non hoc dicens, quod infidelis sanctus reddatur; verùm dictionis istius excellentia ostendens, quod nihil lædatur fidelis ipsa conjux. Sic *priori ad Corinth. cap. 15.* dicitur: Cum subjecta fuerint ipsi omnia, tunc & ipse filius subjicietur ei, qui omnia potestati ejus subdiderat. Hoc in loco, subjectionis vocabulo, funditùs tollit pravam suspensionem, qua suspicari quisquam poterat, Filium Patre esse fortiolem; ut qui tanta transfigere posset. Ad quæ Gregorius Theologus asserit, quod Filius omnia nostra sibi propria faciens, nostram etiam subjectionem propriam reputet. Hæc sunt desumpta ex Chrysostomo, *homil. 39. in priorem ad Corinth. epistolam.*

De hoc, lib.
2. cap. 2.
& lib. 5.
cap. 2. &
infra, Pa-
ragr. Ali-
ter.

1. Cor. 7.

In Paulo nullæ sunt allegoriæ, sed tantum sensus litteralis; illis locis exceptis, in quibus desumit aliquid ex veteri Instrumento. Hoc voluit significare Augustinus, *de Opere Monachorum, cap. 2.* cum ait: In more est Paulo, apertè omnia differere, & magis propriè, quàm figuratè loqui.

Sæpè utitur argumento ab impossibili desumpto. Et hoc est, quod inquit Theophylactus, *1. Corinth. 13.* In plerisque locis Paulus, id quod non est, tamquàm sit, ponit; perinde ac cum ait, *in Epist. ad Galat.* Si vel angelus, vel nos prædicemus vobis evangelium, præterquàm quod accepistis, anathema sit. Atqui nec ipse, nec angeli aliud evangelium annuntiaturi erant. Et alibi: Si dederò corpus meum, ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et *ad Roman. 8.* scribens: Non Angeli, non Principatus, non Potestates separare nos à charitate Dei poterunt: quamquàm nemo id conaturus angelus erat. Et sumpsit ex Chrysostomo, *hom. 31. in priorem ad Corinth.*

Galat. 1.

In more est, inquit Theophylactus, *ad Rom. 11.* Divo Paulo, ut cum ardui quiddam dixerit, cum gratiarum actione sermonem finiat, & concludat: perindè ac fecit *ad Roman. 11.* Postquam enim admiratione & stupore percussus est ob bonitatem & sapientiam, & notitiam

&

Quo tem-
pore prae-
cipue gratia
sunt Deo
agenda.

& gubernationem Dei, glorificat deinceps ipsum
dicens: Ipsi gloria in saecula. Amen. Hac ratio-
ne nos itidem instituens, ut ob ingentia bene-
ficia gratias agamus, & glorificemus ipsum, &
verbis, & vita. Atque ita dicit Chrysostomus,
Serm. 19. in epist. ad Rom. & Serm. 27. in cap.
14. ejusdem epist.

Aliquando ut auctor ille, qui scripsit *com-
ment. in universas Pauli Epistolas, titulo Hie-
ronym.* (quem arbitror ego fuisse Primasium)
in epist. ad Ephes. ait: Apostolus in medio cau-
sae, quam agit, quosdam sensus interferit, &
de latere tractat; quibus explicitis, rursus re-
vertitur ad causam. Ut *in priori ad Corinth.*
epist. cap. 5. cum tractat de fornicario, multa
interferit; & demum ad rem revertitur. Et
1. ad Timoth. 3. loquens de Diaconis: Diaconi,
inquit, non bilingues: & statim loquitur
de moribus mulierum: & iterum sermonem
de Diaconis facit. Et Theophylactus, *1. Corinth.*
11. In more est, inquit, Paulo, ubi post me-
dium cujuspiam argumenti alia necessaria inci-
derint, huc etiam digredi. Quemadmodum,
1. Corinth. 11. alio proposito argumento, de
mensa simul, atque in mysteriorum vel sacra-
menti corporis & sanguinis Domini sermonem
& mentionem incidit, & hunc locum veluti ma-
ximè necessarium perficit, & absolvit. Ita etiam
dicit Oecumenius, *eodem loco.* Et Chrysostomus,
homil. 16. 28. & 37. in priorem ad Corinth.
epistolam. De hac re latius disputavimus suprà,
lib. 5. cap. 1.

De hoc, lib.
9. Reg. 43.
& lib. 10.
Regul. 2.

Paulus, ut inquit Theophylactus, *1. Cor.*
4. perpetuo solet, quæ alterius sunt, in pro-
prium transferre personam, atque in se ipso do-
cere, quæ alios est docturus; præsertim cum
res est molesta: ut: Numquid Paulus crucifi-
xus est pro vobis? &: Quid est Paulus? Quid
est Apollo? Quid est Cephas? Et *1. Cor. 14.*
Nunc fratres, si veniam ad vos linguis loquens,
quid vobis prodero? & *1. Cor. 7.* Volo omnes
homines esse, sicut me ipsum: &: Imitatores
mei estote, sicut ego Christi. Item Chrysosto-
mus, *homil. 19. & 35. in priorem ad Corinth.*
& Hieronymus, *in comment. Isaia cap. 61.*
ait: Paulus perfectorum assumens personam,
ait: Certamen bonum certavi, cursum consum-
mavi; de cætero reposita est mihi corona jus-
titiae. Et *in alio loco:* Quotquot ergo perfec-
ti sumus, hoc sapiamus: & ex persona inci-
pientium ait: Cum essem parvulus, sicut parvu-
lus loquebar, sicut parvulus sapiebam, sicut par-
vulus cogitabam. Et iterum: Ex parte vide-
mus, & ex parte cognoscimus; donec veniat,
quod perfectum est. Lege Origenem, *in Pro-
logo epist. ad Roman.*

De hoc, lib.
6. cap. 4.
in fine.

Epistola, quam scribit Paulus ad Corin-
thios, ut inquit Hieronymus, *Isaia 63.* cum
ad unius scribatur populum civitatis, pro va-
rietate habitantium, id est, sanctorum vel pec-
catorum, nunc laudat eos, nunc corripit, nunc
docet, nunc reprehendit; provocat ad conti-
nentiam, nuptias recusat, trahit ab idololatria,
instruit resurrectionem; digamiae porrigit ma-

num, ne locum tribuat fornicationi.

Mos, inquit Chrysostomus, *1. Corinth. 10.*
homil. 22. semper Paulo est, quandocumque
multa peccata reprehendit, etiam ordine ea
disponere; & per singula, ad ea, quæ propo-
sita sunt, devenire; & in aliorum reprehensio-
nem etiam priorum facere mentionem. Velu-
ti in priori ad Corinthios epistola, cum multis
verbis de fornicatione tractasset, post *in 10.*
cap. iterum fornicationis meminit. Quod & Deus
in veteri faciebat testamento, cum in singulis
Judæorum erratis vitulum commemorabat, &
peccatum illud in medium recensebat. Et *hom.*
43. prioris ad Corinth. lucidiùs hoc explanans
ait: In hoc *cap. 16.* non agit de moribus in
universum, sed de una tantum eleemosyna. Et
quidem numquam alibi hoc fecisse novimus;
verum in aliis epistolis, ita ferè solet, ut de
eleemosyna, & modestia, & mansuetudine, &
fortitudine, reliquisque simul omnibus virtu-
tibus, agat.

Mos est, inquit Chrysostomus, *homil. 4. in
priorem ad Corinth.* Paulo, pluribus rationibus,
quæ vult astruere, confirmare, & fortiora pos-
teriori ponere argumenta. Ut *1. Corinth. 10.*
Deterrens homines ab idololatria, multis uti-
tur rationibus. Demum his verbis sermonem
finivit. Numquid fortiores illo sumus? Iram, po-
tentiam, & ultionem Dei objiciens, quæ eis
imminebant.

Epistolæ Pauli, inquit Hieronymus, *in proem.
lib. 16. in Isaia*, ex veteri sumptæ sunt ins-
trumento; ideò ex illo vera intelligentia ejus
depromenda est. Unde *ad Ephes.* cum ait: Me-
dium parietem maceris dissolvens: ex *cap. 38.*
Genes. depromptum est.

Consuetudinem apostolicæ locutionis (in-
quit Origenes, *lib. 7. comment. epist. ad Roman.*
cap. 8.) esse novimus, cum dicit: Non solum:
& nihil subjungit, cui aptari debeat, superio-
ribus dictis esse referendum. Ut *ad Roman. 8.*
Non solum autem illa, sed & nos primitias spi-
ritus habentes: & iterum: Non solum autem,
scilicet, gloriamur spe futuræ immortalitatis:
sed & gloriamur in tribulationibus, scientes,
quia tribulatio patientiam operatur. *Roman. 5.*

Est, inquit Oecumenius, *2. Corinth. 7.* fre-
quens apud Paulum supervacaneus conjunctio-
num usus, quemadmodum & defectus. De his
postea, cum de conjunctionibus, agemus. Item
adverbia superfluent, ut *ad Ephes. 3.* Ei, qui po-
tens est super omnia: id est, eximiè, facere; &
abundanter, quàm petimus, aut intelligimus.

De Pauli verborum, ac sententiarum repeti-
tionibus alibi à nobis dictum est: verum si vis,
lege Oecumenium, *ad Rom. 17. & 2. Corinth. 8.*

Aliter loquitur Paulus, inquit Chrysosto-
mus, *homil. 39. in priorem ad Corinth.* quoties
de divinitate sola sermonem facit, aliter cum in
dispensationis, id est, incarnationis, incidit ser-
monem. Nam quoties carnem apprehendit, intre-
pidè de ea, humillima quæque dicit; nihil solici-
tus, an illa omnia capere, quæ de ea dicuntur,
possit. Unde *ad Philip.* de divinitate sola lo-

Gg

quens,

De hoc su-
pra Para-
gr. Fre-
quent.

quens, ait: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, quod esset æqualis Deo. Et statim, cum inseruit sermonem de incarnatione, deprefsit sermonem inquiring: Sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, &c. Et 1. *Corinth.* 15. Cum subjecta fuerint illi omnia, tunc & ipse Filius subiecitur ei, qui illi subiecit omnia.

2. *Cor.* 11.
& 12.

Hic mos est Paulo, teste Chrysostomo, *homilia* 3. & 6. in *posterior. ad Corinth. epistolam*, si quando coactus necessitate (ut posteriori epistola ad Corinthios solum fecit) dixit aliquid de se, magnificentius se laudando, protinus sermonis fastidium studeat corripere, addendo: Et si nihil sum. De Job se laudante, lege Theophylactum, *Luc.* 18. & 2. *Corinth.* 11. de Paulo.

Nullus Pauli sermo est, ut inquit Hieronymus, in *proem. epistola ad Galat.* in quo non laboret docere, antiquæ legis onera deposita; & omnia illa, quæ in typis, & imaginibus præcesserunt, id est, otium sabbati, circumcisionis injuriam, Kalendarium, & trium per annum solemnitarum recursus, scrupulositatem ciborum, & per singulos dies lavacra iterum sordidanda, gratia evangelii subrepente cessasse: quam non sanguis victimarum, sed fidem animæ credentis impleteret.

Paulus inquit Origenes, in *proem. epistola ad Roman.* sæpè tractat de Israel secundum carnem, & de Israel, qui non est secundum carnem; de circumcisione carnis & cordis, de lege spirituali & lege litteræ, de lege carnis & lege membrorum, de lege mentis & lege peccati, de interiore & exteriori homine.

Multa sunt verba, inquit Hieronymus, *q. 10. ad Algas.* quibus Paulus juxta morem urbis & provinciæ suæ, familiariter utitur: ut 1. *Cor.* 4. Mihi pro minimò est, ut à vobis judicer; (id est, accuser) aut ab humano die. Diem posuit pro judicio ex Cilicum lingua, nam dies dici reis consuevit.

Dies
in Paulo
quid.

Idioma apostolicum est, teste Hieronymo in *epist. ad Philem.* ut semper viscera vocet, volens plenam mentis ostendere charitatem, aut internum cordis affectum, & plenam ex animo voluntatem. Ut: Viscera sanctorum requieverunt per te, frater: id est, suppeditasti alimenta ventribus sanctorum pressorum fame.

Paulus, ut inquit Hieronymus, *q. 11. ad Hedib.* Solet, quidquid alius objicere potest per ἀπολογία, antequàm objiciatur edisserere: ut: Numquid Deus repulit populum suum? Absit. Et: Numquid incredulitas illorum, fidem Dei evacuabit? Absit. Et 2. *Corinth.* 2. Deo gratias, qui semper nos triumphat, (id est, triumphare facit) in Christo Jesu, & odorem notitiæ suæ per nos manifestat in omni loco. Et quia poterat aliquis dicere: Quomodo ergo non omnes credunt? priusquam interrogaretur solvit: Quia bonus odor sumus Deo, in his qui salvi fiunt, & in his qui pereunt; aliis quidem odor mortis in mortem, aliis odor vitæ in vitam. Et est sensus: Nominis Christi in omni loco bonus odor sumus Deo, & prædicationis nostræ lon-

gè latèque spirat fragrantia. Sed quia homines suo arbitrio derelicti sunt, nequè enim bonum necessitate faciunt, sed voluntate; ut credentes coronam accipiant, increduli suppliciis mancipentur: ideò odor noster, qui per se bonus est; virtute eorum, & vitio, qui suscipiunt, sive non suscipiunt, in vitam transit, aut mortem; ut qui crediderint, salvi fiant; qui verò non crediderint, pereant. Unde Dominus positus est in ruinam & resurrectionem multorum. Et sicut Solis radios tam immunda loca excipiunt, quàm munda; sicque in floribus, quomodo in stercore lucet, nec tamen Solis radii polluantur: sic & Christi bonus odor, qui numquàm mutari potest, nec naturam suam amittere, credentibus vita est, incredulis mors. Chrysostomus quoque *homil. 9. ad Populum Antiochenum*, optimo utitur exemplo. Cum dixisset, inquit, Paulus: Revelabitur ira Dei de cælo super omnem impietatem, & injustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent: & vidisset objectionem sibi occurrentem, & multos contradicturos: Unde, scilicet, gentiles Dei veritatem cognovissent? intulit dicens: Quia quod notum est Dei, manifestum est illis. Quomodo manifestum est illis? Quis ostendit? Deus, inquit, illis manifestavit. Quo pacto, per quem prophetam? quia Scripturæ nondum erant: Invisibilia, inquit, Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur.

Paulus ambiguitates colligit multas, nec tamen solvit, ut auditorem magis urgeat, & suadeat, hæc ab homine comprehendere non posse. Ut *ad Roman.* 9. Quid adhuc quæritur? scilicet Deus: voluntati enim ejus, quis resistit? O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic?

Apud Paulum, inquit Hieronymus, *versus Græcos. finem, cap. 3. epist. ad Galat.* pro Græco, Gentilem accipere debemus, quia ἔθνη, & Græcum, & Ethnicum seu Gentilem, significat. Hæc ille. Eundem Gentilem, vocat præputium; sicut Judæum circumcisio. Nam per signa res denominantur, ut præputium pro gentili, & circumcisio pro Judæo. Ut *ad Roman.* 2. Si præputium justitias Dei custodiat, nonne præputium in circumcisionem reputabitur? *ad Galat.* 2. Cum vidissent, quod creditum est mihi evangelium præputii, sicut Petro circumcisionis: & *ad Rom.* 15. Dico, Christum fuisse ministrum circumcisionis: id est, Apostolum circumcisorum Judæorum.

Roman. 1.

Græcos.

Judæus.

Præputium
Circumcisio.

In epistolis ad Corinthios, inquit Chrysostomus, *homil. in priorem*, paucis versibus Paulus Christi mentionem sæpè facit, ut ex exordio prioris notum est.

Vide quæ
scripsi lib.
4. cap. 2.
col. 316.

Hanc vocem Amen, inquit Chrysostomus, *homil. 1. in epist. ad Galat.* nusquam alibi reperimus in epistolarum initio positam, nisi in epistola ad Galatas; sed in subsequenteribus sæpè solet addi.

Amen.

Solet, inquit Theophylactus, 2. *Corinth.* 4. perpetuò Paulus obscure dicta declarare, lucidior-

dioraque reddere : v. g. & vita Jesu manifestetur in corpore nostro : & subdit : & vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. De his jam diximus , in *cap. de Ordine narrationis Scripturae* , lib. 5. *harum Hypotyposeon.*

Observanda est consuetudo Apostoli , inquit Origenes , lib. 5. *comment. epist. ad Roman.* quod non semper , cum aliquid ex Scripturis assumit , integrum textum verborum , ut in suo loco positus est , assumit ; sed ea tantum , quæ præsentis causæ requirit assertio. De hoc , in *cap. de Citationibus* , disserui.

Sæpenumerò , inquit Chrysostomus , *homil. 17. in priorem ad Corinth.* solet Paulus , præter opinionem , sermonem in contrarium vertere : ut 1. *Corinth.* 6. Omnia mihi licent , sed non omnia expediunt : omnia mihi licent , sed ego sub nullius redigar potestate. Ac si diceret : Et si in potestate nostra sit , non solum id nihil affert utilitatis , sed nec potestatis quidem est , verum servitutis.

Hoc est semper sapientiæ Pauli , inquit Chrysostomus , *homil. 8. in epist. ad Hebr.* aspera blandis intermiscere : ut *ad Galat.* 5. Currebatis benè , quis vos impedivit ? Et : Sinè causa tanta passi estis , si tamen sine causa : & iterum : Certus sum de vobis in Domino. Et *ad Hebr.* 5. Persuassus sum de vobis meliora , & cum salute conjuncta. De hoc , lib. 5. *cap. 1.* disserui. Lege Oecumenium , *ad Rom.* 10. & de fascino , lib. 6. *cap. 1.* scripsimus.

An Paul. duxit uxorem , necne?

Philippens. 4.

Antequàm à Paulo digrediamur , volo disquirere : Utrum ipse inter conjugatos , an inter cælibes connumerandus sit ? Nam variæ sunt Sanctorum hac in re sententiæ. Origenes quidem dubius est , nec astruere , nec negare audet. Illius hæc sunt verba , libro 1. *commentar. epist. ad Roman.* Liber est , qui sine uxore per puritatem continentiae venit ad Christum ; qui tamen servus Christi efficitur , dum ex integro virtutibus servit. Paulus ergo (sicut quidam tradunt) cum uxore vocatus est , de qua dicit ad Philippenses scribens : Rogo te etiam , germane compar , adjuva illas , quæ mecum laboraverunt in Evangelio , cum Clemente , &c. Sin verò (ut aliis videtur) sine uxore ; nihilominus dum jam vocatus est , & sequutus , servus est Christi.

Alii asseverant , uxorem duxisse , inter quos est Ignatius primus Antiochenæ Ecclesiæ post Petrum Pontifex , qui in *epist. ad Philadelphenses* , ait : αἱ παρθένοι , μόνον τὸν χριστὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχουσιν , καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα ἐν ταῖς εὐχαῖς , φιλίζονται ὑπὸ τοῦ πνεύματος , ὅνα μὴ ὑμῶν τὸ ἁγιοσύνης , ὡς Ἡλία , ὡς Ἰησοῦ τοῦ ναυῆ , ὡς Μελχισεδεκ , ὡς Ἐλισσαίου , ὡς Ἰερεμίου , ὡς τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου , ὡς τοῦ ἡγαπημένου μαθητοῦ , ὡς Τιμοθέου , ὡς Τίτου , ὡς Εὐδίου , ὡς Κλήμεντος , ἢ ἐν ἀγνείᾳ ἐξελεθῶσι τὸν βίον . οὐ φέγων τοὺς μακαρίους τοὺς λοιποὺς , ὅτι γάμοις προσωμίλισαν τούτων ἐμνήσθην ἄρτι . εὐχομαι ὁ θεὸς τοῦ εὐαγγελίου , πρὸς τοῖς ἰσχυροῖς αὐτῷ εὐερεθῆναι ἐν τῇ βασιλείᾳ , ὡς Ἀβραάμ , καὶ Ἰσαάκ , καὶ Ἰακώβ , ὡς Ἰωσήφ , καὶ Ἠσαίου , καὶ ἄλλων προφητῶν . ὡς Πέτρου , καὶ Παύλου , καὶ ἄλλων ἀποστόλων τῶν γάμοις προσωμίλησαντων . Hoc est : Virgines solum Christum præ oculis habete , & ejus patrem in orationibus , ab spiritu illuminatæ . Utinam capiam uti-

litatem sanctitatis vestræ , sicut Eliæ , sicut Jesu Nave , sicut Melchisedec , Elisæi , Jeremiæ , Joannis Baptistæ , & dilecti illius discipuli , sicut Timothei , Titi , Evodii , Clementis , qui in castitate de vita exierunt. Non vituperans cæteros beatos , quod nuptiis dederint operam , horum nunc memini : opto enim , dignus Deo inventus , ad vestigia eorum in regno inveniri , sicut Abraham , Isaac , Jacob , sicut Joseph , & Isaïæ , & aliorum prophetarum , sicut Petri , & Pauli , & aliorum Apostolorum , qui nuptiis operam dederunt. Et Clemens , (non , ut putat Erasmus , primus , qui pontificatum adiit juxta aliquos post Petrum , sed Alexandrinus) in *Stromat.* 3. ait : Petrus , & Philippus filios procrearunt. Philippus autem filias quoque suas viris tradidit. Et Paulus non veretur in quadam epistola , suam appellare conjugem ; quam non circumferebat , eò quod non magno ei esset opus ministerio. Dicit itaque in quadam epistola : Non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi , sicut cæteri Apostoli ? Sed hi non ut uxores , sed ut sorores circumducebant mulieres , quæ unà ministraturæ essent apud mulieres , quæ domos custodiebant. Et citantur hæc verba ab Eusebio , lib. 3. *histor. cap. 30.* ita etiam dicitur , D. 31. in *Decretis* , *cap. Omnino.*

Roma.

Philip. 44

1. Cor. 9.

Porro testimonia Scripturarum , quibus nituntur , facile dilui possunt. Primum , quod sumptum est , ex 1. *ad Corinth. epist. cap. 9.* Nonne habemus potestatem sororem mulierem circumducendi ? sic solvit Theophylactus , *ibidem* : Divites scemina comitabantur Apostolos , ut suppedirent eis necessaria ; omnem illis securitatem , horum causa parantes , ut soli evangelii prædicationi vacarent. Et Hieronymus , in *comment. Matth. cap. 27.* ait : Consuetudinis Judaicæ fuit , nec ducebatur in culpam more gentis antiquo , ut mulieres de substantia sua victum atque vestitum præceptoribus ministrarent. Hoc , quia scandalum facere poterat in nationibus , Paulus abjecisse se memorat. Dicit enim ipse : Numquid non habemus potestatem sorores mulieres circumducendi , sicut & cæteri Apostoli faciunt ? Ministrabant autem Domino de substantia sua , ut meteret earum carnalia , cujus illæ metebant spiritualia. Non quod indigeret cibus Dominus creaturarum ; sed ut typum ostenderet magistrorum , quod victu atque vestitu ex discipulis deberent esse contenti. Huic sententiæ suffragatur D. Theodoretus , in *Paulum.* Et Augustinus , in *lib. de Operibus Monachorum* , cap. 4. ait : Quo probato , ostendit Paulus , sibi licere , quod cæteris Apostolis ; id est , ut non operetur manibus suis , sed ex evangelio vivat , sicut Dominus constituit eis : ad hoc enim & fideles mulieres , habentes terrenam substantiam , ibant cum eis , & ministrabant eis de substantia sua ; ut nullius indigerent horum , quæ ad necessaria vitæ hujus pertinent. Quod Paulus licere quidem sibi , demonstrat ; sed ea potestate , se uti noluisse , postea commemorat. Hoc quidam non intelligentes , non sororem

Consuetudo apud Judæos.

mulierem, sed uxorem interpretati sunt. Fefellit eos verbi Græci ambiguitas, quod & uxor & mulier eodem verbo γυνή Græcè dicitur: quamquàm hoc ita posuerit Apostolus, ut falli non debuerint, quia nec mulierem tantummodo ait, sed sororem mulierem; neque ducendi, sed circunducendi. Verumtamèn alios interpretes non fefellit hæc ambiguitas, & mulierem non uxorem interpretati sunt.

Utuntur secundo testimonio, ex *Epist. ad Philippenf. cap. 4.* καὶ ἐρωτῶ καὶ σε σύζυγε γνήσια, συλλαμβάνου ἀνδράς αἱ τινὲς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθισαν μοι μετὰ καὶ κλήμετος, καὶ τῷ λοιπῶν συνεργῶν μου. Hoc est: Deprecor & te, germane compar, adjuva illas, quæ mecum laboraverunt in Evangelio, cum Clemente, & cæteris cooperatori- bus meis. Ubi, cum dicit germane, pro germana accipiunt: ac si dicat: Et tu sincera conjux, adjuva illas: ut sint verba Pauli ad uxorem suam. Quod si dicas, nomen γνήσια, id est germane, est nomen masculinum: ad hoc respondent, quod nomina masculina in ος, ponuntur pro fœmininis: ut inquit interpretes Sophoclis in *Electra*. ὅσα εἰς ὅς ἀρσενικά. ἀντὶ θηλυκῶν λέγεται εἰς ἀληθινῶν, ἀντὶ καὶ ἐστὶ. χρεστός δὲ ἀντὶ τοῦ χρεστή, καὶ κλυτός ἀντὶ τοῦ κλυτῆ. καὶ θυραῖος ἀντὶ τοῦ θυραῖα, καὶ βίαιος ἀντὶ τοῦ βιαία. Sed quàm debilis sit hæc positio, etiamsi dixerit Germana, statim videbimus.

Alii affirmant, aut conjugii fuisse expertem, aut virginem. Et hæc positio, ut communior, ita sacris litteris conformior est. Et germanum comparem, significat Epaphroditum, de quo ad Philippenf. 2. & 4. capite: id est: Et tu ingenue collega, scilicet, Epaphrodite, adjuva eas, &c. Et licet, ut notatum est, alii dicunt, Germane esse mulieris nomen; nos tamen de hac re sanctorum sententias afferamus. Chrysostomus, *homil. 13. ad Philip.* ait: Non obsecrat uxorem suam, cum inquit Germane compar, ut malè aliqui arbitrantur; verùm honorat mulierem, (quia sic vocatur illa) aut virum unum ex his mulieribus: ut *ad Roman. 16.* Commendo vobis Phœben sororem, ministram ecclesiæ, quæ est Cenchris. Et Theophylactus, *ad Philippenf. 4.* ait: Commendat Evodiam & Synthychen viro cuiusdam admirando, qui aut frater fuit alterius ipsarum, aut maritus, aut forsitan custos carceris; quasi dicat: Jam frater es germanus, si in opere Domini idem jugum trahas, adjuvans illas. Nonnulli in errorem inducunt, ajunt, Paulum hîc propriam conjugem adhortari: sed hoc esse hæud quaquàm potest. Ut enim alia prætermittam, si suam uxorem intelligere voluisset, dixisset in genere fœmenino, γνήσια σύζυγε id est, Germana conjux. Theodoretus *eodem loco*, ait: Germane est mulier confocia laborum Pauli. Aliqui stultè, esse uxorem Pauli putant, non attendentes *in epist. ad Corinth. 1. cap. 7.* se in numerum cælibum Paulum retulisse. Et Oecumenius: Fatua, inquit, est cogitatio, arbitrare esse uxorem Pauli: nam non reliquisset eam Philippis, sed in Tarso, ubi natus; aut in Jerusalem, ubi nutritus. Et Hieronymus,

ad Eustochium de Virginitate, ait: Non sunt audiendi, qui dicunt Paulum uxorem habuisse. Nam cum de virginitate & castitate loquitur, se in exemplum adducit. Bonum est, inquit, homini mulierem non tangere; sed propter fornicationem unusquisque uxorem habeat, &c. Hoc secundum indulgentiam dico, non secundum imperium; volo omnes homines esse, sicut meipsum. Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo. Et post parum: Dico autem non nuptis, & viduis, bonum est illis si sic permaneant, ut ego. Et: De Virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tamquam misericordiam consequutus, ut sim fidelis. Et Epiphanius, *libro 2. contra Hæreses, in hæresi Valesiorum*, hæc quæ scripsit Hieronymus totidem verbis dicit. Et Augustinus ita sensit, ut ex loco supra à nobis citato constitit: & iterum Hieronymus *ad Calentiam, de Monogamia*.

CAPUT II.

De Præceptis, & Consiliis Evangelicis.

Duplex est genus præceptorum in Scripturis, affirmativum, & negativum. Negativum quidem perpetuò nos cogit & adstringit ad sui observationem, nec unquàm temerè absque scelere prætermitti potest, ut: Non furaberis, non mœchaberis. Affirmativum verò nos cogit, ut ipsum observemus certo loco, ac tempore; quod si tunc omissum fuerit, culpa non vacat homo ille: ut: Oportet honorare parentes, & eos subvenire: quod ultimum non semper, sed cum sunt in necessitate constituti. Et: Oportet confiteri peccata sacerdoti: non semper, sed in tempore ab Ecclesia constituto, & præfinito, in cap. illo, Omnes utriusque sexus, *de Pœnitent. & remission.* Hæc, quæ à nobis utcumque dicta sunt, sanè quàm eleganter protulit Hieronymus, *in epist. ad Calentiam*, de ratione piè vivendi. Duo, inquit, sunt genera mandatorum, in quibus clauditur tota justitia. Prohibendi unum est: Jubendi alterum: ut enim mala prohibentur, ita præcipiuntur bona. Ibi ocium operatur, hic studium: ibi coercetur animus, hic incitatur: hic fecisse, illic non fecisse, culpabile est. Unde Propheta dicit: Quis est homo, qui vult vitam, & cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum, declina à malo, & fac bonum. Et Apostolus: Odientes malum, & adhærentes bono. Hoc itaque duplex diversumque præceptum, prohibendi scilicet & imperandi, æquo jure omnibus mandatum est. Non virgo, non vidua, non nupta, ab hoc imperio libera est. In quovis proposito, in quovis gradu, æquale peccatum est, vel prohibita admittere, vel jussa non facere. Quòd inquit Hieronymus, in quovis gradu æquale peccatum esse; non vult sequi Stoicorum errorem, affirmantium peccata omnia, ac ipsorum supplicia esse æqualia. Nam juxta Horatium:

Nec vincet ratio hoc, tantundem ut peccet,
idemque,

Stoici.
Cicer. in
3. Parado-
xor.

Qui

*Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus sacra divum legerit.*

Sed vult dicere, quod æquè ac pariter ambo efficiuntur peccatores, scelus illud perpetrando; nec negat circumstantias peccatorum minuere, aut aggravare peccatum. Qua de re S. Thomas 1. 2. *Quæst.* 73. disputat: & Gratianus, D. 40. *Homo christianus*: & in cap. *Consideret. de Pœnitentiis*. D. 5. quod est Hugonis, non Augustini.

Aliquando dantur præcepta nuda, aliquando præcepto additur & explicatio, ne temerè datum esse videatur. Quando id fiat, Chrysostomus, *homil.* 12. *ad Populum Antiochenum*, nos docere poterit, qui ait: Cum aliquid præcipitur in lege, aut prohibetur, quod ex lege naturali nobis notum est, bonum esse aut malum, causa præcepti non subnectitur. V. g. Non opus habemus dicere, quod malum est fornicatio, aut bonum continentia; sed ab initio hoc scimus. Unde cum ait legislator: Non occides: non intulit, malum enim cædes; sed simpliciter, Non occides, inquit: prohibuit enim peccatum dumtaxat, non docuit. Quare igitur qui dixit: Non occides: non addidit, quod malum est cædes? quoniam præveniens conscientia nos hoc docuit, & tamquam scientibus, & intelligentibus, ita loquitur. Cum igitur de alio loquitur mandato, non nobis noto facto per conscientiam, non tantum prohibet, sed & causam apponit. De sabbato itaque legem ferens, dicit: Septima die non facies opus: subjungit quoque causam cessationis: Quoniam in die septima requievit Deus ab omnibus operibus suis, quæ cœperat facere. Et rursùm: Memento, quod servieris in Ægypto, & eruerit te Dominus Deus tuus inde: idcirco præcipio tibi, ut facias hanc rem. Quando messueris segetem in agro tuo, & oblitus manipulum reliqueris; non reverteris, ut tollas illum. Et in eodem capite, dat causam, quare uxor dimittatur à viro, & detur ei libellus repudii. Quare igitur in sabbato quidem causam adjecit, in cæde vero nihil tale fecit? Quoniam quidem hoc mandatum non de principalibus erat, nec per conscientiam nobis exquisitis, sed particulare quoddam, & temporaneum; propterea post hæc, in nova lege soluta sunt. Similiter de primogenitis, quare offerantur, datur causa, *Exodi* 13. Lege S. Thomam, 1. 2. q. 100. *art.* 7. *ad* 2.

In præceptis divinis, aut additur explicatio, ut dictum est; aut additur promissio, rei temporariæ, aut cœlestis. Ut: Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cœlorum. Et *ad Ephes.* 6. Honora patrem tuum, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, & sis longævus super terram. De hoc secundo genere, in *tertio cap. hujus voluminis* differemus. At in aliquibus præceptis, ut ait Hieronymus, *ad Ephes.* 6. non additur promissio, sed Dei laus: ut in Decalogo: Non facies tibi sculptile. Ego enim sum Deus zelotes, visitans injurias patrum in filios, &c. & denique ait: Et faciens misericordias in mille. Porro annotare

oportet ex Theophylacto, *ad Ephes.* 6. quod præcepta negativa, ut: Non mœchaberis, non occides, & similia, non habent mercedem adjunctam, neque promissionem: sunt quippè potius à malis discessus, quam bonorum operationes: & nemo dat mercedem ei, qui se à malo abstinere. * At mandatum affirmativum quod habet boni operationem, promissionem habet. Ut: Filii, obedite parentibus, ut sitis longævi super terram, quam Dominus daturus est. Aliam affert rationem S. Thomas *loco modo citato*.

Adverte ex Theophylacto, *ad Ephes.* 6. quod primò dantur in Scripturis præcepta negativa, postea affirmativa; quia primò à pravis operibus abducimur, postea ad bonorum trahimur operationes. De hac tamen re late differuimus, *lib.* 5. in cap. *de Ordine narrationis Scripturæ*.

Sunt quædam præcepta patientiæ, quæ nos subire libenti animo, injurias illatas, jubent: quæ tamen secundum animi præparationem solum intelligenda sunt, nos adstringere ad illorum observationem: ut: Si te percusserit in una maxilla, præbe ei aliam. Verum quia de hac re postea fusiùs disputaturus sum, nunc paucis rem absolvam. Augustinus, *epist.* 4. & habetur 23. *Quæst.* 1. cap. *Paratus*. Paratus, inquit, debet esse homo justus, patienter eorum malitiam sustinere, quos fieri bonos quærit; ut potius numerus crescat bonorum; non ut pari malitia se quis numero addat malorum. Denique ista præcepta patientiæ, magis sunt ad præparationem cordis, quàm ad opus quod in aperto fit: ut teneatur in secretò animi patientia, cum benevolentia; in manifestò autem id fiat, quod eis videtur prodesse, quibus bene velle debemus. Hinc quoque ipse Dominus Jesus exemplum singulare patientiæ, cum percuteretur in faciem, respondit: Si malè locutus sum, exprobra de malo; si benè, cur me cædis? Nequaquam igitur præceptum suum (si verba intueamur) implevit. Neque enim præbuit percutienti alteram partem, sed potius prohibuit ne faceret, & injuriam augeret. Tamen paratus advenerat, non solum percutienti in faciem, alteram præbere maxillam; verum etiam pro his, à quibus hoc patiebatur, crucifixus occidi; pro quibus ait, in cruce pendens: Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Neque Paulus præceptum Domini videtur implevisse, ubi etiam percussus in faciem, dixit principi sacerdotum: Percutiat te Deus, paries dealbate: sedens, me judicas secundum legem, & contra legem jubes me percuti? Sunt ergo ista præcepta de patientia semper in cordis præparatione retinenda; de ipsa quoque benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda.

Summè adverte, nisi vis in Scripturis hallucinari, quod annotavit Augustinus, *lib.* 8. *de Trinit.* cap. 7. Quod cum duo præcepta sint, ex quibus tota lex pendet, & prophetæ, Dilectio scilicet Dei, & proximi; plerumque Scriptura pro utroque unum ponit. Quandoquæ tantum Dei: ut est illud: Scimus, quod diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. Et ite-

* Theophylactus intelligendus est, quando quis abstinere à peccato sine actu positivo, per quem peccato resistit.

Cap. 5. hujus lib. 23. Q. 1. cap. Paratus.

Act. 23.

Not.

Roman. 8. 1. Cor. 8. Roman. 5.

Exod. 20.

Dent. 24.

Dent. 24.

literum: Quisquis diligit Deum, hic cognitus est ab illo. Et illud: Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. Et alia multa: Quia & qui diligit Deum, consequens est, ut faciat quæ præcipit Deus; & in tantum diligit in quantum facit: consequens ergo est, ut & proximum diligit, quia hoc præcipit Deus. Quandoquæ tantum dilectionem proximi Scriptura commemorat. Sicut est illud: Invicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Et illud: Omnis lex in uno sermone impletur, in eo quod scriptum est: Diliges proximum tuum tamquam teipsum. Et in Evangelio: Omnia quæcumque vultis, ut faciant vobis homines bona, ita & vos facite illis: hæc enim est lex, & prophetæ. Et pleraque alia reperimus in literis sanctis, in quibus sola dilectio proximi ad perfectionem præcipi videtur, & taceri de dilectione Dei; cum ex utroque lex pendeat, & prophetæ. Hactenus ille. Fortè ob hanc causam, cum *Matth. 19.* numerentur præcepta Decalogi, nil dicitur de præceptis ad Deum spectantibus. Et in *epist. ad Ephes.* dicitur: Ambulate in dilectione: nec exprimit, an loquatur de dilectione Dei, an proximi. Crederem tamen, de dilectione proximi Paulum fore intelligendum, quia Deus nostros profectus quærit. Deinde adverte, quod cum sit nobis præceptum injunctum de dilectione Dei & proximi, de dilectione nostra nullum umquam præceptum legimus datum. Quia juxta Augustinum, *libro 1. de Doctrina Christian. cap. 35.* ut se quisque diligit, præcepto non est opus. Hujus regulæ rationem affert Cyrillus, *lib. 9. super Joan. cap. 5.* cum ait: Sæpè numero Christus, aut potius tota divina Scriptura, ea quæ de re una dicit, generalius intelligit. Ut: Si non laveris te, non habebis partem mecum: id est, nisi hanc mirabilem humanitatis disciplinam susceperis, nihil mihi tecum commune erit. Aut, nisi quis peccati sordes per gratiam meam laverit, regni cælorum non erit particeps. De hoc, *lib. 9. Regul. 14.*

Petrus pedes non lavare velle, quid significet.

omn. 15.

Libro 10. Regul. 27.

Quandò præceptum aliquod datur, aut aliquid promittitur in genere masculino, masculinum & foeminam comprehendit. Ut *Joan. 3.* Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu Sancto, &c. & : Beatus vir, qui timet Dominum, & in mandatis ejus volet nimis: & *Psal. 1.* Beatus vir, qui non abiit in consilium impiorum. Numquid mulier ab hac beatitudine excluditur? Minimè: nam una est virtus utriusque. Porro quandò aliquod præceptum datur maribus solummodo, statim id explicatur: ut *Genes. 17.* datur præceptum circumcisionis masculis, non foeminis: & quod ter appareant ante Dominum in templo, *Exod. 23.* Ter in anno apparebit omne masculinum coram Domino Deo: scilicet, in Jerusalem.

Est Domino consuetum, inquit Basilus, in *homil. Quomodo instruendi sint, qui veniunt ad Baptismum*, ut definitè præcepta, per alia alibi dicta clarè tradat: ut: Thesaurizate vobis

thesauros in cælo. Quod simpliciter dictum, alibi declarat, dicens: Vendite, quæ possidetis, & date eleemosynam: & facite vobis sacculos, qui non veterascant, thesaurum non desinentem in cælis.

Porro quærendum videtur: An tam præcepta, quàm consilia sint impossibilia observatu? Nam dicit Dominus: Qui potest capere capiat. Cui quæstioni respondet Basilus, in *homil. Attende tibi ipsi. ἀσεβεις*, inquit, τὸ λέγειν ἀδύνατα εἶναι τὰ τοῦ πνεύματος παρασέλλματα. Hoc est: impium est asseverare, præcepta Spiritus Sancti impossibilia esse observatu. Et Hieronymus, *Matth. 5. in postremis verbis*: Multi, inquit, præcepta Dei, imbecillitate sua, non sanctorum viribus æstimantes, putant esse impossibilia, quæ præcepta sunt: & dicunt, sufficere virtutibus, non odisse inimicos; cæterum diligere eos, plus præcipi, quàm humana natura patiatur. Sciendum est ergo, Christum non impossibilia præcipere, sed perfectæ, quæ fecit David in Saul, & Absalom; Stephanus quoque martyr pro inimicis lapidantibus deprecatus est; & Paulus Anathema cupit esse pro persecutoribus suis. Hæc autem Jesus docuit, & fecit, dicens: Pater ignosce illis, quod enim faciunt, nesciunt. Et Maximus, *cent. 1. de Charitate 79.* Dominus nobis præcepta largitur, juxta animæ vires. Et Scholastici citant Hieronymum in *Confessione catholica*: sed illam Hieronymi esse, negant aliqui.

Præterea, non immeritò quæri potest, An perfectio Christiana pendeat ex consiliis, an ex præceptis? De hac quæstione quid senserint Scholastici, apud S. Thomam 2. 2. *quæst. 184.* legere poteris. Porro Sanctorum Patrum sententia est, perfectionem vitæ Christianæ constare in observatione consiliorum. Sed consilia custodiri non posse, nisi jacto fundamento præceptorum. Audi quid dicat Hieronymus, in *epist. ad Philem.* Virginitas, inquit, propter eam majori præmio coronatur, quia præceptum Domini non habet, & ultra imperata se extendit. Unde Philemoni scribit Paulus: Scio, quoniam super id quod dico, facies. Atque ideò meritò voce Apostoli laudatur, quod mandata ejus opere prævertat, & possit dicere: Voluntaria oris mei complacent tibi Domine: plusque faciens, quàm præceptum est, vincat eos, qui tantummodò imperata fecerunt, & jubentur dicere: Servi inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus. Et *libro 1. contra Jovinian.* ait: Multi sunt eunuchi, qui se castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat. In propatulò est, cur Apostolus dixit: De Virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do. Quia præmiserat Dominus: Non omnes capiunt verbum, sed quibus datum est: &, Qui potest capere, capiat. Proponit Agonothetes præmium, invitat ad cursum, tenet in manu virginitatis bravium, ostendit purissimum fontem, & clamitat: Qui sitit, veniat, & bibat: qui potest capere, capiat. Non dicit: Velitis, nolitis, biben-

Præcepta non impossibilia factu.

Actuum 7. Roman. 9.

Lucæ 23.

Perfectio christiana, in consiliis, tamquam in mediis ad perfectionem, quæ est charitas.

Matth. 19.

Agonothetes Christus.

Majoris
gratie, id
est, majo-
ris obse-
quii.

Præcep-
tum.

Consilium.

Marci 10.

Caput Hie-
ronym. fal-
sò Grego-
rio tribu-
tum.

endum vobis est, atque currendum; sed, qui voluerit, qui potuerit currere, atque potare, ille vincet, ille satiabitur. Ideò plùs amat virgines Christus; quia spontè tribuunt, quod sibi non fuerat imperatum. Majoris gratiæ est, offerre quod non debeas, quàm reddere quod exigaris. Et Chrysostomus, *homil. 22. in priorum ad Corinth. epistolam*, ait: Quæ supra præceptum fiunt, multam secundùm Paulum mercedem consequuntur. Inquit enim: Quæ est merces mea, ut evangelium prædicans, sine sumptu ponam. Quæ enim sub præcepto continentur, non itidem. Et Ambrosius, *in libro de Virginitate, versus finem*, ait: Præceptum in subditos fertur, consilium amicis datur. Ubi præceptum est, ibi lex est; ubi consilium, ibi gratia est. Præceptum, ut ad naturam revocet, consilium ut ad gratiam provocet. Et ideò lex Judæis lata est: gratia autem electioribus reservata est. Lex, ut à naturæ finibus culpæ studio remeantes, ad naturæ observantiam pœnæ terrore revocaret; gratia autem, ut electos, tum studio bonorum, tum propositis etiam præmiis, provocaret. Et ut intelligas distantiam præcepti, atque consilii, illum recorderis, cui in evangelio ante præscribitur, nè homicidium faciat, nè adulterium admittat, nè falsum testimonium dicat. Præceptum enim ibi est, ubi est pœna peccati. At verò cum se præcepta legis memorasset implese: Omnia, inquit, hæc servavi à juventute mea: consilium ei datur, ut vendat omnia, & sequatur Dominum. Hæc enim non præcepto imperantur, sed pro consilio deferuntur. Duplex namque forma mandati est: una præceptiva, altera voluntaria. Unde Dominus in prima forma dicit: Non occides: ubi præcipit. In alia: Si vis perfectus esse, vende omnia tua. Ergo hic liber est à præcepto, cui defertur arbitrio. Itaque qui præceptum impleverint, possunt dicere: Servi inutiles fuimus, quod debuimus facere, fecimus. Hoc non dicit virgo, nec qui bona sua vendit, sed quasi repocita expectat præmia. Unde Apostoli: Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te: quid ergo erit nobis? Non enim quasi inutilis servus, quod debuit facere, fecisse se dixit: sed quasi utilis Domino, qui commissa sibi talenta, quæsitis multiplicavit usuris; mercedem fidei, & virtutum, securus expectat. Et ideò illis dicitur: Vos, qui secuti estis me, sedebitis judicantes duodecim tribus Israel. Et in *Decretis 14. Quæstione 1. cap. ultim.* textus est sub nomine Gregorii, cum sit Hieronymi, *ex lib. 1. contra Jovinianum* desumptus, qui hæc omnia breviter complectitur. Quod præcipitur, inquit, imperatur; quod imperatur, necesse est fieri; si non fiat, pœnam habet. Ubi consilium datur, offerentis arbitrium est. Ubi præceptum, necessitas est, servientis ut obediat, vel imperantis ut ei obediat. Et Beda, *Lucæ 9. lib. 3. cap. 34.* Cum, inquit, aliquid à Domino imperatur, nisi fiat, inobedientiæ culpa est; cum autem potestas datur, licet cuique non uti, & tamquam de suo jure cedere. Denique, *in episto-*

la ad Eustoch. de Virginitate, ait Hieronymus. De virginibus, inquit, Apostolus præceptum Domini non habeo. Cur? Quia ipse ut esset virgo, non fuit imperii, sed propriæ voluntatis. Quia majoris est mercedis, quod non cogitur, & offertur. * Quia si fuisset virginitas imperata, nuptiæ videbantur ablatae: & durissimum erat, contra naturam cogere, Angelorumque vitam ab hominibus extorquere; & id quodam modo damnare, quod conditum est.

CAPUT III.

Quod Deus, homines pollicitationibus, aut terro-
ribus, ad præceptorum alliciat custodiam.

Cum sint homines rebus terrenis addicti, solet Dominus, res illas polliceri, quæ apud illos in pretio sunt, dummodò legem observent. Et vice versa, quæ maxime detestantur, & exhorrescunt, se invecturum interminari; nisi contineant se in officio, & legi divinæ pareant. Id quibus modis soleat fieri, sequentibus regulis manifestabitur.

Scriptura, inquit Chrysostomus, *homil. 22. & 44. in Matth.* auditorem, ad eorum quæ dicit obedientiam, etiam per adversa compellit; non solum, scilicet, per illa quæ profunt, verum etiam per illa, quæ lædunt. Sicut optimus quispiam medicus, qui ex intemperantia ægritudinem ostendat, esse secuturam; ex obedientia sospitatem. Hujus rei exemplum affert Hieronymus, *Daniel. cap. 22.* Comminatus est, inquit, Nabuchodonosor Sapientibus Chaldæis, & Magis pœnam, inquiens: Nisi indicaveritis mihi somnium, & conjecturam ejus, peribitis. Proponit & præmia, inquiens: Si autem somnium indicaveritis, honorem multum accipietis à me. Denique Plutarchus *de Institut. puerorum*, ait: δύο σπειρὶ τοῖς χεῖρας τῆς ἀρετῆς εἰσι, ἐλπίς τε τῆς τιμῆς, καὶ φόβος τιμωρίας, ἡ μὲν γὰρ δευμνικῶς τέρους πρὸς τὰ κάλιστα τῶ ἐπιιδεύματων. ἡ δὲ οὐκ ἐλπίς πρὸς τὰ φαῦλα τῶν ἔργων ἀπεργάζεσθαι. Hoc est: Duo sunt elementa virtutis, timor, & spes.

Non de futuris, inquit Chrysostomus, *homil. 15. in Matth.* solummodò bonis, verum etiam de præsentibus Scriptura cohortatur: tum propter tardiores auditores, & antequàm futura veniant, præsentia requirentes: tum quia in ecclesia sunt perfecti, & imperfecti, qui terrena cupiunt & temporalia. Ut: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram: sensibile hic præmium statuens. Et alibi: Honora patrem tuum, & matrem tuam, sic enim eris longævus super terram. Et Dominus latroni: Hodie mecum eris in paradiso. Paulus quoque creberrimè, & præmia sensibilia proponit, & de præsentibus adhortatur: ut cum de virginitatis bono disse-rit, nihil ibi de supercœlesti honore commemorat, sed de præsentis utilitate, rem commendat, inquiens: Propter instantem necessitatem. Sic Christus spiritualibus sensibilia miscebat. Nec dissentiant ab eo Euthymius, *Matth. 5.* nec Chromatius, *in lib. de 8. Beatitudinibus, parùm post principium.* Et de Judæis loquens Hierony-

Virginitas
cur præcep-
to non sub-
est.

* Hierony-
mus intelli-
gendus est
de obsequio
superero-
gationis,
quod offer-
tur per vo-
tuum.

Matth. 5.
Ephes. 5.
Deut. 5.
Matth. 25.
1. Cor. 7.

nymus, in comment. *Isaia*, cap. 1. ait: Hebræis, qui necdum poterant sapere spiritualia, pollicetur Deus bona præsentis sæculi; ut saltè præsentibus invitati, faciant, quæ præcepta sunt. Et circa principium lib. 17. in eundem prophetam, ait: Gulosis Judæis, nihil aliud quærentibus nisi corporum voluptates, illas Dominus pollicetur; ut saltè pro carnalibus desideriis, & opum abundantia, quæ in lege exhibebantur, filium Dei susciperent: quem quia non susceperunt, repromissiones quoque irritas fecit. Et Theophylactus, *Lucæ* 16. ait: Lex benedictiones in divitiis dabat, & Prophetæ bona terræ promittebant, ita auditorum infirmitate postulante. Quoniam prophetæ & lex non memores fuerunt regni cœlorum, * meritò bona terræ promittuntur imperfectioribus, & nil virile, vel magnum intelligere valentibus. Et ideò meritò paupertatem docet Joannes, eò quòd imperfecta legis præcepta jam non habent tempus.

Quia efficacissimum, inquit Cassiodorus, *Psal.* 1. doctrinæ genus est, invitare prosperis, & detertere contrariis, ideò Scriptura sæpe à malis dehortatur, & ad virtutem impellit, præmiis non vulgaribus. Hoc sentiens Aristoteles, 10. *Ethicorum*, cap. 1. ait: Voluptas maximè affinis est generi nostro. Unde Magistri, juvenes voluptate & dolore, quasi gubernaculo dirigentes, erudiunt. Et sumpsit ex Solone, cujus verba recitat Cicero, in *epist. ad Brutum*, quæ incipit: *Messalam habes*. Ait enim: Neque solùm, ut Solonis dictum usurpem. Is rempublicam duabus rebus contineri dixit: præmio, & pœna. Et Soph. in *Aiace* eandem sententiam his verbis expressit:

Οὐ γὰρ ποτ' οὐτ' ἂν πόλει νόμοι καλῶς
Φέρουτ' ἂν, ἔνθα μὴ καθεστῆκε δέος,
Οὐτ' ἂν στρατὸς γε σωφρονέας ἀρχοῖτ' ἐτί,
Μὴδ' ἐν φόβῳ πρέβλημα. μὴδ' αἰδοῦς ἔχων.

Et S. Thomas 1. 2. q. 99. art. 6. ait: Sicut in scientiis speculativis inducuntur homines ad assentiendum conclusionibus per media syllogistica, ita etiam in quibuslibet legibus homines inducuntur ad observantias præceptorum per pœnas, & præmia. Videmus autem in scientiis speculativis, quod media proponuntur auditori secundum ejus conditionem. Undè sicut oportet ordinatè in scientiis procedere, ut ex notioribus disciplina incipiat; ita etiam oportet eum, qui vult inducere hominem ad observantiam præceptorum, ut ex illis eum monere incipiat, quæ sunt in ejus affectu; sicut pueri provocantur ad aliquid faciendum ex aliquibus puerilibus munusculis. Lex autem vetus disponebat ad Christum, sicut imperfectum ad perfectum. Unde dabatur populo adhuc imperfecto, in comparatione ad perfectionem, quæ erat futura per Christum. Et ideò populus ille comparatur puero sub pædagogo existenti, ut patet *ad Galat.* 3. Perfectio autem hominis est, ut contemptis temporalibus, spiritualibus inhæreat, ut patet *ad Philip.* 3. Quæ quidem retrò sunt obliviscens, ad ea quæ priora sunt, me

extendo. Quicumque ergo perfecti sumus, hæc sentiamus. Imperfectorum autem, est quod temporalia bona desiderant, in ordine tamen ad Deum: perversorum autem, quod in temporalibus bonis finem constituent. Unde legi veteri conveniebat, ut per temporalia, quæ erant in affectu hominum imperfectorum, manuduceret homines ad Deum. Et Theophylactus, *Lucæ* 6. ait: Persuadet Dominus à fine, & à mercede: ut apud Lucam, cap. 6. Benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes; & erit merces vestra multa, & eritis filii altissimi. Et Nazianzenus, *Oration.* 4. *Theologia*, versus finem, ait: Cum tribus his regamur, metu pœnæ, salutis & gloriæ spe, & cultu virtutum; quibus hæc pariuntur exercitatione, ultionum nomine metum procurant, salutis autem spem, virtutum verò exercitationem.

Omnipotens Deus, inquit Gregorius, *homil.* 38. in *Evangelia*, cum verba ejus audire nolumus, adjungit exempla, (scilicet, rerum, quas promittit, & dedit) ut omne quod impossibile credimus, tantò nobis ad sperandum fiat facilius, quantò per hoc transisse jam & alios audimus. Veluti apud *Matth.* cap. 22. cum invitantur ad cœnam, in priori invitatione nihil de tauris vel altilibus dicitur; in secunda jam tauri & altilia mactata esse memorantur. Denique Chrysostomus, *serm.* 6. in *Epistol. ad Philip.* ait: Christus cum ad magna discipulos suos adhortatur, seipsum, & Patrem, & Prophetas in exemplum proponebat: ut cum dicebat: Ita namquè faciebant Prophetis, qui fuerunt ante vos. Et iterum: Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Et: Discite à me, quia mitis sum. Et: Estote misericordes, sicut Pater vester, qui in cœlis est. Et *ad Philipp.* 2. Hic affectus sit in vobis, qui fuit in Christo Jesu, qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est, &c. Hactenus ille.

Harum regularum tot sunt in Scripturis exempla, quot lineæ. Ut *Isaia* 1. Si feceritis, quæ præcipio vobis, bona terræ comedetis; si non, gladius devorabit vos. Et: Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cœlorum. Et: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Et beatitudines à Matthæo connumeratæ, habent annexam repromissionem, & aliqua etiam præcepta. Hanc ob causam, *ad Ephes.* 6. dicitur: Honora patrem tuum, & matrem tuam, (quod est mandatum primum in promissione) ut sis longævus super terram. Porro quomodò sit primum mandatum in promissione, variè exponitur ab Ecclesiasticis Doctoribus. Nam Ambrosius, & Augustinus, in *lib. de Decem Chordis*, & Isidorus, in *Exod.* & Scholastici penè omnes, existimant, hoc esse primum præceptum Decalogi habens promissionem subjunctam; ex his nimirum præceptis, quæ sunt in secunda tabula conscripta. Alioqui primum cum promissione esset illud: Non habebis deos alienos, coram me. Ego sum Deus zelotes, &c. & subjungens promissionem ait: Et faciens misericordias in mille. Cæterum si

Mandatum primum in repromissione.

Exod. 20.

al-

altiùs hæc verba Exodi expendas, non sunt promissionis, sed laudis divinæ, ut ait Hieronymus, *ad Ephes. 6.* Idèd præceptum de honore parentibus deferendo, primum est cum promissione, five ex prima tabula, five ex secunda; refragantibus Augustino, & Ambrosio, &c.

Præcepta
negativa.

Affirmati-
va.

Præcepta
ceremonia-
lia.

Præcepta
lumine na-
turali no-
ta.

Abstrahi à
peccatis
quomodo
homines so-
leant.

Promissio-
nes veteris
Testamen-
ti.

De hæresi
millenari-
um, quos
χιλιαστας
vocat. Vi-
de August.
lib. 10. de
Civit. Dei,
cap. 7. &
Vivem, ibi-
dem.

At inquires, Cur præceptum de honore paren-
tibus exhibendo, habuit promissionem adjunc-
tam, reliqua non item. Quia præcepta nega-
tiva, cum potius sint recessus à malo, quàm
operationes, præmium assequi non merentur: ut:
Non occides. At verò affirmativa, quia po-
tius sunt operationes, quàm recessus à malo,
habent præmium annexum, quale hoc præ-
ceptum de honore parentum est. Sed dicet ali-
quis, Præceptum de observatione Sabbati affir-
mativum est, & tamen caret promissione. Ve-
rum est: sed non addita est illi promissio, quia
addita est explicatio. Nam quandò præceptum
notum non est ex lumine naturali, solet sub-
necti illi explicatio. Quia in universum præ-
cepta hoc injunguntur pacto. Si sunt nota ex
lumine naturali, ut, Non occides, nulla illis cau-
sa, nec explicatio subnectitur. Aliis additur
laus Dei, ut in illo præcepto: Non habebis
deos alienos. Ut diximus in *cap. precedenti*,
in *Regul. quæ incipit*: In more est Paulo. In aliis
deniquè additur præmium temporale, aut æter-
num, ut illorum lenocinio ad custodiam præ-
ceptorum alliciamur. Idèd præcepta, vel vo-
cantur cum promissione, aut cum laude, aut
cum explicatione, aut simpliciter per solam
prohibitionem. Igitur ex præceptis, quæ ha-
bent promissionem, hoc de honore parentum
primum est. Hactenus de hoc præcepto. Verùm
quæres, quot modis homines à peccatis per-
petrandis abstineant. Cui quæstioni respondet
Maximus, *centur. 2. de Charitate, cap. 81.*
Quinque sunt, per quæ anima à peccando de-
terretur, ac coercetur, aut per timorem ho-
minum, aut per timorem Judicii, aut prop-
ter futuram mercedis retributionem, aut per
Dei charitatem, aut postremò propter flagel-
lum conscientia.

De promissionibus fœlicitatis illius gentis,
quæ erant sub veteri Instrumento, sic habe-
to: Quoties legeris in eo pollicitationes aliquas,
quæ non posunt tempori illi convenire, refe-
ramus illas ad tempora Christi, & ad legem
gratiæ. Ut omnia, quæ dicuntur de instauran-
do regno Israel per Messiam: de Sódoma in an-
tiquum restituenda: & quod habitaturus sit lu-
pus cum agno. Alioqui errorem Chereni, ut
auctor est Eusebius, sequemur. De quo Isy-
chius, *lib. 2. in Levit. cap. 7.* ait: Quidam post
finem hujus vitæ, & mortuorum resurrectio-
nem, inducunt mille annorum sæculum, in
quo Jerusalem sensibilis ædificabitur, templum-
que ejus, & quæ in ea fuerunt Sancta Sanc-
torum, instaurabuntur, & sacrificia afferen-
tur; nuptiæque, & filiorum procreatio, & de-
licia quædam cum justitia sensibili, & longe
alia conversatio nostra, quàm ea, quæ nunc

est, justorum, cum ex mortuis surrexerimus,
erit. Hanc præsumptionem de animis nostris
removeamus. Hactenus ille. Hunc errorem mul-
ti ex Christianis amplexati sunt, quos Hiero-
nymus, in *proem. lib. 18. in Isaiam*, vocat
nostros Judaizantes: & sunt ex Latinis, Ter-
tullianus, Victorinus, Lactantius; & ex Græ-
cis, Irenæus Lugdunensis episcopus. Hi quidem
malè intelligentes Joannis Apocalypsim, arbi-
trantur post mille annos à tempore resurrec-
tionis, Christum esse venturum, & auream, &
gemmatam Jerusalem esse constructurum in ter-
ris. Deindè autumant, tunc futuram templi
instaurationem, hostiarum sanguinem, ocium
sabbati, circumcisionis injuriam, nuptias, par-
tus, liberorum educationem, epularum deli-
cias, & cunctarum gentium servitutem. Rur-
susque, bella, exercitus, ac triumphos, & su-
peratorum neces, & mortem centenarii pecca-
toris. Caveamus igitur ab hoc Judaico errore,
sequamurque veritatem catholicam, quam Hiero-
nymus, in *comment. Isaiæ, cap. 30.* his ver-
bis explicavit. Omnes, inquit, repromissio-
nes, quæ excedunt mediocritatem temporis le-
gis, ad Christi referamus adventum, in quo
captive quondam populus, passione Domi-
ni liberatus habitabit in Sion, & in Jerusalem:
in specula videlicet, & in visione pacis; hoc
est, in ecclesia. Hoc significavit Isaias, in-
quiens: Populus Sion habitabit in Jerusalem.
Et *Isaiæ 59. versus finem*, ait: Quidquid re-
promissionum & legimus, & lecturi sumus ad
Sion & Jerusalem, non generaliter ad omnes
Judæos, sed specialiter ad eos dici intelliga-
mus, qui in Apostolis & per Apostolos electi
sunt ex Israël. Et in *proemio lib. 6. comment.*
in *Jerem.* ait: Repromissiones mysticæ, quas
Judæi, & nostri Judaizantes putant, in con-
summatione mundi esse complendas; nos se-
quentes auctoritatem Apostolorum, & Evan-
gelistarum, maxime Apostoli Pauli, quidquid
populo Israël carnaliter repromittitur, in no-
bis spiritualiter completum esse monstramus, ho-
dieque impleri. Nequè inter Judæos & Chris-
tianos aliud esse certamen, nisi quod cum illi,
nosque credamus, Christi Dei filium repromis-
sum; ea quæ sunt futura sub Christo, à no-
bis expleta, ab illis implenda dicantur. Qui
igitur Christum venisse jam, credimus, neces-
se est, ea quæ sub Christo futura dicuntur,
expleta doceamus. Nosque esse filios Abra-
ham, de quibus scriptum est: Potens est Deus,
de lapidibus istis suscitare filios Abraham: ad
quem facta est promissio: Et in semine tuo be-
nedicentur omnes gentes. Quam benedictio-
nem vas electionis in Christo expletam do-
cens, non dixit, inquit, in seminibus, sed
in semine, qui est Christus. Et *Amos 9. cap.*
ait: Sponsiones, quæ de ædificatione Jerusa-
lem & templi, & de rerum omnium beatitu-
dine prædicantur, Judæi in ultimo tempore va-
na sibi spectatione promittunt, & carnaliter
implenda commemorantur. Nos, qui non oc-
cidentem litteram, sed spiritum sequimur vi-

Lactant.
lib. 7. Di-
vin. instit.
Apocalyps.
20. cap.

Veritas ca-
tholica à
Hieronym.
docetur.

Isaiæ 30.

Judæi &
Christiani
discrimen.

vificantem, jam in ecclesia convincimus expleta; & quotidie impleri in singulis, qui ruentes per peccatum, reedificamur per poenitentiam. Et *Isaia* 11. cap. ait: Habeto promissionum prophetarum regulam, ut quæ Judæi, & nostri, imò non nostri, Judaizantes, carnaliter futura contendunt, nos spiritualiter transacta docemus. Et cap. 19. exponens locum hunc: In die illa erit via de Ægypto ad Assyrios: ait: Quidam nostrorum ad mille annos referunt, & more Judaico in consummatione mundi futura prænunciant, quandò Antichristus de Assyriis, Ægyptum, Æthiopiamque possederit. Si plura de hac re nosse desideras, lege ipsum Hieronymum, in *commentar. Isaia*, cap. 49. cum interpretatur nomen Jerusalem: & 23. cap. & lib. 10. *comment. in eundem Prophetam, versus finem*: & *Ezechielis* 36. cap. & *Jerem.* 29.

CAPUT III.

De Permissiõibus.

Permittit quidem nonnulla Deus fieri in lege, & quasi se demittit, & dejicit, infirmitati hominum se attemperans; quibus veluti parvulis lac dat: sic libellum repudii permisit propter duritiam Judæorum; sed in Prophetis minimè: si Hieronymo credimus, in *comment. Ezechielis*. Porro quid de illis, qui permissione abutuntur, sentiendum sit, ex eodem Hieronymo, lib. 1. *contra Jovin.* nosse poterimus. Quandò, inquit, facimus juxta Dei voluntatem, promeremur; in venia autem, id est, permissione, ejus voluntate abutimur, aliud enim est velle aliquid, aliud ignoscere. Unde Apostolus: Volo omnes homines esse sicut meipsum. Felix, qui audit Apostolum præcipientem, non ignoscentem. Hoc, inquit, volo, hoc desidero, ut imitatores mei sitis, sicut & ego Christi; sed quoniam in ecclesia multa sunt dona, concedo & nuptias: ne videar damnare naturam, concedo nuptias esse Dei donum, sed inter donum & donum magna diversitas est. Denique & Apostolus de illo, qui poenitentiam egerat, contrario loquitur modo, quàm antea locutus fuerat; inquit enim: Donate ei, & consolamini; & si cui quid donastis, & ego. Ac ne putaremus donum hominis esse contemnendum, addit: Nam & ego quod donavi; si quid donavi, propter vos coram Christo. Diversa sunt dona Christi. Unde & Joseph in typo ejus, variam habet tunicam. Et in *Psalms.* 44. legimus: Adstitit regina à dextris tuis vestitu deaurato, circumdata varietate: & Petrus: sicut hæredes, ait, multiplicis gratiæ Dei. Et in *comment. Isaia*, cap. 65. ait: Nequaquam indulgentia magistri sectanda est, sed voluntas; & ea nos debemus eligere, quæ expediunt, non quæ licent: ut est illud de digamia. Volo adolescentulas nubere, filios procreare, matresfamilias esse. Ponit causas, quare ista concedat; jam enim quædam abierunt retrò post Satanam. Ergo non est voluntas pu-

Indulgentia magistri non sectanda, sed voluntas.

ra, sed comparatione alterius. Et in *epist. ad Dardanum*, de terra Promissionis, ait: Cum nobis aliquid promittitur, verbi gratia, regnum cælorum; si non fecero, quæ præcepta sunt, nequaquam erit culpa in promittente, sed in me, qui promissum accipere non merui. Ubi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis, frustra accipias quod promissum est.

Quia nonnulli dubitant, An illi qui, quæ permisit Deus, & non præcepit, faciunt; sint immunes à peccato, necne? Ut videlicet, An qui dat uxori libellum repudii, sit obnoxius peccato, juxta sententiam Chrysostomi, & multorum sanctorum, necne? Similiterque poteris quærere de usurario. Pro hujus intelligentia, quærendum videtur, an sint aliqua præcepta in Scripturis divinis, edita ab ipsis scriptoribus, absque auctoritate divina? Et juxta Jeremiam dicentem: Non misi eos, ait Dominus, & ipsi prophetabant in nomine meo mendaciter: multi & magni Scriptores asseverant, multa è suo dixisse Prophetas. Imò Origenes, *homil.* 16. *Numer.* ait, in universum, si quid vaticinatum fuerit à Propheta, & non eveniat ut prædixit; à Propheta, non à Deo, proditum illud fuisse. Illius hæc sunt verba: Quædam in verbis Prophetarum, & Apostolorum inferuntur, quæ propria illorum auctoritate mandantur; & ideò non semper ea, quæ dicunt, quasi à Deo dicta sint, suscipiantur. Unde Jonas prædicavit: Adhuc quadraginta dies, & Ninive subvertetur: & post pauca: Et vidit Deus opera eorum, & quia conversi sunt à viis suis, & poenituit super malitiam, quam locutus est facere eis; & non fecit. Igitur potius dictum est ab Jona, quàm à Deo: Adhuc quadraginta dies. Et 2. *lib. Reg.* Cum David populum numerasset, factum est verbum Domini ad Gad Prophetam videntem, dicens: Vade, & loquere ad David: Hæc dicit Dominus: Tria ego levabo super te, elige tibi ex iis unum, quid faciam tibi. Et introivit Gad ad David, & denunciavit ei dicens: Hæc dicit Dominus: Tria ego levabo super te, elige tibi ex his unum, quod faciam tibi. Aut veniet tibi tribus * annis fames super terram tuam, aut tribus mensibus fugies ante inimicos tuos, aut triduo mors fiet in terra tua. Et dixit David, angustia sunt mihi undique, sed melius est incidere in manum Dei viventis, quàm in manus hominum. Et dedit Dominus in Israel mortem à mane usque ad horam prandii. Observa, quod in his tribus comminationibus Deus non invenitur de morte trium dierum dixisse. Verba sunt igitur Gad, non Domini. Denique per Moysen multa locutus est, aliqua tamen Moyses propria auctoritate mandavit; quod Dominus in evangeliiis evidentissima distinctione discernit, cum dicit de repudio mulieris interrogatus: Quia ad duritiam cordis vestri scripsit hæc Moyses: ab initio autem non fuit sic. Vides & hic Deum quidem non præcepisse divortium; Moysen

Jerem. 27.

Ap. aliquid de suo spiritu dixerint Prophetæ? Origenes.

* Alias septem. 2. Reg. ultimo.

Matth. 19.

ve-

verò propter duritiam cordis Judæorum scrip-
 2. Cor. 7. fuisse, datum esse repudium. Ostendit hæc &
 Paulus, cum dicit de quibusdam: Dominus
 dicit, non Ego: & de aliis: Ego, non Do-
 minus: &, Præceptum Domini non habeo,
 2. Cor. II. consilium autem do. Et: Quæ loquor, non lo-
 quor secundum Deum. Similiter in cæteris
 Prophetis: aliqua Dominus locutus est, non
 Prophetæ; alia verò Prophetæ, non Domi-
 Ambros. nus. Et Ambrosius, *lib. 8. in Luc. cap. 2.* lo-
 quens de libello repudii scribit: Propter fra-
 gilitatem humanam hæc scripta sunt, non à
 Hieronym. Deo scripta. Hieronymus quoque *in præfat.*
epist. ad Philem. inquit: Ajunt Paulum, non
 semper, nec omnia, Christo in se loquente,
 dixisse; quia nec humana imbecillitas unum
 tenorem Sancti Spiritus ferre potuisset; nec hu-
 jus corpusculi necessitates, sub præsentia Do-
 mini complerentur, ut disponere prandium,
 cibum capere. Quale experimentum est Christi,
 dicere: Pœnulam, quam reliqui Troade apud
 Carpum, veniens tecum affer? Et *ad Galat.*
Utinam excindantur, qui vos conturbant. Et
ad Philem. Para mihi hospitium. Hoc non so-
 lum Apostolis, sed Prophetis quoque similiter
 accidisse, videtur. Undè sæpè dicitur: Factum
 est verbum Domini, v. g. ad Ezechiel: qui post
 expletum vaticinium, rursùm in semet rever-
 tens, homo communis fieret è propheta. Le-
 ge Epiphanius, *lib. 1. contra hæres. tom. 2.*
hæresi ultima, qui ait: Hanc fuisse hæresim
 Ptolæmei, atque ideò ipse sequatur catholi-
 cam veritatem. Præterea, Hieronymus, *Eze-*
chiel. 18. confert illud legis: Visitans injurias
 patrum in filios usque ad tertiam & quartam
 generationem: cum Ezechiele dicente: Non
 erit posthac hæc parabola in Israel, Patres
 comederunt uvam acerbam, dentes filiorum
 obstupefcunt: inquitque Hieronymus: Hic cor-
 rigit, quod in lege permiserat. Et *Matth. 19.*
 Ubi Dominus respondit Judæis: Moyses ad du-
 ritiam cordis vestri permisit dimittere uxores:
 ait: Non dixit Deus, sed Moyses, ut juxta
 Apostolum, 1. Cor. 7. consilium sit hominis,
 non imperium Dei. Et Basilius, *in calce, 5.*
 Basilius. *lib. adversum Eunomium*, inquit: Omnia, quæ
 Spiritus loquitur & Filius, Dei sunt oracula;
 & ideò omnis Scriptura divina utilis est, ac
 ab Spiritu Sancto edita. Hoc ostendit, Spiri-
 tum non esse creaturam. Quoniam omnis ra-
 tionalis creatura aliquandò à se loquitur, ali-
 quandò quæ sunt Dei. Ut cum dicit Paulus:
 De virginibus præceptum Domini non habeo,
 consilium autem do. Et *Habacuc 1.* O Domi-
 ne, judicia loquar ad te: Cûr viæ impiorum
 prosperantur? Et: Heu me mater, cur me pe-
 peristi? Et Moyses: Ego sum tenuis voce, &
 tardæ linguæ. At verò aliquandò ipse Moy-
 ses dicit: Hæc dicit Dominus, mitte populum
 meum, ut me colat. Sed Spiritus non sic; non
 enim aliquandò quæ ex se, aliquandò quæ ex
 Deo sunt, loquitur; id namquæ creaturæ est
 proprium. Sed omnia Spiritus Sancti verba,
 Dei verba sunt: & Filii similiter. Præterea Hie-

ronymus, *in Catalogo Script. Eccles.* ait: Lucas
 in carne cum Domino non fuit; sed à Paulo
 & cæteris Apostolis, quod ipse quoque in prin-
 cipio sui voluminis declarat, didicit. Sicut,
 inquit, tradiderunt nobis, qui à principio ipsi
 viderunt, & ministri fuerunt sermonis. Igitur
 evangelium sicut audierat, scripsit. Acta verò
 Apostolorum, sicut viderat, composuit. Et
in Marco, ait: Marcus discipulus & interpretes
 Petri, juxta quod Petrum referentem audierat,
 breve scripsit evangelium. Petri quoque inter-
 pretem fuisse Glauciam, Clemens, *Strom. 7. in*
fine, scribit.

Adverte, quod duobus modis aliquid à no-
 bis percipi, ac cognosci potest. Primo, cum
 aliquid abditum, & longè latequæ ab homi-
 num cognitione semotum, nobis per Spiritum
 Sanctum revelatur. Alio modo, cum cognitio-
 ne naturali à sensu originem trahente, aliquid
 complectimur animo. Ad hæc, quæ secundo mo-
 do cognoscimus, non egebant Apostoli, nec Pro-
 phetæ nova revelatione; sed tantum illis opus
 erat præsentia Spiritus Sancti, ut linguam ipso-
 rum moderaretur, ac regeret, ut citrà errorem,
 quæ noverant, litteris ac monumentis manda-
 rent. Ad hunc modum multa Moyses, & Lucas,
 & Paulus loquuti sunt. Hoc voluit significare
 Theodoretus, 1. Cor. 7. inquit: Omnia, quæ
 dicit Scriptura, sunt à Deo; sed aliqua immédia-
 tè per Christum, alia v. g. per Paulum: ut cum
 ait: His qui matrimonio juncti sunt, &c. Nam
 aliqua dixit Christus in evangelio, alia reve-
 lavit Paulo. Et Epiphanius, *loco citato*, ait:
 Quæ dicis à Moysè esse scripta, non absque
 divino auxilio sunt prodita; imò à Deo per
 Moysen, ut ex Domini sententia facile cog-
 nosci potest. Dicit enim Dominus in evange-
 lio, quod Moyses scripsit libellum repudii jux-
 ta duritiam cordis vestri: quod verò scripsit
 Moyses, non sine voluntate Dei scripsit. Di-
 cit etiam Dominus in evangelio: Quod Deus
 conjungit homo non separet: quamquàm hoc
 nunquàm Dominus dixerit in Genesi, cum
 Adam & Evam formavit; sed solum dixit: Fa-
 ciamus ei auxilium secundum ipsum. Verum
 hoc ab Adam dictum fuit, quandò è somno
 experrectus, dixit: hoc nunc os ex ossibus
 meis, & caro de carne mea, hæc vocabitur
 mulier, quia de viro suo assumpta est. Prop-
 ter hanc relinquet &c. Non Deus hæc locu-
 tus est, sed Adam: at Dominus testatur in
 evangelio, Dei esse verbum illud per Adam
 dictum. Atque ita dicit Theophylactus, *Mat-*
thæi 19. & Beda, *Genes. 2. cap.* Hæc verissi-
 ma sunt: alioqui si aliqua in re à veritate aber-
 rasse, & in minimis lapsos fuisse, daremus Pro-
 phetas, & Apostolos, tota illorum auctoritas
 rueret; cum tamen juxta veritatem: Donec
 cælum & terra transeat, Jota unum non præ-
 teribit à lege, quin omnia fiant. Nimirum
 quia non voluntate humana allata est prophe-
 tia, sed Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sanc-
 ti Dei homines: unde: Non estis vos, qui lo-
 quimini, sed Spiritus Patris vestri. Præterea,

si aliqua ex se protulerunt, quomodo discernere poterimus, quid ab spiritu Dei, & quid ab spiritu hominis, profectum sit; & sic omnia in dubium ac disceptationem revocabuntur. Vide caput de prophetia, ubi tractavimus esse prophetiam de præterito, & de præsentī, &c. & *cap. Si ad Scripturas*; & *cap. Ego solis. D. 9.*

Ad illa testimonia, quæ affert Origenes de Jona & David, facile respondebimus, si memoriæ mandaverimus dictum Hieronymi, *Ezechiel. 3.* Comminatio non in homines, sed in peccatum est; nec in eos, qui convertuntur à vitiis, sed in eos, qui in peccato permanent. Eucherius quoque, *lib. 2. in Genes. cap. 31.* ait: Prædicere solet Dominus, sine dubio futurum, quod admonendo dicit. Ut ad *Genes. 20.* Abimelech: Ecce tu morte morieris; & mortuus non est. Reliqua facile solvi possunt ex Regulis his nostris: nam de hoc, *lib. 9. Regul. 3. & lib. 10. Regul. 5.* differuimus.

An Scriptura fuerit à Deo dictata, an inspirata tantum.

Hæc solves ex Regul. 3. & 4. lib. 10. Hypotypos.

Porro quæres. An divina Scriptura ab Spiritu Sancto fuerit dictata; an inspirata tantum, & prophetæ ipsius verbis postea sunt digesta, quæ dicit? Nam si das secundum, non differt illa à concilio universali. Si primum, durus videtur sermo, & difficilis creditu. At verò quod fuerit dictata, videtur astruere Gregorius, in *proæmio Moralium, cap. 1.* inquit enim: Auctor libri Job Spiritus Sanctus est. Ipse igitur hæc scripsit, qui hæc scribenda dictavit. Ipse scripsit, qui & illius operis inspirator extitit. Et Ambrosius, in *Explanatione proæmii Lucae*, ait: Matthæus, Marcus, Joannes non conati sunt, sed divino Spiritu ubertatem dictorum, rerumque omnium ministrante, sine ullo molimine cæpta compleverunt. Et Augustinus, *lib. 7. Confession. cap. ult.* Itaque, inquit, avidissime arripui venerabilem stylum spiritus tui, & præ cæteris Apostolum Paulum. Si vero quæras, cur Spiritus Sanctus in Isaia eloquenter locutus sit, & in Amos absit eloquentia; respondent: quia se attemperat captui illorum, quibus, veluti instrumentis, utitur. Amos quippè pastor fuit è pastoribus; & Isaia è domo regia natus, & in illa nutritus erat. Hæc sententia vera est: & juxta eam intelligendum, quod alibi scripsi. Nam ut in capite de Citationibus multis testimoniis probavi, Evangelistæ citant vetus Instrumentum suis utentes verbis: & Lucas scripsit Actus Apostolorum ut vidit. Et Gregorius, *lib. 28. Moral. cap. 2.* ait, quod loquitur Deus per inspirationes, per visiones, & locutiones. Et Marcus interpret erat Petri, sicut Lucas Pauli. Non sic tamen intelligenda est dicta solutio, ut semper, & necessariò se accommodet locutionis modus captui, se capacitati dicentis: potest namque Spiritus Sanctus, qui veritates hominibus revelat, eloquentiam pariter dare. Et dabit utique, dum modus prænuntiandi exigit; sicut loquelam tribuit mutis, & linguas infantium facit esse disertas: ut dicitur *Sapientia decimo.*

CAPUT V.

De Traditionibus Ecclesiasticis, & illarum utilitate ad Scripturas interpretandas.

DE traditionibus ab universa Ecclesia receptis, nonnulla potius delibare, & leviter percurrere, quàm diligenter tractare constitui; magis ut cæpto ordine perstem, quàm quod aliquid novi, me afferre posthac posse confidam. Tot quippe ingenia eruditorum nostræ tempestatis hominum, hac in re defudant, & juxta poetam: Floriferis ut apes in saltibus omnia libant; ut non sit opus, me, aut frustra actum agere, aut operam & impensam perdere, si eandem rem infercire voluero. Porro illi, qui ante nos hunc laborem subeundum esse censuerunt, arma adversus hæreticos, quibus ritus ecclesiasticos tueremur, nobis suppeditarunt; nos tamen ad intelligentiam Scripturarum sermonem nostrum accommodabimus. Quarum exacta intelligentia, primum tenere locum ad omnes errores relegandos, & ad extirpanda zizania ex agro dominico, nullus est qui ignoret. Nam ecclesiam primum ex divinis Scripturis constare, deinde ex traditionibus apostolicis, Dionysius, *cap. 1. Cælestis Hierarchie*, docet: Substantia, inquit, sacerdotii nostri, Scriptura sacra est, nobis divinitus tradita. Porro hujusmodi plena venerationis eloquia dicimus, quæ à beatissimis Patribus nostris (à quibus sacris mysteriis imbuti sumus) in sanctis ac Theologicis commendata sunt libris. Et subjungit de Traditionibus: Ac præterea quæ ab eisdem sanctissimis viris sacratione, & purgatione, & propinqua quodammodo cælesti Hierarchie doctrina, sancti duces, & præceptores nostri didicerunt, & ex animo in animum (medio intercurrente verbo, corporali quidem, sed quod carnis penitus excedat sensum) sine litteris transfusa sunt. Et Hieronymus, *adversus Luciferianos*, ait: Multa quæ per traditionem in ecclesiis observantur, auctoritatem sibi scriptæ legis usurpaverunt: veluti in lavacro ter mergitare caput: deinde egressos, lactis ac mellis gustare concordiam, ad infantie significationem. Die dominico & per omnem Pentecostem, nec geniculis adorare; & jejunium solvere, multaque alia, quæ scripta non sunt, rationabilis sibi observatio vindicavit. Denique hunc esse ecclesiarum morem novimus, ut baptizatis, postea manus imponantur, & ita invocetur Spiritus Sanctus. Et Oecumenius, in *posteriori ad Thessal. cap. 3.* Sine Scriptura, & per Scripturam nonnulla tradebant Apostoli; & utraque digna erant, quæ observarentur. Itaque ecclesiæ traditio etiam citra Scripturam, observanda est. De his dicit Apostolus: Itaque fratres stete, & tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam. Et Theophylactus, in *eodem loco*, ait: Vel hinc perspicuum est, quod pleaque viva voce ordinata sunt, quæ litteris non mandarint Apostoli, neque per epistolam significarint; quæ tamen perinde habent auctori-

Scriptura, & Traditiones.

Ambros.

Lege Origen. homil. 5. Num post principium.

Solvitur Jejunium hoc tempore. De Confess. 3. D. in multis, cap. Dicitur. Et 26. q. 7. cap. Sacerdos, vide D. 76. 2. Thes. 2.

ta-

tatem, & fidem, ac si essent scripta. Itaque ecclesiae traditionem ratam censemus.

Cur ad
Orientem
adoran-
dum, &
alia.

Et Damascenus, *lib. 4. cap. 23.* ait: Multa absque scripto, ex Apostolorum traditione, ad nostra usque tempora derivata sunt. Non enim fortuito ad Orientem adoramus. Sed quia ex visibili & invisibili, id est, intellectuali & sensibili natura conflati sumus, duplicem conditori nostro offerimus adorationem: nam ut mente psallimus, sic & labiis; & baptizamur aqua, & spiritu. Et dupliciter Domino unimur mysteriis participantes, scilicet, eucharistiae, & gratia spiritus. Quia igitur Deus est lux intelligibilis, & Sol iustitiae, & Oriens in Scripturis nominatur Christus, dicandus est illi Oriens ad adorationem. Nam magis bonum Deo tribuendum, qui omne bonum benignè largitur. Dicit enim David: Regna terrae, cantate Deo, psallite Domino, qui ascendit supra cœlum cœli ad Orientem. Et quia dicit Scriptura: Plantavit Deus paradisum in Eden ad orientem, ubi hominem, quem plasmavit posuit; quem transgredientem exilio mulctavit, & è regione paradisi voluptatis ipsum habitare fecit, occidentem versus videlicet. Antiquam igitur patriam requirentes, & ad ipsam suspirantes, Deum adoramus. Et Mosaicum tabernaculum ad orientem habebat velum, & propitiatorium: & Tribus Juda, ut honorabilissima, ad orientem castra ponebat: & in Salomonis templo, porta Domini ad orientem sita erat. Et Christus crucifixus ad orientem respiciebat; & sic adoramus ad ipsum suspirantes: & assumptus in cœlum ad orientem ferebatur, & sic ipsum Apostoli adoraverunt. Et sic veniet, quemadmodum intuebantur ipsum eumtem in cœlum, ut Angeli dixerunt ad Apostolos. Et ipse Dominus dixit: Quemadmodum fulgur egreditur ab oriente, & pervenit usque ad occidentem, sic erit adventus filii hominis. Ipsum igitur spectantes ad orientem adoramus. Hieronymus quoque *ad Lucinium*, ait: Traditiones ecclesiasticæ ita observandæ, ut à majoribus traditæ sunt. Et subiungit statim: Unaquæque provincia abundet in sensu suo, & præcepta majorum leges apostolicas arbitretur.

In Decretis
D. II.

De hac re est pulcherrimus textus, *in Decret. d. 11. cap. Ecclesiasticarum*, sub Augustini nomine; sed reverà est Basilii *ex lib. de Spiritu Sancto, cap. 27.* sed ita corruptus, & mendis scatens, ut à nullo exactè intelligi possit. Nam Gratianus, ut solet aliàs, non consultis apographis, transcripsit ex Burchardio, *lib. 3. Decretorum, cap. 127.* Basilii verba hæc sunt: Dogmata, quæ in ecclesia servantur, & prædicantur, partim ex conscripta doctrina, partim ex Apostolorum traditione ad nos delata, mysterio recepimus. Quæ utraque eandem ad pietatem vim habent, & nemo his contradicit, qui vel modicam saltem ecclesiasticarum legum experientiam habet. Si enim aggredieremur, non scripto proditas leges, velut non magnam vim habentes, rejicere; imprudentes, opportunioribus evangelii partibus damnum afferemus. Imò

potius ipsam evangelii prædicationem ad nudum nomen contrahemus. Velut, v. g. ut ejus quod primum ac communissimum est, primum mentionem faciam; figura crucis signare eos, qui in nomen Domini nostri Jesu Christi spem habent, quis scripto docuit? Ad orientem conversos esse nos, dum oramus, quæ Scriptura nos docuit? Invocationis verba in ostensione panis eucharistiae, & poculum benedictionis, quis Sanctorum scripto nobis reliquit? Non enim his contenti sumus, quorum Apostolus & Evangelium mentionem fecit; sed & antè, & postea, alia quædam dicimus, velut magnum robur ad mysteria habentia, ex doctrina, scripto non prodita, assumpta. Benedicimus aquam baptismatis, & oleum unctionis, insuperque ipsum, qui baptizatur: at ex quibus scriptis? Nonnè tacita & arcana traditione? Ipsam verò olei unctionem, quæ doctrina scripta docuit? Ac ter immergi hominem, unde est? Reliqua item, quæ circa baptismum fiunt, renunciare Satanæ & angelis ejus, ex qua sunt Scriptura? Nonnè ex hac sub silentio relicta, & arcana doctrina? quam in minimè curioso, & sollicito silentio patres nostri conservaverunt; rectè quidem, utpotè docti mysteriorum reverentiam ac auctoritatem silentio custodiri. Quæ enim nè inspicere quidem fas erat non initiatis; horum doctrinam quomodò par erat in litteris, velut in triumpho ostentare? Aut quid tandem volens magnus ille Moyses, non omnibus omnia templi loca pervia esse statuit; verum extra sacra septa, prophanos locavit? Prima atria purioribus permittens, solos Levitas dignos Dei ministros judicavit: Victimæ verò & holocausta, ac reliquam sacerdotum celebritatem sacerdotibus assignavit; unum ex omnibus delectum in adyta admisit; & neque hunc semper, sed una solum anni die, atque hujus hora certa ad ingrediendum ipsi constituta, quò propter novitatem & insuetudinem, cum majore admiratione inspiceret Sancta Sanctorum. Probè gnarus ex sapientia sua, ei, quod conculcatum est, & per se apprehendi potest, imminere contemptum; quod verò remotum est, ac rarum, ei naturaliter quodammodò esse conjunctam admirationem. Ad eundem modum, hi qui ab initio res ecclesiasticas sanciverunt Apostoli & Patres, in occulto ac silentio mysteriis auctoritatem conservaverunt. Neque enim omnino mysterium est, quod ad vulgares aures effertur. Hæc est ratio, quare aliqua tradita sint absque scripto; ut ne dogmatum cognitio neglecta fieret, & in contemptum veniret apud vulgus propter consuetudinem. Aliud enim est dogma, aliud prædicatio; dogmata enim silentur, prædicationes verò publicantur. Silentii autem & species est obscuritas, qua utitur Scriptura; ita dogmatum intelligentiam obstruens, ut ægrè intelligi possint, ad legentium utilitatem. Hujus rei gratia omnes respicimus ad orientem cum oramus; pauci tamen novimus, quod veterem patriam requiramus, nempe paradisum, quem plantavit Deus in

Figura
crucis in
baptismo
te.

De cere-
moniis Sa-
cramento-
rum.

Not.

Moyse.

Summus
Pontifex
Judeorum.

Mysteria
silentio ve-
neranda:
ideo Hila-
rius se pur-
gat quod de
Trinitate
scribat.

Dogma.

Orientem
versus cur
oramus.

in Eden ad orientem. Et erecti perficimus preces in una sabbati, hoc est in die dominico; rationem autem non omnes novimus. Non

*Stantes
orare cur.*

enim solum, ut qui resurreximus cum Christo, & qui superna quærere debeamus, in resurrectionis die, datæ nobis gratiæ, per hoc quod stamus in precando, nos ipsos commonefacimus; sed quod etiam venturi sæculi is dies dominicus quodammodò imago esse videatur. Necessariò igitur ecclesia erudit alumnos suos, ut stantes preces absolvant, quò per assiduam commonefactionem vitæ non defituræ, viaticorum ad illam parandorum non negligentes simus. Sed & quinquaginta dierum

Pentecost.

Genua flectere.

numerus, Pentecoste appellata, resurrectionis, quam in illo sæculo expectamus, monumentum est. Quin & quoties genua flectimus, & rursus erigimur, re ipsa ostendimus, quod propter peccatum in terram delapsi sumus, & per benignitatem ejus, qui condidit nos, ad cælum revocati sumus. Deficiet me dies, si Ecclesiæ mysteria scripto non prodita recensere velim. Et *cap. 29.* ait: Apostolicum arbitror esse etiam, in non Scriptis traditionibus

2. Thes. 2.

perseverare: Laudo, inquit vos, quod omnia mea meministis, & quemadmodum tradidi vobis, traditiones tenetis, & obtinetis traditiones, quas accepistis, sive per sermonem, sive

Not.

per epistolam. Et *statim*: Persuasiva sunt vetera dogmata, in antiquitate, velut canicie quadam, reverendum quiddam habentia. Et in *epist. ad Episcopos Occidentales*, non tam orientis calamitates videtur depingere, quam Luthe-

*Lutheri
impietas
suis coloribus
depingitur.*

ranorum impietates & scelera: inquit enim: καλεφρόνται ἡ τὰ τῶν πατέρων δόγματα. Αποστολικὰ παραδόσεις ἐξουθενῶσαι, νεωτέρων ἀνθρώπων ἐφευρήματα ταῖς ἐκκλησίαις ἐμπολιτεύεται. Τεχνολογοῦσι λοιπὸν, ὅτι θεολογοῦσι ἄνθρωποι. ἢ τοῦ κόσμου σοφία τὰ πρῶτα φέρεται. Hoc est: despiciuntur ab hæreticis Patrum Dogmata, contemnuntur Apostolicæ Traditiones; juxta juniorum inventa res ecclesiastica geritur, de re Grammatica, non Theologica differunt, sapientia mundi apud illos primas tenet.

*Traditio-
num elec-
tio aut re-
lectio, quo
facienda
modo.*

Porro quæ sint traditiones, quæ necessariò sint admittendæ, quævē explodendæ, duobus modis hoc cognosci potest. Primum in his traditionibus non scriptis, quamplurimum ecclesiarum auctoritas sequenda; inter quas sanè illæ eminere videntur, quæ Apostolicas fedes habere, & epistolas accipere meruerunt; & hanc ob causam Romana Ecclesia omnibus aliis meritò præfertur: & eæ, quæ ab omnibus ecclesiis recipiuntur traditiones, præponendæ

*Hujus ge-
neris est,
quod ignis
inferni sit
verus, &
non meta-
phoricus
ignis; &
vermis di-
citur meta-
phoricè.*

eis, quas quædam non accipiunt. Aut secundò, ut inquit Augustinus, *epist. 118.* & *habetur in Decret. d. 12. cap. Illa.* Illa inquit, quæ non scripta, sed tradita sunt, custodimus: quæ autem toto orbe terrarum observantur, datur intelligi, vel ab ipsis Apostolis, vel ex plenariis conciliis (quorum est in ecclesia saluberrima auctoritas) commendata, ac statuta retineri. Sicut id quod Domini passio, & resurrectio, & ascensio ad cælum, & adventus

Spiritus Sancti anniversaria solemnitate celebrantur: & siquid aliud tale occurrerit, quod fervetur ab universis, quocumquē se diffundit Ecclesia. Alia verò quæ per loca terrarum, regionesque variantur; sicut est, quod alii jejunant sabbatum, alii non; alii verò quotidie communicant corpori & sanguini Domini, alii certis diebus accipiunt; totum hoc genus rerum, liberam habet observantiam. Quod enim nec contra fidem, nec contra bonos mores esse convincitur, indifferenter est habendum, & pro eorum, inter quos vivitur societate, servandum est. Lege Leonis sermones: 5. *de Collectis*, & *serm. 2. de Jejun. Pentecostes*: & Irenæum, *lib. 3. cap. 2. & 3.* & Tertullianum *de Corona militis, circa principium.*

*Orare
stando.*

Operæpretium erit, nonnulla exempla, quæ à sanctis modò à nobis citatis, allata sunt; fusius, multis adhibitis testimoniis, explicare. In primis Hieronymus, & Basilius dixerunt, in diebus dominicis, & in Pentecoste, non licere geniculis orare; atque ita cautum fuit in concilio Nicæno, *Canone 20.* & habetur, *De Consecrat. dist. 3. cap. Quoniam.* Consentiant, & Beda, *ad cap. 24. Lucæ, cap. 95.* & Hieronymus, *in proem. lib. 1. ad Ephes.* & Tertullianus, *de Coron. militis.* Et Augustinus, *epist. 129. cap. 15.* ait: In his diebus stantes oramus, & jejunia relaxantur, in figura non laboris, sed quietis & lætitiæ, quod est signum resurrectionis: & *cap. 17.* hoc etiam repetit. Et Epiphanius, eadem tradit in *fine libri tertii*, in quo multa ad hoc institutum spectantia legere poteris.

Quod ter mergantur in baptisate, qui baptizandi sunt, dixit Hieronymus, in *loco citato*, in honorem, videlicet, Trinitatis: & in *comment. epistol. ad Ephes. cap. 3. & 4.* Et Theodoretus, in *lib. 4. Hæretic. Fabularum*, cum loquitur de Aëtio & Eunomio. Et Oecumenius, *ad Roman. 8.* & Theophylactus, *Joan. 3. & Marci 8.* & Damascenus, *lib. 4. cap. 10.* & Euthymius, *Joan. 3.* Tertullianus, *contra Praxeam*, idem scribit: Non semel, sed ter, ad singularum personarum nomina: & *de Coron. militis.* Gregorius hanc consuetudinem approbat; sed non rejicit illam, quæ semel intingit. Lege S. Thomam 3. *part. quest. 66. art. 8.*

*Ter mer-
gendum in
baptisate.*

Quæret fortè aliquis, An baptisate in nomine Christi tantum, aliquo tempore ecclesia usa sit. Nicolaus quidem Papa, *de Consecrat. d. 4. in cap. A quodam Judæo*, affirmare videtur, esse legitimum baptisina, in nomine Christi: & utitur testimonio Ambrosii, *lib. 1. de Spiritu Sancto, cap. 3.* dicentis, plenum esse baptisina in nomine Christi, quia si Christum dicas, & Deum Patrem à quo unctus est filius, & ipsum Filium, qui unctus est, & Spiritum à quo unctus est, designasti. Et ita dicit Theophylactus, in *comment. in Lucam, prope finem.* Et Magister sententiarum, *lib. 4. cap. 3.* non solum hoc admittit, sed etiam in nomine Spiritus Sancti dicit verum dari baptisina: quod nullus dixit, si Ambrosium demas, in *loco citato.* Dat rationem S. Thomas 3. *parte quest. 66.*

*De Baptis-
mo in no-
mine Chris-
ti.*

66. art. 6. & ait, usos fuisse Apostolos hac dispensatione, ut nomen Christi, quod invidiosum erat, gratum & amabile efficeretur. Quæres fortè, An illa dispensatio viguit tantum Apostolorum sæculo, an etiam duraverit post illorum ætatem? Sed si illo tantum tempore, quo vixerunt Apostoli duraret; quomodo Nicolaus dixit, valere illud baptisma ætate sua, adedè dissita à tempore Apostolorum. Fortè semper stabit causa dispensandi firma, quoties Christi nomen contemnitur; ut v. g. apud Indos. Nos autem arbitramur, nunquam Apostolos, in Christi nomine baptizavisse; nam non fit verisimile, tam citò fuisse oblitos verbi Domini dicentis, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti; præsertim cum nunquam legamus, usos fuisse alia forma, quam à Christo illis tradita. Dicendum igitur, quod sicut dicitur baptisma Spiritus Sancti, ita dicitur baptisma Christi. At nullus, dempto Magistro, dixit, quod in nomine Spiritus Sancti aliquando Apostoli baptizaverunt. Ergo nec in nomine Christi. Vocatur ergo baptisma Christi, quia de latere ejus orta sunt sacramenta; & baptisma Spiritus Sancti, quia in illo largiuntur dona Spiritus Sancti. Unde Chrysostomus, *homil. 29. in priorem ad Corinth. epistolam*, ait: Si quis in principio nascentis ecclesiæ baptizabatur, linguis quamprimùm loquebatur; nec tantum linguis, sed multi prophetabant, nonnulli etiam aliis erant præditi potestatibus. Nam cum ab idolis recederent, nec manifestè scirent an credendum esset, nec veteribus libris assueti essent, mox spiritum accipiebant. Cum autem spiritus non cerneretur, quippè qui invisibilis est, sensibile quoddam indicium dabat, gratia operationis illius; & hic quidem Persarum, ille Romanorum, Judæorum alius, alius alia quadam lingua loquebantur. Ex quo perspicuum erat, spiritum in ipso esse, dum loqueretur. Nam cum Apostoli hoc signum acceperunt, etiam fideles hanc linguarum gratiam accipiebant. Nec hanc dumtaxat, sed & alia plura, etenim multi mortuos suscitabant, demones expellebant, & alia faciebant miracula, & donis pollebant, alii quidem minoribus, alii majoribus. Quod & simultatis causa eis fuit, ex accipientium insolentia. Ita etiam Theophylactus, *1. Corinth. 12. circa principium*. Non igitur illam usurpabant formam: Baptizo te in nomine Christi: aut Spiritus Sancti. Sed illa utebantur forma, quam Dominus illis in die resurrectionis tradiderat.

Porro ut dubitationem omnem ex studioforum animis eximamus, afferre oportet testimonia illa, quibus ipsi utuntur, cum germana eorum interpretatione. Primum, *Act. 2. Pœnitentiam*, inquit, agite; & baptizetur unusquisque vestrum, in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum: sed cum dicit, In nomine Jesu Christi, intelligit, quod catechumeni instruebantur ab Apostolis, de his quæ spectabant ad Christi passionem & gloriam; ita ut scirent, & faterentur dimissionem peccatorum Christo deberi, & ab ipso pec-

cata fuisse deleta. Et *cap. 8.* Cum credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur homines & mulieres: ubi in Codice Græco legitur pro *in nomine*, & *nomine Jesu Christi*; & postea sequitur, baptizabantur viri & mulieres: in nomine scilicet, Patris, Filii, & Spiritus Sancti: *q. d.* crediderunt Philippo docenti ea, quæ spectabant ad cognitionem regni Dei, & illustrationem nominis Jesu; & postea baptizati sunt, forma assueta, à Christo præscripta. Et *Act. cap. 10. & 19.* comparat Lucas inter se, baptismata aquæ, & spiritus cum ait: In quo baptizati estis? Dixerunt: In Joannis baptismo, id est, aquæ: & subdit: His auditis baptizati sunt in nomine Domini Jesu, id est, baptizati sunt baptismo Christi, id est, baptismo spiritus: nam dabatur illis spiritus signo visibili adhibito. Ab hoc modo loquendi non abhorrent antiqui Patres. Nam Origenes, *homil. 6. in Ezechiel.* ait: Qui accipimus gratiam baptismi, in nomine Christi loti sumus: & clarum est, illo tempore, quo vivebat Origenes, non dari in nomine Christi baptismum, sed in nomine trium Personarum. Et Damascenus, *lib. 4. cap. 10.* postquam ostendit baptismum non valere, nisi sit in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, addit: Baptizamur & nos perfecto Christi baptismo, quod est per aquam & spiritum. Et Theophylactus, *Luca cap. ultim.* ait: Quando dicimus, baptismum fieri in nomine Christi; non dicimus, quod oporteat, in solius Christi nomine fieri; sed quod Christi baptismum, spirituale sit; non Judaicum, nec quale Joannis, quod per pœnitentiam solum; etsi conferens communionem Spiritus Sancti, & peccatorum remissionem, ut ipse Dominus ostendit cum baptizaretur in Jordane, monstrato in columbæ specie Spiritu Sancto. Insupèr baptismum in nomine Christi significat, in morte Christi; nam sicut ille mortuus triduanus resurrexit; ita nos figuraliter in aqua sepulti, incorruptionem animæ induimus, & arrhabonem, incorruptibilitatis corporis, accipimus. Et hoc sensu, & Hieronymus, *Ezechiel. 37.* vocat baptismum Christi: & Didymus, *libro 2. de Spiritu Sancto*; & Paulus *ad Galat. 3.* Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis. At verò caput illud Nicolai, quem habeat sensum, non est arduum cognoscere. Nam fuit ab illo quæsitum, An baptismum ab infideli collatum, sit verum baptismum? Ad quod respondet Nicolaus, si fuerit datum in nomine Trinitatis explicite, valere. Et si verum est, quod dicit Ambrosius de nomine Christi, valebit utique. Sed non est vera Ambrosii sententia: ergo non valet baptismus.

Traditio quoque antiquissima est, ut pectus tundamus in signum pœnitentiæ: unde Augustinus, *serm. 8. in Evangelium Matth.* Cum sonuit, inquit, Confiteor, pectora tunditis: tundere pectus, est arguere, quod latet in pectore; & pulsu occultum castigare peccatum.

Illa quoque traditio extrudendi vinctos à carcere in Paschate, videtur ab evangelio di-

Miraculum in principio nascentis Ecclesiæ exhibitum vulgo in baptismo.

Cap. à quodam Judeo expositum.

manasse. Per diem, inquit, solemnem, consueverat Præses populo dimittere unum vinctum, quem voluissent. Audi Leonem, *serm. 2. de Quadragesima*: Romani, inquit, orbis piissimi Imperatores sancta antiquitus observatione custodiunt, ut in honorem Dominicæ passionis altitudinem suæ potestatis inclinent: & constitutionum suarum severitate mollita, multarum culparum reos præcipiunt relaxari; ut in diebus quibus mundus salvatur, miseratione divina, etiam ipsorum supernæ bonitatis imitatrix sit æmulanda clementia.

Quo tempore orationi vacandum.

Act. 3.

Act. 10.

Act. 3.

Scriptura, an in vulgari lingua transferenda sint: & à quibus legendæ, & explicandæ.

Est etiam traditio ecclesiastica de horis ad orandum destinatis. De qua Hieronymus, *Daniel. 6.* sic scribit: Tria esse tempora, quibus Deo flectenda sunt genua, tertiam horam, sextam, & nonam ecclesiastica traditio intelligit. Nam tertia hora descendit Spiritus Sanctus super Apostolos; sexta volens Petrus comedere, ad orationem ascendit in cœnaculum: nona Petrus & Joannes pergebant ad templum. Et Daniel, in Babylone constitutus, his temporibus orabat versus Jerusalem. De Prima, & Vesperis tacuit Hieronymus, quia sunt initium tantum, & finis diei.

Adhuc est traditio, quæ licet ab Hebræis traxit origenem, calculo tamen omnium Christianorum approbata est, ac vim legis obtinuit; nempe Scripturas non esse passim idiotis, & hominibus à media plebe, committendas, ut ab illis explanentur, & de illis disputent, quippe id munus doctissimorum, & in illis exercitatorum sit. Ac ideo nec in linguam vulgarem esse transfundendas. Unde Nazianzenus, *in Apolog. de Fuga in Pontum*, ait: Non omnium librorum sacræ Scripturæ tractatio omnibus ætatibus permittitur apud Hebræos. Tradunt enim Hebræi, quod fuerit apud illos talis consuetudo, ut non omni ætati omnis Scriptura, vel legenda, vel discenda committeretur; eò quod non expediret, omnes omnia citò discere, quia nec capere possunt omnes omnia; & idcirco lædi potius, quam juvari, si nondum capaces, ea quæ sunt profundiora, cognoverint. Sed cætera quidem omnia, quorum etiam historica narratio improbabilis non est, à pueritia statim discunt; eas verò Scripturas, quæ vili indumento litteræ pretiosa intrinsecus contegunt sacramenta, nulli ante vigesimumquintum annum discere, aut etiam scire, committitur. Quod scilicet, sit hoc velut munus quoddam propositum virtutis, his in quibus ad illud ætatis, & vita probabilis, & ornatus morum, & intelligentiæ capacitas apparebit; qui utique jam valeant benè & confidenter ascendere ab inferioribus litteræ ad superiora spiritus & excelsiora. Et Hieronymus, *in proœm. lib. 1. in Ezechiel.* ait: Hebræorum probatur traditio, quod nisi quis apud eos ætatem sacerdotalis ministerii, id est, tricesimum annum, impleverit, nec principia Geneseos, nec Canticum canticorum, nec Ezechielis exordium & finem, legere permittitur; ut ad perfectam scientiam, & mysticos intel-

lectus, plenum humanæ naturæ tempus accedat. Hæc omnia transcripta sunt ad verbum penè ex Origene, *in proœm. 4. homil. in Canticum canticorum.* Et si hæc Erasmus animadvertisset, nunquam credo, tanta animi contentione pugnasset, ut in linguam vernaculam tota Scriptura transfunderetur. At verò si antea hoc in dubium revocatum fuit, nostra tempestate, calamitates Germanorum, nos docent, non licere sutoribus & sartoribus eam committere, sine magno religionis Christianæ detrimento. Lege *Cap. Cum ex injuncto: De Hæreticis, in Decretalibus.*

In proœmio paraphraseon.

Scripturæ sacræ evulgationis damna.

His præmissis, duabus his regulis, huic rei finem, imponam. Prima sit, ex Gregorio Nazianzeno, *lib. 5. Theologia*, desumpta. Quæ, inquit, colliguntur ex Scripturis sacris, perinde habenda sunt, ac si in illis essent scripta. Et ratio est, quia ut inquit Isychius, *lib. 2. Levit. cap. 9.* multa studio brevitatis Scriptura divina prætermisit, quæ fas est ex aliis colligere. Et Augustinus, *de Assumptione Beate Mariæ*, ait: nonnulla omittit Scriptura, quæ tamen vera ratione creduntur. Nam nihil de Melchisedech sacerdotis Dei justitia loquitur, cum ipsam præcessisse, antè laudis merita, cognoscatur. Nihil de Eliæ, aut Enoch, postquam rapti sunt, vitæ felicitàte commendat; cunctis liquidò sentientibus, eos beatè vivere, quos Dominus hinc in futurum salvandos voluit rapere. Et Hieronymus, *contra Helvidium*: & Epiphanius, *lib. 3. tom. 2. Hæres. 1.* quærun, an Christus ventrem purgaverit, & alia fecerit, quæ natura exigere solet. Et de Magis dicit Theophylactus, *Matth. 2.* Nihil dicitur de Magis in evangelio, postquam in domum suam reversi sunt; sed vera ratione colligitur, in Perside prædicasse Christum, quem in aliena regione confidenter vocabant regem. Dant scholastici exempla aptiora: ut Christus habuit cor, &c.

Prima regula.

Melchisedech.

De operationibus corporis naturalibus Christi. De Magis in patriam reversis.

Secunda regula, nos docet quomodo ex consuetudinibus ecclesiarum, & factis proborum hominum, sint Scripturæ interpretandæ: & sumpta est ex Augustino, *lib. de Mendacio, ad Consentium, cap. 15.* Si quid fortè, inquit, occultum est in Scripturis; quemadmodum accipiendum est, quod præcipitur, in factis Justorum intelligatur. Veluti cum legimus in Evangelio: Accepisti alapam, para alteram maxillam: at Dominus cum alapa percussus esset, non ait: Ecce altera maxilla: sed ait: Si malè dixi, exprobra de malo, si autem benè cur me cædis? Ubi ostendit, illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam. Quod etiam Paulus utique noverat; nam & ipse, cum esset alapa percussus ante Pontificem, non ait: Percute maxillam alteram: sed percutiet te Deus, inquit, paries dealbate; tu sedes, judicare me secundum legem, & contra legem jubes, me percuti? Sed tamen cor paratum habebat, non solum ad alias alapas accipiendas, sed etiam quælibet tormenta pro veritate patienda. Scriptum est etiam: Ego dico vobis, non jurare

Secunda regula.

Matth. 5.

Joan. 18.

Act. 23.

Matth. 5.

om-

omnino. Juravit autem Apostolus in epistolis suis; & sic ostendit, quomodo accipiendum esset, quod dictum est: Dico vobis, non jurare omnino; nè scilicet, jurando, ad facilitatem jurandi veniatur, & ex facilitate ad consuetudinem, atque ita ex consuetudine in perjurium decidatur: & ideo non invenitur jurasse, nisi scribens, ubi consideratio cautior non habet linguam præcipientem. Præterea illud: *Matth. 6.* Nolite cogitare de crastino: & Nolite cogitare, quid manducetis, & quid bibatis, & quid induamini: cum autem videmus, & ipsum Dominum habuisse loculos, quod etiam quæ dabantur, mittebantur, ut servari possent ad usum pro tempore necessarios; & ipsos Apostolos procurasse multa fratrum indigentiam, non solum in crastinum, sed etiam in prolixius tempus impendentis famis, sicut in Actibus Apostolorum legimus: satis elucet ex his, illa præcepta sic intelligenda, ut nihil operis nostri temporalium adipiscendorum amore, vel timore egestatis, tamquam ex necessitate faciamus. Item dictum est Apostolis, ut nihil secum portarent in via, sed ex alieno viverent: & quodam loco ipse Dominus significavit, cur hoc dixerit, cum addit: Dignus est operarius mercede sua: Ubi satis ostendit, permissum hoc esse, non jussum. Ne fortè qui hoc faceret, ut in opere prædicationis verbi aliquid ab eis, quibus prædicaret, in usus vitæ hujus sumeret, illicitum aliquid se facere, arbitraretur. Posse tamen laudabilius non fieri, in Paulo satis demonstratum est: qui cum diceret: Communice, qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis: & cum multis in locis id salubriter fieri ab eis, quibus verbum prædicaret, ostenderet: Sed tamen, inquit, Ego non sum usus hac potestate. Potestatem ergo dedit Dominus, cum ista diceret, non imperio adstrinxit. Ita & pleraque in verbis intelligere non valentes, in factis sanctorum intelligamus, quemadmodum oportet accipi; quod facile in aliam partem duceretur, nisi exemplo revocaretur. Hæc iterum replicat, *epist. 5.* Præterea Oecumenius, *Act. 18.* ait: Cum Dominus discipulis suis dixerit: Ne possideatis aurum, nec argentum, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque zonam, neque baculum: quomodo Petrus contra Domini jussu faciebat, duas tunicas habens, zonam, & calceamenta? Præterea Paulus, cum *2. Tim. 4.* Timotheo scribens, præciperet: Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer: ecce penulam habebat, & alteram gestabat. An ergo Christo non paruit? Dicendum, præcepta illa non semper, sed ad tempus servanda esse: ut Lucas, *cap. 22.* ostendit: ait enim, Christum dixisse discipulis: Quando misi vos sine loculis, & pera &c. numquid aliquid defuit vobis? Ajunt illi, nihil. Ex quo, quam ob causam tunc præceperit, manifesta est: Volens, scilicet, potentiam suam ostendere. Hieronymus aliter, & melius solve-re videtur, *q. 1. ad Hedibiam.* Dominus, in-

quit, præcipit, qui habet duas tunicas, det unam non habenti. At de ipso dicitur, *Matth. 27.* Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam, &c. Quid? Si Scythiæ frigora, & Alpina nives, quæ non duabus & tribus tunicis, sed vix pecudum pellibus repelluntur, unica tunica debemus esse contenti? Quidquid ergo corpori nostro sufficere potest, & humanæ succurrere imbecillitati, hoc una appellanda est tunica, & quidquid in præsentibus alimentis necessarium est, hoc unius diei victus appellatur. Unde præceptum est: Non cogitatis de crastino, hoc est, de futuro tempore. Et Apostolus: Habentes, inquit, victum & vestitum, his contenti sumus. Et sic ex factis summorum Pontificum multis locis Scripturarum germana interpretatio elicitur: veluti *ex cap. Ex publico, de Conversione conjugat.* quod Dominus in evangelio dicit, non licere viro uxorem suam dimittere, nisi ob fornicationem; intelligit Pontifex, de his quorum matrimonium carnali copula est consummatum.

Denique est traditio ecclesiastica, (quam nonnulli labefactare nituntur,) quod Magi, qui ad Christum adorandum ab oriente venerant, fuerunt Reges. Id tamen verissimum esse, his testibus confirmari potest. Hieronymus, *Daniel. 2.* Magos, inquit, pro maleficis accipit sermo, & consuetudo Scripturarum; qui aliter habentur apud gentem suam, eo quod sint Philosophi Chaldaeorum; & ad artis hujus scientiam, Reges quoque & Principes ejusdem gentis, omnia faciunt. Unde in nativitate Domini Salvatoris ipsi primum ortum ejus intellexerunt, & venientes in sanctam Bethlehem, adoraverunt puerum, stella super ostendente. Et *Isaia 47.* ait: Magos fuisse principes, quorum consilio rex utebatur: & *Psal. 71.* ait: Omne mundiale imperium, ad Christum Dominum accedere, eique colla submittere, bonorumque morum dona deferre, Propheta prænunciat dicens: Reges Tharsis, & Insula, reges Arabum & Sabba, &c. Ipsi enim Magi, Gentium, Regumque typum tenuisse, monstrantur. Et Theophylactus, *Matth. 2.* ibi, Herodes autem rex, &c. ait: Judæi quare turbantur? Oportebat gaudere potius, quod Rex suus à Persicis regibus adoraretur. Sed reverà insipiens est malitia. Et Cantacuzenus, *Apolog. 1. adversus Mahometum*, ait: ἐν δὲ τοῦ χριστοῦ γενέσθαι, ἐκ τῆς περιόδου χάρις μάγοι ἐκ θείας ἀποκαλύψεως ἐγνώσαν, ὅτι θεὸς γέννεται. οἱ δὲ μάγοι οὐκ ᾔσαν οἱ τυχοῖνες, ἀλλὰ ἀνέβηται καὶ ἰσχυροὶ. γινόντες γοῦν ἀπὸ ἐγνώσαν, ἀνελογίσαντο καθ' ἑαυτοὺς, ὅπως ἐλθόντες προσκυνήσωσι τῷ βασιλεῖ, καὶ δῶρα αὐτῷ προσφέρωσι. Hoc est, in Christi nativitate, Persicæ regionis Magi, ex divina revelatione cognoverunt, quod Deus nasciturus esset. Magi verò non vulgares erant homines, sed Domini, & regionum præsides; qui cum hæc cognovissent, deliberarunt inter se, quomodo illuc proficiscentes, Regem adorarent, & dona offerrent. Et Anselmus, *Matth. 2.* ait: A Sabba Fluvio Sabæa regio dicitur, juxta quam Arabia est, unde isti tres Reges fuerunt. Et Druthmarus, *Matth. 2.*

Luc. 3.

Magi an reges fuerint.

Adversus Lutherum.

& Gloss. ordinaria. Denique Tertullianus, in libro adversus Judæos, cap. de Christi Nativitate, licet obscure, hoc idem affirmat: & multi minuti auctores ab horum judicio non abhorrent.

De his quoque, qui ad baptismum accedunt, cur terna confessio exigatur, Cyrillus, lib. 12. super Joan. cap. 64. ait: Apud Joannem, cap. ultim. legimus, ter Dominum Petrum interrogasse, an eum diligeret. Hinc Ecclesia regulam tertio interrogandi eos accepit, qui ad baptismum accedunt; ut terna Christi confessione fidelibus connumerentur.

CAPUT VI.

Observationes, & consuetudines aliquot Scripturarum.

QUamquam per totum hoc volumen, multas observationes, animadversione dignas, quæ magnum adjumentum afferunt ad Scripturarum intelligentiam, miscuerimus; proprium nihilominus edere tractatum decrevi, ut illarum nonnullas in numero cum opus fuerit, possit studiosus habere, atque ad istarum similitudinem multas similes congerere.

Totam legens Scripturam, inquit Chrysostomus, homil. 4. in Marc. nunquam regnum cælorum audiui, nisi in evangelio. Postquam enim venit ille de quo dictum est: Regnum Dei intra vos est: apertum est regnum Dei. A diebus enim Joannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur, & violenti diripiunt illud. Antè adventum Salvatoris, omnes Sanctorum animæ ad inferos deducebantur: ideòque dicit Jacob: Lugens, & gemen's descendam ad inferos. Hieronymus quoque, lib. 1. adversus Pelagium, paulò ante finem, ait: Regnum cælorum primum in evangelio prædicatum est per Joannem Baptistam, & Dominum Salvatorem, & Apostolos. Unde Joannes clamat in deserto: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum: & de Salvatore scriptum est: Circuibat Jesus civitates, & vicos, docens in synagogis eorum, & prædicans regnum Dei: & Apostolis præcipit: Ite, & prædicate, dicentes, quoniam appropinquavit regnum cælorum. Cujus contrarium est Pelagii error. Et Dardano scribens, eadem repetit. Et Theophylactus, Joan. 3. & Lucæ 16. ibi: Lex & Prophetæ: & cap. 17. ibi: Interrogatus autem à Phariseis: accedit ad dicta. Denique Augustinus, lib. 19. contra Faustum, cap. ultim. ait: Numquam fortè quispiam regnum cælorum in veteribus libris, sub hujusmodi nomine inveniet. Dicitur tamen ibi: Diligite sapientiam, ut in æternum regnetis: & Dominus Judæis ait: Scrutamini Scripturas, in quibus vos putatis vitam æternam habere; ipsæ testimonium perhibent de me. Et in Psalm. Non moriar, sed vivam, & narrabo opera Domini: & iterum: Illumina oculos meos, ne umquam obdormiam in morte. Et Sapientia secundo, Justorum animæ in manu Dei sunt, & non tanget illos tormentum: & paulò post: Illi autem sunt in pace: & si coram hominibus tormenta passi

Regnum cælorum.
Luc. 17.
Genes. 37.
Sapient. 9.
Joan. 5.
Psal. 117.
Psal. 12.
Sapient. 2.

sunt, spes illorum immortalitate plena est; & in paucis vexati, in multis bene disponuntur. Et alio loco: Justi autem in perpetuum vivent, & apud Dominum est merces eorum, & cogitatio eorum apud altissimum: ideò accipient regnum decoris, & diadema speciei de manu Domini. Multa testimonia hujusmodi inveniuntur de vita æterna.

Difficillimè, inquiunt aliqui, invenietur in libris Legis, aliquid litterali expressione de vita Animæ post mortem tractans, fuisse conscriptum. Sunt tamen nonnulla testimonia ex Moyse desumpta, ex quibus elici potest immortalitas animarum, & earum beatitudo. Undè Theodorus Abaccura, in lib. contra Hæreses, quem nos Græcè habemus, actione 1. ait: Quod verò anima æterna sit, & mortuorum judicium futurum, probatur ex illo Moyse: Erant fratres duo, Cain & Habel: unus quidè erat agricola, alter vero pastor, & ambo sacrificium Deo obtulerunt. Sed Habel sacrificium Deus suscepit, Cain verò contempsit. Hinc inter eos tanta invidiæ flamma excitata est, ut Cain Habel occiderit. Nùm cujus innocentia, ipso Deo teste, comprobata est; & merces non solum non data, sed etiam ejus loco ipse nefariè à germano fratre trucidatus est; præmio carebit? Obmutescant igitur nebulones isti, qui fatentur animam esse interitui obnoxiam. Hoc argumento in genere utitur Chrysostomus, homil. 65. in Joannem, etiam attenta solum Providentia Dei. Vivunt, inquit, sceleriter multi sectatores malitiæ; virtutis autem contrà. Quando ergo unusquisque accipiet pro meritis, nisi post mortem?

Deinde nihil apertè in Lege de resurrectione mortuorum scriptum est. Undè cum inquit Dominus: De resurrectione mortuorum non legistis, quod dictum est à Deo: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, &c. ait Hieronymus: Ad comprobandam resurrectionis veritatem, multò aliis manifestioribus exemplis uti potuit; è quibus est illud: Suscitabuntur mortui, & resurgent, qui in sepulchris sunt: & Daniel. 12. Multi dormientium, de terræ pulvere consurgent, alii in vitam, alii in opprobrium & confusionem æternam. Quæritur itaque, quid sibi voluerit Dominus, hoc præferre testimonium, quod videtur ambiguum, vel non satis ad resurrectionis pertinet veritatem? Dicimus, quod loquebatur contra Sadducæos, qui tantum Moyse libros recipiebant, Prophetarum vaticinia respuentes. Stultum ergò erat, indè proferre testimonia, cujus auctoritatem non sequebantur. Atque illi assentitur Euthymius, ibidem, & Psalm. 1. Et Theodorus, in loco superius citato, loquens de occisione Habel, ait: Ex hoc loco Moyse mortuorum resurrectio adstruitur. Nam quæro, quo tempore Habel præmio afficiendus sit? Quandoquidè nullus ibit inficias, quin Habelis interfector scelere se adstrinxerit. Et Epiphanius, lib. 1. adversus Hæreses. tom. 1. in Hæres. Samaritanorum, ait: Adstruitur resurrectio, primum ex Ha-

De immortalitate animæ, quid ex Moyse sit, cognosci, & erui possit.

Genes. 4.

De mortuorum resurrectione, in lege quid sit scriptum.

Matth. 22.
Isaia 26.

Sadducæi.

Habel, nam post ejus mortem sanguis loquitur cum Domino; sanguis quidem licet non sit anima, non est tamen sine anima.

Persæ. Mos inquit Hieronymus, *Daniel. 10.* apud Persas, & Indos hodiè quoque servatur, ut *Indi.* pro balneis utantur unguentis; & apud Judæos *Tempus afflictionis, & latitiæ, quo signo ostendebant Judæi.* tempore jejunii à cibis delicatioribus abstinebant, & unguento non ungebantur. Unde Daniel: Neque unguento unctus sum. Et in comment. *Matth. cap. 9.* cum dicitur: Tu autem cum jejunas, unge caput tuum: ait: Juxta ritum provinciæ Palestinæ loquitur, ubi diebus festis solent ungere capita. Atque ita præcipit ibi Dominus, ut quandò jejunamus, lætos nos esse monstremus. Augustinus, *lib. 1. Q. in Genes. q. 26.* ait: Mos erat Regibus illis, de quibus est in Scripturis mentio, per vices ad se admittere mulieres suas; & nisi fomentis & unguentis diù prius curato corpore, nulla intrabat ad regem. Unde *Genes. 12.* cum Saram surripuissent servi Pharaonis, non fuit polluta; nam antequàm unctiones perficerentur, fuit percussus à Domino. Et citat Hieronymus ad comprobendam hanc consuetudinem: cujus verba in *Quæst. in Genes.* sunt: Juxta librum

Locus ex Genes. 12. expositus.

Esther 2.

Esther, quæcumque mulierum placuisset regi apud veteres, sex mensibus ungebatur oleo myrtino, & sex mensibus in pigmentis variis erat, & curationibus scæminarum; & tunc demùm ingrediebatur ad regem. Atque ita potest fieri, ut Sara postquàm placuerat Pharaoni, dùm per annum, ejus ad regem paratur introitus; & Abrahæ Pharaon multa donaverit, & Pharaon postea sit percussus à Domino, illa adhuc intacta ab ejus concubitu permanente.

De idololatriæ origine, & antiquitate.

Genes. 3.

Annotandum, ex Augustino, *lib. 1. in Genes. quæst. 94.* & Eucherio, *lib. 3. in Genes. cap. 6.* quod *Genes. 31.* quando Rachel furata est idola patris sui, primùm invenimus deos gentium; superioribus quippè Scripturæ locis, unicuique tantum Deus nominabatur. At vero Justinus Martyr, in *Admonitorio gentium*, ait: Idololatriam traxisse originem à verbo serpentis, dicentis: Eritis sicut dii: quia dæmoni inquit decipienti homines crediderunt, ausque propterea sunt, divinis adversari præceptis, exierunt è Paradiso: Deorum quidem nomenclaturæ memores, verùm non satis edocti, an dii præter unum Deum, invenirentur. Neque enim erat æquum, ut qui mandatum primum, alioqui observatum facile, non custodissent, erudirentur amplius; sed potius ut justa pœna plecterentur. Ubi ergo de Paradiso expulsi, arbitrati sunt ob solam se inobedientiam ejectos; ignari alioqui, id etiam fuisse in causa, quod eos, qui non erant dii, Deos esse crediderant; deorum nomen, hominibus de se propagatis, tradiderunt. Quo fit, ut prima isthæc de diis mendax phantasia, à parentibus mendacii originem traxit. Et Epiphanius, *lib. 1. adversus Hæres. tom. 3. hæres. 37. quæ est Ophitarum*, ait: Serpens decepit Evam dicens: Eritis sicut dii. Deindè progrediente tempore, multiformem, & monstrosam imaginationem ipsis induxit: ab uno enim vero

Ad peccatum.

Ambros.

Deo ipsos abduxit, & blasphemiam idololatriæ vanitatem ipsis immisit. Hactenus Justinus, & Epiphanius, quorum sententia non est vera: nam Adam numquam amisit fidem, ut constat, *Sap. 10.* Numquàm enim fuere dii, sicut nec sunt, sed Deus. Atque ita dicit Clemens, *2. Recognitionum.* Hieronymus, in *Quæst. in Genes.* rejicit sententiam Hebræorum, dicentium idololatriam cœpisse tempore Enos, qui cœpit invocare nomen Domini, & in ejus similitudinem fabricata fuisse idola. Nos intelligimus, illum cœpisse Deum verum colere. Hæc ille. Quo tamen tempore primùm fabricata fuerint idola, non constat: nam ante diluvium idola non fuisse, constat ex Genesi. Igitur post diluvium effecta sunt. At verò à quo, docet Hieronymus, *Osee cap. 2.* Ninus enim rex Assyriorum adversus Zoroastem magum, regem Bactrianorum, forti certamine dimicavit; & in tantam pervenit gloriam, ut patrem suum Belum referret in Deum, qui Hebraice dicitur Bel. Didicimus exordium dæmonis, imò hominis in dæmonem consecrati: omnia enim idola ex mortuorum errore creverunt. Quo tempore inceperit idolorum cultus, docet Epiphanius, in *principio sui Operis.* Lege Athanasium, Cyprianum, & Cyrillum, *lib. 1. contra Julianum.*

Numquàm legimus, inquit Hieronymus, *Micheæ 4. circa principium lib. 2.* in Scripturis sanctis, mulieres, excepta Rachel, cum dolore peperisse; quæ quia in via erat, & hippodromo, id est, in equorum cursu, qui in Ægypto venundantur, filium peperit doloris; quem postea Pater vocavit Benjamin, hoc est, filium dextræ. Eva ejecta de paradiso, & audiens: In dolore paries: consequenter peperisse scribitur in dolore. Uxor Phinees contracta, nec se erigens; sicut illa, quam in evangelio diabolus alligavit; peperit, postquàm captam arcam Dei, populique cognovisset ruinam. Sara autem quia sancta erat, & ei defecerant muliebria, nato Isaac dicit: Risum mihi fecit Dominus, quicumque enim audierit, gratulabitur mihi. Sed cum in Eva, comminatio dolorum ad omnes mulieres se extenderit, de omnibus dicendum est, nisi Dominus alicui aliter dispensaverit, in doloribus peperisse.

Nullus Sanctorum, inquit Hieronymus, *Eccle. 2. cap.* nisi perrarò scæminas genuisse legimus. Solus Salphaat, qui in peccatis mortuus est, filias tantum genuit. Jacob inter duodecim Patriarchas, unius filiæ pater est, & ob ipsam quoque periclitatur. Lege Glossam, *Genes. 5.* quod in generatione Seth, scæmina nulla nominetur. Et iterùm Hieronymus, *Isaia 66.* ait: Abraham, & Isaac, & alii sancti, masculos habere filios; & Jacob multorum filiorum pater, unam genuit filiam, pro qua dura perpeffus est. Deniquè in fine sæculi totus mundus concepit, & parturivit, & peperit masculum, quem Pharaon & Herodes conantur occidere; qui & in Moyse & in Christo salvatus est in Ægypto. Quod si filiæ Salphaath hæreditatem accipiunt

Alii tempore Nemroth, qui homines coegit ignem adorare.

Sanctæ mulieres, quæ sine dolore peperisse leguntur. Genes. 35.

Genes. 3.

1. Reg. 4.

Sancti non generant scæminas, nisi raro admòdum.

patris, hoc considerandum est, quod pater earum in peccato suo mortuus sit, qui nullum filium genuit; & Moyses nihil super eis ausus fuit judicare, sed retulit ad Dominum; qui eas, ne inopes permanerent, iussit fratribus copulari. Lege ipsum, *Osea 1. cap.* ibi: Concepit adhuc, & peperit.

In veteri Testamento, teste Hieronymo, *Isaia 15. cap.* barbam, caputque radere, & faccum induere, & cinere caput perfundi, luctus indicium fuit. Ubique ergo per hæc magnitudo mæroris ostenditur. Unde dicit *Isaia*: In cunctis capitibus calvitium, & omnis barba radetur. Et *Jeremias* contra Moab, ait: Omne caput calvitium, & omnis barba radetur, & in cunctis manibus colligatio, & super omne dorsum cilicium. Et *Theophylactus*, *Matth. 11.* Saccus, inquit, pœnitentiæ symbolum est. Lugentes videmus, cinerem & pulverem super caput spargere. Sic inquit Dominus: Si in Tyro factæ fuissent virtutes, quæ in vobis; olim in sacco & cinere pœnituissem. Sic & *Gregorius*, *2. Moral. cap. 11.* & *Basilus*, *Psal. 29. in postremis verbis.*

Ignem, inquit Hieronymus, in *Q. in Genes.* ad sacrificium devorandum, solitum venire de cælo super sacrificia, legimus. Nam undè scire potuit Cain, quod fratris ejus munera suscepisset Deus, & sua repudiasset, nisi illa interpretatio vera esset, quam Theodotio posuit: Et inflammavit Deus super sacrificium ejus, scilicet, Habel; super Cain verò, & super sacrificium ejus non inflammavit. Et in dedicatione templi sub Salomone: & quando Elias in monte Carmelo construxit altare, idem accidit. Et *Augustinus*, *lib. 15. de Civit. Dei, cap. 7.* ait: Potuit hoc, signo aliquo visibili attestante, cognosci. Idem videtur dicendum de igne descendenti super sacrificium Abrahamæ. Sed idem *Augustinus*, *lib. 2. Retr. cap. 43.* loquens de libris de Civitate Dei, dicit: In libro decimo de Civitat. Dei, *cap. 8.* non debuit pro miraculo poni, Abrahamæ sacrificio flammam cælitus factam inter divisas victimas concurrisse, quoniam hoc illi in visione monstratum est. Præterea *Theophylactus*, ad *Hebr. 11. circa principium*, ait: Cum ad Cain dixisset Deus, non rectè offers, nec rectè dividis; testimonium perhibuit Habel, quod rectè obtulerit, quatenus datori Deo obtulit, quæ ex illo habebat; ac rectè separavit, quatenus meliora, ceu Domino separavit. Fertur, quod ignis è cælo descendens absumpserit sacrificium, atque indè agnovit Cain sibi antelatum esse Habel. Unde enim aliàs habuisset compertum? Hinc quidam eorum, qui Hebræa in Græcam linguam transtulerunt, sic vertit, aspexit in victimas Habel Dominus, & incendit. Ita dicit *Oecumenius*, eodem loco: & *Beda*, *Genes. 4. cap.* & *Albinus*, in *Q. in Genes.*

Scriptura, inquit Hieronymus, *Zachar. 8.* locum iudicii semper ponit in portis civitatis: nè cogerentur agricolæ, intrare urbes, & aliquod subire dispendium, iudices in portis residebant, ut tam urbanos, quàm rusticos, in

exitu & introitu urbis audirent; & finito negotio unusquisque confestim ad sedes proprias reverteretur. Ita etiam dicit *Amos 5.* & *Ezechiel. 40.* & *Theodoretus*, *Amos 5.* Item *Philippus Presbyter*, *lib. 1. in Job cap. 5.* in expositione hujus loci: Conterentur filii ejus in porta: ait: Portam, publice nominavit, eò quòd secundum consuetudinem Judæorum, iudices in portis sedebant, ut prætereunti populo judicarent. Hoc iterum inculcat, *lib. 2. cap. 29.* Hinc possumus colligere, quid significet illud *Psal. 126.* Non pudebunt, cum loquentur inimicis suis in porta: & *Job 5.* Conterentur in porta, & non erit qui eripiat: & *cap. 31.* Et *Proverb. 31.* Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ. Et *Deuteron. 25.* Si noluerit accipere uxorem fratris sui, quæ ei lege debetur, perget mulier ad portam civitatis, & interpellabit majores natu, dicens, &c. Hujus rei aliam rationem affert *Gregorius*, *lib. 19. Moral. cap. 11.* dicens: Mos veterum fuit, ut seniores in porta consisterent, & causas introeuntium judicarent; quatenus tantò esset pacificus urbis populus, quantò ad hunc discordes ingredi non licebat.

Mos fuit antiquis, ut latissimè docet *Augustinus*, *lib. 3. contra Faustum, cap. 3.* filios adoptare, imò fœminæ adoptaverunt sibi filios, non ex utero suo natos, Sicut Sara ex Agar, & Lia ex ancilla sua, & filia Pharaonis Moysen adoptavit. Ipse autem Jacob nepotes suos filios Joseph adoptavit. Ipsum vero adoptionis nomen plurimum valere in nostræ fidei sacramento, apostolica doctrina testatur. Unde *Paulus* cum *Rom. 9.* de Judæorum meritis loqueretur, inquit: Quorum est adoptio, & gloria, & testamentum, & legislatio; quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem. Et: *cap. 8.* Ipsi in nobis ipsis ingemiscimus, adoptionem filiorum spectantes. Et alibi: Misit Deus filium suum, natum ex muliere, ut eos, qui sub lege erant redimeret, & in adoptionem filiorum reciperemur. Nam unicum Deus filium habet, quem genuit ex substantia sua; nos tamen non genuit, sed fecit; & idè ut fratres Christi faceret, adoptavit. Iste itaque modus, quo nos Deus cum jam essemus ab ipso, non nati, sed conditi; verbo suo, & gratia sua genuit, ut filii ejus essemus, adoptio vocatur. Et *epist. 120. cap. 4.* ait: Adoptio est nativitas spiritualis ex Deo: eramus aliquid, antè quàm essemus filii Dei, & accepimus beneficium, ut fieremus quod non eramus. Sicut qui adoptatur apud homines: antequàm adoptaretur, non erat filius ejus à quo adoptatur; jam tamen erat, qui adoptatur. Græci vocant filium naturalem *φύσας*, adoptivum *θίσας*. Ex hoc solvitur illa *Q. cur*, *1. Paralip. cap. 2.* filii Esai septem numerantur, qui nimirum naturales erant: & *1. Reg. 16. & 17.* octo, quia unus erat adoptivus.

Est aliud genus adoptionis legalis, de quo *Eucherius*, in *Q. in Matth.* hæc scribit: Consuetudo apud Judæos ex lege erat, ut defuncti fratris uxorem, ad suscitandum semen su-

Adoptare
filios.
Genes. 16.
& 30.
Exod. 2.
Genes. 48.

Rom. 8.

Adoptio
legalis.
Dent. 25.

Caput radere, faccum induere mæroris signum.

Jerem. 48.

Ignis cælitus emissus super sacrificia.

Habel sacrificium, & Cain.

Genes. 15.

Citat cap. 4. *Genes.* juxta Septuag. ubi nos habemus: Nonne si bene egeris, recipies.

Locus iudicii ubi apud Judæos.

perstes frater acciperet; & filium quem generabat, propinquo mortuo deputabat, nè nomen ejus aboleretur. Et ideo Matthæus, Joseph genitum ex Jacob dicit, & Lucas ab Eli: quia alter secundum naturam, nempe Jacob; alter secundum legem pater fuerit. Jacob ergo atque Eli uterini fratres fuerunt; quorum superiore defuncto, posterior usus est ex lege conjugio. In eorum commemorationem Matthæus, Joseph profapiam, per regiam originem tenuit. Lucas generationem ejus sacerdotali successione deduxit. Pater tamen Joseph secundum naturam, Jacob fuit. Ita Christianus Druthmarus, *Matth. 1. Lege Ambrosium, lib. 3. de Fide, cap. 5. & S. Thomam. 3. part. quest. 31. articul. 3.* Aliqui contendunt patrem illum legalem, hoc est mortuum, nullo modo patrem fore vocandum; nec puerum natum, filium ejus. Sed profectò nisi filius esset, non adiret hæreditatem demortui. Si filius, inquit Paulus, ergo hæres. Atque ita duos habebat patres, illum à quo genitus erat, qui erat naturalis; & mortuum, qui erat legalis pater. Et ille pater naturalis, qui hoc munus suscitandi seminis obibat, ob propinquitatem vocabatur Redemptor: ut patet, *Ruth 4.*

Pœna publicè peccantium.

Apud veteres Judæos, inquit Hieronymus, *Matth. 18.* mos erat, ut ingentium peccatorum perpetratores in profundum ligato saxo demergerentur. Hoc est, quod dicitur: Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, & demergatur in profundum maris. Quia multo melius est, pro culpa brevem recipere pœnam, quàm æternis servari cruciatibus.

Innocentiam significare.

Antiqui, inquit Euthymius, *Psal. 25.* quando contestari volebant, se alicujus sceleris esse innoxios, coram multitudine manus lavare solebant; ut, scilicet, ex illa manuum munditia, animæ puritatem significarent. Quemadmodum fecisse legimus Pilatum in Christi nece: & in *Psal. 25.* Lavabo inter innocentes manus meas: contestans, me scelerum omnium, quæ dicta sunt, innocentem esse.

Morti condemnatio.

Mos erat Judæis, inquit Chrysostomus, *homil. 26. Act. contra condemnatos sic loqui: Tolle illum: hoc est, nè sinas illum videri ultra inter homines: sicut de Christo dixerunt. Hæc ille. Item mos Romanis erat, illos qui crucifigendi erant, prius verberari: ut Joan. 19. apprehendit Pilatus Jesum, & flagellavit.*

Manuum extensio.

Mos erat Judæis, inquit Chrysostomus, *homil. 29. Act. stantes loqui: ut: Surgens Paulus, & innuens manu &c. Hæc ille. Et hæc consuetudo frequens est in externis auctoribus, præcipue apud Homerum.*

Vestimenta scindere.

Consuetudinis est Judaicæ, inquit Hieronymus, *Matth. 26.* cum aliquid blasphemiae, & quasi contra Deum audierint, scindere vestimenta sua: ut in Evangelio: Tunc Princeps Sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens, Blasphemavit. Quod Paulum quoque & Barnabam, quando in Lycaonia deorum cultu honoraban-

tur, fecisse legimus. *Isaia 37.* iterum hoc dicit. Et Cyrillus, *lib. 12. super Joan. cap. 37.* & Oecumenius, *Act. 22.* Denique *lib. 3. comment. in Job*, sub nomine Origenis editorum, cum sint indocti nebulonis, dicitur: Consuetudo erat omnibus antiquis ubique, ut cum grave aliquid ac lamentabile audissent vel sustinissent, continuo vestimenta sua scinderent, & cinerem, atque terram capiti suo spargerent: ut ex Job principio constat. Idem fecit *Job 2.* Jacob, quando annuntiata est ei mors Joseph: & David, cum Siceleg ab Amalecitis capta est: & quando Saul & Jonathæ mortem audivit. Sic scidit Ezechias, quando blasphemias Sennacherib, & Rabfacis audivit. Sic & Rex Ninivitarum apud Jonam. Hæc ille. Hoc fiebat etiam, in signum mœroris & tristitiæ: ut apud Joel: Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. Et *Numer. 14.* Josue, & Caleb, sua sciderunt.

Hanc habet consuetudinem Scriptura, inquit Hieronymus, *Jerem. 22.* ut omnes reges, & mortuos referat, & sepultos. Tamen Joakim filium Josiæ, & regnasse crudeliter, & extitisse impium legimus, & postea mortuum; nec tamen ejus Sepultura narratur. Et subdit:

Joakim interfectum à latrunculis Chaldæorum, Syriæ, Ammonitarum, Moabitarum, esse, Hebræa narrat historia. Unde & in libris Regum mortuus scribitur, & sepultus tacetur. In libro dierum legimus, vinctum catenis, & ductum in Babylonem, nec ultra quid refertur de eo. At Jeremias pulchrè sepultura asini dicit eum sepeliendum; ut aliis verbis significet, insepultum, hoc est, à bestiis, avibusque lacerandum, hæc enim est asini sepultura.

Numquam invenies in Scripturis, inquit Origenes, *homil. 12. in Levit.* ubi aliquis peccator, aut parvi meriti, magnus appellatus sit. Audi vero, qui sint, qui magni appellantur. De Isaac dicitur, quod proficiebat valdè, usquequò factus est magnus valdè. Et Moyses magnus dictus est: & Joannes Baptista apud Lucam. Et Cyrillus, *lib. 12. in Levit.* cum hæc dixisset addit: De Ezechia, inquit, dicitur, quod proficiebat valdè, donec factus est magnus.

Hic sermo, (teste Origene, *homil. 12. in Genes.*) scilicet, impleti sunt dies ejus, ut paret, numquam ferè, nisi de sanctis mulieribus scribitur. De Rebecca enim scriptum est hoc: & de Elisabeth, matre Joannis: & de Maria, Matre Domini. Unde mihi videtur eximium aliquid, & præter cæteros homines hujusmodi partus ostendere: & impletio dierum ortum perfectæ sobolis indicare. Eucherius quoque ita sentit, *lib. 2. in Genes. cap. 46.* Demum Theophylactus, *Lucæ 1.* ait: Observandum, quod in peccatoribus non dicitur impletum est tempus pariendi; sed hoc dumtaxat invenies, ubi de justorum partu habetur mentio. Nam imperfecti, & non impleti, peccatorum sunt partus; melius namque illis, si nati non fuissent.

Septem diebus, ait Augustinus, *lib. 1. Q. in Genes. q. 89.* & Hieronymus, *ibidem*, solent nup-

Act. 14.

Job 2.

De Regum sepultura.

4. Reg. 23. & 24.

2. Paralip. 36.

Asini sepultura, quæ sit.

Magni, qui dicantur.

2. Reg. 18.

Nuptia. nuptiæ celebrari in Scripturis; ut *Genes.* 29. Imple hebdomadam dierum hujus copulæ, id est, transeant septem dies festi Liæ, &c. & *Judic.* 14. ostenditur, Sampson fecisse potum septem diebus.

Lotio pedum. Cum aliquis ad convivium invitabatur, ante prandium pedes lavabantur illi, ac deinde cibibus apponebatur. Unde *Lucæ* 7. Reprehendit Dominus Phariseum Simonem, dicens: Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti, hæc autem lachrymis rigavit pedes meos, & capillis suis terxit: & addit ex consuetudine, quæ apud illos vigeat: Osculum (scilicet, pacis) mihi non dedisti, hæc ex quò intravit, non cessavit osculari pedes meos: oleo caput meum non unxisti, hæc unguento unxit pedes meos. Et *Genesi*, ait Abraham angelis; Si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum; sed afferam pauxillum aquæ, & laventur pedes vestri: ponamque bucellam panis, & confortetur cor vestrum. Et *cap.* 19. idem fecit Lot angelis. Et *Judic.* 19. similiter invenitur. Et 1. *Timoth.* 5. Vidua laudatur, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit. Ex hac consuetudine videtur aliquibus, Christum non lavisse pedes Discipulorum post cœnam, sed antequam cœnasset: & hoc quod dicitur *Joan.* 13. Cœna facta, explicant, id est, parata, surgit Dominus à cœna, id est, antequam cibum caperet, & lavit pedes Discipulorum. Nam præpositio A, sæpè negat; ut: Mandavit Dominus depluendo, id est, nè plueret. Quòd in mutatione status fiat convivium, ut fecit Matthæus, alibi dixi.

Genes. 18. In nullo loco Scripturæ, ut inquit Hieronymus, ad *Galat.* 3. cap. invenimus, à Deo quemquam esse maledictum; & ubicumque maledictio ponitur, numquam Dei nomen adjungitur. Ut: Maledicta terra in operibus tuis: & ad serpentem dicitur: Maledictus tu ab omnibus bestiis. Et alibi: Maledictus furor eorum, quia audax; & ira eorum, quia dura. Et iterum: Maledictus Canaan puer, famulus erit fratribus suis. Idèd cum legimus ad *Galat.* 3. Maledictus omnis, qui pendet in ligno: si in aliquibus libris inveniatur Dei, ab aliquo appositum est. Et nè latiùs orationem protraham, lege universas maledictiones Levitici, Deuteronomii, & libri Josue, & numquam nomen Dei insertum ibi invenies. In tantum, ut etiam ipse Satan, cum de Job polliceretur, quod si fuisset angustiis pressus, blasphemaret; à meliori parte hoc significavit dicens: Nisi te in faciem benedixerit. Et in *libris Regum*, Naboth propterea lapidatus refertur, quia benedixerit Deo, & regi, id est, maledixerit, per Antiphrasin. Et Origenes, *homil.* 9. *Diversorum*, ait: Sanctis dicitur in die judicii non solum, Venite benedicti, sed cum additamento, Patris mei; non qualemcumque honorem habentes, sed honorem Patris mei. Maledictio autem reprobis non ita, sed absolutè.

Lib. 9. Reg. 42. Quot mortui sunt, ut dicitur, *lib.* 3. *Mirab. Scripturæ*, cap. 11. quos divina Scriptu-

ra veteris & novi Testamenti resuscitatos commemorat. De eorum primo, id est, filio viduæ, quem Elias resuscitaverat, ita refertur: Revertatur obsecro anima pueri. De novissimo, id est, de Eutycho, in *Actis Apostolorum*, cap. 20. dixit Paulus: Nolite turbari, anima ejus in eo est. Et Epiphanius, in *Ancyroto*, ait: Suscitavit Dominus Lazarum, & filium viduæ, quæ habitabat Naim. Et Elias suscitavit mortuum. Elisæus etiam duos excitavit mortuos, unum nondum sepultum, alterum sepultum. Hæc ille. Secundus mortuus fuit filius Sunamitidis, ab Elisæo suscitatus: 4. *Reg.* 4. Et ossa Elisæi mortuum suscitaverunt. 4. *Reg.* 13. Et Tabitha suscitatur à Petro, *Act.* 9. cap. De tribus mortuis in Evangelio suscitatis, Augustinum, *lib.* 1. de *Serm. Domini in monte*, ait: Sicut tribus gradibus ad peccatum pervenitur, suggestionem, delectationem, consensione; ita peccati tres sunt differentiæ, in corde, in facto, in consuetudine, tamquam tres mortes. Una quasi in domo, id est, cum in corde consentitur libidini; altera extra portam, cum in factum procedit assensio; tertia, cum vi consuetudinis malæ, tamquam mole terrena premitur animus, quasi in sepulchro jam putens. Quæ tria genera mortuorum Dominus resuscitavit, nam alicubi dicit: Puella, surge: & alibi: Juvenis, tibi dico, surge: alibi: Infremuit spiritu: & post: Lazare, exi foras. Lege ipsum, tract. 49. super *Joan.*

si sint in utroque Instrumento. 2. Reg. 17.

Matth. 9. Luc. 7.

CAPUT VII.

De Articulo, & ejus emphasi, & interjectionibus, Væ, Euge.

Postquam absolvi, & exhausti omnia, quæ majoris erant momenti, ad effingendum verum, & omnibus numeris absolutum Theologum; nunc quædam minutula, & quæ leviora videntur, ex his quæ supersunt, vice corollarii subnectam; videlicet de Articulo, de Interjectionibus, & Conjunctionibus, & Propositionibus. Quibus tractatis, & cognitis, re ipsa doceberis, si alicubi verum est dictum Basilii, *homil.* 10. *Exaëmer.* ῥῆμα ἐν τῇ γραφῇ ἀγγέλι λέγει, ἐλασφημία δὲν, id est: Dicere, verbum esse ociosum in Scriptura, blasphemia est: maxime ad has particulas adaptari posse.

De articulo igitur dicit Cyrillus, *lib.* 1. super *Joan.* cap. 4. Illud apprimè tenendum est, quod quandò divina Scriptura, nominibus, secundum Græcæ linguæ usum, articulos præponit; tunc & unum, & quod solum propriè, ac verè tale quid dicitur, significat. Articulo autem non adjecto, generalius cuncta designat. Ut verbi causa: Multi vocati sunt dii; sed quando cum articulo in Græca lingua Deus dicitur, tunc solus & propriè Deus designatur: cum verò absque articulo Deus profertur, qui ad hoc gratia vocatus est, intelligitur. Sic cum homo sine articulo dicitur, homo quispiam designatur; quando autem articulus accedit, unicum, ac singularem hominem denotat. Idèd vide-

Articulus.

demus, Filius hominis ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, articulo ad utrumque nomen posito, à Salvatore nostro proferri, quandò se solum, ab infinita hominum multitudine sejunctum, vellet significare. Sic apud Joannem dicitur: In principio erat illud verbum: nomini illo *verbum*, articulus adjungitur. Et Hieronymus, *Matth.* 21. in hujus loci expositione: Hic est Jesus propheta à Nazareth Galilææ: inquit: Propheta, quem & Moses similem sui dixerat, esse venturum, & qui propriè apud Græcos scribitur cum τοῦ ἁθροῦ μαρτυρία, id est, cum articuli testimonio. Hæc ille.

Innumera exempla ad hanc rem spectantia, inveniet linguarum peritus: ut apud *Matthæum* 2. cap. Ubi est ille, qui natus est rex Judæorum: & 12. Numquid est ille Christus filius David? Ut non possint hæc, nisi de Christo intelligi. Et 16. Tu es ille Christus Filius Dei vivi: & *Lucæ* 10. Exultavit in illa hora Jesus, in illo spiritu: ut intelligas de Spiritu Sancto. Et 17. Novem illi ubi sunt? & 23. Tu es ille rex Judæorum? & apud *Joannem*: Non erat ille, lux illa: Sed ut testimonium perhiberet de lumine. Non erat illa lux vera, quæ illuminat omnem hominem. Atque ita locus ille Joannis intelligendus est: Propheta es tu? Et respondit Joannes: Non. Non negavit Joannes se esse prophetam, sed esse prophetam illum, quem sperabant Judæi, de quo dixerat Moyses: Prophetam suscitabit Dominus de medio fratrum vestrorum. Fecerunt ergò interrogationem Joanni: Propheta ille es tu? Atque ita exponunt Theophylactus, & Græci omnes. Latini multò aliter. Nam Gregorius, *homil.* 7. in *Evangelia*, sic exponit: Se prophetam negat, quia non solum poterat redemptorem prædicare, sed etiam demonstrare. Et Augustinus, *tractat.* 4. cap. 1. *Joan.* ait: Non erat Joannes Propheta; major erat quam Propheta, nam Dominus dedit de illo tale testimonium: Quid existis videre? Arundinem vento agitatam? Et quid existis videre Prophetam? Major quàm Propheta hic est: quia prophetæ longè antè prænuntiaverunt, Joannes præsentem demonstrabat. Et Theophylactus, *Matth.* 16. cum dixisset Petrus: Tu es Christus, ille Filius Dei viventis, ait: Non dixit tu es Christus filius Dei viventis, absque articulo, sed cum articulo *ille Filius*: hoc est, ille ipse, qui solus, & unicus, non gratia filius, sed qui ex ipsa Patris substantia genitus. Quia & multi Christi erant, ut sacerdotes, & reges omnes; sed Christus cum articulo, unus est. Hæc ille. Et Deus, cum de persona aut hypostasi dicitur, articulum habet; cum vero de natura, articulo caret: ut *Joan.* 1. θεὸς οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε: id est, Deum nullus vidit unquam: & iterum: ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ: id est, fuit homo missus à Deo. Denique Epiphanius, *lib.* 1. contra *Heres.* in *Heres. Samaritanorum*, de hac re hæc scribit: ὅπου ἄρθρον προσκειται ἐπὶ ἐνὶ τινὶ ὁρισμένῳ καὶ διαφανέσῳ, πάντως ἔστιν ἡ θεοῦ ἐκείνου. ἀνεῖ δὲ τοῦ ἁθροῦ ἐπὶ ἐνὸς τοῦ τυχεύοντος ἀορίστως ἐστὶ ληπτόν. ὡς οὖν ἐπείν, εἰς εἰπαμέν βασιλεὺς, ὄνομα μὲν ἐσημάνημεν. ἀλλ' ἐν τιλαυγῶσιν ὁρίζο-

μεν ἐδείξαμεν. βασιλεὺς γὰρ λέγομεν, καὶ περὶ καὶ Μήδων. εἰς δὲ μετὰ προσθήκης τοῦ ἁθροῦ ἔπαμεν ὁ βασιλεὺς ἀναμφωβόλῳ ἐστὶ τὸ σημαίνον. καὶ εἰς εἰπαμέν θεὸς ἀνεῖ τοῦ ἁθροῦ τὸν τυχεύοντα εἰπαμέν θεὸν ἢ ἐθνῶν, ἢ θεὸν τὸν ὄντα. εἰς δὲ εἰπαμέν ὁ θεός, δῆλον ὡς ἀπὸ τοῦ ὁ ἁθροῦ τὸν ὄντα σημαίνον, ἀληθῆτε καὶ συνωσκόμεν. ὡς καὶ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἄνθρωπος. καὶ εἰ μὲν ἐλέγεν ὁ νόμος, εἰς ἀφ᾽ ἡσθε νεκροῦ κατὰ πάντων ἐφέρετο ἡ ψῆφος. ὅπερ δὲ λέγει, εἰς ἀφ᾽ ἡται τις τοῦ νεκροῦ, ἐπὶ ἐνὰ τινὰ φέρεται τὴν ἀπαγὴν, φημὶ δὲ ἐπὶ τὸν κύριον.

Hoc est: Cum articulus nomini adjungitur, rem certam & definitam significat; at sine eo, de qualibet re indefinitè dicitur: ut nomen Rex, quemlibet regem significat; verum cum articulo, certum quemdam monstrat regem: & Deus absque articulo, Deum gentium ostendit; cum articulo, verum Deum. Ad eundem modum homo, & hic homo. Et in lege, cum præcipitur, ne tangatur mortuus, de quolibet mortuo sermo intelligitur; at si dicat, nè hunc tetigeris mortuum, de Domino intelligitur.

Væ, ut dicitur in *comment.* in *Proverb.* titulo *Hieronym.* cap. 23. interitum æternum nominat, de quo dicit Dominus: Væ homini illi, per quem scandalum venit. Et Chrysostomus, *homil.* 60. in *Matth.* exponens hæc verba: Væ homini illi: ait: His verbis ostendit, magnum supplicium illi futurum. Et *homil.* 66. in *Joan.* inquit: Hanc particulam Væ, mox pœna sequitur, & supplicium: Ut: Væ servo illi, per quem nomen Dei blasphematur: & Væ mihi, si non evangelizavero. Et *homil.* 23. in *Genes.* idem notat. Denique Gregorius, *homil.* 9. in *Ezech.* ait: Væ in Scriptura sæpius de æterno luctu, quàm de præsentī solet intelligi. Hactenus illi. Sunt multa hujus rei exempla: ut *Matth.* 18. Væ mundo à scandalis: id est, hi qui in mundo versantur, infelices sunt ob scandala, quæ meis creant quotidie.

Væ est deplorantis calamitatem alicujus: ut *Matth.* 23. Væ vobis Scribæ: id est, ò ter infelices: & Væ vobis duces cæci.

Væ interdum vocantis est, non plangentis: ut apud *Isaiam*: Væ omnes sitientes, venite ad aquas. Hieronymus, *Isaia* 5. & *lib.* 9. cap. 26. væ Ariel, Ariel. Et *Isaia* 18. dicitur: væ terræ umbræ alarum, quæ est trans flumina Æthiopiarum.

Euge, inquit Philippus, *lib.* 1. in *Job*, cap. 16. dicitur in bonum: ut cum ait Dominus in evangelio: Euge serve bone, intra in gaudium Domini tui. Aliquandò in contrarium ponitur: ut in *Psal.* 69. Erubescant, & revereantur, qui dicunt mihi euge, euge. Et sic in talibus verbis, vel in nutibus, intentio dicentis intuenda est; & ità intelligi poterit, de quo affectu, unus & idem sermo procedat, & gestus corporis exprimatur.

CAPUT VIII.

De Adverbiis.

PArticula *Ut*, aliquandò causam finalem designat: ut in Evangelio: Attendite nè justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. Aliquandò eventum rei signi-

Gregor. expositio non satis exacta.

Deus cum articulo & sine illo.

Væ. *Matth.* 18.

Isaia 55.

Matth. 25.

Euge.

Ut.

nificat. Nam verbum *ut* & *ut*, hoc est, *ut* sæpè in Scriptura ponuntur, non ut causam, sed ut eventum significant: ut *Psal.* 50. Tibi soli peccavi, & malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis. Non peccavit David, ut iustificetur Deus; sed ex opere David peccantis, contigit iustificari Deum. Et Apostolus, *ad Roman.* 2. Invisibilia ipsius à creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur, ut sint inexcusabiles. Et *cap.* 5. Lex subintravit, ut abundaret delictum: non tamen propterea data est, ut abundet peccatum, sed ut salvet. Et in *Evangelio Joan.* *cap.* 5. Nec hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Et *Matth.* 13. Sine parabolis nil locutus est illis; ut impleretur, quod dictum fuerat per prophetam. Et *Joan.* 10. Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam: & *cap.* 12. excæcavit oculos eorum, & induxit cor eorum, ut non videant oculis, & corde non intelligant & convertantur, & sanet eos. Hæc colligi possunt ex Theophylacto, *Matth.* 13. & *Joan.* 9. & 1.

Ut, inquit Euthymius, *Joan.* 15. & 10. aliquando non est causalis, sed eventum dicit, five ejus quod futurum est impletionem: & ubicumque dicitur: Ut sermo Prophetæ impleatur: dictio *ut*, & Græcæ dictiones *ut*, & *ut*, ac similes, dictam habent significationem. Neque enim, quia dixerunt Prophetæ, idcirco facta sunt, quæ dixerant; sed quia futurum fuerat, propterea prædixerunt prophetæ. Cyrillus quoque, *lib.* 9. *super Joannem*, *cap.* 10. ait: Nemo putet, idcirco quæ à Prophetis dicta sunt, in exitum venire, ut adimpleatur Scriptura. Nam si sic esset, laudari potius, quam vituperari deberent nequam homines, tamquam Scripturarum ministri essent. Nam si adimplere Scripturam, necesse esset; illi per quos adimpletur, nullo crimine profecto tenerentur. Præterea in Scripturæ auctoritatem, culpa redundare videretur: siquidem ut adimpleretur Scriptura, vi quadam mala commiserunt. Sed quis adeo mentis inops erit, ut Scripturam Sancti Spiritus, peccati causam attulisse homini, umquam credere possit. Non ergo ut impleretur Scriptura, nec ista de causa facta sunt à quibusdam, quæ Scriptura prædixit; sed contra quoniam sponte ita nonnulla facturi erant, idcirco præsciens Spiritus Sanctus, futura prædixit. Cum igitur facta sunt, quæ prædixit; pignus fidei, prædictionem habentes, eum jam cognoscimus, de quo ista prædicta fuerunt. Si quid amplius de hac materia scire desideras, lege Epiphanium, *lib.* 1. *adversus Hæres.* *tom.* 3. *Hæresi Caiana*: & Chrysostomum, *homil.* 56. & 80. *super Joan.* & 1. *Corinth.* 11. *homil.* 27. & in *Sermon.* in dictum Apostol.

Cras.
Genes. 30.
1. Cor. 18.

Cras, inquit Hieronymus, *Matth.* 6. in Scripturis, futurum tempus intelligitur, dicente Jacob, exaudiet me cras. Et in Samuelis phantasmate Phytonissa loquitur ad Saulem: Cras eris mecum. Et: Nolite solliciti esse in crastinum; & ubi legitur in *Matth.* Panem nostrum

super substantialem: in *Evangelio* secundum Hebræos, pro super substantiali pane, reperi *Matth.* *char*, quod dicitur crastinum, id est, futurum, da nobis hodie. Et *Amando scribens* ait: Crastinum in Scripturis sanctis futurum tempus significat: ut in *evangelio*: Nolite solliciti esse de crastino: hoc est, de futuris cogitare prohibeo, de præsentibus non item, propter humanæ vitæ fragilitatem. Et ubi altare extruitur à duabus tribubus, Ruben, & Gad, & dimidia tribus Manasse, & à cuncto Israël ad eas legatio mittitur; cum Phinees Pontifici respondissent; dicunt, idcirco se altare fecisse, nè cras filiis suis colendi Deum possessio denegaretur. Iterum hæc replicat, *Q.* 1. *ad Hedibiam*. Lege Augustinum, *lib.* 5. *Locut. Deuteronomii*.

Heri & Nudiustertius, inquit Augustinus, *lib.* *Locut. in Genes.* intelligitur pro tempore præterito. *Genes.* 31. Animadvertit faciem Laban, quod non esset erga se, sicut heri & nudiustertius. Et *Exod.* 4. Obsecro, Domine, non sum eloquens ab heri & nudiustertius. Et *Exod.* 21. Si sciebat, quod bos cornupeta esset ab heri & nudiustertius, &c.

Heri, & Nudiustertius.

Forfitàn, inquit Augustinus, *tract.* 37. *super Joan.* dubitationis verbum est, quando dicitur ab homine, idcirco dubitante, quia nesciente: cum verò dicitur à Deo verbum dubitationis, cum Deum utique nihil lateat, illa dubitatione arguitur infidelitas, non opinatur divinitas. Veluti apud Joannem: Si me sciretis, forsitàn & Patrem meum sciretis. Homines etiam de his rebus, quas certas habent, aliquandò increpative dubitant, id est, verbum dubitationis ponunt, cum corde non dubitent. Veluti si indigneris servo tuo, & dicas: Contemnis me? Considera forsitàn, quod Dominus tuus sum. Hinc & Apostolus ad quosdam contemptores suos loquens ait: Puto, quod ego spiritum Dei habeo. Dubitative videtur loqui; sed ille increpabat. Et Christus increpans infidelitatem futuram generis humani, inquit: Cum venerit Filius hominis, putas inveniet fidem in terra? Lege, quæ supra de Dubitationibus scripsimus.

Forfitàn.

Dictio Ecce, inquit Euthymius, *Psal.* 58. abundat sæpè apud Hebræos, atque ut plurimum est superflua; ut in *Psalmo*: Ecce loquuntur in ore suo. Hactenus ille. Aliquandò significat Sanè, vel Utrique, ac est verbum hominis obtemperantis, & se dedentis in Dei obsequium: ut apud Lucam: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et *Isaia* 6. Ecce ego, mitte me: & in *Psal.* 39. Tunc dixi, ecce venio. Et quando Dominus apparuit Samueli, dixit Samuel Domino: Ecce ego. Significat quoque idem quod sanè: ut in *Genes.* Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram. Aliquandò rem subitam significat: ut *Jerem.* 51. Ecce ego suscitabo super Babylonem, & super habitatores ejus, quasi ventum pestilentem. Et *Act.* 13. Ecce manus Domini super te.

1. Cor. 7.

Ecce.

Est, inquit Euthymius, *Psal.* 88. veteris Scrip-

Si. Scripturæ idioma, uti dictione *Si* in juramentis, loco negationis: ut: Semel juravi in sancto meo, si David mentiar. Et *Psal.* Si introibunt in requiem meam: &: Si introibo in tabernaculo domus meæ, pro non introibo. Et

Marci 8. *Marci*, 8. *cap.* ait: Si dabitur, id est, non dabitur, linguæ Hebraicæ idioma est. Amen, inquit, dico vobis, si dabitur generationi huic signum. Hoc clariùs explicant Hebræi his verbis: Cum post verba jurandi particula *Si* ponitur, significat, quod *non*, cum quadam Aposiopisi: ut *Jerem.* 38. Vivit Deus, si interficiam te. At verò si habuerit sequentem particulam negativam, tunc *Si* accipitur affirmativè: ut *Isaia* 5. In auribus Domini exercituum, si non domus multæ in solitudinem redigentur. Et *cap.* 14. Juravit Dominus exercituum, si non ut putavi, sic erit: at oportet addere, non mihi credatis, aut hoc mihi eveniat. Aliquandò est interrogativa particula, *numquid* significans: ut *Matth.* 12. Si licet, sabbatis curare: & *Luce* 22. Domine, si percutimus eum in gladio. Et *Act.* 1. Domine, si in hoc tempore restitues regnum Israel: & similiter *cap.* 19. & 22. Aliquandò est conditionalis: sic *Joan.* 21. dicit Dominus ad Petrum: Si eum volo manere, donec veniam, quid ad te: id est, omnes discipuli mei gladio trucidabuntur, tantummodò Joannes morte obibit naturali. Hoc non intelligentes illo tempore discipuli, arbitrabantur, nunquàm esse moriturum. Sed Euthymius, *Matth.* 43. auctoritate Chrysostomi fretus, affirmat, mortem obiisse. Et Hieronymus, *Matth.* 20. ait: Joannes, propria morte vitam finivit: & in *lib. de Script. Ecclesiasticis*, repetit. Et Beda, *Joan. ultim.* & Abdias, *lib.* 5. & Eusebius, *lib. Histor.* 3. *cap.* 31. & Theophylactus, *Joan. ultim.* Et Chrysostomus, *homil.* 26. *ad Hebræos*, scribit: Apostolorum plurimorum ossa, nescimus ubi jacent; Petri & Pauli, Joanni, & Thomæ, manifesta sunt sepulchra. *Si* nonnumquàm idem significat, quod *cum*: ut *Psal.* 7. Si non conversi fuerint, id est, cum non conversi fuerint, gladium suum vibrabit: & Salomon: Si dormierint duo, calor erit eis.

Nisi. Nisi, affirmativè: ponitur cum Aposiopisi: Nisi benedicens, benedicam tibi: scilicet, nè posthàc mihi fidem adhibeas.

Tunc. Tunc, dicit, Theophylactus, *Marci* 13. non rarò ad superiora non refertur, sed ad tempus, quo illa quæ narrantur, fient. Unde *Marci* 13. cum absolvit ea, quæ ad Jerusalem attinent, incipit de Antichristi adventu dicere, his verbis: Tunc si quis vobis dixerit, ecce illic, &c. Quod autem dicit *tunc*, non intelligas, quòd quandò fient ea, quæ supra dicta sunt de Jerusalem, tunc si quis vobis dixerit, ecce hic est Christus, nè credatis: sed scito, quod Scripturæ proprietates hæc est. Sicut etiam Matthæus post genealogiam Christi dicit: In diebus illis venit Joannes: quibus diebus? nùm mox sequentibus post Christi nativitatem? non, sed indefinitè. Nam postquàm de nativitate Jesu, de Magorum adventu, de Herodis interitu disseruit, sta-

tim: In illis diebus, subjungit. Atqui spacium triginta annorum ferè, ab illo tempore supra relato, usque ad adventum Joannis interfuit. Sic igitur in illo Marci loco dicitur: Tunc: non quandò Jerusalem desolata fuit, sed per tempus adventus Antichristi, ne seducamini. Ita Chrysostomus, *homil.* 77. *in Matth.* Hujus rei crebra sunt in Scripturis exempla. *Psal.* 2. Tunc loquetur ad eos in ira sua: ubi *tunc*, non refertur ad superiora, sed ad extremam captivitatem, quam sub Vespasiano passi sunt, quandò funditus Israeliticus populus deletus est. Præterea Chrysostomus, *homil.* 19. *in Matth.* ait: Mos Scripturarum est, & utique celeberrimus, uti his verbis *in diebus illis*, non solum cum ad præteritam narrationem aliud tempus adjungitur; verum etiam cum illa narrat, quæ post multorum annorum spacia contigerunt. Sic Dominus cum Oliveti monte resideret, & accedentes ad eum sollicitè discipuli de captivitate Jerusalem, deque ipsius sciscitarentur adventu; (& certè nostis, quàm grandi hæc medio dividantur;) cum de urbis subversione dixisset, sermonemque de his disputans, terminasset, jamque ad dicendum de fine mundi transiret; tunc, inquit, hæc vel illa erunt: dicendo autem *tunc*, non utique tempora, quæ plurimum à se erant discreta, conjunxit; sed illud tantummodò, quo eventura erant, tempus notavit, dicens: In diebus illis: non enim quasi continuò hæc secutura monstraret, hic posuit; sed illis, inquit, diebus, in quibus ista contigerunt. Lege Euthymium, *Matth.* 3. & Chrysostomum, *homil.* 26. *Act.* & Augustinum, *lib.* 2. *de Consens. Evangel.* *cap.* 6. Aliquandò *tunc*, accipitur pro eodem puncto temporis, ut *Matth.* 12. Tunc responderunt quidam de Scribis & Pharisæis, dicentes: & 26. Tunc abiit unus de duodecim: & Tunc cœpit exprobrare civitatibus. Quo in loco Augustinus, *lib.* 2. *de Consens. Evangel.* *cap.* 32. ait: Tunc accipiendum puto, ut punctum ipsum temporis significet, non tempus aliquantò prolixius.

Sapè, inquit Chrysostomus, *homil.* 56. *in Matth.* Amen non absolvit, sed continuat orationem. Sic Paulus in quodam exorsu epistolæ dicit, secundum voluntatem Dei Patris, cui gloria in sæcula, Amen: & alibi: Coluerunt creaturam, præter creatorem, qui est benedictus in sæcula, Amen. Et in hymno, qui à sanctis Monachis post prandium dicebatur: Benedictus Deus, qui me pascis à juventute mea. Qui omni carni cibum præbes, reple lætitia, & gaudio corda nostra, ut semper satis habentes, ad omne opus bonum abundemus in Christo Jesu, Domino nostro; cum quo tibi gloria, honor, & imperium, cum Sancto Spiritu in sæcula, Amen. Gloria tibi Domine, gloria tibi Sancte, gloria tibi Rex, quoniam dedisti nobis escas: gaudio & lætitia reple nos in Spiritu Sancto, ut inveniamur in conspectu tuo acceptabiles sine verecundia, quandò unicuique reddes secundum opera sua. Consentit Hieronymus, *in Epist. ad Sophronium*: & ex hoc col-

Matth. 24.

De Joan.
morte, lib.
3. cap. 1.
versus finem dis-
suimus.

Amen.

Galat. 1.
Rom. 11.

Hymnus
devotissimus.

ligit, librum Psalmorum non esse in quinque sectiones divisum; ut in suo loco diximus. Præterea quid significet Amen, Hieronymus *ad Marcel.* exponit. Amen Aquila, *fideliter* interpretatur, deductum adverbium ex nomine fidei. Unde in fine librorum, (in quinque siquidem volumina Psalterium apud Hebræos divisum est) *Fiat, Fiat* transtulerunt, quod in Hebraico legitur *Amen, Amen*: quod scilicet ea, quæ dicta sunt suprâ, confirmantur. Unde Paulus asserit, non posse aliquem respondere Amen, id est, confirmare, quæ predicata sunt, nisi intellexerit prædicationem. Et *in postremis verbis Epistolæ ad Galat.* ubi ait: Amen: Septuaginta dicunt *Fiat*: Aquila, Symmachus, & Theodotio *fideliter*, sive verè, interpretati sunt. Et quomodo in veteri testamento quadam jurandi consuetudine Deus sua verba confirmat dicens: Vivo ego dicit Dominus; & per sanctos quoque juratur: Vivit anima tua: ita & Salvator in *Evangelio* per verbum *Amen*, vera esse, quæ loquitur, ostendit. Quod autem Amen consensum significet audientis, & sit signaculum veritatis, Paulus docet: Cæterum si benedixeris spiritu: qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet, Amen? Lege ipsum *Matth. 6.* & *ad Galat. 1.* ubi dicit: Quando Hebræi utuntur hac particula *Amen*, preces & vota approbantes; fit ratum, quod dictum est. Et *2. Corinth. 1.* Quot sunt promissiones Dei, per ipsum sunt, *scilicet* etiam, & per ipsum, Amen, Deo ad gloriam: id est, omnia sunt certa, quæ dicit Deus, ob ejus gloriam. Et *Apocalyps. 3.* hæc dicit Amen testis fidelis: Amen: id est, ipsa veritas Christus, qui est testis fidelis.

Voces, seu
Particulæ
subintellec-
tæ.

Vulgata:
Exurge Do-
mine Deus
in precepto,
quod man-
dasti.

Isaia 26.

quod

De hoc lib.

7. cap. 4.

Vulgata:
Quid de-
tur tibi,
aut quid
apponatur
tibi ad lin-
guam dolo-
sam? sagit-
tæ poten-
tis acutæ.

Tres sunt particulæ, quæ frequenter subaudiendi solent; quamquam Interpretes nonnunquam soleant, à se addere. *Relativum*: ut *Psalm. 7.* Excita ad me iudicium, mandasti: pro quod mandasti. *Verbum substantivum*: ut: Beatus vir, qui non abiit: & *ad Roman. 2.* Tribulatio, & angustia (erit) super omnem animam operantis malum. Et *2. Corinth. 8.* Misimus unâ cum ipso fratrem, cujus laus in Evangelio. Et *Articulus, seu præpositio*: ut *Genes. 3.* Memento homo, quia pulvis es: hoc est, ex pulvere es. Et *Isaia 26.* Et *Isaia*: Elongasti omnes terminos terræ: id est, usque ad omnes: & *Psalm. 2.* Possessionem tuam terminos, id est, usque ad terminos. Hoc est, quod inquit Augustinus, *lib. 4. Locut. in Numer.* Non rarò Hebræi nominibus locorum non ponunt præpositionem: ut *Marci 4.* Via maris Galilæa gentium, pro, juxta viam maris. De *ἐκλεψαι* lege, quæ scripti, *lib. 10. Regula 12.* & ejus corollarium.

Deficit in Scriptura non rarò particula similitudinis *Sicut*, vel *Tamquam*: ut in *Psalm.* Quid faciet tibi, aut quid apponet tibi lingua dolosa? (sicut) sagittæ potentis acutæ: & *11. Psal.* In Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ, transmigra in montem (sicut) passer. Et: Catulus leonis Juda: & Isachar asinus areæ. Et *libro 1. Reg.* Aliqui dicunt, legere oportere: Vir viginti & unius anni, erat Saul, quando reg-

nare cœpit: sed nullo sunt fulti testimonio. Nos dicimus, (sicut) vir unius anni erat Saul, cum regnare cœpit: hoc est, vir simplex, ac si esset unius anni. Hoc est, quod dicit Euthymius, *Psalm. 8.* Est defectivus loquendi modus Hebraico idiomati familiaris, & subintelligi debet dictio *Quasi*: ut in *Psalm.* Sorte divisit eis terram funiculo distributionis: pro, quasi funiculo: & Cibavit eos adipe frumenti; pro, quasi ex adipe frumenti. Hæc ille. *Eccli. 21.* (Sicut) Objurgatio & injuriæ annullabunt substantiam, (sic) superbi substantia eradicabitur. Et *Proverb. 1.* Sicut, frustra jacitur rete, &c. sic semitæ omnis avari animas possidentium rapiunt.

Hoc verbum *Sicut*, inquit Augustinus, *Psalm. 125.* non semper ad similitudinem ponitur, nam aliquandò ad proprietatem refertur, aliquandò ad similitudinem. Ad proprietatem, in *Psalm.* Cum converteret Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati. Et Christus vocatur: Quasi Unigenitus à Patre. Et in communi locutione dicimus ad similitudinem, sicut vixit pater, ita filius. Ad proprietatem: Sicut moritur pecus, ita & homo. Quando tamen dicimus, fecit sicut vir bonus; numquid non est vir bonus? Est, & habet similitudinem viri boni: fecit tamquam justus, hoc tamquam non negat justum esse, sed proprietatem ejus ostendit. Et Hieronymus, *ad Ephes. 5.* ait: Cum dicitur, Dilige uxorem tuam sicut teipsum, Veritatis est *sicut*: cum dicitur, Dilige proximum tuum sicut teipsum, Similitudinis est, nam prius diligo me, & postea proximum, quia charitas benè ordinata à seipso incipit. Et *Jacobi 1.* Redarguti à lege, quasi transgressores: & *1. Petr. 2.* Sive Regi, quasi præcellenti. Deinde *Sicut* & *Quasi*, significant conjecturam numeri, vel mensuræ, & vocantur conjecturæ: *Jos. 4.* Quasi duo millia virorum: & Quasi duobus cubitis supra faciem terræ: & *Exod. 12.* Quasi media nocte. Præterea istæ particulæ, *Sic*, *Ut*, *Sicut*, significant similitudinem & adæquationem rei ad rem; ob quam causam vocantur similitudinis: *Isaia 24.* Et erit ut populus, sic sacerdos, ut servus sic dominus ejus. Et in *lib. Regum*, Ut ego, sic tu; ut populus meus, sic populus tuus; ut equi mei, sic equi tui. Hæ particulæ *Ut* & *Sic*, sunt similitudinis, quando duæ, inquam, res conferuntur inter se. Sed hic mos est Scripturæ, cum vult æquare duas res pariter inter se reciprocè, adjicit particulam similitudinis duabus rebus inter se comparatis, causa brevitas. Nam si dixisset: Et erit populus sicut sacerdos: jam sacerdos non esset sicut populus. Modò cum ait: Sicut populus sic sacerdos: perinde est, ac si dixisset, erit populus sicut sacerdos, & sacerdos sicut populus. Et *Genes. 44.* Sicut tu, sic Pharaon: id est, tu sicut Pharaon, & Pharaon sicut tu.

Dictio sicut, inquit Theophylactus, *Joan. 17.* quando de Patre, & Filio dicitur, tunc solum æqualitatem intellige; aliàs similitudinem: ut de Apostolis: Non sunt de mundo, sicut ego non sum de mundo: & iterum: Ego glo-

Sicut.

Quasi.

Sic, Ut, Sicut.

Sicut.

gloriam, quam dedisti mihi, dedi eis; ut sint unum, sicut & nos unum sumus. Et Euthymius, *Joan.* 7. & 16. hunc exponens locum: Sicut dilexit me Pater, ita ego dilexi vos, ait: Sicut, Quemadmodum, cum similibus, cum de Patre, Filio, & Spiritu Sancto dicuntur, æqualitatem significant: ut: Judicium omne dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorant Patrem. Cum verò de Deo & hominibus dicuntur, similitudinem designant, & partialem quamdam assimilationem. Lege Chrysostomum, *homil.* 48. & 49. super *Joan.* & Cyrillum, *lib.* 2. super *Joan.* cap. 141. Item Theophylactus, *Ephes.* 5. ait: Adverbium similitudinis non est ubique ejusdem pretii, id est, non significat omnimodam similitudinem; ut cum Paulus inquit: Uxores, maritis vestris subjicimini tamquam Domino. Nam si tamquam Domino serviendum est, quomodo deficiendum à viro, & muliere, propter Dominum? Denique Ambrosius, *lib.* 7. *Epist.* 47. ait: Mos Scripturæ est sic loqui, specie inventus ut homo. Non negatus est homo Jesus, cum alibi ipse Paulus dicat: Mediator Dei & hominum homo Christus Jesus: sed confirmatus est, ipsum hominem esse. Et alibi: Vidimus gloriam ejus, quasi unigeniti à patre: ergo vocatur quasi unigenitus, & non abnuitor unigenitus Dei filius, ita ut homo dicitur; & perfectionem fuisse in eo hominis, non negatur.

Tamquam. *ως*, Tamquam, Græcè, inquit Euthymius, in *proem.* *Joan.* idem significat quod verè, & Chrysostomus, *homil.* 11. in *eundem*, idem asseverat. Et Gregorius, *lib.* 18. *Moral.* cap. 4. ait: In sacro eloquio *Sicut*, & *Quasi*, aliquandò non pro similitudine ponuntur, sed pro veritate. Unde Job: Sic ut impius inimicus meus, & adversarius meus quasi inimicus: pro affirmatione potiùs, quàm pro similitudine, dictum videtur. Et *lib.* 25. *Moral.* cap. 13. ait: Quasi aliquandò pro similitudine poni consuevit: ut 2. *Corinth.* 6. Quasi tristes, semper autem gaudentes.

Q. de Sudore Christi. Hic quærendum videtur. An sudor ille sanguinis, qui fluxit ab ipso Christo, quandò orabat, *Luce* 22. fuerit verè sanguis: Erat, inquit, sudor ejus, sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Theophylactus putat, non fuisse verum sanguinem, ait enim: Paræmia est in his, qui valde laborant, ut dicant sanguinem sudasse: sicut in his, qui amarè flent, dicimus quod sanguinem fleant. Hoc volens manifestare Evangelista, dicit, ita fortiter sudorem instillasse, ut collegerit secum rivos sanguinis. At Hieronymus, *lib.* 2. *contra Pelag.* *ultra medium*, ait: Guttæ sanguinis fluxerunt ex parte, quem totum erat in passione fusus.

De Celebratione Missarum. Et *De Celebrat. Missarum*, cap. In quadam, dicitur: Restat, ut qualiscumque fuit illa aqua, sive naturalis, sive miraculosa, sive de novo divina virtute creata, proculdubio vera fuit, cum naturaliter possit, & compositum in componentia, & elementatum in elementa resolvi: quemadmodum verus extitit sudor ipsius,

sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Et Justinus, in *Tryphone*, huic sententiæ adhæret.

Quàm, confirmantis vim habet, ut *Psal.* *Quàm.* 72. Quàm bonus Deus ipsi Israel: id est, valde bonus: & *Psal.* 83. Quàm dilecta tabernacula tua, Domine virtutum. Hæc ex Euthymio, in horum locorum expositione. Præterea *ως*, id est, Ut, Tamquam, Quemadmodum, Quàm, aliquandò augmentum, vel vehementiam, aut admirationem, significant: ut: Homines & jumenta salvabis: id est, alimenta supeditabis: Quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam. Et in *Evangelio*: Ignem veni mittere in terram, quàm volo ut ardeat: ita legit Hieronymus, *Matth.* 3. Et *Zachar.* 9. et si legitur *Quid* enim bonum ejus, in eadem significatione accipitur. Nam *τι*, id est, Quid, vel Quàm, vehementiam significat: ut *Matth.* 6. *Psal.* 3. Quàm angusta est porta, quæ ducit ad vitam: & Domine, quid multiplicati sunt, qui tribulant me: & *ως*, id est, quàm, eadem significatione. Et *Marc.* 10. Quàm difficultè divites intrabunt in regnum cælorum. Vide Theophylactum, *Joan.* 2. & Euthymium.

Propterea, inquit Euthymius, *Matth.* 24. aliquandò non est causæ redditivum, sed confirmativum: hoc est, Verè: ut in *Evangelio*, Jesus dixit eis: Propterea omnis scriba doctus ad regnum cælorum similis est homini patrifamilias. Aliquandò, ut idem auctor dicit, *Joan.* 9. vulgari modo, ac superflue additur, Hebraico more: ut apud *Joan.* Propterea Moy- *Joan.* 12. ses dedit vobis circumcisionem: non quòd ex Moyse sit, sed ex patribus. Aliquandò, ut ipse inquit, *Joan.* 15. Propterea est futuri declarativum: ut apud *Joan.* Propterea non poterant credere, quia dixit Isaias, excæcavit, &c. quia videlicet, futurum erat, ut credere non possent: id est, non vellent; nam si voluissent, utique credidissent.

Dictiones istæ, Verumtamèn, Quoniam & Quia, ut inquit Euthymius, *Psal.* 67. sæpe in Scriptura, & præcipue in evangelis abundant: ut: Verumtamèn Deus confringet capita inimicorum suorum: & *Psal.* 84. Verumtamèn propè timentes eum salutare ipsius: & *Psal.* 83. Quoniam misericordiam, & veritatem diligit Deus: & Quia cinerem tamquam panem manducabam.

Dictio Quoniam, seu Quia, teste Euthymio, *Psal.* 9. & 89. apud Hebræos non semper causam reddit, sed aliquandò adverbium est confirmandi. Aliquandò etiam abundat, juxta idiomatis usum. Ut *Psal.* 9. Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & injustus benedicitur: abundat ibi Quoniam. Superfluit etiam, vel asseverat, in *Psal.* 36. Quoniam benedicentes ei hæreditabunt terram: & iterum: Quoniam ego in flagella paratus sum. Et in *Evangelio*: Benè dixisti, quoniam virum non habeo.

Quoniam, aliquandò facit subjunctivum modum, & significat idem quod præpositio Cum: ut *Psal.* 13. Illic trepidaverunt timore, ubi

non erat timor: quoniam Deus in generatione iusta est: id est, cum Dominus opem iustis præbuerit, tunc timebunt. Et iterum: Domine, Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in universa terra, quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos: id est, cum magnificentia tua in cœlo nota sit, nunc demùm admirabile nomen tuum in terris manifestare voluisti. Interdum Quoniam, & Quia causam reddunt: ut: Confidite, quia ego vici mundum. Et apud Jerem. AAA. Domine Deus, nescio loqui, quia puer ego sum. Et: Vigilate, quia nescitis horam: id est, tempus. Aliquando pro Quod ponitur: ut: Videns Herodes, quoniam illusus esset à Magis: &, Quoniam Nazareus vocabitur: &: Nonne scriptum est, quia domus mea domus orationis vocabitur: &: Scitis, quia Pharisei audito verbo hoc scandalizati sunt.

Donec. Donèc, Usquè, juxta Hieronymum, *adversus Helvidium*, sæpè certum tempus significant: ut: Non exibis indè, donèc solvas novissimum quadrantem. Sæpè infinitum: undè est illud, quod Deus ad quosdam loquitur in Prophetis: Ego sum, ego sum: & donèc senescatis, ego sum. Numquid postquàm illi senuerint, Deus esse desistet? Et in *Evangelio*: Ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi. Et Paulus: Oportet illum regnare, donèc ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Et in *Psal.* Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donèc misereatur nostri. Et in *Genes.* Abscondit Jacob deos alienos, & in aures eorum, sub Terebintho, quæ est in Sychimis, usquè in hodiernum diem. Et in *sine Deuteronomii*, Defunctus est Moyses servus Domini in terra Moab, per verbum Domini; & sepelierunt eum in Geth, propè domum Phegor, & nemo scit sepulchrum ejus usque in diem istum. Lege Theophylactum, *Matth.* 1. & Damascenum, *lib. 4. cap. 15.* & Gregorium, *lib. 8. Moral. cap. 41.* & Origenem, *tract. 3. in Matth. cap. 17.* & Gregorium Nazianzenum, *Sermone de Filio*: & Euthymium, *in proœm. Matthæi*, & *Psal.* 109. & Basilium *de Humana Christi generatione*, & Philippum, *lib. 2. in Job, cap. 2.* & in *commentariis, titulo Hieronymi in Job, cap. 27.*

Item Euthymius, *Psal.* 71. est, inquit, peculiaris loquendi modus Scripturæ, ut tempus usquè ad aliquod terminet, & quod sequitur non neget: ut: Permanebit cum sole: id est, erit donèc sit sol. Et Origenes, *homil. 7. in Josue*, ait: Scripturæ sanctæ moris est, de his, quæ usque ad finem, vel vitæ, vel sæculi permanent, dicere usque ad hodiernum diem: ut: Hic est pater Moabitarum, usque in hodiernum diem: quod significat usque ad finem sæculi. Et in *Evangel.* Diffamatus est sermo hic apud Judæos, usque in hodiernum diem. Et 2. *Reg. 6.* Michol filiæ Saul, non est illi natus filius usque in diem mortis suæ. Et Augustinus, *lib. 1. de Serm. Domini in monte*, ait:

Donèc solvas novissimum quadrantem. Ita dictum est &: Sede à dextris meis, donèc ponam inimicos tuos. Non enim cum positi fuerint, desinet regnare. Ità etiam accipi potest illud: Non exies indè, donèc solvas novissimum quadrantem: nunquàm enim exiet, quia semper solvit quadrantem, dum sempiternas pœnas luit.

Antè, Antequàm, Priusquàm, ut latè docet Hieronymus, in *lib. contra Helvid.* licet sæpè consequentiam indicent; nonnumquàm ea tantum, quæ prius cogitabantur ostendunt. Undè non necesse est, ut cogitata fiant; cum aliud idè intervenit, nè ea quæ cogitata sunt, fiant. Unde in *Evangelio* dicitur: Antequàm convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu Sancto; & vulgò dicitur, Antequàm in portu pranderem, navigavi. Et Ambrosius *de Instit. Virg. cap. 5.* ait: Consuetudo Scripturæ est, ut causam, quæ suscepta est, astruat, incidentem differat: ut: Antequàm convenirent, inventa est, &c. & non cognovit eam, donèc peperit. Quid ergo? Postea cognovit? minimè. Deniquè scriptum est: Ego sum, & donec senescatis, ego sum. Numquid postquàm senuerunt, Deus esse desivit? Item David dixit: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donèc ponam, &c. Numquid subjecto populo nationum, qui antè videbantur inimici, cum salutis auctorem negarent, & simulacris servirent; ad dexteram Patris Filius sedere desivit, aut in perpetuum non sedebit? Quid præjudicat Mariæ, si cœlestis consilii mysterium Joseph non intellexit, & putavit virginem non esse, quam prægnantem viderat? Hæc iterum repetit, *lib. 2. comment. in Lucam.* Et Nazianzenus, *lib. 4. Theologiae.* Denique in locis citatis in hoc, & superiori Paragr. totam illam quæstionem de Mariæ virginitate disputatam invenies.

Manè significat tempus opportunum, ac tempestivum, ad aggrediendum aliquod opus. *Jerem. 21.* Misi ad vos servos meos prophetas, manè confurgens: &: Manè exaudies vocem meam: &: Manè surgebam ad confitendum nomini tuo. Hinc Manè ponitur pro tempore orationi apto, eo quod eo tempore à negotiis secularibus sumus expediti; & idè mens ad quævis facienda, est expeditior, & promptior. *Psal. 62.* Deus Deus meus, ad te de luce vigilo: & *Psal. 5.* Domine manè exaudies vocem meam: manè adstabo tibi, & videbo. Unde Gregorius, *lib. 16. Moral. cap. 25.* & *lib. 8. cap. 21.* ait: In Scriptura sacra manè aliquandò adventus dominicæ incarnationis signum extitit. Sicut apud Isaiam: Venit manè, & nox: quia & novæ lucis primordia in Redemptoris præsentia fulserunt, & tamen à persecutorum cordibus perfidiæ suæ tenebræ non sunt desertæ. Rursùm per manè adventus terribilis & districti judicii designatur. Unde per *Psal.* 100. mistam dicitur: In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ. Sicut electorum quoque personam exprimens, ait: Manè adstabo tibi, & videbo. Rursùm per manè præsentis vitæ prosperitas designatur: sicut cum per Salomonem

Ante.
Antequàm.
Priusquàm

Manè.

Isaia 21.

Psal. 100.

Eccles. 10.

di-

dicitur: Væ tibi terra, cujus rex est puer, & cujus principes manè comedunt. Et Hieronymus, in comment. *Isaia cap. 5.* ait: Quod primum tempus humanæ sapientiæ, quandò egredimur pueritiam, & ad rationalem venimus etatem, per manè in Scripturis intelligatur, multa nos exempla docere poterunt. Ut: Manè mittebam prophetas: & Manè exaudies orationem meam: & Manè assistam tibi, & videbo: & In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ; & alibi: Ad vesperam demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Consurgimus manè, quandò vitia relinquimus in pueritia, & dicere possumus, peccata juventutis meæ, & ignorantia meæ ne memineris Domine: ortoque nobis sole justitiæ, fugantur tenebræ. Et statim interficimus omnes cogitationes, quæ ad peccata nos provocant, & de civitate mentis nostræ, homicidia, adulteria, fornicationes expellimus.

Hodie. Hodie, inquit Augustinus, *epist. 121. cap. 11.* significat, hoc tempus; ut in oratione dominica: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. At si habet in Hebræo adjunctum articulum, certum & statutum diem significat: ut *Psal. 95.* Hodie si vocem ejus audieritis. Porro ut dicit Theophylactus, *Luc. 13. versus finem:* Hodie & cràs, plures dies significat. Sic nos consuevimus dicere: Hodie & cràs fiet hoc; non omninò intrà tam breve temporis intervallum rem circumscribentes, sed statim fieri significantes. Ita Christus dicens: Sanitatem perficio hodie & cràs, & tertio die consummor: non omninò significare voluit, quod tertio die necessariò sit consummandus, sed brevi mortem suam futuram declarat. Verumtamen oportet me, hodie & cràs manere hoc loco, & operari miracula; & sequenti die in Jerusalem proficisci: illic enim elegi mortem.

Non, pro non solum, frequens est in sacris litteris: *Marc. 9.* Quicumque me susceperit, non me suscipit; sed eum, qui me misit.

C A P U T I X.

De Conjunctione Et.

Hanc vocant πρὸς ληΐν vel occupationem: de illa lib. 5. cap. 1. Sciendum est, ut annotavit Origenes, *homil. 19. Numer.* quod vernaculum est linguæ Hebræicæ, Et conjunctione frequenter uti; ita ut interdum abundet, & in non necessariis, ut in nostra apparet lingua, videatur inserta. Quod utique cum venia accipiendum est: habet enim unaquæque lingua aliquid proprietatis, quod apud alias linguas vitiosum videtur. Veluti in *Numeris*: Valida habitatio tua, & si posueris in petra nidum tuum, & si fuerit tibi Beor nidus astutiæ, Assyrii captivum te ducent. Augustinus quoque; *Psal. 4.* ait: Familiare est Scripturis, in quibus propheta locuti sunt, Et superfluere. Nam sæpè invenies ita cœptum: Et dixit Dominus ad illum: Et factum est verbum Domini ad Ezechiel. Et in *Psal. 4.* Et scito te, quoniam mirificavit Dominus. Quamvis in vulgata editione non inveniatur Et. Quæ junc-

tura conjunctionis, cum sententia non præcesserit, cui sequens annectatur; mirabiliter fortasse insinuat, prolationem veritatis in voce, cum ea visione quæ fit in corde, esse conjunctam: Et Gregorius, *homil. 2. in Ezechiel.* cujus verba sunt inserta in *Glos. ordinaria, lib. 1. Machab. cap. 1.* inquit: Non rarò propheta per conjunctionem Et sermonem exordiantur; & scimus, quod sermo conjunctio- nalis, non jungitur sermوني sequenti, sed præcedenti. Qua in re intuentum est, quia sicut nos corporalia, sic & propheta sensu spiritualia aspiciunt, eisque & illa sunt præsentia, quæ nostræ ignorantia absentia videntur. Unde fit, ut in mente Prophetarum, ita conjuncta sint exterioribus interiora, quatenus simul utraque videant, simulque in eis fiat; & intus verbum quod audiunt, & foras quod dicunt. Hac ratione inchoavit Ezechiel, dicens: Et factum est in tricesimo anno.

Et Euthymius, *Joan. 7.* ait: Conjunctio Et in Hebræo idiomate frequenter abundat: ut *Joan. 5.* Vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me. Et *Psal. 24.* Propter nomen tuum Domine, & propitiare peccato meo, multum enim est. Et *Psal. 91.* Cum exurgerent peccatores quasi herba, & inclinati sunt omnes, qui operantur iniquitatem. Ista etiam repetit, *Psal. 24. & 91.* Item Augustinus, *lib. 2. Locut. in Exod.* ait: Et conjunctio ita ponitur, ut detracta plenam faciat intelligentiam: ut in *Exod.* Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum, & dabunt singuli redemptionem animæ suæ Domino, & non erit in eis ruina in visitatione eorum: bis conjunctio Et redundat. Et Oecumenius, *ad Rom. 2.* his probat testimoniis. His, qui sunt ex contentione, & veritati quidem non acquiescunt, parent autem injustitiæ, &c. Et in *Genes.* Si interrogaverit te Esau dicens, cujus es? & quo vadis, & cujus hæc, quæ antecedunt te? & dices, pueri tui Jacob. Si hæc animadvertisset Isychius, *lib. 1. Levit.* non se macerasset frustra, in re fanè quàm perspicua, & cuivis obvia.

Et conjunctio nonnumquàm omittitur in Scripturis. *Joel. 2.* A facie ejus tremuit terra, moti sunt cœli, sol, luna, obtenebrati sunt: pro sol & luna, &c. Et *Exod. 17.* Projice virgam coram Pharaone, erit in colubrum. Et *Psal. 131.* Introibimus in tabernacula ejus, adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus. Et *ad Colos. 1.* Ipse est caput corporis ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis: pro, & primogenitus.

Consuevit Scriptura, ut dicit Theophylactus, *Luc. 1.* conjunctionem Et, pro Enim, aut Quia, accipere: ut: Benedicta tu in mulieribus, & id est, quia benedictus fructus ventris tui. Hæc ille. Et *Marc. 5.* annuntia illis, quanta tibi Dominus fecerit, & misertus est tui. Et *Psal. 59.* Da nobis auxilium, & vana salus hominis: id est, quia vana salus est ab homine: nam ut inquit Propheta: Ægyptius homo est, non deus; & caro, non spiritus. Et *Isaia 64.* Tu iratus fuif-

Et pro Enim, aut Quia.

Isaia 64.

Locus ex
Luca, cap.
2. exposi-
tus.

fuisti, & nos peccavimus. Et *Joan.* 8. Scio illum, & mandata ejus servo. Et sic intelligitur hymnus ille Angelicus: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax: id est, quia in terra pax: & hæc pax fiet pro bona Dei voluntate erga homines, aut hominum erga Deum. Atque ita interpretatur Gregorius Nissenus, in *homil. Natalis Domini*. Et *1. Joan.* 1. Manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ, &: id est, nam vita manifestata est, & vidimus, & testamur. Et *1. Joan.* 3. Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit: &: id est, nam peccatum est iniquitas. Et *Act.* 26. ait Paulus: Quod & feci Jerosolymis: &: id est, nam multos sanctorum in carceribus inclusi. Et *ad Roman.* 1. Et: id est, nam mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei: & iterum: Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia. Et *Joan.* 4. Qui metit mercedem accipit, &: id est, nam congregat in vitam æternam. Et *Matth.* 27. Et exeuntes de monumentis, apparuerunt multis: & *Luca* 1. Et, id est, nam multi in nativitate ejus gaudebunt.

Et, pro igitur.

Et, pro igitur, aut ergo, non rarò invenitur: ut in *1. Epist. Joan. cap.* 2. quæ juxta Higinium, Octavum Pontificem à Petro, *Epistol.* 1. & Augustinum, *lib.* 2. *Quest. Evangelii*, ad Parthos fuit missa. Non, inquit, necesse habetis, ut aliquis doceat vos; sed sicut unctio ejus docet vos, & verum est, & non est mendacium: & (id est, igitur) sicut docuit vos, manete in eo. Et *ad Hebr.* 3. Quibus juravit, non introire in requiem ipsius, nisi illis, qui increduli fuerunt? Et videmus, quia non potuerunt introire propter incredulitatem. Et *Matth.* 25. Et ibunt hi in supplicium æternum, Justi autem in vitam æternam. Et *Act.* 10. Eleemosynæ tuæ ascenderunt in conspectu Dei: & (id est, igitur) mitte viros. Et *cap.* 12. Et Petrus quidem servabatur in carcere. Et *cap.* 13. Non desinis subvertere vias Domini rectas: & nunc ecce manus Domini super te. Et *Marc.* 9. Bonum est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula. Et *ad Roman.* 8. Si filii, & hæredes: & *ad Galatas* 4. Quod si filius, & hæres.

Et, pro id est.

Interdum Et est declarativa particula, significans idem, quod id est: ut *Colos.* 2. Videte, nè quis vos decipiat per philosophiam, & inanem fallaciam. Et *Matth.* 13. Colliget de regno ejus omnia scandala, & eos, qui faciunt iniquitatem. Et *Genes.* 2. Benedixit Deus diei septimæ, & sanctificavit eam: & *cap.* 3. Inimicitiam ponam inter te & mulierem, & id est, semen tuum, & semen illius. Et *ad Roman.* 2. Thesaurizas tibi iram in diem iræ, & justi judicii Dei. Et *Matth.* 3. Baptizabit vos Spiritu Sancto & igni. Et de Joseph dicit Ruben: Frater noster, & caro nostra est. Consule Oecumenium, *ad Rom.* 2. an aliquid hujusmodi velit innuere. *Psal.* 4. Sacrificate sacrificium justitiæ, & sperate in Domino: & *115.* Sacrificabo hostiam laudis, & nomen Domini invocabo. Et *Luca* 24. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes. *Roman.* 2. Lex quidem sancta,

& mandatum sanctum: & *1. Corinth.* 10. Et propter conscientiam, scilicet illius, qui judicavit.

Interdum ponitur Et loco relativi: ut *Isaia* 3. Sicut grex, & nemo, id est, quem nemo, colligit. Et *ad Ephes.* 1. Benedictus Deus, & Pater, id est, qui est pater Domini nostri Jesu Christi. Et *Malach.* 1. Quis ex vobis & januas claudat gratuito. *Genes.* 9. Arcum posui in nube, & (id est) qui erit in signum fœderis: & 49. A Deo patris tui, & adjuvit te; & ab omnipotente, & qui benedixit te.

Interdum significat idem quod Ut: *Genes.* 20. Orabit pro te, & vives: pro, ut vivas. Et *Psal.* 5. Secundum multitudinem iniquitatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt te. Et lætentur omnes, qui sperant in te. Et *1. Petri.* 5. Et cum apparuerit princeps pastorum. Et *ad Hebr.* 12. Multò magis obtemperabimus Patri spirituum, & vivemus. Hæc videntur significare commentaria Græca, *1. Petri.* 7. Item *Marc.* 9. Omnis enim igne salietur, & (id est) ut omnis victima sale salietur: id est, quemadmodum hostia absque sale illegitima erat; sic sine igne, id est, tribulatione, nullus est Deo acceptus.

Et, pro Tum, invenitur *Luca* 2. Cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo, & ipse, id est, tum ipse, accepit eum in ulnas suas. Et *Marci* 6. &, id est tum, convenientes Apostoli ad Jesum, renuntiaverunt ei omnia, & (pro id est) quæ egerant & docuerant.

Et, pro Tum.

Et, id est, Praterèa: *1. Joan.* 5. Et spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas. Et *Marc.* 7. &, id est praterèa, interrogabant eum Pharisei, & Scribæ: Quare Discipuli tui, &c. Et *2. Regum* 19. Descendit cum viris Juda in occursum Regis David, cum mille de Benjamin, & Siba puer de domo Saul.

Et, pro Praterèa.

Et, pro Nam: *Marc.* 9. Transfiguratus est coram ipsis, & vestimenta ejus facta sunt splendentia. *Joan.* 4. Qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam. Et *Rom.* 1. Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei: & iterum: Et sicut non probaverunt, &c. Et *Joannis* 8. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Et *Luca* 1. Exaudita est deprecatio tua, & uxor tua Elisabeth, &c. & iterum: Et ipse præcedet ante ipsum in spiritu Eliæ. Et *Luca* 7. Diligit gentem nostram, & synagogam ædificavit nobis. Et *Joan.* 1. Et verbum caro factum est.

Et, pro Nam.

Et, pro vel: *Act.* 10. Numquam manducavi omne commune, & immundum: Et 17. Non debemus æstimare auro, &, pro aut, argento, aut lapidi divinum esse simile. *Exod.* 21. Percutiens patrem suum, & matrem suam: & statim: Maledicens patri suo, vel matri suæ.

Et, pro vel.

Et, pro At. *Matth.* 12. Generatio prava, & adultera signum quærit, & (id est, at) signum non dabitur ei, nisi. Et *Psal.* 1. Folium ejus non defluet, & omnia quæ faciet, prosperabuntur: id est, at omnia, quæ germina-

Et, pro At.

verit arbor illa, ad maturitatem usque pervenient. Et *Act.* 23. Tu sedens, judicas me secundum legem: & (id est, at) contra legem jubes, me percuti.

Et, pro Cum.

Et, pro Cum: *Exod.* 1. Et Joseph, qui fuerat in Ægypto, erant septuaginta animæ: id est, cum Joseph. Et *Jud.* 12. Disceptatio erat mihi, &, pro cum, populo meo contra filios Ammon vehemens. Et *1. Reg.* 14. Erat ibi arca Domini in die illa, & filii Israel: pro, cum filiis Israel. Et *Jerem.* 49. Angustia & dolores, pro, cum doloribus, apprehendit me. Et *Job* 26. Gigantes enitentur cum cohabitatoribus: & *cap.* 14. Arbor mortua repullulascit: sed homo morietur, & debilis fuerit: deficiet homo, & ubi ipse? id est, cum debilis fuerit.

Et, pro Tām, & Quām.

Si geminatur, tūm valet idem, quod Tām Quām: ut *2. Reg.* 8. Benaïas autem filius Jojada, & Creti, & Plethi: id est, erat Benaïas Præfectus custodum regis, quām erant tam Creti, quām Plethi. Et *Psal.* 76. Ab increpatione tua consopitus est, & currus, & equus; pro tām currus, quām equus. Et *Daniel.* 8. Tām sanctuarium, quām militia in conculcationem.

Et, pro Statim.

Interdum est temporis nota, ac significat rei gestæ celeritatem; id est, statim ac, simul atque, tunc. *Genes.* 3. Et, id est, tunc; vel statim; aperientur oculi vestri, & eritis sicut Deus, scientes bonum & malum. Et *Exod.* 17. Quando levaret Moses manum, &, id est, statim, prævalebat Israel contra Amalec. Et *Levit.* 6. Et si in vase æris cocta fuerit, id est, statim defricabitur, & lavabitur aqua. Et *cap.* 15. Et erit immunditia ejus super eam. Et *2. Reg.* 14. Si est in me iniquitas, & interficias me. Et, *cap.* 17. Si iniquè egerit, & castigabo eum. Et *Psal.* 50. Quoniam si voles sacrificium, & darem: & 138. In die, quo invocavi, & exaudisti me: & 141. Oratio mea contra malitiam eorum. Et *Marc.* 14. Et Judas Iscariotes unus de duodecim abiit ad summos sacerdotes: Et *Luca* 9. Et ipse faciem firmavit, ut iret in Jerusalem: pro, tunc.

Et, pro Sed.

Aliquando est adversativa: ut *Isaia* 10. Refiduum domus Jacob non innitetur in percussorem suum, &, id est, sed super Deum sanctum Israel. Et *Proverb.* 21. Equus paratur ad bellum, & salus à Domino est. Et *Deuter.* 34. Et (sed) non transibis ad illam. Et *Genes.* 42. Non domine mi, &, id est, sed servi tui venerunt ad emendum cibum. Et *1. Corinth.* 16. Ostium mihi apertum est magnum & evidens, &, id est, sed adversarii multi.

Et, pro Etiam.

Interdum valet Hebræis idem quod Etiam, aut Quoquē: undè *Exod.* 12. Accipiet & vicinum suum. Et *Job* 23. Præceptum labiorum ejus, & non amovebo: & *Jerem.* 51. Populi ad ignem etiam defatigantur: & *Zachar.* 7. Quando jejunabatis, & plangebatis. Et *Eccles.* 5. Quia in multitudine somniorum etiam vanitates, & verba multa sunt. Et *Joan.* 8. Multa habeo de vobis loqui, &, id est, etiam judicare: & *Ephe.* 2. Et cum essemus mortui.

Et, pro Itaque, *Marc.* 12. Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est, &, id est, itaque diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo. Et *Luca* 1. Et ecce, id est, itaque subito, eris tacens. Et *1. Corinth.* 2. Et ego cum venissem ad vos fratres, veni non in sublimitate sermonis: & iterum: Et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.

Et, pro Itaque.

Et, pro, & tamen, *Luca* 4. Cum facta esset fames magna in omni terra: & ad nullam illarum missus est Elias. Et *cap.* 1. Incedentes in omnibus mandatis & justificationibus, sine querela, &, id est, & tamen, non erat illis filius.

Et, pro Et tamen.

Et, pro propterea, *Joan.* 1. Ego vidi, & testimonium perhibui. Et *Luca* 24. Sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die: & (propterea) prædicare in nomine ejus poenitentiam. Et *Joan.* 4. Spiritus est Deus, &, id est, propterea, eos qui adorant eum, in spiritu oportet adorare. Et *cap.* 5. Sicut audio, judico; & judicium meum justum est.

Et, pro Propterea.

Et, pro Etenim, *Act.* 23. Percutiet te Deus paries dealbate. Et, pro etenim, tu sedens, judicas me secundum legem.

Et, pro Etenim.

Et, pro Sic, *Joan.* 30. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Pro, sic ego. Ex multiplicibus hujus dictionis significationibus, doceberis, eum qui plene in Scripturis, & his regulis fuerit instructus; posse per se, nominum ambiguitate expensa, infinitos sensus exactissimos excogitare, & in lucem proferre.

Et, pro Sic.

CAPUT X. ET ULTIM.

De vario usu Præpositionum.

AD multiplicem, ac varium usum præpositionum explicandum, ut saltem excitemus animos studiosorum, ne isthæc quantumvis minima contemnant, sed diligenter exquirant, calamum convertamus. Et primum adverte ex Augustino, *Psal.* 105. quod frequenter in Scripturis præpositiones abundant: ut in *Psal.* Et crediderunt in verbis ejus. Hæc ille. Et certe legitur frequentissimè: In ore gladii. Et *Genes.* 8. In baculo meo transivi Jordanem. Et iterum in *Psal.* In Sole posuit tabernaculum suum in eis: pro, Soli posuit in cælo locum, in quo staret. Et *Luca* 24. O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ.

Desunt etiam frequentissimè: ut elongasti terminos terræ: pro usque ad terminos terræ. Et ad *Philem.* Paulus vincetus Jesu Christi: id est, propter Christum.

Præpositio Be, hoc est, In, inquit Theophylactus, ad *Ephe.* 6. pro Per accipitur: ut *Matth.* 12. Si ego in Beelzebub ejicio demones: id est, per Beelzebub. Et: Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Et iterum: Propter spem, quæ reposita est vobis in cælis, quam audistis in verbo veritatis: id est, per verbum veritatis. Et *2. Corinth.* 7. Quoniam & si contristavi vos in epistola, non me poenitet. Et *Roman.* 8. Quæ est in Jesu Christo Domini-

In, pro Per.

mino nostro. Et 1. *Corinth.* 1. Sanctificatis in Christo Jesu : & *cap.* 2. Veni non in sublimitate sermonis : & *cap.* 15. Absorta est mors in victoria. Et *Galat.* 1. Ut revelaret filium suum in, id est, per me : Et *Ephes.* 4. Non circumferamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum. Item *Act.* 11. Qui loquetur verba, in quibus salveris : & *Luca* 7. Beatus, qui non fuerit scandalizatus in me : & *cap.* 8. Fructum affert in patientia : & *ad Titum* 1. In prædicatione, quæ credita est mihi.

In pro
Cum.

In pro Cum invenitur, ut annotavit Augustinus, *Psal.* 104. Ut eduxit eos in argento, & auro : & *Genes.* 32. In baculo meo transivi Jordanem. Et *Deuteron.* 18. Lapidabitis eos in lapidibus. Et *Psal.* 88. Visitabit in virga peccata eorum : & *Psal.* 104. Introibo in domum tuam in holocaustis. Et *ad Roman.* 9. Testimonium perhibente mihi conscientia, in Spiritu Sancto. Et, Qui manet in charitate, in, id est, cum Deo manet. Et 1. *Corinth.* 4. In virga veniam ad vos, an in charitate : pro, cum virga : & 15. Seminatur in, pro cum, ignobilitate, surget in gloria : & statim : Surget in virtute. Et 2. *Corinth.* 12. Signa Apostolatus mei facta sunt super vos in omni potentia : & *ad Colos.* 1. Postulantes, ut adimpleamini agnitione voluntatis ejus in omni sapientia. Unde Ambrosius, *lib.* 2, *de Spiritu Sancto*, *cap.* 10. ait : In, & Cum sæpè reperiuntur in Scripturis, alia interposita, altera intellecta : ut *Psal.* 60. Non egredieris in virtutibus nostris ? Ac, si diceret : Absdubiq egredieris cum exercitibus nostris.

In pro
Propter.

In præpositio, pro propter accipitur, juxta idioma Scripturarum : *ad Galat.* 2. quod nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei : & *Ephes.* 4. donantes invicem, sicut & Deus in Christo donavit vobis : & ibidem : Ego vinctus in Domino. Et 1. *Timot.* 4. In hoc, id est, propter hoc, laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deum vivum : & *Colos.* 1. Omnia per ipsum, & in ipso, id est, propter ipsum : & *Rom.* 6. Ut eam suscipiatis in Domino dignè sanctis : & 1. *Cor.* 15. Scientes, quod labor vester non est inanis in Domino : & 2. *Corinth.* 7. Non solum in adventu ejus, id est, propter, sed in consolatione. Et *Genesi* : Maledicta terra in operibus tuis.

In pro An-
tè, vel Co-
ram.

Pro Ante, vel Coram : *Matth.* 18. Si peccaverit in te frater tuus, corripe ipsum inter te & ipsum : id est, si peccaverit in Deum aliquis homo te præsentè, corripe eum, &c.

In pro Ob.

In pro Ob : *ad Galat.* 6. Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini : & 1. *Corinth.* 1. In gratia Dei, quæ data est vobis : & *ad Philem.* Quantò magis tibi in carne, & in Domino : id est, ob corporalia ministeria : & *Ephes.* 2. Eratis gentes in carne : id est, ob carnem non circumcisam. In

In pro Ex.

pro Ex, *Philip.* 3. Secundùm justitiam, quæ in lege est, conversatus sine querela. Et *Exod.* 35.

In pro In-
ter.

Ad faciendum in auro : pro ex auro. In pro Inter : *Luca* 1. Quæ in nobis completæ sunt rerum.

In pro Er-
ga.

In pro Erga : *Colos.* 1. Per eum reconciliari omnia in ipso : id est, erga se : & *Hebr.* 6. Non est injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri,

& dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius : pro erga nomen, hoc est, erga illum. *Ad Philem.* Fidem, quam habes in Domino Jesu : pro erga Dominum. In pro Ad : 2. *Thessal.* 2. In quam (pro ad quam fidem) & vocavit vos per Evangelium nostrum : & *alibi* : Dilectionis, quam ostendistis in omnes sanctos. Et 2. *Tim.* 1. In quo positus sum ego prædicator : id est, ad quod Evangelium : & *Thessal.* 2. *cap.* 1. In exemplum justii judicii Dei : id est, ad documenta : & *Ephes.* 2. Creati in Christo in operibus bonis.

In pro Ad.

In pro Post : *Matth.* 13. In illo die exiens Jesus de domo, sedebat secus mare : pro, post illum diem : & antea 3. *cap.* In diebus illis venit Joannes Baptista. In pro Præ, *Luc.* 1. Exultavit infans in gaudio, id est, præ gaudio, in utero meo. In pro Apud, *Rom.* 1. Quod notum est Dei, manifestum est in illis. Et 1. *Petri* 1. Hoc est verbum, quod evangelizatum est in vobis : & *Luc.* 1. Et regnabit in domo Jacob in æternum.

In pro Post.

In pro Præ.

In pro
Apud.

In pro De legitur *ad Galat.* 5. Ego confido in vobis : pro de vobis. Et *Rom.* 11. An nescitis in Elia, quod dicat Scriptura : & 1. *Cor.* 16. Gaudeo in præsentia Stephani & Fortunati. Et *Exod.* 12. Omnis alienigena non comedet in eo : pro de eo : & *Levit.* 8. Quod superest in carne & in pane, comburetis. Et *Ephes.* 6. Ut in ipso audeam : & 1. *Tim.* 1. Formam habe sanorum verborum in fide & dilectione : id est, de fide in Deum, & dilectione in proximum. In pro A, vel Ab, 2. *Corinth.* 7. Sed & in consolatione, qua consolatus est in vobis : pro à vobis : & *Joan.* 1. In principio erat verbum. Et sic exposuit ipse Joannes, *prima epistola sua*, *cap.* 1. Quod erat ab initio, quod vidimus. Et in *Genes.* In principio fecit Deus cælum & terram. Hinc, In idipsum pariter significat : ut *Psal.* 4. In pace in idipsum dormiam, & requiescam.

In pro De.

In pro Ab.

Vulgata.

Non come-

det ex eo.

Vulgata:

Quidquid

autem reli-

quum fue-

rit dictum

carne &

panibus

ignis ab-

sumet.

Hebræi de præpositione Be, hoc est In, hæc scribunt. In, ajunt, idem ferè significat quod Cum ; vocaturque subsidii, eo quod ejus adventu actio perficiatur : ut *Genes.* 49. In gladio meo, & arcu meo : & *Psal.* 60. In Deo faciemus virtutem, id est, cum Dei auxilio hostes prostrabimus. Et *Genes.* 31. Demissem te cum lætitia, & cum gaudio, & cum canticis, cum tympanis & cithara. Et *Isaia* 7. In sagittis & arcu ingreditur illuc. Præterea idem significat quod Intra, vel Medium ; & vocatur instrumenti : *Genes.* 39. Multiplicabuntur in domo & in agro. Et *Exod.* 7. In lignis, & lapidibus. Porro quum est instrumenti, habet virtutem sexti casus apud Latinos : ut *Num.* 13. Portaverunt in vecte : pro vecte : & *Isaia* 7. Radet Deus in novacula acuta : & *Amos* 6. Num arabit in bobus ? In, aliquandò est etiam temporis, & tunc, aut importat inclusionem sequentis temporis, ut *Genes.* 6. In anno sexcentesimo : aut exclusionem sequentis temporis, ut *Genes.* 2. Consummavit Deus in die septimo opus suum. Sic etiam quandoquè est loci, aut significat aliquod esse in loco : ut *Exod.* 5. Ut sacrificent mihi in deserto : & *cap.* 14. Filii Israel ambulaverunt in arido in medio

Vulgata:

Multipli-

cabit tam

in adibus

quam in

agris cunc-

tam subst-

antiam.

Exod. 7.

Tam in

lignis va-

sis, quam

in saxeis.

dio majoris. Vel importat motum ad locum : ut *Isaia* 2. Ingredere in petram : & *Levit.* 26. Mittet hircum in desertum. Eadem ratione dicitur de persona : *Psal.* 26. In Domino confido. Et secundo modo, *Exod.* 14. Dominus pugnat pro eis in Ægyptum : id est, contra Ægyptios.

Mem. Apud Hebræos Mem præpositio significans, A, Ab, Quàm, aut Super, positivis adjuncta facit comparativum, nec alia est apud eos comparativorum forma ; & tunc significat Præ, Quàm, Magis : ut : Justificata est Sodomà à te ; id est, præ te. Et *Job* 7. Dies mei leves sunt, plus-

Vulgata:
Dies mei
velocius
transierunt,
quàm à te-
xente tela
succindi-
tur.

Et cap. 9.
Dies mei
velocius
fuerunt
cursore.

† Hoc se-
cundum
translato-
nem He-
braicam.

Vulgata:

Ex ligno.

Vulgata:

Da mihi

partem de

Mandrago-

ris.

Vulgata:

Et nubibus

mandabo,

ne pluant

super eam

imbrem.

Vulgata:

Ut non mi-

seretur fi-

lio uteri

sui.

quàm radius textoris : & *cap.* 9. Dies mei leves sunt, plusquàm cursor. Et : Bonum est confidere in Domino, quàm confidere in principibus. Denique omne Mem post dictionem bonum, habet vim comparativi : ut, Melius est nomen bonum, suprà oleum multum. Mem etiam significat propter : *Matth.* 18. † Væ mundo ab scandalis. Et *Psal.* 12. A vastatione oppressorum, & à gemitu pauperum, nunc exurgam dicit Dominus : & 54. Propter vocem exprobrantis : & 68. A templo tuo, quod est in Jerusalem, adducunt reges munera. Et *Proverb.* 25. A frigore pauper non arat. Præterea significat partem alicujus multitudinis : ut *Genes.* 3. De fructu ligni, de quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti : & 30. Da mihi quæso de Mandragoris filii tui. Et *Judic.* 4. Tolles tecum decem millia pugnatorum de filiis Nephthali & Zabulon. Est insuper Min particula Hebræa exclusiva, sive negativa, præcipue si infinitivo præponatur : ut *Genes.* 31. Cave tibi à loquendo : & 1. *Reg.* 15. Repulit te Deus ab essendo regem : id est, nè sis rex. Et *Isaia* 5. Et nubibus mandabo de pluen- do super eam : & 49. Numquid obliviscetur mulier infantis sui, à commiserando filii uteri sui. Et 1. *Reg.* 15. Amovi eam ab essendo domi- nam. *Jerem.* 48. Substituerunt fugientes à viri- bus : id est, eò quòd vires illis deessent. Hanc etiam vim habet hæc præpositio in compara- tionibus : ut 1. *Reg.* 15. Ecce obedire est ma- gis, quàm sacrificium bonum ; & auscultare est magis, quàm adest arietum. Et *cap.* 24. Justus es magis, quàm ego. Hac phrasi usus est Domi- nus, *Lucæ* 15. Ità gaudium erit in cælo super uno peccatore, supra nonaginta novem justos, qui non indigent pœnitentia : & 18. *cap.* Dis- celsit hic justificatus, ab illo. Quando adjungitur nomini tempus significanti, significat Post : ut *Genes.* 16. à fine : & *Judic.* 11. A diebus.

Super. Supèr pro De, *Matth.* 10. Prædicare supra tecta : id est, de locis editis, ut à pluribus au- diantur. Tecta Judæorum erant plana, supra quæ ambulabant, non similia nostris : ideò sola- ria dicuntur, ut videre est, *Reg.* 9. = Per, mul- tas quoquè significationes habet, & inter alias significat Propter : 2. *Corinth.* 4. Nos autem ser- vos vestros per Jesum. *Ephes.* 4. Alienati à vita Dei per ignorantiam. Et pro De accipitur, *Act.* 1. Præcipiens eis per Spiritum Sanctum. Signi- ficat etiam ministerium, ut inquit Origenes, *ad Rom.* 1. Per quem accepimus gratiam, &, pro id est, Apostolatium : nam Christus mediator est

Dei & hominum. Per, inquit Hieronymus, *ad Ephes.* 1. apud Paulum idem significat aliquan- dò quod Ex : ut, Paulus Apostolus Jesu-Christi per voluntatem Dei. Et *ad Hebr.* 1. quem constituit hæredem universorum, per quem fe- cit & sæcula. Per aliquandò jurantis est, & Propter similiter : 1. *Corinth.* 15. Quotidie mo- rior per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu : apud Græcos enim juratio est, ut inquit Augustinus, *in Epistol. ad Hilar.* Et *ad Roman.* primùm gratias ago Deo meo per Je- sum Christum. Aliquandò non est jurantis : ut : Per meum adventum iterum ad vos. Per, in- quit Cyrillus, *lib.* 1. *super Joan. cap.* 5. Aliquan- dò non ministerium significat, sed æqualitatem : ideòque indifferenter Patri, Filioque tribuitur : Filio quidem cum dicitur : Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil : id est, omnia ab ipso. Et *ad Galat.* 1. Paulus Aposto- lus non ab hominibus, nec per hominem, sed per Jesum Christum. Patri vero multoties in Scripturis accommodatur : Fidelis, inquit, Deus, per quem vocati estis. Et rursum : Paulus Aposto- lus Jesu Christi per voluntatem Dei. Profectò nemo adeò insanit, ut propter particulam Per ad ministri locum Patrem deducat. Et Theophy- lactus, *ad Galat.* 1. ait : Observa præpositio- nem Per, Patri esse appositam à Paulo : Sed per Jesum Christum, & per Deum Patrem, qui sus- citavit ipsum à mortuis. Ac deindè nota filium primùm esse nominatum, propter hæreticos, qui in hisce rebus curiosi sunt. Et *ad Hebr.* 2. Decebat ipsum, propter quem omnia, & per quem omnia, inquit : Propter quem, hoc est Patrem : ipse enim est auctor omnium. Per quem : Animadverte, inquit, per quem Patri attribui : nec enim si imminutionis esset, soli- que Filio conveniret, Patri apponeretur. Per quem igitur, significat, per ipsum : hoc est, ab ipso condita esse omnia. Ad hunc igitur mo- dum & de Filio, si dicat per quem, accipe pro à quo. Lege Chrysostomum, *homil.* 4. & 44. *super Joan.* & Theodoretum : & Hieronymum, *ad Ephes.* 1. & Oecumenium, 1. *Corinth.* 2. De- nique Chrysostomus, *homil.* 60. *in Matth.* ait : Consuevit Scriptura, per quem nonnunquam pro à quo, dicere : ut quandò dicitur : Posse- di virum per Deum. Non enim secundam quan- dam causam, sed primam omninò posuit. Et rursus : Nonnè per Deum manifestatio eorum est : &, Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem filii ejus : & 2. *Tim.* 2. Quæ audisti à me per multos testes.

Genes. 4.

Ad pro De ponitur sæpè ab interprete latino. *Ad.*

Isaia 5. Ad terram longinquam : & *ad Hebr.* 1.

Ad Angelos autem dicit : Qui facit angelos suos

spiritus, pro de angelis : & iterum : Ad Filium

autem, Thronus tuus Deus in sæculum sæculi :

& *cap.* 4. Non est creatura invisibilis in conspectu

ejus, omnia munda sunt, & aperta oculis ejus, ad

quem nobis est sermo. Ad pro Juxta : 2. *Tim.* 4.

Ad sua desideria coacervabunt sibi magistros.

Ad pro Erga : 2. *Corinth.* 1. In gratia Dei

conversati sumus in mundo ; abundantius au-

1. *Cor.* 1.

Matth. 18.

tem ad vos : & *ad Galat. 6.* Operemur bonum ad omnes. Pro adversus : *Rom. 10.* Ad Israel autem dicit : Tota die expandi manus meas ad populum non credentem. Pro cum : *Thren. 3.* Confregit ad numerum dentes meos : id est, cum lapillis, quibus solent numerare, pani meo mixtis, confregit dentes meos.

Super. Super, inquit Cyrillus, *lib. 1. Dialog. de Trinitat.* non est loci significativum, sed potius substantiæ : *Jac. 1.* Omne datum optimum desursum est : & cælitus significat : ut *apud Joannem.* Nisi quis renatus fuerit desuper.

Post. Ubicumque dicitur *Post me*, inquit Origenes, *tract. 1. super Matth. versus finem*, in bono dicitur. Unde Petro & Andrea à Domino dicitur : Venite post me, & faciam vos piscatores hominum. Et ad Petrum quidem dixit : Vade post me Satana : ad diabolum autem non post me, sed absolutè : Vade Satana : bonum est enim, quando quis post Dominum vadit. Contrarium autem quandò aliquis rejicit sermones Domini post se : vel qui transgreditur illum mandatum : Post concupiscentias tuas nè vadas. Vide Hieronymum, *Matth. 16.*

Post. Significat etiam In : ut, Post tres dies resurgam : Et *Act. 5.* Post hunc extitit Theudas in diebus professionis : id est, descriptionis, de qua *Luc. 2.* Et *Matth. 26.* Possum destruere templum Dei, & post triduum reedificare illud.

Coram. Sæpè *Coram* in sacris litteris pro adversus, vel Contra ponitur : *Genes. 13.* Homines Sodomitæ, pessimi erant coram Domino. Et : Nemrot erat robustus venator coram Domino : id est, Deo connivente, ac sciente, erat pessimus : aut coram Domino : id est, sub cælo. Et in *Psalms. 50.* Tibi soli peccavi, & malum coram te feci. Aliquando significat sub potestate alicujus esse : *Genes. 24.* Ecce Rebecca coram te est. At cum apud Paulum dicitur *Coram Deo*, jurantis est : 2. *Corinth. 7.* Ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis coram Deo.

Secundum. Secundum pro A, *Ephes. 4.* Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est. Pro Præ : *Philip. 3.* Secundum æmulationem persequens ecclesiam Dei. Pro Propter : *Tit. 1.* Secundum communem fidem : & 3. Secundum suam misericordiam salvos nos fecit. Pro Ex : *Ephes. 1.* Secundum divitias gratiæ ejus : id est, ex copiosa benevolentia sua.

Pro. Pro, pro De : 2. *Corinth. 7.* Multa mihi gloriatio pro vobis : pro de vobis. Et 2. *Corinth. 12.* Pro hujusmodi gloriabor, pro me, id est, de me, nihil. = De pro In, *Joan. 18.* Regnum meum non est de hoc mundo. = Ab pro In : *Act. 12.* Barnabas & Saulus reversi sunt ab Jerosolymis : pro in Jerusalem. Apud, inquit Theophylactus, *Joan. 1.* idem significat interdum, quod Cum : ut, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum. Et *Marc. 6.* Nonne fratres ejus, & sorores ejus apud nos sunt. = Ex aliquo, inquit Euthymius, *Psalms. 109.* dicitur, vel ratione creationis, juxta illud : Unus est Deus Pater, ex quo omnia. Vel ratione naturæ, juxta

De. de me, nihil. = De pro In, *Joan. 18.* Regnum meum non est de hoc mundo. = Ab pro In : *Act. 12.* Barnabas & Saulus reversi sunt ab Jerosolymis : pro in Jerusalem. Apud, inquit Theophylactus, *Joan. 1.* idem significat interdum, quod Cum : ut, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum. Et *Marc. 6.* Nonne fratres ejus, & sorores ejus apud nos sunt. = Ex aliquo, inquit Euthymius, *Psalms. 109.* dicitur, vel ratione creationis, juxta illud : Unus est Deus Pater, ex quo omnia. Vel ratione naturæ, juxta

Ab. 12. Barnabas & Saulus reversi sunt ab Jerosolymis : pro in Jerusalem. Apud, inquit Theophylactus, *Joan. 1.* idem significat interdum, quod Cum : ut, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum. Et *Marc. 6.* Nonne fratres ejus, & sorores ejus apud nos sunt. = Ex aliquo, inquit Euthymius, *Psalms. 109.* dicitur, vel ratione creationis, juxta illud : Unus est Deus Pater, ex quo omnia. Vel ratione naturæ, juxta

Apud. 12. Barnabas & Saulus reversi sunt ab Jerosolymis : pro in Jerusalem. Apud, inquit Theophylactus, *Joan. 1.* idem significat interdum, quod Cum : ut, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum. Et *Marc. 6.* Nonne fratres ejus, & sorores ejus apud nos sunt. = Ex aliquo, inquit Euthymius, *Psalms. 109.* dicitur, vel ratione creationis, juxta illud : Unus est Deus Pater, ex quo omnia. Vel ratione naturæ, juxta

illud : Operatio nostra ex nobis est : & quemadmodum splendor Solis ex Sole. Vel ratione generationis, juxta illud : Ego exivi ex Patre : & , Ex utero ante luciferum genui te. Ita quoque Basiliius, in *Serm. de Spiritu Sancto.* Prætereà Chrysostomus, *homil. 4. supra Joan.* ait : Ex quo non tantum Filio, sed Spiritui quoque tribuitur Sancto. Unde Angelus dixit ad Joseph : Noli timere accipere conjugem tuam, quod enim in ea genitum est, ex Spiritu Sancto est. Et hoc verbum *In quo*, quamvis Spiritus Sancti sit proprium, id tamen Deo tribuitur; cum dicitur : In Deo faciemus virtutem. Et Paulus : Obsecrans, inquit, si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos : & iterum : in Christo Jesu. Et hujusmodi frequenter verba, indifferenter accepta invenimus ; quod minimè fieret, nisi ubique eadem esset substantia.

Ex pro Propter, *Tit. 3.* Non ex operibus justitiæ, quæ fecimus. Ex pro Præ, ut *Psalms. 138.* Magnificata est sapientia tua ex me, confortata est, non potero ad eam : hoc est, sapientia tua Domine, adeo captum nostrum superat, ut eam assequi nullus mortalium possit. Juxta Paulum *ad Roman. 11.* quàm incomprehensibilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus. Et *Ezechiel. 15.* Quid fiet ligno vitis ex omnibus lignis nemorum.

Peroratio.

HActenus, Illustrissime pariter, ac doctissime Præful, in prima hujus operis parte, è tribus illis, quas antè promiseram, desudatum est. In qua tamen multa morosi lectores invenient, quæ exiliora & leviora esse, quàm ut in opere theologico à me inferenda forent, videbuntur. At verò non absque certa quadam ratione fuisse à me in illis quoque elaboratum, cernet is, qui in his minutulis, aut impegit, aut nè offenderet diligenter cavit. Nam quemadmodum medicinæ utilitatem, non continuo experitur agrotus, quandò adhibentur fomenta, sed labente tempore, vim suam exerunt, & manifestant : sic nec nostrarum præceptiuncularum emolumentum sentire poterit is, qui non diù, multumque se in Scripturis exercuerit. Aut, ut alia utar comparatione, sicut cibus Lacedæmoniorum insipidus, & gustui erat ingratus, nisi multis & magnis bellicis laboribus esset conditus : ita frustra laborabit, & absque emolumento ab hac arte discedet, qui se totum litteris humanis, & divinis non consecraverit. Vides, quàm abhorream à Secta Lutheranorum. Ego quidem nullum in Theologorum albo habendum censeo, qui has artes, quæ sunt vero Theologo, & undequaque absoluto, dignæ, simul cum scientia Scripturarum non coluerit, & inter se copulare curaverit. Quibus etsi crebrò à nostris Christianis utendum non sit, (nam non deest resina in Galaad, nec medicus ibi desideratur ;) attamen conspicitur, atque apparet statim ex ipso orationis filo, an simus ipsarum ignari, necnè. Ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione arti-

In quo.

Psalms. 59.

Rom. 1.

Ex.

Lacedæmoniorum : victus.

Lutherani in lingua vulgari tractandas esse Scripturas docent.

tificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus & dexteritas ludendi, didicerint nè palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tunc pictura nihil utantur, tamen utrùm sciant, an nesciant, non obscurum erit adjudicandum: sic qui ad intelligentiam Scripturarum acquirendam se efformat, ac componit; si bonis litteris instructus, ad id munus dextrè obeundum accesserit; parvo temporis intervallo exacto, tantum eruditionis incrementum illi accedet, ut & docere nostra, & hæreses labefactare, admodum eruditè possit. Quippe, cum omnes illæ ex ignorantia Scripturarum trahant originem, ex eisdem potissimum sunt refellendæ, & ex agro dominico ut zizania radicitus evelendæ, nè::

inter nitentia culta

Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.

Unde quasi meo jure poteram, hæc nostri sæculi monstra, quotiès res efflagitabat, è medio tollere; & quasi luxuriantes vites è Sodomorum vinea, falce verbi Dei amputare. Quandoquidè juxta prophetam: Quid fiet ligno vitis præ omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna sylvarum? Numquid tolletur de ea lignum, ut fiat opus; aut fabricabitur de ea paxillus, ut dependeat in eo quodcumque vas? Ecce, igni datum est in escam. Sed pro dolor! id malum adeò crevit ab exiguis excitatum principiis, & tam altas egit radices, ut jam non sit integrum malagma imponere, nec alligaturas; nimirum ob socordiam & negligentiam illorum gubernatorum, quibus apud nationes illas, respublica gubernanda, aut potius dissipanda, commissa fuerat. Unde sæpè mecum Hispanos laudare soleo; & crebrò in familiari usurpare sermone, nostros, longo intervallo, sapientia, prudentia, & justitia, reliquos mortales vincere, & superare. Quis obsecro, hæc disſitebitur? Nullus sanè ibit inficias, si modo conspexerit, quàm celeriter, te præcipuè judicium exercente, pestes illæ, quæ adversus Ecclesiam Romanam Pintia conjuraverant, (postquam eorum nomen delatum est, & crimen detectum) in carcere fuisse conjectos, & more majorum, Judicis sæcularis arbitrio fuisse permisos. Quorum supplicium si aliquandiù fuisset dilatum, ægrè hanc lucem religionis, qua fruuntur nostræ Hispaniæ, retinuissemus: nimirum id vos prospicientes, ac præcavescentes, viri justissimi, ne ulla posthac scabies gregem dominicum possit invadere. Atque ideò non erit opus apud nostros in re certa, & longè ab omni ambiguitate semota, confirmanda, in nostris lucubrationibus, tempus consumere. Apud exteras nationes medicinæ faciendæ, in re desperata locus esse non video; eò quòd obturant aures, nè possint audire vocem venefici incantantis sapienter. Quamobrè instituti mei fuit, nomina ipsorum, è libro vitæ deleta, non fumere in labiis meis; nè non tam eximere ex hominum memoria errores, quàm docere, quæ sempiterno silentio erant committenda, viderer. Unde è re Christiana

foret, ut (universi hi sectarum Auctores, ventri, luxuriæ, atque ambitioni dediti, qui gloriæ, quæ à sceleratis, illis defertur, inhiantes, Domini gloriam despiciunt,) è nostrorum hominum memoria abolerentur: ac vetus illa lex Atheniensium ἀμνηστια hoc est, Oblivionis, quam civitas illa tulit post triginta Tyrannorum occisionem, renovaretur. Aut sin minus id, quod nonnulli non ignobiles historici prodiderunt. Ajunt enim, Erostratum quemdam, hominem ignobilem, cum nullo præclaro facto famam apud suos posset comparare, incendiisse templum Dianæ Ephesinæ, quod toto orbe erat celeberrimum. Qui deprehensus, passus est, se gloriæ cupiditate incensum, id scelus patravisse. Decrevitque magistratus, ne postea quisquam illo nomine vocaretur, nec in fastis hoc scelus poneretur. Numquid potest aliquis picem tangere, quin coinquinetur ab ea? Aut potest aliquis ignem in sinu habere, & quod vestimenta ejus non ardeant? Profectò si aliquandò in dubium & disceptationem hoc vocatum fuit, nostro sæculo re ipsa edocti, videmus (mittito Gallos, & alias gentes) multos Hispanos nostros, è Germanica peregrinatione, non solum à sobrietate, & frugali vita, ac verè Laconica degenerasse, sed religionem & pietatem cum solo commutasse. Atque ideò meritò increpat Deus populum per Jeremiam, inquiens: Filii Mempheos & Taphneos constupraverunt te: & subdit: Quid tibi vis in via Ægypti, ut bibas aquam turbidam? Et quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis? At verò si aliqua natio sub cælo est, obtemperans Ecclesiæ Romanæ præceptis, & antiquarum Traditionum tenax, & quæ minus illorum paruit seductionibus, sed pro virili oppugnavit, vel maximè nostra est. Quapropter malè audit apud illos. Quia nimirum, ut ait Antalcidas, nos ferè soli nihil mali ab illis didicimus. Sed de his satis: ad id, unde egressi sumus, nostra se vertat oratio. Ego in hoc libello stamina studiosis, & subtegmina, ac licia præparare decrevi: ipsi pulcherrimam Christi vestem inconsutilem conficiant. Aut arma strenuis militibus pugnaturis, quibus hos carnales hostes adorianur, subministravi. Illorum erunt partes, cum conflixerint, dextrè eis uti ad inimicos Ecclesiæ profligandos, & sub ejus ditione redigendos. Nec est quod nos moveat, aut animo despondere faciat, quòd tot transfugas ad hostes nostros defecisse videamus; cum perpetuò stet promissio Domini dicentis: Ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi. Et Propheta: Plures nobiscum sunt, quàm cum illis. Reliquit siquidem Dominus septem millia virorum, qui non incurvaverunt genua Baal: quorum auxilio freti, possumus cum Propheta canere: In Deo faciemus virtutem. Porro non verebor affirmare de te, quod Agamemnon de Nestore dicebat, Præsul amplissime: Si decem, inquit, duces Nestori similes habuisset Græcia, universas vires Trojæ celeriter fuisset ruituras. Ità quoquè, si plures Episcopos, tui

*Athenien-
sium ἀμ-
νηστια.*

*Erostratus.
Valerius
lib. 2. cap.
15.*

*Hispani
ritu Lace-
demonio-
rum vi-
vunt.
Jerem. 2.*

Hispania.

Antalcidas.

*Agamem-
non.
Nestor.*

similes, regiones illæ infelices, quæ sub Lutheri ditione nunc degunt, tunc habuissent, quando pestis illa cœpit in lucem erumpere; numquam in tantum nephas fuisse prolapsuras, nec detrectaturas jugum suavissimum Ecclesiæ Romanæ. Quapropter non absque præfatio futuro-

rum bonorum arbitrør, tibi nomen Petri fuisse impositum; nimirum quia patronus, & propugnator maximus Petri, & illorum qui in ejus loco cooptandi, & suffiendi erant, eras futurus. Vale. Datum Salmanticæ, ex Musæo nostro, anno 1563. à partu Virginis: 18. Calend. April.

Octo priorum librorum, Theologicarum Hypotyposeon, à Martino Martini, Cantapetrensi, Sacræ Theologiæ Magistro, ac sacrorum Bibliorum in tribus linguis, Salmanticæ Primario Professore, editorum finis.

LIBER NONUS

THEOLOGICARUM

HYPOTYPOSEON.

MARTINUS MARTINI, CANTAPETRENSIS,
Sacrae Theologiae Magister, ac divinarum Scripturarum, in tribus linguis,
Salmanticae, Primarius Professor, Illustrissimo, ac Reverendissimo
D. D. Petro Pontio Legionensi, Episcopo Placentino:
Salutem P. D.

Hucusque, Praesul Illustrissime, ordine quodam certo, & tenore, in connumerandis Regulis, progressus sum. Nam quoad fieri potuit, in locos communes ipsas digerere curavi: tum parcens lectorum labori: tum etiam facilitati consulens, & perspicuitati deserviens; ut videlicet, absque labore & negotio, quoties uti opus fuerit, in promptu sint. An tamen aliquem ordinem admittere, & ad certas classes redigi possint, in tanta rerum aut materiarum diversitate, necne, aliorum esto iudicium. Nos certe, quantum diligentia assequi potuimus, rationem ordinis habuimus. At verò istae, quae nunc à nobis dantur Regulæ, quia nec affinitate, neque cognatione inter se cohærebant, in quinquagenas partiri visum est. Porro tam quæ in octo superioribus voluminibus, quam quæ in his quinquagenis recescentur, æquè in numero habendæ sunt, ab his qui seriò Theologiae operam navare volunt. Nam quoquò te veritas, & oculos conjicias, illarum utilitatem praesentaneam senties. Sint igitur illæ superiores instar prandii, quæ appetitum possint satiare, aut sedare; istæ verò condimenti vice, quo mansuetiores, & tractabiliore Scripturas theologis efficiamus; his praesertim, qui linguarum & phraeon & politioris litteraturæ sunt destituti praesidiis. Et oportet in primis, summè animadvertere primùm, ut argumentum libri percipiamus. Quandoquidem, ut inquit Augustinus in *Expositione Psalm. 53.* circa principium: Si quis libri argumentum, vel Psalmi rectè novit, facilè totius libri notitiam assequetur. Ut si quis cognoscat, quod in domus fronte praefixum est, securus intrabit; nec cum intraverit, errabit. Et Ammonius in *Porphyrium*, ait: Libri argumentum ignoratum, in causa est, ut lector remoretur, & in medio desistat, & æquè patiatur, ac illi, qui quò vadant, nesciunt. Deinde ars quædam adhibenda est, ut investigare possimus, membrorum, & commatum scopum, ac ipsius Spiritus Sancti consilium. Quod tamen multis modis pervestigari potest. Sed aliis interim omisissis statuo primam regulam.

REGULA PRIMA.

In Decretis D. 29. **N**ecessarium est, inquit Hieronymus, in *Praefation. lib. 1. comment. Epist. ad Ephes.*

Scripturae operam dare; & sensum Prophetæ, aut Apostoli callere volentibus, intelligere, cur scripserint, quaque sententiam suam ratione firmaverint. Quid habeant in veteri lege proprium Idumæi, Moabitæ, Ammonitæ, Tyrii, Philisthiim, Ægyptii, & Assyrii. Quid rursùm in novo testamento Romani, Corinthii, Galatæ, Philipenses, Thessalonicenses, Colossenses, Hebræi, & Ephesii. Necesse est enim juxta diversitatem locorum, & temporum, & hominum, quibus scriptæ sunt epistolæ, aut libri, diversas, & causas, & argumenta, & origines habeant. Et quomodo Joannes in Apocalypsi ad septem scribens Ecclesias, in unaquaque earum, specialia, vel vitia reprehendit, vel virtutes probat; ita & Paulus per singulas ecclesias vulneribus medetur illatis; nec ad instar imperiti medici, uno collyrio omnium oculos vult curare. Et fusiùs hoc explanans, *lib. Titum 1. 1. comment. Epist. ad Galat. cap. 3. circa principium*, ait: Unaquæque provincia suas habet proprietates, Cretenses semper mendaces, malas bestias, ventres pigros; & Galatas stultos esse, & insensatos, Apostolus comprobat. Varios Mauros, feroces Dalmatas, Latinus pulsat Historicus. Timidos Phrygas, omnes poetæ lacerant. Athenis expeditiora nasci ingenia, Philosophi gloriantur. Græcos leves, apud Cæsarem sugillat Tullius, dicens: Aut levium Græcorum, aut immanium Barbarorum: & pro Flacco: Ingenita, inquit, levitas, & erudita vanitas. Ipsum Israel, gravi corde, & dura cervice, omnes Scripturae arguunt. Item in *Praefat. lib. 2. Epist. ad Galat.* inquit: Vultis scire quomodo Apostolus unamquamque provinciam suis proprietatibus denotarit, usque hodie eadem vel virtutum vestigia permanent, vel errorum. Romanæ plebis laudatur fides: ubi namquè alibi tanto studio, & frequentia, ad Ecclesias & ad Martyrum sepulchra concurritur? Hinc nimirum quòd devotio in eis major est, & simplicitas ad credendum. Rursùm facilitatis & superbiæ arguuntur. Facilitas ut ibi: Rogo vos, fratres, ut observetis eos, qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt; & declinate ab illis. Hujusmodi Christo Domino non serviunt, sed suo ventri; & per dulces sermones, & benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedi-

Libri argumentum nosse oportet.

Apocal. 2. & 3.

Titum 1.

In oratione pro Ligario.

Rom. 16.

dientia in omnem locum pervulgata est. Gaudio igitur in vobis, & volo, vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Superbiæ quod eos arguit, ostendens omnes esse sub peccato, inquit: Noli altum sapere, sed time. *Rom. 11.* Et, Nolo vos ignorare, fratres, mysterium hoc, ut non sitis ipsi vobis sapientes. Et in sequentibus: Dico per gratiam, quæ data est mihi, in omnibus, qui sunt inter vos: non plus sapere, quàm oportet, sed sapere ad sobrietatem. Et apertius: Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, idipsum invicem sentientes, non alta sapientes, sed humilibus contentientes. Nolite esse prudentes apud vos metipsos. Corinthios quoque notat, quod mulieres eorum intecto capite sint, & viri comam nutriant, & indifferenter vescantur in templis; & inflati sapientia sæculari resurrectionem carnis negent. Hæc ex parte hodie permanere, non potest dubitare, qui Achaïam viderit. Macedones in charitate laudantur, & in hospitalitate, & susceptione fratrum. Unde ad eos scribitur: De charitate fraternitatis non necesse habemus scribere vobis, ipsi enim vos à Deo didicistis, ut diligatis invicem. Etenim facitis illud in omnes fratres in universa Macedonia. Sed reprehenduntur, quod otiosi domos circumeant, alienum spectantes cibum, dum singulis placere desiderant; & huc & illuc discurrant, ut quid apud singulos agatur, enuncient. Et sequitur: Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis, & operam detis, ut quieti sitis, & vestrum negotium agatis: & operemini manibus vestris sicut præcipimus vobis: & ut honestè ambuletis ad eos, qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis. Idem *in secunda, ad eosdem*, inculcat epistola, dicens: Cum essemus apud vos hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis operari non vult, nec manducet. Audivimus enim, quosdam ambulare inquietè, nihil operantes, sed curiosè agentes. His autem, qui ejusmodi sunt, denuntiamus, & obsecramus in Domino, ut cum silentio operantes, suum panem manducet. Sic Galatæ stulti, & vecordes pronuntiati sunt. Scit, mecum qui Ancyram metropolin Galatiæ vidit, quod nunc usquè, tot schismatibus dilacerata sit, quot dogmatum varietatibus constuprata. Omitto Cataphrygas, Ophitas, Borboritas, Manichæos. Quis unquam Passalorineitas, & Ascodrobos, & cætera magis portenta, quàm nomina, in aliqua parte Romani Orbis audivit? Hactenus Hieronymus.

Attamen quia duæ præcipuè gentes in utroque Instrumento celebrantur, in illis oportet paululùm immorari. De moribus Judæorum hæc tradit Cyrillus, *lib. 4. super Joan. cap. 3.* Quasi, inquit, paternam hæreditatem, murmurationem de rebus bonis ad Judæos descendisse comperio. Murmurabant illi adversus Deum ex ingratitudine in deserto: murmurabant filii de Christo: unde in Evangelio: Murmurabant ergo Judæi de illo, quia dixisset, Ego sum panis. Et *in 2. Opere titulo Chrysf. in*

Matth. homil. 33. Gloriatio, inquit, quæ amplius vult videri, quàm esse, aut in toto vult videri, non esse, qualis est: est propria Judæorum. Unde in Evangelio: Faciunt omnia, ut ab hominibus videantur. Et, Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, qui diligitis primas cathedras in Synagogis habere. Et, Væ vobis qui justificatis vos ipsos: Deus autem cognoscit corda vestra. Propter quod & ficus dicti sunt, habentes folia sine fructu. Præterea cum dicitur, *Luca 11.* quod intus est vestri, plenum est rapina, & dolo, ait Theophylactus: Insinuat duas affectiones, quibus laborant Judæi: avaritiam per rapinam intelligens; invidiam autem, & quæ ex invidia proveniunt, per dolum. Et Tertullianus, *in lib. adversus Judæos*, cum de vitulo aureo esset locutus, ait: Unde probatur, eos semper idololatriæ crimine reos designatos, ex instrumento divinarum Scripturarum. De Romanis, & Judæis, inquit Hieronymus, *Isaia cap. 2.* Nil Romanorum gente & Judæorum avarius, ut Græcæ & Latinæ narrant historiæ. Et de Thessalis, *1. ad Theff. 4.* ait Theophylactus, Thessali otiosi, curiosi, turbulentique sunt; & laudantur, quod diligant se invicem. Hoc est, ut breviter dicam, quotiès in locum Scripturæ incideris, in quo de moribus aliquorum agitur; ne ab scopo erres, cognoscere prius oportet virtutes, aut vitia illorum, ad quos sermo divinus dirigitur: nam omnia, quæ illo in loco differuntur, eò tendunt, ut aut laudent virtutes, aut increpent vitia, ac illis medicinam adhibeant. Exempla innumera tu ex Scripturis colliges. Ut Paulus ad Romanos scribens, fidem laudat, obedientiam prædicat; quæ fecit, ut superstitione exuta, Deum colerent. Facilitatem tribuit: & hæc in causa fuit, ut à Pseudoapostolis ad Judaïsmum traherentur. Notat animi celsitudinem: atque ideò deterret eos à faustu, & insolentia, à luxu ad sobrietatem allicit, à libidinibus ad castimoniam, à ferocitate ad tolerantiam, à bellis ad pacem. Et *1. ad Corinth. 1.* inquit: Judæi signa petunt, Græci autem sapientiam. Et *Matth. 12.* Volumus à te signum videre: & Generatio prava, & adultera signum quærit.

R E G U L A I I.

Multa (inquit Hieronymus, *Jerem. 28.*) dicuntur in Scripturis, juxta opinionem illius temporis, quo gesta referuntur; non juxta quod rei veritas continebat: ut *in Jeremia:* Tulit Ananias Propheta catenam de collo Jeremiæ: & erat pseudopropheta. Deniquè & Joseph in Evangelio, Pater Domini vocatur; & ipsa Maria, quæ sciebat Dei Spiritu concepisse, & responderat Angelo: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? loquitur ad filium: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce ego & pater tuus dolentes quærebamur te. *In libro quoque adversus Helvidium*, inquit: Opinionem vulgi, ut historiæ lex est, sæpè exprimunt Scripturæ. Ut, Ego & pater tuus dolentes, &c. vo-

Luca 1.

ca-

caturque Joseph pater, ad famam Mariæ conservandam. Aut ut ait Origenes, *homil. 1. Diversorum locorum*: Vir vocatur Joseph, ne adversus Mariam Judæi sævirent, eamque lapidarent. Adhuc Hieronymus, *Matth. 14.* ait: Consuetudinis Scripturarum est, ut opinionem multorum sic narret historicus, quomodo eo tempore ab omnibus credebatur. Sic Herodes dicitur contristatus propter mortem Joannis Baptistæ, quia hoc discumbentes putabant. Dissimulabat enim mentis suæ malitiam artifex homicida, cum tristitiam in facie, & lætitiā haberet in mente. His consimilia dicit Chrysostomus, *exponens locum Joannis*: Invenimus Jesum, Filium Joseph: & Christianus Druthmari, *Matth. 35.* & *Matth. 1.* cum hæc verba exponit: Virum Mariæ: penè eadem verba scribit, quæ Hieronymus, *Matth. 14.* Lege S. Thomam 1. 2. *quest. 98. art. 3. ad 2.* Præterea Hieronymus, *Osee cap. 5.* ait: Scriptura non rarò juxta vulgi opinionem loquitur. Unde Oseas ait: Audite hoc sacerdotes: non quòd sacerdotes sint de Tribu Levi; sed quòd sacerdotes vocentur à populo. Et pariter vocantur sacerdotes Baal, & prophetæ, quadringenti, quos interfecit Elias: & iterum à Jehu filio Nampsi, præsentē Jonadab filio Rechab, appellati sunt sacerdotes. Et *Zacharia 1.* cum propheta dixisset: Patres vestri ubi sunt? Et Prophetæ? Numquid in sempiternum vivent: inquit Hieronymus. Nunquam de sanctis Prophetis diceret, Numquid in sempiternum vivent: loquitur ergo de pseudoprophetis. Et Theophylactus, *Joan. 4.* Cùm dixisset Christus: Vos adoratis, quod nescitis; nos autem, quod scimus: ait: Se ipsum annumerat Christus Judæis, eò quòd juxta opinionem mulieris Samaritanæ loquitur: illa enim suspicabatur, Judaicum prophetam esse: & propterea dicit: Nos adoramus. Ita quoque Theodoretus, *Osee cap. 4.* Lege *suprà caput de Prophetia, circa principium*: & Basilium, *Psal. 48.* ibi: Non videbit interitum, &c.

Hujus regulæ frequentissima occurrunt exempla; sed quia non parùm difficultatis habent illarum nonnulla, paulisper in illis recensendis immorabor. Ad hanc regulam respexisse videtur Dominus, *Matth. 10.* Qui recipit prophetam (falsum videlicet) in nomine prophetæ, (scilicet veri) mercedem prophetæ accipiet: id est, tanto afficietur præmio, ac si verum prophetam hospitio suscepisset. Et qui recipit justum, (quem putat esse justum, cùm non sit) in nomine justi (veri) mercedem accipiet, ac si virum sanctum, & inculpatum in domo sua liberaliter tractasset. Et Eucharistia, panis vocatur, cum non sit, sed tantum fuerit panis ante consecrationem. Et Moyses, *Genes. 19.* Angelos subvertentes Sodomam, ac cæteras quatuor urbes, viros vocat. Et *Matth. 11.* ait Dominus: Confiteor tibi, id est gratias ago, vel laudo, Pater Domine cæli & terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Ubi sapientes & prudentes vocat Scribas & Phariseos, eo quòd sibi

sapientiam arrogabant, cùm essent omnium hominum stultissimi. Parvulos vocat Apostolos, quia judicio Judæorum omni sapientia erant destituti. Et Samaritanæ dixit Dominus: Vocavi virum tuum: cum vir non esset, sed leno. Et testimonium ferens de Joanne, *Matth. 11.* inquit: Inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista: qui autem minor est: & deinde sequitur: In regno cælorum major est illo. Hoc est Christus, qui judicio Phariseorum ac populi, vermis erat, non homo, & abjectio plebis; in regno cælorum, in resurrectione mortuorum, vel judicio Patris, major est Joanne. Hæc expositio vehementer mihi placebat, quamvis in probato scriptore eam non inveneram: est tamen ex Chrysostomo desumpta, *homil. 38. in Matth.* At Hieronymi expositio, cum dicit, Christum non esse natum è muliere, sed è virgine, minus propria videtur. Nam Paulus inquit: Misit Deus filium suum, natum è muliere: & Dominus in cruce inquit: Mulier ecce filius tuus: &: Quid mihi & tibi mulier? Nam hoc nomen ad sexum, non ad corruptionem integritatis refertur. Illa quoque Epiphani, *lib. 1. tom. 2. hæres. 26. in Ordine*, similiter non placet, cum ait: Minor est Christus, juxta adventum ipsius in carne; nam post Joannis nativitatem, sex mensibus elapsis Salvator natus est. Item *Joan. 9.* In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant. Et *in Threnis*, Vocavi amicos meos, & ipsi deceperunt me. Et *Joan. 18.* Non introierunt in prætorium, ne contaminarentur: intelligitur juxta sensum Judæorum; qui cum essent contaminatissimi omnium, illo scelere patrato; hoc tamen se fore contaminandos putabant, si in prætorio illo, ad quod perductus fuerat Christus, intrassent. Præterea Philippus Presbyter, *circa principium lib. 1. Job*, inquit: Scriptura amicos Job, ex sensu ipsorum amicos appellat: scilicet, hoc putantes esse, quod non sunt. Adhuc *Matth. 5.* dicitur: Qui solverit unum de mandatis istis minimis; id est, qui neglexerit mandata mea, quæ etsi maxima sint, hominibus minima videntur, minimus vocabitur: id est, excludetur à regno cælorum. Minimus vocatur, quia minima, id est, maxima præcepta contempsit. At vero *Men* præpositionem, id est, In, Ex, De, significationem habere negativam, diximus, *lib. 8. circa finem*. Nec me fugit, Euthymium & Theophylactum dixisse, minima à Christo vocari præcepta evangelica, ut nos exemplo suo ab insolentia dehortaretur, & deterreret. Ad eundem sensum exponerem illud testimonium *Joan. cap. 5.* Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum: nempè juxta opinionem, quam de me vos Judæi concepistis. Atque ita exponunt Theophylactus, & Euthymius: alioqui sibi ipsi Joannes adversaretur, qui ait: Si ego testimonium perhibeo de me, testimonium meum verum est. Item *Matth. 11.* Justificata est sapientia à filiis suis. Vocat se

S. Hieronymi expositio, pro qua etiam D. Augustinus securæ mentis est; etsi minus ad litteram esse videatur.

Christi-

Christus sapientiam, & filios sapientiæ Phari-
sæos: quasi dicat: Stabilita, & confirmata est
à me sapientia mea; quam vos, qui sapien-
tes videmini, cum non sitis, negligitis. Vo-
cat filios ejus, scilicet, sapientiæ, pro ho-
minibus sapientibus, cum sint insipientes. Vel
vocat filios sapientiæ Apostolos: quasi dicat:
Apostoli mei sapienter judicaverunt, veram
esse sapientiam, quam ego doceo; quamque
vos Scribæ damnatis. Et *Ezechiel. 21.* Perdam
ex te justum, & impium. Ubi Justos vocat hy-
pocritas: & juxta Poetam: Qui Curios simu-
lant, & bacchanalia vivunt. Alioqui justum
non perdet Dominus cum impio, ut ipse tes-
tatur cum Abraham loquens. Et in *Ecclesiaste,*
cap. 7. Est Justus, qui pereat in justitia sua: non
quod justus sit, sed quod sibi justus esse videat-
ur. Atque ita exponit Hieronymus, *lib. 8. com-
ment. in Isaiam cap. 26.* Et *1. Corinth. 1.* Stul-
tam fecit mundi sapientiam, per prædicationis
stultitiam. Mundi sapientia stulta prorsus est:
Stultitia autem prædicationis vocatur, juxta ho-
minis existimationem. Qua de re lege Diony-
sium Areopagitam, *lib. de Divin. Nomin. cap. 7.*
divinitus de hac re differentem. Et *Matth. 9.* Non
veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam.
Sic certè exponit Christianus Druthmarus, *Matth. 22.*
Et, Non est opus valentibus medico, sed malè habentibus: ut *eodem lo-
co* idem auctor exponit, inquiens: Sanos di-
cit Scribas; non quod veraciter sani essent in
anima, sed quia ipsi se sanos esse, dicebant:
Infirmi & malè habentes erant Publicani, qui
se peccatores fore fatebantur.

REGULA III.

Genes. 20. **P**Rædicere solet Dominus, inquit Eucherius,
lib. 2. in Genes. cap. 31. sine dubio fu-
turum, quod admonendo dicit: Sic dicitur ad
Abimelech: Ecce tu morte morieris: & tamen
mortuus non est, nec Deus mentitus est. Et
Theodoretus, in *Præfat. duodecim Prophetarum,*
ait: Non eò Deus pœnas minatur, ut iis, qui-
bus minatur inferat; sed ut metu perterrefac-
tos, ad resipiscentiam revocet; & cum à nequi-
tia, quam committunt, eos liberaverit, eis sa-
lutem afferat: non enim minatus fuisset, si pu-
nire vellet. Cum ergo minationibus agit, of-
tendit, se servare; non perdere, velle: quo-
circa mittit ad decem tribus, cum duabus pa-
riter, Osæam, ut prædicet ventura: tum etiam,
quæ à Babyloniis perniciēs eis sit afferenda, de-
nuntiet. Et Hieronymus, *Ezechiel. cap. 3.* Com-
minatio, inquit, non in homines, sed in pec-
cata est; nec in eos, qui convertuntur à vitiis,
sed qui in peccato permanent. Et Gregorius,
lib. 16. Moral. cap. 6. Deus plerumquē mutat
sententiam, consilium nunquā. Atque ob hanc
causam Hieronymus, *Daniel. 4.* ait: Senten-
tia Dei facilè mutatur, Ezechia regis exem-
Jona 3. plo, quem Isaias dixerat, esse moriturum; &
Ninivitarum, quibus dictum est: Adhuc qua-
draginta dies, & Ninive subvertetur: & tamen

ad preces urbis Ninivæ, & Ezechia regis, Dei
sententia commutata est; non vanitate judicii,
sed eorum conversione, qui meruere indul-
gentiam. Alioqui & in Jeremia loquitur Deus,
se mala minari super gentes; & si bona fece-
rint, minas clementiæ commutare. Rursū,
benè agenti bona se asserit polliceri; & si mala
fecerit, dicit, se suam mutare sententiam; non
in homines, sed in opera, quæ mutata sunt.
Neque enim Deus hominibus, sed vitiis iras-
citur, quæ cum in homine non fuerint, ne-
quaquā punit, quod mutatum est. Et *Amos*
3. ait: Clemens & benignus Deus semper fu-
tura prænuntiat, nè cogatur inferre suppli-
cia. Et *Jerem. 11.* ait: Clementissimus Deus
frequenter futura prædicit, ut tandem durus
animus ad credendum molliatur. Vide S. Tho-
mam. *2. 2. q. 171. art. 6. ad 2.* Quamvis mihi
magis probatur sententia Chrysostomi, *homil. 5.*
ad populum Antiochenum: & Auctoris secundi
operis titulo Chrysostomi, in *Matth. homil. 2.*
quam retulimus in *Cap. de Prophetia.* Lege quo-
quē de hac materia Damascenum, in *Sermone de*
Defunctis, qui cum hæc omnia dixisset, ad-
dit: Ad Achab dixit Dominus, inducam mala:
& non induxit, sed dixit: Vide, quomodò com-
punctus est Achab: idè non inducam in diebus
suis mala. Item lege Hieronymum, *Ezech. 33.*
& Chrysostomum, *homil. 22. in Genes. & Ori-
genem, homil. 1. in Jerem. & 16. Num. & ite-
rū Chrysostomum, Serm. 14. in Epist. ad Rom. & S. Thomam. 1. part. q. 19. art. 7. ad 2.*

REGULA IV.

Regula est Scripturæ sacræ, (auctore Chry-
sostomo, *homil. 12. in Genes.*) ut non
ubiquē omnia particulatim enarret; sed cum
generalissima, & ea quæ plurima complectun-
tur, dicere cœperit; relinquat sequentia stu-
diosis auribus considerata. Ecce liber Gene-
seos, ubi nos docuit divina Scriptura parti-
culatim formationem omnium: at post non om-
nium meminit, sed inquit: Iste est liber ge-
nerationis cœli & terræ, quando facta sunt in
die, quo fecit Dominus cœlum & terram.
Vide, quomodò totum sermonem ad cœlum
& terram convertit, in illis alia nobis con-
tuenda relinquens. Cum ergo dicit cœlum &
terram, omnes simul creaturas comprehendit,
tām eas quæ in cœlo, quām quæ in terra. Hæc
regula detegit nobis artem, quam servat Scrip-
tura, quandò vult rem aliquam contrahere, ac
paucis verbis absolvere; nempe quod transfiliat,
quæ sunt minoris momenti, recensitis majori-
bus. Ut *Ezechiel. 6.* Hæc dicit Dominus mon-
tibus, & collibus, rupibus, & vallibus: & sub-
dit: Disperdam excelsa vestra: omittens colles
& valles. Et *Ruth 4.* dicitur à Rachel, & Lia
duodecim Tribus descendisse; & omittuntur
ancillæ, nempe Bala & Zelpha, à quibus etiam
Tribus trahunt originem. Et *Daniel. 2.* Vo-
cantur Arioli, Magi, & Chaldæi: & statim lo-
quitur tantum de Chaldæis. Et *ad Ephes. 5.*
enu-

De Ezech.
in proam.
12. lib. Mo-
ral.
Jerem. 1.
18.

enumerat Paulus sex vitia, Fornicatio, & omnis immunditia, aut avaritia, & turpitudine, stultiloquium, & scurrilitas, quæ ad rem non pertinent: & postea ad tria redigit vitia, sed principaliora, in his reliqua intelligens. Hoc, inquit, sitis intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, qui est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi, & (pro id est) Dei. Et *Genes.* 7. Ex omnibus animantibus mundis tolles septena & septena, masculum & fœminam: & mox subdit: De animantibus verò immundis duo & duo, masculum & fœminam: & postea dicit: Duo & duo ingressa sunt ad Noe in arcam: omisit igitur septena & septena. Porro Augustinus *q.* 8. in *Genes.* inquit, quod Duo refertur ad numerum, non mundorum vel immundorum animalium, sed ad masculum & fœminam, quæ in omnibus duo sunt, masculus & fœmina. Et *Joan.* 8. Nonne benè dicimus nos, quod Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Et respondit Jesus: Ego dæmonium non habeo, sed glorifico Patrem meum. Non concessit, se esse Samaritanum; sed una re negata, utramque negavit; secundum intentionem eorum, qui exprobrabant. At Gregorius aliter exposuit, *homil.* 18. in *Evangelia*, cujus verba habentur in Decretal. de Præsumptionibus. *cap.* Nonne. Duo inquit Christo illata fuerunt: unum negavit, alterum tacendo concessit. Et Hieronymus, *Asella*: Dæmonium renuens, Samaritem se non negavit, quia quem nos custodem, Hebræi Samaritem vocant. Et *Genes.* 14. Non accipiam ex omnibus, quæ tua sunt; exceptis his, quæ comederunt juvenes, & partibus virorum, qui venerunt mecum, Aner, Eschol & Mambre, isti accipient partes suas. In enarrationibus generationum crebra inveniuntur hujusmodi exempla. Attamen ut melius res intelligi possit, sit.

R E G U L A V.

FRequenti est in usu, (auctore Euthymio, *Marci* 48.) apud Evangelistas, per personam quæ insignior est, eam etiam intelligere, quæ minus nota est. Veluti apud Marcum: Cum surrexisset primo manè sabbatorum, apparuit primò Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem dæmonia. Insignior autem erat Magdalene, siquidem apparuit primùm non soli Magdalene, sed etiam alteri Mariæ Jacobi, & Joseph, veluti aliàs narratur. Dicendum ergo est, quòd per Magdalenen, alteram quoque significavit. Cum illo sentire videtur Hieronymus, *q.* 4. ad *Hedibiam*. Item Theophylactus, *Joan.* 1. cum dicitur: Erat Andreas frater Simonis unus ex duobus, qui audierant à Joanne: ait: Quidam dicunt esse Joannem, qui hæc scripsit. Nonnulli ajunt, quod non fuerit aliquis ex nobilioribus: proptereaque nulla utilitas fuerat, scire nomen. Cæterum Andreæ mentionem facit, quia & insignior erat, & adducebat suum fratrem. Hieronymus quoque, *Daniel.* 11. ait:

Hæc consuetudo est Scripturæ sacræ non universa narrare; sed ea, quæ majora videntur, exponere. Undè *Daniel.* 11. dicitur: Ecce tres Reges adhuc in Perside erunt, & quartus ditabitur opibus multis super omnes; & cum invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversus regnum Græciæ. Quatuor reges post Cyrum dicit in Perside resurrecturos, & multis in medio transilitis, repentè venit ad Alexandrum Macedonum regem. Et *cap.* 5. *comment. ejusdem Prophetæ*: Fecit, inquit Daniel, Balthasar grande convivium: & subdit Hieronymus: Sciendum est, non hunc esse filium Nabuchodonosor, ut vulgò legentes arbitrantur. Sed juxta Berosum & Josephum, post Nabuchodonosor, qui regnavit annis quadraginta tribus, successisse in regnum ejus, filium ejus qui vocatur Evilmerodach: & post mortem hujus, in regnum patris successit filius ejus Neglesar: post quem rursùm filius ejus Labosfordach; quo mortuo, Balthasar filius ejus regnum tenuit. Hi igitur reges omisi sunt à Daniele, post historiam Nabuchodonosor.

Quia res hæc scitu est dignissima, ut aliàs soleo, multis exemplis regulam locupletari, non omittam. Primò, *Genes.* 27. Curre ad oves, & accipe duos hædos. Simul enim pascebantur oves & hædi, sed quia potiores sunt oves, earum nomine caprinum pecus complexus est. Et hanc fortè ob causam à Matthæo omisæ sunt quatuor generationes: de quibus Hieronymus, *Matthæi* 1. ait: In quarto Regum volumine legimus de Joram, Ochoziam fuisse generatum; quo mortuo Josabeth filia regis Joram, soror Ochoziæ, tulit Joas filium fratris sui, & eum internecioni, quæ exercebatur ab Athalia, subtraxit. Cui successit in regnum filius ejus Amasias: post quem regnavit filius ejus Azarias, qui appellatur & Ozias: cui successit Joatham filius ejus. Cernis quod secundum fidem historiarum, tres reges Matthæus prætermiserit: Joram quippe non genuit Oziam, sed Ochoziam, & reliquos quos enumeravimus. Sed de his cum agebamus de generatione Christi, disseruimus. At verò quia multum utilitatis affert hæc regula ad dissonantiam Evangelistarum consopendam, afferam ex evangeliiis aliqua exempla. Fortè hanc ob causam Lucas orationem dominicam adedò contraxit, quia quæ præcipua erant, illi narrare visum est; cum Matthæus antea ipsam absolverit plenissimè. Deinde *Marcus*, *cap.* 10. ait, quòd egredientibus Christo, & discipulis è Jericho, filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat juxta viam: & *Matth.* *cap.* 20. duos recenset cæcos. Certè quia Bartimæus erat insignior, ejus nomen positum fuit: ut & Theophylactus, *Matth.* 20. ait. Et ob eandem causam Christianus Druthmarus, *Matth.* 23. dicit, Nomen Jairi, quod à Matthæo omisum fuit, ab aliis Evangelistis exprimi, quia magister & homo nobilis erat. Item cum dicitur, *Matth.* 9. Cum venisset ad ulteriorem ripam in regione Gergesanorum, occurrunt ei duo dæmoniaci, ait Theophylactus: Quamvis tam Mar-

cus, quàm Lucas unum dicant, habentem legionem; at tu intellige, quòd unus ex his duobus fuerit fortè insignior. Adhuc, Abraham cum loquitur cum illis Angelis, aliquandò ad unum, aliquandò ad plures sermonem dirigit. Et Sodoma dicitur eversa, & aliquando Sodoma & Gomorrha; cum *ex Deut. cap. 29.* constet, quinque urbes fuisse deletas. Et *Genes. 8. cap.* dicitur: Recordatus est Dominus Noè, & cunctorum animantium: & sub Noè nomine intelliguntur octo animæ, quæ in arca erant. Et eodem modo intelligendus est catalogus ille regum, qui fuerunt in Edom, in *Genesi*: Alioqui in tanto temporis intervallo tam pauci non fuissent numerati. Atquè ita intellexisse videtur hunc locum Eucherius, *libro 3. in Genes. cap. 15.* Denique, ut ait Augustinus, *lib. 1. Quæst. in Genes. 107.* cum in *Genes. 34.* legitur, Symeon & Levi Sychimitas interfecisse; intelligit, secum multam familiarium & fratrum habuisse societatem. Ut tamen, quàm latè pateat hæc regula, quæ de figura Synecdoche appellari potest, percipiatur; duabus regulis explicanda à nobis erit.

R E G U L A V I.

Sacra Scriptura, (auctore Theophylacto, *Joan. 1.*) plerumquè, à parte totum nominat: ut commemoratura totum hominem, à parte, animam ipsum nominat. Ut: Omnis anima, quæ non circumciditur, occidatur: ubi ecce anima, pro eo quod est omnis homo. Et iterum à carne nominat totum: ut quandò dicit: Et videbit omnis caro salutare Dei. Dicere enim volens, omnem hominem, carnis nomine usus est. Sic & Joannes, pro eo quod est: Verbum homo factum est: dixit: Verbum caro factum est. A parte totum hominem nominans, ex anima & corpore constitutum. Et Origenes, *lib. 9. comment. Epist. ad Roman. cap. 13.* ait: Homo interdum per animam, interdum per carnem, interdum per spiritum nominatur. Cum à parte meliori nominatur, spiritus dicitur; eò quòd spiritualis intelligi debet. Quandò ab inferiori, anima: cum verò à deteriori, caro dicitur. Ambrosius quoque *cap. 3. comment. Epist. ad Roman.* ait: Caro hominem significat. Ut: Videbit omnis caro salutare Dei: id est, Omnis homo Christum, in quo salus omnium continetur. Et Paulus: Non justificabitur in conspectu ejus omnis caro. Ideò in carne significantur, quia peccatis obnoxii sunt. Sicut enim justitia facit spirituales, ita & delicta carnales, ut ex actu nomen accipiat homo. Hactenus ille. Exemplum est optimum, *Genes. 37.* ubi ait Joseph: Vidi per somnium, quasi solem & lunam & stellas undecim adorantes me: id est, patrem, & matrem, & undecim fratres. Non tamen adoravit eum mater in Ægypto; sed in viro, qui est caput, mulier intelligitur, quia de viro assumpta est. Et *1. Corinth. 10.* Patres nostri mare transierunt: & intelligit quod matres, & pueri mare transierint. Et *ad Roman. 13.* Omnis anima potesta-

tibus sublimioribus subdita sit. Et *cap. 2.* Non justificabitur ex operibus legis omnis caro. Et *Joan. 17.* Dedisti ei potestatem omnis carnis. Et *Psal. 1.* dicitur: Beatus vir, qui non abiit in consilium impiorum: quo in loco, juxta Ambrosium, Basilium, & Euthymium, sub masculina voce fœmina comprehenditur, ut totum sub parte: nam secundum Apostolum mulieris caput est vir. Coniunguntur autem capiti cætera membra corporis: & quibus communis est humanitas, iis etiam opera communia sunt, & præmia. Item *ad Galat. 5.* ait Apostolus: Manifesta sunt opera carnis: hoc est, hominis opera, sive carnalia, sive spiritualia, ut invidia, secta, fornicatio, immunditia. Et *2. Corinth. 12.* Datus est mihi stimulus carnis: id est, hominis iniqui persecutio. Et cum ait Paulus, in *calce Epist. ad Philem.* Gratia Christi sit cum spiritu vestro: ait Hieronymus: Sicut à meliore parte hominis, nempe capite, numeratur populus Israel; dicente Scriptura, Secundum capita eorum; ita in omni parte sanctorum est gratia Christi, sed à meliore parte, id est, spiritu, per synecdochem de toto homine dicitur. Cum autem in spiritu gratia fuerit, totum hominem facit spiritualem; ut & caro spiritui serviat, & anima non vincatur à carne, & redacta in substantiam spiritualem adhæreat Domino: quia qui adhæret Domino, unus spiritus est cum eo. Denique *Luca 6.* Licet animam salvam facere, id est, hominem; an perdere? De usu synecdoches in Scripturis, lege Euthymium, *Psal. 36.* & Augustinum, *tract. 105. super Joan. & in libro de Anima, & origine ejus, cap. 17.* & Damascenum, *lib. 3. Fidei orthodox. cap. 18.* & Chrysostomum, *homil. 65. in Genes. & Augustinum, lib. 83. Q. 80.*

R E G U L A V I I.

Sæpè Scriptura sacra, (teste Gregorio, *3. Moral. cap. 10.*) totum pro parte, & pro toto partem ponere consuevit. Pro toto enim pars ponitur, sicut Jacob familiam describens, inquit: Intravit Jacob in Ægyptum cum animabus septuaginta: qui nimirum, cum animas commemorat, constat, quia intrantium & corpora comprehendit. Rursum totum pro parte insinuat, sicut ad monumentum Maria quæritur, dicens: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus, ubi posuerunt eum. Solum quippe corpus Domini quæsitura venerat; & quasi totum simul Dominum sublatum deplorat. Et de sociis Job, utrùm continuis septem diebus, aut noctibus totidem, instantia ei crebræ visitationis adhæserint, ignoramus: sæpè enim rem quamlibet tot diebus agere dicimus, quamvis non eisdem diebus ad eam continuè vacemus. Et *homil. 25. in Evangel.* his similia scribit. Præterea Basilus, *homil. 2. Exaëmer.* ait: Hanc consuetudinem invenies in tota Scriptura observatam, nimirum in metiendo tempore, dies solere numerari, non item cum diebus noctes. Dies annorum meorum, dicit Da-

Genes. 46.

Joan. 20.

Et Ambros.
lib. 1.
Genes. 49.

vid:

vid : & Jacob : Dies vitæ meæ parvi & mali : & rursus : Omnes dies vitæ meæ. De hac re lege *cap. de Signis universalibus*. Oportet autem nonnulla adhibere exempla , ut perspicuitati serviamus. Pars pro toto ponitur ; *Genes. 49.* ubi vocat Jacob filios , ut eis benedicat ; cum tamen nonnulli maledicantur , ac diris devoveantur. Et *Exod. 34.* Deos conflatiles nè feceritis : id est , nullos deos facietis. Et de Moyse in Sina , *Exod. 34.* Panem non comedit , & aquam non bibit : id est , nullum cibum gustavit. Et in *Genes.* recensentur filii Jacob , & filiarum non meminit , dempta Dina , quia aliquid dignum commemoratu de illa dicturus erat. Alioqui mulieres à censu populi Dei rejici solent. Et jubet Deus in signum fœderis masculos circumcidi , cum fœminæ à testamento non excludantur. Et *Matth. 8.* Multi venient ab oriente & occidente , & recumbent cum Abraham : in illis duabus cœli plagis , reliquas volens intelligi. Ad hunc quoque modum intelligendi sunt Evangelistæ : ut *Matth. cap. 20.* Tradent eum gentibus ad illudendum , & flagellandum , & crucifigendum , & tertia die resurget : & , Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus , &c. Et *alibi.* Post tres dies resurgam.

Qua de re Hieronymus , *Jona cap. 2.* inquit : Quomodo Christus fuit in corde terræ tres dies & tres noctes ? Quidam παρασκευῇ quando sole fugiente ab hora sexta usque ad horam nonam , nox successit diei , in duos dies ac duas noctes dividunt ; & apponentes sabbatum , tres dies & tres noctes existimant supputandas. Nos synedochicòs συνεδοχικῶς totum intelligamus à parte , ut ex eo quod ἐν παρασκευῇ mortuus est , unam diem supputamus & noctem , & sabbati alteram ; tertiam verò noctem , quæ diei dominicæ mancipatur , referamus ad exordium diei alterius. Nam & in *Genes.* nox non præcedentis diei est , sed sequentis : id est , principium futuri , non finis præteriti. Hoc ut intelligi possit , dicam simplicius. Finge aliquem hora nona egressum esse de mansionem , & alterius diei hora tertia ad mansionem alteram pervenisse ; si dixerò , eum biduò fecisse iter , non statim reprehendar mendacii , quia ille qui ambulavit , non omnes horas utriusque diei , sed quandam partem in itinere consumpsit : utroque namquæ die iter fecit. Certè hæc mihi videtur interpretatio vera. Si quis autem istam non recipit , & meliori sensu potest hujus loci exponere sacramentum , illius magis sequenda est sententia. Haud dissimilia his tradit Augustinus , *lib. 2. Evangel. q. 7.* & *lib. 4. de Trinit. cap. 6.* & Theophylactus , *Matth. 12.* & S. Thomas 3. *part. q. 53. art. 2.* & *q. 51. art. 4.* & Durandus , *lib. 3. Sentent. q. 5. dist. 22.* At verò quod *Matth. 27.* dicitur , Quod Judæi dixerunt , recordati sumus , quod impostor ille dixit adhuc vivens : Post tres dies resurgam : aut ab ipsis confictum est , quia Dominus tantum dixit , Tertio die resurgam : aut *Post* capitur pro *In* : ut in *fine lib. 8. Hypotypos. harum* diximus : & videre est etiam , *Jerem. 2.* Ambulaverunt post va-

nitates : id est , in vanitatibus. Ex hac quoque regula intelligitur illud testimonium Matthæi , quod vix à doctis intelligitur : Vespere autem sabbati , quæ lucebat in prima sabbati. Primum : Vespere in Scripturis capitur pro nocte , ut mane pro die , per Synecdochem enim pars pro toto accipitur : ut *Genes. 1.* Factum est vespera & mane dies unus : id est , primus : quia ex die ac nocte dies naturalis conflatur. Et *Psal. 29.* Ad vesperam demorabitur fletus , & in matutino lætitia : id est , ærumnæ vestræ non erunt diuturnæ. Deindè sabbatum erat dies solemnus apud Hæbreos , quod per totum anni circulum , per singulas hebdomadas , insigni religione celebrabatur. At verò reliquos sex dies hebdomadæ ad hunc modum supputabant Judæi : Prima sabbati , id est , prima dies post sabbatum : hoc est , dies dominicus. Secunda sabbati , id est , secunda dies post sabbatum : hoc est dies lunæ : & sic deinceps , donec ad diem Veneris pervenies. Præterea sabbatum significat totam hebdomadam , hoc est , septem dies sollemnitatis paschalis. In prima significatione , capitur primo loco : in secunda , in secundo loco : quasi dicat : Prima die hebdomadæ ad auroram , id est , in nocte sabbati , quæ propinqua est diei dominicæ adventanti ; venerunt sanctæ mulieres ad monumentum. Alii legunt , Vespere sabbatorum : & significat universos illos dies sollemnitatis , cum azymos panes comedebant : nam unusquisque dies illorum sabbatum erat. Et sic intelliges , nomen *Sabbatorum* esse nomen pluralis numeri , positum pro uno ex pluribus. Ut : Sepultus est in urbibus Galaad : id est , in una urbe. Nonnihil etiam de hac re afferemus , cum Regulas , quas Augustinus , *lib. 3. de Doctrin. Christian.* colligit ex Tyconio , recensebimus.

REGULA VIII.

Scripturæ mos est , (auctore Augustino , *epist. 59.*) ita loqui de parte , tamquam de toto ; sicut Corinthios Apostolus in primis epistolæ suæ partibus , ita laudat , tamquam omnes tales sint ; cum essent laudabiles quidam illorum tantum : & postea in nonnullis epistolæ ipsius locis , ita reprehendit , tamquam omnes culpabiles essent ; propter eos , qui tales erant. Istam divinarum Scripturarum consuetudinem per omne corpus litterarum ejus creberrimè sparsam , quisquis diligenter advertit , multa dissolvit , quæ inter se videntur esse contraria. Et Glossa , quam ordinariam vocant , eadem notat , *Matth. 20.* Mos , inquit , divinæ Scripturæ est , ut cum de multis in collectione agat , quædam tamen quibusdam de illa collectione , non toti collectioni tribuat. Ut *Psal. 104.* Eduxit eos in argento , & auro : & iterum : Adduxit eos in montem sanctificationis suæ , montem , quem acquisivit dextera ejus : cum tamen illi , qui de Ægypto exierunt , omnes præter Caleb & Josue , propter incredulitatem suam in deserto perierint ; quorum

Locus Matthæi , cap. 28. expostus.

Quomodo
Christus
triduo in
sepulchro.

Dies incipit à nocte
ut ex cap.
1. Genes.
constat.

rum filii, in montem sanctificationis inducti sunt. Et sic *apud Matth.* dicitur: Accipientes, murmurabant adversum patremfamilias: cum non omnes murmurarent. Vide Regulas peculiare pro Apostolo Paulo, à me supra positas.

REGULA IX.

Non expresso uno sexu, inquit Augustinus, *lib. 2. Quæst. in Exod. quæst. 72.* uterque videtur sonare communiter: ut, Non mœchaberis. Tamen ubi unus exprimitur, honoratior utique exprimitur; id est, masculus: ut ex hoc intelligat fœmina, quid sibi præceptum sit. Ut: Homo de domo Israel, qui obtulerit sacrificium: &: Honora patrem: &: Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum. Et *lib. 17. Lev. 17.* Quæst. super *Levit. quæst. 49.* ait: Solet Scriptura masculinum sexum, pro quolibet ponere: sicut de Abraham dictum est: Surrexit à mortuo: cum uxor ejus mortua esset. Et in *Concione 5. Psalm. 118.* ait: Plerumquæ in Scripturis ita ponitur, ut à sexu honoratiori utrumque sexum intelligamus, modo locutionis, quo significatur à parte totum: ut, Beatus vir: nequæ enim fœmina non beata. Et *Exod. 13.* Omne aperiens vulvam asini, id est, asinæ. Hanc regulam pluries inculcat, in *lib. Locut. in Genesim, & Exodum*: ab illo petes exempla, quæ à nobis sunt prætermissa. Præterea Chrysostomus, *homil. 66. in Genesim.* ait: Perpetuus Scripturæ mos est, à magis principali totum significare. Ut quandò Joseph narravit visionem, inquit Jacob: Numquid ego & mater tua veniemus, & adorabimus te super terram? Solus tamen pater adoravit eum in Ægypto, ut Scriptura inquit: Adoravit Israel fastigium virgæ ejus. Quoniam igitur caput mulieris vir; (erunt, inquit, duo in carnem unam) cum adoravit caput, id est, vir, manifestum est, quod totum corpus hac ratione attigit. Multò enim magis illa, nisi ex hac vita prærepta fuisset, hoc fecisset. Hæc ille. Aliquandò, inquit Augustinus, *lib. 3. Locut. in Levit.* Scriptura non respicit ad nomen, cujus sit generis; sed potius ad id, quod nomen significare, voluit. Veluti in Levitico: Si sacerdos possederit animam, emptam pecunia, hic edet de panibus ejus: non dixit, Hæc edet, cum animam dixerit. Et *Psal. 3.* Multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi, scilicet, David. Et Photius, *ad Ephesios*: Id est, ait, cum inquit Paulus signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ: qui non refert Spiritum Sanctum, sed totum Deum. Nam nonnunquam nomina referuntur ad significationem, non ad nomina ipsa.

REGULA X.

Mos divinæ Scripturæ est, ut genus pro specie, & è contrà accipiat: & sic totum à parte, & è contrà ut: *Genes. 6.* Delebo hominem, quem creavi: per quem intelligit reptilia, & volatilia. Unde subdit: Ab ho-

mine usque ad animantia, à reptili usque ad volucres cœli. Et *Lev. 20.* Qui dederit de femine suo Moloch: id est, Idolo sic nuncupato: per quod intelligit omnia Idola. Et *Ecclesiastes 1.* Non est omne novum sub sole: id est, sub cœlo: à parte totum, nihil est novum. Et *Levit. 19.* Ephraïm justus erit, & Hin: per has menfuras reliquas omnes intelligit. Et *Exod. 24.* Non coques hædum in lacte matris suæ: per quem intelligit & alia animalia. Et *Amos 9.* Super contritionem Joseph: id est, Israel. Et genus pro specie, ut voces pro tonitruis: & Herbam agri percussit grando: id est, quod crescit in agris. Et è contrà, ebrietas pro luxu. Sic invenimus nomina alicujus fluminis pro quolibet flumine: & nomen unius venti pro quolibet vento: & unius montis pro quolibet monte. Et *Isaia 25.* Triturabitur Moab sub eo: ubi ponitur Moab pro quocumque hoste: & *cap. 1.* Principes Sodomorum: id est, scelerati.

REGULA XI.

Aliquando in Scriptura, inquit Hieronymus, *Matth. 26.* mutata re, pristinum nomen permanet. Veluti in Evangelio, vocatur Simon leprosus; non quia tunc leprosus fuerit, sed quia antè leprosus, tamen jam à Salvatore mundatus erat. Et in catalogo Apostolorum, cum pristino vitio, & officio Matthæus Publicanus appellatur; qui certè publicanus esse desierat. Et Chrysostomus, *homil. 24. in Marcum*, cum hæc exempla adduxisset, subjunxit: Nomen pristinum remanet, ut virtus appareat Salvatoris: ut, Maria Magdalene, à qua Christus ejecerat septem dæmonia. Præterea *Matth. 27.* cum dicitur: Multa corpora sanctorum resurrexerunt, & venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis: ait Hieronymus: Sancta civitas vocatur Jerusalem in Evangelio, etiam post Christi mortem: Et tamen nihil minùs, quàm sancta erat. Appellabatur sancta propter templum, & sancta sanctorum, ob distinctionem aliarum urbium, in quibus idola colebantur. Adhuc in *Epist. ad Rufinum, de Judicio Salomonis inter duas meretrices*, ait: Juxtà typicum intellectum duæ meretrices sunt Ecclesia & Synagoga. Quòd autem adulteræ & meretrices Synagoga & Ecclesia dicantur in Scripturis, nulla dubitatio est. Et hoc prima fronte, videtur esse blasphemum. Cæterum si recurramus ad prophetas, Oseam scilicet, qui accepit uxorem fornicariam, & generat filios fornicationum: & deinde adulteram: Et ad Ezechiel, qui Jerusalem meretricem arguit, quòd secuta sit amatores suos; & divaricaverit omni transfœnti pedes, lupanarque in loco celebri extruxerit: animadvertemus, Christum idcirco venisse, ut meretrices donaret matrimonio, & de duobus gregibus unum ovile faceret; medioque pariete destructo, in easdem caulas, oves prius morbidas congregaret. Hæ sunt duæ virgæ, quæ junguntur in Ezechiele. De quibus per Zachariam Dominus refert: Et assumpsi mihi duas virgas, unam vocavi decorem, al-

Zachar.
11.

te-

teram vocavi funiculum; & pavi gregem. Mulier quoque illa meretrix in Evangelio, quæ pedes Jesu lacrymis lavat, crine detergit, & cui peccata omnia dimittuntur, manifestè pingit Ecclesiam de gentibus congregatam. Hæc idcirco replicavi, nè cui videatur incongruum, si Synagoga & Ecclesia meretrices dicantur, quarum una Salomonis judicio filii possessione donata est. Prudens quæret auditor, quomodo meretrix sit Ecclesia, quæ non habet maculam neque rugam? Non dicimus, Ecclesiam permanisse meretricem, sed fuisse. Hæc cum dixisset Hieronymus iterum replicat exempla, quæ prius à nobis allata sunt.

Præterea in *comment. in Job, titul. Hieronym. cap. 38.* dicitur: Mos sanctæ Scripturæ est hujusmodi, ut pristina culparum nomina in sanctis frequenter recenseat. Sicut ait Dominus per

Isaia 43. Isaïam: Benedicent me bestię agri, & dracones, & struthiones: id est, Gentiles, qui antè ut jumenta erant, nunc tamen jumenta & struthiones esse desierunt. Et Matthæus vocatur Publicanus. Et Philippus Presbyter totidem verbis refert eandem sententiam. Et Origenes, *hoseæ 2. mil. 1. in Josue*, ait: Raab illa meretrix, hoc est Ecclesia, quæ ab Jesu missos exploratores suscepit; propterea suscepit, nè ultra sit meretrix. Lege Hieronymum, *q. 8. ad Hedibiam*: & Augustinum, in *comment. Psalm. 73.*

Ex hac regula, ni fallor, facile intelligitur illud, quod in *Exod. cap. 7.* legimus: Virga Aaron devoravit serpentes: id est, serpens, quæ parum antè virga erat, cæteras serpentes devoravit. Et *Genes. 34.* Dina jam oppressa, virgo vocatur: & in novo Instrumento, Eucharistia panis vocatur, cum panis non sit, ut Lutherani arbitrantur, sed verum Christi corpus. Sed ideò vocatur panis, quia ante ineffabilia consecrationis verba, panis erat. Et in *Evangelio* legimus: Cæci vident, claudi ambulant: cum nec cæci videre, quandiu cæci sunt; nec loripedes recto ingredi pede, possint. Sed significare voluit, quod qui antea cæci erant, nunc vident &c. Et Osee præcipit Dominus, ut ducat uxorem meretricem. Non quod meretrix permaneret, cum Prophetæ conjuncta fuit; sed quod antè connubium in prostibulo diversaretur. Ac præcipit illi Dominus, ut faciat filios fornicationum: id est, ex uxore illa, quæ plures olim exercuerat fornicationes: sed post nuptias, nunquam violaverat thorum conjugale. Conjugium hoc significavit excellentem, ac heroicam prophetæ virtutem, qui sibi meretricem copulare voluit, ut à scelere inveterato eam abduceret. Quandoquidem effrænis libido connubialibus pedicis colliganda est. Nec opus est dispensationem admittere, aut à lege solvere ipsum Prophetam, ut Scholastici fecerunt: ut S. Thomam *1. 2. q. 100. art. 8. & 2. 2. q. 154. art. 2.* Pro me stat Theodoretus *Osee 1. cap.* Hac phrasi, externi etiam utuntur scriptores: ut Terentius in *Eunucho, Act. 4. scena. 3.* dicit enim de virgine oppressa: Virgo lachrymar.

Multa in Scriptura dicuntur, (ut inquit Augustinus, in *lib. de Spiritu, & littera, cap. 1.*) posse fieri, quorum deest exemplum. Nam transire camelum per foramen acus, Dominus dixit esse possibile; tamen nunquam factum est. Legas, duodecim millia legionum Angelorum, pro Christo, ne pateretur, pugnare potuisse; nequè tamen factum. Legas, fieri potuisse, ut simul gentes exterminarentur à terra, quæ debebatur filiis Israël; Deum tamen paulatim fieri voluisse. Sic homo potest esse absque peccato, si voluntas ejus non desit, ope divina auxiliante; sed tamen præter unum, in quo omnes vivificabuntur, neminem fuisse, vel fore, in quo hic vivente esset ista perfectio, reperies. Et alia sexcenta possunt occurrere, quæ fieri, vel potuisse, vel posse, fateamur; & eorum tamen exempla, quod facta sint, proferre nequeamus. Unde non ideò negare debemus, fieri posse, ut homo sine peccato sit; quia nullus est hominum, præter illum, qui non tantum homo, sed etiam natura Deus est; in quo id perfectum esse, demonstrare possimus. Et *cap. trigésimo quarto*, inquit: His addi possunt illa, quæ leguntur in *libro Sapientia, cap. 16.* scilicet, quod multa posset nova tormenta Deus exercere in impios, ad nutum sibi serviente creatura, quæ tamen non exercuit. Potest etiam de monte illo, quem fides in mare transferet; quod nunquam factum, vel legimus, vel audivimus.

Quem sensum habeat juxta Augustinum locus ille *Matth. cap. 17.* Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic transi, & transibit; ex postremis, hujus regulæ verbis, constitit. Verum juxta Hieronymi sententiam, per montem diabolus est intelligendus, qui à corporibus hominum expellitur, ac fugatur à sanctis viris. At Divus Eucherius in *Parenetico*, affirmat, quod Gregorius Neocæsariensis, qui vocatus fuit θαυματουργός: id est, mirabilium patrator, hoc fecit: non dicturus utique, nisi in aliquo probato auctore legisset. Illius hæc sunt verba: Gregorius è Ponto Sacerdos, philosophia prius apud mundum, & eloquentia præstans fuit; sed postea major, præstantiorque virtutibus; adeò ut sicut de hoc historiæ nostræ fides loquitur, inter reliqua admirabilium signa meritorum, precibus ejus mons referatur secessisse, lacus exaruisse. Et Suidas in dictione ἀγαπητός, ait: ἀγαπητός ἐστὶ κοινὸς συνάδων ὅν ἐν ἐπαίνο πολλῶ τίθεται εὐσεβίος δ παμφίλου καὶ θαυμάτων αὐτοῦ ἡξαισίαν μνήμην ποιεῖται ὁρῶν μετασῆς εἰς καὶ ποταμῶν καὶ νεκρῶν ἐγέρσεις. Hoc est: Agapetus Episcopus Synadon, quem vehementer laudat Eusebius; referens, ingentia miracula ab ipso esse patrata, affirmat, quod montes, & flumina, è propriis locis ab ipso dimota, & aliò translata sint. Nec ab his desidet Theophylactus, *Matth. 17.* quamvis historiam nullam de hac re se legisse, fateatur: ait enim: Ubi montes transtulerunt Apostoli? nusquam

Matth. 19.

Matth. 17.

Locus Matthæi, cap. 17. expofitus.

quàm quidè scriptum est. Verumtamen verisimile est, quod transtulerint, etiam si non sit scriptum: non enim omnia scripta sunt. Atque illi suffragatur Euthymius. Hæc Regula magnum habet momentum pro disputationibus theologicis.

R E G U L A X I I I.

Quia, ut inquit Chrysostomus, *homil. 2. in Matth.* incredibilia erant, quæ proponebantur futura, etiam nominum præcæferunt figuræ; ut ita antè omnis ex invidia novitatis tumultus oriturus, extingueretur. *Jesus filius Num.* Jesus namquæ dicitur ille, qui post Moysen populum in terram promissionis induxit: hic verò reduxit in cælum, & ea quæ sunt in cælis bona. Ille postquam Moyses mortuus est, iste postquam lex data per Moysen, cessavit. Ille Ducis dignitate pollens: iste verò Regis maiestate præfulgens. Hactenus ille. *Jesus sacerdos magnus.* Jesus sacerdos magnus erat Christi figura: secundum quidem id, quod Pontifex erat, portabat cognominis ejus Jesus typum, qui interpretatur A Deo salus: id est, Domini salus: & est filius Josedec, quod & ipsum in linguam nostram vertitur Deus Justus. Et verè Jesus Magnus Sacerdos, cui omnes Dei antistites comparati, parvi sunt & nihil. Si enim iste Magnus dicitur Sacerdos, utique ad distinctionem eorum dicitur, qui minores sunt. Lege Hieronymum, *Zacharia cap. 3.* & quæ scripti in *cap. de Citationibus, & allegoriis.*

R E G U L A X I V.

IN his, quæ ad mores attinent; ex his, quæ confinia sunt, & consimilem habent speciem, similia licet colligere. Nam quemadmodum idem pharmacum ad morbum fugandum utile, cum vim illius medicus discit, ad omnes illi finitimos morbos accommodat: sic sententia communis, quæ ad plures similes se potest protendere, non est despicienda: sed dum uni negotio propriè congruit, ad similia & cognata traducenda est. Unde docens Origenes nos modum, quo Scripturam fecundam efficiamus, inquit, *tract. 23. in Matth.* Secundum ea, quæ scripta sunt; debemus, & ea quæ scripta non sunt, tractare. Scriptum est enim propter esurientes, & sitientes, Dominum dixisse, esurii, & sitii; & propter nudos, & peregrinos, & ægrotantes & in carcere positos, nudus fui, & hospes fui, & in carcere fui, & infirmus fui: secundum consequentiam similitudinis addamus & nos, injurias passus sum, cæcus sum, tentatus sum &c. Et sicut in illis, quæ scripta sunt, verus est sermo Domini dicentis: Quandiù uni ex minimis fecistis, mihi fecistis: sic cum injuriam passus fuerit justus, vel blasphematus, vel tale aliquid passus, crede Christum in eos, qui fecerunt dicentem: Quando uni ex minimis istis fecistis injuriam, me tentastis, me blasphemastis. Et Augustinus, in *lib. de Fide, & operibus, cap. 13.* ait: Ali-

quandò aliquod præceptum sine alio, sive illud, sive illud, pro plena doctrina invenitur Scripturam commemorare. Veluti dilectio Dei, non potest esse in homine, qui non diligit proximum; nec dilectio proximi in eo, qui non diligit Deum: & tamen alterum sine altero ponit. Ut intelligamus, alterum sine altero esse non posse: quia & qui credit Deo, debet facere, quod præcipit Deus; & qui propterea facit, quia præcipit Deus, necesse est, ut credat Deo. Et Hieronymus, *Sophonia 1.* cum dicitur: Disperierunt omnes involuti argento: ait: Non existimandum est, eos solos periisse, qui argento erecti sunt; sed juxta hanc diffinitionem, peribit & ille, qui in generis nobilitate se jactat: qui gloriatur in dignitatibus, peribit: qui inflatur, peribit: qui in fortitudine corporis gloriatur, peribit: peribit, qui in fœmineo languore mollitus comam nutrit, vellit pilos, cutem polit, & ad speculum comitur, quæ propriè passio & infania fœminarum est. Deniquè quod inquit Cicero, *lib. 1. Officiorum*, hoc in loco quadrare potest: Omnia, inquit, communia hominum videntur ea, quæ sunt generis ejus. Quod ab Ennio positum in una re, transferri per multas potest.

Homo, qui erranti comiter monstrat viam;

Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:

Nihilominus ipsi lucet, cum illi accenderit.

Una ex re satis præcipit: ut quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto.

Ut res fiat manifestior & planior, nonnulla exempla adhibenda sunt: v. g. *Luca 11.* Quod superest, date eleemosynam: id est, vos estis omni scelere pleni, nunc agite penitentiam, & bonis operibus iniqua opera compensate; & sic omni scelere eritis puri. Ubi eleemosynam pro quolibet opere bono posuit: nam una virtus pro omnibus simul ponitur, & unicum vitium pro cunctis sceleribus ponitur: ut: Beatus vir, qui intelligit super egenum, & pauperem. Et *Daniel. 4.* Consilium meum placeat regi: peccata tua eleemosynis redime. Numquid fornicarius, & impurus dummodo largiatur eleemosynam, expers erit iniquitatis? Minimè. Et *1. Corinth. 8.* Non alligabis os bovi trituranti. Numquid est Deo cura de bobus? Minimè: loquitur ergo de hominibus. Et dolus ponitur pro quolibet peccato: ut in *Psalms.* Non deficit de plateis ejus usura & dolus: & alibi: In cujus spiritu non est inventus dolus. Et sic intelligendus est textus ille *De Constitutionibus, in Decret. Translatio.*

Ex hac eadem Regula possunt solvi omnia testimonia hæreticorum, contra Ecclesiam allata, quibus astruere nituntur, fidem solam ad salutem sufficere. Cum sub nomine fidei omnes simul virtutes intelligantur. Illorum hæc sunt testimonia: Justus ex fide vivit: & *Joan. 3.* Qui credit in filium Dei, non videbit mortem: & *Genes. 13.* Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam. Ecce ergo ex nostra Regula, fides bonis operibus destituta, non

Luca locus.

Lutheranorum hæresis.

non potest hominem ad foelicitatem perducere: ut dicit Augustinus, *in lib. de Fide, & Operibus*. Deinde si quæras, An usus sit Christus verbis, aquam in vinum convertendo. Affirmabo, usum fuisse verbis, ut in aliquibus miraculis; aut oratione, ut in aliis.

De conver-
sione Aquæ
in vinum.

REGULA XV.

De sensi-
bus corpo-
ris.

CUM sint (Auctore Augustino, *Epist. ad Paulinam, cap. 2.*) quinque sensus corporis, cernendi, audiendi, olfaciendi, gustandi, tangendi. Visus quidem in eis, præcipuè oculis attributus est: verumtamen hoc verbo utimur in cæteris. Non enim tantum dicimus: Vide, quid luceat: sed vide, quid sonet: vide, quid oleat: vide, quid sapiat. Hactenus ille. Exempla sint hæc: *Exod. 20.* Omnis populus videbat vocem, & lampades, & vocem tubæ. Et *Genes. 42.* Cum vidisset Jacob, quia sunt esca in Ægypto: undè utiquè absens erat. Et *27.* Vide odorem filii mei, est sicut odor agri pleni. Et sic omnes sensus confunduntur, & unus pro alio ponitur. Ut *Psal. 33.* Gustate, & videte, quàm suavis est Dominus. Et *Joan. 6.* Videns Jesus cogitationes: intelligens: & *Job 6.* An palatum meum non intelliget afflictiones: id est: An non inferent mihi dolorem flagella?

Vulgata:
Ecce odor
filii mei
est sicut
odor agri
pleni.

REGULA XVI.

1. Joan. 1.

SOlet Scriptura (auctore Euthymio, *Psal. 43.*) juxta vulgi consuetudinem, quando aliquod factum narrat, ut certiores simus, sensus ipsos assumere in testes. Ut: Viderunt oculi nostri, & manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ: & Auribus nostris audivimus. Hæc ille. Et Basilus, *in Præfat. in Isaïam*, eadem. Exempla affatim suppeditabit Scriptura: ut: Visio Isaïæ filii Amos: & *cap. 6.* Vidi Dominum sedentem supra solium excelsum & elevatum: vocat visionem prophetiam, propter rei certitudinem. Alioqui Deum nemo vidit unquam, dum vixit. Et *Joan. 20.* Nisi misero manus in fixuras clavorum, non credam. Denique cum legimus: Ostende nobis Patrem: ostensio ista intelligendi potius est demonstratio, quàm videndi: nam sequitur: Sufficit nobis. Atque ita exponit Hilarius, *libro 7. de Trinitate*. Hinc aperire oculos, juxta Augustinum, *lib. 1. Locut. in Genes. circa principium*, in Scripturis tunc dicimur, quando aliquid clarè cognoscimus, quod ante ignorabamus. Sic scriptum est de Adam & Eva, aperti sunt oculi eorum. Cum absurdè credatur, eos in paradiso cæcos, vel oculis clausis prius oberrasse. Hac etiam locutione scriptum est de Agar: Aperuit oculos suos, & vidit puteum. Nequè enim clausis oculis prius sedebat. Et quòd in fractione panis, aperti sunt oculi eorum, qui cognoverunt Dominum post resurrectionem. Neque enim per viam, cum illo clausis oculis ambulabant. Ita quoque dicit, *lib. 11. in Genes. ad litter. cap. 31.* & Origenes, *homil. 17. Numer.* Et hæc annotanda

Aperire
oculos
quid.
Genes. 3.

Genes. 21.

Luc. 24.

sunt, ut intelligas rectè S. Thomam, *arg. 9. art. 2. quæst. 164. 2. 2. Partis.*

Deinde adverte ex Ambrosio, *Luca 1. cap.* Quòd sunt quædam peculiaria verba in sacris litteris, quibus utuntur ad aliquid propriè significandum. Sic Angelus apparuisse dicitur Zachariæ, qui eum repentè conspexit. Et hoc specialiter, aut de Angelis, aut de Deo Scriptura divina tenere consuevit: ut quod non potest videri, apparere dicatur. Sic enim habes: Apparuit Deus Abrahæ, ad Illicem Mambre. Nam qui antè non præsentitur, sed repentino videtur aspectu, apparere memoratur. Non enim similiter sensibilia videntur; & is, cujus in voluntate situm est videri, & cujus naturæ est non videri, voluntatis est videri. Nam si non vult, non videtur; si vult, videtur. Apparuit Deus Abrahæ, quia voluit; aliis quia non voluit, non apparuit. Visus est etiam & Stephanus, cum lapidaretur à populo, aperiri cælum: visus est & Jesus, stans ad dexteram Dei; & non est visus à populo. Vidit Isaïas & Dominum Sabaoth: sed alius videre non potuit, Desumpsitque hæc Ambrosius, ex Origene, *in eodem loco*. Et Augustinus, *epist. 112. ad Paulinam*, recitat Ambrosii verba. Præterea adverte ex Euthymio, *Psal. 18.* Quod cum dicitur in Scripturis, manifestavit, apparuit, & visus est, & similia, ostenditur, quòd juxta naturam incorruptibilitatis corporis, invisibilis erat corruptibilibus oculis; verum demittendo se, & dispensatoriè, manifestabatur.

Apparuit
Angelus
quid signi-
ficet.

Genes. 18.

Act. 74

Porro quia istæ apparitiones Angelorum, aliquandò sunt bonorum, aliquandò malorum, oportet signo aliquo dato, ostendere, quomodò separari possint inter se. Qua de re hæc scribit Theophylactus, *Luca 1.* Si mens, inquit, primùm turbatur, & statim timor solvitur, & iterum quiescit, re vera divina visio est. Si autem timor, aut turbatio, magis, ac magis crescat, dæmoniaca visio est. Et Hieronymus, *Matth. 28.* In Veteri & Novo Testamento, hoc semper observandum est, quod quando augustior aliqua apparuit visio, primùm timor pellitur, ut sic mente placata, possint, quæ dicuntur audiri: Ideò Dominus post resurrectionem dixit mulieribus: Nolite timere: & in principio Lucæ, in visione Zachariæ, idem ostenditur. Lege Andreæ, *cap. 2. comment. Apocal.*

REGULA XVII.

Juxta mysteria Scripturarum, (auctore Hieronymo, *Isaïa 1. cap.*) multotiès primogeniti non accipiunt hæreditatem, quibus ex lege, debetur: sed secundi filii. Primogenitus fuit Cain; sed Habel munera Deo placuerunt. Primogenitus Ruben; sed tamen benedictio seminis Christi transfertur ad Judam. Ita Judæi, juxta vocationis ordinem primi fuerunt; nos secundi, Dei appellamur filii. Et in *comment. Jerem. cap. 31.* inquit: Ephraim in typo esse populi de gentibus congregati, Scriptura testatur. Fuit enim posterior filius Joseph, & sur-
ri-

Genes. 354

Genes. 42.

Genes. 27.

De Cruce
Christi.

ripuit primogenita Manasses, qui natura primitivus erat. Nam in mysterio crucis decussatis manibus, qui stabat ad sinistram Jacob, dextræ manus ejus suscepit benedictionem: & qui steterat ad dexteram, sinistra benedictus, in secundum redactus est gradum. Et quomodo Jacob Esau, sic Ephraim Manasse rapuit primogenita. Hactenus ille. Decussatis manibus, inquit Hieronymus: & decussare est quasi per medium secare; veluti si duæ Regulæ concurrant ad speciem litteræ X, quæ figura crucis est. Sic Jacob vertit Manum dexteram ad sinistram, ut benediceret Ephraim; & figuram effecit crucis, quæ Christi significabat passionem. Unde Damascenus, *lib. 4. cap. 12.* cum mira de cruce tractasset, addit: Jacob alternatis, cancellatisque manibus filios Joseph benedicens, signum crucis manifestissimè descripsit. Sed de hoc lege Justinum, in *Tryphon. pag. 66.* & Cantacuzenum, *Apolog. 2. versus finem*: & Prudentium, in *Hymno Epiphan. & Apolog. 3.*

Genes. 26.

Verùm his dimissis ad institutum nostrum revertamur. Origenes quoque, *homil. 3. Numer.* ait: Levitæ assumuntur pro primogenitis, cum utique non sint primogeniti. Levi enim tertius nascitur ex Lia: primus namque est Ruben: secundus Symeon: tertius Levi: & assumuntur in primogenitos ii, qui natura non sunt primogeniti. Certè illud edocet nos, quod apud Deum non illi primogeniti habeantur, qui corporea nativitate præcedunt; sed ii, quos proposito mentis inspecto, Deus ipse in ordinem primitivorum judicat assumendos. Sic apud Deum, Jacob posterior natu, primogenitus judicatus est; & benedictiones primogeniti, procurata divinitus parentis cæcitate, suscepit. Filii ergo Levi primogeniti quidem non sunt secundum carnem, sed pro primogenitis assumuntur; ut sit ampliùs aliquid pro primogenito assumi, quàm primogenitum nasci. Igitur recensamus attentius, quomodo distribuuntur duodecim Tribus, per ternas quatuor partes, & per singulas quatuor cœli plagas certa statione confidunt: & inveniemus, Judam quidè ab oriente statui, cum Isachar, & Zabulon. Ruben verò ab occidente, cum Symeon, & Gad. In meridie Ephraim, cum Benjamin, & Manasse. In Aquilone verò Dan, cum Nephthali, & Aser. Et in his omnibus, quasi per quatuor terræ cardines in circuitu collocatis; in medio eorum, utpotè Deo proximi, circa ipsum tabernaculum Dei constituuntur Levitæ. In castris quidem Juda, quæ sunt ab oriente, Moyses & Aaron. In castris verò Ruben, Gerson. In castris autem Benjamin, Caath. Ubi verò Dan castra constituit, Merari collocatur. Et in medio filiorum Israel, filii Levi. Hæc omnia ad quatuor hominum gradus facile aptari possunt, ex sententia Pauli, *ad Hebr. 12.* Accessistis, ait, ad montem Sion, & civitatem Dei viventis Jerusalem cœlestem, & multitudinem Angelorum collaudantium, & Ecclesiam primitivorum scriptam in cœlis. Item Abraham minimus ex filiis Thare eligitur, reliqui reprobantur. Nam etsi primo loco soleat poni, cum

numerantur filii Thare; propter ejus excellentiam, priorem locum obtinet inter fratres, non propter nascendi ordinem. Et David, minimus inter fratres, eligitur à Domino. Nonnulli primogeniti non sunt ab hæreditate depulsi: nam Sem primus filius Noe, electus fuit à Domino. Non ignoro tamen, aliquibus visum fuisse, postremum filium Noë istum fuisse.

REGULA XVIII.

Sæpenumerò, inquit Euthymius, *Psal. 7.* causata causarum nominibus appellamus. Ut: Nequandò rapiat ut leo animam meam: id est, vitam. Quemadmodum & Dominus, pax dicitur, & justitia, & vita, & alia hujusmodi, quia pacis & vitæ & justitiæ auctor est. Hæc etiam ratione Dæmon, peccatum, perditio, & mors appellatur, veluti illorum causa. Ita quoque Oecumenius, *ad Roman. 10. & in Epist. Judæ, cap. 3.*

REGULA XIX.

Frequentè ipsa opera membrorum, (inquit Origenes, *tract. 5. in Matth.*) pro membris in Scriptura ponuntur. Quale est illud: Tuli manus meas ad mandata tua: non ipsas manus, sed opera manuum tollimus ad mandata Dei, quando facimus opera digna Deo. Et in alio loco: Ad te levavi oculos meos: non oculos istos, sed mentem, quæ per oculos videt. Item: Converti pedes meos ad testimonia tua: non pedes, sed motus animæ convertuntur ad testimonia Dei, quando cœperimus, velle conversari secundum Deum. Sic actus animæ peccans, manus intelligitur; incessus animæ peccans, pes; visus animæ peccans, oculos; quos oportet præcidere, si scandalum faciant. Clariùs transtulisset interpretes Origenis, si dixisset: Per membra solet Scriptura, opera membrorum intelligere. Vel, A membro opus solet ostendere Scriptura: ut: Digitus Dei est hic. Et Job: Manus Domini tetigit me: & *Psal. 48.* Iniquitas calcanei circumdedit me. Et: Respexit Dominus Petrum: hoc est, misertus est. Sicut vice versa Job, *cap. 7.* Oculi tui in me, & non ero: id est, si in me iratus fueris, peribo.

REGULA XX.

Ubi sine Epitafi (inquit auctor comment. in Job, titul. Hieronym. *cap. 39.*) aliquod nomen ponitur in Scripturis, ut Mons tantum; & non additur ei, ut dicatur mons Sion, aut mons corruptus, mons pinguis; non ab re existimo, quin expositio de eadem re, in utramque partem, bonam scilicet & malam, sit libera. Ubi verò cum Epitafi: ut, Leo de tribu Juda: aut, Sedet in insidiis, sicut leo: ibi, aut Christus sine ulla cunctatione intelligitur, aut diabolus adversarius noster. Nec ab eo dissentit Philippus Presbyter, *eodem in loco.* Sic dicitur, Populus acquisitionis, aut Dei, & popu-

pulus Gomorrhæ, domus Dei, domus confusio-
nis, Vir Belial, Vir desideriorum. Et Hiero-
nymus, *eodem lib. cap. 38.* ait: Montem se-
cundum consuetudinem Scripturæ dicimus Do-
minum nostrum, & diabolus similiter appel-
lamus. Petram quoque, & lapidem; arborem
etiam, & gladium dicimus: ut *Matth. 17.*
Cantic. 5. Dicetis huic arbori, eradicare, & mitte te in
mare. Ita & corvum: nam & sponsa Ecclesia,
inter cætera præconia laudis, de Christo ita ait,
in Cantico canticorum: Crines ejus ut abietis,
nigri sicut corvus. Sed quando diabolo corvi
nomen aptamus, dicimus eum nigrum crini-
bus, atque tetrum; ut qui tenebris nequitia-
rum commoretur. Quando verò eo nomine Sal-
vatorem significari dicimus, mysteriorum ar-
canis eum in Scripturis suis obscurissimum esse,
sentimus. Et cum sciamus, Diabolus in Scrip-
turis serpentem nominari; quis auderet de Do-
mino ita credere, nisi ipse in se serpentis si-
militudinem propriis verbis expressisset, dicens:
Joan. 3. Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto,
ita oportet exaltari filium hominis. Et disci-
pulos tales esse monuit, dicens: Estote astuti,
sicut serpentes. Serpens, id est, Diabolus, ma-
Deut. 21. ledictus à Deo est, eò quod Evam seduxit as-
tutia: & Christus maledictus dicitur, quia, Ma-
ledictus omnis qui pendet in ligno. Maledictum
quippe hominis in se fuscipiendo, id est eam,
quæ ex sententia Dei meruerat, mortem; ut ma-
ledictum suspendit in ligno; & inde est, quod
pro nobis factus est maledictum. De his latius
Galat. 6. disputavimus, cum de nominibus, quæ in bo-
nam, aut malam, aut in utramque partem ac-
cipiuntur.

R E G U L A X X I.

Solent imagines, (auctore Augustino, *lib.*
2. ad Simplicianum quæst. 3.) rerum earum
nominibus appellari, quarum sunt imagines: si-
cut omnia, quæ finguntur, aut pinguntur, ex
aliqua parte materiæ, metalli, aut ligni, vel
cujuscumque rei aptæ ad opera hujusmodi; quæ
etiam videntur in somnis, & omnes ferè ima-
gines, earum rerum, quarum imagines sunt,
appellari nominibus solent. Sic cum intuemur
tabulam depictam, aut parietem, dicimus: Ille
Cicero est: ille Hector: illa Roma: &, Vidi
in somnis Augustinum, id est, imaginem Au-
gustini: cum nihil aliud sint, quàm pictæ ima-
gines. Unde intelligimus in libris Regum, non
verè Samuel à Pythonissa esse excitatum, sed
phantasma ejus. Et Cherubin, cum sint cœles-
tes potestates, fictæ tamen ex metallo, quod
imperavit Deus super arcam testamenti; non
aliud, quàm Cherubin, illæ quoque effigies
vocantur. Et Pharaon dixit, se vidisse in som-
Genes. 41. nis spicas, & boves; non spicarum, aut boum
imagines. Hæc eadem repetit, in *Q. Ad Dulci-
tium, q. 6. & lib. 12. in Genes. cap. 4. & lib.*
2. de Mirabilibus Scripturæ, cap. 11. Denique
lib. 3. contra duas Epistol. Pelagianorum, cap. 6.
hæc regula posita, addit: Ut ipsam similitudi-

nem carnis peccati voluit Apostolus, *ad Rom.*
8. appellare peccatum, cum dixit: In simili-
tudinem carnis peccati, de peccato damnavit
peccatum: de peccato, id est, de similitudi-
ne peccati. Ex hac regula colligo, nec Moy-
sen, nec Paulum, Deum vidisse, dum vixerunt;
sed ejus tantum similitudinem, ut inquit Eu-
cherius in *Q. in Genes. & S. Thomas 1. 2. q.*
98. art. 3. ad 2. Quamvis in prima parte, *q.*
12. art. 10. contrarium tenuerit. Verum de
hac re, *supra lib. 2.* à nobis sufficienter dis-
putatum est. Et eodem modo intelligendum
est, quod dicit Isaias: Vidi Dominum seden-
tem supra solium excelsum, & elevatum.

Ultimò ex eadem posset colligi regula, quod
non apparuit Sauli verus Samuel, sed ejus si-
militudo, aut simulacrum. Ità quoque dicit Au-
gustinus, in *locis à me citatis, & 2. lib. de Doct.*
Christian. cap. 23. Et Hieronymus, *Matth. 6.*
versus finem, inquit: Et in Samuelis phantasma-
te Pythonissa loquitur ad Saulem, Cras eris
mecum. Et *Ezechiel 13.* loquens de Pseudopro-
phetissis, ait: Has dicunt Hebræi, maleficis ar-
tibus eruditas, per necromantias & pythicum
spiritum; qualis fuit illa, quæ visa est susci-
tasse animam Samuelis. Et in *comment. Isaiæ cap.*
7. in expositione hujus loci: Et adjecit Do-
minus loqui ad Achaz: ait: Plerique putant, Sau-
lem signum accepisse de terra, & de profundo
infernì, quando Samuelem per incantationes &
artes magicas visus est suscitasse. Præterea Au-
gustinus, *lib. de Cura pro mortuis agenda, cap.*
15. contrariam videtur tenere sententiam, cum
ait: Samuel defunctus, viro Sauli futura præ-
dixit. Quamvis nonnulli, non ipsum fuisse, qui
potuisset magicis artibus evocari; sed aliquem
spiritum, tam malis operibus congruentem, il-
lius existiment similitudinem figurasse. Deinde
videtur propriam sententiam, & Ecclesiastici
explicare, inquiens: Cum liber Ecclesiasticus
contineat, quod Samuel etiam mortuus prophe-
taverit. Sed quid de Moyse dicturi sumus, qui
in Deuteronomio mortuus; & in Evangelio cum
Elia, qui mortuus non est, legitur, apparuisse
viventibus? Et Eucherius, *lib. 1. Reg. cap.*
29. à nobis stat. Quamvis in *Q. in lib. Regum,*
sub dubio relinquat quæstionem, inquiens: Aut
falsam umbram diabolus ostendit. Aut si fuit
vera, tantum ei licuisse credendum est, quantum
à Domino permittente concessum est. Nec mi-
rum pro arcanis causis diabolo ista permitti, cum
& Salvatorem constituerit in pinnam templi, &
Job petierit, acceperitque tentandum. Igitur
Augustinus, aliàs constanter tenet, per illu-
sionem dæmonis fuisse factam illam apparitio-
nem: ut in *lib. Q. Veter. & Nov. Testam.* inquit:
Porro hoc fuit præstigium Satanæ, quo ut plu-
rimos fallat, etiam bonos in potestate se ha-
bere confingit. Nam juxta Apostolum: Ipse Sa-
tanæ transfiguratur se in angelum lucis. Ut enim
errorem faceret, in quo & ipse gloriaretur, in
habitu viri justi se subornavit. Et S. Thomas
1. part. quæst. 89. articul. 8. ad 2. ait: Dici
potest de Samuele, quod ipse apparuit per reve-

Moyse &
Paulus an
Deum vi-
derint.

Isaiæ 6.

Samuel an
suscitatus
à Python-
issa.

1. Reg. 28.

Eccles. 46.

2. Cor. 11.

lationem divinam, juxta illud Ecclesiastici, 46. Dormivit, & notum fecit regi finem vitæ suæ: Vel illa apparitio fuit procurata per dæmones: si tamen Ecclesiastici auctoritas non recipiatur. Et 2. 2. *quæst.* 174. *art.* 5. ait: Si voluntate Dei ipsa anima Samuelis Sauli eventum belli præ-nunciavit, Deo sibi in limbo hoc revelante, pertinet ad prophetiam. Aut non fuit anima Samuelis, sed dæmon ex persona ejus loquens; quoniam Sapiens Samuelem nominat, secundum opinionem Saulis, & adstantium, qui ita opi-nabantur. Vide Lyræ, 1. *Reg. cap.* 28. Qui sententiam Augustini, in *lib. De Cura pro mor-tuis agenda*, tenuit, propter sententiam Sapien-tis in Ecclesiastico. Sed ex Regula facile solvi-tur: aut ex Regula 2. suprâ explicata à nobis. At vero cum liber Ecclesiasticus sit canonicus, non videtur vera dicta sententia, quæ negat verum Samuelem apparuisse Sauli.

R E G U L A X X I I.

EX ea parte, (inquit Hieronymus, *ad Ga-lat.* 3.) unusquisque in Scriptura appella-tur, quam vel maximè habet. Hæc ille. Idèò Job à patientia laudatur: Sufferentiam, Job audistis, inquit Jacobus in Epistolæ suæ Catho-licæ, *cap.* 5. & finem ejus in Domino: non quòd reliquis careat virtutibus, nam omnes sunt connexæ, & concatenatæ; sed quòd in hac, reliquos sanctos superare visus sit; vel quòd in una virtute omnes simul intelligantur, ut Regula 14. diximus. Laudatur quoque Abra-ham fides, & Petri pariter, & Joannis Evan-gelistæ puritas, propter virginitatem. (Imò non solum virgo, sed maritus fuit: quem Do-minus à nuptiis ad Apostolatus perfectissimum statum allexit; ut inquit Hieronymus, *lib.* 1. *contra Jovin.*) Laudatur quoquè in Moyse man-suetudo: unde *Numer.* 12. dicitur: Moyses erat mitissimus omnium hominum, qui moraban-tur in terra. Et Eliæ zelus, & Simonis Zelo-tis, qui à zelo quoque nomen traxit. In Da-vid etiam mansuetudo erga Saul, Absalon, Se-mei, & alios: ut *Psal.* 105. Memento Do-mine David, & omnis mansuetudinis ejus. Et ad eundem modum universi sancti, licet om-nibus essent virtutibus præditi, in una tamen eminere visi sunt. Ab hac Regula, aut potius à seipso, videtur dissidere Hieronymum, in *com-ment. Epist. ad Ephes. cap.* 1. *versus finem*, in-quiens: Nunc Deus per partes est in singulis, in alio justitia, in alio castitas, in alio tem-perantia, in alio sapientia, in alio fortitudo; & difficile est etiam in sanctis viris & perfectis, omnes pariter esse virtutes. Attamen ipse Hie-ronymus, in *lib. Mansionum, mansion.* 38. con-trarium affirmat, inquiens: Non uni virtuti sem-per danda est opera, sed sicut scriptum est: Ibunt de virtute in virtutem: de alia transeun-dum est ad aliam; quia hærent sibi, & in-ter se ita sunt nexæ, ut qui una caruerit, om-nibus careat. Et in *Consolatione super obitu Pau-line uxoris, ad Pammachium* ait: Quatuor vir-

tutes scribunt Stoici, ita sibi invicem nexas, & mutuò cohærentes, ut qui unam non ha-buerit, omnibus careat, Prudentiam, Justitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Et in *comment. Ezechiel. cap.* 1. eadem repetit. Ambrosius quo-que eidem subscribit sententiæ, *lib.* 1. *Offic. cap.* 25. & 27. & *lib.* 2. *cap.* 9. Et *lib.* 5. *com-ment. in Lucam cap.* 6. De Sermone Jesu, &c. ait: Connexæ igitur sibi sunt, concatenatæque virtutes, ut qui unam habeat, plures habe-re videatur: & sanctis una competit virtus, sed ejus, quæ fuerit uberius, uberius est præ-mium. Item Gregorius, *lib.* 21. *Moral. cap.* 3. & in *proæmio* 22. *lib.* eidem suffragatur senten-tiæ. Verum hæc repugnantia, quæ ex verbis Hieronymi, oriri videtur, solvitur ab eodem, *lib.* 1. *contra Pelag.* Numquid, inquit, qui unam virtutem habet, omnes habet? Respon-det, qui unam habet virtutem omnes habet, participatione, non proprietate: necesse est enim, ut singuli excellant in quibusdam.

Stoici.

Virtutes
con nex æ
ac concate-
natæ.

R E G U L A X X I I I.

DOminus, (ut inquit Theophylactus, *Mat-thæi* 2.) unumquemque hominem fami-liari signo, aut re attrahit. Sic Petrus pesca-tor à multitudine piscium stupefactus, attrac-tus est. Et Magos per stellam adduxit: quia illi multum astris tribuebant. Et quia Judæi Pro-phetis fidem adhibebant, & prodigiis commo-vebantur, harum rerum illecebra pellexit eos. Ità quoquè dicit, *Lucæ* 5. *cap.* Hunc in mo-dum alliciebat populum Israeliticum, promit-tendo illis bona terrena: quia de terra erant & de terra loquebantur, & nil divinum sapie-bant. Et Paulus Judæis fiebat Judæus, & Gen-tilibus gentilis, ut utrosque lucrificeret, & in Ecclesiæ sagemam pertraheret. Lege S. Thomam 3. *Parte, quæst.* 36. *art.* 5.

Luca 5.
Matth. 2.

1. Cor. 9.

R E G U L A X X I V.

FUIT Salvatori nostro consuetudo, (ut auc-tor est Cyrillus, *lib.* 4. *super Joan. ver-sus finem*), parva causa data, multa utiliter audientibus dicere. Hactenus ille. Hoc est, quod Paulus præcipit, prædica importunè & oppor-tunè: ut apud Athenienses in Areopago, sump-ta occasione ex inscriptione Aræ Ignotorum deo-rum, Asiæ, Africæ, & Europæ, multa de Chris-to utiliter docuit. Sed de hac materia fuse à nobis disputatum est, in *cap. de Citationibus*.

2. Tim. 4.
Act. 17.

R E G U L A X X V.

SOlet Christus (ut scriptum invenimus, in *secundo Opere titulo Chrysost. in Matth. ho-mil.* 33.) plerumquè, quandò de mysterio ali-cujus rei est locuturus, antè introducere cor-poraliter facientem idipsum: ut ex eo occasio-nem inveniens, tam corporalem narrationem mysteriis, quàm rei propositum exequatur. Ut cum de compescenda jactantia Phariseorum,

apud

Genes. 15.
Roman. 4.
Matth. 16.
Joannes è
nuptiis ad
Apostola-
rum voca-
tus est.4. Reg. 1.
Luca 6. &
Act. 1.

Psal. 83.

apud Lucam cap. 14. locuturus esset, introducit primò hydropicum, & eum sanavit; ut in corporali tumore hydropici, jactantiæ Phariseorum præpingeretur inflatio. Et *apud eundem Lucam*, ex lotione urceorum docet immunditiam Phariseorum, & sordes, quæ eluendæ erant. Sic *Matth. cap. 19. & 20.* cum, de refutatione Judæorum, & electione Gentium, mysterium pandere voluisset, ex eo verbo, quod dicit ad Petrum, Omnis qui reliquerit patrem, aut matrem, &c. usque ad parabolam subsequenter, de mercenariis conductis in vineam, hora prima, tertia, sexta, nona, undecima; quomodò gentes præponendæ erant Judæis, volens ostendere, introduxit adolescentem quendam, se efferentem, & levem, & amantem amplius bona sua carnalia, quàm cœlestia Christi promissa. Ut passione corporali adolescentis istius, Judaici populi spiritalis passio demonstraretur, propter quam Christo non credidit. Id est, propter placentia sibi; nempe propter jactantiam vanam, propter quæstus, quos capiebat ex lege, mansit in lege. Propterea, quæcumque dicuntur de adolescente isto, sic sunt accipiendæ, quasi de populo Judaico dicta. Judaicus ergo populus erat adolescens, non ætate, sed levitate; moribus immaturus, non annis. Ambrosius quoque *lib. 9. Epist. epist. 76.* ait: Christus plerumquæ secundum qualitates locorum, in quibus docebat famulos suos, disputationes dirigere dignatus est. Ut in porticu Salomonis, hoc est sapientis, deambulans, loquebatur: Ego & Pater unum sumus; & in templo Dei dicebat: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit. Judicium quoque adulteræ in templo positus exercet: sic enim ait Scriptura: Hæc verba locutus est Jesus in Gazophylacio, docens in templo; & nemo apprehendit eum. Annotare obiter oportet in verbis Ambrosii, quòd utatur testimonio ex judicio adulteræ, *apud Joannem cap. 8.* habito, desumpto adversus Erasmus, qui illam è libris eradere conatur historiam: quòd sæpè facit, ut *lib. 7. Epist. epist. 58.* Et Hieronymus, *lib. 1. contra Pelagium.*

REGULA XXVI.

CAUSÆ quærendæ sunt, (ut inquit Hieronymus, *Matth. 18.*) singulorum Domini dictorum, atque factorum. Hoc non ignorans Origenes, quærit *Matth. 14.* Cur Dominus secesserit in eremum: Et respondet, quia doctrina ejus erat singularis, & ultra consuetudines, & opiniones apud gentes receptas. Et ascendit in montem, nè putares ejus doctrinam esse vulgarem. Et *tract. 35. in Matth. parum post principium*, ait: Dies paschæ fuit definitus Christi immolationi, ut pascha nostrum immolaretur Christus, dissolvens Judaicum Pascha. Est optimum exemplum ex Hieronymo desumptum, *in loco superius citato.* Post inventum, inquit, staterem in ore piscis, post tributa reddita, quid sibi vult Apostolorum re-

pentina interrogatio: In illa hora, accesserunt discipuli ad Jesum dicentes: Quis putas major est in regno cœlorum? Quia viderant pro Petro & Domino idem tributum redditum; ex æqualitate pretii arbitrati sunt, Petrum omnibus Apostolis esse prælatum, qui in redditione tributi Domino fuerat comparatus. Ideò interrogant: Quis major est in regno cœlorum? Quibus Dominus ait: Nisi efficiamini ut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Præterea Eucherius, *lib. 2. in Genes. cap. 29.* quærit: Quare diebus Noe peccatum mundi aqua ulciscitur, peccatum verò Sodomorum, igne punitur? Respondetque: Quia illud naturale libidinis cum fœminis peccatum, quasi leviori elemento damnatur. Cum vidissent, inquit, filii Dei filias hominum, &c. Contra naturam verò cum viris libidinis peccatum, acrioris elementi vindicatur incendio. Et illic, terra aquis abluta, revirescit; hîc flammis cremata, æterna sterilitate arefcit. Et *Luca 12.* dicitur: Magister dic fratri meo, ut dividat mecum hæreditatem: & Dominus de avaritia differit, quia fortè alter injuria affecerat alterum, & per vim detinebat partem hæreditatis.

Adhuc, quæro: Cur Joannes nihil de tentatione Christi scriptis mandavit in Evangelio? Quia de divinitate tractat, quæ tentari non potest, ut inquit Origenes, *homil. 29. in Lucam.* Et quam ob causam Christus exordium sumpsit prædicandi à beatitudine? Respondet Theophylactus, *Matth. 5.* Incipit, inquit, à beatitudinibus, sicut & David à beatitudine incipit. Aut juxta Theodoretum, *Psal. 1.* ut ostendat, se esse filium David juxta carnem. Denique Cur Christus cum matre venerunt ad nuptias in Cana Galilææ, *Joan. 2.* Joseph dimisso: & quare matrem commendavit in cruce Joanni? Quia nimirum eo tempore cum Christus affuit nuptiis, mortuus erat Joseph. At verò quo tempore Joseph mortuus sit, docet Epiphanius in hæresi Antidicomarianorum. Et licet annum certum non determinet, ante Christi prædicationem mortuum fuisse, statuit, & probat. Imò multo ante indicat è vita migrasse. Et, cum Dominus *Matth. 12.* dixisset: Quæ est mater mea, aut fratres mei, dicit Augustinus, *de Fide, & Symbol. cap. 4.* Non negat se habere matrem; sed docet, ministerium nostrum, quo verbum Dei fratribus administramus, cum parentes impediunt, non eos debere cognosci. Rationem hujus Regulæ adduxit Origenes, *homil. 14. in Levit.* his verbis: Nil in verbis Domini absque profunda ratione conscriptum est.

REGULA XXVII.

UBicumquæ (ut dicitur, *homil. 26. Secundi Operis in Matth. titul. Chrysostom.*) separatio inter bonos & malos facta legitur in Scripturis, semper boni secesserunt à malis, & non mali à bonis. Quia semper diabolus desiderat infideles suos cum fidelibus esse, ut infideles cum fidelibus mixti corrumpant fide-

Petrus
Apostolus
omnibus
prælatus.

Sodomitarum
ultio.

Interrogationes
curiosæ.

Evangel.
Joan. nil
de tentatione
trahit.

Exordium
prædicationis
Christi.

Joseph
mors.

les; & Christus semper fideles festinat, ab infidelibus separare, nè fideles convenientes cum infidelibus corrumpantur ab eis. Unde cum Judæi essent in captivitate, Deus per prophetam, *Isaïæ 52.* non ad Assyrios dicit: Exite, exite de medio populi mei: sed ad populum suum: Exite, exite de medio eorum, & immundum nè tetigeritis. Quia malum coinquinat bonum, bonum autem non coinquinat malum: nam si jungas lutum farinæ, non farina sordidat lutum, sed lutum farinam. Item junge acetum vino, non vinum corrumpit acetum, sed acetum vinum. De exemplo illo: Junge lutum farinæ, &c. lege S. Thomam 2. 2. q. 7. art. 2. Multa hujusce Regulæ exempla passim inveniuntur. *Ad Heb. 7.* Talis decebat, ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus. Et *alibi*: Segregamini à generatione ista prava. Et *apud Zachariam 2.* Fugite de terra Aquilonis. Et *Jeremias, 4. cap. 51.* ait: Fugite de medio Babylonis, & salvate animas vestras: hoc est, sicut Lot è Sodomis effugerat, ita & vos è Babylone fugite. Qua de re extat Homilia secunda Origenis, *super Jerem.* satis elegans, & erudita.

REGULA XXVIII.

Singuli sermones, (inquit Hieronymus, *ad Ephes. 3.*) syllabæ, apices, puncta, in divinis Scripturis plena sunt sensibus. Propterea cum translaturi sumus eam in aliam linguam, magis de intelligentia, quàm de compositione, instructuraque verborum curandum. Et Basilii, *homil. 10. Exaëmer.* ait: ἀγὼν ῥῆμα ἐν τῇ γραφῇ λέγειν βλασφημία δεινὴ: id est, ingens blasphemia est dicere, verbum aliquod in Scripturis redundare. Et Chrysostomus, *homil. 15. in Genes.* ait: Diligenter Scriptura interpretanda est; non enim dictionem parvam, neque syllabam in divinis litteris contentam, invenimus, esse prætereundam. Veluti *in Genes.* Adæ verò non est inventus adjutor similis illi. Quare apponit illi? Non absque ratione. Nam postquam dixit: Adæ verò non est inventus adjutor: non ibi subsistit, sed adjecit, Similis illi; additamento illo, causam nobis declarans, ob quam addiderit: hoc est, ejusdem substantiæ, dignitateque illo nihil inferius. Monstrans nobis ibi Moyses, quod quantumcumque ministerium nobis exhibent bruta; aliud tamen quiddam adjutorium est, multis numeris excellentius, quod à muliere Adæ præstatur. Et iterum hæc scribit, *homil. 2. de eo,* quod dixit Isaïas: Factum est in anno, quo mortuus est Ozias. Cyrillus quoque *lib. 2. super Joan. cap. 102.* ait: Nihil ita parvum in Scripturis invenitur, quod magnam utilitatem nobis non pariat; omnia enim, ad nostram à sanctis viris scripta, doctrinam sunt. Hactenus ille. Ut *Matth. 5.* Ego dico vobis, non jurare omninò: omninò ad varios jurandi modos, videlicet, per cælum, terram, thronum Dei, refertur; per quæ licere jurare, docebant Pharisei. Hæc ju-

ramenta amputat, ac cohibet Christus, quod in iis comprehendatur & nomen Dei. Item Chrysostomus, *homil. 35. super Joan.* ait: Quemadmodum in auri fodinis, nec minimam quidem venam, quispiam qui rem intelligat, omittere patitur; utpotè quæ ad augendas divitias plurimum faciat: ita in divinis Scripturis, nec unum jota, aut apex prætermittendum est, sed omnia diligenter investiganda. Nam ab Spiritu Sancto proveniunt; nec in his quidquam superfluum, aut non necessarium est. Sunt plurima testimonia Scripturarum, quæ hanc Regulam labefactare videntur, quæ tum *alibi*, tum *in cap. de Pronominibus, & de repetitione Verborum, & Sententiarum,* à nobis explicata sunt.

REGULA XXIX.

Moris Scripturæ sanctæ est, (auctore Gregorio, *in Præfat. cap. 2. Moral.*) ut ipsi qui scribunt, sic de se in illa, quasi de aliis loquantur. Hinc est, quod Moyses ait: Erat Moyses vir mitissimus, super omnes homines, qui morabantur in terra. Et Joannes pluries de se: Discipulus ille, quem diligebat Jesus. Et Lucas dicit, quod ambularent duo ex discipulis in via, Cleophas, & alius: quem profecto alium, dum tam studiosè tacuit, se ipsum fuisse demonstrat. Et Job ait: Vir fuit in terra Hus.

Prætereà *Joan. 1.* dicitur: Stabat Joannes, & ex discipulis ejus duo: & statim: Erat Andreas, frater Simonis Petri, unus ex duobus, qui audierant à Joanne. Ubi dubitatur, quis fuerit ille alius discipulus, cujus nomen suppressum est? Cui quæstioni Epiphanius, *lib. 2. adversus Hæres. in hæres. eorum, qui negabant Evangelium Joann.* sic respondet: Comes Andreæ erat Philippus, quantum intelligere possumus, nam erant ex eodem oppido Bethsaida, & ejusdem artis; aut Joannes, aut Jacobus, unus ex filiis Zebedæi. Sed Theophylactus, *Joan. 1.* ait: Quidam dicunt, illum fuisse Joannem, qui hæc scribit. Prætereà, quis fuit ille parvulus, quem statuit dominus in medio Discipulorum, *Matth. 18.* dubium est etiam. Anselmus arbitratur, fuisse Martialem, qui fuit ex numero septuaginta duorum discipulorum, cujus extant duæ epistolæ: sed Nicephorus, *lib. 2. Histor. cap. 36.* dicit, fuisse Ignatium. Deindè, quis fuit ille juvenis, qui tempore passionis fugit relicta sindone? Dicit Theophylactus, *Marci 14.* Erat è domo, in qua comederant pascha. Alii dicunt fuisse Jacobum fratrem Domini, qui cognominabatur justus, qui relicta sindone fugit. Et Epiphanius, *lib. 3. in Hæres. Antidicomarianorum,* ait, fuisse Jacobum justum, siquidem vestibibus lineis, non laneis utebatur: & Magister, *in Historia,* huic subscribit sententiæ, & citat Hieronymum, *Psal. 37.*

Prætereà Gregorius, ut ex loco modò à nobis citato visum est, arbitratur, socium illum Cleophas, cum in castellum Emauntem pergebant, fuisse Lucam: cui sententiæ subscribit Simon Metaphrastes, *in Vita Luca:* & Nicephorus,

Num. 12.

Joan. 19.

20. 21.

Luc. 24.

Interrogat. curiosa.

Parvulus Evangelii Locustæ 18.

Quis fugerit relicta sindone.

Socius Cleophas quis.

rus, *lib. 1. cap. 34.* Et Theophylactus, *Luca 24.* ait: Dicunt, hunc esse Lucam atque ideò abscondit nomen suum: & in *Argumento Lucae* ait: Cum Dominus noster docebat, ut quidam tradunt, unus ex septuaginta duobus discipulis factus est; Christoque cum resurrexisset à mortuis, cum Cleopha occurrit. Pariter Euthymius, in *proem. in Luc.* ex Origenis sententia, & Theophylactus, *loco citato*, & in *proem. in Matth.* arbitrantur Lucam fuisse è numero septuaginta duorum discipulorum: & Anselmus in *Prolog. Matth.* Alii ab hac abhorrent opinione; qui autumant, Lucam non vidisse Christum in carne. Inter quos est Hieronymus, in *lib. de Viris Illustribus*, qui loquens de Luca ait: Qui cum Domino in carne non fuerat, sed à Paulo & cæteris Apostolis Evangelium didicit: quod ipse quoque in principio sui voluminis declarat dicens: Sicuti tradiderunt nobis, qui in principio ipsi viderunt. Cui sententiæ Beda, *lib. 1. in Lucam cap. 1.* suffragatur. At Epiphanius, *lib. 1. tom. 2. hæres. 23. ex Ordine*, ait: Lucas affirmat, Salvatorem post resurrectionem apparuisse in via Nathanaeli & Cleophae, & ostendisse illis ex Scripturis, quod oportebat Christum pati, & tertio die ex mortuis resurgere: & in *sine illius libri* multa scribit de vita, & conversatione Lucae. Porro Origenes, *tom. 1. in Joan. circa principium*, socium Cleophae dicit, fuisse Symeonem. Denique Ambrosius, *Luca 24.* Ammaonem fuisse vocatum affirmat; & *lib. 7. cap. de Vigilantia*, vocat eum Amaus, inquit: Hunc ignem in se, etiam Amaus & Cleophas à Domino missum esse, testantur, dicentes: Nonne cor nostrum ardens erat, &c.

Qui fuerint missi ut asinam domino afferrent.

Postremò, qui fuerint illi duo discipuli, quos misit Dominus, ut afferrent asinam, *apud Matth. cap. 21. & Marc. cap. 11. & Luc. cap. 19. & Joan. cap. 12.* non satis constat inter theologos. Sunt, qui putent, Petrum & Joannem fuisse, quibus familiariter utebatur Dominus, ut ex cæna, passione, transfiguratione notum evasit. Verum quia doctores dimissa littera, confcendunt ad allegoriam; non satis, quid illi senserint, constat. Ambrosius, *Luca 21.* & Anselmus, *Matth. 21.* & Magister, in *Historia Scholastica*, ajunt, duos illos discipulos fuisse Petrum Apostolum, & Philippum Diaconum. Quia Petrus Cornelium gentilem primum baptizavit, & Philippus apud Samariam prædicavit. At Dominus cum Apostolis loquebatur, Philippus Diaconus non erat. Theophylactus, *Matth. 21.* aliter exponit: Duo, inquit, missi sunt ad solvendum asinam, Paulus quidem ad gentes. Petrus vero in circumcisionem, hoc est Judæos. Atque ita memini, legisse apud Hieronymum in quodam loco, qui mihi nunc non occurrit.

Conjux Pilati.

Magdalena. Cleophas.

Præterea conjux Pilati Procle vocabatur, ut scribit Nicephorus, *lib. 1. cap. 30. & cap. 33.* dicit, quod Magdalena erat filia mulieris Cananæ in Evangelio celebratæ. Et Cleophas, de quo *Luca 24.* quod esset frater Joseph, docet Nicephorus, *lib. 2. cap. 2.* Filia quoque Pha-

raonis, quæ Moysen adoptavit, vocabatur *Thermuthis*, ut scribit Suidas in dictione *θερμούθις*. Nec ab eo dissidet Glossa ordinaria, *Exod. 2.* Et Duo Judæi, qui rixabantur in Exodo, quorum litem dirimere volebat Moyses, eadem Glossa dicit, fuisse Dathan & Abiron. Item *Joan. 6.* multi discipulorum scandalum passi desciverunt à Domino, inter quos Lucas, qui fuit postea à Paulo conversus; & Marcus, qui à Petro; ut scribit Epiphanius, *lib. 1. tom. 1. cap. ult. & lib. 2. tom. 1. cap. 51.* Item Hieronymus, *Daniel. 13.* prodit nomina illorum senum, qui falsò detulerunt adversus Susannam, inquit: Cum inquit Daniel: Et constituti sunt duo senes de populo judices in anno illo, de quibus locutus est Dominus, quia egressa est iniquitas, &c. referebat mihi Hebræus, istos esse Achab & Sedechiam; de quibus scribit Jeremias: Faciat te Dominus, sicut Achab & Sedechiam, quos frixit rex Babylonis in igne, propter iniquitatem, quam fecerant in Israel, & adulterarant uxores civium suorum. Et in *comment. Jerem. cap. 29.* cum inquit Propheta: Ponat te Dominus sicut Sedechiam & Achab, quos frixit rex Babylonis in igne: ait, Hieronymus: Ajunt Hebræi, hos esse presbyteros, qui fecerunt stultitiam in Israel, & mœchati sunt uxores civium suorum; quorum uni loquitur Daniel, In veterate dierum malorum: & alteri, Semen Canaan, & non Juda, species decepit te. Sed illud quod in præsentiarum dicitur: Quos frixit rex Babylonis in igne: videtur Danielis historię contraire. Ille enim asserit, eos ad sententiam Danielis à populo esse lapidatos: Jeremias verò scribit, quod frixerit eos rex Babylonis. Unde à plerisque Hebræis ipsa quasi fabula non recipitur: scilicet, historia Susannæ. Hactenus Hieronymus: At verò longè alia mens mihi est, nec arbitror ob hanc dissonantiam, historiam Susannæ rejiciendam; cum facile illa elui possit, ac dissolvi. Adverte igitur quod, ut ait Augustinus, *lib. 6. Quæst. in Josue, quæst. 9.* ignis nomine Scriptura pœnam significat. Unde Dominus præcepit Josue, illum, qui fuisset ostensus, ex Anathemate aliquid surripuisse, comburi: at ipse jussit lapidari. Et servitus Ægyptiaca vocatur, *Deuteron. 4.* fornax ferrea; & *Psal. 16.* Igne me examinasti. Igitur etsi fuerunt à populo lapidati juxta legem Moysis *Deuteron. 22. cap.* potest dici, quod igne passi sunt. Sed melius dicendum senes illos Susannæ non sic vocatos fuisse, sed aliis nominibus. Deniquè, quis fuerit ille, cujus nuptiæ sunt celebratæ in Cana Galilææ, quandò Dominus primum edidit miraculum; non immeritò vertitur in quæstionem. Beda in *Commendatione Evangelii Joan.* ait: Joannes Evangelista unus ex discipulis Dei, qui virgo à Deo electus est; quem de nuptiis, volentem nubere, vocavit. Et Hieronymus, *lib. 1. adversus Jovin.* ait: Petrus Apostolus est, & Joannes Apostolus, maritus, & virgo. Et in *proemio in Joan. titulo Augustin.* Iste est, inquit, Joannes, quem Dominus,

Pharaonis filia.

Lucas, & Marcus.

Dan. 13.

Susannæ accusatores qui fuerint.

Jerem. 29.

Ignis.

Sponsus Nupt. in Cana Galilææ.

nus de nuptiarum tempestate vocavit. Nam & Maria fuit in illis nuptiis, non ob aliam causam nisi ob cognationem. At dices: Jam erat Joannes Apostolus, *Matth. 4. Luc. 5.* & qui mittit manum ad aratrum, & respicit retrò, non est aptus regno Dei. Respondeo, quòd hæc acta sunt, antequàm Joannes Baptista esset in carcerem conjectus: nam *cap. 3.* narrat Evangelista, quòd Joannes baptizabat in Enon. Lege Hieronymum *in vita Joannis*: & Eusebium.

Porro ut ad Regulam revertamur, à qua digressi sumus, & aliquot auctores, qui illam scriptis mandarunt, numeremus; sit.

R E G U L A X X X.

SOlet esse, (inquit Augustinus, *lib. 2. de Consensu Evang. cap. 12.*) quasi de aliis locutio: & tamen propria ipsorum Evangelistarum. Nam Matthæus dixit. Invenit hominem *Matth. 9.* sedentem in Telonio: nec dixit, Invenit me. *Luc. 5.* Et *Joan. cap. ult.* Hic est discipulus, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus, quia verum est testimonium ejus. Et Dominus sæpissimè dicit: Filius hominis non habet ubi reclinet caput suum: & non dicit, Ego. *Luc. 24.* Oportebat inquit, Christum pati, & resurgere tertio die: & non dixit: Oportebat me pati. *2. Cor. 12.* Et Paulus: Scio hominem in Christo, (id est, Christianum) raptum usque ad tertium cælum. Potuit & Joannes Baptista, cum dixisset: Agite poenitentiam, appropinquavit enim regnum cælorum: de se ipso adjungere, quæ sequuntur: Hic est, qui dictus est per Isaiam Prophetam, &c. ut post per verba ejus, Matthæus ita narrationem texat: Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum &c. Et *tract. 61. in Joan.* ait: Erat sanctorum consuetudo, qui sacras litteras nobis ministraverunt; ut quandò ab aliquo eorum divina narrabatur historia, cum ad se ipsum veniret, tamquàm de alio loqueretur; & sic se infereret ordini narrationis suæ, tamquàm rerum gestarum scriptor, non tamquàm sui ipsius prædicator. Nam hoc & Matthæus fecit, qui cum in textu narrationis suæ venisset ad se ipsum, Vidit, inquit, in Telonio publicanum, nomine Matthæum. Hoc fecit & Moyses, ità de se ipso tamquàm de alio cuncta narravit: Dixit, inquit, Dominus, ad Moysen. Inusitatius Paulus, non in historia, ubi rerum gestarum suscipitur explicanda narratio, sed in epistola hoc fecit. Nam utique de se ipso ait: Scio hominem. Et *Joan. cap. 13.* ait: Erat recumbens unus ex discipulis ejus in sinu Jesu: non dixit, Eram ego, &c. Item *lib. 17. contra Faustum, cap. 4.* & Beda, *2. Corinth. 12.* Lege Chrysostomum, *homil. 82. in Joan.* ubi rationem reddit, scilicet, quòd hac utuntur consuetudine modestiæ causa, ut ad aliam personam referri posse, videatur illa narratio. Ideòque Isaias frequenter, quasi de alia persona loquitur.

R E G U L A X X X I.

Honoris causa, aliqui in Scriptura sacra loquuntur de se, tamquàm de aliis: ut in *Genes.* Absit à pueris tuis, id est, à nobis, facere secundum verbum hoc: & iterum: Pacati sumus, non sunt servi tui exploratores. Atque ita exponit Augustinus, *lib. 1. Locut. in Genes.* Præterea in *lib. Locut. in Exodum*, exponens hunc locum: Et dixit Moyses: Ego exeam à te, & orabo Deum, & exhibit cynomyia à Pharaone & servis ejus: quasi alteri diceret, Exeam à te; & de altero Pharaone subsequeretur, à quo esset exitura cynomyia. Et: Scitote, quoniam mirificavit Dominus sanctum suum: id est, me: & *Psal. 7.* Deficiat nunc malitia impii & firmabis justum: id est, me. Et *Daniel. 2.* Rex dicet somnum servis suis: id est, nobis. Et factum est verbum Domini ad Ezechiel: id est, ad me. Atque is mos servatur, tam in prophanis, quàm in ecclesiasticis scriptoribus. Unde Herodotus sic exorditur historiam: Herodoti Halicarnassei historiæ explicatio hæc est.

R E G U L A X X X I I.

Ponitur sæpè in Scripturis relativum sine antecedente, præcipuè cum res illa excellit in bonitate, aut malitia, aut est res cui-libet nota: ut *Threnorum 3.* Ego vir videns paupertatem, in virga indignationis ejus: id est, Dei. Et *Ezechiel. 5.* Assume gladium radentem pilos, & duces per caput tuum, & per barbam tuam: & assumes tibi stateram ponderis, & divides eos, eos, nempè pilos. Et in *Psal.* Facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus. Et: Osculetur me osculo oris sui. Et in *oratione Jerem.* Principes manu eorum, scilicet, hostium, suspensi sunt. Lege Augustinum, *lib. 2. Q. in Exod. q. 11.* cum dicitur, occurrit ei, & quærebat eum occidere. Utitur sæpè Scriptura antecedente pro relativo: *Genes. 5.* Liber generationis Adam, in die qua creavit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum: pro, Ad imaginem ejus. Et *ad Roman. 1.* Ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri: dixit, Jesu Christi Domini nostri, pro ejus. Et *Matth. 1.* Cum esset desponsata mater Jesu Maria: Jesu, pro ejus.

Exod. 4.

Redundant etiam relativa: ut *Matth. 3.* cujus ventilabrum in manu sua: pro, In cujus manu ventilabrum est. *Job 3.* Aut cum principibus, quibus aurum est eis: & *cap. 4.* Quanto magis habitatores domorum luti, quorum in pulvere fundamentum ipsorum.

R E G U L A X X X I I I.

Solemne est Scripturis, universalem propositionem, quo magis animis infideat, bifariam proferre; nempè per affirmationem, & negationem. *Joan. 3.* Qui credit in eum non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus

tus est. Et *Marc. ultim.* Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit: qui non crediderit condemnabitur. Et *Jerem. 23.* Vos disperdistis gregem meum, eiecistis eos, & non visitastis eos. Et *Ezechiel. 18.* Vivendo vivet, & non morietur. Et: Dispone domui tuæ, quia cras morieris; & non vives. Et: Confessus est, & non negavit, quod non sum ego Christus. Et in *Genes.* Erat Sara sterilis, & non generabat.

REGULA XXXIV.

CAve semper, (inquit Hieronymus, *Matth. 10.*) in Scripturis divinis superstitionem intelligentiam, nec tuo sensu attemperes Scripturas, sed Scripturis junge sensum tuum.

In expositione sanctarum Scripturarum (ut docet Hieronymus, *Isaia 2. cap.*) veritatem debemus sequi, non contentionem. Hortatur Hieronymus studiosos, ne ita sint addicti alicui scriptori, quantumvis probato & celebri, ut in verba Magistri jurasse videantur. Cum enim in multis quotidie offendamus omnes, quæ mente præditos esse arbitrandum est illos, qui ita animum adhibuerunt dictis Scoti, Ocham, & aliorum, ut ab illis nulla ratione adhibita depelli possint. Nam is honos tantum divinis libris deferendus est, juxta Augustinum, in *De cretis, dist. 9.* Ego solis eis Scripturarum libris, qui canonici appellantur, didici hunc honorem deferre; ut nullum eorum scribendo errasse, audiam credere.

In rebus obscuris, (inquit Augustinus, *lib. 1. super Genes. ad litteram cap. 18.*) atque à nostris oculis remotissimis, si qua scripta, etiam divina legerimus, quæ possint, salva fide, quæ imbuimur, aliis atque aliis parere sententiis; in nullam earum, ita nos præcipiti affirmatione projiciamus, ut si forte diligentius discussa veritas eam rectè labefactaverit, corruamus; non pro sententia divinarum Scripturarum, sed pro nostra ita dimicantes, ut eam velimus esse Scripturarum, quæ nostra est; cum potius eam, quæ Scripturarum est, nostram esse, velle debeamus.

REGULA XXXV.

August. de Fide, & Operibus, cap. 4.

Veritas, (ut auctor est Hilarius, *7. de Trinit.*) cum per se intelligi non potest, per ea ipsa, quæ ei adversantur, elucescit; & in natura sua immobilis manens, firmitatem naturæ suæ, dum atteritur, acquirit. Unde dum hæretici fidei nostræ adversantur, affirmant. Item Origenes, *lib. 3. comment. Epist. ad Roman.* ait: Qui fideliter & integrè sacrorum voluminum colligit sensum, debet ostendere, quomodo ea, quæ videntur esse contraria, non sunt verè contraria. Non, ut accidere solet, his qui in diversos sectarum sensus unum fidei dogma disrumpunt; & illa tantum de Scripturis divinis testimonia explorant, quibus proprium dogma constituent. Earum verò, qui è diverso veniunt, nec extremo digito contingunt. Unde *Roman. 3.* Apostolus: Scimus, quod quæcumque lex lo-

quitur, his qui in lege sunt, loquitur; ut omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo. Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati. Epistola hæc de pluribus tractat legibus, quarum discretio, & distinctio, nisi per loca singula habeatur, confundere poterit sensus legentis: & contraria videntur, nisi diligenti examinatione excussa, contraria non esse manifestentur. Et Basilius, *Serm. 2. de Baptismate in 13. capitibus diviso, cap. 4.* ait: Si mandatum mandato repugnare videtur, necesse est, ut hypotheses ipsorum discamus, & totam pericopen legentes, veritatem cognoscamus; ac quod unicuique competit, ad scopum supernæ vocationis observemus; ad quem utraque mandata tendunt, partim morbum nostrum curantia, partim profectum largientia, quo ad divini beneplaciti perfectionem ducamur. Ut: Nemo lucernam accensam ponit sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, &c. Et *alibi* contrarium dicitur: Te eleemosynam faciente, nesciat sinistra, quod facit dextra. Exemplum optimum est apud Eucherium, *lib. 1. in Genes. cap. 10.* Dicitur in *Genes.* Requievit Deus ab universo opere. At in Evangelio contrarium dici videtur: Pater meus usque modò operatur, & ego operor. Requievit, scilicet, quia deinceps nullam novam condidit creaturam: operatur autem usque nunc, quia omnia ex eis facit, quæ in illis sex diebus fecit. Ergo requievit à condendis generibus creaturæ; non autem cessavit ab opere regendi omnia, quæ creavit.

REGULA XXXVI.

Non aliter (auctore Hilario, *5. de Trinit.*) veritas intelligi potest, quàm si falsa esse, quæ veritati objecta sunt, detegantur. Nam ut inquit Hieronymus, *Matth. 12.* Nunquam leges Dei sibi sunt contrariæ. V. g. inquit Salomon in Proverbiis: Ne respondeas stulto, secundum stultitiam suam, ne similis ei fias. Et rursum ponitur, quod nobis videtur esse contrarium: Responde stulto secundum stultitiam, ne sibi ipsi sapiens videatur. Quam quæstionem dissolvens Hieronymus, *Ezechiel. 1.* ait: Utrumque pro temporum, & personarum diversitate concordat; dum & stultus contemnitur, quia non recipit sapientiam; & stulta superbia, alia decutitur stultitia. Juxta quod & Apostolus ait: Factus sum insipiens, vos me coegistis. Præterea *Jacobi 1.* dicitur: Deus neminem tentat: & in *Deuteronom. cap. 13.* Tentat vos Deus vester, ut sciat, id est, scire faciat, an diligatis eum, an non. Intelligamus ergo, inquit Augustinus, *tract. 43. in Joan. & lib. 2. de Consensu Evangelistarum*, duas esse tentationes: unam quæ decipit, alteram quæ probat. Secundum eam, quæ decipit, Deus neminem tentat; secundum eam, quæ probat, tentat nos Deus noster, ut sciat,

Epistola ad Roman.

Matth. 5. Marc. 4.

Matth. 6.

Genes. 2.

Joan. 5.

Proverb. 26.

2. Cor. 12.

Tentatio duplex.

sciat, &c. Præterea 1. *Joan.* 4. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. At verò *alio loco* scriptum est: Timor Domini castus permanens in sæculum sæculi. Dicendum ergo, quod est timor servilis, scilicet, ne patiaris pœnam; & est timor castus, ne amittas justitiam. Primus timor iniquorum: secundus justorum est. Sic secundum alium timorem, timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem; secundum verò alium timorem, timor Domini castus permanet in sæculum. Item *Joan.* 8. dicitur: Ego non quæro gloriam meam; est, qui quærat, & judicet: & *cap.* 5. contrarium dici videtur: Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit filio. Sed hæc quæstio facile diluitur. Nam habes in Evangelio commemoratum pœnale judicium, cum dicitur: Qui non credit jam judicatus est: & in alio loco: Veniet hora, quando hi qui sunt in monumentis, audient vocem ejus; & procedent, qui benè fecerunt in resurrectionem vitæ, qui mala fecerunt, in resurrectionem judicii. Ecce quomodo judicium pro damnatione & pœna posuit: & tamèn, si semper judicium pro damnatione acciperetur, nunquam in *Psalm.* 42. audiremus: Judica me Deus, & discerne. Ibi judicium secundum afflictionem, hic judicium secundum discretionem positum est. Quomodo ipse David exponit, cum addit; Et: discerne causam. Et juxta hoc dixit Christus, *Joan.* 8. Est, qui quærat, & judicet.

Quæ hucusque dicta sunt, non magnam habent difficultatem; quod vero hoc referam loco, doctissimorum ingenia torfit. *Matthæus cap.* 27. *Lucas* 23. *Joannes* 19. dicunt, hora ferè sexta Christum fuisse crucifixum. At *Marcus* 15. facinus illud tertia diei hora fuisse perpetratum, autumat. Hunc nodum dissolvit Augustinus, *lib.* 3. *de Conf. Evang. cap.* 13. & 4. *de Trinit. cap.* 6. & in *lib. Q. Vet. & Nov. Test. q.* 65. inquit: Quod primò Pilatus Christum absolvit, inquit, nullam in eo invenio causam: & dicentibus illis, Crucifige, inquit ille, Quid enim mali fecit. Tunc illi: Nos legem habemus, &c: & si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Et cum secundò clamassent, Crucifige, tum crucifixus fuit linguis Judæorum; re verò, hora sexta. Verùm si Marci verba spectes, longè hoc abest à vero. Nam postquàm dixit: Hora tertia crucifixerunt eum; subjungit: Hora sexta tenebræ factæ sunt in universa terra: ideò alia hora, quàm sexta crucifixus est. Ab Augustino, stat Eucherius, in *Q. in Marcum.* In comment. *Psalmorum*, titulo Hieronym. *Psalm.* 77. (cui subscribit Theophylactus, *Joan.* 19.) dicitur, Quod Ecclesia ex imperitis congregata est, & ideò scriptorum vitio putaverunt, esse hoc est, putaverunt numerum senarium esse ternarium. Sed nec hoc quidem placet: postquàm enim dixerat, hora tertia esse crucifixum, subjungit: Cum facta esset hora sexta tenebræ, &c. tertia ergo hora præcesserat. Porro Ignatius, in *Epist. ad Trallianos*, hæc tradit: Die

Parasceves, hora tertia, sententiam accepit à Pilato, permittente Patre; hora sexta crucifixus est; nona emisit spiritum. Ante solis occasum, sepultus est; sabbato sub terra manet in sepulchro. Illucescente dominica die surrexit à mortuis. Parùm differt Ignatius ab Augustino: Nos tamen his expositionibus dimissis, aliter interpretari cogimur. Et primùm annotare oportet ex Hieronymo, in *Epist. ad Cyprian.* Nox, inquit, in quatuor vigiliis dividebatur, quæ singulæ trium horarum spatio supputantur: unde Dominus quarta vigilia ad navigantes venit Apostolos. Hæc divisio è militia traxit originem, ac translata est illinc ad sacra. Deinde diei horas dupliciter numerabant. Nam quoad negotia sæcularia, in duodecim secabant partes: unde Dominus, *Joan.* 11. Nonnè duodecim horæ sunt diei. Et apud *Matth.* de patrefamilias conducente operarios, dicitur exiisse primo manè, & circa sextam, nonam, & undecimam horam: quo in loco, etiamsi per compendia, diem tamen in duodecim partes distinxit. Et *Joan.* 4. Hora septima reliquit eum febris: & *alibi*, Hora erat quasi decima. At verò in sacris, & ad cultum Dei spectantibus rebus, in quatuor partes seu horas, videlicet, primam, tertiam, sextam, & nonam, diem secabant; ac unicuique earum, tres horæ nostræ assignabantur. Vesperum & matutinum non sunt partes diei, sed principium & finis. Annum similiter duobus dividebant modis. Quando agebatur de re spectante ad cultum divinum, initium sumebat à Martio mense: Hic erit vobis initium in mensibus anni, ut inquit Scriptura. Quoad res sæculares, à mense Januario initium sumebat, sicuti apud nos. Denique dies naturalis à nocte auspiciabatur in veteri lege: ut docet Hieronymus, *Jona* 2. refragante Damasceno, *lib.* 2. *cap.* 7. Ad hunc modum ergo Marcus intelligendus est, cum dicit, Christum fuisse crucifixum hora tertia: hoc est, in toto illo spacio trium horarum sæcularium, & unius sacræ, versus finem ejus. Et hoc est, quod reliqui Evangelistæ dixerunt: Hora ferè sexta.

Denique Paulus, *ad Hebræos* 9. ait: Erat Arca testamenti ex omni parte auro circumtectata, in qua erat urna aurea habens Manna, & virga Aaron, quæ fronderat, & tabulæ Testamenti. Sed *lib.* 3. *Reg. cap.* 8. dicitur: In Arca non erat aliud, nisi duæ tabulæ lapideæ, quas posuerat in ea Moyses in Horeb, quando pepigit fœdus Dominus cum filiis Israel. Aliqui sic solvunt, quod primùm, solum tabulæ erant ibi principaliter, nam ob illas fuit facta Arca. Alii dicunt, quod virga & urna erant extra arcam: sed tam juxtà eam, ut quasi in arca esse dicantur. Theophylactus, *ad Hebræos* 9. ait: Quæres hic, quomodo in libris Regum scriptum sit, quod non erat aliud quiddam in arca præter tabulas; nunc verò, & urnam Apostolus, & virgam Aaronis huc repositam asserit? Fortassè, qui optimè instructus erat in rebus Judaicis ab Gamaliele, ex traditione hoc habebat; & hodie Phariseorum sectæ adhærentes, as-

Noctis divisio.
Matth. 14.

Hore diei quot.

Anni varia supputatio.
Exod. 12.

Quæ res fuerint in Arca testamenti.

Exod. 34.

Ignatii sententia.

assentiuntur, rem ita se habere. Verumtamen primum non fuit: sed post, quando occultanda erat arca temporibus Jeremiae, forsàn hæc reposita sunt in arcam. Vera solutio (ni fallor) est, quòd ex tota Lege, nihil aliud ibi erat repositum, quàm tabulæ lapideæ continentes decem præcepta legis: non tamen excludit virgam Aaron & Manna ab arca.

REGULA XXXVII.

O Portet eos, (auctore Euthymio, *Joan.* 7.) qui sacras legunt Scripturas, intentionem loquentis, habitumque audientis exquirere; tempora quoque ac loca advertere; insuper idiomata observare, nec simpliciter & uno modo cuncta aggredi; si legitimos sensus velint comprehendere, & non in nudis manere verbis, & falli circa electiones. Quis enim non turbetur repente, audiens Christum dicentem: Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum. Siquidem ipse dixit: Ego sum veritas: quòd si veritas verum non loquitur, quis erit, qui vera loquatur? Si, quæ de se ipso testificatus est, vera non sunt, nobis omnino perit prædicationis summa. Nam (ut cætera omittamus) ubi ponemus ea, quæ paulò antè de se ipso testificatus est? quòd Filius Dei sit, quòd æqualis illi natura, potentia, & voluntate, quòd creator, quòd vivificator, quòd iudex, aliaque similia.

Non simpliciter dictiones, (auctore Chrysostomo, *Serm.* 13. in *Epist. ad Roman.*) sed sententiam dicentis ubique attendere, & exactam dictorum differentiam cognoscere, necessarium est. Hujus regulæ exempla innumera suppeditabit caput illud, in quo varias nominum ambiguum significationes explicavimus.

Non, quid scriptum est, sed qua ratione sit scriptum (inquit Hieronymus, *Zachar.* 6.) considerandum est. Non enim quadrigas Pharaonis, & currus Babylonios, ad similitudinem quatuor quadrigarum Zachariæ exponemus. Et Hilarius, *lib.* 1. de *Trinitat. versus finem*, ait: Omne dictum, & dicti ratio, ut dicatur, ex causa est intelligenda dicentis. V. g. Pater & Filius vocantur aliquando spiritus: unde in Evangelij legimus: Deus spiritus est: & Adorantes eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Hoc dixit Dominus ad Samaritanam, quæ dicebat, quòd Deus in monte adorandus erat: Judæi in templo à Salomone condito, religionis sedem existimabant. Ergo quia Deus invisibilis est, & immensus, ait Dominus, venisse tempus, quo nec in monte, vel in templo, sit adorandus Deus: quia spiritus est, nec circumscribi potest: quia per naturæ suæ virtutem ubique est, nec usquàm abest. Hos igitur veros esse adoratores, qui in spiritu & veritate sint adoraturi. Adoraturis autem in spiritu Deum spiritum, alter (scilicet in spiritu) in officio, alter (scilicet in veritate) in honore est: quia discretum est, in quo quis adorandus. Non enim tollit Sancti Spiritus nomen, & donum,

quia dictum est: Deus spiritus est. Hæc eadem scribit, *lib.* 4. de *Trinit.* & habetur in *Decretalibus*, de *Regulis Juris*. Ex regula prima, hujus Quinquagenarii hanc facillè intelliges.

REGULA XXXVIII.

IN Scriptura sacra, (juxta Gregorium Nazianzenum, *lib.* 5. *Theolog.*) quædam, cum non sint, dicuntur tamen: alia, cum sint, non dicuntur: alia nequè sunt, nequè dicuntur: alia deniquè, & sunt, & dicuntur. Sic Deus, cum affectibus non sit obnoxius, sacra tamen Scriptura irasci illum, dormire, sedere, ambulare, dicit. Ergo hoc totum genus, cum non sit, affigitur ei. Nam pro nostro captu, nostra nomina ad res divinas traduximus. Quædam cum sint, non dicuntur, sed colliguntur: ut Deum esse ubique. Quædam nec sunt, nec dicuntur: ut Deum esse malum. Quædam, & sunt, & dicuntur: ut Deum esse, & esse misericordem.

REGULA XXXIX.

OMne, quod dicitur (si Gregorio, *lib.* 23. *Moral. cap.* 3. credimus) in sacris litteris, quadripartita potest qualitate distinguì. Aut enim mala, malè: aut bona, benè: aut mala benè: aut bona malè dicuntur. Mala malè dicuntur, cum res perversa suadetur: ut *Job* 2. Benedic Deo, & morere. Bonum benè dicitur, cum recta rectè prædicantur: ut: *Matth.* 3. Penitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum. Malum benè dicitur, quando per os docentis, idcirco vitium exprimitur, ut reprobetur: sicut Paulus ait: *Roman.* 1. Fœminæ eorum mutaverunt naturalem usum, in eum qui est contra naturam. Quo in loco execranda facinora subdit, ut multos ad honestatis formam, inhonesta narrando, revocaret. Malè autem bonum dicitur, cum rectum aliquid recto studio non profertur: ut illuminato cæco Pharisei dixerunt: Tu discipulus ejus sis. Vel sicut Caiaphas ait: Expedi, unum mori pro populo, & non tota gens pereat. Bonum quippè, sed non benè locutus est; quia dum redemptionis gratiam prophetavit, crudelitatem necis appetiit.

REGULA XL.

QUæ Scriptura tacuit, (juxta Theophylactum, *Luce* 2.) ea quærere, non oportet, præsertim ubi nulla est utilitas. Ut inutiliter quæritur, Ubi sit abssecta illa particula pelliculæ, quando Christus circumcisis est? Dici autem posset, quòd quando abssectum terram tetigit, illam quoque sanctificavit; sicut etiam sanguis & aqua, quæ ex latere ejus fluxerunt: & videtur, quòd servaverit illam particulam illæsam, eo, quo ipsi visum est, modo; & in resurrectione iterum resumpserit, ut hæc particula non inveniatur deesse. Quippè & nos in resurrectione perfectum corpus resumpturi sumus.

Oo

Si-

Pellicula Christi circumcisi ubi.

*Herodes an
vivente
fratre ra-
puit uxore-
rem.*

Matth. 14.

Deut. 25.

Similiter quærere, An Herodes acceperit uxorem fratris Philippi vivi, an defuncti vita? Quæ de re Augustinus, in *lib. de Fide & Operibus cap. 19.* hæc scribit: Etiam illud ambiguum est: Utrum Herodes mortui duxerit, an vivi fratris uxorem: & ideo non ita claret, quid Joannes, ei non licere, dicebat. Et Theophylactus, *Matth. 14.* nihil certum de hac re statuit, ait enim: Arguit Joannes Herodem, ut fratris uxorem non legitimè habentem. Lex enim jubebat fratris uxorem accipere post mortem fratris, si ille absque liberis mortuus esset. Hic autem Philippus non absque liberis defunctus erat: erat enim ei puella, quæ saltabat. Sunt autem quidam, qui dicunt, quod etiam adhuc vivente Philippo, Herodes ei abstulerit uxorem, & Tetrarchiam. Sive hoc, sive illud erat, illicitum erat facinus. At vero Hieronymus, *Matth. 14.* affirmat, vivente fratre, illi abstulisse uxorem, inquit: Vetus narrat historia, Philippum Herodis majoris filium, sub quo Dominus fugit in Ægyptum, fratrem hujus Herodis, sub quo passus est Christus; duxisse uxorem Herodiadem, filiam regis Aretæ. Postea verò, socerum ejus, exortis quibusdam contra generum simulatibus, tulisse filiam suam; & in dolorem prioris mariti, Herodis inimici ejus nuptiis copulasse. Ergo Joannes arguit Herodem & Herodiadem, quod illicitas nuptias fecerint, & non liceat fratre vivente germano, uxorem illius ducere. Eusebius quoque Cæsariensis, *lib. 1. Ecclesiast. Histor. cap. 10.* huic subscribit sententiæ.

Ubi Enoch.

Ubi Christus post resurrectionem.

Jude mors quando.

Deinde, Ubi sit Enoch? frustra quæritur, cum ex Scripturis solum sciri possit, fuisse à Deo translatus. Et Christus ubi fuerit per illos quadraginta dies, & quid egerit, antequàm in cælum conscenderit? Num in paradiso terrestri, simul cum sanctis illis, qui cum illo surrexerunt, commoratus fuerit, an alibi, nescimus. Quamvis Hieronymus, in *Epistol. ad Marcellam*, quæ incipit: Magnis nos provocas quæstionibus: latè de hac re disputet, ac sudet multum, multumque laboret. Præterea, An Judas laqueo vitam finierit ante passionem Domini, vel post? Et ratio dubitandi est, quia sacerdotes convenerant in domum Caiphæ, & in domum Præsidis, ut morte Domini patrata, Pascha celebrarent. At Judas retulit triginta argenteos in templo: fuit igitur post resurrectionem. Hoc dubium insolutum reliquit Augustinus, *lib. Quæst. Veteris, & Novi Testamenti, quæst. 94.* quia sæpè Scriptura narrandi ordinem solet negligere. Nam non quia Matthæus dixit, in principio *cap. 27.* Vincitum tradiderunt Pilato. Tunc Videns Judas, quod damnatus esset Dominus, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos: ideo tunc traditus est. Porro Theophylactus, *Matth. 27.* & Oecumenius, *Act. 1.* diu post Christi passionem vixisse autumant. Sed tota illorum narratio mihi conficta videtur.

Sed ut ad id, undè egressa est, se vertat oratio, Hieronymus, in *Epistol. ad Vitalem*, col-

ligit ex annorum supputatione, Salomonem generasse Roboam, & Achaz Ezechiam, undecimo ætatis anno. Ac subdit: Cæterum Apostolus interminabiles genealogias, & Judaicas fabulas prohibens, de hujusmodi mihi videtur interdicare sermonibus. Quid enim prodest hæ-
rere in littera, cum scribatur: Littera occidit, spiritus autem vivificat. Quapropter optimè dicit Damascenus, *lib. 4. cap. 1.* Quod cognosci ab hominibus oportebat, à Deo revelatum est. Et iterum, *lib. 1. cap. 1.* ait: Cuncta, quæ tradita sunt per Legem, & Prophetas, & Apostolos, & Evangelistas, suscipimus, cognoscimus, veneramur, nil ultra requirentes. Hæc ille. Quare in tractandis Scripturis, non in quæstionibus curiosis, & inutilibus immorari oportet; sed mores nostros, & mentem juxta illarum præscriptum componere, & conformare; & *ὁρίτοι ἐν μεγάροις κακῶν ἀγαθῶν τέρυται* exquirere. Unde optimè monet Epictetus: Primus, ac maximè necessarius locus est in philosophia, ut speculationibus utamur: ut, Non mentiri. Secundus, qui ad demonstrationem spectat: ut, Undè, quod mentiri non oporteat. Tertius, qui ad eas confirmandas, & proficiendas spectat. Hoc est, quo pacto, & undè demonstrare possimus, verum id esse, aut falsum. Igitur tertius locus necessarius est ob secundum: secundus verò ob primum. Hic dispungendum, maximè omnium necessarium, & in quo quiescere oporteat, primum esse: hoc est, facere, quod faciendum esse, cognoscimus. Nos verò contrà facimus; tertio enim loco immoramur, in eoque omne studium nostrum convertimus. Hoc eò dixi, ut studiosos à curiosis quæstionibus indagandis, ad eas, quæ ad mores spectant, avocem. Lege Hieronymum, *ad Ephes. 3. & cap. 6.* & Basilium, *homil. 1. Exæmer. versus finem.*

REGULA XLI.

SAcra Scriptura (auctore Chrysostomo, *homil. 28. in Genes.*) ut attentiores reddat vocatum, appellationem nominis ejus in medium affert. Solemus enim diligentius auscultare, quandò nostris nominibus vocamur. Et iterum, *homil. 7. ad Populum Antiochenum*, de Adæ peccato loquens, ait: Deus à prima voce ipsum statim erexit, & tremementem confidere fecit, prior eum vocans ipse; quinimò non tantum prior vocans, sed etiam ex suo nomine appellans, dicens: Adam ubi es? multum circa eum amorem ostendit. Contrà, qui inimicè contra quospiam affecti sunt, nec nomina eorum, qui læsere, ferunt commemorare. Sic Saul, qui David oderat, non dixit: Ubi est David? sed: Ubi est filius Isai? Et Judæi, *Joan. 5.* qui Christum oderant, non dixerunt: Ubi est Jesus? sed: Ubi est ille? Hujus regulæ exempla passim obvia sunt: ut: Joseph, fili David, noli timere accipere conjugem. Et *lib. 1. Regum*, ait Dominus: Samuel, Samuel. Et in *Genesi*: Abraham, Abraham. Et *Ruth 4.* Declina paulisper, & sede hic,

2. Cor. 3.

Id est, quid domi, quid foris, mali, vel boni fiat.

vocans eum nomine suo. Et in Actibus : Saule, Saule, quid me persequeris ? Et *Isai.* 43. Redemi te, & vocavi te nomine tuo. Etiam in *lib.* 1. *Iliados*, Thetis loquens ad Achillem, verbum dixit, & nominavit. Et *apud Virg.* 4. *Georg.* Et te crudelem nomine dicit. Porro de hac verborum repetitione, quid nobis visum sit, scripsimus in *cap. de Repetitionibus verborum, & Sententiarum.*

REGULA XLII.

CUM aliquis ab infimo ordine ad excelsiorem provehebatur, mos erat Judæis, convivium celebrare. Hinc *Lucæ* 5. dicitur : Post hæc exiit, & vidit publicanum nomine Levi, sedentem ad Telonium, & ait illi : Sequere me : & relictis omnibus, surgens secutus est eum, & fecit ei convivium magnum Levi in domo sua. Et *Luc.* 19. Christus mansit in domo Zachæi publicani, & ipsum suscepit gaudens, postquam prædicationem ejus suscepit. Eodem modo in Academia nostra, qui prærogativam, aut insignia doctoratus assecuti sunt, solent ad lautissimum convivium, tam patres, quam equites invitare. Et qui ducunt uxores, aut ad presbyteratus culmen asciscuntur, eodem modo solent, populare convivium parare.

REGULA XLIII.

Nemo ex omnibus sanctis (auctore Hieronymo, *Matth.* 14.) invenitur, diem festum, vel convivium magnum egisse in die natalis filii sui, præter Pharaonem, & Herodem ; ut quorum erat par impietas, esset una solemnitas. Nemo invenitur, habuisse lætitiā in die natalis filii sui, vel filiae suæ : soli peccatores super hujusmodi nativitate lætantur. Sancti verò non agunt festivitatem in die natalis sui, sed Spiritu Sancto repleti, tristantur hac die, vacuos reputantes antè actos annos. Et *Genes.* 40. Origenes, *homil. unica, in lib. Regum*, ait : Abraham convivium magnum fecit, ea die, qua à lacte depulsus est Isaac filius suus. Apud homines quidem sæculi hujus, parentes solent, natalis diem celebrare filiorum. Abraham verò non celebrat natalem diem Isaac filii sui, sed illum diem festum agit, & convivia celebrat, cum eum à lacte depellit, & ad cibos solidos applicat. Quasi per hæc diceret Isaac : Cum factus sum vir, deposui, quæ erant parvuli. Hæc eadem, totidem verbis repetit, *homil.* 7. in *Genes.* & in *comment. Matth. cap.* 14.

Eucherius quoque *lib. 2. comment. in Genes. cap.* 33. ait : Cur Abraham nec die, quo natus est filius, nec die, quo circumcisus est ; sed die, quo ablactatus est, epulum fecit ? Quod nisi ad aliquam significationem spiritualem referatur, nulla solutio quæstionis est : tunc, scilicet, esse debere magnum gaudium spiritualis ætatis, quandò fuerit factus homo novus spiritualis : id est, non talis, qualis dixit Apostolus : Lac vobis potum dedi, non escam, nondum

enim poteratis ; sed nec adhuc potestis, adhuc enim estis carnales. Et iterum Origenes, *homil.* 8. *super Levit.* ait : Nemo ex omnibus sanctis invenitur, diem festum, vel convivium magnum egisse in die natalis sui ; nemo invenitur, habuisse lætitiā in die natalis filii, vel filiae suæ ; soli peccatores super hujusmodi nativitate lætantur. Invenimus enim in Veteri Testamento, Pharaonem regem Ægypti diem natalis sui cum festivitate celebrantem. In Novo verò Testamento Herodem. Uterque tamen eorum ipsam festivitatem natalis sui profusione sanguinis cruentavit. Ille enim præpositum pistorum : hic sanctum Prophetam obtruncavit in carcere. Sancti non solum non agunt festivitatem in die natalis sui, sed Spiritu Sancto repleti execrantur has celebritates. Unde Jeremias : Maledictus dies, *Jerem.* 20. in quo natus sum ; & nox, in qua dixerunt, ecce masculus : maledictus, qui annuntiavit patri meo dicens, natus est tibi masculus. Denique Cyrillus, *lib. 8. in Levit.* hæc eadem transcripsit ex Origene : sicut Eucherius ex Augustino, *ex lib. 1. Q. in Genes. q. 5.* Quin & Thracibus mos erat, in lucem editos filios lacrymis prosequi ; mortuos convivii, & tripudiis efferre. Et Herodotus, in *Terpsichore*, Trausos Thraciæ populos hoc factitasse, tradit. Juxta Zenobium καισιαί, & juxta Nicolaum, Causiani natos fletu excipiunt, defunctos beatos ducunt. Qua de re extat Epigramma apud Græcos hujuscemodi.

Θρήνας ἀνείτατος, ὅτι τροχέουσι μὲν ὕας
Μητέρος ἐκ κόλπων πρὸς φάος ἐρχομένους.
Ἐμπαλιδ' ὀλβίζουσιν, ὅς οὖς αἰῶνα λιπόντας
Ἀπροιδὸς κηρῶν λάτρεϊς ἔμαρψε μόρος.
Οἱ μὲν γὰρ ζῶντες αἰεὶ παντοῖα περῶσιν
Ἐς κακὰ τοῖδε κακῶν ἔυρον ἄκος φθίμενοι.

Laudantur Thraces, natos quòd viscera matrum

Egressos, gemitu potius excipiunt.

Quòdque relinquentes vitam, sine fine beatos

Credunt, incautos dum fera Parca rapit.

Illos, vita malis quia destinat omnibus ; hinc hos,

Pharmaca quòd mortem tot reperere malis.

Ex hac regula colliges solutionem quæstionis, An Job peccaverit, quando execrabatur, ac diris devovit diem nativitatis suæ. Nam viri sancti solent, personam hominum peccatorum assumere, & sub illorum persona sæculi calamitates deplorare, ac scelera hominum reprehendere. Ut Paulus, *ad Roman.* 7. cum inquit : Ego carnalis sum, venundatus sub peccato. Et Daniel cum sociis : Peccavimus, iniquè egimus, & recessimus à mandatis tuis : ut latius in libro decimo explicavimus. Et sic Job : Pereat dies, id est, periisset dies ; hoc est, nunquam fuisset dies ille calamitatis & miseriæ meæ prænuncius, in quo ego natus sum. Nam Job Domini voce laudatur, *cap.* 42. loquitur quippe Dominus ad Eliphaz inquit : Iratus est furor meus in te & in duos amicos tuos, quoniam non estis locuti coram me rectum, sicut servus meus Job. Et Jeremias sanctus fuit ex utero matris ; & tamen conqueritur dicens : Ma-

Job an peccaverit.

Roman. 7.

Daniel. 9.

ledictus dies, in quo natus sum; & nox, in qua dixerunt, ecce masculus.

At verò ut ex indefinita quæstione ad Hypothesin descendamus, quæro: An Job peccaverit? Hæc quæstio potest intelligi duobus modis: primo, An tanta fuerit præditus sanctitate, ut nunquam peccaverit, nec à virtute defeciverit? Et in hoc sensu, nec ipse, nec sancti omnes sunt à peccato immunes: Quia in multis offendimus omnes. Et *alibi*: Si dixerimus, quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus: &, Septies in die cadit justus: &, Nemo mundus à sorde. Nam cum justitia duobus modis dicatur, in utraque significatione non caret in hac vita aliqua imperfectione. Primo Justitia pro omnibus simul virtutibus ponitur, sicut iniquitas pro omnibus simul vitiis: ut *ad Rom.* 6. Sicut enim exhibuistis membra vestra, servire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem. Et *in Psalm.* Qui ingreditur sine macula, & operatur justitiam. Sic Noë, Job, Abraham, Elisabeth, & Zacharias vocantur justi; non tamen deerant illis peccata nonnulla leviora. Alio modo Justii appellantur in Scriptura, non qui omni vitio careant, sed quod majori parti virtutum commendentur. Nam Zacharias silentio condemnatur; Job suo sermone reprehenditur. Josaphat, & Josias, qui justii dicti sunt, Domino displicuerunt; quorum alter impio auxilium tulit, alter contra præceptum Domini occurrit Necho regi Ægyptio, & interfectus est; & tamen uterque justus appellatur. Et juxta Hieronymum, *in Q. in Genes.* & Origenem, Noë fuit justus in generatione sua: id est, si comparatur ad homines sui sæculi; si tamen ad sanctos conferatur Patres, injustus fuit. Sic fortè de Job dicere poterimus: sin minus sit justus primo modo, nam parùm refert. Secundus quæstionis sensus est: An Job peccaverit maledicendo diei suo? Et in hoc sensu, supra à nobis quæstio dissoluta est. Nihilominus, lege Augustinum, *lib. 2. de Peccatorum meritis, & remissione, cap. 12.* & Philippum Presbyterum *circa principium comment. in Job.*

REGULA XLIV.

Plerumquæ Scriptura (ut inquit Augustinus, *lib. 83. Q. q. 69.*) sic loquitur, ut quod semper est, tunc fieri dicatur ab aliquo, cum in eo cognosci cœperit. Ità dicimus in oratione dominica: Sanctificetur nomen tuum: quasi aliquandò sanctificatum non sit. Ergò sicut Sanctificetur, idem est, ac, sanctum esse innotescat; ità quoquæ quod ait Paulus: Cum reddiderit regnum Deo, & Patri: id est, Patrem regnare demonstraverit. Hoc est: ut per speciem, manifestationemque clarescat, quod nunc à fidelibus creditur, & ab infidelibus non putatur; evacuabit omnem principatum, & potestatem, manifestando utiquæ regnum Patris: ut omnibus notum sit, nullum Principum, aut

Potestatum, five cœlestium, five terrestrium, per se habuisse aliquid Principatus & Potestatis; sed ab illo, ex quo sunt omnia. Et *lib. 3. Locut. in Levit.* cum dicitur: Sanctificabor in medio filiorum Israel: id est, sanctus habebor: nequæ enim Dominus præter filios Israel, non est sanctus. Lege Cyrillum, *lib. 9. Thesauri, cap. 3. & lib. 10. cap. 7.* & Basilium, *4. contra Eunom.* Ad hunc modum intelligi debet, id quod dicitur, *ad Philip. 2.* Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est supra omne nomen. Utiquæ ante resurrectionem, & ante conceptionem, Christus habebat nomen supra omne nomen, cum Deus esset. Sed in resurrectione palàm in oculis omnium positum est, id quod antè erat ignotum. Et *apud Joan.* dicitur: Clarifica me Pater: &, Clarifica nomen tuum. Et Dominus post resurrectionem inquit: Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra: nam quamvis ante resurrectionem innotuerit Angelis, post eam innotuit hominibus. Atque ideò res fieri dicuntur, cum innotescunt. Et Adam dicitur: In die, quo comederis ex ligno, morte morieris: at non statim mortuus est. Dictum est ergò mori, cum adversus illum prolata sententia fuit. Et *ad Roman. 3.* Sit Deus, id est, manifestetur verax: & omnis homo mendax. Et *ad Hebr. 1.* Tantò melior Angelis effectus, id est, demonstratus. Et ad hunc modum multa, quæ de Christo dicuntur, juxtà humanitatem interpretanda sunt non infrequenter.

Fieri, aut factum esse dicitur, cum aliquis prompto animo est, ad aggrediendum rem aliquam: ut *1. Corinth. 15.* Quotidiè morior ob gloriam vestram: dicit, se mori quotidiè moriendi proposito. Et filiis Zebedæi dixit Dominus: Calicem quidem meum bibetis: at Joannes non bibit Christi calicem, cum morte naturali vitam finierit. Nam, ut narrat Tertullianus, *lib. de Præscript. heres.* postquam Romæ in dolum ferventis olei demersus, nihil passus est; in insulam relegatur: & deniquæ senio confectus obiit. Sed adverte, secundum Abdiam, *in lib. de Vitis Apostolorum*, Joannem non fuisse missum in cratere olei ferventis Romæ, sed Ephesi: quod verius videtur, cum totam ferè vitam in Asia transegerit. Aut secundò potest dici, calicem accipi pro quacumque afflictione: & sic calicem Domini filii Zebedæi biberunt. Lege Hieronymum, *super Matth.* Item nota, quod dicitur *in Exodo*: Fecerunt Magi similiter, & non potuerunt: id est, efficere conati sunt: ubi ad litteram videtur propositio principalis nostra.

REGULA XLV.

Per incarnationem (inquit Ambrosius, *versus finem lib. 2. de Fide ad Gratianum Augustum*) Christus officia nostra suscepit, & nomina; ut quod mortuus est, & sepultus. Et *post parùm*: Propter me Christus suscepit meas infirmitates, mei corporis subiit passiones, pro me peccatum, (hoc est, pro omni homine) pro

Que intendantur, fieri dicuntur.

Mors Joann. Evangelistæ.

1. Cor. 15.

pro me maledictum factus est: pro me, atque in me subditus, atque subjectus: pro me agnus, pro me vitis, pro me lapis, pro me servus, pro me filius ancillæ, pro me diem iudicii ignorans. Præterea Origenes, *lib. 2. Periar. cap. 6.* ait: Propter incarnationis sacramentum per omnem Scripturam, tam divina natura humanis vocabulis appellatur, quam humana naturæ divinæ nuncupationis insignibus decoratur. Magis enim de hoc, quam de ullo alio dici potest: Erunt ambo in carne una: & Jam non sunt duo, sed una caro: magis enim Verbum Dei cum anima in carne una esse, quam virum cum uxore, putandum est. Et Theophylactus, *Joan. 3. cap.* ait: Dicit Evangelista, filium hominis descendisse de cælo, quamvis caro non descenderit de cælo. Sed propter unam personam & hypostasim, ea, quæ Dei sunt, attribuit homini; & ea, quæ sunt hominis, attribuit Deo. Dedit, inquit, Deus filium suum in mortem, quamvis impassibilis permanserit Deus. Vide Cyrillum, *lib. 10. Theauri, cap. 3.* & Theophylactum, *Joan. 6. & 8.*

Theologi scholastici his verbis hanc regulam efferunt: Per Christi incarnationem facta est communicatio Idiomatum: hoc est, proprietatum utriusque naturæ. Qua de re, lege S. Thomam 3. *part. q. 16. art. 4. & 5.*

R E G U L A X L V I.

PER contraria diserta, (ut scribit Hieronymus, *in comment. Epist. ad Titum cap. 1. & 2.*) contraria facile intelliguntur: ut cum cognovero, quod quotiescumque vincimur à vitiis atque peccatis, Deum nego; sciam, quod cum vitia supero, & Deo adhæreo, ipsum sequor. Et *in comment. in Eccle. cap. 1. versus finem*, ait: Ex contrariis contraria intelliguntur. Unde Salomon: Dedi cor meum, ut cognoscerem sapientiam & scientiam, errores & stultitiam. Nam sapientia prima est, stultitia caruisse. Stultitia autem carere non potest, nisi qui intellexerit eam. Unde plura in rebus, aliquantulum noxia, sunt creata; ut dum vitamus ea, ad sapientiam erudiamur. Æqualis ergo studii fuit Salomoni, scire sapientiam & scientiam, & è regione errores & stultitiam; ut in aliis appetendis, & in aliis declinandis, vera ejus sapientia probaretur. Hieronymus quoque *in comment. Ezechiel. cap. 44.* aliud addit exemplum, inquiens: Si legis prævaricatio inhonorat Deum, consequenter qui legis præcepta servat, honorat eum: ut impleatur, quod scriptum est: Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Et *in Epist. ad Eustochium* ait: Fœlicitas veteris legis fuit fœcunditas: unde: Beatus, qui habet semen in Sion, & domesticos in Jerusalem: & Maledicta sterilis, quæ non parit: & Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. Hanc ob causam Abraham senex Cethuræ copulatur; & Jacob mandragoris redimitur; & conclusam vulvam, in Ecclesiæ figuram, Rachel conqueritur. Et Ori-

genes, *homil. 4. in Ezechielem*, cum hanc regulam posuisset, addit: Unde de Justo dicitur: Non erit sine prole, nec sterilis in vobis: peccatores autem sine liberis, & posteritate sui, æterna infœlicitate damnantur: ut in domo Abimelech factum est, cujus uxorem conclusit Dominus vulvâ; propter peccatum, quod in Isaac commissum est. Ex quo qualis, & quanta sit Virginitatis gloria, in Novo Testamento, colligitur. Et *Joan. 3.* Qui crediderit in filium non judicatur, qui non credit jam judicatus est: undè infidelitatis crimen agnoscitur.

Genes. 20.

R E G U L A X L V I I.

PRivilegia singulorum (ut inquit Hieronymus, *Jona cap. 1.*) non possunt legem facere communem. Non enim debemus, sub exemplo Jonæ, qui sortibus electus est, ut præcipitaretur in mare, sortibus credere. Nequè illud ex Actibus, quod Mathias sorte in Apostolum eligitur. Sicut enim in condemnationem Balaam asina loquitur; & Pharaos, & Nabuchodonosor in iudicium sui, somniis futura cognoscunt, & tamen Deum non intelligunt revelantem; Caiphas quoque prophetat ignorans: ita Jonas fugitivus sorte deprehenditur, non viribus sortium, sed voluntate ejus, qui sortes regebat incertas. Nec, quia filii Israël acceperunt vasa ab Ægyptiis, nos idem facere debemus.

Exemplis quibus utitur Hieronymus, nempe de Mathia & Jona, qui sorte fuerunt electi, alter ut esset Apostolus, alter ut maris fluctibus committeretur; recipiuntur communiter à Doctoribus, quos citat Gratianus, 26. *q. 2.* & à S. Thoma 2. 2. *quest. 95. art. 8.* & exponuntur de sorte quadam sensibili, & oculis omnium exposita. A quorum iudicio longè ego absom. Nam quomodò sancti illi intelligendi sint, ipsimet aliis in locis explanaverunt. Ait namque Augustinus, *Psal. 30. conc. 2.* Sortis nomine appellatur gratia Dei. Undè dicitur: Cecidit fors super Mathiam; quia in sorte non est electio, sed voluntas Dei: ut *in Psalm.* In manibus tuis sunt sortes meæ. Et Dionysius, *in lib. de Ecclesiastica Hierarc. cap. 5. parte 3.* ait: Porro de sorte illa divina, quæ Mathiæ divinitus obtigit, alii quidem alia sensere, meo iudicio non rectè; aperiam autem & ipse, quid sentiam. Videtur mihi, Scriptura sortem appellasse, divini quiddam & præcipui muneris, per quod illi choro sacratissimo insinueretur, quis esset divina electione declaratus. Vides, quod Apostoli nullam miserunt sortem; sed Deus de cælo, aut aliàs quomodò illi fuit visum, misit signum, declarans, & ostendens, quis esset assumendus ad munus apostolicum, & quis dimittendus. Ut fecit, cum Cain & Habel obtulerunt sacrificia: Suscepit, inquit, Dominus, sacrificium Habel. Quomodò? quia misso de cælo igne, illud combussit. Et 3. *Regum 18.* cum sacerdotes Baal orarent, ut descenderet ignis è cælo, non descendit quidem. At cum

ora-

Proverb. 1.

Joan. 5.

*Fœlicitas
Veter. Test.*

Psal. 127.

Sortis

Dionys.

oravit Elias: Domine Deus Abraham, & Isaac, ostende hodiè, quia tu es Deus Israel, & ego servus tuus: eo orante, ignis è cœlo descendit, & devoravit holocaustum: quo signo, aut sorte, ostendit sibi sacrificium illud placere. Et in primordiis Ecclesiæ, ut auctor est Chrysostomus, *homil. 29. in priorem ad Corinth. Epist.* quandò aliquis baptizabatur, aut descendebat Spiritus Sanctus super illum, aut donum prophetiæ, & linguarum illi dabatur; quòd sibi persuaderet, fidem Christi esse certissimam. Et *Numer. 17.* legimus, Tribus Israel virgas suas in sortes dedisse, ut qui electus à Deo esset sacerdos, declararetur. Sors autem super Aaron cecidit, quia sola ejus virga effloruit. Et *Judic. 6.* Sortem petiit Gedeon: Si salvum facis, ô Deus, per manum meam populum Israel, sicut locutus es; ponam hoc vellus lanæ in area; si ros in solo vellere fuerit, & in omni terra siccitas, sciam, quod per manum meam, sicut locutus es, liberabis Israel. Factumque est ita. Ad hunc modum intellige de sorte Acham, *Josue 7.* & sorte Jonathan, *1. Regum. 14.* De hac re, lege Origenem, *homil. 23. in Josue: & homil. 9. Levit.*

REGULA XLVIII.

UBi difficile, aut impossibile ponitur, (inquit Hieronymus, *Matth. 19.*) non impossibilitas prætenditur, sed raritas demonstratur: ut *apud Matth.* Amen, Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cœlorum. Et exemplo ostendit, esse impossibile: Facilius, inquit, est, camelum per foramen acus transire. Nihilominus Abraham, Isaac, & Jacob divites, intraverunt in regnum cœlorum: & in Evangelio Matthæus, & Zachæus, divitiis relictis, Domini testimonio prædicantur. De exemplo, quo usus est Hieronymus, quòd dives haud facile assequetur regnum cœlorum, lege Augustinum, *Epistol. 89. quæst. 4.* Sed ut exemplis notior fiat regula, aliqua breviter adducam. *Ad Hebraeos 6.* Impossibile est eos, qui semel illuminati sunt, gustaveruntque donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus Sancti, &c. Et *Lucæ 17.* Impossibile est, ut non veniant scandala. Et *Psalms. 4.* Quis ostendet nobis bona: & 54. Quis dabit mihi pennas, sicut columbæ. Et *apud Isaiam*: Generationem ejus quis enarrabit: nam *Quis*, rem impossibilem, aut difficilem significat, ut *alibi* à nobis dictum est.

REGULA XLIX.

AJerusalem (auctore Hieronymo, *Osea 2.*) in Ægyptum, dicitur in Scriptura descendere: ab Ægypto in Jerusalem, ascendere. Undè in *Osea* dicitur: Juxtà diem ascensionis suæ de terra Ægypti. Quandò eximus de Ægypto, & ad meliora transimus, dicitur ascendere, quia Jerusalem in montibus sita est; de qua, qui Jericho descendere voluerat, vul-

neratus est: ad eos autem, qui Ægypti, id est sæculi hujus quærunt auxilia, dicitur: *Væ, qui descendunt in Ægyptum propter auxilium.* Et Eucherius, *lib. 3. in Genes. cap. 26.* ait: Nunquàm ferè in sanctum quis locum dicitur descendisse; vel ad vituperabilem conscendisse, memoratur. Quæ observationes ostendunt, divinam Scripturam, non ut plurimis videtur, in-
Scriptura divina.
erudito, atque agresti sermone compositam; sed secundum disciplinam divinæ eruditionis aptam; nequè tantum historicis narrationibus, quantum rebus, & sensibus mysticis servientem invenies. Undè cum detentus fuisset Simeon in Ægypto, & novem fratres ejus dimissi reverterentur ad patrem; non est scriptum, quia ascenderunt ex Ægypto; sed, Imponentes, inquit, frumentum super asinos suos, abierunt. Cum autem recepto fratre, & agnito Joseph, reverterentur, dicitur: Ascenderunt ex Ægypto, & venerunt in terram Canaan ad Jacob patrem suum. Et Origenes, *homil. 15. in Genes.* latè de hac re disputat: ex quo Eucherius, omnia illa, quæ sub ejus nomine retulimus, ad verbum transtulit.

Hæc regula ad pertractandos mysticos sensus plurimum valet, ut docebimus *in libro sequenti.* Nam quia Jerusalem editior, & altior est cunctis urbibus, significare videtur, illius habitatores, & qui ad illam conscendunt, ad culmen virtutis, aut conscendere, aut jam pervenisse, & cum Christo in monte esse cum Apostolis: & è contrà, qui ab ea descendunt, ad infima, & terrena fuisse delapsos. At verò nè violenta allegoria videatur, & conficta, ex historia confirmanda est. Inquit enim Ezechiel, *cap. 38.* de Jerusalem: Qui possidere cœpit, & esse habitator umbilici terræ. Et Rabbi David, *in comment. Osea, cap. 2.* ait: Israelitica regio cunctis aliis altior est, idè ad eam semper dicimus, conscendere. Hinc fortè Psalmis Davidicis, qui Graduum inscribuntur, illis hoc inditum est nomen, quia Judæi è Babylone in Jerusalem conscendentes, per certas mansiones & diverticula, illos quindecim Psalmos Domino cecinerunt. Et *in Psalm. 121.* Illuc enim ascenderunt Tribus, Tribus Domini, testimonium Israel, &c.

REGULA L.

QUandò novum fit aliquid, atque præcipuum, (teste Chrysostomo, *homil. 14. in Matth.*) signa Deus facere consuevit; præstans quædam pignora suæ potentiæ, his qui legem ejus accipiunt. Sic cum hominem facturus esset, prius mundum creavit, & tunc demum, facto homine, legem in Paradiso dedit. Et cum sancto etiam Noe legem positurus esset, magna rursus mirabilia monstravit; per quæ destruxit omnem creaturam, ac terribile illud pelagus per annum integrum toto fecit orbe diffundi, justumque illum in tanta totius mundi tempestate servavit. Abraham quoque multa signa legitur præstitisse; ut claram illam de Regum bello victoriam, ut insignem quoquè ad-

*Isai. 31.**Scriptura divina.**Genes. 42.**Lucæ 19.**Lucæ 10.*

versus Pharaonem plagam, ut cum de variis eum periculis liberavit. Sed & Judæis quidem, cum legem esset daturus, prius mirabilia illa, & prodigia magna ostendit, ac tunc demum præcepta legis imposuit. Ità in Evangelio, cum sublimem quandam vivendi introduceret disciplinam, & quæ nunquam ab illis fuisset audita, auctoritatem mandatis suis præstruxit claritate signorum. Quia enim æternum regnum prædicabat, quod non conspiciebatur sensibus; ex his, quæ videntur, etiam illa, quæ non sunt visa, demonstrabat. Et Gregorius Nissenus, in *homil. Natalis Domini*: Divina benignitas hominibus viam præstruens, ad hoc nè aliqua res incredibilis videatur, incredulorum animos ad assentiendum præparat, minoribus miraculis illos exercendo. Hujusmodi erat foetura illa, qua sterili Elisabeth & decrepito nascitur filius; quod concilietur fides Mariæ partu. Lege Theophylactum, *Luca 1. circa principium*.

Nec tantum, Deus optimus maximus, miraculis animos hominum præparare, sed etiam vaticiniis antè adhibitis viam præmunire solet, cum aliquid insolitum facere vult. Unde Chrysostomus, *Sermo 1. in Epistol. ad Roman.* ait: Solet Deus, quandò sublimia & magnifica facturus est, antè multa tempora illa prædicere; exercens hoc pacto suorum auditum, quo facilius, & certius excipiant eorum adventum. Et Aretha, in *comment. Apocalyps. cap. 18.* loquens de terræmotu illo, qui tempore Christi passionis accidit, ait: Ex consuetudine, inquit, Scripturæ, terræmotus mutationem rerum significat. *Agg. 2.* Quemadmodum ubi dicitur: Adhuc semel, ego movebo cælum, & terram: significat enim translationem eorum, quæ commoventur; ut declarat Paulus, *ad Hebræos cap. 12.* Et in Veteri Testamento, egressus Israelitarum ex Ægypto, dictus est terræmotus: ut cum ait David: Terra mota est, etenim cæli distillaverunt: & in *Apocalyps. cap. 6.* cum aperuisset Agnus sigillum sextum, terræmotus factus est magnus. Siquidem tantas afflictiones Antichristi tempore fore invasuras homines, dicunt, quantas nunquam antè fuisse cognovimus. Denique Theophylactus, in *Matth.* ait: Scriptura terræmotum, in rerum alteratione ponit.

Ex hac regula facile sectatorum Lutheri levitas, & inconstantia; & ipsius insania, & impietas refellitur, qui cum à Deo missus non fuerit per hanc missionem exteriorem efficiendorum miraculorum, (miracula quippè signa sunt interioris missionis Spiritus Sancti) nihilo minus non solum postulat, sed obtinuit, ut dogmatibus ejus ex orco extractis fides adhibeatur; atque illis, nec discussis, nec probatis, an ex Deo sint, necnè, subscribatur. Atqui ego perlibenter ab istis transfugis, qui à Deo vero ad Deum hujus sæculi defecerunt,

quærerem, quo consilio ducti, à Dei Ecclesia, quæ est firmamentum veritatis, desciverint? Nùm miraculum aliquod adhibuerit, ut doctrinæ suæ viam præmuniret, atque ipsi fidem faceret? Nihil minùs. At eximia quadam sanctitate, & morum probitate claruit, cujus lænocinio allekti, ei acquievistis? Tantundem: quandoquidè tot scelera teterrima ab ipso patrata fuisse comperio, ut potius dehortari, quàm hortari homines ad se sequendum, viderentur. Cum juxtà Agasiclem Lacedæmoniorum regem, illorum exoptare oportet, esse discipulum, quorum & filios esse volumus. Fefellit ergo vos, ac in errorem pertraxit, nomen illud Evangelii, quod identidè apud vos ostentare; & frequenti solet inculcare sermone; cum longè latèque ab re ipsa dissideat. Nam juxta Prophetam: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. Evangelium quippè non tam est in verbis, quàm in sensu; non tam in foliis, quàm in fructu. Eudoxum ferunt, bonum ipsum (hoc est felicitàtem) in voluptate sitam esse, existimasse; cujus rationes, ob morum ejus probitatem, magis quàm propter seipsas probabantur: nam maximè temperans esse videbatur, nec ut amicus voluptatis, putabatur hæc dicere, sed quia ità re vera existimabat. Hinc etiam Orator à M. Catone finitur: Vir bonus, dicendi peritus. Sed benè habere hac ex parte Martinus, non poterit nobis imponere, nec errores suos obtrudere; cum illius scelera sint orbi notiora, quàm ut à nobis hoc loco recensenda sint. Porro doctrinam, qua ratione insinuare, & propagare curaverit Martinus, excutiamus. Cum videret, nec à probitate morum, nec à potentia miraculorum, suffragium habere posse; ad decipiendum Dei populum, & disseminandum errores, statuit, illas hæreses suscitare, ad quarum fatum hominum animos cernebat, esse propensos. Nam quemadmodum facile erat Athenis Athenienses laudare, sed non apud Lacedæmonios; sic facile erat, cibum, & potum, & quæ ex illis sequuntur, apud illos Germanos, quorum Deus venter erat, laudare. Undè universa jejunia, & ciborum delectus, statim apud illos exoleverunt, conniventibus magnatibus; ad quos, sicut postremò prædicatio Jonæ pervenire solet, ità vitia, quæ in præcipitia ducunt homines, primùm ab illis amplectuntur, & foventur. Deindè cum sibi subiratum Pontif. Max. hac de causa cerneret, totum ecclesiasticum ordinem labefactare, & Pontificem ipsum à sede Petri deturbare, decrevit; affirmans, nec Episcopos, nec Papam esse dignitate superiores sartoribus & sutoribus; ac talem denique Ecclesiæ formam constituit, ut meritò de ea dicere possis cum Propheta: Facies meretricis facta est tibi: nescisti erubescere.

Eudoxus.

Terræmotus.

Agg. 2.

Psalm. 67.

Lutheri hæresis.

Finis Libri noni Hypotyposeon.

LIBER DECIMUS

THEOLOGICARUM

HYPOTYPOTHEOSIS.

MARTINUS MARTINI, CANTAPETRENSIS,
Sacrae Theologiae Magister, ac divinarum Scripturarum, in tribus linguis,
Salmanticae, Primarius Professor, Illustrissimo, ac Reverendissimo
D. D. Petro Pontio Legionensi, Episcopo Placentino:
Salutem P. D.

JAm ad postremum hujus secundae partis volumen ventum est, in quo elementa Scripturarum à nobis absolventa sunt. Et in primis ab studiosis, cura ac diligentia adhibenda est, ut Scripturae cum gestu pronuncientur; qui nimirum non raro interpretationis loco esse solet. Ut *Ecclesiastes* 11. cap. Lætare juvenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuae, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum. Et *Threnorum* 4. Gaude, & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus; ad te quoque perveniet calix, inebriaberis, atque nudaberis. Quibus in locis, tota periodus per irrisorem proferenda est: nam imperativus *Lætare*, comminationis est. Et in *libris Regum*: Clamate voce majore, Deus est enim Baal, & forsitàn loquitur, aut in diversorio est, aut in itinere, aut dormit, ut excitetur. Et in *Threnis*: Vocavi amicos meos, id est, inimicos, ipsi autem spreverunt me. Et in *Genes. cap. 3.* Ecce Adam factus es, quasi unus ex nobis: nam cum dixisset serpens: Eritis sicut dii: dicit Dominus ironicans: Ecce Adam, factus es sicut unus ex nobis: atque ita exponit Chrysostomus, *homil. 31. in Matth.* Vel juxta Theophylactum, *Joan. 13.* sunt verba Angeli: Ecce Adam factus es, sicut unus ex nobis: id est, factus es sicut unus, qui ex Angelorum numero cecidit. Et cum dicit Dominus, *Joan. 13.* Unus ex vobis proditurus est me: id est, is, qui à vestro choro excidit, me tradet. Item *Matth. 9.* Non est opus valentibus medico. Et *Psalms. 49.* Si efuriero, non dicam tibi. Atque ita dicit Chrysostomus, *loco citato.* Et *Habac. 1.* Hæc est fortitudo dei sui: id est, Bel idoli.

Deinde providendum est, nè malè distinguamus. Nam in *illo Psalmi*: Jerusalem, quæ ædificatur: hic dispungendum, ac deinde sequitur: ut civitas, cujus participatio ejus in id ipsum: id est, In illa Jerusalem, quam Dominus conditurus est, (hoc est, in populo Christiano) summus erit animorum consensus civium inter se. Et *Psalms. 10.* Dixit in corde suo, Non requirer: & respondens Propheta ait: Vides: & subjungit causam: Quoniam tu dolorem, & laborem consideras. Et *Psalms. 23.* Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei: & deinde subditur: Jacob;

id est, populus Israeliticus. Nam peculiare est Hebræis, uti hominis vocabulo pro loco, aut gente: ut Zabulon, Nephthali. Porro hac in re, in veteri Instrumento ad Hebræos codices confugere oportet. Cum verò adhibita intentio incertum esse providerit, quomodo distinguendum, aut quomodo pronuntiandum sit, consulamus regulam fidei, ex Scripturarum planioribus locis, & Ecclesiæ auctoritate. Illa hæretica distinctio: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat. Verbum hoc erat in principio apud Deum: non vult verbum Deum confiteri. Sed hoc regula fidei refellendum est, qua nobis de Trinitatis æqualitate præscribitur, ut dicamus: & Deus erat verbum. Deinde subjungamus: Hoc erat in principio apud Deum. Et apud Joannem *eodem loco*, Latini sic distinguunt: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: quod factum est, in ipso vita erat. Græci sic: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso vita erat. Utrique sano sensu. Licet namque Theophylactus arbitratur, disjunctionem Latinorum esse hæreticam; reverà fallitur. Illa enim distinctionis ambiguitas, neutra parte resistit fidei.

Multoties hæc disjunctio, etsi primo aspectu difficilis appareat, ex contextu dijudicari potest. Sicut *ad Philip. 1.* ubi Apostolus ait: Et quid eligam, ignoro; coarctor autem è duobus, desiderium habens, dissolvi, & esse cum Christo, multò enim magis optimum: manere in carne, necessarium propter vos. Incertum enim est, utrum ex duobus desiderium habens; an, Coarctor è duobus, ad illud adjungatur, desiderium habens dissolvi, & esse cum Christo. Sed quoniam ita sequitur: Multò enim magis optimum: apparet eum, ejus optimi dicere, se habere concupiscentiam; ut cum ex duobus compellatur, alterius tamen habeat concupiscentiam, alterius necessitatem. Concupiscentiam, scilicet, esse cum Christo; necessitatem, manere in carne. Quæ ambiguitas ex uno consequenti verbo dijudicatur, quod positum est, nempè *enim*. Quam particulam, qui abstulerunt Interpretes, illa potius sententia ducti sunt, ut non solum compelli ex duobus, sed etiam quòd duorum habere concupiscentiam videretur. Sic ergo distinguendum est: Et quid eligam, ignoro.

Punctuatio
Hæretice
Initii Ev.
Joan.

Locus
Apostoli,
ad Philip.
1.

Com-

Compellor autem ex duobus : quam distinctionem sequitur : Concupiscentiam habens dissolvi , & esse cum Christo. Et tamquam quæreretur , quare potius hujus rei habeat concupiscentiam : Multò enim magis optimum , inquit. Cum ergo è duobus compellitur , quia est manendi necessitas , quam ita subjecit : Manere in carne , necessarium propter vos : desiderium Apostoli est primi , scilicet , dissolutionis.

Item *Matthæus* , cap. 28. dicit : Vespere sabbati , quæ lucebat in prima sabbati , venit Maria Magdalene. Et *Marcus* , cap. 16. ait : Surgens Jesus manè prima sabbati , apparuit primo Mariæ Magdalene. In quorum locorum expositione Hieronymus , *quest. 3. ad Hedibiam* , respondet , quod uterque Evangelista verum dixit : Matthæus , quando Dominus resurrexerit , vespere sabbati : Marcus autem , quandò eum viderit Maria , id est , manè prima sabbati. Ita enim distinguendum est : Cum autem resurrexisset : & parumper spiritu coarctato , inferendum : prima sabbati , manè apparuit Mariæ Magdalene : ut , qui vespere sabbati , juxtà Matthæum resurrexerat , ipse manè prima sabbati , juxtà Marcum apparuerit Mariæ. Quod & Joannes significat , manè eum alterius diei visum esse , demonstrans. Aut dicendum , judicio meo , quòd vespera pro nocte capitur , apud Matthæum : & Marcus tempus illud explicavit , nempe quòd nocte illi apparuerit , manè jam appropinquante.

Ubi autem nec præscripto fidei , nec ipsius sermonis contextu , ambiguitas explicari potest ; nihil obest secundum quamlibet earum , quæ ostenduntur , sententiam distinguere. Veluti est *2. Cor. 7.* illa , *ad Corinthios*. Has ergo promissiones habentes charissimi , mundemus nos ab omni iniquatione carnis , & spiritus , perficientes sanctificationem in timore Domini : capite nos , nemini nocuimus. Dubium est quippè , utrum , Mundemus nos ab omni iniquatione carnis & spiritus ; secundum illam sententiam dicat : Ut sit sancta in corpore & spiritu : an , Mundemus nos ab omni coinquinatione carnis , ut alius sit sensus , & alius spiritus , perficientes sanctificationem in timore Domini. Tales distinctionum ambiguitates , in potestate legentium sunt. Et *ad Rom. 2.* sic oportet legere : Qui reddet unicuique secundum opera ejus. Iis quidem , qui secundum patientiam boni operis (id est , qui perseverant in bono opere) quærunt vitam æternam : subaudi , reddet gloriam , & honorem. Iis autem , qui sunt ex contentione , &c. ira & indignatio , scilicet , reddetur. Est optimum etiam exemplum *apud Matthæum*. Occidit omnes pueros , qui erant in Bethlehem & in omnibus finibus ejus , à bimatu & infra : id est , intra : secundum tempus , quod exquisierat à Magis. Lege Euthymium , *Matth. 2. circa principium* : & Ambrosium , *Psal. 36.* & Augustinum , *lib. 5. super Genes. ad litter. cap. 13. & 14.*

Postremò , ambiguitates , quæ non ad distinctionem , vel ad pronuntiationem pertinent , sed

ad casum nominis spectant , similiter considerandæ sunt. Nam sæpè occurrit nomen , quod nescias , quo casu collocatum sit , nisi ad fontem Græci , aut Hebraici sermonis te conferas. Ut *Psal. 9.* Inimici defecerunt frameæ in finem , & civitates eorum destruxisti : nomen *Inimici* juxtà aliquos est nominativus pluralis. Sed melius est , ut sit genitivus : ad hunc sensum : Inimicorum nostrorum vires debilitatæ , fractæque sunt. At verò juxtà Hebræos vocativus est , *Inimiceque* legendum. Atque is error irrepsit ex affinitate litterarum : loquitur enim adversus Goliath Philisthæum ; atque irridens vires ejus , miratur , quomodò tam celeriter sint superatæ. Et *Psal. 126.* Ecce hæreditas Domini filii , merces , fructus ventris : nomen filii potest esse genitivus , aut nominativus numeri pluralis ; quod rectius videtur , quasi dicat : Hæreditas Domini sunt filii : nam hæc erat fœlicitas legis veteris. Et pariter ad idem quod subdit : Qui filii sunt merces , ac fructus ventris materni. Et *Psal. 44.* Propterea unxit te Deus , Deus tuus oleo lætitiæ : primum nomen juxtà Hieronymum , *in Epist. ad Principiam* , est in vocativo , ad hunc sensum : Propterea , ô Deus , unxit te Deus tuus oleo lætitiæ. Damascenus autem , *lib. 4. cap. 6.* utrumque nomen ponit in nominativo : sicut & Paulus , *ad Hebræos* , cap. primo. Item in cantico Mariæ , *Luce 2.* dum dicit : Suscepit Israel puerum suum , recordatus misericordiæ suæ : nomen *Israel* apud Latinos ambigitur , in quo sit casu. Sed non est dubium , quin sit in accusativo. Et *in Evangelio Matthæi* : Potens est Deus , de lapidibus istis suscitare filios Abraham : Abraham est in dativo , etsi genitivus videatur. Sicut & illud Actuum Apostolicorum : Si (id est , numquid) in hoc tempore restitues regnum Israel : pro , ipsi Israel. Et *Matth. 13.* explicans Christus parabolam Zizianorum , ubi dicit : Zizania autem filii sunt nequam : Nequam est genitivus , hoc est , satanæ. Et *cap. 12.* Spiritus autem blasphemia non remittetur : blasphemia est nominativus , & spiritus genitivus. Et *2. ad Tim. 4.* Coacervabunt sibi magistros , prurientes auribus : hoc nomen Prurientes , est in nominativo. Sic *1. Thessal. 3.* Propterea consolati sumus fratres , in vobis : dubium est enim , utrùm O fratres , an Hos fratres. Neutrum autem horum est contra fidem ; sed Græca lingua hos casus pares non habet , & ideo illa inspecta , renuntiatur vocativus : id est , ô fratres. Quòd si voluisset Interpres dicere : Propterea consolationem habuimus fratres in vobis : minùs servitum esset verbis , sed minùs de sententia dubitaretur : nostri enim nemo ferè ambigeret , vocativum esse casum , cum audiret : Propterea consolati sumus , fratres nostri , in vobis. Sed jam hoc periculosius permittitur. Ita factum est , in prima ad Corinthios epistola , cum ait Apostolus : Quotidie morior per vestram gloriam fratres , quam habeo in Christo Jesu : ait enim quidam Interpres : Quotidie morior , per vestram juro gloriam : quia in Græco vox jurantis *Nai* manifesta est , sine

*Vulgata
dicit : Inimici defecerunt frameæ in finem.*

1. Cor. 15.

ambiguo sono. Verùm rarissimè invenietur ambiguitas in propriis verbis, quantum ad libros divinarum Scripturarum spectat; quam non, aut circumstantia ipsa sermonis, qua cognoscitur Scripturarum intentio; aut Interpretum collatio, aut præcedentis linguæ solvat inspectio: his præmissis, sit

R E G U L A P R I M A.

Ex antecedentibus, & consequentibus percipitur Scripturæ sensus.

S. Thom.
3. part. q.
20. art. 1.

PRudens admonendus est lector (ut auctor est Hieronymus, *Matth.* 25.) nè superstitionis acquiescat interpretationibus, & quæ comicè pro fingentium dicuntur arbitrio; sed consideret priora, media, & sequentia, & sic nectat sibi universa, quæ scripta sunt. Ut quia Matthæus, *cap.* 25. ait: Vigilate itaque quia nescitis diem, neque horam: Intelligimus omnia, quæ ante dixerat, partim *cap.* 24. partim 25. hoc est, de duobus, qui in agro sunt, de duobus molentibus; & de Patrefamilias, qui servo suo dedit omnem substantiam, & de decem virginibus, ideò parabolæ esse præmissas, ut quia ignoramus omnes judicii diem, sollicitè nobis lumen bonorum operum præparemus: nè dum ignoramus, judex veniat. Et Augustinus, *lib.* 83. *Q. q.* 69. ait: Solet circumstantia Scripturæ illuminare sententiam, cum ea, quæ circa Scripturam sunt præsentem quæstionem contingentia, diligenti discussione tractantur. Ut illud, quod dicit Paulus, *1. Corinth.* 15. Tunc & ipse Filius subjectus erit ei, qui illi subjecit omnia. Invenimus namquæ ita esse ventum ad illum locum, ut supra diceret: Nunc autem Christus surrexit à mortuis, primitiæ dormientium. Agebat enim de resurrectione mortuorum, quæ in Domino secundum susceptionem hominis facta est. Eamque quàm apertissimè sequatur, ipsa littera monstrat: dicit namque: Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in suo ordine: initium Christus, deindè hi, qui sunt Christi in præsentia ejus. Deindè finis, cum tradiderit regnum Deo & Patri, cum evacua-verit omnem principatum, & omnem potestatem & virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Novissimè inimica destruetur mors: sic omnia subjecit sub pedibus ejus. Cum autem diceret, quod omnia subjecta sunt, manifestum est, quod præter eum, qui subjecit illi omnia. Cum autem subjecta fuerint omnia, tunc & ipse filius subjectus erit ei, qui illi subjecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Dum ergo sic loquitur, manifestum est, hoc secundum susceptionem hominis dictum.

Habitator terræ.

Præterea Hieronymus, in *Epist. ad Dardanum*, eandem regulam exemplo illustrat, dicens: Ubi quæ habitator terræ legitur; & priora, & media, & extrema tractemus, & liquidò Scripturarum regula poterit comprobari; semper habitatores terræ, peccatores cog-

nosces appellari. De quibus in Apocalypsi dicitur: Væ habitatoribus terræ. Et *Danielis* 4. *Apor.* 8. Omnes habitatores terræ apud illum in nihilum reputati sunt. Et *alibi*: Ut inferas manum *Ezech.* 38. super populum, qui est congregatus ex gentibus, qui possidere cœpit, & esse habitator umbilici terræ, id est, Judæ. Item Hilarius, *lib.* 9. de *Trinitat.* parùm post principium, inquit: Dictorum intelligentia, aut ex præpositis, aut ex consequentibus expectanda est. Nam cum de humana natura loquitur, dicit Dominus: Solus Deus est bonus: &, Nemo bonus nisi solus Deus: &, Non potest filius ab se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem; &, Pater major me est: &, De die illa, vel hora, nemo scit, neque Angeli in cœlis, nec Filius, nisi Pater solus. At quandò Christus, juxtà divinitatem loquitur, inquit: Ego & Pater unum sumus. Et Hieronymus, *Matth.* 5. cum exponit sermonem Domini in monte habitum, ait: Ex præcedentibus, & sequentibus, in Galilæa monstratur locus; quem putamus esse, vel Thabor, vel quemlibet alium excelsum montem. Deniquè postquàm finivit sermones suos, statim sequitur: Cum autem introisset Capharnaum. Et iterùm Hieronymus, in *eodem cap.* cum exponit hunc locum: Esto consentiens adversario tuo, &c. ait: ex præcedentibus, & consequentibus, manifestus est sensus; quòd nos Dominus, dum in istius sæculi via currimus, ad concordiam cohortetur, juxta Apostolum dicentem: Si fieri potest, quantum ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Nam dixerat: Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, &c. hoc finito, statim infert: Esto consentiens, aut benignus adversario tuo. Et in consequentibus jubet: Diligite inimicos vestros. Cum hæc tamen manifesta sit intelligentia, plerique arbitrantur, de carne dictum & anima, vel de anima & spiritu; quod penitus non stat. Quomodò enim caro mittenda erit in carcerem, si anima non consenserit; cum anima, & caro pariter recludenda sint; nec quidquam possit caro facere, nisi quod animus imperarit. Lege, *quæst.* 11. ad *Hedibiam*.

Ex hac regula liquidò colligitur, hunc locum *Psal.* 2. Ego hodie genui te; fore intelligendum de generatione temporali filii Dei, ut multi illustres viri interpretantur, præcipuè Hieronymus, ad *Galat.* 4. & *Isaia* 45. & Ambrosius, *lib.* 5. de *Fide*, *cap.* 2. & Theodoretus, ad *Hebræos* 1. & Augustinus, *lib.* 2. de *Trinit.* *cap.* 18. Atque iterùm Theodoretus, *Psal.* 2. cum dicit Psalmographus: Dominus dixit ad me, filius, &c. inquit: *ἴαυτην τὴν φωνὴν οὐκ ἄν τις τῆ τοῦ θεοῦ πνεύματος διδασκαλία παθέμενος τῇ θεότητι προσάποι τοῦ δεσπότου χριστοῦ. περὶ γὰρ ἐκείνης ἀκούομεν τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων διὰ τοῦ δαβὶδ λέγοντος. ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. ὥς ἄνθρωπος τοίον καὶ τὰυτὴν δέχεται τὴν φωνήν. ὥς ἄνθρωπος καὶ τῶν ἐπαγομένων ἀκούει. αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ.* Hoc est. Hanc vocem *Hodie* nullus tribuet Filio Dei, si modò à vero sensu Scripturarum aberrare non vult.

Locus *Psal.*

2.

vult. Nam de divina natura intelligitur, quod alibi David cecinit: Ex utero ante luciferum genui te. Igitur quatenus homo, illi deferenda est hæc vox: quin & ut homo est, accipienda sunt, quæ sequuntur: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. His refragantur Augustinus, *Psalms. 2.* Et Cassiodorus, *eodem in loco.* Et Beda *ad Hebræos 1.* qui de generatione æterna intelligi autumant: quibus scholastici omnes ferè subscribunt. Denique alii intelligunt de reditu Christi ad vitam, quando à mortuis resurrexit: nam resurrectio, generatio quædam est. Atque ita intelligit Paulus, *Actuum 13.*

Dixit Hieronymus, *Matthæi 25.* in regula nostra: Quæ commaticè, pro fingentium dicuntur arbitrio. Comma est pars periodi; quod si eum, in auctore quopiam invento, interpreteris, nullo habito respectu ad superiora, aut inferiora, à quibus convulsum est; sed illo nudè sumpto; à vero sensu aberrabis frequenter. Ut si intelligam locum illum Isaïæ, *cap. 1.* A planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas: de flagris, quæ Christus pertulit in passione pro nobis, malè interpretabor. Nam intelligitur de populo Israelitico, qui nullis ærumnis, nec flagellis eruditus, ad sanam mentem redibat; & propterea vocatur populus Sodomæ, & Gomorrhæ. Et similiter eadem ratione malè communiter interpretantur hunc locum: Cum sancto sanctus eris, & cum perverso perverteris. Sensus quippe est: cum homine pietatem colenti, benignè ages: & illum hominem, qui à recta via avertitur, acerbè punies. Dicit autem perverteris, ad eum sensum: Non est malum in civitate, quod Dominus non fecerit: quasi dicat: cum pravo homine perversus eris: hoc est, extremo supplicio eum afficies.

R E G U L A I I.

Quod moris sit in Scripturis divinis, (inquit Origenes, *lib. 6. comment. Epist. ad Roman. cap. 7. versus finem*) sanctos personas assumere peccantium, & magistros suscipere in semetipfos infirmitates discipulorum, ex libro Psalmorum plenissimè perdocemur. Ut cum dicit: Non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum, quia iniquitates meæ supergressæ sunt capiti meo, &c. usque, Super me computruerunt, & exarserunt cicatrices meæ, à facie insipientiæ meæ; miseriis afflictus, & humiliatus sum usque in finem, &c. quibus penè integer hic scribitur Psalmus. Quod si fortè alicui videbitur David, magis de semetipso pro his, quæ acciderant ei, dicere potuisse, quàm de aliis: quid etiam de Daniele dicemus, cujus quidem peccatum nullum refertur, sed vir desideriorum dicitur; & tamen in jejuniis, cilicio, & cinere describitur, & oratio huiusmodi, in qua inter cætera hæc dicit: Peccavimus, iniquitatem fecimus, injustè egimus, & impietatem commisimus, & discessimus, & declinavimus à mandatis, & judiciis, & non au-

divimus servos tuos Prophetas. Undè conveniens est, nos, legentes dicta sanctorum; cum ab eis tale aliquid dici videmus, intelligere, & sentire, quia nostras in semetipsis passiones, atque peccata describunt. Et propterea illi desunt, ut illorum fletibus nos invitemur ad lacrymas. Considerant enim, neminem ita durum, & ignarum posse inveniri, qui cum ab aliis viderit, vulnera sua ligari, ipse nullum de suis vulneribus sensum doloris accipiat. Et Oecumenius, *ad Roman. 7.* ait: Apostolus per seipsum designat naturam humanam: ut; Occasione accepta, peccatum per præceptum operatum est in me: id est, in omnes homines, omnem concupiscentiam. Et Olympiodorus, *in Præfat. in Eccle.* ait: Sciendum, sapientem Ecclesiasten, modò è sua ipsius loqui persona; modò ejus personam gerere, qui ea, quæ in mundo sunt, attonitus admiratur. Item Hieronymus, *lib. 2. adversus Pelagianos, propè finem,* ait: Omnes Prophetæ, ut Daniel, David, non per se, qui sancti erant, sed ex persona populi dicunt, peccavimus, iniquè egimus, injustè egimus, & recessimus à mandatis & justitiis tuis. Exponens quoque hunc locum Habacuc: Quare non respicis Domine, super iniqua agentes, & taces, devorante impio justiore se; & facis homines, quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principem, &c: inquit Hieronymus: Hoc dicit, non quod ipse Propheta sic sentiat, sed quod impatientiam humanam in sua persona exprimat. Sicut frequenter Prophetas, & Paulum vidimus, vanas hominum in se recipere sententias, & nunc dicere: Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, &c. & quasi incipiens sit: Fratres, ego me non arbitror, comprehendisse: & Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Et rursus quasi perfectus sit: Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sapiamus. Cum igitur non sit unius, atque ejusdem dicere, se ex parte cognoscere, & esse perfectum: ac nè forsitàn putes, non esse Apostolicæ consuetudinis, sed nostræ; hoc est argumentum, quod ipse loquitur ad Corinthios: Hæc autem, fratres, transfiguravi in me & Apollo, propter vos, ut in nobis discatis. Alioqui quomodò potest Deus, sic habere homines, quasi pisces maris; & velut reptilia, quæ non habent principem: cum Angeli singulorum quotidie videant faciem Patris, qui in cælis est: & circumdet Angelus Domini in circuitu timentium eum. Sicut igitur in hominibus, etiam per singulos, Dei currit providentia; sic in cæteris animalibus generalem dispositionem & ordinem, cursumque rerum intelligere possumus. Lege Theophylactum, *in Præfat. in Habacuc*: & Augustinum, *epist. 120. cap. 6.*

Sunt innumera huiusce rei exempla. Ut *ad Roman. 7.* Apostolus: Scimus, quod lex spiritualis est: & in se infirmorum personam suscipiens, subdit: Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato: nam quod operor, non cognosco. Et Jeremias, *cap. 20.* Seduxisti me, Domine, & seductus sum: fortior me fuisti. Et

Daniel. 9.

Habac. 1.

Rom. 7.
Philip. 3.
1. Cor. 13.
Philip. 3.

1. Cor. 4.

Matth. 18.

Locus Isaia
cap. 1.

Psalms. 18.

Psalms. 37.

Daniel. 9.

ad Titum, 3. sub persona illorum, qui in Christum crediderant, ait Paulus: Fuimus aliquandò & nos stulti, inobedientes, errantes, servientes desideriis, & voluptatibus variis, in malitia & in invidia agentes, odiosi & odientes alterum. Et Christus sub persona omnium peccatorum ait: Longe à salute mea verba delictorum meorum: & in *Actibus*: Saule, Saule, quid me persequeris? me, id est, Ecclesiam meam, cujus ego caput sum.

REGULA III.

MORIS est divinarum Scripturarum, (auctore Augustino, *Psal.* 3.) personæ Dei tribuere id, quod in nobis facit. Non quidem ubique, sed ubi congruenter dici potest: ut *Psal.* 3. Exurge, Domine, salvum me fac Deus meus. Et veluti cum ipsum loqui, dicitur, quandò ejus dono loquuntur Prophetæ, vel Apostoli, vel quique nuntii veritatis. Undè illud est: An vultis, experimentum accipere ejus, qui in me loquitur Christus? Non enim ait, ejus, quo illuminante, aut jubente loquor; sed prorsus ipsam locutionem illi tribuit, cujus munere loquebatur. Et cum dicitur, *Genes.* 22. Non percipisti filio tuo propter me: ait Augustinus, *quest.* 59. in *Genes.* Angeli nomine Dominus Christus significatus est, qui sine dubio Deus est. Aut Deus erat in Angelo, & ex persona Dei Angelus loquebatur; sicut in Prophetis etiam solet. Et in consequentibus in *Genes.* dicitur: Et vocavit Angelus Domini Abraham iterum de cælo: Per memetipsum juravi, dicit Dominus.

Deindè annotandum est ex Gregorio, *libro* 9. *Moral.* cap. 29. quòd sæpè verba in Scriptura exponuntur per facio, facis: ut *Job* 9. Abominabuntur me vestimenta mea: id est, abominabilem me facient. Sic per Petrum quoque de Juda dicitur: Hic possedit agrum de mercede iniquitatis. Nequè enim emptum pretio sanguinis agrum figuli, Judas possidere potuit, qui relatis triginta argenteis, traditionis crimen criminiosior in se protinus multavit: sed possedit dictum est, pro, possidere fecit. Et *lib.* 19. cap. 7. ait: Usitata locutione sacri eloquii, videre Dei dicitur, videre nos facere. Sic Dominus justo viro dicit: Nunc cognovi, quòd timeas Deum. Et *Deut.* 13. Israelitæ præmonentur: Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat, an diligatis eum, an non: id est, ut scire faciat. Et Augustinus, *lib.* 2. de *Dono Perseverantiae*, cap. 23. cum dicitur ad *Galat.* 4. Misit Deus spiritum filii sui, clamantem in corda nostra: explicat, clamare facientem. Et *lib.* 2. de *Serm. Domini in monte*, cum hæc dixisset, addit: Sic diem lætum dicimus, quòd lætos faciat; frigus pigrum, quòd pigros faciat. Hoc non intelligentes hæretici, Veteri Testamento adversantur, veluti ignorantiae, vitiove dandum putantes, de eo quod dictum est: Tentat vos Dominus Deus vester. Quasi de Domino in *Evangelio* scriptum non sit: Hoc dicebat tentans eum; nam ipse sciebat, quid esset

facturus. Lege ipsum, *lib.* 1. *Q. in Genes.* q. 68. *Joan.* 9. & *tract.* 43. in *Joan.* & *Concione* 1. *Psal.* 36. Præterea *Psal.* 6. ait: Hac loquendi forma crebrò utitur Scriptura: Exurge, Domine: id est, fac nos exurgere. Et in *Evangelio*: De die verò, & hora illa nemo scit, nequè Angelus, nequè virtus, nequè Filius, nisi solus Pater. Quod ideò utiquè dictum est, quia per Filium homines hoc non discunt; non quòd apud se, ipse non noverit. Sed de hoc Matthæi loco, lege Augustinum, *lib.* 1. de *Trinitat.* cap. 12. & S. Thomam 3. parte *quest.* 10. art. 2. Item Augustinus, *lib.* 4. super *Genes.* ad litteram cap. 9. ad hunc modum exponit hunc locum *Genes.*: Requievit Deus ab omni opere: id est, requiescere nos fecit. Ad hunc quoque modum exponendus est ille locus Pauli, ad *Roman.* 8. Spiritus Sanctus postulat pro nobis gemitibus innarrabilibus: id est, postulare facit. Atque ita exponit Augustinus, in *lib.* de *Orando Deum*, ad *Probam*, *epistol.* 121. cap. 15. & in *Epist.* ad *Probam*, de *Videndo Deo*: & in *lib.* de *Trinitate*, & *unitate Dei*, cap. 6. & contra sermonem *Arianorum*, cap. 25. & de *Anima*, & ejus origine, *lib.* 4. cap. 9. & Gregorius: & S. Thomas 3. parte, *quest.* 26. art. 1. ad 2. Porro Ambrosius, *epistol.* 23. exponit de gemitu ineffabili, juxta illud, *Jerem.* 4. Ventrem meum doleo. Hanc regulam, his obscurissimis verbis Augustinus, *lib.* 5. super *Genes.* cap. 19. protulit: Modus ille locutionis, cum per efficientem, id quod efficitur significatur, crebrò est in Scripturis sanctis; maximè cum de Deo aliquid dicitur, quod ei ad proprietatem locutionis non convenire, veritas clamat. Quod de Deo diximus in principio regulæ, poteris vice versa de dæmone dicere, juxta regulam Tychonii, de qua postea differemus.

REGULA IV.

UBI decora sunt, (inquit Hieronymus, *Ezechiel.* 5.) & honesta, ac pro merito eorum, qui ea sustinent; per seipsum Deus facere, profitetur. Ubi autem tristitia, & non digna Deo, dicit quidem fieri, sed non à se. Ut in *Ezechiele*, cap. 5. Ideò patres comedent filios in medio tui, & filii comedent patres suos: non dixit, ego faciam, ut patres comedant filios suos in medio tui, & filii comedant patres suos. Quod autem decorum est, nec Dei majestate indignum videtur, ipsum se dicit, facere. Ut cap. eodem *Ezechielis*: Ipse ego faciam in medio tui judicia in oculis gentium: & sequitur: Et faciam in te judicia, & ventilabo universas reliquias tuas in omnem ventum. Tale quid in maledictis Deuteronomii invenire poterimus, & præcipuè in illo loco: Glorificantes me glorificabo; qui autem me despiciunt, ad nihilum deducuntur. Eos enim, qui se glorificant, ipse glorificat; qui autem eum despiciunt, non à Domino despicientur, vel deducuntur in nihilum; hoc enim sequebatur ut diceret; sed absolute, Deducuntur ad nihilum, non à Deo, sed pro

pro meritis suis, & peccatis. Ex his poteris colligere, quomodo intelligatur dictum Augustini, *lib. 4. super Genes. cap. 9.* Rectè dicimus, Deum facere, quidquid ipso in nobis operante fecerimus. Hujus regulæ hæc sint exempla. *Psal. 1.* Quia novit Dominus viam justorum, & iter impiorum peribit: pro, & viam injustorum non novit. Et *Isaia 50.* In iniquitatibus vestris venditi estis: & parum infra: Ambulate lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis. Et in *Evangelio*: Amen dico vobis, nescio vos. De bonis autem, *Isaia 26.* Domine, dabis pacem nobis, omnia enim opera nostra operatus es in nobis.

Duplex
malum.

Mala an à
Deo sint.

Baruc. 2.
Mich. 1.

Ut tamen Regulam exactiùs intelligas, annotare oportet, quod est duplex malum: primum virtuti contrarium, & hujus Deus causa non est; & hoc est, quod dixit Regula, Ubi decora sunt &c. Est aliud malum, quod non est contrarium virtuti, scilicet, afflictio, & cruciatus; de quo dicitur *Matth. 6.* Sufficit diei malitia sua: & Non est malum in civitate, quod Deus non fecerit: & hujus Deus causa est; nam hoc, malum non est absolutè, sed quòd his malum esse videatur, qui illud sustinent. Aut aliter, juxta Didymum, in *comment. epist. Jacobi, cap. 1.* Quandò, inquit, aliqui dicunt, quantum ad istam vocem, sola, quæ meliora sint, à Deo esse; non etiam, quæ molesta judicantur, & tristia; ponendum est illud, ubi ait Scriptura: Ipse deduxit super eos mala; & illud: Descenderunt mala à Domino super portas Jerusalem. Ex quibus exemplis agnoscitur, sententia & judicio Dei, suavia, atque tristia hominibus provenire. Nec aliter evenire poterat, cum cuncta Dei providentia deferantur. Attamen consequens erat, ut qui invitabat ad patientiam, perfectionemque virtutis, non malorum illationem, sed memoriam deberet habere meliorum; dum omnis, qui studet secundum virtutem vivere, non tristia, sed optima data potius, & dona perfecta meretur. Alter vero quidam Scripturas subtiliùs animadvertens, & ea, quæ piè de providentia sunt, exponens; dicit, meliorem ministrationem fieri, præcedente voluntate Dei; adversa verò, propter quandam utilitatem, per accidentiam destinari. Hactenus ille. Vide Damascenum, *lib. 4. cap. 20.*

R E G U L A V.

QUamquàm non Deus, (ut auctor est Chrysostomus, *homil. 36. in Matth.*) sed hominum improbitas malorum causa sit; talis est Scripturæ consuetudo, ut Deum dicat, illa fecisse. Unde *Joannis 9.* dicitur, quod dedit ipsis Deus oculos, nè videant: & *alibi*: Veni segregare hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam, & nurum adversus socrum suam. Et Euthymius, *Joan. 15.* ait: Hoc Scripturæ idioma est, Dei permissionem quasi ejus opus appellare. Siquidem excæcavit, & induravit, significat, excæcari ac indurari permisit; tamquàm incurabiles: nemi-

nem enim vi attrahit, propter liberum cujusque arbitrium. Simile est, quod dicitur: Indurans indurabo cor Pharaonis: & Errare fecisti nos à via tua: frequentiaque sunt in Veteri Testamento idiomata. Tale quoque est illud Pauli: Tradidit illos Deus in reprobum sensum: & Tradidit illos Deus in affectiones ignominie. Nam Deus non solum nemini hoc facit, sed nec reliquit, nisi eum relinquamus: ait namquè, peccata vestra divisionem faciunt inter me & vos. Rursùmque dicitur: Ignorasti legem Dei tui; ignorabo & ego te. Et David: Eccè, qui elongant se à te, peribunt. Et Salvator in *Evangeliiis* loquitur ad Jerusalem: Quoties volui congregare filios tuos, & nolui. Præterea idem Euthymius, *Psal. 68.* ait: Est linguæ Hebraicæ proprietas, ut ei, qui permisit, factum adscribat; eò quòd prohibere potuit, & non prohibuit: ut *Psal. 68.* Quem tu percussisti, ipsi persecuti sunt. Et in *Zacharia*: Percute pastorem, & dispergentur oves gregis. Et *Isaia*: Dominus tradidit eum pro peccatis nostris. Item *Matth. 5.* ait: Hoc Scripturæ idioma est, ut dicat: Nè nos inducas in tentationem: ac si diceret, ne permittas nos induci. In eo enim, quod permittit ipse, inducere videtur.

Hæc regula Augustino non placet: videlicet, ut exponamus, Excæcavit, id est, excæcari permisit. Nam ita interpretabatur Julianus, quem reprehendit ipse Augustinus, *lib. 5. contra Julianum, cap. 3.* & *libro de Gratia, & Libero arbitrio, cap. 20. & 21. tom. 7.* Ipse verò sic exponit: excæcavit, primò non illuminando; deinde occasiones, & causas relinquendo, quibus mens peccatoris magis ac magis excæcatur justo Dei judicio, suo tamen vitio, & malitia. Lege Irenæum, *lib. 4. cap. 48.* & Chrysostomum, *homil. 67. in Joan. & Serm. 3. cap. 1. Epist. ad Roman. & homil. 8. in posteriorem Epist. ad Corinth. & Origenem, homil. 2. in lib. Judicium: & Damascenum, lib. 4. cap. 20. & S. Thomam 1. 2. quest. 79. qui de tota hac re plenissimè disputant.*

Deindè, cum aliquis ex alterius præscripto rem aggreditur, aut efficit, præcipienti tribuitur opus illud. Unde cum Joannes, *cap. 4.* dicat, quod Christus non baptizabat, sed discipuli ejus; nihilominus *cap. 3. ejusdem Evangelii* dicitur: Post hæc venit Jesus, & discipuli ejus in Judæam, & baptizabat. Quia, ut inquit Theophylactus, *Joan. 3.* licet non per se, baptizabat per discipulos suos. Et mater filiorum Zebedæi petit, ut alter filiorum sedeat ad dexteram, alter ad sinistram: dixitque illis Dominus, non matri: Nescitis, quid petatis. Et *Genes. 2.* dicitur: Nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: quo in loco verba hæc tribuuntur Adæ. At verò *Matth. 19.* verba sunt Dei. Et Job inquit: Dominus dedit, Dominus abstulit: cum utique Satan abstulerit. Et in veteri Instrumento Angelus loqui solet ad Prophetas, & dicit: Ego sum, qui feci hoc, & hoc. Nam juxta Regulam juris, quod per alios facimus, per nos ipsos facere videmur. Et 2. *Reg. 12.* dicitur de

Exod. 4. &
7.
Psal. 43.
& 106.

Isaia 59.
Psal. 72.

Zach. 13.

Joan. 2.

Matth. 20.

David : Uriam percussisti gladio : cum id ministri fecerint. Lege Dionysium, in *Cœlesti Hierarch. cap. 13. circa finem*, de sacerdote purgante : & S. Thomam 1. 2. *quest. 98. art. 3.*

An Deus sit causa mali.

Potest nunc in dubium ac disceptationem trahi, an Deus sit causa peccati? Qua de re scholastici, in *Secundo Sententiarum* latissimè disputant : & S. Thomas 1. 2. *quest. 79.* & doctores illi sancti, qui à nobis modò citati sunt in superioribus regulis. Interim tamen, nè prorsus sub silentio rem tantam omisisse videamur, dicendum, Deum non esse causam peccati. Nam ut ait Mercurius Trismegist. in *Primandro, Dialogo 14.* A Deo perfectò nihil malum, nihil turpe. Hæc siquidem passiones sunt, creata sequentes opera : quemadmodum, æs rubigo, animata corpora limus. At nequè faber ferrarius induxit rubiginem, neque animati corporis genitor cœnum ac sordes : eodemque modo, nequè Deus etiam malum. Verùm nonnunquam, ut ait Hieronymus, in *Epistola ad Philemonem*, malum occasio fit bonorum ; & hominum prava consilia Deus vertit in rectum : ut Joseph fratres, sui zeli stimulis incitati, eum Ismaelitis vendiderunt viginti aureis. Quod initium & patri, & fratribus, & omni Ægypto bonorum omnium fuit. Deniquè ipse postea ad fratres inquit : Vos cogitastis de me mala ; Deus cogitavit de me bona. Simile quid & de Onesimo possumus intelligere, quod mala principia occasiones fuerint rei bonæ. Si enim dominum non fugisset, nunquàm venisset Romam, ubi Paulus erat vinctus in carcere, & ubi Evangelio credidit. Et Petri negatio, magni profectus illi causa fuit. Et Plato *lib. 2. de Republica* ait : Malorum autem alicui causam esse ipsum Deum, cum bonus sit, refellendum est omninò ; nec permitendum, hoc quemquam dicere in sua civitate, si bonis institui legibus civitas debet ; nec insuper quemquam audire, siue sit ille junior, siue senior, siue carminibus hæc inferantur, siue soluta oratione narrentur. Hæc igitur sit lex, in qua cogatur unusquisque dicere, Deum non omnium causam, sed bonorum : malorum autem quamlibet aliam præter Deum, quærere decet. Sed de hac re latissimè disputant omnes, qui adversus Manichæum scripserunt. Et Origenes, *lib. 3. Periarchon, cap. 2.* & Basilii, in *homil. an Deus sit causa mali.*

Ad Philemonem.

REGULA VI.

Joan. 20.

Exod. 19.

Divina Scriptura (auctore Gregorio, *homil. 12. in Ezechiel.*) aliquandò ex tempore, aliquandò ex loco, causas designat, quas aperto sermone non indicat. Ex tempore etenim, sicut prædicante Judæis Domino, per Evangelistam dicitur : Hyems erat. Inter illa enim mysteria, quæ veritas loquebatur, quæ causa fuit, ut nomen hyemis adderetur, nisi ut per qualitatem temporis frigus ostenderet cordis ? Quia & cum verba veritatis acciperent, frigida Judæorum corda remanebant. Aliquandò verò ex loco : sicut carnali Israelitico populo,

descendente de monte Moyfi, lex in campetribus data est : & sanctis Apostolis Dominus, *Matth. 5.* in monte sedens, summa, & spiritalia præcepta locutus est. Ut ex locis, videlicet, monstraretur, quia & illis tamquàm carnalibus, mandata minima dabantur in valle terrarum ; & isti tamquàm spiritales & sancti, in monte mandata cœlestia audirent. Quatenus apertè monstraretur, quod ascendentes corde ad cœlestia, infirma mundi relinquerent, & in montis culmine starent. Sic per *Ezechielem* dicit Dominus : Surge, egredere in campum : quia prophetiæ suæ gratiam, postmodum dignatus est in latitudine gentium demonstrare. Et Ambrosius, *lib. 10. super Lucam*, loquens de Petri proditioe, de exemplo illo ex *Joannis 20.* desumpto, quo usus est Gregorius, hæc scribit : Frigus esse non poterat, si tempus consideremus. Sed frigus erat, ubi Jesus non agnoscebatur, ubi non erat, qui lucem videret, ubi negabatur ignis consumens ; frigus ergo erat mentis, non corporis. Et iterum Gregorius, *lib. 1. Moral. cap. 4.* ait : In Scriptura sacra plerumquè de virtutibus, & vitiis sic agitur, ut dum loquendo aliud insinuat, aliud tacendo innotescat. Veluti hi, qui chordarum harmoniam temperant ; tanta hanc arte dispensant, ut plerumquè cum una tangitur, longè alia ac multis interjacentibus posita chorda quatiatur ; cumque ista sonitum reddit, illa quæ in eodem cantu temperata est, aliis impercussis tremit. Sic *Job 1.* peractis diebus convivii, quo se invicem filii Job invitabant, purgabat pater singulos per holocausta. Vir quippè sanctus noverat, quia celebrari convivium sine culpa vix possunt ; noverat, quia magna purgatione sacrificiorum, diluendæ sunt epulæ conviviorum ; & quidquid in semetipsis filii convivantes inquinaverant, pater, sacrificium immolando, tergebat. Nonnulla quippè sunt vitia, quæ à conviviiis, aut separari vix possunt, aut certè nequaquam possunt. Penè enim semper epulas comitatur voluptas. Nam cum corpus in refectionis delectationem resolvitur, cor ad inane gaudium relaxatur. Undè *Exod. 32.* scriptum est : Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Penè semper epulas loquacitas sequitur : cumque venter reficitur, lingua defrænatur. Unde rectè dives apud inferos, aquam appetere describitur, dicens : Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, & refrigeret linguam meam ; quia crucior in hac flamma. Prius epulatus quotidie dicitur splendide, & post aquam petere in lingua memoratur. Quia enim inter epulas valde defluere loquacitas solet, ex pœna indicat culpam ; cum eum, quem epulatum quotidie splendide veritas dixerat, in lingua plus ardere perhibeat. Et *lib. 2. Moral. cap. 2.* ait : Sacra eloquia ex exordiis narrationum, aut ex circumstantiis quibusdam, qualitates exprimunt terminosque causarum. Aliquandò namquè à positione loci, aliquandò à positione corporis, aliquandò à qualitate aeris, aliquandò à qualitate temporis, designant, quid de

Luca 16.

de ventura actione subijciant, A positione quippe locorum, divina Scriptura exprimit subsequen-
Deuter. 1. tium merita, finesque causarum. Sicut de Israel dicit, Quia verba Dei audire non potuit, sed præcepta in campestribus accepit: subsequen-
Act. 7. tem nimirum infirmitatem populi indicans, qui ascendere ad summa non valuit, sed semetipsum in infimis neglectè vivendo relaxavit. A positione corporis futura denunciat: sicut in Actibus Apostolorum Stephanus, Jesum, qui à dextris virtutis Dei sedet, stantem se vidisse, manifestat. Stare quippe adjuvantis est; & rectè stare cernitur, qui in bello certantibus opitulatur. A qualitate aeris, res subsequens demonstratur: sicut Evangelista, cum prædicante Domino, nullos tunc ex Judæis credituros diceret, præmittit dicens, hyems erat: scriptum namque est: Quoniam abundavit iniquitas, refrigeret charitas multorum. Idcirco curavit hyemis tempus exprimere, ut inesse auditorum cordibus malitiæ frigus, indicaret. Hinc est, quod de negaturo Petro præmittitur, quia frigus erat, & stans ad prunas calefaciebat se. Jam enim intus à charitatis calore torpuerat, & ad amorem præsentis vitæ, quasi ad persecutorum prunas, infirmitate æstuante, recalebat. A qualitate quoque temporis, finis exprimitur actionis: sicut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Judas exiisse, perhibetur; cum egrediente illo ab Evangelista dicitur: Erat autem nox. Hinc enim & iniquo diviti dicitur: Hac nocte repetent animam tuam à te. Anima quippe, quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti, sed in nocte memoratur. Hinc est, quod Salomon, qui sapientiam non perseverantiam accepit, in somnis hanc & nocte accepisse describitur: & visiones Prophetarum, quia ænigmatica sunt, in somnis fieri solent. Hinc est, quod Angeli ad Abraham meridiè veniunt; puni-
Judas nocte prodit Dominum, & quare. Joan. 13. Luc. 12. 3. Reg. 3. turi autem Sodomam, ad eam vespere venisse memoratur. Et Job tentatio, quia ad victoriam deducebat, à die cœpta perhibetur; cum dicitur: Quadam die, cum venissent Filii Dei, & assisterent coram Domino: cum dicit enim die, ostendit, feliciter omnia Job successura. Et Nicodemus nocte venit ad Christum, qui longe aberat à vera Christi cognitione.
 Item Ambrosius, in comment. 22. cap. in Lucam, & habetur, in Decretis 6. quæst. 1. Imitare, scribit: Imitare Petrum tertio dicentem: Domine, tu scis, quia amo te. Etenim quia tertio negaverat, tertio confitetur. Sed negavit in nocte, confitetur in die. Et Origenes, homil. 4. in Genes. ait: Tres viri veniunt ad Abraham, & stant super eum; ad Lot duo veniunt, & sedent in platea: etenim Lot inferior longè erat ab Abraham. Nisi enim fuisset inferior, non esset separatus ab Abraham, nec dixisset ei: Si tu ad dextram, ego ad sinistram: nec ei Sodomorum terra, & habitatio placuisset. Veniunt ergo ad Abraham tres viri meridiè, ad Lot duo vespere veniunt. Non enim capiebat Lot meridianæ lucis magnitudinem. Abraham verò capax fuit, plenum fulgorem lucis excipere. Et post multa

subdit: Cum loquitur Dominus de ædificatione turris Babylonice, inquit: Descendi, ut videam: quando ad Abraham Angeli veniunt, non dicitur Deus descendere, sed supra ipsum stare: Astiterunt, inquit, tres viri super eum: & cum de peccatorum causa agitur, descendere dicitur Deus. Undè nè ascensionem, & descensionem localem sentias, frequenter hoc in divinis litteris invenies. Sicut in Michæa: Ecce Dominus exiit de loco sancto suo, & descendit, & incedit super excelsa terræ. Descendere ergo dicitur Deus, quando curam humanæ fragilitatis habere dignatus est, semetipsum inaniens, formam servi accipiens, ad portandum quæ nostra sunt. Sed & cum descendit, aliis deorsum est; aliis verò ascendit, & sursum est: nam Apostolis ascendit in montem excelsum & ibi transformatus est coram ipsis. Illis ergo, quos de mysteriis regni cœlorum docet, sursum est: Turbis autem ac Pharisæis, quorum exprobrat peccata, deorsum est; & ibi est cum ipsis, ubi fœnum est. Transformari deorsum non poterat; sed sursum ascendit cum iis, qui sequi se poterant, & ibi transformatur. Lege eum, homil. 1. in Isaiam, quomodo Deus sursum, & deorsum videtur, juxta negotiorum qualitatem.

Hæc regula paucis exemplis explicari non potest; ob immensam ejus amplitudinem & vastitatem: nos paucula proferamus, quod res clarior fiat. Hieronymus, Ezechiel. 2. ait: Nullum peccatorem stantem in Scriptura legimus. Sed ad sanctos dicitur, state succincti lumbos vestros. Et Ezechiel: Statuit me supra pedes meos. Peccator autem meretur audire illud Deuteronomii: Non erit stabile vestigium pedis tui. Et Gregorius, homil. 6. Ezechielis, ait: Stare ad vitam, convenit benè operanti. Unde per Paulum dicitur: Qui stat, videat nè cadat. Quin & discipulis dicit: Sic state in Domino charissimi. Et Propheta, qui se vita, & moribus ante Dominum stare videbat, ait: Vivit Dominus, in cujus conspectu sto. Et Ambrosius, Psalmo 1. ait: Miles in procinctu stat, non sedet: idcirco Christi militibus dicitur: Ecce nunc benedicite Dominum omnes servi Domini, qui statis in domo ejus: & Psalmo 121. stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Jerusalem. At contra iniquitas in talento plumbeo sedet; eo quod fixa in peccato, se ab eo separare non possit. Etenim inveterati in errore, & studiosè flagitiis inhærentes, sedere dicuntur; qui nolunt assurgere, nec audire dicentem illud Psalm. 126. Surgite postquam federitis; & iterum: Sederunt principes, & adversum me detrahebant. Ecce verbum stare significat rectè agere; cadere verò, iniquè: hinc Psalm. 1. Non resurgent impii in judicio, hoc est, non stabunt; id est, non probabunt, se esse justos. Nam Re particula, ex abundantia posita est. Et hæc est una expositio. Altera verò Euthymii, & Augustini, quibus & Scholastici scriptores in Quarto Sententiarum assentiuntur, de resurrectione mortuorum explicant. Porro apud Lucam, cap. 18. Illi duo homines, qui ascendebant in templum, Phariseus & Publicanus,

Mich. 1.

Descendere Domini quid?

Stare.

Ephes. 6.

3. Reg. 17.

Psal. 134.

Zachar. 5.

Psal. 118.

Locus Psal. 1. expositus.

nus, de utroque dicitur, quod stans orabat. Sed per stationem, superbiam intelligit Pharisei: nam hic habitu, & gestu superbus agnoscitur. At de Publicano dictum est, quod steterit; sed vide, quæ sequuntur, quod nec oculos in cælum voluerit extollere: undè statio ejus incurvata erat.

Præterea in Scripturis sanctis, juxta Hieronymum, *Jerem.* 14. semper peccatorum moventur pedes. Unde ait Jeremias: Hæc dicit Dominus populo huic, quia dilexit movere pedes suos. Et de sanctis dicitur, cum Moyse: Tu verò sta hic mecum. Et *alibi*: Laudate servi Dominum, qui statis in domo domini, & in atriis domus Dei nostri. Et *in comment. Jerem. cap.* 15. ait: Recedimus à Deo: non loco, sed voluntate. Unde Dominus, *Jeremia* 15. Ejice illos à facie mea: & Adam & Cain ejiciuntur à facie Domini. Præterea Hieronymus, *Ezechiel.* 2. ait: Aliud est in faciem cadere, aliud retrorsum. In faciem cadit Abraham, postquam audivit sermones Dei. Sed quia humilitate corruerat, sublevatur. Et postquam audivit de nativitate Isaac, cecidit etiam in faciem, & risit. Et apud Paulum, 1. *Corinth.* 14. Ità cadens in faciem, adorabit Deum. Heli autem qui peccaverat, retrorsum cecidit. Et de Dan, *Genes.* 49. scriptum est: Fiat Dan coluber: in semita, mordens plantam equi: & cadet equus retrorsum, salutem spectans Dei. Quia enim ad morsum colubri ceciderat ex equo, propterea Salvatoris spectat adventum. Et *Joan.* 18. qui ad comprehendendum venerant Dominum; postquam ille respondit, Ego sum, ceciderunt retrorsum in terram. Adhuc etiam *in comment. Daniel. cap.* 3. ait: Omnem Scripturam mente percurrere, nequaquam reperio, quod sanctorum quisquam Deum, cadens, adoraverit; sed quicumque idola, & demones adoraverit, cadens dicitur adorare. Sic daemon in Evangelio: Si cadens, adoraveris me. Et de statua, quam fecit Nabuchodonosor, dicitur: In qua hora audieritis sonitum universi generis musicorum, cadentes, adorate statuum. Denique Gregorius, *homil.* 9. in *Ezechiel.* ait: Quid est hoc, quod electi in faciem, & reprobi retrorsum cadunt. Nisi quòd omnis, qui post se cadit, ibi proculdubio cadit, ubi non videt; qui verò ante se ceciderit, ibi cadit, ubi videt. Iniqui ergo, quia in invisibilibus cadunt, post se cadere, dicuntur; quia ibi corruunt, ubi, quid eos tunc sequatur, modò videre non possunt. Justi verò quia in istis visibilibus semetipsos sponte dejiciunt, ut in invisibilibus erigantur; quasi in faciem cadunt; quia timore compuncti, videntes humiliantur.

Deindè vertere terga, est contemnere, quod præcipitur. Unde Hieronymus, *Zachar.* 7. ait: Solemus quandò rugata fronte, & nare contracta, contemnimus admonentes, dorsum vertere. Juxta illud *Jerem. cap.* 2. Verterunt ad me dorsa, & non facies suas. Et Zacharias ait: Verterunt ad me scapulam recedentem. Et *in comment. Jerem. cap.* 2. dicit: Quandò magister præcipit, obedientis indicium est, si demisso

contra audiat capite: si autem vertat tergum, contemnentis. Et *cap.* 32. Jeremiae, ait: Vertere terga, est, ipso gestu corporis aliquem negligere: ut apud Jeremiam: Verterunt ad me terga, non facies. Qui precatur, inclinata cervice in terram, pronus funditur.

Præterea juxta Hieronymum, *Isaia* 38. Sancti implent dies suos: qualis est Abraham, qui mortuus est plenus dierum, in senectute bona: peccatores verò, & impii in dimidio dierum suorum moriuntur; de quibus & Psalmista loquitur: Viri sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos. Non enim implent opera virtutum, nec student, pœnitentia emendare delicta. Unde in medio vitæ cursu, & in errorum tenebris, ducentur ad Tartarum. Atque ita dicit Hieronymus, *cap.* 24. *Isaia.* Et Gregorius, *lib.* 35. *Moral. cap.* 24. ait: In sacra Scriptura non facile plenus dierum ponitur, nisi is, cujus per eandem Scripturam vita laudatur. Vacuus quippe dierum est, qui & quamvis multum vixerit, ætatis suæ tempora in vanitate consumit. At contra plenus dierum dicitur, cui nequaquam dies sui pereundo transeunt: sed ex quotidiana mercede boni operis, apud justum judicem, etiam postquam transacti fuerint, reservantur.

Adhuc advertite, ex Ambrosio, *lib.* 1. de *Cain & Habel, cap.* 2. Quòd quandò dicitur in Scriptura, veluti in libris Regum, & appositus est ad patres suos, intelligi datur, quod patrum similis fuerit fide. Unde claret, non ad sepulturam corporis, sed ad consortium vitæ relatum. Denique de Isaac non perfunctorie scribitur: Appositus est ad genus suum: eò quòd patris sui moribus adhæserit. Pulchrè autem ad genus ait, & non ad populum; nam legimus aliis in locis, appositos fuisse ad populum suum: sed isti non tam præstantes: præstantior autem, qui paucorum similis fuerit, & non plurimorum, ut Isaac. Origenes quoque, *homil.* 9. in *Lucam*, aliud affert exemplum, inquiens: Qui Scripturas diligentissimè contemplatur, observans, tam in Veteri, quàm in Novo Testamento, sicubi de ortu peccatoris scriptum inveniat, nunquam omninò reperiet: Completum est tempus, ut pareret. Sed ubicumque justus nascitur, ibi complentur dies. Ortus enim justi plenitudinem habet; peccatoris autem nativitas (ut ita dicam) vacuitatem, atque inanitatem. Ideò à Luca dictum est: Completum est tempus, ut pareret.

Credentes, juxta Hieronymum, *ad Ephes.* 2. secundum merita diversa montes dicuntur, valles, & colles, atque campestria. De his cum de homine agemus differetur. = Convertere significat placare, metaphora desumpta ab illis, qui pergunt ad percutiendum aliquem, & retrò revertuntur. Unde Hieronymus, *Threnorum* 3. ait: Convertere in Scripturis sæpè accipitur pro placare, juxta illud *Psalmi*: Convertere Domine aliquantulum, & deprecabilis esto super servos tuos. Et *in Threnis*: Tantum in me vertit, & convertit manum suam. Vertit Dominus manum suam, quandò justè in reos debitam ultio-

Genes. 25.
Implere
dies.

Psalms. 54.

Psalms. 89.
Convertit.
id est, iterum percutiendo venat.

nem

nem immittit; & convertit manum suam, quando misericorditer à vindicta sententiam suspendit. Scriptum est enim de illo: Dominus vivificat, & mortificat; humiliat, & sublevat. Et in

1. Reg. 2.

Deut. 32.

Deuteronom. Ego occidam, & vivere faciam. = Et manus expansæ, juxta Hieronymum, *Isaia* 65. significant parentis clementiam, suos in sinu recipere gestientis. Unde: Expandi manus meas tota die, ad populum incredulum.

Præterea *transire* communiter (juxta Ambrosium, *Psal.* 118. *Oñonario* 15. *parum post principium*,) in malam partem legimus, de his, qui non stant, ut constantes; sed transeunt quasi mobiles. Justī autem pedes stant in atriis Jerusalem, in quibus perfidi stare non poterant; idē prætereunt. Et *alibi*: Vindemiant eam omnes transeuntes per viam. Quis nisi perfidus spoliat vineam Christi? Sed & *alibi* scribitur: Non dixerunt transeuntes per viam, benedictio Domini super vos. Stantibus enim dicitur: Ecce nunc benedicite Domino. Tamen in bono etiam legimus *transire*: ut in *Exodo*: Transiens, videbo hunc visum magnum. Et: Vidi impium exaltatum super Cedros Libani: transivi, & ecce non erat. Et apud Lucam, *cap.* 17. Nemo dicit servo, transi, & recumbe. Ergo cum in bono dicitur, dictum est absolute; non dixit transiens hoc, aut illud, sed tantummodò transiens. Sed ubi in malo: Transeuntes viam. Moyses autem non transivit viam, sed in via stetit.

Psal. 79.*Psal.* 128.

C 133.

Exod. 3.*Psal.* 37.Revertitur
ad regu-
lam.*Matth.* 3.*Matth.* 7.

At verò cum dicit Gregorius, Scriptura dum aliquid loquitur, aliud insinuat: tam latè hæc verba patent, ut ad omnia ferè, quæ sub typo allegoriæ dicuntur, adaptari possint: v. g. cum sub animantium quorundam nominibus, vitia quædam hominum intelliguntur. Qua de re Clemens Alexandrinus, in *Adhortatoria ad gentes*, de Orpheo, & Eunomo, cantoribus, qui solo cantu feras reddebant mansuetas, subjungit: Solus quidem Jesus ex his, qui unquam fuerunt cantoribus, difficillimas feras; (id est) homines mansuefecit. Volucres quidem, eos, qui ex ipsis sunt leves. Serpentes verò, eos, qui deceptores; & Leones, eos, qui sunt animosi, & ad iram concitati. Sues autem, qui sunt voluptati dediti; lupos, eos, qui sunt rapaces. Lapidēs autem, & ligna sunt insipientes. Præterea lapidibus quoque est insensibilior homo, qui est tinctus ignorantia. Testis nobis accedat vox prophetica: Potens est enim Deus, ex his lapidibus suscitare filios Abraham: qui miseratus multam inscitiam, & cordis duritiam eorum, qui lapidaverunt adversus veritatem; excitavit semen pietatis in Deum ex gentibus, quæ crediderunt lapidibus. Rursùm quosdam virulentos, ac impostores, justitiæ insidiantes, appellavit genimina viperarum. Sed horum quoque serpentium, si quis pœnitentia ductus fuerit, verbum sua sponte sequens, homo Dei efficitur. Alios allegoricè dicit lupos, pellibus ovium indutos; eos innuens, qui in forma hominum sunt rapaces. Has ergo omnes immanissimas feras, & tales lapides, ipse cœlestis cantor in mansuetos

homines transformavit. Hactenus Alexandrinus.

REGULA VII.

MOS est Scripturæ (ut auctor est Chrysostomus, *homil.* 25. *super Joan.*) ita de inanimis loqui, ac si voluntate aliqua ferantur. Ut: Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audies, & nescis undè veniat, aut quò vadat: significans liberum à natura impetum venti. Et *ad Roman.* 8. Vanitati creatura subjecta est, nolens: significat igitur, non posse contineri, & quocumquè vult diffundi; nequè posse cohiberi, quin huc, & illuc feratur. Et Theophylactus, in *comment. Habac. cap.* 2. Consuevit Scriptura inanimis, & sensu carentibus & ratione, vocem tribuere; non quòd sonare verba queant, verum quòd veluti per se ipsas res, tantum non clament. Hanc ob rationem *Isaia* ait: Erubescere Sydon, dixit mare. Et in *Psal.* Cœli enarrant gloriam Dei. Et Dominus dixit Judæis, cum pueri eum commendarent: Amen dico vobis, si conticuerint illi, lapides clamabunt. Et Habacuc ait: Lapis ex pariete clamabit, & cantherius ligneus vociferabitur: id est, si extruxeris domum ex alienis opibus, ipsa ligna fatebuntur, te esse furem. Et Damascenus, *lib.* 2. *cap.* 6. ait: Novit Scriptura Prosopopœiam, personarumque fictionem usurpare, & de inanimis, ut de animatis dicere: ut, Mare vidit, & fugit; Jordanis conversus est retrorsum. Et, Quid est tibi mare, quòd fugisti? Et: Montes, & colles interrogantur sermones exultationum. Quemadmodum & dicere, consuevimus: Congregata est civitas: non ædificia significare volentes, sed civitatis habitatores: &: Cœli narrant gloriam Dei; non vocem, quæ sensilibus auribus hauriatur, emittentes; sed ex propria magnitudine, Opificis virtutem nobis insinuant; quorum pulchritudinem conspicientes, factorem ut optimum artificem, admiramur, glorificamusque. Nam nullus cœlos aut luminaria arbitretur animata, inanimata enim sunt, & insensilia. Quare si Scriptura dicit: Lætentur cœli, & exultet terra: Angelos, qui sunt in cœlo, & homines, qui in terra, ad lætitiā vocat. Vult in his postremis verbis dicere Damascenus, quòd, μετονομαζῶς, terra accipitur pro hominibus, & feris in ipsa degentibus; sicut cœlum pro ipsis Angelis, illic Deo ministrantibus. Unde Hieronymus, *Isaia* 1. cum ait Propheta: Audi cœlum, auribus percipe terra, quia Dominus locutus est: subdit ipse: In cœlo, supernas significans, angelicasque virtutes; in terra, mortalium genus μετονομαζῶς; ab his, quæ continent, ea quæ continentur. Sed de his hactenus, ad institutum revertamur.

Joan. 3.*Isaia* 23.*Luc.* 19.*Psal.* 113.

Inquit præterea Euthymius, *Psal.* 95. Solent Prophetæ sæpenuerò ipsis etiam inanimatis atque insensibilibus rebus gaudium ascribere: & subjungit rationem, cur id fiat. Quoties nimirum summam aliquam voluerint lætitiā demonstrare, quasi ipsa etiam elemen-

ta, anima & sensu carentia, latentur: ut: Montes exultaverunt, ut arietes. Et Theodoretus, *Joelis 4. cap.* ait: Loquuntur Prophetæ aliquandò ad res inanimatas, ut cœlum, & terram; non quia ratione utantur, sed ut ratione præditos, ex inanimatis rebus excitet, & commoveat. Unde dicitur: Lugeat terra, quoniam afflictum est triticum, aruit vinum: lugete possessiones pro frumento & hordeo. Et Theophylactus, *ad Roman.* 8. Prophetis in more est, per prosopopœiam, flumina manibus plaudentia introducere, & montes saltantes; personas, tum animatorum, tum sensibilibus ipsis tribuentes. Ut ait Paulus: omnem creaturam ἀνοξαγονίας, id est, ingentem spectationem habere, ut in meliorem permutetur statum, necnō recipiat revelationem filiorum Dei. Tunc enim ipsa glorificabitur incorruptibilitate, quando & nos vita nunquā interitura donabimur. Quæcumque audis dici de creatura, cœu de animato, prosopopœiæ more dici, arbitror. Et addit Chrysostomus rationem, *Sermon. 14. in Epist. ad Romanos*: Ut bonorum æternorum excellentiam discamus, tamquā quæ usque ad insensata pertingant. Faciunt istud sæpenumerò in rebus tristibus, introducentes, & vineam, & vinum lamentantes, montes quoquē, & templi laquearia ululantia; ut & hoc pacto malorum excellentiam cogitemus. Item Gregorius Nazianzenus, *lib. 4. Theolog.* ait: Novit Scriptura, mutis rebus loquentium personam imponere: ex qua figura est illud: Mare dixit hæc, & hæc: & Abyssus dixit, Non est in me. Eò pertinent & cœli, gloriam Dei enarrantes: & illud, quod fraxe dicitur: quod denique à montibus, collibusque, quarē exultarint, quæritur. Et Euthymius, *Psal. 49.* ait: Familiaris est apud Scripturas hic loquendi modus, ut ad res inanimatas sermo convertatur. Quod ad timorem pariter, & pudorem excitandum, uti solet; dum facit, quod etiam ipsa inanimata confessura sint, ipsosque anima præditos homines iudicatura. Ut: Audite valles, & fundamenta terræ, quoniam iudicium est Deo erga populum suum, & cum populo suo disceptabit. Et subdit: Huiusmodi figura Prosopopœia dicitur; quandò, videlicet, inanimatis rebus personam imponimus. Et *Psal. 102.* ait: Solent Prophetæ sæpenumerò ad divinas laudes concinendas, ipsam irrationalem atque inanimatam naturam advocare; denotare volentes, quod rationalis creatura ad dicendas huiusmodi laudes non sufficit. Quòd si ipsa etiam irrationalia ad divinas laudes excitantur, quantò magis à rationalibus creaturis Deus laudandus est? Et *in expositione Cantici Deuter.* ait: Est mos Prophetis, ut in magnis promissionibus, aut in horrendis aliquibus minis, ad maiorem sermonis sui confirmationem, cœlum & terram in testes assumant: ut *in Cant. Deuter.* Attende cœlum, & loquar, audiat terra verba oris mei. Lege Hieronymum, *in comment. Habac. cap. 2.* Væ, qui congregant avaritiam. Et Chrysostomum, *homil. 3. de Pœnitentia*: & Aristotelem 3. *Rhetor.*

Zach. 13.
Percute
pastorem:
in argu-
mento Psal-
mi.

Dent. 32.

ad Theodecten: & Quintilianum.

Moris est Scripturarum, (inquit Oecumenius, 1. *ad Tim.* 12.) eminentes, & inferiores personas in testes assumere: ut *in Genes.* 31. Jacob Deum, & tumulum sive acervum lapideum, in testem assumit. Et Paulus: Obtestor in conspectu Dei, ac Domini Jesu Christi, & electorum Angelorum, ut hæc serves. Et Philippus, *lib. 3. in Job, cap. 38.* Multis locis laudare Deum, elementa dicuntur, pro eò quòd in illorum dispositione, & pulchritudine, Deus vel ab hominibus, vel ab Angelis prædicetur. Lege Euthymium, *Psal. 18.*

Denique inquit Augustinus, *lib. 3. super Genes. cap. 3. & lib. 5. cap. 3.* Consuetudo Scripturarum est, aut cœli aut terræ nomine mundum appellare, aut interdum addere & mare. Sic in Scriptura *Geneseos* nullum arbitrandum est mundi huius defuisse elementum ex illis quatuor, licet expressè nominata non sint. Hæc ille. Porro cum Scriptura maximam tribulationem ostendere vult, Solem obtenebrescere, & stellas de cœlo cadere dicit: qua loquendi forma Christus quoquē usus est, cum prædicit excidium urbis Jerusalem.

REGULA VIII.

Consuetudinis Prophetarum est, (inquit Hieronymus, *in comment. Abdia*) quandò loquuntur contra Babylonem, Ammonitas, Moabitas, Philisthiim, & cæteras nationes, multis sermonibus linguæ eorum abuti, & servare idiomata provinciarum. Unde *in Abdia* dicitur: Et transmigratio Jerusalem, quæ est in Bosphoro, id est, Sepharad, possidebit civitates Austri. Nam lingua Assyriorum terminus, qui Hebraicè Guebul, dicitur Sepharad. Quorum verborum hunc sensum esse, conjicio: Transmigratio Jerusalem, quæ in cunctis terminis, regionibusque divisa est, urbes Austri, id est, Tribus suæ, recipiet. Hæc regula peritis tantum linguæ Hebraicæ, & Chaldaicæ utilis est; nam ob hanc, quam Hieronymus attulit, causam, apud Daniele multa nomina Babylonica, tum instrumentorum musicæ artis, tum etiam magistratuum ponuntur, quia de rebus Babylonicis habebatur sermo. Et Camhi, *in comment. Psal. 2.* ait: Cum Scriptura loquitur de rebus Philisthinorum, vocabulis illius gentis utitur: ut loco Malche, 1. *Regum*, ponit Zarne. Et Elias Levita, *in Prefatione libri Compositionis*, ait: Scias, quod dictiones habentes quinque, vel sex litteras, non sunt ex lingua sancta, sed vel ex lingua Persica, vel Ægyptia; nam non invenies eas, nisi in narratione gestorum, quæ acciderunt in regionibus illis: ut *in Exodo* Zefardeah, id est, Rana.

Regula lin-
guarum pe-
ritis anno-
tanda.

REGULA IX.

Eorum, quæ de Deo in sacris litteris traduntur (ut inquit Damascenus, *lib. 1. cap. 2.*) quædam sunt effabilia, quædam ineffabi-

Isaie 53. bilia. Et rursus alia cognoscibilia, alia incognoscibilia. Effabilia sunt, quæ verbis utcumquæ explicari possunt: ut Deum esse unum, & creatorem mundi. Ineffabilia sunt, quæ nullis verbis satis explicari possunt: ut Unitas essentialis cum Trinitate personarum. Filii generatio æterna, de qua Isaïas: Generationem ejus quis enarrabit? Cognoscibilia, ut Deum esse æternum, & incorporeum. Incognoscibilia sunt, Judiciorum Dei Abyssus, de quibus Paulus: O altitudo divitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia tua. Item Augustinus, *lib. 83. Q. 49.* ait: Credibilium tria sunt genera. Alia sunt, quæ semper creduntur, & nunquam intelliguntur; sicut omnis historia temporalia & humana gesta percurrens. Alia mox ut creduntur, intelliguntur; sicut sunt omnes rationes humanæ, vel de numeris, vel de quibuslibet disciplinis. Tertium, quæ primò creduntur, & postea intelliguntur; qualia sunt ea, quæ de divinis rebus non possunt intelligi, nisi ab his qui mundo sunt corde: quod sit præceptis servatis, quæ benè vivendo accipiuntur.

R E G U L A X.

Quando de superioribus disputatur, (inquit Hieronymus, *ad Damasum de Visione Seraphim*) & masculinum, seu femininum ponitur genus, non tam sexus significatur, quam idioma linguæ: siquidem ipse Deus invisibilis & incorruptibilis, omnibus penè linguis profertur genere masculino, cum in eum sexus non cadat. Et Spiritus Sanctus secundum proprietatem linguæ Hebraicæ, feminino genere profertur, Ruah; & in plurali, Ruchot; Græce verò τὸ πνεῦμα neutro; Latine masculino, Spiritus. Nec in Dei virtutibus sexus est ponendus, Ut Cherubim, Seraphim, Throni. Et Augustinus, *tract. 38. super Joan.* ait: Consuetudo locutionis, idè per diversas linguas variat genera vocabulorum, quia in ipsis rebus non invenit sexum. Nam apud Græcos feminini generis est principium, ἀρχή: sicut apud nos Lex generis feminini, quæ apud illos est masculini. Sicut sapientia, apud nos, & apud illos, generis feminini est, σοφία: non enim sapientia verè femina est, cum Christus sit Dei sapientia, & Christus appelletur genere masculino, sapientia feminino.

R E G U L A X I.

PER id, (inquit Augustinus, *in lib. Q. ex Veter. Testam. quest. 9.*) quòd multimodam rationem, id est, multas significationes verba habent, faciunt quæstiones; idè si ad causam, de qua agitur referantur, nulla erit quæstio. Quia per ordinem res ipsæ se produnt. Nam commune dicitur aliquandò, quod indivisum est; aliquandò quod immundum est. Duobus enim modis appellatur commune. Denique Petrus Apostolus: Commune, inquit, & im-

mundum nunquam intravit in os meum. Et Paulus: Omne, inquit, quod non est ex fide, peccatum est: Et *ad Galat. 3.* Lex non est ex fide: & tamen non est peccatum. Sed in primo loco fides est, credere, quod placeat Deo id, quod facis: id est, cum dubitamus, an Deo placeant, necnè, quæ facimus; si facimus, peccamus. At verò in secundo loco fides vocatur, quandò rei nondum à nobis conspectæ fidem adhibemus: quasi dicat lex vetus, non tam fidem, quam opera exigebat. Vides ergo, quia unus & idem sermo, non eadem semper significat. Idè cum dicitur immundum, considerandum, ex qua causa dicatur. Aliquandò ad comparisonem melioris, immundum dicitur. Aliquandò ad opera sordida refertur, ut malum intelligatur. Sic canis immundus dicitur ad ovem comparatus, & plumbum ad comparisonem auri immundum est, & corvus ad pavum; & cum uniuscujusque corporis membra sint, alia honesta, alia inhonesta vocantur, cum sciantur mala non esse. Ità omnia, bona sunt in sua natura, quia utilia. Itè in *calce Psalm. 8.* ait: Unicum nomen pluribus modis potest intelligi, & explicari; sed pro locis, namque aliud alibi significat. Et hæc regula in omni allegoria retinenda est, ut pro præsentia loci consideretur, quod per similitudinem dicitur. Hæc enim est Dominica, & Apostolica disciplina. Hanc regulam *ibidem* explicat Augustinus exemplis, sed non satis commodis ad institutum. Nos accommodatioribus exemplis utamur, ex eodem Augustino desumptis, in *fronte illius Psalm. 8.* Multis, inquit, & variis similitudinibus una, eademque res in Scriptura insinuat: ut in *hoc Psalm.* Torcularia possunt Ecclesias significare, eadem ratione, qua & aream intelligimus Ecclesiam. Quia sive in area, sive in torculari, nihil aliud agitur, nisi ut fructus ab integumentis purgentur; quæ necessaria erant, & ut nascerentur, & ut crescerent, atque ad maturitatem, vel messis, vel vindemiæ pervenirent. His ergo vel integumentis, vel sustentaculis, id est, paleis, in area frumenta, & vinaciis in torcularibus vina exuuntur. Sicut in ecclesiis à multitudine sæcularium hominum, quæ simul cum bonis congregatur; quibus ut nascerentur, & apti fierent verbo divino, necessaria erat illa multitudo; id agitur, ut spiritali amore per operationem ministrorum Dei separentur. Agitur enim nunc, ut non loco, sed affectu interim separentur boni à malis; quamvis simul in ecclesiis, quantum attinet ad corporalem præsentiam, conversentur. Aliud autem erit tempus, quo vel frumenta in horrea, vel vina in cellas congregentur. Vel alia similitudine: Vina recondet in apothecis, vinacia verò pecoribus projiciet: ventres autem pecorum sunt pænæ gehennæ. Alium etiam affert intellectum de torcularibus, quem legere poteris apud ipsum.

Deinde ait Chrysostomus, *homil. 13. in Joan.* Duplex est gratia, vetus, & nova; quemadmodum duplex erat Justitia; Secundum justitiam,

inquit, quæ in lege est irreprensibilis. Et duplex fides, ut, Ex fide in fidem, id est, ex fide incipiente in proficientem; aut in fidem, id est, in fidelium gratiam. Et duplex adoptio, ut, Quorum adoptio est Filiorum &c. Et duplex gloria; ut, Si enim quod evacuatur, per gloriam est; multò magis, quod manet in gloria. Et Lex duplex: ut, Lex spiritualis vitæ liberauit me. Et duplex servitus, ut, Quorum servitus, &c. & iterum, Spiritui Dei servientes. Et Testamentum duplex, ut: Disponam vobis Testamentum novum, non secundum Testamentum, quod disposui patribus vestris. Et duplex sanctificatio, & duplex baptisma, & duplex sacrificium, & templum, & circumcisio duplex. Sed illa veteris legis, quasi figuræ sunt; hæc quasi veritas; æquivocationem, non rei communionem servantia; quoniam in figuris sunt, & umbra. Nam & homo pictus, homo appellatur, & verus homo item. Et *homil. 3. in Epist. ad Hebræos*, ait: Christus adventum suum carnalem, exitum vocat: ut, Exiit, qui seminat, seminare semen suum: & iterum: Ego à Patre exivi, & veni. Et Paulus Christi adventum vocat introitum: Cum iterum introducit primogenitum in orbem terrarum. Item Augustinus, *tract. 47. super Joan.* ait: Per similitudinem Christus multa est, quæ per proprietatem non est. Per similitudinem & petra est Christus, & ostium, & lapis angularis, & pastor, & agnus, & leo. Si autem proprietates discutias rerum, quas videre consuesti; nec petra est, quia durus & sine sensu non est: nec ostium est, quia faber eum non fecit: nec lapis angularis est, quia non est ab structore compositus: nec pastor est, quia custos ovium quadrupedum non est: nec leo est, quia fera non est: nec agnus est, quia pecus non est: omnia ergo ista per similitudinem tantum. Quid ergo propriè? In principio erat Verbum. Et quid de homine, qui apparuit? Verbum caro factum est. Item Hieronymus, *lib. 1. Dialogor. contra Pelagian.* ait: Perspicuum est, duas in Scripturis sanctis esse perfectiones, duasque Justitias, & duos timores. Primam perfectionem, & incomparabilem veritatem, perfectamque Justitiam Dei virtutibus coaptandam. Secundam autem, quæ competit nostræ fragilitati: juxta illud, quod dicitur in *Psal. 142.* Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Job, Zacharias, & Elisabeth, justi dicti sunt secundum eam justitiam, quæ possit in injustitiam aliquando commutari; & non secundum illam, de qua dicitur: Ego Deus, & non mutor. Et hoc est, quod Apostolus scribit: Etenim non est glorificatum, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam: quòd videlicet, Legis justitia, ad comparisonem Evangelicæ gratiæ, non videatur esse justitia. Et iterum: Ex parte scimus, & ex parte prophetamus; cum autem venerit, quod perfectum est, destruentur illa, quæ ex parte sunt. Et: Videmus nunc in speculo, & ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Hæc ille. Ex distinctione illa duplicis Justitiæ,

intelliges dictum Pauli *ad Român. 5.* Vix pro justo aliquis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori. Commendat Apostolus Christi charitatem erga universum genus humanum. Nam cum infirmi, id est, peccatores, essemus, pro nobis suffixus est. Cum alioqui vix ullus homo inveniatur, qui pro homine, quantumvis probo & justo, perpeti velit dolorem, & se objici discrimini. Et loquitur de illo secundo genere Justitiæ, quæ nostræ competit fragilitati. Nam pro viro bono, qui jam ad virtutis cultum conscendit, aliqui mori audebunt.

Præterea perquam familiare est sacris litteris, conferre iram Dei, igni, gladio, & aliis ejusmodi: ut *Psal. 44.* Sagittæ tuæ acutæ potentissimè: & 43. Accingere gladio: & Pluet super impios laqueos ignis & sulphuris. Deinde per arcum, gladium, scutum, currum, equum, aurum, argentum, & his, quæ armis bellicis, & terrenæ prudentiæ conveniunt; solet Scriptura, auxilium humanum intelligere. Ut *Psal. 43.* Nequè enim in arcu meo sperabo, & gladius meus non salvabit me: & Hi in curribus, hi in equis; nos autem in nomine Dei magnificabimur. Et *Oseas* ait: Non salvabo eos in arcu & in bello, & in equis, & in equitibus. Præterea Augustinus, *Concione 1.* *Psal. 34.* ait: Non solent arma spiritualia, sic esse, ut quasi, quod scutum est, semper scutum sit; aut quod galea est, semper galea sit; aut quod lorica est, semper lorica sit. In istis armis corporalibus ita est; quamquam & de ferro, quo fiunt, mutari possint, ut ex gladio fiat securis; sed in spiritualibus non sic. Ipsum Apostolum vidimus, dixisse quodam loco lorica fidei, & alio loco scutum fidei: sic enim ait, *1. Thessal. 5.* Induti lorica fidei, & charitatis, & galeam spem salutis; & *ad Ephes. 6.* Induti lorica justitiæ, & galeam salutis assumite, & scutum fidei. Ergo ipsa fides, & lorica potest esse, & scutum. Scutum ergo est, quia tela inimicorum excipit, & repellit: lorica est, quia interiora tua transfigi non finit. Item *lib. 2. de Consens. Evang. cap. 30.* ait: Nomen ambiguum, aliquandò cum expositione ponitur: ut est illud: Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote, ut sensibus perfecti sitis. Hoc enim modo breviter, clausa sententia dici potuit: Nolite esse pueri; sed estote pueri. Et illud: Si quis putat, se esse sapientem in vobis in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. Quid enim aliud dixit, quàm, Non sit sapiens, ut sit sapiens. Aliquandò clausa ita dicuntur, ut exercent, quærentem: ut est illud, quod ait *ad Galat.* Apostolus: Invicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Qui enim putat, se esse aliquid, cum nihil sit; seipsum seducit. Opus autem suum probet unusquisque, & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero. Unusquisque proprium onus portabit. Nisi enim ponderis nomen sub diversis significationibus acceperis, proculdubio putabis, eundem sibi in loquendo esse contrarium. Et hoc in una sen-

Locus Pauli ad Rom. 5.

Locus August. annotandus.

1. Cor. 14.

Galat. 6.

Onus.

tentia, tam vicinè positis verbis. Nam cum paulò antè diceret: Alter alterius onera portate: postea dixit: Unusquisque proprium onus portabit. Sed alia sunt onera participandæ infirmitatis; alia reddendæ rationis Deo de actibus nostris. Illa, cum fratribus sustinenda, communicantur; quæ propria, ab unoquoque portantur. Sic in Evangelio intelligamus sub aliam significationem dictam virgam, quæ secundum Marcum ferenda est; & sub alia illam, quæ secundum Matthæum, & Lucam, non est ferenda. Nam virga intelligitur spiritualiter, de qua dicebat Apostolus: In virga veniam ad vos: & corporaliter, qua utimur, sive ad equum sive ad aliud aliquod opus. Utrumque ergo accipiendum à Domino dictum.

1. Cor. 4.

Et Origenes, *homil. 1. in Cantica Cantic. Interprete Hieronym.* ait: Sermo divinus unam eandemque rem, pro locorum qualitate, diversis vocabulis nuncupat. Quandò hostia offertur in lege, & vult intellectum ostendere, pectusculum separationis affatur. Quandò vero recumbit aliquis cum Jesu, & sensuum ejus communione fruitur, non pectusculum ut suprà, sed pectus alloquitur. Porro cum sponsa loquitur ad sponsum; quia nuptiale carmen inducitur, non pectusculum, ut in sacrificio; non pectus, ut in Joanne discipulo; sed ubera nominat dicens: Quia bona ubera tua, super vinum. Denique Isichius, *lib. 1. Levit. cap. 4. & lib. 5. cap. 16.* ait: Eandem rem explicat Scriptura multis nominibus; nec est *ταυτολογία*, sed operationibus rerum, quæ significantur, apta imponit, & distribuit nomina. Sic carnem vocat velamen, quia est tegumentum divinitatis: aliquandò templum: Solvite templum hoc: aliquandò nubem: *Isaia 19.* Ecce Dominus ascendit super nubem levem: aliquandò propitiatorium vocatur. Et afflictio vocatur à David Portæ inferni, Portæ mortis, Dolores partus, Umbra mortis. Hæc exempla, ut res fieret clarior, nunc adduxisse satis sit: nam in alia hujus operis parte, in qua explanaturi sumus mysticorum nominum, quæ in Scripturis inveniuntur, significationes; fusiùs de hac re disputabimus.

REGULA XII.

QUando rectus (inquit Augustinus, *lib. 14. de Civit. Dei cap. 8.*) Scripturæ sacræ sensus alium exitum non potest invenire, nisi aliquid addatur, addendum aliquid est, ut intelligatur. Item Euthymius, *Psal. 72. & 74.* ait: Sæpenuerò quosdam invenimus sermones obscuros, quia ob Hebraicæ linguæ angustiam, à qua Vetus Testamentum in Græcam linguam translatum est, impossibile fuit paribus dictionibus amplam æquè, ac claram significationem reddere. Ut in *Psal. Quid est mihi in cælo; & à te, quid volui super terram? id est, à te, quid aliud volui, quàm utilitatem & commodum tuum.* Et iterum: Quoniam nec ab egressu, nec ab occidente,

nec à desertis montibus: subintelligendum, verbi gratia, aliquid Deo latet. Item *Psal. 51.* ait: Solent hi, qui ulciscuntur injurias, defectiva quædam verba proferre, veluti præ gaudio reliqua in eis verba præcidantur: ut est illud: Viderunt oculi nostri: subintelligitur, vindictam, vel aliquid simile. Et: Confitebor tibi in sæculum, quia fecisti: subintellige vindictam. Et *Psal. 125.* ait: Est proprium idioma Hebraicæ linguæ dicere: Dominus fecit cum illo: & subintelligere, misericordiam: ut in *Psal. Magnificavit Dominus facere nobiscum: scilicet, misericordiam.* Hieronymus quoque, *Eccl. 12.* ait: Scriptura divina brevi circulo verborum coarctata est, & quantum dilatatur in sensibus, tantum sermone constringitur; quia consummatum, abbreviatumque verbum fecit Dominus super terram: & verbum ejus juxta est in ore nostro, & in corde nostro. Philosophi verò, & sæculi hujus doctores, qui suorum dogmatum facultates conantur asserere, varietate, ac multitudine sermonum utuntur. Hactenus ille. Exempla ubiquè obvia sunt: ut *Jona 1.* Et dixerunt ad eum: indica nobis, cujus causa malum istud sit nobis? Quod est opus tuum? Quæ terra tua? Et quò vadis? Vel ex quo populo es tu? Rabbi David, *Psal. 21.* his verbis hanc regulam expressit: Solet Scriptura, in loco apto, nimia brevitate uti: ut in *Psal. In funibus tuis firmabis, scilicet, sagittas tuas, ante facies eorum.*

Præterea Augustinus, *lib. Questionum Veteris, & Novi Testamenti, questione 16.* ait: Aliquandò sub compendio loquitur Scriptura, & quædam intelligenda vult ex proposita ratione. Sic Sephora uxor Moyfi, non ignorans, quæ causa viro suo infestus Angelus videbatur; accipiens petram, circumcidit filium suum, & recessit Angelus. Nam ad hunc modum in *Exodo legitur*: Cum esset in itinere, in diversorio occurrit ei Dominus & volebat occidere eum. Tulit illico Sephora acutissimam petram, & circumcidit præputium filii sui: tetigitque pedes ejus, id est, projecit præputium ad pedes Moyfis: & ait: Sponsus sanguinum tu mihi es: id est, das arrhabonem nuptiarum mihi filii tui occisionem. Hoc dicebat, quia ignorabat Sacramentum circumcisionis, cum esset Madianitis. Et in *Evangelio* Dominus ad Judæos: Quare vos præteritis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis? Nam dixit Dominus: Honora patrem tuum, & matrem tuam; & qui maledixerit patri, aut matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri, aut matri, omne munus quodcumque fuerit ex me, tibi proderit; & non honorificabit patrem, aut matrem suam. Sine dubio per compendium dixit Salvator, ut subintelligatur, Sacerdotes Judæorum, dum avaritiæ studerent, Dei legem sprevisse. Impia enim conspiratione, consilium dederunt filiis, ut maledicentes patrem, aut matrem, quodcumque offerrent quasi donum Deo; per quod, data sententia in maledictos, solveretur. Unde securi facti filii, contra Dei præceptum

Exod. 4.

Matth. 15.
Marc. 7.

tum contemnebant parentes. Et *in lib. de Fide & Operibus*, cap. 9. dat aliud exemplum: Actuum, inquit, octavo, Scriptura tacuit, atque intelligenda dimisit cætera, quæ in spadone baptizando Philippus egit; atque eò quòd ait: Baptizavit eum Philippus: intelligi voluit impleta omnia, quæ licet taceantur in Scripturis causa brevitas, tamèn serie traditionis scimus impleta. Nam non dubitandum est, in catechismo dicta esse, quæ ad mores, vitamque pertinent ejus, qui credit in Christum. Hæc ille. Et ad hunc modum intelligendum est, quando dicitur in Actibus Apostolorum, baptizasse Apostolos in nomine Christi: quod brevitas gratia duæ personæ omissæ sunt. Nam numquam legimus in Actibus, neque in Paulo baptismum in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Sed de hoc à nobis supra disputatum est.

De hujus loci, *Matth. 15.* expositione, lege Hieronymum, *in illum locum*. Sed advertite, quod *apud Marc. cap. 7.* cum dicitur: Qui dixerit patri: capitur pro maledixerit.

REGULA XIII.

SIC unusquisque Evangelistarum (inquit Augustinus, *lib. 2. de Consens. Evangel. cap. 15.*) contexuit narrationem suam, ut tamquam nihil prætermittentis, series digesta videatur. Tacitis enim, quæ non vult dicere: sic ea, quæ vult dicere, illis quæ dicebat, subjungit, ut ipsa continuò sequi videantur. Sed cum alter ea dicit, quæ alter tacuit; diligenter ordo consideratus indicat locum, ubi ea potuerit, à quo prætermissa sunt, transilire; ut ea, quæ dicere intenderat, ita superioribus copularer, tamquam ipsa nullis interpositis sequerentur. Ac per hoc intelligitur Matthæus, ubi ait, somnio admonitos Magos, ne redirent ad Herodem, per aliam viam regressos in regionem suam; illic prætermisisse, quæ Lucas narravit gesta circa Dominum in templo, & dicta à Simone, & Anna. Ubi rursus Lucas, prætermittens profectionem in Ægyptum, quam narrat Matthæus, tamquam continuum contexit regressionem in civitatem Nazareth. De hoc exemplo, quod attulit Augustinus, Theophylactus, *Matth. 2.* in expositione hujus loci: Habitavit in civitate Nazareth: hæc ait: Lucas dicit, quod postquam natus fuit, implevitque quadraginta dies, & à Simeone gestatus est, descenderit Dominus in Nazareth. Hoc autem in loco Matthæus dicit, quòd post reditum ex Ægypto, venerit in Nazareth. Disce igitur, quod quæ siluit Matthæus, dicit Lucas. V. g. Postquam natus est, implevit quadraginta dies; deinde descendit in Nazareth: hæc dicit Lucas. Matthæus dicit post hæc, quod fugerit in Ægyptum; deinde venerit ab Ægypto in Nazareth. Non dissident ergo inter se. Nam Lucas dicit descensum à Bethlehem in Nazareth: Matthæus postea reditum ab Ægypto in Nazareth. Hæc ille. Deinde cum Matthæus, *in fine cap. 2.* dixisset: Habitavit in civitate Na-

zareth: subjungit *cap. 3.* In diebus illis accessit Joannes Baptista, prædicans in deserto Judææ. In quibus diebus hæc Joannes prædicavit? Num quando è Bethlehem ascendit in Nazareth, cum Jesus erat puer; An cum venit ex Ægypto in Nazareth? Minimè. Sed cum jam Jesus triginta esset annorum, ut narrat Lucas, *cap. 3.* Verum Scripturæ mos est, in diebus illis dicere, pro sequentibus, quolibet tempore; manifestando solum tempus illud, quo facta sunt, quæ narrare vult: quemadmodum nunc fecit Evangelista, quæ in medio sunt, prætermittens. De hoc latius locuti sumus *supra*, cum agebamus de *Parriculis indeclinabilibus*, in *ditione Tunc*, & *In diebus illis*. Lege Augustinum, *tract. 112. in Joan.*

At verò cum dixit Augustinus, in *Regula*, *Sed cum alter*, &c. hunc habet sensum: Quando unus Evangelista ea narrat, quæ ab aliis prætermissa sunt Evangelistis; ex aliorum cum illo collatione, & ordine gestorum constabit, quo in loco illi Evangelistæ narrationem præciderint; & ibidem oportet id collocari: ut in sequenti regula clariùs manifestabimus. Deinde, quod nihil officiat historiæ veritati, quod diversis verbis ab Evangelistis una res narretur, docet Augustinus, *lib. 1. Quæst. in Genes. q. 64.*

REGULA XIV.

Solent Evangelistæ (juxta Augustinum, *lib. 2. de Consensu Evangelistarum cap. 19.*) prætermissa recordari, vel posterius facta præoccupare, sicuti divinitus suggerebantur, vel quæ antea cognita, postea recordando conscribere. Exempla ex ipso Augustino, facile colligi nequeunt. Sed exemplum primi sit illud *Matth. cap. 14.* ubi occisionem Joannis, quam suo in loco omiserat, commemorat postea Evangelista. In illo, inquit, tempore audivit Herodes Tetrarcha famam Jesu; & ait pueris suis: Hic est Joannes Baptista, ipse surrexit à mortuis: & ideo virtutes operantur in illo. Herodes enim tenuit Joannem, & alligavit eum. Exemplum secundi, *Marci 3.* ubi dicitur: & Judam Ischariotem, qui & tradidit eum: cum ab eo traditus sit, *cap. 14.* Sed de hac re *lib. 5. harum Hypotyposeon*, cap. 1. diligenter à nobis disputatum est, cum inquam, de ordine narrationis Scripturæ differebamus. Et *Joan. 11.* Maria erat, quæ unxit Dominum unguento; cum id factum sit, *cap. 12.* Et *Joan. 1.* Erat Andræas frater Simonis Petri: cum Petri nomen postea sit illi inditum. Et *Exod. 15.* Aquæ Mara vocantur per anticipationem antequàm hoc nomen illis inditum esset. Et *in Daniele*, Epistola Nabuchodonosor, quæ ponitur in fine *3. cap.* collocanda erat in fine *4.*

REGULA XV.

IN unius Evangelistæ expositione, (inquit Augustinus, *in lib. de Adulterinis conjugis cap. 11. & 12.*) videndum est, quod alii Evan-

In diebus illis quid significet.

Matth. 5. gelistæ dicant, cum ille locus exponitur. Cum enim legimus in Matthæo: Quicumque dimiserit uxorem, nisi ob fornicationem: vel ut in Græco habetur, per causam fornicationis; & aliam duxerit, mœchatur: non debemus continuò putare, illum non mœchari, qui propter causam fornicationis uxorem dimiserit, & aliam duxerit; sed adhuc ambigere, donèc alios Evangelistas consulamus. Non enim à Matthæo dictum est totum; sed ita pars dicta est, ut intelligatur à parte totum. Quod tamquam explanantes, Marcus, *cap. 10.* & Lucas, *cap. 16.* ut clareret plenè sententia, totum dicere maluerunt. Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit, dicit Marcus: & Lucas: Omnis qui dimiserit uxorem suam, & adducit alteram, mœchatur. Nam qui dimiserit uxorem, non solum ob fornicationem, sed ob quamcumque aliam causam, & aliam duxerit, mœchatur. Ideò Evangelistæ inter se non dissentiant. Sed restat, ut Matthæum intelligamus, à parte totum significare voluisse; eandem tamen tenuisse sententiam, ut dimittens uxorem, & alteram ducens mœchetur: non quod quidam mœchetur, quidam verò non mœchetur, id est, qui propter fornicationem dimiserit; sed omnis, qui dimiserit uxorem suam, & ducit alteram, mœchari minimè dubitetur. Hactenus ille.

An uxor possit virum ob fornicationem dimittere. Sed quæres, Quare non subjungit idem præceptum de muliere, sicut de viro, Dominus in Evangeliiis? Respondet Ambrosius, *1. ad Corinth. 7.* Uxor, inquit, à viro non discedat, nisi causa fornicationis. Quod si discesserit, aut maneat innupta, aut viro suo reconcilietur: & vir similiter non dimittat uxorem. Ideò non subdit de viro, quod de uxore præmisit, quia viro licet ducere aliam. Sed hoc Ambrosii dictum, si non ex æquivocatione, erroneum est: & desumpsit hunc errorem ex Lactantio, *lib. 6. cap. 23.* Nos ex Regula *5. Quinquag. 1.* respondere possumus: quod per personam, quæ insignior est, quæ ignobilior est subintelligitur. Ut *ibidem* multis exemplis à me probatum fuit. Et habetur in *Decretis, 32. q. 6. cap. Non mœchaberis: & q. 5. cap. Præcepit.* Quidquid igitur viris præcipitur, hoc consequenter redundat ad fœminas. Nequè enim adultera uxor dimittenda est, vir mœchus retinendus. At vero illa verba Ambrosii, scilicet, ideò non subdit de viro, quod de uxore præmisit; quia viro licet, ducere aliam: hunc sensum possunt habere, quem Gregorius, *caus. 32. q. 7. cap. 22.* Hi verò, protulit: Qui uxores suas in adulterio deprehenderunt, non licebit, nec eum, nec eam, aliam uxorem accipere, aut alium virum, quandiu vivunt. At si adultera mortua fuerit, vir ejus potest ducere uxorem: adultera minimè, nam etiam si mortuus fuerit vir ejus, carebit viro perpetuò.

Matth. locus interpretatus. Addamus adhuc nonnulla exempla. Est optimum exemplum apud Matthæum, *cap. 26.* Antequàm gallus cantet, ter me negabis. Hoc *Marc. 14.* intelligere non poteris, nisi Marcum consulas,

cujus sunt verba: Antequàm gallus cantet bis, ter me negabis. Intelligendus est ergo Matthæus, antequàm gallus cantet, id est, antequàm desinat canere, vel absolvat cantum suum, ter me negabis: solet enim gallus circa mediam noctem, post eam, & manè cantare. Et ad hunc sensum facile trahitur Lucas, *cap. 22.* & *Joan. 13.* Prætereà apud Matthæum, *cap. 9.* dicitur: Ingressus navem, trajecit, & venit in civitatem suam. In cujus loci expositione, inquit Theophylactus, Civitatem suam Capharnaum dicit: illic enim habitabat. Bethlehem enim peperit: Nazareth educavit: Capharnaum assidue præbuit domicilium. Vides quomodo civitas Domini vocatur Capharnaum. Hieronymus tamen, *Matth. 9.* dicens, civitatem Domini esse Nazareth, videtur Evangelio repugnare. Nam Marcus, *cap. 2.* eandem rem enarrans, inquit, ejus civitatem esse Capharnaum, his verbis: Iterum intravit Capharnaum post dies aliquot: & auditum est, quod in domo esset, & confestim convenerunt multi, ita ut non caperet, neque ad januam. Porro Christianus Druthmari, *Matth. 21.* dissonantiam Hieronymi, cum Marco sic dirimit: Alius Evangelista dicit, hoc gestum in Capharnaum: Matthæus in Nazareth, juxta Hieronymi expositionem. Nihil tamen obstat ita intelligi; quia cum Dominus descendit de freto, transit per Nazareth, & venit in Capharnaum.

REGULA XVI.

UBI apertius (inquit Augustinus, *lib. 3. de Doctr. Christian. cap. 26.*) aliquid exponitur, ibi discendum est, quomodo in locis intelligatur obscuris. Neque enim melius intelligi potest, quod dictum est à Deo: Apprehende arma, & scutum, & exurge in adjutorium mihi: quàm ex illo loco ubi legitur: Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. Non tamen intelligas, ubicumque scutum ponatur, pro munimento poni, & bona voluntate Dei. Et *lib. 83. Q. 9. 53.* ait: Quibusdam Scripturarum locis apertius aliquid exprimitur, quod diligens lector etiam in aliis, in quibus minus aperitur, intelligat. Deus enim noster sic ad salutem animarum divinos libros Spiritu Sancto moderatus est, ut non solum manifestis pascere, sed etiam obscuris exerce-re nos velit. Hactenus ille. Ex hac regula facile colligitur, studiosos ad intelligendum ver-tus Instrumentum, prius oportere in Novo la-borare, ut à manifestioribus ad obscuriora procedat. Et in universum in tota Scriptura oportet, locos conferre inter se, & compo-nere, ubi eadem, vel similis res tractatur, ut verum sensum eliciamus. Unde Hieronymus, *Evagrio scribens*, exponens hæc verba *Genesis 14.* Melchisedech rex Salem proferens panem & vinum, (erat enim Sacerdos Dei altissimi) benedixit ei, & ait: Benedictus Abraham Deo excelsio: ait: Quod Melchisedech dedit victori Abraham panem in refectionem ipsius, & pug-natorum ejus, & decimas prædæ acceperit ab eo,

Locus Mat-thæi eluci-datus.

Urbes Je-sus.

Hieronym. locus diffi-cilis.

Psal. 34.

Psal. 5.

Oportet Scrip-turam exor-diari à novo Instrumen-to.

De oblatio-ne, quæ fuit facta Mel-chisedech.

nar-

narrat Scriptura. Ambiguum est autem: An tantum Abraham decimas Melchisedech dederit, aut quod Abraham ipsi dederit decimas spoliiorum, & acceperit decimas substantiæ Melchisedech. Nam tam juxta Hebraicum, quàm Septuaginta ad utrumque referri potest. Quamquam Paulus ad Hebræos apertè definiat, non Abraham suscepisse à Melchisedech decimas divitiarum ejus, sed de spoliis hostium partem cepisse pontificem. Hæc ille. Prior expositio, nempe quod Melchisedech protulit omnia necessaria exercitui Abrahæ, & laudavit Deum, qui profligavit hostes Abrahæ; & quod Abraham illi protulit decimas prædæ; est ex Josepho, *lib. 1. Antiquit. cap. 21.* desumpta.

Hebr. 7.

Contemplare, (inquit Chrysostomus, in *homil. Psalm. Cantate Domino canticum novum*), ut prophetiam verbis adaptans evangelicis, eundem reddat sententiarum, dogmatumque concentum. Et Hieronymus, *ad Damasum, de Visione Seraphim*, ait: Quidquid in Veteri legimus Testamento, hoc idem in Evangelio invenimus: & quod in Evangelio fuerit lectitatum, hoc ex Veteris Testamenti auctoritate deducitur; nihil in eis dissonum, nihil diversum est. Et Origenes, *lib. 2. cap. 2. Epistol. ad Rom. cap. 1.* ait: Moyses & Elias apparuerunt in gloria, cum Jesu colloquentes in monte. In quo ostendit, Legem & Prophetas cum Evangelii consonare; & in ea gloria, spiritualis aspectus atque veræ intelligentiæ lumen refulgere. Hæc ille. Hoc ostendit modus loquendi Evangelistarum. Cum enim afferunt ex veteri Instrumento aliquod testimonium, ajunt: Hoc totum factum est, ut adimpleretur, quod dictum est per Prophetam. Nam solent Apostoli & Evangelistæ verba referre loquentis, ad hunc modum: Sicut scriptum est per Prophetam, vel in sermonibus Isaïæ: pro quo Latini dicunt: Sicut inquit Propheta.

Consonantia veteris, & novi Instrumenti.

REGULA XVII.

CHRISTUS (inquit Chrysostomus, *homil. 36. in Joan.*) ab his, qui suam viderant potestatem, fidem requirit; ab his verò, qui ignorabant, minimè; nisi prius admoneantur. Propterea circa evangelii principium Matthæus, multos Dominum curasse, narrat; & nemini suam potestatem prænuñtiassè. Undè cum dixisset Dominus, *Joan. 5.* illi Paralytico: Surge, tolle grabbatum tuum, & ambula: ait Theophylactus, Dominus exigere fidem non solebat ab ægris, antequàm in conspectu ipsorum faceret miracula. Sed postquàm vidissent miracula, exigebat fidem. Ideò Christus ab hoc paralytico non exigit fidem, antequàm sanasset; quia æger ille nondum viderat eum, signa facientem. Prætereà, *Joan. 4.* ait: Dominus, cum nullum specimen de se exhibuisset, nihil magnum de se dicit. Unde quando dixit Samaritana, *Joan. 4.* Numquid major es patre nostro Abraham? non dicit, profectò major sum, sed ait: Qui biberit ex hac aqua, sitiet

Joan. 4.

iterum; qui autem ex mea biberit, non sitiet in æternum. Hactenus ille. Hanc ob causam peccatum in Spiritum Sanctum est irremissibile; quia tot editis miraculis, in pristina infidelitate permanebant: & peccatum in Christi humanitatem expiabile erat.

REGULA XVIII.

SERVAT hunc morem (inquit Chrysostomus, *homil. 36. in Joan.*) sæpenumerò Christus, ut majorem in modum impudentibus silentium imponat, ut non tantum miraculum faciat, sed ab aliis approbari verum esse, contendat. Siquidem in quinque panum miraculo, ne quid suspicionis oriretur; non tantum miraculum fecit, sed voluit, ut multæ fragmentorum reliquiæ superessent. Et in mundato leproso, *Lucæ 5. & Matth. 8.* Vade, inquit, ostende te Sacerdoti, & offer munus, quod præcepit Moyses in testimonium illis: simul ut miraculo certam fidem faceret, & calumniantium, ipsum legem Dei prævaricare, impudentia ora comprimeret. Idem in nuptiis fecit. Non enim vinum simpliciter ostendit, sed ferri Architricino imperavit; ut qui id nesciret, confitendo, indubitatum perhiberet testimonium. Hæc miraculi gratia inscium Architricinum, undè id esset vinum, demonstravit; ut judicium incorruptum ostenderet. Et cum mortuum suscitavit, *Marci 5.* Date ei, inquit, manducare: ut certius ei resurrectionis signum præberet. Denique Paralytico dixit: Tolle grabbatum tuum, & ambula. Et Theophylactus, *Joan. 6.* ait: Tot supersunt fragmenta, non propter ostentationem, sed nè credatur per phantasma fatiatis esse homines.

Matth. 14. Matth. 6. & 8.

Joan. 2.

Joan. 5.

REGULA XIX.

UBI accusatur aliquis, (inquit Hieronymus, *Isaia 44. & 46.*) v. g. populus Judæorum ob incredulitatem, atque ob blasphemiam, absque ulla nominis dignitate puris appellantur nominibus: ut *apud Isaïam cap. 43.* Non me invocasti, Jacob, nec in me (id est in cultu meo) laborasti, Israel. Et iterum: Dedi ad internecionem Jacob, & Israel in blasphemiam. Et adhuc violentiori nomine, quos Dominus Jacob, Reliquiæ Israel, ob propinquitatem carnis, & sanguinis, vocat; ob peccata sua, eos *cap. 49. Isaia*, fæces reliquiarum Israel dicit. Ubi autem ad Apostolorum chorum, qui ex Judæis est, sermonem facit, junguntur & nominum privilegia: Audi Jacob serve meus, & Israel, quem elegi. Ut prima sit servitus: secunda electio. Et in *comment. Ezechiel. cap. 2.* cum hunc locum exponit: Mitto ego te ad filios Israel, ad gentes apostatrices, ait: Nequaquam populum Dei Israel; sed gentes apostatrices vocat eos, qui à Domino recesserunt. Exempla innumera sunt sive laudis, sive vituperii. *Isaia 1.* Audite verbum Domini, Principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei

Dei nostri, populus Gomorrhæ: & ad Moy-
sen ait: Abi, peccavit populus tuus, id est,
jam non meus.

R E G U L A X X.

UNus scopus divinæ Scripturæ est, (in-
quit Chrysostomus, *homil. 29. in Genes.*)
nè quid factorum intermittat, sed veritatem
nos doceat. Nequè propter invidiam, justor-
um virtutes præteriit; nequè propter gratiam
peccata adumbrat; sed omnia nobis proponit:
ut monimenta, & doctrinas quasdam habea-
mus, & ut quandò nos etiam per socordiam
in id vitii inciderimus, cautiores simus pos-
teà, & denuò non incidamus. Et Theophy-
lactus, *Joan. 7.* ait: Dignum est, veritatem
Evangeliorum admirari, quomodò non eru-
bescant, dicere illa, quæ videbantur asferre
ignominiam Magistro. Imò Evangelistæ multa
miracula transcurrentes, incredulitatem fratrum,
& illa, quæ illi opprobrant, narrant. Et Au-
gustinus, *lib. 2. contra Faustum cap. 65.* ait:
Sacra Scriptura laudanda, vel vituperanda ho-
minum facta, vel ipsa indicat, vel legentibus
indicanda proponit. Nec solum homines ipsos,
vel laudabiles, vel vituperabiles intimans; ve-
rùm etiam quædam in vituperabilibus laudan-
da, & in laudabilibus vituperanda, notat. Ne-
què quia vituperabilis homo erat Saul, ideò
non est laudabile factum ejus, quod gustatum
de Anathemate tam diligenter scrutatus, tam
severè vindicare conatus est, obediens Deo,
qui hoc fieri prohibuerat: vel quod Phitones
de regno suo delevit. Aut quia laudabilis erat
David, ideò peccata ejus, quæ Deus quoquè
arguit per Prophetam, vel approbanda, vel
imitanda sunt. Sicut nec in Pontio Pilato vitu-
perandum est, quod adversus accusationes Ju-
dæorum, innocentem Dominum judicavit. Nec
1. Reg. 28. in Petro laudandum est, quod eundem Do-
minum ter negavit: vel undè Satanæ ab ipso
Matth. 28. Domino appellatus est, quod non sapiendo,
Matth. 16. quæ Dei sunt, eum voluit à passione, hoc est
à nostra salute, revocare. Paulò antè dictus est
Matth. 16. beatus, paulò post dictus est Satanæ. Sed quid
in eo obtinuerit, Apostolatus ejus, & marty-
rii corona testantur. Sacra enim Scriptura, tam-
quàm speculi fidelis nitor, admotarum sibi per-
sonarum, non solum quæ pulchra, atque in-
tegra, verùm etiam quæ deformia, vitiosa-
que sunt, indicat. Unde rectè monet Augus-
tinus, *lib. contra Mendacium, ad Consentium*
cap. 9. Non omnia, inquit, quæ à sanctis, vel
justis viris legimus facta, transferre debemus
ad mores; sed hinc discere, quàm latè pateat,
quod Apostolus ait: Fratres si præoccupatus
fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritua-
les estis, instruite hujusmodi in spiritu leni-
tatis; intendens teipsum, ne & tu tenteris.
An verò quia juravit David, se occisurum Na-
bal, & clementi consideratione non fecit; prop-
terea imitandum esse illum, dicemus, ut te-
merè juremus, nos esse facturos, quod non

esse faciendum, postea videamus? Nec quia Lot
filias suas Sodomitis prostituit, nè hospitibus
vim inferrent, idem nos facere debemus. Ho-
rum omnium rationem attulit Eucherius, *lib.*
2. in Genes. cap. 30. Deus, inquit, prodidit
multa in Scripturis, quæ ut caveantur admo-
nuit, & non imitanda proposuit: veluti con-
cubitus filiarum Lot. Deindè quinque civita-
tes, quæ imbribus igneis conflagratæ sunt, il-
lud ni fallor significant, quod omnes qui quin-
que sensus corporis sui libidinosè tractaverint,
in illo futuro incendio, comburendi sint. Multa
exempla, quæ adduci solent de mendaciis Pa-
triarcharum, ab Scholasticis in materia de men-
dacio exponuntur, *in fine lib. 3. Sententiarum:*
ut quod Jacob dixerit, se esse Esau: & Jo-
seph, se esse augurem, & fratres explorato-
res esse.

R E G U L A X X I.

Divinæ litteræ, (inquit Ambrosius, *Lu-*
ca 1.) non solum mores in his, qui præ-
dicabiles sunt, sed eorum parentes plerumquè
solent laudare: ut veluti transmissa immacula-
tæ puritatis hæreditas in iis, quos volumus
laudare, præcellat. Sic sancti Samuel mater lau-
datur, ob Samuelis laudem. Sic Isaac à paren-
tibus nobilitatem pietatis accepit, quam pos-
teris dereliquit. Quæ enim alia intentio Evan-
gelistæ Lucæ, nisi ut sanctus Joannes nobilita-
retur parentibus, miraculis, moribus, mune-
re, passione: non solum igitur parentibus, sed
etiam à majoribus sancti Joannis nobilitas pro-
pagatur, non sæculari potestate sublimis, sed
religionis successionem venerabilis. Tales enim
majores habere debuit Prænuntius Christi; ut
non repente conceptam, sed à majoribus ac-
ceptam, & in ipso infusam jure naturæ, prædi-
care fidem dominici videretur adventus. Erant,
inquit, ambo justi ante Deum, incedentes in
omnibus mandatis, & justificationibus, sine
querela. Hæc ille. Innumera exempla sunt: nam
Isaac, & Jacob à sanctissimis viris, & clarissi-
mis ducunt originem: & Isaias, è prosapia re-
gia erat: & Salomon patrem habuit David. Et
2. Timot. 1. Quæ habitavit cum avia tua Loi-
de, & matre tua Eunice. At verò è diverso,
ab iniquis parentibus esse genitum, & in pa-
terno, aut avito scelere permansisse, scelus in-
gens est, & acerbo dignum supplicio. Undè *Eze-*
chiel. 2. Ipsi recesserunt à me, & patres eo-
rum: & *20.* Abominationes patrum suorum of-
tende eis: &, Pater tuus Amorrhæus, & ma-
ter tua Cethæa. Et *Matth. 23.* Phariseis dici-
tur: Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia
filii estis eorum, qui prophetas occiderunt. Et
Isaia 1. Semen pessimorum, vocantur Hebræi:
& *in Evangelio:* Genimina viperarum. De his di-
citur *in Exodo:* Vindicans injurias patrum in fi-
lios, usque ad tertiam, & quartam genera-
tionem, his, qui oderunt me. Porro si quis
ab sceleratissimis & contaminatissimis trahat ori-
ginem, dummodò ipse sanctis præditus sit mo-
ribus, & in Deo nova sit creatura, nihil ei no-

cebit parentum iniquitas, aut ignobilitas generis: apud Deum quippè, nec præputium, nec circumcisio aliquid valet, sed nova creatura. Atque ideò Christi generatio ab illaudatis aliquot tam mulieribus, quam viris, deducitur: nimirum quia cum Christus suscepit omnia propter nos, hoc quoque suscepit, ut obscuros, & illaudatos haberet progenitores. Ut omnes sanctificaret ille, qui non venit ad vocandum justos, sed peccatores. Et ideò Job maximis effertur laudibus, quòd inter iniquos Idu-mæos sanctus, & inculpatus inventus sit. Et Noë, quod fuerit justus in generatione sua; quandò omnis caro corruperat viam suam. Et

*Abrahe
pater an-
pius fue-
rit.
Genes. 12.*

fortè hac laude non caruit Abraham, qui cum à scelerato Thare genitus sit, relicta patria, & cognatione, & domo patris sui, Domino adhæserit. Nè verò hæc à me ficta videatur oratio, adducam testes omni exceptione majores. Epiphanius, *lib. 1. adversus hæres. tom. 1.* ait: Ætate Thare, nepote Serug, cœperunt effici simulacra è luto, opera, & industria ipsius Thare. Et Cantacuzenus, *Apolog. 3. circa principium*, licet obscurè in eadem inclinât. Et Theophylactus, *Matth. 1.* ibi: Judas autem genuit &c. Sed his refragatur Augustinus, *lib. 16. de Civit. Dei cap. 13.* nam loquens de Nachor, ait: Fortè quod à paterna, & fraterna, scilicet, Thare, & Abraham, pietate defeciverat, & superstitioni adhæserat Chaldæorum. Hoc est, quod inquit Augustinus, *lib. de Bona conjugali, cap. 16.* Undecumque homines nascantur, si parentum vitia non sectantur, honesti, & salvi erunt. Semen enim hominis ex qualicumque homine, Dei creatura est; & eo malè utentibus, malè erit, non ipsum aliquandò malum erit. Sicut autem boni filii adulterorum, nulla est defensio adulterii, sic mali filii conjugatorum, nullum est crimen nuptiarum. Et Chrysostomus, *homil. 3. in Matth.* ait: Nunquàm de vitiis erubescamus parentum; sed illud unum quæramus, & semper amplectamur, virtutem videlicet: hujusmodi, etiam si alienigenam, quis habeat matrem, etiam si fornicatione pollutam, vel quolibet hujusmodi dedecore fordidam, nihil tamen de ejus, aut vilitate fuscabitur, aut crimine polluetur. Quod si fornicatorem ipsum ad meliora conversum, nequaquàm prior vita commaculat, multò magis ex meretrice natus, & adultera, si propria virtute decoretur, parentum suorum non dedecoratur opprobriis. Et Hieronymus, *in Epist. ad Pammachium, contra errores Joannis Jerosolym.* ait: Nasci de adulterio, non est ejus culpa, qui nascitur; sed illius, qui generat. Quomodò in feminibus non peccat terra, quæ confovet; non semen, quod in sulcis jacitur; non humor, & calor, quibus temperata frumenta in germen pullulant; sed v. g. fur & latro, qui fraude, & vi eripuit semina: sic in generatione hominum recipit terra, id est, vulva, quod suum est, & receptum confovet, & confotum corporat, corporatum in membra distinguit, & inter illas secretas ventris angustias

*Ibi: Judas
autem ge-
nuit Pha-
res.*

Dei manus semper operatur; idemque corporis creator, & animæ est. Noli despicere bonitatem figuli, id est Dei, qui te plasmavit, & fecit, ut voluit. Jephthe inter viros sanctos Apostoli voce numeratus, meretricis est filius. Esau de Rebecca & Isaac, hispidus tam mente, quam corpore, quasi bonum triticum inter lolium, avenasque degenerat; quia non in feminibus, sed in voluntate nascentis causa vitiatorum est, atque virtutum. Lege Chrysostomum, *homil. 9. in Matth.* & Ambrosium *de Paradiso, cap. 4.* & Gratianum, *in Decretis, dist. 56.*

*Hebr. 11.
Genes. 25.*

REGULA XXII.

Solet Salvator (ut inquit Cyrillus, *lib. 3. Thesauri, cap. 1.*) bona, quæ naturaliter insunt, sibi proponere, & ad similitudinem adhortari nos; ut ad divinam sic imaginem, ad quam facti sumus, nos reformet. Quandò nos igitur mites esse hortatur, inquit: Discite à me, quoniam humilis sum, & mitis corde. Nequè tamen si eum imitati mites erimus, ideò natura quoque ipsi similes erimus, sed in sola mansuetudine, in quantum fieri potest, assimilabimur. Sic quandò de nobis dicit: Ut sint unum, sicut & nos unum sumus: ad exemplar nos hortatur: nequè quia unum natura cum Deo fieri possimus, id dicit; sed ut quemadmodum naturaliter ipse unum cum Patre est, sic nos & concordia & consensu unum simus, naturalemque identitatem Patris & Filii quasi exemplar sequuti, voluntatis conjunctione ipsam imitemur, quæ nos quasi corpus unum, & animam unam efficiat. Hactenus ille. Sic Paulus quoque ait: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi: & Volo omnes vos esse, sicut me ipsum. Porro nomina, quæ Deo, & nobis sunt communia, quid significant, *lib. 2. exposuimus*: ut sint unum mecum, sicut ego & tu unum sumus. Sunt quoque aliæ similitudines, quæ à nostris rebus ad Deum nos subducunt. De his Chrysostomus, *homil. 14. in Joan.* inquit: Scripturæ de Deo sermonem facientes, humanis & corporeis verbis utuntur: ut, Unigenitus, qui est in sinu Patris: indignis se verbis nuncupari patitur, ut oculos erigamus, & aliquid magnum de se concipiamus. Numquid Deum corpus habere suspicamur? Absit. Sed profectò nihil aliud hoc nomen, nisi summam unigeniti dilectionem, & Patri coæternitatem significat.

Cave tamen, ne fallaris, arbitrando ubicumque est verbum *Afssimilo, as*, esse similitudinem. Nam frequenter opus ipsum rei alicui Scriptura afssimilare consuevit: ut in *Psal. Afssimilabor descendentibus in lacum*: id est, descendam: & *alibi*: Homo vanitati afssimilatus est: hoc est, vanus est. Invenitur etiam similis loquendi forma in aliis verbis: ut *Psal. 118.* Fiat manus tua, ut salvum me facias: ac si diceret: Salvum me fac. Et, Fiant aures tuæ intendentes in orationem servi tui: id est, attende ad orationem servi tui.

Psal. 129.

Deindè sæpè id, quod Deus potest, pro ipso ope-

opere Scriptura accipit : ut *Psal.* 103. Qui respicit terram , & facit eam tremere : qui tangit montes , & fumigabunt. Et *Nahum* 1. Increpans mare , & exsiccans illud , & omnia flumina ad desertum perducens. Et *Job* 9. Qui dicit , Soli , nè oriatur , & non oritur. Ac si diceret : Dei potestate omnia subjacent ; potest namque præcipere nè Sol oriatur , & immensum aquarum pelagus exsiccare. Postremò sciendum ex Oecumenio , in *comment. posterioris Epistol. Petri* , cap. 3. quod sacra Scriptura , quando aliquid reprehendit , ea , quæ naturaliter contingunt hominibus , hoc est , quæ ipsis tamquam animalibus accidunt ; brutis ipsis assimilat , dicens : Homo cum in honore esset , non intellexit , comparatus est jumentis insipientibus. Et , Ne sitis tamquam equus , & mulus : & , Equi insanientes in fœminas , facti sunt. Et in Evangelio : Estote prudentes sicut serpentes , & simplices sicut columbæ. Non quod hæc dicens , immutet naturas ; nam id impossibile est ; sed invitat , ut has quidem naturales ipsorum inclinationes devitent , illas verò naturaliter amplectantur. Quando verò salutare aliquid præcipit , similitudo ad meliora transmittit : sicut cum dicit : Estote misericordes , sicut & Pater vester cœlestis. Nec hic quidem naturam transmutans , sed quantum virtus suggerit , hoc facere præcipiens. De hoc , *libro 7. harum Hypotyposeon* , multas sanctorum sententias adduximus ; nempe de variis similitudinibus , quæ trahuntur ex animantibus , ad significandum virtutes , & vitia , quæ hominibus insunt.

REGULA XXIII.

Talis loquendi modus (inquit auctor secundi operis in *Matth. titul. Chrysostom. homil.* 10.) in Scripturis est , ut quæ postmodum dicturæ sunt , quasi jam dicta demonstrantur. Ut in *Evangelio* : Si quis solverit unum de mandatis istis minimis , nempe quæ modò dicturus sum , minimus vocabitur in regno cœlorum. Et *alibi* : Audite hæc omnes gentes : quæ hæc ? nisi quæ in sequentibus versiculis erat dicturus. Et in *Actibus* : Non ebrii sunt , ut vos putatis , sed hoc est , quod dictum est per Prophetam Joel : Et erit in novissimis diebus , dicit Dominus , effundam de spiritu meo super omnem carnem. Haftenus ille.

Aliquandò non ad inferiora , sed ad superiora referendum est : ut *ad Roman.* 2. Nomen Dei blasphematur propter vos , inter gentes , sicut scriptum est. Circumcisio quidem prodest , &c. Cum dicit *scriptum est* , intelligit testimonium hoc : Nomen Dei propter vos blasphematur : quod desumptum est ex *Ezechiele* , cap. 36. & *Isaia* cap. 52. & non de illo : Circumcisio quidem prodest. Præterea , *Joan.* 1. Cum interrogassent Joanni : Propheta es tu ? ille respondit negans. Dixerunt ergo ei : Quis es , ut responsum demus his , qui miserunt nos ? Et ait Joannes : Ego vox clamantis in deserto , dirigite vias Domini : sicut dixit *Isaias* Propheta ,

scilicet , in loco jam citato. Et *1. Thessal.* 4. ait Paulus : Hæc exerce , & in his esto. Quænam ? Illa quæ superius dixerat : Esto forma fidelium in sermone , & in conversatione , in fide , & sanctimonia. Deniquè *Matth.* 1. dicitur : Christi generatio sic erat : subaudi , sicut dictum est supra : Liber generationis Jesu Christi , filii David , &c. Atque ita exponit Christianus Druthmari. Hæc magnum adjumentum afferunt , ad intelligendum caput de *Citationibus*.

Præterea annotandum est diligenter , ex Augustino , *lib. 4. Locut. in Numer.* quod facit sæpè Scriptura , cum aliquid aliud vult dicere : hoc est : iterum inducit loquentem , qui jam loquebatur : ut *Num.* 14. Et ait Dominus ad Moysen & Aaron , dicens , &c. Et *Isichius* , *lib. 2. in Levit. cap. ult. versus finem* , ait : Dominum loqui , facit Moyses , ubi ardua quædam fancit. Et Paulus : Non ego , sed Dominus. Innumera exempla invenies in Prophetis , præcipuè in Aggæo , & Zacharia : nam identidem inculcant : Dicit Dominus exercituum. Cujus rei Hieronymus dat rationem , *Zachar.* 1. cap. inquires : In paucis verbis , brevibusque sententiis , semper in Aggæo & Zacharia additur : Dicit Dominus exercituum : ut sciant templi ædificatores , Dominum esse , qui præcipit , adversus regis imperium , & hostes circumfrementes ; & hac fiducia ad templi ædificationem concitentur. Item *Ezechiel.* 10. dicitur : Et dixit viro induto lineis vestibus , & dixit : intra &c.

Deniquè invenitur (ut auctor est Augustinus , *lib. 1. Locut. in Genes.*) licet rarò , talis locutio in Scriptura , ut non dicta persona loquentium , scriptor verba eorum interponat. Ut *Genesis* 34. Filii Jacob venerunt de campo : & cum audissent , compuncti sunt viri , & triste erat illis valde , quod turpe fecerat in Israel , quod dormisset cum filia Jacob. Non sic erit , non sic erit. Non ait : Et dixerunt , non sic erit : sed hoc tacito , verba dixit eorum. Nam qui alii dicere potuerunt : Non sic erit : nisi qui graviter indignati , vindictam moliebantur. Est optimum exemplum in *Abdia*. Hæc dicit Dominus ad Edom. Auditum audivimus à Domino , & legatum ad gentes misit. Surgite , & consurgamus. Hæc verba , surgite & consurgamus , dicunt gentes illæ , ad quas legatus missus est Abdias , cum se invicem ad bellum capeffendum adhortantur.

Est quoque mos Hebræorum , ut cum de aliqua re mentionem faciunt , præcipua quædam tantum , reliquis prætermisissis , commemorent. Unde de Joanne Baptista tantum dicunt Evangelistæ , quod prædicaverit : Genimina viperarum , quis ostendit vobis , ut fugiatis à ventura ira : & ad Herodem : Non licet tibi , uxorem fratris tui habere : relinquentes omnia , quæ aliàs prædicavit. Et in *Actibus Apostolorum* , paucissima dicuntur de Petro , & cæteris Apostolis , & de septem Diaconis. Et de infantia Christi paucissima referunt Evangelistæ : & de educatione Mariæ matris Domini , & reliqua ejus vita , paucissima quoque litteris commissa sunt.

REGULA XXIV.

MOS sacrae Scripturae est, (auctore Damasceno, *lib. 4. cap. 20.*) quaedam, quae secundum eventum debent intelligi, causaliter dicere: ut: Tibi soli peccavi, & malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis. Non enim peccans, ut vinceret Deus peccavit; nequē indigebat Deus nostro peccato, ut ex illo victor appareret. Non equidem ad hoc nos peccamus, sed ita evenit res. Quemadmodum si sedeat quis operans, superveniat autem quispiam amicus, ait: Ne hodie operarer, venit amicus: attamen amicus, non ut non operaretur adventavit, sed sic evenit. Nam occupatus circa amici susceptionem, non operatur. De hoc idiomate locuti sumus, cum loquebamur de *Conjunctione Ut.* Sed hujus regulae sint haec exempla: Oportet, inquit Paulus, haerese esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. Et *Joan. 9.* In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant. Et *cap. 11.* Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. Et *Matth. 23.* Ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & Scribas, & ex illis occidetis & crucifigetis; ut veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est.

REGULA XXV.

Aliquandò (inquit Ambrosius, *lib. 3. de Virginibus*) Scriptura effectum rei non prodit, tunc cum illius refugit mentionem, utens his, aut similibus verbis, quibus usa, *Judic. 11.* Loquens enim de Jephthe, qui propriam filiam indiscretè sacrificavit; tantum dicit: Votum ille, scilicet Jephthe, complevit: cum fugeret parricidii mentionem.

Fortè hanc ob causam nihil perspicuè de Salomonis animæ salute, in Scripturis, memoriarum proditum est. Si tamen locus est conjecturis in re incerta, & recondita, credimus, illum fuisse damnatum, & à cœtu piorum relegatum; tum ex Ambrosii regula; tum etiam, quia in libris Regum tota ejus vita his verbis absolvitur: Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, & dabo Jeroboam decem Tribus. Porro una Tribus remanebit Salomoni propter servum meum David, & Jerusalem civitatem, quam elegi ex omnibus Tribubus Israel. Eò quòd dereliquerit me, & adoraverit Astarthen deam Sidoniorum, & Chamos deum Moab. Nec post hæc verba, aliqua excusatio subjungitur; nec idolorum, quæ erexerat, demolitio, cum ad tempora usque Josiæ permanerint. Atque huic sententiæ subscribit Beda, in *lib. 30. Quæst. in lib. Regum quæst. 29.* ubi inquit: Excelsa nominare solet Scriptura, loca collibus posita frondentibus, in quibus dæmonibus immolabant, locorum amœnitate allecti, relicto altari. Hæc cum non abstulerit Salomon, palàm ostenditur, quod de admissio idololatriæ scelere nunquam perfectè pœnituit. Nam si fructus pœnitentiæ

dignos faceret, satageret ante omnia, ut idola, quæ ædificaverat, de civitate sancta tollerentur; & non in scandalum stultorum, quæ ipse cum fuisset sapientissimus, erronea fecerat, quasi rectè facta relinqueret. Et Gregorius, *lib. 2. Moral. cap. 2.* cujus verba in hoc libro à me citata sunt, *Regul. 6.* Et Cyrillus, *lib. 7. contra Julianum.*

Ab hac dissidet sententia Hieronymus, in *comment. in Ecclesiasten, cap. 1.* qui ait: Ecclesiasten esse librum, in quo Salomon egit pœnitentiam suorum peccatorum. Et in *commentar. Ezechiel. cap. 43.* ait: Salomon peccavit, licet postea egit pœnitentiam, scribens Proverbia, in quibus dicit: Novissimè ego egi pœnitentiam; & respexi, ut eligerem disciplinam. Quod ex Ambrosii quoquē auctoritate confirmari posse videtur, qui in *lib. 1. de Cain & Abel, cap. 2.* ait: Quando dicitur in Scriptura: Appositus est ad patres suos: intelligi datur, quod patrum similis fuerit fide. Unde claret, non ad sepulturam corporis, sed ad consortium vitæ relatum. Hactenus ille. Unde cum de Salomone, *3. Reg. 11.* similia propè verba dicantur, ac de reliquis sanctis, nempe: Dormivit cum patribus suis, & sepultus est in civitate David patris sui: piè credendum, à sanctitate patris non degenerasse. Hæc sub dubio dicta sint: quandoquidem utraque opinio hos tantum habet patronos, qui à me modò citati sunt. Nam reliqui auctores, qui citari solent, nihil de hac re statuunt certè; sed totam Salomonis vitam in duas distribuunt partes, & divisivè agunt. Illi qui eum laudant, de eo loquuntur tempore, quo Deum legitimè, & sanctè colebat. Ac reliqui, qui eum incusant, sermonem suum dirigunt ad tempus illud, quando à Deo recesserat. Verum de fine nil certi statuunt. A Hieronymo stare videtur, id, quod dicitur, *2. Reg. 7.* quo in loco loquens Dominus de Salomone ait: Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. Qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum: misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli à Saul. Attamen is locus sub conditione intelligendus est, ut constat ex *1. lib. Paralip. cap. 28.* Firmabo, inquit, regnum ejus in æternum, si perseveraverit facere præcepta mea & judicia. Aut potest dici, quod promissio illa Salomoni facta, in Christo sit adimpleta; ut in *cap. de Citationibus*, exposuimus. Similis quæstio orta fuit ætate Hieronymi de Origene, quam latè eventilat Picus Mirandulanus in *Apologia.*

Adhuc ut nostra regula clarius intelligatur. Solet etiam Scriptura, res dictu scædas verborum tegumentis contexere: ut: Cognovit Adam Evam uxorem suam: id est, rem habuit. Et in *titul. Psalm. 50.* Ingressus est David ad Bethsabee: ingressus pro coitu accipitur. Ad Philippenses quoquē *cap. 3.* dicitur: Quorum deus venter est, & gloria in confusione ipsorum. Quem Ambrosius enarrans locum, sic exponit: De illis loquitur, qui saluti credentium ob-

Salomonis
salvatio.

Prov. 24.

Quæstio de
Origenis
salute.

De obscæ-
nis verbis
Scriptura-
rum.

Locus Pau-
li exposi-
tus.

obstinebant, de cibis edendis, vel non edendis, quæstiones moventes: quasi salus esca sit, aut venter deus, quem, juxta legem, mundis escis delectari putabant; gloriantes insuper in pudendis circumcisis: hoc est, terrena sapere. Et in *comment. Epistol. ad Roman. cap. 2.* ait: Judæorum laus ex hominibus est: gloriantur enim in carnis circumcisione, quod ex patribus sit. Unde gloria in pudendis eorum: id est, circumcisionem carnis, gloriam putant. Nec ab eo dissentit Theophylactus: At verò Chrysostomus, *homil. 13. in Epistol. ad Philip.* ait: De circumcisione quidam intelligunt; Ego verò hoc non dico. Sed hoc est, quod dicit Apostolus: In quibus debebant pudefieri, gloriantur. Malum quidem est turpia patrare; patrantes verò pudefieri, mediocriter malum est. Quod si verò quisquam malè agens, gloriatur, etiam excellens est stupiditas.

At nisi fallor, longè aliter se veritas habet. Et primum annotare oportet, ex Origene, *homil. 2. in lib. Judicum.* Unusquisque, inquit, quod præ cæteris colit, quod super omnia veneratur, & diligit, hoc ei deus est. Unde Dominus ait: Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo. Hæc ille. Et Chrysostomus, *2. Corinth. 4.* Solet sæpè Scriptura vocare deum, non à dignitatis ejus, qui sic vocatur; sed ab infirmitate subditorum; ut quando mammona deum dicit, & ventrem. Ad hunc modum, qui nimia aviditate cibos sectantur, ac ventri dediti sunt, & dicunt: Comedamus, & bibamus, cras enim moriemur: in deum sibi ventrem cooptant. Postquam verò ventrem cibo, potuque impleveris, quid sequitur? Quod Hieronymus, ait: Venter mero æstuans, disputat in libidinem. Et *alibi*: Distento ventre, distenduntur, quæ sunt circa ventrem. Et Comicus ait: sine Cerere, & Baccho friget Venus. Sic certè Noe accidit, post cujus ebrietatem pudendorum secuta est nuditas. Et Lot postquam se mero ingurgitaverat, filiarum patravit concubitum. Sic Paulus, cum diceret: Quorum deus venter est: addit, gloria in confusione ipsorum. Confusio enim capitur pro pudendis, & gloria pro impetu libidinis. Præterea, *1. Corinth. 10.* dicit: Sive manducaveritis, sive biberitis, sive quid aliud facitis, &c. In cujus loci expositione inquit Origenes, *homil. 5. in Genes.* cum inquit Paulus, sive quid aliud facitis, inverecunda conjugii negotia verecundo sermone signavit. Item *1. Thessal. 4.* Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra: ut abstineatis vos à fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione, & honore, non in libidine desiderii, sicut gentes quæ non noverunt Deum. Ut nè quis supergrediatur, & circumscribat in negotio fratrem suum. Hunc locum Hieronymus, *ad Ephes. 4.* sic exponit: Ne quis supergrediatur, aut circumscribat in negotio fratrem: id est, nè suam conjugem derelinquens, alterius polluere quærat uxorem. Deniquè ad hunc sensum exponere oportet illud, *1. Petr. 3.* Impar-

tientes honorem infirmiori vasculo. Honorem vocat abstinentiam à coitu: quasi dicat, Abstine te à coitu: & subdit causam: ut non impediatur orationes vestræ. Hoc est, quod inquit Paulus, *1. Corinth. 7.* Uxori vir debitum reddat, (vel ut in *Græco est*, debitam benevolentiam: coitum hoc sermone significans) similiter autem & uxor viro. Nolite fraudare invicem, nisi ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi.

REGULA XXVI.

Scriptura (inquit Augustinus, *lib. 4. super Genes. cap. 9.*) tribuit Deo ea, quæ non accidunt ipsi, tamquam ea, quæ accidunt. Ex quibus, eum facere agnoscimus, ut nobis accidant, seu quasi accidant multa: sed hoc duntaxat in laudabilibus, & quantum Scripturarum usus admittit. Neque enim nos temerè aliquid tale de Deo dicere, debemus, quod in Scriptura ejus non legimus. Hoc locutionis modo arbitror dictum illud ab Apostolo; Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Neque enim Spiritus Sanctus contristari potest, cum habeat æternam, & incommutabilem beatitudinem, aut potius sit beatitudo ipsa. Sed quia ita in sanctis habitat, ut eos impleat charitate; qua necesse est, ut homines ex tempore gaudeant profectu fidelium; ideòque etiam necesse est, contristentur lapsu eorum, de quorum fide, ac pietate gaudebant: quæ tristitia laudabilis est, quia venit ex dilectione, quam Spiritus Sanctus infundit. Propterea ipse Spiritus dicitur contristari ab eis, qui sic agunt, ut eorum factis contristentur sancti, non ob aliud, nisi quia Spiritum Sanctum habent: quo dono tam boni sunt, ut eos mali mœstificent, hi maximè, quos bonos fuisse, crediderunt. Quæ tristitia profectò laudanda est. Item *alibi* hoc genere locutionis Apostolus usus est, ubi ait: Nunc autem cognoscentes Deum, imò cogniti ab eo. Nequè enim tunc eos cognoverat Deus, præcognitos, videlicet, antè constitutionem mundi. Sed quia tunc ipsi eum illius munere, non suo merito cognoverant; maluit tropicè loqui, ut tunc ab illo cognitos diceret, cum eis cognoscendum se præstitit: & verbum corrigere, quasi hoc minus rectè dixerit, quod propriè dixerat; quàm sinere, ut hoc sibi arrogarent, se potuisse, quod eis posse ille donaverat. De his, *lib. 2. harum Hypotyposeon* latius tractavimus.

Solet Scriptura (ut inquit Cyrillus, *lib. 11. super Joan. cap. 21.*) quando de Deo loquitur, melioribus uti verbis: ut in *Psal. 38.* Posui ori meo custodiam, absurdi, & humiliatus sum, & filii à bonis. Quod autem à bonis dicit, pro à malis intelligendum est. Regula optima est: sed exemplo usus est non satis commode. Nam sensus carminis Davidici hic est: Adeò alacri animo & sedato, Semæi injurias pertuli, ut excusationem, aut defensionem, qua uti possem, adhibere neglexerim; ut videns

Ephes. 4.

Galat. 4.

dens Deus laborem, quem sponte subivi, mei miseretur. Ambrosius, 1. *Offic. cap. 48.* ait: David primò quidem cum malediceret ei Semei filius Gera, & crimina objiceret, tacebat, & humiliabatur, & filebat à bonis suis; hoc est, bonorum operum conscientia. Deindè expectabat maledici sibi; quia maledicto illo divinam exquirebat misericordiam. Euthymius legit: Silui ex bonis: hoc est, ex bonitate. Aptiora sunt hæc exempla, 4. *Reg. 2.* ubi dicitur de Naboth, quod benedixit, id est, maledixit, Deo, & regi. Et *Job 2.* Benedic Deo, & morere.

Denique ut dicit Cyrillus, *lib. 5. Thesauri, cap. 6.* Aliquandò Scriptura verbis abutitur: ut Verbum divinum dicitur genitum, quod dicitur etiam de creaturis: ut *apud Isaiam cap. 1.* Filios genui, & exaltavi: & *alibi:* Quis est, qui genuit glebas roris? Hæc ille. Et *in Psalmo 128.* dicitur: Sæpè expugnaverunt me à juventute mea: pro oppugnaverunt. Lege, quæ scripsimus, *in cap. de Regulis Paulo peculiaribus.*

REGULA XXVII.

MOS divinæ Scripturæ est, ut per id, quod plurimùm usu evenire solet, id quod rarò contingit, intelligat. *Exodi 22.* Omnem viduam, & pupillum non affligetis: per quos intelligit & alios, quos non est fas, ut opprimamus. Et *Deuteronom. 23.* Vir, qui non fuerit mundus ab accidente noctis: id est, à nocturna immunditia: per quam & diurnam intelligit: quamquàm raro usu venire solet. Et iterum: Non arabis in bove & asino pariter: per hæc duo animalia intelligit, non esse arandum cum animalibus diversarum specierum.

Utitur Scriptura indefinitis sententiis pro universalibus: ut: Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ: pro omnis, qui crediderit in me, &c. Et *in Levitico:* Vir, qui obtulerit munus, &c. & Beatus qui intelligit super egenum, & pauperem. Et *Psal. 14.* Qui ingreditur sine macula, & operatur justitiam. Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua.

REGULA XXVIII.

HIC Dei mos est, auctore Chrysostomo, *homilia 30. in Genes.*) ut puniturus, prius indicet, quàm magna sint peccata; ac ingratitudinem illorum exprobrans, tunc tandem corripere, ac punire incipit. Nam cum terribile illud diluvium interminaretur, inquit Scriptura: Ut autem vidit Deus, quod multiplicatæ sunt malitiæ hominum, & unusquisque cogitat in corde suo diligenter mala à juventute. Vidisti, quomodò demonstravit prius malitiæ eorum excellentiam, & postea dicit: Delebo hominem. Et *parùm infra*, cum de confusione linguarum Scriptura loquitur: Eccè genus unum, & labium unum; & hæc cæperunt facere, & nunc non cessabunt ab iis, quæ decreverunt facere. Et *post parùm:* Venite, &

confundamus linguam ipsorum. Et *in Oratione 5. de Providentia*, ait: Nos cum aliquem punimus, vix dignamur causam dicere; Deus nisi prius te docuerit; nisi tuum ipsius acceperit suffragium, ipsum, te iudice, justè iudicium inferre; non punit eos, qui jam diù animadversione digni erant. Et rationem sæpè reddere, paratus est; ut cum accusatur abs te, in iudicium etiam venire, non gravatur. Sic non confestim iniecit ignem Sodomis, nec civitates illas diripuit. Sed quid? Clamor Sodomorum, & Gomorrhæorum, &c. Et neque adhuc: Sed descendens videbo. Et nequè hic constitit, sed misit angelos, ut monstrarent incolarum urbis improbitatem: ut nè impudens quisquam, ullis possit verborum contumeliis vexare Deum, quòd crudeles, quòd nepharios jam deleturus esset. Unde ipsos injuriosos, sæpè ut causam judicent, advocat; sæpè creaturam ad suffragium ferendum convocat, iudiciorum suorum splendorem demonstrans. Nequè adversarium suum, nequè res sensus expertes repudiat Deus, quin causam judicent. Quod nobis quoquè in consuetudine est positum, quandò causa justa freti sumus. Unde apud Michæam: Audite valles, fundamenta terræ, quoniam causa quædam Domino est. Et rursùm: Audi cælum, auribus percipe terram. Sæpè verò illos ipsos: Ut, Popule mi, quid feci tibi, aut qua in re injuriam tibi feci. Et *Jerem. 17.* Quodnam invenerunt in me delictum patres vestri? Nequè verò in civitatibus, ac nationibus hoc solum facit; sed etiam in certo quovis homine, ut cum Nathan quæsit à David. Duo viri (dixit ad eum) erant in civitate una, unus dives, alter pauper. Dives habebat oves, & boves plurimos valdè; pauper nihil, præter unam ovem. Cum autem peregrinus quidam venisset ad divitem, parcens ille, sumere de ovibus & bobus suis; ut exhiberet convivium peregrino illi, tulit ovem viri pauperis. Iratus autem David adversus hominem illum, dixit ad Nathan: Vivit Dominus, quoniam filius mortis est vir, qui fecit hoc. Et lata ab ipsomet David sententia, retorquet in eum: Et dixit Nathan, tu es, qui fecisti hanc rem. Et Jona repudiante Ninivitas prædicare, respondit Deus per cucurbitam, inquiens: Siquidem tu parcere volebas cucurbitæ; & ego non parcam Ninive? Et multorum talium invenies Scripturas plenas. Hactenus ille. Apud Isaiam, *cap. 5.* & apud Matthæum, *cap. 21.* cum parabola vineæ tractatur, invenies hujus rei aptissimum exemplum. Nam enumerans beneficia populo illi collata, exprobrat illorum ingratitudinem. Deniquè quandò in exilium vult mittere Israeliticum populum, aut punire peccata, hac forma loquendi utitur: ut *apud Ezechiel. 8. & 9. cap.*

REGULA XXIX.

Scripturæ mos est, (auctore Chrysostomo, *homil. quadam lib. Paralip.*) si quandò parat accusare quempiam, non modò peccatum illius

Job 38.

2. Reg. 12.

Genes. 6.

Genes. 11.

illius narrare, verum etiam docere nos, quæ fuerit peccati causa. Id autem eò facit, ut eos, qui sani sunt, reddat tutiores cautioresque, ne in eadem incidant mala. Similiter medici ad ægrotantes ingressi, antequam curent morbum, inquirunt, investigantque undè morbus sit inflicus, ut ab origine coerceant malum. Propterea quod qui manente radice, ramos tantum execat, nihil aliud quam inanem sumit operam. Ubi igitur Scriptura peccatum, & peccati causam eloquitur? *In Genes. 6.* Reprehendit eos, qui præcesserunt diluvium ob concessas mixturas: quod peccatum gravissimum. Audi nunc, quomodo causam exprimat: Quum vidissent filii Dei, filias hominum esse formosas, acceperunt illas sibi in uxores. Quid igitur, numquid pulchritudo est causa peccati? Absit. Sed videre fuit causa peccati? Nec id quidem: nam hoc naturæ opus est. Sed quid tandem? Malè videre: nam hoc est depravatae voluntatis. Et de Ozia dicitur in Paralipomeno: Quod cum potens esset, elatum est cor ejus. Non ferebat principatus magnitudinem: sed quemadmodum ex edacitate nascitur ignea inflatio, & ex inflatione gignitur febris, deinde ex febre plerumque mors: itidem & in Ozia, ex actionum eminentia nata est superbia: nam quod in corporibus est inflatio, hoc in animis est superbia: mox ex superbia, nata est appetentia rerum, ipsi non congruentium. Hactenus ille. Ob eandem causam Moyses, *cap. 32. Deuteronom.* ob nimiam bonorum affluentiam testatus est, Israel à Domino recessisse. Incrassatus est, inquit, dilectus, & recalcitravit; metaphora à saginatis, & obesis equis, & ob id ferocientibus, desumpta. Lege *cap. 14. Isaia,* de Babylonis rege: & *32. Ezechielis,* de Pharaone rege Ægypti.

Postremo inquit Chrysostomus, *homil. 3. ad Populum Antiochenum*: Deus hoc facere consuevit, ut cum peccaverimus, non statim flagellum admovent; sed remittit, dans nobis pœnitentiæ tempus præfinitum, ut corrigamur, & mutemur. Si verò, propterea quod nondum pœna à nobis exigitur, peccatum deletum esse existimantes, contempserimus agere pœnitentiam; ubi nos non putamus, ibi post hæc capiemur omnino.

REGULA XXX.

SAcra Scriptura (inquit Origenes, *lib. 4. contra Celsum*) pro auditorum auribus, & utilitate demetitur, quæ denunciat. Nam quemadmodum ipsi, ubi cum pueris minutioribus oborta est disceptatio, non nostras dicendi vires attendimus: sed illorum imbecillitati nos ipsos accommodantes, non solum his consentanea fabulamur, sed ea etiam facimus, quæ puerorum videntur emendationibus satisfacere, & illis non parum conducere; sic item & Dei verbum videtur, quæ supra sunt, dispensasse. Quemadmodum verò, quæ ad Deum spectant, denuncientur, in *Deuteronom.* sic proferuntur;

Portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum. Humanos igitur mores Deo Scriptura imponit, ut hominibus utilitatem afferat.

REGULA XXXI.

Christus (auctore Chrysostomo, *homil. 24. in Matth. ex variis locis*) quidquid in sæculo gessit, quidquid docuit, vel quascunque parabolas intulit; in ipsis hominem designavit, cujus causa salutis descendit, quem aut instruxit, aut monuit, aut armavit. Instruxit dum dixit: Nolite timere eos, qui occidunt corpus; animam autem occidere non possunt. Sic Christus ad arborem fici venit esuriens. Sed Cur ad arborem accessit, quam fructum non habere certò scivit? Post, Cur eam arborem maledixit, quæ non sua voluntate, sed temporis necessitate fructum non habuit? Nisi enim arborem figuratam in homine acceperis, rationem istam invenire non poteris. Noverat enim Dominus exhibendi fructus tempus non esse, noverat etiam arborem ob hoc maledici non debere, quæ tunc forsitan maledicenda fuisset, si suo tempore debita denegaret. Est igitur in arbore similitudo hominis, ad quem Dominus esuriens venit. Quid esurit in homine Dominus, nisi quod ipse Patri exhibuit? Meus cibus, & meus potus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me. Non es arbor à Deo plantata, si bonos fructus non exhibes. Omnis enim arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Non es plantatus juxta tractus aquarum, si fructum tempore suo non reddis.

REGULA XXXII.

Quæcumque res (inquit Augustinus, *lib. 2. de Sermone Domini in monte*) propter aliud aliquid quæritur, inferior est, quam id propter quod quæritur. Et ideò illud primum est, propter quod istam rem quæris; non ista res, quam propter aliud quæris. Quapropter si Evangelium, & regnum Dei, propter cibum quærimus, priorem facimus cibum, & posteriorem Evangelium: id est, regnum Dei; ita ut si non desit cibus, non quæramus regnum Dei. Hoc est, quod dicitur: Primum quærite regnum Dei, & justitiam ejus. Item D. Maximus, *Centur. 1. de Charitate. Can. 5.* ait: Quod si omnia quæcumque, per Deum, & propter Deum facta sunt, Deus rebus per ipsum factis longè existit præstantior. Igitur qui reliquerit Deum, & deterioribus vacaverit, satis declarat, seipsum Deo anteponere ea, quæ per ipsum facta sunt.

REGULA XXXIII.

IN rebus difficilibus, (inquit Origenes, *lib. 1. Periarchon, cap. 5.*) quod magis veritati sit proximum, vel quod secundum pietatis

B. V. Ma-
ria Concep-
tio imma-
culata.

tis regulam opinandum sit, sequamur. Hæc ille. Ut v. g. quod Maria non fuit concepta in originali peccato, juxta pietatem verius videtur.

Ubi res naturaliter obscura nostrum modulum vincit, & apertè Scriptura divina non subvenit; temerè hinc aliquid definire humana conjectura præsumit. Ex Augustino, *Epist.* 157.

Si ratio contra divinarum Scripturarum auctoritatem redditur, quamlibet acuta sit, fallit verisimilitudine; nam vera esse non potest. Ex Augustino, *ad Marcellinum, de Questione quadam Exodi.*

Ubi sensus eruitur talis, cujus veritas certis sanctarum Scripturarum testimoniis non possit aperiri; restat, ut ratione reddita manifestus appareat. Ex Augustino, *lib. 3. de Doctrin. Christian. cap. 28.* Supervacaneum est, (inquit Theodore, *cap. 2. Joelis*) quod quidam faciunt, qui conantur prophetiæ veritatem demonstrare. Et Cyrillus, *lib. 2. super Joan. cap. 62.* ait: Non rationibus inanibus atque frivolis sensum Scripturæ investigemus, sed sacras sequentes litteras altius universa scrutemur.

Scriptura sacra per ænigmata, & parabolas rerum, mores hominum, & virtutes animorum describit. Ex *comment. titulo Hieronym. in Job cap. 28.* Et in *comment. in Marcum, ejusdem tituli, cap. 4.* dicitur: Novimus, Scripturas divinas per similitudines terrenas plerumquæ cœlestia sacramenta demonstrare, sicut ex toto corpore Evangeliorum constat. Et Chromatius, *in lib. de 8. Beatitudinibus*: Solent, inquit, sæcularia esse spiritualibus exempla, & terrestria imaginem præbere cœlestibus. Ut, Simile est regnum cœlorum homini negotianti, quærenti bonas margaritas.

REGULA XXXIV.

QUI præsentia concedit, futura prohibet. Sic Christus prohibens, nè simus de crastino solliciti, de præsentibus concedit, ut panem quotidianum petamus. Ex Hieronymo, *Matth. 6.*

Isaia 23. Qui priora negat, concedit sequentia. Ut, Ecce terra Chaldæorum, talis populus non fuit. Non dixit, quod talis populus ultra non erit; potius quippè, & durius est, regnum Romanorum; sed antè non fuit. Ex Hieronymo, *Isaia 23.*

Præsens negat, qui præteritum confitetur: ut *apud Malachiam*: Dilexi vos, inquit Dominus: hoc est, aliquandò vos amavi, nunc autem odio habeo. Ex Hieronymo, *Malachia 1.*

Roman. 1. Dum præterita recolit Scriptura, etiam tempus præsens significat: ut: Tradidit eos Deus in reprobum sensum: & nunc tradit. Et *Psalmo 1.* Beatus vir, qui non abiit in consilium; nèc nunc etiam abit. Et *Threnorum 1.* Quomodo sedit sola civitas plena populo: & nunc etiam sedet, hoc est, destructa est. Ex Ambrosio, *in comment. epistol. ad Roman. cap. 1.*

REGULA XXXV.

Hanc habent Hebræi consuetudinem, (inquit Hieronymus, *in Quest. in Genes.*) ut ex voluminum principiis illis nomina imponant. Ut Beresith vocant Genesin; id est, In principio. Veelle Semoth vocant Exodum: id est, Hæc sunt nomina. Vaicra, Leviticum: hoc est: Et vocavit. Vaiedabber, Numeros: id est, Locutus est. Elle Haddebarim, Deuteronomium: id est, Hæc sunt verba. Et Christianus Druthmari, *in proæmio in Matth.* ait: Matthæus libro suo titulum, Liber generationis, imposuit, juxta consuetudinem Judæorum, ad quos scribebat; qui soliti sunt, libris suis ex principiis nomina imponere. Nam de Christi generatione Matthæus tractat. Hæc ille. In paucis aliis libris regula servatur, aut fortè in nullis; si demas Parabolas Salomonis, quas Misle vocant; & Lamentationes Jeremiæ, quas vocant Echa. Dividunt tamen Pentateuchum in quinque sectiones, quas Hebræi vocant Parafa, hoc est, divisionem; & unaquæque ipsarum à principio nomen assumpsit. Reliqui libri ab auctoribus habent nomina sibi indita.

REGULA XXXVI.

UT auctor est Gregorius, *homil. 7. in Ezechielem*, in una eademque Scripturæ sententia, alius sola historia pascitur, alius Typica, alius verò intelligentiam per Typum contemplativam quærit. Et fit plerumquæ, ut in una eademque sententia, cuncta simul tria valeant inveniri. Moyses enim, cum de ardenti rubo vocatus fuisset, accessit proprius, ut videret visum: & ecce rubus ardebat, & non consumebatur. Dixitque: Magnum est hoc miraculum. Si solam in eo historiam requiras, est undè legentis nutriatur animus, videns, quod in ligno ignis ardeat, & non consumat. At verò si typicam intelligentiam quæras; quid flamma, nisi Lex, de qua scriptum est: In dextera ejus ignea lex? Et quid rubus ille, nisi Judaicum populum designavit, peccatorum suorum spinis obsitum? Sed rubus ardens consumi non potuit; quia Judaicus populus, & ignem quidem legis accepit, & tamen peccatorum suorum spinas non deseruit, nec ejus vitia, divini sermonis flamma concremavit. Hactenus ille. Juxta triplicem sensum, totum ferè librum Job Gregorius exposuit; aut omisso sensu litterali, (quia aliquando humilior esse solet,) juxta allegoricum, & moralem. Et juxta duplicem sensum, scilicet litteralem, & allegoricum, Hieronymus interpretatus est universos Prophetas, tam majores, quàm minores. Ideò studiosi eorum libros diligenter evolvant, & diligentiam æmulentur, si nolunt stupidas, & frigidas allegorias effingere. Quamvis hac in re Gregorius violentior est. Sed Hieronymus, adeò doctus, & diligens est, ut Origenis discipulum, & sectatorem possis agnoscere; qui universos, in tractandis allegoriis, mortales, longo intervallo superavit.

Exod. 3.

Deut. 33.

Quando
sensus litte-
ralis sit al-
legoricus.

Sed

Sed adverte, tunc divinam Scripturam unicū tantū sensum admittere, quando res de qua agitur, non potest juxta litteralem sensum consistere; & tunc sensus litteralis illius loci, erit allegoricus. Ut *Isaia* 43. cum loquitur de Evangelii prædicatione, ait: Ponam in deserto viam, & in invio flumina: glorificabunt me bestiae agri, dracones, & struthiones, quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit. Vocat desertum, gentes quæ legem non habebant, & Dei cognitione carebant; flumina vocat doctrinam Evangelii, de qua dicitur: Omnes sitientes venite ad aquas. Et: Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Dracones, & bestias vocat gentes, propter feritatem ipsarum; ad sensum, quem exposuimus, in illa Regul. *Mutata re, pristinum nomen permanet*. Sic dicitur: Spinæ nascuntur in manu ebriosi: & Libanus vertetur in Carmelum, & Carmelus in saltum reputabitur. Nam hæc duo testimonia allegoricè sunt intelligenda, cum juxta litteram non possint stare. Hoc est, quod dixit Origenes, *homil. 2. in Genes.* Non semper in Scripturis divinis, historialis consequentia stare potest; sed nonnunquàm deficit: ut verbi causa, cum dicitur: Spinæ nascuntur in manu ebriosi. Et cum in templo à Salomone constructo, dicitur: Vox mallei, & securis non est audita in domo Dei. Et iterum in Levitico, cum lepra parietis, & pelliculæ, & staminis inspicere jubetur à sacerdotibus, & purgari. De his jam *supra*, latè à nobis disputatum est.

REGULA XXXVII.

Mutationes personarum repentinae, (inquit Augustinus, *Psal. 44.*) & omnino ex improvviso, inveniuntur in sanctis Scripturarum libris: ut in *Psalmo*: Domine, libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua dolosa: & statim subjungit: Quid detur tibi, aut quid adjiciatur tibi, adversus linguam dolosam? Alia illic persona erat, alia hic; illic petentis, hic subvenientis. Hæc ille. Nos aptioribus utamur exemplis. *Canticorum* 1. Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt ubera tua vino: & *Genes.* 49. Ad (id est, propter) prædam, fili mi ascendisti: incurvavit se, & accubuit ut leo. Et *Isaia* 52. Peccavimus ei: & noluerunt in viis ejus ambulare. Et *Psal. 80.* Et comedere fecit eum de adipe frumenti: & de petra melle saturabo te. Et *Isaia* 1. Confundantur ab idolis, quos elegistis: & *Malachia* 2. Uxorem adolescentiæ tuæ ne despicias.

REGULA XXXVIII.

Secundum regulam Scripturarum (inquit Hieronymus, in *comment. Abdia*), qui pereunt, non esse dicuntur. Unde Abdias inquit: Bibent omnes gentes jugiter, & erunt

quasi non sint. Qui enim perit ei, qui est; & qui dicit ad Moysen: Qui est, misit me ad vos: meritò non esse dicitur. Et in volumine *Esther* legimus: Ne tradas Domine regnum tuum his, qui non sunt. Et in *Deuteronom.* loquendo de vocatione gentium dicitur: Ipsi me irritaverunt in his, qui non sunt dii; & ego eos irritabo super gente, quæ non est. Et *Ezechiel* 26. cap. ait: Non esse dicuntur impii, in inferno inclusi; non quòd esse desistant, qui in pœnis sunt sempiternis; sed quòd qui Deo non vivunt, in Scripturis sanctis dicantur non subsistere. Unde *Esther* contrà idola loquens: Ne tradas sceptrum tuum, inquit, his, qui non sunt: & *alibi*: Qui vocat ea, quæ non sunt, tamquàm ea, quæ sunt. Utiquè erant, quibus obsecrat, nè tradatur sceptrum; sed Deo non erant, qui virtutibus, & viventi Deo esse, cessarant. Et in *Psal. 38.* Dimitte me, ut refrigerer, priusquàm abeam, & amplius non ero. Lege eundem Hieronymum, in *comment. Isaia* cap. 65. & *Osee* cap. 7. Denique Basilus, cum hæc eadem totidem verbis scripsisset, *lib. 2. contra Eunomium*, addit: Cum *ad Ephes.* 1. scribit Apostolus; ut illos verè conjunctos ei, qui est, per cognitionem ostenderet, existentes eos per excellentiam nominavit, dicens: Sanctis, qui sunt, & fidelibus in Christo Jesu. Sic enim, & qui antè nos fuerunt, tradiderunt; & nos in antiquis codicibus invenimus, absquè nomine *Ephesi*. Hæc ille. Et juxta hanc lectionem, videtur Hieronymus, hunc locum exposuisse, quamvis nihil de lectionis varietate prodiderit. Præterea Chrysostomus, *homil. 1. in priorem ad Corinth. Epist.* ait: non esse dicuntur, qui nihil æstimantur propter vilitatem. Unde Paulus: Elegit ea, quæ non sunt, ut ea quæ sunt, destrueret. Et Athanasius, in *Oratione contra Idololatrias*, ait: Quæ sunt, idèd vocantur bona, quoniam à Deo, qui est essentia ipsa, exemplar trahunt. Quæ non sunt, mala nuncupamus, eo quòd cum nulla essentia subsistant, hominum commentis efficta sint. Hactenus ille. Quasi dicant: Res nullius momenti, & contemptibilis, non esse dicitur. *Ad Roman.* 4. Qui vocat ea, quæ non sunt, tamquàm ea quæ sunt: & Si charitatem non habuero, nihil sum. Et ita intelligo, quod ait Paulus: Idolum nihil est in mundo. Quamvis S. Thomas 2. 2. dicat, Idolum vocari nihil, quia caret anima sensitiva.

Solet in Scripturis (inquit Augustinus, *lib. 3. Q. in Levit. q. 57.*) res, quæ significat, ejus rei nomine, quam significat, nuncupari: ut in *Genesi*: Septem spicæ, septem anni sunt: non dixit, septem annos significant: & septem boves, septem anni sunt. Hinc est, quod dictum est: Petra autem erat Christus. Vult dicere Augustinus, quod verbum substantivum non rarò exponitur per verbum Significo, as. Ut *Genes.* 40. Tres propagines, tres dies sunt: id est, tres dies significant. Et de Joanne dicitur, *Matth. 11.* Hic est Elias. Et *Colossens.* 2. Nemo vos judicet in cibo, vel potu, aut in

Sunt, & non sunt, quid in Scripturis significant. Exod. 4. Esther 14. Dent. 32.

Psal. 38.

Locus Pauli annotandus.

2. Cor. 1.

Genes. 41.

1. Cor. 10.

Prov. 26. 3. Reg. 6.

Levit. 13.

Psal. 113.

Vulgata: Ad prædam fili mi ascendisti, re- quiescens accubui ut leo & quasi leona: quis suscitabit eum.

parte diei festi, quæ sunt umbra futurorum. Præterea in tract. 63. in Joan. idem Augustinus, ait: Solet Scriptura res significantes, tamquam illas, quæ significantur, appellare. Sic discedente Juda, tamquam zizaniis separatis, remanentibus tamquam tritico Apostolis, ait
 Joan. 13. Christus: Nunc clarificatus est Filius hominis. Ac si diceret: ecce in illa clarificatione mea, quid erit, ubi malorum nullus erit, ubi bonorum nullus perit. Non est dictum, nunc significata est clarificatio Filii hominis, sed dictum est: Nunc clarificatus est Filius hominis. Quemadmodum non dictum est: Bonum semen significat filios regni: aut zizania significabat filios maligni: sed dictum est, Bonum semen hi sunt filii regni; Zizania autem sunt filii maligni. Sic clarificatus est Filius hominis, posteaquam, separato inde nequissimo, & secum remanentibus sanctis, significata est glorificatio ejus; quando separatis iniquis, remanebit cum sanctis in æternum. = Sum, id est, vivo, etiam reperitur, ut in Psalm. 38. Remitte mihi, ut refrigerer, priusquam abeam; & amplius non ero. Et in Evangelio: Noluit consolari, quia non sunt.

Sum significat idem, quod Voco: Judic. 13. Nazaræus erit à juventute sua. Et Joan. 1. Tu es Simon, filius Jona; tu vocaberis Cephas.

Sum, inquit Augustinus, lib. 1. Locut. in Genes. versus finem, idem significat quod Habito, as. Unde cum fratres Joseph in Ægypto essent, dicunt: Duodecim sumus pueri tui fratres in terra Canaan. Et ad Roman. 1. Omnibus, qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis.

Denique Sum accipitur in propria significatione: Isaia 43. Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Et 1. Corinth. 1. Non sint in vobis schismata: &: Si alii potestatis vestræ (id est, opum) participes sunt, nonne potius nos? Et in hac significatione accipere oportet in verbis consecrationis, scilicet: Accipite, & comedite, hoc est corpus meum: etiam si rumpantur omnes hæretici; cum nostræ sententiæ suffragentur, & subscribant universi antiqui Patres, sanctitate & eruditione illustres, quotquot aliquid scriptis mandaverunt à tempore Apostolorum usque ad nostram hanc ætatem, quando exortus est filius perditionis, qui extollitur supra omne, quod dicitur Deus. Sed utinam ut imitantur illius assectæ discipulos Domini, in offensione illa, quam passi sunt (nam nonnulli ex illis abierunt retrò, & à Domino recesserunt, audientes Dominum dicentem: Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi:) ita quoque illorum æmularentur pœnitentiam. Tradit quippe Epiphanius, Marcum, & Lucam, ex illorum fuisse numero, qui in petram scandali Christum impingentes, ab ejus doctrina desciverunt. Quorum alter à Petro, alter à Paulo ad Ecclesiæ sagemam est pertractus. Sed qui fieri id possit in nostri sæculi hæreticis non video; cum Patres illos, quibus se Dominus familiariter insinuavit, ac arcana sua detexit; qui eos

Matth. 26.
Existencia
Christi vera,
in Eu-
charistia.

Joan. 6.

à via perditionis poterant revocare, tam impiè, quam stultè, explodant, contemnant, & exhibent; atque illorum loco, hæreticorum quorundam obscurorum pestes, subrogent, & substituant. Audi igitur, quid Græcorum omnium præstantissimus de hac re dicat, homil. 83. in Matth. Credamus ubique Deo, nec repugnemus ei, etiam si sensui nostro, & cogitationi, absurdum esse, videatur, quod dicit. In omnibus, & præcipue in mysteriis, ita faciamus; non illa, quæ antè nos jacent solummodò aspicientes, sed verba quoque ejus teneamus: nam verbis ejus fraudari non possumus, sensus verò noster deceptu facilis est. Illa falsa esse non possunt, hic sæpè fallitur. Quoniam ergo ille dixit: Hoc est corpus meum: nulla teneamur ambiguitate; sed credamus, & oculis intellectus id aspiciamus. Et homil. 60. Ad populum Antioch. ait: Quoniam igitur verbum dicit: Hoc est corpus meum: & pareamus, & credamus, & oculis intellectualibus ipsum intueamur. Et iterum, hom. 51. in Matth. Corpus Christi nobis propositum est, non ut tangamus solummodò, sed ut comedamus, & saturemur. Et Tertullianus, de Resurrect. carnis: Caro corpore, & sanguine Christi vescitur, ut & anima Deo saginetur. Sed de hoc satis. Porro Lutherani Sum, pro Significo positum, autumant, in verbis illis consecrationis.

REGULA XXXIX.

VIsum est, regulas illas septem Ticonii cujusdam, hæretici Donatistæ, quas conscripsit ad intelligendum, (ut ipse dicebat) universas Scripturas; ut autem mihi videtur, ad intelligendum perexiguam partem ipsarum; in hunc postremum locum relegare. Nam prorsus expellere à libro nostro, consilium non fuit; nè viderer illas regulas contemnere, & ut jejunas, & steriles, è finibus nostris depellere, quas Augustinus, & post ipsum Isidorus dignas fuisse censuerunt, quæ litteris committerentur, in Theologorum gratiam & utilitatem. Sexta regula à me omissa fuit; non quia negligenda videbatur, sed quia ipsam latissimè explicavi in superioribus libris, quando agebam de ordine narrationis Scripturæ.

Regula Ticonii hæretici.

Augustinus lib. 3. de Doctrina Christian. cap. 31. & sequentibus.

Esto igitur prima regula, de Domino & ejus corpore. In qua scire oportet, aliquandò capitis & corporis, id est, Christi & Ecclesiæ, unam personam nobis intimari. Nequè enim frustra dictum est de fidelibus: Si vos Christi: ergo Abraham semen estis: cum sit unum semen Abraham, quod est Christus. Non ergo hæsitemus, quando à capite ad corpus, vel à corpore transitur ad caput, dum non receditur ab una eademque persona. Una enim persona loquitur dicens: Sicut sponso posuit mihi mitram, & sicut sponsam ornavit me ornamento: & tamen quid horum duorum capiti, id est, quid Christo, quid corpori, quid Ecclesiæ conveniat, utique intelligendum est. Et Isidorus, lib. 1. Sentent. cap. 19. inquit: Prima regula est de Do-

1. Regula.

Galat. 3.

Isaia 61.

Domino, & ejus corpore, quæ de uno, aut ad unum loquitur, atque in una persona, modò caput, modò corpus ostendit. Sic Isaias ait: Induit me vestimentis salutis, & indumento justitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. In una enim persona, duplici vocabulo nominata, & caput, id est, sponsum, & Ecclesiam, id est, sponsam, manifestavit. Proinde notandum in Scripturis, quod quandoquæ specialiter caput describitur: quandoquæ & caput, & corpus; & quandoquæ ex utroque transeat ad utrumque, & ab altero ad alterum. Sicque quid capiti, quid corpori conveniat, prudens lector intelligat. Nec ab his dissidet Eucherius, in *Q. in Isaiam*.

Hæc regula, & quæ sequitur, aut nihil aut parùm inter se differre videntur. Possentque, ni fallor, clarioribus, ac magis familiaribus verbis explicari. Deus, inquam, aliquandò loquitur sub propria persona: ut, Ego à Patre processi: &, A Deo exivi: aliquandò sub totius Ecclesiæ persona, quæ tam ex perfectis, quam ex illis, qui nondum perfectionem adepti sunt, constat: & vice versa. Ut *Act. 9*. Saule, Saule, quid me persequeris? id est, Ecclesiam meam: nam præcessit: Accesserat Paulus ad principem sacerdotum, & petiit ab eo epistolas, ut quos invenisset hujus viæ viros, vinctos duceret in Jerusalem: & subdit: Ego sum Jesus Nazaræus, quem tu persequeris. Et *Psal. 8*. de quolibet homine dicitur: Omnia subjecisti sub pedibus ejus: cum in *Epistol. ad Ephes. cap. 1*. Paulus tribuat Christo: Omnia, inquit, subjecisti sub pedibus ejus: & ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ejus. Imò universa ferè, quæ in novo Instrumento ex veteri assumuntur, sub aliquorum sanctorum persona, de Christo intelliguntur. Et *Marc. 9*. Qui vos suscipit, me suscipit: &, Ego sto ad ostium, & pulso. Et *alibi* dicit: Ego & Pater unum sumus: & *alibi*: Fac, ut sint unum, sicut ego & tu unum sumus. Et *ad Ephes. 2*. Conresuscitavit, & confedere fecit in cœlestibus, in Christo Jesu. Deniquè *Psal. 37*. Cum Christus, inquit, loquitur, aliquandò ex persona solius capitis loquitur, quod est ipse Salvator; aliquandò ex persona corporis sui, quod est Ecclesia diffusa in toto orbe. Ut *Psal. 21*. Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me. Hæc Christus. Verùm quod subjungit: Longè à salute mea verba delictorum meorum: Christus sub persona Ecclesiæ inquit. Et *alibi*: Esurivi, & dedistis mihi manducare: ex membris suis loquitur, non ex se. Et quando dixit: Saule, Saule, cur me persequeris? caput pro membris clamabat. Et Hieronymus, *ad Galat. 2. cap.* Nihil interest, de corpore quid dicatur, an membris, cum & corpus dividatur in membra, & membra sint corporis. Et in *comment. in Job titulo*

Hieronym. cap. 29. dicitur: Quandò aliquid ad Salvatorem referri non convenit, ad membrorum illius compagem sensum expositionis conemur inflectere: & rectè id fieri poterit, ut quod ipse Dominus caput Ecclesiæ suæ in se recipere non potest, de ejus corpore, quod est Ecclesia, sentiatur. Et Augustinus, *Concione 2. Psal. 90*. ait: Aliquandò non solum Psalmus, sed omnis prophetia sic loquitur de Christo, ut caput solum commendet; & aliquandò à capite it ad corpus, id est, ad Ecclesiam: & non videtur mutasse personam, quia non separatur caput à corpore, sed tamquàm de uno loquitur. Ut in *Psal. 21*. qui de passione Domini loquitur, dicitur: Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Delicta tamen non habebat Christus; & tamen dicitur in capite illius *Psal. 1*: Deus meus, ut quid me dereliquisti? Longè à salute mea, verba delictorum meorum: delicta igitur ad nos pertinent, passio ad Christum. Hactenus ille. Sic apud Zachariam, Jesus filius Josedech, sacerdos magnus, qui typum gerebat Salvatoris, introducit vestibibus sordidis vestitus. Lege Regulam illam: *Moris est Scripturæ divinæ, sanctos assumere personam peccantium*.

Porro audi aliam similem huius regulæ primæ nunc explicatæ.

REGULA XL.

Regula secunda est, inquit Augustinus de Domini corpore vero, atque permixto: (Hæc regula vigilantem lectorem requirit) quando, scilicet, Scriptura, cum ad alios jam loquatur, tamquàm ad eos ipsos ad quos antea loquebatur, videtur loqui; vel de ipsis, cum de aliis jam loquatur, tamquàm unum sint utrumque corpus, propter temporalem commixtionem & communionem sacramentorum. Ad hoc pertinet, quod in *Canticis Canticorum*: Fusca sum, & speciosa, ut tabernacula Cedar; speciosa sum, ut pelles Salomonis. Non enim ait: Fusca fui, ut tabernacula Cedar; & speciosa fui, ut pelles Salomonis; sed utrumque se esse dixit, propter temporalem unitatem intra una retia piscium bonorum & malorum. Tabernacula enim Cedar ad Ismaelem pertinent, qui non erit hæres cum filio liberæ. Itaque cum de bona parte Deus dicat: Ducam cæcos in viam, quam non noverunt, & semitas, quas non calcaverunt, calcabunt; & faciam illis tenebras in lucem, & prava in directum: hæc verba faciam, & non derelinquam eos: mox de alia parte, quæ malè permixta est, dicit: Ipsi autem conversi sunt retrorsum: quamvis alii jam esse, significantur verbis. Sed quoniam nunc in uno sunt, tamquàm de ipsis loquitur, de quibus loquebatur; non tamen semper in uno erunt. Ipse est quippè ille servus commemoratus in Evangelio, cujus dominus, cum venerit, dividet eum, & partem ejus cum hypocritis ponet.

Isidorus sic habet : Secunda est de corpore vero , & permixto. Nam videntur quædam , uni convenire personæ , quod tamen non est unius : *Osee 12.* ut est illud : Puer meus es tu , Israel : ecce delevi ut nubem iniquitates tuas , & sicut nebulam peccata tua : convertere ad me , & redimam te. Hoc ad unum non congruit. Nam altera pars est , cui peccata delevit , cui dicit : Puer meus es tu : & altera , cui dicit : Convertere ad me , & redimam te : qui si convertantur , eorum peccata delentur. Per hanc regulam sic ad omnes loquitur Scriptura , ut boni redarguantur cum malis , & mali laudentur cum bonis.

Lege , ut hanc regulam intelligas , quæ scriptus in *regulis Paulo peculiaribus* : ubi diximus , quod cum scribat ad unicum populum , eosdem laudat , & vituperat ; ita ut unusquisque intelligat , quid ad se pertineat , ac mores suos cognoscat , an sint digni laude , vel vituperio. Et similiter fit in Prophetis : loquitur Deus ad Israel secundum carnem , & vertit sermonem ad Israel in spiritu. Ut *Isaia 43.* loquitur de populo electo : Dedi in deserto aquas , ut darem potum populo meo : populum istum formavi mihi , laudem meam narrabit : & subdit de populo infideli : Non me invocasti Jacob , nec laborasti in me Israel : & sequitur usque ad finem capitis. Et subdit *cap. 44.* de populo electo : Et nunc audi Jacob , serve meus , & Israel , quem elegi.

R E G U L A X L I.

Tertia regula est de Promissis & Lege , vel de Spiritu & Littera. Sed hæc , ut inquit Augustinus , magis est quæstio ingens , quam regula , quæ solvendis quæstionibus est adhibenda. Vult significare id , quod nos ante dixeramus , in *expositione regulæ Gregorii ex homil. 7. in Ezechiel.* Quod narratio illa , quæ juxta historiam admittitur , quæ est veluti fundamentum sensus spiritualis ; juxta allegoriam quoque ipsam exponere oportet. Ut circumcisio Abrahamæ verè facta est ; & verè intelligitur per illam circumcisio spiritualis populi Christiani.

R E G U L A X L I I.

Quarta regula est , inquit Augustinus , de Specie , & Genere. Speciem voco partem ; Genus autem totum , cujus ea pars est , quam voco speciem. Sicut unaquæque civitas pars est universitatis gentium : hanc ergo civitatem voco speciem , genus autem omnes gentes. Eadem ratio est , si non de unaquaque civitate , sed de unaquaque provincia , vel gente , vel regno , tale aliquid in divinis reperitur eloquiis. Non solum enim , v. g. de Jerusalem , vel de aliqua gentium civitate , sive Tyro , sive Babylone , dicitur aliquid in Scripturis , quod modum ejus excedat , & conveniat potius omnibus gentibus : verum etiam de Judæa , Ægypto , de Assyria , & quacumque alia gente , in qua sunt plurimæ civitates ; non ta-

men totus orbis , sed pars ejus est ; dicitur , quod transeat ejus modum , & congruat potius universo , cujus hæc est pars , vel generi cujus hæc species est. Fit hoc etiam de hominibus : sicut ea , quæ de Salomone dicuntur , quæ quidem excedunt ejus modum , & potius ad Christum , vel Ecclesiam , cujus ille pars est , relata clarescunt. Nequè species semper exceditur ; sæpè enim talia dicuntur , quæ vel ei quocumque , vel ei fortassis tantummodò apertissimè congruant. Sed cum à specie transitur ad genus , quasi adhuc de specie loquente Scriptura ; ibi vigilare debet lectoris intentio , nè quærat in specie , quod in genere potest melius , & certius invenire. Facile quippè est illud , quod ait Propheta : Domus Israel habitavit in terra , & polluerunt eam in via sua , & in idolis suis , & peccatis suis : secundum immunditiam menstruata facta est via eorum antè faciem meam ; & effudi iram meam super eos , & dispersi illos inter nationes , & ventilavi eos in regiones : secundum vias eorum judicavi eos. Facile est , inquam , hoc intelligere de Israel secundum carnem. Alia etiam , quæ sequuntur eidem intelliguntur populo convenire. Sed cum dicit : Sanctificabo nomen meum sanctum , illud magnum , quod pollutum est inter gentes , quod polluitis in medio earum : jam intentus debet esse , qui legit , quemadmodum species excedatur , & adjungatur genus. Sequitur enim : Et sanctificabor in vobis ante oculos eorum : & accipiam vos de gentibus , &c. Hoc de novo Testamento esse prophetatum , de gentibus & Judæis conflato , constat : ad quod pertinet , non solum una gens illa in reliquiis suis , de quibus dicitur : Si fuerit numerus filiorum Israel , sicut arena maris , reliquæ salvæ fient : verum etiam cæteræ gentes ; quod non ambigit , quisquis intuetur conversionem omnium gentium. Sic fit Israel spiritualis , non unius gentis , sed omnium , quæ promissæ sunt patribus in eorum semine , quod est Christus. Hic ergo Israel spiritualis , qui per gratiam est unius gentis , ab illo Israel carnali , novitate gratiæ , non nobilitate patriæ , & mente , non gente distinguitur. Sed altitudo prophetica , dum de illo , vel ad illum loquitur , latentèr transit ad hunc ; & cum jam de isto , vel ad istum loquatur , adhuc de illo vel ad illum loqui videtur ; non intellectum Scripturarum nobis quasi hostiliter invidens , sed excernens medicinaliter cor nostrum. Undè & illud , quod ait : Inducam vos in terram vestram : & paulò post tamquam id ipsum repetens : Et habitabitis , inquit , in terra , quam dedi patribus vestris : non carnaliter intelligendum , sicut carnalis Israel ; sed spiritualiter , sicut spiritualis Israel. Ecclesia quippè sine macula & ruga , ex omnibus gentibus congregata , atque in æternum regnatura cum Christo , ipsa est terra beatorum , terra viventium. Ipsa est intelligenda Patribus data , quando eis immutabili Dei voluntate promissa est ; quoniam ipsa prædestinationis firmitate jam data est. Sicut de ipsa gratia , quæ sanctis datur , scri-

Psal. 71.

Ezech. 36.

Ezech. 36.

scribens *ad Timot.* Apostolus, ait : Non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu antè sæcula æterna, manifestata autem nunc. Datam dixit gratiam, quandò nec erant adhuc quibus daretur; quoniam in prædestinatione Dei jam factum erat, quod suo tempore futurum erat.

Hanc regulam clarioribus verbis explicavit Isidorus : Quarta, inquit, est regula de Specie & Genere; per quam pars pro toto, & totum pro parte accipitur. Veluti si uni populo, vel civitati loquatur Deus, & tamen intelligatur omnem contingere mundum. Nam licet adversus unam civitatem Babylonicam, per *Isaia 13.* Isaiam Dominus comminetur; tamen dum contra Ecclesiam loquitur, transit ad genus de specie, & convertit contra totum mundum sermonem. Certè si non loqueretur adversus universum orbem, non adderet infrà generaliter: Et perdam omnem terram, & visitabo super orbis mala: & cætera, quæ sequuntur ad internecionem orbis pertinentia. Undè & adjecit: Hoc est consilium, quod cogitavi super omnem terram, & hæc est manus ejus extensa super omnes gentes. Item postquam sub persona Babyloniæ arguit universum mundum, rursus ad eandem, quasi de genere ad speciem revertitur, dicens, quæ ei civitati specialiter contigerunt. Nempè: Ecce ego suscitabo super eos Medos: nam regnante Balthasar à Medis est ob- tenta Babylonia. Sic & onus Ægypti ex persona ejusdem, scilicet Dei, totum vult intelligere mundum, dicendo: Et concurrere faciam Ægyptios adversus Ægyptios, regnum adversus regnum, &c. Cum Ægyptus non multa regna, sed unum habuisse describatur regnum.

Hujus regulæ est perfacilis explicatio, si modò à fundamentis ejus expositionem exordiamur. Scripturæ mos est, ut nunquam ità de re aliqua certa, & definita, & ante oculos propo- sita sermonem habeat, quin ejus significatio ad omnes similes dimanet. Nam aut loquitur de vi- ris justis, ut de David, Moyse, Ezechia, aut Isaia; aut de sceleratis, ut de Nabuchodonosor, Antiocho, Balaam: & tunc dico, de utrif- que verum esse, unum virum justum univer- sos justos, & unum sceleratum universos ne- pharios homines, complecti. Ac similiter dila- tandus est hic sermo ad universas alias res, sive sint regiones, sive urbes, sive flumina. Nam si res illæ sustinent typum rei dignæ laude, ut Jerusalem, vel Juda, omnem piorum cætum significant. Si verò tenent figuram rei illauda- tæ, ut Babylon, Moab, Damascus, Ægyptus, Tyrus, Arabia, universam congregatio- nem hostium Ecclesiæ significant. Vides quomo- dò species pro genere accipiat: ut *apud Isaiam:* Et erit altare Domini in terra Ægypti, & Ægyptus Dominum cognoscet: Ægyptus po- nitur pro universis idolorum cultoribus, qui relictis idolis doctrinam Evangelii receperunt. Et *Isaia 25.* loquens de populi Dei potentia, inquit: Et triturbabitur Moab sub eo, sicut te-

runtur paleæ in plastro: Moab vocat univer- sos infideles: Sub eo, id est, à populo fide- li. Et vice versa genus pro specie ponitur: ut: Factæ sunt tenebræ in universa terra, id est, in Judæa. Et *in Actibus Apost.* Agabus prædicebat famem futuram sub Claudio in universo orbe terrarum: id est, in Judæa, quæ pars orbis est. Et: Omnes declinaverunt simul, & inuti- les facti sunt: id est, magna pars hominum, per Synecdochen. Et *Isaia 13.* de Medis Baby- lonem devastantibus dicitur: Ut disperdat om- nem terram: & statim: Visitabo super orbis mala. Et *cap. 14.* Hoc consilium cogitavi su- per omnem terram, & hæc est manus super universas gentes: & loquitur adversus Babylo- nem. Lege de hac re, *caput de Numeris*, quan- dò diximus numerum pluralem, unum tan- tum significare: & *Regulam*, quæ incipit: In his, quæ ad mores attinent, ex his, quæ con- finia sunt, similia licet colligere. Lege quoque *aliam Regulam*, quæ incipit: Genus capitur pro specie, & è contrà. Et sic plana, & expedita erit hujus regulæ materia. Lege quoque Ambro- sium, *lib. 1. de Vocat. Gentium, cap. 3.*

REGULA XLIII.

Quintam regulam ponit Ticonius, quam de temporibus appellat; qua regula ple- rumquè inveniri, vel conjici possit, la- tens in Scripturis quantitas temporum. Duo- bus autem modis vigere dicit hanc regulam, aut tropo synecdoches, aut legitimis numeris. Tropus synecdoche, aut à parte totum, aut à toto partem facit intelligi: sicut unus Evan- gelista post dies octo factum dicit, quod alius post dies sex; scilicet, quandò in monte disci- pulis tantum tribus præsentibus, facies Domi- ni ut Sol resplenduit, & vestimenta ejus sicut nix. Utrumque enim verum esse non posset, quod de numero dierum dictum est; nisi ille, qui dixit, Post dies octo, intelligatur, partem novissimam diei, ex quo id Christus prædixit futurum, & partem primam diei, quo id of- tendit impletum, pro totis diebus duobus, at- que integris, posuisse: is verò, qui dixit, Post dies sex, integros omnes, & totos, sed solos medios computasse. Hoc modo locutionis, quo significatur à parte totum, etiam illa de resur- rectione Christi solvitur quæstio. Pars enim no- vissima diei, quo passus est, nisi pro toto die accipiat, id est, adjuncta etiam nocte præte- rita; & nox, in cujus parte ultima surrexit, nisi totus dies accipiat, adjuncto scilicet die illucescente dominico; non possunt esse tres dies, & noctes, quibus se in corde terræ præ- dixit futurum. Legitimos autem numeros di- cit, quos eminentius Scriptura commendat; si- cut septenarium, vel denarium, vel duodena- rium, & quicumque alii sint, quos legendo studiosi libenter agnoscunt: plerumquè enim hujusmodi numeri pro universo tempore po- nuntur: sicut, Septies in die laudem tibi dixi: nihil est aliud quàm, Semper laus ejus in ore meo.

Luc. 9.
Matth. 17.

*Christi
resurrectio,
quomodo
post tres
dies.*

meo. Tantundem valent, & cum multiplicantur: sive per denarium, sicut septuaginta fiunt septingenti: unde possunt septuaginta anni Jeremiæ, pro universo tempore spiritualiter accipi, quo est apud alienos, (scilicet Babylonios) Ecclesia, scilicet Israel: sive per seipsos, sicut decem per decem, centum sunt; & duodecim per duodecim, centum quadraginta quatuor, quo numero significatur universitas sanctorum in Apocalypsi. Unde apparet non solas temporum quæstiones istis numeris esse solvendas, sed latius patere significationes eorum, & in multa serpere. Neque enim numerus iste in Apocalypsi ad tempora pertinet, sed ad homines.

Isidorus sic habet. Quinta regula est de Temporibus, per quam, aut pars major temporis per partem minorem, aut pars minor temporis per partem majorem inducitur. Sicut est de triduo dominicæ sepulturæ, dum nec tribus plenis diebus ac noctibus jacuerit in sepulchro, sed tamen à parte totum triduum accipitur. Vel sicut illud, quod quadringentis annis prædixerat Deus, filios Israel in Ægypto servituros, & sic inde egressuros: qui tamen dominante Joseph dominati sunt; nec statim post quadringentos annos egressi sunt, ut fuerat repromissum, sed quadringentis triginta peractis ab Ægypto recesserunt. Est & illa de temporibus figura, per quam quædam, quæ futura sunt, quasi jam gesta narrantur: ut est illud: Foderunt manus meas, & pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea: & Diviserunt sibi vestimenta mea: & his similia, in quibus futura, tamquam si jam facta sint, ita dicuntur. Sed quæres fortè, Cur quæ adhuc facienda erant, jam facta narrantur. Quia quæ nobis adhuc futura sunt, apud Dei æternitatem jam facta sunt. Quapropter quandò aliquid faciendum esse pronuntiatur, secundum nos dicitur: quando verò, quæ futura sunt, jam facta dicuntur, secundum Dei æternitatem accipienda sunt, apud quem jam omnia facta sunt, quæ futura sunt.

Omnia præcepta sub hac regula complexa, latissimè à nobis variis in locis harum hypotyposeon sunt explicata. Nam in superioribus quinquagenis, totam synecdoches materiam multis exemplis illustravimus. Porro de exemplo illo desumpto ex *Genes. 15.* Peregrinum, inquit, erit semen tuum in terra non sua, quadringentis annis; & affligent eos: cum tamen in *Exod. cap. 12.* numerentur quadringenti triginta anni; In *cap. de Numeris* à nobis explicatum fuit. Sed nè prorsus siluisse videar, adverte, quod computatio majoris numeri, scilicet, quadringenti, exordium sumit à tempore, quo dictum fuit Abraham, *Genes. 12.* Egredere de terra tua, &c. Supputatio verò minoris, incipit à natiuitate Isaac, quæ fuit triginta annis, postquam egressus fuerat Abraham de Charam. De qua re, vide glossam, quam ordinariam vocant, *Exod. 12.*

Deindè cum dicit Isidorus infallibilem, atque immutabilem esse prophetiam, intelligit de

prophetia prædestinationis; alioqui illa, quæ est comminationis, mutabilis est: ut illa *Jonæ 3.* Adhuc quadraginta dies, & Ninive subvertetur. De utraque differui, in *cap. de Prophetia*, secutus Chrysostomum: & in his quinquagenis ex sententia Eucherii, Theodoreti, Hieronymi. Sed utriusque rei unum proponam exemplum. *Genes. 6.* dicitur: Erunt dies illorum centum & viginti annorum. Quod juxta expositionem Hieronymi, in *Q. in Genes.* hunc sensum habet: Habebunt annos centum viginti ad agendam pœnitentiam. Non igitur, ut multi putant, humana vita ad centum viginti annos contracta est. Siquidem invenimus, quod post diluvium vixit Noe trecentos quinquaginta quinque annos: *Genes. 9.* & Abraham vixit annos centum septuaginta quinque: & alii plures. Quia verò pœnitentiam agere contempserunt, noluit Deus, tempus spectare decretum; sed viginti annorum spatiis amputatis, induxit diluvium, anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato. Atque iterum hæc repetit, *Daniel. 9. cap.* & Beda, in *Genes.* & Albinus, in *Q. in Genes.* At dices: Dominus fefellit homines illos, quos ante tempus à se præfinitum, perdidit. Ad hoc respondeo, quod fuit prophetia comminationis. Et hoc est, quod inquit Hieronymus, *Daniel. 4.* Sententia Dei facile mutatur, Ezechiae regis exemplo, quem Isaïas dixerat esse moriturum; & *Jonæ tertio*, Dei sententia mutata est, non vanitate judicii, sed eorum conversione, qui meruere indulgentiam; non enim Deus hominibus, sed vitiis irascitur; quæ cum in homine jam non fuerint, nequaquam punit. Et hoc est, quod mutatum est. Et Gregorius, *lib. 16. Moral. cap. 6.* Deus mutat sententiam, non consilium. Secunda expositio loci Geneseos est Augustinus, *lib. 15. de Civitat. Dei, cap. 24.* Anno, inquit quingentesimo vitæ Noe, genuit Sem, Cham, Japheth: & dictum est illi: Non permanebit spiritus meus cum homine, id est, hominibus, in æternum, quia caro est: erunt dies illius centum viginti annorum: ut dicitur, *Genes. 5. & 6.* Postea verò *cap. 7.* dicitur: Anno sexcentesimo vitæ Noe rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ. Tunc inquit Augustinus intelligo, dixisse Deum Noe: Erunt dies illius centum viginti annorum: cum circa finem quingentorum annorum esset Noe, id est, cum quadringentos octoginta vitæ annos ageret; quos more suo Scriptura, quingentos vocat, nomine totius maximam partem plerumquè significans. Sexcentesimo quippè anno vitæ Noe, secundo mense, factum est diluvium. Ac sic centum viginti anni prædicti sunt, futuri meta vitæ hominum periturorum; quibus transactis, diluvio delerentur. Nec Augustino refragatur Eucherius, *lib. 1. in Genes. cap. 37.* Ecce juxta Hieronymum viginti anni amputati sunt, quia pœnitentiam agere neglexerunt. Juxta Augustinum post transactos centum viginti annos, diluvio abolitum est genus humanum. Tertiam hujus loci expositionem desumpsimus ex Lactantio, *lib. 2. de Origen. error. cap. 14.* Deus, inquit,

Celebris
Locus, ex
Genes. 6.
expositus

exc-

execratus injustitiam prioris sæculi, nè rursus longitudo vitæ causa esset excogitandorum malorum, paulatim per singulas progenies diminuit hominis ætatem, atque centum & viginti annis metam collocavit; quam transgredi non liceret. Et sumpsit mutuo ex Josepho, *lib. 1. Antiquit. cap. 4. & cap. 7.* Thare, inquit, vixit ducentos & quinquaginta annos, sensim enim vita hominum minuebatur, usque ad Moyſis nativitatem; post cujus obitum terminus vitæ hominum præfinitus est à Deo centum & viginti annos; tot enim ipse vixit annos. Hanc expositionem Hieronymo non placuisse, arbitror: nam illos quos suppresso arguit nomine, ni fallor, sunt Josephus & Lactantius illius patroni.

Est denique alia Quæstio de numeris. Quomodo Sem, biennio post diluvium, centum annorum esse dicatur in *Genes. cum supra, cap. 5.* Quingentesimo anno Noe natus asseratur; & sexcentesimo ejusdem Noe, diluvium venisse legatur, *cap. 7.* Dicendum est autem: aut duos plusquam quingentos annos habuisse Noe, quando natus est Sem; aut duos minus: aut Sem habuisse centum & duos annos, quando natus est Arphaxad. Solet enim sic loqui Scriptura nonnunquam; ut etsi modicum superſit, vel deſit, plenarium tamen numerum ponat. Ut *Genes. 42.* Duodecim sumus pueri tui fratres in terra Canaan: cum post dicat, Joseph occisum fuisse. Et *Judic. 9.* Intravit Abimelech filius Gedeon, hoc est Jeroboal, domum patris sui in Ephraïtha, & interfecit Septuaginta viros supra lapidem unum: quamvis defuerint duo, ipse qui occidit, & Jonathas junior, qui latuit. Videtur autem verisimile, cum natus esset Sem, duos super quingentos annos habuisse Noe. Nec falsum dixit Scriptura, quia quingentos annos habuit, etiam si quingentos & duos annos habuerit; quia minor numerus intra majorem continetur.

REGULA XLIV.

Postrema regula est, de diabolo, & ejus corpore. Est enim & ipse caput impiorum, qui sunt ejus quodammodo corpus, ituri cum illo ad supplicium æterni ignis. Sicut Christus caput est Ecclesiæ, quæ est corpus ejus, futurum cum illo in regno sempiterno. Sicut ergo in prima regula, quæ vocatur de Domino & ejus corpore, vigilandum est, ut intelligatur, cum de una eademque persona Scriptura loquitur, quid conveniat capiti, quid corpori; sic & in ista novissima, aliquando in diabolum dicitur, quod non in ipso, sed potius in ejus corpore possit agnosci. Quod habet, non solum in eis, qui manifestissimè foris sunt; sed in eis etiam, qui cum ad ipsum pertineant, tamen ad tempus miscentur Ecclesiæ; donec unusquisque de hac vita exeat, vel à frumento palea ventilabro ultimo separetur. Quod enim scriptum est apud *Isaiam*: Quomodo cecidisti de cælo Lucifer manè oriens, & cætera, quæ sub figura regis Babylonis de eadem persona, vel ad eandem personam dicta

sunt; in ipsa contextione sermonis, de diabolo utique intelliguntur. Et tamen, quod ibi dictum est: Contritus est in terra, qui mittit ad omnes gentes: non totum ipsi capiti congruit. Nam etsi mittit ad omnes gentes diabolus angelos suos; tamen in terra corpus ejus, & non ipse conteritur, nisi quia ipse est in corpore suo, quod contritum est ut pulvis, quem projicit ventus à facie terræ. Hæ regulæ, excepta illa, quæ vocatur de Promissis & Legè, aliud ex alio faciunt intelligi, quod est proprium tropicæ locutionis. Nam ubicumque aliud dicitur, ut aliud intelligatur; etsi nomen ipsius tropi, in loquendi arte non invenitur, tropica locutio est. Quæ cum fit; ubi fieri solet, sine labore sequitur intellectus; cum verò ubi non solet, laboratur, ut intelligatur.

Isidori verba sic habent. Septima Regula de diabolo, & ejus corpore est; quia sæpe dicuntur de ipso capite, quæ suo magis conveniunt corpori: sæpe verò multa de membris ejus videntur dicta, & non nisi capiti congruunt. Ex nomine quippe corporis intelligitur caput: ut est illud in *Evangelio* de zizaniis tritico admixtis, dicente Domino: Inimicus homo hoc fecit: hominem ipsum diabolum vocans, & ex nomine corporis caput designans. Item ex nomine capitis significatur corpus. Sicut in *Evangelio* dicitur: Duodecim vos elegi, sed unus ex vobis diabolus est: Judam utique indicans, qui diaboli corpus fuit. Apostata quippe Angelus omnium caput est iniquorum, & hujus capitis corpus sunt omnes iniqui: sicque cum membris suis unitus est, ut sæpe quod corpori ejus dicitur, ad eum potius referatur; rursusque dictum illi, ad membra iterum ipsius derivetur.

Regula facile percipi potest, dummodò intelligas, omnes malos tenere typum diaboli, cujus membra sunt; & bonos similiter Christi. Juxta illud Pauli, 2. *Theſſal. 2.* qui de Nerone, qui Antichristi sustinebat figuram, inquit; Mysterium jam operatur iniquitatis: tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat. Et apud *Ezechiel. cap. 28.* de rege Tyri: Eò, inquit, quod elevatum est cor tuum, & dixisti, Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris; cum sis homo, & non Deus. Et subdit: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in deliciis paradisi fuisti: quæ verba diabolo tantum quadrare possunt. Et ad eundem modum sunt exponenda, quæ dicuntur de Pharaone, rege Ægypti, *cap. 29.* Et *Ezechiel. 17.* dicitur, quod Nabuchodonosor, id est, diabolus, venit ad Libanum, id est, Ecclesiam; & rapuit summitates cedri, id est, principes Ecclesiæ; & transfert in terram maledictam negotiatorum, nam hoc significat Canaan. Deinde quod justi sint sceleratis permixti, quando peregrinatur, durat; sæpe apud *Augustinum* leget, qui ejus libros evolverit. Qua de re Gregorius, *homil. 38. in Evangelia*, ait: Hæc vita, quæ inter cælum & infernum sita est, sicut

Mali cum bonis in Ecclesia permixti.

in medio subsistit, ita utrarumque partium ci-
ves communiter recipit; quos tamen sancta
Ecclesia, & indiscretè suscipit, & postmodum
in egressione discernet. Si ergo boni estis, in
hac vita, quandiù subsistitis, æquanimiter to-
lerate malos. Nam quisquis malos non tolerat,
ipse sibi per intolerantiam testis est, quia bonus
non est. Habel enim esse renuit, quem Cain
malitia non exercet. Et Hieronymus, *adversus
Luciferianos*, ait: Arca Noe Ecclesiæ typus fuit,
dicente Petro: In arca Noe pauci, id est, octo
animæ salvæ factæ sunt per aquam. Ut in illa
omnium animalium genera; ita & in hac univer-
sarum, & gentium, & morum homines sunt.
Ut ibi pardus & hædi, lupus & agni, ita & hic
iusti & peccatores, id est, vasa aurea & argen-
tea cum ligneis & fictilibus commorantur: ha-
buit arca nidos suos, habet Ecclesia plurimas
mansiones. Nec solum in Ecclesia morantur
oves, nec mundæ tantum aves volitant; sed fru-
mentum in agro seritur, & inter nitentia cul-
ta, lappæque, & tribuli, & steriles dominantur
avenæ. Quid faciat agricola? Evellat lolium?
Sed tota pariter messis evertitur. Quotidiè in-
dustria rusticana aves sonitu abigit, imaginibus
exterret. Attamen veloces capreæ, aut lascivus
onager incurrit. Ita dormiente patrefamilias,
inimicus homo zizaniæ super seminavit; ad
quam eradicandam, cum servi ire proponerent,
dominus prohibuit; sibi servans palearum & fru-
menti discretionem. Hæc sunt vasa iræ, & mi-
sericordiæ, quæ in domo Dei ab Apostolo præ-
dicantur. Venient ergo dies, quando thesauro
Ecclesiæ aperto, proferet Dominus vasa iræ
suar; quibus exeuntibus, sancti dicent: Ex no-
bis exierunt, sed non erant ex nobis. Nemo po-
test Christi palmam sibi assumere, nemo ante
diem iudicii de hominibus judicare: si jam mun-
data esset Ecclesia, quid domino reservaremus?
Et Origenes, *homil. 1. in Ezechiel.* Oportet, in
sagena totius Ecclesiæ, esse & bona, & mala;
non enim possunt universa, bona esse, quæ inci-
dunt in ea. Ait quippe Salvator: Cum extraxe-
rint, & secus littus federint, eligent; bona qui-
dem in vasa sua, mala verò foras projicient.
Si jam universa munda sunt, quid derelinque-
mus iudicio Dei? Et *juxta aliam parabolam*, &
frumentum, & paleæ in area continentur, cum
frumentum tantum in Christi horrea congre-
gandum sit, & discernendæ paleæ ab eo, cujus
ventilabrum in manu ejus, & mundabit aream
suam; paleas verò consumet igne. Neque asse-
ro, aream totum esse mundum, sed cætum po-
puli Christiani. Quomodo ergo unaquæque
area, non est tota plena frumento, nec paleis;
sic in Ecclesiis, aliud est frumentum, aliud pa-
lea. Vide plura, in *Decretis* 23. q. 4. & exposi-
tores Matthæi, in cap. 13. illius Evangelii.

R E G U L A X L V.

U Naquæque lingua, inquit Hieronymus,
in *Q. in Genes.* sua habet idiomata, &
proprietas. Hujus regulæ hæc sint exempla.
Cedri Dei, id est, maximæ: Sagittæ Dei, id

est fortes; quia nomen Elohim sæpè non signi-
ficat, sed auget significationem. Vas vasis, quod-
cumque instrumentum significat: ut vasa iræ,
& mortis, vocantur instrumenta, quibus ho-
mines interimuntur, ut sagittæ, enses. Et vas
electionis, instrumentum selectissimum cujus-
cumque artis; quo nomine Paulus est vocatus,
quia maximus verbi Dei prædicator erat. Et
cognovit Adam uxorem suam: id est, rem ha-
buit. Scriptura etiam hanc consuevit habere
elocutionem: occidit hædum caprarum: sicut
Psalms. 113. Sicut agni ovium: Quasi posset
esse hædus, nisi caprarum; & agnus, nisi ovium.
Et *1. Reg. 21.* Hædum caprarum unum: Quod
dixit caprarum, non discriminis gratia, sed ut
parvum significet, additum est: acsi diceret
parvum, cui opus erat capra matre. Sic hircus
caprarum, qui parvus est: nam *Daniel. 8.* di-
citur: Hircus caprarum magnificavit: id est
crevit.

Deinde à communione actum Scriptura de-
monstrat: ut: Beatus vir, qui non abiit in con-
siliu: & *alibi*: Cum iniquè agentibus non in-
grediar: & *Jerem.* Non sedi cum consilio lu-
dentium: & *Genes. ult.* In consilio eorum non
veniat anima mea. Est quoque consuetudo Scrip-
turarum, maximè in Paulo, res per signa ap-
pellare: ut præputium pro Gentili, & circum-
cisionem pro Judæo. Consuevit quoque cogna-
tionis leges Scriptura vocare; non eas, quæ se-
cundum naturam consistunt, sed quæ derivan-
tur à virtute, vel vitio. Quibus namquè se quis-
que conformem statuit, horum filius, frater,
aut pater vocatur. Ut *Luca 3.* Ne cœperitis di-
cere, patrem habemus Abraham: & Pater tuus
Amorrhæus: & mater tua Cethæa: & apud Da-
nielem: Semen Canaan, & non Juda. Consue-
vit quoque Scriptura tamquam ad unum loqui,
cum ad populum loquitur: *Josue 8.* Ecce dedi
in manus tuas regem Hai: sicut fecisti Jeri-
cho, &c. Mos est etiam Scripturæ, sic ad par-
tem loqui, ut reliquos prætermittere non vi-
deatur: *Psalms. 61.* Sperate in eum omnes con-
ventus plebis: sed non prætermittit potentes.
Utuntur quoque Hebræi genitivis substantivis
loco adjectivorum: ut Filius perditionis, id
est homo perditus, & Deus pacis, Lex mor-
tis, Spiritus sanctificationis, Mammona iniqui-
tatis, id est, divitiæ iniquæ. Viri misericor-
diarum: Homo Belial, id est, sceleratus, &
absque jugo. Et Euthymius, *Psalms. 28.* ait:
Idioma est veteris Scripturæ, dicere Deum
gloriæ, pro glorioso, Deus veritatis, Deus ul-
tionum, potentiarum, misericordiarum: pro
eo quod est Deus verax, vindex, potens, mi-
sericors. Et genitivi aliquandò accipiuntur ac-
tivè, aliquandò passivè: ut justitia Dei, id est,
quæ est in Deo, aut quæ est in me ex Dei mu-
nere. Et *Psalms. 5.* Domini est salus, id est, Sa-
lus nostra ex Dei munere est: & Charitas Dei:
& fides Jesu Christi. De his ait Augustinus, *lib.
de Vera Relig. cap. 50.* Habet omnis lingua sua
propria genera locutionum, quæ cum in aliam
linguam transferuntur, videntur absurda.

RE-

REGULA XLVI.

Sicut Christus (inquit Origenes, *tract. 26. Matthæi, cap. 23.*) celatus venit in corpore; ut à carnalibus quidè speciem corporis ejus aspicientibus, & non virtutes considerantibus, homo videretur; à spiritalibus autem non speciem corporis attendentibus, sed opera virtutum ejus considerantibus, Deus intelligatur: sic est omnis Scriptura divina incorporata, maximè autem Veteris Testamenti. Spiritalis enim & propheticus sensus Scripturæ celatus est in historia rei positæ; ut omnis Scriptura à mediocribus quidè secundum historiam intelligatur; à spiritalibus autem, & perfectis, secundum mysterium spiritale. Item Cyrillus, *lib. 10. Thesauri, cap. 2.* ait: Quemadmodum quandò Christus per carnem miracula efficiebat (sputo enim cæcum curavit; & manu extensa, feretroque tacto unicum viduæ filium è mortuis revocavit; & voce è corpore emissa, Lazare, inquit, veni foras) non ipsi ut homini, sed ut Deo attribuimus: sic quandò humano more, de se ipso dicit, quod alienum à Deitate sua videatur, carni idipsum accommodare debemus. Et *cap. 3.* Quoniam Christus ita factus est verus homo, ut verus esse Deus non amiserit; nequè enim aliter nostrum genus salvari poterat: nè quis audiens, ipsum factum esse hominem, mutatum esse verbum Dei in nostram naturam putaret; aut aliud factum, quàm esset semper, ut tertium quid, v. g. ex homine atque Deo compositum: hac de causa necessariò, modò more hominum, & loquitur, & operatur, absque peccato; modò ut verus Deus: ut utrumque ipse intelligatur esse. Et Origenes, *lib. 2. Periarchon, cap. 6.* ait: Per omnem Scripturam, tam divina natura humanis vocabulis appellatur, quàm humana natura divinæ nuncupationis insignibus decoratur.

REGULA XLVII.

Propter unius verbi translationem (*auctore Augustino, lib. 11. super Genes. cap. 31.*) non totus locus figuratè accipiendus est. Ut *Genes. 3.* in *Genes.* cum legimus, Adam & Evæ oculos apertos fuisse, postquàm de ligno vitæ comederunt: hoc verbum, apertos fuisse oculos eorum, translatitium est; cum constet, Adam & Evam vidisse oculis fructum ligni pulchrum visu; & animalia, & volatilia, quandò adducta sunt ad eum, ut videret quod vocaret ea. Vidit prætereà Evam, quandò os ex osibus suis appellavit. Ergo, quod aperti sunt oculi, in alia significatione accipiendum est, quàm in propria. Non tamen quod sequitur figuratè accipiendum, sed historica narratione. Sic apud Lucam de duobus illis discipulis, qui Emaus petebant, dicitur: Quod aperti sunt oculi eorum, & cognoverunt Dominum in fractione panis. Non enim per viam clausis oculis ambulabant; sed eum cognoscere non valentibus, illo sermone expressit.

Domini Jesu facta (auctore Augustino, *tract. 49. in Joan.*) non sunt tantummodò facta, sed signa: si ergo sunt signa, præter id, quod mira sunt, aliquid profectò significant. Et Damascenus, *lib. 1. cap. 14.* Quæcumque de Deo corporaliter dicuntur, symbolicè sunt dicta, habent autem altiore intelligentiam. Quam ob causam id fieri soleat, *lib. 1.* exposuimus: nihilominus subjungam Cyrilli verba, ex *lib. 3. in Joan. cap. 36.* Solet, inquit, Christus ænigmaticè, nec apertè nimium mysteria exponere; nè res divinæ, scelestis etiam hominibus in derisionem paterent: nonnunquàm tamen, propter audientium imperitiam, cum nihil eos intelligere videat, omni ambiguitate sermonis remota, dilucidè, ac breviter totam vim mysterii explicat; ut nulla excusatio non credentibus relinquatur. At verò quomodò intelligi valeant locutiones tropicæ mixtæ, hoc est, illæ, quæ cum tropo habent, vice expositionis, propriam locutionem admixtam: ut scutum fidei, vexillum crucis, in *lib. de Allegoriis, ex Quintiliano docuimus*: atque ideò nunc tantum Augustinus verba, *lib. 2. de Civit. Dei, cap. 21.* de eadem re adscribam. Locutiones, inquit, tropicæ propriis prophetico more miscentur; ut ad intellectum spiritalem intentio sobria, cum quodam utili, ac salubri labore perveniat. Pigritia vero carnalis, vel ineruditæ, atque inexercitæ tarditas mentis, contenta litteræ superficie, nihil putat interiùs requirendum.

Deinde ad locutiones tropicas, quæ carent expositione, intelligendas, adjumentum affert, quod scribit Augustinus, *lib. 2. de Doctrin. Christian. cap. 16.* Rerum, inquit, ignorantia facit obscuras locutiones figuratas: cum ignoramus, vel animantium, vel lapidum, vel herbarum naturas, aliarumve rerum, quæ plerumquè in Scripturis similitudinis alicujus gratia ponuntur. Nam & de serpente, quod notum est, totum corpus eum pro capite objicere ferientibus; quantum illustrat sensum illum, quo Dominus astutos nos jubet esse, sicut serpentes: ut scilicet, pro capite nostro, quod est Christus, corpus potiùs persequentibus offeramus; nè fides Christiana tamquàm caput necetur in nobis, si parcentes corpori, negemus Deum. Vel illud, quod per cavernæ angustias coarctatus, deposita veteri tunica, vires novas accipere dicitur; quantum concinit ad imitandam ipsius serpentis astutiam, exuendumque ipsum veterem hominem, ut induamur novo; dicente Domino, Intrate per angustam portam. Ut ergo notitia naturæ serpentis illustrat multas similitudines, quas de hoc animante Scriptura dare consuevit; sic ignorantia animalium, quæ per similitudines commemorat, impedit lectorem. Sic lapidum, sic herbarum. Nam & carbunculi notitia, quod lucet in tenebris, multa illuminat obscura librorum, ubicumquè propter similitudinem ponitur: & ignorantia Berilli, & Adamantis claudit plerumquè intelligentiæ fores. Nec aliam ob causam facile est intelligere, pacem perpetuam

De serpente Epiphani. lib. 1. tom. 3. contra Ophitas, Hæres. 37.

Ephes. 4. Matth. 7.

tuam significari oleæ ramusculo, quam rediens ad arcam columba pertulit; nisi quia novimus, & olei lenem contactum non facile alieno humore corrumpi, & arborem ipsam frondere perenniter. Multi autem propter ignorantiam Hyssopi, dum nesciunt, quam vim habeat, vel ad purgandum pulmonem; vel, ut dicitur, ad saxa radicitus penetranda, cum sit herba brevis, atque humilis; omnino invenire non possunt, quare dictum sit: Asperges me Hyssopo, & mundabor. Numerorum etiam imperitia, multa facit non intelligi translate & mystice posita in Scripturis. Ingenium quippe (ut ita dixerim) ingenuum, non potest non moveri, quid sibi velit, quod & Moyses, & Elias, & ipse Dominus quadraginta diebus jejunaverunt. Non pauca etiam obtegit nonnullarum rerum musicarum ignorantia. Nam & de Psalterii, & Citharæ differentia, quidam non inconcinne aliquas rerum figuras aperuit. De lapidibus lege Hieronymum, *lib. 9. comment. in Ezechiel. circa principium*: & in *Epist. de Veste Sacerdotali, prope finem*.

Quando agebamus de variis similitudinibus virtutum, & vitiorum; & de nominibus, quæ in bonam, aut in malam significationem trahuntur; multa, quæ huic loco inferenda erant, scripsimus. Sed illis omisis, nunc breviter paucula exempla subiciam. Primum ex Augustino, qui *Psal. 57. in expositione hujus loci*: Sicut aspidis surdæ, obturantis aures suas, &c. ait: *Aspis*. Aspis cum cœperit pati incantatorem Marsum, qui eam quibusdam carminibus propriis, evocat; hic enim incantat, ut educat aspidem è tenebrosa caverna in lucem; illa amando tenebras suas, exire non vult: recusans tamen audire illas voces, quibus se cogi sentit, allidit unam aurem terræ, & cauda obturat aliam, atque ita voces illas quantum potest evitans, non exit ad incantantem. Huic similes dixit spiritus Dei, quosdam non audientes verbum Dei; & non solum non audientes, sed omnino ut non valeant audire, facientes. Ita etiam dicit Euthymius, *eodem loco*.

Item Euthymius, *Psal. 146. in hujus loci expositione*: Pullis corvorum invocantibus eum: ait: Sensus est, quod corvorum pulli, qui parentum crudelitate derelicti, (oderunt enim corvi proprios fœtus) clamant vehementer, & supernè oscitant, & cibum quærunt. Sed hos corvorum pullos Deus admirandum in modum alit, ad supremæ suæ benignitatis, & providentiæ demonstrationem. Auram enim quandam in eorum ora demittit, per quam nutrimentum (nescio quod) ex aëre congregatur; quo ad grandiorē usque ætatem nutriuntur. Et Hieronymus, *Habac. 1. exponens hunc locum*: Velociores lupis vespertinis, ait: Lupi sæviores esse dicuntur nocte vicina, & tota die fame ad rabiem concitati. Præterea Theophylactus, *Matth. 3. & Luc. 3. in hujus loci expositione*: Genimina viperarum, ait: Progenies viperarum vocat eos: eò quod sicut illæ, devorantes matres suas nascantur; similiter & illi,

patres, hoc est magistros, & Prophetas occiderunt. Tradunt enim de hoc animali, quod matrem suam devoret, & sic nascatur. Hactenus ille. Alii hoc negant, præcipuè Aristoteles, & sic Evangelista loquitur juxta opinionem vulgi: aut vocat vipersas Judæos, ob nativam malignitatem Judæorum, de quibus dici potest: Erraverunt ab utero.

Præterea *Ezechiel. 2. cap.* cum dixisset Propheta Dominus: Cum scorpionibus tu habitas: *Scorpio*. ait Hieronymus: Qui arcuato percutere vulnere possint, & aculeo fistulato; ut eadem plaga, & cutem aperiat, & venena diffundat. Et cum *Jeremie, cap. 17.* inquit Propheta: Perdix congregavit, quæ non peperit: fecit divitias suas non cum judicio: in dimidio dierum relinquit eas: ait Hieronymus: Hanc perdicis *Perdix*. esse naturam ajunt, ut ova perdicis alterius, id est aliena furetur, & eis incubet; cumque fœtus adoleverit, avolare ab eo, & alienum parentem relinquere. Hujusmodi divites sunt, qui aliena diripiunt; quibus in medio dierum dicitur: Stulte, hac nocte repetent animam tuam à te; quæ parasti, cujus erunt? Alii propter superiorem historiam, & propter alteram; qua dicunt, perdicem esse pugnacissimum, & immundum, ita ut victum polluat; diabolum sub ejus nomine interpretantur, quod alienas sibi divitias congregarit, dicens ad Dominum: Hæc omnia tibi dabo. Quem relinquent *Matth. 4.* divitiæ suæ, quæ malè ab eo fuerant congregatæ, & per Apostolos convertuntur ad Dominum. Item Ambrosius, *lib. 6. Examer. cap. 3.* ait: De Pardi specie Scripturam non siluit, quod *Pardus*. varietate coloris, motus varios animæ suæ prodatur: dicit enim Jeremias si mutabit Æthiops pellem suam, & pardus varietatem. Non solum enim de figura, sed etiam de mobilitate furoris istud accipitur; eò quod tenebrosis, & inquietis infidæ mentis mutationibus, decoloratus populus Judæorum, boni propositi gratiam jam tenere non possit; nec ad emendationem ullam remeare, qui semel ferinam induerit immanitatem. Si plura de hac re nosse desideras, lege Basilium, *in Examer.* & hunc secutus Ambrosium, *in ejusdem tituli libro*.

REGULA XLVIII.

Secundum Scripturas (inquit Origenes, *Psal. 36. homil. 3.*) Dominus non omnia cognoscit, sed sola illa, quæ bona sunt; mala autem dicitur ignorare: non quod verè aliquid sit, quod ejus scientiam lateat; sed ea, quæ indigna sunt notione ejus, dicitur ignorare. Et *homil. 4. in Genes.* ait: Secundum Scripturas, non omnia scit Deus: peccatum nescit, alienos à se ignorat. Audi Scripturam: Cognovit Dominus, quæ sunt ejus: suos cognoscit Dominus, iniquos & impios nescit. Audi Salvatorem dicentem: Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem; non novi vos. Et Paulus: Qui *1. Cor. 14.* ignorat, ignorabitur. Hæc ita intelligimus, quod hi, quorum actus Deo indigni sunt, indigni etiam

REGULA XLIX.

etiam notitia Dei dicantur. Non enim dignatur Deus nosse eum, qui averfus est ab eo, & ignorat eum. Tali ergo specie de his, qui habitant in Sodomis, dicitur: ut, siquidem secundum clamorem, qui ascendit ad Dominum actis eorum indigni consummentur, notione ejus judicentur indigni. Si verò est illis aliqua conversio, si vel decem in illis inventi fuerint Justitiam, ita demum noverit eos Deus. Et ideo dixit: Sin autem, ut sciam, quid agunt: id est, ut ipsos sciam, & scientia mea dignos faciam, si quos in ipsis inveniam justos, si quos inveniam poenitentes, si quos tales, quos debeam scire. Et *homil. 1. in Jerem.* cum exponit de Domino: Euge Domine Deus, nescio loqui, quia puer ego sum, ait: Nesciens quædam Deus, major est, si ea ignoraverit, quam si scierit. Nam respondit Dominus eis, qui sibi dicebant: Nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus, & virtutes multas fecimus? Discedite à me, inquit, non novi vos. Putas nē hoc quod ait, Non novi vos, minorem ejus virtutem approbat, an majorem, quia malos perituros nesciat? Scit enim his differentia, scit meliora, scit Dominus eos, qui ejus sunt; & si quis ignorat, ignoratur. Igitur (ut constat) peccator ignoratur à Deo.

Hæc regula intelligitur juxta hominum opinionem, & non juxta veritatem, ut innuere videtur Hieronymus, *circa principium, lib. 8. comment. in Isaiam*, cum ait: Fenestræ cœli apertæ sunt, ut despiceret Dominus hominum universa peccata; quæ prius, quia non puniebat, videbatur peccatoribus, ignorare. Præterea in *comment. Jerem. cap. 19.* cum exponit hæc verba: Ædificaverunt excelsa Baalim, quæ non præcepi, nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum, ait: Non quod Deus futura nescierit; sed quod indigna sua notitia, ignorare se dicat, juxta illud evangelicum: Discedite à me operarii iniquitatis, nescio vos. Novit enim Dominus eos, qui sui sunt: & Qui ignorat, ignorabitur. Et Theophylactus, *Lucæ 13.* ait: Paterfamilias cum justè eos excluderet, dissimulat scire, undè sint. Et meritò, sunt enim ex diabolo. Dominus autem cognoscit suos. Hactenus ille. Quasi dicat: Cognoscere est alicui favere, aut aliquem vehementer amare: ut *Jerem. 1.* Priusquam te formarem in utero, cognovi te: & vocatur hujusmodi cognitio, cognitio approbationis: & vice versa, non cognoscere, aut ignorare, est aliquem detestari, & non favere: ut cum dicitur de stultis virginibus: Nescio vos. Hinc intelliges verba illa, quæ Dominus dixit Adæ; Adam, ubi es? Quia illum, quem sanctum, & omni scelere purum ipse parum antè creaverat, optimè cognoscebat: illum verò, quem ab optimo, & fœlicissimo statu descivisse cognoverat, ignorabat. Nam Christo cum Belial nihil erat commune. Aut juxta Dorotheum, *Sermone 1.* O infelix Adam! A magna gloria, in ingentem ignominiam delapsus es. De hoc, in *proem. lib. 10.*

Facilius in Scripturis (inquit Origenes, *homil. 24. Numer.*) quod quæritur, agnoscetur, si ex pluribus locis, quæ de eadem re scripta sunt, proferantur. Et Basilius, *lib. 1. de Baptismo, cap. 1.* Familiare est, inquit, Domino ea, quæ alicubi strictim præcepta sunt, per ea quæ in aliis locis dicta sunt, manifestè tradere: ac declarare. Et Augustinus, *lib. 3. de Peccatorum meritis, & remissione, cap. 4.* ait: Inhærendum est his, quæ in Scripturis sunt apertissima, ut ex his revelentur obscura: aut si mens nondum est idonea, (quæ possit ea, vel demonstrata cernere, vel abstrusa investigare) sine ulla hæsitazione credantur. Et Augustinus idem, *lib. 2. de Doctrin. Christian. cap. 9.* Conandum est, inquit, ut ad obscuriores locutiones illustrandas, de manifestioribus sumantur exempla, & quædam certarum sententiarum testimonia dubitationem de incertis auferant. In qua re memoria valet plurimum. Hactenus ille. Nam de circumstantia contextus, hoc est, ex collatione præcedentium cum sequentibus, Scripturæ arcanos sensus facile posse erui, & in lucem proferri, supralatè disertum à nobis est. Atque ita inquit Origenes, *lib. 2. comment. Epistolæ ad Roman. cap. 2.* Qui vult, inquit, intelligentiam eorum, quæ in Scripturis prophetis scripta sunt, capere; eum oportet, diligenter attendere, vel dicentium personas, vel ad quos, vel de quibus sermo sit personis. Et Irenæus, *lib. 2. cap. 10.* ait: Omnis quæstio, non per aliud quæsitum habebit resolutionem, nec ambiguitas per aliam ambiguitatem solvetur apud eos, qui sensum habent; aut ænigmata per aliud ænigma; sed ea, quæ sunt talia, ex manifestis, & consonantibus, & clavis accipiunt absolutiones. Et Augustinus, *ad Orosium, contra Priscilianistas, 9. cap.* ait: Sicut in Evangelio, quamvis vera sint omnia, quæ dicta sunt, non tamen omnia quæ dicta sunt, vera esse creduntur; quoniam à Judæis falsa, & impia dicta esse, verax Evangelii Scriptura testatur: sic & in libro Job, ubi multæ personæ locutæ esse narrantur, non solum quid dicatur, sed à quo etiam dicatur, considerandum est. Hactenus ille. Itaque omnis ambiguitas è medio Scripturarum facile amovebitur, aut relegabitur; & quæ erant obscura, erunt planiora, & expedia, monstratis occasionibus, ex quibus quæstiones oriuntur: aut ex contextus circumstantiis, ostenso alio loco, aut contrario, aut clariore. Et si omnia hæc nobis defuerint præsidia, sequamur Augustinum dicente, *Epist. 59. ad Quæstiones Paulini:* In Scripturis sanctis interpretandis, & si multa dici possint, quæ improbanda non sunt; tamen in his eligendum, quod omnis, vel penè omnis frequentat Ecclesia.

REGULA L.

Multa dicuntur in Scripturis (auctore Augustino, *de Præsentia Dei ad Dardanum, cap.*

cap. 12.) tamquam facta sint, cum in spe adhuc esse intelligantur. Unde est illud, quod Dominus inquit discipulis: Omnia, quae audiui à Patre meo, nota feci vobis. Quod usque adeo secundum spem dictum est futurorum, ut eis postmodum dicat: Multa habeo vobis dicere, quae non potestis portare modo.

Hæc regula, & quae mox à me subjiciuntur, sunt in suis locis à me satis accuratè explicatae; quae tamen ideò hoc in loco à me ponuntur, ut habere possint studiosi innumeratò, quae sparsim alibi dicta sunt, ac disputata latissimè. Et prima sit illa, quam affert Origenes, *lib. 5. comment. Epist. ad Roman. cap. 5.* Paulo, inquit, Apostolo moris est, cum de benignitate Dei, & ineffabili ejus bonitate aliqua patefecerit; rursùm propter negligentiores quosque auditores, paululum veluti exasperare, & metum aliquem remissioribus intentare. Quasi dicat, per terrores allicit Deus ad custodiendum præcepta; & pollicitationes adhibendo, similiter facit: ac mixtim quoque interdum præmia, interdum pœnas ostentare solet.

Scripturæ mos est, inquit Augustinus, *Epist. 59. ad Paulini quæstiones*, ita loqui de parte, tamquam de toto. Sic Corinthios laudat Apostolus, quasi omnes tales sint.

Termini, inquit Epiphanius, *contra Melchisedechianos*, nobis positi sunt, & fundamenta, & ædificatio fidei, & Apostolorum traditiones, & Scripturæ sanctæ, & successiones doctrinæ: & ideò undequaque veritas Dei munita est. Et *contra Audianos*, inquit: Nihil est discors in divina Scriptura, nec dictio opposita adversus dictionem reperietur.

Dicit Deus, (inquit Augustinus, *lib. 1. Q. in Genes. q. 49.*) tamquam prædicens, sine dubio futurum, quod admonendo dicit; ut à peccatis abstinendo, caveatur.

Aliud est similitudo, (inquit Hieronymus, *circa principium lib. 9. comment. Ezechiel.*) aliud æqualitas. Unde hæresis in Christo solam Patris similitudinem confitetur; & aufert naturam. Nos autem in Filio, non solum similitudinem dicimus, sed æqualitatem. Propterea enim eum persequiebantur Judæi, quia æqualem se faciebat Deo. Et pro concordia Evangelistarum, inquit Augustinus, *in Q. super Deuteronom. q. 10.* Non eadem prorsus leguntur in *Exodo*, ubi primum narrantur gesta populi Israelitici, ex *Ægypto* exeunti; ac quæ in *Deuteronomio* repetuntur. Unde intelligamus, non esse in mendacio disputandum, si aliis quibuslibet verbis eadem voluntas manifestatur.

Nemo (inquit Origenes, *tract. 26. in Matth. cap. 23.*) debet uti ad confirmationem Dogmatum libris, qui sunt extra canonicas Scripturas.

Non continuò (inquit Origenes, *lib. 5. comment. Epist. ad Roman. cap. 5.*) falsa videantur ea, quæ de omnibus dicuntur; etiam si aliqua dispensatio Dei, in uno, vel duobus hominibus, facta est. Deindè, *lib. 6. cap. 6.* ait: Moris est Scripturæ divinæ, personas latenter, & res, & causas, de quibus dicere videtur,

& nomina commutare; imò potius eisdem nominibus in aliis, & aliis rebus, uti. Denique quod parabolæ, & comparationes, non oporteat ut sint prorsus similes illis rebus, cum quibus conferuntur, multis testimoniis supra probatum est à me. Atque ita dicit Augustinus, *lib. 16. contra Faustum, cap. 15.* Et Damascenus, *lib. 3. cap. 26.* & Basilius, *Gregorio fratri scribens*, ait: Non potest fieri, ut per omnia quadret id, quod in exemplis speculamur, ad ea, quæ exemplorum usus assumitur.

CONCLUSIO OPERIS.

ECce Preful Illustrissime, æs alienum, quo studiosis omnibus sub tuo nomine me debitorem constitueram, exolvi; atque ab ingenti scœnore, quo vehementer præmebar, me liberavi. Cumque mihi opes in præsentia non suppetent, (nè te, cui fidem meam adstrinxeram, fallerem,) dedi operam, ut à ditissimis & pecuniosissimis illis viris, Hieronymo, Augustino, Chrysostomo, & reliquis Sanctis publicanis versuram facerem. Ut si nostra, quia nostra sunt, contemnuntur; tantorum virorum auctoritate nos sublevati, & muniti, sciolos quosdam ac maleficos fucos, qui alienos labores invadunt, prosternam, & à sacrilegio immani deterrerem. Alioquì, utique si libuisset mihi, possem suppresso Sanctorum nomine, omnia quæ monumentis mandare decreveram, meis verbis exprimere; aut sin minùs, sententiis illorum, meo arbitratu, & ordine tantum commutato, & converso, uti; atque additis exemplis quàm plurimis, tum clarioribus, tum illustrioribus, omnia mihi tribuere, ac veluti propria usurpare, quæ meis laboribus è tot centuriis voluminum congefferam. Sed mihi in animo semper fuit, & ante oculos diu, noctuque obversatur, si qua ratione viam aperire possim Theologis ad intelligendum Scripturas, exquirere. Nam credidi, si verba Sanctorum fideliter redderem, fore ut illa memoriæ studiosi mandarent, & tamquam ungues, digitosque tenerent. Quapropter si hac in re à me cessatum fuit, ac lectoribus non satis feci; nam sentio in aliquibus locis, quæ recitavimus verba, involuta, & obscura esse; tunc denique conformare, & emendare curabo, cum errasse me certò, nec perspicuitati subservisse, intellexero. De ipsa tamen re, de qua sermo susceptus est, nihil ferè à me, quod ad rem hanc enucleandam spectaret, sive in antiquis Patribus, sive in divinis Scripturis fuisse prætermisum, curavi: an tamen assecutus sim, aliorum iudicio relinquo. Utcumque tamen sit, cur conatus nostri contemnendi, ac non potius laudandi sint, non video; si vel tantum functus sum vice cotis. Dominus siquidem in Evangelio pauperulam viduam, quæ duos obolos obtulerat, laudavit; datura plures, si plus habuisset. In Lege quoque, divites aurum, argentum, & lapides pretiosos ad construendum tabernaculum offerunt; nec tamen pauperes, quia

quia pauperes, auroque carentes sunt, illorum munera aspernatus est Dominus, sed ab illis pelles, & pilos caprarum, aliasque vilissimas res libenter accepit. Denique si rusticus ille Sinæ nomine, cum nihil haberet, quod Artaxerxi Regi prætereunti largiretur; nè officio suo deesset, utraque vola manus, haustam è Cyro flumine præterfluenti, aquam, illi obtulit; quam tamen hilari & læto animo rex suscepit: non video cur summorum litteris & sanctitate virorum labores, quos in hoc opere secutus sum, contemnendi, aut ab ullo homine, quantumvis docto, rejiciendi sint. In quorum ore, non tam dea illa *θεοὶ* quæ in Periclis labris fessitavisse scripsit Eupolis; sed Spiritus Sanctus, qui veræ sapientiæ, potentiæ, & eloquentiæ auctor est, insidet. Atque hunc laborem idè libentius subii, quod ad tot calamitates & vulnera, quæ sunt ab hæreticis Ecclesiæ illata, medenda; potentissimum, & validissimum remedium ex Scripturis esse petendum, viderem. Quippè si hæreses omnes ex ignorantia Scripturarum originem traxerunt; illarum vera intelligentia & germana, (quæ nimirum juxtà Canones, Sanctorum est) quod fractum, ac debilitatum est, refarciet.

Sunt tamen (proh dolor!) inter nos nonnulli, qui hoc totum Scripturarum studium, contemnunt, & contemnendum esse ducunt; affirmantes tot mala, quot videmus hac nostra tempestate in dies pullulare, Christiano orbi esse importata à Theologis, qui à nobis ad Lutheranos desciverunt: atque idè non esse impendendam curam rei theologicæ, nec in Evangelicis, aut Paulinis desudandum litteris, & utrumque Instrumentum esse delendum. *Ergo ibit in ignes, magnaue doctiloqui morietur Musa Jesu?* Absit, absit à viris probis, & qui se Christianos esse fatentur, tantum scelus cogitare. Quamvis non ignoremus, Paulum fuisse aliquibus odor mortis, in mortem; & aliis odor vitæ, in vitam. Quin & Christus ipse positus est in ruinam, & resurrectionem multorum, & in signum cui contradicatur: fuit quoque petra scandali, & lapis offensionis, duabus domibus Israel. Venit quippe, non ut pacem mitteret in terram, sed gladium. Denique horum institutum sequen-

tes, gladios nostros in vomeres conflabimus, nè si fortè hostes nobis bellum intulerint, ipsos adoriendo conficiamus? Sol quoquè è cælo removeatur, nè æstu magno urgeamur: & vineæ stirpentur, nè sobrii in vinolentiam incendant, aut vino se ingurgitent. Nullus posthac navim conscendat, nè naufragium patiat. An ignoratis, nullam adeò sanctam, ac sinceram rem inveniri, (una dempta virtute) quin rectè, aut secùs, illa uti possimus? Unaquæque enim facultas aut disciplina, nisi legitimè illa utaris, ex salubri & innoxia, lethalis & mortifera demùm evadit. Unde Satyrus ille cum primum ignem conspexisset, & amplecti, & exosculari vellet, ob ejus pulchritudinem; inquit Prometheus: Heùs, nisi caves, Hyrcæ, dolebit tibi mæntum: urit enim si attigeris: tantum enim lucem, ac calorem exhibet, & omnium artium minister est, si quis eo uti noverit. Ob hoc prisca homines rationem excogitaverunt, non solum nè à noxiis animantibus læderentur; verùm etiam ut ab illis commodum, ac fructum perciperent. Carnibus enim, & lacte vescuntur; pilis, & lana se induunt, ac muniunt: fel, ac virus ad morborum adaptant medicamenta. Quare merito accusandus est Lycurgus, qui ob multorum Lacedæmoniorum vinolentiam & ebrietatem, vites universas amputavit: cum oporteret homines illos rusticos docere, vinum diluere, & ad moderationem perducere: atque insanum deum Bacchum, altero deo sobrio compefcere: aufert enim aqua à vino quod noxium est, non perimens id, quod est utile. Vides nè, homo stulte, quomodò jam tota hæc ratio à te, aut potius à diabolo inventa, & excogitata, obsolevit, ac corrui? Exoptat enim ille vehementer, artes, & machinationes invenire, quibus possit non solum divinas Scripturas insimulare, & ab eis animos hominum abducere; sed etiam bonas artes, quæ humanitatem alunt, & Ecclesiam muniunt, ab ea extorquere: ut faciliùs, his munimentis ablati, rudes, & parùm in dialecticis, & philosophicis exercitatos, possit eludere, & profternere. Hoc efficere tentavit Julianus apostata; sed frustra, ut scribunt Socrates, & Sozomenius in historiis suis.

Satyrus.

Lycurgus.

Julianus
Augustus.

Libri decimi, & totius operis

FINIS.

INDEX PRIOR

VERBA, RES, SENTENTIAS,
 OMNIA DENIQUE NOTATU DIGNA,
 quæ in his sparsim continentur libris, ordine alphabetico
 exhibens. Diphthongi juxtà pronuntiationem
 communem sunt locati.

PRÆTER EA AUTEM, QUÆ IN HOC INDICE NOTANTUR,
 multa alia invenies in Indice locorum Sacræ Scripturæ, dum
 de ipsis locis agitur.

A

A Aron major natu quàm Moyſes tribus
 annis, lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 2.
 Conjurat contra Moyſen, l. 7. cap. 1. p. 206.
 c. 1.
 Quod Chriſti figura, lib. 7. cap. 1. p. 210. c. 2.
 Abimelech, nomen commune Regum Philisti-
 norum, lib. 2. cap. 1. p. 41. c. 2.
 Abraham offerens filium, Patrem Chriſtum pro
 nobis offerentem, ſignificavit, lib. 6. cap. 1.
 in principio, p. 165. c. 2.
 Abraham an mentitus ſit, dicendo, Saram eſſe
 ſororem, vide lib. 10. reg. 20. p. 313. c. 2.
 Abram & Abraham qua in re differunt, lib. 2.
 cap. 1. p. 33. c. 2.
 Abraham quomodo vidit diem Chriſti, lib. 7.
 cap. 1. p. 205. c. 1.
 Ab Abraham trahit principium enumeratio ge-
 nerationum Matthæi, & quam ob cauſam,
 lib. 3. cap. 4. p. 101. c. 1.
 Abraham propheta & ſacerdos, ibidem.
 Abraham minimus Thare filius, primus nomina-
 tur quàm fratres natu majores, & à Domi-
 no eligitur, lib. 9. reg. 17. p. 280. c. 1.
 Abraham quater benedicitur, l. 5. cap. 7. p. 160.
 c. 2.
 Ad Abraham tres viri veniunt in meridie, lib. 10.
 reg. 6. p. 303. c. 1.
 Quare Abraham tres, Lot duo viri apparue-
 runt, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1. & ſeq.
 Abſurda dictu dicit Scriptura, ut quæras ſpiri-
 tum, lib. 7. cap. 1. p. 209. c. 1.
 Abutitur verbis Scriptura, lib. 10. reg. 26.
 p. 318. c. 1.
 Abyſſus in bonam & malam partem; & quid
 ſit, lib. 7. cap. 2. p. 218. c. 1.
 Accuſando Scriptura aliquos, nullam nominis
 prærogativam ponit, lib. 10. reg. 19. p. 312.
 Achaz quoto ætatis anno genuerit Ezech. lib. 9.
 reg. 40. p. 290. c. 2.
 Actio duplex, immanens & tranſiens, in fine
 libri 3. p. 212. c. 2.
 Actionum bonitas vel malitia à circumſtantiis
 sæpè monſtratur, lib. 10. reg. 6. p. 302. c. 2.

Adam & Eva ſeptem horis fuerunt in Parady-
 ſo, lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 1.
 Adam ubi ſepultus & ubi creatus, & quan-
 diu in Paradyſo permanſerit, lib. 6. cap. 1.
 p. 174. c. 2.
 Adam non peccante, an Chriſtus naturam noſ-
 tram aſſumpſiſſet, lib. 3. cap. 1. in princip.
 p. 85. c. 1. & ſeq.
 Ab Adam uſque ad Chriſtum ſexaginta duæ
 generationes ſupputantur, & veluti ad faſtos
 revocantur, lib. 3. cap. 4. p. 100. c. 1.
 Adam & Eva an egerint pœnitentiam, lib. 5.
 cap. 1. p. 138. c. 2.
 Adam cur ſexto die creatus fuerit, & non pri-
 mo? proditur cauſa, lib. 5. cap. 1. p. 137.
 c. 1.
 Addere aliquid ſcripturis non licet, lib. 10.
 reg. 12. ſed licet pro explicatione, p. 309.
 à c. 1.
 Additio quælibet auget ſignificationem, lib. 6.
 cap. 2. p. 182. c. 1.
 Adoptandi conſuetudo fuit in populo Dei, &
 apud gentes, lib. 3. cap. 4. p. 109. c. 2. &
 lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 2.
 Adoptio eſt nativitas ſpiritualis ex Deo, lib. 8.
 cap. 6. p. 252. c. 2.
 Adulteræ accuſatæ hiſtoria ex Joann. Evang.
 cap. 8. tangitur, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 1.
 & lib. 9. reg. 25. p. 283. c. 2.
 Adventus Filii Dei vocatur Exitus & Introitus,
 lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 1.
 Adventus Filii Dei duo, primus in humilitate,
 ſecundus in gloria, lib. 3. cap. 1. p. 87.
 c. 1.
 Et quid myſticè ſignificent, exponitur, ibidem,
 c. 2.
 Adventus Dei innumeri, & quotidie exhibiti,
 lib. 3. cap. 1. p. 88. c. 1.
 Adventuum duorum præcurſores, Joannes pri-
 mi, ſecundi Elias, ibidem, p. 88. c. 2.
 Adventus ſecundi tres præcurſores, ibidem,
 p. 89. & 90. c. 1.
 Adventus Chriſti triplex, in carne, quotidie per
 inſpirationes, & ad judicium, eodem lib. 3.
 cap. 1. p. 92. c. 1.

Ad-

- Adventus Domini** qua hora ac tempore sit futurus, exquiritur, p. 90. c. 90. & nox in qua fur &c. vocatur dies ille, quia dum non speratur Dominus veniet, ibidem, p. 91. c. 1. & 2.
- An possit aliquomodo à nobis sciri**, lib. 3. cap. 1. p. 91. c. 1.
- Adventus sui diem quare Dominus occultavit**, lib. 3. cap. 1. p. 91. c. 2.
- Adverbia redundant sæpè**, lib. 8. cap. 1. p. 233. c. 2.
- Explicantur in lib. 8. cap. 8. p. 255.**
- Quæ sint**, v. in Indice Capitulorum.
- Æmulari in bono & malo dicitur**, lib. 7. cap. 2. p. 222. c. 1.
- Ægyptus in loco demisso & plano sita: & ideo juxta allegoriam in vitio ponitur**, lib. 9. regul. 49. p. 294. c. 1.
- In Ægypto quantum temporis fuerit Christus demoratus**, lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 1.
- Ægyptii historia, de quo Actuum 21. lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 1.**
- Ænigma quid sit**, lib. 7. cap. 1. p. 202. c. 2.
- Est allegoria perpetua**, ibidem.
- Per ænigmata cur Deus loquatur**, lib. 1. cap. 2. p. 4.
- Ætates mundi sex**, lib. 6. cap. 6. p. 193. c. 1.
- Æquivocatio multas repullulare facit quæstiones**, lib. 10. reg. 11. p. 307.
- Afflictiones quibus nominibus vocentur**, lib. 10. reg. 11. in fine, p. 309. c. 1.
- Agonothetes Christus, invitans ad virtutem omnes**, lib. 8. cap. 2. p. 238. c. 2.
- Agiographi, quidam libri cur vocentur**, lib. 4. cap. 1. p. 122. c. 2.
- Agar & Cethura an duæ sint mulieres**, lib. 2. cap. 1. p. 40. c. 2.
- Aggæus sæpè repetit: Hæc dicit Dominus: idem & Zacharias: causa proditur**, lib. 10. reg. 22. p. 315. c. 2.
- Agasicles dictum de electione magistrorum, & eorum præstantia quanta esse debeat**, lib. 9. reg. 50. p. 295. c. 2.
- Alius & aliud in divinis, de persona primum, de supposito secundum, dicuntur**, lib. 2. cap. 2. p. 59. c. 1.
- Allegoricè loqui, mos est Scripturæ**, lib. 1. cap. 1. p. 2. c. 2.
- Allegoariarum regula, quæ sit**, lib. 10. reg. 11. p. 307. c. 2.
- Allegoriis sobriè utendum**, lib. 7. in Procem. p. 201.
- Allegoria quid sit, & quibus appelletur nominibus**, lib. 7. cap. 1. p. 202. c. 1.
- Allegoria mixta quomodo interpretanda sit**, ibid. p. 202. c. 2.
- Per allegoriam aliquando sensus literalis exprimitur**, lib. 7. cap. 1. p. 208. c. 2. Vide in verbo Ars.
- Allegoria, quando est historia plana spectans ad mores, non est admittenda**, ibid. p. 208. c. 1. & p. 216. c. 2.
- Allegoriam prophetæ convertunt in historiam, & explanant quod obscure dixerant**, lib. 7. cap. 1. in fine, p. 216. c. 2.
- Allegoriis caret Paulus**, lib. 8. cap. 1. p. 232. c. 2.
- Alleluya vide Halleluya.**
- Ambigua nomina aliquando habent adjunctam expositionem, aliquando illa carent**, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 2.
- Ambigua nomina procreant quæstiones, & ideo interpretatione egent**, lib. 10. regul. 11. p. 307.
- Ambiguitates colligit multas Paulus, nec solvit, ut in admirationem Dei rapiat**, lib. 8. cap. 1. p. 234. c. 2.
- Ambiguitas cum multos procreet sensus, liberam habet expositionem**, lib. 10. in procem. p. 297. c. 1.
- Amen, ubi soleat poni**, lib. 8. cap. 2. p. 234. c. 2. & cap. 8. p. 257. c. 2. Cur? lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 1.
- Amicus pro inimico per Antiphrasim, in lib. decimi Procem. p. 296. c. 1.**
- Aliquando etiam pro vero amico**, lib. 7. cap. 2. p. 218. c. 2.
- Ambrosii opinio putantis Zaram ad Christi generationem pertinere, exploditur**, lib. 3. cap. 4. p. 106. c. 1.
- Ambrosius reprehenditur à Hieronym. in expositione nominis Saræ**, lib. 2. cap. 1. p. 35. c. 2.
- Ambrosius in pretio Joseph, Ismaelitis venditi, carpitur**, lib. 6. cap. 1. p. 166. c. 2.
- Amor facit sibi proprium, id quod est commune multis**, lib. 6. cap. 2. p. 181. c. 2.
- Amici Job per Antiphrasim appellantur, & juxta hominum opinionem, quam de illis conceperant**, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 2.
- Amice in vocativo pro inimico**, lib. 7. cap. 2. p. 219. c. 1.
- Amos Isaïæ pater, à propheta illo ex minoribus qua nota secerni possit**, lib. 4. cap. 2. p. 126. c. 1.
- Anathoth viculus sacerdotum, & patriæ Jeremiæ**, lib. 4. cap. 2. p. 126. c. 1.
- Andreæ comes apud Joann. cap. 1. quis fuerit, aperitur**, lib. 9. reg. 29. p. 284. c. 2.
- Angeli an aliqua interrogent, quia ignorant**, lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 1.
- Angelos corporibus tenuibus esse præditos, falso asseveravit Augustinus & Origenes, in procemio lib. 6. p. 163. c. 1.**
- Angeli non cognoscunt cogitationes hominum, juxta veriolem opinionem, in procemio lib. 6. p. 163. c. 2.**
- Angeli an ante mundum sunt creati, vel simul cum mundo, in procem. lib. 6. p. 163. c. 2.**
- Angeli dii dicuntur, refragantibus multis magnæ auctoritatis viris**, lib. 2. cap. 2. p. 50. c. 1.
- Angelus quod sit Dei similitudo, sicut homo, adstruitur contra Theophyl. lib. 2. cap. 2. p. 51. c. 2.**
- Angelus Deus vocatur, quia sub Dei persona prophetis loquitur**, lib. 2. cap. 2. p. 62. c. 2. & lib. 10. reg. 5. p. 301. c. 2.

De Angelorum creatione an aliquid tradiderit Moyses, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1.
 Angelus vocatur filius Dei, & ipse Deus, lib. 10. reg. 3. p. 300. c. 1.
 Angelus nomen officii est, non naturæ; & de variis illorum nominibus, lib. 2. c. 1. p. 34. c. 2. & p. 35. c. 1. & 2. Vide in verbo Hierarchia.
 Angelis bonis an utatur Deus veluti ministris ad supplicia inferenda, v. reg. 5. lib. 10.
 Animarum transmigratio in bruta apud Platonem quid, lib. 7. cap. 3. p. 224. c. 2.
 Anima juxta varietatem meritorum, est in Jerusalem, & Babylone. Sed possunt esse in penitiori, aut in postrema parte earum, juxta majus meritum aut demeritum, lib. 4. cap. 1. p. 115. c. 1. & 2.
 Anima in bonam & in malam partem capitur, sed præcipue ponitur per Synedochem pro homine obnoxio peccatis, lib. 9. reg. 6. & 7. p. 274.
 Animam tribuere rebus expertibus animæ, Scriptura quare soleat, lib. 10. reg. 7. p. 305.
 Sub animantium quorundam nominibus Scriptura vitia prodit, ac virtutes hominum, lib. 7. cap. 3. p. 224. & lib. 10. reg. 6. p. 305. c. 1. & reg. 47. p. 330. c. 1.
 Anni exordium juxta Scripturas est Martius; quoad sæcularia negotia Judæorum, Januarii mensis, lib. 1. cap. 13. in fine, p. 26. c. 1.
 Annorum sacrorum & prophanorum distinctio, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 2.
 Antecedens pro relativo sæpè invenitur, lib. 9. reg. 32. p. 286.
 Antichristorum quot sint genera, lib. 3. cap. 2. p. 92. Quod pro Judæis mittendus sit. Et quod in Templo Jerosolymitano, aut in Ecclesia Dei sessurus sit. Antichristum suscipientes Judæi incusantur, stultitiæ nomine. Quod non Babylone, sed Romæ nasciturus sit. Futurus est Judæus genere é tribu Dan. Quod non erit filius diaboli, sed in eo dæmon totas vires exerturus est. Ibid.
 Antichristum in Scripturis prophetatum, jam venisse, recentiorum quorundam est opinio, eodem lib. 3. cap. 2. p. 93. c. 2.
 Et quod in monte Olivarum periturus sit, eo in loco, ex quo Christus in cælum ascendit, p. 94. c. 1. Variæ figuræ quæ de eo præcesserunt, colliguntur, ibidem, p. 93. c. 2.
 Antichristi regia Jerusalem, vel Ecclesia, lib. 3. cap. 1. p. 87. c. 2.
 Antichristi patria, generatio, &c. lib. 3. cap. 2. p. 92.
 Quæ utilitas in adventu Antichristi, lib. 3. cap. 2. p. 93. c. 1.
 Antichristus figuratur Principibus malè operantibus, lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 1.
 Anticipatio in interpretatione scripturarum summe advertenda, lib. 5. cap. 1. p. 139. c. 1.
 Anticipatio frequens in scripturis, lib. 6. cap. 1. p. 174. c. 1. & lib. 10. reg. 14. p. 310.
 Antonius Didymum consolatur, quod cæcus sit, lib. 1. cap. 3. p. 8. c. 1.

Antonius eremita nullo magistro docente litteras didicit, lib. 1. cap. 2. p. 5. c. 1.
 Anselmus malè interpretatur verba Matth. In transmigratione Babylonis, lib. 3. cap. 4. p. 107. c. 1.
 Aperire oculos est aspicere, quod antea non videbatur, lib. 9. reg. 16. p. 279. c. 1.
 Apostolorum unusquisque quam provinciam sortitus sit ad prædicandum, lib. 5. cap. 1. p. 146. c. 2.
 Apostoli citant prophetæ sententiam, verbis ejus neglectis, lib. 6. cap. 1. p. 171. c. 2.
 Sumunt occasionem prædicandi importunè & opportunè, lib. 6. cap. 1. p. 172. c. 2. lib. 9. reg. 24. p. 282.
 Apostoli sæpè utuntur testimoniis scripturarum ex Septuaginta Interpret. translatione, quia eorum translatio erat apud gentes divulgata, lib. 6. cap. 1. p. 174. c. 1.
 Apostoli an aliquid scripserint è spiritu suo, lib. 8. cap. 4. p. 242. c. 2.
 Apostoli quando uti soleant translatione Septuaginta, lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 2.
 Magis solent in citationibus sequi Hebraicum quam Septuaginta, ubi est aliqua differentia, ibidem, p. 178. c. 1.
 Apostoli ob tres causas crebrò usurpant testimonia ex veter. instrum. lib. 6. cap. 1. p. 169. c. 2.
 Novam legem ex veteri cupiunt roborare: & utuntur Gentilium testimoniis non solum ipsi, sed prophetæ, ibidem, p. 176. c. 2.
 De Apostolis & eorum nominibus: & qui uno, & qui pluribus fuerint præditi nominibus, lib. 2. cap. 1. & p. 34. c. 1. & p. 37. c. 1. & p. 40. c. 1.
 Quæ de illis præcesserint figuræ, lib. 6. cap. ultim. p. 199. c. 1.
 Apostolos cur tantum duodecim elegit Christus, lib. 6. cap. 6. p. 199. c. 1.
 Apostopis, seu interruptio, in scripturis, lib. 10. reg. 12. p. 309. c. 2.
 Apocryphis numquàm usi sunt Apostoli, ad confirmanda fidei dogmata, lib. 6. cap. 1. p. 172. c. 1.
 Apocryphi libri qui sint: & istius nominis vera significatio, lib. 1. cap. 7. p. 17. c. 1.
 Apocrypha ad confirmanda dogmata minus valida reputantur, lib. 6. cap. 1. p. 171. c. 2. & seq. & p. 176. c. 2.
 Apostolus Judas citat librum Enoch, qui non extat, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 2.
 Apocryphi libri interdum citantur in scripturis, sed illo testimonio dempto, non approbantur cætera quæ in illo libro continentur, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 2.
 Apocalypsis caret ordine, & sic alii Scripturæ loci, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 1.
 Apparitiones veræ ac cælestes, quomodo distinguendæ ab aliis, lib. 9. reg. 16. p. 279. c. 2.
 Apparuit angelus quid significet, lib. 9. reg. 16. p. 279. c. 2.
 Appellare aliquem nomine suo, cur soleat Scriptura, lib. 9. reg. 41. p. 290. c. 1.

Appositus est ad patres suos, aut ad genus suum, quid significet in scripturis, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 2.
 Aquila in bono & malo, lib. 7. cap. 2. p. 220. c. 2.
 Aquilo in malum semper accipitur, lib. 7. cap. 2. p. 222. c. 2.
 Aqua variis significationibus gaudet, lib. 7. cap. 2. p. 217. c. 2. & p. 223. c. 1. & 2.
 Argumentorum dispositio qualis futura sit, ut concinna sit oratio, lib. 5. cap. 1. in fine, p. 147. c. 1.
 Contra Arianos testimonia varia, lib. 2. cap. 20. p. 56. c. 2.
 Arist. error memoriæ, quod Calypso pro Cyrece posuerit, & versum Phocylidis tribuerit Theognidi, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1.
 Ara ignoti Dei apud Athenienses, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1.
 Arbe est civitas quatuor, quia ibi Patriarchæ quatuor cum uxoribus suis, dempta Rachel, sunt sepulti, lib. 6. cap. 1. p. 174. c. 2. & Hebræorum de hac re sententia, qui putant nomen esse cujusdam Gigantis, ibidem.
 Aristoteles à Platone pullus vocatus, ob dogmatum dissidium, lib. 2. cap. 1. p. 31. c. 2.
 Citatur lib. 8. cap. 3. De Anima in præfat.
 De Artibus in præf. lib. 6. p. 163. c. 1.
 Arbor vitæ & scientiæ boni & mali, cur vocentur, lib. 2. c. 1. p. 33. c. 1.
 Aram, de quo apud Matth. vocatur etiam Ram, lib. 3. cap. 4. p. 107. c. 2.
 Argumento libri cognito, facile conscendimus, veluti per gradus, ad libri totius intelligentiam, in præf. lib. 9. p. 269.
 In Arca testamenti quæ & quot res erant reconditæ, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 2.
 Argumento ab impossibili utitur Scriptura, lib. 8. cap. 1. p. 232. c. 2.
 Argumenta fortiora ultimo loco ponit Paulus, lib. 8. cap. 1. p. 233. c. 2.
 Articulorum emphasis, lib. 8. cap. 7. p. 254.
 Artis illius quam noverant comparationes afferunt Prophetæ, lib. 1. cap. 1. p. 4. c. 1.
 Arma corporalia certa habent nomina, spiritualia non item, ut galea non est semper galea, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 2.
 Area Ecclesiam significat, & ob quam causam eam significet, exponitur, lib. 10. reg. 11. p. 307. c. 2.
 Arma Ecclesiæ contra hæreticos validissima, sensus literalis, lib. 7. cap. 1. p. 204. c. 1.
 Arca Noë, in qua erant animalia munda & immunda, Ecclesiæ figura, lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 2. & lib. 10. reg. 44. p. 328. c. 1.
 Ars excogitandi Allegorias, lib. 7. cap. 1. p. 211. c. 2.
 Arabs in bonam & malam partem accipitur, lib. 7. cap. 2. p. 218. c. 2.
 Arit hæresis exponitur, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 1.
 Ac deinceps refellitur ejus insania, nam Filii divinitatem negabat.
 Assimilo, as, quid significet, lib. 10. reg. 22. p. 314. c. 2.
 Assimilatio, non semper est similitudo, sed quan-

doque executio ipsius rei, lib. 10. reg. 22. p. 314. c. 2.
 Assuerus, nomen commune Regibus Medorum, lib. 2. cap. 1. p. 41. c. 2.
 Asterisci usus ex scriptoribus seculi ad scripturas translatus ab Origene, lib. 1. cap. 4. p. 11. c. 2.
 Aspidis natura, lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 1.
 Astrologi cælestia se nosse jactant, cum ignorent ea quæ ante oculos habent, lib. 2. cap. 2. in principio, p. 43. c. 1.
 Astutia rarò in bonum capitur. lib. 7. cap. 2. p. 223. c. 1.
 Asinam, qua Christus insedit, quinam discipuli quæsierunt, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 1.
 Asini sepultura sepeliri, est objici feris dilanandum, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 2.
 Atheniensium lex oblivionis in hæreticos nostri seculi renovanda, lib. 8. in fine, p. 267. c. 2.
 Athenienses Athenis laudare perfacile est, 1. 9. reg. 50. p. 295. c. 2.
 Atheniensium Ara Ignoto Deo, &c. 1. 6. cap. 1. p. 172. c. 2.
 Attrahit Deus ad se homines, ex illis rebus, quæ maximè illis placent, ut Judæos per bona temporalia & miracula; & per stellam Magos, lib. 9. reg. 23. p. 282. c. 2.
 Auster in bonam partem accipitur, lib. 7. c. 2. p. 222. c. 2.
 Auxilium humanum quibus nominibus expriment scripturæ, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 2.
 Augustini insignis modestia, in præf. lib. 6. p. 162. c. 2.
 August. omnes Psalmos interdum tribuit David, aliquando novem tantum, in præf. lib. 6. p. 164. c. 1.
 Avaritia est una bona, altera mala, lib. 7. cap. 2. p. 221. c. 1.
 Authorum, tam ecclesiasticorum, quam externorum, auctoritas quanta, lib. 1. c. 16. p. 28. & in præf. lib. 6. p. 163. c. 1. & lib. 9. reg. 34. p. 287.
 Etiam qui præcipui sunt nominis, non sibi semper constant, lib. 6. in præf. p. 164. c. 1. & ejusdem lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1.
 Authores Psalmorum fuerint nè plures, an unus David, lib. 4. cap. 3. p. 131.
 Qui fuerint authores librorum nonnullorum veteris instrument. lib. 4. cap. 1. p. 123. c. 1.
 Azymus pro homine sancto, & sine fermento malitiæ, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2.
 Azymorum Pascha cæteris solemnior, lib. 1. cap. 13. p. 26. c. 1.

B

Bafilus ignoravit, quis esset Zacharias filius Barachiae, quem Judæi crucifixerunt inter templum & altare, lib. 2. cap. 1. p. 41. c. 1.
 Barbarismus mundi, quod temporis intervallum fuerit, lib. 3. cap. 4. p. 100. c. 2.
 Babylonis Rex diabolus, ut Jerusalem Deus, lib. 3. cap. 3. p. 95. c. 2.
 Babylonicæ captivitatis cur Matth. meminit, Vv re-

relicta captivitate Ægypti, lib. 3. cap. 4. p. 105. c. 2.
 Babylon malorum officina, lib. 3. cap. 3. p. 95. c. 2.
 Balaam alio nomine vocatur in Job Eliu, lib. 2. cap. 1. p. 40. c. 2.
 Balthasar Rex, de quo in Daniele, cujus filius fuerit, lib. 9. reg. 5. p. 273. c. 2.
 Baptismatis tempore dona visibila dabantur in Ecclesiæ exordio, lib. 8. cap. 5. p. 247. c. 2. & lib. 9. reg. 47. p. 294. c. 1.
 Baptismus Joannis, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 2. Interrogatio Christi de ipso.
 In Baptismate tradendo compendio utitur Scriptura, relinquens legentis iudicio reliqua quæ omissa sunt, lib. 10. reg. 12. p. 310. c. 1.
 Baptisma in nomine Christi nunquam fuit exhibitum ab Apostolis, contra multos qui hac in re falsi sunt, lib. 8. cap. 5. p. 246. c. 2.
 Baptismus solvit peccata, non Legis irregularitates, in lib. 6. proœmio, p. 164. c. 1.
 Baptizandi ter interrogantur de fide, lib. 8. c. 5. in fine, p. 250. c. 1.
 Barbam radere mœroris signum, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 1.
 Bethel, qui aliàs domus Dei, capitur pro loco Idolis dicato & consecrato, lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 2.
 Bethlehem una est in Tribu Juda, alia in Zabulon, hoc est in Galilæa, lib. 6. cap. 1. p. 169. c. 1. & 2.
 Bethsabee, Uriæ, & David exquisita Allegoria D. Gregorii, lib. 7. cap. 1. p. 206. c. 2.
 Bestiarum proprietates peccatoribus attribuuntur, lib. 7. cap. 3. p. 224. c. 1. & lib. 10. reg. 6. p. 305. c. 1. & alibi.
 Bestiæ quartæ Danielis explicatio, lib. 1. cap. 1. p. 2. c. 1.
 Bethsabee nomen cur non ponitur in Evangelio, sicut aliarum, lib. 3. cap. 4. p. 106. c. 2. in fine.
 Benedictionibus additur Dei nomen; in maledictionibus minimè, lib. 8. cap. 6. p. 254. c. 1.
 Benedictiones & maledictiones Tribuum, ut in Josue, & Genes. prophetiæ de futuris sunt, lib. 5. cap. 5. p. 152. c. 1.
 Binomii, & Multinomii, lib. 2. cap. 1. p. 40. & seq. Aliqui etiam notantur, lib. 3. c. 4. p. 107. c. 2.
 Bionis scomma in sophistas, qui Philosophiam non valentes assequi, in nœniis consenescent, lib. 1. cap. 15. p. 28. c. 1.
 Bibliorum Sacrorum translationes, lib. 1. cap. 4. p. 8. Translationes latine duæ à D. Hieronym. elaboratæ, &c. lib. 1. cap. 4. p. 12. c. 1.
 Bibliorum volumen Romæ affervatum pro Hieronym. originali, tale non est, lib. 1. cap. 4. p. 12. c. 2.
 Biblia an sint à Domino inspirata, an etiam dictata, lib. 8. cap. 4. p. 244. c. 1.
 Bibliorum omnium numerus, tam versuum, quàm literarum, innuitur, lib. 4. cap. 1. p. 123. c. 2.

Bigamia non dimittitur in Baptismo, & quare, in proœmio lib. 6. p. 164. c. 1.
 Blanda miscent asperis scripturæ, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 1.
 Blasphemia audita, circumstantes scindebant vestimenta sua, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 1.
 Bos in bono pro sapiente, in malo pro stulto, lib. 7. cap. 2. p. 217. c. 2.
 Bonus vir unus, omnium bonorum qui sunt, & fuerunt, & futuri sunt, sustinet personam: similiter & malus malorum, lib. 10. reg. 42. p. 325. c. 1. & lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
 Boni cum malis in Ecclesia sunt, quandiu durat hoc sæculum, permixti, lib. 10. Reg. 44. p. 327. c. 2.
 Bonus est Deus, & bonus homo; sed differunt, lib. 2. cap. 2. p. 63. c. 2.
 Bonus unus, corpus bonorum significat; & malus, malorum, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
 Brevitas peculiaris est Scripturæ, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 1. & lib. 10. reg. 12. p. 309. c. 2.

C

Cana Galileæ, de miraculo conversionis ibi facto, fide discipulorum, &c. lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 1.
 Caro homo appellatur, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 2. Sed præcipuè pro homine prout peccatis obnoxia, lib. 9. reg. 6. p. 274. c. 1.
 Caro Pauli Judæi vocantur, quia ipse ex illa gente erat, lib. 1. cap. 5. p. 13. c. 1.
 Causata causarum nominibus vocantur, ut anima, pro vita, lib. 9. reg. 18. p. 280.
 Calix pro quacunque afflictione, lib. 9. regula 44. p. 292. c. 2. Incerta quandoque significatione ponitur, lib. 7. cap. 2. p. 217. c. 1.
 Cadere in faciem est justorum, cadere retrorsum sceleratorum, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 1.
 Cadere est iniquè agere, ut stare rectè agere, ibidem p. 303. c. 2.
 Causaliter dicuntur aliqua, quæ tamen intelligi debent secundum eventum, lib. 8. c. 8. p. 256. c. 1. & lib. 10. reg. 24. p. 316. c. 1.
 Cadens adorare, numquam dicitur in Scriptura de adoratione vera Dei, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 1.
 Caro Christi, quibus vocetur nominibus, lib. 2. cap. 3. in fin. p. 77. c. 1. & lib. 10. reg. 11. p. 309. c. 1.
 Causa, in divinis personis à Latinis non admittitur, sed à Græcis, lib. 2. cap. 3. p. 69. c. 1.
 Cajetanus vehementer erravit, negans epist. ad Hebræos esse Pauli, lib. 1. cap. 7. p. 16. c. 1. in margine. Quo argumento id conficere conatus est, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
 Cantacuzeni error memoriæ, tribuentis Christo verba illa Pilati: *Quid est veritas?* lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1. Putat, Marcum Latine scripsisse, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.
 Catonis parentes qui fuerint, ignorantur, lib. 3. cap. 4. p. 99. c. 2.
 Captivitas captivitatis pro libertate, lib. 8. cap. 1. p. 232. c. 1.

Captivitatum decem, & duarum Tribuum, tota narratur historia, lib. 4. cap. 2. p. 128. c. 2.
 Canticum canticorum cur vocetur liber ille Salomonis, lib. 5. cap. 7. p. 159. c. 1.
 Canticorum omnium, quæ in Bibliis inveniuntur, series digeritur, & mysterium explicatur, ibidem, p. 159. c. 2.
 Castitas servatur quandiu in Arca Noë permanfit: & cum exeunt, connubio operam dant, lib. 5. cap. 7. p. 161. c. 1.
 Caleb sepulchrum, ubi situm sit, lib. 6. cap. 1. p. 174. c. 2.
 Calvariæ locus cur hoc nomine vocetur, variæ opiniones recensentur, &c. Deinde, an Adæ corpus sit ibi sepultum, lib. 6. cap. 1. p. 174. c. 2.
 Cathalogus nominum Deo attributorum, lib. 2. cap. 2. p. 62. c. 1.
 Cathalogus Judicum, & Regum Israël, lib. 4. cap. 2. p. 127. & seq.
 Carmen frequentius in bonum, quàm in malum accipitur, lib. 7. cap. 2. p. 221. c. 1.
 Cedri in bonam & malam partem, lib. 7. cap. 2. p. 218. c. 2.
 Cæla in fine quorundam versuum Psalmorum positum, quid significet, lib. 4. cap. 3. p. 134. c. 1.
 Per cælum & terram Scriptura totum mundum intelligit, videlicet, ex extremis media, lib. 10. reg. 7. p. 305. c. 2.
 Cæremonialia præcepta allegoricè interpretanda, moralia verò minimè, lib. 7. cap. 1. p. 208. c. 1.
 Census, & numeratio populi Dei, &c. lib. 6. cap. 5. per totum, p. 190.
 Charitatem identidem inculcabat Joann. discipulis, & quare, lib. 1. cap. 2. p. 6. c. 2. lege cap. 2. lib. 8. p. 236.
 Christus cur prædicationis suæ exordium sumpsit à beatitudine, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
 Christus quomodo fuit in corde terræ tribus diebus, &c. lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 1. & seq.
 Qua hora mortuus, lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 2.
 Qua hora crucifixus, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 1.
 De pellicula ejus, cum circumcisis est, quid actum sit, lib. 9. reg. 40. p. 289. c. 2.
 Ubi fuit per 40. dies à resurrectione, ibidem, p. 290. c. 1.
 Christus per similitudinem est petra, ostium, lapis angularis, pastor, agnus, leo, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 1.
 Christi caro, velamen, templum, nubes, propitiatorium dicitur, lib. 10. reg. 11. p. 309. c. 1.
 Christus Bethlehem natus, Nazareth educatus, Capharnaum præbuit domicilium, lib. 10. reg. 15. p. 311. c. 2.
 Christus fidem requirit ab illis qui eum agnoscabant, ab his verò qui eum ignorabant, minimè, lib. 10. reg. 17. p. 312. c. 1.
 Christus miraculo factò, à circumstantibus vult approbari, lib. 10. reg. 18. p. 312.
 Christus bona quæ sibi insunt proponit, & ad

imitandum hortatur, lib. 10. reg. 22. p. 314. c. 2.
 Christus interdum ex propria persona loquitur, interdum aliorum assumit personam, lib. 10. reg. 39. p. 323. c. 1.
 Verus est Homo, & verus Deus, ideò nil mirum si humano more loquatur, lib. 10. reg. 46. p. 329.
 Christus an *Homo dominicus* aptè possit appellari, lib. 1. cap. 3. p. 8. c. 1. & l. 2. cap. 3. p. 74. c. 2. & an sit vera propositio: Christus assumpsit hominem, ibidem.
 Quandiu Ægyptum incoluerit, lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 1.
 Quomodo post tres dies resurrexerit, lib. 10. reg. 43. p. 325. c. 2.
 Christus in resurrectione primùm matri apparuit, lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 2.
 Quoto ætatis obierit anno, lib. 1. cap. 13. p. 24. c. 1.
 Christi divinitas astruitur testimoniis ex utroque instrum. desumptis, lib. 2. cap. 2. p. 56 c. 2. & seq.
 Christus crebrò se hominem prædicat, rarò vero Deum: nè ponere videretur Deorum multitudinem, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 1.
 Christus minor & æqualis Patri, verè dicitur juxta diversas naturas, quas in se copulaverat, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 1.
 Christus etiam apparet minor Spiritu Sancto, lib. 2. cap. 3. p. 67. c. 1.
 Christus an hoc nomine vocari ante incarnationem posset, lib. 2. cap. 3. p. 65. c. 2.
 Christo quid deferendum sit juxta naturam humanam, & quid juxta divinam, considerandum, lib. 2. cap. 3. p. 67. c. 1. & seq.
 Christi figura omnes sancti, lib. 6. cap. 1. p. 165. c. 2. & lib. 7. cap. 1. p. 204. c. 2.
 Christus Nazaræus cur vocatus, lib. 6. cap. 1. p. 167. c. 2. & seq.
 Christus, non debet dici creatura, juxta placitum multorum SS. PP. lib. 1. cap. 3. p. 8. c. 1.
 Etsi Hieronymus sic vocare non renuat, ibid.
 De Christi nominibus agitur lib. 2. cap. 3. per totum, p. 65. De ipsis in particulari, ibidem à p. 70. c. 2.
 Christus loquens cum Pharisæis non tam ad verba quam ad mentem respondet, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 2.
 Nihil in verbis Christi absque profunda ratione, lib. 10. reg. 26. p. 283. c. 2.
 Christus dicitur Primogenitus omnis creaturæ, & quare, lib. 2. cap. 3. p. 73. c. 2.
 Christus splendor gloriæ, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 2.
 Fuit Propheta, lib. 4. cap. 1. p. 123. c. 2.
 Imago Dei vocatur, lib. 2. cap. 3. p. 73. c. 2.
 De nominibus divinæ & humanæ naturæ prout in Christo, lib. 2. cap. 3. per totum, p. 65.
 De Christo loquitur Scriptura, interdum verbis humilibus, interdum sublimibus, interdum vero mixtim, tum propter Judæorum insaniam, tum ob auditorum imbecillitatem, l. 2. cap. 3. p. 68. c. 1.
 Christus an usus sit verbis in conversione aquæ in vinum in nuptiis, lib. 7. cap. 1. p. 212. c. 1.

- Christus cum vult de aliqua re loqui, introducit aliquem facientem aliquid, ut ex illo fumat occasionem differendi illa, quæ eo tempore conducant; ut si sunt superbi, adducit hydropicum, lib. 9. reg. 25. p. 282. c. 2.
- Christus parva causa data, multa utiliter docet, lib. 9. reg. 24. p. 282.
- Christus, an super asinam, & pullum ejus insederit, lib. 7. cap. 1. p. 209. c. 1.
- Ad Christum juxta tropologiam refferre, quod secundum historiam intelligitur de homine pessimo, absurdum est, lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 2.
- Christus, an functus fuerit Sacerdotio Levitico, lib. 2. cap. 3. p. 74. c. 2.
- Christus, quibus in locis promissus sit Abraham, & David, lib. 3. cap. 3. p. 101. c. 2. in fine.
- Christi factorum causæ diligenter rimandæ sunt, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 1.
- Christi caro varia sortitur nomina figurativa, lib. 2. cap. 3. in fine, p. 77. c. 1.
- Christianorum nomen unde incepit, lib. 2. cap. 3. p. 65. c. 2.
- Christorum in Scripturis multa genera, lib. 2. cap. 3. p. 65. à c. 1.
- Christiani plurimi, etsi non nomine, operibus tamen ab initio mundi fuerunt, lib. 2. cap. 3. p. 66. c. 1. Adde iis, qui citantur hoc loco, D. Justinum martyrem, Apologia secunda pro Christianis, aliquanto post medium.
- Christianismi descriptio quæ sit, lib. 2. cap. 3. p. 66. c. 2.
- Cham figura populi Judæorum, lib. 6. cap. 1. p. 165. c. 2.
- Maledictio filii, scilicet, Canaan, quomodo impleta, ibidem, p. 167. c. 1.
- Chore calvaria interpretatur, lib. 4. cap. 3. p. 133. c. 1.
- Chrysostomus notatur, quod dixerit, matrem Domini fuisse ambitiosam gloriæ, in proëm. lib. 6. p. 163. c. 2. Et quod dixerit: Quod oculus non vidit, nec auris audivit, &c. non inveniri in scripturis, lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1.
- Chusi, an unus, vel plures, lib. 2. cap. 1. p. 41. c. 1.
- Circumstantia contextus illuminat sententiam, lib. 10. reg. 1. p. 298. c. 1.
- Circumcisio ponitur pro Judæo, lib. 8. cap. 1. p. 234. c. 2. & lib. 10. reg. 45. p. 328. c. 2.
- Circumcisio, una carnis, alia cordis, lib. 5. c. 2. p. 147. c. 1. In illa an præcedebat nominis impositio, an sequebatur, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 1.
- De Citationibus in genere agitur lib. 6. cap. 1. quod incipit p. 165. c. 1.
- Citationes desumptæ ex veter. instrum. non sumunt integram periodum, sed partem, lib. 6. cap. 1. p. 171. c. 2. & lib. 8. cap. 1. p. 235. c. 1.
- Cleophæ comes quis fuerit, cum in Emaus castellum pergebat, lib. 9. reg. 29. p. 284. c. 2.
- Cleophas, juxta aliquos, fuit frater Joseph, l. 9. reg. 29. p. 285. c. 1.
- Clamor in bonum & malum sensum ponitur, lib. 7. cap. 2. p. 219. c. 2.
- Clamor pro impudentia & libertate peccandi, in proëm. lib. 6. p. 165. c. 1. Est vehiculum Iræ, ibidem.
- Cognitiones multoties vocantur ab eorum Latro-
mimio, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 1.
- Cognoscere uxorem, est cum ea coire, lib. 10. reg. 25. p. 316. c. 2.
- Cognitio est duplex, cognitionis & operis, lib. 2. cap. 2. p. 58. c. 2.
- Cognoscere Dei, est aliquem amare, lib. 10. reg. 48. p. 331. c. 1.
- Cognoscitur Deus à nobis per affirmationem, negationem, & excellentem negationem, lib. 1. cap. 1. p. 4. c. 1.
- Cognoscitur Deus per creaturas, & Scripturas, lib. 2. cap. 2. p. 44. c. 1.
- Cognoscitur aliquid à nobis, aut illustratione Spiritus Sancti, aut lumine naturali, lib. 8. cap. 4. p. 243. c. 2.
- Cognoscitur Deus & ejus notitia propagatur ex homine & ejus creatione, lib. 2. cap. 2. p. 45. c. 2.
- Cognoscitur Deus per negationem, & affirmatio-
nem, lib. 2. cap. 2. p. 46. c. 1.
- Cognitiones in Scriptura trahuntur à virtute & vitio, & non à sanguine, lib. 10. reg. 45. p. 328. c. 2. & lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 2.
- Cognoscendi duplex modus, demonstrativus & doctrinæ accommodatus, lib. 2. cap. 2. p. 43. c. 2.
- Corinthiorum mores describuntur, lib. 9. reg. 1. p. 270. c. 1. Ubi à principio regulæ aliarum etiam nationum.
- Comminationes Dei non tam sunt in homines, quàm in peccata; & ideo si egerint poenitentiam, Dei sententia mutatur, lib. 9. reg. 3. p. 272.
- Computatio non quandoque ita exacta est in Scriptura, ut usque ad ultimum numeret, lib. 6. cap. 4. in principio, p. 185. & seq.
- Commentaria in Job, quæ sub titulo Hieronymi leguntur, certè ipsius videntur, lib. 2. cap. 2. p. 52. c. 2.
- Commentariorum in Epistolas Pauli, quæ nomine Hieronymi circumferuntur, quis sit Author, lib. 8. cap. 1. p. 233. c. 1.
- Commune vocatur id, quod immundum est, eò quòd manibus hominum tractatum sordes contrahat, lib. 10. reg. 11. p. 307. c. 1.
- A communione aliquorum, homo bonus, aut malus intelligitur, lib. 10. reg. 45. p. 328. c. 2.
- Compleri tempus pariendi, de sanctis tantum mulieribus dicitur, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 2.
- Comparationes non oportet, ut sint omnino similes rebus illis cum quibus conferuntur, l. 7. cap. 1. p. 210. c. 1. & lib. 10. reg. 50. p. 332. c. 2.
- Comparationum materia, lib. 7. cap. ult. p. 225. latè tractatur.
- Comparatione melioris boni, bonum, malum dicitur, lib. 10. reg. 11. p. 307. c. 2.
- Comparativorum duplicatio incrementum significationis auget, lib. 5. cap. 7. p. 159. c. 1.
- Contentiones absint ab illis hominibus, qui Scrip-
tu-

turam explanant, & tantum veritatem sequantur, lib. 9. reg. 34. p. 287.

Convivium celebrabatur, cum quis ad altiorum gradum conscendebat, lib. 9. reg. 42. p. 291.

Convivium celebrant peccatores in die natalis filii; at verò justi minimè, sed quando puer à lacte pellitur, ibidem, reg. 43.

Convivia rarò sine scelere fiunt, lib. 10. reg. 6. p. 302. c. 2.

Per contraria differta, contraria facilè intelliguntur, lib. 9. reg. 46. p. 293. c. 1.

Confusio pro pudendis accipitur, lib. 10. reg. 25. p. 317. c. 1.

Concilii Tridentini Decretum circa numerum, &c. Sacrorum Librorum, lib. 1. cap. 7. p. 17. c. 2.

Consilia Evangelica, agitur de illis, lib. 8. cap. 2. per totum, p. 236. & cap. 5. p. 248. c. 2. & seq.

Conjunctionum significatio, lib. 8. cap. 9. p. 261. p. 329. c. 2.

Conjuratio Mariæ & Aaron contra Moysem, fuit typus conjurationis Synagogæ contra Christum, lib. 7. cap. 1. p. 206. c. 1.

Concordiæ Evangelistarum efficiendæ afferunt utilitatem, quæ dicta sunt, lib. 6. cap. 1. p. 178. c. 2.

Cornua pro regnis accipiuntur, lib. 1. cap. 1. p. 2. c. 1.

Cor in bonum & malum accipitur, lib. 7. c. 2. p. 221. c. 1.

Conjunctiones interdum abundant, interdum defunt in Scripturis, lib. 8. cap. 1. p. 233. c. 2. & cap. 9. p. 261. c. 1. 2.

De Conjunctionibus agitur latè lib. 8. cap. 9. p. 261. per totum.

Contradictio nulla in Scripturis invenitur, lib. 9. reg. 35. p. 287. c. 1. 2.

Codicum emendandorum ratio, lib. 1. cap. 6. p. 14. c. 2.

Consuetudines Ecclesiarum interpretantur Scripturas, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 2. & lib. 10. reg. 49. p. 331.

Concubinæ barbarorum Regum antequam ingrederentur ad Reges, quo præparabantur modo, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 1.

Copulam carnalem non fuisse necessariam pro generatione in statu Innocentiæ, putaverunt aliqui, in proœmio, lib. 6. p. 163. c. 2.

Corvorum pulli, Providentia Divina erga ipsos, lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 1.

Corvus in utramque partem significatur, lib. 9. reg. 20. p. 281. c. 1.

Cràs quid significet, lib. 8. cap. 8. p. 256. c. 1.

Crucis Domini figuræ in vet. instrum., lib. 9. reg. 17. p. 280. c. 1.

Credentes juxta merita aut demerita diversa, montes, valles, & colles dicuntur, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 2.

Cyrus figura Christi non fuit, ut putant Cyrillus, Tertul. Lactant. lib. 2. cap. 3. p. 65. c. 1. & lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 2.

Nomen ejus fuit prophetatum antequam nasceretur, lib. 2. cap. 1. p. 37. c. 2.

D

Daniel Christi figura, lib. 6. cap. 1. p. 165. c. 2.

Daniel, an eunuchus, lib. 3. cap. 3. p. 97. c. 2. & lib. 7. cap. 1. p. 215. c. 1.

Ejus parentes qui fuerint, lib. 3. cap. 4. p. 99. c. 1. Et sit nè Prophetis, an Hagiographis annumerandus, lib. 4. cap. 1. p. 122. c. 2. & p. 123. c. 2.

David primus rex connumeratus à Matth. figura Christi, lib. 3. cap. 4. p. 101. c. 1.

Cur in capite generationum ponatur à Matth. cum sit Abraham posterior, lib. 3. cap. 4. p. 101. c. 2.

David solus vocatur rex à Matth. inter tot reges, lib. 3. cap. 4. p. 105. c. 2.

David occidisse leonem numquam legimus in Scriptura, sed ipse prædicat se fecisse, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1.

David utrum fuerit excellentior propheta, quàm Moyse, lib. 4. cap. 1. p. 123. c. 1.

David fuerit nè Psalmorum omnium auctor, quæritur, lib. 4. cap. 3. p. 131. c. 2.

David Messias ipse vocatur, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2.

Damasceni opinio asseverantis Spiritum Sanctum esse imaginem filii, rejicitur, lib. 2. cap. 3. p. 74. c. 2. Refellitur quoque cum ait, parabolas Evangelii non esse fictas, lib. 1. cap. 3. p. 7. c. 1.

Dan Tribus vergit ad Aquilonem, lib. 3. cap. 2. p. 93. c. 2.

Ex ea nasciturus dicitur Antichristus, ibidem, c. 1.

In Apocalypsi non numeratur inter Tribus, ob ejus alumnum Antichristum, ibidem, c. 2.

Decalogi mysterium, lib. 6. cap. ultim. p. 195. c. 1.

Decem pro pluriès, lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 1.

Dæmonum casus non refertur à Moyse, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 2.

Denarius numerus Justitiæ, ob Decalogum, lib. 3. cap. 4. p. 103. c. 2.

Decalogus, vide lib. 8. cap. 2. p. 236. & in verbo Præceptum.

Descensus vocatur recessus à virtute, lib. 9. reg. 49. p. 294.

Descendere Deum quando dicat Scriptura, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 2.

Deesse verba in scripturis solent in locis affectu plenis, lib. 10. reg. 12. p. 309. c. 2.

Democriti Abderitæ de resurrectione sententia, in proœm. librorum circa medium. De veritate abscondita in profundo loco, lib. 2. cap. 2. in princip. p. 42. c. 2.

Demosthenes improbi hominis Laconis sententiam optimam non admisit, lib. 2. cap. 2. in princip. p. 43. c. 1.

Demonstratio duplex, Quia, & Propter quid, lib. 2. cap. 2. p. 44. c. 1.

Defectio in bonam & malam partem accipitur, lib. 7. c. 2. p. 222. c. 1.

Definitio à descriptione quomodo differat, lib. 2. cap. 2. p. 50. c. 1.

- Deus cum de persona aut hypostasi dicitur, habet articulum; cum verò de natura, eo caret, lib. 8. cap. 7. p. 255. c. 1.
- Dei nomen numquam ponitur ubi est maledictio, lib. 8. cap. 6. p. 254. c. 1.
- Deus cum articulo pro vero, sine eo pro falso deo accipitur, lib. 8. cap. 7. p. 254. c. 2.
- Aliquando etiam ponitur absque articulo pro Deo vero, lib. 2. cap. 2. p. 48. c. 2.
- Nomen Deus pro Deo vero, certo literarum signo scribitur, lib. 2. cap. 2. p. 49. c. 1.
- Deus vivens vocatur ad idolorum differentiam, lib. 2. cap. 2. p. 62. c. 2.
- Vocatur Figulus, Dominus, Angelus, &c. ibidem.
- Deus quid sit, quæsit Tyrannus Hieron à Simonide, lib. 1. cap. 1. p. 4. c. 1.
- Deum esse, demonstrabile est per effectus, quod dicitur à posteriori, l. 2. c. 2. p. 44. c. 1.
- Ipsi existantia in Scripturis nota est, ibidem.
- Ethnicorum quamplurima dicta & asserta, ibidem, p. 44. c. 2. & p. 45. & seq.
- Quomodo ratione monstretur, ibidem, p. 45. c. 2. & seq.
- Dei descriptiones aliquot, lib. 2. cap. 2. p. 50. c. 1.
- Deo tribuuntur illa, quæ in nobis facit, lib. 10. reg. 3. p. 300. c. 1.
- Deo tribuit Scriptura, quæ sunt decora, quia sunt eo digna; quæ decora non sunt, non non tribuit; licet utraque faciat in nobis, lib. 10. reg. 4. p. 300. c. 2.
- Deus, utrum sit causa peccati, lib. 10. reg. 5. p. 302. c. 1.
- A Deo recedimus non loco, sed voluntate, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 1.
- Deo tribuunt Scripturæ effabilia & ineffabilia, lib. 10. reg. 9. p. 306.
- Deus cuiusque est id quod summè diligit, ut divitiæ, lib. 10. reg. 25. p. 317. c. 1.
- Deus non significat aliquando, sed auget significationem: ut, Cedri Dei, lib. 10. reg. 45. p. 328. c. 2.
- Deum laudamus & infinita nomina ei effingimus ex beneficiis acceptis, lib. 2. cap. 2. p. 161. c. 1.
- Deus nomine caret, & multis est præditus nominibus, lib. 2. cap. 2. p. 59. c. 1.
- Deus, *Solus* vel *Unus* vocatur, ut idola excludantur, lib. 2. cap. 2. p. 58. c. 2.
- Deo cum ex corporalibus rebus nomina sumpta tribuuntur, symbolicè sunt accipienda, lib. 10. reg. 47. p. 329. c. 2.
- Trinæ speciei nomina ipsi tribuimus, ibidem, c. 2.
- Hoc nomen *Deus* quid significet, lib. 2. cap. 2. p. 47. c. 2.
- Deus, cur in Genesi *Deus* tantum vocatur, cum alibi Dominus Deus vocetur, lib. 2. cap. 2. p. 56. c. 1. & 2.
- Deus attrahit homines, per ea, ad quæ videt eos propensos, lib. 9. reg. 23. p. 282.
- Deo cur crassa hæc nostra tribuantur nomina, lib. 2. cap. 2. p. 64. c. 1.
- Deum ignorare dicitur, quæ non probat, lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 1. & lib. 10. reg. 48. p. 330. c. 1.
- Deus quatuor habet significationes, lib. 2. cap. 2. p. 48. c. 1. & quatuor sunt Deorum genera, ibidem.
- Deus verus à falso quatuor distinguitur notis, lib. 2. cap. 2. p. 49. c. 1.
- Deus nuncupativè, & essentialiter dicitur, lib. 2. cap. 2. p. 48. c. 1.
- Deus dicitur de una persona, & de tribus, ibidem.
- Deus cognoscitur per creaturas & per scripturas, lib. 2. cap. 2. p. 44. c. 1.
- Et quod sit unus Deus etiam juxta Philosophos, lib. 2. cap. 2. p. 44. c. 2. & seq.
- Dei multa nomina, lib. 1. cap. 2. p. 6. c. 1.
- Dei unitas in lege, dualitas in prophetis, trinitas in Evangelio prædicata est, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 2.
- A divinitate ad humanam naturam, & vice versa transeunt Scripturæ, lib. 5. cap. 2. p. 147. c. 2.
- Deus mutatur, dummodò nos mutemur, lib. 2. cap. 4. p. 78. c. 1. & lib. 5. cap. 6. p. 156. c. 1.
- Deus meus, vox sanctorum, lib. 6. cap. 2. p. 181. c. 1.
- Deus tuus ego sum, verba Dei sunt ostendentia eximium amorem erga justum, ibidem, c. 2.
- In Deo ira, zelus, manus, poenitentia, pedes, aures, oculi, &c. tropicè quid significant, lib. 2. cap. ultim. p. 80. c. 1. & 2.
- Deum, nec ab Angelis, nec ab Archangelis videri, quo sensu dicitur à SS. & Doctoribus, lib. 2. cap. 2. p. 54. c. 1. & seq.
- Deum requievisse die septimo, quomodo dicatur, lib. 9. reg. 35. p. 287. c. 2.
- Deus dupliciter cognoscitur à nobis, per scientiam, & per ignorantiam, lib. 2. cap. 2. p. 26. & 47. Per negationes, & per superpositiones, ibidem p. 49. c. 1. & 2. Sed aptius per negationes, ibidem, & lib. 1. cap. 1. p. 4. c. 1.
- Deus dicitur à *cursu*: ideòque à motu Sol, & Luna, vocati sunt Dii, lib. 2. cap. 1. p. 47. c. 2.
- Deo tribuit Scriptura, quæ illi non insunt, ac si essent, lib. 10. reg. 26. p. 317. c. 2.
- Dies, in D. Paulo quid, lib. 8. cap. 1. p. 234. c. 1.
- Dies illi, aut in Diebus illis, quid significet, lib. 8. cap. 8. p. 257. c. 1. & cap. 10. p. 264. c. 2. & lib. 10. reg. 13. p. 310. c. 2.
- Diei iudicii, cur hoc nomen illi tributum sit, ut vocetur dies, lib. 3. cap. 1. p. 91. c. 2. De illo in verbo, Iudicium.
- In die Dominico stantes oramus, & non jejunamus, lib. 8. cap. 5. p. 244. c. 2. & p. 246. c. 1.
- Dies utrum sumat initium à nocte, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 2.
- Dies suos implere, dicitur de Sanctis, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 1.
- Dies exordium sumit à nocte in Scripturis, lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 1. & reg. 36. p. 288. c. 2.
- Hebdomadæ dies quomodo numerentur, ibidem c. 2.

Die fiunt, quæ benè fiunt; quæ malè, nocte,
lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.
Diem nativitatis sancti execrantur, scelerati
eum celebrant, lib. 9. reg. 43. p. 291. c. 1.
& 2.
Dies pro tempore, lib. 10. reg. 13. p. 310. c. 2.
Dierum in Scriptura computatio, lib. 10. reg. 43.
p. 325. c. 2.
Diem iudicii quare Dominus occultavit, lib. 3.
cap. 1. p. 91. c. 2.
Diluvii cur aqua expiatus fuit Mundus;
non item Sodomitæ, lib. 9. reg. 26. p. 283.
c. 2.
Discipuli, qui Dominum reliquerunt, qui fue-
rint, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2.
Discipuli Domini fuerint nè 70. an 72. dispu-
tatur, lib. 6. cap. ult. p. 199. c. 1. & lib. 1.
cap. 4. p. 9. c. 2. & lib. 6. cap. 4. p. 187. c. 2.
Et quæ figuræ de illis præcesserint, lib. 6. c. ult.
p. 199. c. 1.
Discipuli qui asinam Domino attulerunt, qui?
lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 1.
Dialectica non est pars Philosophiæ, sed potius
instrumentum ad eam, lib. 1. cap. 8. p. 18.
c. 1. Multum utilitatis affert pro expositione
Sacrorum Librorum, lib. 1. cap. 15. p. 27.
Diapsalma, quod annectitur multis Psalm. pe-
riodis, quid significet, lib. 4. cap. ultimo,
p. 134. c. 1.
Didymus cæcus eximiæ sapientiæ vir, lib. 1.
cap. 3. p. 8. c. 1.
Disidia hominum doctorum, augent facultates.
In proëm. lib. 6. p. 163. c. 1.
Dicere, est cum assensu firmo aliquid credere,
ibidem p. 165. c. 1.
Diabolus utitur testimoniis Scripturæ, ut rec-
tius fallat, lib. 6. cap. 1. p. 169. c. 2.
Ejus Typum sustinent mali homines, lib. 10.
reg. 42. p. 325. c. 1. & reg. 44. p. 327. c. 2.
Dilectio Dei, & proximi est tota lex, lib. 9.
reg. 14. p. 278. c. 2.
Dilectio proximi, quàm bona, & necessaria,
lib. 8. cap. 2. p. 237. c. 2. in fin.
Divinæ res quare conferantur humanis & cadu-
cis, lib. 7. cap. 4. p. 228. c. 1.
Divinitatem summè laudat Paulus, & humani-
tatem dejicit, lib. 8. cap. 1. p. 272. c. 2.
Dionysii Epistolam ad Apollophanem rejicit
Erasm. falsò, lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 2.
Locus ejusdem Dionys. exponitur, cap. 2. in
princ. p. 181. c. 1.
Divitis, & Lazari historia, non tantùm parabo-
la fuit, lib. 1. cap. 3. p. 7. c. 1.
Dominium primi hominis super creaturas, lib. 2.
cap. 1. p. 39. c. 1. & 2.
Dona Spiritus, aliqua sunt necessaria ad vitam,
alia ad fratrum utilitatem spectant: priora
sunt in justis, posteriora non semper, lib. 4.
cap. 1. p. 118. c. 1.
Doctores Ecclesiæ Scripturas interpretentur,
non somnia sua, lib. 6. cap. 1. p. 170. c. 1.
Dormire Deum quomodo intelligatur, lib. 2.
cap. ult. p. 83. c. 1.
Duodecim, de hujus numeri significatione, lib. 6.
cap. 6. p. 165. c. 1. & p. 199. c. 1.

Duces non numerat Scriptura, quin parentum,
& majorum originem recenseat, lib. 3. cap. 4.
in princ. p. 98. c. 2.
Ducem egregium numerat Scriptura post gre-
garios, ut ejusdem excellentiam indicet, lib. 5.
cap. 1. p. 137. c. 2.
Duplicatio verbi, vel orationis, emphasin habet
maximam, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 1.
Dubitare Deus cur indicet, lib. 5. cap. 6. p. 156.
c. 1.

E

EBron, alio nomine Arbe vocatur, lib. 6.
cap. 1. p. 174. c. 2. & Mambre, ibid.
p. 175. c. 1.
Eccè, de hoc adverbio v. lib. 8. cap. 8. p. 256.
c. 2.
Ecclesia, & Synagoga meretrices quomodo di-
cantur, lib. 9. reg. 11. p. 276. c. 2.
Quibus innititur, nè falli possit Ecclesia, lib. 10.
reg. 50. p. 332. c. 1.
Complectitur tam bonos quam malos, lib. 10.
reg. 11. p. 307. c. 2. & reg. 44. p. 327. c. 2.
Ecclesiæ contra hæreticos gladius validior sen-
sus literalis, lib. 7. cap. 1. p. 204. c. 1.
In Typum Ecclesiæ, & Synagogæ multi senes
reprobantur in Scriptura, & juvenes eligun-
tur, lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 2.
Ecstasin quomodo patiantur Prophetæ, in mag-
nis revelationibus, lib. 4. cap. 1. p. 118. c. 2.
& p. 119. c. 1.
Eclypsis passionis tempore miraculosè accidit,
lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 2.
Ego sum Deus tuus, sunt verba quæ ingen-
tem amorem Dei erga justum præ se ferunt,
lib. 6. cap. 2. p. 181. c. 2.
Elias præcursor secundi adventus, lib. 3. cap. 1.
p. 88. c. 2. De ejus prædicatione, &c. ibid.
Quod nunc vivat, probatur, ibidem.
Eliæ genus ac parentes, recensentur, lib. 3. c. 4.
p. 99. c. 1.
Elias an habuit verum corpus in transfigura-
tione, lib. 9. reg. 21. p. 281. c. 2.
Quid agat postquam translatus est, lib. 8. cap. 5.
p. 248. c. 2.
Eloquentia quare careant Scripturæ, lib. 1. cap. 1.
p. 3. c. 2.
Eloquentia præcipuè in Paulo desideratur, l. 1.
cap. 1. p. 3. c. 2.
Qui tument eloquentia, non sunt apti interpretes
Scripturarum, lib. 1. cap. 17. p. 29.
Elementa Deum quomodo laudent, lib. 10. reg. 7.
p. 305.
Eleemosyna, cuncta bona opera complectitur,
lib. 9. reg. 14. p. 278. c. 2.
Elisabeth sterilis parit, ut partui Mariæ viam
muniat, lib. 9. reg. 50. p. 295. c. 1.
Emaus, quinam Discipuli, qui die resurrectio-
nis in ipsum pergebant, lib. 9. reg. 29. p. 284.
c. 2.
Enoch ubi nunc sit, lib. 9. reg. 40. p. 290. c. 1.
Quid ibi agat, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 2. Vide
cap. 1. lib. 3. p. 88. c. 2. & in verbo, Henoch.
Epistola ad Hebræos, an Hebraicè scripta? l. 1.
cap. 6. p. 15. c. 1. & 2.

Epif-

- Epistol. ad Ephes. cur in medio Epistolarum sita sit, lib. 5. c. 1. p. 147. c. 1.
- Ep. ad Roman. cur primum obtineat locum, cum primò non sit scripta, lib. 5. cap. 1. p. 146. c. 2. Cur difficilis, lib. 9. reg. 35. p. 287. c. 2.
- Episcopus à presbytero re differt, in procem. lib. 6. p. 163. c. 2.
- Ephratha, vocatur alio nomine Bethlehem, ab agrorum ubertate, lib. 6. cap. 1. p. 169. c. 1.
- Ephesum nomen male interpretatur Hieronymus, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 1.
- Epiphani memorie lapsus, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1. Ejusdem historia de 70. à nullo prodita, & ut videtur, ficta, lib. 1. cap. 4. p. 11. c. 1.
- Erasmus præcipit, ut Scripturæ in linguam vernaculam transferantur, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 2. Sed inconsideratè, ibi. c. 1. c. 2.
- Erasmus notatus in correctione quorundam locorum Hieronym. lib. 1. cap. 8. p. 19. c. 1. & lib. 2. cap. 1. p. 35. c. 2.
- Erasmus vehementer erravit admittendo in Evangelistis memorie errorem, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 2. Et in expositione nominis Zabuli, lib. 3. cap. 3. p. 97. c. 2. Error memorie ejus, lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 2.
- In eremum cur secedat Christus, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 1.
- Esdras omnes Psalm. in unum volumen redegit, aut juxta Chrysostr. Ezechias, lib. 4. cap. 3. p. 130. c. 2.
- Esau nominis vera interpretatio, lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 2. Aliud habuit nomen, ibid. p. 35. c. 2.
- Cur illius non meminit in Evangelio Matthæus, lib. 3. cap. 4. p. 105. c. 2.
- In Etymologiis adhibendis frequenter impingunt sacri Interpretes, lib. 2. cap. 1. p. 35. c. 2. & sæpè, ibidem.
- Etymologia vocum ex propria vocum lingua sumenda est, lib. 2. cap. 1. p. 35. c. 2.
- In Eucharistia Christus est, lib. 10. reg. 38. p. 322. c. 1.
- Cur panis dicatur, cum panis non sit, sed verum Christi corpus, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 1. & reg. 11. p. 277. c. 1. Magna poenitentia debet præcedere ad ejus sumptionem, lib. 6. cap. ultimo, p. 197. c. 1.
- Eudoxus felicitatem in voluptate collocans, qua arte fidem fecerit, lib. 9. reg. 50. p. 291. c. 2.
- Euthymius falsò putat, in statu innocentie generationem per coitum non futuram, statu permanente, in procem. lib. 6. p. 163. c. 2. Ejusdem error de lapsu memorie Evangelistarum, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 2. Item in expositione titulorum Psalm. in finem, lib. 4. cap. ultim. p. 134. c. 2.
- Evangelista unus addit, quod alius omisit, lib. 10. reg. 13. p. 310. c. 1.
- Evangelistæ sic contexunt narrationem, ac si nihil esset prætermisum, lib. 10. reg. 13. p. 310. c. 1.
- Evangelistæ invicem adjiciunt, quod fuerat omisum, ibid. & c. 2. Solent narrationem præoccupare, & omissa alio in loco inferere, reg. 14. p. 310. Inter se collati, se invicem exponunt, reg. 15.
- Evangelistæ, Prophetæ, &c. licet inter se rem totidem verbis non appendant, sufficit à sententia non discedere, lib. 5. cap. 7. p. 160. c. 1.
- Evangelistæ ob tres causas, sæpè adhibent testimonia ex veteri instrumento desumpta, lib. 6. cap. 1. p. 169. c. 2.
- In Evangelistis an memorie lapsus possit admitti, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 2. & p. 173. c. 1. Magis citant Hebraica quam Græca, si differentia aliqua inveniatur, ibid. p. 177. c. 2.
- Evangelistarum institutum in enarrandis generationibus quod fuerit, lib. 3. cap. 4. p. 100. c. 2.
- Evangelistæ tres priores de generatione temporali, Joan. verò de æterna differunt, ibidem p. 102. c. 1. Matth. & Lucæ differentia in recensendis generationibus, ibidem.
- Evangelistas incusat Julianus Apostata, quod duos patres assignent ipsi Joseph, lib. 3. cap. 4. p. 109. c. 2.
- Pro Evangelistarum concordia regula, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 1. & lib. 6. cap. 1. p. 178. c. 2.
- Evangelista unus supplet, quod alius omisit, lib. 5. cap. 1. p. 146. c. 1.
- Evangelista Joannes antiquitùs post Matth. sequebatur, lib. 5. cap. 1. in fine, pag. 146. c. 2.
- Evangelia in quot capita fuerint antiquitùs divisa.
- Eva potest dici à Chara, id est, vita, lib. 2. cap. 1. p. 32. c. 2.
- Eventus interpretatur Scripturas, lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 2.
- Quod evenit sæpè, ponitur pro eo quod raro contingit, lib. 10. reg. 27. p. 818.
- Exagerationes revera sunt in Scripturis, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.
- Exempla eorum, quæ dicuntur in Scriptura, multoties deficiunt, lib. 9. reg. 12. p. 277.
- Expandere manus, est misericordiam petere, lib. 10. reg. 6. p. 305. c. 1.
- Excæcare Deum aliquem, quo fiat modo, ibid. reg. 5. p. 301.
- Exploratores in bonum & malum, lib. 7. cap. 2. p. 218. c. 1.
- Ezechiel Christi figura, lib. 6. cap. 1. in princ. p. 165. c. 2.

F

- F**Abula, quandoque dicitur de vera historia, lib. 1. cap. 3. p. 7. c. 2.
- Facta sanctorum exponunt Scripturas, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 2.
- Facta esse dicuntur, quæ adhuc in spe sunt, lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 1. & lib. 10. reg. 50. p. 331.
- Facta Domini, sunt etiam signa, lib. 10. reg. 47. p. 329. c. 2.
- Falsa multa narrantur in Scripturis: sed nullo modo probantur: ut illa quæ sub persona impiorum dicuntur: ut à Job fociis, ibidem reg. 49. p. 331.

Fascinus in Scripturis è plebis infimæ ductus consuetudine : & an verè fascinus inveniatur, lib.6. cap.1. p.176. c.1.
Fabularum nominibus utitur Scriptura, lib.6. ibidem.
Fabula quid propriè significet, ibid.
Fabulæ, an parabolæ possint vocari, lib.1. c.3. p.7. c.2.
Febrium quot sint periodi, lib.6. cap.6. p.194. c.1.
Festum à justis quando agitur, & ab iniquis, lib.9. reg.43. p.291. c.1.
De Fœlicitate animæ post mortem nil in Moyse, lib.8. cap.6. p.250. à principio.
Fœminas tantum generare defectum sanctitatis arguit in Scriptura, lib.8. cap.6. p.25. c.2.
Fœcunditas veteris legis fuit fœlicitas, lib.9. reg.46. p.293. c.1.
Fermentum pro malitia, lib.5. cap.7. p.158. c.2. Pro bono, lib.7. cap.1. p.204. c.1. Pro bono quandoque, & aliàs pro malo, lib.7. cap.2. in princ. p.217. c.1.
Fictio dummodo ad aliquid significandum fiat, mendacium non est, lib.1. cap.3. in princ. p.7. c.1.
Fidem à quibus exigit Christus, cum vult edere miraculum, & à quibus non, lib.10. regula 17. p.312.
Fides sola, prout ab Hæreticis ponitur, non sufficit ad salutem, lib.9. reg.14. p.278. c.2.
Fides bonis operibus destituta, non perducit ad gloriam, lib.9. reg.14. p.278. c.2.
Fides multas habet significationes, lib.10. reg.11. p.308. c.1.
Fidem primùm docet Paulus, mox mores, lib.8. cap.1. in princ. p.230.
Figuræ à figuratis multum distant, nec per omnia conveniunt, lib.6. cap.1. p.166. c.2.
Filius pro nepote, lib.3. cap.4. p.107. c.2.
Filiæ pro proneptibus, lib.5. cap.1. in princ. p.135. c.2. & lib.6. cap.4. p.189. c.1.
Filios etiam homines peccatores vocat Christus, lib.5. cap.3. p.149. c.1.
Filius dicitur aliquis, non solum patris, sed avi & proavi & majorum, lib.5. cap.1. in princ. p.135. c.2.
Filius in bonum & malum accipitur.
Quod Filius in Scripturis fiat voluntate, non necessitate, lib.7. cap.2. p.220. c.1.
Filius hominis in bonum in singulari; in plurali in malum, ibid. p.220. c.1.
Filius natus ex uxore fratris sine liberis mortui, secundum legem conjugatæ, cujus filius dicendus sit, mortui, an viventis fratris, lib.8. cap.6. p.253. c.1.
Fieri aliquid tunc dicitur multoties, cum cognosci cœperit, lib.6. reg.44. p.292. c.1.
Fieri possunt multa, quæ nunquam facta sunt: ut quod sit homo absque peccato, lib.9. regula 12. p.277.
Fieri res dicitur, cum animo prompto ipsam aggredimur, etiam opere infecto, lib.9. regula 44. p.292. c.2.
Figura cum figurato non adamussim quadrat,

nam novæ vetera superant, lib.6. c.1. p.166. c.2.
Figuræ non tam ad illos de quibus dicuntur, quàm ad Christum sunt referendæ, lib.6. c.1. p.167. c.1.
Figuræ non solum rerum, sed etiam nominum, præcesserunt, in veter. instrum. ut Jesus Nun. lib.9. reg.13. p.278. lege cap.1. lib.7.
Figuratæ locutiones qua nota cognosci possint, lib.7. cap.1. p.214. c.1.
Flumen in bonum & malum, & quæ sint fluviorum genera, lib.7. cap.2. p.219. c.2.
Fornicante marito an uxor possit divortium facere, ut è contrà, lib.10. reg.15. p.311. c.1.
Forſitan, lib.8. cap.8. p.256. c.2.
Forſitan, Deus assumit cum loquitur, ex nostris affectibus, lib.5. cap.6. p.156. c.1.
Fratres vocantur omnes Christiani quamvis impii sint, lib.5. cap.3. p.149. c.1.
Fratres, Pater, & aliis cognationis nominibus appellantur, qui operibus communicant, lib.10. reg.45. p.328. c.2.
Frater pro homine ejusdem gentis, aut religionis.
Futurum pro optativo ponitur crebrò, lib.5. cap.4. in fine, p.151. c.2.
Futurum an aliquando inveniatur pro præterito positum, sicut vice versa ponitur, lib.5. c.3. p.149. c.1.

G

Galilæi vocabantur Christiani à principio, lib.2. cap.3. p.65. c.2.
Galgala locus ubi circumcisi sunt Hebræi postquam ex Ægypto exierunt, à circuli figura nomen trahens, lib.5. cap.1. p.140. c.2. pro loco Idolis dicato, ibid. p.141. c.2.
Galaad multoties legitur, antequam ipsi loco hoc nomen imponatur, lib.5. cap.1. p.140. c.2.
Gedeon binomius, lib.2. cap.1. p.40. c.1.
Genitivi activè & passivè accipiuntur, lib.10. reg.45. p.328. c.2.
Genitivis substantivorum utitur Scriptura pro adjectivis, ibidem.
Gentium vocatio multis figuris exprimitur, lib.1. cap.1. p.1. c.2. & lib.9. reg.17. p.279. c.2. & seq.
Gentes solet Paulus sceleratos vocare, lib.8. cap.1. p.232. c.1.
Genus pro specie, & species pro genere ponuntur, lib.9. reg.10. p.276.
Genere neutro Hebræi carent, lib.6. cap.1. p.169. c.1.
Genus masculinum aut fœmininum in rebus incorporeis non est, licet nomina sint masculina aut fœminina, lib.10. reg.10. p.307. Vide in verbo Sexus, & Masculinum.
E genere ad speciem transit Scriptura, & è contrà, lib.10. reg.42. p.325. c.1.
Gestus proferentis instar est expositionis, lib.5. cap.4. p.150. c.2. & lib.10. in princip. p.296.
Geneseos principium apud Judæos fas non erat

- legere, nisi sacerdotibus, lib. 8. cap. 1. p. 248. c. 1.
- Generatio quid significet, lib. 3. cap. 3. p. 94.
- Generatio non solum hominis nativitatem, sed perpetuam totius vitæ historiam complectitur, lib. 3. cap. 3. in princip. p. 94.
- Capitur pro unius hominis ætate: pro rei aliqujus creatione: pro cunctis fidelibus, qui fuerunt ab exordio mundi usque ad ejus finem: pro universis hominibus sceleratis.
- Generationes duæ: una carnalis, alia spiritalis, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 2.
- Generationes duæ sunt: una bonorum, alia iniquorum, lib. 3. cap. 3. p. 95. c. 1. Et quod istæ generationes protrahuntur usque ad finem sæculi.
- Generationes duæ: una Judæorum, alia Gentium, lib. 3. c. 3. p. 98. c. 1. Generatio una carnis, alia spiritus, ibi in fine.
- Generatio est unius hominis integra ætas, aut tempus centum annorum, lib. 3. cap. 3. p. 98. c. 1.
- Interdum accipitur pro sæculo, lib. 3. cap. 3. p. 95. c. 1.
- Juxta aliquos est spatium septem annorum, ibidem, cap. 2. p. 98. c. 2.
- Generare quales filios sancti soleant, & quales iniqui, lib. 3. cap. 3. p. 97. c. 2.
- Generatio, & generatio, quid significet, lib. 3. cap. 3. in fine, p. 98. c. 1.
- Generatio quid significet apud medicos, philosophos, & poetas, lib. 3. cap. 3. in fine p. 98. c. 2.
- Generatio in statu Innocentiæ qualis, in proœmio lib. 6. p. 163. c. 2.
- Generatio Christi duplex, temporalis & æterna, & de utraque differitur, lib. 3. cap. 4. per totum, à p. 99.
- Generationes 62. ab Adam usque ad Christum supputantur, ibidem, p. 100. c. 1.
- Cur eas quas ponit, Matth. non numeravit successivè, sed ter præcidit, lib. 3. cap. 4. p. 101. c. 1.
- Generationes 42. sex septimanas continent, & septimana laborem significat, quia Christus natus est ad laborem, ibidem, p. 101. c. 1.
- Generatio juxta carnem à tribus Evangelistis recensetur; æterna à solo Joanne, p. 102. c. 1.
- De Generatione æterna Filii Dei, lib. 3. cap. 4. p. 110. c. 1.
- Quid de ea tradiderint scholastici, ibidem, p. 112. c. 1.
- Generatio in rebus creatis, & in Deo quomodo differant, ibidem.
- Generatio legalis & naturalis, lib. 3. cap. 2. p. 104. c. 1.
- Generationum à Matth. enumeratarum, quæ figuræ præcesserint in veteri instrum. p. 102. c. 1.
- Generationes recensitæ à Matth. juxta August. non excedunt numerum quadragesimum, ibidem, p. 102. c. 2. Et quare.
- In generatione à Matth. recensita, in tertia Tessaradecade, quomodo sint 14. personæ, ostenditur, ibidem, p. 104. c. 1.
- Generationes tres omittuntur in secunda Tessaradecade, quomodo sint, ibidem, p. 104. c. 2. & lib. 9. reg. 5. p. 273. c. 2.
- Cum in Generationibus Matth. supputentur 42. personæ, quæ causa est cur Lucas plures numeret personas illis è regione respondentibus: nempe quinquaginta quinque, lib. 3. cap. 4. p. 105. c. 1.
- Generationes ab Adam usque ad Christum 62. & 60. numerantur, lib. 6. cap. 4. p. 187. c. 2.
- Generationes 77. numerantur à Luca, quia illo numero abolitio significatur peccatorum nostrorum, lib. 3. cap. 4. p. 103. c. 1. & 2.
- Quomodo hæc historicè convenient, ibid. p. 105. c. 1.
- Generationes recensitæ à Matth. ab Abiud usque ad Joseph in nulla historia sacra inveniuntur, lib. 3. cap. 4. p. 108. c. 1.
- In generatione Matth. quare mulieres illaudatæ ponuntur, & omni laude cumulata negliguntur, ibidem, p. 106. c. 1.
- Generatio Cainam à Luca recensetur, quæ tamen nullibi in veter. instrum. invenitur; nec tamen fefellit nos Evangelista, ibidem, p. 107. c. 1.
- Geographia multum conducit pro recta Scripturæ Sacræ interpretatione, lib. 1. cap. 12. p. 21.
- Gestus dicentis maxime attendendus est, ut dicti significatio percipiatur, lib. 5. cap. 4. p. 150. c. 1. & 2.
- Gestus dicentis multoties penè totam significationem dictorum vertit, lib. 10. in proœm. p. 296. c. 1.
- Gigas in bonum & malum, lib. 7. cap. 2. p. 219. c. 2.
- Gloria ironicè apud Paulum, ad Philippenf. 3. pro impetu libidinis, lib. 10. reg. 25. p. 317. c. 1.
- Goliæ caput proprio mucrone amputare, est Gentilem illis quibus nititur auctoribus refutare, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 2.
- Golgotha pro Golgotha, id est, calvaria, Christi tempore corruptè proferebatur, sicut & multa alia, lib. 6. cap. 1. p. 174. c. 2. & seq.
- Gryllus inventis frugibus glande vescebatur; & bonis litteris inventis, sophismata aliqui amplectuntur, in proœm. lib. 7. p. 201. c. 1.
- Gregorius Naciancenus Alphabetum morale edidit, lib. 5. cap. 1. p. 146. c. 1.
- Gregorius Nissenus reprehenditur circa generationem in statu Innocentiæ, in proœm. lib. 6. p. 163. c. 2.
- Græcismus mundi quis sit, lib. 3. c. 4. p. 100. c. 2.
- Græcum pro gentili ponit Paulus, lib. 8. cap. 1. p. 234. c. 2.
- Gratiani opinio de mora, quam Christus pertraxit in Ægypto, lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 1.
- Gratiarum actio post cibum, lib. 8. cap. 8. p. 257. c. 2.
- Gubernationis populi Israel vicissitudines, scilicet per Judices, Reges, Pontifices, & eorum cathalogus, lib. 4. p. 127. c. 1.

H

Habitator terræ, dicitur tantum peccator, lib. 10. reg. 1. p. 298. c. 1.
Hagiographi libri qui sint, & quid polliceatur hujusmodi nomen, lib. 4. cap. 1. p. 122. c. 2. & deinceps.
Halleluya duplex, positum in titulis Psalm. unum est præcedentis, aliud est sequentis Psalm. lib. 4. cap. 3. p. 133. c. 1.
Halleluya, cum Psalmis præponitur, de Dei fortitudine, seu majestate loquuntur, ibidem.
Hædus aut Hircus caprarum, quod significet idem quod parvus, lib. 10. reg. 45. p. 328. c. 2.
Hæreses ex ignorantia Scripturarum ortæ pluri in hoc opere: & est veritas de se manifesta.
Hæretici invertentes Scripturas, ex vasis templi domini constant idola, in præem. librorum.
Quid contra illos Scriptura, lib. 6. cap. 1. p. 167. c. 2.
Hæretici scientiam se habere jactant, sed qualis illa sit, ostenditur, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 1.
Hæreticos omnes vitiosos, in peroratione, qua liber octavus finitur, monstratur, p. 266.
Hebraica lingua, ut omnes aliæ, sua habet idiomata, lib. 10. reg. 45. p. 328.
Hebraea nomina nonnulla in Ecclesia, relicta quare sint, lib. 1. cap. 6. p. 14. c. 1. & lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 1.
Hebraeos codices citant Apostoli & Evangelistæ suis verbis potius quam Septuaginta. Demp-
to Luca qui profelytus fuit, lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 2. & seq.
Hebdomadæ dies quomodo numerentur, lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 2. Vide lib. 6. cap. ultim. p. 194. c. 1.
Hebon, vide Arbe.
Henoch vivere adhuc, probatur ex Sanctis & ex Scripturis, lib. 3. cap. 1. p. 89. c. 1.
Quod sit candidatus æternitatis. Quod fuerit litterarum primus inventor. Quod illius prophetia nunc sit apocrypha, ob nimiam antiquitatem. Interficietur ab Antichristo, ibidem, & p. seq. ubi & de Elia.
Henoch litteras reperit, & libros conscripsit, lib. 3. p. 89. c. 1.
Heri, & nudius tertius quid significet, lib. 8. cap. 8. p. 256. c. 2.
Herodes, quot apud Hebræos, lib. 2. cap. 1. p. 42. c. 1.
Sub quibus ex his historiæ Bibliæ fuerint, ibidem, c. 1. & 2.
Herodes Antipa, an vivente fratre suo Philippo abstulerit illi uxorem, lib. 2. cap. 1, p. 42. c. 1. & lib. 9. reg. 40. p. 290. c. 1.
Hieronimi opinio dicentis historiam Susannæ apocrypham, exploditur, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2.
Deceptus est non intelligens Eusebii historiam, quam tradit de Herodiade, nam Eusebius dicit fuisse filiam Aristobuli, ipse putat esse Aretæ filiam, lib. 9. reg. 40. p. 290. c. 1.

Error memoriæ ejus in citatione Malachiæ, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1.
Ejusdem opinio de sepulchris quatuor Patriarcharum, & duodecim, ibidem, p. 174. c. 2. & seq.
Hieronimi aliqua loca ab Erasmo correctæ, sed malè, lib. 1. cap. 8. p. 19. c. 1.
Hieronimi translationes Scripturæ, lib. 1. cap. 4. p. 12. c. 2.
Volumen quod tamquam ipsius Romæ monstratur, non est ejus, ibidem, c. 2.
Hieronimus psalmos aliquando in quinque distribuit libros, aliquando in unum compingit, in præem. lib. 6. p. 164. c. 1. & lib. 4. cap. 3. p. 129. c. 1.
Improbatur ejus sententia in assignatione loci illius, quem citat Paulus: Surge à mortuis, lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1.
Hieronimo commentaria in epistolam ad Romanos attributa, ipsius non sunt, sed Primasii, lib. 2. cap. 1. p. 37. c. 1.
Commentaria in Job, quæ Hieronimo dubiè attributa, ipsius sunt, lib. 2. cap. 2. p. 52. c. 2.
Hiero Syracusanus à Simonide quæsit quid esset Deus, lib. 1. cap. 1. p. 4. c. 1. & quid respondit.
Hispani, Novi Orbis pænè infiniti repertores, lib. 3. cap. 2. in fine, p. 94. c. 2.
Hispanorum nomen, cur identidem inculcet Paulus, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 1.
Hispanias adiit Paulus, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 2. & seq.
De moribus Hispanorum in fine lib. 8. p. 267. c. 1. & 2.
Hispanos quare Paulus valdè diligit, vel ut *ἐμπαρὶς ἀγαπᾷ*, id est, evidentiùs, dicam, valdè eos amat, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 2. & seq. v. in verbo Paulus.
Historia à mediocribus, Allegoria à perfectis intelligitur, lib. 10. reg. 46. p. 329.
Historia sæpè stare non potest, ut cum absurda est; & idè ad Allegoriam transmittit, lib. 7. cap. 1. p. 209. c. 1.
Historia plana, quæ de moribus agit, ut de justitia, vel temperantia alicujus, non est trahenda ad Allegoriam, ne vim probandi amittat, lib. 7. cap. 1. p. 212. c. 2.
Historiæ partem si invenerimus in Scriptura expositam, ex illa parte cætera nos eliciamus, lib. 7. cap. 1. p. 211. c. 2.
Historiæ lex, & prophetæ, in narrando, quæ sit, lib. 5. cap. 1. p. 144. c. 2.
Historiæ cognitio commendatur, lib. 1. cap. 13. p. 21.
Historiæ fundamentum priùs oportet facere, deinde Allegoria excogitanda, lib. 7. cap. 1. p. 215. c. 2.
Historia per se aliquando virtutem præfert, & in significatione est in vitio, & è contra, lib. 7. cap. 1. p. 206. c. 1.
Hierarchæ munus quod sit, in præem. lib. 5. p. 135.
Hierarchiarum distributio juxta Dionys. & Greg. lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 2. Undè sint desumptæ ex veteri testam. lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1.

- c. 1. Quibus nominibus vocentur Angeli cuiusque Hierarchiæ, lib. 2. cap. 1. p. 35. c. 1.
- Hispidus in bonum & malum, lib. 7. cap. 2. p. 220. c. 2.
- Hic, hæc, hoc, ad præsens, præteritum, & futurum protrahuntur, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 1.
- Honor pro abstinentia à coitu, lib. 10. reg. 25. p. 317. c. 2.
- Honoris causa, loquuntur Hebræi de se, ut de aliis, lib. 9. reg. 31. p. 286.
- Horarum noctis dieique distributio, sive sint sacræ, sive prophanæ, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 2.
- Qua hora Christus crucifixus fuerit, ibidem, p. 288. c. 1.
- Homerici vates quæ nosse debet, lib. 4. cap. 1. in princip. p. 114. c. 1. De uno Deo, ac Principe, quæ dicit, lib. 2. cap. 2. p. 44. c. 2.
- Homo post mortem Deo nè fruatur, an vero ejus visio differatur usque ad iudicii diem, lib. 2. cap. 2. p. 85. c. 1. & seq.
- Homo dominicus, an Christus aptè dici possit, lib. 1. cap. 3. p. 8. c. 1. & lib. 2. cap. 3. p. 74. c. 2.
- Homo quare non primo, sed sexto die creatus sit, lib. 5. cap. 1. p. 137. c. 1.
- Homo creatus hora sexta, & redemptus, & comedit de ligno, & eadem Christus crucifixus, lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 2.
- Hominis dominium quibus rationibus astruatur, lib. 2. cap. 1. p. 39. c. 2.
- Hominum more Scriptura loquitur, eò quòd hebetes essent Judæi, & ut ex nostris rebus sublevemur ad divina, lib. 2. cap. 4. in principio, p. 77. c. 2.
- Homines, tam virtuosos, quàm sceleratos, Scriptura brutis animantibus comparat, lib. 7. cap. 3. per totum, p. 224. c. 1. & lib. 10. regul. 22. p. 315. c. 1.
- Homo gratia destitutus an potuit Deo satisfacere pro peccato, lib. 3. cap. 1. p. 86. c. 1.
- Homo in pura natura existens, Deo non potest satisfacere, ibidem.
- An cum gratia, ibidem, c. 2.
- Homini similis est Scriptura divina: nam littera est corpus, anima Allegoria, lib. 7. cap. 1. p. 208. c. 2.
- Hofanna quid significet, lib. 1. cap. 6. p. 14. c. 2.
- Melius videtur dicendum: Hofanna, id est, Laus Filio David. Hofanna, id est, Laus Deo in excelsis; quia filium David misit, vel quia Christum misit.*
- Humanitatis, quæ dicuntur, litteræ, quid afferant utilitatis pro Scripturæ intelligentia, lib. 1. cap. 14. p. 26.
- Humano modo loquitur Scriptura, quia cum hominibus loquitur, lib. 2. cap. 4. p. 77. c. 2.
- Humano captui se attemperant Scripturæ, lib. 10. reg. 30. p. 319.
- Ab humanitate Christi ad divinitatem, & è contra, crebrò transit Scriptura, lib. 5. cap. 2. p. 147. c. 2.
- Hysopi virtus, lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 1.
- Hypotiposes cur vocentur hi libri, in proem.
- Hymnus à Psalm. in quo differt, lib. 4. cap. 3. p. 133. c. 1.
- Hymnus de passione, scilicet, Regnavit à ligno Deus, exponitur, lib. 7. c. 1. p. 202. c. 2.
- Hyperbole in Scripturis non raro invenitur, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.
- Hypallage in Scripturis invenitur.
- Hymnus sanctorum Patrum eremitarum Ægypti, quem canebant, prandio peracto, in laudem, lib. 8. cap. 8. p. 257. c. 1.
- I**Amnes magus Pharaonis, lib. 6. cap. 1. p. 138. c. 1.
- Jacob Christi figura, lib. 6. cap. 1. in princip. p. 165. c. 2.
- Japhet an sit filius minor Noë, lib. 5. cap. 1. p. 137. c. 1.
- Idola quando primùm facta, & à quo, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 2.
- Idololatriæ origo, quo tempore fuerit, ibidem.
- Idola, quando primùm vocata Dii, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 1.
- Idolum à mœrore dicitur in Hebræo, lib. 1. c. 5. p. 13. c. 2.
- Idiomatum communicatio in Christo, lib. 9. reg. 45. p. 293. c. 1.
- Idiomata Hebrææ linguæ, lib. 10. regula 45. p. 328.
- Jerusalem post Christi mortem quomodo civitas sancta vocetur, lib. 9. reg. 11. p. 276. c. 2.
- Jerusalem in loco edito sita est, ideo juxta Allegoriam ascensus ad eam virtutis profectum significat, lib. 9. reg. 49. p. 294.
- Jerusalem umbilicus terræ, ibid. c. 2.
- Jerusalem nominis vera interpretatio, & illam quam afferunt Josephus & Egesippus, rejecta, lib. 2. cap. 1. p. 35. c. 2.
- Jerusalem cælestis & terrena quot habet portas, lib. 6. cap. ult. p. 195. c. 2.
- Jerusalem Rex, Christus est; ut Babylonis Dæmon. lib. 3. cap. 3. p. 95. c. 2.
- Jerusalem est duplex, una nefaria, alia sancta, lib. 4. cap. 1. p. 115. c. 1.
- Jejunii quadragesimæ mysterium, lib. 6. cap. ult. p. 197. c. 1.
- Jejunantibus Judæis abstinebant ab unguentis, & balneis, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 1.
- Jethro focer Moyfi, multis nominibus præditus fuit, lib. 2. cap. 1. p. 40. c. 1. Consilium quod dedit Moyfi, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 2. in margine.
- Jeremiæ Threni, an metro conscripti, lib. 4. c. 3. p. 130. c. 1.
- An peccaverit maledicendo diei suo, lib. 9. reg. 43. p. 291. c. 2.
- Jechonias in fine secundæ & principio tertiæ Tessaradecadis, qui sint, exposuit Hieronym. contra omnes ferè Scriptores, lib. 3. cap. 4. p. 104. c. 1.

Error authoris operis titulo Chrysoft. in Matth.
notatus, ibidem.
Jechoniæ fratres cur ponuntur in Evangelio
Matthæi, lib.3. cap.4. p.107. c.2.
Jechoniam quare Matthæus dicat Josiæ fuisse
filium, cum aliter in aliis Scripturæ locis re-
periatur, lib.3. cap.4. p.107. c.1. & seq.
Jechonias, alio nomine Joachaz vocatur, lib.3.
cap.4. p.107. c.2.
Jesús nominis mysteria, lib.2. cap.3. p.70. c.2.
Quod ante nativitatem inditum sit illi nomen,
lib.2. cap.1. p.38. c.2.
Jesús, quando primùm invenitur in Scriptura
hoc nomen, lib.2. cap.3. p.71. c.1.
Jehova semper ponitur in primo loco, si cum
alio nomine divino ponatur, lib.5. cap.7. in
princ. p.157. c.2.
Ineffabile nomen cur vocetur, lib.2. cap.2.
p.53. c.1.
Ignorantia rerum facit obscuras figuratas locu-
tiones, lib.10. reg.47. p.329. c.2.
Ignis pro gravibus calamitatibus accipitur, l.9.
reg.29. p.285. c.2.
Divinitus super sacrificia in veteri lege solebat
descendere, lib.8. cap.6. p.252. c.1. & lib.9.
reg.47. p.293.
Ignorare mala, Deus dicitur, lib.10. reg.48.
p.330.
Ignis Deus quomodo sit, lib.2. cap. ult. p.83.
c.2.
Ignis inferni verus ignis, lib.8. cap.5. p.246.
c.1. in margine.
Ignorant multa sancti, tam Prophetæ, quàm
Apostoli, lib.4. cap.1. p.117. c.1.
Ignorantiæ hujus tres esse causas ostenditur, ibi-
dem.
Ignobilitas generis, modò sit cum virtute con-
juncta, non obest, lib.3. cap.4. p.105. c.2.
& lib.10. reg.21. p.313. in fine, & seq.
Impossibile pro difficili accipitur, lib.9. reg.48.
p.294.
Imaginem Dei ex Scripturis cognoscimus, lib.1.
cap.1. in fine, p.4. c.2.
Imagines rerum pro rebus ipsis ponuntur, lib.2.
cap.2. p.54. c.2. & lib.9. reg.21. p.281. c.1.
Imago Dei Christus & nos sumus, sed est diffe-
rentia, lib.2. cap.2. p.63. c.1.
Immortalis propriè Deus solus, ibid.
De Immortalitate Animæ, v. lib.8. cap.6. p.250.
c.2.
Imago Dei Christus, & non Spiritus Sanctus,
lib.2. cap.3. p.74. c.1.
Imaginum naturalium & artificialium differen-
tia, pro eo quod Christus dicitur Imago Pa-
tris, lib.2. c.3. p.73. c.2.
Impletum est tempus pariendi, solùm dicitur de
sanctis mulieribus, lib.8. cap.6. p.253.
c.2.
Imperativus nominibus divinis conjunctus habet
vim deprecandi: & his dictionibus, Quæso,
& Obsecro junctus, eandem vim habet, lib.5.
cap.4. in princ. p.150. Ubi & de variis signi-
ficationibus hujusmodi.
Imperativus comminationis, aut irrisionis, in-
venitur in Scripturis, ibidem cap.1.

Imperativus desiderii & consilii, invenitur in
Scripturis, lib.5. cap.4. p.151. c.2.
Imperativus prophetiæ, est in usu Scripturarum,
eodem lib.5. cap.4. p.151. c.1. in fine.
Imprecationes quæ inveniuntur in Scripturis,
non sunt optantis, sed prædicentis quod fu-
tutum est, lib.5. cap.5. per totum, p.151.
Imprecationes Script. quadrupliciter possunt in-
telligi, ibidem, p.152. c.2.
Impii moriuntur in medio dierum suorum, l.10.
regul.6. p.304. c.2.
Innocentiæ statu perseverante, non futuram fuis-
se generationem per coitum, falsò quidam pu-
taverunt, in procem. lib.6. p.163. c.2.
Interpretis boni Sacræ Scripturæ condiciones,
lib.1. cap.11. p.20.
De Interrogationibus, lib.5. cap.6. p.153.
Interrogatio quandoque est admiratio, ibidem,
p.153. c.1.
Interrogat Deus quæ novit, ob multas causas,
lib.5. c.6. p.156. c.1.
Interrogationibus, solet Dominus respondere,
aut ad mentem, aut ad verba, ibidem. p.154.
c.2.
Indi in balneis utuntur unguentis, lib.8. cap.6.
p.251. c.1.
Infernus, suprà. Ignis.
Incarnatio Christi an necessaria fuerit, lib.3.
cap.1. p.86. c.1.
Incarnationis causa an fuerit Adæ peccatum,
ibidem in princ. Per Incarnationem nostra
suscepit nomina Christus, lib.9. reg.45.
p.292.
Intelligentia Scripturarum ex circumstantiis de-
promenda contextus, lib.10. reg.1. p.298.
c.1. & reg.6. p.302. & reg.49. p.331.
Interjectionum emphasis, lib.8. c.7. p.254.
Interrogationum, & Dubitationum multiplex in
Scriptura usus, & quare, lib.5. c.6. p.153.
per totum.
Interpretanda obscura ex manifestis, lib.10.
reg.49. p.331. c.2.
Jovis Olympii statuæ præstantia, lib.1. cap.1.
p.4. c.2.
Josiæ nomen impositum est ante nativitatem,
lib.2. cap.1. p.37. c.2.
S. Joseph Pater Christi vocatur, juxta vulgi opi-
nionem, lib.9. reg.2. p.270.
Faberlignarius fuit, & maritus Mariæ anno 80.
ætatis: & virgo, lib.1. c.13. p.22. c.1.
S. Joseph duos patres habuit, lib.3. c.4. p.601.
c.2. & lib.8. cap.6. p.253. c.1.
Quando mortuus, lib.9. regul.26. p.283.
c.2.
S. Joseph generatio cur recensita sit à Matth.
cum ipse nihil habeat cum Christo commu-
ne, lib.3. cap.4. p.108. c.1.
Joseph Patriarcha à fratribus venditus, Christi
Typus fuit, lib.6. cap.1. p.166. c.1.
Deinde quot numis fuerit venditus, ibidem.
Sepulchrum ejus, lib.6. cap.1. p.175. c.1.
Josephi Historiographi opinio de sepulchris,
12. Patriarcharum, lib.6. c.1. p.175. c.1.
De Christo testimonium, lib.1. cap.14. in fine,
p.27. c.2.

Josue Christi figura, lib.6. cap.1. p.169. c.2. & lib.9. reg. 13. p.278.
 Josue primus Judicium Christi figura, lib.3. cap.4. p.101. c.1.
 Joann. solus scripsit primum annum prædicationis Christi, reliqui omiserunt, lib.5. c.1.
 Joannes cur de tentatione nihil scripsit in Evangelio, lib.9. reg.26. p.283. c.2.
 Joann. Evangelista, Apostolus, virgo, maritus. Dicunt aliqui sponsum fuisse nuptiarum Canæ Galileæ, lib.9. reg.29. p.285. c.2.
 In dolio olei ferventis non Romæ, sed Ephesi conjectus, lib.9. reg.44. p.292. c.2. & l.3. cap.1. p.90. c.1. & 2.
 Joann. Parænesis ad discipulos, lib.1. cap.2. p.6. c.2.
 Joann. Evangelista an diem suum objerit, & an futurus sit secundi adventus præcursor, lib.3. cap.1. p.90. c.1.
 Quod martyr fuerit, ibid. c.2.
 Joann. Evangelista Propheta fuit, lib.4. cap.1. p.119. c.2. & p.123. c.2. citat in Evangelio volumina Hebræa, non Græca, lib.6. cap.1. p.178. c.1.
 Joann. Epist. ad Parthos scripta, lib.8. cap.9. p.262. c.1.
 Joann. Baptista Præcursor primi adventus, lib.3. cap.1. p.88. c.2.
 Propheta fuit, lib.4. cap.1. p.123. c.2.
 Solus vocatur plusquam propheta, & causa proditur, lib.4. cap.1. in fine p.124. c.2.
 Et Baptista etiam cur vocatur, ibidem.
 Joann. docuit discipulos orare, licet oratio sit nobis incognita, l.5. cap.1. p.138. c.2. vide Lucæ 11.
 De illius prædicatione paucissima prodiderunt Evangelistæ, lib.10. reg.23. p.315. c.2.
 Job, an ejus liber parabolicus tantum sit, an vera historia, lib.1. cap.3. p.7. c.2.
 Nomen ejus prophetatum est, lib.2. cap.1. p.38. c.1.
 Job num peccavit maledicendo dei suo, lib.9. reg.43. p.291. c.2.
 Num justus, & quomodo, lib.7. cap.4. p.228. c.1. & lib.9. reg.43. p.291. & 292. & lib.10. reg.11. p.308. c.1.
 Quare in die tentatur, lib.10. reg.6. p.303. c.1.
 Quo tempore vixerit, lib.2. cap.1. p.38. c.1.
 Libri Job quis author, ibid. p.38. c.1. & 2.
 An carmine constet, lib.4. cap.3. p.130. c.1.
 Commentaria in Job, quæ ab aliquibus negantur esse Hieronymi, ipsius videntur esse, l.2. cap.2. p.52. c.2.
 Job amici, quamvis iniqui, multa de Christo vaticinati sunt, lib.4. cap.1. p.116. c.1.
 Quomodo intelligatur, sedisse in sterquilinio cum Job, lib.6. cap.4. p.187. c.2. in fine, & lib.9. reg.7. p.274.
 In Job Commentaria titulo Origenis vulgata, illius non sunt, lib.8. cap.6. p.253. c.2.
 Jonas in quibus fuit Christi figura, lib.7. cap.1. p.210. c.2.
 Jonæ prædicatione ad Magnates & Philosophos, ultimo venire solet, lib.9. reg.50. p.295. c.2. in fine, & lib.1. cap.ultim. p.30. c.1.

Ira Dei quibus appelletur nominibus, lib.10. reg.11. p.308. c.2.
 Ironia lib.6. cap.1. lib.5. cap.4. lib.10. p.296. in procem. principio.
 Irenæi error de ætate Christi, lib.1. c.13. p.24. c.1.
 Isichius carpitur à Hieronym. in quadam Allegoria, lib.7. cap.1. p.204. c.1.
 Ismaeli nomen impositum ante nativitatem, lib.2. cap.1. p.37. c.2.
 Ismaelis cur non meminit S. Matthæus in geneologia Christi, cum alios nominet, &c. lib.3. cap.4. p.105. c.2.
 Isaac figura Christi, lib.6. cap.1. in princip. p.165. c.2.
 Isaac duorum sustinet figuram, & Christi & populi Christiani, lib.7. cap.1. p.206. c.1.
 Isaias dividit prophetiam, juxta Reges sub quibus prophetavit; alii mixtim & absque distinctione, lib.4. cap.2. p.125. c.2.
 Isaias vir eloquens, & è regia stirpe, lib.1. cap.1. p.4. c.1.
 Isaias sectus in duas partes, occubuit, lib.2. cap.2. p.55. c.1.
 An viderit Dominum, ibidem.
 Israel nominis interpretatio multiplex, lib.2. cap.1. p.34. c.1.
 Israel unus in carne, alius in spiritu, lib.5. cap.2. p.147. c.1.
 Israelitæ de re qualibet consulebant Prophetas, & illis munera offerebant sponte, lib.4. cap.1. p.116. c.2.
 Israelitæ non statim ut exeunt ex Ægypto recensentur, sed post multos labores exantlatos, lib.6. cap.5. p.190. c.2.
 Italiæ syllaba prima brevis est, sed longa apud Virgil. lib.6. cap.6. in princip. p.191.
 Judæorum mores depinguntur, lib.9. reg.1. p.270. c.1.
 Judæorum reprobationis multa sunt testimonia aperta in Scriptura, lib.1. cap.1. p.1. c.2.
 Judæi qui rixabantur in Exodo qui fuerint, l.9. reg.29. p.285. c.2.
 Judæorum error dicentium, ideo parentum Melchisedech nomina fuisse omissa, quia à Scorto natus erat, lib.3. cap.4. in princ. p.98.
 Judaicus populus tribus modis gubernatus fuit, per Judices, Reges, Sacerdotes, lib.4. cap.2. p.127. c.1.
 Hos tres gubernii ordines insinuavit Matthæus: & quid mysticè in ipsis, lib.3. cap.4. p.101. c.1.
 Judæi arguuntur efficaciter, etsi propheticè, l.3. cap.2. p.92. c.1. & 2.
 Judææ habitatores juxta uniuscujusque meritum habent habitationes in ea regione, lib.4. cap.1. p.115. c.2.
 Judæorum mulieres victum magistris præbebant, lib.8. cap.1. p.235. c.2.
 Juda Tribus nobilissima ob Christum ex ea nasciturum, lib.3. cap.2. p.93. c.2.
 Judæorum fælicitas, quam vanè sibi promittunt de instauratione Jerus. quæ sit, lib.8. cap.3. p.241. c.1.

L

Judæorum mos in jejunando, lib.8. c.6. p. 251.
 c. 1.
 Judaismus mundi quis sit, lib. 3. cap. 4. p. 100.
 c. 2.
 Judas quando laqueo suspensus est, an ante,
 vel post mortem Christi, l.9. reg.40. p.290.
 c. 1.
 Unde dictus sit Ischariotes, lib. 2. cap.1. p. 34.
 c. 1.
 Judas Apostolus, Zelotes cur vocatus, l.7. cap.2.
 p.222. c.2. & lib.9. reg.22. p.282. c.1.
 Jurare & juramentum, quid in Deo significant,
 lib.2. cap. ultim. p.87. c.2.
 Jurare an liceat in nova lege, in proœmio l.6.
 p.163. c.2.
 Jurare justè potuit Clinias, & maluit multam
 solvere, quam id facere, ibidem.
 Julianus Apostata prohibuit Christianis univer-
 sas artes, in ipso fine lib.10.
 Objecit Evangelistis, quod unus dixerit Joseph
 fuisse filium Eli, alter Jacob, lib. 3. cap. 4.
 p.109. c.2.
 Judicium duplex, condemnationis, & discretio-
 nis, lib. 9. reg.36. p.288. c.1.
 Judicii extremi tempus, an possit aliquo modo
 à nobis investigari, lib. 3. cap. 1. p. 91.
 c. 1.
 Quæ de eo conjecturæ, ibidem, p. 90. c. 2. &
 seq.
 Judicii finalis tempus, lib. 3. cap.1. p. 90. c.2.
 & seq.
 Judicii postremi tempus & cujusque hominis,
 quare tam diligenter Dominus occultare vo-
 luit, lib.3. cap.1. p.91. c.2.
 Judicia antiquitus exercebantur in portis Civita-
 tum, lib.8. cap.6. p.252. c.1.
 Judicium finale quomodo occultum, si Anti-
 christus venturus est, ibidem, & p.94. in fine
 capituli.
 Judicium quæ signa sint præcessura, ibidem,
 p.92. c.1.
 Judicium postremum, quomodo exercendum à
 sanctis, lib. 7. cap. ultim. p. 226. c. 1. &
 seq.
 Justitia duplex, perfecta, id est, Dei; & imper-
 fecta, id est, nostra, lib.9. reg. 43. p. 292.
 c. 1. & lib.10. reg.11. p.307. c. 2.
 Justi omnes, sunt unus Justus; peccatores è con-
 trario, unus sunt multi, lib.6. cap.6. p.191.
 c. 2.
 Justus in comparatione alterius, & non absolu-
 tè, justus non est, lib. 7. cap. 4. p. 226.
 c. 1.
 Judicare est ex collatione operum, justum aut
 injustum demonstrare, & judicare sumitur
 pro condemnare, eodem lib.7. cap.4. p.226.
 c. 1.
 Jubileus septem hebdomadas annorum complec-
 titur, lib.6. cap.6. p.194. c.1.
 Judicum Israel catalogus, lib.4. cap. 2. p. 127.
 c. 2.
 Juvenis homo nullius consilii, lib. 5. cap. 1.
 p. 136. c.1.
 Juvenis, qui in passione relicta sindone fugit, quis
 fuerit, lib.9. reg. 29. p.284. c.2.

Laudat Scriptura parentes, quando vehe-
 menter aliquem vult laudare, lib. 10. re-
 gula 21. p.313.
 De Latronum in cruce blasphemia, lib. 6. c. 4.
 p.188. c.2.
 Laudat, aut reprehendit quorumcumque facta,
 nec unquam loquitur ad gratiam, lib.10. re-
 gula 20. p.313. c.1.
 Laudat, aut vituperat Scriptura in plurali, &
 rursus in singulari, quia non tam de uno
 loquitur, quam de toto utrorumque corpore,
 lib.6. cap.4. p.189. c.2.
 Lapis pro insensibilitate, & pro perseverantia
 in virtute, lib.7. cap.2. p.217. c.2.
 Lapides sunt insipientes, lib.10. reg.6. p. 305.
 c. 1.
 Lapis vocatur Christus, lib.2. cap.3. p.73. c.2.
 Lazarus trigésimo ætatis anno suscitatus; &
 totidem post vixit, lib. 1. cap.13. in princip.
 p. 21.
 A Joann. solo narratur miraculum, l. 5. cap.1.
 p.146. c.1.
 Lacedæmoniorum Senatus judicium de improbi
 hominis optima sententia, lib.2. cap.2. p.43.
 c. 1.
 Lavare pedes ante prandium convivis, mos erat
 Judæis, lib.8. cap.6. p.254. c.1.
 Lactantii error de matrimonio, lib.10. reg. 15.
 p.311. c.1.
 Sentit cum hæreticis millenariis, lib. 8. cap. 3.
 p.241. c.2.
 Putat 30. ætatis anno Christum passum, lib. 1.
 cap.13. p.24. c.2.
 Lavare manus, innocentiae & puritatis symbo-
 lum, lib.8. cap.6. p.253. c.1.
 Lacus in malum accipitur, lib.7. cap.2. p.223.
 c. 1.
 Lex vetus an data fuerit per Angelum, Deum
 repræsentantem, aut per ipsum Deum, lib.2.
 cap.2. p.50. c.2. & seq.
 Lex nova à legis veteris pendet intelligentia,
 lib.6. cap.1. p.169. c.2.
 Lex nova veterem exponit, lib.9. reg.16.
 Legem nullam Deus dedit, nisi miraculis prius
 editis, ad alliciendum homines ut crederent,
 lib.9. reg.50. p.295. c.1.
 Legem homini dedit in paradiso, postquam mun-
 dum condidit, ibid. p.294.
 Lex vetus nunc non intelligitur à Judæis, defec-
 tu expositionis non quæsitæ, lib.1. cap.1. p.2.
 c. 1.
 Lex apud Græcos est generis masculini, & Prin-
 cipium fæmenini, lib. 10. reg. 10. p. 307.
 Legislatio an sit Angelo tribuenda, an Filio Dei,
 lib. 2. cap. 2. p. 50. c. 2.
 Lex ante Moysen, quæ fuerit, lib. 2. cap. 3.
 p. 66. c. 1.
 Lex nova est instauratio legis naturæ, lib. 2.
 cap. 3. p. 66. c. 2.
 Lex vetus quomodo pædagogus fuerit, ibidem.
 Lex multiplex, carnis, spiritus, membrorum,
 &c. lib.5. cap.2. p.147. c. 1. & lib.9. reg.35.
 p. 287. c.2.

- Legis veteris volumina** tot sunt, quot litteræ Hebræorum, lib. 6. cap. ultim. p. 196. c. 2.
- Lex Dei** non præcipit impossibilia factu, lib. 8. cap. 2. p. 238. c. 2.
- Legalis generatio Christi** narratur à Luca, lib. 3. cap. 4. p. 108. c. 2. Ubi & omnia quæ ad hanc materiam spectant.
- Legentis gestus** est nonnumquam interpretis vice, lib. 10. in procem. princip. p. 296.
- Leo de Christo & diabolo** dicitur, lib. 7. cap. 2. p. 217. c. 1. & p. 220. c. 2.
- Leuitarum honor**, qui assumuntur pro primogenitis totius Israel, lib. 9. reg. 17. p. 280. c. 1. Consule super hoc Scriptur. Num. 3. & 8.
- Librorum quorundam sacrorum** non permittebatur lectio apud Judæos, nisi sacerdotibus, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 1.
- Libri Sacri**, nec omnibus permittendi, nec vulgari lingua vertendi, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 1.
- Libri Hebræorum an corrupti**, lib. 6. cap. 1. p. 171. c. 1. & lib. 1. c. 6. p. 14. c. 2.
- A Libris**, quos Ecclesia rejicit, nos abhorre-re debemus, lib. 10. reg. 50. p. 332. c. 1.
- Libri gentilium** citantur in Scripturis, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 2.
- Libri illi utiles nobis** quousquæ esse possint, ibidem, p. 113. c. 2. & in procem. lib. 4.
- Librorum canonicorum**, non apocryphorum, adhibenda sunt testimonia ad Dogmatum confirmationem, lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1. & lib. 10. reg. 50. p. 332. c. 1.
- Librorum emedandorum ratio**, lib. 1. cap. 6. p. 14. c. 2.
- Linguarum omnium nonnulla verba** leguntur in Ecclesia, & quare, lib. 1. cap. 6. p. 14. c. 1. & 2. & cap. 1. p. 36.
- Litterarum humanarum symbolum**, in procem. lib. 4. p. 113. c. 2.
- Liber Psalmodum**, an in quinque libros sectus sit, lib. 4. cap. 3. in princip. p. 129.
- Libri aliqui in Bibliis an sit metro contexti**, nec nè, lib. 4. cap. 3. p. 130. c. 1.
- Librorum Sacrorum auctoritas** quanta sit; & illorum qui humana prodierunt industria, inconstantia, in procem. lib. 6. p. 163. c. 1.
- Librorum nomina**, seu tituli apud Hebræos, ex eorum principiis solent imponi, lib. 10. reg. 35. p. 320.
- Librorum apocryphorum auctoritate** numquam usi sunt Evangelistæ ad Fidei dogmata confirmanda, lib. 6. cap. 1. p. 172. c. 1.
- Librorum Sacrorum antiquus catalogus** ex Nicephoro Calixto, lib. 1. cap. 7. p. 16. & 17.
- Liberum arbitrium** astruitur contra Lutherum, lib. 5. cap. 6. p. 156. c. 1.
- Lignum scientiæ** cur appellatum sit; & quod fuerit ficus, lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 1.
- Lignum vitæ** cur vocatum, ibidem.
- Lignum pro arbore** accipitur, ibidem.
- Lia lippa cæcitatem synagogæ** figuravit, lib. 6. cap. 1. in princip. p. 165. c. 2.
- Linguarum detractores** latè refelluntur: & earum utilitas ostenditur, lib. 1. cap. 5. & 6. p. 12. & 13.
- Libellum repudii dari in veteri lege an liceat**, lib. 8. cap. 4. p. 242. c. 2. & lib. 10. reg. 15. p. 311. c. 1.
- Litteræ humaniores multum conferunt ad studium sacrarum litterarum**, lib. 1. cap. 14. p. 28.
- Litteralis sensus ille est pulcherrimus**, qui per allegoriam (ex littera, quæ absurda continere videtur) elicitur, lib. 7. cap. 1. p. 209. c. 2. & de sensu literalis ibi multa inuenies.
- Loquentes ad aliquem congressum**, surgere solebant, & stantes habere sermonem, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 2.
- Loquitur Scriptura ad unum**, cum ad omnes loquatur, lib. 10. reg. 45. p. 328. c. 2.
- Loquitur ad partem**, & intelligit omnes per synecdochem, ibidem.
- Loqui Deum ad aliquem**, est in ejus animo afflare, lib. 4. cap. 1. p. 119. c. 1. Factis quoque loquitur, lib. 7. cap. 1. p. 204. c. 1. & lib. 10. reg. 47. p. 329. c. 2.
- Loquitur Deus per se**, per Angelos, per creaturas, lib. 7. cap. 1. p. 204. c. 1.
- Loquuntur Hebræi de se**, ut de aliis, hoc est in tertia persona, lib. 9. reg. 31. p. 286.
- Lutheri heræsis**, quod fides ad salutem sufficiat, refellitur, lib. 9. reg. 14. p. 278. c. 2.
- Quod non sit Christus in Eucharistia**, lib. 9. reg. 11. p. 277. c. 1. & lib. 10. reg. 38. p. 322. c. 1. Quod libri sacri sunt transferendi in lingua vernacula, refutatur, lib. 8. c. 5. p. 248. c. 1.
- Lutheri & sectatorum insania** monstratur, & sectæ ejus origo quæ fuerit: & qui præcipuè illius sint sectatores, & errores ejus ad quem tendant scopum, lib. 9. reg. 50. p. 295. c. 1. & 2.
- Quæ de Lutheranorum insania dicuntur**, omnes pænè hereticos opprimunt.
- Lutherus** putat Scripturas esse faciles intellectu: sed quàm falsò, ostenditur, lib. 1. cap. 1.
- Luctus indicia** apud Hebræos, radere barbam, saccum induere, cinere caput perfundi, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 1.
- Lucas sequitur Septuaginta translationem**, quia magis Græcas, quam Hebræas litteras callebat, lib. 6. cap. 1. p. 178. c. 1. Quod eloquens sit, ibidem. Quod Pauli fuerit interpres, lib. 8. cap. 4. in fine p. 244.
- Lucas an fuerit è numero 70. Discipulorum**, & an Christum viderit in carne, lib. 9. reg. 29. p. 284. & 285.
- Putant etiam aliqui**, ex discipulis fuisse, qui à Christo defecerunt, lib. 10. reg. 38. p. 322. c. 1.
- Lupi natura**, lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 1.
- Lucilius pro Consentinis & Tarentinis** scribebat, id est, pro indoctis, in procem. lib. 8.
- Lycurgus** ob nonnullorum ebrietates vites amputasse, à Platone reprehenditur, in fine lib. ultim.

M

Macedonum mores qui sint, lib. 9. reg. 1. p. 270. c. 1.

Ex manifestis obscura interpretanda, lib. 10. reg. 49. p. 331.

Mag-

Magdalena juxta aliquos est filia Cananææ, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 1.
 Magi qui venerunt ad Christum adorandum, Reges fuere, lib. 8. cap. 5. p. 249. c. 2.
 Magi in patriam reversi quid egerint, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 2.
 De Magis Pharaonis Jamnes, & Mambre, historiam unde Paulus desumpserit, lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1.
 Magistri voluntas recta, non indulgentia sectanda, lib. 8. cap. 4. p. 242. c. 1.
 Magnus nullus peccator, sed tantum justus in Scripturis vocatur, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 2.
 Maledictiones Tribuum prophetiæ sunt, lib. 5. cap. 5. p. 152. c. 1.
 Malæ res, illo bono quo præditæ sunt, rem bonam præfigurare possunt, lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 2.
 Maledictum fuisse aliquem à Deo, numquam legimus, lib. 8. cap. 6. p. 254. c. 1.
 Maleficus in bonum & in malum dicitur, lib. 7. cap. 2. p. 220. c. 2.
 Malum duplex, culpæ & pœnæ, lib. 10. reg. 4. p. 301. c. 1.
 Mala an ex Deo, ibidem.
 Malum & Malitia pro afflictione, lib. 5. cap. 4. p. 151. c. 1.
 Malus homo, typum omnium malorum sustinet; ut bonus, bonorum, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
 Marcum Latine scripsisse, falso existimavit Cantacuenus, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.
 Unum fuisse ex discipulis scandalizatis, putant aliqui, lib. 10. reg. 38. p. 333. c. 2.
 Maria ab omni peccato etiam veniali immunis fuit, lib. 6. in proëm. p. 163. c. 2.
 Et etiam ab originali, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1. & lib. 10. reg. 33. p. 320. c. 1.
 Quod non fuerit ambitiosa contra Chrysoft. Theoph. Tertul. lib. 6. in proëm. p. 163. c. 2.
 Ex cognatione David trahit genus, lib. 3. cap. 4. p. 108. c. 1. & seq.
 Optimum exemplum ibi, pro intelligentia loci Pauli: Omnes in Adam peccaverunt.
 Mariæ partui præcesserunt plures partus steriliū mulierum, lib. 9. reg. 50. p. 295. c. 1.
 Maria soror Moyfi typus infidelis synagogæ, lib. 6. cap. 1. p. 166. c. 1.
 Erat major natu, quam Moyfes, & Aaron, lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 2.
 Illius conjuratio contra Moyfen, mysticè quid significet, lib. 7. cap. 1. p. 206. c. 1.
 Mare in bonum & malum dicitur, lib. 7. cap. 2. p. 219. c. 2.
 Marii & Catonis patres ignorantur, lib. 3. cap. 4. p. 99. c. 2.
 Margaritum est sermo Dei, in proëm. lib. 6. p. 162. c. 2.
 An matrimonium initum ante baptismum, & post baptismum aliud, faciat bigamum, in proëm. lib. 6. p. 164. c. 1.
 Martyrio an plagæ sufficiant, an verò sit necessaria mors, lib. 3. cap. 1. p. 90. c. 1.
 Masculinum genus in præceptis fæminam com-

prehendit, nisi aliud exprimatur, lib. 8. cap. 2. p. 238. c. 1. Vide in verb. Genus.
 Matthæus Apostolus, cur vocetur publicanus, lib. 9. reg. 11. p. 276. Citat codices hebræos, non Septuaginta, lib. 6. cap. 1. p. 178. c. 1. Citat vetus instrumentum non adhibito nomine auctoris, quia Hebræis doctissimis in lege scribebat, ibidem, p. 170. c. 1. Græcè scripsit Evangelium, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.
 Quæ ex Div. Hieronym. citantur, ad probandum Hebraicè scripsisse, aperte diluuntur, ibidem, c. 1. & 2.
 Matthæus exorditur Evangelium à generatione carnali, ut per illam, veluti per gradus ad spiritualem & æternam conscendas, lib. 3. cap. 4. p. 99. c. 2.
 Ideò pariter Marcus, & Lucas, ibidem, p. 102. c. 1.
 Mediator vocatur Christus ob naturam assumptam, lib. 2. cap. 3. p. 72. c. 2.
 Medicus dicitur Christus, lib. 2. cap. 3. p. 73. c. 1. in fine.
 Melchisedech parentes qui fuerint, lib. 3. cap. 4. p. 99. c. 1. & lib. 6. cap. 1. p. 166. c. 2. Quod non fuerit è Scorto natus, ibidem. Illius sacerdotium, Christi figura, lib. 6. cap. 1. p. 165. c. 2. & lib. 7. cap. 1. in princip. Quomodo sine patre fuerit, lib. 6. p. 417.
 Quæ Abrahæ dedit, Abrahamque ipsi, lib. 10. reg. 46. p. 311. c. 2.
 Melchisedech juxta aliquos, est Sem filius Noe, lib. 6. cap. 1. p. 166. c. 2.
 De Melchisedech vita, seu virtutibus, nil loquitur Scriptura; colligitur tamen, lib. 8. c. 5. p. 248. c. 2.
 Metaphoricè dicta, mox ipsa Scriptura interpretatur, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 1.
 Per metaphoram exprimitur veritas, lib. 7. cap. 1. p. 210. c. 1.
 Quæ metaphoricè, non semper in eandem significationem trahenda, lib. 7. cap. 2. p. 217. c. 2.
 Membrorum operationes pro membris in Scriptura sæpè ponuntur, lib. 9. reg. 19. p. 280. c. 2.
 Membrum opus significat, digitus Dei ejus potentiam, lib. 2. cap. 4. p. 78. c. 1. & p. 80. c. 1. & lib. 9. reg. 19. p. 280.
 Memoriae fidentes citant Apostoli, non verba, sed sententias appendentes, ibidem.
 Memoriae lapsus in doctissimis viris admittitur, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1.
 Memoriae lapsus in Apostolis & Evangelistis nefas est admittere, lib. 6. cap. 1. ibidem.
 Mendacia, quæ videntur esse, & in Scriptura referuntur, &c. v. lib. 10. reg. 13. in fine. p. 313.
 Merces pro supplicio, lib. 8. c. 1. p. 232.
 Meritorum diversitas exprimitur per divisionem terræ promissionis, lib. 4. cap. 1. p. 115. c. 2.
 Metaphora à similitudine quomodo differat, lib. 7. cap. 4. in princ. p. 225.
 Meus, ut Deus meus: vox est tantum justorum, lib. 6. cap. 2. p. 181. c. 1.

Michael nomen Angeli, & quæ sint illius partes, lib. 2. cap. 1. p. 35. c. 1.
 Michael Syngelus negat Spiritum Sanctum à Filio procedere, cum nonnullis Græcis, in proœm. lib. 6. p. 163. c. 1. in fine.
 Midas omnia vertebat in aurum, in præfat.
 Millenariorum hæresis quæ fuerit, lib. 8. cap. 3. p. 241. c. 1.
 Minerva Phidiæ, lib. 1. cap. 4. p. 9. c. 1.
 Miracula Christi an aliquam fictionem admittant, lib. 1. cap. 3. p. 7. c. 2.
 Miraculo minori præparat Deus animos hominum ad majus, lib. 7. cap. 1. p. 214. c. 1. & lib. 9. reg. 50. p. 294. & seq.
 Ex minori re sensibili, rem spirituales & majorem probat Scriptura, lib. 7. cap. 1. p. 214. c. 1.
 Misericordia semper in bonum, lib. 7. cap. 2. p. 221. c. 1.
 Mittuntur à Deo multi; alii à seipsis, lib. 6. c. 3. p. 184. c. 2.
 Montes, colles, valles, homines dicuntur juxta meritorum differentiam, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 2.
 Montis per fidem transferendi intelligentia, l. 9. reg. 12. p. 277.
 Mons Diabolus vocatur, ibidem.
 Mons Sion, est Ecclesia, aut Jerusalem, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 2.
 Moralia præcepta Allegoria carent, lib. 7. cap. 7. p. 208. c. 2.
 Mores gentium de quibus agitur in Scriptura cognoscere oportet: nam ad illos dirigunt sermones sancti, lib. 9. reg. 1. p. 269.
 In his quæ ad mores spectant, quæ de uno dicuntur, de omnibus similibus intelliguntur, lib. 9. reg. 14. p. 278.
 Morbus prius pellitur, mox restituitur sanitas, lib. 5. c. 1. p. 142. c. 2.
 Morborum periodi juxta medicos, lib. 6. cap. 6. p. 194. c. 1.
 Moyse Christi figura, & populi Judæorum, l. 7. cap. 1. p. 206. c. 1.
 Moyse minor natu quàm Maria & Aaron, lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 2.
 Moyse an excellentior Propheta fuerit, quàm David, lib. 4. cap. 1. p. 123. c. 1.
 Moyse undecim Psalm. auctor, lib. 4. cap. 3. p. 132. c. 2.
 In re ardua etiam si Dominus loquatur, iterum loquentem inducit, lib. 10. reg. 23. p. 315. c. 2.
 Deum non vidit in hac vita, lib. 2. cap. 2. p. 53. c. 2. & lib. 9. reg. 21. p. 281. c. 2.
 In transfiguratione verum corpus non habuit, lib. 9. reg. 21. p. 281. c. 2.
 Mortuorum resurrectionem credidit Democritus, in Præfat.
 Mortui in veter. testam. quinque sunt suscitati: tres autem in novo, lib. 8. cap. 6. in fin. p. 254.
 Movere pedes, inconstantiam significat peccatorum, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 1.
 Morte imminente homines vaticinantur, lib. 8. cap. 1. p. 230. c. 2.
 Multi pro Omnibus frequenter invenitur, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 2.

In malam partem ferè accipitur, ibidem, p. 185. c. 1.
 Musica instrumenta, quæ apud Hebræos, lib. 4. cap. 3. in fine, p. 134. c. 2.
 Mutationes personarum crebræ in Scripturis, lib. 5. cap. 2. p. 147. & lib. 10. reg. 37. p. 321.
 Mutata re, pristinum nomen permanet, ut Simon leprosus, lib. 9. reg. 11. p. 276.
 Mundi quatur status, Barbarismus, Scythismus, Græcismus, Judaismus, lib. 3. cap. 4. p. 109. c. 2.
 Mundus cur aquis obrutus perierit primò, & igne secundò, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
 Mundus quo mense creatus, & quo die: & quo destruendus, lib. 3. cap. 1. p. 91. c. 2.
 Mundi curriculum, ex conjectura, quandiu durabit, ibidem, c. 1. & 2.
 Est schola animarum nostrarum, lib. 2. c. 2. p. 45. c. 2.
 Mundi partes quatuor, Oriens, Occidens, Septentrio, Meridies mysticè intellectis, lib. 6. cap. ult. p. 197. c. 2.
 Aliquando duæ exprimuntur, lib. 9. regula 7. p. 275. c. 1.
 Mundus pro mundi machina, & pro sceleratis hominibus, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 1. in fine.
 Mulus in bonam & malam partem accipitur, lib. 7. cap. 2. p. 219. c. 2.
 Mulier ad sexum refertur, & dicitur de virgine, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 2.
 Mulieres peccatrices recensentur à Matth. omis-
 sis sanctis, à Luca minimè, lib. 3. cap. 4. p. 102. c. 1. & p. 106. c. 1.
 Mulier fornicante viro an possit ab eo separari, ut vir fornicante uxore, lib. 10. reg. 15. p. 311. c. 1.
 Mulieres vitæ illaudatæ inferit in generatione Evangelium; quæ sunt vitæ probatæ omittit, lib. 3. cap. 4. p. 166. c. 1.
 Mystrium vocationis gentium antè ignoratum, explicatur in nova lege, lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 2. lib. 9. reg. 17. p. 279. c. 2. & seq.
 Mysticos sensus aliqui amplectuntur, exploso literali, alii contrà. Sed hi errores vitandi sunt, & medium tenendum, in proœm. lib. 7. p. 201.
 Mysteria Dei silentio veneranda sunt, lib. 8. c. 5. p. 245. c. 2.

N

NArrat Scriptura quæ majora sunt, minoribus transilitis, lib. reg. 4. p. 272. c. 2. & lib. 10. reg. 23. p. 315. c. 2. de tota hac materia Narrationum differitur lib. 5. cap. 1. p. 135.
 Narrandi ordo inversus aut omissus, nihil veritati detrahit. Nec verborum discrepantia nocet veritati, lib. 6. cap. 1. p. 178. c. 2.
 Imò magna involvit mysteria, lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 1.
 Natus in postremo loco, in primo collocatur, ob excellentem virtutem, lib. 5. cap. 1. in princ. p. 135.
 Nasci ex illaudatis parentibus vitium non est, lib. 10. reg. 21. p. 313.
 Naturæ duæ in Christo in Hypostasi una; & unius-

- uniuscujusque naturæ, quæ sint nomina, l. 2. cap. 3. p. 68. c. 2.
- Nazaræi vocabantur Christiani à principio Ecclesiæ, lib. 2. cap. 3. p. 66. c. 1.
- Nathan è stirpe David in Lucæ generatione ponitur, lib. 3. cap. 4. p. 102. c. 2.
- Nathan, qui increpavit David, Propheta fuit alienus ab ejus stirpe, ibid. p. 103. c. 1.
- Naturalis generatio Christi digeritur, lib. 3. cap. 4. per totum, p. 98.
- Naves in bonam & malam partem accipiuntur, lib. 7. cap. 2. p. 219. c. 2.
- Negans priora, concedit sequentia, lib. 10. regula 34. p. 320.
- Negans præsens, præteritum confitetur, lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 1.
- Nescit multa metaphoricè Deus: ut quæ sunt mala, lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 1. in fin. & lib. 10. reg. 48. p. 330.
- Neccessitas, una est finis, alia simplex, lib. 3. cap. 1. p. 86. c. 1.
- Nestori similes decem homines exoptat Agamemnon, lib. 8. in fine, pag. 267. c. 2.
- Nicodemus quare in nocte ad Christum venit, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.
- Nisi, lib. 8. cap. 8. p. 257. c. 1.
- Nomen proprium in vocativo adhibitum, aut ejus repetitio, emphasin habet, lib. 9. regula 41. p. 290.
- Nomen hominis proprium pro gente ponitur, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 1. & p. 39. c. 1. & in proœm. lib. 10. p. 296. c. 2.
- Nomina, apud Athenienses, decima nocte à nativitate imponebantur, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 2.
- Nomina absolutè posita in utramque partem accipiuntur; & additio solet ad bonum, aut malum trahere; ut Domus Dei, aut confusionis, lib. 9. reg. 20. p. 280. & seq.
- Nomina quatuor aut quinque literarum in Scripturis inventa, sunt barbara & illius nationis propria de qua est sermo, lib. 10. reg. 8. p. 306.
- Nomina propria non sunt interpretanda; quo vitio noster interpretes frequenter laborat, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 2. Sæpe ergo loco nominis proprii ponitur ejus interpretatio, ibid.
- Nominum ambiguum significationes investigandæ, ut quæstiones ex illis originem trahentes dissolvantur, lib. 10. reg. 14. p. 307.
- Nominum impositio recta; & quid de ea in Scripturis observatum, lib. 2. cap. 1. p. 31. c. 1. & p. 32. à c. 1.
- Nominis impositio fiebat octavo à nativitatis die, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 1. Utrum ante, vel post circumcisionem, ibidem. Utrum à patre aut à matre fieret, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 2.
- Nomina quibus imposita, ante quam nascerentur, lib. 2. cap. 1. p. 37. c. 2. & p. 38. c. 1. & 2.
- Nominum impositionis proprietas à quatuor causis provenire potest, lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 1.
- Nominum impositio domini signum est, lib. 2. cap. 1. p. 39. c. 1. Et hoc significatur in baptismo cum Deo utimur, & subjicimur, ibid.
- Nomina primò imposita, aliquandò postea mutabantur, lib. 2. cap. 1. p. 37. c. 1.
- Aliquando permanent, re mutata, lib. 9. reg. 11. p. 276. c. 2.
- Nomen prototypum vehementioris est significationis, quàm quod ab ipso derivatur, lib. 2. cap. 2. p. 52. c. 2.
- Nomino, as, significat existo, lib. 2. cap. 2. p. 61. c. 1.
- Nominis Dei repetitio, auget affectum orantis, lib. 5. cap. 7. in princip. p. 157.
- Nominis ejusdem geminatio, ut acervus acervus, illius rei copiam significat, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 1.
- Nominis ejusdem duplicatio, si primum sit in nominativo, secundum in genitivo, excellentiam rei significat, ibid. p. 159. c. 1. Si vero sint diversa nomina, valent idem quod substantivum & adjectivum, lib. 10. reg. 45. p. 328.
- Nomen neutrum apud Hebræos non invenitur, ac pro eo utuntur masculino aut fœmin. genere, lib. 6. cap. 1. p. 169. c. 1.
- Nominibus, quæ à fabulis originem trahunt, quo consilio utatur Scriptura, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 1.
- Nomina propria suppleant vicem pronominum, lib. 6. cap. 2. in fine, p. 182. c. 2.
- Nomen bis positum in eadem periodo, quandoque significationem mutat, lib. 7. cap. 4. p. 227. c. 2. & lib. 5. cap. ultim. p. 158. c. 1.
- De nominum propriorum æquivocatione tollenda, lib. 2. cap. 1. p. 39. c. 2. & seq.
- De Multinomiis, & Binomiis, ibid. p. 40. c. 1.
- Aliqui etiam notantur, lib. 3. cap. 4. p. 107. c. 2.
- De Nominibus communibus pluribus, ibidem, p. 41. c. 2.
- In nominibus rectè impositis multa mysteria, lib. 2. cap. 1. à p. 32.
- Nominis unius duplicatio accipitur pro distributivo: & aliquandò sine geminatione, lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 2.
- Nomen collectivum in singulari reddit suppositum verbo in plurali. Aliquando nomen plurale est, & verbum singulare, ut sigillatim infiniti illa nomina subaudiuntur, lib. 6. cap. 4. p. 189. c. 1. & seq.
- Nomen singulare interdum capitur pro plurali: & cum majori vi significationis, quàm si in plurali prolaturum esset, lib. 6. cap. 4. p. 189. c. 2.
- Nominum recta interpretatio, quantum deserviat intelligentiæ Scripturarum, lib. 2. cap. 1. p. 32. c. 1. & seq.
- Sæpè pro nominibus ponitur nominum interpretatio, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 2.
- Nomina quæ habent plures significationes, interdum contrarias, interdum diversas, quæ sint, lib. 7. cap. 2. p. 217. c. 1.
- Nomina duodecim Tribuum, & decem ac duarum, & quo nomine unaquæque factio vocetur, recensentur, lib. 4. cap. 2. versus finem, p. 129. c. 1.
- De divinis nominibus agitur, lib. 2. cap. 2. per totum, cap. 42. præcipuè à p. 62.

- De Christi nominibus, eodem lib. 2. cap. 3. p. 65. per totum.
- Nomina negativa & affirmativa quomodo dicuntur de Deo, lib. 2. cap. 2. p. 52. c. 1.
- Negativa propriissimè de Deo dicuntur, ibidem, c. 2.
- Nomina negativa, & affirmativa, & tertio ex utrisque composita, de Deo dicuntur, ultima tamen melius, lib. 2. cap. 2. p. 59. c. 2. & seq.
- Nomina affirmativa quid significant in Deo juxta Damascenum, p. 60. c. 1.
- Nomen Jehova cur vocetur ineffabile, lib. 2. cap. 2. p. 53. c. 1.
- Nomina duo divina simul posita, primum est ineffabile, secundum Deo & hominibus commune, lib. 4. cap. 2. p. 129. c. 1. & lib. 5. cap. 7. in princip. p. 157. c. 2.
- Nomine caret Deus, & multis est præditus nominibus, lib. 2. cap. 2. p. 59. c. 1. & 2. & ratio quare nomine careat, ibidem, & p. 64. c. 1. & 2.
- Nomina, an priùs dicantur de Deo, quàm de creaturis, vel an vice versa, lib. 2. cap. 2. p. 60. c. 1.
- Nomina Dei septuaginta ex Scripturis collecta, lib. 2. cap. 2. p. 62. c. 1.
- Nomina communia Deo & creaturis, quomodo differant, ibidem, p. 63. c. 1.
- Nomina sua tribuit nobis Dominus, non amittens ipse, sed habens, ibidem.
- Nomina quædam Dei sunt non sumpta ex creaturis, alia ex creaturis ad Deum translata, lib. 2. cap. 4. p. 82. c. 1.
- Nomina, quæ desumpta ex humanis dicuntur de Deo, quid significant, lib. 2. cap. ultim. per tot. p. 77. & seq.
- Nomina quàm plurima Deo possumus accommodare ab operibus ejus, lib. 2. cap. 1. p. 34. c. 2. & cap. 2. p. 61. c. 1. & 2.
- Sancti habent pro more, Deum ex beneficiis nominare, lib. 2. cap. 2. p. 61. c. 1.
- Nomina tribuuntur in Scripturis ex illa parte, quam maximè habent, lib. 9. reg. 22. p. 282.
- Nomina, quæ in veteri testamento indeclinabilia sunt, in novo declinantur, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 1.
- Nobilitas generis, nec obest, nec prodest, lib. 3. cap. 4. p. 105. c. 2. & lib. 10. reg. 21. p. 313. c. 2. & seq.
- Nobilitas aut ignobilitas Prophetarum quibus conjecturisprehenditur, lib. 4. cap. 2. p. 125. c. 2.
- Non esse, significat ignobilem esse, lib. 10. reg. 38. p. 321.
- Non, particula, si ante se, aut post admiserit *omnis*, vel *omne*, significat nullus, a, um, lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 1.
- Noster, dicitur de re propria, aut de illa, quæ nobis obvenit ex alterius munificentia, lib. 6. cap. 2. p. 181. c. 2. Dicitur quis Noster ad distinctionem hostium, ibidem.
- Noe filiorum quis major natu, & minor, lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 1.
- Noe, & filii in arca castitatem servant; extra eam nuptiis operam dant, lib. 5. in fine p. 161. c. 1.
- Noe irrisus à Cham filio, figuram Christi sustinuit, & Cham Judæorum, lib. 6. cap. 1. p. 165. c. 2. & lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 1.
- Nox in quatuor vigilias militares dividitur, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 2. Pro re incerta capitur, lib. 3. p. 226.
- Noctes in Scriptura rarè computantur cum diebus, lib. 9. reg. 7. p. 274. c. 2.
- Notum est aliquid, aut ex se, aut quoad nos, lib. 2. cap. 2. p. 43. c. 1.
- Numeratio & census Populi Israelitici, lib. 6. cap. 5. per tot. p. 190.
- Numerus plenus & integer, computari solet in Scriptura, quamvis illi parum desit, aut superfit, lib. 6. cap. 4. in princip. p. 185. & seq. & lib. 10. reg. 43. p. 326. c. 1.
- Numerorum imperitia multa facit non intelligi, lib. 6. cap. ultim. p. 197. c. 2.
- Numerorum aliquot mystica intelligentia explicatur, lib. 6. cap. 6. p. 191. & seq.
- Numeralia nomina in genere, ab uno ad quinque paucitatem; à sex usque decem, pluralitatem significat, lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 1.
- Numeri septuagies septies profunda intelligentia, lib. 3. cap. 4. p. 103. c. 1. & 2.
- Numerus certus pro indefinito ponitur, lib. 6. cap. 4. p. 187. c. 2.
- Numerus cardinalis pro ordinali, lib. 6. cap. 4. p. 185. c. 1.
- Numerus pluralis pro unoquoque ex multis accipitur. Præcipuè si post pluralem sequatur singularis, aut è contra, lib. 6. cap. 4. p. 189. c. 1.
- Numerus pluralis pro uno ponitur, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 1.
- Numerorum scientia non est fortuito inventa, sed indagata, lib. 6. cap. 6. in princip. p. 191.
- Plura de numeris, lib. 6. cap. 6. p. 191. & lib. 10. reg. 43. p. 325.
- Nuptiæ septem diebus celebrabantur apud antiquos Patres, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 2. in fine.
- O**bservationes, & consuetudines aliquæ Scripturæ, lib. 8. cap. 6. p. 250.
- Obscuritas maxima in Scripturis, & quomodo vincenda, lib. 1. cap. 1. à principio.
- Hujus obscuritatis causæ, ibidem.
- Quæ ab exitu judicantur, usque ad exitum non intelliguntur, lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 2.
- Cur Deus sic obscure loqui nobis voluerit, monstratur, lib. 1. cap. 2. p. 4. per totum.
- Oblivisci Deum, quo sensu dicatur, lib. 2. c. ultim. p. 83. c. 2.
- Obscuritas est orationis vitium in oratoribus, non autem in prophetis, & philosophis, in procem. lib. 7. p. 201. c. 2.
- Quare sic locuti Prophetæ, lib. 1. cap. 1. à p. 1.
- Obscurè differta, alibi explicat Scriptura, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 1. & lib. 10. reg. 49. p. 331.
- Obs-

Obscuræ sunt Scripturæ, ob prophanos, ut obtegantur veluti velamine, obscuritate, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 2.

Obscœnas res quibus verbis contegat Scriptura, lib. 10. reg. 25. in principio, p. 316. c. 2.

Obeli usus in Scripturis, quis sit, & undè sumptus, lib. 1. cap. 4. p. 11. c. 2.

Occasione sumpta ex re quæ tunc accidebat, Prophetæ texebant suas prophetias, & David Psalms faciebat, lib. 7. cap. 1. p. 203. c. 1. Et Apostoli & Christus similiter ab illa consuetudine non abhorrent, lib. 9. reg. 24. & 25. p. 282.

Occupationis, sive anticipationis cognitio, utilis est parandæ eruditioni in Scripturis, lib. 5. cap. 1. p. 139. c. 1. Cur fieri soleat, ibidem, p. 140. c. 1.

Ociosum verbum existimare esse in Scripturis, blasphemia est, lib. 8. cap. 7. in princ. p. 254. & lib. 9. reg. 28. p. 284.

Oleæ ramus, quem attulit columba, quid significet, lib. 10. reg. 47. p. 330. in princip.

Oleo quare ungebantur sacerdotes, lib. 2. cap. 3. p. 65. in princip.

Oleum pro unguento odorifero, & ejus genera, ibidem, c. 1. Pro pinguedine, lib. 1. cap. 5. in fine p. 13.

Omnis accipitur pro maxima parte, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1. Pro uno tantum, ibidem p. 185. c. 1.

Onus in Prophetarum titulis, quid significet, & in quibus Prophetis inveniatur, &c. lib. 4. cap. 2. p. 126. c. 1.

Post onera Prophetæ afferunt consolationem, excepto Nahum & Habacuc: & quare, lib. 5. c. 1. p. 142. c. 1.

Onus in bonum & malum dicitur, lib. 7. cap. 2. p. 219. c. 1.

Opinionem vulgò receptam aliquando narrat Scriptura, non veritatem, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 1. & lib. 9. reg. 2. p. 270.

Oratio devotissima pro gratiarum actione, post prandium, lib. 8. cap. 8. p. 257. c. 2.

Orationis tempora ab Ecclesia præscripta, undè originem traxerint, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 1.

Ordinem unicuique in populo Dei & locum, dabant merita & demerita, lib. 6. cap. 5. p. 190. c. 2. & seq.

Ordines dignitatum sunt in Ecclesia, ut in Angelis, in proœm. lib. 6. p. 164. c. 1.

Ordo in Prophetis non servatur, nec requiritur, lib. 6. cap. 1. p. 144. c. 2.

Versùs orientem oramus, quia Deum qui verè oriens est, inquirimus; & paradysum, quem amissimus (nam ad orientem est) exoptamus, lib. 8. cap. 5. p. 245. c. 1. & 2.

Orientis excellentia super alias mundi partes, ibidem.

Christus crucifixus ad orientem respiciebat, ibidem, c. 1.

Origenes sensum historicum subvertit, allegorico solo admissio, lib. 2. cap. 1. p. 32. c. 2.

Impugnatur à pluribus, ibidem, p. 33. c. 1.

Reprehenditur in Allegoria venditionis Joseph, lib. 6. cap. 1. p. 166. c. 1.

Nimius in allegoriis tractandis, in proœm. lib. 7. p. 206. in princip.

Origenis nomine vulgata Commentaria in Job, ipsius non sunt, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 2.

Orpheum, quæ dicuntur fecisse, feras mansuescens, verè fecit Christus, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 1.

P

IV. Paulus ante conversionem Saul vocabatur, lib. 2. cap. 1. p. 34. c. 1.

Quando mutavit nomen, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 2.

De ejus vinculis, lib. 8. cap. 1. p. 231. c. 1.

Paulum interpretatur Hieronymus *Mirabilis*; sed erroneè, lib. 2. cap. 1. p. 35. c. 2. & seq.

Paulus an fuerit conjugatus, lib. 8. cap. 1. p. 235. c. 1. & seq.

De D. Paulo multa, & circa ejus facta, & dicta, lib. 8. cap. 1. per totum, p. 235.

Observationes circa Pauli Epistolas, lib. 8. cap. 1. per totum, p. 230.

Paulus sumit aliorum personam, præcipuè in re invidiæ plena: & personam perfectorum & imperfectorum, lib. 8. cap. 1. p. 233. c. 1.

Paulus an cum bestiis pugnaverit Ephesi, necne, lib. 5. cap. 1. p. 146. c. 1.

Pauli Epistolæ inter se non tenent ullum ordinem tem poris, lib. 5. cap. 1. ibidem, c. 2.

Vid. verb. Epistola.

In salutationibus Epist. Pauli quid notandum, 1. 8. cap. 1. p. 231. c. 2.

Paulus unus carnalis, alius spiritualis: nam duas sustinet personas, lib. 5. cap. 2. in princip. p. 147.

Paulus utitur triviis verbis, & opinionibus è plebe desumptis, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 1.

Paulus quibus in locis, cum citat, non adhibet nomen illius, cujus testimonio utitur, ibidem, p. 170. c. 1.

Paulus citat Aratum, Epimenidem, Menandrum, ut prophana sanctificet, lib. 6. cap. 1. p. 169. c. 2. & p. 176. c. 2.

Paulus lupus rapax. De hoc infra, Genes. 49.

Paulus Deum in carne non vidit, sed ejus similitudinem, lib. 2. cap. 2. p. 53. c. 2. & lib. 9. reg. 21. p. 281. c. 2.

Paulus ad Hebræos Græcè scripsit, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1. & 2.

Apud Hispanos prædicavit, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 2. & p. 24. c. 1.

Multoties Hispanorum meminit, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 1.

Paulus obscurus, & quare, lib. 1. cap. 1. p. 2. c. 1. & p. 3. c. 2.

Pauli patria, lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 1.

Parabolæ fictæ ad aliquid significandum, non sunt mendaces, lib. 1. cap. 3. pag. 7. c. 1. & lib. 7. cap. 1. p. 212. c. 1.

Quo sensu possent fabulæ dici, lib. 1. cap. 3. p. 7. c. 2. sed hodie jam non possunt fabulæ vocari, ibidem p. 8. c. 1.

- Parabolas solet Dominus, brevi sermone concludere, lib. 7. cap. 1. p. 212. c. 2. in fine.
- Parabolarum scopum oportet, in earum expositione aspicere; & reliqua, quæ ad illam contextendam assumuntur, negligere; alioqui multa dictu absurda fingemus, lib. 7. cap. 1. p. 210. c. 1.
- Parabola, quid sit, lib. 7. cap. 1. in princ. p. 201.
- Parabola pro simplici sermone ponitur, lib. 1. cap. 2. p. 6. c. 1.
- Parabolis quando utitur Christus, & quando simplici sermone, lib. 1. cap. 2. p. 6. c. 1. Et quare parabolis utebatur, ibidem.
- In Parabolis non interseruntur nomina propria, quia tunc est historia, si nomen adhibeatur, lib. 1. cap. 3. p. 7. c. 2.
- Parabolas ipsamet Scriptura interpretatur, l. 5. cap. 1. p. 143. c. 1.
- Parabolæ proponuntur aliquibus, ut de se ipsis homines nescientes, sententiam ferant, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 1.
- Per Parabolas mores hominum depinguntur, lib. 10. reg. 6. in fine, p. 305. & reg. 33. p. 320.
- Parere cum dolore, raro dicitur de foeminis sanctis, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 2.
- Patres multorum virorum illustrium, quos Scriptura tacet, memorantur, lib. 3. cap. 4. p. 98. & seq.
- Parœmia dicitur, quia per vias in hominum ore obambulat, lib. 7. cap. 1. p. 202. c. 1.
- Pater, unus naturalis, alter legalis, lib. 3. cap. 4. p. 109. c. 1. & lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 2.
- Pater ex similitudine morum, lib. 10. reg. 45. p. 328. c. 2.
- S. Patres, Doctores, & Auctores, etsi fugillantur in hoc opere, non despectui, sed ingenuitati tribuendum, lib. 2. cap. 1. p. 34. c. 1.
- Pauci nomine, solent iusti vocari, lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 1.
- Panis in bono & malo accipitur, lib. 7. cap. 2. p. 217. c. 1.
- Passer in bono tantum accipitur, lib. 7. cap. 2. p. 218. c. 1.
- Patris nomen pro filiis, & nepotibus, lib. 6. c. 1. p. 175. c. 2.
- Pardi natura, lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 2.
- Paracletus vocatur tam Christus, quam Spiritus Sanctus, lib. 2. cap. 3. p. 73. c. 1.
- Pars pro toto, ut anima pro homine ponitur, lib. 9. reg. 6. & 7. p. 274.
- De parte loquitur Scriptura, & sic loquitur, ac si de omnibus sermonem haberet, ibid. reg. 8. p. 275.
- Pars pro toto ponitur, lib. 6. cap. 3. in princip. p. 183.
- Particulæ, quæ subintelligi solent, lib. 8. cap. 8. p. 258. c. 1.
- Particulæ similitudinis *sicut*, vel *tamquam*, non raro deficiunt in Scriptura, lib. 8. cap. 8. p. 258. c. 1.
- Parvulus Evangelii quis fuerit, lib. 9. reg. 29. p. 284. Anselmus arbitratur, fuisse Martialem.
- Particeps in bonum semper accipitur, lib. 7. c. 2. p. 121. c. 1.
- Patrum duo genera carnalium & spiritualium, & modus generandi ipsorum, lib. 3. cap. 3. p. 97. c. 1.
- Parentes aliquorum ignorantur in Bibliis, ut trium puerorum, Melchisedech, Eliæ, lib. 3. cap. 4. p. 99. c. 1.
- Parentum scelera filiis non obsunt, lib. 10. regula 21. p. 313. c. 2.
- Ad Patres suos esse appositum aliquem, eos imitatum fuisse significat, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 2.
- Patres habemus duos, primus est Diabolus; secundus cum regeneramur Christus, lib. 3. cap. 4. p. 96. c. 2.
- Patriarchæ quatuor quod in Ebron fuerint sepulti, lib. 6. cap. 1. p. 174. c. 2.
- Et Patriarchæ duodecim filii Jacob in Sichem, eodem lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 1. & deinceps.
- In Patriarcharum duodecim enumeratione, in ordine magnum subest mysterium, lib. 5. c. 1. in princ. p. 135. c. 2.
- Quid, quod plures uxores habuerunt, lib. 7. cap. 1. p. 215. c. 1.
- Patriam summo afficiunt honore viri clari, sicut obscuro Ignominiam afferunt, lib. 6. cap. 1. p. 169. c. 1.
- Patriarcha quid sit, lib. 4. cap. 1. p. 123. c. 2.
- Pascha definita, ut Christus tunc immolaretur, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 1.
- Quot Paschata Christus post baptismum suum celebravit, lib. 1. cap. 13. p. 25. c. 2.
- Passio & Resurrectio simul ponuntur, lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 2.
- Peccatum cur diebus Noë diluvio, & ultimò igne punitus, lib. 9. reg. 6. p. 283. c. 2.
- Peccati causa Deus non est, lib. 10. reg. 5. p. 302. c. 1.
- Peccatorum tria sunt genera, cordis, operis, consuetudinis, juxta tres mortuos à Domino suscitatos, lib. 8. cap. 6. in fine, p. 254. c. 2.
- Peccator non est unus, sed multi, lib. 6. cap. 6. p. 191.
- A Peccatis quomodo abstrahimur, lib. 8. cap. 3. per totum, p. 239.
- Peccatum in Spiritum Sanctum quare non facile remittatur, lib. 10. reg. 17. p. 312. c. 2.
- Peccatum, & peccati causam prodit Scriptura, lib. 10. reg. 29. p. 318. c. 2.
- Etiam peccatores vocat pietas Dei filios suos, lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 1.
- Pedes peccatorum dicuntur semper moveri, libro 10. reg. 6. p. 304. c. 1.
- Personarum Divinarum numerus, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 2.
- Personarum mutatio frequens est in Sacra Scriptura, lib. 1. cap. 1. p. 3. c. 1. & lib. 5. cap. 2. per totum, p. 147.
- Personarum mutationes in Scripturis frequentissimæ, lib. 5. cap. 2. per totum, p. 147.
- Permissio opus Dei dicitur, ut excæcare, lib. 10. reg. 5. p. 301. c. 1.
- Permissiones, quæ, & quare, in Scripturis, lib. 8. cap. 4. per totum, p. 242.
- Permisa facientes, an peccent, ibid. c. 2.
- Perfectio Christiana ex consiliis constat, lib. 8. cap. 2. p. 238. c. 2.

Persæ in balneis utuntur unguentis, lib. 8. c. 6.
 p. 251. c. 1.
 Perysatis Artaxerxis mater dictum, in Præfatione.
 Perdici natura, quæ sit, lib. 10. reg. 47. p. 330.
 c. 2.
 Petra pro firma stabilitate in fide, & pro obstinatione in malum, lib. 7. cap. 2. p. 217.
 c. 2.
 Petri primatus astruitur, lib. 5. cap. 1. p. 135.
 c. 2. & p. 136. c. 2. & p. 137. c. 2.
 Ejus interpretes Marcus & Glaucias, lib. 8.
 cap. 4. p. 243. c. 2.
 Petrus primus Antiochenæ Ecclesiæ Pontifex,
 nec Lucas in Act. hoc scriptis mandavit, lib. 5.
 cap. 1. p. 146. c. 2.
 Inde Romam translatus, ibidem.
 Petrus unus ex Discipulis missis ad adducendam
 asinam, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 1.
 Perfectio est duplex: absoluta, ut Dei; medio-
 cris, ut nostra, lib. 2. cap. 2. p. 63. & lib. 10.
 reg. 11. p. 307. in fine, & seq.
 Personis tertiis utuntur Hebræi pro secundis, &
 primis, lib. 6. cap. 2. in fine, p. 183.
 Per Pentecosten totam non jejunamus & stantes
 oramus, lib. 8. cap. 5. p. 244. c. 1. & lib. 6.
 cap. ult. p. 198. c. 2.
 Phantasia in malam partem accipitur, lib. 7.
 cap. 2. p. 220. c. 2.
 Phidiæ simulacrum Jovis Olympii, lib. 1. cap. 1.
 p. 4. c. 2.
 Pharaon nomen commune Regibus Ægypti, lib. 2.
 cap. 1. p. 41. c. 2.
 Pharaonis filiæ quod esset nomen, lib. 9. reg. 29.
 p. 285. c. 1.
 Philippo Apostolo dixit Christus: Relinque mor-
 tuos sepelire, &c. lib. 1. cap. 13. p. 21.
 Philosophiæ Humanæ & Mosaicæ partes, quot,
 lib. 1. cap. 8. p. 18. c. 1. & 2.
 Philosophi qui Deum negant, qui sint, lib. 2.
 cap. 2. p. 43. c. 1. & p. 45. c. 1.
 Cur de Deo obscure locuti sint, lib. 2. cap. 2.
 p. 45. c. 1.
 Pietas maximè sequenda, in rebus obscuris, in
 expositione scripturarum, lib. 10. regul. 33.
 p. 319.
 Pilati uxoris quod fuerit nomen, lib. 9. reg. 29.
 p. 285. c. 1.
 Pilatus quare occidit Judæos sacrificantes, lib. 1.
 cap. 13. p. 22. c. 1.
 Pilosus in bonum & malum dicitur, lib. 7. cap. 2.
 p. 220. c. 2.
 Piscina Siloe, mysticè, lib. 2. cap. 1. p. 32. c. 2.
 Plagæ Ægypti diversimodè referuntur in Scrip-
 tura, lib. 5. cap. 1. p. 137. c. 2.
 Plato occultare voluit Philosophiam, numeris
 adhibitis, in proœm. lib. 7. p. 201. c. 2.
 Plato à Jeremia Propheta discere potuit, quæ
 selecta scripsit, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 2.
 Platonis scommata in Aristot. libr. 2. cap. 1. p. 31.
 c. 2.
 Plenus dierum solus justus, lib. 10. reg. 6. p. 304.
 c. 2.
 Plinius de nobis, hoc est Christianis, lib. 1.
 cap. 14. p. 27. c. 2.

Pluralis numerus pro uno ex pluribus quando-
 què ponitur, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 1.
 Plures non dissidentes à se, unum sunt, lib. 3.
 cap. 3. p. 48. c. 1.
 Poëtæ citantur in Scripturis; sed non idè ap-
 probantur cætera, quæ ille liber complecti-
 tur, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 2.
 Polycletus fecit duas statuas, unam ad vulgi
 judicium, alteram juxta artem, in princip.
 Ponderus prophetiam ærumnarum plenam signi-
 ficat, lib. 4. cap. 2. p. 126. c. 1.
 Ponderus ad aliquem, & contra aliquem, quid,
 ibidem.
 Pontifex magnus cur dicitur Christus, lib. 2.
 cap. 3. p. 74. c. 2.
 Pontifices in sua exaltatione ad Papatum mutant
 nomen, & quare, lib. 2. cap. 1. p. 37. c. 1.
 Populus Israel quibus Politiarum generibus usus
 sit, lib. 3. cap. 4. p. 101. c. 1.
 Populus Israel, primùm à judicibus, mox à re-
 gibus, postremò à Sacerdotibus fuit guber-
 natus, lib. 4. cap. 2. p. 127. c. 1.
 Porphyrius stultitiam suam prodit, dum arguit
 Evangelistas, lib. 3. cap. 4. p. 104. c. 1.
 Porta pro judicio, quia in portis causæ decide-
 bantur apud Judæos, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 1.
 Portæ in bonum & malum accipiuntur, lib. 7.
 cap. 2. p. 221. c. 2.
 Portæ cælestis Jerus. duodecim, terrestris verò
 decem, lib. 6. cap. ultim. p. 195. c. 2.
 Nomina illarum, ibidem.
 Post, idem significat, quod In, lib. 5. cap. 1. p. 145.
 c. 1.
 Potentia, aut posse aliquid efficere, pro ipso
 opere accipitur, lib. 10. reg. 22. p. 314. c. 2.
 & seq.
 Præcepta in præparatione animi adimplenda,
 lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 2.
 Præcepta aliqua sunt vitæ agendæ, ut moralia;
 & hæc carent Allegoria. Alia vitæ signifi-
 candæ; & hæc recipiunt Allegoriam, lib. 7.
 cap. 1. p. 208. c. 1.
 Præceptum unum pro perfecta doctrina ponitur,
 ut proximi dilectio, lib. 9. reg. 14. p. 278. c. 2.
 Præcepta diversimodè proponuntur in Scriptura,
 lib. 8. cap. 2. p. 237. c. 2. & seq.
 In Præceptis Decalogi prius negativa, mox af-
 firmativa quare ponuntur, lib. 5. c. 1. p. 142.
 c. 2.
 Quod sit prius, affirmativum, an negativum,
 ibidem.
 De hac materia, lib. 8. cap. 2. & 3. latè à p. 236.
 Prædicere solet Dominus ut absolute futurum,
 quod postea non est, lib. 9. reg. 3. p. 272.
 c. 1.
 Prædicat Scriptura sine dubio futurum, quod ad-
 monendo dicit, lib. 9. reg. 3. p. 272.
 Præpositionum usus in Scripturis, lib. 8. cap. 10.
 p. 263.
 Quæ hic explicantur, vide in Indice Capitulo-
 rum.
 Præputium pro Gentili, lib. 8. cap. 1. p. 234.
 c. 2. & lib. 10. reg. 45. p. 328. c. 2.
 Presbyter ab Episcopo differt, in proœm. lib. 6.
 p. 163. c. 2. & seq.

- Præfens negat, qui præteritum confitetur, lib. 10. reg. 34. p. 320. c. 1.
- Præsentia concedens, futura negat, lib. 10. reg. 34. p. 320. c. 1.
- Præterito pro futuro utitur Scriptura. Præteritum pro præfenti; Præfens pro futuro ponitur, lib. 5. cap. 3. p. 128.
- Præteritum, præfens includit, lib. 5. cap. 3. p. 144. c. 1. & lib. 10. reg. 34. p. 320. c. 1.
- Præteritum perfectum Hebræorum, exprimitur per triplex Latinum, ibidem, in fine cap.
- Præteritum pro futuro ponitur, lib. 5. cap. 3. in princip. p. 148. & lib. 10. reg. 43. & 50. p. 326. c. 1. & p. 332. c. 1.
- Præteritorum duo genera in Scripturis, lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 1.
- Principatus & Potestates, &c. in Angelis, ex quo loco vet. instrum. desumpserit Paulus, lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1.
- Principium, apud Græcos est generis fœmeninis & lex masculini, lib. 10. reg. 10. p. 307.
- Principium in personis divinis invenitur, sed non causa, lib. 2. cap. 3. p. 69. c. 1.
- Primogenitorum aliquorum depulsio ab hæreditate quid significet, lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 2. & lib. 9. reg. 17. p. 279.
- Primogenitus omnis creaturæ Christus, lib. 2. cap. 3. p. 73. c. 2.
- Primogenitus ex mortuis, & Primitiæ dormientium, Christus, lib. 2. cap. 3. p. 75. c. 1.
- Privilegium unius, non est instar legis, lib. 9. reg. 47. p. 293.
- Processio Filii vocatur generatio, sed non Spiritus Sancti: & quare, lib. 3. cap. 4. in fine, p. 112. c. 2.
- Prodigium, in quo differat à signis, lib. 7. cap. 1. p. 204. c. 2.
- Promissionis terra mysticè distribuitur inter iustos, lib. 4. cap. 1. p. 115. c. 2.
- Pronomina quæ redundare videntur, emphasin habent, ibidem, p. 182. c. 1.
- De Pronominibus agitur lib. 6. cap. 2. per totum, p. 181.
- Pronuntiationes Hebraicæ distinctæ etiam circa eandem litteram nostram, lib. 1. cap. 6. p. 14. c. 1.
- Prophetia quid, lib. 4. cap. 1. p. 114. c. 1.
- Prophetæ quot modis illustrentur à Deo, ibidem, c. 1. & 2. & p. 118. c. 2.
- Quid nomen *Propheta* designat, lib. 4. cap. 1. p. 115. c. 2.
- Quibus notis Prophetæ boni à malis discernantur, lib. 4. cap. 1. p. 116. c. 1.
- Ex Prophetis, aliqui nullam Prophetiam scripserunt, lib. 4. cap. 1. p. 123. c. 1.
- Prophetiæ, ut rectè intelligantur textu Evangelico sunt aperiendæ, lib. 10. reg. 16. p. 312. c. 1.
- Propheticè multa sæpè dicuntur de uno, quæ complentur in alio, lib. 6. cap. 1. p. 167. c. 1.
- Prophetarum stylus genio ipsorum accommodatur, lib. 1. cap. 1. p. 4. c. 1.
- Prophetarum Patres & Patria, quomodo cognoscantur, lib. 4. cap. 2. p. 125. c. 2.
- Omnes penè sancti Patriarchæ, & Prophetæ in aliquo fuerunt figuræ Salvatoris, lib. 6. cap. 1. p. 165. c. 2.
- Prophetæ exquirunt visionum expositionem ab Angelis, in procem. lib. 6. p. 164. c. 2.
- Prophetiæ de aliqua certa persona dicuntur, & in aliis adimplentur, lib. 6. cap. 1. p. 166. c. 2.
- Prophetarum periodi interdum inter se non coherant, sed sunt convulsæ à superioribus, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 2.
- Prophetæ historiæ ordinem non servant, ibi, p. 144. c. 2.
- Prophetæ post onera consolantur populum, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 1.
- Prophetæ citant libros Gentilium, lib. 6. cap. 1. p. 166. c. 2.
- Prophetarum tria genera, lib. 6. cap. 1. p. 167. c. 2. ad finem.
- Prophetæ quod sint sexdecim, duodecim minores, & quatuor majores, quod contineat mysterium, lib. 6. cap. ultim. p. 196. c. 1.
- Prophetæ ex occasione carnali, eo tempore data, fumebant materiam de futuris vaticinandi, lib. 7. cap. 1. p. 213. c. 1.
- De Prophetarum titulis agitur lib. 4. cap. 2. p. 125.
- Prophetæ solent duo vaticinia contexere, quorum alterum tunc impletur, alterum post multa sæcula eveniet; ut ex illo, quod vident, credant alterum, ibidem, c. 2.
- Prophetæ miscent in vaticiniis præsentibus futura, & è contra, ibi, p. 213. c. 2.
- Prophetia una est ex præscientia, alia ex iudicio operum: prima immutabilis est, secunda mutatur, lib. 4. cap. 1. p. 119. c. 2. & lib. 9. reg. 3. p. 272.
- Prophetæ boni qua nota secernebantur à malis Prophetis, lib. 4. cap. 1. p. 116. c. 1. & lib. 10. reg. 37. p. 321.
- Prophetæ an intelligant suas prophetias, lib. 4. cap. 1. p. 118. c. 1.
- Prophetæ nomine Pseudopropheta quandoquæ intelligitur, lib. 4. cap. 1. p. 115. c. 2. & lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 1.
- Prophetæ admiscent nomina barbara illarum Provinciarum, in quibus tunc res agebantur, lib. 10. reg. 8. p. 306.
- Prophetæ vocantur Videntes, lib. 4. cap. 1. p. 117. c. 1.
- Propositio universalis quo altius menti infideat, per affirmationem & negationem proferri solet, lib. 9. reg. 33. p. 286.
- Propositio indefinita pro universali ponitur, lib. 10. reg. 27. p. 318.
- De Propositionibus vide lib. 8. cap. 10. p. 263.
- Propositio universalis in Scripturis quandoquæ particularis est, lib. 6. cap. 3. p. 183.
- Prosperæ res tristibus admiscentur, lib. cap. 1. p. 141. c. 2.
- Provincia quæque orbis terrarum, suas habet proprietates, in procem. lib. 9. p. 269. c. 2.
- Psalterium quod canit Ecclesia, 70. Interpretum est, lib. 1. cap. 4. in fine, p. 12.
- Psalterium instrumentum musicum, lib. 4. cap. 3. p. 133. c. 2.

Psalmi Graduum cur hoc nomine appellentur, lib. 6. cap. 6. p. 194. c. 2. & lib. 9. reg. 49. p. 294. c. 2.
 Psalmi trigessimus tertius, & trigessimus sextus, ethici sunt præ omnibus, lib. 1. cap. 8. p. 18. c. 2.
 Psalmi Alphabetici, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 2.
 Psalmorum tituli quid significant, lib. 4. cap. 3. p. 131. c. 2.
 Psalmorum liber unus an plures, in proëm. lib. 6. p. 164. c. 1.
 Et an omnes sint à David conscripti.
 Ex Psalm. secundo & primo unus conflandus est, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 1.
 Psalmi sæpè sumunt exordium, & clauduntur in eadem periodo, ibidem.
 Psalmographus ordinem narrandi non servat, lib. 4. cap. 3. p. 130. c. 2. & lib. 5. cap. 1. p. 144. c. 2. & p. 145. c. 1.
 Psalmi inter se non servant ordinem historiarum, ibidem.
 Quot sint conscripti ordine alphabetico: & quare, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 2.
 In Psalmis crebrò invenitur imperativus commiserationis, seu deprecationis, lib. 5. cap. 4. p. 150.
 Psalmos in unum volumen redegit vel Esdras, vel Ezechias, lib. 4. cap. 3. p. 130. c. 2.
 Psalmi omnes de Christo vaticinantur, lib. 6. cap. 1. p. 167. c. 2.
 Quæ sit illorum materia de qua differunt, lib. 1. cap. 8. p. 18. c. 2.
 Publicanus vocatur in novo instrum. homo sceleratus, lib. 8. cap. 1. p. 232. c. 1.
 Puerorum trium, scilicet, Ananiæ, Azariæ, Misaelis, necnon Danielis, referuntur Patres, lib. 3. cap. 4. p. 99. c. 1.
 Puncta clausularum animadvertenda, ne hæreticam aut stultam sententiam proferamus, in proëm. lib. 10. p. 296. c. 1.
 Puniturus Deus indicat quam magna sint delicta: ut justum esse supplicium, omnes videant, lib. 10. reg. 28. p. 318. c. 1.
 Punitio, in verbo Supplicium.
 Purgatorium qui putarunt non esse, &c. lib. 8. cap. 1. p. 232. c. 1.
 Puteus penè semper in bono dicitur, lib. 7. cap. 2. p. 223. c. 1.
 Puniturus Deus benignitate utitur, differens tempus, ut agant pœnitentiam, lib. 10. reg. 29. p. 319. c. 1.
 Pythagoras occulit arcana Philosophiæ, quibusdam symbolis, lib. 1. cap. 2. p. 5. c. 2. & in proëm. lib. 7. p. 201. c. 2. Et nonnulla ex illis afferuntur, cum expositione succinta.

Q

Quadragesimæ mysterium quale, ex veteri & novo instrum. lib. 6. cap. ultim. p. 197. c. 1.
 Quæstiones curiosæ ab Scripturis relegandæ, lib. 9. reg. 40. p. 289.
 Quis pro difficili aut impossibili ponitur, lib. 9. reg. 48. p. 294.

Quis, cum verbo Do, das, optantis est, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 1.
 Quis, particula interrogativa, interdum dicit rem difficilem, interdum impossibilem, interdum rem extenuat, ibidem.

R

RAAB, meretrix, Ecclesiæ Christi figura, lib. 9. reg. 11. p. 277. c. 1.
 Ponitur in genealogia Salvatoris, lib. 3. cap. 4. p. 106. c. 1.
 Undè sit ignoratur, ibidem.
 Quod non fuit meretrix, sed caupona, dicunt aliqui; sed falsò, ibidem.
 Racca quid significet, lib. 1. cap. 6. p. 14. c. 2.
 Rachel pulchritudo figura Ecclesiæ, lib. 6. cap. 1. in princip. p. 165. c. 2.
 Ubi sepulta, ibidem, p. 174. c. 2.
 Cum dolore, præter morem aliarum sanctarum, peperisse dicitur, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 2.
 Pro quacumque muliere accipitur aliquando, lib. 2. cap. 1. p. 39. c. 1.
 Ratio contra Scripturam, admittenda non est, lib. 10. reg. 33. p. 320. c. 1.
 Raphael nomen Angeli, & quæ sint partes ejus, lib. 2. cap. 1. p. 35. c. 1.
 Recapitulatio diligenter notanda in Scriptura, lib. 5. cap. 1. p. 139. c. 1.
 Resurrectio finalis, sentiunt aliqui, media nocte futuram esse, lib. 3. cap. 1. p. 90. c. 2.
 Resurrectio mortuorum in Moyse palam non astruitur, lib. 8. cap. 6. p. 250. c. 1.
 Quæ testimonia ex Moyse & Prophetis eam probent, ibidem.
 Resurrecturi, an eadem ætate, & Christi corporis mensura, lib. 5. cap. 4. p. 150. c. 1.
 De Christi resurrectione, in proëm. lib. 10. p. 297. c. 1. Et ejusdem lib. 10. reg. 43. p. 325. c. 2.
 Resurrexisset, qui dicuntur in morte Christi, an iterum obierint, lib. 2. cap. 3. p. 75. c. 1.
 Non surrexerunt ante Christum, lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 1.
 Regnum cælorum ante Evangelium numquam fuit auditum, lib. 8. cap. 6. in princip. p. 250. c. 1.
 In veteri lege obscurè de illo differitur, ibidem.
 Relativum sine antecedenti ponitur, cum res insignis est bonitatis aut malitiæ, lib. 9. reg. 32. p. 286.
 Relativa redundant, sed emphasim habent, ibidem, leg. caput 2. libri 6.
 Respondet Paulus ad illa, quæ objici possunt, lib. 8. p. 234. c. 1.
 Respondet Dominus ad mentem interrogantis, verbis omisiss; aliquando ad verba, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 2.
 Regum pellices quibus fomentis præparabantur ante ingressum ad eorum cubiculum, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 1.
 Reges duodecim Tribuum, & anni gubernationis eorum supputantur, lib. 4. cap. 2. p. 128. c. 1.

Reges decem Tribuum, & anni gubernationis numerantur, ibidem.
 Reges duarum Tribuum, & anni regiminis numerantur, ibidem.
 Regnum duodecim Tribuum quomodo in duas factiones fuerit scissum, mortuo Salomone, lib. 4. p. 128. c. 1.
 Regum distinctionem solus Isaias servat, nam alii Prophetæ mixtim historiam narrant, lib. 4. cap. 2. p. 125. c. 2.
 Reges Judæorum ungebantur, lib. 2. cap. 3. p. 65. c. 1.
 Regium genus cum tribu sacerdotali matrimonium inibat, lib. 3. cap. 4. p. 108. c. 2.
 Reges cunctarum gentium quibus appellentur nominibus, lib. 2. cap. 1. p. 41. c. 2.
 Regnorum orbis curriculum, & devastatio, lib. 3. cap. 2. p. 93. c. 2. in fine.
 Reges omnes legimus sepultos, dempto Joachin, filio Josiæ, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 2.
 Regna quatuor, quibus mundus à principio usque ad finem gubernabitur, quæ sint, lib. 8. cap. 1.
 Repudium, v. lib. 8. cap. 4. p. 242. c. 1. & 2. & lib. 10. reg. 15. p. 311. c. 1.
 Repetitiones ejusdem verbi vel sententiæ, cur fiant in Scripturis, lib. 5. cap. 7. per totum, p. 157.
 Cur repetantur hæc verba in Prophetis: *Hæc dicit Dominus*: causa aperitur, lib. 10. reg. 23. p. 315. c. 2.
 Rerum similitudines pro rebus ipsis ponit Scriptura, lib. 9. reg. 21. p. 281.
 Res quæ semper est, tunc fieri dicitur, cum cognoscitur à nobis, ibidem, reg. 44. p. 292. c. 1.
 Res quæ ob aliam quæritur, inferior est illa altera, lib. 10. reg. 32. p. 319.
 Re dubia existente in Scripturis, ratio sequenda est, ibidem, reg. 33. p. 319.
 Res quæ alicubi strictim narratæ sunt, alibi latius explicantur; ideò ex collatione intelligi debent, ibidem, reg. 49. p. 331.
 Reprobati, & reprobata à Deo, dicuntur non esse, lib. 10. reg. 36. p. 321.
 Res quæ per historiam virtus est, in significatione est in vitio, & è contrà, lib. 7. cap. 1. p. 206. c. 1.
 Romanorum mores, lib. 9. reg. 1. p. 209. c. 2.
 Romanorum imperium demoliturus est Anti-Christus, lib. 3. cap. 2. p. 93. c. 2.
 Romanæ Ecclesiæ auctoritas cur aliis præferri merito debeat, lib. 8. cap. 5. p. 246. c. 1.

S

Sacerdotium, quantæ æstimabilitatis sit in lege gratiæ, collige ex his quæ de Levitis notantur, lib. 6. cap. 5. per tot. p. 190.
 Sancti omnes, in aliqua re tenent Christi figuram, lib. 7. cap. 1. p. 204. c. 2. & seq.
 Non oportet totam eorum vitam in typum trahere, ibidem, p. 205. c. 1. & lib. 6. cap. 1. in princip. p. 165.

Samuel an fuerit Sacerdos, lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 2.
 An à Phytoniffa fuscitatus, lib. 9. reg. 21. p. 281. c. 2.
 Fuit ipsi nomen impositum ante nativitatem, lib. 2. cap. 1. p. 37. c. 2.
 Sancti multa ignorant, in procem. lib. 6. p. 64. c. 2.
 Sanctus unus sustinet typum duarum rerum, unius malæ, & alterius bonæ, lib. 7. cap. 1. p. 206. c. 1.
 Sancti aliqui an Deum in hac vita viderint, ut Paulus, lib. 2. cap. 2. p. 53. c. 2.
 An statim post mortem Deum videant, lib. 2. cap. 2. p. 55. c. 1. & seq.
 Sancti vocantur homines, eo quod sint solum ad sanctitatem vocari, lib. 5. cap. 3. p. 144. c. 1.
 Sanctus unus typum omnium sanctorum sustinet, & quæ de illo dicuntur, intelligenda sunt de quolibet alio, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
 Sancti soli implent dies suos, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 2.
 Sancti assumunt personam peccatorum, lib. 9. reg. 43. p. 291. c. 2. & lib. 10. reg. 2. p. 299. in princip.
 Sanctorum facta non semper imitanda, lib. 10. reg. 20. p. 313. c. 1.
 Sanctorum multorum numerantur virtutes, in quibus alii alios superaverunt, lib. 9. reg. 22. p. 282. c. 1.
 Sanctorum uxores steriles fuerunt, lib. 7. cap. 1. p. 214. c. 2.
 Sancti rarò admodum filias tantum generant, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 2.
 Sapientiæ sæcularis typus in Deuteronomio, lib. 1. cap. 14. p. 28. c. 2.
 Salomon ex sapientibus Tyri & Phœnicum multas dicit sententias. Vomens cur vocatus fuerit, lib. 6. in procem. p. 162. c. 2.
 Salomon quoto ætatis anno Roboam genuerit, lib. 9. reg. 40. p. 260. c. 2.
 Salomon num inter sanctos computandus sit, libro 10. reg. 25. p. 316. c. 1.
 Quod multis fuerit nominibus præditus, lib. 2. cap. 1. p. 40. c. 2.
 Quare in somniis sapientiam illi sit Dominus elargitus, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.
 Salomon figura Christi, lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 1.
 Salomonis librorum quod sit institutum, ac materia, lib. 1. cap. 8. p. 18. c. 2.
 Sacerdotis nomen, commune est Sacerdotibus Dei, & idolorum, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 1.
 Sacerdos dicitur Christus, lib. 2. cap. 3. p. 74. c. 2.
 Sacerdotes summi Hebræorum ungebantur, lib. 2. cap. 3. p. 65. c. 1.
 Sacerdotibus Judæorum fuit cura gubernandi Israel demandata, post reversionem è captivitate Babylonica, lib. 4. cap. 2. p. 127. c. 1.
 Saul in Christi præcessisse figuram, & maledictionem Gelboe significasse reprobationem Israel, falsò putavit Eucherius, lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 2.

Saul nomen familiare erat his, qui erant è Benjamin. lib.2. cap.1. p.34. c.1.
 Samson amator pauperis Dalilæ, Christi figura fuit nos amantis, lib.6. cap.1. in princip. p.165. c.2. & lib.7. cap.1. p.205. c.1.
 Samsonis historia, an fabula aptè dici possit, lib.1. cap.3. p.7. c.2.
 Sadducæi negantes resurrectionem mortuorum refelluntur, lib.8. cap.6. post princ. p.250. & c.2.
 Sarai cur vocata Sara, lib.2. cap.1. p.33. c.2.
 Sara, quomodo fieri potuit, ut intacta recesserit à Pharaone, lib.8. cap.6. p.251. c.1.
 Sarra dicitur, quæ regit, lib.2. cap.1. p.33. c.2. v. iterum p.35. c.2.
 Satisfactio Christi infinita, quia supposito infinito facta, lib.3. cap.1. p.86. c.1. & p.87. c.1.
 Satisfactio duplex, una perfecta, alia imperfecta, ibidem p.86. c.2.
 Sabbatum pro die certo, & pro Paschate ex septem diebus constante, lib.9. reg.7. p.275. c.2.
 Sagittæ in bonum & malum dicuntur, lib.7. cap.2. p.221. c.1.
 Sagittæ Dei sunt ingentes calamitates, lib.10. reg.11. p.308. c.2.
 Sacris auctoribus quantum auctoritatis deferendum sit, lib.1. cap.16. p.28. & in proëm. lib.6. p.163. c.1.
 Salim (nomen urbis apud Joannem) pro Salem, corruptè proferebatur Christi tempore, lib.6. cap.1. p.175. c.1.
 Satyrus cum primum ignem vidisset, ipsum voluit amplexari, lib.10. in fine, p.333.
 Scorpionis natura, lib.10. reg.47. p.330. c.2.
 Scythismus mundi, quando fuerit, lib.3. cap.4. p.100. c.2.
 Sceleratorum supplicium apud Hebræos erat ligato saxo projici in flumine, lib.8. cap.6. p.253. c.1.
 Sciendi duplex via seu methodus, lib.2. cap.2. p.43. c.2.
 Scriptura an sit à Deo inspirata tantum, an inspirata & dictata, lib.8. cap.4. p.244. c.1.
 Scriptura similis est homini ex anima & corpore constanti, lib.2. cap.1. p.32. c.2. & lib.7. cap.1. p.208. c.2.
 Scriptura multa dicit quæ juxta historiam nequeunt consistere, ibid. p.209. c.1.
 Scripturæ difficultas quanta, lib.1. cap.1. in proëm. lib.6. p.162.
 An in vernacula lingua transfundenda, lib.8. cap.5. p.248. & in fine illius libri, p.266.
 Scriptura laudatorum hominum scelera non tegere solet in eorum gratiam, lib.10. reg.20. p.313.
 Scriptura quando aptè loquitur, memoriæ commendanda, ut nobis subveniat in obscuris, lib.10. reg.16. p.311. c.2.
 Scripturarum verus sensus è pluribus locis qui eandem rem edocent, eruitur, lib.10. reg.49. p.331.
 Scripturarum studio, quæ juvent, quæque noceant, lib.1. cap.17. p.29.

Scripturarum syllabæ, apices, puncta, omnia sunt plena sensibus, lib.9. reg.28. p.284.
 Scripturas interpretantes, quæ observare debent, lib.1. cap.11. p.20.
 Scripturas legentes, quæ animadvertere oportet, lib.4. cap.2. in princ. p.125. & regul.37. p.289.
 Scriptura rebus expertibus animæ tribuit animam, lib.10. reg.7. p.305. c.1.
 Scripturæ auctoritas, quanta sit, lib.9. reg.34. p.287.
 Scriptura, ex tempore, loco & aliis circumstantiis res illas significare solet, quas apertè non innuit, lib.10. reg.6. p.302. c.1.
 Scriptura plena eruditionis est; & non eruditionis expers, ut stulti putant, lib.9. reg.49. p.294. c.2.
 Scriptura cum gestu aliquando proferenda, qui solet esse loco interpretationis, lib.1. cap.10. p.20. c.2. & in proëm. lib.10. à princip. p.296.
 Scripturarum sensus ex antecedentibus & consequentibus eliciendus, lib.10. reg.1. p.298.
 In Scripturis nihil redundat, lib.9. regul.28. p.284.
 Scriptores sacri ita de se loquuntur, ut de aliis, lib.6. cap.2. p.182. & lib.9. reg.29. & 30. p.284. & 286.
 In ipsis, an memoriæ lapsus admittendus, lib.6. cap.1. p.173. c.1.
 Scriptorum in genere auctoritas, lib.1. cap.16. p.28.
 Scripturæ divinæ laus, in proëm. lib.4. p.113.
 Scripturarum ad intelligentiam, tempus, personam, causam, & rem, animadvertere oportet, lib.4. cap.2. p.125.
 Scriptura quatuor modis profert, quæ dicit: bona benè, &c. lib.9. reg.38. 39. p.289.
 Scriptura nonnunquam omittit aliqua, quæ alio in loco supplet, lib.5. cap.1. p.146. c.1.
 Scripturæ quæ postmodum sunt dicturæ, ac si essent jam dicta, proferunt, lib.10. p.315. regula 23.
 Quandoque ad superiora referunt, ibid.
 Scripturæ ab humanitate Christi incipiunt, & conscendunt ad divinitatem; & è contrà, l.2. cap.3. p.67. c.2.
 Scriptura prius à malis operibus avertit; mox ad benè operandum allicit, l.5. cap.1. p.142. c.2.
 Scriptura primum bona proponit, mox mala subjungit: quia bona sunt præcedentis Dei consilii, mala nostræ ignaviæ, ibidem.
 Scriptura adversis læta subjungit, eodem lib.5. cap.1. p.141. c.1. in fine.
 Scriptura obiter & in alieno loco interferit, quod omiserat, quando rem ex instituto narrabat, ibid. p.131. c.1.
 Scriptura duos aut tres sensus admittit, lib.7. cap.1. p.203. c.1. & lib.10. reg.36. p.320.
 Scriptura obscurè proponit mysteria, nè ab infidelibus irrideantur, lib.10. reg.47. p.329. c.2. & ob audientium imperitiam.
 Circa Scripturæ obscuritatem, v. lib.1. cap.1. & 2.

- Scriptura, ex re minori sensibili, rem spiritua-
lem & maiorem probat, lib. 7. cap. 1. p. 214.
c. 1.
- Scriptura juxta hominum morem pluries loqui-
tur, lib. 2. c. 4. p. 77. c. 2.
- Scriptura in locutionibus se accommodat his, qui-
bus loquitur, lib. 10. reg. 8. p. 306.
- Senarius numerus laboris est, lib. 3. cap. 4. p. 101.
c. 1.
- Sensus nostri unus pro alio mixtim ponuntur,
lib. 9. reg. 15. p. 279.
- Sensus in testes adducit Scriptura, ut nos certio-
res reddat, ibid. reg. 16.
- Sensus nostri si coerceantur, vitam præstant: si
relinquantur liberi, mortem afferunt, lib. 6.
cap. 6. p. 193. c. 1.
- Sensus quatuor Scriptura admittit, non simul,
sed certis in locis, lib. 7. cap. 1. p. 203. c. 1.
& p. 208. c. 1. & lib. 10. reg. 36. p. 320.
- Sensus Scripturæ duo sunt, literalis, & spiritua-
lis, lib. 7. cap. 1. p. 203. c. 1.
- Sensus mystici ad hæreticos profligandos parum
roboris habent, ibid. p. 204. c. 1.
- Sedechias Rex impius, Christi figura esse non
potuit, lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 2.
- Sepeliuntur in Scripturis Reges omnes, dempto
Joachim filio Josiæ, lib. 8. cap. 6. p. 253.
c. 2.
- Patriarchæ duodecim filii Jacob, ubi sepulti,
lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 1.
- Serpens in bono & malo dicitur, lib. 7. cap. 2.
p. 217. c. 1.
- Serpentis naturam nosse prodest ad intelligen-
das Scripturas, lib. 10. reg. 47. p. 329. c. 2.
- Serpentis in Paradiso maledictio, quomodo ab
Ambrosio intellecta, lib. 7. cap. 4. p. 225. c. 2.
- Sermo Dei Margaritum, in præmio libri 6.
p. 162. c. 2.
- Sedere in Deo quid significet, lib. 2. cap. ultim.
p. 83. c. 2.
- Sephora uxor Moyse, quæ Æthiopissa dicitur,
juxta aliquos, lib. 2. cap. 1. p. 40. c. 2.
- Septuaginta à quo Rege Ægypti fuerint evoca-
ti ad interpretandum Scripturas, lib. 1. c. 4.
p. 9. c. 2. & tota eorum historia. Et an septua-
ginta, vel septuaginta duo fuerint? p. 9. c. 1.
- An totum vetus testamentum transtulerint,
lib. 1. cap. 4. p. 10. c. 1.
- Hujus translationis auctoritas, ibid. c. 1. & 2.
- Translationem Septuaginta in Psalmis, & Eccle-
siaste, sequitur Ecclesia; in cæteris, Hebrai-
cos Codices, lib. 1. cap. 4. p. 12. c. 2.
- Seminis fuscitatio à fratre vivo in uxore mor-
tui, quomodo fuerit in veteri lege, lib. 3.
cap. 4. p. 109. c. 1.
- Sexu non expresso, masculus & foemina intelli-
guntur: si unus exprimitur, erit honoratior,
sed uterque intelligitur, lib. 9. reg. 6. p. 274.
& reg. 9. p. 276.
- Sexus in incorporeis rebus non est; sed linguæ
idioma, lib. 10. reg. 10. p. 307.
- Separatio quando fit, boni secedunt à malis;
non è contra, lib. 9. reg. 27. p. 283.
- Sententiæ duplicantur, ad incrementum rei of-
tendendum, lib. 5. cap. 7. p. 157. c. 2.
- Sententia, quæ in duobus locis repetitur, aliis
verbis exprimitur, quàm in loco proprio,
ibidem p. 160. c. 1.
- Sexta hora Deus hominem creavit, & eadem
reparavit, & de ligno comedit, lib. 6. cap. 3.
p. 183. c. 2.
- Si, lib. 8. cap. 8. p. 257. c. 1.
- Sicut, lib. 8. cap. 8. p. 258. c. 1. & 2.
- Siloe turris supra quos cecidit, lib. 1. cap. 13.
p. 22. c. 1. & p. 23. c. 1.
- Siloe piscina mysticè, lib. 2. cap. 1. p. 32. c. 2.
- Similitudine ex aliqua re ducta, non laudatur
res tota, lib. 7. cap. 1. p. 207. c. 2.
- Similitudo pro re ipsa ponitur; ut, Vidi puteum
in somnis, lib. 9. reg. 21. p. 281. & lib. 10.
regula 22. p. 315. c. 1.
- Similitudines à bonis & malis rebus trahuntur,
lib. 10. reg. 22. p. 315.
- Similes similitudines, & dissimiles similitudines
in Deo, quomodo inveniuntur, lib. 2. cap. 2.
in fin. p. 64. c. 1. & 2.
- Similitudo ab æqualitate differt, lib. 7. cap. 4.
p. 228. c. 2. & lib. 10. reg. 50. p. 332. c. 1.
- Si fortè, in Deo quomodo dicatur, lib. 5. cap. 6.
p. 156. à c. 1.
- Sic & Sicut in divinis non sunt similitudines, sed
æqualitates, lib. 7. cap. 4. p. 226. c. 2. & lib. 8.
cap. 8. p. 258. c. 2.
- Si pro Nunquid, lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 1. & in
procem. lib. 10. p. 297. c. 2.
- Signa, quæ facta sunt in morte Christi, in Ju-
dæa tantum facta sunt, lib. 6. cap. 3. p. 183.
c. 2.
- Signa Deus semper facit, cum legem aliquam
laturus est, lib. 9. reg. 50. p. 294.
- Signum dicitur quando aliquid cernitur, & aliud
intelligitur, lib. 7. cap. 1. p. 204. c. 2.
- Signum à prodigio in quo differt, ibidem.
- Signa, erant omnia facta Christi, scilicet, al-
terius rei, lib. 10. reg. 47. p. 329. c. 2.
- Simon Leprosus cur vocatus, lib. 9. regul. 11.
p. 276.
- Simon Cananæus, sic dicitur à vico Canan. lib. 2.
cap. 1. p. 34. c. 1. aut à zelo erga Deum, lib. 7.
cap. 2. p. 222. c. 1.
- Similitudines variæ, quæ ex animalibus trahun-
tur, pro significandis virtutibus aut vitiis,
lib. 7. cap. 3. p. 224.
- Sindone relicta, quis fugerit in horto, lib. 9.
reg. 29. p. 284. c. 2.
- Sophoclis sententia de temporis momento in re-
bus gerendis, lib. 1. cap. 3. p. 8. in fine. De
præmio & pœna, lib. 8. cap. 3. p. 240. c. 1.
- Sodomitæ quare igne absumpti, & non alio ele-
mento, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
- Sortes quid sint, & Mathias & Jonas an fuerint
forte inventi, lib. 9. reg. 47. p. 293. c. 2.
- Solis eclipsis in morte Christi, an universalis,
lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 2.
- Solem & Lunam obscurari, ingentem ostendit
calamitatem, lib. 10. reg. 7. in fin. p. 306. c. 2.
- Sol pro Christo & tribulatione, lib. 7. cap. 2.
p. 217. c. 2.
- Sophistæ, quod Theologiam conspurcaverint, in
procem. lib. 6. p. 162. c. 1. in fine.

Spiritus pro homine iusto, lib. 9. reg. 6. p. 274. c. 1.
 Spiritus Sanctus numquam dicitur Patre minor, sicut Filius, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 1. & p. 59. c. 1.
 An sit imago Filii, ut Filius est Patris, lib. 2. c. 3. p. 74. c. 1. & 2.
 Spiritus Sancti Donorum diversitas, lib. 4. cap. 1. p. 118. c. 1.
 Sponsus Nuptiarum Cana Galileæ, quis, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2.
 De Spiritus Sancti divinitate contra Macedonios, lib. 2. cap. 2. p. 59. c. 1.
 Quod procedat à Patre & Filio contra Græcos in proëm. lib. 6. p. 163. c. 2.
 Splendor gloriæ, id est ingens, Christus vocatur, lib. 2. cap. 3. p. 74. c. 2.
 Stare est proprium sanctorum, & significat rectè agere, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 2.
 Steriles quare fuerint sanctæ mulieres, lib. 7. cap. 1. p. 214. c. 2.
 Sudor Christi in Passione an fuerit verus sanguis, lib. 8. cap. 8. p. 259. c. 1.
 Sum, quid significet in Scripturis, lib. 10. reg. 38. p. 321.
 Susannæ accusatorum nomina, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2.
 Suos vocat Deus iustos, licet omnes homines sint Dei ratione creationis, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 1.
 Stylus scribentis, qua nota in Scripturis cognosci, ac discerni possit, lib. 1. cap. 1. p. 4. c. 1.
 Synæti rusticus quod munus obtulerit Artaxerxi, lib. 10. in fine, p. 333. c. 1.
 Synecdoches figura explicatur, lib. 9. reg. 4. 5. 6. & 7. p. 272. & seq. & lib. 10. reg. 43. p. 325.
 Synagogæ reprobata Typum multis in locis, lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 2.
 Sylva quorundam Nominum, quæ in bonam, aut malam partem trahuntur, aut in utramque, lib. 7. cap. 2. p. 217.
 Sychem nomen viri, & urbis, lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 1.
 Sychar corruptè proferebatur tempore Christi, pro Sychem urbe Samariæ, ibid.

T

Tαυτολογία idest contrarietas non est in Scripturis, quamvis esse videatur, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 2. in fine.
 Tamquàm, lib. 8. cap. 8. p. 259. c. 1.
 Tenebræ Passionis Christi an obtexerint totum orbem, necnè, lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 1.
 Tenebræ in morte Christi cur per tres horas factæ sunt, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.
 Tentatio duplex, probans, & seducens, lib. 9. reg. 36. p. 287. c. 2.
 De Tentatione Christi cur nil scribit Joannes in Evangelio, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
 Terga vertere, est contemnere, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 1.
 Terræmotus rerum mutationem significat, l. 10. reg. 50. p. 295. c. 1.

Terræmotus Passionis Christi an universalis, lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 2.
 De Tenebris, ibidem col. 1.
 Tertulianus notatur, in proëm. lib. 6. p. 163. c. 2.
 Testimonium ex inimicis desumptum validissimum, lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1. v. lib. 1. cap. 14. p. 26.
 Testimoniis ex libris Septuaginta usurpant Apostoli, omisso Hebræo: quia illi libri erant apud gentes divulgari, lib. 6. cap. 1. p. 174. c. 2.
 Testimonium Scripturæ proprio loco & tempore adhibendum, ne contemnatur si in alieno loco irrepserit, lib. 6. cap. 1. p. 169. c. 2.
 In testimoniis citandis Apostoli, aliquando explicant nomen auctoris, aliquando supprimunt, quia cum doctis loquuntur, ibidem p. 170. c. 1.
 Testimonia plura sub nomine illius, qui notior est, citari solent, ibidem c. 1. & 2.
 Testimonia plura citantur, ac si essent unius, ibidem.
 Testimonia an citentur ab Evangelistis, quæ omnino quadrare rei præsentis non videntur, sed ex illis sumunt occasionem ad docendum, eodem lib. 6. cap. 1. p. 172. c. 2.
 Templi Hierosolymitani everfio, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 2.
 Tempora verborum mixtim inter se permutantur, lib. 5. cap. 3. per totum, p. 48.
 Tempus cognoscendum illius rei de qua agitur, ut Scripturas intelligas, lib. 4. cap. 2. in princ. p. 125.
 Testamenti veteris translationes, & quot linguis, lib. 1. cap. 4. p. 8.
 Testamentum propriè fœdus significat inter viuentes, abusivè inter mortuos, lib. 1. cap. 7. p. 16. c. 1.
 Testamenti novi & veteris quæ sit differentia, ibid. c. 1. & 2.
 Unde derivetur nomen in Hebræo, ibid. p. 15. c. 2. in princip. cap. 7.
 Quos libros in genere utrumque contineat, ibid. p. 16. c. 1.
 Testamenti veteris, & novi cathalogus ex Nicephoro Calixto, lib. 1. cap. 7. p. 16. & 17.
 Utriusque Testamenti summa, ex D. Dionysio Areopagita, lib. 1. cap. 9. p. 19.
 Tessaradecas tertia Matth. quomodo contineat 14. personas, lib. 3. cap. 4. p. 104. c. 1.
 In Tessaradecade secunda numerantur quatuordecim personæ, cum tres aliæ sint, scilicet, Ochozias filius Joram, Joas, Amasias; igitur cum sint 17. cur numerantur 14. tantum, lib. 3. cap. 4. p. 104. c. 2.
 Thessalorum mores, lib. 9. reg. in princip. p. 269.
 Thare Abrahamæ Pater, infidelis, lib. 10. reg. 21. p. 314. c. 1.
 Theologiæ detractores, carpuntur, lib. 10. in fine.
 Theologia certis regulis est adstricta, in Præfatione.
 Theologi à qua majorum exciderint hæreditate, lib. 1. cap. 12. p. 21. c. 2.

Θεός hoc est Theos, seu Deus, unde derivatum sit, lib. 2. cap. 2. p. 47. c. 2.
 Theologia degeneravit ab antiquo splendore, in proëm. lib. 6. p. 162. c. 1. in fine.
 Theologia una est conjuncta, alia separata, l. 2. cap. 2. p. 52. c. 1.
 Theologia in tres secatur partes, in naturalem, moralem, mysticam, lib. 1. cap. 8. p. 58. c. 2.
 Thracensis ancilla quid Thalen dixerit sydera contemplanti, lib. 2. cap. 2. in princip. p. 43. c. 1.
 Theophylactus, & Theodoretus reprehensi in expositione, *Oneris*, in titulis Prophetarum, lib. 4. cap. 2. p. 126. c. 1.
 Theophylacti locus, dicentis, unum tantum Eliam futurum secundi adventus præcurso-rem, explicatur, lib. 3. cap. 1. p. 88. c. 2.
 Tribuit errorem memoriæ Evangelistis, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 2.
 Quod divitis epulonis narratio apud Luc. sit Parabola, tenet etiam, lib. 1. cap. 3. p. 7. c. 1.
 Timor unus servilis, alius castus, lib. 9. reg. 36. p. 88. c. 1. & lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 1.
 Tituli Psalmorum carent ordine, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 1.
 Tituli Prophetarum exponuntur, lib. 4. cap. 2. p. 125.
 Tituli Psalmorum, ibid. cap. 3. p. 129.
 Titulo libri cognito, aditus aperitur ad ejus intelligentiam, in proëm. lib. 9. p. 269.
 Totum pro parte, & partem pro toto ponit Scriptura, lib. 9. reg. 6. 7. & 8. p. 274. & seq.
 Torcular vocatur Ecclesia, lib. 10. reg. 11. p. 307. c. 2.
 In bonam & malam partem accipitur, lib. 7. p. 220. c. 2.
 Torrens in bonum & in malum accipitur, lib. 7. cap. 2. p. 223. c. 1.
 Transire de bonis & malis dicitur, sed regularius de malo, lib. 10. reg. 6. p. 305. c. 1.
 Tropicae locutiones propriis admiscuntur, ut præbeant aditum ad eas intelligendum, l. 10. reg. 47. p. 329. c. 2.
 Tropologicus sensus spectat ad mores, & unde deducatur nomen, lib. 7. cap. 1. p. 203. c. 1.
 Translationes Scripturæ Sacrae, lib. 1. cap. 4. p. 8. c. 2. per totum.
 Qui primi transtulerunt, & quare, ibidem.
 De reliquis, deinceps, à p. 10. c. 2. v. Septuaginta.
 Translationes D. Hieronymi, lib. 1. cap. 4. p. 12. c. 1. & 2.
 Translationis vulgatæ dictæ, Auctor ignoratur, ibid. c. 1.
 Translationum pluralitatis quæ utilitas, ibidem cap. 5. p. 12.
 Translatio Septuaginta qualis, v. Septuaginta.
 Trinitas Divina præcipue manifestata est in Evangeliiis, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 2.
 In dubiis translationum ad quoscodices recurrendum, lib. 1. cap. 6. p. 14. c. 2.
 Personarum Divinarum pluralitas jam in veteri Testamento prælucebat, ibidem.
 Trinitati omnia sunt communia, demptis relationibus, & carne Christi, lib. 2. cap. 2. p. 51. c. 2.

Tribus Juda cum Levitica, matrimonia inter se copulabant, lib. 3. cap. 4. p. 108. c. 2.
 Tribuum Duarum, Decem, & Duodecim, quæ sint nomina, lib. 4. cap. 2. p. 228. c. 2.
 Tribuum maledictiones, & benedictiones, prophetiæ sunt, lib. 5. cap. 5. p. 152. c. 1.
 Tribubus singulis assignantur variæ habitationes juxta merita; sic Christianis mansiones dantur, lib. 6. cap. 5. p. 191. c. 1. & lib. 4. cap. 1. p. 115. c. 2.
 Tristibus læta subjungunt Scripturæ: post moerorem succedit consolatio, lib. 5. cap. 1. p. 144. c. 1.
 Traditiones Apostolorum ex veter. sumptæ sunt instrumento, lib. 6. cap. 1. p. 169. c. 2.
 De Traditionibus Ecclesiasticis differitur lib. 8. cap. 5. p. 244. per totum.
 Hæretici traditiones despiciunt; sed quare? ibidem, v. p. 246. c. 1.
 Traditio est Apostolica, in vigilia Paschæ populos usque ad mediam noctem non dimittere, sed spectare Christi adventum, lib. 3. cap. 1. p. 90. c. 2.
 Tuus, in malam partem dicitur: ut, Peccavit populus tuus, lib. 6. cap. 2. p. 181. c. 2.
 Tunc particula juncta futuro, vertit futurum in præter. lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 2.
 Tunc, lib. 8. cap. 8. p. 257. c. 1.
 Tychonii septem regulæ ad intelligendum Scripturas, lib. 10. reg. 39. p. 322. & deinceps.
 Typum Christi sustinent sancti, Typus partem indicat; nam si prorsus esset similis, non est typus, sed res ipsa, lib. 6. cap. 1. in princip. p. 165. c. 2.
 Typum germanum novorum putare esse vetera, absurdum est, lib. 6. cap. 1. p. 166. c. 2.
 Typis solent homines præparari à Deo, antequam res ipsæ veniant, lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 1.
 Typus rei bonæ, potest etiam esse rei malæ, ex illa nimirum parte quæ bona est, ibid. c. 2. & hoc extenditur ad res irrationales, ibidem p. 206. c. 1.

V

Vanitas vanitatum quid, lib. 5. cap. 7.
 Vas, vasis pro quocumque instrumento, lib. 10. reg. 45. p. 328. c. 2.
 Vas electionis quare Paulus vocatus, ibidem.
 Vas aut vasculum pro membro genitali mulieris, lib. 10. reg. 25. p. 317. c. 1. & 2.
 Vespera pro nocte accipitur, lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 2. Et in proëmio lib. 10. p. 297. c. 1.
 Veritas illustrior fit, falsitate illi è regione apposita, lib. 9. reg. 35. & 36. p. 287.
 Vertere terga est contemnere Dei præcepta, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 1.
 Verbi unius translatio, non efficit totum locum figuratum, lib. 10. reg. 47. p. 329. c. 1.
 Veritas in altissimo puteo juxta Democritum, demersa, lib. 2. cap. 2. in princip. p. 42.
 Veritas aliis atque aliis verbis enarrari potest, ipsa incolumi, lib. 10. reg. 50. p. 332. c. 1.
 Verbum Dei & nostrum quomodo differunt, lib. 2.

- lib. 2. cap. 2. p. 63. c. 1. & lib. 3. cap. 4. p. 111. c. 2.
- Verbum filius Dei vocatur, & quare, lib. 2. cap. 3. p. 72. c. 1.
- Verbum Domini habet in titulo prophetia, quæ fausta annuntiat; aut dum ærumnas, post illas sequatur solatium, lib. 4. cap. 2. p. 126. c. 2.
- Verbi unius repetitio vehementiam locutionis ostendit, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 1.
- Verbi repetitio hujusmodi: Videns vidi, quid significet, ibidem.
- Verbum otiosum, vide Otiosum.
- Verbum idem secundò repetitum in eadem periodo, aliquando aliam habet significationem, & est veluti prioris allegoria, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 1.
- Verbis trivii utitur Scriptura, lib. 8. c. 1. p. 234. c. 1.
- Venator frequentius accipitur in malam partem, quam in bonam, lib. 7. cap. 2. p. 221. c. 2.
- Vester, tra, trum, dicitur de bonis & malis, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 1.
- Vermis supplicium impiorum, metaphoricè vocatur, lib. 8. cap. 5. p. 246. c. 1. in margine.
- Vestimenta scindebantur audita blasphemia, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 1.
- Veteris legis abrogationem inculcat Paulus, lib. 1. cap. 7. p. 16. c. 1. & lib. 8. cap. 1. p. 234. c. 1.
- Verberare antea, hominem crucifigendum, mos erat Romanis, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 1.
- Vigiliarum festorum undè institutio, lib. 3. cap. 1. p. 90. c. 2.
- Vigiliæ noctis, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 2.
- Vir pro homine & muliere accipitur, lib. 9. reg. 6. p. 274. c. 1. & reg. 9. p. 276. Vide Masculinum, & Sexus.
- Virginitas sub præcepto quare non sit posita, lib. 8. cap. 2. p. 238. c. 2.
- Virgo vocatur etiam, quæ est corrupta, lib. 9. reg. 11. p. 277. c. 1.
- Visiones dæmonum & angelorum quo modo discernantur, lib. 9. reg. 16. p. 279. c. 2.
- Virtutes connexæ & concatenatæ inter se, lib. 9. reg. 22. p. 282.
- Virga corporaliter & spiritualiter intelligitur, lib. 10. reg. 11. in fine, p. 309. c. 1.
- Viperæ natura quæ sit, lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 1.
- Virtutes gentium non constituunt Populum Dei, lib. 6. cap. 5. p. 190. c. 2.
- Virtutes sunt quatuor, & in se connexæ, lib. 9. reg. 22. p. 282. c. 1. in fine.
- Vituperium non est ex illaudatis nasci parentibus, lib. 10. reg. 21. p. 313. c. 2. in fine, & seq.
- Vituperat Ecclesia homines iniquos, quia ab iniquis parentibus orti, ibidem.
- Virorum generationes digerit Scriptura, non mulierum, lib. 3. cap. 4. p. 108. c. 1.
- Vivere est solius Dei verbum propriè, lib. 2. cap. 2. p. 63. c. 2.
- Vivens dicitur ad idoli distinctionem, ibidem, p. 62. c. 2.
- Vinctus Christi, nomen est ingentis supercilii in Paulo, lib. 8. cap. 1. p. 231. c. 1.
- Vinctos è carcere extrudunt Paschate Romani & Judæi, lib. 8. cap. 5. p. 247. c. 2. Et ex hinc Christiani.
- Virtutes illæ, quæ sunt ex Angelorum numero, ex quo loco vet. instrum. desumptæ, lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1.
- Quare hoc nomine vocatæ, lib. 2. cap. 1. p. 34. c. 2. in fine, & seq.
- Viam muniebat Deus in veteri testamento ad ea quæ factururus erat, ne veluti insolita rejiceret, lib. 7. cap. 1. p. 212. c. 1.
- Visitare, significat regere, ac moderari; ac etiam punire, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2. & lib. 7. c. 2. p. 222. c. 2. Undè, in bonam & malam partem accipitur, lib. 7. cap. 2. p. 222. c. 2.
- Unius virtutis nomine, multa solent intelligi in Scriptura, lib. 9. reg. 14. p. 278. c. 2.
- Vitia non sunt omnia inter se paria, lib. 8. cap. 2. p. 236. c. 1. & seq.
- Vitia plurima sub animantium nomine describit Scriptura, lib. 10. reg. 6. p. 305. c. 1.
- A vitio prius recedendum, deindè virtuti operam dandum, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 2.
- Visio Dei non differtur sanctis usque ad extremum Judicium, lib. 2. cap. 2. p. 55. c. 1.
- Visiones aliquæ spectant ad Jerusalem cælestem: aliæ ad terrenam, aliæ ad utramque, lib. 4. cap. 1. p. 115. c. 1.
- Visus multoties ponitur pro quolibet alio sensu, cognitione, &c. lib. 9. reg. 15. p. 279.
- Videntes vocabantur Prophetæ, quia quæ cæteri ignorabant, ipsi cognoscebant, ibidem, p. 117. c. 1.
- Visio in Prophetis, idem est quod verbum Domini, lib. 4. cap. 2. p. 126. c. 2.
- Visio ponitur in titulo Prophetarum, & nihil subjungunt se vidisse, & quare, ibidem.
- Universalis propositio intelligitur juxta subjectam materiam: aliquando omnia comprehendit, ac nullis terminis septa est; aliquando non, lib. 6. cap. 3. per totum, p. 183.
- Unus pro multis, ut indefinita propositio pro universali, ibidem, p. 185. c. 2.
- Unus Deus dicitur, quia numquam à se dissidet, nec mutationi est obnoxius, lib. 6. cap. 6. p. 192. c. 1.
- Unus ad distinctionem idolorum, non ad excludendum personas, lib. 2. cap. 2. p. 58. c. 2.
- Vocativi repetitio diligentis vocationis signum est, lib. 5. cap. 7. p. 157. c. 2.
- Vocare aliquem ex nomine, emphasim habet, lib. 9. reg. 41. p. 290.
- Vocabula Christi ætate corrupta, lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 1.
- Voces aliquas ponit Scriptura cum sua interpretatione; alia sine illa, lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 1.
- Voces aliquas Hebraicas servat Ecclesia, eisque utitur, & quare, lib. 1. cap. 6. p. 14. c. 1. & 2. & lib. 2. cap. 1. p. 36. c. 1.
- Volucres vocantur dæmones, & viri sancti, lib. 7. cap. 2. p. 218. c. 1.

Urbes duæ Jerusaleme & Babylon sedes mysticè omnium mortalium, lib. 3. cap. 3. p. 95. c. 2. Vide etiam lib. 4. cap. 1. p. 115. c. 1.
 Cives harum duarum Urbium moribus dignoscuntur, eodem lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
 Urbes quindecim in Asia concidere in terræmotu Passionis Domini, lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 2.
 Uriæ, uxoris ejus, & David allegoria, lib. 7. cap. 1. p. 206. c. 1.
 Uriæ uxoris cur nomen suppressit Matthæus, lib. 3. cap. 4. p. 106. c. 2. in fine.
 Vulgata Editio, quem Auctorem agnoscat, lib. 1. cap. 4. p. 12. c. 1.
 Uxores Sanctorum ideo steriles fuere, (cum essent steriles maledictæ) ut filiorum multitudinem intelligas spiritualiter, lib. 7. cap. 1. p. 214. c. 2.
 Uxorum multitudinem fas erat in veteri lege Patribus habere, lib. 7. cap. 1. p. 215. c. 1.
 Plebeis non item, sed hominibus personæ & dignitatis, in typum futurorum, ibidem.
 Quid per hanc permissionem significaretur, lib. 8. cap. 8. p. 255. c. 2.

Uxores alienigenas cur contra legem acceperunt aliqui, lib. 7. cap. 1. p. 214. c. 2.

Z

Zabulus, quid significet apud Patres antiquos, exponitur, adversus Erasmus, lib. 3. cap. 3. p. 97. c. 1.
 Zacharias Propheta sæpè inculcat: Hæc dicit Dominus; & quare, lib. 4. cap. 2. p. 127. c. 1. & lib. 10. reg. 23. p. 315. c. 2.
 Zacharias filius Barachiz quis sit, lib. 2. cap. 1. p. 40. c. 2. Exponitur contra Basilium & Gregorium Nissenum.
 Zara in generatione apud Matthæum cur ponatur, cum ad Christum non pertineat, lib. 3. cap. 4. p. 106. c. 1.
 Zelotes, vide Simon.
 Zelus in bonum & malum dicitur, lib. 7. cap. 2. p. 222. c. 1.
 Zeugma in Scripturis frequens, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2.
 Zorobabel Christi figura: qui templum ex novis & veteribus lapidibus construxit, lib. 6. cap. 1. p. 165. c. 2.

Finis Indicis Alphabetici.

INDEX POSTERIOR

LOCOS SCRIPTURÆ DIVINÆ

PASSIM IN TOTO OPERE ENUCLEATOS,
præmonstrans, & ob oculos subjiciens, juxta Sacrorum
Librorum seriem.

ADJICIENS ITIDEM JUXTA QUEMLIBET PLURA,
quæ pro plena intelligentia, ac notitia eorum, desiderari
poterant.

EX GENESI.

Cap. 1. **D**E nomine hujus libri, lib. 10. reg. 35.
p. 320.

Creavit cælum & terram, terram vocat om-
nia elementa, lib. 10. reg. 7. p. 306. c. 2.

Terra erat inanis & vacua, lib. 5. cap. 1. p. 140.
c. 2.

Spiritus Domini ferebatur super aquas, lib. 1.
cap. 4. in fine, p. 12. c. 2.

Cur capite primo Genesis dicitur: Dixit Deus
fiat lux: & capite secundo: Dixit Dominus
Deus, lib. 2. cap. 2. p. 56. c. 1.

Faciamus hominem ad imaginem & similitudi-
nem nostram, lib. 2. cap. 2. p. 5. c. 2.

Angeli ante mundum, quamvis simul cum ipso
sunt creati, in procem. lib. 6. p. 163. c. 2.

Cur hominis creatio in postremum diem rejec-
ta est, & cur prius mundum, mox verò ho-
minem creaverit, lib. 5. cap. 1. p. 137. c. 1.

Crescite & multiplicamini, ter repetitur, scilicet
Genes. 1. 8. & 9. lib. 5. in fine p. 161.
c. 1.

Creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad
imaginem Dei creavit illum, lib. 6. cap. 2.
in fine, p. 183. c. 2.

Hora sexta homo creatus, & redemptus, & de
ligno comedit, lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 2.

Vespere & mane dies unus, lib. 6. cap. 4. p. 188.
c. 1.

In omnibus diebus, dempto secundo, dicitur:
Vidit Deus quòd esset bonum, lib. 6. cap. 6.
p. 192. c. 2.

Cap. 2. Istæ sunt generationes cæli & terræ, &c. lib. 3.
cap. 3. circa princip. p. 95. c. 1.

Requievit Deus ab universo opere, lib. 6. cap. 6.
p. 193. c. 2. & lib. 9. reg. 35. p. 287. c. 2.

& lib. 10. reg. 3. p. 300. c. 2.

In die quo comederis, morte morieris, lib. 9.
reg. 44. p. 292. c. 2.

Adæ vero non est inventus adjutor similis illi,
lib. 9. reg. 28. p. 284. c. 1.

Plantavit Dominus paradisum in Eden, & po-
suit hominem, lib. 5. cap. 1. p. 139. c. 1.

Nunc os ex osibus meis, sunt verba Adæ,
& Matth. 19. verba Christi, lib. 10. reg. 5.
p. 301. c. 2.

Perfecti sunt cæli & terra, & omnis ornatus
eorum, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1.

Requievit in die septimo, & sanctificavit illum,
lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 1. & lib. 6. cap. 6.
p. 144. c. 1.

Lignum vitæ, & scientiæ boni & mali, lib. 2.
cap. 1. p. 33. c. 1. Et arbor scientiæ quod
fuerit ficus, ibidem.

Fons ascendebat è terra, lib. 6. cap. 4. in fine,
p. 190. c. 1.

Flumina quæ erumpunt è Paradiso, juxta lite-
ram sunt intelligenda, lib. 7. cap. 1. p. 215. c. 2.

Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, in
procem. lib. 10. p. 269. c. 1. Cap. 3.

In dolore paries, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 2.

Adam ubi es? lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 2. &
lib. 9. reg. 41. p. 290. c. 2. & lib. 10. reg. 48.
p. 331. c. 1.

Aperti sunt oculi eorum, lib. 9. reg. 16. & lib. 10.
reg. 47. p. 329. c. 1.

Vocavit Eva, quod mater esset cunctorum vi-
ventium, lib. 6. cap. 3. p. 184.

Maledictus tu ab omnibus pecoribus terræ, lib. 7.
cap. 4. p. 225. c. 2.

Eritis ut dii. Hinc natus Idolorum cultus, lib. 8.
cap. 6. p. 251. c. 1.

Dixit Cain ad Abel: Exeamus in agrum, lib. 1. Cap. 4.
cap. 4. versùs finem, p. 12. c. 2.

Respexit Dominus ad Abel, & ad munera ejus,
ad Cain autem non aspexit, lib. 5. cap. 1.
p. 135. c. 2. & lib. 9. reg. 47. p. 293. Quo
signo cognovit, ibidem, p. 293. & lib. 8.
cap. 6. p. 252.

Cognovit Adam uxorem suam, lib. 10. reg. 25.
p. 316. c. 2.

Noe cum esset quingentorum annorum, lib. 6. Cap. 5.
cap. 4. p. 185. c. 2.

Cum cœpissent homines multiplicari in terra, Cap. 6.
lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 1.

Videntes filii Dei filias hominum, lib. 10. reg. 29.
p. 319. c. 1.

Erunt dies illorum centum viginti anni, lib. 10.
reg. 43. p. 326. c. 2.

Vidit Deus, quod multiplicatæ essent malitiæ ho-
minum, lib. 10. reg. 28. p. 318. c. 1.

Delebo hominem, quem creavi, ibidem, & lib. 9.
reg. 10, p. 276.

- Noe justus in generatione sua, lib. 10. reg. 21. p. 314. c. 1.
- Cap. 7. Animalia munda & immunda, lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 1.
Ingressus est Noe, & filii ejus, & uxores filiorum ejus, lib. 5. cap. 7. p. 161. c. 1.
Arca Ecclesiæ figura, lib. 10. reg. 44. p. 328.
Ex animantibus mundis septena & septena; de immundis, duo & duo, lib. 9. reg. 4. p. 273.
Alludit, quod lib. 6. cap. 6. p. 193. c. 2.
Ingressa sunt ad Noe, ut præceperat Dominus Noe, lib. 6. cap. 2. in fine, p. 182. c. 2.
Quare ultus est Dominus scelera aqua, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
- Cap. 8. Prima die mensis apparuerunt cacumina montium, lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 1.
Recordatus est Dominus Noe, lib. 9. reg. 5. p. 274. & lib. 5. cap. 1. p. 137. c. 2.
Portans ramum olivæ, lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 1.
Egredere de arca tu & uxor tua & filii tui & uxores filiorum tuorum, lib. 5. cap. 7. p. 169. c. 1.
- Cap. 9. Crescite & multiplicamini, ibidem.
Diversa enumeratio & ordo varius in enarratione filiorum Noe, lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 1.
Maledictus Canaam, servus servorum erit fratribus suis, lib. 6. cap. 1. p. 167. c. 1.
Cham, pater Canaam, lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 2.
- Cap. 10. Antequam foedus iniret Deus cum Noe, edidit miracula, lib. 9. reg. 50. p. 294.
- Cap. 10. Gentes divisæ in varias linguas: & terra erat labii unius, lib. 5. cap. 1. p. 139. c. 1.
- Cap. 11. Cum esset Thare annorum septuaginta genuit Abram, Nacor, Aran, lib. 5. cap. 1. in principio, p. 135. c. 1.
Quomodo Sem biennio post diluvium sit centum annorum, lib. 10. reg. 43. p. 327.
Venite descendamus & confundamus linguam ipsorum, lib. 6. cap. 4. in fine, p. 190. c. 1. & lib. 10. reg. 28. p. 318. c. 1.
- Cap. 12. Ædificemus civitatem & turrim, lib. 6. cap. 4. in fine, p. 190.
Conferuntur omnes benedictiones Abraham inter se, lib. 5. cap. 7. p. 160. c. 2.
Egredere de domo patris tui, & pater Abraham an fidelis, lib. 10. reg. 21. p. 314. c. 1.
Sara rapta quomodo non fuit polluta, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 1.
- Cap. 13. Nonne tota terra coram te est, lib. 5. cap. 6. in princip. p. 153.
- Cap. 14. Venerunt in fontem Misphat, ipsa est Cades, lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 1.
Contra regem Balæ, ipsa est Segor, ibidem, Melchisedech rex Salem protulit panem & vinum, & benedixit ei, lib. 10. reg. 16. p. 311.
De Melchisedechi justitia lege infra ad Hebr. 7.
- Cap. 15. Quadringentis annis erit peregrinum semen tuum in terra non sua, lib. 10. reg. 43. p. 326. c. 1. & lib. 6. cap. 4. p. 186. c. 1.
Quæ miracula promissioni Abraham à Deo factæ præcesserint, lib. 9. reg. 50. p. 294.
- Ignis sacrificii in visione fuit, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 1.
- Si mihi centenario nascetur filius, lib. 6. cap. 4. p. 187. c. 2. & lib. 5. cap. 1. in princip.
- Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram, lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 2.
- Patrem multarum gentium posui te, lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 1.
- Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum ascendit ad me, in procem. lib. 6. p. 165. c. 1. & lib. 10. reg. 28. p. 418. c. 2.
- Desierant Saræ fieri muliebria: & tamen post concupivit eam Abimelech, lib. 5. cap. 1. p. 139. c. 1.
- Apparuit ei Dominus ad Illicem, lib. 9. reg. 16. p. 279. c. 2.
- In meridie, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.
- Lavat Abraham pedes Angelorum, lib. 8. cap. 6. p. 254. c. 1.
- Cum subverteret Dominus urbes, in quibus habitavit, lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 2. & lib. 10. reg. 20. p. 313. c. 2.
- Abutimini filiis, dummodo viris istis nihil mali faciat, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 1. & lib. 10. reg. 20. p. 313. c. 2.
- Pluit Dominus super Sodomam, & Gomorrhæam, lib. 2. cap. 2. p. 58. c. 1. & lib. 9. reg. 5. p. 274.
- Angeli ad Abraham in meridie, ad Loth vespere, quare venerunt, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.
- Angeli subvertentes Sodomam viri vocantur, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 1.
- Quare Sodomitæ igni absumpti, & non aqua, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
- In semine tuo benedicentur omnes gentes, lib. 3. cap. 4. p. 102. c. 1.
- Ecce tu morte morieris, & non vives, lib. 9. regula 3. p. 272. c. 1.
- Et aperuit oculos Agar, & vidit puteum, lib. 9. reg. 16. p. 279. c. 1.
- De dissidio & pace Abimelech cum Abraham, in procem. lib. 4. p. 113. c. 2.
- Ideo vocatus est locus Bersabee, lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 2.
- Abraham epulum facit ablactato Isaac, lib. 9. reg. 43. p. 291. c. 1.
- Tolle filium tuum, quem dilexisti Isaac, lib. 5. cap. 3. p. 148. c. 2.
- Nunc cognovi, quod timeas Deum, lib. 10. reg. 3. p. 300. c. 1.
- Non pepercisti filio tuo propter me, lib. 10. regula 3. pag. 300. c. 1.
- Abraham emit speluncam ab Ephron Hethæo filio Seor, lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 1.
- Surrexit à mortuo, lib. 9. reg. 9. p. 276.
- Filii Jacob nati in Mesopotamia, lib. 6. cap. 4. p. 187. c. 1.
- Appellavit nomen urbis Bethel, lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 2.
- Esto Dominus fratrum tuorum, & adorent te filii patris tui, lib. 6. cap. 1. p. 167. c. 1.
- Curre ad oves, & accipe duos hædos, lib. 9. reg. 5. p. 273. c. 2.
- Maledicens tibi sit maledictus, lib. 6. cap. 4. p. 189. c. 1.

- Cap. 28. Tulit Jacob de lapidibus : & deinde collocavit eum in titulum , lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 2.
Ecce Rachel : : quam cum sciret confobrinam suam , lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 1.
- Cap. 29. Nostis Laban filium Nachor , lib. 5. cap. 1. in princip. p. 135. c. 2.
Imple Hebdomadam dierum hujus copulæ , lib. 8. cap. 6. p. 254. c. 1.
Jacob amovit lapidem , quo puteus claudebatur , & adaquato grege osculatus est eam ; & indicavit ei , quod frater esset , lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 1.
- Cap. 31. Vocavit Laban tumulum testis , Jacob Galaad , lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 2. & lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 2.
Pater vester mutavit mercedem meam decem vicibus , lib. 6. cap. 4. p. 187. c. 1.
Jacob tumulum lapidum in testem assumit , lib. 10. reg. 7. p. 306. c. 2.
Rachel furata est idola patris : hinc primum Idolorum nomen auditum est , lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 1.
- Cap. 33. Jacob emit partem agri ab Emor patris Sychem centum agnis , lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 2.
- Cap. 34. Simeon & Levi occidunt Sychimitas , lib. 9. regula 5. p. 274.
Non sic erit , non sic erit , lib. 10. reg. 23. p. 315. c. 2.
Dormivit cum ea , tristemque delinivit blanditiis , lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 1.
- Cap. 35. Appositus est Isaac ad genus suum , lib. 10. regula 6. p. 304. c. 2. Licet Ambros. verba non quadrent cum nostro textu.
Rachel peperit cum dolore , lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 2.
- Cap. 37. Vidi quasi Solem , Lunam & Stellæ undecim , lib. 9. reg. 6. p. 274. c. 1.
Nunquid ego , & mater tua adorabimus te , lib. 9. reg. 9. p. 276.
- Cap. 40. Pharaeo epulum natalis sui facit , lib. 9. reg. 43. p. 291. c. 1.
- Cap. 41. Septem spicæ septem anni sunt , lib. 10. reg. 38. p. 321. c. 2.
Vidit Pharaeo spicas , & bobes , lib. 9. regula 21. p. 281. c. 1.
- Cap. 42. Duodecim fumus servi tui in terra Canaam , lib. 6. cap. 4. p. 182. c. 1. & lib. 10. regula 38. p. 322. c. 1. & reg. 43. p. 327.
- Cap. 43. Comedunt cum Joseph Fratres ejus in meridie , ad lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.
- Cap. 46. Septuaginta Animæ egressæ sunt de fæmore Jacob , lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 2.
- Cap. 49. Non auferetur sceptrum de Juda , lib. 1. cap. 4. in fine , p. 12. c. 2. & lib. 3. cap. 4.
De Simeon & Levi : Dividam eos in Jacob , & dispergam in Israel , lib. 9. cap. 1. p. 166. c. 2.
Benjamin lupus rapax ad matutinum comedit , ad vesperam dabit escam , lib. 6. cap. 1. p. 167. c. 1.
Jacob moriturus cur vocat filios suos , lib. 8. cap. 1. p. 231. c. 1.
Vocat filios ut benedicat , & nonnullis infausta imprecatur , à meliori parte dans nomen , lib. 9. reg. 7. p. 276. c. 1.
Appositus est ad populum suum , lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 2.

EX EXODO.

- Septuaginta animæ egressæ de fæmore Jacob , Cap. 1. lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 2.
Zabulon , Benjamin , Dan , lib. 5. cap. 1. p. 135. c. 2.
Duo Judæi qui rixabantur , qui fuerint , lib. 9. Cap. 2. reg. 29. p. 285. c. 2.
Egressus vir de domo Levi , duxit filiam Levi , lib. 6. cap. 2. in fin. p. 183.
Pharaonis filiæ quod fuerit nomen , lib. 9. regula 29. p. 285. c. 2.
Ego sum Deus Abraham , Deus Isaac , &c. lib. 2. Cap. 3. cap. 1. p. 40. c. 1. & lib. 6. cap. 2.
Rubus ardet , nec consumitur , lib. 10. reg. 36. p. 320.
Cum esset in itinere , occurrit ei Dominus , & volebat eum occidere , lib. 10. reg. 12. p. 309. c. 2. Cap. 4.
Fecit Moyfes sicut præceperat Dominus Moyfi , lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 2.
Peperit ei , Aaron , Moyfen , & Mariam , lib. 5. Cap. 6. cap. 1. p. 136. c. 2.
Virga Aaron devoravit serpentes , lib. 9. reg. 11. Cap. 7. p. 277.
Indurabo cor Pharaonis , lib. 10. reg. 5. p. 301. c. 2.
Erat Moyfes 80. annorum , & Aaron 83. quando locuti sunt ad Pharaonem , lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 2.
Conferuntur plagæ Ægypti cum Psalm. 77. Cap. 8. lib. 5. cap. 1. p. 137. c. 2. & 9.
Quod nominibus Ægyptiis utatur Moyfes , lib. 10. reg. 8. p. 306.
Magi Pharaonis fecerunt similiter , lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1. Cap. 8.
Magi , qui Moyfi restiterunt , qui fuerint , ibid.
Quadringenti & triginta anni calamitatis Hebræorum in Ægypto , numerantur , lib. 6. cap. 4. p. 186. c. 1. & lib. 10. reg. 43. p. 326. c. 1. Lege Genes. 15. & ad Galat. 4. Cap. 12.
Profecti sunt sexcenta ferè millia peditum virorum , absque parvulis , lib. 6. cap. 5. p. 191.
Aperiens vulvam asini , lib. 9. reg. 9. p. 276. Cap. 13.
Abyssi operuerunt eos , & devoravit eos sicut stipulam , lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 2. Cap. 15.
Septuaginta palmæ , lib. 6. cap. 4. p. 187. c. 2.
Aquæ Mara per anticipationem , lib. 10. reg. 14. p. 310.
Item septuaginta palmæ , & duodecim fontes , lib. 6. cap. ult. p. 199. c. 1.
Populus videbat vocem Domini , lib. 9. reg. 15. p. 279.
Usque ad tertiam & quartam generationem , lib. 10. reg. 21. p. 313.
Maledicens patri aut matri , morte moriatur , lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 2. Cap. 21.
Sex annis serviet tibi , in septimo egredietur liber , lib. 6. cap. 6. p. 194. c. 1.
Vidua & pupillum non affligetis , lib. 10. regula 27. p. 318. Cap. 22.
Non acquiesces judicio multorum , lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 1. Cap. 23.
Non coques hœdum in lacte matris , lib. 9. regula 10. p. 276. c. 2. Cap. 24.
Quando tuleris summam filiorum Israel , dabunt Cap. 30.

singuli, &c. lib. 6. cap. 5. in princip. p. 190. c. 1.

Cap. 32. Sedit populus manducare, & bibere, & surrexit ludere, lib. 10. reg. 6. p. 302. c. 2.

Descende, peccavit populus tuus, lib. 6. cap. 2. p. 181. c. 2.

Hi sunt dii tui Israel, lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 2.

Cap. 34. Deos conflatiles non facietis, lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 1.

EX NUMERIS.

UT exactè librum hunc valeas intelligere, lege cap. 5. sexti libri, p. 190.

Cap. 12. Quis det omnem populum Domini, esse prophetas, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 1.

Sephora an sit eadem mulier cum Æthiopissa uxore Moyfis, lib. 2. cap. 1. p. 40. c. 2.

Cap. 13. Venerunt in Vallem bothri, lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 2. lib. 5. cap. 1.

Cap. 24. Dixit Dominus ad Moyfen, dicens, lib. 10. regula 23. p. 315. c. 2.

Cap. 17. Tribus dederunt virgas in sortes, lib. 9. regula 47. p. 294.

Cap. 25. Saphaath, quia peccator, generat filias, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 2.

Cap. 34. Fons Daphne, lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 1.

EX LEVITICO.

DE oleo Sacerdotali quo Sacerdotes, & Pontifices unguuntur & Reges, lib. 2. cap. 3. à princip. p. 65.

Cap. 11. Omne quod habet divisam ungulam & ruminat, in pecoribus comedetis, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.

Cap. 16. De duobus hircis, lib. 7. cap. 1. p. 206. c. 1.

Cap. 17. Homo homo de domo Israel, lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 2. & lib. 9. reg. 9. p. 276.

Cap. 19. Ephraim justus erit, & Hin. lib. 9. reg. 10. p. 276. c. 2.

Cap. 20. Qui dederit de femine suo Moloch, ibidem.

Cap. 25. De jubilæo, lib. 6. cap. 6. p. 194. c. 1.

EX DEUTERONOMIO.

Cap. 1. **L**Egem in campestribus accipit Israel, lib. 10. reg. 6. p. 302. c. 2. in princip.

Cap. 4. Fornax ferrea, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2.

Cap. 6. Audi Israel: Dominus Deus tuus, Deus unus est, lib. 6. cap. 6. p. 192. c. 1.

Cap. 9. Dedit mihi Deus tabulas scriptas digito Dei, lib. 6. cap. 2. in fine, p. 183. c. 1.

Cap. 13. Tentat vos Dominus, ut sciat an diligatis eum, lib. 2. cap. 2. p. 58. c. 1. & lib. 9. reg. 36. p. 287. & lib. 10. reg. 3. p. 300. c. 1.

Cap. 18. Prophetam vobis suscitabit Dominus de medio fratrum vestrorum, ipsum tamquam me audite, lib. 4. cap. 1. p. 123. c. 2.

Cap. 21. Non arabis in bove & asino, lib. 10. regul. 27. p. 318.

Cap. 23. Vir qui non fuerit mundus ab accidente noctis, ibidem.

Cap. 25. De suscitatione feminis, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 2. & lib. 3. cap. 4. p. 109. c. 2. & seq.

Cap. 28. Glorificantes me glorificabo, qui me, &c. lib. 10. reg. 4. p. 300.

Cap. 32. Assumpsit eum, & portavit in humeris suis, lib. 2. cap. 4. p. 84. c. 2.

Ego occidam, & ego vivificabo, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 1.

Ego irritabo eos super gente, quæ non est gens, lib. 1. cap. 1. in princip. p. 1. c. 2. & lib. 10. reg. 38. p. 321. c. 2.

Incrassatus est dilectus, & recalcitravit, lib. 10. reg. 29. p. 319.

Attende cælum, & loquar: audiat terra, lib. 10. reg. 7. p. 306. c. 1.

An hic aliquid scriptum sit, de pugna Michaelis cum dæmone de corpore Moyfis, de qua Judas in Epistola meminit, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1.

EX JOSUE.

Josue Christi figura, lib. 2. cap. 3. p. 70. c. 2. & lib. 9. reg. 13. p. 278.

Raab meretrix, lib. 9. reg. 11. vide Raab.

Locus quidam hic vocatur Galgala, & cap. 5. v. 9. imponitur ibi nomen, lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 2.

Collis præputiorum, lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 2.

Præcepit Dominus comburi, qui tale facinus fecit; & lapidatur, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2.

Vallis Achor, lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 2.

Quiriathsepher, id est locus ubi literæ docentur, five Academia, per occupationem hic vocatur: nam illi imponitur nomen primo Judic, lib. 5. cap. 5. p. 141. c. 1.

Offa Joseph quæ tulerant filii Israel de Ægypto, humantur in Sychem, in parte agri quem emerat Jacob à filiis Emor patris Sychem, lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 1.

EX LIBRO JUDICUM.

Judicum Israel catalogus, & gubernationis vicissitudines illius populi, vide Catalogus.

Ascendere vos faciam de terra Ægypti, lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 2. & lib. 9. reg. 49. p. 294.

De forte Gedeon, quæ fuerit, lib. 9. reg. 47. p. 294. c. 1.

Interfecit septuaginta viros supra lapidem unum, lib. 6. cap. 4. p. 187. c. 1. & lib. 10. reg. 43. p. 327.

Jephthe quomodo votum complevit, lib. 10. reg. 25. p. 316. c. 1.

Sepultus est in urbibus Galaad, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 1.

Ne vescaris immundo, erit enim puer Nazaræus ab utero matris, lib. 6. c. 1. p. 168. c. 1.

Cur nomen meum interrogas, quod est mirabile, lib. 2. cap. 2. p. 159. c. 1.

Samson fecit potum septem diebus, lib. 8. cap. 6. p. 254. c. 1.

EX LIBRIS REGUM.

REGUM I.

Fuit vir unus de Ramathaim Sophim, lib. 6. cap. 6. p. 191.

Mater Samuel quo consilio laudetur, lib. 10. reg. 21. p. 313.

Donec sterilis peperit plurimos, lib. 6. cap. 6. p. 193. c. 2.

Vir unius anni erat Saul, cum regnare cœpit, lib. 8. cap. 8. p. 258. c. 1.

Numerantur octo filii David; & sunt septem, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 2.

Attulit David caput Philistæi in Jerusalem, lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 1.

Cap. 28. De apparitione Samuelis Phytionissæ arte, lib. 9. reg. 21. p. 281. c. 2.

REGUM II.

Cap. 11. Historia Uriæ exponitur, lib. 7. cap. 1. p. 206. c. 2.

Cap. 12. Uriam percussisti gladio, lib. 10. reg. 5. p. 302. De parabola à Nathan David proposita, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 1. & lib. 10. reg. 28. p. 318. c. 2.

Cap. 14. De duabus meretricibus, lib. 7. cap. 1. p. 207. c. 1. & lib. 9. reg. 11. p. 276.

REGUM III.

Cap. 2. Et post Salomonem non ambulavit, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.

Cap. 3. Quare in nocte Salomon accepit sapientiam, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.

Cap. 7. Mare æneum supra clunes duodecim boum, lib. 6. cap. ult. p. 199. c. 1.

Cap. 12. Nunc vide domum tuam, David, lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 2.

Cap. 17. O Domine testis hujus viduæ, cum qua ego habito apud ipsam, tu malefecisti, &c. lib. 5. cap. 4. p. 150. c. 2.

Vivit Deus in cujus conspectu sto, lib. 10. regula 6. p. 303. c. 2.

Cap. 18. Clamate voce majori, in procem. lib. 10. p. 296. c. 1.

Cap. 21. Naboth benedixit Deo & Regi, lib. 8. cap. 6. p. 254. c. 1. lib. 10. reg. 26. p. 318.

EX LIBRIS PARALIPOMENON.

PARALIPOM. I.

Cap. 2. **S**eptem filii David numerantur, & fuerunt octo, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 2.

Cap. 4. Judas primo loco collocatur inter fratres, cum quartus sit, lib. 5. cap. 1. p. 135. c. 2.

PARALIPOM. II.

Cap. 9. Magnificatus est Salomon præ omnibus Regibus terræ, lib. 6. cap. 3. in princip. p. 183.

EX RUTH.

Cap. 4. **R**achel & Lia ædificaverunt domum Israel, lib. 9. reg. 4. p. 272.

Sede hic, vocans eum nomine suo, reg. 41. p. 290.

Debes accipere uxorem ut fuscites semen, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 1.

EX ESTHER.

Cap. 2. **P**ellices Regum quomodo præparabantur, libro 8. cap. 6. p. 251. c. 1.

Cap. 14. Ne tradas Domine sceptrum tuum, his qui non sunt, lib. 10. reg. 38. p. 321. c. 2.

EX JOB.

Quo tempore vixerit Job, lib. 2. cap. 1. p. 38. c. 1. vide Job, Indice Alphab.

Cap. 1. Cur Job in die, non in nocte tentatur, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.

Quam ob causam epulo peracto lustrat filios, ibidem, p. 302. c. 2.

Quærit Dominus à Satan unde venis? lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 2.

Dominus dedit, Dominus abstulit, lib. 10. regula 5. p. 301. c. 2.

Sederunt cum eo septem diebus, & septem noctibus, lib. 6. cap. 4. p. 187. c. 2.

Socii Job typum hæreticorum tenent, licet aliqua prophetaverint, lib. 7. cap. 1. p. 207. c. 1.

Benedic Deo, & morere, lib. 10. reg. 26. p. 318.

Pereat dies, in quo natus sum, lib. 5. cap. 4. in fine, p. 151. c. 2.

Conterentur filii ejus in porta, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 2.

Qui dicit Soli, nè oriatur, lib. 10. reg. 22. p. 315.

Abominabuntur me vestimenta mea, lib. 10. regula 3. p. 300. c. 1.

Qui facit Arcturum, & Oriona, & Hyadas, & interiora Austri, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 1.

Sive nobiles, sive ignobiles sint filii ejus, non intelliget, lib. 5. cap. 4. p. 150. c. 2.

Attenuetur fame robur ejus, lib. 5. cap. 5. p. 152. c. 2.

En decies confundimini, lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 1.

Si levavi supra pupillum manum meam, cum viderem me in porta superiorem, ad lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 2.

EX LIBRO PSALMORUM.

DE Psalm. lib. 10. reg. 2. in princip. p. 299. Psalm. leguntur in Ecclesia juxta Septuaginta, lib. 1. cap. 4. in fine, p. 12.

De Titulis Psalmorum, lib. 4. cap. 3. per totum, p. 129.

Psalmorum titulus multoties non indicat argumentum ejus, ibidem p. 130. c. 2.

Cur aliqui titulo careant, lib. 4. cap. 3. p. 134. c. 1. & 2.

Beatus vir, qui non abjit, lib. 2. cap. 3. p. 74. c. 2. & lib. 9. reg. 6. p. 274. c. 2. & lib. 10. reg. 34. p. 320.

Non resurgent impii in judicio, nec peccatores, &c. lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2. & lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 2.

Omnia quæ faciet, prosperabuntur, lib. 8. cap. 9. p. 262. c. 2.

Quod plantatum est secus decursus aquarum, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 1.

Novit Dominus viam justorum, & iter impiorum peribit, lib. 10. reg. 4. p. 301.

Quare fremuerunt gentes, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2.

Astiterunt Reges terræ, & Principes conveniunt in unum, lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 2.

Nequando irascatur Dominus, & pereatis de via justa, lib. 5. cap. 6. p. 156. c. 2.

Dirumpamus vincula eorum, lib. 1. cap. 1. p. 3. c. 1.

Tunc loquetur ad eos in ira sua, lib. 8. cap. 8. p. 257. c. 2.

Ego hodie genui te, lib. 10. reg. 1. p. 298. c. 2.

Principes convenerunt in unum, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 1.

Psal-

- Psalms 1. & 2. in unum copulant aliqui, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 1.
- Psalms 3. Titulus hujus Psalm. exponitur, lib. 4. cap. 3. p. 130. c. 2.
- Exurge Domine, saluum me fac, lib. 10. regula 3. p. 300. c. 2.
- Dormivi, & soporatus sum: exurrexi, lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 1.
- Psal. 4. Cum invocarem exaudivit me Deus justitiæ meæ: & in tribulatione, &c. Psalm. exponitur, lib. 5. cap. 2. p. 148. & titulus *In carminibus*, lib. 4. cap. 3. p. 134. c. 2.
- Psal. 5. Titulus pro hæreditatibus, lib. 4. cap. 3. p. 134. c. 2.
- Psal. 6. In carminibus, ibidem.
- Ecce parturit injustitiam, concepit dolorem, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 2.
- Firmabis justum, lib. 9. reg. 31. p. 286.
- Psal. 8. Pro torcularibus, lib. 1. cap. 8. p. 18. c. 2. & lib. 10. regula 11. p. 307. c. 2.
- Quod Ecclesiam significat, ibidem.
- Quid est homo, quod memor es ejus, lib. 5. c. 6. p. 154. c. 1.
- Omnia subjecisti sub pedibus ejus, lib. 10. regula 39. p. 323. c. 1.
- Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in universa terra, lib. 2. cap. 2. p. 56. c. 1. & lib. 5. cap. 7. in princip. p. 157. c. 2.
- Psal. 9. Non in finem oblivio erit pauperis, patientia, &c. lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2.
- Inimici defecerunt frameæ, & civitates eorum destruxisti, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2. & lib. 10. in procem. p. 297. c. 2.
- Psal. 10. Dixit in corde suo non requireret, in procem. lib. 10. p. 296. c. 1.
- Pluet super peccatores laqueos ignis, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 2.
- Psal. 12. Quis ascendet in montem Domini, lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 2.
- Omnes declinaverunt, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 2.
- Quoniam Dominus in generatione justa est, lib. 8. cap. 8. p. 260. c. 1.
- Psal. 13. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, lib. 1. cap. 5. p. 13. c. 1.
- Psal. 15. Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt, lib. 1. cap. 5. p. 13. c. 2.
- Psal. 16. Igne me examinasti, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2.
- A paucis de terra divide eos, lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 1.
- Psal. 17. In die, qua eripuit eum Dominus de manu inimicorum, & de manu Saul, lib. 4. cap. 3. p. 130. c. 2. & lib. 5. cap. 1. p. 137. c. 2.
- Cum sancto sanctus eris, cum perverso perverte- ris, lib. 10. reg. 1. p. 299.
- Populus quem non cognovi servivit mihi, lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 2.
- Psal. 18. Cæli enarrant gloriam Dei, lib. 2. cap. 2. p. 44. c. 2. & lib. 10. reg. 7. p. 305.
- In sole posuit tabernaculum suum, lib. 8. cap. 10. in princip. p. 263.
- Timor Domini castus permanet, &c. 1. 9. reg. 36. pag. 288. c. 1.
- Psal. 21. Foderunt manus meas & pedes meos, lib. 5. c. 3. p. 148. c. 1. & lib. 10. reg. 39. p. 323. c. 2.
- Longè à salute mea verba delictorum meorum, lib. 10. reg. 2. p. 300. & 323. c. 1.
- Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Jacob, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 1. & lib. 10. in procem. p. 296. c. 1.
- Attollite portas Principes vestras, &c. lib. 2. cap. 2. p. 56. c. 2.
- Lavabo inter innocentes manus meas, lib. 8. c. 6. p. 253. c. 1.
- Affimilabor descendentibus in lacum, lib. 10. reg. 22. p. 314.
- Ad vesperam demorabitur fletus, ad matutinum, &c. lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 2.
- Oblivioni datus sum, tamquam mortuus, à corde, lib. 1. cap. 1. p. 2. c. 2.
- Protege eos in tabernaculo tuo à contradictione linguarum, lib. 5. cap. 7. p. 159. c. 1.
- Misericordia Domini plena est terra, lib. 5. cap. 3. p. 148. c. 2.
- Judica Domine nocentes me, lib. 5. cap. 5. pagina 152. c. 1.
- Nè sitis sicut equus & mulus, lib. 10. reg. 22. p. 315.
- Non est pax ossibus meis à facie peccatorum, &c. lib. 10. reg. 2. p. 299. c. 1.
- In imagine pertransit homo, lib. 6. cap. 1. pagina 170. c. 1.
- Præquam abeam, id est, moriar, & amplius non ero, lib. 10. reg. 38. p. 321. c. 2.
- Obsurui, & filii à bonis, lib. 10. reg. 26. p. 317.
- Confundantur, & reveantur, qui quærent mihi mala, lib. 5. cap. 5. p. 152. c. 1.
- Sitivit anima mea, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.
- Audi filia, & inclina aurem tuam, & obliviscere populum tuum, lib. 3. cap. 3. p. 97.
- Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo, in procem. lib. 10. p. 297. c. 2.
- Intende, prosperè procede & regna, lib. 5. c. 4. in fine, p. 151.
- Sagittæ tuæ acutæ, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 2.
- Homo cum in honore esset, non intellexit, com- paratus fuit, lib. 10. reg. 22. p. 315.
- Fratrem non redimet redimet homo, lib. 6. c. 3. p. 185. c. 2.
- Si esuriero non dicam tibi, lib. 10. in procemio, p. 296. c. 1.
- Psalm. titulus, lib. 10. reg. 25. p. 316. c. 2.
- Asperges me Domine hyssopo, lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 1.
- Tibi soli peccavi, ut justificeris, lib. 4. cap. 3. p. 131. c. 1. & lib. 10. reg. 24. p. 316.
- Libera me de sanguinibus, lib. 1. cap. 11. p. 21. c. 2.
- Confitebor tibi in sæculum, quia fecisti, lib. 10. reg. 12. p. 309. c. 2.
- Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 2.
- Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 1.
- Sicut aspidis furdæ obturant aures, lib. 10. regula 47. p. 330. c. 1.
- Nonne tu Deus, qui repulisti nos, & non egredie-

dieris in virtutibus nostris, lib. 5. cap. 4. p. 150. c. 2.
Pfal. 60. Non egredieris in virtutibus nostris, ibidem, & lib. 8. cap. 10. p. 264. c. 1.
Pfal. 61. Interficiemini vos, ut paries inclinatus, lib. 5. cap. 7. p. 159. c. 1.
Pfal. 62. Deus Deus meus: ex hoc Psalm. & aliis, lib. 6. cap. 2. p. 181. c. 1.
Pfal. 64. Ad te omnis caro veniet, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 2.
Pfal. 67. Exurgat Deus, & dissipentur inimici ejus, lib. 5. cap. 4. in fin. p. 151.
 Rex virtutum dilecti dilecti, lib. 6. cap. 2. pagina 182. c. 2.
 Terra mota est, lib. 9. reg. 50. p. 295. c. 1.
Pfal. 68. Obscurentur oculi eorum ne videant, fiat mensa eorum in scandalum, lib. 5. cap. 5. p. 151.
Pfal. 71. Et erit firmamentum in terra, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.
Pfal. 72. Quid mihi est in cælo, & à te quid volui super terram, lib. 10. reg. 12. in princip. p. 309.
Pfal. 73. Mons Sion, in quo habitasti in eo, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 2.
 Dominus quomodo operatus est salutem in medio terræ, lib. 9. reg. 49. p. 294. c. 2.
Pfal. 74. Quoniam nec ab oriente, nec ab occidente, lib. 10. reg. 12. p. 309. c. 1.
 Calix in manu Domini meri plenus mixto, lib. 7. cap. 2. p. 217. c. 2.
Pfal. 75. Vovete, & reddite, lib. 5. cap. 4. p. 151. c. 1.
Pfal. 77. Misit in eos muscam, & ranam, lib. 6. cap. 4. p. 190. in fine.
Pfal. 79. Usque ad flumina propagines suas, lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 2.
Pfal. 80. De petra melle faturavit eos, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1. & lib. 10. reg. 37. p. 321.
Pfal. 81. Deus stetit in synagoga deorum, lib. 2. cap. 1. p. 48. c. 1.
Pfal. 82. Domine, quis similis tibi, lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 2.
Pfal. 85. Homines & jumenta salvabis, quemadmodum, &c. lib. 8. cap. 8. p. 259. c. 2.
Pfal. 88. Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, &c. lib. 3. cap. 4. p. 101. c. 2.
Pfal. 89. Refugium factus es nobis à generatione in generationem, lib. 3. cap. 3. p. 98. c. 1.
Pfal. 98. Et Samuel inter eos, qui invocant, &c. lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 2.
Pf. 100. In matutino interficiebam peccatores terræ, lib. 8. cap. 8. p. 260. c. 2.
Pf. 101. Tu autem idem ipse es, lib. 6. cap. 6. p. 192.
Pf. 103. Qui respicit terram, & facit eam tremere, lib. 10. reg. 22. p. 315.
Pf. 104. Humiliaverunt in compedibus pedes Joseph, lib. 5. cap. 1. p. 137. c. 2.
Pf. 105. Interfecta est terra in sanguinibus, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.
 Venit locusta, lib. 6. cap. 4. in fine, p. 190.
 Adduxit eos in montem sanctificationis suæ, lib. 9. reg. 8. p. 275.
Pf. 108. Caro mea immutata est propter oleum, lib. 1. cap. 5. p. 13. c. 2. & in fine lib. 5. p. 161. c. 2.
 Deus, laudem meam ne tacueris, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 2.

Fiant filii ejus pupilli, & uxor ejus vidua, lib. 5. cap. 5. p. 152. c. 1.
 Constitue super eum peccatorem, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 2. & cap. 4. in fine p. 151.
 Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, lib. 2. cap. ultim. in fine, p. 84. c. 1.
 Domine libera animam meam à labiis iniquis, &c. Quid detur tibi, lib. 10. reg. 37. p. 321.
 Ego dixi in excessu meo, Omnis homo mendax, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 2.
 Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1. & lib. 2. cap. 3. p. 13. c. 2.
 Fiat manus tua, ut salvum me facias, lib. 10. reg. 22. p. 314.
 Quid dabitur tibi, aut quid apponatur tibi, lib. 1. cap. 1. p. 3. c. 1.
 Sagittæ potentis acutæ, ibidem.
 Jerusalem, quæ ædificatur ut civitas, &c. in procem. lib. 10. p. 296. c. 1.
 Declinantes in obligationes, lib. 1. cap. 5. p. 13. c. 2.
 Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commovebitur in æternum, lib. 6. cap. 4. p. 189. c. 1.
 Magnificavit Dominus facere cum eis, & nobiscum, lib. 10. reg. 12. p. 309. c. 2.
 Ecce hæreditas Domini, filii, merces fructus ventris, in procem. lib. 10. p. 297. c. 2.
 Non pudefiet, cum loquetur inimicis suis in porta, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 2.
 Sæpè expugnaverunt me à juventute mea, lib. 10. reg. 26. p. 318.
 De profundis clamavi ad te Domine, Domine, lib. 5. cap. 7. p. 157. c. 2.
 Fiant aures tuæ intendentes, lib. 10. reg. 22. p. 314.
 Si iniquitates observaveris, lib. 5. cap. 7. p. 157. c. 2.
 Juravit Dominus David veritatem, de fructu lumbi tui, lib. 3. cap. 4. p. 101. c. 2.
 Sicut unguentum, quod descendit in barbam, barbam Aaron, lib. 2. cap. 1. p. 39. c. 1. & cap. 3. p. 65. c. 1.
 Tu cognovisti sessionem meam, & resurrectionem meam, lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 2.
 Mirabilis facta est scientia tua ex me, lib. 2. cap. 2. p. 45. c. 2.
 Non est à te absconditum os meum, lib. 1. cap. 11. p. 21. c. 2.
 Magnificata est scientia tua ex me, lib. 8. cap. ultimo, p. 266. c. 2.
 Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 1.
 Pullis corvorum invocantibus eum, lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 1.
 Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 1.
 Laudate eum Angeli ejus, &c. quia ipse dixit & creata sunt, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1.

EX PROVERBIIS.

Parabola quid sit, circa principium libri 7. exposui. Vide in verbo *Parabola*, & lib. 7. cap. 4. circa finem, à p. 228.

Ut

- Cap. 1. Ut intelligas sermones prudentiæ, parabolas, & obscurum sermonem, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 2.
Dedi cor meum, ut cognoscerem sapientiam, & stultitiam, lib. 9. reg. 46. p. 293. c. 1.
- Cap. 24. Septies in die cadit justus, lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 1. & lib. 9. reg. 43.
- Cap. 26. Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur, lib. 9. reg. 36. p. 287.
Quomodo si nascantur spinæ in manus ebrii, lib. 7. cap. 1. p. 209. c. 1. & lib. 10. reg. 36. p. 321.
- Cap. 31. Nobilis in portis vir ejus, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 2.

EX ECCLESIASTE.

- L**Egit hunc librum Ecclesia juxta Septuaginta, lib. 1. cap. 4. in fine. Sæpè in hoc libro mutantur personæ, lib. 10. reg. 2. p. 299. c. 2.
- Cap. 1. Vanitas vanitatum & omnia vanitas, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.
Non est novum sub Sole, lib. 9. reg. 10. p. 276. c. 2.
Generatio venit, & generatio vadit, lib. 3. cap. 3. p. 98. c. 1.
Omnia flumina vadunt in mare, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.
- Cap. 2. Melius est comedere, & bibere, lib. 1. cap. 10. p. 20. c. 2.
- Cap. 4. Melius est pugillus cum requiæ, quam duæ manus cum litibus, lib. 6. cap. 6. p. 192. c. 1. in fine.
- Cap. 7. Est justus, qui pereat in justitia sua, lib. 9. reg. 2. p. 272.
Bona est sapientia cum hæreditate, & amplius videntibus solem, lib. 7. cap. 4. p. 225. c. 1.
- Cap. 10. Væ tibi terra cujus rex puer est, lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 1.
- Cap. 11. Lætare juvenis in adolescentia tua, lib. 1. cap. 10. p. 20. c. 2. & lib. 5. cap. 4. in princip. p. 150. c. 1. & in proëm. lib. 10. p. 296. c. 1.
Da partes septem, necnò octo, lib. 6. cap. 4. p. 187. c. 2.

EX CANTICIS CANTICORUM.

- D**E mysterio nominis hujus libri, lib. 5. cap. ultim. p. 159. c. 1.
Hunc librum legere, fas non erat Judæis, nisi sacerdotibus, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 1.
- Cap. 1. Osculetur me osculo oris sui, lib. 5. cap. 4. in fine, p. 151. c. 2. & lib. 10. reg. 37. p. 321.
Si ignoras te, ô pulchra inter mulieres, abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hœdos tuos, lib. 5. cap. 4. p. 151. c. 1.
Nigra sum, sed formosa, lib. 10. reg. 40. p. 323.

EX ECCLESIASTICO.

- Cap. 27. **I**nsipiens ut luna mutatur, lib. 6. cap. 6. p. 191.
- Cap. 46. Samuel mortuus prophetavit, lib. 9. reg. 21. p. 281. c. 2.

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

- Cap. 1. **S**piritus domini replevit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis, lib. 2. cap. 2. p. 45. c. 2.

- Sancti judicabunt nationes, lib. 7. c. 4. p. 226. c. 2. Cap. 3.
Spuria vitulamina non dabunt radices altas, lib. 1. cap. 5. p. 13. c. 1. & 2. Cap. 4.
Hæc est, quæ eduxit primum hominem à peccato suo: & quod ex hoc loco tantum Adæ poenitentia comprobetur, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 2. Cap. 10.
Justus cum sis, justè omnia disponis: & ipsum qui non debet puniri condemnas, lib. 5. cap. 4. p. 151. c. 1. Cap. 12.
A magnitudine speciei, & creaturæ poterit creator, &c. lib. 2. cap. 2. p. 46. c. 1. Cap. 13.

EX ISAIA.

- E**T relinquetur filia Sion, sicut tugurium, &c. lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 2.
- Argentum tuum versum est in scoriæ, lib. 7. cap. 1. p. 202. c. 2. Cap. 1.
Neomenias vestras, & sabbata vestra, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 1.
A planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas, lib. 10. reg. 1. p. 299.
Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 2.
Audite principes Sodomorum, lib. 2. cap. 2. p. 55. c. 1. Et quod ob hæc verba à Judæis occisus sit Isaias. Item Principes Sodomorum, lib. 9. reg. 20. p. 281. & lib. 10. reg. 1. in fine, p. 299.
Audite cæli, auribus percipe terra, lib. 10. reg. 7. p. 305. c. 2. & reg. 28. p. 318. c. 2.
Semen pessimorum, lib. 10. reg. 21. p. 313.
Confundantur ab idolis, quos elegistis, lib. 10. reg. 37. p. 321.
Dies Domini super Cedros Libani, lib. 7. cap. 2. p. 218. c. 2. Cap. 2.
Dominus ad judicium veniet cum senioribus populi sui, lib. 7. cap. 4. p. 227. c. 1. Cap. 3.
Expectavi ut faceret judicium, & ecce iniquitas, lib. 4. cap. 3. p. 130. c. 2. Cap. 5.
Vinea facta est dilecto meo, & vinea Domini domus Israel est, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 1.
Judicate inter me & vineam meam, lib. 10. reg. 28. p. 318. c. 2.
Vinea Domini exercituum domus Israel est, & vinea Juda, lib. 5. p. 143. c. 1.
Auribus audite, & nolite intelligere: excæca cor populi hujus, lib. 5. cap. 4. p. 178. c. 1. Cap. 6.
& lib. 10. reg. 5. p. 301.
Vidi Dominum sedentem supra solium, lib. 2. cap. 2. p. 53. c. 2.
Voca nomen ejus *Velociter prædare*, lib. 2. cap. 1. p. 34. c. 2. Cap. 8.
Pro eo quod abjecit populus hic aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, &c. lib. 1. cap. 1. p. 3. c. 1.
Disperdet Deus ab Israel caput & caudam, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 1. Cap. 9.
Habitabit lupus cum agno, & pardus, &c. ibidem. Cap. 11.
Et auferetur zelus Ephraim, lib. 7. cap. 2. p. 222. c. 1.
Dominus præcepit militiæ belli, ut disperderet omnem terram, lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 1. Cap. 13.
Septem dona in virga de radice Isaïæ, lib. 6. cap. 6. p. 194. c. 1.

- Cap. 14. Quomodo cecidisti Lucifer, qui mane oriebaris, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 1.
- Cap. 15. Onera quàm latè pateant, l. 10. reg. 42. p. 325. c. 1.
- Onus Babylonis exponitur, l. 5. cap. 1. p. 143. c. 1.
- Fortes meos, & exultantes gloria mea, lib. 6. capit. 2. p. 181. c. 2.
- Cap. 16. Emitte agnum dominatorem terræ, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 2.
- Cap. 18. Væ terræ umbranti alis, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 1.
- Cap. 19. Dominus ascendit super nubem levem, lib. 10. reg. 11. in fine, p. 309.
- Erit altare in terra Ægypti, lib. 10. reg. 42. p. 325. c. 1.
- Cap. 21. Onus deserti maris, lib. 5. cap. 1. p. 143. c. 1.
- Cap. 23. Ecce terra Chaldæorum, talis populus non fuit, lib. 10. reg. 34. p. 320.
- Erubescere Sydon, dixit mare, lib. 10. reg. 7. p. 306. c. 1.
- Cap. 25. Triturabitur Moab sub eo, lib. 9. reg. 10. p. 276. c. 2. & lib. 10. reg. 42. p. 325. c. 1. in fine.
- Cap. 29. Libanus vertetur in Carmelum, lib. 7. cap. 1. p. 209. c. 1.
- Cap. 34. Syrenæ & Onocentauri, &c. l. 6. cap. 1. p. 176. c. 1.
- Cap. 38. Dispone domui, quia cras morieris, ad lib. 9. reg. 3. p. 272.
- Cap. 40. Quoniam completa est malitia ejus, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.
- Videbit omnis caro salutare Dei, lib. 9. reg. 6. in princip. p. 274.
- Cap. 43. Benedicent me bestię agri, lib. 9. reg. 11. p. 277. & lib. 10. reg. 36. p. 321.
- Cap. 44. Votum faciens, dicit, Deus meus es tu, lib. 6. cap. 4. p. 189. c. 1. in princip.
- Cap. 45. Sic dicit Dominus Christo meo Cyro, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 2. & lib. 2. cap. 3. p. 65. c. 1.
- Cyrus quod Judæos dilexerit ob hanc de eo prophetiam, lib. 2. cap. 1. p. 38. c. 1.
- Cap. 48. Neque credidisti, neque à principio, &c. lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 1.
- Cap. 50. In iniquitatibus vestris venditi estis. Ambulate in lumine ignis vestri, &c. lib. 10. reg. 4. p. 301.
- Cap. 51. Cæli ut fumus liquefcent, salus autem mea in sempiternum, lib. 7. cap. 4. p. 225. c. 2.
- Cap. 52. Exite exite de medio eorum, lib. 9. reg. 27. p. 284.
- Peccavimus ei, & noluerunt ambulare in viis ejus, lib. 10. reg. 37. p. 321.
- Cap. 53. De angustia & judicio sublati est, lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 2.
- Generationem ejus quis enarrabit, lib. 10. reg. 9. p. 307.
- Cap. 58. Carnem tuam ne despexeris, &c. lib. 1. cap. 1. p. 13. c. 1.
- Cap. 60. Gloria Libani ad te veniet, abies & buxus, lib. 1. cap. 1. p. 3. c. 1.
- Cap. 61. Evangelizare pauperibus misit me, lib. 2. cap. 2. p. 59. c. 1.
- Cap. 63. Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus, &c. lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 1.

EX JEREMIA.

- Cap. 1. **E**X Sacerdotibus Anathoth, lib. 4. cap. 2. p. 126. c. 1.

- Constitui te super gentes, ut destruas, & disperdas, ædifices, & plantes, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 1.
- A, A, A, Domine Deus, nescio loqui, lib. 6. cap. 1. p. 170. c. 1.
- Verterunt me dorso, & non facies, lib. 10. reg. 6. p. 304. Cap. 2.
- Ego dixi, Forsitan pauperes sunt, lib. 5. cap. 6. p. 156. c. 1. Cap. 5.
- Quis dabit capiti meo aquam, id est, ut caput in aquam verteretur, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 1. Cap. 9.
- Reliqui domum meam, lib. 1. cap. 7. p. 16. c. 1. Cap. 12.
- Si mutabit Æthiops pellem suam, lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 2. Cap. 13.
- Quia dilexit populus hic movere pedes suos, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 1. Cap. 14.
- Perdix congregavit, quæ non peperit, fecit divitias suas, &c. lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 2. Cap. 17.
- Recedentes à te in terra scribentur, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 1.
- Quod invenerunt in me delictum patres vestri, lib. 10. reg. 28. p. 318. c. 2.
- Seduxisti me domine & seductus sum, fortior me fuisti, lib. 10. reg. 2. p. 299. c. 2. Cap. 20.
- Vos non visitastis gregem meum: & ego visitabo malitiam vestram, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2. Cap. 23.
- In novissimis diebus intelligetis consilium ejus, lib. 1. cap. 1. p. 2. c. 1.
- In Prophetis Samariæ vidi iniquitatem, & in Prophetis Jerusalem, &c. lib. 4. cap. 1. p. 116. c. 1.
- Noli subtrahere verbum, si forte audiant, lib. 5. cap. 6. p. 156. c. 1. Cap. 26.
- Ego feci terram & hominem, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 2. Cap. 27.
- Ponat te Dominus sicut Sedechiam & Achab, quos frinxit rex Babylonis in igne, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2. Lege Daniel, cap. 13. Cap. 29.
- Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam, &c. lib. 1. cap. 7. p. 16. c. 1. Cap. 31.
- De emptione agri Jeremiæ, lib. 6. cap. 1. p. 172. c. 1. Cap. 32.
- Omne caput calvitium, omnis barba radetur, lib. 8. cap. 6. p. 252. c. 1. Cap. 48.
- Fugite de medio Babylonis, lib. 9. reg. 27. p. 284. Cap. 51.

EX THRENIS.

- O**Rdine alphabeti quare scribitur hic liber, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 2. & seq. & lib. 6. cap. ultim. p. 196. c. 2.
- Quomodo sedet sola civitas, plena populo: facta est quasi vidua, lib. 10. reg. 34. p. 320. c. 1. Cap. 1.
- Vocavi amicos meos, & ipsi deceperunt me, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 2. & in procem. lib. 10. p. 296. c. 1.
- Ingrediatur omne malum coram te, vindemia eos, sicut vindemiaſti me, lib. 5. cap. 5. p. 152. c. 1.
- Prophetæ tui viderunt tibi falsa, lib. 4. cap. 1. p. 116. c. 1. Cap. 2.
- Ego videns paupertatem in virga furoris ejus, lib. 9. reg. 32. p. 286. Cap. 3.
- Tantum in me vertit, & convertit manum suam, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 2.

Confregit ad numerum dentes meos, lib. 8. cap. 10.
p. 266. c. 1.

Cap. 4. Gaude & lætare filia Edom, lib. 5. cap. 4. &
in proëm. lib. 10. p. 296. c. 1. & lib. 1.
cap. 10. p. 20. c. 2.

EX EZECHIELE.

Cap. 1. **J**Oachim hic quomodo differat ab illo, qui
est in Danielis exordio, lib. 2. cap. 1. p. 40.
c. 2. & lib. 3. cap. ultim. p. 104. c. 1.

Cap. 2. Cum scorpionibus tu habitas, lib. 10. reg. 47.
p. 330. c. 2.

Ipsi recesserunt à me & patres eorum, ibi,
reg. 21. p. 313.

Cap. 3. Vade, & ingredi ad transmigratiōem ad fi-
lios populi tui, lib. 6. cap. 2. p. 181. c. 2.

Cap. 5. Patres comedent filios in medio tui, & filii
patres, lib. 10. reg. 4. p. 300. c. 2.

Cap. 6. Hæc dicit Dominus montibus & collibus, dif-
perdam excelsa vestra, lib. 9. reg. 4. p. 272.
c. 2.

Cap. 7. Possidebunt sanctuaria eorum, lib. 6. cap. 2.
p. 182. c. 1.

Cap. 11. Duo principes Jezonia & Phaltia, lib. 6. cap. 6.
p. 192. c. 2.

Si propheta erraverit, ego Dominus decepi
eum, lib. 4. cap. 1. p. 116. c. 1.

Cap. 17. Nabuchodonosor venit ad Libanum, & rapuit
summitates Cedri, lib. 10. reg. 44. p. 327.
c. 2.

Cap. 18. Cum averterit se justus à justitia sua, & vi-
vet? lib. 5. cap. 4. p. 151. c. 1.

Cap. 20. Dedi eis præcepta non bona, in proëm. lib. 6.
in fine, p. 165. c. 1.

Levavi manum meam in eos in solitudine, ut
dispergerem eos in nationibus, lib. 5. cap. 1.
p. 138. c. 2.

Abominationes patrum suorum ostende eis,
lib. 10. reg. 21. p. 313.

Cap. 21. Perdam ex te justum & impium, lib. 9. reg. 2.
p. 272.

Cap. 28. Rex Tyri diaboli figura, lib. 10. reg. 44. p. 327.
c. 2.

Cap. 29. Non fervare ordinem historiæ ostenditur, lib. 5.
cap. 1. p. 144. c. 2.

Quæ dicuntur de Pharaone, intellige de dæ-
mone, lib. 10. reg. 44. p. 327. c. 2.

Cap. 32. Vide reg. 29. lib. 10. p. 319.

Cap. 38. Cœpit esse habitator umbilici terræ, lib. 9. reg. 49.
Vide etiam lib. 10. reg. 1. p. 298. c. 1.

EX DANIELE.

DAniel an sit Prophetis annumerandus, aut
Hagiographis, necnè, lib. 4. cap. 1. pa-
gina 123. c. 2.

Deinde, qui fuerint ejus parentes, lib. 3. cap. 4.
p. 99. c. 1.

Lege in lib. 10. reg. 8. pro phrasi ejus, p. 306.

Cap. 1. Asportatio vasorum templi in Babylonem mys-
ticè exponitur, in proëmio operis.

De Joachim. Vide Ezechiel, cap. 1.

Impositio illa nominum in tribus Pueris cur fac-
ta, lib. 2. cap. 1. p. 39. c. 1.

Cap. 2. Vocantur Arioli, Magi, Chaldæi, &c. lib. 9.
reg. 4. p. 272.

Deos meos non colitis, & statuam, quam erexi,
non adoratis? lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 2.

An ordinem servaverint tres Pueri, in cantico Cap. 3.
illo contexendo, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 2.

Peccata eleemosynis redime, lib. 9. reg. 14. pa- Cap. 4.
gina 278. c. 2.

Omnes habitatores terræ apud illum in nihilum
reputantur, lib. 10. reg. 1. p. 298. c. 2.

Nullum servat ordinem Daniel, lib. 5. cap. 1. Cap. 5. 6.
p. 145. c. 1.

Tempus, tempora, dimidium temporis, lib. 1. Cap. 7.
cap. 13. p. 22. c. 1. & lib. 3. cap. 2. p. 94.
c. 1.

Quarta bestia quid significet, lib. 1. cap. 1. p. 2.
c. 2.

Dixit Angelus cuidam loquenti, lib. 6. cap. 1. Cap. 8.
p. 170. c. 1.

Signa sermonem, quia post dies multos erit, lib. 1.
cap. 1. p. 2. c. 1.

Hircus caprarum crevit, lib. 10. reg. 45. p. 328.
c. 2.

Peccavimus, iniquè egimus, & recessimus à man- Cap. 9.
datis tuis, lib. 9. reg. 43. p. 291. c. 2. & lib. 10.
reg. 2. p. 299. c. 1.

Nequaquam populus Dei est, sed populus tuus:
nec urbs sancta Dei, sed sancta tibi, lib. 6.
cap. 2. p. 181. c. 2.

Neque unguento unctus sum, lib. 8. cap. 6. 251. Cap. 10.
c. 1.

Ecce tres Reges adhuc in Perside erunt, & quar- Cap. 11.
tus ditabitur, &c. lib. 9. reg. 5. p. 273. c. 2.

Sufannæ accusatores quo fuerint nomine vocati, Cap. 13.
lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2. Quod fuerint lapi-
dibus obruti, ibidem.

Semen Canaam, & non Juda: pater tuus Amor-
rhæus, mater tua Cethæa, lib. 6. cap. 1.
p. 168. c. 1. & lib. 3. cap. 3. p. 95. c. 1. & lib. 10.
regula 21. p. 313.

EX HOSEA.

DE Hosea, lib. 2. cap. 1. p. 37. c. 1.

Accipe uxorem fornicariam, & fac filios
fornicationum, lib. 9. reg. 11. p. 276.

In qua re fuit Christi figura, lib. 7. cap. 1. p. 211.
c. 2.

Audite Sacerdotes, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 1. Cap. 5.

Ex Ægypto vocavi filium meum, lib. 6. cap. 1. Cap. 11.
p. 167. c. 1.

Quis sapiens, & intelliget hæc, lib. 5. cap. 6. Cap. 14.
p. 153. c. 2.

EX JOELE.

JOelis interpretatio, lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 1.

Lugeat terra, quoniam afflictum est triticum, Cap. 1.
aruit vinum, lib. 10. reg. 7. p. 306. c. 1.

Dedit vobis Doctorem justitiæ, & effundam Cap. 2.
de spiritu meo, &c. lib. 5. cap. 1. p. 144. c. 1.
& lib. 6. cap. 1. p. 172. c. 2.

EX AMOS.

AMos pastor erat, & à pastoribus genus tra-
hebat, lib. 4. cap. 2. p. 125. c. 2.

Suæ artis utitur sermone, ideò rugitum leonis
vocem Domini vocat, everfionem urbium
ariditatem montium, lib. 1. cap. 1. p. 4. c. 1.

Super tribus sceleribus Damasci, & super qua- Cap. 1.
tuor

- tuor non convertam eam, lib.6. cap.4. p.188. c.1. in princip. & cap.6. p.193. c.2.
- Cap. 2. Ego exterminavi Amorrhæum à facie eorum: ego sum, qui ascendere vos feci de terra Ægypti, lib.5. cap.1. p.145. c.2.
- Cap. 3. Leo rugit, quis non timebit, lib.5. cap.6. p.153. Non est malum in civitate, quod Dominus non fecerit, lib.5. cap.4. p.151. c.1. & lib.10. reg.4. p.301.
- Cap. 4. Multitudinem hortorum vestrorum, vinearum vestrarum, oliveta vestra, &c. lib.6. cap.2. p.182. c.1. Venite in Bethel, & impiè agite, &c. lib.5. cap.4. in princip. p.150. c.1. Præpara te in occursum Dei tui Israel, lib.5. cap.4. p.150. c.1. Sacrificate de fermento laudem, & vocate voluntarias oblationes, lib.5. cap.4. p.150. c.1.
- Cap. 5. Transferam vos trans Damascum, lib.6. cap.1. p.171. c.2. Facientem Arcturum & Orionem, lib.6. cap.1. p.176. c.1. Suscitabimus super eum septem pastores, & octo homines primates, lib.6. cap.6. p.194. c.2.
- Cap. 7. Non sum Propheta, nec filius Prophetæ, sed pastor caprarius, lib.4. cap.1. p.117. c.2.
- Cap. 9. Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea extrahet eos, lib.5. cap.1. p.143. c.2. Super contritionem Joseph, lib.9. reg.10. p.276. c.2.

EX ABDIA.

TRansmigratio Jerusalem, quæ est in Bosphoro, possidebit civitates Austri, lib.10. reg.8. p.306. Surgite, & confurgamus, lib.10. reg.23. p.315. Bibent omnes gentes, & erunt quasi non sint, lib.10. reg.38. in princip. p.321.

EX JONA.

- Cap. 1. **V**ide in verbo, Jonas. Descendit ad latera navis; sive, ut nos habemus, ad interiora, lib.6. cap.4. p.188. c.2. Miserunt fortes, & cecidit fors super Jonam, lib.9. reg.47. p.293.
- Cap. 3. Adhuc 40. dies, & Ninive subvertetur, lib.9. regula 3. p.272. c.1. De Rege Ninive, lib.1. cap. ultim. p.30. c.1. Quis scit, si convertatur, & ignoscat Deus, & revertatur ab ira furoris sui, lib.5. cap.6. p.156.
- Cap. 4. Tu doles super hederam, & ego non parcam Ninive, lib.10. reg.28. p.318. c.2.

EX MICHÆA.

- Cap. 5. **E**T tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda, ex te mihi egredietur, &c. lib.6. cap.1. p.168. c.2. & seq. Descenderunt mala à Domino super portas Jerusalem, lib.10. reg.4. p.301. Dominus exiit de loco suo, & descendit, lib.10. reg.6. p.303. c.2.
- Cap. 6. Audite valles, lib.10. reg.28. p.318. c.2.

SOPHONIA S.

Sophonix stirps digeritur, lib.4. c.2. p.125. c.2.

EX NAHUM.

Increpans mare, & exsiccans illud, lib.10. regula 22. p.315. Post onera non affert consolationes, quia de impiis sermo erat susceptus, lib.5. cap.1. Celebra Juda festivitates tuas; & redde, &c. lib.1. cap.1. p.3. c.1.

EX HABACUC.

Velociores lupis vespertinis, lib.10. reg.47. p.330. c.1. Post onus non subjicit consolationem, & quam ob causam id faciat, lib.5. cap.1. p.142. c.1. in fine. De hoc cap.1. Habacuc, v. lib.10. reg.2. p.299. c.2. Hæc est fortitudo Dei sui, in procem. lib.10. p.296. c.1. Quare non respicis Domine super iniqua agentes, & taces devorante impio, &c. lib.10. reg.2. p.299. c.2. Lapis de pariete clamabit, lib.10. reg.7. p.305. Cap. 2. Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus, lib.5. cap.6. p.153. c.2. Omnis spiritus non est in eo, lib.6. cap.3. p.185. c.1.

EX AGGÆO.

Quare frequenter inculcet hic Proheta, Dicit Dominus exercituum, lib.4. cap.2. p.127. c.1. & lib.10. reg.23. p.315. c.2. Adhuc semel ego movebo cælum & terram, lib.9. reg.50. p.295. c.1. In anno secundo Darii, mense sexto, lib.6. cap.6. p.192. c.2.

EX ZACHARIA.

Hic Propheta crebrò inculcare cur soleat, Dicit Dominus exercituum, lib.4. cap.2. p.127. c.1. & lib.10. reg.23. p.315. c.2. Patres vestri ubi sunt? Et Prophetæ, lib.9. reg.2. p.271. c.1. Sileat omnis caro à facie Domini, lib.6. cap.3. p.184. c.2. Cap. 2. O, O, O, Fugite de terra Aquilonis, lib.6. cap.1. p.170. c.1. & lib.9. reg.27. p.284. Jesus Sacerdos Christi figura, lib.9. regula 13. p.278. & lib.10. reg.39. p.323. c.2. Cap. 3. Verterunt ad me scapulam recedentem, lib.10. reg.6. p.304. c.1. Cap. 7. Ego non parcam ultra super habitantes terram, lib.1. cap.13. p.23. c.2. Cap. 11. Et dicam, si bonum est coram vobis, date mercedem mihi, aut renuite. Et appenderunt triginta argenteos, lib.6. cap.1. p.172. c.1. Projice ad statuarium decorum pretium, ibid. Percute pastorem, loquitur Deus cum gladio, ad lib.10. reg.7. p.306. c.1. Cap. 13.

EX MALACHIA.

DE Malachia, lib.2. cap.1. p.33. c.1. Jacob dilexi, Esau autem odio habui, lib.5. cap.1. circa princip. p.135. c.2. Dilexi vos, inquit Dominus, lib.5. cap.3. p.149. c.1. & lib.10. reg.34. p.320. Filius honorat patrem, & servus dominum suum, lib.5. cap.7. p.159. c.1.

Si ego Dominus, ubi est honor meus? lib. 2. cap. 2. p. 58. c. 1.

Cap. 3. Ego Deus, & non mutor; lib. 10. regul. 11. p. 308. c. 1.

EX EVANGELIO MATTHÆI, ET CIRCA ILLUD.

Quod Matthæus græcè scripserit, habes, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1. contra Theophylactum, in proëm. Matth. qui dicit, hebraicè, scripsisse, ac fuisse translatum in linguam Græcam ab Apostolo Joanne.

De titulo libri, lib. 10. reg. 35. p. 320.

Quibus præditus fuerit nominibus, lib. 2. c. 1. p. 40. c. 1.

Item, quo sensu vocetur Publicanus, lib. 9. regula 11. p. 276.

Quarum Gentium fuerit Apostolus, lib. 5. cap. 1. p. 146. c. 2.

Matthæus apud Græcos primo loco collocabatur, & deinde sequebatur Joan. lib. 5. cap. 1 p. 146. c. 2.

Et ego vidi in antiquissimo codice Theophyl. eadem serie fuisse collocatos hos Evangelistas. Matth. narrat, juxta recentiores, generationem Joseph, Lucas verò Mariæ, lib. 3. cap. 4. p. 108. c. 2. in fine.

Quibus modis fuerit gubernatus populus Judæus, lib. 4. cap. 2. p. 127. c. 1.

Qua in re differant inter se Matthæus, & Lucas in enarrandis generationibus, lib. 3. cap. 4. p. 102. c. 1.

Cap. 1. Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham, lib. 3. cap. 3. in princip. p. 94.

Et David quare præponatur Abraham, lib. 3. c. 4. p. 101. c. 2. & lib. 5. cap. 1. p. 135. c. 2.

Cur Jacob meminit, relicto Esau fratre; cum Judæ, & aliorum referat fratres, lib. 3. cap. 4. p. 105. c. 2.

Genuit, hoc verbo ostendit, se loqui de generatione naturali, lib. 3. cap. 4. p. 109. c. 2.

Genuit Judam & fratres ejus, lib. 3. cap. 4. p. 105. c. 2. & lib. 5. cap. 1. p. 135. c. 2.

Genuit Phares & Zaram de Thamar, lib. 3. c. 4. p. 106. c. 1.

Et quod Zaram ad Christi generationem non spectet, sed Phares.

Aram genuit Aminadab, lib. 2. cap. 1. p. 41. c. 2.

Genuit David Regem, lib. 3. cap. 4. p. 105. c. 2.

Salomon quoto ætatis anno Roboam genuit, 1. 9. reg. 40. p. 290. c. 2.

Ex ea, quæ fuit Uriæ, lib. 3. cap. 4. p. 106. c. 2. & seq.

Achaz Ezechiam quoto anno genuit, lib. 9. regula 40. p. 290. c. 2.

In transmigratione Babylonis, lib. 3. cap. 4. p. 107. c. 1.

Josias genuit Jechoniam in transmigratione Babylonis, ibidem, c. 2.

Cur non etiam meminit transmigrationis in Ægyptum, ibid. p. 105. c. 2.

Jechonias genuit Salathiel, & Lucas Neri tribuit, lib. 3. cap. 4. p. 110. c. 1.

Quatuor generationes omiffæ, lib. 9. regula 5. p. 273. c. 2.

Salathiel genuit Zorobabel: Zorobabel genuit Abiud, lib. 3. cap. 4. p. 107. c. 2.

Ex Abiud usque ad Joseph enumeratio Patrum, in nulla Scriptura invenitur, lib. 3. cap. 4. p. 108. c. 1. in princip.

Cur Matth. illaudatas mulieres recenset, omiffis illis, quæ fuerunt vitæ probatæ, lib. 3. cap. ultim. p. 106. c. 1. & lib. 10. reg. 21. p. 314. c. 1.

Virum Mariæ, lib. 9. reg. 1. p. 271. c. 1.

Vide plura circa hoc primum Matthæi caput, prædicto lib. 3. cap. 4. à p. 98.

Christi generatio sic erat: Cum esset desponsata Maria mater Jesu, lib. 6. cap. 2. in fine, p. 183. c. 1. & lib. 10. reg. 23. p. 315. c. 2.

Et vocabis nomen ejus Jesum, lib. 2. cap. 1. p. 39. c. 1.

Ecce virgo in utero habebit, lib. 6. cap. 1. p. 171. c. 2.

Pariet Maria filium juxta Angeli dictum, ut credas ipsum è Spiritu Sancto natum, lib. 7. cap. 1. p. 214. c. 1.

Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda, ex te enim, &c. lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 2. Cap. 2.

Ex Ægypto vocavi filium meum, lib. 6. cap. 1. p. 167. c. 1.

Occidit omnes pueros à bimatu & infra, &c. in proëm. lib. 10. p. 297. c. 1.

Rachel plorans filios suos, lib. 2. cap. 1. p. 39. c. 1.

Noluit consolari, quia non sunt, lib. 10. reg. 38. p. 322. c. 1.

Sicut scriptum est in prophetis: Quoniam Nazaræus vocabitur, lib. 6. cap. 1. p. 167. c. 2.

De fuga in Ægyptum, & reversione in Nazareth, lib. 10. reg. 13. p. 310. c. 1. Quandiu fuit in Ægypto, lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 1.

Ut adimpleretur, quod dictum est per Prophetam: quid significet, exposuimus, loquendo de particula *Ut*, lib. 8. cap. 8. in principio, p. 255.

Magos cur adduxerit per stellam, lib. 9. reg. 23. p. 282.

Defuncti sunt, qui quærebant animam, id est, vitam pueri, lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 2.

Magi reversi in patriam quid egerint, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 2. An fuerint Reges, lib. 8. cap. 5. in fine, p. 249. c. 2.

In diebus illis, quid significet, lib. 10. reg. 13. Cap. 3. p. 310. c. 2. & lib. 8. cap. 8. p. 257. c. 1.

Genimina viperarum, quis demonstravit vobis fugere, lib. 7. cap. 3. p. 224. c. 1. & lib. 10. reg. 47. p. 330. c. 1.

Potens est Deus, ex lapidibus istis suscitare filios ipsi Abraham, in proëm. lib. 10. p. 297. c. 2.

Cujus ventilabrum in manu ejus, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 2.

Agite poenitentiam, &c. Hic est de quo dictum est, lib. 9. reg. 30. p. 286.

Baptizabit in Spiritu Sancto, & igni, lib. 7. cap. 1. p. 213. c. 2. Et in conjunctione *Et*, lib. 8. cap. 9. p. 262. c. 1.

An-

- Cap. 5.** Antequàm legem ferat Dominus, miracula quare exhibeat, lib. 9. reg. 50. p. 294.
 Ne nos inducas in tentationem, lib. 10. reg. 5. p. 301. c. 2.
 Christi prædicatio cur duxit principium à beatitudine, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2. Et ascendit in montem, lib. 10. reg. 6. p. 302. & 303. c. 2.
 Si offers munus tuum ad altare, & recordatus fueris, quòd frater tuus, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 1.
 Vos estis sal terræ, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 2.
 Beati estis cum vos maledixerint, & persecuti vos fuerint, &c. lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 2.
 Qui dimiserit uxorem, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur, lib. 10. reg. 15. p. 311. c. 1. Ubi & quod ad Marcum & Lucam super hoc.
 Dixerint vobis omne malum mentientes, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 2. & lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 1.
 Si quis percusserit maxillam dexteram, præbe ei alteram, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 2.
 Qui solverit unum de mandatis istis minimis, minimus vocabitur in regno cælorum, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 2.
 Non jurare omninò, nec per cælum &c. in proœm. lib. 6. p. 163. c. 2. & lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 2. in fine, & lib. 9. reg. 28. p. 284. c. 1.
 Lex datur in monte Moyfi, & populo in campis; & causa aperitur, lib. 10. reg. 6. p. 302. c. 2. & seq.
 Videns Jesus turbas, ascendit in montem. Quod mons ille fuerit Tabor, lib. 10. reg. 1. p. 298. c. 2.
 Esto consentiens adversario tuo, dum es in via, lib. 10. reg. 1. p. 298. c. 2.
 Quare multos in princip. prædicationis sanat Dominus, nec fidem postulat, lib. 10. reg. 17. p. 312. c. 1.
Cap. 6. Ne sitis solliciti de crastino, lib. 5. cap. 4. p. 151. c. 1. & lib. 8. cap. 5. p. 249. c. 1. & cap. 8. p. 256. c. 2. & lib. 10. reg. 34. p. 320.
 Primum quærite regnum Dei, & hæc adjicientur, lib. 10. reg. 32. p. 319.
 Sufficit diei malitia sua, lib. 10. reg. 4. p. 301.
 Panem nostrum quotidianum, vel superfluentialem, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1. & lib. 6. c. 2. p. 181. c. 2.
 Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, lib. 5. cap. 4. in fine, p. 151. c. 2. lib. 9. reg. 44. p. 292.
Cap. 7. Nunquàm novi vos, lib. 10. reg. 48. p. 330.
Cap. 8. Multi venient ab oriente & occidente, & recumbent, &c. lib. 7. cap. 1. p. 214. c. 1. & lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 1.
 Vade, & ostende te Sacerdoti, lib. 10. reg. 18. p. 312.
 Relinque mortuos, sepelire mortuos suos, lib. 1. cap. 13. in princip. p. 21. & cui Dominus hoc dixerit, ibidem.
Cap. 9. Murmurabant Pharisei, quòd Dominus dimitteret peccata: & sanat paralyticum, ex minori re majorem probans, lib. 7. cap. 1. p. 214. c. 1.

- Non veni vocare justos, sed peccatores, lib. 5. cap. 4. p. 151. c. 1. & lib. 6. reg. 2. p. 272.
 Occurrerunt ei duo dæmoniaci. Marc. & Lucas unum dicunt fuisse, lib. 9. reg. 5. p. 273. c. 2.
 Confide fili, remittuntur peccata tua, lib. 5. c. 3. p. 149. c. 1.
 Ingressus navim, venit in civitatem suam, lib. 10. reg. 15. p. 311. c. 2.
 Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, lib. 8. cap. 6. p. 251. c. 1.
 Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit justum, &c. lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 1.
 Nolite portare æs in zonis vestris, lib. 5. cap. 4. p. 151. c. 1.
 Estote prudentes, sicut serpentes, lib. 10. reg. 47. p. 329. c. 2.
 Primus ponitur à Matth. Simon, deinde Andræas frater ejus, lib. 5. cap. 1. p. 135. c. 2.
 Eritis odio omnibus hominibus, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.
 Veni separare hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam, lib. 6. cap. 1. p. 179. c. 1.
 Nec virgam nec peram, lib. 10. reg. 11. p. 309.
 Sed contrarium dicitur Marc. 6. nisi virgam. Ideò dicunt, legendum apud Matth. non nisi: mendumque irrepsisse ex affinitate literarum Græcarum μή, Nec, εἰ μή, Nisi.
 Ne possideatis aurum nec argentum, nec duas tunicas, lib. 8. cap. 5. p. 249. c. 1.
 Tu es, qui venturus es, an alium expectamus, lib. 4. cap. 1. p. 120. c. 2.
 Ipse est Elias, lib. 10. reg. 38. p. 321. c. 2.
 Quid existis videre, Prophetam? Etiam dico vobis, & plusquam Prophetam, lib. 4. cap. 1. in fine, p. 124. c. 2.
 Confiteor tibi Pater, Domine cœli & terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus, & revelasti ea parvulis, lib. 1. cap. 10. p. 20. c. 1. & lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 1.
 Justificata est sapientia à filiis suis, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 2. in fine.
 Inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista: sed qui minor est in regno, &c. lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 2.
 Lex & Prophetæ usque ad Joannem, lib. 4. cap. 1. p. 119. c. 2.
 Si in Tyro, &c. factæ fuissent virtutes, quæ in te, in sacco & cinere pœnituiissent, lib. 8. c. 6. p. 252. c. 1.
 Quicumque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei: qui autem contra Spiritum Sanctum, &c. lib. 2. cap. 3. p. 67. c. 1. & in proœm. lib. 10. p. 295. c. 2.
 Quæ est mater mea, & fratres mei, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
 Misericordiam volo, non sacrificium, lib. 7. cap. 4. p. 225. c. 2.
 De homine habente manum aridam, lib. 1. c. 6. p. 15. c. 2. de Cæmentario.
 Ideo judices vestri erunt, lib. 7. cap. 4. p. 226. c. 2.
 Sicut fuit Jonas in ventre ceti, &c. lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 1.

Cap. 10.

Cap. 11.

Cap. 12.

- Cap. 13. Zizania sunt filii nequam, in proœm. lib. 10. p. 297. c. 2.
 Ut adimpleretur, quod dictum est per Prophetam, Aperiam in parabolis, lib. 4. cap. 3. p. 131. c. 2.
 Intellexistis hæc omnia, lib. 5. cap. 6. p. 156. c. 2.
 Exiit qui seminat, seminare, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 1.
 Inimicus homo seminavit Zizania, lib. 10. regula 44. p. 327. c. 2.
 De fructu centesimo, sexagesimo, & trigesimo, lib. 6. cap. ultim. p. 196. c. 2.
 Fermentum, quod acceptum mulier abscondit in farinae fatis tribus, lib. 7. cap. 1. p. 204. c. 1.
- Cap. 14. Contristatus est Herodes propter mortem Joann. Baptistæ, lib. 1. cap. 10. p. 20. c. 1. & lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 1.
 Herodes celebrat convivium in die natalis sui, lib. 9. reg. 43. p. 291. c. 1. & 2.
 Herodes tenuit Joann. & alligavit eum, lib. 10. reg. 14. p. 310.
 Herodes an vivo fratre abduxerit. illi uxorem, lib. 9. reg. 40. p. 290. c. 1.
 Christus cur secessit eremum, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 1.
 Quarta vigilia venit ad discipulos, lib. 9. regula 36. p. 288. c. 2.
 Numerus manducantium quinque millia virorum sine pueris, lib. 6. cap. 5. in fine, p. 191.
 Et quare tot fragmenta supersunt, lib. 10. regula 18. p. 312.
- Cap. 15. Omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum mittitur, ad lib. 10. reg. 25.
 Honora Patrem tuum & matrem tuam, qui maledixerit, &c. lib. 10. reg. 12. p. 309. c. 2.
- Cap. 16. Quem me dicunt homines filium hominis. Vos autem quem me esse, dicitis, lib. 2. cap. 2. p. 48. c. 2.
 Oportet in Hierosolym. & multa pati à senioribus, &c. confer cum cap. 17. ubi eadem res tractatur, lib. 5. cap. 7. p. 160. c. 2.
 Tibi dabo claves regni cælorum, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
 Tu es Christus filius Dei viventis, lib. 8. cap. 7. p. 255. c. 1.
- Cap. 17. Dicetis monti huic, transi hinc illuc: & transibit, lib. 9. reg. 12. p. 277. & reg. 20. p. 281.
 Hic est filius meus dilectus, in quo bene mihi complacui, lib. 5. cap. 3. p. 148. c. 2.
 Apparuerunt illi Moyses, & Elias, lib. 9. regula 21. p. 251. c. 2.
 Post dies sex assumpsit Jesus Jacobum, lib. 10. reg. 43. p. 325.
- Cap. 18. Expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 1.
 Quis putas major est in regno cælorum, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
 Non dico tibi septies, sed septuagies septies, lib. 3. cap. 4. p. 103. c. 1. in fine.
 Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum, &c. lib. 8. cap. 10. p. 264. c. 1.
 Statuit parvulum in medio ipsorum: quis hic esset, & quo nomine vocaretur, lib. 9. regula 29. p. 284.
 Bonum est tibi ad vitam ingredi debilem & claudum, quàm, &c. lib. 7. cap. 4. p. 225. c. 1.
- Magister bone, quid faciam, ut vitam æternam, &c. nemo bonus, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 2.
 Centuplum accipies, & in futuro vitam æternam, lib. 7. cap. 1. p. 213. c. 2.
 Vos, qui secuti estis me, sedebitis & vos judicantes duodecim Tribus, lib. 7. cap. 4. p. 226. c. 1.
 Hoc capite 19. Matthæi numerantur mandata, & nil de præceptis privativis Dei dicitur, lib. 8. cap. 2. p. 238. c. 1.
- Filius hominis erit in corde terræ, tribus diebus & noctibus, lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 1 & lib. 10. reg. 43. p. 325.
- Ecce ascendimus Hierosolym. ad lib. 9. reg. 49. p. 294.
- Calicem meum bibetis, lib. 9. reg. 44. p. 292. c. 2.
- Dare animam redemptionem pro multis, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 2.
- Mater filiorum Zebedæi petit à Domino, ut unus filiorum sedeat, &c. & ait Dominus: Nescitis quid petatis, lib. 10. reg. 5. p. 301. c. 2.
- Exiit ad conducendum operarios mane, tertia, sexta, & nona hora, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 2.
- Mittam filium meum, ipsum verebuntur, lib. 5. cap. 6.
- Malos malè perdet & vineam suam locabit aliis agricolis, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 1. & statim, de interrogatione Joann. Baptist. c. 2.
- Misit duos ex discipulis, ut asinam adducerent, lib. 7. cap. 1. p. 209. c. 1. & 2. & lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 1.
- De ficu arefacta, lib. 10. reg. 31. p. 319.
- Hofanna filio David, benedictus, &c. lib. 1. c. 6. p. 14. c. 2.
- Reddite, quæ sunt Cæsaris Cæsari, lib. 5. cap. 6. in fine, p. 157.
- Non est opus valentibus medico, sed malè habentibus, lib. 9. reg. 2. p. 272.
- Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, lib. 8. cap. 6. p. 250. c. 2.
- Diliges proximum tuum sicut teipsum, ibidem, cap. 8. p. 258. c. 2.
- Ecce ego mitto ad vos prophetas, ut veniat super vos, lib. 10. reg. 24. p. 316.
- Filii eorum, qui Prophetas occiderunt, lib. 10. reg. 21. p. 313.
- Quoties voluit congregare filios tuos, &c. lib. 3. cap. 1. p. 88. c. 2.
- Ab Habel justo hæc omnia exquirentur, &c. quem crucifixistis inter templum & altare, lib. 2. cap. 1. p. 40. c. 2. & lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
- Efurii, sitii, &c. lib. 9. reg. 14. p. 278. c. 1.
- Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, lib. 5. cap. 7. p. 157. c. 2.
- Ita ut in errorem ducantur, si fieri posset, domestici Dei, lib. 5. cap. 6. p. 157.
- Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 1.
- De die illa vel hora, nemo novit, nec filius, nisi Pater, lib. 2. cap. 2. p. 58. c. 1. & lib. 10. reg. 3. p. 300. c. 2.
- Nisi breviati fuissent dies illi, lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 1.

Amen dico vobis, non præteribit generatio ista, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 2.

Frigus erat, & stans ad prunas Petrus calefaciebat se, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.

De hoc cap. multa, lib. 10. reg. 1. p. 298. c. 1.

Qui in Judæa sunt, fugiant ad montes, lib. 7. capite 1. p. 213. c. 2.

Cælum & terra transibunt, verba autem, &c. lib. 7. cap. 4. p. 225. c. 2.

Cap. 25. Nescio vos unde sitis, lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 2. & lib. 10. reg. 48. p. 330.

Ite in ignem æternum qui paratus est diabolo, & angelis ejus, lib. 5. cap. 1. p. 137. c. 2.

Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 2.

Virgines quinque prudentes, & quinque stultæ, lib. 6. cap. 6. p. 193. c. 1.

Cap. 26. Videntes discipuli indignati sunt, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 2. & Joann. 12. dicitur, quod solus Judas, & lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 2.

Ite in civitatem ad quemdam, & dicite ei, lib. 6. cap. 1. p. 170. c. 1.

Antequam gallus cantet, ter me negabis, lib. 10. reg. 15. p. 311. c. 1. & 2.

In domo Simonis leprosi, lib. 9. reg. 11. p. 276.

Judas Ischarioth, lib. 2. cap. 1. p. 34. c. 1.

Qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 2. in fine.

Accipite, & comedite, hoc est corpus meum, lib. 10. reg. 38. p. 322. c. 1.

Tunc Princeps Sacerdotum scidit vestimenta sua, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 1.

Cap. 27. Eli, Eli, lama Sabaethani, lib. 5. cap. 7. p. 157. c. 2.

Latrones improperebant eis, Luc. in singulari, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 2.

Venerunt in sanctam civitatem, lib. 9. reg. 11. p. 276.

Tunc impletum est, quod scriptum est per Jerem. dicentem, acceperunt triginta argenteos, lib. 6. cap. 1. p. 172. c. 1.

Sexta hora tenebræ factæ sunt in tota terra, lib. 6. cap. 3. p. 183. c. 1.

Multa corpora sanctorum resurrexerunt, lib. 2. cap. 3. p. 75. c. 1. & lib. 5. cap. 1. p. 141. c. 1.

Post tres dies resurgam, lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 1.

Hora erat ferè sexta, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 1.

Uxor Pilati nomen, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 1.

Judas laqueo se suspendit, lib. 9. reg. 40. p. 290. c. 1.

Lavat manus Pilatus, dicens, Innocens ego sum, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 1.

Cap. 28. Ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 2.

Vespere autem sabbati, quæ lucebat in prima sabbati, lib. 9. reg. 7. & lib. 10. in proëm. p. 297. c. 1.

EX EVANGELIO MARCI,

ET CIRCA ILLUD.

Marcus discipulus & interpret Petri, lib. 8. cap. 4. prope finem, p. 244.

Marcum Latine scripsisse, falsò putavit Cantacucenus, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.

Marcum dicunt aliqui, fuisse unum ex discipulis, qui scandalizati sunt, cum audissent Dominum dicentem, Joan. 6. Panis quem ego dabo, caro mea est: & ad fidem attractus est mox à Petro, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2. & lib. 10. reg. 38. p. 322. c. 1.

Porphyrus inculcat Marcum, ac eum reum peragit crimine falsitatis, sed stultè, lib. 6. cap. 1. p. 170. c. 2.

Initium Evangelii, sicut scriptum est in Isaia propheta, lib. 6. cap. 1. p. 170. c. 2. & deinceps.

Venit fortior me post me, cujus non sum idoneus calceamenta portare, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 2.

Vidit Simonem, & Andræam fratrem Simonis, ibidem, p. 183.

Quomodo intravit David in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducavit, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 2.

Dimittuntur tibi peccata, & Quis est, qui blasphematur, lib. 5. cap. 6. p. 155. c. 1.

Hic est Judas, qui tradidit eum, lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 2. & lib. 10. reg. 14. p. 310.

Quis tetigit vestimenta mea, lib. 5. cap. 6. p. 156. c. 2.

Nec peram, nisi virgam, lib. 10. reg. 11. p. 309.

De lotione urceorum, lib. 9. reg. 25. p. 283. c. 1.

Si dixerit homo patri vel matri, lib. 10. reg. 2. p. 309. c. 2.

Date ei manducare, cur dixerit Dominus, pro filia Archifynagogi, lib. 10. reg. 18. p. 312.

Post tres dias resurgam, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 1. & lib. 8. cap. 10. p. 266. c. 1. & lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 1.

Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur, lib. 8. cap. 9. p. 262. c. 2.

Loquitur de uno cæco Barthimæo, & Matth. duos cæcos recenset, lib. 9. reg. 5. p. 273. c. 2.

Misit duos discipulos, ut afferrent asinam. Et qui illi fuerint, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 1.

Antequam gallus cantet bis, ter me negabis, lib. 10. reg. 15. p. 311. c. 1.

Quod occisio Joann. in alieno loco narrata sit, lib. 5. cap. 1. p. 139. c. 1. & lib. 10. reg. 14. p. 310.

Relicta sindone quidam fugit: quis ille fuerit, lib. 9. reg. 29. p. 284.

Dicite discipulis meis & Petro, lib. 5. cap. 1. p. 137. c. 1.

Surgens Jesus manè prima sabbati, apparuit primò Mariæ, lib. 9. reg. 5. p. 273. c. 1. & in proëm. lib. 10. p. 297. c. 1.

Quod primùm Christus Mari apparuerit, lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 2.

Apparuit primo Magdalenæ, à qua ejecerat septem dæmonia, lib. 9. reg. 11. p. 276.

Una sabbatorum, id est, prima hebdomadæ die, lib. 6. cap. 4. p. 189. c. 1. & lib. 9. reg. 7. p. 275. c. 2.

Cap. 1.

Cap. 2.

Cap. 3.

Cap. 5.

Cap. 6.

Cap. 7.

Cap. 8.

Cap. 9.

Cap. 10.

Cap. 11.

Cap. 14.

Cap. 16.

EX

EX EVANGELIO LUCÆ,

ET CIRCA ILLUD.

- L**ucas sentiunt aliqui, quod fuit unusè pluribus discipulis, qui à Domino desciverunt, cum eum prædicantem audissent, apud Joan. cap. 6. *Caro mea verè est cibus*. Qui tamen postea à Paulo ad fidem fuit pertractus, lib. 10. reg. 38. p. 322. c. 1.
- An fuerit ex septuaginta discipulis, necne, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 1. disputatur, & Hieron. dicit, numquam ipsum Dominum in carne vidisse: & Dorotheus in synopsi non recenset eum in catalogo discipulorum Domini.
- Cap. 1. Apparuit Angelus Zachariæ, lib. 9. reg. 16. p. 279. c. 2.
- Elisabeth impletum est tempus pariendi, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 2.
- Zacharias & Elisabeth iusti quomodo, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 1. Et cur Joannis parentes laudentur, lib. 10. reg. 22. p. 313.
- Sterilis parit, ut partui virginis fidem adhibeas, lib. 7. cap. 1. p. 212. c. 1. & lib. 9. reg. 50. p. 295. c. 1.
- Per partum Elisabeth, ostendit dimissa esse peccata populi, lib. 7. cap. 1. p. 214. c. 1.
- Cap. 2. Suscepit Israel puerum suum, in procem. lib. 10. p. 297. c. 2.
- Non erit apud Deum impossibile omne verbum, lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 1.
- Ego & pater tuus dolentes quærebamus te, lib. 9. reg. 2. p. 270.
- Exiit edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 2. & lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.
- Lege pro intelligentia hujus capituli reg. 13. lib. 10. p. 310.
- Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus, &c. lib. 8. cap. 9. p. 262. c. 1.
- Cap. 3. Sub Pontificibus Judæorum Anna, & Caipha, lib. 6. cap. 6. p. 192. c. 2.
- Herodes adjecit hoc super omnia, inclusit Joannem in carcere, lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 2.
- Narrat generationem legalem Lucas, Matthæus naturalem, lib. 3. cap. 4. p. 108. c. 2. in fine, Qui fuit Eli, quid significet, ibidem, p. 109. c. 2.
- Qui putabatur filius Joseph, qui fuit Eli, qui fuit Matthath. lib. 3. cap. 4. p. 109. c. 1.
- Qui fuit Sela, qui fuit Cainam, lib. 3. cap. 4. p. 107. c. 1. Et de tota hac generatione lege cap. 4. libri tertii harum Hypotyposeon.
- Qui habet duas tunicas, det unam non habenti, lib. 8. cap. 5. p. 249. c. 1.
- Cap. 4. Spiritus Domini super me, ex Isaïæ 6. lib. 2. cap. 3. p. 67. c. 1.
- Cap. 5. Petrus à multitudine piscium attrahitur ad Dominum, lib. 9. reg. 23. p. 282.
- Mundat leprosum, & mittit statim ad Sacerdotes, lib. 10. reg. 18. p. 312.
- Cap. 6. De homine habente manum aridam, lib. 5. cap. 6. p. 155. c. 1. & lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 2.
- Quod esset homo ille Cæmentarius, hoc est, *Albanil*.
- Intravi in domum tuam, & aquam pedibus meis non dedisti, lib. 8. cap. 6. p. 254. c. 1.
- Post hæc verba ferè dies octo, assumpsit Petrum, lib. 10. reg. 43. p. 325. Cap. 9.
- Videbam Satanam quasi fulgur de cælo cadentem, lib. 1. cap. 1. p. 3. c. 1. Cap. 10.
- Forſitan filium meum verebuntur, lib. 5. cap. 6. p. 157. c. 1.
- Diliges Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis, &c. lib. 5. cap. 6. p. 158. c. 1.
- Orationis Dominicæ decurtatio cur facta, lib. 9. reg. 5. p. 273. c. 2. Cap. 11.
- Quod superest date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis, lib. 9. reg. 14. p. 278. c. 2.
- Joann. docuit discipulos orare, sed oratio non extat, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 2.
- De homine, qui dedit tres panes non propter amicitiam, sed quia durus exactor erat, lib. 7. cap. 1. p. 208. c. 1.
- Regina Austri, & Viri Ninivitæ surgent in iudicio, & condemnabunt hos, lib. 7. cap. 4. p. 226. c. 2.
- Hac nocte repetent à te animam tuam, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1. Cap. 12.
- Dic, ut frater dividat mecum hæreditatem, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
- Quis putas est servus fidelis, quem constituit Dominus, &c. lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 2.
- Post hæc designavit alios septuaginta discipulos: & quæritur an fuerint septuaginta, an septuaginta & duo, lib. 6. cap. ultim. p. 199. c. 1. & seq.
- Ignem veni mittere in terram, quid volo ut ardeat, lib. 8. cap. 8. p. 259. c. 2.
- De turri Siloe, & de Galilæis quorum sanguinem miscuit Pilatus in sacrificiis, lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 1. Cap. 13.
- Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui missi sunt ad te: quoties volui, lib. 5. cap. 7. p. 157. c. 2.
- Discedite à me operarii iniquitatis, nescio vos, lib. 2. cap. ultim. p. 83. c. 2. & lib. 10. reg. 48. p. 330.
- Sanatio hydropici allegoricè quid significet, lib. 9. reg. 25. p. 283. Cap. 14.
- Parabola divitis & Lazari, an historia sit, lib. 1. cap. 3. p. 7. c. 1. Cap. 16.
- Habeo fratres quinque, quid allegoricè significet, lib. 6. cap. 6. p. 193. c. 1.
- Mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, & refrigeret, lib. 10. reg. 6. p. 302. c. 2.
- De convivio divitis, lib. 10. reg. 6. p. 302. c. 2.
- Divitis hujus nomen quod fuerit, & quare illud Evangelista omiserit, lib. 1. cap. 3. p. 7. c. 1.
- Novem leprosi mundati gratias Domino agere neglexerunt, solus Samaritanus id præstitit, lib. 6. cap. 6. p. 195. c. 1. Cap. 17.
- Impossibile est, ut non veniant scandala, lib. 9. reg. 48. p. 294.

- Die, quo exiit Loth à Sodoma, pluit ignem, lib. 5. cap. 1. p. 139. c. 2.
Parabola de dispensatore exponitur, lib. 7. cap. 1. p. 210. c. 1.
- Cap. 18.** Gratias tibi ago, quod non sum sicut cæteri homines, sed jejuno bis in sabbato, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 2.
De Pharifæo & Publicano, qui stantes orabant, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 2. in fine.
Judex iniquus quomodo sit figura Christi, lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 2. & p. 207. c. 2.
Discessit hic justificatus ab illo, lib. 7. cap. 4. p. 225. c. 1.
- Cap. 19.** Ecce vir nomine Zachæus. Clemens annotat hic lectionem variam, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1.
- Cap. 20.** Reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, lib. 5. cap. 6. in fine, p. 157.
- Cap. 21.** Vetula obtulit duo æra minuta, lib. 6. cap. 4. p. 188. c. 1.
- Cap. 22.** Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos cribrare, lib. 5. cap. 7. p. 157. c. 2.
Erat sudor ejus, sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram, lib. 8. cap. 8. p. 259. c. 1.
- Cap. 23.** Hodie mecum eris in Paradisso, lib. 2. cap. 2. p. 55. c. 2.
- Cap. 24.** Ambulabant duo discipuli Cleophas & alius, lib. 9. reg. 29. p. 284. Quis fuerit Cleophas comes, non est usquequaque certum: ideoque variæ opiniones de hac quæstione ibidem referuntur: & quod Cleophas fuerit frater Joseph juxta aliquos.

EX EVANGELIO JOANNIS,

ET CIRCA ILLUD.

- J**oannes præceptum de charitate crebrò inculcabat Discipulis suis in extrema senectute, quia in illo solo universa lex clauditur, lib. 1. cap. 2. p. 6. c. 2.
- De dilectione proximi, lib. 8. cap. 2. p. 237. c. 2. in fine.
- Joannes nihil de tentatione scripsit, quia de divinitate differebat, quæ tentari non potest, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
- Joannes Romæ, aut juxta alios Ephesi, in dolium ferventis olei conjectus est, & nihil passus est; & in Pathmos relegatur, lib. 3. cap. 1. p. 9. c. 2. & lib. 9. reg. 44. p. 292. c. 2.
- Cap. 1.** In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, &c. quomodo dispungendus sit locus, ne in hæresim labamur, in præm. lib. 10. p. 296. c. 2.
Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: quod factum est, in ipso vita erat, in præm. lib. 10. p. 296. c. 2.
Mundus per eum factus est, & mundus eum non cognovit, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 1.
In propria venit, & sui non receperunt, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 1.
Qui non ex sanguinibus, lib. 1. cap. 11. p. 21. c. 1.
Verbum caro factum est, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 1. & lib. 9. reg. 6. p. 274. c. 1.

- Qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, lib. 6. cap. 3. in principio, p. 183. c. 1.
- Conversus Jesus dicit eis, quid quæritis, lib. 5. cap. 6. p. 156. c. 2.
- Erat Andræas frater Simonis unus ex duobus, lib. 10. reg. 14. p. 310. Quæro quis esset ille alter, lib. 9. reg. 5. p. 273. c. 1. & reg. 29. ejusdem libri, p. 284.
- Interrogant Levitæ, Tu quis es? Respondet, Non sum ego Christus, lib. 5. cap. 6. p. 155. c. 1.
- Hic est vere Israelita, in quo dolus non est, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 1.
- A Nazareth potest aliquid boni esse, lib. 5. cap. 4. p. 150. c. 2.
- Ego vox clamantis in deserto, &c. sicut dixit Isaïas, lib. 10. reg. 23. p. 315. c. 1.
- Dixerunt Joanni, Propheta es tu? Respondit, Non, lib. 8. cap. 7. p. 257. c. 1.
- Quod in nuptiis, quæ factæ sunt in Cana Galilææ, sponsus fuerit Joannes, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2.
- In his nuptiis de Joseph nulla mentio fit, quia eo tempore non erat in vivis, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2.
- Sex hydriæ plenæ aqua, quid allegoricè significarent, lib. 6. cap. 6. p. 193. c. 2.
- Solvite templum hoc, lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 2. & lib. 5. cap. 4. in princip. p. 150. & lib. 10. reg. 11. in fine, p. 309.
- Ex aqua facit vinum Dominus, & vult comprobari ab Architriclino, lib. 10. reg. 18. p. 312.
- Christus usus est verbis in conversione aquæ in vinum, lib. 7. cap. 1. p. 212. c. 1.
- Vocati sunt Jesus & discipuli ejus, lib. 5. cap. 1. p. 140. c. 1.
- Venit Jesus in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sychar, lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 1.
- Erat Joannes baptizans in Ennon juxta Salim, ibidem.
- Non potest homo, id est, aliquis, accipere quidquam, nisi fuerit ei datum desuper, lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 2.
- Spiritus ubi vult spirat, lib. 10. reg. 7. p. 305. in principio.
- Scimus quod à Deo venisti magister. Respondet Dominus: Nisi quis natus fuerit ex aqua, lib. 5. cap. 6. p. 159. c. 1.
- Qui credit in me, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est, lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 2.
- Nicodemus cur nocte venit ad Jesum, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.
- Filius hominis, qui de cælo descendit, lib. 9. reg. 45. p. 293.
- Venit Jesus & discipuli ejus in Judæam, & baptizabat: cum Christus non baptizaret, lib. 10. reg. 5. p. 301. c. 2.
- Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 1. & deinceps.
- Voca virum tuum, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 2.
- Qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum, &c. lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2.

Cap. 2.

Cap. 3.

Cap. 4.

- Nonne vos dicitis, Adhuc quatuor menses sunt, & messis venit. Levate oculos vestros, & videte, quod regiones albæ sunt ad messem, lib. 5. cap. 7. ibidem.
- Nos adoramus, quod novimus: vos adoratis, quem nescitis, lib. 5. cap. 6. p. 154. c. 2. & lib. 9. reg. 2. p. 271.
- Quare Dominus humili sermone loquatur cum Samaritana, lib. 10. reg. 17. p. 312. c. 1.
- Cap. 5. Quinque porticus piscinæ quid significant, lib. 6. cap. 6. p. 193. c. 1.
- Si testimonium perhibeo de me, testimonium meum non est verum, lib. 1. cap. 10. p. 20. c. 1. & lib. 2. cap. 3. p. 67. c. 2. & lib. 5. cap. 6. p. 155. c. 1. & lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 2.
- Pater meus usque modò operatur, & ego operor, lib. 9. reg. 35. p. 287. c. 2.
- Pater non judicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 1.
- Surge, tolle grabatum: nec fidem exquirat, cur hoc faciat Dominus, lib. 10. reg. 17. & 18. p. 312.
- Cap. 6. Videns Jesus cogitationes eorum, lib. 9. reg. 15. p. 279.
- Discubuerunt viri ferme quinquies mille, lib. 6. cap. 5. in fine, p. 191.
- Quare tot fragmenta supersunt, lib. 10. reg. 18. p. 312.
- Qui fuerint discipuli, qui abierunt retro, & non ambulabant cum Jesu, lib. 9. reg. 29. p. 285. c. 2. & lib. 10. reg. 38. p. 322. c. 1.
- Unus ex vobis diabolus est, lib. 10. reg. 44. p. 327. c. 2.
- Cap. 7. Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Ex quo loco Veteris Testamenti desumptum sit hoc testimonium, lib. 6. cap. 1. p. 178. c. 1.
- Cap. 8. Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Ego dæmonium non habeo, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1. & lib. 9. reg. 4. p. 273.
- Evangelium adulteræ non est adulterinum, nec supposititium, lib. 9. reg. 25. p. 283.
- Quid scribebat Christus in terra, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 1.
- Est qui quærat, & judicet, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 1.
- Abraham pater vester exultavit, &c. lib. 7. cap. 1. p. 205. c. 1.
- Cap. 9. Dedit eis oculos, ut non videant, lib. 10. reg. 5. in princip. p. 301.
- In iudicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant, &c. lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 2. & lib. 10. reg. 24. p. 316.
- Cap. 10. Qui non intrat per ostium, ille fur est & latro; qui autem intrat, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 2.
- Pater major me est, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 1.
- Omnes qui ante me venerunt, fures fuerunt & latrones, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.
- Ego & Pater unum sumus, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 1. & lib. 6. cap. 6. p. 192. c. 2.
- Non audierunt eos oves, lib. 7. cap. 3. p. 224. c. 2.
- Cap. 11. Nonne duodecim horæ sunt diei, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 2.
- Christus moriturus erat, ut filios Dei dispersos congregaret, lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 1.
- Infirmas hæc non est ad mortem, sed ut &c. lib. 10. reg. 24. p. 316.
- Ubi posuistis Lazarum, lib. 5. cap. 6. p. 156. c. 2.
- Maria est, quæ unxit Dominum, lib. 10. reg. 14. p. 310. c. 2.
- Solus Joannes narrat Lazarum suscitatum, lib. 5. cap. 1. p. 146. c. 1. Cap. 12.
- Et invenit Jesus asellum, lib. 1. cap. 1. p. 1. c. 2.
- Sermo, quem locutus sum ipse, judicabit vos in novissimo die, lib. 7. cap. 4. p. 226. c. 2.
- Unus ex vobis me proditurus est, in prociem. Cap. 13. lib. 10. p. 296. c. 1.
- Erat autem nox: nempe quando exiit Judas, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 1.
- Quod facis, fac citius, lib. 5. cap. 4. p. 150. c. 1.
- Domine, quò abis? Quò nunc abeo, non potes me sequi, lib. 5. cap. 6. p. 155. c. 1.
- Nunc clarificatus est filius hominis, lib. 10. reg. 38. p. 322. c. 1.
- Si te non laverò, non habebis partem mecum, lib. 8. cap. 2. p. 238. c. 1.
- Cœna facta surgit Dominus, & lavit pedes discipulorum, lib. 8. cap. 6. p. 254. c. 1.
- Pater major me est, lib. 2. cap. 3. p. 67. c. 1. Cap. 14.
- Omnia, quæ audivi à patre meo, nota feci vobis, lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 1. & lib. 10. reg. 50. p. 332. c. 1. Cap. 15.
- Cum venerit Consolator, &c. lib. 2. cap. 1. p. 34. c. 2.
- Scriptum est in Prophetis, Erunt omnes doctores Dei, lib. 6. cap. 1. p. 168. 2. Cap. 16.
- Ego à patre exivi, & veni in mundum, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 1.
- Venit hora, quando jam in proverbii non loquar vobis, lib. 7. cap. 1. in princip. p. 201.
- Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, &c. lib. 2. cap. 2. p. 58. c. 2. Cap. 17.
- At illi ceciderunt retro, lib. 10. reg. 6. p. 304. c. 1. Cap. 18.
- Non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, lib. 9. reg. 2. p. 271. c. 2.
- Quid est veritas. Cantacuzenus tribuit hæc verba Pilati, Domino, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1.
- Quare commendaverit Dominus matrem Joanni, & non Joseph, lib. 9. reg. 26. p. 283. c. 2. Cap. 19.
- Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem, lib. 5. cap. 3. p. 148. c. 2. Et memorie error Epiphani, qui tribuit hæc verba matri Domini, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 1. Cap. 20.
- Hyems erat, lib. 10. regul. 6. in principio, p. 302.
- Tulerunt dominum meum de monumento, lib. 9. reg. 7. p. 274.
- Respondit ei Thomas: Dominus meus, & Deus meus, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 2.
- Si eum volo manere, donec veniam, quid ad te? lib. 8. cap. 8. p. 257. c. 1. & lib. 3. cap. 1. p. 90. c. 1. Cap. 21.

EX ACTIS APOSTOLORUM.

- L**ucas nihil scriptum in hoc libro reliquit, nec de sede Petri, quam aliquandiū Antiochiæ primò tenuerat; nec quando illinc Romam fuerit translata, ut lib. 5. cap. 1. diximus, p. 146. c. 2.
- Deinde, de Apostolis pauca literis commisit, libro 10. reg. 23. p. 315. c. 2.
- De decem ultimis annis prædicationis Pauli, nihil hoc in libro scripsit, lib. 2. cap. 13. p. 24. c. 1.
- Cap. 1.** Si in hoc tempore restitues regnum Israeli, lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 1.
- Cecidit fors super Matthiam, lib. 9. regul. 47. p. 293.
- Possedit agrum de mercede iniquitatis, lib. 2. cap. 2. p. 58. c. 1. & lib. 10. reg. 3. p. 300.
- Haceldama, lib. 2. cap. 1. p. 33. c. 2.
- Sicut scriptum est in libro Psalmorum: Fiat commoratio ejus deserta, & episcopatum ejus accipiat alter, lib. 6. cap. 1. p. 170. c. 2.
- Cur Petrus passus non est, Apostolos in undecimo numero consistere, & idè addidit Matthiam, lib. 6. cap. ultim. p. 195. c. 1.
- Præcipiens eis per Spiritum Sanctum, lib. 8. cap. 10. p. 265. c. 1.
- Cap. 2.** Segregamini à generatione ista prava, lib. 9. regula 27. p. 284.
- Astiterunt Reges terræ, &c. lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 1. & cap. 4. p. 188. c. 2.
- Multitudinis credentium erat cor unum & anima una, lib. 6. cap. 6. p. 192. c. 1.
- Cap. 5.** Ante hos dies extitit Theodas, post hunc Judas Galilæus in diebus professionis, lib. 5. cap. 1. p. 145. c. 1. & lib. 8. p. 266. c. 1.
- Cap. 7.** Video Jesum stantem à dextris virtutis Dei, l. 9. reg. 16. p. 279. c. 2.
- Animæ egressæ sunt de fœmore Jacob, lib. 6. cap. 1. p. 173. c. 2.
- Qui accepistis legem in dispositione Angelorum. Vide ad Galat. 3.
- Suscepistis tabernaculum Moloch, & Sydus Dei vestri Rempham, transferam vos in Babylonem, lib. 6. cap. 1. p. 171. c. 2.
- Descendit Jacob in Ægyptum, & defunctus est ipse, & patres nostri, & translati sunt in Sychem: & positi sunt in sepulchro, quod emit Abraham à filiis Emor filii Sychem, lib. 6. cap. 1. p. 175. c. 2.
- Cap. 8.** De baptismo Eunuchi à Philippo, & de catechismo ejus, lib. 1. cap. 2. p. 5. c. 1. & lib. 10. reg. 12. p. 310.
- De baptismo in nomine Christi, lib. 8. cap. 5. p. 246. c. 2. & lib. 10. reg. 12. p. 310.
- Cap. 9.** Saule, Saule, quid me persequeris, lib. 9. reg. 41. p. 291. & lib. 10. reg. 39. p. 323. c. 2.
- Cap. 10.** Commune, id est, immundum non intravit os meum, lib. 10. reg. 11. in princip. p. 307.
- Cap. 11.** Agabus significabat per spiritum, famem futuram in universo orbe terrarum, lib. 6. cap. 3. in princip. p. 183.
- Cap. 13.** In Psalmo primo scriptum est: Filius meus es tu, lib. 5. cap. 1. p. 142. c. 1.

Videte, ne superveniat vobis, quod scriptum est in Prophetis: Videte contemptores, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 2.

Paulus, & Barnabas in Lycaonia scindunt vestimenta sua, lib. 8. cap. 6. p. 253. c. 1. in fine. **Cap. 14.**

Sicut quidam de vestris poetis dixerunt: Ipsius enim genus sumus, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 1. **Cap. 17.**

Præteriens, vidi simulacra vestra, & inveniam in qua scriptum erat: Ignoto Deo, lib. 6. cap. 1. p. 172. c. 2. & lib. 9. reg. 24. p. 382.

Beatius est accipere, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 2. **Cap. 20.**

Historia Ægyptii Pseudoprophetæ, lib. 1. cap. 13. p. 22. c. 1. **Cap. 21.**

Percutiat te Deus, paries dealbate, lib. 5. cap. 5. p. 152. c. 1. lib. 8. cap. 2. p. 237. c. 2. & c. 5. p. 248. c. 1. **Cap. 23.**

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

Pro toto Paulo lege libri 8. caput primum.

Per quem accepimus gratiam, & Apostolum, lib. 8. cap. 10. p. 125. c. 1. in fine. **Cap. 1.**

Ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri, lib. 9. reg. 32. p. 286.

Ex fide in fidem, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 1. in princip.

Judæo primum, & Græco, lib. 5. cap. 1. p. 135. c. 2.

Omnibus, qui sunt Romæ dilectis, lib. 10. regula 38. p. 322. c. 1.

Invisibilia Dei à creatura mundi, per ea, quæ facta sunt, &c. lib. 2. cap. 2. p. 45. c. 2.

Tradidit in reprobum sensum, lib. 5. cap. 3. p. 149. c. 1. & lib. 10. reg. 34. p. 320.

Fides vestra annuntiatur in universo mundo, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.

Gratias ago Deo meo per Jesum Christum, lib. 8. cap. ultim. p. 265. c. 2.

Tradidit illos Deus in passionem ignominiae, l. 10. reg. 5. p. 301. c. 2.

Sit Deus verax, lib. 9. reg. 44. p. 292. c. 2.

De filio suo, qui factus est, &c. ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri, lib. 6. cap. 2. p. 182. c. 2.

Justus ex fide mea vivet, lib. 6. cap. 1. p. 178. c. 2. **Cap. 2.**

His quidem, qui secundum patientiam boni operis quærunt, &c. lib. 5. cap. 7. p. 159. c. 1. & lib. 1. p. 297. c. 1.

Nomen Dei blasphematur propter vos inter gentes, sicut scriptum est, lib. 10. reg. 23. p. 315. c. 1.

Præputium, si justitias Dei custodiat, præputium in circumcisionem reputabitur, lib. 8. cap. 1. p. 234. c. 2.

Nunc justitia Dei sine lege manifestata est, testificata à lege, & prophetis, lib. 5. cap. 7. p. 158. c. 2. **Cap. 3.**

Causati sumus, omnes Judæos, & Græcos esse sub peccato, sicut scriptum est, non est justus quisquam, lib. 6. cap. 1. p. 170. c. 2.

Omnes sunt sub peccato, sicut scriptum est: Non est justus quisquam, &c. ibidem.

Qui vocat ea, quæ non sunt, tamquam ea, quæ sunt, lib. 10. reg. 38. p. 321. c. 2. **Cap. 4.**

- Cap. 5. Per unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, lib. 6. cap. 3. p. 185. c. 1.
Omnes in Adam peccaverunt, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.
Vix pro justo quis moritur, nam pro bono forsitan quis audeat mori, lib. 10. reg. 11. p. 308. c. 2.
Non solum autem, sed gloriamur in tribulationibus, lib. 8. cap. 1. p. 233. c. 2.
- Cap. 6. Si complantati sumus, facti similitudini mortis ejus, &c. lib. 8. cap. 1. p. 230. c. 1.
- Cap. 7. Lex spiritualis est, ego carnalis sum, venundatus sub peccato, lib. 10. reg. 2. p. 299. c. 2.
Occasione accepta peccatum per præceptum operatum est in me, omnem, id est, multam, concupiscentiam, ibidem.
Nisi credideritis, non intelligetis, lib. 1. cap. 5. p. 13. c. 1.
Quis me liberabit de corpore mortis hujus, lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 2.
Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, lib. 10. reg. 2. p. 299. c. 2.
- Cap. 8. Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, lib. 10. reg. 3. p. 300. c. 2.
Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat: & Quis est, qui condemnat? Christus, qui mortuus est, &c. lib. 5. cap. 4. p. 150. c. 2.
Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustia, &c. Quis ascendit in cælum? Quis descendit in Abyssum, lib. 5. cap. 6. p. 153. c. 2. in fine.
Qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me, 1.6. cap. 2. p. 181. c. 2.
Non Angeli, non Principatus separabunt nos à charitate Dei, lib. 8. cap. 1. p. 232. c. 2.
Vanitati creatura subjecta est, nolens, lib. 10. reg. 7. p. 305.
Omnis creatura ingemiscit, & parturit usque adhuc, ibidem, p. 306. c. 1.
- Cap. 9. Optabam, Anathema esse à Christo, lib. 2. c. 2. p. 53. c. 1. & p. 57. c. 2.
Non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia major serviet minori, sicut scriptum est: Jacob dilexi, lib. 6. cap. 1. p. 170. c. 2. in principio.
- Cap. 10. Domine, quis credet auditui nostro, lib. 5. c. 6. p. 153. c. 2.
Si lapsus ipsorum divitiæ sunt mundi, lib. 5. cap. ultim. in fine, p. 161. c. 2.
- Cap. 11. Si modo ad æmulationem adducam carnem meam, lib. 1. cap. 5. p. 13. c. 1.
Cum plenitudo Gentium intraverit, tunc omnis Israel saltus fiet, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 1.
- Cap. 14. Omne, quod non est ex fide, peccatum est, lib. 10. reg. 11. p. 307. c. 2.
- Cap. 15. Dico, Christum ministrum fuisse circumcisionis, lib. 8. cap. 1. p. 234. c. 2.
Proficiscar in Hispaniam: an apud Hispanos prædicaverit Paulus, lib. 1. cap. 13. p. 23. c. 2. & seq.
- Cap. 16. De ordine horum nominum, secundum majorem aut minorem virtutis progressum, lib. 5. cap. 1. à princip. p. 135.

EX PRIORI AD CORINTH. EPISTOLA.

- P**RO harum Epist. intelligentia lege, quæ scripsi, lib. 6. cap. 4. prope finem, p. 189. c. 2. & lib. 9. reg. 8. p. 275.
- Stultam fecit mundi sapientiam, per prædicationis stultitiam, lib. 9. reg. 2. p. 272. Cap. 1.
- Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
- Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephæ, lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 2.
- Videte fratres vocationem vestram, quia non multi sapientes, &c. lib. 1. cap. ultim. p. 30. c. 1.
- Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1. Cap. 2.
- Hæc transfiguravi in me, & Apollo, propter vos, lib. 10. reg. 2. p. 299. c. 2. Cap. 4.
- Mihi pro minimo est, ut à vobis judicer, aut ab humano die, lib. 8. cap. 1. p. 234. c. 1.
- Nescitis, quod Angelos judicabimus, lib. 7. cap. 4. p. 226. c. 2. in fine. Cap. 6.
- Ego non sum usus hac potestate, lib. 8. cap. 5. p. 235. c. 2.
- Alligatus es uxori, noli quærere solutionem: solutus es ab uxore, noli quærere uxorem, lib. 5. cap. 4. p. 151. c. 1. Cap. 7.
- Uxori vir debitum reddat, lib. 10. reg. 25. p. 317. c. 1.
- Præcipio non ego, sed Dominus, lib. 10. reg. 23. p. 315. c. 2. & lib. 8. cap. 4. p. 243. c. 1.
- In re ardua Dominum loqui facit Paulus.
- Sanctificatus est maritus infidelis in uxore fidei, lib. 8. cap. 1. p. 232. c. 2.
- Volo omnes esse, sicut me ipsum, lib. 8. cap. 1. p. 236. c. 2. in fine.
- Non alligabis os bovi trituranti, lib. 9. reg. 14. p. 278. c. 2. Cap. 8.
- Idolum nihil est in mundo, lib. 10. reg. 38. p. 321. c. 2.
- Qui in agone certat, ab omnibus se abstinet, 1.6. cap. 3. p. 184. c. 1. & lib. 7. cap. 1. p. 208. c. 1. Cap. 9.
- Omnes currunt, sed unus accipit bravium, 1.6. cap. 6. p. 192. c. 1.
- Sicut cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas, lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 2.
- Si alii potestatis vestræ participes sunt, nonne potius nos, lib. 10. reg. 38. p. 312. c. 1.
- An non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, &c. lib. 8. cap. 1. p. 235. c. 2.
- Patres nostri mare transierunt, lib. 9. reg. 6. p. 274. c. 1. Cap. 10.
- Sive comedatis, sive bibatis, sive quid aliud facitis, lib. 10. reg. 25. p. 317. c. 1.
- Qui stat, videat ne cadat, lib. 10. reg. 6. p. 303. c. 2.
- Petra autem erat Christus, lib. 10. reg. 38. p. 321. c. 2.
- Oportet hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant, lib. 10. reg. 24. p. 316. Cap. 11.
- Ipse dedit primùm Apostolos, deinde Prophetas, lib. 4. cap. 1. p. 119. c. 2.

- Bibebant de spiritali petra, lib.7. cap. 1. p.211. c. 1.
- Cap. 12. Nemo potest dicere Jesum, nisi in Spiritu Sancto, in proœm. lib.6. p.165. c.1.
- Cap. 13. Videmus in ænigmate, & per speculum, lib.2. cap.2. p.45. c.2.
- Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus, lib.10. reg.2. p.299. c.2.
- Charitatem non habuero nihil sum, lib.8. cap.1. p.232. c.2. & lib.10. reg.38. p.321. c.2.
- Cap. 14. Malo in Ecclesia, quinque verba meo sensu loqui, lib.6. cap.4. p.188. c.1. & cap.6. p.193. c.1.
- Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote, lib.10. reg.11. p.308. c.2.
- In virga veniam ad vos, lib.10. reg.11. p.309. c.1.
- Cap. 15. Cum tradiderit regnum Deo, & Patri, lib.9. reg.44. p.292.
- Quotidie morior per vestram gloriam, lib.8. cap. ultim. p.265. c.2. & lib.9. reg.44. p.242. c.2. & in proœm. lib.10. in fin. p.297. c.2.
- Vifusest Cephæ, post duodecim Apostolis, deinde plusquam quingentis fratribus, lib.5. cap.1. p.138. c.2. & lib.6. cap.4. p.187. c.1. in fine.
- Apparuit Jacobo, & plusquam quingentis fratribus, lib.5. cap.1. p.138. c.2.
- Cap. 2. Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, lib.5. cap.1. p.146. c.1.
- Cap. 3. An experimentum vultis ejus, qui in me loquitur Christus, lib.10. reg.3. p.300. c.1.
- Corrumpunt bonos mores colloquia mala, lib.6. cap.1. p.176. c.2.
- Apparuit primum undecim, deinde Apostolis omnibus, lib.6. cap. ultim. p.199. c.1.
- Cum subiecta fuerint ei omnia, tunc Filius subji- cietur ei, lib.8. cap.1. p.232. c.2. & lib.10. reg.1. p.298. c.1.
- Cap. 16. Paulus promisit se rediturum, & non fecit. An peccavit, aut mentitus est, lib.1. cap.13. p.123. c.2.

EX SECUNDO AD CORINTHIOS.

- Cap. 1. **Q**ui vocat ea, quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt, lib.10. reg.38. p.321. c.2.
- Cap. 2. Datus est mihi stimulus carnis, Angelus Satanæ, lib.3. cap.3. p.96. c.2.
- Deo gratia, qui semper nos triumphat in Christo Jesu, lib.8. cap.1. p.234. c.1.
- Cap. 4. Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, lib.1. cap.1. p.2. c.2.
- Cap. 5. Qui non novit peccatum, pro nobis fecit pec- catum, lib.2. cap.2. p.53. c.1.
- Scimus, quoniam si terrestris domus, &c. lib.2. cap.2. p.55. c.2.
- Cap. 7. Has ergo habentes promissiones, lib.10. in proœ- mio, p.297. c.1.
- Mundemus nos ab omni iniquitate carnis, & spi- ritus, in proœm. lib.10. p.297. c.1.
- Cap. 12. Datus est mihi stimulus carnis, lib.9. regula 6. p.274. c.2.
- Scio hominem in Christo, lib.2. cap.2. p.53. c.2. & lib.9. reg.30. p.286.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

- C**ontinuò non acquievi carni, & sanguini, Cap. 1. lib.1. cap.4. p.12. c.1.
- Si nos, aut Angelus de cœlo evangelizet vobis, præterquam, &c. lib.8. cap.1. p.232. c.2.
- Jacobus, Cephæ, & Joannes, qui videbantur co- Cap. 2. lumnæ esse, lib.5. cap.1. p.137. c.1.
- Nunquid Christus peccati minister est, lib.6. cap.1. p.175. c.2.
- Quando Paulo demandata fuerit cura prædican- di gentibus Evangelium, & Petro Judæis, lib.5. cap.1. p.138. c.2.
- Cum creditum esset mihi Evangelium præputii, lib.8. cap.1. p.234. c.2.
- Post quadringentos & triginta annos facta est Cap. 3. lex: lege, quæ suprâ ad Exod. 12.
- Quid ergo? lex factorum, disposita per Ange- los, lib.1. cap.1. p.2. c.1.
- Lex non est ex fide, lib.10. regul.11. p.307. c.2. in princip.
- Misit Deus spiritum Filii sui clamantem, Abba, Cap. 4. Pater, lib.10. reg.3. p.300. c.1.
- De Sara, & Agar, quæ figuræ sunt duorum Tes- tamentorum, lib.7. cap.1. p.210. c.2.
- Manifesta sunt opera carnis, lib.9. reg.6. p.274. Cap. 5. c.2.
- Evacuati estis à Christo, lib.1. cap.4. p.12. c.1.
- Et Modicum fermentum totam massam corrup- pit. Et carnis opera ad numerum revocantur, ibidem.
- Instruite hunc in spiritu lenitatis, lib.1. cap.4. Cap. 6. p.12. c.2. & statim. Ipse se decipit.
- Instruite hunc in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, lib.1. cap.1. p.4. c.1. & lib.6. cap.4. p.189. c.1.
- Invicem onera vestra portate. Unusquisque pro- prium onus portabit, lib.10. reg.11. p.308. c.2.
- Communicet, qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, lib.8. cap.5. p.249. c.1.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

- P**aulus Apostolus Jesu Christi per volunta- Cap. 1. tem Dei, lib.8. cap.1. p.231. c.1.
- Sanctis, qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo, lib.5. cap.7. p.159. c.1. & lib.10. reg.38.
- Qui sunt Romæ, p.322. c.1.
- Signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ, lib.9. reg.9. pagi- na 276.
- Sicut elegit nos in ipso ante constitutionem mun- di, lib.5. cap.3. p.149. c.2.
- Omnia subjecisti sub pedibus ejus, lib.10. regu- la 39. p.323. c.1.
- Constituit eum suprâ omnem Principatum, & Potestatem, & Virtutem, lib.2. cap.2. p.61. c.1. & lib.5. cap.1. p.145. c.2.
- Ut simus in laudem gloriæ ejus, &c. lib.1. cap.1. p.3. c.2.
- Interficiens inimicitias in semetipso, lib.1. cap.4. Cap. 2. p.12. c.1. & 2.

- Fecit utraque unum, lib.6. cap.6. p.192. c.2.
- Cap. 3. Hujus gratia, ego Paulus vinctus Jesu Christi, &c. lib.1. cap.1. p.2. c.2. & lib.8. cap.1. p.231. c.1.
- A quo omnis paternitas in cœlo, & in terra nominatur, lib.2. cap.2. p.60. c.2. & seq.
- Peto, ne deficiatis in tribulationibus, quæ est gloria vestra, lib.1. cap.1. p.4. c.1.
- Cap. 4. Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, libro 1. cap.1. p.2. c.2. & lib.5. cap.4. pagina 150. c.1. At verò lib.6. cap. ultim. p.199. c.2. videtur dici contrarium.
- Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, lib.6. cap.3. p.185. c.1.
- Omnis amaritudo, ira, indignatio, & clamor tollatur à vobis, lib.5. cap.7. p.158. c.2. & in proëm. lib.6. p.165. c.1.
- Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, lib.10. reg.26. p.317.
- Exuite veterem hominem, & induite novum, lib.10. reg.47. p.329. c.2.
- Posuit Deus primò in Ecclesia Apostolos, secundò Prophetas, &c. lib.4. cap.1. p.119. c.2. in fine.
- Fornicatio, & omnis immunditia, & avaritia, & turpitudine tollatur à vobis, lib.9. reg.4. p.273. c.2. in princip.
- Propter hanc relinquet homo patrem, & matrem, &c. lib.6. cap.1. p.171. c.2. & lib.7. cap.1. p.210. c.2.
- Surge, qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus, lib.6. cap.1. p.174. c.2. & p.177. c.1.
- Ambulate in dilectione: Num de Dei, an proximi dilectione intelligatur, lib.8. cap.2. p.238. c.1.
- Viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua, lib.8. cap.8. p.258. c.2.
- Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, & Ecclesia: quod non loquatur de Matrimonii Sacramento, lib.7. cap.1. pagina 210. c.2. in fine.
- Cap. 6. Induite lorica[m] justitiæ, & galeam salutis affumite, & scutum fidei, lib.10. reg.11. p.308. c.2.
- Quod est mandatum primum in repromissione, lib.8. cap.3. p.240. c.2.
- EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

- Cap. 1. Quid eligam ignoro: coarctor autem è duobus, desiderium habens dissolvi, & esse cum Christo, multo enim magis, &c. in proëm. lib.10. p.296. c.2.
- Cap. 2. Omnes quærunt, quæ sua sunt, non quæ Dei, lib.6. cap.3. p.184. c.2.
- Semetipsum exinanivit, &c. lib.2. cap.3. p.67. c.1.
- Donavit illi nomen, quod est suprà omne nomen, lib.2. cap.3. p.70. c.2. & lib.9. reg.44. p.292. c.2.
- Cap. 3. Quotquot autem perfecti sumus, hoc sapiamus, lib.10. reg.2. p.299. c.2.
- Fratres, ego me non arbitror comprehendisse, ibidem, paulò antè.

- Quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipforum, lib.10. reg.25. p.317. c.1.
- Rogo te, germane compar, adjuva illas, quæ mecum laboraverunt in Evangelio, lib.8. cap.1. p.235. c.1. & seq.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES.

- Sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, lib.5. cap.1. p.145. c.1. & lib.6. cap.1. p.177. c.1.
- Quod prædicatum est in universa creatura, quæ sub cœlo est, lib.6. cap.3. p.184. c.1.
- Videns ordinem vestrum, lib.6. cap.2. p.182. c.1. in princip.
- Cap. 2. Quæ sunt umbræ futurorum, lib.10. reg.38. p.322. c.1. in princip.
- Docentes omnem hominem, lib.6. cap.3. p.184. c.2.
- Cap. 3. Ubi non est Judæus, nec gentilis, servus, & liber, lib.3. cap.4. p.100. c.2.

EX EPIST. I. AD THESSALONICENSES.

- Propterea consolati sumus fratres, in proëm. lib.10. p.297. c.2.
- Cap. 3. Ne quis supergrediatur in negotio fratrem suum, lib.10. reg.25. p.317. c.1.
- Cap. 4. Deinde nos, qui vivimus, &c. lib.3. cap.3. p.96. c.1.
- Sciat unusquisque vestrum, vas suum possidere in sanctificatione, lib.10. reg.25. p.317. c.1.
- Hæc exerce, in his esto, lib.10. reg.23. p.315. c.2. in princip.
- Cap. 5. Cum dixerint pax & securitas, repentinus eis, &c. lib.3. cap.2. in fine, p.94. c.2.

EX EPIST. II. AD TESSALONICENSES.

- Tunc revelabitur, ille iniquus (Antichristus), lib.1. cap.1. p.2. c.1.
- Cap. 3. Quem Dominus interficiet spiritu oris sui, lib.1. cap.1. p.2. c.1. in fine, & lib.3. cap.2. p.92. c.1.
- Filius perditionis, qui adversatur, &c. lib.2. cap.2. p.49. c.1.
- Cap. 4. Mysterium jam operatur iniquitatis, lib.10. regula 44. p.327. c.2.
- Cap. 5. Induti lorica[m] fidei, & charitatis, & galeam salutis, lib.10. reg.11. p.308. c.2.

EX PRIORI AD TIMOTHEUM.

- Hoc præceptum commendo tibi, secundum præcedentes in te prophetias, lib.4. cap.1. p.119. c.2.
- Cap. 3. Diaconos similiter pudicos, mulieres similiter pudicas, lib.5. cap.1. p.144. c.1.
- Cap. 4. Noli negligere gratiam, quæ tibi data est per prophetiam, lib.4. cap.1. p.119. c.2.
- Cap. 5. Manus citò nemini imposueris, nec communica veris peccatis alienis, lib.5. cap.1. p.144. c.1.
- Si Sanctorum pedes lavit, lib.8. cap.6. p.254. c.1.

EX SECUNDA AD TIMOTHEUM.

- Cap. 1. **N**ON pugillor, quasi aerem cædens, lib. 7. p. 208. c. 1.
- Cap. 3. Jamnes & Mambre, qui restiterunt Moyfi, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1. & lib. 6. cap. 1. p. 177. c. 1.
- Cap. 4. Coacervabunt sibi magistros, prurientes auri-
bus, in proëm. lib. 10. p. 297. c. 2.
Omnes me dereliquerunt, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 2.
Prædica importunè & opportunè, lib. 6. cap. 1. p. 172. c. 2. & lib. 9. reg. 24. p. 282.

EX EPISTOLA AD TITUM.

- Cap. 1. **C**Retenses semper mendaces, malæ bestiaë, ventres pigri, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 2.
Dixit quidam proprius ipsorum propheta, lib. 4. cap. 1. p. 116. c. 1. & lib. 5. cap. 1. p. 144. c. 1.
- Cap. 2. Expectantes beatam spem, lib. 2. cap. 2. p. 57. c. 2.
- Cap. 3. Fuimus aliquando nos stulti, lib. 10. reg. 2. p. 300.
Discant nostri, bonis operibus præesse, lib. 6. cap. 2. p. 181. c. 2. in fine.

EX EPISTOLA AD PHILEMONEM.

Vinctus Christi, quare se vocet Paulus in hac epistola, lib. 8. cap. 1. p. 231. c. 1.
Viscera Sanctorum requieverunt per te, frater, lib. 8. p. 234. c. 1.

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

- A**N fuerit hæc epistola Hebraicè conscrip-
ta, lib. 1. cap. 6. p. 15. c. 1.
An ut Pauli, lib. 1. cap. 7. p. 16. c. 1. in mar-
gine, & lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
De hac epistola vide lib. 8. cap. 1. p. 231. c. 2.
- Cap. 1. Multifariam multisque modis olim Deus loquens
Patribus, &c. lib. 1. cap. 7. p. 16. c. 1.
Et cum iterum introducit primogenitum in or-
bem terrarum, lib. 1. cap. 1. p. 2. c. 2.
Novissimè locutus est nobis in Filio, lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1.
Tanto melior Angelis effectus, lib. 9. reg. 44. p. 292. c. 2.
- Cap. 2. Ab his, qui audierunt, in nos confirmata est,
lib. 3. cap. 3. p. 96. c. 1. in fine.
Et quod Paulus fuerit auctor epistolæ, ibidem.
Non Angelis subjecit orbem futurum, de quo
loquimur lib. 5. cap. 3. p. 149. in fine.
Testatus est in quodam loco quis dicens, lib. 6. cap. 1. p. 170. c. 1.
- Cap. 7. Melchisedech sine patre, & sine matre, lib. 3. cap. 4. p. 98. & lib. 6. cap. 1. p. 166. c. 2.
Qui fuerint parentes ejus, ibidem.
Et benedixit ei: erat enim sacerdos Dei altis-
simi, lib. 10. reg. 16. p. 311.
Innocens, impollutus, segregatus à peccatori-
bus, lib. 9. reg. 27. p. 284.

De justitia Melchisedech nihil in Scriptura di-
citur; tamèn vera ratione creditur, lib. 8. cap. 5. p. 248. c. 2.

- In Arca erant urna aurea habens manna, & Cap. 9.
virga Aaron, & tabulæ, lib. 9. reg. 36. p. 288. c. 2.
- Fide de futuris benedixit Isaac, Jacob & Esau, Cap. 11.
lib. 5. cap. 1. p. 135. c. 2.
- Seci sunt, circuierunt in melotis, leonum ora
obstruxerunt, lib. 6. cap. 1. p. 168. c. 2.
& cap. 3. p. 185. c. 1.
- Hi omnes mortui sunt: cum Enoch mortuus
nondum sit, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 2. &
cap. 4. p. 187. c. 2.

EX EPISTOLA JACOBI.

- D**EUS neminem tentat, lib. 9. reg. 36. Cap. 1. p. 287.
Omne gaudium existimate, fratres, lib. 6. cap. 3. p. 184. c. 2.

EX EPISTOLA I. PETRI.

- P**etrus Apostolorum princeps, lib. 5. cap. 1. p. 136. c. 1.
Vos genus electum, regale sacerdotium, lib. 3. Cap. 2. cap. 3. p. 96. c. 2.
Impatientes honorem infirmiori vasculo, lib. 10. Cap. 3. reg. 25. p. 317. c. 1. in fine.

EX EPISTOLA PETRI SECUNDA.

- I**N epistolis Pauli sunt multa difficilia, lib. 1. Cap. ult. cap. 1. in fine ipso, p. 4. Quare, vide lib. 1. propè fi-
nem. cap. 1. p. 2. c. 1.

EX EPISTOLIS JOANNIS.

- H**ANC primam epistolam fuisse ad Parthos
scriptam affirmat Higinus Papa, lib. 8. cap. 9. p. 262. c. 1. Et pro hujus epistolæ
expositione lege locum citatum.
- Timor non est in charitate, lib. 9. reg. 36. Epist. 1. p. 288. c. 1. in princip. cap. 4.

EX EPISTOLA JUDÆ.

- M**ichael pugnabat cum dracone de cor-
pore Moyfis, lib. 5. cap. 1. p. 138. c. 1.
Citat librum Enoch, qui nunc non extat, lib. 6. cap. 1. p. 176. c. 2.

EX APOCALYPSI.

- I**N Apocalypsi non est requirendus ordo, sed
intelligentia, lib. 1. cap. 1. p. 195. c. 1.
Pro septem Angelis, & septem Ecclesiis, & can-
delabris, & stellis, &c. lib. 6. cap. 6. p. 193.
Hæc dicit testis fidelis, &c. lib. 2. cap. 2. p. 56. Cap. 1. c. 2.
Ut habeatis tribulationem diebus decem, lib. 6. Cap. 2. cap. 4. p. 187. c. 2.
Ecclesias septem in aliquibus laudat, in aliis Cap. 3. vituperat Joannes, lib. 9. reg. 1. p. 269. c. 2.
Hæc

392 Index posterior Locorum Scripturæ.

- Hæc dicit Amen, testis fidelis, lib. 8. cap. 2.
p. 258. c. 1.
Cap. 6. Terræmotus factus es magnus, lib. 9. reg. 50.
p. 295. c. 1.
Cap. 7. Omnes Tribus Israel numerantur, Dan excep-
ta, lib. 3. cap. 2. p. 93. c. 2. Et quod non
temerè sit factum ostenditur.
Cap. 8. Væ habitatoribus terræ, lib. 10. reg. 1. p. 298.
c. 2.

- Duo testes adventus Domini nominantur, sed Cap. 11.
videtur quod sint tres, lib. 3. cap. 1. p. 89.
c. 2. & seq.
Alligavit draconem mille annis, lib. 6. cap. ult. Cap. 20.
in fine, p. 200. c. 1. & lib. 8. cap. 3. in fine,
p. 241. c. 1. & seq. Tota hæresis Millenario-
rum exprimitur.
Duodecim sunt portæ Jerusalem cœlestis, lib. 6. Cap. 21.
cap. ultim. p. 195. c. 2.

FINIS

Indicis posterioris locorum Sacræ Scripturæ.

Martínez, Martín,

Libri decem Hypotyposeon Theologicarum sive Regularum ad intelligendum
Scripturas Divinarum

Matritum 1771

2 Exeg. 350 h

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10327085-7